a *Videbuntur*. non tamen tenentur propter fideiussionē de- A fendere: vt j. iud. sol. l. iam tamen. §. in hac. & §. si tamē plures.

b *Defendat*. hic puncta. & quod subiicit, vel omnes &c. sit sensus, quia siue omnes simul dent vnum procuratorem, siue quidam ex his dent vnum procuratorem, satis sit. non autem est sensus, vel omnes, scilicet defendāt: quia hoc non permittitur, cum graue esset actori cum tot litigare: vt j. iud. sol. iam tamen. §. si tamen plures. & supra e. non tamen. quæ sunt contra. vel dic quòd etiam omnes defendent, scilicet insolidum. prima verior est.

cum defendere † videbūtur,[a] si vel vnus ex his eum pro solido defendat[b]: vel omnes, vel qui ex his vnum dederint, in quem iudiciū transferetur.

Quilibet potest procuratorem constituere qui non reperitur prohibitus. h. d. Vel aliter. In genere permissorum omnia intelliguntur permissa, quæ specialiter non reperiuntur prohibita. Bartolus.

XLIII. IDEM libro NONO ad Edictum.

B

MVtus. } CASVS. Hac lege dicitur quòd mutus & surdus procu. constituere possunt, & ipsi procuratores esse possunt ad negocia, non ad iudicia. {CVM QVAERETVR.} Contra Seium te procu. constituit in causa quam aduersus Seium habebam: ipse Seius allegabat me procu. constituere non posse. Dicitur quòd inspiciendum est an procu. constituere prohibear: quia si non prohibeor, mihi videtur permissum. {IN POPVLARIBVS.} Contra te egi act. quadam populari: quia dicebam quòd album prætoris corruperas: vel quia in via public. aliquid habebas appensum. volebas quòd cauerem de defendendo quemlibet de populo. Dicitur hic quòd non debeo. {IS QVI.} Si ego amicus adulti adulto præsenti petam curatorem dari pro lite quam adultus cum aliquo habet, adultus consentire debet: si absenti petam, de rato cauere debeo. {POENA.} In lite quæ vertebatur inter me & Seium, Titium institui procura. procurator iste vocauit Seium ad ius: Seius volebat quòd procura. caueret de defendendo. procurator cauere non vult. Dicitur quòd denegāda est ei actio propter hoc quòd non cauet de defendendo. q. d. procura. meus non admittitur ad agēdum ex quo non cauet de defendendo. {SI PROCVRATOR.} In §. isto ponitur quoddam consilium. Dicitur enim quòd si procu. meus ad negotia vel ad iudicia velit aliquid ab aduersario stipulari, & seruus meus fuerit præsens, in persona mea & serui mei concipienda erit stipulatio: & fiet promissio serui mei absentis. {QVI NON COGITVR.} Iste §. habet plura dicta. Primum est, quòd procura. rei antequam satisfecerit iudi. sol. non compellitur defendere: sed satisdatione præstita compellitur defendere. Secundum, quòd procu. actoris ante cautionem defendere non cogitur, sed post sic. Tertium refertur tam in procu. actoris quàm rei, scilicet quòd non semper erit verum quòd procu. post satisda. defendere compellatur. attamen in illis casibus, in quibus non compelluntur solum ad hoc vt iudicium inchoetur per lite. contesta. Quarto assignat rationem quasi post satisda. non compellantur defendere: puta secretæ sunt inimicitiæ: vel bona illius procu. qui satisfecerat, ab alio fuerunt occupata. aliàs necesse habet inchoata negotia finire: nisi aliis iustis cautis fuit impeditus. Vivianus.

c *Procedere*. vt nutu vel scribendo, si sit literatus: quia solo consensu contrahitur obligatio talis: vt j. man. l. j. & §. de pac. l. iurisgentium.

d *Forsitan*. philosophicum temperamentum. sic & j. de arbi. si duo. sic & ibi, Forsitan si non venissem, peccatum non haberent nam pro certo potest dari procurator: vt hic subiicit. Sed tutor esse non potest: vt j. de tute. l. j. §. mutus. & §. surdus. Et nor. hic quòd quædam permittuntur extra iudicia, quæ in iudiciis non: vt hic, & infra manda. si procuratorem. §. si quis. & supra eo. seruū quoque. in prin. & §. de postu. l. j. §. propter casum. & j. de adquir. here. l. mutum.

e *Hoc edictum*. duobus modis expone. primo, edictum quo dicitur ne quis prohibeatur dare procuratorem, est prohibitorium. sicut illud. ne ei vis fiat &c. nā sicut illi, sic isti prohibetur fieri vis quò minus det procu. quilibet enim qui suo nomine habet actionem, dare procuratorem potest: vt j. de iniur. sed si vnus. §. idem ait. & si quis dicat non licere lege vel constitutione, probet: vt j. de proba. l. ab ea parte. & l. in exceptionibus. sed hoc edictum non habemus. Vel secundo sic, secundum Py. hoc edictum quo quis à procuratore constituendo remouetur, est prohibitorium. supple scilicet certarum personarum: vnde aliis concessisse videtur: vt infra de iudic. cum prætor. & nisi sic suppleres, magis esset ratio in contrarium ad id quod intendit. Et quæ sunt personæ quæ remouentur, dic per exempla: vt §. eo. non solum. §. fina. & l. Pomponius. & l. licet. j. respon. & j. de publi. iudi. l. pen. §. j. Item tutor vel curator ante lite. contesta. vt C. eod. neque tutores. & l. procuratoribus. & etiam hoc edictum non habemus quo ad verba.

ceat, inspiciendum erit an non prohibeatur procuratorem dare: quia hoc edictūe prohibitorium est. In popularibus actionibus, vbi quis quasi vnus ex populo agit, defensionem[f] vt procurator præstare cogendus non est. §

Minor ad petendum curatorem potest facere procuratorem: & si dubitatur de mandato, admittitur cum cautione de rato. Bartolus.

Is qui † curatorem alicui[h] præsenti petit: non aliter audietur, nisi adulto consentiente[i]. quòd si absenti[k], ratam rem cum[l] habiturum necesse habet dare.[m] * Pœna non defendentis[n] procuratoris[o] hæc est, vt denegetur[p] ei actio.

f *Defensionem*. vt defendat singulos de populo.

g *Non est*. duabus rationibus. Prima est vt euitetur infinitas: vt ar. C. de sacrosan. eccl. l. fi. Secunda, quia suo nomine non alterius agit, nisi pro priuato domino agatur: & tunc dari potest procurator. vt §. eod. l. licet in popularibus. in princ. & tunc satisdat etiam de defendendo eum cuius nomine agit.

† *Ange. hic dicit istum tex. valde no. & mentis tenēdum ad limitationē omnium eorum de mādato dicentium, procuratore debere admitti ad cautionē rati si de eius mādato dubitetur, verum non habere quādo dominus est præsent. quod dictum licet sit in se verū, tamē iste tex. hic non probat, vt poteris videre hic in interpre. Bolog.*

h *Alicui præsenti*. scilicet adulto: vt subiicit.

i *Consentiente*. id est vocato vt consentiat. compellitur enim velle si agat: quia aliter non potest agere. Item si conueniatur, compellitur similiter habere curatorem: vt institu. de cura. §. item inuiti. & infra de tutelis. l. qui habet. §. si pupillus.

k *Quod si absenti*. scilicet curatorem petat.

l *Eum*. scilicet adultum. Accursius.

m *Dare*. Ioan. dicit non animaduerti quo casu hæc stipulatio committatur curatori vel aduersario. nam aut petebatur curator ad negocia, aut ad litem. si ad negocia, si quidem ratum habeat, non committitur. si autem ratum nō habeat: nec tunc committitur. nam cum debeat committi ad id quod interest illum ratum habere: hic autē nil interesset, imò noceret: quia tenetur administrare: non committitur stipulatio, quia prodest quòd non ratum habet. si ad litem, hic nunquam committetur curatori vel aduersario: quia cogetur semper habere ratum, siue agat, siue conueniatur: vt insti. de curat. §. item inuiti. pro eodem igitur habetur ac si ratum habuerit: vt j. de negot. gest. Pomponius. §. j. Respon quod dicitur quòd inuitus accipit curatorem ad litem agendam, sic intelligitur, vt non aliter audiatur vel admittatur si velit agere, nisi habeat curatorem. Quid ergo si adultus conueniatur? hæc videtur multò durior oppositio: quia potest cogi & debet vt habeat curatorem: vt j. de tutel. qui habet. §. idem Cassius. Responderi tamen optime potest, quia licet cogi debet vt habeat curatorem, non tamen cogitur vt hunc vel illum habeat curatorem. sic & C. de iudi. apertissimi. hic ergo si velit adultus ratā habere defensionē: non committitur: alioquin cōmittitur ei qui volebat conuenire minorem, vel conueniebatur nomine minoris: & ideō accepit satisdationē rē ra. habe. si enim adultus habeat ratā defensionem in primo casu quando fuit conuentus minor (in quo casu erat reus) fieret executio cōtra minorem. in secundo. s. quādō alius cōueniebatur à minore præiudicaretur minori per procuratorē: vt j. de re iudi. si se. §. tutor. cū vero petitur curator ad negocia: ille tantum accepit satisdationem qui petitur, & non alius. & hic committi stipulatio posset: vt si hic curator tanquam curator vendidit rem minoris: & de quadrupla cauit ex consuetudine loci. interest enim curatoris quòd ratum habeat minor: quia si ratū habet, non vindicabit rem quam vendidit curator: alioquin contra. & ita curator de quadrupla teneretur. & sic apparet ex predictis satisdari, scilicet aduersario adulti quando ad litem, vel curatori quando ad negocia.

n *Pœna non defendentis*. id est non cauentis de defensione. vel proprie pone, vt supra eo. seruum. §. aut prætor.

o *Procuratoris*. scilicet actoris.

p *Denegetur*. & sic remouetur ab administratione: vt hic, & C. eo. l. actionē & l. ij. & idē in omni administratore & hoc quo ad aduersārium: sed quo ad dominum tenetur actione mandati ad in-

ad interesse: quia & hoc sibi mandatum videtur, vt defendat: vt ĵ. eo. l. ad rem. & l. ad legatum. & s̄. de iurisd. omn. iud. l. ij.

a *Si procurator agat.* in iudicio, & aliquid petat: & tunc cauebitur iudicatum sol. vel iudicio sisti. Vel petebat stipulationem aliquam legati vel damni infecti: & tunc cauendum est seruo: quia melius videtur directam quæri quàm vtilem tantum: vt hic, & ĵ. titu. j. l. fin. & infra rem pupil. sal. for. l. ij. & infra de administr. tut. l. quoties. in princip. Item quia melius videtur ordinarium auxilium, id est directam actionē, quàm extraordinarium, id est vtilem quæri: vt infra de minor. in causæ. in prin. & s̄. de edend. quædam. in prin.

Melius est habere actiones directas, quã vtiles. Bart.

Si procurator agat[a], & præsens sit absentis[b] seruus: Atilicinus ait, seruo cauendum, non procuratori.

Procurator qui satisdat de defendẽdo, cogitur defendere si actio est tempore peritura. Item ex causa potest libere non defendere. sed si actio non est peritura, & sine causa non defendit, non cogitur: sed stipulatio committitur. h. d. cum l. seq.

Qui non cogitur[c] defendere absentem[d]: tamen si iudicatum solui satisdedit defendendi absentis gratia: cogendum procuratorem iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit. Nam eos qui non coguntur rem* defendere, post satisdationem[e] cogi[f]. Labeo[g] causa cognita temperandum: & si captio actoris sit propter temporis tractum[h], iudicium eum accipere cogendum.[i] Quòd si aut adfinitas dirempta sit, aut inimicitię interceſſerint, aut bona absentis[k] possideri cœperint.

* rem.

XLIIII. VLPIANVS libro septimo Disputationum.

Primum responsum in procuratore facto in rem suam ex parte actoris ex causa non lucratiua: quo casu non tenetur defendere nisi satisdet: vt hic, & supra eodem. si quis in rem. Vel tertio dic, quòd procurator actoris non tenebatur defendere, quia iustam causam habebat: vt supra eodem. sed & hæ. §. præter. quo casu si satisdedit, sibi præiudicat: vt supra qui satisdare cogan. l. si fideiussor. §. si necessaria. Vel quarto dic, quòd dominus pro eo ignorante satisdedit. vnde non tenebatur defendere nisi & ipse satisdedisset: vt supra eodem. si defunctus. ij. respon. & secundum hunc casum loquitur versicu. nam, &c. in procuratore rei, vt superior, qui non cogitur, & c. Vel quinto dic quòd loquitur in tutore vel curatore qui non coguntur cauere de defendo: si tamen cauerint, tenentur. vt C. de administra. tuto. l. fin. §. defensionem. prima vetior est.

b *Absentis.* id est domini, qui est actor.

c *Qui non cogitur.* hoc primum responsum loquitur de procuratore rei. quod patet propter qualitatem satisdationis, & quia dicit defendendi: vt instit. de satisdatio. §. finautem. & §. si vero aliquis. & de oper. noui. nun. de pupillo. §. qui remissionem. & quod subiicit probando in alio respon. nam & eos, &c. dicit de procuratore actoris. nam licet nec primus defendere, nec secundus agere pro alio, & sic nec eum defendere compellatur: tamen post satisdationem compelluntur: vt C. eodem. l. inuitus. Vel intellige

d *Absentem.* scilicet reum non cogitur agere vel defendere.

e *Satisdationem.* de defendendo.

f *Cogi.* scilicet præcise, prout hoc responsum intelligitur de procuratore actoris, secundum quod modo exposuimus: vt s̄. eod. sed & hæ. §. prætor.

g *Labeo.* ait. licet dixerit procuratorem rei post satisdationē cogi indistincte: tamen distinguendum est propter tres casus quos ponit.

h *Tractum.* qui est brevis.

i *Cogendum.* scilicet præcise. & optime in hoc dicit Labeo: vt supra eo. sed etiam ex. & sequens litera non loquitur quando res est peritura.

k *Absentis.* s. huius qui satisdedit, qui absens est à reo: & reus ab ipso. & sic non est contra ĵ. eo. l. Titius. Vel aliter sol. vt ibi. & hoc modo vt hic dicitur absens. ĵ. eo. ff procuratorem.

l *VEL si longinquo. Interuenerit.* quæ enumerantur. s̄. eod. post litem. cum seq. ll. & l. filiusfa. §. fi. cum sequentibus.

NON cogendum.] CASVS. In hac lege ponitur ratio Sabini, quæ dicebat prætorem vel iudicem non debere compellere aliquem ad defendendum: sed sufficiebat cõmitti stipul. quod est quando iusta excusatio non intercesit: nec tamen res est peritura. Item dicit Sabinus, & si ex iusta causa omittatur defensio, non committitur stipul. nec quantum ad pretorem, nec quantum ad fidemiſſ. [QVI ITA.] Contra egi act. populari, quia album prætoris corruperas, vel quia quid habebas appensum in via publ. propter priuatum damnum meum: vt puta appensum in via publica, vnde populo oriebatur quæstio propinquus eras domui meæ: an in ista actio procura. constituere possim, quæritur. Et respon. quòd sic possum. [SI PRO-CVRATORI.] Procuratorem instituit ad negotia. iste procurator incepit in meo ædificare. Mæuius nuntiauit et nouum opus, proc. cauit de demoliendo opere si appareat iniuste ædificatū: vnde Mæuius nuntiationem remisit postea ei ædificanti nuntiauit vicinus nouum opus. procurator iussit ad iudicium interdicti vti possi. quod continet tale ius, quòd ex quo ille qui ædificare vult, satisdederit de opere demoliendo, si appareat sibi ædificatum iniuste, quòd non debet prohiberi ædificare. aduersarius vult vt cũeat procurator derato, agens isto interdicto. dicit quòd cauere non tenetur: & si cauerit, non committitur stipulatio ista. Vlpianus.

m *Non cogendum.* præcise: nec stipulatio committitur: vt insta proxi. at si iustas causas, &c.

n *Sabinus.* hic non debet esse. §. sed grossa litera: & quod dicit Sabinus, dicũt quidam quod corrigit omnia prædicta. Sed tu dic quòd non corrigit aliquid de dicto Labeonis: sed dicta priorũ sic. si enim res sit peritura, omnino cogitur secundum Labeonē, & bene: vt s̄. eo. l. sed etiam ex. in fi. si vero iusta causa interuenerit, non cogitur, vt ait Labeo, & bene: vt s̄. eod. sed & hæ. §. præter. nec stipulatio cõmittitur: vt hic subiicit. si iustas causas. sed si iusta causa non interueniat, nec res peritura: non cogitur, sed stipulatio committitur: & hoc adicit Sabin. dicto Labeonis, & corrigitur per hoc dictum priorũ. collige ergo, quia in primo cogitur, in secundo non: nec stipulatio cõmittitur. in tertio non cogitur, sed stipulatio committitur: & hoc in procuratore rei: nam procurator actoris præcise cogitur: vt s̄. eo. sed & hæ. §. præter. Item ad dictum Sab. quod est hic, est contra. s̄. eo. si defunctus. j. respõ. Sed dic quòd hic eo ignorante vel contradicẽte dominus satisdedit vel ipsemet procurator satisdedit: ibi eo sciente & non contradicente dominus satisdedit, vt & ibi dixit.

o *Defendere.* scilicet præcise.

p *Iustas causas.* aliquam de prædictis.

q *Fideiussores.* dati ab ipso procuratore vel domino eo ignorante.

r *Quia vir bonus.* ad cuius arbitrium debet defendi: vt ĵ. eo. Plautius. j. respon.

s *Sed & si satis non dedit.* scilicet cum fideiussoribus.

t *Qui ita.* pone casum supra eo. licet in principio.

u *Defendant.* ecce quòd actor dicitur defendere, & reus agere: vt supra eodem. non solum §. si status.

x *Et postea alius agens.* ex eadem causa.

y *Exceptione.* scilicet rei iudicatæ: vt ĵ. de popu. act. l. iij. & hoc si non per collusionem sit actum: vt ĵ. de iureiur. l. eum qui. in popularibus. Contra enim videbatur: quia cum sit priuatum damnum, videbatur alius non repelli.

z *Si procurator.* ædificanti nomine domini.

a *Nuntiatum sit.* & ipse cauit de opere demoliendo. aliàs non haberet locum hoc interdictum quod subiicit: vt ĵ. de oper. no. nun. l. de pupillo. §. penul.

a *Interdicto vtatur.* scilicet vti possideris, vt dicũt quidã: quia qui ædificare prohibentur, & possidere prohibentur: vt ff. de vi & vi arma. l. vim facit. & ff. vti possi. si duo. Vel dic, hoc interdicto quod subiicit, ne ei vis, &c. vt sint verba cuiusdam interdicti: vt ff. de ope. no. nun. l. de pupillo. §. penult.

b *Defensoris.* quãtum ad euitandam satisdationem de rato. & est ratio: quia non posset committi stipulatio, vt subiicit: vere tamen est actor, cum agat interdicto: vt infra de ope. nou. nun. l. de pupillo. §. penult. quæ est contra.

c *Satisdederit.* scilicet sponte.

d *Non animaduerto.* nã aut ratum habet, & sic habet quod promisit. aut non: & tũc potest etiam hodie prohibere. & sic potius interest non habere ratum, quàm habere. sed nõne ego animaduerto? pone quòd procurator iniuste victus est interdicto quod proponit. si dominus ratum habet, interest mea nam si ratum habeat, potero prohibere. si non habeat, non nocebit domino sententia: ideoque dominum prohibere non potero: & sic potest cõmitti stipulatio: vt infra rem rati. habe. si fine. §. quòd si procurator. nec placet vt dicatur non committi propter iniuriam: vt infra rem rat. habe. si fine. §. cum autem. quia iniuria procuratori meo facta, mihi nocet: vt hic. non si alteri fiat, vt ibi. An ergo cauebitur eo attento quod non iure fieri potest? Respon. non, vt hic, & infra de pecu. eo tempore. ĵ. respon. vel dic, non committitur, quia totum sibi mandasse videtur: vt infra eodem. l. ad rem. & l. ad legatum. vnde non est expectandum vt ratum habeat: vt infra de condict. indebi. si procurator. secundum Azo. cum necesse habeat habere ratum. Vel dic, non committitur etiam si dominus non habeat ratum: quia eo non habente ratum, qui egit interdicto, per consequens nõ videtur habere ratum primam satisdationem quam fecit de opere restituendo. vnde tenet nunciatio. & sic destrueretur opus factum post. potius ergo interest vt non habeat ratum, quàm habeat. sic ergo superflua est, cum non possit committi.

e *Committatur.* non ergo præstatur, cum fit superflua. sic infra vt le. no. ca. hæc stipulatio. §. primo.

Vi proprio. CASVS. Egi contra te, & litem sum contesta. postea vis procura. constituere. bene potes, dummodo caueat procura. iudic. solui, vel tu pro eo, si præsens es. {EI QVI.} Pluribus actionibus te cõueni. postea incœperas abesse. quidam obtulit se defensioni tuæ. volebam vt in omnibus te defenderet. dicitur quòd non compellitur, sed in vnica defensione admitti debet defensio eius qui se obtulit. {QVI ALIVM.} Dicitur hic quod quicunque alium vult defendere, satisdare cogitur. nemo, &c. {ITEM QVAERITVR.} Casus huius §. multis modis ponitur: sicut in apparatu videre licet. sed ad euidentiam huius §. ponas vno modo sic: Minor aliquis facilitate sua fundum mihi vendidit: vnde postea voluit in integrum restitui: & cum peteret restitutionem aduersus me ex illa causa, restitutus est. ego in causa restitutionis constitui te procu. meum. succubuisti, quia minor restitutus fuit ad petitionem illius fundi: vnde incipit fundũ vindicare, nunquid in causa resti. in integr. procura. compellitur defendere? Et respon. quòd sic. {PROCVRATOR.} Dicit §. iste quòd procura. debet reddere rationes eorum quę gessit in iudicio. vnde si quid de lite consecutus est, illud domino reddere debet. Item si aliud indebitè exegit. Item econtra si ipse procura. in aliqua causa condemnatus præstiterit, illam contrario mandati iudicio à domino recuperare potest. Venumtamen si ob culpam suam vel contumaciam aliquam pœnam præstiterit, illam à domino non recuperabit: cum litis impendia restitui debeant ei qui bona fide impendit. siue fuerit procurator actoris, siue rei, litis impendia recuperat procurator. {SI DVOBVS.} Quidam, puta Titius debebat mihi decem. contigit me abesse. vnde duos constitui procuratores. Titium qui erat debitor meus, & Seium. quæritur an Seius qui non est debitor, poterit exigere à Titio, qui Titius procurator & debitor est? & dicitur quòd sic poterit. Vlianus.

f *Accepit.* scilicet per contestationem.

g *Cauere.* s. dominus si præsens est. alias ipse procurator satisdat. instit. de satisda. §. sin autem. versicu. si vero aliquis. & ĵ. iudi. sol. si ad defendẽdum. Item ex eo quòd in principio dixit dominum iudicium accepisse, scilicet lite contestata cõtra se, & hic satisdat pro procuratore quẽ postea dat, colligitur quòd etiam post litem contestatã factus procurator debet condemnari. & pro hoc est supra eod. l. licet. §. si plures. si enim dominus damnaretur, nõ satisdaretur, cum per hoc fiat procuratoris conditio grauior: vt supra eodem. sed & hæc. §. defendere. Sed argumẽ. contra. est ad prædicta instit. de satisdatio. §. sinautem. in fin. versicu. alia. Accursius.

† *Lud. Ro. in suis sing. fo. 23. sing. 638. repugnat istum. text. singu. sed cũ reuerẽtia ipsius. tex. nõ pro. qd̃ voluit eũ bat id ad allegg. vt videre potes hic in interpretat. Bolog.*

h *Ei qui defendit.* in spontaneo gestore cum mandato vel sine, intellige: nam sufficit si cui, &c. vt C. de nego. gesto. tutori. secus in tutore vel curatore: vt ibidẽ dicitur. item secus si agat nomine alterius, quia tunc cogitur in omnibus defendere: vt supra eodem. l. omnium. & l. non solum.

i *Vel.* pro saltem.

k *Satisdare.* scilicet iudic. solui: vt instit. de satisda. §. sinautem. hoc tamen fallit in duobus casibus secundum quosdam: vt ff. eodem. non solum. §. si statu. & §. fi. sed etiam sine satisdatione conuenitur iudicati quandoque: vt ĵ. eodem Plautius. Item nota hic defensorem sine satisdatione non admitti: vt hic, & infra eodem. minor. §. is qui. & infra de iudic. l. recte. Accursius.

l *Item quæritur.* pone casum quòd datus fuit defensor aduersus eum qui in integrũ restitui volebat, eo quòd cum minor esset, prædium suum lapsus iuuentute vendiderat cum decreto: restitutus est vt vindicet. in vindicatione ergo cogitur defensor iudicium suscipere rei vindicationis, secundum Ioan. & eodem modo restitutus ad actionem personalem, quam acceptilatione deceptus dimiserat, cogitur defensor hoc iudicium personale restituendorum suscipere. Si autem quæras, cũ quasi dominus restitutionem imploraurit: cur non est ei restituta magis res quàm actio? Respon. Ioan. quia non constabat eum fuisse dominum: sed restitutus est, vt id quod ei obstabat in vindicando, scilicet venditio, non obstet. alioquin si constaret eum dominum fuisse. res non actio restitueretur & eodem modo dicas in personali quòd nõ erat purum debitum: alioquin ipsa pecunia non obligatio restitueretur. & probantur hæc omnia infra de mino. l. fina. & de condic. cau. da. si quis accepto tulerit. & l. si mulier. & de his quæ in fraudem cre. l. ait prætor. §. partum. versi. si conditionalis. Sed hæc positio non placet Azo. nam & si non constet ipsum esse dominum, officio iudicis etiam contra extraneum fit restitutio rei, cum habeat ab eo causam vt infra de mino. l. in causæ. prima. §. interdum. Dic ergo quòd hic loquitur cum ipse minor nõ tradidit: sed ipse emptor possidebat rem quam emit: & ideo emit ab eo, quia sciebat eum dominum esse. & est pro eo infra de administra. tuto. l. si sine herede. §. interposito. Vel planius pone quòd dicit restitutorium iudicium, hoc est iudiciũ quo emptor repetit à minore pretium quod in vtilitatẽ suam conuersum est: quod potest facere: vt ĵ. de minori. quòd si minor. §. restitutio. Vel pone casum in eo maiore, cuius res dum vsucaperetur, cœpit abesse causa reipublicæ, & interim completur vsucapio: qui reuersus impetrat restitutionem. Ego sic pono casum, quòd minor petiit rem rei vindica. vel alia quacunque actione: & fuit contra eum pro defensore cuiusdam sententia lata. petit restitui contra sententiam. idem defendet reum. & secundum hoc dic restitutus, id est restituendus. Sed contra omnes prædictas positiones est C. eod. l. inuitus.

Contor. text. in l. de pupillo. §. sin autem. versi. si vero. ff. de ope. nou. nun. tex. in fi. in fine. l. defendere. ff. de procu. arti. vlti.

Pro eo.

Iniuria procuratori facta, nocet domino.

dicto vtatur, [a] *Ne ei vis fiat ædificanti*. defensoris [b] partes † eum sustinere, nec compelli cauere ratam rem dominum habiturum Iulianus ait. & si satisdederit, [c] non animaduerto, [d] inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur. [e]

Post litem contestatam reus potest facere procuratorem, & pro eo cauere. Bart.

XLVI. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale. B

QVi proprio nomine iudicium accepisset, [f] si vellet procuratorem dare, in quem actor transferat iudicium, audiri debet, solennitérque pro* iudicatum solui satisdatione cauere. [g]

Qui sponte defendit, potest vnã causam tantum defendere. Bartolus.

Ei qui defendit [h] eum cuius nomine ipse non agat, liberum est vel [i] in vnam rem defendere.

Nemo est idoneus defensor alterius sine satisdatione. Bartolus.

Qui alium defendit, satisdare [k] cogitur: nemo enim alienæ litis idoneus defensor sine satisdatione intellegitur.

Qui defendit in antecedenti, cogitur defendere in consequenti, hoc dicit. vel aliter, Qui defendit in præparatorio, cogitur defendere in procuratorio.

Item quæritur, [l] † si iudicium acceperat defensor, & actor in integrum restitutus sit: an cogendus sit restitutorium iudicium accipere. & magis placet cogendum.

Procurator etiam ad lites tenetur reddere rationem, & restituere reliqua: hoc est quicquid eius occasione ad eum peruenit: & repetere expensas. Bartolus.

Procurator vt in ceteris quo-

vbi dicit procuratorem causam appellationis prosequi non compelli. Sol. aliud est in appellatione, quæ est alia causa: alia in hac restitutione in integrum, quæ quasi est de appendiciis primæ: arg. infra de mino. l. præfecti. Sed arg. contra. in eo. ti. l. præses. Item est argu. quòd aduocatus in causa appellationis patrocinari tenetur. sic & infra an per alium causa appella. l. finali. Sed contra est, cum sit alia causa: vt C. eo. l. inuitus. ADDITIO. Tu dic quòd non tenetur prosequi causam appellationis: quia dicitur alia causa: sed iudicium restitutorium sic: vt hic secundum Bartolum.

Aduocatus an in causa appellationis patrocinari teneatur.

a *Gerendis.* l. extra iudicium vel sine mandato: vt ĵ. de nego. gestis. l. ij. vel cum mandato: vt ĵ. mandati. l. idemque. §. j. & l. ex mandato.

b *Nomine.* puta ipsam rem. extrinsecus autē vt fructus vel aliquid ex stipulatione propter rem non defensam. & accipe hoc si tanquam procurator percepit. nam si tanquam quilibet, non cogeretur restituere: vt argum. infra solut. matri. si vero. §. item quicquid. & infra ad Trebel. debitor. §. fina. & sic fuit definita causa quam habuerunt consules Mediolanenses missi ad imperatorem Constantinopolitanum. Accursius.

c *Debeat.* sic ĵ. titu. ij. l. si autem. §. item si fundū. Sed certe imo videtur quòd nō, quia possessor hereditatis hoc indebitum non reddit: vt ĵ. de petitione hereditaris. l. si possessor. §. ait senatus. versicu. bonæ fidei. quæ est contra. Solu. hic præcessit contractus, scilicet mandati: ibi nullus inter possessorem & heredem. vel hic vt procurator habuit: & sic nomine domini: ibi nomine suo. Itē contra ĵ. de doli mali exceptio. si procurator rei. quia ibi procurator ex collusione pecuniam accepit: quam dicit eum retinere. sed ibi retinet aduersus dantem, non aduersus dominū cuius procurator est.

d *Non debet.* Not. sic & infra de noxalibus actio. l. si communis familia. & supra quod quisque iuris. l. tertia. §. quòd si is. in fine §. & infra de tutelæ & rationibus distrahendis. l. prima. §. nunc tractemus. & §. plane. Item not. ex hoc superiori responso, non esse eandem rationem contrariorum: sic & infra titulo ij. l. si quis negotia. Sed argumen. contra institu. de tute. in principio. & infra de vsur. Gaius. in fine. ADDITIO. Dic secundum Paul. de Cast. hic, quòd hoc operatur culpa vel delictum procuratoris: cum non sit eadem ratio contrariorum: vt infra pro socio. l. de illo. in fi. regulariter secus: vt l. & si infra de vulg. & pupil. & l. fina. infra de leg iij.

Contrariorum nō est eadē ratio.

e *Suadet.* vt s. de pac. l. sumptus. & ĵ. manda. l. idemq; §. idem Labeo ait. & ĵ. tit. j. sicut §. j. & hoc in procuratore qui habet mandatum omnino: siue perdat, siue vincat: vt C. manda. l. etiam in eo autem qui sine mandato defendit: distingue an vincat, & tunc repetit: an perdat, & tunc non: vt infra iudi. solui. l. iam tamen. §. in hac stipulatione.

f *Et vtique recte.* imò non recte: nisi nominatim mandatum sit: vt infra l. prox. quæ est contra. Sol. hæc secundum illam: & sic habet speciale mandatum secundum Io. Alij distinguunt, vtrum sit procurator in exigendis debitis tantum: vt hic. an omnium factorum domini: vt ibi. & erit ibi ratio, quia primo casu cum mandatum sit vt in iudicio exigat, hoc à se non potest. vnde est quòd hic alij intelligatur mandatum. in secundo non, nisi habeat speciale mandatum: vt ĵ. eo. l. itaque. Vel dic quòd in hoc. §. fuit commissa administratio Italicorum

que negotiis gerendis[a], ita & in litibus ex bona fide rationem reddere debet. Itaque quod ex lite consecutus erit, siue principaliter ipsius rei nomine[b], siue extrinsecus ob eam rem: debet mandati iudicio restituere: vsque adeo, vt & si per errorem, aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit: id quoque reddere debeat[c]. Item contrà, quod ob rem iudicatam procurator soluerit, contrario mandati iudicio recuperare debet. pœnam autem quam ex suo delicto præstitit, recuperare non debet.[d]

Litis impendia bona fide facta vel ab actoris procuratore vel à rei, debere ei restitui æquitas suadet.[e]

Vnus procurator non potest agere contra alium, nisi expresse sit ei mandatum. Bartolus.

Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mādatoris: an alter cum eo recte acturus sit? & vtiq; recte.[f] Non enim ob id minus procurator intellegitur, quòd is quoque cum quo agitur, procurator sit.

A

B

C

D

vni: alij prouincialium negotiorum. vnde sicut si esset vnus in totum procurator, contra alium in omnibus ageret, quasi sit alter à toto prohibitus: sic & hic quasi à parte prohibitus poterit alium pro sua parte administrationis conuenire. nam quod facit in toto quo ad totum denegata administratio, hoc in parte quo ad partem: vt infra de admi. tu. si duo. & l. inter tutores. in sequēti vero lege cuilibet in totum administratio commissa erat. Vel distingue de quo debito agatur. si de eo quod erat ante mandatum, bene posset agi à procuratore contra alium procuratorem. si autem de eo quod post contigisset, nō posset: licet actiones competant: sed ex causa intrinseca cœpit deberi. Si autem ex ipsa administratione, non ante est actio quàm finita sit ipsa administratio: vt & diximus in tutela: vt infra de tute. & ratio. distract. si tutor. in fine. & l. seq.

XLVII. IVLIANVS libro quarto ad Vrseium Ferocem.

QVi duos procuratores omnium rerum suarū reliquit, nisi nominatim præcepit vt alter ab altero pecuniam petat: nō videtur[g] mandatum vtrilibet eorum dedisse.

XLVIII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale.

ITaque si hoc specialiter mandatum est: tunc excipiente eo cum quo agitur, *Si non mihi*[h] *mandatum sit, vt à debitoribus peterem*: actorem ita debere replicare: *Aut si mihi mandatum*[i] *est vt à te peterem.*

Procurator non potest facere cōditionem domini deteriorem, sed meliorem sic. h. d. cū l. seq. Bartolus.

XLIX. PAVLVS libro quinquagensimoquarto ad Edictum.

IGnorantis domini conditio deterior per procuratorem fieri non debet[k].

L. GAIVS libro vicensimosecundo ad Edictum Prouinciale.

QVacunq; ratione[l] procurator[m] tuus à me[n] liberatus est, id tibi prodesse debet.

Qui potest in integrum restitui, non est idoneus defensor: & restitutio principalis prodest fideiussori. Bartolus.

Vi duos.] CASVS. Hæc lex cum superiori continuatur & est casus talis: Constitui duos procuratores, puta Titium & Seium: an Titius possit exigere ab illo? Dicitur quòd non, nisi speciale habeat mandatum: & si exigat, & alius excipiat quòd sit procu. sicut & ipse, & quòd ipse bene posset exigere si non esset procur. sicut & ipse: dicit quòd habēs mandatū replicabit de speciali mandato dicens, tu bene exciperes nisi haberem speciale mandatum. Viuia.

g *Non videtur.* sed contra supra l. proxi.

h *ITaque. Si non mihi.* verba sunt exceptionis.

i *Mandatum est.* scilicet specialiter. & sic no speciale hoc casu desiderari mandatum: vt dixi plene s. eo. Pompo. in princ. Item no. quòd aliàs est non, in litera: aliàs non est, non: & sunt verba hæc replicationis.

k *IGnorantis. Non debet.* nisi in tribus casibus: quando scilicet est in rem suam: & quando speciale habet mandatum: & quando generale, sed habet liberam administrationem: vt ĵ. de iureiuran. l. iusiurandum. ij. §. fin. & l. seq. & supra de pact. l. rescriptum §. fin & l. seq. quæ sunt contra. Sed certe nec tunc quando generalem habet administrationem & liberam, potest donare: vt supra de pactis. l. contra iuris. §. si filius. sed licet deteriorem facere non potest, tamen meliorem sic: vt infra l. proxi.

QVacunque.] CASVS. Quocunque modo tuum procura. libero, hoc tibi proderit. hoc est videor te liberasse. Viuianus.

l *Quacunque ratione.* siue ipso iure, quod fit multis modis siue per exceptionem pacti vel aliam. aliud si non ratione, sed contra rationem, vt per dolum vel metum vel similes modos: quia non videtur hoc ei commissum: sed vt bona fide faciat sic, vt infra de condict. inde. l. si procurator. in princ. & §. Celsus. in fin. sed videtur quòd pactum non valet: quia tunc demum valet cum principaliter ei prodest cui fit: vt s. de pac. l. fideiussoris. ibi, neq; enim &c. quæ est contra. Sol. & hic interest procuratoris: quia mandati tenetur si non quæsiuit quod potuit: vt ar. C. ar tu. l. quicquid.

m *Procurator.* ergo procuratorio nomine. ADDITIO. Bald. in l. j. in fi C. de sen. & interlo. om. iudi. dicit istā glo. non esse alibi ad istud propositum, quòd quando in sententia dicitur, Condemno Titium procuratorem: perinde est ac si diceret procuratorio nomine. Bolog.

n *Ame.* scilicet creditore tuo.

Minor.

Minor.} CASVS. Dicit lex ista quod si minor viginti-quinque annis velit aliquem defendere, quòd non potest procur. esse nec defensor: cum & ipse minor & eius fideiuss. restitui possit. {QVONIAM.} Certum est quòd maritus in id quod facere potest, condemnatur: vt ff. sol. mat. maritū. vnde pone: vir constituit procurat. ad suam defensionem, cum actione de dote conueniretur. solu. ma. nunquid procur. condemnabitur in id quod facere potest vir? Et respond. quòd sic. {LEX 1.} Cuiuscunque dignitatis sit is qui defendit, satisdare debet in sol. alias defendere non videtur: vt in duabus ll. seq. quæ cõtinuantur cum ista. Viuianus.

a *Minor existat.* id est existere velit: quod est cum interest eius, vt quia sit obligatus. sed certe imò hoc ipso quòd implicatur: vt infra de mino. l. minoribus.

b *Possit.* quando est hoc quòd potest restitui, & quando non? Respon. potest quando sine mandato, vt patet hic: quia dicit, defensor non potest quando habet mandatum: imò qui mandauit, sibi imputet: vt ff. de minor. l. cum mandato. hoc non placet: quia lex illa in negotiis loquitur. & hic non habet legitimam personam: vt C. qui legi. per l. j. & ij, & ff. de leg. tut. l. fi. sed dic quòd quandoque etiam sine mandato defendens non restituitur, vt si pro patre vel matre vel simili interueniat defensor in subsidium: vt ff. eo. l. fœminas. & ff. de tu. & ra. dist. l. j. §. sed non nullos. & de admin. tu. cum plures. §. cum tutor. ibi, in primis. & de lib. ho. exh. l. iij. §. sed si mulier. his enim casibus iure cõmuni est vsus: vnde non restituitur: vt ff. de iureiur. nã postea. §. si minor. & C. de in integr. rest. mi. l. non videtur. & C. eo. exigendi. in fi. Item quid si fideiussor animo donandi pro eo interueniat: an erit tunc idoneus? Respon. non: vt C. qui leg. per l. j. & ij.

c *Non est.* Hic habes ergo quòd minor xxv. an. non potest esse procurator: vt C. eo. l. exigendi. in medio. l. Sed cõtra. instit. qui ma. non poss. §. eadem lege. & ff. de manu. vin. l. si collactaneus. Sol. in illis ll. ad negotia erat: hic ad iudicia prohibetur. nam & seruus ad negotia potest esse, sed ad iudicia non: vt ff. eo. seruum. Item contra. C. eo. l. exigendi. in fi. Sol. ibi damnandus erat absens: quia lis erat in eũ contestata. hic non secundum Irn. vt arg. ff. eo. non solum. §. fi. Sed quomodo ibi fuit admissus? aut enim quasi procurator patrem defende re volebat, & tunc non debet admitti, quia personam non habet legitimam: vt C. si aduer. rem. iu. l. cum & minores: & C. qui legit. perso. lege secunda. Itẽ quia & ipsi & fideiussoribus succurritur: vt hic dicitur: maxime secundum nostram sentẽtiam: qui dicimus procuratorem quandoque interuenientẽ debere damnari: vt ff. eo. l. qui proprio. in prin. diximus. aut allegando causas absentiæ: & tunc quilibet debet admitti: vt ff. eo. seruum. §. publicè. dic ergo quòd speciale fuit ibi vt pro parte admitteretur: quia in hoc casu iure communi est vsus: vt hic lege modo notaui: & sic non restituitur ibi, maxime ne lex videatur homines decipere, quæ facit eum admitti: vt arg. C. de his qui ve. ætа. impe. l. j. Alij dicunt quòd ibi restituitur, vt hic: quod est falsum.

d *Succurritur.* imò videtur quòd licet sibi succurratur, fideiussores tamen teneantur: vt ff. de arb. l. si pupillus. quæ est contra. Sol. ibi loquitur quando fideiussit in rem minoris: hic non. vel verius ibi non restituitur pupillus: quia nec tenebatur nisi naturaliter: & ideo fideiussoribus non succurritur alias iuuaretur. Item contra. C. de fideiuss. mi. l. j. & ij. respon. & ff. de mino. l. in causæ. j. in princ. Sol. P. dixit quod hic fuit minor dolo inductus: quod nihil est: quia cum nec fuerit hic admissus, non potest dici etiam de facto quod fuit dolo inductus. vel ibi credebat se pro minori fideiubere: hic autem credebat eum esse maiorem. sed hoc non valet: quia hoc casu non deberet fideiussori subueniri in necem creditoris: vt d. l. in causæ. Alij dicunt hoc in iudiciis: sed leges contrariæ in contractibus. & hoc non valet: quia idem debet esse vt ubique: vt C. si tu. vel cu. inter. l. ij. Tu ergo dic: aut minore restituto datur in alium regressus: & tunc sibi & fideiussori succurritur: vt fuit hic. nam minore restituto remanet actio creditori contra debitorem suum quem defendere volebat minor. sic & in minore qui hereditatem adiuit, & creditoribus hereditariis fideiussorem dedit. nam si restituitur & repudiet, reseruatur actio in eum qui heres erit: & ideo fideiussori succurritur: vt ff. de admi. tut. l. ij. & de adquir. hered. si pupillus. in fi. aut in alium actio creditori non seruatur, & tunc distinguitur an dolo aduersarij inducitur minor: & tunc etiam fideiussori succurratur non vt minori, sed vt sua restitutio sibi prosit: vt C. de fideiuss. mi. l. ij. ibi, verum &c. & ff. de excepti. l. exceptiones. ij. §. rei autem. imò & si minor non curaret restitui, fideiussor tamen iuuaretur: vt ff. de contra tab. si post mortem. §. fi. aut non fecit dolum aduersarius: & tunc fideiussor non iuuatur: vt in contrariis legibus. Item quid si ad agendum minor constituitur procurator? Resp. idem: vt arg. C. qui le. per l. ij. vel dic contra, quòd tunc non possit restitui. & sibi imputet qui eum constituit: vt ff. de mino. cum mandato. prima verior.

LII. VLPIANVS libro sexagensimo ad Edictum.

MInor vigintiquinque annis si defensor existat[a], ex quibus causis in integrum restitui possit[b], defensor idoneus non est[c]: quia & ipsi & fideiussoribus ei[d] per in integrum restitutionem succurritur[d]. Quoniam tamen defendere est eandem vicem quam reus subire[e]: defensor mariti in amplius quã maritus facere possit[f], non est condemnandus. Is qui suscepit defensionem, etsi locupletissimus[g] est,

LII. PAVLVS libro quinquagensimo septimo ad Edictum.

ET si consularis sit,

LIII. VLPIANVS libro sexagensimo ad Edictum.

NOn videtur defendere, nisi satisdare[h] fuerit paratus.

LIIII. PAVLVS libro quinquagensimo ad Edictum.

NEque fœmina[i], neque miles[k], neque qui reipublicæ causa absfuturus est, aut morbo perpetuo tenetur, aut magistratum initurus est, aut inuitus iudicium pati non potest[l], idoneus defensor intellegitur.

TVtores qui in aliquo loco administrauerunt, eodẽ loco & defendi debent[m].

Vtilis præfertur directæ. Bart.

LV. VLPIANVS libro sexagensimo quinto ad Edictum.

PRocuratore in rem suam dato, præferendus non est dominus procuratoris in

e *Quam reus subire.* Not. Qui eandem personam repræsentat, eadem habet & priuilegia: vt ff. pro socio. l. verum. §. j. & de dam. infect. l. qui bona. §. pen. & ff. eod. sed & hæ. §. defendere. & infra sol. mat. l. alia. Sed argu. contra infra de admin. tut. l. ex pluribus. {ADDITIO.} Pro declaratione huius gl. cum dicitur quòd defensor repræsentat per omnia vicem eius quem defendit: hoc intellige in defensore volũtario. nã qui defendit ex necessitate, etiam ex sua persona poterit defensionibus vti: vt l. idémque. §. generaliter. infra man. cum concor. secundum Bart.

f *Possit.* habita ratione ne egeat: vt infra de regulis iuris. l. in condemnatione. in principio.

g *Locupletissimus.* Hic est arg. contra. C. de episco. audien. l. de creationibus. §. j.

h NOn *videtur. Satisdare.* scilicet iud. sol. nemo enim alienæ litis &c: vt supra eo. l. qui proprio. §. qui alium. & instit. de satisda. §. fin. & infra de mino. quòd si de speciali. in fin. & infra de iud. recte. & infra rem rat. hab. l. actor. & infra de reg. iur. qui rem. secus in tutoribus & curatoribus: vt C. de admin. tuto. l. fin. §. defensionem.

NEque. } CASVS. Hic enumerantur quædam personæ quæ inhabiles sunt: & quæ officium procurationis vel defensionis suscipere non possunt. {TVTORES.} Si tutor administret in ciuitate Bononien. si quis vult ipsum tutorem defendere: debet eum defendere ciuitate. Bononien. Viuianus.

i *Neque fœmina.* nisi in casibus: vt ff. eod. fœminas. & dic vt ff. de statu hom. l. in multis.

k *Miles.* scilicet armatæ militiæ, nisi in casu: vt C. eod. l. qui stipendia. & in alio: vt ff. de filiusfa. §. veterani. & idem dicitur in milite cœlestis militiæ: vt in sacerdote & clerico quolibet in sacris ordinibus posito: vt in auth. de san. epis. §. deo autem. ibi, aut procuratorem litis. & in glo. causis. col. ix. nisi in casu similiter: vt C. de epis. & cleri. l. placet. vel dic prædictum. §. alium loqui in specialibus casibus quos ibi ponit in textu.

l *Non potest.* quia est factus consul, vel alterius[b] iurisdictionis: vt supra de in ius vocan. l. ij. & supra de iurisd. om. iud. l. fi. multo magis nec ille qui etsi vellet pati iudicium, non posset: vt ille illustris, & superilluſtris: vt C. eo. l. quicũque. & in auth. vt ab illustri. §. j. coll. v.

m *Debent.* cum enim ipsi debeant ibi respondere: vt infra de iud. heres. §. j. & defensor ibi defendet: vt hic, & argu. supra eo. sed & hæ. §. non solum.

PRocuratore. } CASVS. Habebam actionem quandã contra Seium: & illam cessi Titio: & eum constitui procu. in rem suam: postea quis nostrum sit præferendus, quæritur. Et respon. quòd procura. præfertur. Viuianus.

Suscipien-

Minor 25. annis an possit esse procurator.

Vtilis gl. est sing. vtenda. Bal. & arg. hic.

b Bald. hic dicit istam gl. singu. ad hoc quod defensor nõ possit assumi si sit iurisdictionis extraneæ. Bolog.

litem mouendam, vel pecuniam suscipiendam.[a] Qui enim suo nomine vtiles actiones habet, rite eas intendit.

Cui committuntur sequentia, videntur committi antecedentia. Bartolus.

LVI. IDEM libro sexagensimo sexto ad Edictum.

AD rem mobilem[b] petendam datus procurator, ad exhibendum recte aget.[c]

Procurator datus ad agendum, intelligitur ad litem perficiendam. Bart. B

LVII. IDEM libro septuagensimo quarto ad Edictum.

QVi procuratorē dat vt confestim agat, is intelligendus est permittere procuratori & postea litem per agere.[d] Si quis remisit[e] *exceptionem procuratoriam[f], non poterit ex pœnitentia eam opponere.

Procurator cum libera potest omnia facere quæ dominus facere posset: & etiam alienare si donationem non contineat. h. d. text. cum glo.

LVIII. PAVLVS libro septuagensimo primo ad Edictum.

PRocurator &cui generali C ter libera administratio rerum commissa est, potest exigere: aliud pro alio permutare.

LIX. IDEM libro decimo ad Plautium.

SEd & id quoque ei mandari videtur, vt soluat creditoribus.

Procurator generalis sine libera non potest transigere.

LX. IDEM libro quarto Responsorum.

MAndato generali[h] nō contineri etiam transactionem[i] decidendi causa interpositā: & ideo si postea is qui mandauit, transactionem ratam non habuit[k]: nō posse eum repelli ab actionibus exercendis[l].

In procuratorem simplicem non fit executio iudicati. secus in defensorem. Bart.

LXI. IDEM libro primo ad Plautium.*

PLautius[m] ait: procurato rem[n] damnatum non debere conueniri, [o] nisi aut in rem suā [p] datus esset, aut obtulisset se, cum sciret cautū non esse: omnibus placuit.

---

a *Suscipiendam.* hoc verum est si litem contestatus est procurator: vel partem debiti accepit: vel denuntiauit debitori ne solueret domino. aliàs dominus præferretur, si vellet: vt C. de nou. l. tertia. Item contra. huic. l. §. eod. l. si actor. Sol. ibi in procuratore rei: hic actoris. Item not. hic præferri eum qui habet ius vtile, ei qui directum habet: vt §. de pac. si cum emptore. & C. de nou. l. iij. & j. quibus mod. pig. vel hypo. sol. sicut. §. secundo.

AD *rem.* } CASVS. Aliquis constituit me procu. ad aliquam rem mobilem petendam. quæritur an possim agere ratione illius rei act. ad exhibendum. Et respon. quòd sic possum. Viuianus.

b *Ad rem mobilem.* bene dicit de mobili. nā pro immobili non potest agi ad exhibendum: vt C. quando & quib[a] quarta pars deb. l. ij. §. j. libro x.

c *Recte aget.* cum sit illius actionis præparatoria. cui ergo mandantur sequentia, & præcedentia videntur mandata per quæ peruenitur ad ea: vt hic, & j. eod. l. ad legatum, & §. de iur. omn. iu. l. ij. Sic econtra cui mandantur præcedentia, & sequentia videntur mandata: vt infra l. prox. & §. eo. l. qui proprio. §. item quæritur. & C. eod. l. inuitus. & infra de condict. indebi, l. indebitam. in glos. videri.

d *Peragere.* id est ad effectum ducere vsque ad finem. Et est hæc ratio conuersa superioris legis: vt ibidem diximus. Sed nunquid qui delegat iudicem vt cognoscat, definitionem D committere videtur? Respon. non, vt argu. C. ad legem Corn. de fal. l. vbi. & pro hoc etiam posset induci. C. de iudi. authen. ad hæc.

e *Si quis omiserit.* sciens vel ignorans, non curo.

f *Procuratoriam.* hæc est duplex: vel quòd nō sit procurator: vt j. man. l. si fideiussor. j. §. quædam. vel quòd non possit esse vel fieri procurator: vt j. de proba. l. in excep. §. sed & si procuratoriam. idem dicas si omiserit petere cautionem de defendendo, & in qualibet simili idem: vt C. de proba. l. exceptio. & C. de except. l. penul. & fin. sed in prima quando non fuit procura. non habet locum hæc lex: vt C. eo. l. licet.

Exceptio procuratoria duplex est.

PRocurator. } CASVS. Si aliquem constitui procur. & concessi liberam & generalem administrationē: procu. omnia poterit facere vt dominus. nouare enim poterit, & permutare, & soluere debita creditoribus. Viuianus.

g *Procurator.* sed & his duabus legibus concor. j. de sol. l. quodlibet. sed contradicit. j. eo. procurator totorum. & l. mandato. & j. de iureiur. l. iusiurandum. ij. §. fin. & l. sequen. & supra de pactis. l. nam & nocere. & j. de sol. l. hoc iure. Solu. hoc verbum libera, quod hic ponitur, tollit illud contrarium. Item licet habeat liberam, non potest tamen donare: vt j. de dona. filiusfa. §. item videamus. vel forte ibi non habet liberam.

MAndato. } CASVS. Alicui puta Titio generalem administrationem concessi. nunquid poterit transigere? Et dicitur quòd non: & si transactio fit, non tenebit. hæc vera sunt nisi ratum habuero quod per eum gestum est quālitercunque. nam si non habui ratum: si agam, non repellar. Viuianus.

h *Mandato generali.* §. tantum. & sic non ob. supra eodem. l. procurator cui.

i *Transactionem.* nec pignoris remissionem: vt j. quibus modis pign. vel hypo. sol. si consentit. §. j. Accursius.

k *Non habuit.* alioquin contra: vt j. rem. ra ha. l. si fine. §. quod si procurator.

l *Exercendis.* vt hic, & C. eo. l. si procurator. & C. de transac. l. transactionis. Sed quomodo non præiudicat: vt C. de transac. l. præses? Respon. hic forte non habebat generalem vel liberā: vel aliud in procuratore, & aliud in tutoribus & præsidibus & similibus: vt d. l. præses. qui habent liberam.

PLautius. } CASVS. Ad defendendum bonis procu. datus succubuit: an in bonis procu. executioni sententia esset danda vel demandanda: inter partes erat quæstio. Et respond. quod non: sed in dominum fit executio: nisi in tribus casibus. Primus est quando procura. in rem suam est. Secundus, quando obtulit se defensioni, dicens sibi fuisse mandatū, & non erat. Tertius est, si in veritate nullum habuit mandatū: tamen iste defensor satisfecit: & sic facias constructionem: Plautius ait, scilicet hoc quod sequitur. & incipias constructionem in fi. omnibus placuit, &c. Viuianus.

m *Plautius ait.* scilicet recitando quod sequitur: quod omnibus placuit.

n *Procuratorem.* id est procurantem aliena negotia. large enim ponitur etiam pro eo qui mandatum non habet: vt patet per sequentia. & sic impropriè: vt §. eod. l. j. & pro eo qui habet. Et sic no. quòd verbum semel positum propriè & impropriè ponitur: vt supra de offic. proconsul. & lega. l. ij. in princ.

o *Conueniri.* scilicet actione in factum: sed ex stipulatu sic: vt supra eod. l. si procurator. §. fin. quæ est contra. ADDITIO Tu dic secundum Bart. quòd sententia non mandatur executioni contra procuratorem, sed ex vigore promissionis factæ per eum de iudicato soluendo poterit conueniri & exigi, vt in contrario.

p *Nisi aut in rem suam.* sed qualiter ex parte rei fit procurator in rem suam: ex parte enim actoris constat: vt §. eod. si quis in rem suam. Sed dic in reo sic fieri, scilicet quòd vendam & cedam alicui hereditatē in qua sunt creditores: vt j. de condict. inde. l. fin. §. Titius. Item in duplicibus iudiciis: vt si cedam alicui tale ius. nam cum ego eram actor & reus, videor hoc indecessisse: vt j. de iudi. l. in tribus. Item pone exemplum: vt j. de noxa. de illo. §. fin. & l. seq. & j. de peti. hered. sed & si lege. §. item si rem. versi. quid tamen. & l. etiam. §. pen.

q *Cautum.* id est mandatum ei non esse: sed ipse allegabat sibi mandatum esse, & sic mentiebatur: sed in inferiori casu idem erit etiam cum non allegabat, secundum Ioan. Vel dic quòd primo hoc casu fuit admissus sine satisdatione asseverando satisdatum esse in alio casu cum satisdatione. Vel verius hic cum dominus cauerat: ibi cum procurator. Sed hoc non placet: quia si dominus satisfecisset, ipse conueniretur ac si mandasset, vel ratum habuisset. Alij dicunt quòd habebat mandatum non pro eo, tamen erat satisfactum: vnde poterat defensionem recusare. Sed nec hoc placet. quia vt satisfactum videtur ei mandatum: vt §. eo. l. ad rem mobilem. prima ergo & secunda verior est.

Idem.

a *Idem erit obseruandum.* vt conueniatur sicut in duobus præmissis casibus: vt hic, & infra de mino. l. eum qui.

b *Defensoris loco.* i. sine mandato defendit. Quid si cum mandato, sed præstita satisdatione à se? Respon. dominum conueniri actione in factum: sed procuratorem ex stipulatione: vt ĵ. de re iudi. l. iiij. in princ.

c *Obtulerit.* non allegando mandatum.

Ad legatum. ¶ Casvs. Rem aliquã mihi legasti, & eam mihi petij tradi actione ex testamento, si heres tuus negauerit legatum, & tabulas testamenti exhibere noluerit: an possit procurator intendere interdictum de tab. exhi? dicitur quòd sic: nec ei obstabit exceptio qđ ei non fuerit mandatum. Viuianus.

d *Ad legatum.* Hic possum notare quod dixi. s. eo. l. ad rem. Item not. hic quòd sufficit fieri iuxta mandatum, vel simile: vt ĵ. man. l. fin. §. fin. & ĵ. ad Trebell. l. mulier. j. §. Scæuola.

Procurator totorum. ¶ Casvs. An possit procur. cui est concessa totorum bonorum administratio, seruos vel alias res alienare? non potest.

e *Procurator totorum,* secus si vniuersorum: vt ĵ. de adquir. re do. l. qua ratione. §. nihil. versic. qua ratione. & in glo. libera. & instit. de rer. diu. §. venditæ. versic. nihil. & s. eo. l. procurator cui. secundum M. quæ sunt contra. sed tu dic secundum Io. quòd non est in hoc vis, sed in hoc an non habeat liberã, vel speciale de hoc mandatum: vt tunc alienare non possit: vt hic, & s. de offic. procur. Cæsa. l. j. §. j & C. eo. l. procuratorem. & supra eo. l. mandato. & l. ignorantis. & ĵ. de pec. l. qui peculij. an habeat liberam: vt tunc possit, vt in dictis contrariis, & C. quod cum eo. si liberam. & infra de rei vin. si quis hac. §. fin. Accursius.

f *Specialis.* id est expresso. sic C. de neg. gest. l. negotiũ. & ideo sic dico quòd etsi nõ sit speciale, sed generale: dum tamen habeat liberam, potest: vt modo dixi. Et quod dicit alienare, dic scilicet transferendo dominium: vt accipitur hoc verbum. C. de fun. do. l. j. sed obligare potest etiam non habens liberam, si modo consueuit dominus talia facere, secundũ Azo. vt ĵ. de pigne. act. l. solutum. §. fi. & l. vel vniuersorum. Accur.

g *Corrumpi.* quæ potest distrahere: vt hic, & C. de admini. tut. l. lex quæ. in fi. & ĵ. ad Trebell. mulier. j. §. sed enim.

Is cuius. ¶ Casvs. Constitui procuratorem, vt me in iudicio quo actor me voluit conuenire, defenderet. ante litem contestatam an possum petere vt in me transferatur iudicium, quæritur. & respondetur quòd sic, ante lit. contest. possum petere remoueri procu. & causa cognita. & sub intelligas, maxime: quia idem est & sine causæ cognitione: vt s. eod. ante litem contestatam. vbi de hoc notatur. Viuianus.

h *In præsentia.* id est coram iudice.

i *Cognita.* imò videtur etiam sine causæ cognitione: vt supra eo. l. ante litem contest. licet post lit. contest. exigatur causæ cognitio: vt s. eo. l. post litem. & C. eo. l. procuratoribus. & l. nulla. Sed respon. hic subaudi maxime. Vel dic quòd etiam ante litem contest. inspicitur aliqua causæ cognitio, scilicet an sit in rem suam: vt s. eo. l. procuratore. sed etiam vertitur tunc in causæ cognitione id quod est. C. de noua. l. iij. Item etiam si sit simplex, inspicitur an ille qui remouere vult, & ipse litigare, sit illustris vel similis qui per se nõ posset agere:

Idem erit obseruandum[a] & si defensoris loco[b] cum satisdatione se liti obtulerit[c].

Cui committuntur sequentia, videntur committi antecedentia etiam contra diuersas personas.

LXII. Pomponivs libro secundo ex Plautio.

Ad legatum[d] petendum procurator datus, si interdicto vtatur aduersus heredem *de tabulis exhibendis*: procuratoria exceptio, quasi non & hoc esset ei mandatum, non obstat.

Procurator generalis sine libera vel sine speciali mandato non potest vendere nisi res tempore perituras. Bartolus.

LXIII. Modestinvs libro sexto Differentiarum.

Procurator totorum[e] bonorum, cui res administrandæ mandatæ sunt: res domini neque mobiles, vel immobiles, neque seruus sine speciali[f] domini mandatu alienare potest, nisi fructus, aut alias res quæ facilè corrumpi[g] possunt.

A persona defensoris in dominum fit translatio litis causa cognita. hoc dicit.

LXIIII. Idem libro tertio Regularum.

Is cuius nomine defensor exstitit, si ante litem contestatam in præsentia[h] fuerit, & postulet suo nomine litem suscipere: causa cognita[i] audiendus est.

A vt C. e. l. quicunque. vel si pupillus sit. Item inspicitur an se pro hoc in aliquo iudicio obligauerit: quia id abesse videtur: vt ĵ. tit. ij. si quis mandato. Accursius.

Si procuratorem. ¶ Casvs. Procurator meus agebat Mutinæ contra Seium, & petebat centum: Seius volebat vt procu. satisdaret me ratum habiturum quòd Bono. essem. an ab ista satisdatione procur. releuare possim, quæritur. & respon. quòd sic. Item literas ad Titium misi, & ei significaui quod talem ordinaueram in procuratorem, & ad talem causam: & quod cum eo actum fuerit, ratum habebo. vnde si postea proc. reuocare velim, & reuocem aduersario & iudice ignorantibus: nihilominus quod cum eo gestum est ratum habendum erit à me domino. Viuianus.

Procurator de cuius mandato constat, nõ cauet de rato. Item reuocatio mandati quæ in notitiam iudicis vel aduersarii non peruenit, iudicium nullum non reddit. Bart.

LXV. Idem libro singulari de Euremeticis.

Si procuratorem absentem[k] dominus satisdatione[l] releuare velit, literas suas ad aduersariũ[m] dirigere debebit, quibus significet quẽ aduersus eum procuratorem, & in qua causa fecerit: B ratúmque[n] se habiturum, quod cum eo actum sit. hoc enim casu literis eius adprobatis velut præsentis procuratorem interuenire intelligendum[o] est. Itaque & si postea mutata voluntate[p], procuratorem esse noluerit, tamen iudicium quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.

Electio facta per procuratorem ita consumit ius eligendi, sicut si facta esset per dominum. Bartolus.

LXVI. Papinianvs libro nono Quæstionum.

C Si is qui[t] Stichum vel Damam, vtrum eorum ipse vellet[q], stipulatus est, (&) ratum habeat quod alterum[r] procuratorio nomine Titi[s] petit: facit vt res in iudicium deducta videatur: & stipulationem[s] consumit[t].

Procurator qui pro euictione promisit, tenetur finito officio. Bartolus.

k *Si procuratorem absentem.* dicitur absens respectu domini qui abest ab eo.

l *Satisdatione.* scilicet rem ra. hab. nam illam iudicatum sol. nihilominus præstat. etiam si millesies constet de mandato: quinimmo etiam si in rem suam sit procurator: vt C. de satisda. l. j. in fi. & s. eo. l. seruum. §. fi.

m *Aduersarium.* melius si ad iudicem: vt ĵ. rem ratam ha. l. ne satisdatio.

n *Ratúmque.* hæc superflua sunt: nam præcedentia sufficiunt.

o *Intelligendum.* literis ergo statur: vt hic, & ĵ. de constit. pecu. l. quidam. & C. de man. prin. l. j. & hoc verum quando fuerunt approbatæ: vt hic. sed an approbatæ videantur eo ipso quòd sigillatæ sunt sigillo domini? Alteri. dicit quòd non, nisi approbentur: vt hic. Alij econtra, scilicet vt credatur: arg. C. de episc. & cle. l. si qua per calumniam. & ĵ. rem ratam hab. l. ne satisdatio.

† *Bald. hic dicit istum text. singu. ad hoc quod electio per procuratorẽ facta valet: vno addito quòd idẽ vo luit Bart. hic idẽ in l. si ita stipulat⁹ fuero. de verbor. ob. lig. & Ful. in l. 1. qui ad mit. ad bono. possess. Bolog.*

p *Mutata voluntate.* ante lit. contest. & intellige hoc ignorante aduersario & iudice. nam si vtroque sciente. secus est: vt ĵ. iudic. sol. si ante. & ĵ. de sol. cum quis. §. j. & l. vero procuratori. §. fi. arg. contra extra de procu. c. ex insinuatione. Si autem D sciente altero tantum, si iudice, ipso iure non valet sententia: quia sciens in non legitimam personã tulit sententiã. si parte, scilicet actoris vel rei: quia iudex nihil de contingentibus omisit, valet sententia: sed ope replicationis annihilatur si reus sciens est absolutus. si vero procurator actoris sciuit, valet sententia lata pro reo: vt hic: non contra eum, cum quo ad actorem per non legitimam personam fuit litigatum. Et hoc lite non contestata: postea etiã domino inuito remanet procurator, nisi iusta causa remoueatur: vt s. eo. l. quæ omnia. sed & si tunc patiatur se remoueri: idem erit quod dixi modo. s. ante litem contestatam.

Si is qui Stichum. ¶ Casvs. Mihi Stichum aut Damam promisisti, ita vt esset electio mea procu. meus petiit Stichũ. si petitionem illius ratam habeam, sine dubio consumpta est stipulatio quo ad Damam. Viuianus.

q *Ipse vellet.* his scilicet verbis, quem voluero. vel etiam verbo, volam: & ideo non variatur hic tali casu: quia lis erat contestata: vt ĵ. de verb. oblig. si quis stipulatus. in princ.

r *Alterum.* puta Stichum.

s *Stipulationem.* id est electionẽ sibi stipulatione concessam. nam non licet ei postea variare, & Damam petere: sicut si nec ipsemet egisset, & hoc dicit hic Ir.

t *Consumit.* quantum ad priorẽ formã ex qua petere potuit,

vtrum vellet. licet enim reus ante litem contestatam possit variare quotiens vult, vt ĵ. de ver. obli. l. eum qui certarum. §. fin. & est ratio vt ibi: non tamen est hoc in actore: vt dictum est. d. l. ĵ. de verb. oblig. si quis stipulatus. Vel proprie pone stipulationem consumit, & hoc intelligas, scilicet ex actione facta, non contest. lit. vt ĵ. de constit. pec. l. item §. fina. Vel dic, consumit, scilicet absoluto reo si stipulator habeat ratum.

LXVII. IDEM libro secundo Responsorum.

PRocurator[a] qui pro cuiactione prædiorum quæ vendidit, fidem suã adstrinxit: etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere prætoris auxilio non leuabitur[b]. nam procurator qui pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat[c].

Ex re nostra quæritur nobis actio per alium. hoc dicit. B

LXVIII. IDEM libro tertio Responsorum.

QVod procurator ex re domini[d], mandato non refragante stipulatur[e], inuito procuratore dominus petere potest.[f]

LXIX. PAVLVS libro tertio Responsorum.

PAulus respondit, etiam eum qui ad litem, suscipiendam[g] procuratorem dedit, causæ suæ adesse non prohiberi.[h]

Procurator in rem suam ex causa lucrativa debet dominum defendere. Bartolus.

LXX. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

PAter filio suo pupillo tutorem dedit Sempronĩ creditorem[i] suum[ĵ]. is[k] administrata tutela[l] reliquit fratrem suum heredem: qui & ipse[m] decessit, & per fideicommissum nomen debitoris[n] Titio reliquit: eique mãdatæ sunt actiones ab heredibus[o]. quæro, cum tam tutelæ actio, quàm pecuniæ creditæ[q], ex hereditate Sempronij[r] descendant: an non aliter mandata* actio ei[s] detur, quàm si defendat heredes[t], à quibus ei actiones mandatæ sunt? Respondi, debere defendere.[u]

LXXI. PAVLVS libro primo Sententiarum.

ABsens reus[x] causas absentiæ per procuratorem reddere potest.[y]

Per liberam personam actio habita & ius habitum conseruatur. Bartolus.

LXXII. IDEM libro primo Manualium.

PAter filio. } CASVS. Titio decem debebam. decessi quodam filio meo impubere relicto, puta Gaio: cui Titium creditorem meũ dedi tutorem. Titius malè administrauit: & factus est debitor pupilli in l. & ita est debitor & creditor pupilli in l. tutor decessit, & fratrẽ suũ heredem instituit. frater similiter decessit, & hoc quod sibi debebatur â pupillo ex persona fratris sui cui successerat, legauit Mæuio. Mæuius agit contra pupillum iam factum adultum pro illis. l. dicit Gaius quòd ille tutor tutelam malè administrauit: vnde vult eum conuenire: & petit vt eum defendat. dicitur hic quòd Mæuius debet eũ defendere. Viuianus.

i *Creditorem.* Quẽ adhuc hodie potest dare, cum fides approbetur à testatore, secundum Azo. vt in titu. de satisda. in prin. Vel dic q̃ non potest: vt diximus in authen. vt hi qui ob. se hab. per hi. res mi. §. j. col. vj. Item & in hoc est vis si dari non potest, an teneat datio. quidã quòd sic: sed cadit creditor à debito. alij quòd non cadit si sciat: quòd est verius: vt in authen. vt hi qui ob. §. j. col. vj. C

k *Is.* scilicet tutor.

l *Tutela.* male scilicet: ideoque cœpit teneri in centum.

m *Ipse.* scilicet heres. Accursius.

n *Debitoris.* scilicet pupilli, cuius debitor pater fuit.

o *Ab heredibus.* fratris tutoris.

p *Tutelæ.* directa scilicet in centum.

q *Creditæ.* in ducentis. Accursius.

r *Sempronii.* quia Sempronius fuit creditor in ducentis ex mutuo, & debitor ex tutela in centum. Accursius.

s *Mandati actio ei.* ſ. directa. sed si intendat vtilem quam suo nomine habet: vt C. de leg. l. ex legato. an teneatur tunc defendere? Respon. vt diximus ſ̃. eo si quis in rem.

t *Heredes.* fratres tutoris.

v *Debere defendere.* immo videtur quod non: cum ex necessitate facta heredi fit cessa actio: vt ſ̃. eo. seruũ. §. fi. & l. seq. quæ sunt contra. Sol. hic ex lucratiuo ti. in rem suam procurator factus fuit, ibi non. Vel hic ex liberalitate propria testantis, ſ̃. autem ex necessitate, à qua liberalitas est remota: vt ĵ. de adimen. leg. l. rem legatam. D

ABsens reus. } CASVS. Eram absens. si conueniar ab aliquo poteris me defendere in causa ciuili passim: & causas absentiæ allegare in criminali: vt ſ̃. eo. seruum. §. publicè. Viuianus.

x *Absens reus.* id est accusatus vel conuentus ciuiliter.

y *Potest.* Vt causæ absentiæ tantùm allegentur. si autem velit defendere plene in ciuili, potest. in aliis dic vt ſ̃. eod. seruum. §. publicè. Accursius.

PEr procuratorem. } CASVS. Credis tu quod officiũ procuratoris semper consistat in adquirendo. aliquando enim retinetur ius nostrum per procuratorem, de hoc enim ponit exemplum duplex: tenebaris mihi actione temporali: vnde cũ illo tempore foret peritura: quia tempus illud iam fere erat elapsum intra quod debuerat intentari: procurator ac. illam mouet, & litem est contestatus: perpetuatur actio, & retinetur per procuratorem istum. idem est si dum vicinus meus ædificaret, procurator meus nunciauit nouum opus. nam & in isto casu ius pristinum, hoc est ius quod mihi proter clandestinum opus competeret: nunc vi denuntiationis pinguius conseruatur: sed forma agendi mutatur. prius enim interdicto quod

Actio quandoque per procuratorẽ domino quæritur.

a *Procurator.* hac & seq. l. loquitur de procuratore ad negocia constituto. Accursius.

b *Non leuabitur.* sic & in administratore ciuitatis si quid officij tempore promisit animo nouandi, & liberandi rempublicam: vt ĵ. de adm. re. ad ciui. perti. l. iij. §. in eum. sed secus si iudicium pro alio subeat procurator, nisi in tribus casibus: vt ſ̃. eo. l. Plautius. & ĵ. de re iudi. l. iiij. in prin. Et est ratio quare aliud in iudicio quàm in contractu: quia qui contrahit, solam intuetur personam venditoris: cum & rem alienam vendere possumus: vt ĵ. de cõtrahen. empt. l. rem alienam. at in iudicio domini potius inspicitur persona. Item in tutelis similiter sec̃. nam finito officio, non tenetur tutor: vt C. quando ex facto tu. l. j. & C. de admi. tu. l. cum quidam. & ĵ. quando ex facto tu. vel cura. l. post mortem. & ĵ. de euic. l. illud. §. j. quæ sunt contra. Et est ratio, quia illi ex necessitate suscipiunt officiũ: isti autem ex propria voluntate: vt C. de nego. gest. tutori. Item tutor publica auctoritate id est à lege suscipit officiũ: hic à priuato.

c *Recusat.* dominus etiam rectè cõuenietur: vt ĵ. de act. emp. l. Iulianus. §. si procurator. Accursius.

QVod procurator. } CASVS. Procuratorem ad negotia mea constitui, qui ex re mea aliquid stipulatus est. potero quidem hoc petere, velit nolit procurator iste meus: & est hic casus specialis in quo per liberam personam actio quæritur. Viuianus.

d *Ex re domini.* vt fructus & vsuras ex re domini: & quod dicit non refragante, ideo dicit, quia tunc non quæreret domino, licet secus in seruo: vt ĵ. de verb. obl. l. seruus vetante. & ĵ. de adqui. re. do. l. etiam inuitis.

e *Stipulatur.* ſ. ipsi domino vel sibi nomine domini dari.

f *Petere potest.* ſ. vtili actione: vt ſ̃. eo. in causæ. in fi. non directa, quæ per liberam personam quæri non potest: vt C. per quas personas. no. adqui. l. j. & hoc est verum generaliter secundum M. quòd vtilis per procuratorem quæratur: sed tu dic esse regulare, vt nec vtilis nec directa quæratur: sed fallit in casibus quos no. instit. de inuti. stip. §. si quis alij. in gl. nihil. sed procurator cedere debet eã domino: vt ĵ. de adq. pos. l. possessio. §. & si possessio. inter quæ specialia hoc est vnum, quando ex re domini, vt hic. & erit ratio: quia nihil apud eum remanere oportet: vt ſ̃. eo. l. qui proprio. §. procurator vt in ceteris. Alij intelligunt legem istam quando præsente domino stipulatur: vt ĵ. de ver. obli. si procuratori præsentis. Alij dicunt circa iudicia speciale: vt ſ̃. si quis cau. l. si procurator. & secundum hanc dic legem istam loqui in stipulatione iudicio sisti, vel iudi. sol.

PAulus. } CASVS. Constitui te procuratorem in causa quam habebam aduersus Titium: timebam ne in propria persona mea adesse possem: sed hic respon. Pau. quòd adesse potero. Viuianus.

g *Suscipiendam.* non solùm agendam.

h *Non prohiberi.* Dubium erat ex eo quòd non potest reuocare mandatum lit. contesta. vt ſ̃. eo. quæ omnia. tamen dicit quòd potest adesse, quia forte timet ne colludatur: vt ĵ. de inoffi. test. si suspecta. & C. de liti. auth. nunc si heres. & ĵ. de appel. l. à sentẽtia. §. si heres. & l. si prolusorio. & infra de pig. si superatus.

quod clam, nunc quod vi agendum est. similiter per procuratorem conseruatur. Viuianus.

a *Actiones.* adquirimus enim quandoque, vt diximus supra eod.l.quod procurator.

b *Conueniat.* vt redhibitoria, vel quanto minoris. & sic per

PEr procuratorem non semper adquirimus actiones[a], sed retinemus: veluti si reum conueniat[b] intra legitimum tempus, vel si prohibeat opus nouum fieri: vt interdictum nobis vtile sit[c], *Quod vi aut clam.* nã & hic[d] pristinũ ius nobis conseruet.

Qui paratus est soluere, non cogitur iudicium suscipere. Bartolus.

LXXIII. IDEM libro singulari de Officio adsessorum.

SI reus[e] paratus sit ante litem contestatam pecuniam soluere[f], procuratore agente quid fieri oporteat[h]? nam iniquum[i] est cogi eum iudicium accipere, propter quod[k] suspectus videri potest, qui præsente domino nõ obtulit pecuniam. Quid si tunc facultatem pecuniæ non habuit[l]? nunquid cogi debeat iudicium accipere[m]? Quid enim si & famosa[n] sit actio? Sed hoc constat[o], vt ante litem contestatam præsesPiubeat† in æde sacra pecuniam deponi. hoc enim fit & in pupillaribus pecuniis[q].

† Bald. in l. cõstituit. in 2. col. c. quando & quando ind. repetat ist. rex. sing. ad hoc quod iudex or dinarius possit absolue re reum ab obseruantia iudicii. de quo vide plene in inter. hic. Bolog.

SI reus. } CASVS. Decem mihi debebas: cum illa x. multotiens petiissem, & mihi non redderes: dixi tibi defende te si poteris: quia volo ea mihi dari per sententiam. nunquid cõpelletur iste subire iudicium? videtur quod sic: quia dolose fecit, cum domino non reddidit. sed duæ rationes faciunt in contrarium: quia potest esse quod illo tempore eam non habebat. Iterũ potest esse quòd ex famosa actione petatur, & tandẽ cõdemnatus efficeretur infamis. dicit q debitor pecuniam debet offerre, consignare, & deponere officio iudicis ante lit. cont. post lit. verò contest. officio cuiuslibet etiam delegati: & sic liberabitur: quia sic debitor pupillaris liberaretur. vel dic aliter casum vt in glo.

e *Si reus.* casus. ratio pro vna parte, duæ pro alia: & postea sol. dic ergo quòd dominus à debitore pecuniam petit: & tunc noluit soluere debitor. vnde per procuratorem nunc dominus eum conuenit, & debitor eam offert, dicens se paratum domino soluere: an nihilominus condemnetur? videtur quòd sic: quia debitor malitiose fecisse videtur cum primo non soluit. econtra videtur quòd non: quia forte tunc pecuniam non habebat: & quia forte actio est famosa: quibus duobus casibus maximè esset iniquum eum condemnari. sol. ergo distinguendo: aut non est lis contest. & tunc tantũ ordinarius faciet fieri depositionem. aut est contest. & tunc etiã delegatus: cum dominus litis postea sit factus delegatus.

f *Soluere.* s. domino, qui tamen primo ei noluerat soluere.

g *Agente.* id est agere volente.

h *Oporteat.* s. quæritur. & respon. nam iniquum &c. q.d. suspectus est qui præsente domino pecuniam non obtulit. nam calumniose videtur feciſſe: sed propter hoc quòd potest videri suspectus, iniquum est eum cogi accipere iudicium. Vel dic secundum Io. subaudiri etiam. q. d. nam iniquum est etiam cogi eum suscipere iudicium qui præsente domino pecuniã non obtulit: propter quod. i. quia non obtulerat pecuniam, poterat videri suspectus, forte quia falsos nummos daret. Et sic not. iniquum esse eum conueniri qui soluere vult: vt hic, & ſ. de iudi. si debitori. & ſ. iudi. sol. ex iudicatum. & instit. de perpe. & tempo. ac. §. fi.

Conueniri nõ debet qui soluere para tus est.

i *Iniquum.* ratio quare non sit condemnandus.

k *Propter quod.* subaudi hoc quod &c. q.d. ratione allegata proxi. non est ergo æquum reum cogi: immo iniquum.

l *Non habuit.* quando dominus petebat. & allegat nunc pro debitore. Et not. quòd hac lege dicitur de procuratore litis, id est qui debebat agere tantum causam, & sic ei solui non

ff. Vetus.

A potest: vt ſ. de sol. l. hoc iure. & §. de pact. l. si tantum. in prin. qualiter ergo fit obligatio, vt postea auctoritate iudicis fiat depositio quæ debet præcedere ad hoc vt fiat depositio in æde sacra: vt C. de vsuris. l. acceptam? Respon. hic non fit procuratori, sed domino dicit se soluere velle.

Quòd si lis cõtestata est: hoc omne[r] officio iudicis[s] diriMendum est.

LXXIIII. VLPIANVS libro quarto Opinionum.

NEc ciuitatis actor negotiũ publicum per procuratorem agere potest[t].

Ab eo qui protestatur aliquid nomine alie no potest peti cautio de rato, si petentis interest caueri.

LXXV. IVLIANVS libro tertio Digestorum.

B QVi absentem emptorem, eundemque possessorem fundi[u] defendebat, & iudiciũ nomine eius accipiebat, postulabat à venditore fundi vt ab eo defenderetur: venditor desiderabat caueri sibi, ratam rem emptorem habiturum. puto eum venditori de rato satisdare debere[x]: quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum[y] rem petere, & cogi venditorem rursus defendere[z].

C *Inopia rei non excusat defensorem qui satisdedit: ideo si non defendit stipulatio committitur. h. d. hac lex not, quæ est subtilis & bona. Bartolus.*

m *Accipere.* q. d. non cogitur.

n *Famosa.* vel ex maleficio, vel ex contractu: sicut est mandati: ex qua volebat eũ per sententiam infamare: vt §. de his qui not. infa. l. j. §. qui furti. & §. qui pro socio.

o *Sed hoc constat.* nunc soluit quæstionem.

p *Præses.* i. talis qui sit ordinarius iudex. sed lite contest. etiam delegatus: quia lit. contest. dominus est litis: vt in auth. de exhi. & intro. re. §. si vero. col. v. & arg. ſ. de ædil. edict. l. ædiles. §. item sciendum.

q *Pecuniis.* vt C. de vsur. pupil. l. pupillus. & in aliis quibuslibet: vt hic, & ſ. man. qui mutuam. §. j.

r *Omne.* s. oblatio, consignatio, & depositio, & in æde sacra, & qua litercunque procurator in litem non procedat in litigando.

s *Iudicis.* etiam delegati.

NEc ciuitas actori. } CASVS. Actor ciuitatis proc. constituere non potest ante lit. contest. sed post sic.

t *Potest.* non potest actor facere procuratorem. s. ante lit. contest. sed post sic: vt C. eo. l. neque tutores. Et est ratio: quia non sunt domini, & procurator est qui aliena negotia &c. vt §. eo. l. j. idem ergo in episcopo, & quolibet prælato. Sed quidam decretistæ dicunt contra in episcopo: vt ar. v. q. iij. quia episcopus. & quia non oportet seruum dei litigare: vt ij. q. vij. c. sicut. in fi.

QVi absentem. } CASVS. Emi à te fundum: & cum possiderem, Titius fundum illum vindicabat. procurator meus vel defensor quia aberam, denunciauit tibi vt venires ad iudicium: & me in causa euictionis defenderes: tu vis vt procurator caueat me ratum habiturum, cauere debet iste de rato. Viuianus.

u *Fundi.* scilicet empti.

x *Satisdare debere.* hæc satisdatio ratione fundi committi nõ potest: quia in eo expedit venditori magis etiam ratum non haberi quàm haberi: quia potest esse si ratum non habeat, & velit rem petere à possessore, quòd obtineat, & sic non tenebitur venditor de euictione. Dic ergo quòd committitur ratione sumptus in litem facti. nam habebit necesse hic venditor emptorem agentem interim defendere: sicque litibus & sumptibus vexabitur[a]. Vel melius dic, domino, id est emptore non habente ratum, tenebitur ad sumptus litis: & sic bene probatur per l. istam venditorem teneri in sumptibus litis emptori de euictione agenti, quas fecerit dum ab eo res euincebatur. sic & C. de euict. l. j. & ſ. de lib. leg. l. petitor. & ſ. si ven. no. muli. in pos. mis. l. dolo. §. fi. Arg. cõtra. ſ. de verb. oblig. l. venditores. Vel dic quod potest interesse eius ideo, ne ab eo qui euincit inquietetur, cui forte de rato aut de iudi. sol. satisdedit de defendendo emptorem seu eius procuratorem. nam vtranque satisdationem exponit hoc casu defensor: vt supra eo. Pomponius. §. ij.

a *Ista est gl. no. secundũ Baldũ quòd debens defendere, tenetur suis & priùs expensis defendere: adde q& etiam eũ armis si opus est. Bolog.*

y *Dominum.* id est emptorem. & ad hoc ſ. de fideiuſ. l. fi. & ſ. vt in glo. f. leg. l. si is à quo. §. fin.

z *Defendere* scilicet emptorem, etiam in agendo.

TItius. } CASVS. Procurator rei cauit iud. sol. deinde igne vel chasmate perierunt omnia bona illius rei: vnde fact[a] est non soluendo: & proc. iudicium accipere recusauit. Dicitur quod ex quo cauit pro domino, habendus erit loco domini, & defendere debet: nec proderit ei si non compellatur:

quia fideiuſ. ab eo dati conuenientur: qui deinde à defenſore recuperabunt quidquid nomine eius perſoluerint. Viuianus.

a *Satisdedit.* ſcilicet iudi. ſol.

b *Domini loco.* ſcilicet eius qui deſiit eſſe ſoluendo in primis in eo quòd dominum liberat: cum in eo fiat conteſtatio animo nouandi: vt infra de in rem ver. ſi pro patre. in prin. Sicut ergo dominus qui nihil habet, eſt tutus exceptione non facta hac nouatione: vt ĩ. de dolo. nam is. & C. de bo. auct. iu. poſſ. l. ex contractu. ita & hic defenſor eſt tutus eadẽ exceptione, licet ſit perſonalis except. & fideiuſſoribus nõ profit: vt ſ. eo. minor. §. quoniam. & ĩ. pro ſocio. verum. §. j. & de re iud. l. ſi cum procuratore. & ſicut fideiuſſores rei non eſſent excuſati propter prædictam cauſam, ſcilicet quòd reus non ſit ſoluendo, vt inſt. de repli. §. fin. & ĩ. de re iud. l. & ſi fideiuſſor. ita nec fideiuſſores huius defenſoris: vt hic dicitur. & ſic eſt contra ſ. eo. l. mutus. in fin. & l. non cogendum. §. Sabinus. vbi dicit fideiuſſoribus etiã ſuccurri. Sol. hic dicit parum prodeſſe defenſori ſibi tãtùm ſuccurri: ideoque ſuccurretur etiam fideiuſſori: vt ibi, ar. C. de vſur. rei iud. l. ſi. §. fin. Item & quia licet alia videatur obligatio fideiuſſorum: tamen ipſius eſt propria: argu. ĩ. ad Vell. l. aliquando. & ſic hæc ſecundum illas intelligitur. Hæc ſolutio eſt contra caſus poſitionem. Vel dic quòd ſi bona defenſoris cœperunt poſſideri: excuſatur: nec ſtipulatio committitur, vt ibi. ſi vero bona domini, tunc ſecus: vt hic, ſcilicet vt fideiuſſores non excuſentur: licet ipſe ſic: vt dixi in caſu. Alij dicunt [a] quòd ibi omnia bona rei cœperunt poſſideri: & ſic in totum factus eſt non ſoluendo: hic vero pro parte. Vel hic de rigore iuris: ibi de æquitate, quæ æquitas prævalet.

a Bal. hic dicit iſtã gloſ. fore ſingu. ad hoc quòd inopia hic habetur pro executione quando notaria eſt: hoc iunctò quod tunc eſt notaria quãdo matur populi pars ſcit. Bolo.

c *Præſtaturus* præſtat tamen ſecundum quòd poſui caſum.

d *Eum.* ſcilicet defenſorem.

e *Accipere.* ſcilicet præciſe.

f *Conſecuturi ſint.* ſcilicet actione mandati. Et eſt hic argu. ad quæſtionem, qua quæritur de fideiuſſore qui denunciauit creditori ne numeret, quia reus factus eſt non ſoluendo, vt non excuſetur: ſed ibi videtur valere denunciatio ante numerationem, non poteſt: vt infra de fideiuſſo. l. ſi fideiuſſor.

LXXVI. IDEM libro quinto ad Minicium.

TItius cum abſentem defenderet, ſatisdedit [a]: & prius quàm iudicium accipere t, deſiit reus ſoluendo eſſe: quam ob cauſam defenſor recuſabat iudicium in ſe recipi oportere. quæro an id ei concedi oporteat. Iulianus reſpondit, defenſor cum ſatisdedit, domini loco [b] habẽdus eſt: nec multum ei præſtaturus [c] eſt prætor, ſi eum [d] non coegerit iudicium accipere [e]: cum ad fideiuſſores eius iri poſſit: & hi quidquid præſtiterint, à defenſore conſecuturi ſint [f].

Qui exceptiones calumnioſas opponit, non videtur boni viri arbitratu defendere, & ideo ſtipulatio committitur. Bart.

LXXVII. PAVLVS libro quinquagenſimoſeptimo ad Edictum.

OMnis qui defenditur [g], boni viri arbitratu [h] defendendus eſt:

LXXVIII. AFRICANVS libro ſexto Quæſtionum.

ET ideo nõ poteſt videri boni arbitratu litem defendere is qui actorem fruſtrando efficiat ne ad exitum controuerſia deducatur [i]. Ad duas res petẽdas procurator datus, ſi vnam rem petat, exceptione non excluditur [k]: & rem in iudicium deducit.

QVOD CVIVSCVNQVE vniuerſitatis nomine, vel contra eam agatur.

TITVLVS IIII.

Omne collegium eſt improbatum, niſi appareat ſpecialiter approbatum. h. d.

I. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale.

NEque ſocietas *[l], neque collegium [m], neque huiuſmodi corpus [n] paſſim omnibus habere conceditur. nam & legibus, & ſenatuſconſultis, & principalibus conſtitutionibus ea res coercetur [o]. Paucis admodum [P] in cauſis cõceſſa ſunt huiuſmodi corpora: vt ecce vectigaliũ [q] publicorũ ſociis permiſſum eſt corpus habere [r], vel aurifodinarũ, vel argentifodinarũ, & ſalinarum. Item collegia Romæ certa ſunt, quorum corpus ſenatuſconſultis atq; conſtitutionibus principalibus confirmatum eſt: veluti piſtorum, & quorundã aliorum [s], & nauicularioru,

k *Excluditur.* ſcilicet ab ea quam petit, quaſi videatur aliter petere, quàm ſit ei mandatum. Item nec ab illa: quia licet ſeparatim petere: vt hic. & infra commo. l. in commodato. §. fina.

Supradictum eſt de procuratore, generaliter: nunc ſpecialiter de eo qui nomine vniuerſitatis agit, ſiue conuenit, ſiue conuenitur: qui proprie actor vel ſyndicus dicitur: vt infra eo. l. 1. §. quibus & ſupple hic de eo negocio quod cuiuſcunque vniuerſitatis.

NEque ſocietatem. } CASVS. Hæc lex dicit qđ non omnibus indiſtincte permiſſum eſt facere congregationẽ, vt ita conſtituãt inter ſe ſocietatem, vel faciant collegium, vel corpus. huiuſmodi enim corpora vel collegia prohibentur, ſi non à lege fuerint permiſſa. præſumitur enim qđ potius fiãt propter malum, quam propter bonum. & hoc in prima. In ſecunda dicit quod quamuis huiuſmodi corpora fieri prohibeantur: tamen quibuſdam permiſſum eſt ea habere, vt conductoribus vectigalium. Item aurifodinæ, & argentifodinę, & ſimiles. Itẽ piſcatores & nauicularij. } QVIBVS } Et ſtatim dicit: quidam ſunt quib' permiſſũ eſt habere huiuſmodi corpora: quibuſdam non. hic dicit quod illi quibus permittitur, poſſunt ordinare in cauſa communi ſyndicum vel actorem, per quẽ res & negotia vniuerſitatis expediantur: & poſſunt arcam communem habere. & hoc eſt in prima. In ſecunda dicit q9 ſi vniuerſitas cõuenta nõ defendatur, fiet miſsio in bonis illius collegij ex primo & ſecundo decreto. ſi nũ ordinauit ſyndicũ vel actorẽ, & non potuit defendere defenſor ciuitatis: quia forte impediatur, vel vilis ſit: perinde haberetur ac ſi nullus eſſet ſyndicus cõſtitutus vel actor. & hoc eſt in ſecunda. In tertia dicit quòd ſi actor vel ſyndicus præſens non fuerit, & aliquis obtulerit ſe defenſioni illius: nunquid valet defenſio? Dicitur quòd ſic: & poteſt ille vniuerſitatem defendere. Viuian.

l *Neque ſocietatem.* puta negotiatorum vel profeſſorũ qui nõ ſimul cohabitant: vt C. de iuriſdi. om. iud. l. fi. & hoc etiã patet ex definitione ſocietatis: quã dic vt inſt. de ſocie. in prin.

m *Collegium.* cum ſimul cohabitant: quod ſic dictum eſt, quia ſimul colliguntur.

n *Corpus.* cũ ſimul cohabitant, vel nõ: vt ĩ. ponentur exẽpla.

o *Coercetur.* quandoque pœna exilij: vt C. de monopo. & con. l. j. quandoque vltimi ſupplicij: vt C. de his qui ad Eccle. confu. l. denunciamus. vt ĩ. de col. illi. l. j. in princ. & l. ij. & iij. in prin. & ĩ. ad l. Iuliam ma. l. j. & C. de ſeditio. l. j. & ij. & ad hoc infra ad l. Iuliam de vi pub. l. iij. in princ. & §. eadem. & ſuper his cognoſcit præfectus vrb. vt ſ. de offic. præfec. vrb. l. j. in fin.

p *Admodum.* id eſt valde.

q *Vectigalium.* faciunt enim quandoque ſocietatem vt publica vectigalia conducant. & tranſit etiam ad heredes hæc ſocietas: vt ĩ. pro ſocio. l. adeo. in prin. Item vt ſimul fodiant aurum & argentum: vt ſubiicit. Accurſius.

r *Aliorum.* quæ multa ſunt, vt enumerantur infra de iure immu. l. fi. Itẽ & congregatio cuiuſcunque ciuitatis vel villę vel caſtri: vt inſt. de re. di. §. ſingulorum. vnde relinqui eis poteſt: vt ĩ. ad Treb. l. omnibus. & de leg. j. l. ſi heres iuſſus. §. vicis. Itẽ congregatio decurionũ: vt C. de na. lib. l. ſi quis. & l. quoniam. Item quælibet congregatio pro iuſtitia conſeruanda: vt ſcholarium Thuſcorum, vel vniuerſitatis totius: vt C. de iuriſdict.

a Bal. hic dicit ſtipulationem committi, quia ſatisdedit ſcilicet iudi. ſol. Sed hoc non placet Bolo. quia ſatisdedit ſcilicet de iudicio ſolui, & ſic non committitur ſtipulatio, quia non ſoluit. Sed ſi ſatisdedit de iudicio ſiſti, & non ſiſtit, committitur ſtipulatio. Sed quid ſi ſatisdedit de iudicio ſiſti, & ſoluit? Dicit Bolo. quòd committitur ſtipulatio, quia ſoluendo eſſe deſiit. Sed Bal. dicit quòd non committitur, quia ſoluit. Sed Bolo. dicit quòd ſoluit ſcilicet

iurisdict.om. iu.l.fi. cum enim definitioni iustitiæ, iurisque præcepto seruiat, debet valere: vt inst.de iust. & iur.in princ. & §.iuris præcepta. quod dic vt not.C.de iurisd.omn.iud.l.fi. Item causa religionis: vt ĵ.de colle.illicit.l.j.§.sed religionis. vnde potest tali collegio legari: vt C.de sac.san.eccle.l.j.alias autē relinqui aliquid non posset: vt C.de he re. insti. l. collegium. Et quia certa collegia permittuntur, vt dictum est: patet regulariter ea prohibita: vt hic, & ĵ.de colle. illic. l.iij.§. in summa. sed an societas quinque vel sex scholarium in vno hospitio faciat syndicum vel. actorē? videtur quod sic, si tamen causa sit societatis, cum licita sit societas: vt patet ex definitione societatis.

a *Alterius.* quæ diximus, vt pistorum, & similium.

b *Ad exemplum.* not. quòd ius quod seruatur in republica, seruatur & in priuata: vt hic & ĵ.de peti.here. item veniunt.§.in priuatorū quoque. & C. de peti.her.l j. Accur.

c *Syndicum.* Differunt hæc tria, syndicus, œconomus, & actor. nā œconomus tātùm ab episcopo cōstituitur, & in rebus Ecclesiasticis: vt C. de sa.san. eccl. l. iubemus. ij. in princ. & de episc. & cle.l. omnes qui. §. & hoc nihilominus. at syndicus pro qualibet vniuersitate: vt hic. & pro pluribus tātum: vt patet ex interpretatione nominis, cui deseruire debemus: vt C.de episc.& cle.l.decernimus.& de defen.ciui.l.defensores.ij. ibi, nominis sui tantùm officio fungantur. & in fi.ibi, vt id tātum &c. & in glo.fi. nam dicitur syndicus quasi singulorum causas dicens: licet lex videatur syndicum simpliciter defensorem appellare: vt ĵ.de mu.& ho.l.munerum. §.defensores. sed dic defensorem, scilicet vniuersitatis alicuius. actor autem dicitur in vna causa tantum: licet syndicus ad omnes: vt ĵ.e.l.item.§.sed si ita.vers.sed hodie.& ĵ.de mu. & ho.l.fi.§.defensores. Item actor etiam ab vno constituitur quandoque: vt instit.de cura.in fi.& quandoque ab vniuersitate: vt hic.

† *Bald.hic reprobat istū tex. sing. ad hoc quod p. curatorem infirmitas nō impedit quo minus fiat missio in possessionem cōtra eius domū. Bolo.*

d *Agi.* scilicet in iudiciis.

e *Fieri.* scilicet extra iudicia.

f *Possideri.* scilicet ex primo decreto.

g *Admoniti.* ipsa ergo vniuersitas debet admoneri vt veniat ad sui defensionem.

h *Se iussurum.* ex secundo decreto.

i *Proconsul.* i. prætor faciet vendi bona communia illius vniuersitatis quasi ex secundo decreto: vt hic, & C. de bo. aut. iu. pos. l. cum proponas. & ĵ.ex qui.cau.ma.l. item ait prætor. §.hæc autem. & l.ergo. & ĵ.quib. ex cau.in poss.ea.l. Fulcinius. §. j. Sed cum pupillus non patiatur venditionem, licet possessionem patiatur: vt ĵ.qui.ex cau.in pos.ea.l.apud Iulianum.in prin.& §.j.& §.fi.& vniuersitas similis sit pupillo: ergo nec vniuersitas debet pati venditionem. Resp.in hoc non est similis. Sed quid si nihil habent commune, quid faciet creditor? Resp. compellentur facere collectam, vt aliquid habeant commune. nam qui potest facere vt possit &c. vt ĵ. de reg.iur.l.qui potest.

k *Aut inhabilis.* not. quòd nihil refert vtrum aliquid non fiat, an eo modo fiat quo non debuit: vt hic, & infra de fideiuss. l. iij. & supra qui satisd.cog. l.quotiens.& ĵ.de re iudi. l. iiij. §.condemnatum.& ĵ.de mu. & hon.l.vt gradatim.§.sed & fi. & instit. de leg. ag. tu.§. quod autem. & C.de cura. fur. l. fi. §. finautem. & ĵ. qui. ex cau. in pos. ea. l.hoc autem. §. j.in fi.

l *Sicut in priuatorum,* sed in priuatis permittitur cum satisdatione: vt hic, & ŝ.tit.j.fi minor. §.fi. ergo & hic debet satisdare: vt hic, & ĵ.e.l.item.§.actor.& facit ad hunc. §. supra. tit. j.

ff. Vetus.

seruum. §. publice. & ĵ.tit.j.l.soluendo.

A

SI *municipes.*} CASVS. Aliqua vniuersitas constituit te actorem in causa aliqua. si ille quem conuenis, vel conuenire volebas nomine totius vniuersitatis, vult te recōuenire: an omnes defendere tenearis, quæritur. & dicitur quòd non: sed ipsam ciuitatem potes defendere: quia singulorum actor constitutus non es, sed vniuersitatis. Viuianus.

m *Haberi.* scilicet vt singulos defendere cōpellatur. quare non pro singulis, sed pro vniuersitate cauebit: vt ĵ.e.l.sicut.§. si quid. & est hic argu. quòd in causa vniuersitatis quilibet de vniuersitate possit ferre testimonium. non enim dicitur vniuersitatem testificari, sed singulos. Similiter est argu. quòd vasallus vniuersitatis non sit singulorum. & pro his est ŝ. de re.di.l.in tantum.§. j. & ŝ.de in ius voc. sed si hac.§.qui manumittitur.

NVlli.} CASVS. in hac l. cū seq. vsque ad legem ciuitates. talis est: Vniuersitas potest habere actorem. sed qualiter ordinandus sit, quæritur. & respon. quòd si à lege fuerit constitutus, nomine vniuersitatis poterit experiri. si non à lege, sed à seipsis: si duæ partes vniuersitatis præsentes fuerunt, & eum ordinauerunt, tenet ordinatio: & ad hoc vt teneat, necessaria est præsentia duarū partium. Sed nunquid ille qui ordinatur, cōnumerabitur maiori? & respon. quòd sic. Item si pater meus & ego sumus de aliqua vniuersitate, & tractetur de aliquo actore ordinando, similiter suffragium patris, hoc est decretum, id est scriptura aliqua & consensus patri mei poterit mihi valere, & econuerso: item consensus eorum qui sunt in eadem potestate, adinuicem. Idem est si de aliquo honore conferendo vel petendo publice tractatur: quia supradictorū suffragium alij proderit adinuicem. {SI DECVRIONES.} Pone: Monachi alicuius Ecclesiæ volebant sibi creare abbatem: vnde elegerūt tres monachos qui eligere deberent: & statim vt ille esset abbas, quem illi tres eligerent: erit actor vel abbas. Si vero vel maior pars ordinauit, vt si aliquam causam euenire contigerit, Titius exerceret: nunquid videtur recte ordinatus? & dicitur quod non. Si actor postea prohibitus est agere, perinde est ac si ordinatus non fuisset. {ACTOR.} Iste.§.v. habet dicta. Primum est, quod actor nomine vniuersitatis tenetur vniuersitatem defendere si reconueniatur. Secundum est, quòd actor non debet cauere de rato. Tertium est, quod cauet de rato si dubitetur fuerit actor nécne. Quartum est, quod agat actor & defendat ac si esset procur. veruntamen si ex parte rei interueniat, & fuerit condemnatus, in bonis ipsius non mandabitur executio. Item si eo agente condemnabitur aduersarius, non dabitur ei actori actio iudicati: nisi fuerit constitutus proc. in rem suam. Idem isti actori constitui potest. {EX IISDEM.} Sicut procur. remoueri potest, ita & actor ex iisdem causis. Item sicut procurator si vniuersitas agere velit, ordinare poterit actorem: ita poterit quis contra vniuersitatem ordinare. Vel aliter dic hunc casum. Siue vniuersitas agat, siue aduersus eam agatur: poterit ordinare syndicum vel actorem. {IN DECVRIONIBVS.} Omnes monachi sancti Proculi decesserunt successiue: ita quòd nullus est hodie eorum qui fuerunt à centum annis retro: nunquid durat vniuersitas? & respon. quòd sic. Si vero vnus solus tantum remansit, adhuc durat vniuersitas. Viuianus.

† *Cōcor.gl. super verbo, non inuenitur in ca. 2. extra de trā sla.epi.*

B

Sine mandato legis vel vniuersitatis nemo potest experiri pro ipsa vniuersitate. & dicitur habere mandatum ab ipsa vniuersitate ille qui habet mandatum à maiori parte vniuersitatis congregatæ: in qua congregatione requiruntur ad minus duæ partes omnium habentium vocem: & in istis duabus partibus connumeratur etiam ille qui eligitur: & vox patris prodest filio: & econtra. Item vox fratris prodest fratri: nisi statutum vel consuetudo interdicat. h.d. Bal. vsque ad §. si decuriones. in l. item eorum.

III. IDEM libro nono ad Edictum.

C

NVlli † permittetur nomine ciuitatis vel curiæ[n] experiri, nisi ei cui lex[o]

D

n *Curiæ.* decurionum. Azo.

o *Lex.* id est cōsuetudo. verbi gratia est forte cōsuetudo vt agat antiquior: vt arg. ĵ.de fide instru. l.fin. est enim cōsuetudo altera

Consuetudo dat iurisdictionem.

do altera lex: vt §. de leg. & senatusc on. l. immo. Nam & dat iurisdictionem: vt C. de eman. li. l. j. & fin. Vel dic lex permittit potestati totius ciuitatis, cum non est qui experiatur nomine collegij alicuius quod est in ciuitate: vt ar. C. de epi. & cle. l. nulli. §. finautem personam. & infra eo. ciuitates.

a *Ordo* §. decurionū. erat enim quidam ordo in ciuitatibus prouidens ciuitati: vt est conciliū, & hic habebat multa priuilegia: vt ī. de ver. signifi. l. pupillus. §. decuriones.

b *Dedit.* auctoritate superioris: vt C. de ser. reipu. l. j. & de decur. l. ij. sed ar. cōtra. ī. de tu. & cu. da. ab his. l. vbi.

c *Duæ partes.* duæ nāque partes ordinis in vrbe positæ totius curiæ instar exhibent: vt C. de decu. l. nominationum. lib. x. secundū Azo. & not. quod non exigitur vt duæ partes consentiant in decurionem: sed vt duæ partes affuerint: vt hic. sed an consentientes debeant esse tot, scilicet vt sit maior pars totius ordinis: an sufficiat quod maior pars consentiat præsentiū? quòd est verius: ar. ī. de tu. & cu. da. ab his. l. vbi absunt. secundū Azo. & ad idem potest induci. ī. de reg. iur. l. aliud. §. refertur. & C. de præd. decurio. l. ij. ibi, totius vel maioris. & ī. ad munici. l. quod maior. sed certè istæ non aperiunt: sed solū dicunt quòd maior pars: sed hæc potest esse ratio, quòd sufficit maior pars præsentium: quia aliàs nil prodesset hui' legis dictum. nam & si omnes adessent, vinceret tamen maior pars: ar. ī. de iniur. sed si vnius. §. filio. licet sit argu. cōtra. ī. de arbi. item si. §. fin. sed hoc non consideratur hic. Item alia ratione, quia quasi vnum corpus est siue sunt omnes siue quidam: dummodo duæ partes. vnde quod maior pars huius corporis præsenti facit, valet: vt argu. ī. de iudi. l. proponebatur. & ī. de reg. iur. aliud. §. refertur.

†*Suffragiū, quòd non mirabella solū ex scripto ferebatur (vt credidit Accursius) sed etiā voce, quòd erat immocētius ac magnificētius. Bud. in poster. annot.*

d *Pane. Adfuerint.* id est vere adfuisse dicantur.

e *Potest.* inter duas partes. si tamen ipse sit de decurionibus: alias non. quandoque enim ex aliis potest eligi ita demū si non sit inter eos aliquis idoneus: vt C. de epi. & cle. l. in Ecclesiis. & de offic. præt. l fi. & ī. de mu. & ho. gradatim. §. & si lege. & ī. de tu. & cu. da. ab his. l. diuus. & argu. C. de epi. & cle. l. decernimus. ibi, vel eo cessante. Item est hic argu. quòd si electio est commissa tribus, quòd vnum ex se possunt eligere: vt arg. extra de elec. & elec. po. cū in iure peritus. sed quid si vni fuerit commissa, & ipse se eligat? Respon. de se non videtur cogitatum: vt §. de transac. l. qui cum tutoribus. Item ingerit operas suas: vt §. tit. j. l. quæ omnia. Item in causa sua iudicat, quibus rationibus videtur quòd non valeat: vt C. ne quis in sua causa. l. vna. Item est arg. contra. huic. l. ī. de ser. rusti. præd. l. vnus. §. j. & ī. de aucto. tut. l. quod dicimus. §. fi. & insti. de testa. §. sed neque heres scriptus.

Suffragium quid sit.

f *Illud notandum. Suffragium.* Suffragium dicitur illa scriptura quam quis facit cum de aliquo eligendo consentit. sic ponitur. §. de le. & senatusc on. de quibus. & intellige hoc quando ille qui vult prodesse, est de ordine decurionum: vt §. l. proxi. diximus. ratio autem huius legis est, quia quod ad ius publicum attinet, patria potestas non curatur: vt ī. ad Trebel. l. nam quod. & ī. de iudi. l. in priuatis. Sed est arg. contra. §. de iurisdict. omn. iudi. l. qui iurisdictioni. & C. de testi. parentes.

g *Item eorum. Potestate.* id est dicere, suffragium fratris prodesse fratri. Accursius.

h *Non quasi.* argu. de tanquam: vt ī. quod iussu. l. j. §. j. & dixi. §. de adoptio. si paterfa. §. qui duos. in glo. j.

permittit: aut lege cessante ordo[a] dedit, [b] cum duæ partes [c] adessent, aut amplius quàm duæ.

IIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

PLane vt duæ partes decurionum adfuerint: [d] is quoque quem decernent, numerari potest[e].

V. VLPIANVS libro octauo ad Edictum.

ILlud notandum Pomponius ait, quod & patris B suffragium [f] † filio proderit, & filij patri,

VI. PAVLVS libro nono ad Edictum.

ITem eorum, qui in eiusdem potestate [g] sunt: quasi decurio enim hoc dedit, nō quasi [h] domestica persona. quod & in honorum petitione [i] erit seruandum: nisi lex municipij vel perpetua [k] consuetudo prohibeat.

Decuriones possunt eligere, & aliis electionem committere. h. d. vel aliter: Quod fit ab his qui habent auctoritatem à concilio: videtur fieri à concilio. h. d.

Si decuriones decreuerūt actionem per eum mouendam, quem duumuiri [l] elegerint, is videtur ab ordine electus: & ideo experiri po- C

i *Petitione.* vt si quis publicè petierit honorem, patris suffragium ei prodest: priuatè verò non debet peti: quia incidit quis in legem Iuliam ambitus, vel simoniam: vt ī. ad l. Iul. ambi. l. j. & ī. de polli. l. j. §. si quis. nam & aliàs dicitur: Qui episcopatum desiderat, bonum opus desiderat: vt viij. q. j. ca. qui episcopatum.

k *Vel perpetua.* vel pro id est, vel proprie. & sic no. hic consuetudinem etiam specialem vincere legem in eo loco in quo est. vt hic, & ī. communia præ. l. venditor. §. si constat. & ī. de iure immu. l. semper. §. legem quoque &c. & ī. de sepul. vio. l. iij. §. diuus. sicut generalis generaliter: vt §. de le. & senatusc on. l. de quibus. in fi.

Consuetudinem etiam specialem vincere legem in eo loco in quo est.

† *Vide quæ hoc quæstione scripta sunt ad l. ij. ff. de sepulchr. violat.*

l *Duumuiri.* hi minorem gerebant honorē quam decuriones: & forte erant municipales magistratus: vt C. de iudi. l. fin. vel forte maiorem.

m *Negotium dedit.* id est potestatem eligendi. & sic no. quod quis per alium facit, ipse facere videtur: vt hic, & ī. de admi. tu. ita autem. §. gessisse. & C. vbi & apud quem. l. fi. §. fi.

n *Sed si ita decreuerint.* ſ. ipsi decuriones. vel si nullum ius speciale in hoc aliud quam in procuratore decreuerint, scilicet illi duum uiri, de quibus proxime dixerat, & aliter quàm esset eis iunctum.

o *Incidisset.* etiam in futurum.

Non sufficit actorem datum esse, si postea fuerit reuocatus.

Quid si actor datus, postea decreto decurionum prohibitus sit? an exceptio ei noceat? Et puto sic hoc accipiendum, vt ei permissa videatur, cui & permissa durat.[u]

Actor vniuersitatis debet defendere: & de rato cauere si dubitatur de mandato. B. C

Actor vniuersitatis si agat, cōpellitur etiam defendere:[x]

p *Negotium.* id est necesitatem & ad agendum, & ad suscipiendum, & ad excipiendum.

q *Decretum.* ſ. in quo si constituitur actor, non valet, vt subiicit, ad lites futuras. & sic patet quod in hoc differt mandatum istud de eligendo actorem, à mandato priuatorum: quia illud in lite futura fieri potest: vt §. ti. j. l. ij. quæ est cōtra. istud non, vt hic. & hæc est ratio: quia cum hic decretum sit sententia: sententia autem non teneat nisi super re certa: vt insti. de act. §. curare. & ī. de iudi. l. non quemadmodum. & ī. de vsur. l. j. §. j. sequitur tale mandatum de futura lite, vtpote incertum, non valere. Vel dic non referre: quia non ipsi decuriones decreuerunt, sed quidam quibus pro præsente lite commiserant electionem actoris. & sic aliud fecerūt quàm quod eis mandatum est. Accursius.

r *Persecutionem.* scilicet de iure.

s *Hæc omnia.* id est, litis quandocunque emergentes etiam in futurum. nec enim ad vnam causam tantùm eliguntur: vt diximus supra eo. l. j. §. quibus.

t *Per syndicos.* id est defensores: vt infra de mu. & ho. l. municipibus. §. defensores.

v *Durat.* non videtur factum nisi duret: vt hic, & infra de in rem ver. l. si pro patre. §. versum. Item hoc intellige lite non contest. quid si postea? Respond. idem quod in procuratore dixi. §. de procura l. quæ omnia. arg. infra. §. proxi.

x *Defendere.* scilicet vniuersitatem, non singulos: vt §. eod. si municipes. secus autem est in eo qui populari actione agit: quia quasi suo nomine agit: vt supra de procura. l. mutus. §. in popularibus. quæ est contra. Sed an episcopo liceat constituere actorem? & videtur quòd non: quia ipse nec vniuersitas, nec corpus, nec collegium est. Ioan. tamen dicit quòd sic, cum decreto superioris tamen, ad instar tutoris: vt ī. de admin. tu. l. decreto. Item quis de calumnia iurat? Respon. actor vel syndicus, secundum Ioan. vt C. de iura. calum. l. ij. §. quod obseruari. licet Aldricus contradixerit. nam per hos vniuersitas iurare videtur: vt infra de condict. & demonst. l. municipibus. & si vnus sit consul, sufficit eum iurare de calumnia.

Durat.

a *De rato.* ſ. cum certum eſt eum eſſe actorem generaliter conſtitutum: licet ad hanc rem ſpeciale non habeat mandatum.Sed an iudicatum ſolui debeat ſatiſdare? Videtur quòd ſic: quia vice procuratoris eſt: vt ſtatim ſubiicit: procurator autem etiam verus ſatiſdat: vt C.de ſatiſd.l.j. Sed dic contra: quia nō eſt per omnia ſicut procurator. nam procurator ſine iudice conſtituitur, actor vel œconomus nō: vt inſtit. de cur. §. fin. & C.de epiſ.& cle.l.omnes qui.§. hoc nihilominus. cum ergo hic ſicut & tutor publica auctoritate experitur, dicendum eſt neutrū ad hoc cogi: vt argu. C.de admi.tut.l. tutores debita. & l. fin. §. defenſionem.& ĵ.rem ra.habe.l.actor. & hac etiam ratione de calumnia iurat hic actor: vt modo dixi.

b *Dubitetur.* idem eſt in tutore: vt infra de admi.tuto. vulgo. ſed illud poteſt ſic intelligi, vt tutor debeat ſatiſdare de rato ſub hac exceptione, ſi apparuerit eum non eſſe tutorem.ad hoc refertur quod ibi dicitur, æquum eſt aduerſariū non decipi: & hoc dic vt infra rem ra. ha. l. actor.

c *Fungitur.* in hoc quod neuter ante lit. conte. dat procuratorem, ſicut nec tuto. & quia ſic ſatiſdat de defendendo,& etiam de rato, vt procurator: non tamē ſimiles ſunt in ſacramento calumniæ, vt modo diximus.item cum conſtet de decreto: licet non habet mandatum ſpeciale ad hanc rem, non cauet de rato: ſed de defendendo: vt infra rem ra. hab. l. actor. ſed in procuratore ſecus quandoque: vt dixi. ſ. tit.j. l. Pomponius. in prin.

d *Non datur.* nec in eum: ſicut nec in procuratorem: vt ſupra tit.j.Plautius.

e *In rem ſuam.* vt d.l.Plautius.& l.ſi procurator.

f *Conſtitui.* vt ĵ.de conſti.pecu.l.eum qui.§.item tutori.

g *Procuratoris.* quæ cauſæ ſunt ſcilicet tam ante lit. conte. quàm poſt litem: vt ſ.tit.j.l.filius.§ fi.& legibus ſeq. & l.ante lit.conteſt.& l.poſt litem.& ll.ſeq.vſque ad l.quæ omnia.

h *Dari poteſt.* vt procurator: vt ſ. tit.j.l.filiusfa.§. ipſe quoque.& decurio etiam fieri poteſt: vt C.de decu. l.filios in poteſtate.li.x.

i *Sicut. Dedit.* in edicto quod non habemus.

k *Edicendum.* id eſt edictum proponendum, quo edicto detur actio contra eos.

l *Publicum.* impropriè ponitur: vt ĵ.de verb. ſignifi. l.eum qui vectigal.& ĵ.qui.ex cau.ma.ſed & ſi per prætorem.§.fi.

m *Actionem.* ſ.neg geſt.ſi ſine mandato fecit: vt ſ.e.l.j.in fi.ſi autem cum mandato, habet mandati: niſi ſalarium fuerit ei pro hoc conſtitutū: vt ĵ.manda.idémque.§.idem Labeo.verſi.ſed & ſi ad vecturas.

n *Non debetur.* ſed quid ſi diſſoluatur vniuerſitas illa: nunquid quilibet de vniuerſitate poterit petere partem ſuam vt proprium & priuatum debitum? nam & hoc vides in illicitis collegiis: vt ĵ.de colle.illi.l.iij. hic ergo videtur multo magis. Sed quid ſi vniuerſitas aliqua habeat nemus commune: & quis eorum ſit aliàs non ſoluendo: nunquid creditores erūt mittendi in poſſeſsionem partis nemoris, quæ quaſi videtur ad eum ſpectare? non puto: quia nec nemus illud nec pars eius alicuius intelligitur: vt ĵ.de re.di.l. in tantum. §. j. Item quid ſi quilibet de vniuerſitate tibi intulit iniuriam, nunquid vniuerſitas dicetur hoc feciſſe, & poterit à te conueniri? Videtur quòd: non quia non vt vniuerſitas. ſ.concilio habito, & campana ſonata, vel aliàs eis conuocatis feciſſet, ſed quilibet ſuo motu. Econtra quòd ſic: quia vniuerſitas nil aliud eſt

non autem compellitur cauere de rato.[a] Sed interdū ſi de decreto dubitetur,[b] puto interponendam & de rato cautionem. Actor itaque iſte procuratoris partibus fungitur: [c] & iudicati actio ei ex edicto non datur,[d] niſi in rē ſuam[e] datus ſit: & conſtitui[f] ei poteſt. Ex iiſdem cauſis mutandi actoris poteſtas erit, ex quibus etiam procuratoris.[g] Actor etiam filiusfamilias dari poteſt.[h]

Sicut vniuerſitas poteſt agere: ita poteſt conueniri.

VII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

SIcut municipū nomine actionem prætor dedit,[i] ita & aduerſus eos iuſtiſsimè edicendum[k] putauit. Sed & legato qui in negotium publicum[l] ſumptum fecit, puto dandam actionem[m] in municipes. Si quid vniuerſitati debetur, ſingulis non debetur:[n] nec quod debet vniuerſitas, ſinguli debent.

Licet perſonæ mutentur, vniuerſitas tamen eadem remanet. item ſi vnus ſolus remanet: ius & nomen vniuerſitatis conſeruatur in illo. l. d.

In decurionibus vel aliis A niſi ſinguli homines qui ibi ſunt: quod facit ad vſum nemoris habitum per beſtias hominum villæ.

o *Immutati ſint.* vt infra de iudic. proponebatur.

p *Nomen vniuerſitatis.* ſic extat rei memoria, nec tamen res: vt eſt argu. ĵ.de lega.j.ſi grege. §. j. licet ergo vnus non ſit vniuerſitas, nec vniuerſi nec nec vniuerſus: retinetur tamen per eū ius vniuerſitatis: licet per vnū ab initio conſtitui non poſsit vniuerſitas, ſed per tres: vt ĵ.de ver.ſing.l. Neratius. Nomen vero ideo dicitur retinere, quia adhuc dicetur ſchola ſancti Ambroſij ſuperſtite vno ſolo. Sed nunquid ſyndicū hic poterit vnus conſtituere, cum ſyndic' pluriū cauſam dicat? Vel quid ſi duo ſunt? videtur quòd ſic, vt hic. Item quid ſi null' omnino remanſit? Reſpon.Io. ſolutum eſſe collegiū: & res in nullius bonis ſunt, ſicut & hereditariæ: ſed tamen ſi poſtea auctoritate domini papæ, vel eius ad quem ſpectat cura eiuſdem collegij, inſtituatur aliquis in eodē collegio, iuris artifico fingitur iſti' fuiſſe: vt ſ.de re.di.l. j.§. id vero. & ĵ. de reg. iur. omnia fere. & l. omnis hereditas. licet quidam archiēpiſcop' Moyſes ipſos parietes poſsidere dixerit etiā durāte collegio: quod duriſsimum eſt dicere, & contra legem vi detur: vt ĵ. ſi quis in te.li.eſſe iuſſ.l.j.§. Scæuola. Verum tamen id eſſe videtur, vt nullo modo dicantur eſſe vllius. ſ.ab eo tempore quo ſolutū eſt collegium: ſed ipſo iure ſint fiſco vel papæ quæſita: vt ĵ. de pu.& vect.l.commiſſa.& de iure fiſ.l.j.§.an bona.& l.imperatores.& hoc quantum ad dominum: ſecus quantū ad poſſeſsionem: vt ĵ. de adqui. poſ.l. cum heres. poſſet tamen pro Moyſe allegari quòd plerunque dicitur Eccleſia ipſe locus parietibus circundatus,& etiam conſecratus: & aliàs dicitur Eccleſia ius habere,& poſsidere,& vindicare: vt C.de ſacroſan.Eccl.l.iubemus.§.ſcientes. & §.ſane.verſ. ſi quādo igitur. Vnde videtur quòd talis locus ſiue parietes poſsideant etiā durante collegio: & vindicent per prælatos tanquam quilibet priuatus per procuratorem vel colonum.

vniuerſitatibus nihil refert vtrum omnes iidem maneant, an pars maneat, vel omnes immutati[o] ſint. Sed ſi vniuerſitas ad vnum redit: magis admittitur poſſe eū conuenire, & conueniri: cum ius omnium in vnum recidit †, & ſtet nomen vniuerſitatis[p].

Si non reperiuntur res mobiles & immobiles: pernenitur ad nomina debitorum. Bartolus.

VIII. IAVOLENVS libro quintodecimo ex Caſsio.

CIuitates † ſi per eos qui res earū adminiſtrant, nō defendūtur, nec quicquā eſt corporale reipublicæ q poſsidetur: per actiones debitorum ciuitatis, agentibus ſatisfieri oportet[q].

Contra ciuitatem vel municipium poteſt agi diuiſorio iudicio. Bald.

IX. POMPONIVS libro tertiodecimo ad Sabinum.

SI tibi cū municipibus hereditas communis erit: ſa miliæ erciſcundæ iudicium inter vos redditur. Idémque dicendum eſt in finium regundorum, & aquæ pluuiæ arcendæ iudicio[r].

† *Facit ad hoc glo. ſup verb. pauciores. in ca. 2. extra de poſtu. prela. quæ gloſ. ad hoc alleg. hanc. l.*

† *An ciuitates. Flo. ſed obeliſco præfixo.*

C

D

q *Oportet.* ſic eſt & in priuatis debitoribus: vt infra de re iud. l. à diuo. §. in venditione.

r *Iudicio.* ſi in loco municipij opus fiat ex quo timeatur ne aqua pluuialis noceat: aliter dicitur de loco publico: vt ĵ. de aqua pluuia.arcen.l.ſi in publico. de his autem gratia exempli poſuit: quia magis dubitabatur: idem tamen in omnibus aliis caſibus.

Ciuitates.} CASVS. Vniuerſitas ſancti Proculi debuit mihi x. volui eam conuenire: nullus extat defenſor: nec aliqua habet vnde mihi in poſ. miſsio fieri poteſt. dicitur quòd ſi vniuerſitas habet nomina, quòd in poſ. nominum illorum fiet miſsio. Viuianus.

Si tibi.} CASVS. Habebam hereditatem communem cum aliquibus municipibus, vel cum aliqua ciuitate: quia ego & vniuerſitas inſtituti fuimus. poteſt celebrari inter nos iudicium fami. erciſc.

Conſtitui.} CASVS. Vicinus alicuius vniuerſitatis ædificauit: ex quo ædificio timebatur damnum illi vniuerſitati. poteſt ordinari actor ad noui operis nunciationem. Item ſi fuit relictum vniuerſitati in diem vel ſub conditione, poteſt actor ordinari ad interponendam cautionem vel ſtipulationem de legato præſtando aduenientе die vel conditione. Item ad ſtipulationem damni infecti vel iudi. ſol. ſed in omnibus iſtis caſibus ſi vniuerſitas vel curia habeat ſeruum, ille illas ſtipulationes interponere debet.

debet. Si vero ipse actor stipulatus est ciuitati vel vniuersitati, vtilem actionem ex illa stipulatione habebit ciuitas vel vniuersitas. Viuianus.

a *Seruo potius.* si præsens sit: vt ff. tit. j. Pomponius. §. j. & l. mutus. §. si procurator agat.

b *Actori.* qui desiit esse, vel est prohibitus vt etiam est.

c *Vtilis.* id est exercitium vtilis quæstæ ciuitati, vel ipsi administratori datur vtilis: ciuitas directam habet actionem.

DE NEGOTIIS gestis.

Dictum est supra de negotiis gestis singularis hominis, vel vniuersitatis ex mandate: nunc quando sine mandato.

Hoc edicti. Casvs. Iurisc. in prin. tractatum hûc commendat, dicens quod maximam continet vtilitatem tam absentium quàm præsentium. nisi enim aliqui essent qui absentium negotia gererẽt, multotiens sustinerẽt absentiæ iacturam, eo quòd remanerent indefensi: & ita res eorum ab aliquibus putà creditoribus possiderentur: aliquando etiam venderentur. Item inciderent in pœnam quam promiserunt, nisi aliquis eorum defenderetur: & etiam creditores venderent pignora. Viuianus.

x. Paulvs libro primo Manualium.

CONstitui potest actor etiã ad operis noui nuntiationem, & ad stipulationes interponendas: veluti legatorũ, dãni infecti, iudicatũ solui: quãuis seruo poti[a] ciuitatis caueri debeat. Sed & si actori[b] cautum fuerit, vtilis[c] actio administratori rerum ciuitatis dabitur.

DE NEGOTIIS gestis. TITVLVS V.

Lex ista ponit causas huius edicti. Bar.

i. Vlpianvs libro decimo ad Edictum.

Hoc edictum[d] necessariũ est: quoniam magna vtilitas absentium[e] versatur ne indefensi rerum possessionem,[f] aut venditionem patiantur, vel pignoris[g] distractionem, vel pœnæ committendæ actionem,[h] vel iniuria[i] rem suam amittant.

Inter gerentem, & eum cuius negotia geruntur, datur actio negotiorum gestorum vtrique. Bartolus.

ii. Gaivs libro tertio ad Edictum Prouinciale.

SI quis absentis negotia gesserit, licet ignorantis: tamen quidquid vtiliter in rem eius impenderit, vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligauerit: habeat eo nomine actionem. Itaque eo casu vltro citróque[k] nascitur actio, quæ appellatur negotiorum gestorum. Et sane sicut æquum est, ipsum actus sui rationem reddere, & eo nomine condemnari, quidquid vel non vt oportuit gesserit, vel ex his negotiis retinet:[l] ita ex diuerso iustum est, si vtiliter gesserit, præstari ei quicquid eo nomine vel abest ei, vel abfuturum est.[m]

Istud dictum habet duo capita. Primò loquitur de eo qui gessit negotia viuentis. Secundò loquitur de eo qui gessit negotia morientis. Bartolus.

iii. Vlpianvs libro decimo ad Edictum.

d *Hoc edictum.* quod est ff. eo. l. iij. j. respon.

e *Absentium.* maximè. nam hæc causa fuit impulsiua: vt infra de act. & obli. l. ex maleficiis. §. si quis absentis. & instit de oblig. ex quasi contract. §. j. sed tamen & inter præsentes datur, vt inter curatorem datum in testamento, & adultum: vt C. e. l. curatoris. Item cuilibet etiam maiori præsenti si tamen ignoret quid agatur: aliàs scientia cum præsentia inducit tacitum mandatum, & agitur mand. vt infra man. si remunerandi. §. si passus. & l. ex mandato. §. j. & l. qui fidem.

f *Possessionem.* possessio datur ex illo ti. ff. qui. ex cau. in pos. ea. sed venditio sit ab alio qui sequitur de bo. aut. iu. pos. vt ex ordine eorum patet: vt dicunt quidam. quòd mihi non placet: imo vtrunque fit ex illo, qui. ex cau. in pos. ea primum. ff. de missione, fit per. l. ij. j. respon. secundũ C. de venditione, fit per aliud edictũ & est in eo ti. qui. ex cau. in pos. ea. l. Fulcinius. §. j. at ille tit. de bo. aut. iu. pos. tractat de modo vendendi & administrandi huiusmodi bona sic pos. Et sic fit hæc venditio ita demum si latitauerit: vt d. l. Fulcinius. §. ij. & ff. ex qui. cau. ma. in inte. resti. l. item. §. hæc autem.

g *Pignoris.* scilicet conuentionalis, vt differat à præcedenti: & hæc venditio fit ex pacto vel ex lege: vt C. de iure do. impe. l. fi. §. j. & ij.

h *Actionem.* quam sola conuentione patiuntur.

i *Vel iniuria.* i. per sententiam iniuriosè latã per quam res absentis alicui daretur: & sic ad defendendum venit. Vel dic[a] etiam ad agendũ venit. & dices iniuria. i. vsucapione vel præscriptione, quæ est contra naturalem æquitatem, qua dicitur neminem cum alterius & c. vt ff. de cõdict. indebi. l. nam hoc natura. pro bono tamen publico est introducta: vt ff. de vsuc. l. j. vnde improprie dicitur iniuria: vt ff. de iniur. l. iniuriarum. §. j. Sed quomodo gestor sine mandato contra præscribentem agit? Respon. fuit de illis qui sine mandato admittũtur: vt ff. eo. si autem. Vel dic eum gestorem debere petere curatorem bonis qui vsucapiones interpellet: vt ff. de mu. & ho. l. j. §. illud. in fi. §. arg. contra. C. e. tutori. Alij dicunt quòd deberet dicere se habere mandatum. & sic re facta dubia satisdet, & dominus habebit ratum. & sic valet quod fit per eum: vt infra de iudi. licet.

[a] Bal. hic dicit istã glossẽ esse singu. ad hoc quod curator potest constitui loco absentis ad interrumpendũ præscriptionem: & istud probat gl. circa finem ibi, vel dic eum gestorum. Bolog.

SI *quis absentis,* ff. Casvs. Ego gessi negotia tua. si aliquid in tua negotia impendi, vel me alicui obligaui: licet hoc ignores, tamen habeo contra te negotiorum gest. actio. vt hoc mihi restituas: & ego tibi teneor si male gessi: quia hoc æquum est, & debeo reddere rationem.

k *Vltro vtróq;.* i. hinc inde: vt insti. de ob. ex quasi cõtract. §. j.

l *Retinet.* sic & in procuratore: vt supra tit. ij. qui proprio. §. procurator vt in ceteris. & infra man. dolus.

m *Abfuturum est.* quia id abesse videtur ei: vt ff. eo. si quis mandato. & sibi prospiciendum est: vt hic, & ff. pro socio. l. pro socio arbiter. secus in fideiussore qui non potest aliquid petere antequam soluat: nisi in casibus: vt ff. man. Lucius. bene dico secus: quia ab initio videtur mandatũ recepisse de soluendo: vt ff. de condic. indeb. l. indebitum. Accursius.

Ait prætor. Casvs. Capita huius edicti sunt duo. siue enim quis gessit negotia alicuius absentis, dicit prætor se eo nomine daturum actionem: & istud est primum caput. siue gessit quis negotia alicuius hereditatis vacantis, habebit hanc actionẽ: & istud est secundum caput. {Haec verba.} Hic vult exponere illa tria verba, si quis negotia alterius. planum est. {Pvpillvs.} Pupillus gessit negotia alicuius. an ista act. teneatur? & dicitur quòd sic, in quantum est locupletior. nunquid si non est locupletior factus, locum habet compensatio: licet ratione naturalis obligationis conueniri non possit? & si in illo negotio aliqua de suo impendit: & illa petat pupillus: potero eum repellere per compensationem: dicendo, tu petis decem quæ dicis te in negotiis meis impendisse: hoc est, ex gestione illa. x. de bonis illis ad te peruenerunt, illa compenses pro illis quæ debes. hoc verum est etiam si pupillus non est locupletior. {Et si furiosi.} Aliquis negotia furiosi gessit: & ex hoc contra furiosum habet nego. gest. actio. Item curator si furiosi gessit negotia habet neg. gest. actio. aduersus furiosum. Vel dic vt in apparatu. Accursius. {Hae c verba.} Exponit Vlpianus secundum caput edicti prætoris, in quo dicit se actio. daturum si quis gessit negotia alicuius quæ fuerunt sua cum moreretur: & de illis negotiis fuit necesse edictum proponere: quia illa negotia quæ gesta sunt post mortem testatoris, ante tamen aditam hereditatem, neque sunt defuncti, neque heredis: & tamen si quis gesserit negotia hereditaria, ipse obligatur hereditati, & hereditas ipsi, si aliquid impendit in hereditate. Item fructus & fœtus, & ea quæ post mortem testatoris acceserunt, item quod serui adquisierunt, venit in actio. neg. gest. & datur his casibus actio neg. gest. ex interpretatione Vlpia. non ex verbis secundi capitis edicti. {Haec avtem actio.} Hic dicitur quòd act. neg. gest. datur heredi, & in heredem. {Si execvtor.} Egi contra te ad decẽ, & obtinui. iudex executorem dedit, qui misit me in possessionem rei quæ valebat minus, puta. v. & res petita. vj. valebat. agam contra executorem act. neg. gest. quia videtur dolo feciisse. {Interdvm.} Si tu gesseris mea negotia quæ nullus gerere volebat, hoc casu tantum mihi de dolo teneris. {Haec actione.} Si sponte negotia mea gessisti. habes neg. gest. act. Item si ex necessitate gessisti. Item si credebas teneri ex necessitate. & non tenebaris: tu habes nego. gest. act. istis omnibus tribus casibus: si quando proposuisti gerere negotia, dum pergeres, mandauit aliquis mihi vt ea gererem, & gessi. & dicit quòd contra eum cuius negotia gessi, & cuius erant indemnitates, id est contra eum qui geri mandauit, habeo actionem, scilicet mandati, & nego. gest. Item si proposui gerere: & aliquis fideiussit de indemnitate mihi præstanda si gererem, & gessi: duplicem habeo actionem.

An fide-

An fideiussor aliquam actionem habet? dicitur quod contra dominum habet. neg. gest. nisi animo donandi fideiusit. & hoc dicit cum l. seq. quæ continuatur cum ista. Viuianus.

a *Ait prætor.* ex hoc dicas quod hæc actio est prætoria: sed quidam contradicunt: vt ff. commo. l. in commodato. §. sicut. Sed ibi illa litera, ciui les præstationes &c. ad superiora refertur: non ad hanc actionem de qua ibi subiicit.

b *Alterius.* s. viuentis.

c *Gesserit.* post mortem, & ante aditam hereditatem: vt ff. ea. l. §. hæc verba. & sic duo dicit hoc edictum.

d *Siue quæ.* vt ff. de constit. pecu. l. j. §. j. & ff. de verb. signi. l. j.

e *Mulieres.* aliena negotia gerentes,

f *Non dubitatur.* s. pro his quæ gesta sunt ab eis extra iudicium, siue sine mandato, vt hic, & ff. eo. si filius. in fin. siue etiam cum mãdato: vt ff. de instit. actio. sed & si quis. §. parui. & ff. man. da. idemque. §. si cui. sed in iudicio non potest: vt ff. tit. ij. neque fœmina, nisi in casibus: vt in l. fœminis. ff. tit. ij.

g *Negotia.* id est hoc verbũ negotia, quod est de verbis prætoris. Et nbt. hic quod pluralis sermo reducitur ad singularem: vt infra de assig. lib. l. j. §. quamuis. & ff. de condi. & demon. falsa. §. fi. & infra vi bono. rapt. l. ij. §. quod ait prætor. & C. quando di. le. ce. l. cum vxori. Arg. contra infra de testi. l. vbi. in fi & ff. de pig. act. si necessarias. §. si annua. & facit pro prima parte, supra si quis cau. si seruus. §. si plurium.

h *Alterius, inquit.* scilicet prætor, id est dixit.

i *Pupillus.* tria fecit hic pupillus, scilicet quinquaginta de pecunia domini cuius negotia gerebat, in rem suam vertit: & alia quinquaginta sua culpa amisit: tertia quinquaginta de suo proprio creditori domini soluit. de primis. l. restituendis domino tenetur: de aliis. l. naturaliter tantum tenetur: & sic non potest conueniri. si tamen agat ad tertia. l. patitur compensationem illorum. l. naturaliter debitorum.

k *Locupletior.* idem & si quid dolo fecerit: cum hæc duo paria sint: vt ff. depositi. l. j. §. an in pupillum. & hæc sunt vera etiam si sine tutoris auctoritate gesit: cum ex re veniat hoc negotium: vt ff. de act. & oblig. l. furiosus.

l *Agendo.* id est si ipse agat contraria actione. Et sic no. arg. quod multa consequimur excipiendo, quæ non agendo. sic. ff. de compen. si cum filio. & infra de condict. inde. si in area.

m *Gesit.* scilicet male amittendo culpa sua.

n *Patitur.* quia naturaliter tenetur, licet conueniri non possit: vt ff. de noua. l. j. in fi. & ff. quando di. le. ce. cum illud. §. j. patitur ergo compensationem, vt quilibet maior, etiam ius in quo non est locupletior: vt ff. de compen. l. etiam quod naturaliter. & l. quæcunque. sed licet sit de iure communi, vt hic, tamen beneficio ætatis habet restitutionem vt ei compensatio non opponatur: vel vt repetat si soluit etiam debitum naturale: vt ff. de condict. inde. l. interdum. & C. si aduersus. l. indebito. Item hoc accipe in doli capace: aliàs nec naturaliter obligaretur si non esset locupletior: vt ff. de condict. inde. l. quod pupillus.

o *Et si furiosi.* quid si furiosus negotium gisit forte in conspectu inumbratæ quietis: non dico in dilucido interuallo: quia tunc omnia gerere potest: vt C. qui test. fa. pos. l. furiosũ? Respondent quidam non agi ex aliqua parte: vt ff. de re. iur. l. in negotiis. & ff. locati. qui ad certum. Tu dic contra: quia &

A quando alius agit eius negotia, & ipse agit & conuenitur: vt hic, & ff. e. l. proxi. §. & ff. de re. cre. l. & si a furioso. & sæpe extra id quod agitur, tacita nascitur obligatio: vt ff. e. at qui natura. §. si libero. & ff. commo. si is qui. §. si libero. Quod autem dicit dicta regula iuris, verum est in veris contractibus: hic autem quasi contract[p] est. Item illud vbi exigitur expressus cõsensus: hic autem tacitus. Sed arg. contra. ff. eo. si ex duobus. s. vt idẽ in hoc negotio debeat dici quod in veris cõtractibus. Alij dant actionẽ in factum in dicto casu. Agetur ergo contra eum in quantũ locupletior est. Acc.

Obligatio quãdoq; nascitur extra id quod agitur.

p *Aduersus eum.* s. furiosum. Vel dic gesto rem, vel gestri cem. & sic ponitur autẽ, p sed.

q *Hæc verba.* quę sunt in secundo verbo edicti.

r *Cum is moritur.* id est mortuus est: & sic determinat verbum gesserit. Vel dic proprie, vt determinet verbũ fuerint.

s *Negotia gesit.* vt pro tali negotio detur actio neg. gest. ex secũdo capite edicti. & sic est contra. ff. de reli. at si quis. §. Labeo. in eo quòd ibi dicit funerariam non habere locũ vbi alia datur: & iam videtur quod semper hæc locum habeat: ergo illa nũquam: & sic cadit in absurdũ. Solu. hic loquitur de eo negotio quod viuo testatore potuit geri: p quo detur hæc actio, ibi non. nã potest quis viuus funerari, & in eo impensa fieri. Vel dic clarius: hic tit. in tribus casibus locum habet: quando sunt negotia viuentis præsentialiter, vt in primo capite edicti. Item quando fuerunt viuentis, vel esse potuerunt: & tunc habet locum secundum. Item quando aliquid accesit dictis negotiis: vt partus & similia, vt adiicitur per Vlpianum. vt ff. proxi. paragrapho, sed si quid &c. quorum nullus potest funerariæ aptari: cum illud negotium sit tantum mortui. Sed contra, quia videtur fuisse viuentis: vt ff. de religiosis. l. j. quæ est similiter contraria huic legi. Sed illud quo ad separationem impetrandam, vt hereditarius creditor dicatur, non vt actio hæc locum habeat ex primo capite: quasi fuerit viuentis negotium.

t *Adiit.* hereditatem. imò videtur heredis: quia a tempore mortis videntur fuisse sua: vt ff. de stipu. ser. si ex re. §. fi. & ff. de reg. iur. l. omnis hereditas. Sed dic quòd hic veritatem, nõ fictionem iuris considerauit.

v *Post mortem.* ante aditam hereditatem tamen.

x *His verbis.* scilicet edicti in secundo capite: & dic, non continentur, scilicet expresse.

y *Accipi.* ex interpretatione. Accursius.

z *Ex negotio.* id est non ex delicto.

a *Et in heredem.* aliter tamen quandoque quàm in defunctũ: cum curator ex leui culpa teneatur: non heres eius: vt C. de here. tu. l. j. & C. arbi. tu. quidquid.

Curator de leui culpa tenetur.

b *Meo.* qui fui victor.

c *Actio.* s. de dolo. & sic non ob ff. de euict. si pignora. quæ est contra. sed secundum hoc quòd ad hunc titulum? Respõ. quia de neg. gest. datur. Vel dic, ibi datur de dolo. i. neg. gest. nomine doli. Vel verius hic victori datur hæc actio, cuius negotium gerere proposuit: ibi autem victo, cuius gerere non proposuit: vt aperte litera illius, l. dicit.

d *Negotiis te meis.* s. desertis quæ alius non erat gesturus: & distingue hic, quia gestor interdum de dolo tantum tenetur, vt hic. & supple, etiam lata culpa: quæ dolo comparatur: vt ff. depositi. l. quòd Nerua. quandoque de leui: vt communiter: vt C. eo. tutori. quandoq; de leuissima: vt quãdoque alius diligẽtissimus

Gestor negotiorum de quibus tenetur.

† *Si etex. sentire ad hoc alex. cp verba statu torum sunt vere & pro personam. dicunt autẽ sic sed non propter. Bal.*

Exceptio quandoque pro operatur quãdo actio.

tissimus erat gesturus: vt ff. c. si pupilli. §. videamus. & inst. de obli. ex quasi contractu. §. j. in fi. quandoque de casu: vt in casibus sex positis. ff. eo. si negotia.

a *Necessitate vrgente.* vt curator adulti: vt C. eo. tutori. & curator furiosi, & similium personarum: vt supra ea. l. §. curatori.

b *Vel necessitatis suspitione.* pone exemplum ff. eo. at qui natura. §. si libero homini. & ff. eo. cum pater. & etiã in eo qui credebat se procuratorem cũ non esset. Sed an in eo qui se tutorem credit? Ir. & Azo idem, vt habeat locum negotiorum gestorum actio: & est pro eo C. qui da. tu. pos. l. militiæ armatæ. sed potest dici contra secundum H. sicut enim vbi est actio mandati, cessat ista: vt inst. de oblig. quæ ex quasi contrac. §. j. & vbi est actio vera tutelæ, similiter & hęc cessat: ita & vbi est alia actio. sed in casu tuo est actio pro tutelæ: vt ff. de eo qui pro tut. l. j. ergo cessat ista. nec ob. d. l. militię. quia ibi non potest habere locum hæc actio protutelæ: vbi enim potest habere locum hæc actio protutelæ, vbi quis est habilis: vt hic, & ff. de eo qui pro tu. l. j. §. fi quis quasi. Accursius.

quę sentẽtia habet ęquitatẽ.

Hæc actio datur contra gestorem etiam ex necessitate vera vel putatiua. Bart.

Hac actione tenetur non solum is qui sponte & nulla necessitate cogente immiscuit se negotiis alienis, & ea gessit: verum & is qui aliqua necessitate vrgente [a] vel necessitatis suspicione [b] gessit.

Mandatum verum Titii vel putatiuum domini non impedit actionem negotiorum gestorum contra dominum oriri. h. d.

Apud Marcellũ libro secundo Digestorũ quæritur, si cum proposuissem [c] negotia Titij gerere, tu mihi mãdaueris vt gerã. an vtraque actione vti possim. Et ego puto vtramque [d] locum habere: quemadmodũ ipse Marcellus scribit, si fideiussorem [e] accepero negotia gesturus. nam & hic dicit aduersus vtrumque [f] esse actionem.

IIII. IDEM libro quadragensimo quinto ad Sabinum.

c *Si cum proposuissem.* sed quid si non proposuissem, tamen tu mihi mandaueras? Resp. distinguè secundum Io. aut sciui cuius essent negotia, & contemplatione domini gessi: & tunc ipse dominus tenetur mihi: vt ff. e. l. si pupilli. §. si quis ita. & C. e. si mandatum sollus. aliàs non. ideoque etsi mãdantis tantum putauit negotia, non agit contra dominum: & est ratio, quia mandans gessisse videtur, non gestor. ideoque gestor nõ agit contra dominum: vt ff. eo. l. mandasti. & arg. ff. de sol. qui hominem. §. j. & ff. e. nam & Seruius. §. vlt. & l. si quis mãdato. Sed contra dici posset. ar. ff. eo. l. item si cum. §. sed & si cum. & tantum debet facere veritas, quantum si eius contemplatione feciss̃em, vel etiam plus: vt ff. e. si pupilli. §. si Titij. & §. quid ergo, inquit Pedius. Et quod dicitur quòd ipse gessisse videtur, verum est in sui præiudicium, vt teneatur domino tanquam gesserit: non vt alij ob hoc debeat præiudicari quo minus agat. Nec obst. quod dicitur ff. manda. si mandauero tibi. §. si curator. & l. qui fide. quia ibi in §. si curator. in rem absentis nihil impenderat. Item in l. qui fide non prohibetur agi contra dominum neg. gest. preterea lex videtur expressa. ff. e. si pupilli. j. resp. & ff. eod. cum alicui. & ff. de admi. tu. l. Lucius. §. j. & C. quod cum eo qui in alie. po. l. ei qui seruo. in fin.

d *Vtranque.* scilicet nego. gest. & mandati.

e *Fideiussorem.* qui sine mandato de indemnitate mihi præstanda promisit: vt ff. de fideiuss. l. fideiubere. Accursius.

f *Aduersus vtrumque.* aduersus dominum negotiorum gestorum: & aduersus fideiussorem condictioni certi, si est certa promissio: aliàs ex stipulatu: vt inst. de verb. oblig. in prin. Accursius.

g SEd *videamus an fideiussor.* de quo modò diximus, qui sine mandato interces̃it.

ITem *si cum.* CASVS. Credebam te mihi mandasse vt negotia tua gererem: non tamen mandaueras: gessi. habeo neg. gest. actionem, non mandati. Idem est si cœpi negotia tua gerere, & credebam te mihi mandasse vt pro te fideiuberem: cũ non mandaueras. si fideiussi, habeo neg. gest. actio Sed pone: quædam erant negotia Sempronij: ego credens Titij, gessi, habeo contra Sempronium acti. neg. gest. Viuianus.

h *Negotia gessi.* quia sine mandato [a] fideiussit. sed nunquid etiam antequam soluat potest conuenire dominum, sicut si cum mandato interces̃isset in quatuor casibus, quos dic vt ff. man. Lucius? Respon. sic, si bene gessit: aliàs forte non. Et quòd subiicit hic, nisi donandi &c. supple, & nisi in rem suã, & nisi pro inuito fideiussit: vt ff. man. l. ex mandato. §. fideiussori. & l. si remunerandi. §. si passus.

i *Sed & si putaui.* recte hos coniungit: quia in vtroque casu plus valet veritas quàm falsa opinio.

k *Solus Sempronius.* nihil ad Titium cura & solicitudine vel alio modo pertineat: sic intelligitur. ff. e. l. liberto. §. inter negotia. secundum quosdam. Et no. hic contra Io. pro eo quod dixi. ff. l. iij. in fi. sed ipse respondet: si tamen istius domini contemplatione sit gestum hoc: aliàs nõ. vel ideo est, quia dominus neg. non habet actionem neg. gest. aduersus Titium: nec ei tenetur: quia nec ipse gessit per se, nec per alium: vnde est quod mihi gerenti debet tantùm teneri verus domin⁹, secundum Io. sed hoc non placet: vt ibidem diximus. Item no. ex tribus dictis huius legis, quòd plus valet quod est in veritate, quàm quòd in opinione. sic. ff. ad leg. Aquil. scientiam. §. pe. & infra de furt. l. vulgaris. §. sed & is qui. ver. si quis æs. & §. fe. in glo. fit furtum. & C. plus va. quod agitur. per totum. & ff. de seruo corru. l. doli. §. j. ar. contra. ff. de iniur. l. illud relatum. in fi. {ADDITIO} Aduerte hic quod in actione quæ oritur ex prouidentia legis, ficut est vbicunque extra id quod agitur, nascitur actio: plus veritas quàm opinio ponderatur: & hoc in actibus licitis: sed in delictis si quidem veritas excludit maleficium, ponderabitur veritas: vt l. fin. de crimine expila. here. & de furt. l. inter omnes. §. rectè. Si vero opinio probabilis excludit maleficium, tũc plus ponderatur opinio: vt in d. §. recte. si autem non excludit maleficium, sed attenuat vel restringit seu arctat, dic vt ff. de iniur. l. eum qui nocentem. §. si nupta. & l. fin. & C. ad l. Iuliam de vi. l. quoniàm multa facinora. secundum Cy. & Bal.

SI *pupilli.* CASVS. Gessisti negotia alicuius pupilli cuius eram tutor: & contemplatione mei aliquid egisti: quia nolebas vt tenerer act. tutelæ: vt quia incipi domum ædificare, & non perficerem: dicitur quod me habes obligatum neg. gest. act. nam & pupillus tenetur in id quo factus est locupletior. {ITEM SI.} Ad neg. procu. constituisti: & creditores tui infestabant procu. tuum nomine cuiusdam debiti, dicentes velle se distrahere pignora eis obligata nisi eis soluat. ego contẽplatione tui mutuo ei pecuniã dedi. mihi act. neg. obligaberis. procurator, si non stipulatus eram pecuniam mihi à procu. reddi, non erit obligatus mihi. {SI QVIS.} Pecuniã perferendã mihi, Titio tradidisti. aduersus eum habeo actio. neg. gest. vt mihi illam pecuniam det. Si vero aliquis ad negotia mea gerenda sui lucri causa & non mei commodi accesserit: habeo contra eum act. neg. gest. si vero aliqua impenderit, non repetet nisi quatenus fuerim factus locupletior. {SI QVIS ITA.} Titius credens gerere negotium meum gessit proprium. nec mihi aduersus eum, nec ei aduersus me cõpetit actio. Si vero credebat meum esse tantum, cum & meũ & suum erat pro illa parte quæ ad me spectat, dabitur mihi actio pro alia non contra me. vnde si habeam negotium commune cum Titio, & mandaui tibi vt illud gereres, tu tanquã meum esset gessisti sciens in parte esse Titij: pro alia parte quæ Titij erat, habebis eum obligatum act. neg. gest. {SI QVIS QVASI.} Liberum hominem bona fide possidebã, quem credebam esse seruum meum. negotia mea gessit tanquam seruus. dabitur quidem neg. gest. actio mihi contra eũ, & ei contra me. {SED SI EGO.} Si gessi negotia filii tui peculiaria vel serui: an tenear negot. gesto? Respon. quòd si gessi contemplatione tui. & tu mihi, & ego tibi teneor in solidum. si filij tui: habeo patrem obligatum de peculio: nec distinguit. crediderim eum sui iuris, necne: quia semper eadem distinctio seruanda erit: vt si nomine patris, teneatur in solidum: & si filij, de peculio, id est quatenus est in peculio, vnde si filij negotia gessi, & contemplatione filij, & pater habeat ratum:

a Bald. dicit istã gl. sing. ad hoc quod fideiubẽs sine mandato in casib⁹ no. in l. Lucius. ff. mandat. potest agere antequã soluat, vt pricipalis debitor eximat eum ab obligatione si iste bene gessit negotia principalis, sicut si cum mandato fideiussisset. Bolo.

ratum:nihil operatur ratihabitio:quia non tenetur nisi de peculio,id est quatenus locuples pater est vel dominus per peculium filij vel serui.si vero nihil sit in peculio, quia tantum debet domino vel patri:dicit quod tenebitur pater vel dominus quatenus peculium est locupletatum,id est quatenus factus est pater vel dominus locupletior ex parte serui vel filij interueniente gestione mea. {SED ET SI HOMINIS.} Omnia hæc plana sunt vsque ad. §. item quæritur. vbi dicit casum: quia liberum hominē possidebas aliquem qui bona duplicis generis habebat. nam habebat bona quæ ad eum pertinebant, & etiam quæ ad te. gessi bona quæ pertinebant ad te. cōtra te habeo act. Si vero quæ ad eum: cōtra eum habeo act. & hoc quando eum ef seseruum credebam. eadem distinctio seruatur si credebam eū liberum hominem. {ITEM QVAERITVR.} Gerens negotia tua petij à non debitore tuo,& exegi:quoniam credebam aliquid debere:nihil tamē debebat:postea ratum habuisti.an detur tibi neg.gest.act.contra me? Videtur quòd non: quia negotium tuum non erat:quia nihil tibi debebatur:rati tamen habitione negotium fit tuum:& ei qui soluit,datur repetitio aduersus te qui ratum habuisti: vnde æquum esse videtur dari act.contra me nego.gest. {IDEM AIT.} Titius decessit qui habebat vnum debitorem:& putabam te esse heredem Titij cum Seius esset verus heres.gessi negotia tua,& ab eo debitum exegi:tamē postea scisti, & ratum habuisti. Dicitur quod ego tibi, & tu mihi eris obligatus actio. neg. gest.nec ob.quia est aliàs negotium Seij:quia ratihabitio facit esse tuum negotium:verumtamen verus heres.s.Seius aget contra te pet.here. vt restituas debitū quod habuisti per tuā gestionem.Sed quid:Pone quòd fulsi insulam, credens te heredem,cum alius esset heres:nunquid si ratum habueris, me obligaueris neg.gest.act.quæritur. Et dicitur quod non:nec ego te:quia istud negotium tuum fieri non potest: quia alterius est ipso gestu: sed hoc casu verus heres obligatur mihi gestori. {VIDEAMVS.} Si ad negotia mea gerenda accessisti:& quædam gessisti,& quædam neglexisti:ac.neg.gest.mihi teneberis:& hoc est quia alius esset gesturus nisi tu gessisses.Itē si mihi.x.debebas,nec à te exegi: si debitum non fuit vsurarium,incipit esse vsurarium. veruntamen si tales essent debitores,à quibus exigere non potuisti,cum mandatū non suscepisti:ratione illius debiti quod debebas,current de cetero vsuræ,nisi fuerint remissę:cum tantum operetur mora cū officio iudicis in bonæ fi. iudi. quantum stipulatio in stricti iuris iudiciis.Si vero de coniunctis fuisti,vnde sine mandato experiri potuisti.nisi à debitoribus etiā extraneis exegeris, teneberis:quia de teipso nō est quæstio quin teipsū debebas conuenire.vnde si actio qua tenebaris, erat tempore peritu, ratideo venietad act.neg.gest.& sic fit perpetua. Itē si actio qua tenebaris,erat nō trāsitura:efficietur trānsitura,& sic tres pœnas patieris:quia teneris ad vsuras. Item quia actio tēporalis perpetuatur.Itē quia efficitur transitura quę non erat.Item gessi negotia alicuius priuati vel alicuius ciuitatis petē do fundum, vel ancillā. cōsecutus sum fructꝰ maiores quàm debebantur.totum ciuitati vel domino neg.gest.act.restituere debeo. {SI QVOCVNQVE.} Gessisti negotia mea,& male.vnde tenebaris mihi in decem. ex alio latere impendisti.x.in negotio meo.egi directa ac.ad.x. tu voluisti cōpensare.iudex cōpensationem non admisit, i. cognitioni supersedit:& ita de ea non cognouit:sed de principali,i.de neg.gest. act.cognouit,& te mihi condemnauit:nunquid poteris postea contrariam instituere? Dicitur quod sic.si vero de cōpensatione opponenda cognouit,& definiendo pronunciauit compensationi locum non esse.an potes contraria agere? Dicitur quod non.Hoc dicit vsque ad.l.si ex duobus. Viuianus.

a *Non mandatu tuo.* si enim mandasses, mandati actio locum haberet:vt C.eo.l.si mandatum.

b *Obligatum.*scilicet insolidum: quia tuum est negotium cura & solicitudine:& idem est si eras curator:idem & si procurator:cum in his sit eadem ratio:vt infra eo.l.mandasti. & ar. infra ad leg. Aquil.illud.

c *Modò.* id est ita demum.

d *Locupletior.* & sic patet quòd si quid de gestis perit etiam fortuito casu,quòd sit periculo gerentis,[a] sicut & in aliis casibus quos dicemus.ĵ.eod.si negotia.siue feci nomine tutoris tantum,vt hic.siue nomine pupilli,& cōtemplatione eius: vt C.eo.l.ij.& plene dic: quia aut impendit hic gestor in rem necessariam pupilli: & tunc tenetur in solidum pupillus, quemcunque exitum res habuerit, dummodo vtiliter sit cœptum: vt infra eo. sed an vltro. §. j. & ĵ. de solu. in pupillo. §. plane. & ĵ. de mino.l. verum. §. sciendum. versi. item non restituitur. an vtiliter: & tūc obtinet quod hic dicitur, & inspicitur tempus litis cōtest. vt ĵ. e. litis. in prin.& ĵ. de sol. l. in pupillo. in princ. si autem voluptuariæ, permittitur auferri:vt infra man.l. idemque.§. Item Labeo ait.non autem agit:vt infra eod.l.ex duobus.quæ autem sint necessariæ vel vtiles vel aliæ,habes ĵ.de verb.signific. l. impensæ.

[a] *Facit gl. in c. si cum prædecessore. sup vernobo,effectus. in fi. extra de renuncia tione.*

e *Item si procuratori.*& ita habebat mandatum:vt supra de procur.l.j.j.respon.

f *Contemplatione.*sed si sui,ipse certi condictione tenetur: vt C.si cer.peta.l.eum qui.

g *Liberet.*proprie quo ad pignus:improprie quo ad creditorem.sic & s.de offic.proconsul.l.ij.

h *Nullam.*quia nolui eum mihi obligari: vt arg. infra si cer. pet. l. non omnis. & arg. infra communi diui. l. in hoc iudicium.

i *Stipulatus sum.*post numerationem.

k *Quia ex abundanti.*in vitium sonat,vt non teneatur secundum quosdam:vt argu.s.de pact.l.iurisgentium. §.sed si fraudandi.sed tu dic contra secundum quosdam: vt arg. ĵ.de instit.act.l.in eum.in fi. j. respon. nam hic abundantia ponitur pro cautela:vt ĵ.de here.institu.l.j.§.qui neq;. & C. de testa. l.testamentum.in fi.Et vt plenè scias, dicas quòd qui accepit in vtilitatem alterius:aut habet mandatum à domino, aut nō habet.si habet:aut ad certum hominem,aut non.& si ad certum,aut vt nuntius, & tunc dominus tenetur ex eo contractu acsi ipse contraxisset:vt ĵ.quod iussu.l.fin. & ĵ. quod cū eo.l.fi.& ĵ.de consti.pecu.l. qui autem.§. fi. & C. quod cum eo. l. si ex contractu. aut vt procurator: vt vade ad illum, & accipe decem nomine meo. & tunc tenetur procurator ex contractu, & dominus contraria mandati: vt C. manda. l. si literas.si non ad certum hominem.: tunc aut qui mutauit, hoc fecit contemplatione domini tantum: & tunc ipse solus tenetur actione neg.gest.aut procuratoris & domini:& tunc vterque tenetur: vt hic, & in principio.§.& in fin. Item tenetur dominus vtili institoria:vt C.de instit.act.l.si mutuam. aut contemplatione procuratoris tantum: & tunc ipse solus: vt C.si cer. pet. l. eum qui. si vero non erat procurator, sed neg.gestor, aut qui dedit fecit contemplatione domini negotiorum, & tunc tenetur dominus si vtiliter cœptum fuit: quia pecunia erat necessaria, licet fuerit amissa: vt ĵ.eo. siue hereditaria. & l.sed an vltro. §. j. & etiam sic est in actione de in rem verso: quæ huic comparatur: vt infra de in rem ver.l.iij.§.j.& §.vnde.si contemplatione accipientis:tunc tenetur ipse tantum, non dominus: nisi ratum habeat, vel in rem suam vertat: vel cum in eo,id est in eam rem in quam accepit,procuratorem constituat:vt C. quod cum eo.l. ei qui. in fi.& ĵ.si cer.pet.l.eum.& C.si tu.vel cu.inter.l.pe.& de instit.l.si mutuam. si autem contemplatione vtriusque, tenetur vterque: vt dixi in eo qui habet mandatum: vt hic, & ĵ. e. liberto.j.respon. in casu tamen & si expressum non interueniat mandatum, datur institoria vtilis: vt ĵ. quod cum eo.l. fin.in rectore ciuitatis vel prælato Ecclesia vel tutore dic eos teneri tantum, nisi pecunia fuerit in vtilitatem ciuitatis vel Ecclesiæ vel minoris versa:vt ĵ.si cert.pet.ciuitas.& C.de sacrosanct.Eccle.authen.hoc ius.& C.quando ex fa.tu.vel cura.l.si in rem.

I *Competit.*hoc concedunt quidā si mei contēplatione fecit, id est rem

VI. IVLIANVS libro tertio Digestorum scribit.

SI pupilli tui negotia gessero non mandatu tuo[a], sed ne tutelæ iudicio tenearis, negotiorum gestorum te habebo obligatum[b]: sed & pupillum,modò[c] si locupletior[d] fuerit factus.

Ex mutuo contractu cum procuratore contemplatione domini dominus tantum obligatur. Item obligatio procuratoris non impedit actionem oriri cōtra dominum. hoc dicit. B

Item si procuratori[e] tuo mutuam pecuniam dedero tui contemplatione[f], vt creditorem tuum vel pignus tuum liberet[g]:aduersus te negotiorum gestorum habebo actionem: aduersus eum cum quo contraxi,nullam.[h] Quid tamen si à procuratore tuo stipulatus sum? [i] potest dici superesse mihi aduersus te negotiorum gestorum actionem:quia ex abundanti [k] hanc stipulationem interposui.

Mandatum factum ab alio mei causa, mihi actionem negotiorum gestorum non tollit. Bartolus.

Si quis pecuniam vel aliam quandam rem ad me perferendam acceperit: quia meum negotium gessit, negotiorum gestorum mihi actio aduersus eum competit.[l] C

Qui gerit negotia animo deprædandi,

i. rem perferendam accepit. Sed potest dici quòd semper mei contemplatione fecisse videatur: cum causa commodi mei fecit: vt ff. proxi. §. si tamen id faciat sciens. alioquin contradicimus secundum. Io. vt in bona fide & mala fide ædificante datur etiam mihi actio furti: & furtiua condictio competeret si esset à me missus: vt ff. de fur. l. eum qui. §. si epistula. & illi qui misit, datur mandati: vt infra māda. si vero. §. si mihi. ver. dedi. & etiam furti: vt C. de fur. si is cui.

a *Non mei contemplatione.* i. commodo, vt statim dicit secundum Ioan.

b *Suum eum potius.* id est ad suam vtilitatem, secundum Ioan.

c *Actionem.* collige hic secundū M. quòd malæ fidei possessor etiam si suo nomine expensas fecit, habeat non solum retentionem: vt ff. de pe. here. plane. in fi. sed etiam actionem: vt hic, quia nemo debet locupletari &c. vt ff. de condict. inde. l. nam hoc natura. Ioan. contra. & B. & dicit interesse an nomine domini impēdit: vt tunc repetat: vt hic: an suo nomine, vt tunc non: vt ff. de condict. inde. si in area. in fin. & ff. de do. ma. excep. Paulus. & ff. ad l. Aquil. si seruus. ij. §. si oliuam. & arg. est ad hāc distinctionem. ff. cōmuni diui. l. in hoc iudiciū. §. diuersum. & ff. manda. creditor. & expone literam hic secundum Io. vt hic scripsi. & hoc quando in faciendo expendit nomine suo. si autem in reficiendo, iudicis officium imploratur, etiam si est malæ fidei pro necessariis tantū: pro vtilibus permittitur auferre: vt C. de rei vin. l. domum. Accursius.

d *Quasi meum.* s. sciens: vt congruat sequens exemplum secundum Ioan. tu contra, vt ibi dices. Accursius.

e *Ex vtroque.* i. ex nullo latere nascitur aliqua. nam in nullo casu nascitur actio ex vtroque latere.

f *Tenebitur.* act. neg. gest. & ego ei.

g *Sciens.* ergo si ignorans, nec tu sibi, nec ipse tibi tenetur, secundum Io. vt dixi §. eo. l. iij. in fin. sed secundum nos idem si ignorans. & hic subaudi maxime.

h *Negotiorum gestorum.* vt hic, & ff. e. liberto. §. inter. sed certe imò actio videtur esse in factum inter mandantem & te, etsi hoc deficiat: vt ff. manda. si mandauero. ij. §. si curator. quæ est contra. Sol. hic in rem ipsam quæ erat absentis, impendit: ibi non. Item hic erat negotium domini reipsa: ibi ratihabitione. Alij tamen diuinant quod ibi contemplatione tantū mandantis gesit: hic etiam gratia domini. & hoc videtur colligi ex l. contraria. Ar. tamen contra. C. eo. si mandatum.

i *Actio.* vt hic, & ff. eo. at qui natura. §. si libero. & l. si liber homo. & hoc casu de leui culpa non tenetur, vt puto arg. contra. ff. de adqui. re. domi. l. homo liber. §. j.

k *Sed si ego filii tui.* magis tamen possunt dici patris vel domini: vt infra de mino. l. denique. §. sed vtrum. ibi, nec comouetur. &c.

l *Tu mihi tenearis.* in solidum, & ego tibi.

m *Amicitia.* s. tam adepta quàm etiam adquirenda: vt subiicit: vel eorum contempla. &c. sed tali casu videtur quòd non repetatur quod impenditur: vt ff. eo. is qui amicitia. quæ est contra. Sed ibi est amicitia charitatiua, vt patris ad filium: vbi non repetit. hic autem vt amici qui non vult negotia alteri deperire: vt ff. e. l. j. & facit ad hunc. §. ff. de in rem ver. l. seruus. §. cum Sticho. & ff. ad Vell. si fideiussores.

actione neg. gest. tenetur: ipse tamen agere non potest, nisi quatenus dominus locupletior factus est. Bartolus.

Sed & si quis negotia mea gesit non mei contemplatione, a sed sui lucri causa: Labeo scripsit suum eum potius b quàm meum negotium gesisse. Qui enim deprædandi causa accedit: suo lucro, non meo commodo studet. sed nihilominus immo magis & is tenebitur negotiorum gestorum actione. Ipse tamen si circa res meas aliquid impenderit: non in id quod ei abest, qua improbe ad negotia mea accesit, sed in quod ego locupletior factus sum, habet contra me actionem. c

Quatenus negotium spectat ad gerentem, actio ista non oritur: sed inquantum spectat ad alium, oritur.

Si quis ita simpliciter versatus est, vt suum negotium in suis bonis quasi meum d gesserit, nulla ex vtroque e latere nascitur actio: quia nec fides bona hoc patiatur. Quòd si & suum & meum quasi meum gesserit, in meū tenebitur. f Nam & si cui mā dauero vt meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune: dicendum esse Labeo ait, si & tuum gesit sciens, g negotiorum gestorum h eum tibi teneri.

Error in persona gestoris non impedit nasci actionem negotiorum gestorum. Bartolus.

Si quis quasi seruus meus negotium meum gesserit, cum esset vel libertus, vel ingenuus: dabitur negotiorum gestorum actio i.

Si negotium potest pertinere ad eū cuius cōtemplatione geritur quoquo modo reipsa contra eum cuius vere est, non agitur, etiā si ratum habeat: & non potest habere ratum quod suo nomine non est gestum. h. d.

Sed si ego filij tui k negotia gessero, vel serui: videamus an tecum negotiorum gestorum habeam actionē. & mihi videtur verū (quod Labeo distinguit, & Pomponius libro vicensimo sexto probat) vt si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis l. Quòd si amicitia m filij tui vel serui, vel eorum contemplatione: aduersus patrē vel dominū de peculio duntaxat n dandam actionem. Idemque o est & si sui iuris esse eos putaui. nam & si p seruum non necessarium emero filio tuo q, & tu ratum habueris: nihil agitur r ratihabitione. Eodem loco Pomponius s scribit: hoc adiecto, quòd putat & si nihil sit in peculio, quoniam plus patri

n *Duntaxat.* quomodo est hoc negotium patris vel domini? Resp. re ipsa. cur ergo non insolidum tenetur: vt ff. e. item si. §. fi. in fi? & potest dici secundū Io. quòd hic non loquitur de negotio peculiari quod reipsa domino quæritur. sed extrinsecus: puta emit res à seruo. Alij dicunt quòd ff. in. l. item. loquitur quando nullo modo spectant ad eū cuius cōtemplatione geruntur. sed hic aliquo modo spectant ad filium vel seruum. Tu dic aperti p: vbi aliquo modo possum habere obligatum eum cuius nomine gero: eum cuius res est, suo nomine non conuenio a: vt a dixi ff. ea. l. §. si Titij. sed filium vel seruum insolidum naturaliter mihi obligo: & eadē obligatione patrē de peculio nomine filij, non suo: & idem est in domino & seruo. sed vbi nullo modo possum obligare eum cuius nomine gero, quia nullo modo spectat ad eum: dominū rei conuenio: vt in d. l. supra eodem. item si. §. fin.

o *Idémque.* s. vt detur act. neg. gest. de peculio, si eorum contemplatione gesi.

p *Nam & si.* Bene dixi dominum de peculio tātum teneri: quia non tenetur nisi de peculio etiam vbi ratum habuerit. Azo. vel secundum Ir. continua. peculiare negotium non vtique sic patris est, vt insolidum teneatur. nam nec ita vt ratum habere possit: vt ff. de in rem ver. si res. in fine. & l. seq. Item proba similitudinem per aliam. l. eiusdem tit. l. quòd si seruus. §. in rem. ibi, & generaliter &c. & quod subiicit hic, non necessarium: subaudi, maxime, secundum Azo. vt ff. de in rem ver. quod seruus in hoc. Vel ideo dicit: non necessarium: quia si necessarium, insolidum dominus teneretur quasi de in rem ver. siue instar institoriæ: vt C. quod cum eo. l. ei qui. Vel tertio ideo dicit non necessarium: quia si necessarium, cum vtiliter esset gestum, cogeretur habere ratum etiam non suo nomine gestum: vt infra eo. Pomponius. & sic insolidum teneretur.

q *Filio tuo.* contemplatione eius.

r *Nihil agitur.* vt insolidum tenearis. & sic no. q ratihabitio nō reconciliat alieno nomine gestū: vt hic, & ff. de calum. l. ij. in fin. & ff. de preca. si seruus. nisi in casibus: vt ff. e. l. fi. & C. de his qui à non do. l. j. Sed videtur quòd propter ratihabitionē insolidum condemnandus est vel actione quod iussu, vel de in rem ver. vt ff. quod iussu. l. j. §. si ratum. & ff. de in rem ver. si res. § pen. quæ sunt contra. Sol. illud locum habet cum dominus contractū serui ratum habet: secus vero cum cōtractum alterius pro seruo contrahentis ratū habet: vt hic b. Item no. quòd sicut negotium non meo nomine gestum ratū habere non possum vt ob hoc conueniar insolidum, vt dictū est: ita nec habeo ratum vt agere possim. Quid ergo si rem meā nomine vendidisti, & ego ratum habeam vt te conueniam neg. gest? rem meam amitto: vt C. de rei vin. l. mater. Item precium exigere non possum. quid ergo faciam? Resp. si quidem ratum habeam quòd vendideris nomine meo, & vendidisti nomine tuo: non nocet mihi contra possidentem. si autem ratum habeam quòd vendidisti tuo nomine, non habiturus ratum si scirem me precium petere non posse: tunc doli replicatione iuuabor contra possidentem: arg. ff. de pact. si cum re.

s *Pomponius scribit.* approbādo quod dictum est: & adiiciēdo quod sequitur. sed cui fiet hęc adiectio quę sequitur: an ei qui habuit

habuit ratum:an semper? Respon.quando habuit ratum.

a *Factus sit.* Est ergo hic casus vbi in actione de peculio non deducitur quòd domino debetur.sic ff.de pecul.l.j.§. si cum impubere.& ff.de alea.l.fi.aliàs generaliter detrahitur de peculio:vt ff.de pecu.sed si damnum. Vel dic quod dominus non de peculio, sed directa suo nomine inquantum factus est locupletior,tenetur quasi reipsa gestum negotium suum sit,non peculiare, quia nullum erat peculium: cum plus patri vel domino debeatur: & sic nō obquòd alieno nomine, quia res ipsa erat patris vel domini.

b *Sequi debent.* ex re vel ex opera: sed ex hac distinctione nulla videtur colligi differētia: sed Ioan. dicit hāc esse differentiam:quia vbi putaui seruum,non mine rerum quæ possessorem sequuntur,ago directa actione, nō de peculio, inquantū. s.locupletior est: vt §. proxi.§.sed vbi sciui liberum, non nisi de peculio. vnde possessoris debitum deduceretur: quando non placet: nisi vt est distinctū supra ea.l. §. sed si ego. Azo. & facit pro hoc hæc litera: sed &. nam non aduersatur.

c *Actionem.* directam, vel de peculio: vt est distinctū §.§. sed si ego.

d *Non tecum.* Etiam de peculio: quia non ex re vel ex opera, etiam si nomine domini gessi.

e *Sed cum ipso.* Hæc omnia vera sunt in hoc casu tantum vbi non condemplatione possessoris gestum sit negotium. hic contradicit superiori proxi. glo.

f *Te sequuntur.* ex re tua, vel opera eius: vt ff.de adquirend.re.domi.l.adquiritur.§.de his.

g *Occideretur.* siue iuste siue iniuste occidebatur:quia potuit & iure occidi.sic infra quod me.cau.l.isti quidem.

Veritas plus operatur quàm opinio.

h *Sempronium.* plus ergo facit veritas,quàm opinio.sic & infra eo.sed an vltro.§.fin.sed nónne ab eo cui dedi, repetam, quia turpiter accepit:vt infra de condic.ob tur.cau. l.ij? Respon. non: quia meo nomine non dedi. alius enim videtur dedisse cuius nomine dedi: nisi non habeat ratum: vt C. si cer.pet.l.fi absentis. Azo. Item qualiter dicetur hoc negotium Sempronij? Respon.ratihabitione.sed si hoc est,qualiter ergo ratum habere potest:cum non sit suo nomine gestum? Respon.immo & suo nomine geri potuit: licet Titius putaretur dominus:vt in bonæ fidei pos. hereditatis dicitur ff.eo l.quæ vtiliter.§. Titius. vel non habet ratum. sed cum sit gestum ad suam vtilitatem, perinde habetur ac si ratum haberetur. & hoc est quod dicit Scæuo. pro rato debet haberi:vt ff.e.l.Pōponius.Hæc bona solu.est.Vel dic in subsidium,ne res mihi pereat, tenetur Sempronius: quia Titius ratum non habet:secundum Azo. Et ad euidentiam huius §. & seq.distingue sic,cum quis gerit negotium quod possibile est esse alterius ratihabitione:licet non fuerit.s.re vera:aut gestor gerit nomine suo, aut alterius.si suo, non potest agi: cum ratum haberi non possit negotium non suo nomine gestum:vt §.ea.l.§.sed si ego. nisi in subsidium re perempta vel præscripta:vt si rem tuam meo nomine ex lucratiua causa mihi quæsitam vendam:vt ff.eo.l.fin. & C.de re ali.non ali.l.j.& ff. si cer. pet.fi & me.sed M. dicebat quòd licet esset ad rem regressus,tamen agi posset hac actione pro precio: vt C. de

dominóve debetur: & in patrem dandam actionem in quātum locupletior ex mea administratione factus sit.a

Contra eum ad quem spectat vere negotium,competit hæc actio,non inspecta falsa opinione gerentis.Bartolus.

Sed si hominis liberi, qui tibi bona fide seruiebat, negotia gessero:si quidem putans tuum esse seruum gessi, Pomponius scribit earum rerum peculiarium causa,quæ te sequi debent,b tecum mihi fore negotiorum gestorū actionem: c earum verò rerum quæ ipsum sequuntur non tecum,d sed cum ipso.e Sed si liberum sciui: earum quidem rerum quæ eum sequuntur, habebo aduersus eum actionem: earum vero rerum quæ te sequuntur,f aduersus te.

Expensa facta ne res pereat, repetitur ab eo ad quem res spectat, non inspecta falsa opinione gerentis.Bartolus.

Si Titij seruum putans, qui erat Sempronij, dedero pecuniam, ne occideretur:g vt Pomponius ait, habebo negotiorum gestorum aduersus Sempronium h actionem.

Si negotium geritur nomine eius ad quē non spectat, ex eius ratihabitione negotiū dicitur pertinere ad eum: & hac actione tenetur si sibi aliquid ex ratihabitione quæritur. aliàs secus. hoc dicit vsque ad §. videamus.

Item quæritur apud Pedium libro septimo,si Titiū quasi debitorem tuum extra iudicium i admonuero, & is mihi soluerit, cum debitor non esset k:tuque postea cognoueris, & ratam habueris: an negotiorum gestorum actione me possis conuenire. Et ait dubitari posse: quia nullum negotium tuū gestum est, cū debitor tuus non fuerit. sed ratihabitio l (inquit) fecit tuum negotiū. Et sicut ei à quo exactū est, aduersus eum m datur repetitio n, qui ratum habuit:ita & ipsi debebit post ratihabitionem aduersus me competere actio. sic ratihabitio constituet tuum negotium, quod ab initio tuum non erat, sed tua contemplatione o gestum. Idem ait,si Titij debitorem, cuiPte heredem putabam,cum esset Seius heres,conuenero q,similiter & exegero:mox r tu ratū habueris: esse mihi aduersus te,& tibi mutuam negotiorum gestorum s actionem. Atquin t alienum negotium gestum est: sed ratihabitio u hoc conciliat: quæ res efficit, vt tuum negotium gestum videatur: & à te hereditas x peti possit. Quid ergo, inquit Pedius,si cum te heredem putarem, insulam fulsero hereditariam,tuque ratum habueris:an sit mihi aduersus te actio? Sed non fore

A rei vin.l.mater. sed illud cum prædicta determinatione intelligitur.bene dixi ex lucratiua:alias ad pretium nullo modo teneor:vt instit.de leg.§.si res aliena.si alterius:si quidem domini ad quem pertinebat,agitur si ratum habet:aliàs non: nisi vtiliter esset gestum. tunc enim pro rato debet haberi: vt ff.eo.Pomponius. si vero nomine alterius qui non erat domin⁹, gesserit: si non habet ratum, agi non potest. si habet: si quidem ex sua ratihabitione nihil potest ei quæri,nō tenetur: vt hic, & infra ea. l. §. quid ergo inquit.si vero ei quæri potest,tenetur: vt ff. §.prox.item quæritur. & ff.eo.fideiussor.§. fi. & §.e.l.§.si quis pecuniam. si autem quoquo modo habeo obligatum eum cuius nomine gero, vt filium vel seruum: tunc dominus & pater etiam ratum habens tenetur de peculio tantùm: vt §.ea.l.§.sed si ego.

B

C

D

i *Extra iudicium.* Hoc ideo dixit, vt locum haberent sequentia de condic. inde. nam aliter qui ratum habet non tenetur condic. inde. vt infra man. si fideiussor.j.§. in omnibus. Item ideo, quia non potest agere in iudicio:vt ff.ea.l.§. videamus.

k *Debitor tuus non esset.* hoc faciebat dubitationem.

l *Sed ratihabitio.* nunc respondet.

m *Eum.* id est te. & mutat personas.

n *Repetitio.* id est condictio indebiti:vt hic, & infra de fur. si vendidero. §. si Titius. Accursius.

o *Sed tui contemplatione.* ergo si nō esset tuo nomine gestum, non posses facere tuum ratihabitione: vt hic, & supra ea.l.§.sed si ego.

p *Cui.* scilicet Titio.

q *Conuenero.* extra ius.

r *Mox.* id est postquam sciuisti, quodam spatio nec minimo nec maximo interueniente:vt ff.rem ra.hab.l.quo enim.in.§. j.& de sol.l.ratum. & l.dispensatorem.in fin.

s *Negotiorum gestorum.* immo mandati: cum ratihabitio mandato comparetur:vt ff.de reg.iur.l.semper qui non prohibet. quę est contra.Sol.hic ratum habet negotium gestum ab absente,ibi à præsente:& ideo neg. gest. agitur in primo casu: in secundo non,sed mandati,secundum Io.vel ibi mandaueras mihi vt gererem,quod non suscepi. ideoque indignabaris,& tunc gessi,& tu ratum habuisti. & ideo propter primū mandatum agitur mandati:secundum B. Alij dicunt ibi speciale in fideiusione quæ fit in iudicio sisti:sicut & alia multa in iudiciis sunt specialia: vt §. si quis cautio.& si post tres. Item vnde nascitur hæc actio neg.gest? Respon.ex ratihabitione,non pristina actione: secus in actione pro socio, & tutelæ: quæ ex veteri contractu oriuntur,vel quasi demum finita tutela vel societate: sicut ex contractu do vt des, demum secuta traditione oritur actio: vt C.de rerum permu. l. ex placito.

Negotiorum gestorū act. vnde oritur.

t *Atquin.* oppositio.Azo.

v *Sed ratihabitio.* responsio oppositionis.Accursius.

x *Hereditas.* i.hæc pecunia petitione hereditatis,si modo cōtendas te heredem,vel pro possessore possideas:vt hic,& infra de peti.her.l.quòd si in diem.§.j.& ff.si pars here. peta. l. fin.in fin.& agit Seius verus heres petitione hereditatis.

Reipsa.

Negotium alienũ quatuor modis dicitur.

a *Re ipsa.* i. in veritate, quæ non vitiatur erroribus gestorũ: vt ſ. de offi. præſi. l. illicitas. §. veritas. ſed ſuperiori caſu quaſi mihi exacta eſt pecunia: neque ita videtur factum creditoris cui debebatur.

b *Ipſo geſtu.* i. ipſa geſtione. & hoc eſt quod ſupra dixit reipſa. Et not. hic quòd quatuor modis dicitur negotium alienũ: cura & ſolicitudine: item reipſa: item ratihabitione: item ipſo geſtu. Cura & ſolicitudine, vt ſi illud negotium geſſeris quod ad me pertinet, quia ſum tutor vel curator vel procurator: & hoc caſu teneor ſi mei contẽplatione feciſti. ſed verus dominus indiſtincte: vt ſ. c. l. iij. §. hac actione. & l. ſi pupilli. in prin. Item reipſa: vt cum in rẽ meã aliquid impenderis, vel neceſſario vel vtiliter aliquid facis: & hic teneor ſiue geſſiſti nomine meo: ſiue alterius ad quem nullo modo pertinet: vt ſ. eo. item ſi cum. §. fin. & l. ſi pupilli. §. ſi quis ita. ſi autem aliquo modo ad eum cuius nomine geſſiſti pertinet etiam naturaliter tantum, vt quia filius vel ſeruus meus eſt: tunc de peculio teneor: vt ſ. ea. l. §. ſed ſi ego. ſi autem nomine ſuo geſſit: vt quia in rem meam quam ſuam credidit, neceſſario vel vtiliter impendit: ſi in faciendo, datur exceptio non actio, niſi mala fide: quo caſu nec exceptio nec actio: vt inſti. de rer. di. §. ex diuerſo. & ĵ. communi. di. l. in hoc iudicium. & ĵ. de condic. inde. ſi in area. in fi. & de excep. do. l. Paulus. & de act. empt. l. idemque. ſed ſi in reficiendo: tũc ſi bona fide, offic. iudic. expenſæ repetuntur neceſſario vel vtiliter factæ. ſi mala fide, tunc idem quod in neceſſariis: vtiles autem abraduntur: vt C. de rei vindi. domum. ſed M. dixit ſemper poſſeſſori dari neg. geſt. actionem, etiam ſi ſuo nomine impendit: argu. ĵ. de condic. indeb. nam hoc natura. & ſ. ead. l. §. ſed & ſi quis negotia. ſed illum §. expone vt ibi. & hoc no. ĵ. de rei vind. l. in fundo. Rati autem habitione, ſi meo nomine geſſiſti, & ego ratum habeo, vel fingit ius me habere: vt ſ. eo. §. itẽ quæritur. & ĵ. eo. ſi ego. & l. Pomponius. & de hac ſpecie diximus ſ. ead. l. §. ſi Titij. Ipſo geſtu: quod ſic diximus cauſa doctrinæ[a]. nam hoc nomen non habemus pro hoc genere negotij. ſed quando reipſa, vt hoc §. tunc autem dico ipſo geſtu meũ, vt ſi meo creditori ſoluas: vt ĵ. eod. l. ſoluendo. & hoc ſiue ſoluas nomine meo, ſiue alterius quem debitorem putabas. nam ſemper oportet me approbare quod tam vtiliter prõ me geſtum eſt: vt ĵ. eo. l. cum pecuniam. & l. quæ vtiliter. l. fi. ſi autem tuo nomine, tunc idem: vt hæc actio habeat locum ſecundum Bul. & Io. & H. ſcilicet poſtquam ſtatueris in animo vt ſolutio cedat pro meo debito: vt ĵ. de pet. her. ſi quid. & ĵ. eo. l. fin in fine. ſed Azo dicit eos male dicere: quod ſic probat: quia cum hic ſoluit, nata eſt ei condictio inde. vt ĵ. de condic. inde. ſi pœnæ cauſa. §. ĵ. ergo eadem ſolutio non parit liberationem veri debitoris, cum pariat repetitionem: vt ĵ. de condi. inde. l. cum is. §. ĵ. nec obſt. ĵ. eod. l. fina. quia ibi non ſoluit nomine ſuo: ſed hereditario, vel alterius qui non heres erat. Item nec illa, ſi quid. quia ibi non de ſuo, ſed de hereditate ſoluit: ſuo tamen nomine: vnde & ſoluta reputat heredi, dicens ſe eorum nomine non damnandum: cum nec habeat: nec culpa nec dolo deſiit habere: ſed quòd habet condic. indeb. quæ datur ei conſumpta à creditore pecunia: & ſic reconciliato indebito cedit. Item cauet de defendendo heredem contra creditorem: ſi tamen poſſeſſor fuit malę fid. Item & verus heres ex ſua perſona habet exceptionem: quia ſua pecunia ſoluta eſt ei: licet non à ſe vel ſuo nomine. nam bona fides &c. vt ĵ. de reg. iur. l. bona fides. at in noſtro caſu pecunia fuit ſoluentis, & ſuo nomine ſoluitur: ſed hoc caſu cum de ſua & nomine ſuo ſoluit. ſi non poteſt condicere. vel quia cauſa pietatis ſoluerit bonæ fidei poſſeſſor hereditatis qui non tenetur niſi in quo locupletior eſt. vel non eſt ſoluendo qui recepit: ex æquitate datur actio contra me debitorem vel exceptio, ſi conueniam eum peti. her. & ipſe eſt bonæ fidei poſſeſſ: vt ĵ. de reli. at ſi quis. §. ſi quis dum. & ĵ. de petit. here. quod ſi poſſeſſor. Accurſius.

a Bal. no. ex hac gl. quòd poſſumus p nos ipſos inuenire vocabula rationedoctrinæ quæ non reperiuntur.

ait: cum hoc facto meo alter ſit locupletatus, & alterius reipſa[a] geſtum negotium ſit: nec poſsit quòd alij adquiſitum eſt ipſo geſtu, [b] hoc tuum negotium videri.

Geſtor tenetur de neglectis ſi alius erat geſturus: item ſi à ſe non exigit: ſecus ſi nõ exigit ab alio: niſi eſſet de illis perſonis quæ poſſunt agere ſine mandato. l. d. cum l. ſeq. & principio ſeq. vſque ad §. item ſi ſundũ. Bartolus.

Videamus in perſona eius qui negotia adminiſtrat, ſi quædam geſsit, quædam nõ: contemplatione tamen eius alius ad hæc non acceſsit: & ſi vir diligens (quod ab eo exigimus[c]) etiam ea geſturus fuit: an dici debeat negotiorum geſtorum eũ teneri & [d] propter ea quæ non geſsit: quod puto verius[e]. Certe ſi quid à ſe exigere debuit, proculdubio hoc ei imputabitur.[f] Quãquam enim hoc ei imputari non poſsit, cur alios debitores non conuenerit, quoniam conueniendi eos iudicio facultatẽ non habuit, [g] qui nullam actionem intendere potuit: tamẽ à ſemetipſo cur non exegerit ei imputabitur. Et ſi fortè non fuerit vſurarium[h] debitum, incipit eſſe vſurarium: [i] vt diuus Pius Flauio Longino reſcripſit: niſi fortè, [k] inquit, vſuras ei remiſerat. [l]

VII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

QVia tãtũdem[m] in bonæ fidei iudiciis officiũ iudicis ſignatoribus. Item arg. pro hoc infra man. ſi remuneradi. §. apud Iulianum.

g *Non habuit.* tria not. Primo an extra iudicium tentare debuit? arg. quòd ſic, infra de admini. tu. l. tutor qui repertorij. §. pen. & ĵ. de pe. he. ſed & ſi lege. §. quod ait. Alij vero vt Bul. dicunt quòd debet petere curatorem bonis: vt arg. ĵ. de nu. & ho. l. j. §. fin. hoc non placet. Tu dic quòd nec tentare tenetur niſi eſſet dubium de mandato. nec enim bonam fidem prohibetur adgnoſcere: vt ĵ. de admini. tut. l. quotiens. §. ſicut. Secundo not. quòd non debemus adſtringere quem ad id quod poteſt: vt hic, & C. de anna. exce. l. j. in fi. & infra de vſur. cum quidam. §. ſi pupillo. in fi. Arg. contra. ſupra ſi quis cautus. ij. §. pe. ſed ibi ſe arctauerat. Item ar. contra ĵ. commo. l. in rebus. & ĵ. eo. ſiue. ſed ibi culpa præceſſerat caſum. Tertio not. hic quòd nemo ſine actione experitur, vt hic, & ĵ. de admitu. quotiens. §. item ſi temporali. & l. tutores qui. in princ. & ĵ. de pe. her. ſi quid. §. ſicut. verſi. illud. Sed ar. contra in contit. ſed & ſi lege. §. quod autem ait. ſed ibi erat de cognitore vt ĵ. l. proxi. & ſ. de proc. l. ſed & hæc. vel ibi mandatum habebat à vero herede. Vel dic quòd adhuc erat heres, licet ſciret inofficioſum teſtamentum, vel aliàs rumpendum teſtamentum: vt quia mortem defuncti non vindicat: vt C. de his qui vt indig. l. j. In caſu tamen etiam ſine actione quis experitur vt C. ſi per vim vel alio modo. l. j.

h *Vſurarium.* vt quia erat ex mutuo.

i *Vſurarium.* ab eo die quo ſoluere ſibi debuit: vt infra eo. l. qui ſine. & l. diuortio. & hæc vera ſunt ſi dominus ſolitus eſt fœnerare: non aliàs: vt arg. infra de vſur. qui ſemiſſes. §. fin. vel verius quòd omnino teneatur quaſi pecuniam domini verterit in vtilitatem ſuam: vt infra de pigne. actio. quamuis. §. fin. Vel dic vſurarium petendum modo per actionem neg. geſt. in quam conuertitur prima actio. & ſic in ſequentibus.

k *Fortè.* abundat fortè: vt ĵ. de arbi. l. ſi duo, in princ.

l *Remiſerat.* huic geſtori antequam gereret. quæ vſuræ primò per ſtipulationem debitæ fuerunt. ex qua remiſione colligitur vt etiam futuri temporis vel iure actionis vel officiu. non voluerit dominus negotiorum currere vſuras. Sed ar. contra. ſ. de tranſact. l. qui cum tutoribus. Vel dic quod non erant debitæ per ſtipulationem, & remiſit. ſed quomodo quod nondum eſt debitum, remittitur? Reſpon. improprie dicitur pro pacto facto vt non currant, & ipſo iure impeditur curſus futurarum: vt ĵ. de ver. obli. cum ſtipularer ſim mihi à Proculo. quia dixit dominus: ſi contigerit te gerere negotia mea, nolo quòd tenearis ad vſuras, licet à te non exigeris.

m *Quia tantundẽ.* Bene dico vſuras deberi quaſi ex mora: tantundẽ &c. vt hic, & ĵ. depoſiti. l. Lucius Titius. Sepronio. & ĵ. lo. & cõduc. l. quæro. circa prin. & inſti. de ob. ex cõſenſu. in fi. Eſt enim hæc actio bonæ fidei: vt inſti. de actionũ. quãdoque tamẽ nõ ſimili modo tales iudicantur vtiles, cũ per officiũ debitæ petitio tollatur, ſi non petantur: vt C. depoſi.

C.depos.l.iiij.sed non sic si per stipula.debeantur: vt ī.de eo quod cert.loc.l. centum.

a *Valet.* scilicet circa vsuras propter moram.

b *In stipulatione.* & in contractibus stricti iuris.

c *Eius.* scilicet vsuræ.

d *Si autem. Non exigebatur.* quia erat de coniunctis: vt suprade procur. sed & hæ. & l. Pomponius..in fi. & ī. de pact.do.l. ob res.§. fi.& diximus s.eo. l. si pupilli in fine. & not. quòd sicut huic imputatur: sic illi cui fit mãdatum, si postea non vult cauere de defendendo: quia tenetur mandati: vt argu.s.de procu.l.ad rem. & l.ad legatum.

e *Facile.* alioquin ei imputari non posset: vt arg.infra de bo.lib. qui cum maior.§. sed si minor. paupertas enim potest excusare: vt infra manda. si procuratorem.§. si ignorantes.

f *Indubitatum est.* id est certum est quòd ei imputari debet quòd à se non exegit.Azo.

g *Erit obligatus.* ante enim cepit teneri hac actione, quàm finiretur prima: quandoque tamen hoc fallit: vt infra eodem. l. diuortio.§. sed nec redhibitoria.

h *Idem erit dicendum.* vt perpetuetur actio contra heredes.

i *Tenetur.* puta pœnali, vt in maleficiis: vt instit.de perpe. & tẽp. ac.§.non autem.

k *Item si fundum.* per obreptionem, forte dicens me habere mãdatum, cum non haberem.

l *Oportuit.* errore vel iudicis iniuria.Azo.

m *Non potuerim.* quia non habebam mandatum: vt ſ.in eo.tit.ſi pupilli. in fine. & etiam quia pro parte indebite petebam. Et sic not. gestorẽ omnia debere reddere, quæ scilicet vt gestor habuit.secus ſi aliàs: vt in procuratore dicimus: vt diximus ſ.de procu.qui proprio.§.procurator vt in ceteris.

n *A iudice.* vel quia noluit: vel quia non fuit petitum.

o *Reprobatæ.* per definitiuam sententiã: alioquin cõtra, quia non omnis vox iudicis, iudicati continet auctoritatem, &c. vt C.de ſen.& inter.l.ex ſtipulatione.

P *Quaſi.* expreſſiuum est veritatis.

q *Non posse.* ſcilicet efficaciter.

r *Opponenda est.* agenti contrario iudicio. Et not.quòd huius §.diſtinctio approbatur: vt ī. de compen.l.quod in diem.§.ſi rationem.& ī.de contraria & vti.act.tut.l.j.§. quid ergo. & ī. de doli excep.l.apud.§.item quæritur.& argu. ī.de arb.l.quid tamen.in prin.& inſti.de inuti.ſtipu.§.quotiens. Sed videtur reprobari: vt C.ſi aduer.rem iu.l.j. quæ est contra. vbi dicit quòd non remanet petitio niſi iure ætatis, & tamen non fuit prohibita. sed dic, immo fuit prohibita: in parte enim condemnauit,in alia abſoluit.aliàs non valeret ſententia: vt ī.de rec.arbi.diceret.

Si ex duobus. ¶ Casvs. Duo habebant rem cõmunem: volẽte me gerere negotia ipſorũ, alter mihi prohibuit: an ſi iure illa cõmuni adminiſtrauero, prohibentis facto nõ prohibens liberetur? Videtur quòd ſic: quia eo exacto alter eo ꝙ ſocius eſt adſtringitur.ſed ſoluit in contrariũ: quia ſi vno prohibẽte

dicis valet[a], quantũ in ſtipulatione[b] nominatim eius[c] rei facta interrogatio.

VIII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

SI autem is fuit qui negotia adminiſtrauit, à quo mandatum non exigebatur[d]: poſſe ei imputari cur oblata de rato cautione eum non conuenit, ſi modò facilè[e] ei fuerit ſatisdare. Certè in ſua perſona indubitatum eſt[f]. Et ideo ſi ex cauſa fuit obligatus quę certo tempore finiebatur, & tempore liberatus eſt: nihilominus negotiorum geſtorum actione erit obligatus[g]. Idem erit dicendum[h] & in ea cauſa ex qua heres non tenetur[i]: vt Marcellus ſcribit.

Gestor tenetur totum reddere quod ad se peruenit.

Item ſi fundum[k] tuum vel ciuitatis per obreptionem petiero, negotium tuum vel ciuitatis gerens, & ampliores quàm oportuit[l] fructus fuero conſecutus: debebo hoc ipſum tibi vel reipublicæ præſtare, licet petere non potuerim[m].

Sententia lata ſuper exceptione inducit exceptionem rei iudicatæ, ſi illud poſtea per modum actionis proponitur.Bart.

Si quocunq; modo ratio compenſationis habita non eſt à iudice[n], poteſt contrario iudicio agi. Quòd ſi poſt examinationem reprobatæ[o] fuerint compenſationes, verius eſt quaſi P re iudicata amplius agi contrario iudicio non poſſe q: quia exceptio rei iudicatæ opponenda eſt[r].

Prohibitio impedit hanc actionem oriri contra prohibentem ſocium: nõ contra alium non prohibentem.h.d.

Iulianus libro tertio tractat, ſi ex duobus ſociis[s] alter me prohibuerit adminiſtrare, alter nõ: an aduerſus eum qui non prohibuit, habeam negotiorum geſtorũ actionem. mouetur[t] eo quòd ſi data fuerit aduerſus eum[u] actio: neceſſe erit & eum pertingi,[*x] qui vetuit. Sed & illud eſſe iniquum, cum qui non prohibuit, alieno facto[y] liberari: cum [&] ſi[z] mutuam pecuniam alteri ex ſociis prohibente ſocio dediſſem, vtiq; cum obligarem[a]. Et puto ſecundum Iulianum debere dici ſupereſſe contra eum qui non prohibuit, negotiorum geſtorum actionem: ita tamen, vt is qui prohibuit, ex nulla parte[b] neque per ſocium, neque per[*] ipſum aliquid damni ſentiat.

Difficilis lex est iſta, & hoc dicit ſecundũ glo. & communiter omnes. Vbi negotium geſtoris ratum habui, actio tollitur præterquam ratione doli, ſecundum Pomp. ſed ſecundum Scæuolam & Vlpianum durat ratione doli, culpæ & reliquorum.h.d. cũ principio legis ſequentis. diuiſionem & caſum ponit glo. quæ legit iſtam legem per ſaltus. Ponuntur hic tria dicta Pomp. ſ.dictum, exceptio, & ratio dicti. primum in prin.l. vſque ad verſ. videndum. ſecundum in verſ. ſed ſuperius. vſque ad verſ. Scæuola. tertium in verſi. ſed eo dictum. vſque ad verſ. & quẽadmodum. Cetera ſunt dicta Scæuolæ & Vlp. reprehendentis Pompo. vt in glo. legas igitur primo omnia dicta Pompo. poſtea dicta aliorum ſecundum gl. Bart.

s *Si ex duobus ſociis.* alicuius negotiationis: qui ſocietatẽ conſenſu fecerunt. vel dic quod inciderunt in eam, quod quãdoque euenit: vt inſtitu. de obli. quæ ex quaſi contractu.§. item ſi inter. in text. & gloſſ. j. nam in ſociis omnium bonorum non videtur habere locum hęc lex.

t *Mouetur.* ſcilicet Iulian[9] de ſeipſo loquẽs. ſic ī.ſolu.mat. ſi vero. ſic in Euangelio beati Ioannis.

u *Eum.* ſcilicet qui nõ prohibuerit.

x *Perſtringi.* ſcilicet iure ſocietatis.

y *Alieno facto.* ſcilicet prohibentis. & dic facto, ſcilicet tali. nam ſæpe alieno facto quis liberatur: vt infra eo. ſoluendo. & infra de ſolu.l. ſi debitor tuus. & l. ſolutionem. & infra de conſtituta pecu. l. vtrum. & hoc cum ſcit me adminiſtrare. quòd ſi ignoraret, prohibitio ſocij vnius alium liberaret, ſecundum quoſdam.

z *Cũ & ſi.* probat per ſimile.

a *Obligarem.* ergo & hic obligetur.

b *Ex nulla parte.* quia nullo modo conuenitur pro parte vna dimidia indiuiſa, quam habet in re adminiſtrata, nec à geſtore, nec à ſocio. ſed ſi ſocius conueniatur pro ſua dimidia, & ſatisfaciat geſtori, nónne à ſocio repetere poterit dimidiam huius dimidiæ, cum hic vtiq; pariter profecerit: nam nec prohibuit nec prohibere potuit niſi pro parte vna dimidia? Reſpon. non, vt hic dicit. Item quia qui directo non tenetur, nec per obliquum debet teneri: vt C.de vſur.rei iud.l. fin. Item quia prohibitio habetur pro eo ac ſi pro ſua parte ſoluiſſet: vt C. eo.l.fin.& ī.man.l. ſi pro te. ſed tunc in nullo poſſet conueniri, nec ergo nunc. Item iam vnius negligentia alteri noceret, quod eſſe non debet: vt C.depoſiti.l.fi. Item facit huic.L.ī.de hered.inſtitu.l. pater. & ī.de exerci.ſi tamen.§. plane.& ī.ad Maced. ſed Iulianus.§.j. Sed arg.contra.C.de duo.re.l.fi. ADDITIO. Tu dic quòd aliud eſt in iſta prohibitione quæ habet vim particularis ſolutionis, & aliud in pacto ſecundum Bartolum hic.

perſtringi. *Alieno facto quando quis liberatur.* *per ſeipſum.* *Negligẽtia vnius alteri nocere nõ debet.*

POmponius.] Casvs in hac l. cum ſequen. talis eſt: domum meam fulſiſti, ſeruum meum curaſti, & ita negotium meũ geſſiſti. & male, ſine mandato: ego autẽ cum ſciui, habui ratum. quæritur an detur mihi neg.geſt.act? Dicit Pomp. quòd neg.geſt.act tollitur.q. d. non potes agere neg.geſt.ſecundũ Pompo. per approbationem neg.geſt. propter ratihabitionẽ. & eſt iſtud primum dictum. Secundum eſt quod excipit à primo dicto: dicit enim Pomp. hoc verum eſt niſi dolus geſtoris interuenit. Tertium dictum eſt quòd allegat rationem primi dicti ſcilicet quòd ex quo factum geſtoris ſemel ratũ habuero, non potero venire contra: & ſic ſunt tria dicta Pomp. quæ colligas ſic: Negotium meum geſſiſti, & male: ſi ego ratum habuero, de cetero non conueniam te act. negot. geſtor. Et hoc eſt verum ſi dolum nõ commiſeris: reprobare enim non

possum quod semel approbaui. Sed Scæuola dicit act. non tol li: quia pone nos esse in illo instãti quo negotium erat gestũ: non tamẽ adhuc fuit ratum habitũ: quæro an nata fuit illa actio, an non? Si non de hoc loquimur hic, constat quòd nata fuit. si ergo nata fuit, qualiter nuda volũtate tollitur? nõ ergo tollitur, sed remanet post ratihabitionem actio: multo fortiꝰ debet hic remanere actio. Itẽ esto quòd nõ remanet actio post ratihabitionem: qualiter à gestore recuperabo quod de meo ad eum peruenit: & qualiter recuperabit quod de suo in meo impendit? videtur quòd nonvllo modo. Concludit ergo Scęuola quinto loco ℣ remaneat actio neg. gest. tam directa quam contraria. nam directa domino datur: contraria gestori post ratihabitionem, nisi specialiter sit actum vt neuter contra alium actionẽ haberet: vt in prin. l. seq. quæ continuatur cum ista. ¶ Si autem. ¶ Ponit regulam quandã, & exceptionem ad regulã, quæ talis est: Ad hoc quòd aliquis habeat neg. gest. ac. & ea teneatur, sufficit quòd vtiliter incepit gerere etiam si ad effectũ non perduxerit. vnde si domũ ædificauit vel fulsit, vel seruũ curauit: licet postea perierit, & sic non habuerit effectum: hoc est ad vtilitatem domini: vel dic non habuit effectum, hoc est cum vtiliter sit cœptum, & vtiliter gestum, non tamen fuit consummatum, & hoc sine culpa gerentis: nihilo minus tenetur neg. gest. act. Aliqui autem dicebant hæc fallere in casu: puta domum incipiebas mihi ædificare: & sic vtiliter impendisti. si incepisti domum, & tã amplã feciſti, quòd si omnia quæ haberem distraherẽ, sumptus quos feciſti, tibi refundere non possem: in isto casu fallit regula: quia vtiliter fuit cœptũ inutiliter completum: & tunc põ habet locũ neg. gest. act. Sed oppositio illa falsa est: quia nõ fuit hic vtiliter inchoatum: vnde mirandum non est si actio non detur. vnde si incepi domum ædificare quæ non expediebat domino: tunc non habeo actionem. Viuianus.

IX. Scævola libro primo Quæstionum.

POmponius scribit, [a] si negotium à te quãuis male gestum probauero, [b] negotiorũ tamen gestorũ te mihi non teneri. Videndum ergo, ne in dubio hoc, an ratum habeam: actio negotiorum gestorum pendeat. [c] Nam quomodo cum semel cœperit, nuda volũtate [d] tolletur? Sed superius [e] ita verum sẽ putare, [f] si dolus malus à te abesit. [g] Scæuola, immò puto & si comprobem, adhuc negotiorum gestorum actionem esse: [h] sed eò [i] dictum te mihi non teneri, quòd reprobare non possim semel probatum [k] l. Et quemadmodum [l] quod vtiliter gestũ est, cet, ago quia gesit: quod possum: & petam x. aut per aduerbium, id est quia male gesit: & sic peto xv. & tunc non possum. Alij distinguunt, aut habui ratum per verbũ scilicet quia gesit: & tunc ago per verbum aut per aduerbium vel æquipollens: vt quia male gesit, vel quia sic gesit: & tunc non ago per aduerbium: quod potest esse verum si inter præsentes, & animo liberandi, non aliàs: vt j. l. proxi. in absentia [a] quocunque modo & animo etiam remittendi non valet. in præsentia autem aut nescio male gestum, & non videor remittere ratum habendo quantumcunque habeam animum remittendi secus si sciam: quia tunc refert per verbum, vel per aduerbium: vt dictum est.

Pomponius scribit. Tria dicit Pompo. s. positionem, & exceptionem, & positionis rationem. Item v. Scæuo. primo an sit in pendenti. secundo vbi aperte reprobat dictum primum Pompo. tertio reprobat per simile. quarto per ratiocinationem indirectam. quinto concludit contradictionem oppositam primo dicto Pompo. Dic ergo quòd quidam gesit mea negotia sine mandato, quæ erant mea reipsa: vt seruum curauit, vel similia. postea ego sciens male gestum, habui tamen ratum vel intra me, vel cum amicis meis quæritur, an tollatur actio neg. gest. dicit Pompo quòd tollitur, nisi dolose gesserit. Et hoc ideo, quia non possum reprobare semel probatum. Scæuo. contradicit: aut actio nata erat antequam haberem ratum: aut non. si non erat nata: ergo nascetur si non habuero ratum. sed si ratum habuero, non nascetur. sic ergo probatur quòd ex voluntate nasceretur: quod esset inconueniens: & hoc capitulum non prosequitur hic. si vero erat nata, igitur non tollitur nuda voluntate. nam quomodo, &c. remanet ergo si comprobem. præterea si compellor coram iudice habere ratum quod vtiliter gestum est: & tamen remanet actio: ita & cum sponte habeo ratum, debet remanere. Item si non remaneret, quomodo repetam à gestore cuius factum approbaui quòd à debitore meo exegit? Item si vendidit rem meam, & econtra ipse qua actione aget contra me? Concludo ergo quòd hæc habeat locum & mihi domino contra gerentem. & econtra gerenti contra me pro sumptibus: quam potest intentare & antequam conueniatur directa: vt j. proxi. in prin.

Quod approbo, non reprobo.

b *Probauero.* in corde meo, vel tractatu habito cum vicinis meis super hoc, non cum gerente negotia: & hoc casu dicit Pomponius eũ habere exceptionẽ, nisi dolose gesserit: quod primum reprehendit Scæuola. nam omnis ratihabitio etiam quæ nõ fit tractatu habito cũ gestore, prodest ad obligãdum gestorem: quod est necesse in eo negotio quod est meum ratihabitione: & sic intellige quod dicitur j. ita omne quod ab ipso probatum est &c. & idem puto in liberando eo quem voluit gestor liberare exigendo à debitore meo, vel quid simile faciendo, quia eius factum lex fingit esse meum cum approbo etiam cum gestore non tractando. idem in adquisitione dico, vt ponitur j. eo. si ego. Sed in ipso gestore liberando pactum est necessarium: & hoc est quod dicitur j. eod. l. proxi. nisi specialiter, &c. nec enim in eo liberando factum alterius interuenit. quod lex fingat meum approbando sine pacto secundum Azo. & sic reprehenditur tantum in eo quod culpa gestum est. Alij, vt Io. dicunt probari tractatu habito etiam cum gestore: & secundum hoc reprehenditur Pompo. in tribus. Primo, quia si culpa gesisset, gestor, ipso iure diceba[tur] Pompo. per huiusmodi tractatum liberari gestorem: quod est falsum: imò per exceptionem: vt j. l. proxi. item quòd nimis generaliter est locutus. debuit enim distinguere, sciam vel nescio male gestum: & de simili reprehẽditur aliquis: vt j. ad le. Rho. de iac. l. fin. §. j. & §. fi. & j. de mino. l. Papinianus. Itẽ in eo quod de dolo non excepit: & secundum hoc illa verba, sed superius, &c. sunt Scæuolæ. Sed pone, vendidit rem meam pro x. quæ volebat xv. postea cum sciui, ratum habui: an possim agere? Respõ. secundum quosdã, sic: ago per verbum scilicet gesit: & per aduerbium quia male gesit. Alij, non ago per aduerbium: quia non potest esse verum si inter præsentes, & animo liberandi, vt supra. Alij, ago per aduerbium: quia sic ex voluntate vnius partis tantum nasceretur, quod esse non debet: vt infra de arbit. non distinguemus. §. illud. necesse ergo habet dicere Pompo. quòd non pendeat, sed sit nata: & si est nata, non poterit dici quòd tollatur ratihabitione: quia sic nulla tollitur secundum Ioan. vel econtra necesse habet dicere quòd pendeat, & non sit nata, nam si est nata, quomodo, &c. & si hoc sentiat Pompo quod non sit nata, erit dicta absurditas quòd ex voluntate tantum vnius partis nascatur. Sed nõne pendet ante gestionem ex voluntate vnius, scilicet gerentis si bene vel male gerat? sed quare est absurdum eam pendere? immo conueniens: & quod ex voluntate tantum vnius tollatur vel detur. & sic in duobus est contra infra de sol. l. dispensatorem. in fin. Sed quod ibi dicit eam sublatam, dic, id est non habet locum. Item pro hoc quòd pendeat est supra eo. si pupilli. §. item quæritur. & l. prædicta. dispensatorem, sed ibi in alio genere negotij dicit, scilicet quando est meum ratihabitione, hic autem reipsa. vel ibi pendet, vt post ratihabitionem nascatur: hic econtra vt per ratihabitionem tollatur. hoc ergo modo non pendet: & hoc eodem modo loquitur lex dispensatorem, quæ in duobus casibus est contra. Additio. Tu dic secundum Bart. post Ioan. quòd ibi non volebat gestor cogere ad ratum habendum.

c *Pendeat.* quod erit si velis dicere quòd si ratum habes, non nascitur: si non, tunc nascitur, quod est absurdum: quia sic ex voluntate vnius partis tantum nasceretur, quod esse non debet: vt infra de arbit. non distinguemus. §. illud. necesse ergo habet dicere Pompo. quòd non pendeat, sed sit nata: & si est nata, non poterit dici quòd tollatur ratihabitione: quia sic nulla tollitur secundum Ioan. vel econtra necesse habet dicere quòd pendeat, & non sit nata, nam si est nata, quomodo, &c. & si hoc sentiat Pompo quod non sit nata, erit dicta absurditas quòd ex voluntate tantum vnius nascatur. Sed nõne pendet ante gestionem ex voluntate vnius, scilicet gerentis si bene vel male gerat? sed quare est absurdum eam pendere? immo conueniens: & quod ex voluntate tantum vnius tollatur vel detur. & sic in duobus est contra infra de sol. l. dispensatorem. in fin. Sed quod ibi dicit eam sublatam, dic, id est non habet locum. Item pro hoc quòd pendeat est supra eo. si pupilli. §. item quæritur. & l. prædicta. dispensatorem, sed ibi in alio genere negotij dicit, scilicet quando est meum ratihabitione, hic autem reipsa. vel ibi pendet, vt post ratihabitionem nascatur: hic econtra vt per ratihabitionem tollatur. hoc ergo modo non pendet: & hoc eodem modo loquitur lex dispensatorem, quæ in duobus casibus est contra. Additio. Tu dic secundum Bart. post Ioan. quòd ibi non volebat gestor cogere ad ratum habendum.

d *Nuda voluntate.* vnius tantum. Azo. sed hoc fallit in actione iniuriarum: vt inst. de iniur. § fi. & infra de iniur. l. non solum. §. j. Item in illis quæ tolluntur ipso iure per pactum: vt argu. supra de pact. l. si tibi. §. quædam. Vel dic, ibi nõ fuit nuda, scilicet ex vna parte tantum: hic ex vna tantum. item pro hoc infra de suc. edi. l. j. §. decretalis.

e *Sed superius.* Hic est exceptio.

f *Si putare.* dicit Pompo. Azo.

g *Absit.* No. in generali remissione dolum non contineri sic & infra de libe. le. l. Aurelio. §. Gaius. & l. si quis ratione. & adde iicias hic infra sed eò dictum, &c.

h *Actionem esse.* siquid refidet de negotio penes gestorem, vel etiam male gesit.

i *Sed eo.* id est ea ratione, scilicet dixit Pomponius te mihi non teneri.

k *Semel probatum.* Not. variare [b] non licet reprobando probata, & econtra. sic j. loca. l. ea lege. in fin. & in gloss. fin. in fi. & j. de adul. si vxor. in fin. & infra sol matri. cum mulier. & argu. C. de re. cre. l. si quis. & argu. C. de non numer. pecu. l. generaliter. Sed econtra est in medico semel approbato, qui potest reprobari: vt infra de mu & ho. vt gradatim. §. reprobari. Sed speciale est propter hominum sanitatem: idem est de grammaticis & oratoribus: vt C. de profes. & me. l. grammaticos. libro decimo. Item & potest quis reducere vxorem quam semel reprobauit: vt infra ad leg. Iuliam. de adult. si vxor. §. penul.

l *Et quemadmodum.* verba Scæuolæ.

Habui.

a *Haberi.* & tamen hic potest agi secundum Azo. ita ergo omne, &c. & sic est argu. à pari. Et not. quòd hoc intelligunt quidam in aliis generibus negotiorum, vt compellatur habere ratum: non in eo quod est meum ratihabitione. nam tunc agitur ad factum: & fit condemnatio ad interesse: vt j. de re iud. l. si quis ab. §. fi. nō autem præcise cogitur habere ratum: vt j. de sol. l. dispensatorē. Sed hoc. s. in aliis generibus coram iudice faciam eum habere ratū præcise: vt hic, & postea agā act. neg. gest. & hæc compulsio fiet vel per act. nego. gest. vel officio iudicis. Sed quid si est absens? ideo dic secundum quod Ioan. statim dicit: qui dicit etiam in eo negotio quod ratihabitione meum est, habere locum hic: & in l. dispensatorem. noluit gestor cogi vel haberi pro coacto. & quod dicit necesse est pro rato haberi, id est pro eo debet haberi ac si ratum haberet. & quòd habeatur pro eo ac si ratum habeat, probo: nam si rem tuā pro magno pretio vendidi, quæ parum valebat: & meliorem tibi emi viliori pretio: nonne ad sumptus quos feci agam? Respon. sic, vt argu. supra eo. si pupilli. §. si Titij seruum. & sic non cogor. sed si dicas quòd cogor habere ratum, est contra quod legitur infra de reg. iur. l. id quod. Sed respon. cogor quantum ad gerentem vt sibi teneat, non autem in præiudicium repetendi rem meam: & sic gestor conueniet me: ego nō ipsum, sed rem vindicabo, quasi esset mea. si vero ratum habeam sponte: tunc tenetur mihi gestor, & non possum rem vindicare: & hoc si nomine meo gessisti quod erat meum, vel poterat esse meum ratihabitione. secus si non, vt quia alienū debitorem meo nomine exegisti. nam tunc si sponte ratum habeam, agitur contra me, non aliàs: vt s. eo. si pupilli. §. item quæritur. sed eo casu cum rem vindico ab emptore, & ipse de euic. agit contra venditorem ad duplum: nunquid à me hoc duplum recuperabit venditor idemque gestor? Respon. non: vt j. eo. si quis negotia.

b *Probatum est.* scilicet debet haberi ratum, & tamen remanet actio.

c *Ceterum.* cōcesso quòd non agatur, sequitur inconueniēs.

d *Vbi.* id est postquam.

e *Recipiam.* si non per act. neg gest. nullo modo agit: mandati enim non agit. nam vtique, &c. & si cum aliena iactura locupletatur, quod esse non debet: vt j. de regu. iur. l. iure naturæ. Sed nonne etiam secundum Pomponium hoc casu datur actio neg. gest. qui excipit dolum in secundo suo dicto. nam hic eo ipso quòd non restituit, videtur dolo facere: vt j. mandati. si procuratorem. §. dolo. & j. depositi. l. j. in fin? Sed respon. ipse intelliexerat de dolo commisso in administratione: non de hoc quod postea committitur. Vel dic quòd illa verba, sed superius, &c. sunt verba Scæuolæ, & non Pompo. secundum Ioan.

f *Vendidegit.* scilicet rem meam forte pro decem.

g *Mandatum.* de quo magis videtur. Sed contra j. de reg iur. semper. Sol. vt s. eo. si pupilli. §. idem ait.

h *Erit igitur.* infert Scæuola ex supradictis contra dictum Pompo.

i *Sed an vltro mihi.* scilicet gestori. mutat enim personas. similis mutatio est C. de transact. si pro fundo. in fin.

ff. Vetus.

necesse est apud iudicem pro rato haberi[a]: ita omne quod ab ipso probatum est[b]. Ceterum[c] si vbi[d] probaui non est negotiorum actio: quid fiet si à debitore meo exegerit, & probauerim, quemadmodum recipiam[e]? Item si vendiderit[f]? ipse denique si quid impendit, quemadmodum recipiet[g]? nam vtique mandatum non est. Erit igitur[h] & post ratihabitionem negotiorum gestorum actio.

B

X. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

SEd an vltro mihi[i] tribuitur actio sumptuū, quos feci[k]? & puto competere, nisi specialiter[l] id actum est[m], vt neuter aduersus alterum habeat actionem.

Sufficit negotium vtiliter esse gestum respectu domini: licet effectum vtilem non habuerit.

Is autem qui negotiorum gestorum agit[n], non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista vtetur: sed sufficit si vtiliter gessit[o], etsi effectum[p] non habuit[q] negotium. Et ideo si insulam fulsit[r], vel seruum ægrum[s] curauit: etiam si insula exusta[t] est, vel seruus obiit, aget negotiorum gestorum: idque & Labeo probat. sed vt Celsus refert, Proculus apud eum[u] notat non semper debere dari. Quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar[x] sumptui dereliquerit, vel quam sibi necessariam non putauit? Onerauit[y], inquit, dominum, secundum Labeonis sententiam: cum vnicuiq; liceat & damni infecti nomine rem derelinquere[z]. Sed istā sententiam[a] Celsus[b] eleganter deridet. Is enim[c] negotiorum gestorum (inquit[d]) habet actionem, qui vtiliter negotia gessit[e]. Non autē vtiliter negotia gerit, qui rem non necessariā, vel quæ oneratura est patrefamilias, adgreditur[f]. Iuxta hoc est & quḋ Iulianus scribit, eum qui insulam fulsit, vel seruum ægrotum curauit, habere negotiorum gestorū actionē, si vtiliter[g] hoc faceret[h], licet euentus[i] nō sit secutus. Ego quæro, quid si putauit se vtiliter facere, sed patrifamiliàs non expediebat? † Dico hunc non habiturum[k] negotiorum gestorum actionem. vt[l] enim euentum non spectamus[m], debet vtiliter esse cœptum[n].

C

Gestor tenetur de dolo & culpa: item de casu si negotia insolita inchoauit. & dānum in vno, compensatur cum lucro in alio. Bart.

D

k *Quos feci.* in supradicto negotio. videbatur enim forte non dari contraria nisi directa intendatur: sed contra est, vt hic subiicit, & infra commo. l. in commodato. §. j.

l *Specialiter.* id est expresse.

m *Id actum est.* tunc cum ratum habet. Io.

n *Agit.* scilicet contraria quæ datur gestori: vt institu. de oblig. quæ quasi ex contra. §. j.

o *Vtiliter gessit.* id est gerere inchoauit.

p *Effectum.* i. complementum. vel dic effectum perseueratiæ.

q *Non habuit.* No. eué tum non inspici: vt j. manda. l. qui mutuam. §. fi. & j. de in rem ver. l. si seruus in rem. in prin. & C. eo. si seruū. & j. de contra. & vtil. act tur. l. quid ergo. §. sufficit. *Euentus nō inspicitur.*

r *Insulam fulsit.* Quæ est necessaria impensa: vt j. de verb. signifi. l. impensæ. Accursius.

s *Aegrū.* domino vtilem. & hæc similiter est necessaria.

t *Exusta.* non culpa gestoris: vt j. eo. l. siue.

u *Apud eum.* s. Labeonem. & dic, notat reprehendendo, scilicet Labeonem, & male.

x *Impar.* aliàs imparem, & aliàs impar.

y *Onerauit.* Et oneratus erat si teneretur.

z *Derelinquere.* scilicet si non vult cauere postulanti: vt j. de damno infecto. l. prætor. §. hoc edictum. multo magis ergo cum de damno nullus cōqueritur: & sic sumptum recusabit. † *Facit nō. nihil ad hās rem Aulus Gellius lib. Noctium Atticarum. 1. cap. 13.*

a *Sententiam.* scilicet Proculi, qui dixit non semper dari actionem, etiam si vtiliter est cœptum negotium. nam in præmissis casibus non fuit vtiliter cœptum negotium.

b *Celsus.* refrænans Labeonem.

c *Is enim.* scilicet demum.

d *Inquit.* scilicet Celsus. Io.

e *Gessit.* id est gerere inchoauit. sed quid si illud solum vult repetere in quo dominus est par? Respon. potest: vt argu. infra de pign. act. l. si seruos. in fin. & infra de rei vind. l. in fundo. Azo.

f *Adgreditur.* & ideo male excipit Proculus. Azo.

g *Si vtiliter.* ita demum.

h *Faceret.* id est facere cœperit.

i *Euentus.* vt j. de pet. hered. l. plane. in fi. sed hoc fallit in casibus: vt infra l proxi. dicetur.

k *Non habiturum.* non attenta etiam sua opinione: vt s. eo. l. si pupilli. §. si Titij. & j. eo. l. atquin. §. si libero. & j. de furt. l. quæ re sibi commodata. §. commodati. Accursius.

l *Vt.* pro quamuis.

m *Non spectamus.* scilicet semper. Accursius.

n *Cœptum.* Vnde Boëthius. At vero is nostris malis cumulus accedit, quòd æstimatio plurimorum non rerum merita sed fortunæ tantum spectat euentum: eaque tantum iudicat esse prouisa, quæ felicitas commendauit. Accur. *Boëthius.*

SI *negotia.*] CASVS. Lex ista tria habet dicta. Primo ponit regulam, quæ talis est: quòd omnes qui aliena negotia gerunt, præstant dolum & latam culpam. Secundum dictum est Proculi, quòd aliquando tenetur gestor de casu fortuito: vt si gesserit negotium insolitum, scilicet emendi seruos nouicios. & inde damnum sequitur: damnum sequitur gerentem, lucrum dominum neg. Tertium dictum est, quòd si negotium tale fuerit vt partim consistat lucrum, & partim damnum: dominus negotiorum debet compensare lucrum cum

damno. Viuianus.

a *Si negotia.* scilicet omnia. vnde de gerendis tenetur. Azo. itē non erant deserta: quia tunc de solo dolo: vt ſ. eo. l. iij. §. interdum. Accursius. ADDITIO. Dic secundum Barto. quòd ibi erant negotia deserta: & ideo dic vt ibi dicit glo.

b *Culpam.* Etiam leuem. & hoc regulare: vt hic, & C. eo. l. tutori. leuissimam autem quandoq; : vt si dominus erat diligentissimus, vel alius diligentissimus erat gesturus: vt ſ. eo. si pupilli. §. fin. Accursius.

Negotiorū tria sunt genera. Nego. gestor. in sex casibus tenetur de casu.

c *Sit solitus.* Tria sunt genera negotiorū, insolitum, consuetū, desertum: vt diximus supra. e. l. iij. §. pe. itē nota hic lex casus in quibus gestor negotiorū tenetur de casu. Primo si gesserit negotia pupilli: vt supra eod. l. si pupilli. in prin. Secundo si accesserit animo deprædandi: vt supra eod. si pupilli. §. sed & si quis. Tertio si ad noua negotia: vt hac. l. Quarto si casum in se specialiter recepit: vt C. eodem. l. negotium. Quinto si culpa præcesserit casum: vt infra e. l. fiue. Sexto si fuit in mora: vt infra de lega. j. cum res. in fine. Et his omnibus casibus non sufficit vtiliter esse cœptum, nisi sequatur euentus. aliàs sic: vt supra l. proxi. in fine. Item not. hic argumentum, quòd si de insolito tenetur, ergo de solito non tenetur de casu: vt infra de pigne. actio. l. vel vniuersorum. Et sic est argumentum ad quæstionem pro eo qui dimisit equum in pascuis, vbi dominus dimittere consueuit: argu. contra infra de reb. eo. l. j. §. j.

** compensare.*

XI. POMPONIVS libro vicensimoprimo ad Q. Mucium.

SI negotia[a] absentis & ignorantis geras: & culpā[b] & dolum præstare debes. Sed Proculus ait interdū etiā casum præstari debere: veluti si nouum negotiū quod non sit solitus[c] absens facere, tu nomine eius geras: veluti venales nouicios[d] coemendo, vel aliquam negotiationem ineundo.[e] Nam si quid * damnum ex ea re[f] secutum fuerit, te sequetur, lucrum vero absentem. quòd si in quibusdam lucrū factum fuerit, in quibusdam dānum: absens pensare* lucrum & cum damno debet.

Qui succedit ex lege Cornelia, vel per occupationem peculij, habet hanc actionem: in qua veniunt omnia quæ considerantur in gestione bonorum viuentis. h. d.

XII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

SVccessori eius[b] cuius fuerunt[i] negotia qui apud hostes decesit, hæc actio danda erit.[k] Sed si filiifamilias militis defuncti testamento[l] facto gesi: similiter erit danda actio.[m] Sicut autem in negotiis viuorum gestis sufficit vtiliter negotium gestū,[n] ita & in bonis mortuorum,[o] licet diuersus exitus sit.

d *Nouicios.* seruos scilicet qui non vno anno seruierunt: vt infra de publi. l. fina. §. quotiens. & concor. cum hoc infra de ædil. edic. l. fin.

e *Ineundo.* quam dominus consueuit: vt emendo vasa vitrea.

f *Ex ea re.* id est administratione.

g *Lucrum.* sed cū ista sint domini ratihabitione: nónne quædam approbare, & quædam reprobare poterit? Respon. non, vt ī. de vsur. l. Gaius. Item not. ex hac litera cum præcedenti, quòd in vna re damnum & lucrum contingere potest: puta vt insulæ cuius pars periit, alia vero bene vendita est: quod cum fit non compensatur lucrum vnius rei cum damno eiusdem. nam in diuersis tantum fit compensatio: vt patet infra proxi. respon. Cōtra enim videbatur, scilicet quòd semper vbi esset lucrum, & onus: vt C. de cadu. tol. §. ne autem. & §. pro secundo. Vel potest dici quòd præcedentia loquuntur cum in eadē re lucrū tantum, & in nullo damnum: vel tātum damnum, in nullo lucrum contingit. hic autem quando vtrunque. & hoc est, quòd si in quibusdam &c. fit ergo compensatio hoc casu lucri & damni. Sed in societate non ita. ibi enim lucro studere necesse est secundum Irn. nec enim ibi fit compensatio: vt infra pro soc. de illo. & l. & ideo. quæ sunt contra. Sed huic solu. est arg. contra. ſ. e. si ex duobus. Dic ergo hic loqui, quòd si quibusdam, &c. cum non culpa gestoris dānum contingit: licet male fecit quòd ad nouum negotium accesit. ibi autem culpa socij accidit. Azo. vel secundum R. hic in vno grauatur gestor: quia præstat casum: & sic in alio releuatur: vt ī. de iniur. l. eum qui. Item quid si solita & insolita fecit, & insolita dānum, & in insolita lucrum fecit? Respon. non compensatur: vt argu. ī. pro. soc. l. de illo. in fine. ADDITIO. Dic secundum Bar. quòd ibi lucrum non compensatur cum damno emergente ex culpa gestorum: sed compensatur cum damno ex casu emergente. & ita loquitur hic. & istud est verum secundum eundem Bart.

Lucrum & damnum in vna re contingere possunt.

Gestor non tenetur de casu, nisi præcedat culpa. Est autem culpa retinere pecuniam debitam creditoribus, si eam habet solutioni paratam. Bartolus.

XIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

DEbitor meus qui mihi quinquaginta[p] debebat, decesit. huius hereditatis curationem[q] † suscepi, & impendi decem: deinde reda cta ex venditione rei hereditariæ centum in arca reposui, hæc sine culpa[r] mea perierunt. quæsitum est, an ab herede, qui quandoque[s] extitisset, vel creditam pecūniā quinquaginta petere possim, vel decem quæ impendi. Iulianus scribit in coverti quæstionem, vt animaduertamus an iustam causam habuerim seponendorum[t] centum. Nā si debuerim & mihi[u] & ceteris hereditariis creditoribus soluere, periculum non solùm sexaginta, [x] sed & reliquorum quadraginta me præstaturum: decem tamen quæ impenderim retenturum: [y] id est sola nonaginta restituenda. si vero iusta causa fuerit propter quam integra centum custodirentur, veluti si periculum erat ne prædia in publicum[z] committerentur, ne pœna traiecti militis negotiū gesi, qui herede instituto decesit: an heres habeat nego. gest. actiō dicitur quòd sic. Tertio dicit q; siue quis gerat negotium viuentis, siue non viuentis, vt est hereditas defuncti, semper sufficit vtiliter cœptum fuisse negotium. Viuia.

** compensare.*

p *Quinquaginta.* actione stricti iuris.

q *Curationem.* vt quia datus fui curator bonis.

r *Sine culpa mea.* adhibita in perditione: non dicas adhibita in depositione: quia hoc postea distinguitur.

s *Quandoque.* id est quandocunque.

t *Seponendorum.* id est deponendorum.

u *Mihi.* Not. ipsum sibi soluere: vt ī. de admin. tut. quotiens. §. sicut.

x *Sexaginta.* quæ debebantur mihi adhibitis decem quæ impenderam.

y *Retenturum.* scilicet me iure compensationis: quæ ipso iure habebat locum, cum ex officio vel iudicio bonæ fidei mihi debebantur, scilicet nego. gesto. sed in aliis quinquaginta non, nisi opposita doli mali exceptione. vnde si non fuit hic opposita, remanet actio in quinquaginta: sed hodie vbique fit ipso iure compensatio: vt instit. de act. §. in bonæ. Accursius.

z *In publicum.* non soluto vectigali. Accursius.

Debita.

a *Debita sunt.* à defuncto. Item de perditis non tenetur, cum sine culpa perierunt: vt supra ea. l. in principio. Accursius.

filiusfamilias. CASVS. Negotia alicuius filiusfamiliàs gessit, pater de peculio tenebitur: & etiam filius tenebitur. Item si ancilla aliqua gessit negotia, dominus tenebitur de peculio.

b *Proponatur.* scilicet conuentus: vt ff. eod. si pupilli. §. sed si ego.

c *Vertit.* Item si nec vertit, nec habet in peculio: agi potest de peculio: nam tenet hæc actio, licet nil sit in peculio: vt infra de pecu. quæritum. in prin.

Pomponius. CASVS. Lex ista de tribus personis tractat de quibus multę leges in corpore iuris tractãt, scilicet de seruo, de filiofami. & de pupillo. Dic ergo, gessi negotia alicuius pupilli, vel serui, vel filiifamil. per vnum annum: & postea adoleuit pupillus: seruus factus est liber: filiusfamiliàs factus est sui iuris. si perseuerem in administratione siue in gestione, & postea geram vel perseuerem iam conditione eorum mutata: qualiter & pro quo tempore facienda sit condẽnatio, quæritur. Dicit Pomponius quòd id tempus est spectandum, quo incœpi gerere. vnde ratione vltimi anni conuenietur ac si adhuc esset pupillus, id est conuenietur adultus factus, cum locupletior adultus est, de eo quod gestum est in adulta ætate: & filiusfamilias factus est, ac si esset in potestate adhuc: & ita conuenietur in quantũ facere potest, de eo quod gessit eo tempore in quo factus est sui iuris. seruus in nullo tenetur de eo quod gestum est in seruitute. Et est ratio: quia seruus de ante gestis non tenetur, & ea quæ postea gesta sunt, cum sint connexa, eadem reputantur per legem istam. illud verum quando accessi vt omnia gesturus negotia gererem. Sed pone quòd accessi ad vnum negotium gerendum, ita: dum erat in pupillari ætate pupillus, in potestate filiusfamiliàs, cum in potestate dominica seruus, tunc negotium gessi. deinde finita pupillari ætate, deinde filio emancipato, vel seruo manumisso gessi aliud. hic formare debet condemnationem pro parte cuiuslibet gestionis: quia filius tenetur pro administratione facta tempore patriæ potestatis inquantum locupletior factus est: pro alia vero in solidum tenebitur: & sic de seruo vel pupillo secundum qualitatem personarum. plura enim videntur hoc casu negotia. Idem est in quolibet alio: quia si accessit vt vnum tantum negotium gereret, quo completo gerat aliud: plures sunt cõtractus. & hoc dicit cum l. sequenti.

d *Pomponius.* quidam ita ponunt casum, in initio. s. gestionis eo animo inchoatæ, vt plura negotia consummaret, cõditionem domini neg. gest. spectandum ait, vt vniformiter condẽnetur pro tota administratione cuiusq; temporis. i. totius. si ergo pupillus fuit adultus factus, vel filius factus paterfamilias, vel seruus liber factus, quorum negotia cœpi gerere eo tempore quo hic seruus vel filiusfamiliàs, vel hic pupillus erat, licet in administratione perseuerem postquam conditio eorũ est mutata, tamen nõ fiet condẽnatio nisi eo modo quo fieret conditione eorũ non mutata. vnde euenit vt adultus de eo quod gestum est in adulta ætate, non teneatur, nisi in quantum locupletior est, seruus de eo quod gestum est in libertate nullo modo teneatur. filiusfamilias paterfamilias factus de eo nõ teneatur quod gestũ est eo tẽpore quo ipse sui iuris factus est. nisi inquantũ facere potest: & hoc nisi accessero quasi vnũ gesturus negotium. postea autẽ mutata conditione accessero quasi gesturus aliud. hic enim pro qualitate personarũ & actio formatur, scilicet de peculio in dominum pro prio negotio, vel inquantũ locupletior est pupillus, vel inquantũ facere potest qui sui iuris est factus. seruus vero nullo modo tenetur de eo quod gestum est antequã mutet conditionẽ. & in hoc differt ab aliis. & condẽnatio moderatur in persona adulti & patrisfamilias facti pro priori negotio. pro seũdo vero tenetur insolidum. Sed ei quod de seruo diximus, videtur contra ff. depositi. l. j. §. si apud. Respon. ibi conuenitur pro re deposita seruus, non tamen actione ex eo contractu:

ff. Vetus:

ctitiæ pecunię augeretur, aut ex compromisso committeretur: non solùm decem quæ in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quæ mihi debita sunt, [a] ab herede me consequi posse.

Hæc actio datur de peculio, & de in rem verso.

XIIII. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

SI filiusfamiliàs negotia gessisse proponatur, [b] æquissimum erit in patrem quoque actionem dari: siue peculium habet, siue in rem patris sui vertit. [c] & si ancilla, simili modo. B

Notabilis lex est, & breuiter hoc intendit: Vbi ex parte domini mutatur conditio quantum ad actionem dandam contra eum quia ab initio contra eum non est nata, sed rei vindicatione pro præsenti possessione. Item videtur contra infra de admini. tu. l. tutorem qui tutelam. nam secundum varietatem status fit ibi condemnatio in personam tutoris. Sed respon. hic loquitur cum contingit variatio circa statum eius cuius negotium geritur. ibi autẽ facta est circa eum qui gerit: & ita non est contra. Et eodem modo respon. ad id quod est infra de tutel. & ra. distr. si filius. Item eodem modo potest responderi ei quod dicitur infra pro soc. si id. §. si filius. [a] quia vbi vterque erat gerens, licet vterque dominus. vel aliud in societate quæ vtriusque consensu contrahitur, aliud in hac gestione quæ ignorante domino quasi contrahitur. vel si subtiliter inspiciatur, non est contra. spectatur enim in societate initium: quia sicut ab initio filiusfamilias ex societate obligatur in solidum, ita & factus sui iuris. Et secundum hanc lecturam videtur quædam emergere iniquitas. si enim serui negotia peculiaria gerere cœpero, & perseuerauero eo facto libero: pro his quæ gesta sunt & impensa eo facto libero, neque dominum conueniam, quia in rebus eius non impenderim: neque seruum, inspecto initio, quo obligari ciuiliter non potuit: sicque locupletabitur cum aliena iactura: quod esse non debet: vt infra de condic. indebi. nam hoc natura. H. quandoque respondit esse imputandum gestori cur perseuerauerit. Sed nónne potest esse quod nesciuerit eum manumissum? vtique. & sic reprobari videtur prima positio. Vt autem omnis contrarietas soluatur, & iniquitas amoueatur, potest dici hanc solam esse differentiam inter primum & secundum casum, quòd in primo quando accessit quasi multa gesturus, actio est vna & sola pro omni gestione: & vnus est quasi contractus: & ea quæ dabitur in domninum, dabitur in seruum eius factum liberum: quæ actio est ambulatoria. sicut & aliæ multæ: vt infra solut. matri. l. si socer. j. respon. & de damn. infect. l. si quis missum. §. secundo. & de vsufructu. l. sed & si quis. §. si operas. Vel dic etiam secundum hanc lecturam durare actionem in dominum pro primo tempore. pro secundo in seruum factum liberum dabitur actio: & secundum varietatem status agitur. sed in illo casu, scilicet vltimo huius, l. duæ sunt actiones. Dicas ergo in initio cuiuscunque temporis, scilicet quo mutatur status eius cuius negotia geruntur, conditionem domini negotiorum spectãdum. Vel si velis defendere primã lecturam, respondebis secundum Azo. dominum posse conueniri pro eo quod fit etiam seruo manumisso, quia debet ei imputari quòd peculium non retinuerit: vt infra de tribu. quod in heredem. §. si seruo. & infra quando actio de peculio est annalis. l. prima. §. item heres. & §. an ergo. & §. Pegasus. sed hoc videtur falsum. & reprobant quidam primam positionem: quia si gestor perseuerauerit per annum post manumissionem, ergo post non aget. Sed hoc non valet: quia computatur annus ex quo cœpit agi posse, vel à fine administrationis: vt infra quando actio de peculio est annalis. l. j. §. j. at antequam impendam, agere non possum: vel ante finem administrationis. Sed argument. contra inducitur infra de tutel. & ra. distrah. l. si filiusfamilias. ij. sed illa est pro me in fine. Patet ergo ex prædictis quòd secundum primum casum ponitur in negotiis gestis, id est in actione negotiorum gestorum danda vel deneganda: quod est in serui persona, vel in eius condemnatione: quod est in persona impuberis vel filiifamilias, vt vniformiter fiat. secundum aliam dic, id est in actione nego. gesto. moderanda si quæratur sit vna persona, vel plures. Tertij dicunt inspici initium duplex vnum de gestis in pupillari ætate: alius in adulta ætate: etiam in primo casu. l. & pro secundo insolidum: & sic in aliis. & secundum hoc dices in initio cuiuscunque temporis, scilicet quo mutatur status eius cuius negotia geruntur, conditionem domini negotiorum spectandam. Sed etiam non esset differentia inter primum casum huius. l. & secundum.

initium inspicimus: nisi sub diuersis annis negotia gesta fuerint h. d. vel aliter: Vbi est vnus quasi contractus, inspicimus initium: vbi sunt plures, cuiusque per se initium inspicimus. h. d. Primo ponitur dictum Pompo. secundo approbatio Pauli. tertio exceptio. quarto probatio tam dicti quàm exceptionis. secunda ibi, hoc & ego. tertia ibi, nisi ab initio. quarto in l. sed & cum aliquis. Bartolus.

XV. PAVLVS libro nono ad Edictum.

POmponius [d] libro vicensimosexto in negotiis gestis initio cuiusque temporis conditionem spectãdam ait. quid enim (inquit) si pupilli negotia cœperim gerere, & inter moras pubes factus sit? vel serui, aut filiifamiliàs, & interea liber aut paterfamiliàs effectus sit? Hoc & ego verius esse didici: nisi ab C D

a Tu dic secundũ Bar. quibi administratio fiebat ex voluntate vtriusque: vt ibi patet hic alterius tãtum.

initio[a] quasi vnum negotiũ gesturus accessero : deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore quo iam pubes vel liber vel patersamilias effectus est.[b] Hic enim quasi plura negotia[c] gesta sunt : & pro qualitate[d] personarum & actio formatur, & condemnatio moderatur.

XVI. IDEM libro septimo ad Plautium.

SEd & cum aliquis[e] negotia meà gerit : non multa negotia sunt, sed vnus cõtractus: [f] nisi si ab initio ad vnũ negotium accessit, vt finito eo discederet. Hoc enim casu si noua voluntate aliud quoq; adgredi cœperit, alius contractus[g] est.

a *Ab initio.* conditio quæ erat in initio, inspicitur in delictis: vt infra de pœ.l.j. Item in hac gestione: vt hic, vt quamuis pupillus pubes efficiatur, tamen de negotiis gestis vt pupillus condemnetur, scilicet inquantum locupletior inueniatur: vt supra eo.si pupilli.in princip.filiusfamil. factus sui iuris condemnetur inquantum facere potest: vt infra quod cum eo.l. ij. & l. si filiusfamil. Sed si tunc fuisset conuentus, in solidum teneretur: vt infra de actio. & oblig.l.filiusfam.ij. Sed dic, inspicitur initium vt velut ex contractu prius facto condemnetur nunc: non autem vt tunc condẽnaretur: licet quidam dixerunt donec filius est quòd teneatur in solidum: sed condemnetur inquantum facere potest. quod nihil est. nisi enim, vt dictũ est, inspiceretur initium, condemnaretur in solidum de eo quod gestum est postea: & hoc dicitur plene in l. proxi. & infra ad Macedo.l.ergo. idem possumus dicere de seruo, vt in alia glo. dixim: hoc excepto quòd non teneatur de ante gesto. nisi forte peculium habuit, vel conueniatur ex promissione occasione libertatis: vt infra de do.præle.l.ij.§.per contrarium. & C.an seruus ex suo fact.l.j.ij. & iij. & infra de sol.l. in liberto. Ir. Item alibi, vt infra de iur.do.si serua. de hoc dicetur plene infra proxi.

b *Effectus est.* quasi dicat, erit quod dictũ est, vt spectetur initium. & hoc commendat Paulus dicẽs: & hoc ego verius esse &c. id est vt & hic spectetur initium. Accursius.

c *Plura negotia.* id est quasi plures contractus, secundum Io.

d *Qualitate.* Nota qualitatem personæ inspici: vt infra de iu. item apud Labeonem.§. ait prætor. verti. quod ait. & infra de iureiur.l.iusiurandum. iiij.§. non semper. & infra de iudi.l. nonnunquam. in fine. & infra de re iudi.l. ij. & supra de in ius vo.l.ij. & iij. & infra de incen.rui.nau.l Pedius.§. fina. & C.de procu.l.finali.

Persona qualitas inspicitur.

e SEd *& cum aliquis.* non solum hoc verũ est cum personarum conditio mutatur, sed etiam cum non mutatur secundum Io. vt consideremus sit vnus quasi contractus, & sit vna actio: an plures. Vel dic differentiam esse an aliquis accesserit tanquã omnia gesturus: an tanquam vnum, & gesserit postea aliud, scilicet in condemnatione facienda. Sed est & alia differentia quia cum accedo quasi omnia gesturus, vna est actio, alio casu plures. & in eo casu sufficit si cui vel in paucis amici laboribus consulatur, &c. vt C.eo.l.tutori.

f *Contractus.* id est quasi contractus. plures tamen sunt actus gerendi: sicut est & vnum legatum cum corpus seruorum legatur: vt j. de lega.ij.l.ij.

g *Alius contractus.* id est quasi contractus: vt institu.eo.§.j.

EVm *actum.*] CASVS vsq; ad l. siue hereditaria. talis est: In lege præcedenti ostendit quid iuris obtineat quando status illius cuius erant negotia, mutatur: hic autẽ tractat quãdo status gerentis mutatur. Dic ergo quòd seruus alienus gessit negotia mea: postea factus liber in eadẽ gestione perseuerat. Dicitur quòd liber factus nõ tenetur de eo quod in seruitute gessit: sed de eo quod gessit in libertate tenetur mandati vel neg.gest. si fuit connexum negotium, venit in iudicium totũ gestum in seruitute: sed non vt soluatur seu præstetur, sed vt separetur: vt in hac l. dicitur, & l. atqui.§. Scæuola. qui hanc.l. determinat, & exponit. si non fuit connexũ, solũmodo tenebitur de eo quod in libertate gestum est. verbi gratia: Domũ ædificauit dum seruus erat: postea manumissus locauit. sola locatio in actio.neg.gest. venit. sed Proculus & Pegasus dicebant quòd ille liber factus in illa gestione quã fecit dum erat seruus, illi cui gerebat, bonam fidem præstare debet. vnde si non à se exegerit, tenebitur act. neg.gest. & est ratio, vt id in quo tenebatur ex gestione in seruitute, debeat à seipso exigere: quia id debitum naturale est: & tale debet gestor à se exigere. & probat hoc per exempla quædam: quia si cum teneberis mihi actio. temporali fueris liberatus per lapsum temporis: nullatenus remanes naturaliter obligatus. vnde si tu negotium meum gereres, debitum naturale à teipso exigere debes etiam liber factus. concludit Scæuola, & confirmat ea quæ in l. prima dicta erant, scilicet quòd liber factus non tenetur de his quæ in seruitute gessit: nisi ad hoc tantum cum fuerant negotia connexa, vt separentur. {SI LIBERO.} Homo liber seruit mihi bona fide credens se seruũ meum: & ego similiter credebã eum seruum meũ esse. mandaui ei vt negotium meum gereret. nunquid habeo aduersus eum act. mand? Dicitur quòd non: cum mandatum istud gratuitum non sit, quia gerẽs credebat se necessitate seruili compulsum. vnde dicit deri negotio. gest. actio. {CVM ME.} Absente me negotia mea gessisti. rem meam à nostro domino bona fide emisti, & vsucepisti. an mihi reuerso competat actio nego. gesto. vt mihi res mea restituatur, quæritur. Et respon. quod non: nec tu gestor teneris restituere completa vsucapione. Si tamen antequam vsucapio compleres, scieris habueris rei alienæ, scilicet quòd sit mea domus, cuius negotia sunt: suppones aliquem qui rem istam à te petat nomine meo: & sic per sententiam rem meam recuperabo: & tu regressum habebis contra venditorem nomine euictionis. & hoc in secunda parte. In tertia respondet tacitæ obiectioni, quòd tibi dolus obiici possit, quia alium subiecisti: sed hoc ideo est, ne nego.gest. actio. tenearis. {NON TANTVM.} Si tua negotia gessi à debitoribus tuis exigẽdo, & pecuniam tuam fœnerando: dicitur quòd habebis negotiorum gestorum actio. non solum ad sortem, sed etiam ad vsuras quas percepi, vel percipere potui. & econtrario si aliquid impendi, recuperabo cum vsuris per actio.neg.gest.contrarium. {DVM APVD.} Capti ab hostibus negotium gessi. aduersus eum reuersum dabitur mihi nego. gest. actio. postea ponit quoddam exemplum quod contigit de facto: quia tres fuerunt capti ab hostibus: & duo fuerunt retenti: tertius fuit remissus vt iret pro redemptione duorum, & pecuniam apportaret pro se, & pro duobus aliis: postea non rediit: vnde alij compulsi sunt solidum soluere. Dicit quòd ille qui missus fuit, eis tenebitur: & illi qui retenti sunt, & solidum soluerunt, agent contra illum. {QVI NEGOTIA.} Titius decessit: & antequam hereditatem negotia hereditaria gessi. Dicitur quòd ego obligor hereditati si male gessi: & hereditas mihi obligatur bene gerenti: & heres tenetur, quanquam sit pupillus. {SI VIVO.} Negotia mea me viuo gerere inchoasti me mortuo inchoata finire debes, cum accessisti vt omnia gesturus: sed noua inchoare non est tibi necesse, sicut est in societate: quia consummare debet quod viuo socio inchoauit: quasi dicat, si duo sunt socij, & vnus inchoauit aliquid gerere, & decessit: heres istius socij mortui non tenetur noua inchoare: sed cœpta debet terminare. Vel dic quòd alius socius fuit mortuus: vnde iste qui incœpit gerere, non decessit, & semper idem est. {MANDATV.} Mandasti Lucio vt negotia mea gereret: ille Lucius gessit, & male. Dicitur hic quòd tu mihi teneberis actio. negotiorum gesto. vt mihi omne damnum resarcias, non solum ad actio. mandati cedendam contra Lucium mihi teneberis. & est ratio, quia imprudenter, &c.

Vbi mutatur conditio gestoris de seruo in liberum, in negotiis separatis præmium non præstatur: in negotiis connexis si agitur vt ex causa, veniunt separanda: si vt ex occasione agatur, veniunt præstanda: hoc dicit cum l. seq. & seq. vsque ad §. si libero. Et primò ponitur dictum. secundò exceptio. tertiò exemplum dicti. quartò declaratio quædam circa prædicta. quintò quædam alia declaratio circa exceptionem propositam. secunda ibi, plane. tertia ibi, denique quarta ibi, Proculus. quinta in l. at qui natura. §. Scæuola. Et continuatio ad superiora patet: quia supra locutus fuit inrisconsultus quando contingit mutatio in persona domini: hic B *quando fuit mutatio in persona gestoris. Bartolus.*

XVII. VLPIANVS libro trigensimoquinto ad Edictum.

EVm actum[h] † quem quis in seruitute egit, manumissus non cogitur reddere.[i] Planè si quid connexum fuit, vt separari ratio eius quod in seruitute gestũ

h *Eum actum.* hucusq; prosecutus est quid iuris sit illius status mutato cuius negotia geruntur: nunc de statu eius qui negotia gerit. & dic eum actum, id est eius actus rationem. Alij dicunt id est contractum vel quasi, sed male.

i *Reddere.* s. per actio. negotiorum gestorum, vt hic, & C.eo. cognati. Idem in contractu prius facto: vt postea non teneatur: vt C.an seruus ex suo facto.l.j. & l. creditoribus. ex delictis autem in dominum factis similiter nõ tenetur postea liber, si in extraneũ fecit, sic: vt C.an seruus ex suo facto.l.fin. & ibi. institu.de noxalibus.§. omnis. Quandoq; tamen etiam dominus tenetur: vt si nunc cõtractet: vt C.de noxa.l.prima. in fi. Item ex contractu vel quasi in casibus tenetur. primus vt in hac l. &

& infra l.prox.& l.atquin natura.§. Scęuola.alius est.C.de petitione hereditatis.l.fi.in fi.tertius quando pro libertate pecuniam promisit domino: vt C.an seruus ex suo facto.l.promisse, quartus quando dotem recepit: quam & factus liber tenet:vt infra de iure dotium.l.fi serua.in princ. quintus quando directo manumittitur, & prælegatur ei peculium: vt infra de dote prælegata. l. secunda.§. per contrarium.

est, ab eo quod in libertate gessit,non possit[a]:constat venire in iudicium vel mandati[b], vel negotiorum gestorũ & quod in seruitute gestum est[c]. Denique † si tempore seruitutis aream emerit,& in ea insulam ædificauerit, eaq; corruerit, deinde manumissus fundum[d] locauerit: sola locatio fundorum in iudicio negotiorum gestorum deducetur[e]: quia ex superioris temporis administratione nihil amplius in iudicio deduci[f] potest, quàm id, sine quo ratio libertatis tempore administratorum negotiorum expediri non potest[g].

XVIII. PAVLVS libro nono ad Edictum.

PRoculus[h] & Pegasus bonam fidem eum qui in seruitute gerere cœpit[i], præstare debere aiunt: ideoque quantum si alius[k] eius negotia gessisset, seruare potuisset[l]: tantum eum qui à semetipso non exegerit[m], negotiorum gestorum actione præstaturum, si aliquid habuit in peculio[n], cuius retentione id seruari potest[o]. Idem Neratius.

XIX. IDEM libro secundo ad Neratium.

ATquin natura[p] debitor fuit etiam si in peculio nihil habuit[q]: [& * si postea habuit[r],] & sibi postea soluere debet in eodẽ actu perseuerans[s]: sicut is qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id præstare cogitur[t].

Scæuola[u] noster ait, putare se quod Sabinus scribit, debere. *A capite rationem reddendum*, sic intelligi, vt appareat[x] quid reliquum fuerit tunc cum primum liber esse cœperit: non vt dolum aut culpam in seruitute admisisse præstet, quia ab initio non fuerit idoneus cui committeretur. Nam & si quis seruo & infra de regul.iur.l.donari. & infra de solu. Stichum.§.additio.& infra de peti.hered.si quid possessor.§.j.& arg.infra l.proxi.

k *Alius.* quiuis liber homo.

l *Potuisset.* scilicet domino negotiorũ, etiam debita naturalia à se exigẽdo. Azo.

m *Non exegerit.* scilicet nũc cum liber est, & in eodem actu perseuerat. Azo.

n *In peculio.* scilicet quondam, quod nunc peculij nomen amisit. lo.vt C. de inoffi.test. l.fi.ibi,neque nomen.

o *Seruari potest.* nunc cũ liber est.licet enim occasio sit id quod ipse fecit in seruitute, vnde teneri dicitur: non tamen propterea conuenitur: sed ex eo quod in libertate secutum est.Sed si ita dixeris,non videtur bonum sequens simile de eo qui temporali actione tenetur. nam ille propter id quod intra sex menses non fecit,conuenitur. Respon. imò est, quia & ille conuenitur ideo, quia post sex menses in eodem actu perseuerauit: & ita quod olim debuerat, & naturaliter remansit debitum, nomine domini non soluit. nec dico tamen omnino simile: quia isti temporali debitori etiam antequam finiatur actio, potest obiici culpa si habuerit vnde à se exigeret: vt infra eod.l.diuortio. vel si non habuit, si tamen habet nunc vnde à se exigat,etiam finita prima actione tenetur hac actione:vt j.eodẽ.l.qui sine. Accursius.

* totũ hoc, & si postea habuit, in Pand.Fl.nõ habetur.

P *Atquin natura.* ponitur pro sed certe.nã &c.nec aduersatur superiori dicto:sed cõtinuat & addit. dixerat enim eum teneri tãtùm si aliquid habuerit in peculio factus liber. cuius retent.&c. sed idem est & si nihil in peculio habeat factus liber.sed aliquid aliũde ex prospera fortuna. cuius retentionem &c. Et not.quòd quidam libri habent atquin, vt modo legimus:alij,at qui.& sunt duæ partes.

q *Habuit.* scilicet cum erat seruus,& administraret. Azo.

r *Si postea habuit.* ex prospera fortuna:vel qualitercumq; cum iam esset liber factus,propter generalia verba huius l. & superioris, quæ dicit bonam fidem eum debere præstare: sed hic forte idẽ est si fuerit continuata in libertate gestio.licet enim gestor naturale debitum non possit deducere,vt j.de pet.here.fi quid possessor.§.sed & si ipsi.tamen debet soluere:vt hic. Sed alij contra:vt infra.§.proxi.

s *Perseuerans.* i.in eadem administratione. & intellige quãdo ex ipsa administratione in qua debitum naturale cœpit: alias non.vnde vis est in eo quod dicit,perseuerãt. si enim naturale debitum semper à gestore esset soluẽdum:ergo idem esset & si non esset connexa gestio:quòd lex non voluit:vt ſ.eo.l. eum. Idem etiam diceretur & si præscriptione xxx.annorum essem liberatus,& postea gererã negotia: quod esset iniquũ. sed secus vbi liberatur gestor in gestione, sicut hic subiicit. nam hic naturale debitum à se exigere debet.

t *Cogitur.* quamuis ab actione liberatus sit.

u *Scæuola.* quidam dicunt(vt M.& R.)q; hic §.corrigit quod dictum est ſ.ea.l.& ſ.l.proxi.& illa dicunt fuisse dicta Sabini. Sed nos contra:quia hæc verba exponunt quæ obscurè erant dicta ſ.eo.l.eum.§.plane. & licet hic faciat mẽtionem Sabini, & ibi non,dicas quòd Sabinus fuit illius sententiæ,quæ in dicta l.eum.continetur.Accursius.

x *Appareat.* per subtilitatẽ iudicis.verbi gratia:quæretur quãdo cœpit gerere:itẽ quando fuit manumissus:& postea quęretur quid gestũ fuerit à principio gestionis vsq; in diẽ libertatis:vt de reliquis teneatur, id est vt ipsi de peculio deducatur. Illud tamẽ quæri potest,fi.c.alicui fabro promiserit seruus p toto opere: & nondũ finito opere sit manumissus:an tota videantur in seruitute expensa:quod videtur, vtpote cum semel dies pecuniæ cedit. secus si per varia tempora erant cõstitutæ

† Non q. separatur de hoc est ea. quæ ante libert. quæ vero post. Cui dona. Item vi. & vxo. l.fi.ea non. & ibi Bal.

a *Non possit.* scilicet facile, sed per iudicis subtilitatem potest: vt j.eo.atquin.§. Scæuola. Vel dic nullo modo. tunc enim dicuntur res separatæ, quando circa diuersa omnino officium suũ gestor adhibuit. tunc vero dicitur inseparabilis, quando circa eandem rem tantum gestoris perseuerat officiũ. & sic dicitur separata & inseparabilis ratione rei in quam impenditur, non ratione impensæ.

b *Mandati.* cũ postea facto libero sit mandatum vt negotiũ quod in seruitute inceperat, consummaret:vel forte in seruitute ei mandatum fuit: ex quo mandato dominus de peculio tenetur actione mandati: ergo post manumissionem ipse manumissus tenebitur si connexa fuerit administratio: & contemplatione mandati consummatur negotium.

c *Gestum est.* non vt præstetur,sed vt separetur:vt j. eo. l. atquin.§.Scæuola.licet quidam contra, & male. & hoc in seruo alieno tantum,secundum H.

d *Fundum.* id est aream vel alium fundum.

e *Deducetur.* quia hoc casu nulla est negotiorum cohærentia.

f *Deduci.* vt separetur. Accursius.

g *Non potest.* facile,vel aliter vt dixi supra eodem. in prin. vt quia connexa fuerit. Et not.hic quæstionem secundum Bart. quid si probari non potest quid gesserit in seruitute, & quid in libertate? Respon.eum absoluendum de omnibus, nisi de his quæ dominus negotiorum probauerit in libertate facta. semper enim qui agit & affirmat aliquid, necesse habet probare. idem est forte in domino serui, si agat contra manumissum pro eo quod in seruitute est inchoatum, quasi pro manumisso videatur præsumendum: quia seruitus fuit eius status primæuus: argumentum. C. de probationibus. l. siue possidetis. & hoc secundum Azonem. sed alij quidam dicunt de vtroque tempore contra, scilicet eum damnari: vt infra de donatio. inter vir. & vxor. si sponsus.§. generaliter. & infra de admini. tut. l. tutorem qui. & j.de aqua plu.arcen. l.sed interdum. ADDITIO. Tu dic secundum Barto.quòd ibi loquitur in duobus:quorum vnius liberatio est causa alterius:vt in duobus reis.vnde quomodocunque fit, est fundata intentio agentis:& sic est solutum contrarium de. l. si spõsus. Ad l.sed interdum. dic quòd ibi fuit culpa immiscentis, quare, &c.

h *Proculus.* l.ista nihil cõtrarium superiori l.dicit:sed omnino diuersum. superior enim loquitur de culpa vel dolo in seruitute commisso. Hæc vero culpam cõmissam in libertate coërcet quando administratio erat connexa,scilicet quia quod male gessit in seruitute, sibi nomine domini cũ possit, in libertate non soluit.

i *Gerere cœpit.* & nunc in libertate perseuerat. Et quod dicit aiunt,scilicet male,secundum M. & secundũ R.ideoq; corrigitur infra l.proxi.§.j.sed tu dic contrarium secundum lo. H. & Azo.& bene.nec enim dico corrigi per l.seq. nam non dicit Proculus & Pegasus teneri manumissum ob hoc quod in seruitute gessit, siue ob id,imò ob præsentẽ culpã:quia modo non exigit à se quod in seruitute gessit.nec obest quòd tantũ debitum naturale erat, quia & hoc à se exigere debet:vt j.de admin.tut.l.quotiens.§.j.& ij. & infra de dona. hoc iure. §. si

mercedes. tunc enim prout vnoquoq; tempore cedit dies pecuniæ, ita & adquiri videtur: vt infra de vsufru. sed & si quis. alias. l. adhuc. §. si operas. & infra quando dies leg. ced. l. nec semel. §. nouissime. Azo. sed contra dici potest, vt arg. infra soluto matrimonio. l. diuortio.

a *Liberabitur.* sententia Proculi & Pegasi reprobata secundum M. & R. Sed tu dic si conueniatur quia consumpsit, debet absolui. sed si ideo quia factus liber non retinuit quod naturaliter debuit, contra est, scilicet si habet in peculio vel aliunde vnde soluere possit, non alias. vt supra diximus. & quod dicit liberabitur, dic id est absoluetur à iudice ab actio. negot gest. non ita si conueniatur furti, eo quòd rem ex administratione retinet, cum noxa caput sequatur. & sic intelligitur infra depositi. l. j. §. si apud. quæ est contra. Item concordat huic respon. supra eodem. l. eum. in princip. cum suis concordantiis.

b *Non fore.* imò videtur quòd sic: vt infra commo. si is qui. §. fin. quæ est contra. Sol. vt ibi.

c *Non libera.* cum ignoraret se liberum: & pro hoc induci poterat infra de acquiren. re. do. l. liber homo. in fine. & infra de bo. auct. iudi. possi. l. j. §. fin.

d *Vsucepisti.* quod facere potes: vt j. pro empt. l. ij. §. procuratorem.

e *Et mihi rem.* scilicet seruet.

f *Committat.* ad quod est necessaria sententia: vt hic, & infra de rei vind. l. vtique. sed contra videtur non esse necessaria sententia: vt j. de act. empt. l. emptorem. ij. respon. quæ est contra. Sol. ibi emptori & iudici erat manifestum: non tamen iudex tulerat sententiam adhuc. Vel erat manifestum per publicam famam[a] iudici & emptori rem esse euincendis, hic soli emptori. Vel melius hic non dicit esse necessariam sententiam: vnde petita re & restituta committitur stipulatio, vt ibi dicit. secus si ignorauit, vt j. de rei vindi. vtique. quod per sacramentum calumniæ emptoris agentis de euict. ostendi potest. Item quomodo iurabit de calumnia emptor? Respon. bene: quia non facit animo calumniandi secundū Io. & pro eo est infra de iur. si quis de libertate. Puto tamen non sic concipi iusiurandum calumniæ: vt perpenditur. C. de iura. calum. l. ij. & ideo dicas eum confiteri sine iuramento: & potest postea dari sententia: vt j. de confes. l. Iulianus. & j. de cust. reo. si cōfessus. nec ob. j. ad l. Aquil. proinde. vbi in confessum innuit non dandam sententiam esse: quia aliter intelligitur scilicet non esse partes iudicis in cognoscendo. Item opponitur: quia ex tali sententia lata non videtur stipulatio committi. nam ille gestor negotiorū potest illi subiecto agenti obiicere quòd non habet mandatum: quod cum non fecerit, videtur quòd non agat de euictione: vt infra de eui. si rem quam. §. si duplæ. & l. si dictum. §. si compromisero. versi. si cum posset. quæ sunt contra. Solu. dicunt quidam quòd hic debet subiicere vnum de his qui sine mandato agere possint: vt supra de procur. l. sed

[a] *Bart. in l. pen. ff. de cōdi. insti. et Ang. in l. Titius. ff. qui. mo. pig. vel hyp. tac. contrah. & vbique scribētes reputant istā gl. singu. ad hoc & infa. de anti quo probatur per famā: & maxime dominum rerū nostrarum. Baloz.*

sam in obligationem reuocet. Itaque si inueniatur vel malo more pecunia in seruitute erogata, liberabitur.[a]

Necessitas vera vel putatiua impedit actionem mandati: non autem negotiorū gestorum. Bartolus.

Si libero homini qui bona fide mihi seruiebat, mandem vt aliquid agat: nō fore[b] cum eo mandati actionem Labeo ait: quia non libera[c] voluntate exsequitur rem sibi mādatam, sed quasi ex necessitate seruili. Erit igitur negotiorū gestorum actio: quia & gerendi negotij mei habuerit affectionem: & is fuit quem obligare possem.

Gestor negotiorum potest ignoranter rem domini vsucapere: & si ante vsucaptionem completam scientia superuenerit, debet facere à se euinci, ne hac actione teneatur. Bartolus.

Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti, & ignorās vsucepisti[d]: mihi negotiorum gestorum vt restituas obligatus non es. sed si antequam vsucapias, cognoscas rem meam esse: subiicere debes aliquem qui à te petat meo nomine: vt & mihi rem[e], & tibi stipulationem euictionis committat[f]. nec videris dolū malum facere in hac subiectione. ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum tenearis.

In actione negotiorum gestorum directa & contraria habetur ratio vsurarum. Bartolus.

Non tantùm sortē, verùm etiam vsuras ex pecunia aliena perceptas, negotiorum gestorum iudicio[g] præstabim[p]: vel etiam quas percipere potuimus[h]. Contrà quoque vsuras, quas præstauimus[i], vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus quam in aliena negotia impendimus, seruabimus[k] negotiorum gestorum iudicio.

Gerenti negotia captiui, competit actio contra eum si reuertatur: vel contra heredes eius. Bartolus.

Dum apud hostes esset Titius, negotia eius administrauit. postea reuersus est. negotiorum gestorum mihi actio[l] competit: etiamsi[m] eo tempore quo gerebantur, dominum non habuerunt.

XX. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

SInautem apud hostes constitutus decessit: & successori, & aduersus successorem eius negotiorum gestorum directa & contraria cōpetit[n].

Quod vnus pro alio redimendo cogitur soluere, recuperat hac actione. Bart.

XXI. PAVLVS libro nono ad Edictum.

NAm & Seruius[o] † respōdit (vt est relatum apud Alfenum libro trigensimonono * Digestorum) cum à Lusitanis[p] tres capti essent, & vnus ea cōditione missus, vti pecuniam pro tribus adferret, & nisi redisset, vt duo pro eo quoq; pecuniam darent, isq; reuerti noluisset, & ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam soluissent: Seruius respondit, æquū esse prætorem in eum reddere iudicium[q].

[b] *Non fore.* imò videtur quòd sic: vt infra commo. si is qui. §. fin. quæ est contra. Sol. vt ibi.

[c] *Non libera.* cum ignoraret se liberum: & pro hoc induci poterat infra de acquiren. re. do. l. liber homo. in fine. & infra de bo. auct. iudi. possi. l. j. §. fin.

[d] *Vsucepisti.* quod facere potes: vt j. pro empt. l. ij. §. procuratorem.

[e] *Et mihi rem.* scilicet seruet.

[f] *Committat.* ad quod est necessaria sententia: vt hic, & infra de rei vind. l. vtique. sed contra videtur non esse necessaria sententia: vt j. de act. empt. l. emptorem. ij. respon. quæ est contra. Sol. ibi emptori & iudici erat manifestum: non tamen iudex tulerat sententiam adhuc. Vel erat manifestum per publicam famam iudici & emptori rem esse euincendis, hic soli emptori. Vel melius hic non dicit esse necessariam sententiam: vnde petita re & restituta committitur stipulatio, vt ibi dicit. secus si ignorauit, vt j. de rei vindi. vtique. quod per sacramentum calumniæ emptoris agentis de euict. ostendi potest. Item quomodo iurabit de calumnia emptor? Respon. bene: quia non facit animo calumniandi secundū Io. & pro eo est infra de iur. si quis de libertate. Puto tamen non sic concipi iusiurandum calumniæ: vt perpenditur. C. de iura. calum. l. ij. & ideo dicas eum confiteri sine iuramento: & potest postea dari sententia: vt j. de confes. l. Iulianus. & j. de cust. reo. si cōfessus. nec ob. j. ad l. Aquil. proinde. vbi in confessum innuit non dandam sententiam esse: quia aliter intelligitur scilicet non esse partes iudicis in cognoscendo. Item opponitur: quia ex tali sententia lata non videtur stipulatio committi. nam ille gestor negotiorū potest illi subiecto agenti obiicere quòd non habet mandatum: quod cum non fecerit, videtur quòd non agat de euictione: vt infra de eui. si rem quam. §. si duplæ. & l. si dictum. §. si compromisero. versi. si cum posset. quæ sunt contra. Solu. dicunt quidam quòd hic debet subiicere vnum de his qui sine mandato agere possint: vt supra de procur. l. sed

[g] *Iudicio.* scilicet directo: & quantæcunque sint: vt j. de in rem ver. si res domino.

[h] *Potuimus.* si dominus negotiorum consueuit fœnerari, non aliter vt j. de vsu. qui semisses. §. fin. sed hodie non puto hunc tali casu teneri, cum sit peccatum fœnerari: vt infra mand. l. Quin. tus. & in authen. vt hi qui ob. §. quoniam. colla. vj.

[i] *Præstauimus.* si plus commodi quàm vsurę colligunt attulimus: vt j. de vsur. & in contraria. & ad hoc respō. facit j. pro socio. l. si vnus. §. pen. & j. man. si vero non re. §. si mihi mandaueris. & §. vsuras. & §. sed & si. & l. idemque. §. si procurator.

[k] *Seruabimus.* vel mandati si mandatum interuenit: vt C. manda. l. j.

[l] *Actio.* scilicet contraria.

[m] *Etiamsi.* id est quāuis. Accursius.

[n] *Inautem. Competit.* vt supra eo. l. successori. & hoc beneficio legis Corne. vt C. de capti. l. j. sed supra prox. §. fuit iure postliminij.

[o] *NAm & Seruius.* bene dixit si aliquis gesit negotia capti, quid iuris sit: nunc si vnus captiuorum gesit, dicit.

[p] *A Lusitanis.* qui hostes erant Romani imperij. & facit j. de don. inter vir. & vxo. si id quod donatū. §. j. Sed quid si hostes non essent? Respon. idem multo magis, quia liberi promittūt. Sed quid si nondum promiserant, detentator vero sic dicebat quòd non aliter eos dimitteret quàm si darent x. postea vnus dimissus est ob aliquam necessitatē, prestito sacramēto quòd rediret: alter postea soluit x. nunquid agetur contra aliū negest? Respon. non. nam neque re neque ipso gestu vel cura vel sollicitudine erat eius negotium, nisi ratihabitione: ipse vero ratum non habet, neque debet haberi pro rato quod nō vtiliter gestum est. Azo. at in casu huius l. erant isti tres naturaliter obligati & retenti, non ciuiliter, cum pro seruis haberentur. vnde factum est negotium ipso gestu alienum, secundum H. Vel dic quòd hic in casu huius l. agitur mandati, vt statim dices.

[q] *Iudicium.* scilicet mandati mādauit enim retentis vt pro eo soluerent alioquin non daretur mandati, nec neg. gest. illo nō habente ratum. Vel dic quòd compellitur habere ratum. quia ipso gestu fuit suū negotium: vt j. eo. soluēdo. Sed nōnne habent exceptionem perpetuam: vt j. quod met. cau. l. pe ergo imputatur eis si non se opposuerunt: vt j. manda. si fideiussor

Sed re-

Sed respondetur quòd non potest opponi: quia cogūtur non opponere. Sed oppono: ergo fit eis iniuria. & sic adhuc eis imputatur: vt infra de euic. si per imprudentiam. Sed respō. hanc iniuriam propter illius factum habent.

a *Et obligat.* cum vicem personæ sustineat: vt instit. de stipu. seruo. in prin. & infra de adquir. re. do. hereditas. Et not. quòd patet hic quòd hæc actio durante gestione contra gestorem datur, & competit quo ad natiuitatem. & idem dicitur in vtili actione nego. gest. quæ contra furiosi curatorem datur. idemque & in curatore impuberis. sed secus in actione tutelæ: vt infra de tute. & ra. distra. si tutor. in fine. & l. sequen. In curatore adulti dic quòd non pro tota administratione: vt C. de administratione tutorum. l. secunda. & l. rationes. sed pro aliqua specie sic, vt furti: vt infra de admini. tut. l. cum curatore. C. de admi. tut. l. rationes. in hoc tamen parificatur curator tutori: quia neutrius stipulatio, scilicet rem pupill. sal. fo. vel adolescentis, committitur, nisi negotia geri incipiant: vt infra rem pu. sal. fo. l. non quasi. §. illud. & §. si quis. Azo.

In negotiis hereditariis nē inspicitur persona heredis: sed oritur obligatio tanquam cuiuslibet esse negotium. Bartolus.

Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem, seque ei obligat[a]: ideoque nihil refert an etiam pupillus heres existat[b]: quia id æs alienum cum ceteris hereditariis oneribus ad eum transit.

Mors domini est iusta causa nouæ negotiationis non inchoandi: non autem ab inceptis desistendi. b. d.

Si viuo Titio negotia eius administrare cœpi,[c] intermitteret[d] mortuo eo non debeo: noua tamen inchoare necesse mihi non est, vetera explicare ac conseruare *necessarium est: vt accidit cum alter ex socis mortuus est. Nam quæcunque prioris negotij explicandi causa gerentur[e], nihilum refert quo tempore consummentur[f], sed quo tempore inchoarentur.

Qui negotia aliena gerit per alium, hac actione tenetur ac si ipse gessisset. Bartolus.

Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gesit. quòd is non recte gesit, tu mihi actione negotiorum gestorū teneris, non in hoc tantùm, vt actiones tuas præstes[h]: sed etiam quòd imprudenter eum elegeris[i]: vt quicquid detrimenti neglegentia eius

* Bal. reprobatur. vide tex. not. ad hoc & alios sequentes contra hæc. & ibi gl. & ibi Bal. & ibi Bal. & ibi gl. Bol.

* Consummare.

b *Existat*: nec enim ex persona heredis cōditio stipu. immutatur: vt infra de verbo. oblig. l. ij. §. j. & infra de iu. fisc. si fiscus. & infra de instit. l. si quis man. §. si impubes. ver sic. eius. & C. de here. ac. sub prætextu. & C. de his quibus vt indig. l. Polla.

c *Cœpi.* quasi omnia gesturus scilicet quæ inueni, non quæ postea emerserunt.

d *Intermittere.* id est inchoata dimittere.

e *Gerentur.* scilicet ab herede mortui.

f *Consummentur.* scilicet ante mortem vel post mortem: quia semper consummanda sunt ex quo inchoata sunt: sed interest in quo tempore inchoentur: quia heres socij non tenetur noua inchoare: licet vetera perficere debeat: vt infra pro socio. l. heres socij. & ad hoc infra de damno infect. l. damni. §. si is. & C. de here. tu. l. j.

g *Mandato tuo.* quia mei contemplatione mandasti.

h *Præstes.* quia non ideo teneris quòd actionem habeas. nam tunc delegatio esset pro iuxta præstatione: vt infra de pecu. l. quod debetur. Sed in casu etiam si non ideo tenearis quòd actionem habes, tamen cedendo liberaris: vt infra depo. l. si is apud. quæ est contra. Sol. ideo ibi, quia solus dolus in illa actione venit qui non fuit ibi: licet apud alium depositarius deponat.

i *Elegeris.* punitur qui male eligit: vt hic, & infra loca. & cō. cum in plures. §. seruum. in fi. §. & infra si mēsor fal. mo. dix. l. j. §. hæc actio. & infra de fur. si quis vxori. §. apud Labeonem. vel melior ratio quia mandator gessisse videtur: vt infra de vi & vi arma. l. j. §. deiecisse. & infra de admin. tu. ita autem. §. gessisse. Accursius.

Siue hereditaria. CASVS. Quodcunque negotium gesseris: siue hereditarium, siue aliud quodcunque, sufficit si vtiliter gerere inchoaui, licet ad effectum non perduxerim: quia semper habeo nego. gest. actio. & recuperabo precium, quanquam id quod emi perierit sine culpa mea. nam si frumentum ad opus familiæ comparaui, & id postea perierit, & culpa mei gestoris, dicitur quod actio. non haberem, nec recuperarem precium, cum debeam condemnari propter culpam: non meum conseruare.

k *Alicuius.* etiam pupilli: vel cuiuslibet minoris, vt infra de solu. l. in pupillo. §. plane. & infra de mino. verum. §. sciendum. versi. item non restituitur.

l *Consequi.* totum quantumcunque sit: vt infra de in rem versi. l. si res. nec imputabitur gestori leuis culpa quòd plus dederit: vt supra eod. l. iij. §. interdum. secundum Ioan. & H. Quod reprobo secundum Azo. in vtroque casu: quia non vbicunque datur actio de in rem ver. & ista: sed econtrario verum est: vt infra de in rem ver. l. iij. §. in rem. versi. siue cum seruus. item hic non erat desertum negotium: & ideo leuis culpa venit. non ergo repetet totum si plus dederit culpa etiam leui: vt infra eod. si quis negotia.

m *Damnandus sit.* cum ea ipsius vitio euenit. & dic damnandus in aliis damnis, non frumenti vel vini.

† *Iste text. est no. secundum Bal. ad Consequi.* id est, nō repetit expensas. Sed *hoc q̄ culpa dicitur esse vitiū: & sic nō solū dolus est vitiū, sed et ipsa culpa. hoc addito, q̄ male facere est culpa. l. fin. & ibi Bal. ad quē me remitto. C. man. Bol.* an in frumentum damnetur? Respon. non. sic enim bis puniretur. Item quid si pro vino dedit decē: & tūc quando periit, valet v. an alia v. repetet? Hæc lex innuit quòd non: sibi: nam cum &c. sed forte secundum hanc distinctionem intelligitur. Not. ergo q̄ expensas non repetit, sed contra supra eod. l. debitor. vbi fuit in culpa, & tamen repetit. sed ibi in alia re commisit culpam, scilicet in deponendo: in alia fecit expensas. hic autem circa idem. Item not hic argumē. quòd eodem ex facto non debet quis pœnam & præmium reportare: vt infra ex quibus cau. ma. si cui. in princ. & in glo. cum crimen. & infra de arbi. ita demum. & de inter. & rele. relegatorum. §. fin. & l. seq. in glo. & infra de leg. j. si domus. & infra de mino. auxilium. in fin. & infra sol. ma. si ab hostibus. §. j. in glo. j. in fine. & infra de hered. instit. si quis solidum. & infra de noxali. si communis familia. & C. de hereti. & Mani. & ibi gl. fi. l curiales. & C. de decu. ne quis in fin. li. x. & j. de ac. & obliga. l. j. §. is quoque cui. & j. de regu. iu. l. non fraudantur. §. nemo. & j. de iniur. sed & si vnius. §. si seruus in quo. & de his qui. vt indig. l. j. sed argu contra j. de excu. tu. l. sed & milites. §. scribit autem. ibi, sed & ignominia.[a] & infra de suspe. tu. l. decreto. & infra commoda. l. rem mihi. §. in exercitu.

alliud potē occasione quā ratione ne cōtingit: nec est tibi per modum præmij: sed quasi per modū impositionis. Bal.

Si quis. CASVS. Si gestor negotiorum indebitè exegerit, id domino reddere debet. & si indebitū soluerit ille gestor, à domino non consequetur: ab eo tamen cui soluit, sic.

n *Cogitur.* aliter in peti. here. vt j. de peti. here. si possessor. j. §. ait senatus. versi. bonæ fidei. & est ratio: quia ibi suo nomine exegit: hic domini. Accursius.

o *Solut.* alicui quē credebat creditorē domini, cū non esset.

p *Imputare.* No. non esse eandē rationē contrariorū: vt hic, & j. de procu. l. qui proprio. §. procurator vt in ceteris. sed certe hæc nō sunt cōtraria: quia quando soluitur gestori, duo interueniunt. s. quod soluitur, & q̄ dominus habeat ratū: at quādo soluit gestor. tantū vnum. l. quod soluitur: nō autē dominus ratū habet. si autē ratum haberet, essent cōtraria, & esset eadē ratio. Quare ergo hæc lex fecit differentiā? Respō. respexit quod plurimū solet euenire. s. quòd dominus habeat ratū quod soluitur gestori, quàm econtra: arg. §. de leg. & senatusc. on. l. nam ad ea. si autem ratum habeat, ipsi soluēti repetitio datur contra dominum ratum habentem per actionem negotiorum gestorum.

Contrariorū non est eadē ratio.

XXII. GAIVS libro tertio ad Edictum Prouinciale.

SIue hereditaria negotia, siue ea quæ alicui[k] essent gerēs aliquis, necessariò rem emerit: licet ea interierit, poterit quod impenderit, iudicio negotiorum gestorū consequi[l]: veluti si frumentum aut vinum familiæ parauerit, idque casu quodam interierit, fortè incendio, ruina. Sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina vel incendium sine vitio † eius acciderit. nam cum propter ipsam ruinam aut incendium damnandus sit,[m] absurdum est cum istarum rerum nomine quæ ita consumptæ sunt, quidquam consequi[n].

Negotiorum gestor tenetur domino restituere quod eius nomine exegit, etiam si sit indebitum. sed si indebitum soluit, à domino non recuperat. Paulus.

XXIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, indebitum exegerit: restituere cogitur[o]. De eo autem quod indebitum soluit[p], magis est vt sibi imputare[q] debeat.

gest. at modo, id est in casu huius. l. contra ipsum cui solutum est: vt s. eo. si pupilli. §. item quæritur. Alij dicunt quod quando soluitur gestori, quòd dominus ratum habere cõpellitur: sed non quãdo ipse gestor soluit: vt ar. supra eo. Pomponius. & in hoc faciunt huius legis differentiam.

Per solutionem factam gestori nõ liberatur soluens, nec dominium adquiretur creditori, nisi ratihabitione secuta. Bartolus.

XXIIII. IDEM libro vicensimo quarto ad Edictum.

SI ego hac mẽte pecuniam procuratori[a] dẽ, vt ea ipsa creditoris fieret: proprietas quidem per procuratorẽ non adquiritur:[b] potest tamẽ creditor etiam inuito me ratum habendo pecuniam suam facere:[c] quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit: & ideo creditoris ratihabitione liberor.[d]

XXV. IDEM libro vicensimo septimo ad Edictum.

SI quis negotia aliena gerens, plus quàm oportet impenderit: recuperaturum eum id quod præstari debuerit.[e]

Officialis publici licet respectu reipubl. alter pro altero teneatur, non tamen respectu priuati ad quem negotium in veritate spectat. Bartolus.

XXVI. MODESTINVS libro primo Responsorum.

CVm alicui ciuitati[f] per fideicõmissum restitui iussa esset hereditas, magistratus actores horum bonorum Titium & Seium & Gaium idoneos creauerunt. postmodum hi actores inter se diuiserunt administrationem bonorum: idque egerunt[g] sine auctoritate & sine consensu magistratuum. post aliquod tempus testamentum per quod restitui ciuitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali;[h] atq; ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit. sed ex his actoribus vnus nõ soluendo[i] decessit: & nemo heres eius extitit. quæro, si Sẽpronius conueniat actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herẽnius Modestinus respondit, quod ab vno ex actoribus ob ea quæ solus gessit,[k] negotiorum gestorum actione seruari non potest: ad damnum eius cui legitima hereditas quæsita est, pertinere.[l]

Gestor expensas voluptarias non repetit. Bartolus.

XXVII. IDEM libro secundo Responsorum.

EX duobus[*] fratribus vno quidẽ fuę ætatis, alio verò minore annis, cum haberent cõmunia prædia rustica, maior frater in saltu cõmuni habente[m] habitationes paternas,[n] ampla ædificia ædificauerat: cumq; eundem saltum cum fratre diuideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat fratre minore iam legitimæ[o] ætatis constituto. Herennius

[a] *Procuratori.* scilicet debitoris, vt dicũt: vt argu. infra de do. inter virum & vxo. si sponsus. in prin. Alij dicunt creditoris. Tu dic secundũ Azo. quòd hic erat gestor negotiorum creditoris. & sic improprie procurator dicitur: vt s. de procu. l. Plautius. non autem erat procurator negotiorum debitoris. accipiebat enim hic gestor pecuniam vt potius exequeretur officium quod gratis & sine mandato gerendum acceperat: quàm vt debitoris vellet susc ipere mandatum. alioquin debitor mandatum suũ re integra reuocaret: quod hic negatur: vt instit. de man. §. recte. integra dico, vel quia non tradidisset, vel quia de tradendo se non obligasset: vt infra man. l. Quintus. & infra de constit. pecu. l. vtrum præsente. §. vnde falsam. præterea quomodo creditor ratum haberet si non est suo nomine gestum: vt supra eo. si pupilli. §. sed si ego.

Bal. dicit istam glossam fore singularem, ad quã aduerte vt hic interpreta. Bolog.

[b] *Non adquiritur.* immo videtur quòd sic adquiratur: vt ff. de adqui. re. do. si procurator. quæ est contra. Solu. hic non erat procurator, sed gestor: & sic ratihabitio expectatur: sed in procuratore non, secundum Azo. vt ar. ff. de condi. inde. l. indebitam. & ff. de adqui. pos. communis seruus. §. j. Alij dicunt quòd ibi erat specialiter ad hoc constitutus: hic erat generalis, vel ad alia cõstitutus à creditore: vt primo casu etiam sine ratihabitione quæratur dominium, secundo non. & secundum hanc proprie ponitur hic procurator.

[c] *Suam facere.* sed an eo ipso quòd ratum habeat, statim quæritur sibi dominium, vel possessio, vel vsucapiendi conditio? Respon. ita, vt hic aperte dicit: & quia ratihabitio retrotrahitur: vt C. ad Maced. l. fin. & quia talia per procuratorem quæruntur. vt C. per quas perso. no. adquir. l. j. & ff. de adquir. pos. l. j. §. per procuratorem. & l. possessio quoque. §. & si possessio. & de regu. iur. hoc iure. §. deiecit. Item cuius interim est? Respon. debitoris forte: vt argu. infra de vi & vi arma. l. cum fundum. & infra de fur. l. falsus. §. j. Sed quomodo ergo postea transit ad creditorem? Respon. ratihabitione, quæ retrotrahitur ac si à principio fuisset adquisita. arg. tamen contrà infra rem ra. ha. l. pe. Cui respond. quia ibi videtur possessionem bonorum repudiasse: quia tacuit per totum tempus quo potuit peti: vnde non trahitur ille casus retro. Vel forte nullius est interim.

[d] *Liberor.* vt hic, & infra de sol. qui hominem. §. si gener.

SI *quis.*} CASVS. Gessisti negotia mea: & plusquã deberes impendisti: puta debebas x. impẽdere: & tu xx. impendisti. Dicitur hic q̃ tu recuperabis id quod tu debebas impendere, nõ vltra: id est cõsequeris x. tãtum, & non vltra. Viuianus.

[e] *Debuerit.* & nõ vltra, vt hic, & s. de procu. l. qui proprio. §. procurator vt in ceteris. & ff. man. diligenter. & l. idemq; §. idẽ Labeo. & ff. eo. l. quæ vtiliter. in princ. & ff. ad Maced. l. sed Iulianus. §. proinde. versi. quod dicitur.

CVm alicui.} CASVS. Paterfamil. decessit me instituto herede: & rogauit me vt hereditatem ciuitati alicui restituerem. hereditatem restitui, ciuitas tres administratores creauit qui bona hereditaria administrauerunt: scilicet Gaium, Seium, & Titium. isti administrationem diuiserunt: & quilibet pro portione sua gessit: postea apparuit quidam qui dicebat se heredem illius: & dicebat id testamentum nullius momenti in quo fuerat hereditas ciuitati restituta: vnde bona hereditaria petiit & obtinuit: & incœpit exigere istorum administrationes. demum alter ex administratoribus factus est non soluẽdo, puta Titius: & decessit nullo herede relicto. quæritur an alij duo administratores sint conueniendi in eo in quo iste qui factus fuit non soluendo, tenebatur? Et dicitur quod nõ, sed damnum hereditatis ad legitimum spectat heredem: non ad alios administratores. tantum recuperat ab aliis administratoribus.

[f] *Cum alicui ciuitati,* quæ sit sub imperio populi Romani: vt infra ad Tre. l. omnibus. Azo.

[g] *Egerunt.* aduersus debitores hereditarios.

[h] *Pro tribunali.* scilicet iudice cognoscente. & hoc quia testator fuit capite minutus forte: vt insti. qui. mo. testa. infir. §. alio.

[i] *Non soluendo.* scilicet factus post depositam administrationem, secundum H. vt statim dices.

[k] *Solus gessit.* siqua enim negligentia communi perierunt, æqualiter ad omnes spectat periculum: vt ff. de admi. tut. l. tutores qui. §. in eum. & l. tres tutores.

[l] *Pertinere.* imò ad magistratum: vt ff. de admi. tu. l. Lucius. §. Sempronij. quæ est contra. So. hic factus est nõ soluẽdo postquam legitimus heres obtinuit: ibi ante. secundũ Azo. & H. vel aliter, ibi possidebat respu. occasione debiti: hic autẽ pro suo. vnde cum tanquam in re propria constituit curatores: nõ est ita imputandũ magistratibus sicut ibi: arg. ff. sol. ma. l. etiã. §. j. Vel illud fauore pupillorum. vel hic subito lapsus fuit: ibi non: arg. ff. eo. tit. l. si rem. Sed quare etiam alij duo non tenentur pro eo qui non est soluendo: nam sic ciuitati tenebantur in solidum? Respon. non, secundum Irn. quia ciuitati quidem ex officio tenebantur etiam antequam gereret: heredi autem ex sola gestione teneri cœperunt.

EX *duobus.*} CASVS. Duo fratres Titius & Seius habebant prædiũ commune: Titius erat maior xxv. Sei[9] minor. Titius magnas ædes & amplas in area hereditaria fecit: postea cum istud prædium & alias res paternas deberent diuidere: petebat iste frater qui ædificauit, sumptus quos fecerat in ædificando: an posset, quæritur. Et respon. quòd si fuerunt necessarij, illos repetit: si voluptarij, non repetit: sicut hic. {TITIVM.} Si filiam sororis meæ aliqua pietate ductus nutriui hoc nomine non habeo act. vt repetam sumptus.

[m] *Habente.* id est continente.

[n] *Paternas.* id est à patre factas.

[o] *Legitimæ.* scilicet xxv. an. vt C. de his qui ve. æta impe. l. si, alias

aliàs ad diuisionem prouocare nõ posset: licet posset prouocari: vt hic, & ĩ. de re. eorum. si pupillorum.

Expensas voluptuarias non repetit negotiorum gestor.

a *Non habere.* quia scilicet voluptarij fuerunt: vt hic, & infra de pig. act. l. si seruos. sed abrasio conceditur: vt no. supra. eo. l. si pupilli. in princi. item hoc si non fuerit promercalis, id est venalis res in qua factæ sunt expensæ: vt infra de impen. quod si. & ĩ. de rei vindi. l. in fundo.

b *Pietatis.* vel amicitiæ: vt ĩ. eo. is qui.

c *Habere.* nisi in casu: vt C. de nup. patrẽ. Et no. hic ℘ ex personarũ qualitate & sumptibus factis præsumitur pietas: vt plene dices infra de do. inter vi. & vxor. vtrum. Accursius.

Modestinus respondit, ob sumptus nulla re vrgente sed voluptatis causa factos, eum de quo quæritur, actionem non habere.[a]

Expensæ factæ causa pietatis non repetuntur. Bartolus.

Titium, si pietatis[b] respectu fororis aluit filiam: actionem hoc nomine contra eam non habere[c] respondi.

Pro eo pro quo quis obligatus est, agit hac actione antequam soluat. Bartolus. B

XXVIII. IAVOLENVS libro octauo ex Cassio.

SI quis mandatu Titij negotia Seij gesit, Titio mandati[d] tenetur: lisq; æstimari debet quãto Seij & Titij interest. Titij autẽ interest, quantum is[e] Seio præstare debet, cui vel mãdati, vel negotiorum gestorum[f] nomine obligatus est. Titio autem actio cõpetit cum eo cui mandauit aliena negotia gerenda, & antequã ipse quicquam domino præstet, quia id ei abesse videtur, g in quo C obligatus est.

Gestum nomine ventris deuoluitur in actione tutelæ postumo nato: vel in actione negotiorum gestorum. hoc dicit. Rationem huius legis in primo casu videre est facile: in secundo est ratio, quia postumus habetur pro nato dum tractatur de statu & commodo suo: vt supra de sta. hom. l. qui in vtero. Bartolus.

XXIX. CALLISTRATVS libro tertio Edicti monitorij.

CVm pater testamento postumo tutorem dederit, h isq; tutelam interim administrauerit, i nec postumus natus fuerit: k cum eo nõ tutelæ, sed negotiorum gestorum erit agendum. l quòd si natus fuerit postumus, m tutelæ erit actio: & in eam vtrunque tempus veniet: & quo antequam nasceretur infans gesit, n & quo postea quàm natus sit.

Sicut inter collegas coæqualis potestatis est actio negotiorum gestorum: ita si sunt potestatis inæqualis. Bart.

XXX. IVLIANVS libro tertio Digestorum.

EX facto o quærebatur: quendam ad siliginem emendam curatorem decreto p ordinis constitutum: eidem q alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse: r atque ita pretium siliginis quæ in publicum empta erat, curatori adflictum *[s] esse: quaque actione [t] curator cum subcuratore experiri possit, & vterque consentiens fuerit.

*inflictum.

A

a Solue secunda Bar. & dic quòd sic erat obligatus sub conditione, hic pure.

D

Procedendũ est de similibus ad similia.

m *Quòd si natus fuerit postumus.* & viuus.

n *Gesit.* quia iam pro nato habetur: vt supra de sta. hom. l. qui in vtero. Patet ergo quòd ex post facto declaratur hanc actionem non competisse, & tutelæ actionem dari: vel econtra hanc competisse. sic infra de reb. dub. l. quædam. interim ergo potest dici dubiũ: quia contingẽs est de futuro. est tamen certum præsenti veritate inspecta, scilicet quòd detur actio negotiorũ gestorum, vt infra de testa. tute. l. si nemo. ij. §. testamento. sicut dicimus in captis ab hostibus: vt iustit. qui. mo. ius patriæ pot. sol. §. si ab hostibus. Accursius.

EX *facto.* CASVS. Potestas Bon. ordinauit aliquem qui præesset frumento cõmunitatis: & ei dederat subcuratorem: qui subcurator immisit arenam vel ioliũ: & surripuit tantũ frumenti propter quod curator male vendidit frumentum: & dãnificata est ciuitas: quod damnum cõpellitur curator resarcire: sed habebit regressum aduersus subcuratorem per act. nego. gest. & hoc ad similitudinem tutoris pro contutore soluentis. nam recuperat à contutore pro quo soluit q. d. subcurator tenetur nego. gest. curatori soluenti. Idem dicit in duobus magistratibus si alter pro altero soluere cogatur. habebit ergo alter aduersus alium act. nisi

o *Ex facto quærebatur.* scilicet tali quòd dicebatur, quendam, &c. Accursius.

p *Decreto.* Decurionum.

q *Eidem.* sup. quendam eidem, &c.

r *Corrupisse.* scilicet subcuratorem: qui ideo subcurator dicebatur, quia minorem habebat potestatem quàm alius: & ei obedire necesse habebat, non autem vt sit eius curator: & qui est in cura alterius curator esse non potest: vt C. de leg. tu. l. fi. quæ est contra.

s *Adflictum.* i. damnum pretij quod totũ consequi nõ potuit. Azo. fuit enim conuentus curator ab ordine: cui restituit iste curator de sua burſa iustum pretium corruptæ siliginis.

t *Qua actione* ecce quod quærebatur. Respõ. altius exorditur quàm incœpit: quia quærit de subcuratore: & respõdet de tutore & magistratu, & de subcuratore. Dic ergo in plurib⁹ tutoribus si vnus soluit pupillo id in quo alter deliquit (quia & ipse tenetur, vt infra de tute. & ra. distra. l. j. §. nunc tractemus) repetit per actionem vtilẽ neg. gest. vt hic, & C. de in lit. dan. tu. l. ad litem. & C. de contrario iu. tu. l. ij. in magistratu dicas ℘ si vnus soluit reipu. damnum quod collega intulit, repetit per vtilẽ actionem neg. gest. cũ & ipse conueniri pro hoc possit: vt hic subiicit, & ĩ. de admi. re. ad ci. perti. l. ij. §. ius reipublicæ. vtroq; enim istorum casuum facit alterius negotium ipso gestu: vt ĩ. eo. soluendo. idem ergo fit in subcuratore: vt subiicit. Et sic not. quòd procedendum est de similibus ad similia: vt supra de legi. & senatusco. l. nam vt ait. & l. non possunt. Sed si ita est in prædictis tribus casibus: cur non eodem modo fideiussori contra fideiussorem datur actio: vt ĩ. de fideiu. l. vt fideiussor? Respon. quia ex proprio arbitrio & mera voluntate obligatur: sed tutor ex necessitate, & magistratus. Item fideiussor liberat confideiussorẽ non officio gestionis, sed natura obligationis. Item fideiussor habet actionem contra eum pro quo intercessit: vt infra manda. l. ex mandato. ADDITIO. Istam secundum rationem gloss. approbat Paul. hic, quòd fideiussor soluendo liberat alterum non officio gestionis:

b *Pietatis.* vel amicitiæ: vt ĩ. eo. is qui.

c *Habere.* nisi in casu: vt C. de nup. patrẽ. Et no. hic ℘ ex personarũ qualitate & sumptibus factis præsumitur pietas: vt plene dices infra de do. inter vi. & vxor. vtrum. Accursius.

d *Mandati.* si Titio mandasset: vt ĩ. mãda. si procuratorẽ. §. si tutores. in fi. §. & C. eo. si mandatum.

e *Is.* scilicet Titius.

f *Negotiorũ gestorum.* cum non fuerit mandatum.

g *Videtur.* Not. illud abesse, in quo quis est obligatus: vt hic, & ĩ. ad l. Falc. quod de bonis. §. ex donationibus. & instit. de ob. ex quasi contra. §. tutores. etiam si sub condict. debetur: vt ĩ. de leg. j. l. plane. j. §. quòd si rem. in fi. Sed arg contra infra. solu. ma. l. facere. [a] Vnde bona deducto demum ære alieno intelliguntur: vt ĩ. de verb. signifi. l. sub signatum. §. j. Sed an aget statim hic mandator ex quo competit? Respon. non, nisi condẽnetur secundum Alber. ad instar fideiussoris: vt ĩ. man. l. Lucius. Tu dic statim etiam antequam soluat vel condemnetur. Quare ergo aliud in fideiussore, vt d. l. Lucius. & C. mã. si pro ea? Respõ. quia fideiussor officium gratis suscepit de se obligando, & soluendo pecuniam: vt ĩ. de condic. inde. indebitã. quod intempestiuè, id est antequam soluat vel condemnetur, reuocare non potest: quia iuuari nos, non decipi &c. vt infra commo. l. in commodato. §. sicut. At hic hoc ipso quòd mandat alij, vel ipse gerit. perficit mandatum: vt infra manda. si mandato meo. in prin. Item ad quid aget antequam soluatur? Respon. vt liberetur: vt infra man. si mandato meo. §. quotiés. Item hæc sententia quomodo mandaretur executioni? Respon. captis pignoribus: vt arg. infra de admi. tu. l. j. in prin. & insti. de satisda. tuto. & cura. §. sciendum. versi. quibus constitutionibus.

CVm *paterfamilias.* CASVS. Decedens videns ventrẽ vxoris grossum multum: quia forte credebat esse pragnantem: ei infanti quem in ventre esse credebat, tutorem dedit. tutor interim administrauit: & ex vẽtre nullus nascitur. Dicitur hic quòd nulla erit actio tutelæ: sed habebit act. neg. gest. aduersus eum qui successit, & ea conuenitur. si natus fuerit, erit actioni tutelæ locus.

h *Dederit.* quod potest facere: vt insti. de tu. §. cum autem.

i *Administrauerit.* scilicet de facto.

k *Fuerit,* vel natus, sed non viuus: vt infra de verb. signi. l. qui mortui.

l *Agendum.* scilicet vtili: vt ĩ. de tu. & ra. distra. l. postumo. & infra de test. tute. si nemo. ij. §. fi. & ĩ. eo. l. iij. §. hac actione. Et aget ille qui successit in locum postumi, forte substitutus vel alius legitimus heres: vt infra de testa. tu. l. si nemo tutorum. §. testamento.

gestionis: quia non soluit contẽplatione alterius fideiussoris, nec vt illum liberet: sed cõtemplatione principalis debitoris, vt illum liberet, & etiã se liberet. ergo liberato principali sequitur etiam liberatio alterius fideiussoris: quia nõ potest accessoria remanere sine principali sublata principali: & hoc non est de officio gestionis & habet producere hanc actionem: sed est ratione cuiusdam consequentiæ: vt patet infra de dolo. l. si fideiussor. in fi. vbi est bonus tex.

Conscius fraudis non agit.

a *Conscius fraudis.* non agit conscius fraudis: vt hic, & j. de dolo. si duo. & infra de instit. ac. sed & si pupillus. §. de quo. in fin. versi. sed si ipse. & de tute. & ratiocinat. l. j. §. nunc tractemus. & supra de eo per quem fac. est. l. fin. §. j. & C. de lib. cau. l. si filium.

consequi id vt ei saluũ esset, quod causa eius damnum capisset. Valerius Seuerus respondit aduersus cõtutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam. Idem respondit vt magistratui aduersus magistratum eadem actio detur: ita tamen, si non sit conscius fraudis. [a] secundum quæ etiam in subcuratore idem dicendum est.

Ex facto procuratoris datur vtilis institoria contra dominum. Bart.

XXXI. PAPINIANVS libro secundo Responsorum.

†Vide omnino quæ not. Inno. extra de fideiuss. c. q. si quibusdã. & quod idem Inno. in ca. causam quæ. ad fi. extra qui fi. sint legi.

Liberto.} CASVS. Titius mandauit mihi quòd mutuã pecuniam acciperem, nõ tamen à quo: & à quodam pecuniam mutuã accepi, puta à Seio: & ostendi forte ei literas quas mihi Titius miserat de pecunia mutua accipienda. Dixit Seius quòd contemplatione Titij mutuaret: & pecuniam numerauit, fideiussoribus acceptis: qui contemplatione Titij intercesserunt similiter: & eã in vsus proprios conuerti. tam creditor quàm fideiussor habebit act. neg. gest. aduersus Titium. {INTER NEGOTIA.} Fuisti curator vel procurator Titij: accessi ad negotia tua gerenda. dum ea gererem: gessi & Titij propria negotia adulti tui. teneor tibi ac. neg. gest. non solum nomine propriorum negotiorum tuorum, sed adulti. vnde cauere debes de præstando me indemnem si forte adultus me conueniat. Idem est si eras tutor Titij, & gessi tua, & sua negotia propria. {LITEM.} Conueni Titium in iudicio: & litem sum contesta. Titius se fraudatorie absentauit. vnde cum pluries fuisset citatus, nec comparuisset: voluit eum iudex cõdemnare. quidam eius amicus pro eo verba faciebat: & petiit vt nõ condemnaretur, sed expectaretur. iudex eum tandem condemnauit. nec amicus pro eo appellauit. dictus Titius reuersus vult eum conuenire act. neg. gest. dicitur quòd non potest: quia ille amicus appellare non tenebatur pro eo. sed pone quòd amicus iste plenam subiit defensionem: vt fuit condemnatus. dicitur quòd appellare debuit.

b *Mandauit.* scilicet aliquis per literas.

c *Mutuam.* scilicet à quocunque.

d *Cuius literas.* scilicet mandantis. q.d. contemplatione eius, scilicet qui misit literas liberto vel amico, mutuauit creditor. sed si creditori essent missæ, tunc mandati contraria: vt C. man. l. si literas.

e *Eius.* scilicet mandantis.

f *In eum.* scilicet mandantem.

g *Fideiussori.* si soluerit.

h *Ad exemplum institoriæ.* institoria enim proprie locũ non habet: quia non negotiationi, scilicet pecuniis dandis & accipiendis: sed tantùm vni pecuniæ, & tantum ad accipiendum fuit iste prepositus: vt infra de instit. l. cuicunq;. §. j. & l. in eum. & ideo dicit ad exemplum. Vel dic ideo quia non fuit præpositus cum ea solennitate qua olim: vnde ad exemplum antiquæ solennitatis, & secundum hoc vera institoria datur. vel refertur ad fideiussorem tantum vt agat hac actione ad exemplum institoriæ: cum illa fideiussio sit sequela: vt infra de instit. l. quicunque. §. si ei quem. in fi. §. principalis vero creditor vera institoria. Et vt plene videas, dic vt diximus supra eo. si pupilli. §. item si procurator.

i *Inter negotia.* Casus iste secundũ antiquos ponitur in eo qui negotia mea cũ mandato gerebat: & alia alterius cũ eis coniuncta mei contemplatione gessit. de vtrisq; mihi, & ego sibi

A tenemur mandati actione. sed cõtra supra eo. item. §. j. Sed ibi loquitur de act. neg. gest. hic de actione mandati. Item ibi omnia negotia erant alterius, hic non, sed mandantis, cuius contemplatione gerebat: & erant sua propter coniunctionem. & sic non est contra. Itẽ contra supra eod. si pupilli. §. si quis ita simpliciter. in fin. §. in eo & ibi dicit, sciens: hic, ignorans. & tamẽ hic subiicit Titio dari act. nego. gesto. sed subaudi, maxime. & quod hic subiicit, idẽ in tuto. & cura. subaudi, qui gerendo negotia pupilli, & alterius negotia cum illis iuncta gessit. Tu aliter pone casum primum in procuratore vel curatore, hoc modo: quia aliquis gessit negotia Sempronij, quiscilicet Sempronius erat curator vel procurator Titij: & interea etiam Titij. & quod sequitur, idem in tu. &c. eodem modo dicas: quia gerendo negotia tutoris, gessit etiam pupilli. & secundum hãc positionem expone literam.

Qui allegat causas absentiæ non condemnatur, nec appellare tenetur: secus in eo qui venit ad plenam defensionem, licet post litẽ contest. hoc dicit. quem. §. no. Bart.

B

Litem in iudicium deductam, [r] & à reo desertam, fru stratoris [s] amicus vltro egit, [t] causas absentiæ eius allegans iudici. [u] culpam contraxisse non videbitur quòd sententia [x] contra absentem dicta ipse non prouocauit. Vlpianus notat hoc verum esse: quia frustrator [y] condemnatus est. Ceterùm [z] si amicus cum absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget: [a] pote-

C

k *Gerebat.* aliquis cũ mandato vel sine.

l *Gessit.* & totũ male.

m *Sempronio tenebitur.* cum eius interfit: quia ad eum pertinet cura & solicitudine. & sic non est contra supra eo. item. §. j. nec minus tamen & Titio tenetur cuius in veritate erãt: vt supra eo. si pupilli. in prin. & hic subiicit, aduersus Titium, &c. Accursius.

n *Sed ei.* scilicet Sempronio, secundum Ioan. sed tu dic verius, id est gestori quem dictum est teneri Sempronio, secundum Azo.

o *Præberi.* à Sempronio, secũdum secundã casus positionem.

p *Actio.* s. neg. gest. secundum primum casum. Sed est contra infra man. l. si mandauero. ij. §. si curator. in fi. §. vbi dicit dari in factum, & denegari actionem istam. Solu. quidã dicunt intelligi de actione ad exhibi. & l. A quil. & de aliis similibus, nõ neg. gest. Sed tu dic quòd hic in rẽ ipsam cuius negotia suor, est impensum: ibi autem erat suum ratihabitione. & hoc plene dixi. s. eo. si pupilli. §. si quis ita simpliciter. Alij dixerũt quòd licet hic nesciret cuius essent, sciebat tamen quòd non erant Sempronij. vnde hic error in personam nõ tollit hanc actionem. secus si crederet esse tantùm Sempronij: vt in contraria. l. sed media solu. verior est.

q *Idem in tutore.* scilicet quod diximus quando est curator: vt si hic Sempronius fuit tutor Titij. Accursius.

D

r *Litem in iudicium deductam.* id est contestatam.

s *Fruſtratoris.* i. eius qui per fruſtrationem aberat. Accursius.

t *Egit.* primus est casus in eo qui tantũ absentiæ causam dicit: quod potest quilibet: vt supra de procura. seruum. §. publicè. & l. absens. & hic secundus quando plene defendere vult: quo casu ipse condemnatur, vt hic dicit, nomine scilicet domini. dic ergo, litem &c. quo secundo casu si non appellauit gestor, sibi imputatur. Accursius.

t *Egit.* large ponitur pro eo qui defendit: vt supra de eden. l. j. in princip.

u *Iudici.* non autem volebat plene defendere.

x *Sententia.* id est à sententia. & sic supple. Accursius.

y *Fruſtrator.* non autem amicus: quia solùm absentiã fruſtratoris excusabat. Ioan.

z *Ceterum.* hunc casum secundum ponit M. quando à princ. cum hoc defensore fuit lis contesta. alias non deberet damnari: vt C. de senten. & inter. om. iudi. l. j. Sed tu dic secundum Ioan. retento eodem casu, quando scilicet interuenit lite deducta in iudicium, id est lite contestata: & tamen condemnatur, vt statim dices: & non solum excusabat, sed etiam principaliter defendebat.

a *Aget.* ad condẽnationem, & ad sumptus: & hoc cum habuit mandatũ. aliàs ad sumptus non agit: sed ad id quod condẽnatus fuit.

tus fuit, si soluit: vt ff. iud. sol. iam tamen. §. in hac. & C. man. l. enam. & sic non ex hac l. quòd etiam is qui defendit sine mandato, licet post lit. contest. interueniat, tamen debet condemnari, non is quem defendit: quod in vero procuratore (licet quidam dicant contra) omnino admitto. fit enim contra dominū executio: sed in defensore, siue à principio, siue post lit. contest. interueniat. nam vtrobique inuitum sic liberat etiam nolente creditore actore: si tamen iudi. sol. promittat: quia & ipsum iurare de calū. dico secundum Azo. & fit quædam nouatio: vt dixi C. de iur. prop. calum. dan. l. ij. §. finautem. dico enim eum damnandum, vt pleræq; leges velle videntur; vt §. de proc. l. minor. §. quoniam. & j. de re iudi. si cum procuratore. & ff. de iudi. l. de qua re. §. j. & ff. de sol. l. solutionē. & inst. de satisf. §. si vero reus. si autem certū esset actori competere actionem, non tollitur ipso inuito per alium stipulantē: vt j. de nou. ii Stichū. §. fin. ad. l. autem. C. de sen. l. j. relpōdeas iudicio, id est sententiæ.

a *Posset.* & deberet: vt quia bonā causam habebat: vt ff. de admi. tut. l. quotiens. §. sicut. Et nō. hic quem debere appellare. sic & ff. man. si procuratorem. §. si ignorantes. & C. de procu. l. inuitus. Sed argu. contra ff. ad Silanū. l. propter veneni. §. fi.

rit ei imputari, si cū posset[a], non appellasset.

Compensatio quantum ad cursum vsurarum fit ipso iure. Paulus.

Qui aliena negotia gerit, vsuras præstare cogitur, eius scilicet pecuniæ quæ purgatis [b] necessariis [c] sumptibus superest.[d]

Qui expendit vltra quàm est ei iniunctum, non repetit.

Libertos † certā pecuniam accipere testator ad sumptū monumenti voluit. si quid amplius fuerit erogatum[e], iudicio negotiorum gestorum ab herede non rectè petetur[f] de iure fideicommissi: cum voluntas [g] finem erogationis fecerit.

Pupillus non tenetur ad perficienda negotia etiam cœpta. Bart.

Tutoris[h] heres impubes filius ob ea quæ tutor ei[i] in rebus pupillę paternę gessit, nō tenetur: sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum conuenietur.

Qui aliena. CASVS. Gessisti negotia mea: & ex negotiis pecuniam redegisti. si illam in vsus tuos conuerteris: nec in mora fueris: vel alij eam fœneraris, vel si pecuniam fœnerare solitus fui. superexistentis pecuniæ vsuras præstare tenebaris, deductis necessariis impensis quas tibi compensabis. {LIBERTOS.} Decessi, & præcepi heredibus meis vt liberto meo centum darent, vt mihi faceret monumentū: ipse libertus impendit centum & l. Dicitur hic quòd non consequitur iste libertus ab heredibus meis nisi centum. {TVTORIS.} Tutor meus gessit tutelam meam: & decedens filio suo impubere herede instituto sibi, filio tutorem dedit: tutor ille immiscuit se negotiis meis gerendis. non agam tutelæ, sed nego. gest. contra tutorem. filius enim impubes tutoris mei non tenebitur pro administratione quam fecit iste tutor post mortem patris sui: sed tenebitur pro eo quod pater eius malè administrauit. {QVANQVAM.} Paterfamilias reliquit vxorem, & filiam ex ea, & decessit: & istum filium matri commendauit: postea perpendit mater quòd filius multas habuit actiones alias, vnde actores quosdam ad act. illas voluit ordinare ista mater. Dicitur quòd non potest: quia ipsa agere non potest. Item res filij alienare nō potest: nec debitores filij matri soluendo liberantur. {VNO.} Habebam prædium cui debebam seruitutem aquæ ducendæ à prædio quod erat tibi & Titio commune, deberi: vnde proposui confessoriam: Titius negauit seruitutem deberi, opponendo negatoriam, quæritur an Titius qui communem causam defendit, habeat act. aduersus te nomine expensarum in causa factarum? Dicitur quòd habet act. neg. gest. Vel pone quòd Titius egit aduersus alium confessoria, dicens seruitutem prædio communi deberi à prædio Mœuij. ille actor quod in litem expendit, repetet à te per act. neg. gest.

b *Fungatur.* per compensationem. nam vsque ad concurrentes quantitates cessat vsura: vt ff. de compen. l. cum alter. & l. idem. Item quòd dicit vsuras superexistentis pecuniæ præstari, intellige si dominus consueuit fœnerare, non alias: vt ff. de vsu. l. qui semisses. §. j. vel vertit in vsus suos: vel alij eam fœnerauerit: vel fuit in mora. ff. eo. at quia natura. §. non tantum. & C. de vsu. l. si mater.

c *Necessariis.* & vtilibus: vt ff. e. sed an. §. is autem qui. & ff. eo. l. fi. §. fi. secus in voluptariis: vt ff. eo. ex duobus. j. respon.

d *Superest.* apud gestorem. Accursius.

e *Erogatum.* etiam vtiliter: vt ff. de pecu. l. si creditor. §. j. & ar. ff. de re mil. l. iij. §. in bello. sed quod secundum voluntatem soluit, repetit: vt hic, & ff. de pet. her. l. hereditas etiam. §. j. ad fin. tit. quod vero vltra, non: vt dixi, duplici ratione. prima, quia prohibitio impedit hanc repetitionem: vt C. eo. l. fi. alia, quia donasse videtur: vt ff. ad l. Aquil. si seruus seruum. §. si oliuam. Et sic est arg. ad quæstionem qua quæritur si mandauit vt emeres rem pro x. & dedisti plus: an repetas. Mar. sic. Ioan. cōtra: vt hic, & not. C. eo. l. fin. Accursius.

f *Petetur.* id est liberti ab herede non recte petent. Sed quid si minus? Respond. repetit quatenus expendit: vt infra de leg. ij. l. antepen. §. à te. & est ratio: quia vt ministri fuerunt electi isti liberti: vt ff. de lega. ij. si quis Titio. x.

g *Voluntas.* scilicet defuncti. sed certe etiam vltra voluntatem potest impendere: vt infra de verbo. significat. l. cum in testamento. quæ est contra. Solu. potest plus expendere, vt ibi: sed nō repetit, vt hic. Vel hic sufficiens erat quod testator dixerat: ibi non: arg. ff. de relig. at si quis. §. æquum autem. & §. fi. Vel verius ibi præcepit heredibus, & in eorum fauorem noluit nisi certum quid expendi. Si ergo volunt plus, possunt: quia non faciunt alij præiudicium: sed hic aliis præcepit, qui si plus expenderent, facerent aliis (scilicet heredibus) præiudicium.

h *Tutoris.* cum pater meus tutor cuiusdam pupilli fuisset, me filio pupillo herede relicto decessit: qui & mihi tutorem dedit: qui meus tutor de tutela quam pater meus gesserat, intromisit se. non ego, sed ipse tenetur act. neg. gest. non autem tutelæ, vt hic: quia non successi ego pupillus patri meo in tutela: licet deberem inchoata ab eo perficere, si essem legitimæ ætatis: vt §. de his qui not. infa. furti. §. pen. & C. de here. tut. l. j. *Casum ponit.*

i *Voluntatem.* quam in testamento expressit, dicendo: Relinquo filium in custodia matris suæ.

k *Ius actoris.* qui agit nomine filij, tutores autem hoc possunt facere: vt C. de procur. l. neque. & instit. de cu. §. fin. Sed oppo. hæc fuit tutrix: nam & data fuit, & esse potuit: vt C. quando mu. tu. offic. fun. po. l. ij. & fin. quæ sunt contra. ergo potest actorem constituere. Solu. dicunt quidam quod hæc corrigitur per illas. Azo dicit quòd hic fuit data tutrix: sed adhuc non fuit confirmata: quod est necesse: vt in legibus contrariis. Tu dic quòd non fuit data tutrix, licet pater de filiis eam rogauerat: & ipsa vt mater non vt tutrix se intromittebat: vt hic dicit.

l *Quia nec ipsa.* vt hic, & C. de procur. l. alienam. & ff. de reg. iur. l. fœminæ. Et no. bonam rationem: quia si non possum per me, nec per alium potero: vt hic, & C. de hæreti. & Ma. l. ij. ibi, & ministros, &c. vt ff. ad Maced. l. filium. in fi. in glo. fi.

m *Liberat.* immo liberat: vt ff. de sol. l. filiæ. quæ est contra. Sol. hic sciuit: ibi ignorauit debitor. Vel hic soluit ex anteriore causa: ibi ex posteriore. Tu dic quia ibi soluit ex obligatione quam fecerat ipsi matri: hic autem vel patri pupilli, vel ipsi pupillo erat obligatus.

n *Communis aquæ.* vt quia negatoria contra plures agebatur.

o *Prædio.* i. ad vtilitatem prædij, vel econtra: vtpote cum seruitus esset prædij, & prædio accederet, & prædio deberi dicatur: vt ff. de ser. l. j. & l. seruitutes prædiorū. & de ser. rust. prædio. via. §. fi fundus. & §. quæcunq;. Sed quæ erat dubitatio de sumptibus? Respon. quia cum seruitus sit res indiuidua, videbatur ratione indiuiduitatis suum negotium gessisse: argu. ff. qui po. in pig. ha. l. si prior. §. sciendū. sed secus est: quia sententia datur prædio, non personæ. & ideo alij etiā prodest & nocet: nisi agentis culpa interueniat vel collusio: vt hic, & ff. si serui. vind. l. loci. §. si fundus. & l. si de communi. & argu. C. si vnus ex plu. app. l. j. & fin. & ideo sumptus repetentur vt hic subiicit

subiicit. & Infra fa. ercis. ex parte. in princ. & infra communi diui. l. si quis putans. §. fine autem. in prin. §.

a *Negotiorum gestorum.* sed cum causa sit indiuidua, cur nō habet locum communi diui. vt j. communi di. si quis putans. §. hoc autem? Respon. quia nil in re cōmuni fecerunt: licet propter rem communem forte: vt infra communi diui. l. arbor. §. si per eundem. Vel dic quòd desierat res esse communis: vt quia fundus cui seruitus debebatur, fuit diuisus: vt j. communi diui. l. j. & C. communia vtriusque iudi. l. familiæ. Accursius.

gotiorum gestorum [a] actionem habet.

Quod quis facit contemplatione mandati per errorem, non venit in illa actione, sed in actione negotiorum gestorum: & qui ius vendit suum, pigneratitia tenetur. hoc dicit. quem casum not. & bene not. verbum creditoris. Bartolus.

XXXII. IDEM libro tertio Responsorum.

FIdeiussor[b] † imperitia[c] lapsus, alterius[d] quoq; contractus qui personam eius nō contingebat, pignora vel hypothecas suscepit[e]: & vtramque pecuniam creditori soluit existimans[f] indemnitati suæ confusis prædiis & consuli posse. ob eas res iudicio mādati frustra conuenietur[h]: & ipse debitorem frustra conueniet. Negotiorum autem gestorum actio vtrique necessaria[i] erit in qua lite culpam æstimari satis est, non etiam casum: quia prædo fideiussor non videtur[k]. creditor ob id factū ad restituendū[l], iudicio quod de pignore dato[m] redditur, cum videatur[n] ius suum[o] vendidisse, non tenebitur.

† *Ex præsentis. l. colligere not. secūdum Bald. hic & libellus dicitur frustratorius quādo actio inepte est proposita: & iste tex. hoc optime probat: & ex tali libello non rite cōcepto debet sequi sententia absolutoria. Bol. ad de pro isto bene facere te. in l. 3. de interdi. C. ibi dū dicit cōpetentib' actionibus. & ista faciūt pro gl. in prin. inst. de oblig. in verbo, secūdum. quæ vult sententiā ex inepto libello tam nullam esse ipso iure. vt ibi per scriben.*

FIdeiussor.} CASVS. Accepi à Titio x. mutuo: & fideiussorē dedi & pignora. deinde pro aliis x. eadem pignora obligaui: tamen in isto vltimo cōtractu fideiussor non intercessit: postea fideiussor creditori satisfecit: & in vno debito & in alio in meo in quo se obligauit: & pignora acceperat debitor. fideiussor non habet mandati, sed neg. gest. act. Dicitur etiam quòd fideiussor iste de culpa tenebitur, scilicet si culpa pignora perierunt, vel deteriora facta fuerunt. non autem tenebitur de casu fortuito: nec poterit creditor à debitore conueniri pigne. act. quia scilicet alij ius suum vendidisse videbitur. {IONORANTE.} Contraxi sponsalia cū quadam: volui ei dare annulum: ob verecundiam accipere noluit: mater puellæ filia nesciente annulum accepit: per quam act. petit filia annulum à matre? Respon. per act. neg. gest. repetit filia à matre.

b *Fideiussor.* Pone casum in fideiussore vnius contractus in quo etiam erāt pignora obligata: quæ pignora etiam ob aliud debitum tenebantur, & totum soluit: vt hic, & C. de fideiuss. l. ij. vel pone quòd alia erant pignora: & pro alio contractu: idē tamen est semper debitor. & tunc minor est dubitatio an act. neg. gest. teneatur.

c *Imperitia.* facti vel iuris.

d *Alterius.* sed tamen eiusdem est debitoris.

e *Suscepit.* accipiendo etiam cessionem vnius creditoris. vel dic etiam sine cessione.

f *Existimans.* & bene secundum vtranq; positionem eum cessione, vel sine. vel quòd essent eadē vel alia pignora: maxime cum iure cessio facta fuerit: vt in fine hic dicit.

g *Confusis prædiis.* id est confusa siue mixta obligatione prædiorum: quæ prædia fuerunt simul concessa fideiussori in vtriusq; contractus pecuniam facta super hoc cessione. vel dic confusis, id est extinctis obligationibus prædiorum, quia fideiussor simpliciter soluit illa debita: sed pignora accepit vt retentione sibi consuleret: vt infra qui. mo. pig. vel hypo. sol. l. j. in prin.

h *Conuenietur.* immo non frustra: vt j. man. l. si mandato. ij. §. Paulus. quæ est contra. Sol. hic nō emit: sed fecit cedi sibi ius pignoris: & ideo vicem obtinet creditoris. & hoc potuit de iure facere: vnde etiam man. non tenetur: vt C. de fideiuss. l. ij. ibi autem emit: quod non licet: vnde mandati tenetur. hæc nō placet. Si ergo aliquos sumptus hic fecit, act. neg. gest. aget: & eadem conuenietur si quid culpa fecit. Vel dic melius: quia hic dicit cessare mandati, & habere act. nego. gest. pro rebus scilicet alterius contractus, sed pro rebus eiusdem agit mandati: & agetur hoc nostro casu ad sumptus neg. gest. & ad pecuniam: vt j. man. l. ex mandato. §. fideiussori. nisi fuisset facta cessio, sicut hic fuit. vnde hoc casu iure cesso agetur ad pecuniam: hoc est eo iure quod creditori competiit. sed nihil prohibet vtranque competere.

i *Necessaria.* pro sumptibus factis in re: & vt culpæ commissæ nomine teneatur, & hoc pro rebus alterius contractus: at pro rebus eiusdem agit mandati, vt modo diximus.

k *Non videtur.* quia habuit ab eo qui habet ius tradendi. vt infra de verbo. signi. l. bonæ fidei.

l *Restituendum.* rem pigneratam.

m *Dato.* scilicet actione pigneratitia.

Qui ab alio donum recipit meo nomine, neg. gest. act. mihi tenetur. Bartolus.

Ignorante[p] virgine mater à sponso filiæ res donatas suscepit: [q] quia mandati vel depositi cessat[r] actio, negotiorum gestorum agitur.[s]

Heredi viri contra vxorem defuncti datur hæc actio de gestis constante matrimonio. hoc dicit. quam. l. no. quia faciet tibi honorem: & dabit tibi vtilitatem. Bartolus.

XXXIII. IDEM libro decimo Responsorum.

HEres viri defuncti vxorem, quæ res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatæ hereditatis postulare[t] non debet. prudentius[u] itaque faciet, si ad exhibendum & negotiorum gestorū, si negotia quoque viri gesit, cum ea fuerit expertus.

Si per ascendentem gerantur negotia descendētis, vel fiat protestatio vt onus alimentandi ad defendētem non pertineat, expensæ alimentorum repetuntur. h. d. l. ista, quam no. & primò ponit exemplā Nesennij continentia quæstionem & allegationē pro vtraque parte, & opinionem quorundam. secundo ponitur responsio Paul. secunda ibi, respon. hæc disceptatio. Bartolus.

n *Videatur.* & est verum. vel dic habere pro eo ac si cesserit, vt nō teneatur creditor. Accursius.

o *Ius suum.* quod in pignore habebat.

p *Ignorante.* secus si sciente: quia tunc habet locū depositi: vel depo. l. die sponsalium. quæ est contra.

q *Suscepit.* nomine filiæ.

r *Cessat.* mala ratio, nam secūdum hoc ad quamlibet rem petendam vbi prædictæ cessant, haberet istam: quod falsum est. dic ergo quòd nulla melius potest adaptari actio à filia contra matrem.

s *Agetur.* s. si habuit ratum. aliàs sponsio datur repetitio. Ac.

HEres.} CASVS. Si res vxor viro surripiat ante mortem vel post, heres viri nō agit aduersus eam crimine expilatæ hereditatis. aget tamen ad exhibendum, vel nego. gest. act. si negotium viri vel hereditarium gesit.

t *Postulare.* id est accusare non debet: cum fuisset socia diuinæ domus & humanæ: vt hic, & C. de cri. expila. here. l. aduersus vxorem.

u *Prudentius.* id est prudenter. nam si hoc faceret, prudenter non faceret. hic enim cessat crimen expilatæ hereditatis: vt hic, & C. de fur. l. quanuis. & j. de cri. expi. he. l. vxor. non est ergo hic participatio positiui, id est non ponitur comparative secundum Ioan. sic & C. de fur. l. ij. Sed quid si hereditatē alii heredi viri delatam expilasset? Respon. secundum H. haberet locum hæc actio: vt C. de cri. expila. here. si aui. Accursius.

NEsennius.} CASVS. Quidam iurisperitus fuit iudex cum fuit proposita materia super tali quæstione, quæ talis est, Auia gesit negotia nepotis sui: & penes eam remanserunt x. de bonis illius nepotis. mortua auia & nepote, agunt heredes nepotis aduersus heredes auiæ pro x. excipiunt heredes auiæ quòd illa x. impendit auia in alimentis nepotis. replicāt heredes nepotis quòd auia subministrauit alimenta nepoti officio pietatis. & hoc nituntur probare duabus rationibus. Prima est talis, quia auia non petiit vt ei alimenta decernerentur, vel si petita fuerant, non erant decreta. vnde præsumitur quòd de suo eum aluerit. Alia est, pone quòd mater aluisset filium: præsumitur quòd ex officio pietatis aluisset: vnde repetere non posset: nec auia ergo repeteret. isti duplicāt quòd tunc demum præsumitur mater filium aluisse officio pietatis, cum ex propria substantia hoc fecerit. sed hoc non fuit hoc casu: quia auia aluit nepotem non de bonis suis propriis, sed nepotis. Quidam dicebant quòd alimenta pro parte agnosci debeant ab heredibus auiæ, & pro parte ab heredibus nepotis. quid iuris, quæritur. Dicitur quòd hæc quæstio facti est, & sic super incerto interserit quoddam dictum scilicet tale, hoc quòd dixerunt heredes nepotis, scilicet quòd quando mater alit filium, quòd præsumitur ex officio pietatis hoc fecisse, multotiens fallit, scilicet cum mater in contrariū fuit protestata, scilicet quòd vellet repetere, vel forte pater abfuit, & mater interim filium aluit: sine dubio in casibus istis repetet mater cum protestata fuit: nec præsumitur mater donare istis duobus casibus. Vnde dicit quòd heredes auiæ sunt audiendi, & absoluendi: quia de bonis nepotis ipsum aluit, vel in dubio præsumitur aluisse. & sic non dicit quòd alimenta sunt partim ab heredibus nepotis præstanda: quia præsumitur semper quòd auia aluit nepotem de bonis propriis nepotis.

Nesennius.

a *Nesennius.* casus est planus, & de facto colligitur optimus allegandi modus ex hac lege.
b *Salutem,* & quæstionem talem, auia, &c.
c *Vtrinsque.* scilicet auia & nepote.
d *Actione.* scilicet directa pro quibusdam rebus quas habuerat auia. heredes vero auiæ dicebant quòd auia expenderat eas in alimenta pupilli nepotis: & hoc est quod dicit, reputabant, alibi autem ponitur pro cõpensare: vt infra de minor. l. minor. xxv. annis, cui. §. prædia.
e *Respondebatur.* ab heredibus nepotis. & hæc replicatio est, vt infra de excep. l. ij. §. j. Accursius.
f *Decernerentur.* à iudice, non tamen est hæc bona allegatio: nam quandoque expedit non sic factum pupilli publicari coram prætore: & non erit ferendum si dicat, &c. vt C. de alimen. præ. l. fi.
g *Aut decreta.* licet forte petita.
h *Pietate cogente.* quæ pietas præsumitur: vt C. e. titu. alimenta. & ibi est hoc cõstitutum quod hic dicit. item est in l. si paterno. C. eod. tit. & quia ita erat constitutum in matre, idem in auia videbatur: vt argu. C. quando mu. tu. off. fun. pos. authenti. matri. Sed tamen est contra: vt hic dicit. & erat hæc allegatio heredũ nepotis.
i *Ex contrario dicebatur.* scilicet ab heredibus auiæ. nam hæc allegatio pro heredibus auiæ facit. heredes enim nepotis petebant pecuniam quã pupilli nomine auia habuerat. heredes autem auiæ respondebant, non potestis petere, quia expendit eam auia in alimenta nepotis. & hoc est verisimile: quia non facile mulier donare videtur: quia mulierum genus est auarissimum: vt argum. de do. inter vi. & vxo. si stipulata. in fi. Azo. & C. de do. ante nup. l. cum veterum. dicant ergo hi heredes auiæ, tunc hoc rectè, &c. scilicet causa pietatis facta alimenta esse: & ideo non repeti. potest etiam distingui misericordiæ motus: vt infra de relig. at si quis. §. sed interdum.
k *Aluisse.* quod verum est, sicut j. respondet. Dicunt enim heredes auiæ posse ea quæ repetuntur ab eis, reputare, id est dicere ne eorum nomine condemnentur: quia in pupillum nepotem expensa fuerunt. Azo.
l *Videatur.* rescribe mihi subaudi.
m *In factum.* i. in certitudinẽ facti, quia nescimus vtrũ eandẽ pecuniam pupilli nepotis expendit, vel non: sed etiam in iure est: vt puta quæ sit præsumptio in tali dubio. nam, &c.
n *Perpetuo.* id est generaliter. nam fallit quandoq; vt subiicit in duobus casibus.
o *Consuuisset.* sed nec quod dicit hic de protestatione, est verum in omni casu. quid enim si mater necesse habeat alere: vt quia filius est inops, & pater inops? Item quid si modica repetit: certe non audietur. Idem in auia dico: vt j. de libe. agn. l. pe. & l. si quis à liberis. j. respon. vsq; ad §. fi vel. & §. si mater. & §. alimenta autem. & §. vtrum. & infra commo. l. in rebus. §. post fun. Azo.
p *Obuisse.* si habes obiisse, dic quòd mater iuit cum patre: & dum reuertitur scilicet mater, alit filium. vel dic etiam dum reuertitur pater qui obiit. i. reuerti speratur. & sic etiam dices matrem domi remansisse. & hæc bona: quia putabat patrem viuere. Si habeas abiisse, dicas quòd mater nõ iuit: & dic dum reuertitur. s. pater.
q *Exhibuisse.* s. de suo proprio matris: & supple eã protestatam fuisse: vt §. proxi. respon. secundum primum intellectũ de tribus super verbo, obiisse: aliás abiisse. secundũ alios duos non est necessaria protestatio. credebat enim patrem viuere. Et ita no. ꝙ ad aliquid valet protestatio: vt C. de epis. & cle. authen. si captiui. licet si arg. contra. C. de proba. instrumenta. si enim non fuisset protestata quòd vellet repetere, non audiretur: quia auia causa pietatis fecisse præsumitur: vt C. eo. l. alimenta. & hoc fauore alimentorum. sic & alias. j. de cõdict. inde. cũ is. §. si mulier. & j. man. l. si vero non remunerandi. §. idem Papinian⁹. & C. de do. pro. & nuda pol. l. fi. §. j. idem & in auia dico: cum ratio diuersitatis reddi non possit: & vtraq; cogatur alere ex causa: vt §. dixi. & ita concesserũt etiam aduocati heredum auiæ, si tamen cõstaret auiã de suo præstitisse alimenta: vt §. ibi, econtrario &c. si vero dubitetur, de suo, an de bonis nepotum: præsumam quòd de bonis nepotum. & idẽ in matre dicam. sicq; reputabant agẽti pecuniã, licet repetere suã expensam nõ possint. secus in aliis causis quã alimẽtorum, etiam in matre & in patre dico, nisi coniectura sit ꝙ voluit donare: vt C. ta. erci. l. filiæ. & j. fa. erci. quæ pater. de leg. iij. cum quis decedẽs. §. nuptura. arg. tamen duo in matre videntur quòd videatur donare si impenderit in negotia filiorum, vt C. eod. l. j. & l. alimenta. §. si quid. secundum Azo.
r *Iure facti.* id est in quæstione facta vel prospecta.
s *In ratione.* id est in codicem rationum.
t *Ea.* alimenta.
u *Videantur.* Not. contra vulgarẽ rusticorum opinionẽ, qui quæstiones per mediũ diuidũt: vt si petã. x. dicũt se velle concordare: & dicunt ꝙ quinq; det. sic C. de prohi. se. pe. l. j. & j. de in rẽ ver. si ꝑ patre. §. si domini. ver. idẽq;. & j. de fun. instr. quæsitũ. §. si quis eo. in gl. diuidim⁹. Sed ar cõtra. j. ad Trebel. l. Titius rogatus. & inst. qui. ex cau. ma. non li. §. cũ ergo. & j. de pet. her. sed & si. §. quod autẽ quis. & §. adeo. Itẽ not. hac. l. casus in quibus cessat repetitio. primus, ratiõe pietatis: vt hac l. & C. e. l. j. & l. alimẽta. secũdus si paterna affectione: vt C. e. si paterno. & j. e. is qui. tertiⁿ, quãdo domestica affectione: vt C. e. quod in vxorem. quartus ratione obsequij: vt C. e. l. officio. quintus, ratione prohibitionis: vt C. e. l. fi. sed hoc casu M. dabat vtilẽ æquitate: ar. j. de cõdict. inde. nã hoc natura. in casu etiam secundum nos non nocet prohibitio: vt ar. j. de religio. l. at si quis. § idem Labeo ait, si prohibente.
x *Diuortio.* Tres casus ponit: cũ soluendo fuit & est. cũ solvendo fuit, & nunc non est. & hic subdistinguitur: vt si non statim postquã cœpit gerere, desiit esse soluẽdo: sit idem iuris quod in primo. vt in vtroq; imputetur si à se nõ exigat. sed si statim cũ cœpit administrare, desiit esse soluendo, non imputatur, sicut in hoc casu. tertio cum nec fuit, nec est soluendo. & sic possunt notari quatuor casus. Et quod dicit diuortio, &c. dic secundũ leges esse diuortiũ: sed secundum canonon fit nisi ex causa cõsanguinitatis: & tunc nõ dirimitur matrimoniũ, sed magis nullum declaratur. Item propter adulterium, sed tunc non fit diuortium: quia aliam accipere non potest, licet debitum reddere non teneatur.
y *Vxoris.* scilicet quondam.
z *Seruari.* id est repeti.
a *Hæc ita.* s. habent se, vt maritus nõ solum dotis actionis, sed etiam neg. gest. possit conueniri, si nego. gest. &c. id est dum gerit negotia à capite gestionis vsque ad fi.

tuò n obseruandũ. quid enim si etiam protestata est se filiũ ideo alere, vt aut ipsum, aut tutores eius conueniret? o Pone peregre patrem eius obiisse: p & matrem, dum in patriam reuertitur, tam filium quã familiã eius exhibuisse. q in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorũ gestorum dandam actionem diuus Pius Antoninus constituit. B Igitur in re facti r facilius putabo auiam † vel heredes eius audiendos si reputare velint alimenta, maxime si etiam in rationes s impensarum eat retuliſſe auiam apparebit. Illud nequaquam admittendum puto, vt de vtroque patrimonio erogata videantur. u

Vt debitum ante administrationem conuertatur in actionem quæ ex administratione descendit, duo concurrere oportet: scilicet quòd debitor à se exigere potuerit: & quòd inde domus aliqua versetur vtilitas. Bartolus.

XXXV. Scaevola libro primo Quæstionum.

C Diuortio x facto negotia vxoris y gessit maritus. dos nõ solũ dotis actiõe, verũ negotiorum gestorũ seruari z potest. Hæc ita, a si in negotiis gestis maritus dum gerit,

Proteſtatio ad aliquid valet.

† No. secundũ Bal. ꝙ statutum in matre, habet locũ in auia. quia mater & auia procedũt per eandẽ rationẽ vbi pũdera tur naturalis affectio. cõcor. ff. de verborũ ſignif. l. liberorũ. & hic pro conſtãti habet lex noſtra.

Vulgaris rusticorum.

a Solue ſecundũ Bar. & dic ꝙ in contrarium erat vnũ patrimonium, vel eſſe creditum.

Diuortium & ſeparatio ob adulterium differunt.

Gestor à se exigere debet.

facere[a] potuit[b]. aliàs enim imputari non potest [c] quòd à se non exegerit. Sed & postea quàm [d] patrimonium amiserit, plena [e] erit negotiorum gestorum actio: quamuis si dotis actione maritus conueniatur, absoluendus est[f]. Sed hic[g] quidam modus [h] seruandus est, vt ita querelæ [i] locus sit, *quantum facere potuit, quamuis postea amiserit.*[k] si illo tempore ei soluere potuit. Non enim euestigio [l] in officio[m] deliquit si non protinus[n] res suas distraxit ad pecuniam redigendam. præterire denique aliquid temporis debebit, quo cessasse videatur. Quod si interea[o] pri[o] quàm officium impleat, res amissa[p] est: perinde[q] negotiorum gestorum non tenetur[r], ac si nunquam facere possit. * Sed & si[s] facere possit maritus, actio negotiorum gestorum inducitur: quia fortè periculum est ne facere * desinat. Illum[t] autem non credimus teneri: qui gerit negotia debitoris, ad reddendum pignus: cum pecunia ei debeatur, nec fuerit quod sibi posit[u] exsoluere. Sed nec redhibitoriæ speciem venire in negotiorum gestorum actione[x], & per hoc ex * mensibus [y] exactis perire, si vel mancipium in rebus non inuenit[z]: vel eo inuento[a], * quod accessionum nomine additum est, vel quod deterior homo factus esset[b], vel quod per eum esset adquisitum non ex re emptoris[c], nec inuenit, nec recepisset[d]: nec esset in ipsis emptoris negotiis quæ gerebat, vnde sibi in præsenti redderet. Ceterùm si ex alia[e] causa perpetuæ obligationis, cum sit

potuisset.

a *Facere.* s. solidũ, ita quòd remaneat ei vnde sustẽtetur. nam sic in actione dotis erat facienda cõdemnatio: vt ff. de reg. iur. l. in condemnatione. Et sic no. hic gestorẽ exigere debere à seipso: vt hic, & s. eo. si pupilli. in fi. & ff. de fideiuss. l. tutor. & ff. de pe. he. sed & si lege. §. ij. & C. vi bo. rap. l. fi. & ff. man. l. si negotia. Item not. insolidum eum ac. neg. gest. damnari. Sed quare nõ inspicitur causa & origo prioris actionis: vt s. si quis cau. si eum. §. qui iniuriarum. & ff. de dona. qui id. in prin. quæ sunt contra? Respon. hic euenit istud propter delictũ quod in administratione cõmisit: quia à se nõ exegit: vt infra de re iudi. l. sed hoc ita. §. j. & ff. pro socio. l. si vnus. §. fina. Item contra ff. de re iudi. l. non tantum. vbi etiam in alia actione dat priuilegium, quod est & in dote. Sed hic desiit esse maritus priusquam hac actione teneretur: ibi autem constante matrimonio.

b *Potuit.* durante tota gestione. Accur.

c *Aliàs enim imputari nõ potest.* l. si nunquam facere potuit ex quo incepit gerere, & sic est idem ac nunquam potuisset. Accursius.

d *Sed & postea quam.* refert ad primum responsum, non ad proximum. aliàs enim &c. Et no. quòd hic incipit secundus casus qui distinguitur vsque illuc, ac si nunquam &c.

e *Plena.* i. insolidum, non in quantum facere potest:

f *Absoluendus.* scilicet à solido, sed tamen condemnatur in quantum facere potest: vt ff. de re iudi. l. non tantum.

g *Sed hic.* id est in hoc casu quando ab initio fuit soluendo, & postea desiit. Ir. Accursius.

h *Quidam modus.* id est quædam distinctio.

i *Querelæ.* s. quare non exegit, scilicet in quantum facere potuit: vt subiicit: quam querelam defert mulier.

k *Amiserit.* id est desiit esse soluendo si eo tempore quo gessit scilicet soluere potuit totum, & commodè.

l *Non enim euestigio.* id est in principio gestionis.

m *In officio.* scilicet quod præstare debet gestor. s. culpam latam & leuem regulariter: vt C. eo. l. tutori.

n *Si non protinus.* i. non statim distraxit res suas ad pecuniam habendam pro soluenda dote. nam interest viuẽtium ne præcipitentur: vt ff. de inter. ac. l. & quia. debuit ergo transire aliquod tempus quo videatur cessasse: quod est x. dierum, secundum quosdam: vt ff. de consti. pe. l. promissor. §. j. vel prout iudici videbitur: vt ff. de iur. deli. l. j. in prin. vel quoddã mediocre tempus: vt ff. de sol. l. quod dicimus. in fi. tit. & l. ratum. ad princ. tit. vel tale quo salua dignitate sua possit se expedire: vt ff. de verb. signi. l. nepos Proculo.

o *Quod si interea.* id est intra illud tempus quod datur ei priusquam impleat officium: id est antequam possit ei imputari quòd à se non exegit.

p *Res amissa.* id est patrimonium sit demiautũ quod non est soluendo.

q *Perinde.* id est ita.

r *Non tenetur.* s. insolidum ac si nunquam fuisset soluendo: & sic transit ad tertium casum: quem & quartum potes dicere si præcedentem distinctionem pro duobus computes. Ex prædictis ergo collige quòd his duobus casibus. s. si dũ gerit potuit facere & nunc potest, item si potuit, & nunc post moram non potest: insolidum tenetur. Item si potuit, & protinus non potuit: item & quando nunquam potuit: nõ tenetur insolidũ. Sed quid si prius non fuit soluendo, & nunc tamen est? Respon tenetur nisi exigat à se. & ad hoc potest adduci. ff. proxi. §. sed & si. vel expone ibi vt ad primum casum referas: & tunc erit verum quod dixi.

s *Sed & si.* hic redditur ratio quare cum fuit soluendo &c. conuertatur in istam. Et sic no. hic quòd aduentitij casus spectantur. Sed contra. ff. qui & à quibus ma. li. non fiunt. l. Iulianus. & ff. de re iud. l. si quis ab alio. in princ. Solu. hic spectatur quod in futuro contingere potest propter delictum gestoris qui à se non exegit. at ibi nullius delicti habetur ratio. Andr. Barb. Not. ex hac glo. Bal quòd vbi copula præcedit causam, ibi est habenda ratio casus fortuiti, & aduersæ fortunæ aliàs non. & ista glo. allegatur per Dy. in addi. Cy. C. de preci. imper. offe. l. vniuersa in fi. & quod not. in l. ij. in prin. ibi, nec cogitur. ff. solu matri.

t *Illum.* prædicta vera sunt quãdo gestor debet, & sibi nil debetur. sed si gestor debet aliquid quod debet ideo quia sibi debetur, vt quia debet pignus, & habet propter debitũ: non tenetur à se exigere illud pignus. vel continua vt diximus quando debitor gerit negotia creditoris: nunc econtra.

u *Possit.* vt ff. de pecu. si noxali. §. quod autẽ. in fin. §. Sed si sibi soluit, nũquid in se trãstulit dominium, cum à domino non habuit mandatum? videtur quòd non: vt ff. de reg. iur. l. id quod nostrũ. Respon. pro rato debet haberi quod vtiliter est gestum: vt s. e. l. Põponius. & ff. de admi. tu. quotiẽs. §. sicut. & ff. de contrahẽ. emp. fistulas. §. j. Item quid si non soluit sibi cum potuit, in quo punitur? Respon. in hoc, quia si vsuræ currebãt, amodo non current: vt ff. de admi. tu. l. quotiens. §. sicut. Item secundum H. finita administratione tenetur reddere pignus etiam sine pecunia, si non sit debitor soluendo.

x *Actionem.* si aliquis venditor morbosi animalis gerit negotium emptoris, non venit hæc obligatio, nisi quæ hic sequũtur, inueniantur in bonis emptoris.

y *Sex mensibus.* intra quos vtiles durat redhibitoria: vt ff. de ædil. edic. sciendum. §. fi.

z *Non inuenit.* scilicet culpa emptoris, vel eius familiæ, vel procuratoris eius: vt ff. de ædil. edict. redhibere. §. fi.

a *Eo inuento.* scilicet mancipio in bonis emptoris.

b *Factus esset.* sed nónne retinẽdo de pretio poterat sibi consulere? Respõ. hoc casu loquitur in permutatione: vt infra de ædil. edict. l. sciendum. §. penul.

c *Non ex re emptoris.* nam illud remanet emptori: vt ff. de ædil. edict. l. cum autem. §. fi. & l. seq. Idem si iniuria facta sit seruo in eius emptoris contumeliam: vt infra de ædil. edi. l. bouem. §. si quis.

d *Nec recepisset.* nam hæc omnia debet recipere ab emptore: vt ff. de ædil. edict. l. cum autem. §. fi. Accursius.

e *Ceterum si ex alia.* s. quàm de dote. & sic refertur ad id quod ex dote dixit. vel dic ad proximũ, hoc modo: dixit. s. si hęc nõ inueniantur, nõ conuertũtur. q. d. si inueniãtur, cõuertuntur: quia est tẽporalis, vt s. l. fi autem. §. j. Ceterum pro sed, &c. sed nónne potest expirare dies perpetuo. pone quòd cum cœpit gerere, non supererãt nisi duo dies ad eam definiendam: & in ipsa gestione finita est? Respon. q. neq; temporalis neq; perpetua transit in act. neg. gest. nisi in ipsa gestione expiret: & si expirat, vtraq; transit. sed ideo facit differentiam: quia temporalem sæpius expirare contingit. ad ea enim se retulit quæ plerunq; accidunt. & hoc secundũ Io. sed certe etiam si non expirent. si tamẽ vetus actio non erat vsuraria, oportet tamẽ dicere quòd transeat secundum Azo. ex illo verbo, vtiq; si neq; vsurarum, &c. vt s. eo. si pupilli. §. fin. & ff. e. is qui sine. Et est hoc verum in tẽporali & in perpetua, quatuor enim sunt causæ speciales quare prima actio deuoluatur in act. nego. gesto. vt tamen competat vtraque, nisi in casu isto quem primo assigno. prima, quia antiqua expirat in gestione. secunda, quia antiqua non erat vsuraria. tertia, quia in antiqua habebat debitor priuilegium quod admittit in secunda. quarta, quia dominus negotiorum in antiqua non habebat priuilegium quod habet in secunda, id est in actione tutelæ, vel alia quæ datur ex gestione: vt hac. l. j. respon. & §. isto. & infra prox. §. & infra de admini. tu quotiens. §. nequaquam. in fin. §. vers. nec quisquam.

Locupleti

locuples,[a] debeat: non est imputandum, quo non soluerit: * vtique si neq; vsurarum ratio querelā[b] mouet. Diuersumque[c] est in tutore debitore: quia ibi interfuit ex priore obligatione[d] solui, vt deberetur ex tutelæ actione.

Qui soluit creditori creditoris sui ex eadem causa, liberatur ipso iure.

XXXVI. PAVLVS libro quarto Quæstionum.

SI liber homo † bona fide mihi seruiens, mutuā pecuniam sumpserit, eamq; in rem meam verterit: qua actione id quod in rē nostrā vertit, reddere debeam[e], vidēdum est. Non enim[f] quasi amici, sed quasi domini negotiū gessit. Sed negotiorum gestorum actio danda est:[g] quæ desinit[h] cōpetere, si creditori eius soluta sit.

Quando aliquem esse locupletem est causa actionis concedendæ, tempus litis contestatæ inspicitur. Bartolus.

XXXVII. IDEM libro primo Sententiarum.

LItis contestatæ tempore quæri solet an pupillus cuius sine tutoris auctoritate negotia gesta sunt, locupletior sit ex ea re factus[i] cuius patitur actionem.

In hac actione veniunt vsuræ, & habetur ratio culpæ, non casus fortuiti. h. d.

Si pecuniæ quis negotium gerat, vsuras quoque præstare cogitur, & periculum[k] eorum nominum quæ ipse contraxit: nisi fortuitis casibus debitores ita suas fortunas amiserūt, vt tēpore litis ex ea actione[l] cōtest. itę soluendo non essent.[m]

Hæc actio datur inter patrem & filiū emancipatum hoc dicit.

Pater si emācipati filij res à se donatas administrauit, filio actione negotiorū gestorum tenetur.[n*]

In hac actione veniunt vsuræ non centesimæ, sed communes. Bartolus.

XXXVIII. TRYPHONINVS libro secundo Disputationum.

QVi sine vsuris pecuniā debebat, creditoris sui gessit negotia. quæsitum est, an negotiorū gestorū actione summæ illius vsuras præstare debeat. dixi, si à semetipso exigere eum oportuit,[o] debiturum vsuras. Quòd si dies soluendæ pecuniæ tempore quo negotia gerebat, nondum venerat: vsuras nō debiturum. sed die præteritop si non intulit rationibus creditoris cuius negotia gerebat, eam pecuniam à se debitam: meritò vsuras bonæ fidei iudicioq præstaturum. Sed quas vsuras debebit, videamus: vtrum eas quibus aliis idem creditor fœnerasset,[r] an & maximas[s] vsuras: quoniam vbi quis eius[t] pecuniā cuius tutelam negotiáve[t] administrat, aut magistratus municipij publicam[u] in vsus suos conuertit:[x] maximas[y] vsuras præstat: vt est constitutum à

a *Locuples.* maxime. non siue locuples est siue non, conuertitur si adest vna de quatuor rationibus modo dictis: sed si nulla adest, non conuertitur: argu. supra eo. §. sed & si facere possit.

b *Querelam mouet.* quia primum debitum vsurarium erat: aliàs imputaretur: vt modo dixi.

c *Diuersum.* commune est vtriusque, scilicet actiōis nego. gest. & tutelæ: quia in vtraque ita demum imputatur, si sibi soluere potuit. sed in hoc diuersum: quia si prima est perpetua & vsuraria, & solidi persecutoria, non transit in actionem nego. gest. vt supra proxi. diximus: sed in actionem tutelæ fic, vt subiicit. Et est ratio, quia quædam habet tutelæ actio quę non habet alia, scilicet tacitam hypothecam: vt C. de admi. tut. pro officio. & ideo fit conuersio, vt subiicit hic, & ff. de admi. tu. l. quotiens. §. nequaquam. in fin. versi. nec quisquā. In alio tamen. §. præcedenti dicit non esse tutori imputandum si non satisfaciat, cum sit locuples: & sic est contra. Solut. secundum M. ibi non intererat pupilli conuerti cum alij erat soluenda pecunia, scilicet creditori tutoris, apud quem interceſſerat pater pupilli. hic autem erat ipsius pupilli principaliter debitor: vnde interest sua vt conuertatur in suis factis, vel exigat à seipso: quia etiam earum rerū quæ in arca pupilli sunt, tenetur reddere rationē: vt infra de admi. tu. l. tutor qui repertoriū. ff. §. pecuniæ quæ est in arca.

d *Obligatione.* f. ex illa quæ precedat tutelam.

Si liber homo. CASVS. Posidebam liberum hominē credens eum esse seruum meum: & ipse seruū se esse credidit. mutuo pecuniam accepit, & eam in negotia mea conuertit, videbatur quòd nullo modo ei teneor. quia tanquam seruus negotium meum gesit: verius tamen est quòd ei act. neg. gest. tenear. si tamen creditori suo tātum soluero quantum in vtilitatem meam conuertit, act. qua ei tenebar, liberatus sum. Vi.

e *Debeam.* scilicet illi libero homini bona fide possesso.

f *Non enim.* videtur quòd nulla.

g *Actio danda est.* ei qui bona fide seruit: vt hic, & ff. e. l. atqui. §. si libero. & l. si pupilli. §. si quis. quasi creditori autē datur de in rem verso contra me: vt ff. de pecu. l. j. in fin. & C. quod cum eo. l. ei qui. in fin.

h *Desinit.* ipso iure: vt ff. de pig. act. l. solutum. §. solutam ver. vnde si domum. non iure compēsationis, quæ non fit nisi cū opponitur ab homine: sed quia huius gestoris iam nihil videtur interesse, hæc autem actio datur ad interesse. Azo. Alij dicunt quòd per exceptionem. Accur.

Litis contestatæ. CASVS. Si aliquis gerat negotium pupilli sine auctoritate tutoris, nō tenetur nisi in eo quod factus est locupletior quæritur quando considerari debeat, factus ditior vel non? Dicitur litis contest. tempore. {SCAEVOLAS.} In pecunia tibi negotia gessi. quia eā ab aliis exegi, eam cum vsuris restituere debeo. & si eam alicui mutuam, periculū eius ad me pertinebit. vnde si factus fueris, tu cur pecuniam domini mutuam, non soluendo, & tibi pessi. Vetus.

cuniā mutuam: restituere debeo: nisi fortuito casu & subito casu fortunam tuam amiseris tu debitor cui mutuam. {PATER.} Filium meum emācipaui, & ei fundum donaui: gessi negotia filij in fundo illo. tenebor quidem filio meo emancipato act. neg. gest. Viuia.

i *Ex ea re factus.* vt si tunc est locupletior, teneatur: aliàs enim non tenetur: vt hic, & supra eo. l. si pupilli. in princ. & ff. de solu. l. in pupillo. sic infra quod met. cau. quantum. in princi. si tamen tunc non est, sed tempore sententiæ, satis est: vt infra de peti. here. si à domino. §. quo tempore. & l. illud. idem & si ante lit. contest. consumpta est in aliam rē pupilli: vt ff. quod me. cau. l. si ipsa. Et hoc in vtilibus negotiis. in necessariis autem non inspicitur sit locupletior vel non: vt ff. de solut. l. in pupillo. §. j. & dixi. ff. e. l. ij. pupilli. in princ.

k *Et periculum.* scilicet culpa eueniens. sic etiam infra commo. si vt certo. §. commodatū. & ex eo quod hic subiicit, optime probatur. de tali enim periculo tenetur: vt hic, & infra si certum petat. l. periculum. & C. arbi. tu. l. nomina. & ff. mandati. si remunerādi. §. apud. sic & infra de petit. heredi. item videndum.

l *Ex ea actione.* qua debitores cōueniuntur.

m *Non essent.* quo casu nō tenetur: vt hic, & ff. de magist. con. l. j. §. si magistratus.

n *Tenebitur.* venia petita si est emācipatus: aliàs nullo modo agit: vt C. de in ius voc. l. ij. videbatur forte eum non teneri vel propter affectionem paternam, vel reuerentiam.

tenebitur

Neg. gestor de periculo tenetur.

QVi *sine.* CASVS. Si debitor negotia creditoris gerat & à se non exigat, efficietur suum debitum vsurarium si prius non fuit. quas vero debeat præstare vsuras, quæritur: an maximas, an legitimas. & videtur quòd maximas: ad exemplum magistratus qui pecuniam in suos vsus conuertit: quia omnes isti & curator ad maximas tenentur. Aliter tamē est, quia sufficit vt ex non vsurario efficiatur vsurarium: vnde dicit quòd tenetur gestor in vsuris legitimis. i. quæ frequentantur in ciuitate siue in regione: & hoc est verum cum à se non exigit.

o *Oportuit.* quia dies venit ante gestionem, vt statim innuit. vel dic, vt quia iam aliquātō tempore steterat in administratione: vt ff. eo. diuortio. §. sed hic quidā &c. Prima verior est. & sic nota eum à se exigere: vt ff. de pecu. sed si damnum. §. præterea. in fi. §. & ff. eo. diuortio. §. ceterum.

p *Præterito.* id est transacto.

q *Iudicio.* id est actione neg. gest. quæ est bonæ fidei: vt insti. de actio. §. actionum.

r *Fœnerasset.* scilicet pro conditione suæ personæ: vt habes C. de vsur. l. eos. quod erit verum, vt solues in fi. huius legis.

s *Maximas.* id est centesimas, quibus nullæ sunt maiores: & videtur quòd centesimas: quoniam vbi quis, &c.

Vsuris centesimis nullæ sunt maiores.

t *Negotia.* id est tutelaria negotia.

y *Publicam.* scilicet pecuniam.

x *Conuertit.* scilicet malo modo.

y *Maximas.* i. cēteſimas. vt modo dixi: & hoc in tutore planū est si

est si clam conuertat: vt infra de adminis.tuto. l.non existimo. & sic intelligitur.C.arbi.tu.l.curator.& infra de admin. l.tutor qui. j. §. pecuniæ. & C.de vsur.pup. l.j.nam legitimæ appellantur centesimæ prædictis tribus legibus. Sed ad id quod dicit,negotiáve, quòd gestor ad centesimas teneatur, est argum. contra infra man. idemque.§.si procurator. vers. sed & si pecuniam. vbi ad consuetas in regione tantùm dicit teneri. Sol.ibi palam: hic clã. vt arg. infra de admi. tuto.l.quotiens.§.non tantum. & d.l.nõ existimo. Alij vt R.dicũt hic appellari maximas,id est magnas. sic infra loca.si merces.§. qui columnam. & sic erunt quæ in regione frequentantur : quæ sunt maximę respectu legitimarum , id est quas stipulari pro cõditione suæ personæ poterat: quia maiores frequentabantur. Tu dic quòd hæc duo tutelam, negotiáve, pro vno ponit : id est negotia tutelaria. aliud ergo in officio quod est priuatũ prorsus: vt in procuratore & gestore:vt in l.contraria dicitur.ADDITIO. Hæc solut. est directe cõtra hanc literam. & ideo Iaco.de Rauen. tenet primam solutionem vt not. in l.non existimo.secundum Cyn. & hoc patet esse verum: quia hic non distinguitur inter officia publica vel priuata:sed distinguitur inter delictum & simplicem moram, secundum Bald.

*in vsuræ.

¶ No. quòd alienũ debitum quis non potest exigere sine creditoris voluntate.vnde cõiuncta persona nõ potest exigere,quamuis bene agere:vt per Bal.hic, & in l.fin autẽ.3.eo.con cor. quod not.in l.cũ maritus.C. de sol. Obligatio sola pœnã cessare facit. Illicite permissis vtens punitur. Inuito liberationis beneficium confertur.

diuis principibus.Sed istius[a] diuersa causa est, qui non sibi sumpsit ex administratione nummos, sed ab amico accepit,[b] & ante negotiorum administrationem. Nam illi de quibus constitutum est, cum gratuitam, certe integram & abstinentem omni lucro præstare fidem deberent:licentia[c] qua videntur abuti, maximis[d] vsuris vice cuiusdam pœnæ subiiciuntur: hic bona ratione accepit ab alio mutuum: & vsuris,* quia non soluit, non quia ex negotiis quæ gerebat, ad se pecuniã transtulit,condẽnandus est. Multum autem refert,incipiat nunc debitum, an ante nomẽ fuerit debitoris:quod satis est ex non vsurario facere vsurarium.[e]

Inuitum & ignorantem possumus liberare:non autem actionem ei auferre.

XXXIX. GAIVS libro tertio de verborum obligationibus.

SOluendo quisq; pro alio licet inuito & ignorante,liberat[f] eum.[g] Quod autem alicui debetur, alius sine voluntate † eius non potest iure exigere.[h] Naturalis enim simul & ciuilis ratio

a Sed istius. respondet obiectioni.

b Accepit. Arg. pro quæstione quòd tutor pecuniam quam accepit pro copulanda pupilla,non teneatur restituere.

c Licentia.id est propter licentiam.

d Maximis. id est centesimis. & ex hoc patet quòd sola oblatio facit cessare pœnam vt in eam quis non incidat, sicut vsuram quæ nondum cœpit currere, cum hic vsuram appellet pœnam:vt infra de arbi.Celsus. & C. de vsur. l. si per te. Item not. quod punitur qui illicite vtitur permissis. sic & C. de Iudæ.l.Iudæi.

e Facere vsurarium.& sic non maximarum vsurarum.

SOluendo.} CASVS. Si creditori tuo pro te soluero,licet inuito & ignorante,tamen libero te. secus est si inuito te à debitore tuo exegero : quia non possum. & est ratio naturalis &c.Vi.

f Liberat. vnde repetit per actionem neg.gesto.quia suũ est negotium ipso gestu.Accursius.

g Eum. Not.inuito beneficium confertur liberationis : vt hic,& j.de solu.l.solutionem. & l.si pro me.& infra de exer. l.j.§.pe.in fi.§.& infra de noua.l.si Stichum. in fi. & arg.ẽ.tit. j.l.j.in fine.Sed contra j.de reg.iur.l.inuito.Solu.ibi directo prohibetur: hic per obliquum conceditur: ar.j.de acqui.re. do.l.etiã.& de ver.oblig.seruus vetãte. vel ibi in beneficio, id est in priuilegio loquitur quod affert gaudium capienti. constat autẽ quòd inuitus nemo gaudet: vt in x.col.tit.quid sit feu.cap.j.Item contra. C.de iu.de lib.l.nec emere.& j.de bono.poss.l.iij.§.inuito.& j.de dona.l.hoc iure.§.nõ potest. So.ibi directo conferri non potest: hic per mediam personã confertur: vel tractatur ibi de aliquo dominio rei vel rerum adquirendo. hic autem de liberatione adquirenda: quod est facile:vt arg. j.de act.& oblig.l.Arrianus.

h Exigere. id est ab inuito extorquere pecuniam.hoc enim innuit verbum exigere:vt infra de leg.iij.fideicommissa.§.si rem. petere vero alius potest quandoque vt coniuncta persona:vt supra de procurat.sed & hæ.j.respon.quę est contra.

A Sed primum,scilicet exigere.fallit ratione officiorum:vt C. de admi.tuto. l.debitoribus. & l.tutores. ij.in fin. & infra de admi.re.ad ciuit.perti.l.ij.§.si eo tempore.& l.fi.§.pen. Item fallit si exigenti pariter debeatur: vt infra de duob.re.l.pe. & l.ex duobus reis stipul.Azo. Item fallit, vt C.quando fisc. vel pri.de sui de.l.ij.& iij. & infra de cur.bonis dan.l.ij. Item fallit infra de appella.l.non tantum. & infra de libe.cau.l.ij.& iij.In adiecto autem non fallit:quia ipse non agit, licet ei recte soluatur: vt infra de sol. l.quod stipulatus.in fine.Accursius.

suasit, alienam conditionem meliorem quidem etiam ignorãtis & inuiti nos facere posse: deteriorem nõ posse[i].

i *Non posse.* ratio ciuilis suasit non fieri deteriorem: vt C.de sol. l.inuito. Naturalis itẽ de regu.iur. l.iure naturæ.

* *Quod in re communi quis facit non ex necessitate communionis, venit in actione negotiorum gestorum.Bartolus.*

XL. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

SI communes ædes[k] tecum habeam, & pro tua parte damni infecti vicino cauero:dicendum est, quod præstitero,[l] negotiorum gestorũ actione potius[m] quam communi diuidundo iudicio posse me petere : quia[n] potui partem meam ita defendere,vt socij partem defendere[o] non cogerer.

B

Seruus nõ est in peculio suiipsius,sed est res domini: & ideo quod impenditur circa eum insolidum non de peculio repetitur. Bartolus.

XLI. IDEM libro trigensimo ad Edictum.

QVi seruum meum me ignorante vel absente in noxali causa defenderit,[p] negotiorũ gestorum insolidum mecum, nõ de peculio[q] aget.

C

Mandatum serui non impedit hanc actionem contra dominum : licet posset etiã ex persona serui conueniri.b.d.

XLII. IDEM libro trigensimo secundo ad Edictum.

k *Si communes ædes.* ruinosas.

l *Præstitero.* ex cautione.

m *Potius.* electiue & non comparatiue ponitur : vt patet per rationem quæ sequitur: quia partẽ meam &c.vnde communi diuidundo locum habere non potest:vt j.communi diui.si quis putans.§.hoc autem.sed neg.gest.vt hic,& C.eo.siue. Item no.quòd pro parte potuit cauere: vt hic,& j.communi diui.si quis putans.§.si damni. Sed contra j.de dam.infec. l.in stipulatione. vbi dicit quòd nisi in totũ caueatur,in poss.mittitur actor. Solu.ibi loquitur quando vnus erat dominus:hic quãdo plures.Vel ibi quando tota domus minabatur ruinam: hic autem quando particula quædã, & erat ampla domus: vt j.de dam.infec. l.si finita.§.ex hoc. Vel verius ibi non dicit quòd vno nõ cauente in pos. totius mittatur actor,sed nisi in totũ caueatur,mittitur in pos.f.partis pro qua non cauetur. & sic illa secundum istam intelligitur. Item not. quòd expensas pro parte socij repeto:vt hic, & ẽ.eo.qui aliena.in fin.& j.familię exercis.ex parte.sic j.de aqua plu.arcen.si colonus.licet quidam ibi putabant contra, sed male.Accursius.

D

n *Quia.* ratio quare neg.gest.non communi diui.agatur.

o *Defendere.* scilicet cauendo.

QV *seruum.*} CASVS.Seruus meus fecit alicui damnum: vnde eius nomine conueniebar & noxaliter vt seruum meum darem pro noxa, vel resarcirem damnum.me absente Titius eum defendit, & damnum resarciit. qua act. conueniet me? Dicitur quòd act.neg.gesto.non de peculio. Viuianus.

p *Defenderit.* & emendarit damnum.

q *Non de peculio.* hoc autem intellige si vtilius fuit resarcire maleficiũ, quàm noxæ dare mãcipiũ. vt j.de peti.here.l.vtiles.& j.de bo.auct.iudi.pos.prætor ait.§.his verbis. Sed cur de peculio non agitur: vt ẽ.eo.si pupilli.§.sed si ego? Respõdeo quia non est dicendum quòd est peculiare negotium quod est gestum:quia nemo est in peculio suiipsius: vt j. de pecu. depositi.§.Stichus.& j.de pecu.leg.l.Stichus.in fi.

SI seruus.} CASVS. Cũ aberã,rogatu serui mei negotia mea gessisti.si contemplatione mei fecisti: ego tibi, & tu mihi crimus

erimus obligati actio.neg.gest.insolidum.Si vero tibi dicerem, vel tu ad mandatum illius gessisti, habebis act. mandati aduersus me de peculio, vel de in rem verso. Viuianus.

a *Negotiorum gestorum.* insolidum, non de peculio: sed cum verbum habile ad mandatum interuenit, scilicet admonitio & rogatus, deberet dari mandati: vt infra man. l. j. & instit. de oblig. ex quasi contract. in princip. quæ sunt contra. Sol. secundum P. & R. refert an admonitio fiat à seruo, & tunc non faciet mãdatum: vt hic. an à libero, & tunc sic: vt in contrariis. Vel dic quòd hic fuit admonitio, & rogatus talis ex qua nulla nascitur obligatio: quia nõ fuit facta admonitio animo obligandi: sed consilij dandi sic: vt infra man. l. idémque. §. sicui versic. si quis ea, & C.e. si negotium. & infra de dolo. seruus tuus. Accursius.

b *Si vero quasi mandatu.* sequens eius fidem.

c *Agere.* scilicet actione mandati, cum hac adiectione de peculio, vel de in rem verso: vt infra de pecul. l. iij. §. cui congruit.

SI serui mei rogatu negotia mea susceperis: si dun taxat admonit[a] à seruo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum [a] actio. Si verò quasi mandatu serui: [b]etiam de peculio, & de in rem verso agere [c] te posse responsum est.

Qui gerit negotium alterius, ipso gestu habet hanc actionem. Bart.

XLIII. LABEO libro sexto Posteriorum Epitomatorum à Iauoleno.

CVm pecuniam eius nomine solueres qui tibi nihil mandauerat: negotiorum gestorum actio tibi cõpetit, [d]cum ea solutione debitor à creditore liberatus sit: nisi[e] si quid debitoris interfuit [f] eam pecuniam non solui.

Factum in actione paterna, non venit in hac actione. Bartolus.

XLIIII. VLPIANVS libro sexto disputationum.

IS qui amicitia[g] ductus paterna, pupillis tutorem petierit, vel suspectos tutores postulauit: nullam [h]aduersus eos habet actionem secundum diui Seueri constitutionem.

Expensæ in honoribus factæ, hac actione repetuntur. Bartolus.

XLV. IDEM libro quarto Opinionum.

QVæ vtiliter in negotia alicuius erogantur, in quibus est etiam sumptus [i] honeste ad honores[k] per gradus pertinentes[l] factos: actione negotiorum gestorum peti possunt.

Factus liber non tenetur ex ante gesto. Bartolus.

Qui pure[m] testamento libertatem acceperunt, actus quem viuentibus dominis administrauerunt, rationem reddere non compelluntur.

In negotio quod est alterius ipso gestu, tenetur ille ad quem vere pertinet: licet contemplatione alterius gestum sit. Bartolus.

Titius pecuniam †credito ribus hereditariis soluit, existimans sororem suam defuncto heredem testamento extitisse, quamuis animo gerendi sororis negotia id fecisset, veritate tamen filiorũ defuncti qui sui heredes patri sublato testamẽto erant, gessisset: quia æquum est in damno eum non versari, [n]actione negotiorum gestorũ id eum petere placuit.

Qui contemplatione procuratoris gerit negotium quod spectat ad dominum, solum vigore mandati contra dominum actionem non habet: secus si contemplatione domini gesserit. Bartolus.

XLVI. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

MAndasti filio meo vt tibi fundum emeret: quod cũ cognouissem, ipse eum tibi emi. puto referre ego.gest.repetere possim? Dicitur quòd sic. {QVI PVRE.} Seruus meus negotia mea me viuente administrauit. decessi: & libertatem ei pure in testamento reliqui. Dicitur hic quòd non tenetur reddere rationem administrationis quam gessit me viuente, siue liber factus sit, siue non. {TITIVS.} Titius fecit testamentum, & sororem suã instituit heredem. ego credens eam heredem, solui creditoribus hereditariis. postea testamento rupto per querelam inofficiosi, venerunt filij defuncti ad successionem paternam ab intestato. an quod solui, repetere possim à filiis testatoris per act. nego. gesto. quæritur. Et dicitur quòd sic, licet animo gerendi negotia sororis gessi siue solui: cum veritate inspecta fuerint negotia filiorum defuncti. Viuianus.

† *Bal. hic dicit istum tex. esse singu. ad hoc quòd filius præteritus à patre minus legitime, ita dicitur suus heres patri, ac si nullũ cõdidum esset testamentũ. & iste tex. hoc probat optime. Bolog.*

i *Sumptus.* factus honestè.

k *Ad honores.* i. propter honores.

l *Pertinentes.* id est obuenientes per gradus siue gradatim: repetitur: vt hic dicit. honores enim per gradus deferuntur: veluti de minoribus ad maiores: [a]vt infra de mu. & honor. l. vt gradatim. & l. honor municipalis. §. gerendorum. Alioquin casum videtur appetere, qui ad summi loci fastigia post positis gradibus per abrupta quærit ascensum: vt in decre. dist. xlviij. ca. sicut neophytus. Sed quo modo honeste fiunt tales sumptus? Respond. olim emebantur honores secũdũ quosdam: sed hodie est contra: vt j. ad. l. Iul. ambi. l. j. Vel dic quòd palam etiam hodie possunt peti: vt j. de polli. l. j. §. j. Aliæ autem expensæ secundum consuetudinem fiunt, de quibus indubitabiliter hic potest intelligi: vt in authen. vt iudi. sine quoquo suffra. §. hæc autem omnia. colla. ij. & authent. scriptum est exemplar. col. ij. & de san. episco. §. si quis autem episcoporũ. versi. pro consuetudinibus. colla. ix. & j. de peti. hered. l. fi. & j. pro soc. l. si societatem vniuersarum. §. fi. & C. de proxi. sa. scrin. l. vnicuique. lib. xij. Sed quid si simoniace dedi pro aliquo, & habet ratum: vel eius mandato dedi: an habeam actionem? Respond. non: vt j. man. l. si remunerandi. §. si passus. versi. rei. & l. si vero non re. §. si adolescens. Sed argu. contra j. de in rem verso. l. iij. §. necnon.

Simoniacè dans pro aliquo, non repetit.

m *Qui pure.* secus si sub conditione reddendarum rationum legetur libertas: vt j. de cond. & demon. l. si cui libertas. & l. cum seruus. sed videtur quòd si non apponatur hæc conditio, tamen rationem reddere teneatur: vt C. de peti. hered. l. fi. §. pe. quæ est contra. Sol. ibi speciale est contra seruum: quia pro eo aliud eadem lege inducitur, scilicet vt ex falso testamento sit liber. Vel hic directam, ibi fideicommissariam acceperit libertatem. Vel hæc per illam corrigitur. sed prima verior est.

n *Non versari.* alias non morari. & supple, cum melius alia actio competere non posset. alioquin mala est ratio: quia secundum eam pro omni damno competeret hæc actio: & ita concurreret cum actione. l. Aquil. quod est falsum. Azo. similis lectura. s. eod. l. fideiussor. in fi. Item not. hic quod indebitum solutum quo ad soluentem, sed illi debitum cui soluitur, non repetitur ab eo cui est solutũ: vt hic, & infra de condic. indeb. l. repetitio. & supra. eo. cum pecuniam. & infra de iudic. l. de qua re. §. fin. & infra ad Vell. quanquam. in fi. & j.

a *Negotiorum gestorum.* insolidum, non de peculio: sed cum verbum habile ad mandatum interuenit, scilicet admonitio & rogatus, deberet dari mandati: vt infra man. l. j. & instit. de oblig. ex quasi contract. in princip. quæ sunt contra. Sol. secundum P. & R. refert an admonitio fiat à seruo, & tunc non faciet mãdatum: vt hic. an à libero, & tunc sic: vt in contrariis. Vel dic quòd hic fuit admonitio, & rogatus talis ex qua nulla nascitur obligatio: quia nõ fuit facta admonitio animo obligandi: sed consilij dandi sic: vt infra man. l. idémque. §. sicui versic. si quis ea, & C.e. si negotium. & infra de dolo. seruus tuus. Accursius.

b *Si vero quasi mandatu.* sequens eius fidem.

c *Agere.* scilicet actione mandati, cum hac adiectione de peculio, vel de in rem verso: vt infra de pecul. l. iij. §. cui congruit.

{CVm pecuniam.} CASVS. Creditori tuo te non mandante solui: mihi contra te act. nego. gest. dabitur ad repetendum quod solui: quia liberationem consecutus es. & hoc verum nisi tua interfuerit pecuniam non solui: vel quia erat debita in diem, nec dies venit. vel quia potuisti tibi consulere per executionem vel compensationem. Item pone quòd cum quidam pupilli patrem non haberent, ego ductus amicitia & paterna affectione tanquam pater eis tutores petij à iudice dari: & quosdam datos tanquam suspectos remoueri. si aliquid impendi, an repetere possim per act. nego. gest? Dicitur quòd nõ. h. d. cum l. sequen.

d *Competit.* vt infra eo. quę vtiliter. §. fin. & l. fin. in fi. & supra eo. soluendo.

e *Nisi.* non excipit à proximo, sed à superiori dicto, &c.

f *Interfuit.* tribus modis potuit interesse. Primo quia dies soluendi nondum venerat. vnde non aget tunc, sed demum die veniente: vt j. man. si mandauero. j. respon. Secundo, vt quia debitor retentione poterat vti. nam in multis casibus retentionem habemus, in quibus petitionem non habemus: vt infra de condict. inde. l. ex quibus. & l. si in area. in fi. Tertio, vt si econtra naturaliter sibi creditor teneatur cui poterat compensationem obiicere: vt j. de compen. l. etiam. & in his duobus casibus nullo tempore aget gestor, cum non vtiliter etiam inchoauerit: vt s. eod. l. sed an vltro. §. j. & infra man. l. si mandauero. in princi. vel si alius erat donaturus: vt C. eo. l. ij.

g *Si qui amicitia.* Alias est. l. si quis.

h *Nullam.* No. non agit qui pro paterna gerit amicitia: vt hic. & C. eo. si paterno. & s. eo. l. ex duobus. §. fi. sed contra s. eod. si pupilli. §. sed si ego. Sol. hic non gessit contemplatione amicitiæ, scilicet simpliciter: sed amicitia paterna, id est ea affectione quã pater gerit filij negotia. s. pietate semper præsumpta. potest etiam pietatis motus distingui & miseriter dum.

{Vtiliter} CASVS. Vt ad honores ad quos gradatim peruentur, promouereris, sumpt[e] feci. an per actio. neff. Vetus.

de pig. act. solutum. §. solutam. vers. vnde. Sed contra. ℣. de condict. inde. si pœnæ causa. §. j. Sol. hic soluit nomine hereditario, ibi nomine proprio, & ideo repetit indebitum. licet enim hic contemplatione eius qui non erat heres, soluit: nomine tamen hereditario soluit. sic & bo. si pos. licet sui contemplatione semper soluat, tamen quandoque suo, quandoque hereditario soluit nomine: vt ℣. de peti. here. quod si possessor. & l. si quid possessor. sed & si hic soluisset nomine sororis, & heres ratum haberet: non ipso iure, sed per exceptionem liberatur: vt ℣. de peti. here. quod si possessor. & l. si quid possessor. & hoc secũdum Azo. sed Bul. & Io. aliter legem istam intelligunt. nam dicũt eam habere locum cuiuscunque nomine sit solutum: vt plene dixi. ℣. e. si pupilli. §. quid ergo inquit. vel dic, aut suo nomine: & tunc contraria. aut hereditario: vt ℣. l. fin. aut nomine tertij: & tunc est idem quod hic.

qua mente emerim. Nam si propter ea quæ tibi necessaria esse scirem, & te eius voluntatis esse, vt emptum habere velles: agem[b] inter nos negotiorum gestorum, sicut ageremus si aut nullũ omnino mãdatum intercessisset, aut Titio[a] mãdasses, & ego, quia per me commodius negotium posim conficere, emissem. Si verò propterea emerim, ne filius mandati iudicio teneatur: magis est vt ex persona eius & ego tecũ mandati [b] agere possim, & tu mecum actionem[c] habeas de peculio [d]: quia & si Titius[e] id mandatum suscepisset, & ne eo nomine teneretur, ego emissem: agerem cũ Titio negotiorum gestorũ, & ille tecum & tu cum illo mandati. Idem est & si filio meo mandaueris vt pro te fideiuberet: & ego [f] pro te fideiusserim. Si proponatur te Titio mandasse vt pro te fideiuberet: méque, [g] quòd is aliqua de causa impediretur[h] quo minus fideiuberet[i], liberandę fidei eius causa fideiussisse: negotiorũ gestorum mihi competit actio[k].

Inter actionem propositam cum solennitate vel sine, non est differentia. hoc dicit secundum vnam lectu. & nullum contrarium habet. Secundo legitur vt dicas, inter actionem directam & vtilem non est differentia in effectu. b. d.

XLVII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

ACtio[l] negotiorum gestorum illi datur, cuius interest hoc iudicio experiri. Nec refert, directa[m] quis an vtili[n] actione agat vel conueniatur: quia in extraordinariis iudiciis, vbi conceptio formularum non obseruatur, hæc subtilitas superuacua[o] est, maxime [p] cum vtraque actio eiusdem potestatis est, eundémque habet effectum.

Qui habet actionem pro alio, ad eius petitionem debitorem cogitur liberare, Bart.

XLVIII. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

Mandasti. ℣ CASVS. Filio meo mandasti vt fundum vel rẽ aliquam tibi emeret. ego hæc sciens emi. dicitur quòd refert an emerim contemplatione tui: quia forte sciui illum fundum tibi fore necessarium: & erit locus act. negot. gest. & tu tenebris mihi, & ego tibi insolidum. Si vero emi ne filius qui mandatum suscepit de emendo, mandati teneretur ex persona sua, habeo act. mandati contra te: & tu aduersus me habebis de peculio. si vero alicui extraneo vt emeret mãdasti, & contẽplatione sui emi, ne iudicio mãdati teneretur: habes aduersus illum extraneum neg. gest. act. & ipse aduersus te mãdati: & ecõtra hæc sunt vera si filio meo mãdasti vt pro te fideiuberet. nam distingue vt ℣. cuius contẽplatione gessi.

a *Aut Titio.* cuidam extraneo. Accursius.

b *Mandati.* per filium mihi quæsita.

c *Actionem.* mandati.

d *De peculio.* i. mandati de peculio. imò insolidum debet teneri pater: vt & tunc quando tutelam filij quia erat tutor agnouit: vt ℣. de tute. l. si filius quæ est contra. Sol. pater de peculio ex filij persona tenetur: vt hic. & nihilominus ex sua tenetur insolidũ vt fideiussor: quia ratum videbitur habuisse: vt ibi, & infra quod iussu. l. j. §. si ratum. & ℣. ad municip. l. ij. vel speciale est ibi fauore pupillorum: vt videatur agnoscere tutelam datiuam. non autem sic in testamentaria: vt ℣. de admin. tu. l. Lucius Titius. Vel hic protestatus est contra, id est, quod nollet habere ratum mandatum in præiudicium sui. vel si nõ esset protestatus: si tamen ob hoc principaliter gerebat, vt sibi obliget filium, non vt habeat ratum, tenetur de peculio tantum, vt hic: sed ibi non filium obligari sibi, sed factũ filij ratum haberi volebat. Vel verius dic, hic gessit pater, vt nec ipse per filium, vel filius qui mandatum susceperat, teneretur. ibi econtra vt teneretur. Vel hic vt extraneus gessit quòd filius erat facturus, ad instar domini fideiubentis pro seruo: qui non tenetur ob hoc quod iussu: cũ aliud sit iubere &c. vt ℣. ℣ iussu. l. j. §. sed & si. ver. quid ergo. Sed ad quid pater de peculio conuenitur? Respon. si interfit domini negotiorum potius emi à filio quam à patre: quia cautius emisset: idem si dicatur filius commisisse culpam, vel ego pater. nam si quid culpabiliter pro filio gessi filio ratum habente (quod potest, quia suũ est negotiũ cura & solicitudine) & suo nomine gessi: ipse videtur culpam commisisse quã ego commisi: & ideo ex eius persona de peculio teneor: vt hic dicit. si vero ratum non habeat male gestum à me, tunc nec ipse tenetur si non fuit in culpa, ex eo quòd non gessit: nec ego. sed si dolo feci ego pater. insolidum teneor: vt ℣. commo. l. iij. §. si filio. secundum Azo bene gestum autem à me ratum habere compellitur filius: vt ℣. eo. l. Pomponius. cum eius sit negotium cura & solicitudine: vt dixi. sic ℣. eo. l. si pupilli. in prin.

e *Quia & si Titius.* scilicet extraneus. Azo.

f *Et ego pro te fideiusserim.* nam distinguitur: vt ℣. cuius contẽplatione fideiussi: & sic etiam intelligitur infra man. si vero non remu. §. si filio. prædicta autẽ probat ad instar extranei: quia si ꝓponatur &c.

g *Méque.* scilicet proponatur.

h *Impediretur.* scilicet culpa sua: vel voluntaria causa. nã si casu, nõ tenetur mandati: nec dicetur per me fideiussorem liberari. Azo.

i *Fideiuberet.* cum suscepisset Titius mandatum fideiubendi: alias non teneretur Titius. Azo.

k *Actio.* aduersus Titium tantum, secundũ quosdam. Alij dicunt quòd contra vtrũque: sed malè dicunt omnes: quia hoc est reciendum cum distinctione quam. ℣. prori. fecit, scilicet cuius cõtemplatione fideiussi.

Actio. ℣ CASVS. Regulariter datur act. neg. gesto. ei cuius interest. non refert agat quis directa vel vtili. formulæ enim sublatæ sunt hodie. Item eundem effectum habet vtilis vt directa. q. d. inter solẽnem & non solennem nõ est differentia: quia eundem habent effectum. Vel aliter dic hunc casum: quia non est differentia inter directam & vtilem: quia tantum per vnã quantum per aliam consequitur: quia directa datur ponenti gerenti: & vtilis datur gerenti ex necessitate. & sic duobus modis ponitur casus huius l. Viuia.

l *Actio.* duobus modis pone casum. Primo, quia inter directam id est solennem, & vtilem. i. quæ sine solennitate datur, non est hodie differentia: vt supra de origine iur. l. ij. §. omnium. & C. de formu. l. j. & ij. nam omnes hodie extra ordinẽ iuris, id est extra antiquam solennitatem proponũtur: vt hic dicit. & insti. de interdict. §. fi. Secundo dicas quòd non est differentia inter directam, id est eam quæ venit ex verbis legis & mente: & vtilem, id est eam quæ venit tantum ex mente, & datur ex verbis & mẽte spontaneo gestori: vt supra eo. l. j. & insti. de oblig. quæ ex quasi contra. in prin. & mente tutum, vt illi qui ex necessitate gerit, vel ex necessitatis suspicione: vt ℣. eo. l. iij. §. hac actione. & C. eo. l. curatoris. Sed ecce imò inter talem vtilem & directam refert: quia qui putat se tutorem vel curatorem, etiam de gerẽdis tenetur: vt infra de admini. tuto. l. tutores. § curator. vers. qui se. & §. tutor. ibi cus in gestore. vt C. eo. l. tutori. & supra eod. l. iij. §. interdum. Item heres curatoris non tenetur nisi de dolo & lata culpa defuncti, nisi lite contestata: vt C. de here. tu. l. j. secus in herede gestoris: vt ℣. eo. l. iij. §. hoc autem. Responderi potest quòd tantum consequitur quis per vnam, quantum per aliam quando competit: non tamen dico quòd totiens vna quotiens alia detur. Sed prima positio verior est.

m *Directa.* id est solenni.

n *Vtili.* id est non solenni.

o *Superuacua.* per tit. de formulis. C. secundum primam positionem.

p *Maxime.* hæc dictio maxime, secundum vtrãque positionem abundat. sic. C. de ma. test. l. fi. §. ij. alias enim innueret quòd aliquando vtraque non haberet eundem effectũ, quod esset falsum. Vel dic quòd non abundat: vt dicas, superuacua est maxime &c. id est illa maxima & potissima ratione, quia vtraque actio &c. & sic aduerbium maxime, conuertitur in nomen.

Ignorante. ℣ CASVS. Soror mea contraxit matrimonium cum Titio: & dotem dedit: & stipulatus sum dotem sororis meæ mihi reddi. si soror mea velit vt sibi actio cedatur vt maritus liberetur: poterit hoc consequi per neg. gest. actionem. Viuianus.

Ignorante.

a *Ignorante.* non tantum sciente. Azo.
b *Stipulatus.* scilicet nomine sororis.
c *Vt virum liberaret.* quia remittere ei vult. idem si velit sibi cedi actionem: vt infra man. l. idemque. §. si cui. & idem si alio quocunque modo mutaret obligationē: vt infra de iure dot. l. mulier. §. fin.

Si rem. } CASVS. Vendidi tibi seruū meum, qui seruus secum portauit rem meam. rem illam alij vendidisti: postea res illa periit: agam aduersus te neg. gest. act. ad pretium quod ex re mea percepisti. Sed pone, credebam me heredem in testamento: tu eras institutus: vnde legata in testamento relicta de meo solui: habeo contra te act. neg. gest. quia per solutionem es liberatus. & sic ponit duos casus secundum Io. Sed Azo dicit quòd hæc l. ponebat tres casus. Primus est, quando res periit. Secundus est, quando res est vsucapta. Tertius, quando alius soluit legata. Sed secundum positionem Azo. qui dicit rem furtiuam vsucapi, ob. j. de vsuca. l. sequitur. §. quod autem. sed secundum positionem Io. in ver. ait, vbi dicit quòd res furtiua non potest

* *quando quidem.*

† *De hac vsucapi* : sed ipse dicit quòd non erat furtiua, sed aliter apud ipsum emptorem erat vel fuit. Vi-

ff. de furtis. l. furtiua. §. ita fin.

uianus.

d *Vendiderit.* suo nomine, & putans eam esse peculiarem: & ideo suam, quia seruus fuerat venditus sibi cū peculio. Azo. Et pone casum duobus modis. Primo vt sint tantummodo duo responsa in lege ista. Secundo quòd sint tria: vt statim dicens exponendo literam.

e *De pretio.* rei à seruo surreptæ: & ab emptore venditæ.

f *Mihi.* ratum habenti in subsidium re perempta, non aliter secundum Bul. vt diximus supra eod. l. si pupilli. §. sed si ego. Est & alia ratio necessaria, quæ adest: quia iste emptor habet pretium eius rei venditæ ex causa lucrativa: vt j. si cert. pet. si eum seruum. & quod sequitur, vt dari &c. incipit secundum casum.

g *Cum esset meum.* credebas ergo tuum, quod erat meū ipso gestu: vt quia creditori meo soluebas: vt statim ponit exemplum: sicut econtrario &c. secundum Io. Aliter enim si esset meum negotium vel ratihabitione, vel ipsa re, vel cura & sollicitudine, & tu fecisti tuo nomine, non datur actio: vt diximus secundum Bul. vt ꝫ. c. l. si pupilli. §. quid ergo inquit Pedius. dabitur ergo hoc casu contraria: sed & dari potest directa propter non exactam cautionē à legatariis: vt j. ad l. Falc. dolo. Sed tu dicas secundum Azo. quod sunt tres casus. Primus si vendidisti rem meam, & ea desiuit esse in rerum natu-

D ri, vsque illuc, vt dari &c. Secundus quando est prescripta vel vsucapta: quod pro eodem est, ac si naturaliter desiisset, vsque illuc, sicut econtrario &c. & C. de rebus alie. non alie. l. j. & vtroque prædictorum casuum est meum negotium ratihabitione, & dabitur mihi domino actio. Tertius, quando est meum ipso gestu, & datur contra me. Accursius.

h *Sicut ex contrario.* exemplificatiue secundum Io. sed similitudinarie secundum Azo.

i *Soluisses.* scilicet nomine hereditario, secus si suo. & sic non ob. j. communi diui. l. in hoc iudicium. & de hoc plene diximus ꝫ. eo. si pupilli. §. item quæritur. in distinctione quæ dicit de quatuor modis quibus est alienum negotium.

k *Quandoque.* pro quia. Accursius.

l *Liberarer.* cum tamen hoc statueris in animo secundum Ir. B & Io. Tu dic per exceptionem, & statim cum hereditario nomine soluerit: vt dixi. & eodem modo intelligitur supra eo. l. quæ vtiliter. §. fi. Vel ibi nomine tertij, hic nomine veri debitoris.

DE CALVMNIATORIBVS.
ff. Vetus.

IGnorante[a] quoque sorore si frater negotium eius gerens dotem à viro stipulatus[b] sit: iudicio negotiorum gestorum vt virum liberaret[c], iure conuenitur.

Negotium non meo nomine gestum in subsidiū re perempta vel præscripta possum habere ratum vt mihi hæc actio concedatur. Bartolus.

XLIX. AFRICANVS libro octauo Quæstionum.

SI rem quam seruus venditus surripuisset à me venditore, emptor vendiderit[d], eáque in rerum natura esse desierit: de pretio[e] negotiorū gestorum actio mihi[f] danda sit: vt dari deberet si negotium quod tuum esse existimares, cum esset meum[g], gessisses: sicut ex contrario[h] in me tibi daretur, si cum hereditatem quę ad me pertinet, tuam putares, res tuas proprias legatas soluisses[i]: quandoque[k] de ea solutione liberarer[l].

A *Dictum est supra de negotiis gestis nostris ab aliis bona fide: nunc quando in iudicio ad nostram lationem & per calumniam, audi. Et nota quòd in duobus casibus tantum loquitur hic titulus, scilicet quando accepit pecuniam vt faceret quis negotium per calumniam: & quando vt nō faceret: vt infra eo. l. 1. in princip.*

TITVLVS VI.

Primo ponit mentem edicti. secundo incipit exponere. Secunda, tibi, hoc autem. Bartolus.

I. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

IN eum[m] qui vt calumniæ causa negotiū faceret vel non faceret[n], pecuniam accepisse dicetur, intra annum in quadruplum[o] eius pecuniæ quam accepisse dicetur, post annum[p] simpli in factum actio competit[q].

B *Hic exponit verbum, negotium. & breuiter hoc dicit: Negotium intelligitur siue in causa ciuili, siue in criminali, siue priuata, siue publica. Bartolus.*

Hoc autem iudicium nō solùm in pecuniariis causis, sed ad publica crimina[r] pertinere Pomponius scribit: maxime cum & lege repetundarum teneatur, qui ob negotium[s] faciendum aut non faciendum per calumniam, pecuniam accepit. Qui autem accepit pecu-

C nia transegerit, non erit locus huic edicto. nam hoc casu nō tenetur dans nec accipiens: & valet transactio. & hoc intelligunt quidam quando aduersarius cum procuratore aduersarij transegit: puta quando calumniose dominus incœpit agere vel accusare: procurator vero eius bona fide prosequitur. ⁊ PECVNIAM. } Qualiter quis videatur pecuniam accepisse, dicitur hic & in. ll. sequent. vsque ad. §. illud. ⁊ ILLVD. } Dedi Titio pecuniam vt Seio faceret negotium. id est vt Seium per calumniam accusaret. dicitur hic quòd ego non repetam: Seius autem qui accusari debebat, repetere poterit. Si vero Titio pecuniam dedisti vt me per calumniam accusaret, & ego aliam pecuniam dedero Titio prædicto vt me non accusaret: duas habeo actiones in factum in quadruplum: vnam ex donatione mea: aliam ex donatione tua. hoc dicit vsque ad. l. hæc actio. Viuianus.

m *In eum.* nisi sit parens, vel patronus, vel similis: vt j. de obsequiis. l. parens. puto tamen eos hoc casu teneri actione in factum generali: quæ datur in subsidium, quæ in multis articulis admittitur: vt j. de præscrip. ver. quotiens. & C. de sacr. ecle. sancimus. ne lucrentur huiusmodi personæ iniquæ: vt j. de dolo. l. non debet. in fi. & l. seq. & C. de dolo. si superstite. & C. de iur. do. l. j. sed an in hoc casu hæc subsidiaria datur in quadruplum? potest dici quòd sic: vt j. de fur. l. si quis

D vxori. §. j. licet marito in vxorem pœnalis non detur: vt C. rerum amo. l. ij.

n *Non faceret.* cum facere vellet. Sed an[a] qui dedit vt faceret, teneatur simili pœna? Respond. tenetur: vt argu. C. de episco. & cle. l. si quenquam. in fin. & C. de pœna iudi. authent. nouo iure. & infra ea. l. §. sed & constitutio.

o *In quadruplum.* an totum sit pœna vel non, dic vt infra eo. l. in heredem. §. fin.

p *Annum.* vtilem: vt infra eo. l. annus.

q *Competit.* ei qui dedit vt non fieret: & ei ob cuius malū vel bonum fuit datum, vt infra eod. l. & generaliter. §. illud. & l. si quis ab alio. Sed an hæc actio infamet? Quidam quòd sic: vt diximus supra de in fa. l. j. Accursius.

r *Crimina.* si quis accipiat ob ea instituenda vel non instituenda.

s *Ob negotium.* criminale, vel forsan pecuniarium: vt j. ad l. Iul. repetun. l. ante p. circa prin. ibi, iudiciúmve capitis pecuniæve. &c. sed B. contra. Et no. quòd hic tenetur quinque modis. Primo hoc edicto. Secundo. l. Iul. repe. vt hic: quæ impo-

[a] *No. gl. secundū Bal. & pœnæ stricte contra aliquid accipientes per baratariā, videtur etiā habere locum contra dantes, concor. & facit. l. 1. de cupreſſis. li. 10. C.*

nit pœnam extraordi. vt ĵ. ad l. Iul. repetun. l. lex Iulia. §. hodie. Tertio tenetur crimine falsi: quod pœnam deportationis vel vltimi supplicij continet: vt ĵ. ad l. Corne. de fal. l. j. respon. & §. fi. Quarto tenetur de crimine concussionis: vt ĵ. de concuſ. l. fi. & his quatuor modis tenetur qui pecuniam vel simile accepit: vt ĵ. eo. & generaliter. sed in alio differunt: quia lex Cor. & Iul. repet. non distinguunt, faciebas per calumniam vel nō faciebas: sed satis est quòd accepisti. At hoc edicto & crimine concussionis ita demum teneris, si ita accepisti quod negotiū calumnioſè instituas vel nō instituas. Quinto tenetur l. Remmia. sed hæc ob aliam causam punit, scilicet qp crimen inchoatum nō prosequitur & punitur ad similitudinem supplicij vel extraordinariè: vt ĵ. ad Turpil. l. j. in prin. & C. de accu. l. fi in prin. Sed an vna via per aliam tollatur? Respon. hoc edictum per alia nō: vt C. quando ci. ac. cri. præ. l. j. repetund. vero & de falsis inuicem tolluntur: vt ĵ. de accuſa. senatus. lex Remmia per aliam nō tollitur: quia ex alio facto datur: vt ĵ. de accu. libellorum. §. sed & si aliud. Item hoc edictum pœnam venire facit ad bursam actoris: alia ad fisci. Accursius.

a *Tenetur.* facit. s. de pact. l. iurisgentium. §. sed si fraudandi. & infra de pecu. l. summa. §. pen.

b *Nostri.* ſ. Antonini: quæ est. C. de pœna iudic. qui male iudi. l. j.

Aduocatus & procurator aduersarij dicitur.

c *Aduersario.* non principali, sed eius procuratori vel aduocato, qui & aduersarij dici possunt: & tenetur domino causæ hoc edicto cuius sunt procuratores: quia pecuniam acceperunt vt eis facerent negotium per calumniam, id est vt paterentur se vinci. & hic qui dedit punitur: vt subiicit.

d *Dare.* & per consequens eis accipere. Accursius.

e *Litem perire.* nisi ille qui dedit, confessus fuit. tunc enim in cuentum litis meretur veniam. in auth. vt liti. iu. §. ij. col. ix. & continua sequentia his: nam &c. q. d: sine dubio lis perit vbi per calumniam facta est contentio litis, id est receſſum est à lite per corruptelam: vt s. proxi §. nam & si non per calumniam sit facta, adhuc dubium est. & hoc est, nā &c. & dic casum sic: dominus lit. calumnioſe instituit: & postea procuratorem ordinauit, qui procurator transegit habens liberam administrationem: vt supra de proc. l procurator cui generaliter, vel speciale mandatum: vt supra de pac. l. rescriptum. §. fi. aliàs enim non posset transigere: valet quidem hæc transactio potius inspecta bona fide procuratoris quàm mala domini: vt infra de contrahen. empt. in huiusmodi. & de ædil edict. l. cum mancipium. & sic aduersarius exponetur vt supra, scilicet procurator aduersarij. Sed quid si ipse dominus litis transegerit? Dic quòd valet semper transactio nisi in casu, quando scilicet actor calumnioſe agit. quo casu non valet. & potest dici hoc edictum habere tunc locum: vt infra de condict indebi. l. in summa. §. j. secus si nulla dicatur ideo quia de tali crimine non licet transigi: vt C. de contrahen. & commit. stip. l. si quidem. in fin. tunc enim non cadit in hoc edictum. Et vt plene scias quando locum habeat hoc edictum vt pereat lis: distingue, an dedi procuratori, vel tutori, vel aduocato aduersarij: an ipsi aduersario. primo casu litem perdo: vt hic, & infra de iur. fisc. l. in fisci. & l. eius qui. j. respon. idem si dedi iudici vt pro me iudicet.

niam siue ante iudicium siue post iudicium acceptum, tenetur[a].

Qui corrumpit iudicem vel aduersariū, litem perdere debet. secus si bona fide transigit. Bartolus.

Sed & constitutio imperatoris nostri [b] quæ scripta est ad Calsium Sabinum, prohibuit iudici vel aduersario[c] in publicis vel priuatis vel fiscalibus causis pecuniam dare:[d] & ex hac causa litē perire[e] iussit. Nam tractari potest, si aduersarius[f] non per calumniā transigendi animo accepit, an constitutio cessat. & puto cessare, sicuti hoc quoque iudiciū. neque enim tranſactionibus est interdictum: sed sordidis concussionibus.

Pecuniam accipere dicitur quocunque modo bursale commodum consequatur. B.

Pecuniam autem accepisse dicemus, etiam si aliquid pro pecunia[g] acceptum.

II. PAVLVS libro decimo ad Edictum.

QVinetiam si quis obligatione liberatus[h] sit, potest videri cepisse. Idémque si gratuita pecunia vtenda data[i] sit: aut minoris locata venditáve res sit. Nec refert, ipse pecuniam acceperit, an alij dari iusserit, vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

III. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

ET generaliter idem erit si quid omnino compēdij sensit propter hoc, siue ab aduersario siue ab alio quocunque.

Punitur affectus, licet non sequatur effectus: quando lex solum affectū sine effectu considerat. Bartolus.

Si igitur[l] accepit vt negotium faceret: siue fecit,[k] siue non fecit: [l] & qui accepit ne faceret: & si fecit, tenetur.[m] Hoc edicto tenetur enim is qui depectus[n] est. Depectus autem dicitur turpiter pactus.

Si turpitudo versatur etiam ex parte dantis: is non competit repetitio, sed solum ei in cuius præiudicium datum est. Bart.

Illud erit notandū, quòd qui dedit pecuniam vt negotium quis pateretur, non habebit ipse repetitionem: turpiter enim fecit. [o] sed ei dabitur petitio* propter quem datum est vt calumnia ei fiat. Quare si quis & à te pecuniam accepit vt mihi negotium faceret: & à me, ne mihi faceret: duobus [p] iudiciis mihi tenebitur.

Duobus modis legitur in glo. primo quòd

Idem dico & si simpliciter dedi vt pronunciet. licet M. contradixerit: vt infra de condic. ob tur. cau. l. ij. §. fin. Sed & actio de dolo ad damna & ad expensas contra me datur domino si procurator non est soluendo: vt infra de dolo. l. & eleganter. §. pen. in duobus tamen casibus litem non perdo, primus si sponte fui confessus: vt C. de pœna iudi. in authenti. nouo. alius quando domini voluntate trisegissem. in secundo casu quando ipse aduersario, semper valet transactio: vt per totū ti. de transactio. in C. & ff. nisi in casu: vt ĵ. de condic. inde. in summa. in princ. & hoc si causa erat pecuniaria. si vero criminalis, & poterat transigi, vt quia ingerit pœnam sanguinis, valet transactio quantum ad accusatum: vt ĵ. de bo. eorum. l. j. sed accusator incidit in Turpil. & maxime si innocens erat accusatus, nec probatum est crimen in eo. si vero nocens, non tenetur hoc edicto: quia peccata nocentium &c. vt infra de iniur. eum qui. in princ. incidit tamen in Turpill. vt C. de adult. l. ſerui. Item non incidit in Turpil. si innocens erat, si tamen crimen fuit probatum: vt infra ad Turpill. l. j. § incidit. si vero transigi non poterat, vt quia crimen erat capitale: nec ingerit, scilicet sanguinis pœnam: vt C. de transacti. l. transigere accusatus habetur pro confesso: vt infra de præuaric. & fin. & cessat

hoc edictum.

f *Aduersarius.* id est procurator aduersarij.

g *Pro pecunia.* large enim dicitur pecunia: vt infra de verbo. ſigni. l. iiij. & C. de consti. pecu. l. ij. in fi. Acc.

h QVinetiam. *Liberatus sit.* vt infra de reg. iur. l si quis obligatione. & dic per acceptilationem: vt differat à ſequenti. l. §. hoc edicto. Acc.

i *Vtenda data.* nam interusurium remisisse videtur, & sic est arg. contra magistros. ad quod facit infra de leg. j. si seruus le. §. fi.

k ET *generaliter. Siue fecit.* scilicet calumnioſe.

l *Siue non fecit.* Et sic punitur propositum, licet non sequatur effectus: vt supra de postu. l. j. §. item senatuſconſulto. in gl. siue non. & supra quod quisque iur. l iij. in prin. ſed ar. contra s. de his qui no. infa. l. qui autem.

m *Tenetur.* & sic not. quòd qui accepit, semper tenetur siue per condict. ob tur. cau siue ob causam, siue per hoc edictū: sed non semper agit qui dedit: vt infra eo. §. fin. Accursius.

n *Depectus.* Sed qualiter hic in quadruplum tenetur? Respon. bene: vt infra eo. si quis ab alio. in fin. j. respon. nam recepisse videtur: vt infra de his quæ in frau. cre. l. j. in fi.

o *Turpiter enim fecit.* & ita in pari causa potior est &c. vt infra l. in heredem. §. fin. Sed quid si dedero quid sub hac disiunctione vt sibi non fieret, aut illi fieret negotium per calumniam: aut sub hac coniunctione vt sibi non fiat, & vt alij fiat? Respon. vt diximus in simili infra de condic. ob tur. cau. l. vbi autem.

p *Duobus iudiciis.* id est duabus actionibus in factum.

HAec actio.} CASVS. Dedi tibi pecuniam ne me per calumniam accuſares. me defuncto heres meus non agit hac actione neque ad quadruplum neque ad simplum secundum quosdā: sed tamen poterit agere condictione ob turpem causam. vel potest intelligi vt heres non agat hac act. scilicet in factum ex hoc edicto ad quadruplum: sed ad simplū agat

rapturus.

tantum. & sic duobus modis ponitur hic casus. Item datur contra heredem in simplum, scilicet in id quod ad eum peruenit: vt in l. seq. Viuianus.

a *Hæc actio.* Duobus modis potest legi hæc lex. Primo vt hæc actio in factum non detur: heredi etiam in simplum. & quod dicit repetere potest, scilicet per condictionem ob turpem causam. & quod dicit quia &c. melior ratio videtur, quia ad vindictam tantum dari videtur: vt in actione iniuriarum. similis ratio est quod ideo vna nō detur: quia alia datur: vt ff. vi bo rapt. l. ij. §. vlti in fin. Secundo dicas (quod est verius) quòd hæc regula quæ est in principio, restringitur per subsequens: vt & aliàs infra de adqui. poss. si is qui. & quòd dicit in fine, repetere potest: scilicet actione in factum ex hoc edicto. Et secundum hoc quęritur si turpitudo versetur ex parte dantis? Respon. non datur danti nec eius heredi condictio ob turpem causam: vt ff. proxi. §. fi. nec ex hoc edicto: vt supra. l. proxi. §. fin. sed an dabitur heredi eius ob cuius malum datio facta fuit? Respon. condictio ob turpem causam non: quia vt condictio talis vel similis detur, oportet aliquid geri ab eo cui datur: vt infra de condict. inde. si in area. in princip. quod hic non fuit. dic ergo actionē in factum dari ex hoc edicto heredi etiam in quadruplum intra annum: nec dicas quòd sit ad vindictam. cū enim ideo detur quod ad eum peruenit, non potest dici ad solam vindictam dari.

Hæc actio competit ad simplum quādo cōpetit condictio ob turpem causam ista lec. non est vera: vt infra l. proxi. §. fi. secundā aliam. h. d. Hæc actio non datur heredi nisi ad simplum. Bartolus.

IIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

HAec actio [a] heredi [b] quidem non competit: quia sufficere ei debet quòd eam pecuniam quam defunctus dedit, repetere potest: [c]

Hæc actio datur contra heredem quatenus ad eum peruenit. Bartolus.

V. VLPIANVS libro decimo ad Edictum.

IN heredem autem competit in id quod ad eum peruenit. Nam est constitutum, turpia lucra heredibus quoque extorqueri, licet crimina extinguantur: [d] vt puta ob falsum, vel iudici ob gratiosam sententiam datum, & heredi extorquebitur, [e] & si quid aliud scelere quæsitum.

Hæc actio quantum ad simplum concurrit cum condictione ob turpem causam & vna per aliam tollitur. Bartolus.

Sed etiam præter hanc actionem [f] condictio [g] competit, si sola turpitudo accipientis [h] versetur. nam si & dantis, [i] melior causa erit possidentis. Quare si fuerit condictum, [k] vtrū tollatur [l] hæc actio: an verò in triplum danda sit? an exemplo furis & in quadruplum actionē damus, & condictionē? Sed puto sufficere alterutram actionem. Vbi autem condictio competit, [m] ibi non est necesse post annum [n] dare in factum actionem.

Annus in hac actione computatur à tēpore scientiæ. Bartolus.

VI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

ANnus autem in personam quidē eius qui dedit pecuniam ne secum ageretur, [o] ex eo tempore cedit ex quo dedit: si modò potestas ei fieret experiūdi. In illius verò personā, cum quo vt agatur, alius pecuniā dedit: dubitari potest, vtrū ex die datæ pecuniæ numerari debeat, an potius ex quo cognouit [p] datam esse: quia qui nescit, [q] is videtur experiundi potestatem non habere. Et verius est ex eo annum numerari, ex quo cognouit.

Hæc actio competit danti non turpiter, & ei etiam ob cuius negotium datum est, licet ipse non dederit. Bartolus.

aTu dic ſecundū Bartol. & tolla tur in totū. vt l. i. §. in tutela. de tu. & ra. diſtr.

† *Iſte text. facit ad ſtatutum de donatione vt inſinuetur intra certum tempus. & ad ſtatutū de ſyndicis vt maleficia intra certum terminum denuntient. de quo per Bal. hic.*

a Hæc actio. Duobus modis potest legi hæc lex. Primo vt hæc actio in factum non detur: heredi etiam in simplum. & quod dicit repetere potest, scilicet per condictionem ob turpem causam. & quod dicit quia &c. melior ratio videtur, quia ad vindictam tantum dari videtur: vt in actione iniuriarum. similis ratio est quod ideo vna nō detur: quia alia datur: vt ff. vi bo rapt. l. ij. §. vlti in fin. Secundo dicas (quod est verius) quòd hæc regula quæ est in principio, restringitur per subsequens: vt & aliàs infra de adqui. poss. si is qui. & quòd dicit in fine, repetere potest: scilicet actione in factum ex hoc edicto. Et secundum hoc quęritur si turpitudo versetur ex parte dantis? Respon. non datur danti nec eius heredi condictio ob turpem causam: vt ff. proxi. §. fi. nec ex hoc edicto: vt supra. l. proxi. §. fin. sed an dabitur heredi eius ob cuius malum datio facta fuit? Respon. condictio ob turpem causam non: quia vt condictio talis vel similis detur, oportet aliquid geri ab eo cui datur: vt infra de condict. inde. si in area. in princip. quod hic non fuit. dic ergo actionē in factum dari ex hoc edicto heredi etiam in quadruplum intra annum: nec dicas quòd sit ad vindictam. cū enim ideo detur quod ad eum peruenit, non potest dici ad solam vindictam dari.

b *Heredi.* dantis vt non fiat calumnia. Accursius.

c *Potest.* scilicet actione in factum ex hoc edicto.

IN heredem. } CASVS. Ista actio datur in heredem inquantū ad eum peruenit: quia in persona heredis crimen extinctū est. {*SED ETIAM.*} Volebas me per calumniam accusare, dedi tibi pecuniam ne hoc faceres: vel alius dedit vt me accusares. habeo act. in factum ex hoc edicto. Item cōdic. ob tur. cau. Si vero vna actione actum fuerit, an alia tollatur? dicitur quòd vna vel altera sufficit agi: tamen hoc intelligas vt circa literam notatum est. Viuianus.

d *Extinguatur.* morte scilicet: vt C. si reus vel ac. mor. fuerit. l. j. ij. & iij.

e *Extorquebitur.* vt hic, & infra quod metus causa. l. quod autem. & l. quod diximus. §. fi. vnde Cato: Nemo diu gaudet sub iniquo iudice vicens. Sed cui dabitur? Quidam fisco: vt infra de iure fisc. Lucius. puto tamen magis alteri parti: subaudi, si non versetur turpido ex parte dantis. M. vt supra l. & generaliter. §. illud. & arg. contra. infra de fitigi. l. fin.

f *Prætor hanc actionem.* scilicet in factum ex hoc edicto.

g *Condictio.* scilicet ob tur. causam.

h *Accipientis.* vt si dedi ne mihi faceres negotium per calumniam: vt infra de condict. ob tur. cau. l. j.

i *Datus.* veluti si fuerit datum iudici vt male iudicet, vel aduersarij procuratori: vt supra eo. l. j. §. penul.

k *Condictum.* id est repetitum per condictionem ob turpem causam.

l *Virum tollatur.* caute nota tres quæstiones, an in totum quadruplum tollatur, vel ratione simpli, vel in nihilum hæc actio in factum per conditionem ob turpem causam. ad quæ confuse respondet, dicens sufficere alterutram. quod expone, id est alteram. & hoc scilicet quantum ad rei persecutionem: sed in pœna durat actio; vt ar. j. de fur. l. pi-

m *Vbi autem condictio competit.* vt quando dedi ne mihi fieret negotium per calumniam. Accursius.

n *Post annum.* sed intra annum forte datur in triplum secundum Azo.

ANnus } CASVS. Dedi tibi decem ne mihi negotium facias per calumniam. vnde habeo actio. in factum vsque ad annum. nunc quæritur ex quo tempore currat annus. Et dicit quòd à tempore dationis currit annus iste. hoc est verum quando ego dedi ne mihi negotium facias per calumniam. Si autem aliquis dedit tibi pecuniam ne mihi negotium facias, currit annus à tempore scientiæ. Viuianus.

o *Ageretur.* scilicet calumnioſe: aliàs valeret transactio: vt dixi supra eo. l. j. §. sed & constitutio.

p *Cognouit.* erit ergo hic annus à principio sui vtilis, ad sui progressum continuus: sicut & in biduo vel triduo dato olim ad appel. vt infra quando appel. sit. l. j. §. dies. sed in ædil. actio. contradico: quia lex dicit simpliciter vtile tempus esse: vt infra de ædil. edict. sciendum. j. §. fin. & l. cum sex. vnde dico semper vtile, licet quidam contradicant.

SI quis. } CASVS. Titius dedit tibi pecuniam ne mihi negotium facias, id est ne me per calum. accuses. si Titius fuit meus procurator, vel meo mandato facit: mihi dabitur repetitio. si nullum horum interuenit, Titius repetit quod dedit, & ego agam in quadruplum. {SIVT.} Dedit tibi. x. vt Titium filium famil. accusares: dicitur hic quòd patri Titij datur act. in factum in te. Item dicit quòd si Titius filius fa. accipiat pecuniam vt alij negotium faciat: ipse filius fa. tenetur. Item si dedit alius filio fa. ne mihi faciat negotium: ille qui dedit repetet quod dedit: & ego agam in quadruplū. {CVM PVBLICANVS.} Titius erat publicanus, quia tributa vel pedagia colligebat. quidam rusticus soluit tributa. Titius accepta mancipia in causam pignoris detinebat. si Titius accipiat aliquid vt rustico reddat mancipia, tenetur iste Titius hoc edicto.

a *Faciat.*scilicet calumnioſe.
b *Meo.*ſ.ſpeciali: vt differat à ſequenti caſu.
c *Ratum habui.* neque potui: quia nõ eſt meo nomine geſtũ.
d *Repetere.*quod dedit, vel condict. ob turpem cauſam: vel certi condic. vel act. in factum: vel etiam ex hoc edicto. arg. ſ. eo. & generaliter. in ſi. Et ſic not. mirabile quod repetitur datum cauſa pietatis: vt hic, & C. de nup. l. patrem. hoc autem ideo, quia verſatur delictum accipientis. Vel dic miſericordia fuit quo ad me pro cuius vtilitate dabatur: non quo ad eum cui dabatur.

Datum cauſa pietatis, quandoque repetitur.

e *Et me.*ob cuius bonũ datio facta eſt. Acc.
f *In quadruplum.*ſ. intra annum: nam poſt annum nullo modo agã, cum totum quadruplũ ſit pœna: licet quidam contra: vt dixi ſupra eo. l. in heredem. §. fina. Vel dic vt ibi not. Sed hæc pœna an ſit hodie correcta per authen. C. de pœna iudi. auth. nouo iure. vbi alia pœna imponitur? Reſpon. non: quia illa pœna præſtatur fiſco: hæc autem priuato: nec eſt cautum illa lege vt hæc actio tollatur: vt infra de obligation. & act. l. quotiens. & C. de ſepul. vio. l. iij. & infra de incen. rui. nau. quo naufragium. §. fi. ſecundum Ir. Poteſt etiam dici vt ibi loquatur cum ibi datum eſt iudici tantum: hic cum priuato tantum. quod non placet: quia hic titulus generaliter dicit, cuicunque detur: vnde prima verior eſt. Item eſt contra inſti. de act. §. omnes. Sed hic nulli datur vltra quadruplũ actio.
g *Etiam patri.* quo ad exercitium. eſt tamen actio filij quo ad dominium etiam iure veteri: vt ĩ. de act. & obli. l. in factum. Accurſius.

VII. PAVLVS libro decimo ad Edictum.

SI quis ab alio acceperit pecuniam, ne mihi negotium faciat: [a]ſi quidem mandatu meo [b] datum eſt vel à procuratore meo omnium rerum, vel ab eo qui negotium meum gerere volebat, & ratum habui: ego dediſſe intellegor. Si autẽ non mandatu meo alius ei licet miſericordiæ cauſa dederit ne fiat, neque ratum habui: [c] tunc & ipſum repetere, [d] & me [e] in quadruplum [f] agere poſſe. Si vt filiofamilias negotium fieret, acceptum eſt: & patrig actio danda eſt. Itẽ ſi filiusfamilias pecuniam acceperit vt faceret negotium, vel nõ faceret, [h] in ipſum iudicium dabitur. & ſi alius non meo mandatu [i] ei dederit ne fiat: [k] tunc etiam ipſum repetere, & me in quadruplum agere poſſe. [l] Cum publicanus [m] mancipia [n] retineret, datáque ei pecunia [o] eſſet, quæ non deberetur: & ipſe ex hac parte edicti [p] in factum actione tenetur.

Qui accepit pecuniam vt deſiſtat ab accuſatione calumnioſa, crimine non probato hac actione tenetur. Bartolus.

VIII. VLPIANVS libro quarto Opinionum.

SI ab eo qui innocens [q] fuit, ſub ſpecie criminis alicuius quod in eo probatum [r] non eſt, pecuniam acceptam is [s] cuius de ea re notio eſt, edoctus fuerit: id quod illicitè extortum eſt, ſecundum edicti [t] formam quod de his eſt qui pecuniam vt negotium facerent aut non facerent, accepiſſe dicerentur, reſtitui iubeat: & ei qui id commiſit, pro modo delicti pœnam irroget. [u]

Separatorum ſeparata debet eſſe ratio. Bartolus.

IX. PAPINIANVS libro ſecundo de adulteriis.

DE ſeruo [x] qui accuſatur, ſi poſtuletur, quæſtio habetur: quo abſoluto, in duplum [y] pretium accuſator domino dãnatur. [z] Sed & citra [a] pretij æſtimationem quæritur de calumnia eius. ſeparatum [b] eſt etenim calũniæ [c] crimen à damno quod in ſeruo propter quæſtionẽ domino datum eſt.

Digeſtorum ſeu Pandectarum liber quartus.

DE IN INTEGRVM reſtitutionibus.

TITVLVS I.

Iſta lex non indiget ſummario: poteſt tamen dicere breuiter quòd læſus qualitercunque ſubueniatur, manifeſtè pertinet ad publicam vtilitatem. Bartolus.

I. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

VTilitas huius tituli dnõ eget commendatione. ipſe enim ſe oſtendit. [e] Nam ſub hoc titulo [f] plurifariam [g] prætor hominũ [h] vel lapſis, [h] vel

A fra ad Turpil. l. j. §. j. Accurſius.
r *Probatum.* nã & ſi probatũ eſt, ſi innocẽs eſt, nõ punitur ĩ. ad Turpil. l. j. §. incidit. & ſic duobus caſibus non punitur.
s *Is.*ſcilicet.
t *Edicti.*poſiti ſupra eod. l. j.
u *Irroget.* extra ordinẽ, ſcilicet de crimine concuſſionis, vt j. de cõcuſſ. l. fina. vel reſtitund. vel etiam ordinariam: vt dixi ſ. eod. j. §. j.

B DE *ſeruo.* ſ. Cum Accuſabam te de aliquo crimine, & petebam ſeruum torqueri: qui tortus fuit & deterioratus: poſtea fuit abſolutus. agit dominus ſerui contra me, quia teneor ei de duplum nomine ſerui. Item nihilominus propter calumniam ero puniendus.

x *De ſeruo.* ſ. eius &c. & ſic dicunt dicendum accuſatum. Sic cundum hoc aliud eſt adulterio: quia ſimplum tantum præſtatur: vt ĩ. de adult. poſtulauerit. in & §. ſi reus. Tu dic hil ſubaudiri, & aduus accuſatur, aut traneus, aut domi Primo caſu emen tur in duplũ ab petiit torqueri cu nioſe: vt hic, & de adult. ſi poſtu rit. §. fina. & C. minis. ſecũdo ci æſtimatio, & pars emendatur cuſatore, & alia cuſato: vt infra de adulte. ſi poſtu rit. in princ. ter ſu, quando eſt ac ti vel patris, debi blicari poſt tor tantum: & domi ſimplum emend poteſt hoc dici ni crimine veru d. l. ſi poſtulau iubet. & §. idem. reus. & C. de adu in ſi. Accurſius.

C *Iſta lex non indiget ſummario: poteſt tamen dicere breuiter quòd læſus qualitercunque ſubueniatur, manifeſtè pertinet ad publicam vtilitatem. Bartolus.*

I. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

VTilitas huius tituli dnõ eget commendatione. ipſe enim ſe oſtendit. [e] Nam ſub hoc titulo [f] plurifariam [g] prætor hominũ [h] vel lapſis, [h] vel

y *In duplum.*ſcilicet deteriorationis.
z *Damnatur.*condictione ex lege: vt ĩ. de adul. quòd & ſic facit per quandam ſimilitudinem ad hunc tit. vel actione in factum.

D a *Sed & circa.* id eſt præter: vt ĩ. de pigne act. l. j. in fi.
b *Separatum.* No. ſic. C. de dona. inter vir. & vxo. l. ſi ma
c *Calumniæ.*quod eſt extraordinarium, vel ordinarium militudinem ſupplicij. C. de accu. l. fi.

DE IN INTEGRVM RESTITVTIONE

Dictum eſt ſupra de nego. geſt. ab aliis qualiter rata habere nunc qualiter à nobiſipſis etiam geſta rata habere non cogamur. ſcindere petimus. Accurſius.

d VTilitas huius tituli. id eſt huius edicti: habemus quo ad verba.
e *Oſtendit.*vnde ab alio oſtendi neceſſe vt C. quando & qui. quarta pars. l. ij. in
f *Sub hoc titulo.* ſ. generali. vt enim gallina gregat pullos ſuos ſub alis. ſic hic tit. comprehendit ſe tes vſque ad tit. de arb. Alij dicunt, ſub hoc. i. poſt hunc ſi cer. pe. l. j. & ĩ. de interd. l. ij. §. recuperandæ, non eſt v in idem recidit. Accurſius.
g *Plurifariam.*id eſt pluribus modis. nam quandoque ctio. vt ĩ. tit. j. & ĩ. tit. ij. quandoque iudicis officio: mino. l. quòd ſi mino. §. fin.
h *Lapſis.*ſui facilitate.

Circunſ

a *Circunscriptis.* aduersarij dolo. Accursius.
b *Metu.* de quo habes infra tit. j.
c *Calliditate.* de qua habes infra titu. ij.
d *Aetate.* & de hoc est. j. de mino.
e *Absentia.* de qua est. j. ex qui. cau. ma. Et nota quòd absentia mea vel aduersarij dat mihi restitutionē, sed dolus tantum aduersarij non meus dat mihi in integrum restitutionem. Accur.

circunscriptis[a] subuenit: siue metu[b], siue calliditate[c], siue ætate[d], siue absentia[e] inciderunt in captionem,

II. PAVLVS libro primo Sententiarum.

SIue per status[f] mutationem, aut iustum errorē.

Restitutio conceditur cognito quòd causa ex qua petitur, sit iusta & vera. Bart.

III. MODESTINVS libro octauo Pandectarum.

OMnes in integrum restitutiones causa cognita[h] à prætore[i] promittuntur: scilicet vt iustitiam earum causarum examinet, an verę sint[k], quarum nomine singulis subuenit.

In his quæ contra ius commune cōceduntur, de minimis non curatur. Item minimum dicitur secundum magnitudinem rei. Bartolus.

IIII. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorij.

SCio illud à quibusdam obseruatum, ne propter satis minimā rem[l], vel summam[m], si[n] maiori rei[o] vel summæ præiudicetur, audiatur is qui in integrum restitui postulat.

Non videtur rem perdidisse qui ad eam potest restitui.

V. PAVLVS libro septimo ad Edictum.

A Pollicetur. dando sibi actionem, vel quòd tantum valeat: vt j. de reg. iur. l. qui actionem. & j. tit. j. metum. iij. §. volenti. e contra non dicitur ille adquirere cui cito aufferri potest: vt j. de adqui. pos. l. non videtur. Et no. quòd ratione huius ficti dominij dicitur quis contra tale fictum dominium præscribere: vt C. quòd me. cau. l. si vi vel metu.

Adquirere non dicitur cui cito auferri potest.

NEmo videtur re exclusus, quem prætor in integrum se restituturum polliceatur. P

Beneficium restitutionis transit ad heredes & ceteros successores vniuersales. Bar.

VI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

NOn solùm[q] minoris, verùm eorū quoque qui reipublicæ causa abfuerunt, itē omniū qui ipsi potuerūt restitui in integrum, successores in integrū restitui possunt. & ita sæpissime est cōstitutū. Siue igitur heres sit,[r] siue is cui hereditas restituta est,[s] siue filiifamilias militis[t] successor, in integrum restitui poterit. Proinde & si minor in seruitutē redigatur,[u] vel ancilla fiat,[x] dominis eorū dabitur nō vltra tempus statutum[y] in integrum restitutio. Sed & si forte hic minor[z] erat capt[a] in hereditate quā adierit: Iulianus libro septimodecimo* Digestorum scribit, abstinēdi facultatem dominum posse habere[a] nō solùm ætatis beneficio, verùm & si ætas[b] non patrocinetur: quia non[c] apiscendæ hereditatis gratia legum beneficio legis quæ propter ingratitudinem libertum redigit in seruitutem.

* lib. 13.

q *Non solum.* regulam ponit quam probat per quinque exēpla lex ista: & probatur etiam hæc regula. j. de mino. l. minor. §. fi. & l. seq. & l. iij. §. pe. & C. de tempo. in integ. resti. l. ij. & iij. & iiij. & l. ea quæ. §. ti quando. & propter hoc dicit hæc litera, & ita est sæpiss. &c. In casu tamen fallit hæc regula, quando defunctus qui poterat restitui, decessit vltimo momento quo ius suum expirauit. & hoc est quod Io. dixit, oppono de puncto. Item & vbi non poterat defunctus restitui ratione personæ: vt contra patrem vel patronum: nec heres poterit: vt C. qui & aduer. quos. l. fi.

r *Heres sit.* ex testamento, vel ab intestato.

s *Restituta est.* qui est loco heredis. restituam dico per Trebel. vt instit. de fideicom. her. §. restituta.

t *Siue filiifamil. militis.* facto testamento: aliàs successorem non habet: vt infra de castren. pecu. l. ij. putarem tamen & tunc patrem posse restitui: vt argu. j. proxi. respon. & j. de mino. l. iij. §. Pomponius. nam in castrensi etiam sine patris voluntate poterat contrahere, & decipi: vt infra ad Macedo. l. ij. secus si voluntate patris vel domini contrahat seruus vel filius accipiendo mutuum, & decipiatur: vt j. de mino. l. iij. §. fin. & l. seq.

v *Redigatur.* ex causa ingratitudinis: qui tamen erat in libertate quando fuit deceptus.

x *Fiat.* de nouo: quia vendat se ad pretium participandum: vt j. de mino. si ex causa. §. Papi. Accursius.

y *Tempus statutum.* olim vtilis annus: vt j. de mino. l. minor xxv. an. §. fi. hodie quadriennium: vt C. de tempo. in integrū rest. l. superuacuam. & C. de repudi. here. l. fin.

z *Hic minor.* in seruitutem redactus. Accursius.

a *Habere.* ex generali clausula, si qua alia iusta mihi, &c. vt j. ex quibus cautis ma. l. j. in fi. sed hæc & alia fuit iuste causa.

b *Ætas.* sua, vel redacti: vt j. de separatio. l. pen. §. fin.

c *Quia non.* tacitæ obiectioni respondet: quasi videretur agnouisse hereditatem reuocando in seruitutem, nunc respōdet non esse verum: quia, &c.

Beneficio

a *Circunscriptis.* aduersarij dolo. Accursius.
b *Metu.* de quo habes infra tit. j.
c *Calliditate.* de qua habes infra titu. ij.
d *Aetate.* & de hoc est. j. de mino.
e *Absentia.* de qua est. j. ex qui. cau. ma. Et nota quòd absentia mea vel aduersarij dat mihi restitutionē, sed dolus tantum aduersarij non meus dat mihi in integrum restitutionem. Accur.

f *Siue per status.* in libertate: aduersus quam vel pro qua quis restituatur, non habet hic ti. locum, quia cum res mutat statum, nulli restitutioni locus est: vt j. de mino. si ex cau. §. Papinianus. & §. aduersus. qui est. §. fi. quare dicunt quidam poni exemplum in minore arrogato: vt j. de mi. l. iij. §. si quis. secundum Azo. & H. Alij dicunt vt j. de capi. de. l. legatum. & l. eas. Sed certe ibi non perit actio: & ideo non est necessaria restitutio. Tu dicas quod hoc ponitur hic propter ti. illum qui est. j. de cap. de. vbi est locus restitutioni: vel contra eundem, quando est minima cap. demi. vel contra alium ad quē bona capite minuti peruenerūt: vt j. de cap. de. l. ij. j. respon. & §. j. & l. tutelas. §. si libertate.

g *Errorem* de quo dic vt j. de insti. l. habebat. in fi. j. respon. & j. quando act. de pecu. est anna. l. j. §. quæsitum.

h *Omnes cognita.* in qua exigitur presentia vtriusque partis: & alia quæ habes. j. de mino. in causæ. j. §. causa.

i *A prætore.* hodie etiam à delegato: vt C. vbi & apud quē. l. fi.

k *Verę sint.* sed nunquid potest esse vera, & tamen non iusta: vt si facto velit restitui: vt j. de mino. l. verum. §. sciendū. versi. item non restituetur. & l. quod si. §. non semper. & j. de iureiu. nam postea. §. si minor. quare dic secundum Io. verę, id est iustæ. sic instit. qui manu. non pos. §. semel. & j. de lega. j. si fideiussor. §. meminisse.

l *Scio.* CASVS. vendidi minori plures res, vt frumentum, vinum, & oleum: & in vna parte speciei fuit deceptus. non propter hoc restituetur, cum aliis speciebus per hoc præiudicetur: quia scilicet petere possum vt à toto contractu recedatur: cum vnam speciem sine alia non vendidissem.

l *Rem.* id est speciem.

m *Summam.* id est quantitatem. Et sic not. propter paruam rem non debere aliquid mutari: vt hic, & j. de cōtrahen. emp. l. res. & j. tit. j. l. v. & j. de dolo. si oleum. in fi. Arg. contra. j. de dam. infec. si proprietarius. in fi. j. resp. ADDITIO. Pro sol. huius contrarij dic secundum Bart. hic, quòd in his quæ conceduntur secundum ius commune, curatur de minimis: secus in his quæ contra ius cōmune ex speciali priuilegio permittuntur: vt hic.

n *Si maiori.* vt si vendidi minori plura & certo pretio, & ipse in minima quantitate pretij vel minima specie dicit se deceptum, & in ea parte restitui petit. ego enim econtra possum petere vt à toto contractu recedatur, cum minori pretio totaliter non dedissem, vel vnam rem sine alia non vēdidissem: vt arg. j. de in diem addic. quòd si vno. & de ædil. edi. cum eiusdem. & j. de minori. tutor. §. j. & C. si aduer. transac. l. j. & ij. ne ergo maiori rei fiat præiudicium, non potest restitui. secus autem dicam si separati esset contractus: vt j. de mino. l. etiam. j. §. j.

o *Maiori rei.* subaudi maximæ.

NEmo. CASVS. Minor læsus est in contractu quē fecit, quia vendidit rem aliquā forte, & tradidit eā emptori. quia potest restitui: non videtur eam vendidisse & tradidisse.

a *Beneficio.i.reuocatur in seruitutem per ingratitudinem.*
b *Vindictæ.*scilicet principaliter.

Idem.}CASVS. Quidam citatus erat. coram iudice non comparuit.iudex eum condemnauit sedente tamen adhuc iudice pro tribunali venit,& dicit se paratum respondere. an sit audiendus, quæritur. Et respon. quòd sic. fingit enim quòd ideo in iudicio non comparuit, quia præconem non audiuit:& si audisset,venisset. & plures sunt causæ in quibus potest quis restitui quam supradictæ. l.j & ij. & quia aliquo casu danda erit actio de dolo: vnde æquum est vt restitui possit potius quam ad act. de dolo descendatur.

c *Rem.* id est causam. damnauerat enim eũ prætor vt contumacẽ.
d *Etsi.i.*quamuis.
e *Ex solennibus.* id est ex sententia solenniter lata. Et no.regulam vt hic, & infra de regu. iur.l. & si nihil. & C.de sum.Trin.l iij.in princ.nisi vbi æquitas &c. vt subiicit hic, & infra de insti. habebat. in fi. j. respon. & infra quando act. de pec.est an. in l. quæsitum.& j.quæ sen. fine appel. l. j.j. respond.& §.j.
f *Respondit.*id est non venit, sic infra de minor. Papinianus.ibi, nec dixit. secundum vltimum sensum.
g *More.* id est solenniter. in scriptis scilicet,vt C.de senten. ex breuicu.re.l.fi.

beneficio[a] vsi sunt, sed vindictæ[b] gratia.

Hæc lex est singularis, in cuius lec. nostri glossato variant ideo primo ponam ea sum secundum Io. postea ponam secundum Azo.secundum Io hoc dicit: verum contumax veniens iudice sedente pro tribunali restituitur ad appellandum. Idem si abfuerit dolo aduersarii: vel absque sua culpa hoc dicit secundum Io.quæ quidem lectu. non videtur mihi vera. Transeamus igitur ad lect. Azo quam puto veram, secundum quam breuiter hoc intendit:Contumax fictus veniens iudice sedente pro tribunali restituitur ad totam causam.idẽ si dolo aduersarii, vel absque sua culpa abfuerit.Bartolus.

VII. MARCELLVS libro tertio Digestorum.

DIuus Antoninus Marcio Auito prætori de succurrẽdo ci qui absens rẽ[c] amiserat in hanc sententiam rescripsit: Etsi[d] nihil facilè mutandũ est ex solẽnibus[e]: tamen vbi æquitas euidens poscit,subueniendũ est.Itaque si citatus nõ respondit[f], & ob hoc more[g] pronuntiatum est, confestim[h] autem pro tribunali te sedẽte adiit: existimari[i] potest, non sua culpa, sed parum[k] exaudita voce præconis defuisse:ideo que restitui potest. Nec intra has[m] solùm species consistet huius generis auxiliũ.

h *Confestim.*si autem non ita cito rediret, ita demum restituatur si probet dolum aduersarij: vt infra de iudi.si prætor, nisi necessaria & probabili causa fuit absens:vt dices infra.l. fi.& dicta l.si prætor.in fi.
i *Existimari.i.*præsumi,& sic est præsumptio contra præsumptionem primam qua præsumitur contumax propter edictorum citationem:vt j.de re iud.l.contumacia.§.contumax. secunda ideo, quia cito venit. quid ergo si constet quod bene audiuit vocem præconis, & dixit forte quod ad iudicium non veniret? Resp non est locus præsumptioni:quia in incertis &c.vt j.de verb.obl.continuus. §.cum ita. in fi. §. in glo. nullus. secundum Azo. sic ergo in ficto contumace hic dicit[a].Quidam tamen(vt Io.)adhuc eum admittunt per l. ista. quasi non recipiatur probatio in contrarium ex quo cito venit.quod facit, quia videtur tempore congruo venisse : cum ea quæ incontinenti &c.vt j.si cert.pet.l.decta.§. dicebam.in glo.j.nec prima stare potest : quia communi iure appellatur fictè contumax , scilicet qui non fuit inuentus : siue fuit, & nihil dixit:vt j.de iudi.& post §. fin. sed ad quid restituetur? Resp ad totam causam:quod plus est.
k *Parum.*id est non.
l *Nec.* in genere loquitur vsque ad finem: non tamen in casu præmisso.
m *Intra has* respondet tacitæ obiectioni, quasi non videantur plures species restitutionis nisi quæ continentur ſ. eod. l.j.& ij.
n *Oportebit.* quandoque:non semper vel in omni causa, vel contractu,vel qualibet re.Accursius.
o *Soleat.*scilicet per fraudem.
p *Restituere.*Sed ad quid fiet restitutio? Io.dicit ad appellandum. & in vero contumace intelligit hanc legem. Sed Azo ad totam causam. Et intelligit hoc etiam in ficto. nam appellare etiam iure communi potest.cum lex ista fingat eum non contumacem.Contra Io.est quia sit iniquum ad appellandum tantùm restitui, si contingat quod forte dolo aduersarij abfuit.nam potest hoc euenire: vt hic dicit. Contra Azo. est,

a Impropriè loquitur: quia loquitur inpersonaliter cita to, qui nihil dixit vt infra l. proxi. nam ista est in contumacia vera,sed tacita:tamẽ relatur ista contumacia per compatitionem in continenti factam: & ita loquitur lex nostra secundum Bar.hic. Fictus contumax appellare potest.

A quia ille de quo magis videtur, vt absens probabili & necessaria causa,non tamen restituitur nisi ad appellandum: vt j.l. fi.sed ibi fuit defensus. Quare tu distinguas an dolo aduersarij abfuit, & tunc ad totam causam. an non ,& tunc ad appellandum tantum vere cõtumax, sed fictu ad totam causam.

etenim deceptis sine culpa sua,maxime si fraus ab aduersario interuenerit, succurri oportebit[n]:cũ etiam de dolo malo actio competere soleat[o]. Et boni prætoris est potius restituere[p] litem, vt & ratio & æquitas postulabit: quàm actionem famosam[q] constituere:ad quam[r] tunc demum descendendũ est,cum remedio[s] locus esse non potest.

B *Minores etiam legitimè defensi restituuntur ad totam causam. Absentes verò ex necessaria & probabili causa legitime defensi restituuntur ad appellandum.Bart.*

VIII. MACER libro secundo de Appellationibus.

INter minores vigintiquinque annis, & eos qui reipublicæ causa absunt, hoc interest, quòd minores annis etiam qui per tutores curatoresve suos defensi sunt[t], nihilo minus in integrũ contra rempublicã[u] restituuntur, cognita[x] scilicet causa. Ei verò qui reipublicæ causa absit,ceteris quoque qui in eadẽ causa habẽtur,si per procuratores suos defensi[y] sunt, hactenus in integrũ restitutione subueniri solet,vt appellare[z] his permittatur.

Sed nunquid hoc casu cum dico eum restitui ad appellandum, erit petẽda restitutio, & danda intra decem dies, vt intra eosdem possit appellare? videtur quòd sic: vt j.rem ra.ha. l bonorum. dic tamen contra. nam stat tim intra x. dies debet petere: & licet vique ad quadriennium fere duret antequã tibi detur,non nocet vltra enim durare nõ potest vt C. de tempo. in in. teg.rest.l. fi. & ea data poterit appellari: quia in petendo non fuit negligens:vt j.de mino. l.intra.& C.de tempo.in integ.rest.l.pe tendæ.

q *Famosam.*de dolo.
r *Ad quam.* fi talem de dolo.nam aliæ famosæ bene competunt cum aliis.Accursius.
s *Remedio.* scilicet restitutio:vt j.de dolo.l.j.in fin.& l.ij.in prin.
t *INter minores. Defensi sunt.* aliàs nullum esset iudicium : vt C.si aduer.rem iudi.l. cum & minores. & j.de re iudi.l.acta.§.fi.
v *Contra rempu.* & sic multo magis inter priuatos:vt j. de pet. here. item veniunt.§.ait senatus.vers.in priuatorum.
x *Cognita.*nam contra sententiam latam pro libertate non restituitur.C. si aduer.li. l.fin. Item contra patrem [b] vel patronum: vt C.qui & aduer. quos.l.fin.& nihilominus tutores vel curatores possunt conueniri:vt C.si tut.vel curat.inter.l etiam.ij.Accursius.
b *Defensi.* indefensi autem in integrum restituuntur ad totam causam:vt C.ex qui.cau.ma.l.j.& C.de procu. l.quia absente.
z *Appellare.* si incipiant causam restitutionis intra decem dies ex quo cognouerunt computandos : vt C. quomodo & quando iudex.l.ab eo.& finiatur intra quadriennium: vt no. ſ.l.prox. Et quia diuersis modis subuenitur ratione diuersarum absentiarũ:ideo dic.v.esse genera absentiæ prima probabilis & necessaria :vt militiæ.secunda probabilis tantum, vt studiorum.tertia necessaria tantum: vt in relegato. quarta voluntaria sine contumacia : vt mercator, vel alius non contumax. quinta vt per contumaciam. In prima ergo si fuit legitimè defensus,restituitur ad appellandum : vt hic. si non legitime defensus , vel nullo modo defensus , restituitur ad eremodicium , id est ad totam causam: vt C. de proc l.quis absente.& j.de iudi.si prætor.in fi.& j.ex quib.cau.ma l.absthostibus.j. respon. & C. quibus ex causis ma. l. j. & C. quomodo & quando iud.l pen.Sed contra j.de re iud contra pupillum.Sol.vt ibi. In secunda, scilicet vbi probabili tantum, legitime defensus ad nihilum:vt j.qui.ex cau.ma.l. necnon. & j.quando app.fit.l.j.§.fi non legitime defensus , vel nullo modo defensus , ad appellandum auditur suo iure , non per restitutionem:vt C.quomodo & quando iud.l ab eo.vbi nullum potuit relinquere procuratorẽ:vel reliquit,& est defunctus,& tunc in totum restituitur,vt colligitur in dicta l.necnon. In tertia vero,vbi scilicet necessaria tantum,causa etiam cognita subuenitur:vt si procuratorẽ non potuit relinquere, vel reliquit , sed mortuus est : vt j. quibus ex causis ma. sed & si per.§.j.in fin.l.& j.de mino. Papinianus.& sic videtur idem in his duobus . Vel dic quòd differunt vt no. in l. necnon.& in l. sed & si per prætorem.§.aduersus. qui est.j.§. In quarta , vbi non contumaciter , sed voluntarie abest, nec dicitur

dicitur restitui: quia nec lædi per sententiam potest: vt ff. de re iud. l. de vnoquoque. In quinto. ff. vbi contumaciter, si est ficte contumax, auditur appellans: vt ff. de iudi. & post. in fi. si vere cõtumax, nõ auditur appellãs: vt in auth. de iudi. §. audient. col. vj. nisi veniat sedente iudice pro tribunali: vt ff. l. pro. xi. Verum contumacẽ dico qui aperte dicit se non venturum: ad quem sufficit vna nunciatio: vt infra qui. ex cau. in pos. ea. l. Fulcinius. §. fi. fictum vero illum qui inuenitur & dixit se venturum: vel dixit nihil, non tamẽ venit: ad quem debet nuntiari: vt infra de re iudi. contumacia. §. contumax. nec ob. ff. de app. ex consensu. §. eum. vt ibi not. Si autem non inuenitur, dicunt quidam non posse fieri contumacem etiam ficte: vt infra quæ sen. sine ap. l. j. §. item. Tu contra dicas. sufficit enim si denuncietur ad domum: vt argu. C. de an. excep. l penul. in fine. & ff. de dam. infec. l. iiij. §. abesse. ADDITIO. Pro sol. dic vt ibi per Dyn. & adde quod no. in regula præsumitur. in Mercu. vbi de ista citatione ad domum diffuse tractatur, & ibi ponitur veritas secundum Baldum.

DE EO QVOD *metus cau. &c.*

De restitutione in genere dixit, nunc per species, & primo de ea quæ iure actionis datur.

QVOD METVS * CAVsa gestum erit.

TITVLVS II.

Quod metus causa gestum est, non habetur ratum. & ponit definitionem metus, & definitionem violentiæ. hoc dicit vsque ad l. fi. Bartolus.

I. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

AIt prætor: *Quod metus causa*[a] *gestũ erit, ratũ nõ habebo*[b]. Olim[c] ita edicebatur: *Quod vi metúsve causa.* Vis enim fiebat mẽtio propter necessitatem impositã contrariã voluntati[d]: metus, instãtis vel futuri periculi[e] causa mẽtis trepidatione. sed postea[f] detracta est vis mẽtio, ideo, quia quodcũque vi atroci[g] fit, id metu quoque fieri videatur.

II. PAVLVS libro primo Sententiarum.

VIs autem est maioris rei impetus, qui repelli nõ potest[h].

III. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

COntinet igitur hæc clausula[i] & vim, & metum: & si quis vi compulsus aliquid fecit, per hoc edictũ restituitur.

Breuiter in hac l. intelligitur de vi iniuste illata. Bart.

Sed vim accipimus atrocem[k], & eã quę aduersus bonos mores fiat: non eã quam magistratus rectè intulit, scilicet iure licito[l], & iure honoris quem sustinet.[m] Ceterum si per iniuriam quid fecit populi Romani magistratus, vel prouinciæ præses: Pomponius scribit hoc edictum locum habere[n]: si fortè, inquit, mortis aut verberum terrore pecuniam alicui extorserit.

IIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

EGo puto etiam seruitutis[o] timorem similiumque admittendum[†].

Metus intelligitur qui cadit in constantem virum, vt mortis, vel cruciatus corporis, vel seruitutis, vel pudicitiæ: secus si alterius leuis vexationis vel infamiæ. Bart.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

IMetum accipiendum Labeo dicit nõ quẽlibet timorem, sed maioris[p] malitatis*.

VI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

2METum autẽ non vani hominis, sed qui merito & in homine constantissimo[q]* cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

VII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

NEc timorem infamiæ[r] hoc edicto contineri Pedius dicit libro septimo. neque alicuius vexationis[s] timorem per hoc edictũ restituit[t]. Proinde[u] si quis meticulosus rem nullam frustra timuerit, per hoc edictum non restituitur: quoniam neque vi neque metus causa

a *Quod metus causa* gaudent breuitate moderni: vt etiam syllabam vnam non necessariam non apponant. sic & C. de ap. l. ampliorem. §. in refutatoriis, & C. de dona. l fi. Accursius.

b *Non habebo.* aliquo tempore: vt infra eod. si mulier. §. quod metus.

c *Olim.* verba Vlpia.

d *Voluntati.* f. spontaneæ. nam quædam voluntas inest in metu: vt ff. eo. si mulier. §. fi metu. & sic idem est volens & nolẽs secundum leges.

e *Vel futuri periculi* tamen præsenti metu instante: vt ff. e. metum. iij. in prin. quæ est contra. Accursius.

f *Sed postea.* in nouo edicto. Accursius.

g *Vi atroci.* scilicet compulsiua, vel etiam inquietatiua quandoque: vt ff. eo. metum. iij. §. idem. secus in expulsiua vel ablatiua vel turbatiua.

h *Vis autem. Non potest.* Aduersus quam parum proficit custodia: vt ff. de act. emp. si ea res. ad prin. & not. quòd non definitur hic vis prout hoc tit. accipitur, vt pro compulsiua: quia resisti potest, licet cum periculo: vt C. de her. inst. l. cum proponas. vel subaudi, commode.

Continet. CASVS. Dicit prætor in edicto suo quod non habebit ratum quod vi vel metu gestum erat. & hoc exponit de qua vi intelligatur. vnde si iudex vel magistratus vim intulit alicui subdito, & licite: huic edicto locus nõ erit. ceterum si iniuste alicui facit, punietur per hoc edictum. Leges sequent. claræ sunt.

i *Hæc clausula.* scilicet quòd metus causa.

k *Atrocem.* in qua inest dolus: vt ff. de vi & vi ar. l. j. §. atrocẽ.

l *Iure licito.* nam iuris executio non habet iniuriam: vt ff. de iniu. l. iniuriarum. §. j. & facit. ff. ad l. Aquil. quemadmodum. §.

m *Sustinet.* no. honorem onus habere. sic inst. de iur. na. §. sed quòd princ.

n *Locum habere.* conuenitur tamen finito officio, non prius, cũ sit de illis qui non possunt vocari in ius: vt ff. de iniur. l. nec magistratibus. & ff. de in ius vocan. l. ij. Accursius.

o *Ego puto. Seruitutis.* vt si ego inclusus timeam ne seruer in perpetuis vinculis, vel ne seruiam in perpetuum vt sclauus. vel dic vt ff. eo. isti quidẽ. § si is.

† *In hæc & sequentia responsa Aristo. lib. 3. Ethi. cap. 6. 7. & 8. vbi copiose dessernit quarũ rerum metus admittẽdus, vel non.*

p *Metum. Sed maioris.* id est magni, vt verberum vel cruciatus corporis: vt C. de transac. interpositas. non vtilis: vt ff. tit. j. l. scio.

* *forte, scala mutatis.*

q *Metum. Constantissimo.* ad quod facit ff. ex quibus causis. ma. l. ij. §. fin. & ff. de re. iur. l. vani timoris. & infra de re iudi. si quis ab.

* *hominem constantissimum.*

NEc timorem. CASVS. Dicebas quod malam cantionẽ de me cantares nisi de meo tibi darem. dedi vel promisi. non est locus huic edicto. idem est si frustra timueris. {PROINDE.} In furto vel in adulterio es deprehensus, & ne interficere ris, promisisti. locus est huic edicto: quia non habebitur ratum. iustus enim fuit metus: potuisti enim interfici siue iuste siue iniuste. si vero timuisti ne te prox. proderet. i. ne te manifestaret iudici, locus erit huic edicto si dedisti aliquid. Lex sequens dicit quòd illi supradicti qui aliquid accipiunt pro cõperto stupro, incidunt in l. Iul. de adul. & non consideratur potuisset accusari vel interfici dans vel promittens, necne, quia timore cõpulsus dedit. {SI IS.} Mouebam Sticho quæstionem, petendo eum in seruitutem, cum esset in possess. seruitutis: & quidam, puta Titius habebat instrumenta status istius Stichi: si Stichus iste dedit aliquid Titio ne instrumenta interuertat, iustus est metus. Item dicit quòd si aliquis dedit ne patiatur stuprum, iustus est metus. & locus est huic edicto. hæc vera sunt siue quis dedit pro se ne stuprum patiatur, siue pro liberis suis.

r *Infamiæ.* scilicet de facto: vt quia dicat quòd malam cantilenam cantabit de me: secus si infamia talis est quę habeat iuris effectum: vt infra eo. isti. §. fin. Accur.

s *Vexationis.* scilicet talis.

t *Restituit.* scilicet dicimus aliquem, licet alio modo restituatur. & sic nota quòd quandoque quis ex sententia & verbis huius edicti punitur: vt ff. e. l. continet. in fi. & C. de transact. interpositas. quandoque ex sententia tantum: vt ff. eod. isti. §. pen. & §. fin. quandoque per constitutionem: vt C. eo. de his quæ vi me. ve cau. fi per impressionem. & ff. de contrahen. emp. non licet. quandoque per responsa prudentum: vt ff. eo. l. fi. & ff. qua. re. ac. non da. l. j. §. quæ onerãdæ. in fi. & ff. de var. cog. l. medicus.

u *Proinde.* dixit. s. quando directo timebatur metus: nunc quando per quoddam medium: puta per adulterium.

a *Rectè scribit.* imò videtur non recte: quia non debet dari repetitio: vt ĵ. de condi. ob tur. cau. idem & si quæ est contra. Sed hoc intellige per act. quod met. cau. & sic accipe sequentia. non autem per condi. ob tur. cau. vt ibi. Sed quare diuersum? Resp. quia prætor tantum præsentem causam inspicit. i. metum: vt ĵ. eo. isti ius ciuile etiam præteritum. i. stuprum: & sic denegat repetitionē. Et hæc ratio est: quia ibi debet esse plus mūdus qui alij obiicit turpitudinem: hic nō sic a parte obiicit turpitudinem. Et sic non opponitur exceptio rei iudicatæ agenti hac actione, licet perdiderit in conditione: vt ĵ. de excep. rei iudi. l. de eadem. & l. cum quæritur. Acc.

b *Vel.* pro id est.

c *Adulterum.* non licet omnem adulterū marito occidere: sed vilem hominem tātùm: patri vero omnem: vt ĵ. de adul. l. marito. & l. nec in ea. ibi, ideo autem. & in gl. omnem. & l. quod ait. Item nec omnem furem, nisi se telo defendat, vt subiicit. & ĵ. ad l. Aquil. itaque. & l. sed & si. & ĵ. ad l. Corn. de sica. l. furem.

Marito non licet omnē adulterum occidere.

† *qui quid pro.*

d *Non iure.* sufficit ergo vel de facto vel de iure timere. sic ĵ. quod vi aut clam. prohibere. §. fi. Sed arg. contra. C. eo. l. accusationis. & ĵ. de pec. l. eo tempore.

e *Sed & si ne prodatur.* id est ostendatur.

f *Quæ diximus.* Vel non iure. & sic not. argu. quòd non refert an aliquid fiat: an id per quod perueniatur ad id: vt ĵ. de minō. si filius. & ĵ. ad Treb. facta. §. fi. & ĵ. de tut. & curat. da. abhis. l. scire oportet. arg contra s̄. de pact. si vnus. §. illud. & negotio. gesto. l. atquin. in prin. & §. j. & l. eum actum.

g *Isti quidem & in legem Iuliam.* scilicet de adult. vt ĵ. de mino. l. auxilium. §. j. & C. ad l. Iul. de adult. serui.

h *Restituant.* scilicet accepta. & hoc per actionem quod met. causa, non per condictionem: vt diximus s̄. l. proxi.

i *Malo more.* secus in pecunia per patronū à liberta accepta, vt ĵ. e. si mulier. j. respon. quæ est cōtra: quia iste qui pretium pro comperto stupro accepit, deliquit. nā incidit in l. Iul. vnde etiam ab eo pecunia reuocatur. at ibi patronus de iure accepit. nam & eam poterat reuocare in seruitutem. Accursius.

k *Metu.* seruitus enim est similis morti: vt ĵ. de condi. & demon. l. intercidit. in fi. Sed quid in alio instrumento pretiosarum rerum? forte dic non idem. quia nec mors, nec quasi, vel cruciatus corporis interuenit: quòd est necesse: vt C. de tran sac. interpositas. ADDITIO. Moderni dicunt quod si instrumentum continet quantitatem omnium bonorum vel maioris partis, quod idem est sicut quando infertur timor mortis vel pœnæ capitalis: vt inst. de excu. tut. §. item propter. & in l. fi. C. de reuo. dona. cum simi. secundum Bald.

Seruitus est similis morti.

l *Si iam in seruitutem.* hic duo dixit Pla. primo quod ita demū habeat locum hic. §. si incontinenti reuocetur in seruitutem: vt hic, & ĵ. l. proxi. in prin. Secundo quod alias probationes non habeat: vt hic subiicit, & arg. ĵ. de fur. l. qui tabulas. §. Apocha. ibi, sed nihil &c. Io. contra in vtroque. & in primo hic subaudit. maxime. & est pro eo. s̄. l. j. in §. fi. ibi metus est instātis vel futuri &c. in secundo exponit non posse, id est possibile non est posse. nam sufficit periculum posse euenire: vt s̄. l. proxi. in fin. Item facit ĵ. ad l. Aquil. l. in lege. Et not. quòd quidam intelligunt hunc §. quando est in pos. seruitutis. secus si in poss. libertatis: quia tunc probationis onus aduersario incumbit. idem tamen puto vtrobique propter generalitatem istius §.

m *Seu mulier.* hoc intelligit in nouo edicto Pla. quando præcedentia ad venerem parata sunt, vt lectus & cooperta. & hoc propter hoc quod est ĵ. l. proxi. in princip. ad quod facit. C. de adul. l. quæ adulterium. idem puto secundum Io. etiam si sit futurum periculum: vt supra eod. l. j. §. fi. Sed quid si compulsus iurauí dare decem, & timore periurij dedi? Videtur

A habere locum hæc actio. nam vt hic datur propter timorem infamiæ, quæ iuris habet effectum, & repetitur: ita ibi. Sed contra dic vt C. eod. l. ij. & xv. q. vj. c. auctoritatem. retractatur enim à lege iuramentum. vt C. de leg. & con. l. non dubiū. in fin. hic autem præsens erat metus.

factum est. Proinde si quis in furto vel adulterio deprehensus vel in alio flagitio, vel dedit aliquid, vel se obligauit, Pomponius libro vicēsimo octauo rectè scribit[a] posse eū ad hoc edictū pertinere. timuit enim vel mortē, vel[b] vincula. quanquā nō omnem adulterū, [c] liceat occidere, vel furem, nisi se telo defendat. sed potuerunt vel nō iure[d] occidi: & ideo iust[e] fuerit metus. Sed & si ne p̄datur[e] ab eo qui deprehēderit, alienauerit: succurri & per hoc edictū videtur, quoniam si proditus esset, potuerit ea pati quæ diximus[f].

VIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

ISti quidem & in legem Iuliam[g] incidunt, quòd * pro comperto stupro acceperunt. Prætor tamen etiam vt restituant[h], interuenire debet. Nam & gestum est

B malo more[i]: & prætor non respicit an adulter sit qui dedit: sed hoc solùm, quod hic accipit metu mortis illato.

Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interuersurus est nisi dem, nō dubitatur quin maximo metu[k] compellat: vtique si iam in seruitutem [l] petor, & illis instrumentis perditis liber pronuntiari non possum. Quòd si dederit ne stuprum patiatur vir seu mulier[m], hoc edictum locum habet: cum viris bonis iste metus maior quàm mortis esse debeat. Hæc quæ diximus ad edictum pertinere, nihil interest in se quis veritus sit, an in liberis suis: cum pro effectu parentes magis[n] in liberis terreantur.

In hac adiectione debet probari metus periculi instantis. non suspicati in futuro. Bartolus.

IX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

C

D

n *Magis.* quàm in se scilicet: vel etiam magis quàm ipsi filij. facit institu. de noxa. §. sed veteres. versi. quis enim patiatur. Et not. quod pater plus diligit filium quàm seipsum. Illud cōstat quod plus pater filiū, quàm filius patrem diligit: vt ĵ. vnde liber. scripto. in fin. & infra de inoff. test. nam & si. in princ. & est ratio: quia esse sine perseuerantia plus in patre per filiū, quam in filio per patrem inuenitur. & hoc est naturale, quod res plus perseueraturas quis plus diligit.

METUM.] CASVS. Ad hoc vt sit locus huic edicto, oportet quòd in veritate metus sit illatus, & in præsenti: illatus dico interueniente actu alterius extrinseco: quia suspicio metus inferendi non inducit hoc edictum: non vt teneatur vt in futurum. vnde pone. Dum eram in vinea mea, videbam homines armatos transeuntes per viam: & fugi. non habet locum hoc edictum, nec interdum vnde vi. non enim videor vi deiectus. sed si in vineam meam intraverint, & me quærebant, & per aliam partem fugi: locum habet hoc edictum. ¶ IDEM AIT.] Si vi in solo meo ædificasti, quia me inuito te permisi ædificare, cum multos homines tecum armatos haberes, hoc edicto & interdicto vnde vi potero experiri contra te. Item si per metum possessionem rei meæ tradidero, locus erit huic edicto. ¶ ANIMADVERTENDVM.] Si singularis homo mihi infert metum: habeo contra eum actionem ex hoc edicto. nam & si corpus vel collegium mihi metum intulisse, locus erit huic edicto. ¶ SED LICET.] Si aliquid accipiam vt euadas vel liberem te de vi vel potestate hostium: non poteris repetere quod mihi dedisti: quia edicto non teneor. hæc vera sunt, nisi faciam vt detinearis. Sed pone quòd compulisti me per metum vt seruum manumitterem, vel ædificium destruerem. his casibus agam contra te inferentem metum act. quod met. cau. Sed quod prætor dixerat se non habiturum ratum quod per metum gestum est: qualiter illud sit intelligendum quæritur. & distinguitur aut res imperfecta est, quia per metum facti fuit promissio, sed non erat subsecuta traditio: aut fuit perfecta subsecuta traditione. in isto casu dabitur act. & except. in primo casu sola exceptio: sed male. vnde Vlpia. dicit quod audiuit istum de facto agitari coram imperatore inter Campanos, & dicit: erat quidam cui vim intulerunt, & promissionem quandam extorserunt: vnde dixit imperator metum passum habere hanc act. & excep. vnde siue sit res tradita, id est, siue sit perfecta siue non, habet hanc act. & excep. ¶ VOLENTI.] Si rem corporalem puta librum mihi abstulisti per metum, dabitur mihi contra te actio in rem. vel si compulisti me per metum vt te per acceptilationem liberarem: dabitur mihi personalis actio, vt quia metus causa actum est, acceptilatione non ob. qui ergo metum intulit, rem restituere, & de dolo repromittere debet, & ita metum passus habet in rem act. si tamen agit actio. quod met. causa, & consecutus est quadruplum: non aget postea act. in rem vel contra. ¶ EX HOC.] Si me compulisti rem per metum tibi tradere: erit mihi restituenda, & de dolo repromittes, scilicet quòd res metu ablata, non sit deteriorata. Item si per metum te per accep. liberaui ab obligatione in diem vel conditionali, debes te in pristinam obligationem reponere, alias ipsum debitum soluere. si hoc non feceris, vel non soluas: in quadruplum condemnaberis. Item si per metum compulisti

pulisti me vt tibi aliquid promitterem: debes me per accepti lationem liberare. Item si vsusfructus vel seruitus per metũ est amissa: metum passo erit restituenda. {CVM AVTEM.} Hæc actio in rem scripta est, & tamen est personalis, id est coercet illum ad quem emolumentum peruenit ex metu illato. si ergo accepisti mutuam pecuniam à creditore: & pro te fideiussi, & ego per metum compuli te vt te, imò me (quia me liberato tu es liberatus) liberares, non dabitur secundum Iul. actio aduersus te vt te reponas in obligationẽ pristinam, sed contra fideiussorem reponat principalem causam pristinam, dicebat dari act. in eũ in quadruplum. verius tamẽ est, vt dicit Marcellus, obligationem restitutam in principalẽ causam de fideiuss. idẽ est ecõtra si debitor principalis metum intulit: vt vterq; liberetur: quia in vtrunque datur restitutio, & hoc dixit proxi. l. {SI METV.} Idem dicit iste. §. quòd dicit in prin. huius. l. & nihil addit nisi quod quando debitor per metum quem intulit creditori, liberatus est, deberet reponere pignora in priorẽ obligationem, & etiam si fideiuss. vt §. in prin. huius. l.

a *Præsentẽ* etiã pro futuro periculo: vt §. e. l. j. §. fin. quæ est contra.

b *suspicionem.* No. suspicionem nil operari: vt hic, & C. eo. l. metũ. Sed arg. contra infra de adquir. possess. si id quod. §. fina. & j. de don. l. j. & infra loc. & con. l. habitatores.

c *Denique.* de præsenti metu & non præsenti dicitur per exempla.

d *Cum armis venisset.* qui aliò tendebat.

e *Non videor.* imò videor: vt j. de vsuca. non solum. §. si dominus. quæ est contra. Sol. hic aliò tendebant: ibi ad locum veniebant. Vel dic quod videtur vi deiici quantum ad amittẽdam possessionem, quia amittit, vt ibi: non quantũ ad hoc edictum vt habeat locũ, & sic vtrobique aliò tendebãt. porro si verè illò tendebant, non tamẽ intrauerunt, habet locũ interdictum vnde vi: vt j. de vi. & vi. ar. l. j. §. idẽ Labeo. si autem aliò, nõ: vt hic, & j. de vi. & vi arm. l. iij. §. si quis autem visis. & hoc si nõ habuerunt animum deiiciẽdi illũ, vt ibi dicitur: nisi postmodũ mutato proposito intrauerint: vt ibidem subiicit. Et his casibus non est res vitiosa quantum ad vsuca. nisi in vltimo, quando. s. mutato proposito intrauerunt. nã & possessio amittitur, & interdictum vnde vi locum habet: & est res vitiosa. At hoc edictum habet locum tunc cum armatis ingressis per vim compulsiuam patior eos possidere, & quasi sola vita contentus alia eis dimitto: aut j. proxi. §. idẽ ait &c. quæ patientia quodammodo pro traditione est, vt insti. de te. di. §. venditæ. vers. nihil. Et not. quod hoc edictum nõ conuenit cum interdicto vnde vi: sed cũ interdicto quod vi aut clam: sic: vt j. proxi. §. idem ait. & sic not. quòd quandoque amittitur possessio, nec locum habet interdictum, nec res est vitiosa: quandoque amittitur possessio, & datur interdictum, nec est res vitiosa: quandoque illa tria concurrunt: quandoque datur hoc edictum.

f *Profugi.* id est ante fugi.

g *Ingressi sunt.* scilicet mutato proposito: vel à principio hoc animo venerunt.

h *Discessi.* scilicet volens timore. aliàs si nolens deiicior: locum habet interdictum vnde vi.

3 METUM autem præsentem [a] accipere debemus non suspicionem [b] inferendi eius. & ita Pomponi [c] libro vicensimo octauo scribit. Ait enim metum illatũ accipiendum, id est si illatus est timor † ab aliquo.

Denique [c] tractat, si fundũ meum dereliquero audito quòd quis cũ armis [d] veniret: an huic edicto locus sit. & refert Labeonẽ existimare edicto locum non esse: & *vnde vi* interdictum cessare: quoniam non videor [e] vi deiect⁹, qui deiici nõ expectaui, sed profugi [f]. Aliter atque si postea quàm armati ingressi sunt, [g] tunc discessi [h]. huic enim edicto locum facere.

Hæc actio concurrit cum interdicto quod vi aut clam. Bart.

Idẽ ait & si forte adhibita manu in meo solo per vim [i] ædifices, & interdictũ *quod vi aut clam*, & hoc edictum [k] locum habere: scilicet quoniam metu patior id te facere. Sed & si per vim [l] tibi possessionem tradidero, dicit Pomponius hoc * edicto locum esse. [m]

Contra vniuersitatem metum inferentem habet locum hoc edictum. h. d. vel sic: Siue violentia inferatur à priuato, siue ab vniuersitate vel collegio: habet locum hæc actio. Bartolus.

Animaduertendum autẽ, quòd prætor hoc edicto generaliter [n] & in rẽ [o] loquitur: nec adiicit à quo [p] gestum. & ideo siue singularis sit persona quæ metum intulit, vel populus, vel curia, [q] vel collegium, [r] vel corpus, huic edicto locus erit.

Licet mihi accipere pecuniã vt te à violentia illati a per alium liberem. Bart.

Sed licet vim factã à quocũque prætor cõplectatur, eleganter tamẽ Pomponius ait, si quo magis te de vi hostium vel latronum, vel populi tuerer vel liberarẽ, aliquid à te accepero, vel te obligauero: nõ debere me hoc edicto teneri: [s] nisi ipse [t] hanc tibi vim summisi. [u] ceterũ si alienus sum [x] à vi, teneri me nõ debere. ego enim operæ poti [y] meæ mercedẽ accepisse videor. Idem Pomponius scribit quosdam bene putare, etiam serui manumissionem [z], vel ædificij depositionem, quam quis coactus fecit, ad restitutionem hujus edicti porrigendam esse.

Ex hoc edicto in rebus seu negotiis perfectis oritur actio & exceptio. Bart.

Sed quod prætor ait, ratũ se non habiturũ: quatenus [a] accipiendũ est, videamus. Et quidẽ aut imperfecta res est, licet metus interuenerit: vt puta stipulationẽ [b] numeratio non est secuta: aut perfecta, si post stipulationem & dolo. in princ. Sol. hic seruus vniuersitatis fecit: vt j. de adqui. pos. l. j. in fi. & l. sequen. vel dic non tota, sed pars, scilicet maior: quod perinde erit ac si tota: vt infra de regul. iur. l. aliud. §. refertur. Vel dic quòd illi committunt qui regunt vniuersitatem, quibus & talia videntur mandata: vt infra de vi & vi ar. l. si vi me. & infra ad municip. l. Lucius. §. imperatores. Vel dic (quòd verius puto) quòd vniuersitas dolum & metum committit: vt hic dicit. & quod contraria lex dicit, quid enim &c. sup-

i *Per vim.* compulsiuam.

k *Edictum.* quia patiendo coactus tradere videor coactè: vt modo dixi.

l *Per vim.* compulsiuam.

m *Edicto locum esse.* vt hic, & infra eod. si mulier. §. qui possessionem.

n *Generaliter.* quantum ad res corporales & incorporales.

o *Et in rem.* quantum ad conuentos & possidentes rem illam in qua metus est admissus.

† *Vide Inn. extra de simo. c. dilectus. 2.*

p *A quo.* hoc quantũ ad delinquentes. nec enim dicit: si quis metu &c. sed quòd gestũ erit &c. & ideo &c. vt subiicit.

q *Curia.* decurionum.

r *Vel collegium.* monachorum: & expone hæc vocabula vt dixi supra quòd cuiusque vniuer. l. j. sed si potest aliqua vniuersitas cõmittere metum, vt hic: ergo & dolum: vt infra eod. si cum excepit. §. eum. Sed contra. j. de do. sed si ex *summisit.* dolo. in princ. Sol. hic seruus vniuersitatis fecit: vt j. de adqui. pos. l. j. in fi. & l. sequen. vel dic non tota, sed pars, scilicet maior: quod perinde erit ac si tota: vt infra de regul. iur. l. aliud. §. refertur. Vel dic quòd illi committunt qui regunt vniuersitatem, quibus & talia videntur mandata: vt infra de vi & vi ar. l. si vi me. & infra ad municip. l. Lucius. §. imperatores. Vel dic (quòd verius puto) quòd vniuersitas dolum & metum committit: vt hic dicit. & quod contraria lex dicit, quid enim &c. sup- *si ali⁹ vim*

ple, facile.

s *Edicto teneri.* nisi & ipse &c. vt subiicit. & C. eod. l. non interest. quæ est contra. sed hoc nihil, tollit contrarium.

t *Ipse.* subaudi, ego.

v *Summisi.* id est te capi fecero.

x *Alienus sum à vi.* id est non te cepi.

y *Operæ potius meæ.* æquum est enim vt si habes bonum propter me, vt & ego habeam propter te, vt hic, & infra de condict. ob tur. cau. l. idem. §. fi. & j. ad l. Rho. de iac. l. ij. §. æquissimum. & j. de dona. si pater. §. si quis. Sed cum quilibet teneatur actione ista, ad quem peruenit commodum ex metu: vt infra eodem si cum. §. aliquando. quare hic non tenetur? Respon. hoc quia huic dationi proxima causa est beneficium siue seruitium quod fecit ob hoc quod dedit: aliàs autem proxima causa traditioni factæ meticulosæ est metus.

z *Serui manumissionem.* nota tres casus: quia aut fui ego dominus ab extraneo compulsus manumittere, & tunc obtinet quòd hic dicit: aut à populo, aut ab ipso seruo. & his duobus casibus non valet libertas, & ideo non est locus restitutioni: vt j. qui & à qui. ma. li. non si. l. ille seruus. & l. si priuatus. sec⁹ si seruum per metum mihi auferas, & manumittas: quia non valet libertas: sed vindico vtili in rem: vt j. qui. ad li. procla. non li. l. ij. Sed in nostro casu contra quem restituitur dominus? quidam contra seruum, vt in seruitutem redigatur: quasi hæc sit magna causa: vt j. de mino. si ex causa. §. fi. & l. seq. ru dic secundum Io. contra inferentem metum, & ad interesse. nam libertatem reuocare non potest: vt j. de dolo. & eleganter. in princi. & d. l. si ex causa. §. aduersus.

a *Quatenus.* id est qualiter.

b *Stipulationem.* per metum extortam.

Facta

numeratio facta est[a], aut per metum accepto debitor liberatus est, vel quid simile contigerit, quod negotium perficeret: & Pomponius scribit[b], in negotiis quidem perfectis & exceptionē interdum, & actionem competere †: in imperfectis autem solam exceptionem. Sed ex facto scio[c], cum Campani metu cuidam illato extorsissent cautionem pollicitationis[d], rescriptum esse ab imperatore nostro, posse eum à prætore in integrū[e] restitutionem postulare, & prætorem me assidente interlocutū esse†, vt siue actione vellet aduersus Campanos experiri, esse propositam: siue exceptione[f] aduersus petentes, nō deesse exceptionem. Ex qua constitutione[g] colligitur[h], vt siue perfecta, siue imperfecta[i] res sit: & actio & exceptio detur.

Difficilis est, & legitur tribus modis. secundum veram lect. hoc intendit: Metum passo datur vtilis ex hoc edicto ipso iure: & per actionem ex hoc edicto restituitur directa. Bart.

Volenti autem datur & in rem actio[k], & in personā, rescissa acceptilatione, vel alia liberatione[l].

Metum inferens tenetur restituere, & de dolo cauere. h.d. Vel sic: Qui restituit rē, per hanc actionem cogitur cauere de dolo. Bart.

Iulianus libro tertio Digestorum putat eum cui res metus causa tradita est, non solùm reddere, verum & de dolo[m] repromittere debere.

Persecutoria tollitur per pœnalem quando ineſt rei persecutio. h.d. Vel sic: Actio in rem tollitur per pœnalem, & econuerso: quia in pœnali continetur rei persecutio.

Licet tamen in rem[n] actionem dandam existimemus, quia res in bonis est eius[o] qui vim passus est: verùm non sine ratione dicetur, si in quadruplum quis egerit, finiri[p] in rem actionem: vel contra.

Per hanc actionem debet res in pristinum statum restitui: aliàs contumax in quadruplum condemnabitur. h.d. Vel sic: Per hanc actionem fit restitutio in pristinū statum: & ad restituendum in ferens metum compellitur.

Ex hoc edicto restitutio talis facienda est, id est in integrum officio iudicis[q], vt si per vim res tradita est, retradatur: & de dolo sicut dictum est[r] repromittatur, ne forte deterior res sit facta. Et si acceptilatione liberatio interuenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio: vsque adeo vt Iulianus scribat libro quarto Digestorum, si pecunia debita fuit, quæ accepta per vim facta est: nisi vel soluatur, [s]vel restituta obligatione iudicium accipiatur[t], quadruplo eum condemnandum[u]. Sed & si per vim stipulanti

a *Facta est.* similiter per metum: ne sit contra. C. eo. l. ij. sed potest dici quòd est damnum passus in eo quòd est obligatus.

b *Scribit.* & male secundum Io. etiam in primo casu ex eo quod posuit, interdum. nam vtrunque locum habet. & facit pro Io. j. vbi dicit ex qua constitutione &c. Vel dic secundū Azo. bene in hoc primo dicto. duo enim dixit. vnum de negotiis perfectis, & hoc bene. Aliud in imperfectis, & ibi male. Azo. Et secundum hoc hæc dictio interdum, notabit facti varietatem, non iuris diuersitatem, & refertur tantū ad exceptionem. q. d. si habile est vt habeat locum exceptio, aliàs non. nam si omnia perfecta sunt, & nihil dicit interest agere. ferens metum passo, qualiter exciperet? At quòd dicit in imperfectis solam exceptionem: pessime dixit, & ideo corrigitur in fi. §. Sed vnde fuit motus Pompo. in secundo dicto? Resp. forte ex eo quòd hæc actio non datur nisi habeat quis damnum: vt j. eod. sed & partus. §. quæri. hic autem non videbatur damnum passus, cum res sit imperfecta. Sed potest dici quòd est damnum passus in eo quòd est obligatus. Accursius.

† *Not. quòd ille qui habet exceptionem, nihil dominus potest agere. concor. tex. in simili in l. si quis rē. ff. de li. leg. & in l. Aurelius. §. 1. eo. tit. & in l. si contendat. ff. de dat. ff. de fideiuss.*

† *Vide Inno. in c. ex causis. extra de re iudica.*

c *Scio.* loquitur Vlpianus.

d *Pollicitationis.* id est promissionis: & sic res erat imperfecta. Accursius.

e *In integrum.* per actionem quod metus causa, vt per acceptilationem liberetur, non iudicis officio tātum.

f *Siue exceptione.* scilicet vellet experiri.

g *Ex qua constitutione.* id est rescripto principis.

h *Colligitur.* Quomodo colligitur ius generale ex interlocutoria quæ est in rescripto principis: vt C. de le. & con. l. ij. quæ est contra? Respon. illud obtinet quando princeps interloquendo nouum ius constituit. hic autem non constituit, sed magis quod erat exposuit. Vel ibi statuit imperator interloquendo in aliqua causa quæ fit coram eo. sed hic faciendo ius interloquendo. Item hoc est in corpore iuris. Sed hæc non valet: quia erat in corpore iuris ante hanc legem.

i *Siue perfecta siue imperfecta res sit.* si perfecta, datur actio, item exceptio si forte res redeat ad eum, quam repetit qui metum intulit: vel petit sibi caueri de euictione. si autem imperfecta, datur exceptio, & etiam actio vt liberetur per acceptilationem: vt infra eod. l. si cum excep. §. sed & si quis per vim. sed quando res est perfecta, videtur quòd nec actio nec exceptio detur, cum perficiendo videatur approbare primo factum: vt C. eo. l. ij. quæ est contra. Sed dic quòd hic primum & secundum fuit factum per metum, ibi primum tantum. Accursius.

k *Et in rem actio.* quidam sic intelligunt, vt actio in rem vtilis habeat locum, non quod met. cau. quando corporalia dedit per metum. secundum istos actio in personam quod met. cau. quando incorporalia, vt actionem: vt subiicit. sed Io. dicit, in rem vtilis quæ primo antequam per metum alij traderetur dominium, erat directa. nunc datur & in personam, scilicet quod met. cau. quæ est in personā: vt instit. de act. §. præterea. dabitur & in eodem casu: vt j. ea. l. §. licet. & etiam in alio casu: vt scilicet remisi actionem per acceptilationem, vel per pactum in illis casibus vbi tollitur actio ipso iure: vt supra de pact. si tibi. §. quædam. aliàs enim agerem prima: & si exciperet de pacto, replicarem de metu. Item quod datur in rem priori domino, verum est si prius erat dominus: vel talis cui Publiciana vel similis daretur ratiōe directi vel vtilis dominij: aliàs non haberet locum hæc actio: licet interdictum vnde vi de hoc nō curet: vt j. de vi & vi arma. l. j. §. qui à me vi. nec actio personalis quod met. cau. vt j. eo. si mulier. §. qui possessionem. sed quare non datur actio in personā vtilis quæ primo dabatur directa, sicut rei vin? Respon. secundum Io. quia actio in rem videtur remanisse in rebus humanis, cum dominium semper fuerit saltem penes inferentem metū directum: at actio personalis fuit prorsus extincta: vnde in perpetuum &c. vt infra de solut. qui res. §. aream. Contra hoc est infra de lega. iij. fideicommissa. §. si rem. ideo dic secūdum Azo. quē etiam prima personalis datur vtilis, & sic potest intelligi quòd hic dicitur. nam & aliàs actio resuscitatur: vt infra eod. si mulier. §. fi. & supra si ex noxa. cau. aga. l. ij. in fin. & infra de ca. de. l. tutelas. §. si libertate. & C. si aduer. transac. lij. & C. de accept. l. fina. & quod in d. l. de solut. dicitur, fallit sicut & aliæ regulæ. vel pacta ibi, in perpetuum extincta certe resuscitat. &c.

l *Liberatione.* quæ facta fuerat per pactum simplex.

m *Etiam de dolo.* vt infra ea. l. §. ex hoc. & infra de pigne. act. creditor. & de rei vindi. si post acceptum. & l. si homo.

n *In rem.* scilicet vtilem, vt diximus modo in §. volenti.

o *In bonis eius est.* scilicet fictione iuris: quia nemo videtur &c. vt supra tit. j. l. nemo. & dic vt ibi dixi.

p *Finiri.* si primo agatur in quadruplum, tollitur in rem: quia nata erat. sed si agatur in rem prius, vt dicit hic, vel contra, quomodo tollitur in quadruplum, cum non sit nata nisi tunc demum quando erit in contumacia, quia nollet rem restituere: vt j. eod. si cum exceptione. §. in hac. & instit. de act. §. item actio? Respon. Dic verbum finiri, propriè & impropriè poni, vt aliàs infra si cert. pet. l. certi condictio. in princ. Vel dic natam etiam à princ. licet ex clementia tardetur eius cursus: vt innuit infra eo. si cum exceptione. §. si quis. vers. satis. Item quare vna per alteram tollitur, cum vna sit pœnalis, altera rei persecutoria? Respon. quia sub quadruplo ineſt res: vt infra eod. si cū exceptione. §. quatenus. vers. quòd si homo. aliàs contra esset: vt j. de fur. si pignore. §. cum furti. Accursius.

q *Officio iudicis.* quod late patet, cum sit arbitraria tam quod metus causa, quàm vtilis in rem: vt instit. de act. §. præterea.

r *Dictum est.* scilicet s. eod. §. Iulianus. & intellige sine fideiussore: vt j. de præto. stipula. l. j. §. pen. & C. de verb. sign. fancinus. & not. quòd primus casus est in re corporali: sequentes in incorporalibus. Accursius.

s *Soluatur.* siue pura sit, siue non.

t *Accipiatur.* cum non est pura, & dic accipiatur cum dies vel conditio aduenerit.

v *Condemnandū.* hoc q̄ dicit de actione restituēda, intellige si erat obligatio in die, vel sub conditione: aliàs in ipsam pecuniam

cuasam condemnaretur: non vt reponeret se in obligatio- A
nem: vt infra de condic. cau. data. si quis accepto tulerit. sed
acceptilatio non tenet nisi extiterit conditio: ergo interim
non est damnandus, & sic nō agitur. Sed certè imò est dam-
nandus propter spem. Sed quid quadruplabitur si adhuc non
debeat: Respon. quod
erat simplandum: vt
infra eo. ti cum. §. j. sed
differtur exactio in
diem principalis obli-
gationis. vt infra ad l.
Aqui. in lege. & infra
eo. sed &. §. fi. Alij di-
cunt æstimari quid va
leat talis obligatio, vt
illud quadrupletur: vt
argum. pro eis infra
de condict. furtiua. si
seruus. Sed argu. con-
tra infra de tab. exhi.
locum. §. fin. in versic.
etiam si sub condict.
&c. Sed ibi speciale: vt
ibi not. Item quid si
accepto tuli obliga-
tionem furti vel iniu-
riarum: hic non debet
resuscitari. non enim
&c. vt supra de pactis.
l. si vnus. §. pactus.
versic. idem dicemus?
Respon. ponet se in
obligationem tantæ
quantitatis per stipu-
lationem secundum
H. immo fiet ipsa exa-
ctio: cum non possit
teneri nisi purè: vt in-
fra de condictio. caus.
da. l. si quis accepto
tulerit[a]. Item quid si
reus & multi fideius-
sores pro eo tenerentur, an contra omnes
fiet quadruplatio nisi
se reponant in obli-
gationem? Respond.
non, sed reus tantùm:
& si in aliquo non es-
set soluendo, in resi-
duum fiet quadrupla-
tio cōtra fideiussores.
& hoc potest intelligi
infra. §. cum autem. &
infra. l. proxi.

promisero, stipulatio accep-
tò facienda erit. Sed & si
vsusfructus, vel seruitutes a-
missæ [a] sunt, restituendæ
erunt.

Hæc actio est in rem scripta: ideo datur contra omnes ad quos commodū peruenit ex metu. Item est restitutoria: & ideo omnia in pristinum statū reponit. hoc dicit cū l. seq. Bartolus.

Cum autem hæc actio [b] in rem sit scripta, [c] nec perso
nam vim facientis [d] coerceat,
sed aduersus omnes [e] restitui B
velit quod metus causa fa-
ctum est: non immeritò Iu-
lianus à Marcello notatus
est scribēs [f] si fideiussor vim
intulit, vt accepto libere-
tur [g], in reū nō esse restituē-
dam actionem [h]: sed fideius-
sorē, nisi aduersus reū quoq;
actionem restituat, debere
in quadruplum cōdemnari.
Sed est verius quod Marcel
lus notat, etiā aduersus reū
competere hanc actionem,
cum in rem sit scripta.

x. GAIVS libro quarto ad
Edictum Prouinciale.

ILlud verum est [i], si ex fa-
cto debitoris metū adhi-
bentis fideiussores acceptila-
tione liberati sunt, etiam
aduersus fideiussores agi pos
se vt se reponant in obligationē. [k] Si metu à te coactus
acceptam tibi stipulationem
fecerim: arbitratu iudicis a-
pud quē ex hoc edicto agi-
tur, non solū illud continetur, vt in tua persona redin-
tegretur obligatio: sed vt fi-
deiussores quoq; vel eosdē [l]
vel alios [m] nō min [n] idoneos [m]
adhibeas: præterea vt & pi-
gnora [n] quæ dederas, in eān-
dem causam restituas.

Non tenetur quis ex metu illato per alium: nisi quatenus commodum ad eum pervenit. Bartolus.

XI. PAVLVS libro quarto Di-
gestorum Iuliani notat.

SI quis alius [o] sine malitia
fideiussoris vt fideiussori
accepto fieret, vim fecit:
non tenebitur fideiussor vt
rei [p] quoque obligationem
restituat. B

Accessiones percepta, & quæ à petitore percipi potuerunt, veniunt in hac actione. Bartolus.

XII. VLPIANVS libro vnde-
cimo ad Edictum.

SEd & partus ancillarum,
& fœtus pecorum, & fru
ctus restitui, & omnem cau
sam [q] oportet. [r] nec solum eos
qui percepti sunt: verum si
plus ego percipere potui, [s]
& per metū impeditus sum,
hoc quoque præstabit. *

Actio quod metus causa non competit ei qui ex metu damnificatus non est. hoc dicit. Vel sic: Qui per metum reddit quod reddere tenetur hac actione vel alia, non habet actionem quod metus causa. h. d. cum. §. seq.

Quæri poterit, an etiam
ei qui vim fecerat, [t] passo
vim [u] restitui prætor velit
per hoc edictum ea quæ a-
lienauit: [x] & Pomponius
scribit libro vicensimo o-
ctauo non oportere ei prę-
torem opem ferre. Nam
cum liceat, inquit, vim vi
repellere: [y] quod fecit, pas-
sus est. Quare si [z] metu te co-
egerit sibi promittere, mox
ego [a] eum coegero metu te
accepto liberare: nihil esse
quod ei restituatur. Iulianus

[a] Intelligo secundum Bar. quod in dicitur quod si re-
pone in pri-
stinum ob-
ligationem,
& sit dein-
de condem-
natus vel
idem a-
liis debet
soluere: vt
l. si quis a-
cinus infra
de iure do-
tium. hoc
ait. sed non
est ad hoc
quod qui
tenetur da-
re certum
possit dare
quia non
potest dare
tantum hoc
dato quia
alij eque
idonei.

a *Seruitutes amissæ.* debitæ rei traditę p metum: vt infra quod vi aut clam. l. semper. §. in hoc interdicto. Accursius.

b *Hæc actio.* quod me. cau. Azo.

c *In rem sit scripta.* quia generaliter datur contra omnes ad quos commodum peruenit ex metu: vt infra eodem. si cum. §. in hac actione: secus in exceptione doli: vt infra de doli exceptione. l. apud. §. penult. sed in exceptione metus idem quod in actione quod metus causa: vt ibi. In personam tamen est: vt instit. de actio. §. præterea. sic & in interdictis quibusdam: vt infra de interdict. l. prima. §. penultimo. & in actione ad exhibendum: vt infra ad exhibend. l. iij. §. est autem.

d *Facientis.* s. tātum, aliàs falsum esset quod sequitur, sed ad-
uersus, &c. aliàs est in litera tantum. Accursius.

e *Omnes.* habentes commodum ex metu. Accursius.

f *Scribens.* Iulianus id quod sequitur.

g *Liberetur.* cuius acceptilatione etiam liberatur reus. vt j. de accep. & per iusiurandum. §. etsi fideiussori. secus si pacto: vt ff. de pactis. si fideiussoris. Accursius.

h *Actionem.* non solum contra fideiussores vt reponant reum.

i *Illud verum est.* scilicet versa vice.

k *In obligationem.* hoc si debitum erat in diem, vel conditio-
nale. aliàs secus: vt j. de prescrip. verb. ob eam. & j. de condi.
caus. data. l. si quis accepto tulerit.

l *Eosdem.* sed videtur ex quo semel liberati sunt, quòd inniti-
tur non obligentur: vt ff. de pactis. l. fin. quæ est cōtra-
sed ibi ex honesta causa liberatio ad eos peruenit: hic ex in-
honesta: imò plus, quia non videtur liberati hic: vt ff. tit. pri-
mo. l. nemo.

m *Non minus idoneos.* vt hic, & infra de arbi. Labeo. §. fi. & in-
fra de constit. pec. qui autem. §. ij. & infra loca. si quis domum. §. j. Accursius.

n *Et pignora.* vt infra de mino. l. patri. §. si minor.

SI quis. } CASVS. Quidā Titius ex-
traneus compulit per
metum creditorem vt
fideiussorē liberaret.
Dicitur hic quòd fi-
deiussor non tenetur
vt reponat principalē.
Viuianus.

o *Alius.* scilicet ex-
traneus: vt differat à
casu præcedenti.

p *Vt rei.* sed vt suam:
vt supra lege proxi.

SEd & partus. } CA-
SVS. Si per metum
vel vi pecora vel an-
cillas vel alias res ab-
stuli: debeo restituere
fructus & partus &
fœtus. Item tenebor
de fructibus percipiendis, non solùm de
perceptis. { QVAE-
RI. } Intulisti mihi *præstabi-
vim vt aliquid darem tur.
vel promitterē in se-
quenti die compuli te
eandem rem mihi re-
stituere, vel etiam me
liberare. nec mihi nec
tibi actio ex hoc edi-
cto competit. Idem
est si alius coegit te
promittere, & ego eūdem compuli te libe-
rare: & nec illi nec ti-
bi dabitur actio quod
metus causa: quia neu
ter nostrum in damno
versatur.

q *Causam.* vt partuū
partus, & fructuū fru-
ctus, qui dicūtur cau-
sa. Accursius.

t *Oportet.* scilicet in
quadruplum: vt infra
eodem. si cum. §. La-
beo ait. vers. quadru-
platur.

s *Potui.* etiam si emi-
sti per metum me compellens. Et sic nota quòd possessor cū *Possessor
titulo tenetur de percipiendis, id est quos vetus possessor cum titulo
percipere potuisset. sic & in eo qui emit in fraudem credito- de quibus
rum: vt j. quæ in fraudem cred. l. ait prætor. §. per hanc. sic & tenetur.
in eo qui emit contra interdicta legum sciens: vt C. de agri.
& censi. l. quēadmodum. in fin. lib. xj. Item & qui emit à fisco
non solenniter vendente: vt C. de fide. instru. & iniur. hastæ
fiscæ. l. j. lib. x. & facit ad hoc infra de vsuris. l. videamus. §. itē
si. sed regulariter titulus excusat à percipiendis: vt C. de rei
vindi. si fundum.

t *Vim fecerat.* prius.

v *Passo vim.* scilicet postea ex interuallo etiam.

x *Alienauit.* reddendo. Accursius.

y *Repellere.* incontinenti. Accursius.

z *Quare si.* superior casus est quando duo tantum fuerunt: nunc quando tres. Accursius.

a *Mox ego.* Ir. intelligit hūc. §. in vtroq; suo respōso quando metus incontinenti fuit factus illi qui primo metum fecit. & hoc ex regula superiori, vim vi, &c. & ex eo quod hic dicit, mox. & est pro eo j. de vi & vi arma. l. iij. §. cum igitur. & ff. de institu. & iure. l. vt vim. & infra ad legem Aquil. scientiam. §. qui cum aliter. & secundum hoc si ex interuallo hoc fiat, po-
terit agi ex primo & secundo metu: vt j. de vi & vi ar. l. pri-
ma. §.

ma. §. qui à me. & l. cum fundum. Alij dicunt idem quod Ir. in secundo casu. sed in primo dicunt etiam si ex interuallo, non posse agi. Tu dicas in vtroque casu non posse agi, siue incontinenti, siue ex interuallo fiat metus. primo, quia ex sua improbitate non debet consequi actionem: vt infra de fur. itaque. secundo, quia hæc actio damnum exigit. quod hic non est. vt j. proxi. §. & j. l. si cũ exceptione. in fin. primi respõ. sed ab interdicto vnde vi non excusatur, nisi incontinenti faciat: vt in dicta lege. j. de vi & vi arm. lege tertia. §. cum igitur. Sed nunquid locũ debet habere cõtra hũc debitorem edictũ diui Marci, scilicet quãdo te coegi mihi promittere: & tu coegisti postea me vt te liberarẽ, scilicet vt amittas exceptionẽ quod metus causa, quæ tibi competebat, & actionem quod metus causa, quæ tibi competebat vt liberarer is? Respon. non puto edictum locum habere in exceptione amittit ergo actionem quod metus causa, quæ sibi competebat vt liberaretur, sed nõ exceptionem, licet ab eodem prætore vtrunque habeat. Sed si dicas sic, ergo non punitur vis per edictum diui Marci, si ponas eum nõ habuisse actionem, sed exceptionem tantum. Respondebo, non fieri: quia accusari potest de vi crimina iter.

a *Legem Iuliam de vi.* publica vel priuata: cuius pœna est inst. de publi. iud. §. item lex.

b *Amisisse.* hic opponitur de puncto: quia si iste amisit ius crediti. ergo quidquid soluit, damnum patitur? Respon. tria sunt tempora: ante metum, in metu, & post. in primo non est verum creditorem amisisse. Item nec in secundo dicitur amisisse, sed amittere: & ita his duobus, cum sit debitor, non patitur damnum. in tertio vero quando dicitur amisisse, non facit tale quid creditor quare debeat teneri hac actione. Sed quomodo amittit per delictum? immo per solutionem. præterea quid nocet hæc amissio, cum iam habeatur creditor? Respon. secundum Iul. quia id quod est solutum, repetitur per condictionem sine causa: nec iure creditoris potest retineri. Item oppono si tibi vim feci, ergo habes actionẽ quod metus causa, ergo rem: vt ẽ. tit. j. nemo. ergo damnum nõ sentis: ergo hanc actionem non habes? Respondeo: quòd damnum non habeo, hoc est cõtemplatione huius actionis, qua sublata remaneo in damno: ergo ipsa datur.

Est.} Casus. Si debitorem meum compuli vt mihi solueret, non erit locus huic edicto, sed lege Iul. de vi accusari potero: ius tamẽ crediti amittit qui debitorem suũ ad soluendum cõpellit: nec refert fiat vis cum armis, vel sine armis: vulnerentur homines: necne: quia semper amittit ius crediti. Viuia.

c *Verba.* quæ plenius sunt infra ad legem Iuliam de vi pri. l. penul.

d *Actionibus.* id est auctoritate iudiciali.

e *Marcianus.* creditor. Accursius.

f *Vim.* scilicet illatam.

g *Vulnerentur.* interrogatiuè & planè potest legi.

h *Rem vllam.* sed nunquid quadam re debitoris occupata à creditore, omne ius suum quodcũque habet creditor amittit? Quidam vtique: arg. in authen. vt non fi. pig. col. v. & vt nulli iud. §. quia vero & huiusmodi. col. ix. & infra de incen. rui. nau. l. quo naufragium. §. senatusconsultum. Sed Ioan. contra. amittit enim tantùm ius quod habet in re vel pro re illa quam occupauit: vt infra de his qui. vt indig. rescriptum. & l. heres. & infra quo. leg. l. j. §. si duæ. & infra de noxa. quẽadmodum. §. si seruum pro derelicto. in prin. §. & C. de pœnis. sanctimus. nec obstant authen. prædictæ, quia capere liberum hominem pro debito, vel exigere alium pro alio, grauius est, & ideo grauior imponitur pœna. secundum Io. obstat hæc litera quæ dicit rem vllam, sed accipe debitam, scilicet quod est infra. Item obstat quod dicit pecuniam, quia nõ dicitur creditor habere ius in ea: cum sit in genere debitor. Sed dic quòd erat debitor in specie, vel dic etiam in genere, & tamen dicitur debita eadem ratione qua debitor dicitur soluere quod debeat: licet neutrũ verum sit.[a] Sed huic positioni est arg. contra. d. l. j. de noxa. sed dic vt ibi. Item quid si est debitor hominis in genere, & accipiam Stichum pro metum? Respon. idem quod in pecunia modo dixi: sed H. contra. dicit enim me non amittere.

i *Sine vllo iudice.* in certis casibus tamen non punitur etiam si sine auctoritate iudicis occupet quis. Primus in debitore fugiente vt infra quæ in fraud. credi. l. ait prætor. §. si debitorem. & C. quando liceat vnicuique si. iud. l. ij. & C. de iudæ. l. nulli. argumen. sumpto a contrario sensu. Secundus, quando pactum intercesit: vt C. de pig. act. l. penul. in fin. & C. de pig. l. uj. Tertius in legatario qui sua auctoritate legatũ occupauit: vt j. quo. leg. l. j. §. j. & est ibi ideo, quia apud nullũ est possessio: vt arg. j. si quis test. ff. esse iust. l. j. §. Scæuola.

k *Possidere.* per vim vel coactiuam: vt supra l. proxi.

l *Sibi ius.* per expulsionem. Accursius.

m *Non habebit.* immo videtur quòd non amittat: vt infra de fur. qui vas. in princ. quæ est contra. Quidam dicunt quod ibi iudicis auctoritate accepit: vel verius ibi accepit vt iudici ostenderet: hic vt sibi haberet. vel dic vt ibi. Et not. quia non punitur ideo quod non per iudicem reposcit: sed quia sic reposcit. Sed quid si creditor dedit damnum in re in qua habet ius? Respon. non amittere ius crediti. Item not. quod edictum diui Marci, quando fuit vis ablatiua, non compulsiua, concurrit cum interdicto vnde vi, item cum constitutione si quis in tantum: sed non ideo plus exigitur, nisi inquãtum plus est in alia: vt infra vi bo. rap. l. j. Quia ergo multis modis & variis legibus & constitutionibus puniuntur violentiæ quæ in hoc iuris volumine sunt dispersæ: ideo quandam compendiosam super his tradere doctrinam vtile fore existimaui. Sciendum est itaque vim puniri per interdictum vnde vi: quod in rebus soli tantum locum habet, id est in ipso solo, & rebus eidem cohærentibus, etiam si mobiles sint. Item locum habet de eo quod ad violentum peruenit, perpetuo: pro alio quod non peruenit, intra annum. Item locum habet vbi neque coacta neque spontanea volũtas intercesit: vt infra de vi & vi ar. l. j. in princ. & in §. hoc interdictum. & d. §. hoc interdictum. vers. ad solam autem. & §. illud vtique. & § si quis de naue. & §. fi fundus. & l. si rerum. ubi possessio & est hæc dicenda vis expulsiua. Est quoque interdictum vti pos. pro retinenda possessione contra eum inductum qui pariter volens mihi turbare meam possessionem, se possidere asserit. & si à me vi possideat, vt quia me arare & colere fundum, vel aliter re mea vti prohibeat: interdicto succumbet. si vero ab alio, prodesset ei sua possessio: & habet locum in rebus tantum soli: vt infra vti poss. l. j. in princip. & §. hoc interdictum de soli. & §. vlt. & l. ij. & l. ij. duo. §. in hoc interdicto. & fit condemnatio ad æstimationem possessionis, si non desinat turbare: vt infra vti pos. l. duo. §. vlt. Quæ autem dicta sunt de rebus soli in interdicto vti pos. locum habent in interdicto vtrubi in rebus mobilibus: & in vtroque interdicto is vincit qui nec vi nec clam nec precario ab aduersario possidet tempore litis contestatæ. vt infra vtrubi. l. j. & vocatur vtriusque interdicti vis turbatiua: eo quòd qui sic per vim facit, turbat, id est in dubium reuocat & obscurum facit quis possideat. Ad vim quoque puniendam interdictum quod vi aut clam redditur: quod domino soli, vel ei qui ius in solo habet, aduersus eum qui domino inuito vel coacto fecit, vel per vim, id est post prohibitionem aliquid in solo fecit, competit, vt destruat sua impensa quod fecit, & restituat rem in pristinam causam, & damnetur ad interesse, vt infra quod vi aut clam. l. j. in princ. & §. quid sit vi factum. & l. si alius. §. notauimus. & l. semper. §. in hoc interdicto. & l. competit. in princ. & §. vlt. & dicitur hæc vis inquietatiua: quia possidentem quiete possidere nõ sinit. Actio quoque vi bo. rap. ad vim puniendam competit ei cui res mobilis per vim dolo malo, non aliter ablata est: & competit in quadruplum contra eum qui vim intulit: vt infra vi bonor. rapto. l. ij. §. hæc actio. & §. in hac actione. & §. & generaliter. & dicitur hæc vis ablatiua. Est & edictum ne vis

te habere petitiones, actionibus[d] experiaris. cum Marcianus[e] diceret, Vim[f] nullam feci: Cæsar dixit, Tu vim putas esse solũ si homines vulnerenturg? Vis est & tunc, quotiẽs quis id quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit †. Quisquis igitur probatus mihi fuerit, rem vllam[h] debitoris, vel pecuniam debitam, non ab ipso sibi sponte datam, sine vllo iudice[i] temere possidere[k], vel accepisse, itque sibi ius[l] in eam rem dixisse: ius crediti non habebit[m].

Hæc actio contra restitutionem post annum competit ad simplum. Bartolus.

ait eum qui vim adhibuit debitori suo vt ei solueret, hoc edicto non teneri, propter naturam metus causa actionis, quæ damnum exigit: quamnis negari non possit in Iuliam eum de via[a] incidisse, & ius crediti amisisse[b]:

Continuatur cum superiori: & hoc intẽdit: Creditor qui per vim pecuniam vel rem sibi debitam accipit, vel sibi soluit facit: ius debiti perdit, & omne ius quod habet in re vel pro re. Bartolus.

B

xiii. Callistratvs libro quinto de Cognitionibus.

Exstat enim decretũ diui Marci in hæc verba: [c] Optimũ est, vt si quas putas

C

D

a Quantũ ad formam promissionis: sed verũ quantũ ad necessitatẽ præstationis. facit. j. qui & à quo. l. si pacto. cum si. secundum Bald.

vis fi. ei qui in poſſ.miſ.eſt.& pro adipiſcēda poſ. quā iudex præcepit ei dari: vel pro recuperanda ſi fuerit amiſſa:vt ℣.ne vis fi.ei qui in poſ.miſ.per totum. Eſt & hoc edictum quod met.cauſa.ex quo tria dantur auxilia, ſcilicet vtilis rei vind. cōtra omnem poſſidētem:ſi tamen qui vim paſſus eſt,fuerat dominus antequā traderet,non aliter. Item actio quod met.cauſa, quæ contra meticulo-ſum cōpetit. Item exceptio datur cū quis voluerit coactus: vt §. eod. metum. iij. §. ſed quod.& §.volenti.& §. licet. & l.ſi cum. §. in hac. & l. ſi mulier. §. pe. in quantum detur actio, dicitur ℣. eod. ſi cū.§.℣.ij.& iij.Eſt quoque conſtitutio Conſtantini ſpecialis in iudicio fi.regun.& poſt lit.conteſt. in re aliena in duplū:vt C.ſi.regun.ſi cōſtiterit. Edictū quoq; diui Marci violentum creditorem vel aliū quod ſibi debetur occupātē, iure debiti priuat.ſ.quod pro re habet: verbi gratia, quod pro repetenda ſibi dabatur,vel in re:vt ſi emphyteuticarius vel feudatarius erat. & eſt no. ℣ ex eo. ſ. decreto diui Marci nō datur actio ad recuperādum quod eſt ablatū:ſed tamē habet locū generalis actio.ſ.condic.inde. vel ſine cauſa: nō tamē dabitur actio vi bo.rap.vel interdictū vnde vi,vel ſi quis in tātam:quia volūtas licet coacta interuenit:vt ℣. eo. ſi cū.§.qui vim intulit.ſi verò nullo modo voluit,tūc locū habet hoc edictū diui Marci,& interdictū vnde vi,& ſi quis in tātam,& ac.vi.bo.rap.ſingula tamen ſuo loco competunt:& ſic apparet hoc decretum habere locum ſiue debitor voluit coactus,ſiue noluit,ſecundum Ioan. Eſt & cōſtitutio nō abre,quæ eū qui alieno nomine poſſidet,cum domino repetēti nō reſtituit, punit in duplum. Eſt & conſtitutio ſi quis in tantam,quæ generalis eſt in omni re, & in omni tempore, & in omni inuadente:vt C.vnde vi.ſi quis in tantam.& l.nō abs re.De conſtitutione cum quærebatur, hic nihil dico, & quia quæ ſuper ea l.dicuntur, in C. ſcripſi : & quia non datur pro violētia. Eſt & cōſtitutio quæ datur cōtra aduocatos ſua auctoritate prędium ſibi pro aduocatione promiſſum occupātes:quæ ſimilis eſt edicto diui Marci:vt C.de ſuffra.l.j.Eſt & conſtitutio quæ locum habet minus legitime interpoſito decreto:quod dic vt C. vnde vi.l.meminerint.

Si cū exceptione. Casvs. Debebā tibi x.feciſti pactū de nō petēdo illa x. poſtea cōpuli te vt liberares me per acceptila. vt ſic plenius eſſem liberatus. nō eſt locus huic edicto: & nō ages qđ met.cau.quia nihil tibi abeſt. {Si qvis.} Intuliſti mihi metū vt aliquā rē meā tibi darē,& nō reſtituis.cōdemnaberis in quadruplū,& quod primitus erat pręſtādum, quadruplabitur: & nō videtur ℣ prætor grauauerit eum qui metū intulit.permittit enim per metū extortū ante reſtituere,& ita pœnā quadrupli euitare.q.d.dat ei licētiā ſi velit reſtituere rē vſq; ad ſentētiā de quadruplo faciēdā intra annū. tenetur ergo iſte actiōe poſt annū ad ſimplū. & ſic tūc cauſa cognita.ſ.ſi alia actio non ſuperſit,nā cōſtat ℣ ex metu illato nascetur iniur.act. quæ extinguitur anno elapſo : vnde dabitur iſta. In fi. ponit caſum in quo ſupereſt alia actio poſt annū : quia pone ℣ intuliſti mihi metū vt rē meā tibi darē.anno elapſo deceſsi herede Titio inſtituto illā rē pro poſſeſſore poſsides.vnde agit heres meus cōtra te pet.her.ratione illius rei poſt annum elapſum.nō act.quod met.cāu.licet intra annū agere poſſet quod metus cauſa in quadruplū. {In hac actione.} Cōpuliſti me vt tibi darem librū,vel Titio puta. vel melius dic, Tu dediſti Titio:habeo quidē cōtra Titiū vel cōtra te act.quod met.cau.nā ſemper cōtra tenentem habeo act.quod met.cau. ſiue ſciā, ſiue ignorē:nec Titio videtur fieri iniquitas: quia poteſt euitare pœnā quadrupli ſi rem mihi domino reſtituat,& cogor ego actor tātū probare mihi illatū metū fuiſſe quaſi aliquid feci vel dedi. {Haec avtem actio.} Intuliſti mihi metū vt rē meā tibi traderē: egi cōtra te,& ſuccubuiſti,ad rē reſtituēdā.poſt ſentētiā & ante liberaris reſtituēdo. ſi nō reſtituas, iudex in quadr. te cōdemnabit.illud quadruplū ſoluere debes. {Aliqvando.} Veniſti ad me cum gladio euaginato:& ita per metū cōpuliſti me rē meā tibi tradere . illa poſtea peruenit ad Titiū ignorārem metū illatū. penes Titiū perijt.ad officiū iudicis pertinet Titiū abſoluere, & ſic Titius liberatur interitu ſpeciei.Sed pone ℣ ſeruus per metū ablatus fugit:Titius cauebit de eo reſtituēdo cū in poteſtatē ſuā peruenerit:& ita abſoluetur.vnde quidā dicebāt,& male, ℣ ille ad quē res ex titulo lucrationo per metū extorta peruenerit,non tenetur hac act.ſed hoc nō eſt verū: quia vterq; tenetur. {Pedivs.} Idē dicit hic ille quod §.proxi.dictū eſt.nā ſi intuliſti mihi metum,teneberis

XIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

ITem ſi cum * exceptione aduerſus te perpetua a tutus eſſem, coēgero te acceptum mihi facere : ceſſare hoc edictum:quia nihil tibi abeſt b.

Hucuſque iuriſconſultus expoſuit primā partem edicti, ſcilicet quod metus cauſa geſtum eſt, ratum non habebo. Nunc exponit ſecundam partem edicti, cuius verba ordinate non habemus : tamen vt colligitur ex infra ſcriptis, poterant eſſe talia verba : Si quis non reſtituat quod eum reſtituere oportet, intra tempus quod datur iudicatus, condemnabitur intra annum in quadruplum : poſt annum in ſimplum cauſa cognita : vt patet infra ea. l. §. quatenus. verſi. ſinautem. & in hoc §. & ſequen. Bartolus.

A ſiue rē habeas, ſiue nō. Item ille ad quē peruenit res, tenetur quāuis alius fecerit mihi metum,& ſic ambo tenētur. {Labeo.} Compuliſti me vt x.tibi promitterem: & fideiuſ.tibi darem.& fideiuſ.tibi dedi, qui libēter illi obligationi acceſſit. tā ego quàm fideiuſſor liberamur . ſed ſi tenebar tibi antea,quia ſpōte promiſi, & poſtea compuliſti me per metū vt darē fideiuſſorem, & ſic fideiuſ. fuit coactus vt fideiuberet : liberatur ſol⁹ fideiuſ. & nō ego. {Si qvis.} Titius erat debitor meus.coegi eū vt promitteret ℣ ſtaret iuri : & fideiuſ. per vim etiam dedit.liberatur ipſe reus, & fideiuſſor, & ego eos liberare cogor. {Sed et si qvis.} Compuli te per metum vt x. mihi

B promitteres, & promiſiſti.vis agere quod met. cau. vt te per accept.liberarē:& egiſti: & iuſſus à iudice vt liberarem, nō te liberaui,& ita ſum condemnatus in quadruplū,& ſolui.dicebat iuriſcon.℣ id ſiue illa x.quæ in ſtipulationem deducta erāt petere potero. & ſi tu qui promiſeras,excipias de metu: replicabo quòd dolo excipis : cum illa x. quæ promiſeras & etiā triplum nomine pœnæ ante percepiſſet alius . dicit metum paſſum poſſe excipere de metu nō ob.replicatione. verius tamē eſt vt cōpellar accepto ferre , id eſt ℣ liberē te ab omni obligatione. item triplum nomine pœnæ ſoluere. {Qvod si homo.} Seruū tuum extorſi per metū: ante primam ſententiā perijt apud me interitu naturali . indiſtinctè periculum ad me pertinet,& in ęſtimatione rei condemnabor ad exemplum interdicti vnde vi, & quod vi aut clam: quia ſicut ibi tenetur de interitu, ſic & hic indiſtincte. & hic cōtinua illum,vt ſicut in interdicto. & hoc eſt in prima. Sed pone retēto primo caſu ℣ cōuentus ac.quod met.cau.ſuccubui:ad rei reſtitutionē fui condēnatus:& etiā fui poſtea cōdemnatus in quadruplū,quia nolui reſtituere.poſtea intra tēpus quadrimeſtre interit res,& ſine dolo meo & culpa.liberor à ſimplo per interitū ſpeciei.& hoc ideo , quia teneor in triplū nomine pœnæ.& ita cū grauer mutuo , puta in pœna,

C debeo in alio liberari, puta in ſimplo quod præſtatur nomine rei.ſi fui in culpa, de interitu tenebor. ſi verò ne culpa, ſed penes te nō erat peritura, habebis pretiū rei ſi res perierit. Si verò ſeruus per metū ablatus fugit poſt ſententiā ſecūdam ante tēpus quadrimeſtre:debeo cauere ego metū inferens de eo proſequendo,& reſtituendo. ſi tamē illum recuperauerit, liberabor. poſt trāſitur ad tertiū tempus quod eſt poſt primam ſentētiam,& ante ſecundam. & dicitur quòd ſi ſeruus meus illo tempore perierit,tenebitur ad eius æſtimationem ad pœnam quòd nō reſtituat ſicut præcipit iudex . ſi verò fuerit in fuga, cauere debēt de eo proſequendo & reſtituendo.& hoc in tertia. {Qvi vim.} Compuli te vt traderes mihi rei tuæ poſ. & tradidiſti. an furtum committam? Et dicitur ℣ non:quia volens tradidiſti, licet coactus: quāuis ſi vi rapuiſſem,videor fur improbior. {Evm.} Si abſtuliſti rem meam mihi per metū:agam quod met.cau.& de dolo. ſed ſi ego ago vna tollitur alia per except. in factū opponendam. {Ivlianvs ait.} Debebam tibi x.& compuliſti me per metum vt darem tibi xxx.in xx. ſum tantū damnificatus:& illa erunt quadruplanda:quia in x.quæ debebam damnificatus non ſum.Si verò plures intulerunt mihi metū,

D & vnus rem reſtituit,ceteri liberantur. vel forte quia noluit rem reſtituere, in quadruplū eſt cōdemnatus per illud quod ſoluit ,ceteri liberantur: vt tamen quod nō potui cōſequi ab vno forte exiſtente nō ſoluendo cōſequar ab alio. Si verò tu mihi metū intuliſti,ad alium autem res peruenit,alter ſoluēs quadruplum,vel reſtituēdo rem,liberat alium. {Sed et si servi.} Seruus meus ignorāte me tibi metū intulit.cōuentus liberari potero dādo ſeruū pro noxa.ſi verò rem per metum ablatā reſtitui ſiue quadruplum,liberatur ſeruus:poſtea redit ad primum caſum,dicēs:ſeruus metum intulit Titio:cōuentus tradidi ſeruū pro noxa:venit res ad me.nunquid tunc potero cōueniri?certe ſic in illo caſu cū reſtituēdus eſt mihi ſeruus. {Haec actio.} Dicit hic quòd actio quod met. cau.datur heredibus paſsi metum : quoniam &c. in heredes inferentis metum datur in id quod ad eos peruenit:cum turpe lucrum ſit ab heredibus extorquendum.Viuianus.

a *Perpetua.* & fauorabili.ſed quid ſi odioſa:vt Macedoniani: ex qua ſolutū ſaltem repeti non poteſt: vt ℣.de cōdic.indeb. qui exceptionem? Reſpon.ibi agi hac actione, & æſtimari dubium euentum:vt ℣.de condic.fur.ſi ſeruus.& fami. erciſc. l. propter.& ad l.Fal.l.in quantitate.§. magna. Accurſius.

b *Abeſt.* ſed ſi hęc eſt bona ratio in creditore,quia nihil &c.

ergo vbi est res imperfecta, & datur exceptio debitori, qđ met. cau. non debet dari actio: sed tamen cõtra est: vt ſ. e. metũ. iij. §. sed quod prætor. sed ibi tã exceptio q̃ actio ex hoc edicto dãtur: vnde nõ impediũtur adinuicẽ: sed vbi aliũde excep. datur hæc actio: vt hic. Vel dic ꝙ & ibi abest: quia solutum nõ repetitur, sed liberatur. Vel ibi in debitore qui fuit in metu: hic in creditore.

a *Pollicetur.* ſ. prætor. vel lege passiue.

b *Quodcunque.* vt infra ea. l. §. si quis nõ restituat. versic. quadruplabitur.

c *Restituendi facultatem.* vsque ad sententiã in quadruplo dãdam.

Actio iniuriarum anno vtili tollitur.

d *Vtili.* not. actionem iniuriarum anno vtili tolli: quod speciale est iniuria metu illata. nã quælibet alia, siue ex lege Cor. de iniur. descendat, siue à prætore: anno continuo tollitur: vt C. de iniur. l. si non conuitij. Alij, vt Azo, dicunt quòd est perpetua quando ex lege descendit: vt instit. de perpe. & temp. act. in prin. quod est in tribus casibus: vt insti. de iniur. §. sed & lex.

e *Esse debet.* & est, maxime cum ad rei persecutionem hæc detur. Nec potest dici de dolo cõpetere postea: vt j. ea. l. §. eum. & ideo hæc denegatur, quia & illa simili tempore finitur: & quia cum ista concurrit: vt ibi: sed hodie durat illa cõtinuo biennio: vt C. de dolo. l. fi.

f *Sic potest.* ſ. post annũ.

g *Quoniam pro possessore.* bona ratio: vt j. de peti. hered. l. regulariter. & l. pro herede. §. pro possessore.

h *Annus largiretur.* id est non esset finitus.

i *Et rei habet.* hæc ratio est probabilis: sed non est necessaria. Nã & quæ non habent rei persecutionem, heredibus dantur, vt ex maleficijs: vt inst. de perpe. & tempo. act. §. non autem omnes. Item fallit e contra: quia quãdoq; habet actionem rei persecutoriam, & nõ datur heredibus: vt C. de rei vxo. act §. videamus. in fi. §. & j. de ope. liber. l. si operarũ iudicio. vbi est persecutoria: & non dantur heredibus. Est autẽ tũc necessaria ratio, vt quando ipsa ratio deficit, deficiat & lex: & tũc quãdo ipsa locũ habet, & lex.

Ratione deficiente deficit & lex.

k *Persecutionem.* quæ inest in quadruplo.

l *In hac actione.* scilicet quod metus causa.

m *Lucrũ tamen.* i. ex causa lucrativa. idem tamẽ si ex causa nõ lucrativa: vt j. eo. § aliquando. sed in hoc potest esse differẽtia: quia quãdo ex causa lucrativa: etiam si ab inferente metũ possim consequi, agam contra eum: aliàs non. Item si ponas rem alienatam, & ex ea pretium vel aliud quid habitum: non est idem quod esset si lucrativam causam haberet: quia nil videtur habere: ibi sic. infra eo. si ipsa. & insti. de leg. §. si res.

n *Ignorantiam.* id est non nocet si is qui conuenitur, ignoret quis fecit metũ. Vel verius dic, id est iuste ignorare possum quis vim mihi fecerit, cũ talia fiant de nocte [a], vel in multitudine hominum.

a Ang. hic et dominus Alex. in suo cõsilio. 24. in 1. col. in 2. volu. incipiente, an si quis inuẽ

o *Designet.* vt hic, & ſ. eo. l. metũ. iij. §. cũ autẽ. & C. e. nõ interest. secus in dolo: vt j. de dolo. l. sed ex dolo. §. fi Itẽ secus in exceptione doli & metus: vt j. de doli excep. l. apud. §. pe.

p *Arbitraria sit.* vt insti. de act. §. prætereа.

q *Ab arbitro.* id est à iudice.

r *Datam.* id est dandã super quadruplo. nam post primã sententiã restituere potest: vt ſ. ea. l. §. satis. & secundũ hoc rebum fecerit, erit futurum subiunctiui. Vel dic datã propriè, & fecerit præteritum sit: & quod dicit condemnationem, id est exactionem condemnationis iam factæ. Sed an est vtraque definitiua, tam prima super re, quàm secunda super quadruplo? Quidam non: primo quia duæ sententiæ super eadem re ferri non possunt: vt C. sen. rescind. non possl. l. j. Item quia iam functus esset officio suo iudex: ideoq; primã admonitionem dicunt quidam: vt in authenti. de here. & Fal. §. si quis autem. col. j. Io. dicit vtranque definitiuam: quia vtraq; definit. vt infra de re iud. l. j. nec super eodem, immo super alio fertur sententia secunda: ideoque suo officio in eo non erat functus. Prima enim super re: secunda super pœna tripli, & æstimatione simpli: vel etiam si res sit, cum triplo non petetur vt ex secunda, sed vt ex prima sententia. nam & aliàs aliquid venit in sententia, non tamen vt ea petatur: vt seruus in causa noxali: vt instit. de offi. iud. in princ. & infra de re iud. l. miles. §. j. Sed nunquid ab vtraque potest appellari? A prima sic: à secunda videtur quòd non: quia contumax fuit. sed tamen dic ꝙ potest: quia in non restituendo & in non veniendo fuit cõtumax. vt infra de appel. l. fin. §. iussus. Et quod dico appellari à secunda, intellige quando fuit lata intra tempus quo potuit appellari à prima, aliàs non: quia cum sit executio primæ, non debet appellari: vt infra de appel. ab executore. & potest fieri executio hęc intra duos menses: vt instit. de offi. iudi. in prin. Et si verum est quod est in prima, necessario sequitur quod est in secunda: vt infra de verborum significa. si qua. Item si appellatur à secunda, an pendente appellatione possit rem restituere, & pœnam euitare? Quidam sic: vt infra de bonis lib. l. qui cum maior. §. accusasse. & quia videtur extinctum pronunciatum: vt infra ad Turpil. l. prima, in fine. & quia nil nouari debet: vt infra nil nouari. l. prima, in fine. Sed dic contra: quia rem dando videtur habere ratas primas sententias: vt supra de pactis. l. tale. §. primo. & quia hoc tantum vsque ad secundam sententiam conceditur sibi: vt argu. C. rebus cred. l. penul. §. j.

Si quis nõ restituat in quadruplum in eũ iudicium pollicetur [a]. Quadruplabitur autem omne quodcunq; [b] restitui oportuit. Satis clemenʒ ter cum reo prætor egit, vt daret ei restituẽdi facultatẽ [c], si vult pœnam euitare.

Hæc actio contra restituentem post annum competit ad simplum. Bart.

Post annũ vero in simplũ actionẽ pollicetur: sed non semper, sed causa cognita. In causæ autẽ cognitione versatur, vt si alia actio non sit, tunc hæc detur. Et sanè cum per metum facta iniuria anno & quidem vtili [d] exoleuerit, idonea esse causa debet, [e] vt post annũ actio hæc dari debeat. Alia autẽ actio esse sic potest [f]: si is cui vis admissa est, decesserit, heres eius habet hereditatis petitionẽ: quoniã pro possessore [g] qui vim intulit possidet. propter quod heredi nõ erit metus causa actio: quamuis si annus largiretur [h], etiam heres in quadruplum experiri possit. Ideo autem successoribus datur, quoniam & rei [i] habet persecutionem [k].

Qui agit hac actione, duo debet probare, scilicet metum illatum: & adferentem metum commodum peruenisse.

In hac actione [l] non quæritur, vtrũ is qui cõuenitur, an alius metum fecit. sufficit enim hoc docere, metum sibi illatum, vel vim: & ex hac re eũ qui cõuenitur, etsi crimine caret, lucrum tamen [m] sensisse. Nam cum metus habeat in se ignorantiam [n]: meritò quis nõ adstringitur, vt designet [o] quis ei metum vel vim adhibuit. et ideo ad hoc tantùm actor adstringitur, vt doceat metũ in causa fuisse vt alicui acceptam pecuniã faceret, vel rẽ traderet, vel quid aliud faceret. Nec quicquã iniquũ videtur, ex alieno facto aliũ in quadruplum condemnari: quia nõ statim quadrupli est actio, sed si res non restituatur.

Fortius est. §. & breuiter hoc intendit: Hæc actio est arbitraria, ideo iudex nõ restituentem post primam sententiam condẽnat in quadruplum, hoc dicit.

Hæc autẽ actio cũ arbitraria sit [p] habet reus licentiam vsq; ad sententiã ab arbitro [q] datam [r] restitutionẽ secundũ quod supra diximus [s] rei facere. quod si non fecerit, iure meritoque quadrupli [t] cõdemnationem patietur.

Ille ad quem commodum peruenit ex metu, non tenetur si rem nõ possidet. Vel sic: Is ad quem res peruenit ex metu illato per alium, rei interitu liberatur. Bartolus.

Aliquãdo tamen & si metus adhibitus proponatur, arbitrium [u] absolutionẽ adfert. Quid enim si metum quidem Titius adhibuit me non conscio, res autẽ ad me peruenit, & hæc in rebus humanis non est sine dolo malo meo: nónne iudicis officio absoluar? Aut si seruus in fuga est: æquè si cauero

s *Supra diximus.* vt ſ. eod. §. si quis non. versi. satis. Et nota ideo quòd est arbitraria, hoc conceditur: sicut & aliàs diuersis rationibus: vt j. de publica. l. hoc edicto. in princip. & j. de eo quod cer. lo. l. fi & C. de grege do. l. vna. lib. xj. & j. de arbi. l. Celsus. & ſ. si quis cau. & si post tres. Regulariter autem contra in pœna legali: vt infra de fur. l. qui ea mẽte. & vi bo. rap. l. j. & conuentionali: vt C. de contrahen. & commit. stipul. l. omnes. quæ sunt contrariæ.

t *Quadrupli.* An desinat arbitraria esse re perempta: vt sine arbitrio in quadruplo damnetur? Respõ. vt j. eo. §. quatenus. versi. finautem ante sententiam. Item quid si reus æstimationem est paratus dare ante sententiam? Respõ. non liberatur: vt j. si certum petatur. l. ij. §. j. in fi. Accursius.

u *Arbitrium.* scilicet iudicis.

Vnde

a *Vnde.* quia vbi est æquitas, iudex absoluit.
b *Non teneri.* propter titulum etiam re extante. Sed malè dicunt, vt subijcit. Accursius.
c *Captiosus.* nam captio euitatur: vt ſ. de transact. cum Aquiliana. & j. de aur. & argen. leg. ſi vxori. j. respon.
d *Arbitrium.* aliàs incipit hęc lex: aliàs nō. Accursius.
e *Non oportet.* vt hic, & ſ. de eo per quē fac. est. l. ſi in fin. j. respon. & j. de pecu. licet prętor. §. ex furtiua. & j. de trib. l. iij. §. j. & infra ad Sila. ſi sequens. & fac ſ. e. l. illud. & l. metum. iij. §. cum autem.
f *Constitutus.* ex contractu extra iudicium: vt differat à sequenti. §. ſi quis.
g *Dederit.* reus fuit nolens tam in ſe quam in datione fideiuſſoris: & ſic eo liberato per consequens fideiuſſor liberatur: ipſe autem fideiuſſor agere non posſet.
h *Liberabitur.* pacto non: quia & ante pactum habet exceptionē: vt supra eo. metū. §. ſed quod. Item acceptilatione non: quia & per cōsequens reus liberaretur: vt infra de accep. & per iuſiurandū. §. & ſi fideiuſſori. qualiter ergo? Dicunt quidam acceptilationē: vt infra ad Vell. quamuis. §. ſi conuenerit. & §. Marcellus. forte hoc acto, vt reus non liberetur. Alij dicunt pacto tantum: vt j. de liber. leg. l. ſi quis reum. §. j. & est vtilitas huius pacti, quia ſi a modo ſolueret, repeteret.
i *Ex omni causa.* vt hic, & ſ. ea. l. §. j. in fin. & j. e. l. §. Iulianus.
k *Adiuuet.* ſ. similiter per vim illatam reo: aliàs comprobaret reus prius factum fideiuſſor ſponte interceſsit: vt C. e. l. ij & j. ad Maced. l. ſed & ſi pater. §. non ſolum licet quidā contra.
l *Condemnatus.* & ſoluit.
m *Ex ſtipulatu.* id est ex ſtipulatiōe per vim extorta contra metum paſſum.
n *Exceptionem.* quam proponit de metu.
o *Replicatione.* ſ. doli.
p *Dicebat.* & ſic in quintuplo cum re. Accurſius.
q *Omnimodo facere.* & ita debuit ſtultus iudex ferre ſententiam. ſic. C. de fidei com. lib. l. ſi. præciſe enim tenetur ad factum: vt ſ. de proc. l. ſed & hæc. §. prætor. Sed quid in quæſtione propoſita: vel quid ſi nunquam inuenitur vt faciat acceptilationem? Respon. ſeruo dictum fuiſſe quaſi æquum: vt C. de iud. placuit.
r *Quatenus.* tria tēpora no. Primum ante primā ſententiā: & tūc de omni caſu tenetur: vt in hoc §. quatenus, per verbum, omnimodo. ſic in interdicto vnde vi: vt j. l. proxi. §. ij. ſicut in interdicto, & c. vt j. ibi, interdū itaq;. & ſic coniunge literā. Secundū quādo poſt primā ſententiā, & ante ſecundam: quo caſu indiſtincte tenetur: vt j. eo. §. quatenus. ver. ſi autē ante. vſq; illuc, ſed & ſi nō culpa. Tertiū poſt ſecundā ſententiam intra quadrimeſtre tē pus quādo de interitu non tenetur propter pœnam tripli vbi non erat peritura penes actorē: vt j. proxi. §. & j. ibi, ſed & ſi nō culpa & c. Eſt & quartū tempus. ſ. poſt quadrimeſtre tēpus: qđ dices in litera. Alij dicunt qđ de duobus tantū tēporibus loquitur ante ſententiam primā, & poſt ſecundā. & ſecundum eos nō poteſt ſtare illa litera, neque ea res, & c. cū non præceſſerit arbitriū ſecundū eos. dic ergo quaten^y, & c.
s *Diximus.* ſupra. §. proxi. in fine.
t *Omnimodo.* id est ſiue extet, ſiue nō: ſicut in interdicto. j. dicit: C. eod. l. j. & hoc quo ad rem, ſed quo ad triplū non tenetur ſi res non eſt: vt j. tit. j. l. arbitrio. § non tamen.
u *Stet.* ſi res duret vſq; ad ſecundā ſententiā.
x *Quòd ſi condemnatus eſt.* ſ. ſecunda ſentētia.
y *Perijt.* ſcilicet poſt ſecundam intra quadrimeſtre tempus.
z *Intra tempora.* quæ erant olim duorū mēſium: vt j. de re iudi. l. debitorib^9. hodie quatuor: vt C. de vſu. rei iudi. l. ij. Sed nunquid hoc tēpus poſt primā ſententiā datur? Reſp. nō: vt arg. inſtit. de of. iud. in prin. Sed & poſt ſecundā ſententiā nōne datur etiā ratione rei, nō ſolū pœnę? Reſpō. ſic occaſione pœnæ tripli: vt hic dicit: ſed Ir. contra. & idem in ſimilibus: vt inſtit. de offic. iudic. in prin.
a *Quia tripli.* cū enim grauetur in vno, in alio releuatur: vt hic, & j. de iureiu. l. eum qui. in prin. in gl. probāt. Eſt & alia ratio, quia cū habeat dilationē à lege, ergo non eſt in mora. ſi tamen nō erat peritura penes actorē, tenetur: vt j. ea. l. ibi, ſed & ſi nō culpa, & c. Sed quare alio caſu tenetur de interitu intra quadrimeſtre tēpus: cum vbi nulla petitio fuit, ibi nulla mora: vt j. ſi cert. pet. l. lecta. §. ſed cum. ver. nō enim? Reſpō. illud in vſuris, hoc in interitu. Item quid ſi poſt quadrimeſtre tēpus perijt? Reſpon. eum indiſtincte teneri cum eſt in mora: ſicut & ante ſententiam: vt j. de pet. her. item veniunt §. idem recte ait.
b *Esse dicitur.* ſ. poſt ſententiam ſecundam intra quadrimeſtre tempus.
c *Omnimodo.* quia ſi inueniet eū, reſtituet, aliàs ęſtimationē: vt

pœnā aut tē vſque ad triplum præſtetur.

iudicis officio me, ſi in meā poteſtatē peruenerit, reſtituturum, abſolui debebo. Vnde[a] quidam putant, bona fide emptorē ab eo qui vim intulit comparantē non teneri[b]: nec eum qui dono accepit, vel cui res legata eſt. Sed rectiſsimè Viuiano * videtur etiam hos teneri: ne metus quem paſſus ſum, mihi captioſus[c] ſit.

Aliàs est lex, & venit ad probationem eorum quæ ſupra dixerat: ſcilicet emptorē & legatarium & ſimiles teneri hac actione: & in ſumma hoc intendit. Hac actione tenetur metum inferens, & is ad quem res peruenit ex metu. Bartolus.

Pediuſ[t] quoq; libro octauo ſcribit arbitrium[d] iudicis in reſtituenda re tale eſſe, vt eum quidem qui vim admiſit, iubeat reſtituere etiam ſi ad alium res peruenit: eum autem ad quem peruenit, etiam ſi alius metum fecit. Nam in alterius præmium verti alienum metum non oportet[e].

Reſciſſo principali, reſcinditur acceſſorium: ſecus econuerſo. Bartolus.

Labeo ait: Si quis per metū reus ſit cōſtitutus[f], & fideiuſſorem volētem dederit[g]: & ipſe & fideiuſſor liberatur. Si ſolus fideiuſſor metu acceſsit, non etiam reus: ſolus fideiuſſor liberabitur[h]. Quadruplatur autē id quanti ea res erit, id eſt cum fructibus & omni cauſa[i]. Si quis per vim ſiſti promitten do poſtea fideiuſſorem adhi beat[k], is quoque liberatur.

In quadruplo ineſt ſimplū quod promittenti reſtituitur eū liberando. h. d. vel ſic: Condemnatus ad quadruplū quia non liberat, triplum præſtat, & cogitur liberare.

Sed & ſi quis per vim ſtipulatus, cū acceptū non faceret, fuerit in quadruplū cōdemnatus[l]: ex ſtipulatu[m] eū agentem aduerſus exceptionem[n] replicatione[o] adiuuari Iulianus putat: cum in quadruplo & ſimplum ſit reus cōſecutus. Labeo autem etiā poſt quadrupli actionem nihilo minus exceptione ſummouendū eum qui vim intulit, dicebat[p]. quod cum durum videbatur, ita temperandum eſt, vt tam tripli condemnatione plectatur, quàm acceptilationē omnimodo facere[q] compellatur.

Iſte §. conſueuit reputari ita difficilis ſicut alius qui ſit in libro iſto: et hoc propter intricationem glo. quia gl. legit iſtum §. per ſaltus. Ideo primo ponam lect. gl. quam tenet gl. noſtra. poſtea ponam aliam lect. quā gl. tangit, licet nō teneat, quæ forte eſt verior. & h. d. Si res per metum ſeu per vim compulſiuam extorta ante ſecundam ſententiā pereat, perit periculo metum inferētis. Si verò poſt ſecundam ſententiā intra tempus datum iudicatis, perit periculo domini, ſi res eodem modo erat peritura penes eum: aliàs ſecus. h. d. ſecundum lectu. gl. Secunda lect. quam hic gl. tangit & nō perſequitur, eſt iſta, ſecundum quam iſte §. loquitur ordinatè. & diuiditur ſic: Primò ponit vnum dictum in genere: ſcilicet quòd res cōtinetur in quadruplo omnino, hoc eſt ſiue res extet, ſiue non. Secundò in verſ. quòd ſi homo. ponitur vna limitatio quòd iſtud non habet locum, quādo res perit poſt ſecundam ſententiam intra tempus iudicati. Tertio ponit aliam limitationem quando res omnino perijt: ſed eſt in fuga, ſeu in perdito. & qualiter ſit iudicis arbitrium, ponit hoc in ver. pro eo autem. Quartò in ver. ſi autem ante ſententiam. ponit prædictam regulam habere locum in re perempta ante primā ſententiam. Quintò in ver. ſed & ſi non culpa. limitat prædictam regulam, & dicta in præcedenti ver. locum habere ſi res non erat peritura penes actorem. & hoc probat per ſimile. Sextò & vltimò in ver. itaque. concluditur ad præmiſſa. & ſic legitur ordinate. Bartolus.

Quatenus[r] autē diximus[s] quadruplo ſimplum ineſſe: ſic hoc diſponendū eſt, vt in condemnatione quadrupli res quidē omnimodo[t] contineatur, & eius reſtitutio fiat: pœnæ * autem vſque ad triplum ſtetur[u]. Quid ſi homo ſine dolo malo & culpa eius qui vim intulit, & condēnatus eſt[x], perijt ÿ? in hoc caſu à rei cōdēnatione ideo relaxabitur, ſi intra tēpora[z] iudicati actiōis moriatur, qa tripla[a] pœna propter facinus ſatisfacere cogitur. Pro eo autē q in fugā eſſe dicitur[b], cautio ab eo extorquēda eſt, quatenus & perſequatur, & omnimodo[c] eū reſtituat. & nihilominus in rem, vel ad exhibendū, vel ſi qua alia ei cōpetit actio ad eū recipien-

hic,& inst.de diui.stip.§.iudiciales.simile omnimodo.s̄.proxi.§.Et sic not.q̄ durius propter fugam,quàm propter interitum tenetur.& ratio est,quia fuga potest præuideri : mors autem non sic. Non autem ita puto emptorem præcisè venditori teneri:vt infra de ædil.edic.l.redhibere.§.fi. & l. seq.

a *Seruabitur*. vt ipse possit agere contra quēlibet possessorem.

b *Quoquo modo*. id est siue per actionem ad exhibendum: siue per rei vindi. & facit infra quod vi aut clam.semper.§.fi. ita tamē quòd nihil ei absit ob hoc: aliàs non videtur habere:vt institu.de leg. §. si res. Item ita recepit quòd ab ea auelli non posset : aliàs nec habere videtur: vt j. de leg.j. l.non quocūque.in prin.

c *Post condemnationem*. scilicet secundam perijt vel fugit seruus.

d *Si autem ante sententiā*.s.secundā : sed post primā,siue lis erat cōtestata super quadruplo,siue nō, quantum ad interitū:sed quantū ad arbitrium super pœna cessat si ante litem cōtestatam res perijt. Item quia non arbitratur , debet restitui res vel æstimatio: vt infra tit.j.arbitrio.§.non tamen. sed quidam hoc responsum intelligūt quando lis erat contestata super quadruplo : & sic non cessat hoc arbitrium : quod in idem recidit.

e *Tenebitur*.s.ad rē:vt C.eo.l.j.Sed an ad triplū? Videtur q̄ non:vt j.titu.j. arbitrio §.non tamen.Sed contra videtur ea ratione quæ est supra , quia tripli,&c.quia per hunc casum quem hic ponit, vult ei facere dissimilem.& ad §.non tamen. respon. vt modo ibi dixi. vel distingue:ante lit.contest.perijt,vel post:vt modo dixi.

f *Hoc fit*. id est vt debeat dici vt teneatur de interitu & pœna per hæc verba edicti,neque,&c.& sic patet quòd erat lata sententia prima,& ante secundam:& sic erat contumax:vnde durius agitur cum eo hic quàm supra , vbi ante litem contestatam perijt . si autem poneres hic non esse eum contumacem, vt quia in præsenti reddere non posset , idem quod supra dico secundum Azo.vt non teneatur de pœna.

g *Ergo si in fuga*. retento eodem casu , scilicet ante sententiā secundam,& post primam.

h *Reddat*.omnimodo scilicet:vt s̄.proxi.§.dixi in alio casu.

i *Sed & si non culpa*. hæc verba vsque illuc, sicut,&c.referuntur ad superiora cum perijt post secundam sententiam intra quadrimestre tempus sine culpa sua:non ad proxi.aliàs idem inutiliter & inordinate repeteret. Alij tamen ad proximum: & repetit vt addat secundum eos. Accursius.

k *Aberit*. per mortem:aliàs obierit:& aliàs abierit.

l *Peritura res*. vt quia distracturus erat : vt infra de rei vind. item si verberatum. §. si seruus . vel non iussisset eum ire in tam periculosis locis : vt infra de condic.cau.data.l. si pecuniam.§.fin. Et sic not. quòd vno solo casu excusatur metum inferens à casu,vt hic. aliàs semper de casu tenetur:vt C.eo. l.j. Sed an hæc distinctio, sit res peritura vel non, sit in alijs malæ fi.pos? Mar.sic:vt hic, & j. de rei vind. item si verberatum.§. si seruus.& j.depositi.l.si plures. in fi. Io. contra: vt j.de vi & vi ar.l.j.§.rectissime.& l.pen.& infra de leg. j. cum res.§.fi.& l.apud Iulianum. §.ij.

Metū inferēs aliquādo à casu excusatur.

m *Sicut in interdicto*.hoc ad casum primū.s.quādo ante sententiā,q̄ est.s̄.§.quaten?.vt sicut hic nō distinguitur sit res eodē modo peritura penes actorē:ita nec ibi.Alij referūt ad ꝓxi.s. cū post sententiā secūdā intra quadrimestre tēpus perijt:vt sicut hic de interitu quis tenetur(vt j.de vi & vi ar.l.j.§.rectissime.& l.pe.)ita ibi.sed tamē ibi cū distinctiōe:hic sine.Acc.

dum integra ei qui vim passus est seruabitur[a] : ita vt si domin? eū quoquo modo[b] receperit , is qui ex stipulatione cōuenitur,exceptione tutus fiat.Hæc si post condē nationē[c].Si autē ante sententiā[d]homo sine dolo malo & culpa mortuus fuerit , tenebitur[e]. & hoc fit[f] his verbis edicti,*Neque ea res arbitrio iudicis restituetur*.Ergo si in fuga[g] sit seruus sine dolo malo & culpa eius cum quo agetur, cauendū est per iudicem, vt eū seruum persecutus reddat[h].Sed & si nō culpa[i] ab eo quo cum agitur, aberit[k], si tamē peritura res[l] non fuit si metum non adhibuisset,tenebitur reus: sicut in interdicto[m] *Vnde vi*, vel *Quod vi aut clam*[n] obseruauatur. Itaque interdum[o] hominis mortui pretium recipit,qui eum venditurus fuit si vim passus non esset.

In violentia cōpulsiua furtum non committitur:secus in ablatiua. Bartolus.

Qui vim Pintulit,cū possessionē[q] à me sit cōsecutus,fur non est?:quamuis qui vi rapuit , fur improbior esse videatur[r]:vt Iuliano placet.

Hæc actio concurrit cum actione de dolo:sed vna per alteram tollitur. Bartolus.

Eum qui metū fecit,& de dolo teneri[s] certū est: & ita Pomponius: & cōsumi alterā[t] actionem per alterā , exceptione in factū opposita.

In quo quis damnum patitur , quadruplatur. Bartolus.

Iulianus ait[t] quod interest[u] quadruplari solum : & ideo eū qui ex causa fideicōmissi[x] quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim, & soluerit, ducentorū sexaginta quadruplum consecuturum. in his[y] enim cū effectu[z] vim passus est.

Hæc actio est ex delicto : ideo si plures sint delinquentes, quilibet tenetur insolidum.& hæc actio est ab initio persecutoria:& ideo vnius solutio liberat alium qui hac actione tenetur.hoc dicit .cum l.seq.& prin.sequen. Bartolus.

Secundū[a] hæc si plures metū adhibuerint,& vnus fuerit cōuentus: siquidē sponte rem ante sententiam[b] restituerit,omnes liberati[c] sunt. Sed & si id nō fecerit,sed ex sententia quadruplum restituerit: verius est etiam sic perimi aduersus ceteros metus causa actionem:

XV. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

n *Aut clam*.vt si in tuo solo vi aut clam ædificaui:& hoc sine culpa mea chasmate perijt:teneor quod vi aut clam ad interesse:vt infra quod vi aut clam. l. competit. §.j. & §.fina.licet quidam dicant se hunc casum nescire.

o *Itaque interdum*.hic cōcludit ad casum quem s̄.posuit quādo post sententiā secundā: & reassumpsit s̄.ibi,sed & si non culpa,&c.Sed quare dicimus in interdicto vnde vi indistincte teneri de casu:hic nō? Respō.quia hæc est arbitraria:vt s̄.eo.l.si cum. §.si quis nō. vers.satis. & quia dominium ad inferentē metū pertinet:qđ ibi nō est , nec in fure vel similibus.

p *Qui vim*.scilicet cū pulsiuam.

q *Non est*. quia habet meram voluntatem, licet coactam:vt j.eo.si mulier.§.pen. quod in fure non est.

r *Videatur*.ideoq̄ te. neri furti dicitur : vt insti.vi bo.rap.in prin. ipse enim vt fur sine voluntate mea habet. vt j. de vi & vi ar.l.si vi me. Accursius.

s *Teneri*. Sed contra videtur quòd ibi de mum de dolo datur, vbi alia non est : vt C. de dolo.l ij.& iofra de dolo.l.j.§.ait prætor.& l.& eleganter. & s̄. de in integ.resti.diuus.in fin. quæ sunt contra. Sol.hic ex eodem edicto ambæ nascuntur, & vtraque prætoria,& arbitraria, & pœnalis, & restitutoria: ideoq̄ vna alteram non impedit. Vel dic, actio de dolo aut habet se ad aliam actionem vt ad maiorem:& tunc cum ea datur,vt cum condictione certi generali,vel triticiaria.aut vt ad minorem: & tunc similiter vt hic.nam hæc actio quod met. causa,species est doli,id est actionis de dolo. aut ad parem: & tunc cū alia non datur: vt in contrarijs.Sic enim inter homines inuidos est:quia inter pares vel quasi est inuidia. Item si actio de dolo datur,ergo quòd metus causa non datur: vt s̄.e.l. §.post annum.quæ est contra.Sed illud post annum: hic autem dolo actio post annum non datur:vt ibi dixi.Sed nonne est famosa hæc actio? Respon.non:quia non inuenitur quòd sit:licet ex famosa causa descendat.Nam sic est in interdictis:vt j. de vi & vi arg.l.neque.Item in condic.vt j. de act. & obli.l.cessat.Item datur contra bonæ fi.possessorem quandoque: vt s̄. in ea.l.§.aliquando.sed Pla.contra dixit.

t *Alterā*. quia vtraque rē persequitur. sic ergo si fiat exactio per vnam,altera tollitur ipso iure.Et quod dicit,exceptione, &c.s.facti,siue intentionis.si autem solum eligit vnam, tunc alia per exceptionem tollitur: & tunc proprie dicitur exceptio.Vel dic tertio,quādo egit & amisit in vna: si agit altera, repellitur exce.rei iud.quę etiā in factū dicitur.Sed si egit actione de dolo:an supereſt actio quod metus causa in triplū? Videtur q̄ sic:vt j.vi bo.rap.l.j. Respondeo nō, quia nō fuit ab inititio pœnalis hæc actio quod metus causa : vt s̄.ea.l.§.j.

u *Interest*.vt s̄.ea.l.§.j.& §.quadruplatur.

x *Fideicommissi*. hoc gratia exēpli ponit:idē si ex alia causa.

y *In his*.scilicet ducentis sexaginta.

z *Cum effectu*.i.vt dicatur pati dānum:alia autē propter edictum diui Marci amittit:vt s̄.eo.sed & partus. §.fi.& l.extat.

a *Secundum*. quia solum quod interest quadruplatur.

b *Ante sententiam*. scilicet secundam.

c *Omnes liberati*.immo videtur q̄ nō:vt j. ad leg.Aquil.Item Mela.§.si plures.quę est cōtra.Sol.secus in actione ista, quæ ab initio pœnalis nō est:vt s̄.ea.l.§.hęc autē actio. & §.j. prædicta autem ab initio est pœnalis saltem propter repetitionem,scilicet.xxx.dierum,vel anni:vt instit.de.l.Aquil.§.his autem verbis.& §.capite iij.in fi.§. Eodem modo soluas.s̄.de iurid.

iurisdi.om.iud.l.adeo quæ est cõtra. Sed pro hoc.ſ.de eo per quem fac.l.j.§ ſi plures. Sed quæritur, ſi cõueni vnum actione de dolo, & exegerit an liberetur alter qui rem possidet? Puto quòd non: vt j. de petitione hereditatis. nec vllam.§.fin. & j. de solutionibus. l. Stichum. §. dolo. Accursius.

a *Vt in id.* puta rem habuit: sed plus sua interest: quod nunc petit ab alio: & sic non ad proximum, sed ad aliud superius dictum refertur.

b *Quod minus.* tic & in actione furti, & vi bo. rap. vt j. vi bo. rap. l. j. Et intellige hanc legẽ quo ad rem vel interesse: non quo ad pœnã: nisi & ipsi fuerint contumaces: vt statim dicam. Quid autem si decem per metũ abstulit his vos duo, & ab vno quinque tantũ sum consecutus vel per actionem de dolo, vel quod metus causa: an alia quinque quadruplabuntur si erit cõtumax? Puto cp sic: cum non sit in illis liberatus: vt hic. & sic perceptione uõ contestatione alius per alium liberabitur: vt j. de his qui deiece. vel effu. l. percepti one. Accur.

c *Quod diximus.* idẽ dicendũ vt omnes sint liberati, si alter eorũ rem vel quadruplum soluerit.

d *Conuenire.* suo nomine.

e *Proderit & seruis.* ne post liberi facti cõuenantur: aliàs noxa caput sequeretur: vt inst. de noxa. §. omnis autẽ.

f *Conuenit.* immo videtur quòd prorsus actio prima sit perempta: vt ſ. ſi ex noxa. causa aga. l. ij. §. fi. quæ est contra. Solu. hic cõuenitur ex præsenti possessiõe actio. quod metus causa simpliciter, non noxaliter: quod esse potest: cum hæc actio sit in rẽ scripta. sic enim est in actione in rem: vt j. de excep. rei iud. l. ſi rem meam. Sed nũquid seruum reddet? Dic quòd sic per condictionem sine causa: vt j. commo. l. in commodato. §. vlt. & j. de condic. sine causa l. ij. vel serui æstimatio in condemnatione computabitur: vt j. de noxa. quod ait.

g *Hæc actio.* scilicet quod metus causa.

h *Quoniã rei.* similis ratio supra eo. si cum exceptione. §. post annum in fi. §. quæ est sufficiens. id est probabilis: non tamẽ necessaria est vt hæ demum dentur heredibus qui habent rei persecutionem. immo omnes ex maleficijs, excepta actione iniuriarum, & similibus: vt inst. de perpe. & tempo. actio. in §. non autem. versi. sed heredibus. & dic vt supra. §. post annum. Accursius.

i *Perueniat.* ſi conueniantur vt heredes in simplum ex delicto defuncti. secus si vt extraneus possessor rei per metum ablatæ: quia tunc in quadruplum, nisi restituant rem.

k *Ad heredem.* vt præstare rem teneatur.

l *Non debet.* vt hic, & ſ. de calum. in heredem. j. respon. & j. de vi & vi arma. l. iij. in prin. & j. de reg. iur. sicuti. Accursius.

Vt in id[a] dabitur aduersus ceteros actio, quod minus[b] ab illo exactum sit.

XVI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

Quod diximus[c], si plures metum admiserũt, idem dicendum erit & si ad alium res peruenit, alter metum adhibuit.

Hæc actio ex facto seruorum est noxalis, & solutio facta tollit hanc actionem: secus si seruus pro noxa datur. Bartolus.

B Sed si serui metum adhibuerint, noxalis quidẽ actio ipsorum nomine erit: poterit autem quis dominum ad quẽ res peruenerit, cõuenire[d]: qui conuentus siue rem, siue (secundũ quod iã dictũ est) quadruplũ præstiterit, proderit[e] & seruis. Si verò noxali conuentus maluerit noxæ dedere: nihilo minus ipse poterit conueniri[f] si ad eum res peruenit. Hæc actio[g] heredi ceterisque successoribus datur: quoniam[h] rei habet persecutionem.

Hæc actio datur contra heredes quatenus ad eos peruenit, licet desierit apud eos esse. Item contra heredes heredis, non inspecto quod ad vltimum, sed quod ad primum heredem peruenerit. h.d. cum l. seq.

C In heredem autẽ & ceteros in id quod peruenit[i] ad eos, datur, non immerito. Licet enim pœna ad heredem[k] non transeat: attamen quod turpiter vel scelere quæsitum est, (vt est & rescriptum) ad compendium heredis non debet[l] pertinere.

XVII. PAVLVS libro primo Quæstionum.

Videamus[m] ergo, si heres ad quem aliquid peruenerit, cõsumpserit[m] id quod peruenit, desinat teneri: an verò sufficit semel peruenisse[n]: & si cõsumpto eo decesserit, vtrum aduersus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem: an non sit danda, quoniam ad secũdum heredem nihil peruenit. Et melius est omnimodo cõpetere in heredẽ heredis actionem. sufficit enim semel peruenisse ad proximum heredem. & perpetua actio esse cœpit[o]: alioquin[p] dicendum erit nec ipsum[q] qui cõsumpsit quod ad eum peruenit, teneri[r].

Si res per metũ extorta perierit, possessor locupletior nõ videtur. secus si perierat res empta ex illa. h.d. vel sic: Ille ad quem res peruenit ex metu, tenetur, si res est apud eum, vel alium loco eius. secus si est perempta. in eo verò quod loco rei peruenit, non attenditur an perierit. h.d. quam legem no.

C *quam plurimum. Bartolus.*

XVIII. IVLIANVS libro sexagensimoquarto Digestorum.

Si ipsa res[t] quę ad aliũ[s] peruenit, interijt: nõ esse locupletiorẽ dicemus[t]. Sin verò in pecuniã aliámve rẽ cõuersa sit, nihil amplius quęrẽdũ est quis exitus sit: sed omnimodo locuples factus[v] videtur, licet postea deperdat. Nã rem hereditariam vẽdidit, & pretium habuit: quia de illo pretio tenebitur, etsi id habere desinat. si verò post hęc nihil fuisset cõsecutus, nõ teneretur: vt puta quia rem amisit. Viu.

D *Ad alium.* scilicet bonæ fidei possessorem.

Dicemus. hæc lex videtur superiori proxi. contraria: ideo dicas hãc intelligi in bo. fi. pos. ad quẽ res peruenit per metũ extorta: vt ſ. e. ſi cũ. §. in hac. & §. aliquando. quo casu si interijt, nõ tenetur: vt hic. si vẽdidit: & pretiũ semel habuit, licet perdat, tenetur: vt hic subijcit: cũ pretiũ loco rei succedat, sicut in petitione hereditatis: vt hic subijcit, & j. de pet. he. ſi & rem. Sed de hoc caue, quia in pet. he. ſi pretium bo. fi. pos. perdat, nõ tenetur: vt j. de pet. he. sed & ſi. §. j. & l. itẽ viden. dũ. j. respon. quod hic nõ est. vnde hæc similitudo nõ est per omnia bona, quã hæc lex facit de pet. he. ad hanc actionem, sed tantũ in eo quod dixi. quidã tamen dicũt per omnia bonam. nã & hũc dicũt nõ teneri qui habuit pretiũ, nisi & tẽpore lit. cõt. vel sentẽtiæ locupletior factus est: vt j. de pet. her. l. ſi à domino vel à patre. §. quo tẽpore. quod est cõtra mentẽ huius literę, nihil amplius, &c. Item intellige hanc legẽ quãdo ad bon. fi. pos. peruenit res ex causa lucratiua & hic casus forte inspicitur. ſ. eo. ſi cum. §. in hac. quando autem ex non lucratiua causa etiã eius rei quæ successit loco alterius, euẽtum spectabo. nam si ea perierit sine dolo & culpa sua, non intelligitur locupletior factus, cum ei pretium absit: vt j. ſi cer. pe. l. ſi cum. & inst. de leg. §. ſi res aliena. Item potest intelligi hæc lex de eo qui nullam causam habet à violento.

Videamus. CASVS. Supra proxi. l. §. fin. dicit quòd act. quod metus causa datur in heredes inferentis metum. vnde ex illo edicto eliciuntur in l. ista duæ quæstiones. Posse penes eum esse. nunquid hodie tenebitur & si penes eum non sit: & an sufficit semel peruenisse vel non peruenisse, quæritur. & antequam ad istam respondeat, ponit aliam. Pone quod heres eam consumpsit: postea decesisit he-

a *Et male secundum Bal. quem vide hic.*

† *Ista lex est singu. et non est aibi secundũ Bar. et Bal. post eũ hic.*

m *Consumpserit.* cõuertendo in suã vtilitatẽ. secus si res interiret secundum quosdam: vt j. l. proxi. Sed tu dic cõsumpserit quoquomodo: aliàs pro nihilo poneret hæc lex in fi. semel. Item expressum est in iure hic, & j. de reg. iur. l. cũ prætor. & j. tit. j. itaq;. inferior autẽ lex in alio casu loquitur, hæc autẽ cum superiori in herede inferentis metũ.

n *Peruenisse.* Nota: sufficit semel extitisse licet desinat. sic j. de adult. mariti. §. qui quęstũ. versi. siue enim sępius. & j. e. quãtum. & j. de bo. pos. secundũ tab. l. j. §. semel. & de cõtra tab. non putauit. in prin. de fideicõ. lib. quidam in testamẽto. arg. contra. j. de verb. sig. l. nomen filiarum. § fi. & j. de inof. testa. nam & si. §. j. & supra quod cuiusque vniuersi. l. item. §. ij. & j. de in rem vers. si pro patre. §. versum.

o *Cœpit.* ſ. semel.

p *Alioquin.* i. si dicas quòd non sufficiat semel peruenisse. Accur.

q *Ipsum.* qui metum intulit per primũ heredem.

r *Teneri.* quod nõ est dicendum: vt C. eo. l. j.

† *Bal. dicit istũ tex. esse singu. ad hoc quòd licet debitor speciei liberetur per interitum antequam sit in mora: vt in l. si ex legati. cum ibi plene not. ff. de verb. obl. tamẽ nõ liberatur si loco illius peremptæ subrogetur alia species facto debitoris, & illa secũda pereat. Bolog.*

Si ipsa. CASVS. Res per metũ mihi ablata peruenit ad Titium bona fide, & penes eũ perijt: ista act. non tenebitur. Si verò Titi[v] eam vendidit vel permutauit: si res vel pretiũ quod habuerit perierit postea, an teneatur Titius? Et dicit eũ teneri. i. Titius tenebitur hoc casu. Et hoc ad exemplũ possessoris habetur, qui rem hereditariam vẽdidit, & pretium habuit: quia de illo pretio tenebitur, etsi id habere desinat. si verò post hęc nihil fuisset cõsecutus, nõ teneretur: vt puta quia rem amisit. Viu.

a *Hereditatem.* id est pretium hereditatis.
b *Eum.* scilicet semel.
c *Mansissent.* sic & in re donata vxori à marito: vt ff. de dona. inter virum & vxo. si mulier ex pecunia. quæ est argu. contra principium huius legis: ibi, si verò in pecuniam, &c. Accur.
d *Quod autem. Proconsul.* * id est prætor: vt ff. eod. quod diximus. §. fin.
e *Ad eum.* scilicet heredem.
f *Perpetuo dandam.* id est vt de hoc teneatur heres perpetuo, nō intra annum tantū: vt ff. eo. l. videamus. Accur.
g *Quantum litis cōtestatæ.* subaudi, etiam: nam & anterius tempus spectatur si quid peruenerit: vt supra eod. l. videamus. Alij dicunt quòd hic loquitur quando nil peruenit ad defunctū, licet ad heredem peruenit. Sed quid si tempore sententiæ est locupletior? satis est, licet lit. contest. tempore non fit: vt ff. de pet. here. si à domino. §. quo tempore. Vel dic quòd inspicitur tempus litis circa æstimationes rerū quę sunt. si verò consumptę sunt, tunc quandocunq; tenetur: vt d. l. videamus. Vel dic q̄ hic loquitur respectu eius qđ interijt. secus si cō sumpsit: vt in l. videamus. Vel verius inspicitur tempus litis cōtestatæ, vt super tanto iuretur de calumnia: & fiat contestatio litis inquantum peruenit, scilicet quandocunque prius. & sic est planum.
h *Peruenisse.* quod traditionem habeat. idem etiam si non habeat traditionem: vt subijcit, & infra titu. j. l. itaque.
i *Liberatus est.* Sed qđ si talis erat actio quæ ad heredem non transiit? quidam non: sed alij sic.

Quid sibi velit quòd Cæs. * *procōsulis metionem faciat, cū de edicto prætoris agatur, pulcre Ant. Aug. Emend. li. 1. cap. 5.*

† *Cōcor. et facit quod not. in c. ad eius. 5. dist.*

Si *mulier.*} Casvs. Liberta mea erat mihi ingrata: vnde volebam eam reuocare in seruitutem: & propter hunc timorem mihi pecuniam dedit. quod metus causa non teneor. {Qvod metvs.} Cum prætor esset iratus, dixit. quod metus causa gestum erit, ratum non habebo. crederet aliquis quòd postquam prætor nō esset iratus, ratū haberet. sed contrariū est: quia nullo tempore ratum habet. {Qvi possessionem.} Aliquis, puta Titius, fundum alienum possidebat, qui alij tradidit per vim. aget Titius possessor actione quod metus causa contra metum inferentem: in qua quadruplabitur quantū intererat Titij possidere illum fundum. {Si metv.} Vendideram tibi prædium, & cōpulisti me recedere ab emptione. rescissa est vēditio sicut obligatio per acceptilationē. vnde datur actio quod metus causa vt reponas te in priorē obligationem. idē est si compuli te vt recedas. nā & tunc agere posses vt reponam me in pristinam obligationem. {Si metv.} Aliquis puta creditor hereditatis cōpulit me vt hereditatem adirem, cum nollem adire. efficior quidē heres: quia volui adire coactus: sed prætor dabit mihi beneficium abstinendi. Sed pone econtra quòd ego coactus fui à substituto: puta vt hereditatem repudiarem. duas habeo vias, vt in litera. Viuianus.

k *Quia hunc sibi metum.* No. non succurri ei qui se in necessitatem posuit: vt ff. ad Sil. l. iij. §. subuenitur. & dixi supra. qui satisd. cog. si fide iussor. §. penult. & sic non ob. ff. l. nec timorem. in fi. & l. isti. quia hic iuste faciebat patronus reuocando: ibi autem delinquebat accipiendo: vt ibi dixi. Accursius.

l *Ratum.* nisi consensus nouus interueniat: vt C. eod. l. ij. Item nisi præscriptio. xxx. vel xl. an. secundū Pla. vel x. siue. xx. secundum nos: vt C. eod. l. iij. Sed certè in dictis duobus casibus non ex priore cōsensu, sed ex posteriore ratum habetur.

m *Sed quanti possessio.* cum aliud sit rei pretium, aliud possessionis: vt infra. vti. possi. l. si duo. in fi.

n *Est.* in creditore quid æstimetur, dic vt infra de pigner. act. l. si pignore. & æstimatur in casu nostro dubius euentus.

o *Promissa sit.* à quocunque.

p *Vllam esse.* ipso iure. Cum ergo metus det causam cōtractui bonæ fidei, ipso iure nullus est contractus: vt ff. C. de rescind. vend. l. ma. j. & ff. de dolo. l. & eleganter. §. j. nam hæc obligatio bonæ fidei est: vt insti. de act. §. actionum. in fin. & sic non agetur hac actione nisi ad traditionem profiluerit cōtractus: vt C. eod. l. non interest. & l. si per vim. Vel dic quòd contractus valet licet metus dederit causam: sed aliud in simplici dolo. Et quod hic dicit, est speciale in dote sicut & alia sunt ibi specialia: vt de hypothecaria, & tacita stipulatione: vt C. de rei vxo. actione. in prin. Idem potest dici in matrimonio per metū inito, vt argu. C. de inuti. stipu. l. ij. Idem si quis consentiat coactus in iudicem non suum: vt ff. de iudi. l. ij. in prin.

q *Discedere.* scilicet re integra. Accursius.
r *Acceptilationi.* quod videtur, scilicet vt sit simile acceptilationi. Additio. Vulgaris lectio prius habebat in contextu, dissimile sit accep. sed Plan. Flor. habent simile.
s *Amittitur.* i. amissa est: aliàs falsum diceret.
t *Actio.* quod metus causa, vt reponat se in obligationem: vt ff. eo. l. metum. iij. §. ex hoc edicto.
u *Si metu coactus.* forte à creditore hereditario. Accursius.
x *Heredem effici.* imò non fit heres, vt ff. de adqui. here. l. qui in aliena. §. Celsus. quæ est contra. Sol. hic fit heres iure ciuili: quia vult licet coactus. vt hic, & insti. de here. qua. & dif. §. fi. non iure prætorio per quod datur sibi abstinendi facultas vt hic subijcit. & ff. de adqui. her. si metus. vbi dicitur per omnia idem quod hic. Vel dic, ibi dicebat se heredem cum cogeretur, & tanquam heres gerebat, non tamen volebat: & sic aliud agebat. & aliud simulabat. & hoc dicitur ibi fallens. hic autem voluit licet coactus. & sic coactus faciens potest vti & nolle: vt C. de here. instit. Liiij. Accursius.
y *Volui.* Et sic nota quòd coacta voluntas, volūtas est. Vide versus.

B *Hæc actio quæ datur contra heredem in id quod peruenit ad eum, datur perpetuo: & an peruenerit, huius contestationis tempus inspicitur. h. d.*

XIX. Gaivs libro quarto ad Edictum Prouinciale.

Qvòd autem in heredem eatenus pollicetur actionem proconsul [d] quatenus ad eum [e] peruenerit, intellegendum est ad perpetuò dandam [f] actionē pertinere.

XX. Vlpianvs libro vndecimo ad Edictum.

Qvantum autem ad heredem peruenerit, litis contestatæ tempore spectabitur, si modò certum sit aliquid peruenisse [h]. Idem C & ipsius qui vim intulit, si sic in corpus patrimonij peruenit aliquid, vt certum sit ad heredem peruenturum: id est si debitor liberatus est. [i]

Si metus fuerit iustus, hæc actio cessat. hoc dicit. Vel sic: promissio facta metu iustè illato, non rescinditur. Bartolus.

XXI. Pavlvs libro vndecimo ad Edictum.

Si mulier [l] contra patronū suū ingrata facta, sciens se ingratā, cum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit vel promiserit ne in seruitutē redigatur, cessat edictū: quia hunc sibi D metū [k] ipsa infert. Quod metus causa gestū erit, nullo tēpore prætor ratum [l] habebit.

Alia est æstimatio possessionis, alia fundi seu proprietatis. Bartolus.

Qui possessionē [m] non sui fundi tradidit: non quanti fundus, sed quāti possessio est, [n] eius quadruplum vel simplum cum fructibus cōsequetur. æstimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest. Abest autem nuda possessio cum suis fructibus. quod & Pomponius.

Contractus dotis factus metu, est ipso iure nullus. Bartolus.

Si dos metu [o] promissa sit, [p] nō puto nasci obligationē: quia est verisimū nec talem promissionem dotis vllā esse [p].

Vbi actio ipso iure tollitur per pactum, idem est in pacto quod in acceptilatione. h. d. vel sic: metus non impedit liberationem ipso iure: & ideo hac actione agendum est vt obligatio restauretur. Bartolus.

Si metu coactus sim ab emptione, locatione, discedere [q], videndum est an nihil sit acti, & antiqua obligatio remaneat: an hoc simile * sit acceptilationi, [r] quia nulla * ex bonæ fidei obligatione possimus niti, cum finita sit dum amittitur. [s] & magis est vt similis species acceptilationi sit: & ideo prætoria actio [t] nascitur.

In quasi cōtractu qui celebratur adeūdo, habet locū hac actio. h. d. vel sic: Coactæ voluntas, volūtas est: et ideo quē heredi obligat, licet per hāc actionē restituatur. Bar.

Si metu coactus [u] adij hereditatem, puto me heredē effici [x]: quia quamuis si liberum esset, noluissem: tamen coactus volui [y]. Sed per prætorem restituendus sum, vt abstinendi mihi potestas tribuatur.

versus: Sicque volens factus quod nollem velle coactus.

a *Si coactus.* à substituto forte.

b *Actionem.* s. pet. he. vtilem, quę prius directo cõpetebat: sicut in actione in rem: vt s. eo. metum. iij. §. volēti. Accursius.

Vt in carcerem.} CASVS. Posui te in carcerem vt mihi aliquid promitteres. non valet quidem promissio. Viuianus.

c *Quicquid.* verum est à detrudente, vel eius participe, non ab alio: vt s. eo. l. metum. §. sed licet. Et no. quòd confessio facta in carcere non valet: vt arg. j. de quæstio. l. j. §. diuus. & §. quæstionē. nisi perseueret. potest tamen facere testamētum: vt j. de testa. l. qui à latronibus.

Cõfessio in carcere facta non valet.

Non est.} CASVS. Cum essem sub populo communis Bono. quidam intulit mihi metum. dicit potestas quia non est verisimile quòd sit mihi metus illatus, cum poteram vocare officiales de curia, vel etiam potestatem. & ex hoc presumitur quòd non sit mihi metus illatus: sed dicit quòd probē si volo contrarium cõtra hanc præsumptionem. {SI IVSTO.} Titius minabatur ꝙ me accusaret, & ligatū duceret ad potestatem vel ad curiam si non venderem ei prędiū. si vendidi, potero restitui. {SI FOENERATOR.} Quidam pugilator debet pecuniam fœneratori. fœnerator cum detinebat, nec permittebat eum ire ad bellū nisi promitteret maiorem quantitatem debitæ pecuniæ. pugil iure restituetur. {SI QVIS.} Titius debebat mihi, & ego volebam eum delegare cuidam creditori: & cum Titius nollet hoc facere, nuntius potestatis compulit eum facere hoc. quid iuris sit? distingue. aut Titius debebat illam pecuniā: & tunc non potest rēpetere: aut non debebat, & tūc potest repetere. Viuia.

d *Claram dignitatem.* nec prorsus nocet sua vel aduersarij dignitas: vt C. eo. ad inuidiam.

e *Prædium.* coram quo non oportet timere: vt C. de his qui propter me iu. non appel. l. j.

f *Præsumptioni.* no. stari præsumptioni donec cõtra probetur: vt hic, & j. de lib. ho. ex hi. l. iij. §. si cum quis. & j. de contrahen. emp. si debitor. §. j. & C. qui & aduer. quos. l. j. & j. de iur. do. nuptura. Sed tamen hęc præsumptio nõ transfert semper probationes de vno ad alium: sed durius onerat actorē probatione: cum alias apertiores quàm in ciuilibus: vt C. eo. metum. hic apertissimas debet ostēdere in superlatiuo. ideoq; nec sacramentum deferre propter talem præsumptionē aliis probationibus deficientibus: vt arg. j. de mino. l. iij. §. j. in fi. Et vt plene scias, dic præsumptio alia iuris, & de iure: alia hominis: alia naturæ: alia facti. De prima habes de muliere taciturna. cite stipulata: contra quam præsumptionem non admittitur probatio in contrarium: vt C. de rei vxo. act. l. j. in princip. Idem de stipulatione ab arrogato: vt supra de adopt. his verbis. & ad idem C. ad Maced. l. fin. sed hanc appellat aliàs præsumptionem legis: sicut & dicitur præsumptio canonis: vt distinct. l. iiij. cap. fraternitatem. & hæc magis dicitur fictio: & fit super certo facto. Hominis autem præsumptio fit secundum leges quàm secundum canones est illa de qua hæc lex dicit: contra quam recipitur probatio in contrarium. nam & si aliquis malam famam habuit, secundum caff. Vetus.

Repudianti per metum succurritur per vtilem actionem quod met. caus. h. d. vel sic: Per hoc edictum restituuntur prima vtilis ipso iure: & datur hæc actio quod metus causa.

Si coactus [a] hereditatem repudiem, duplici via prætor mihi succurrit: aut vtiles actiones quasi heredi dando: aut actionem [b] metus causa præstando: vt quam viam ego elegerim, hæc mihi pateat.

Carcer est iustus metus, & promissio facta in carcere, nullius est momēti. Barto. B

XXII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

QVi in carcerem quem detrusit, vt aliquid ei extorqueret: quicquid [c] ob hanc causam factum est, nullius momenti est.

Vbi præsumptio est contra illū qui probare debebat, afficitur duriori probatione. Bartolus.

XXIII. VLPIANVS libro quinto Opinionum.

NOn est verisimile cõpulsum in vrbe inique indebitū soluisse eū qui claram dignitatem [d] se habere prætendebat: cum potuerit ius publicū inuocare, & adire aliquem potestate prædituē [e], qui vtique vim eum pati prohibuisset. sed huiusmodi præsumptioni [f] debet apertissimas probationes violentiæ opponere. C

Factum metu ne quis ducatur ad iudicem, non rescinditur per hanc actionem, sed per officium iudicis. h. d.

Si iusto metu perterritus cognitionem ad quā vt vinctus [g] iret, potens [h] aduersarius minabatur, id quod habere licebat, compulsus vēdidit: res suæ æquitati per præsidem prouinciæ restituitur.

Factum metu alicuius verecundiæ modicæ, officio iudicis rescinditur, non per hāc actionem. Bartolus.

Si fœnerator [i] inciuiliter custodiendo athletam, & à certaminibus [k] prohibendo, cauere cõpulerit vltra quantitatem debitæ pecuniæ: his probatis competens iudex rē suæ æquitati restitui decernat [l].

Exactum per vim ab apparitore indebitē illatam, iudicis officio rescinditur quatenus quis damnum patitur, & non vltra. h. d. Iste §. allegatur ad quæstionem, numquid ille qui est positus in carcere indebitè, possit ibi recommendari pro alieno vero debito. & hic videtur casus quòd sic. de quo ego dixi in quæstione illa quæ incipit, lapsus. & in l. 2. C. de exacto. trib. lib. 10. Barto.

Si quis quod aduersario nõ debebat, delegante [m] eo [n] per vim apparitione [o] *præsidis interueniēte, sine notione iudicis coactus est dare: iudex inciuiliter extorta restitui ab eo qui rei damnum præstiterit, iubeat [p] P. quòd si debitis satisfecit simplici [q] iussione, & nõ cognitione habita, quamuis non extra ordinem exactionē fieri, sed ciuiliter oportuit: tamen quæ

idem voluit Bar. et Bal. in l. 1. qui & aduersus quos. et Ludou. Ro. in cõsi. 8. dicit idē quando tales sunt singulares: & in causis criminalibus & magnæ importantiæ. Bolog.

Heres causam exheredationis probare debet.

nones potest se purgare: & hæc duplex. Nam quandoque transfert onus probationis: quandoque non: sed durius adstringit ad probandum: vt patet ex prædictis. Naturæ præsumptio dicitur, vt cum exheredo filium meum, præsumitur contra me quòd iniuste eum exheredauerim, & hoc propter naturam: & ideo heredes debent probare iustam causam exheredationis: vt C. de inof. test. l. omnimodo. & C. de li. præ. vel exher. auth. non licet. Præsumptio facti alia præcedentis: alia subsequentis. Præcedentis, vt si semel calumniatus est: vt infra de accu. si cui. §. idem. Subsequentis, vt cum aliqui accusati fuerūt de adulterio quod depellebāt obtentu proximitatis: si post conueniāt in nuptias, præsumuntur etiam prius adulterasse: vt C. de adult. si qui. idem fere habes in auth. vt nulli iud. §. si quis vero. col. ix.

g *Vinctus.* id est ligatus.

h *Potens.* non ratione dignitatis. tunc enim per cõstitutiones punitur: vt C. eod. si per impressionem. hic autē officio iudicis, vel actione in factum ad simplum tantum. & idem in casibus duobus qui sequuntur.

i *Si fœnerator.* qui mutuauerat pecuniā athletæ.

k *A certaminibus.* dicens, nõ recedes à me nisi prius des mihi debitum & vltra.

l *Decernat.* per officiū suum. Accursius.

m *Delegante.* id est, vel quia delegatus est ipse, vel quia debitorem suum delegauit coactus.

n *Eo.* id est aduersario, vel eo, id est coacto.

o *Apparitore.* qui abutebatur in duobus. quia sine iussu principis: & quia circa indebitum: sed in inferiori in nullo abutebatur, licet iudex male præceperat.

p *Iubeat.* per suum officium.

q *Simplici.* dic quia iudex præcepit nuntio vt hoc faceret: vnde extorta non reuocantur, vt dicit: licet non sic debuerit iudex facere: vt quia causa magna erat. aliàs secus: vt hic, & infra de iud. l. penult. Vel dic quòd non præcepit: & sic actor abutitur apparitione. vnde licet per hoc edictum vel officium non puniatur, tamen per edictum diui Marci amittit ius crediti: & sine causa condi. tenetur: vt supra l. extat. Accursius. D

** apparitore.*

DE DOLO MALO.

Si quid per metum fiat, qualiter alicui subueniatur, audisti. Qualiter autem subueniatur si per dolum quis in captionem incidit, audi. Et nota quòd non dicit de actione doli, sed de dolo malo, quia per actionem in factum punitur dolus, de quo dicitur j. eo. non debet. in fi. & l. itaque, & per actionem ex eo contractu: vt in fi. eod. & eleganter. circa prin.

HOc edicto.} CASVS. Primo dicit Vlp. quòd edictū istud datur cõtra varios & dolosos. & est ratio: quia alicui malitia sua nõ debet esse lucrosa: nec alicui simplicitas dānosa. Postea ponit verba edicti, quibus continetur quòd ita demum datur de dolo actio, si alia non competat, & dari act. aliquam iusta causa suadeat. {DOLVM.} Qualiter definiatur dolus quæritur. Et Seruius dicit quòd dolus est machinatio quādo aliud agitur, & aliud simulatur. sed Labeo reprobat hanc definitionem Seruij duabus rationibus: quia potest quis circūueniri sine simulatione. Item quia potest aliud agi & aliud

simulari sine dolo. vnde Labeo defi. dolus est calliditas, &c. Vlpianus probat sententiam Labeonis veram esse. {NON FVIT.} Hic dicit quòd prætor contentus non fuit dolum dicere: sed dixit malum: & hoc ideo quia aliquando est bonus dolus: & iste bonus dolus committi potest contra latrones, vel hostes, vel similes. {AIT.} Hæc actio tunc demum datur, cum nulla alia cõpetit pro dolo commisso specialis & ordinaria. vnde siue habeam ciuilem act. vel cõdict. certi: siue prætoriam, vt act. de constituta pecunia: siue interdictũ vnde vi ad rem recuperandã: ista mihi de dolo act. non datur. Item si stipulatus sum cum Titio ne dolum cõmittat in cõtractu, non habeo act. de dolo: quia habeo ex stipulatu. Item si aliquis me dolo induxit ad aliquod turpe faciendũ, vt quia promisi hominem occidere, non datur mihi hæc actio, quia ex hac promissione ei nõ teneor. Item si minor sum, & competit mihi in integ. resti. non datur hæc actio. Item si habui aliam actionem quæ tempore expirauit: non datur hęc act. {SI QVIS.} Titius tenebatur mihi ciuili ex vendito: quæ dabatur propter dolum cõmissum in contractu, vel honoraria ac. puta furti: quia furtum cõmisit dolo. si dolo me induxerit vt istæ actiones in §. quil. stipul. deducantur, si voluntariè libero eum per accept. vt per pactum de non petendo quando tenebatur mihi actio. furti non possum agere de dolo, quia mea voluntate Titium liberaui. si vero dolo me induxit, dabitur mihi hęc actio. & est ratio: quia huiusmodi actiones nudo pacto tolluntur. {NON SOLVM.} Siue habeam aliquod auxilium contra eum dolosum cum quo contraxi, siue aduersus alterum, nõ datur hæc actio. vnde si pupillus vendidit prædium Titio qui collusit cum tutore pupilli vt pro minori pretio haberet: pupillus non agit act. de dolo contra Titium: quia potest agere tutelæ aduersus tutorem suum. Si vero tutor non sit soluendo: pupillus agit act. de dolo contra Titium. & est ratio: quia videtur habere act. iste pupillus. nam, &c.

In hanc definitionẽ Cic. lib. 3. offic.

Iudiciorum euentus incertus est.

a *Hoc edicto.* quod est infra. §. j.

b *Et.* ponitur pro id est.

c *Subuenit.* contra quos est occurrendum: vt ĩ. de inst. sed & si pupillus. §. item si plures. versic. sed & si alias. & dixi. s̃. de proc. l in causæ.

d *Ne.* id est vt non.

e *Lucrosa.* vt hic, & ĩ. de reg. iur. non fraudantur. §. nemo.

f *Damnosa.* vt hic, & insti. de fideicom. here. §. sed quia.

g *Dolo.* sed quid si in vna re dolus committatur? Respon. locum habet hæc act. licet hic Vlpia. non exponat: vt arg. s̃. de nego. gest. l. iij. j. respon. & §. negotium.

h *Dicentur.* & erũt facta secundum Azo. imò & si non erũt, licet cum effectu tunc non detur. Nam euentus iudiciorum est incertus: vt infra de pecu. l. quod debetur.

i *Alia actio non erit.* vt ex furto furti. & ex iniuria iniuriarum, & sic de ceteris. Accursius.

k *Et iusta causa.* hoc dicitur propter ea quæ dicuntur ĩ. eod. si oleum. §. fi. cum l. sequen.

l *Iudicium.* i. actio de dolo: aliàs iudicium pro discretione ponitur, & alijs modis: vt no. insti. qui. nõ est permiss. fa. test. §. ij.

m *Et sine simulatione.* vt in furto, rapina. & sic non est generalis hæc definitio Accursius.

n *Deseruiãt.* aliàs seruiãt, & aliàs deseruiãt. & est exemplũ, vt si latrones plures ceperint. cũ vni eorũ in rebus vellet facere

solutioni debitarum ab eo quantitatium profecerunt, reuocare inciuile est.

DE DOLO MALO. TITVLVS III.

1. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

HOc edicto [a] prætor aduersus varios et [b] dolosos, q alijs obfuerũt calliditate quadã subuenit, [c] ne vel illis malitia sua sit lucrosa, [e] vel istis simplicitas dãnosa. [f] Verba autem edicti talia sunt: *Quæ dolo*[g] *malo facta esse dicentur,* [h] *si de his rebus alia actio nõ erit,* [i] *& iusta* [k] *causa esse videbitur, iudicium* [l] *dabo.*

Illa est bona definitio quæ conuertitur cum suo definito: aliàs secus. Bartolus.

Dolum malũ Seruius quidem ita definijt, †machinationem quandã alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur, & aliud agitur. Labeo autem, posse & sine simulatione [m] id agi, vt quis circunueniatur: posse & sine dolo malo aliud agi, aliud simulari: sicuti faciũt qui per huiusmodi dissimulationẽ deseruiant: [n] & tuentur vel sua vel aliena. Itaq; [o] ipse sic definijt, dolum malum esse omnem calliditatem, [p] fallaciam, [q] machinationem [r] ad circunueniendum, [s] fallendum, decipiendum alterum adhibitam. [t] Labeonis definitio vera est.

Bonus est dolus qui committitur aduersus hostes publicos. Bartolus.

Non fuit autem contentus prætor *dolum* dicere, sed adiecit *malum*: quoniam veteres dolum [u] etiam bonum dicebant: & pro solertia [x] hoc nomen accipiebãt, maxime si aduersus hostem [y] latronémve quis machinetur. Ait prætor, *Si de his rebus alia actio* [z] *non erit.* Meritò prætor ita demum hanc actionem pollicetur, si alia non sit: quoniam famosa actio † non temere debuit à prętore decerni, [a] si sit ciuilis [b] vel honoraria, [c] qua possit experiri: vsque adeo vt & Pedius libro octauo scribat, etiam [d] si interdictum sit quo quis experiri, vel exceptio [e] qua se tueri possit, cessare hoc edictum.

a Hoc edicto. quod est infra. §. j.

b Et. ponitur pro id est.

c Subuenit. contra quos est occurrendum: vt ĩ. de inst. sed & si pupillus. §. item si plures. versic. sed & si alias. & dixi. s̃. de proc. l in causæ.

d Ne. id est vt non.

e Lucrosa. vt hic, & ĩ. de reg. iur. non fraudantur. §. nemo.

f Damnosa. vt hic, & insti. de fideicom. here. §. sed quia.

g Dolo. sed quid si in vna re dolus committatur? Respon. locum habet hæc act. licet hic Vlpia. non exponat: vt arg. s̃. de nego. gest. l. iij. j. respon. & §. negotium.

h Dicentur. & erũt facta secundum Azo. imò & si non erũt, licet cum effectu tunc non detur. Nam euentus iudiciorum est incertus: vt infra de pecu. l. quod debetur.

i Alia actio non erit. vt ex furto furti. & ex iniuria iniuriarum, & sic de ceteris. Accursius.

k Et iusta causa. hoc dicitur propter ea quæ dicuntur ĩ. eod. si oleum. §. fi. cum l. sequen.

l Iudicium. i. actio de dolo: aliàs iudicium pro discretione ponitur, & alijs modis: vt no. insti. qui. nõ est permiss. fa. test. §. ij.

m Et sine simulatione. vt in furto, rapina. & sic non est generalis hæc definitio Accursius.

n Deseruiãt. aliàs seruiãt, & aliàs deseruiãt. & est exemplũ, vt si latrones plures ceperint. cũ vni eorũ in rebus vellet facere gratiã, quærunt: nũquid sunt istę res tuæ? ipse respondet ironicè. nonne vos bene scitis? Item potest poni exemplum de bono dolo de capto à Ianuensibus, qui finxit se cõtractum. i. debilitatũ. Item si quis finxit se sacerdotem. item de eo quod faciũt mercatores qui trãsferunt in alium dominiũ mercis, vt nõ deprędentur. Itẽ de Solomone qui se finxit velle occidere puerum. vnde ipse ait: Qui dissimulat iniuriam, callidissimus est.

o *Itaque.* quia superior non est generalis: nec conuertitur cum suo definito: itaque, &c. & sic reprobatur quod est s̃. de pact. iurisgentium. §. dolo. vel potest dici vtraque vera definitio, secundum quod Labeo largius, Seruius strictius nomen doli accepit.

p *Omnem calliditatem.* quę fit tacẽdo, & sic in animo secundum P. vt ĩ. de act. emp. l. j. §. peo.

q *Fallaciam.* quæ fit in mentiendo, & sic verbo: vt ĩ. de fur. falsus. §. si quis.

r *Machinationem.* quæ fit arte verborum: vt infra de act. emp. l. Iul. §. idem.

s *Ad circũueniendũ.* sed de singula singulis.

t *Adhibitam.* cõtra ius & cõtra bonos mores, propter id quod est. ĩ. proxi. §. j. & facit infra de noua doli in fi.

u *Etiam bonum dolum,* & sic not. bonũ & malum dolum: sicut bonum & malum venenum: vt infra de contrahen. empt. quod sæpe. §. j. versic. veneni. & infra de verb. sign. qui venenum.

x *Pro solertia.* id est astutia.

y *Hostem.* vt si per fallaciam ab hostibus euadem vel à latrunculis: vt ĩ. de cap. l. nihil. & l. hostes. Vel dic latronem: quia stabam quietus vt eum caperem. Et de hoste dic nisi fit contra pactum factum à duce belli: vt s̃. de pact. l. cõuentionum. Item & ideo dicit maxime, quia & contra eos qui non sunt hostes vel latrones, licet dolum committere vt fraudem repellam: vt ĩ. de leg. ij. cum pater. §. Titio. & s̃. de nego gest. l. atquin natura. §. cum me. & ĩ. si quis omissa cau. test. l. qui autem. §. si patronus. & l. j. §. penul.

z *Si alia actio.* specialis & ordinaria. & sic omnis cessat opositio. Accursius.

a *Decerni.* vt s̃. de in integ. resti. l. diu. in fi. & C. eo. l. de dolo.

b *Ciuilis.* Sed nonne cum act. act. mandati cõcurrit: vt C. eo. l. j. & ĩ. man. si mandato Titij. § Paulus? Respon. in d. l. j. C. eo. agitur de dolo. i. mandati nomine doli. Item nonne vbicunque interesse peto per actionem de dolo, quod per sententiã fit, certũ potest agi & cõdict. certi: vt ĩ. si cert. pet. l. certi? Sed dic quòd illa est generalis, quæ speciem non excludit.

c *Honoraria.* vt iniu. vi bo. rap. & furti manifesti, quæ est prętoria: vt insti. de noxa. §. sunt autem. & de perpe. & tem. act. §. eas. Sed nonne cum actione quod metus causa concurrit? & certe sic: vt s̃. tit. j. si cum ex. §. eum qui. quæ est contra. Sed ibi extraordinaria: cum ordinaria enim hæc non datur. Item est ex eodem fonte æquitatis: vt ibi dixi.

d *Etiam.* aliàs lex, Si interdictum, scilicet vnde vi, vel similes: quæ actiones dici possunt: vt ĩ. de actio. & oblig. l. actionis verbo. & hodie actio in factũ loco cuiuslibet interdicti datur: vt instit. de interdict. §. fin.

e *Exceptio.* etiã doli, vt dicũt: vt ĩ. eo. l. fi. Vel dic q; doli exceptio nõ excludit actionẽ doli, cũ ex eadẽ causa vtraq; detur: vt ĩ. de do. excep. l. ij. in prin. sicut in actione quod metus causa & excep. metus dicitur: vt s̃ tit. j. l metũ. § sed quod prętor. Nec ob. l. fi. quia ibi est, fortasse. Itẽ nec ibi dicit actionẽ nõ dari licet exceptio sufficiat. cõcurrit ergo cũ illa actione de dolo exce. sicut & quando dolo me induxisti ad promittendum.

dum. nã exceptio & actio de dolo vt liberer mihi competit, nisi alia actio cõpetat: vt si dolo te induxi ad promittendum, Postea feci tibi pactũ de non petendo. & sic hic intelligitur.

a *Et si ſit pulatione.* aliàs lex: & aliàs §. idem Pomponius.

b *Si de dolo.* ſ. non cõmittendo: vt ſ. de arbi. l. ita demum. Sed nonne ſi ſtipulor iudi. ſol. ſtipulor de dolo: vt j. iudic. ſol. l. iudicatum ſolui. ſed tamen ibi ago de dolo. ſ. cõmiſſo: vt j. e. l. pe. quæ eſt contra. Sol. ibi tempore ſtipulationis fuit dolus cõmiſſus in offerẽdo ſe, vt alius vſucaperet: hic autẽ de futuro cauebatur. Vel dic q hic generaliter de omni dolo: ibi non ſic: ſed de eo tantùm qui in defendendo cõmittitur. Accurſius.

c *Turpis.* vt j. de verb. oblig. l. generaliter. & l. veluti. idem dicũt & ſi ſit turpiter facta: qa tunc nõ datur actio de dolo, ſed exceptione doli repellitur: vt C. de inutil. ſtipul. l. dolo. Tu dic quòd doli actio cum exceptione doli datur: vt dixi ſ. l. proxi. in fin.

d *Poſſit.* vt ſupra tit. ij. l. diuus. §. nec intra has.

e *Et ſi alia actio.* quam habebat vel adquiſierat tempore doli commiſſi, forte etiam occaſione huius contractus pro quo datur actio temporalis: vt ſi dolo me induxiſti ad emendum ſeruum vitioſum, & pretium dedi: non ago de dolo, quia habeo vel habui actionem redhibitoriam: niſi in ea amittẽda ſim dolum paſſus: tunc mihi non imputo. & tunc hæc dictio niſi, refertur ad proximum dictum. de dolo vero non ago: quia reſtitui poſſum. vt infra. quib. ex cau. ma. l. ait prætor. §. fina. & l. ſeq. ſecundum Io. ſi tamen fuerim diligens in eo quòd proceſsi ad agendum redhibitoria, aliàs non datur reſtitutio: vt infra ex quib. cau. ma. non enim. i. eoq; de dolo agitur tam pro primo quàm pro ſecundo: vt hic, & infra de aqua plu. arc. l. Atterus. quæ eſt contra.

f *In ſtipulatum.* id eſt ſtipulationem Aquilianam.

g *Vel alio modo.* puta vt pacto nudo quando per pactum tollitur actio ipſo iure: vt ſ. de pact. ſi tibi. §. quædam. Item per contrariam ſcripturam quando literis erat obligatio contracta: vt arg j. de reg iur. l. nihil tam naturale.

h *Niſi in amittenda actione.* quæ forte dabatur ob dolum admiſſum in contractu: vt dolo te induxi vt minori pretio venderes: vel econtra. Et dic ſuper eo quod ſubijcit dolum paſſum vt per acceptilationem perderet, quia tunc datur de dolo ſecus ſi tempore, quia tunc datur reſtitutio: vt dixi ſ. proxi. §. Sed quare hic datur de dolo, ibi non? Reſpõ. quia in acceptilatione voluntas creditoris interuenit: vnde non petit reſtitutionem, ſed aget de dolo, quia dolo inductus eſt vt velit: ſed in præſcriptione non interuenit voluntas: vnde poſtulat reſtitui, licet ſit maior. minor autem etiam miles conſentiens reſtitui poteſt. Sed quid ſi tantum poſtea fiat dolus, vt quia liberatus per acceptilationem non dat quod conuenit? Dicit Pla. dari de dolo. Tu dic agi ſecundum Azo. condict. ob cauſam, vt ſe reponat in obligationem: vt infra de condict. cauſa data cauſa non ſ. le. ſi quis accepto. vel præſcriptis verbis ad intereſſe quaſi ex do vt des: vt hoc remittere ſit dare: vt j. de condi. cauſa data. l. ſi mulier. & præſcriptis ver-

Idem & Pomponius libro vicenſimo octauo. & adijcit, & ſi ſtipulatione [a] tutus ſit quis, cũ actionẽ de dolo habere nõ poſſe: vt puta ſi de dolo [b] ſtipulatum ſit. Idem Pomponius ait & ſi actionem in nos dari non oporteat, veluti ſi ſtipulatio tam turpis [c] dolo malo facta ſit, vt nemo daturus ſit ex ea actionem, non debere laborare vt habeã de dolo malo actionem: cum nemo ſit aduerſus me daturus actionẽ.

Et qui eſt tutus ipſo iure, vel per in integrum reſtitutionem, non competit hæc actio. Item ad excludendam hanc actionem ſufficit aliam ſemel competiſſe, niſi in ea amittẽda quis dolum paſſus fuerit. Bartolus.

Idem Pomponius refert Labeonẽ exiſtimare, etiam ſi quis in integrũ reſtitui poſſit, [d] non debere ei hanc actionem cõpetere. & ſi alia [e] actio tempore finita ſit, hãc competere non debere: ſibi imputaturo eo qui agere ſupерſedit: niſi in hoc quoque dolus malus admiſſus ſit, vt tempus exiret.

Si actio quæ primo competebat, facto partis eſt ſublata, actio de dolo non competit. Bartolus.

Si quis cum actionem ciuilem haberet, vel honorariam in ſtipulatum [f] deductam, acceptilatione vel alio modo [g] ſuſtulerit: de dolo experiri nõ poterit: quoniam habuit aliam actionẽ: niſi in amittenda actione [h] dolum malum paſſus eſt.

Si per aliam actionem contra alium idoneum competentem poteſt eſſe conſultum, ceſſat actio de dolo. hoc dicit. vel ſic: Actio competens aduerſus vnum impedit actionem de dolo aduerſus alium: ſi tamen ille eſt ſoluendo. Bartolus.

Non ſolùm autẽ ſi aduerſus eum ſit alia actio aduerſus quem de dolo quæritur,

II. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

VEl ab eo res ſeruari poterit,

III. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

NOn habet hoc edictũ locum, verùm etiam ſi aduerſus alium.

IIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

SIt actio, vel ſi ab alio [i] res mihi ſeruari poteſt.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

IDeoque ſi quis pupillus à Titio, [k] tutore auctore concludente circunſcriptus ſit: non debere eum de dolo actionem aduerſus Titium habere: cum habeat [l] tutelæ actionem, per quam conſequatur quod ſua interſit. Planè ſi tutor [m] ſoluendo non ſit, dicendũ erit de dolo actionem [n] dari ei.

VI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

NAm is nullam videtur actionem habere, cui propter inopiam [o] aduerſarij inanis actio eſt.

A bis. l. ob eam. de dolo non: niſi in acceptilatione dolus interuenit, quia tunc de dolo agitur: vt hic. & C. de tranſact. l. actione. & l. ſub prætextu. Si velis tueri P. dices non dari ad debitum antiquum vel ad intereſſe, ſed ad promiſſa de nouo ſic ſecundum eum.

B

C

D

i *Sit actio, vel ſi ab alio.* Sq; aduerſus quem de dolo quæritur: & intellige aliam actionem, vt ſubijcit exemplum infra l. proxi. nam ſi actio eadem: non ideo tollitur contra vnum, quia alius teneatur: vt infra eod. ſi plures.

k *Deóque, A Titio.* ſcilicet extraneo contrahente cum tutore in rem pupilli.

l *Cum habeat.* probatur ergo aperte quòd actio de dolo ſecum nõ patitur etiam eam quæ eſt peræquè famoſa. hic enim actio tutelæ infamaret: quia propter colluſionem tutoris competeret: vt inſtitu. de ſuſpec. tutor. §. ſuſpectus. & ſupra de infa. l. j. §. qui pro ſocio. Accur.

m *Plane ſi tutor.* conueniendus actione tutelæ.

n *De dolo actionem.* ſ. cum detur reſtitutio contra contrahentem etiam cum tutore vel curatore: vt C. ſi tut. vel cura. per totum. quomodo de dolo datur? Reſpond. ſecundum Ioann. quòd hic Titius erat parens vel patronus: contra quos non datur reſtitutio: vt Cod. qui & aduer. quos. l. fi. Et quod dicit de dolo, expone, id eſt in factum nomine doli: vt infra eo. non debet. Vel dic q contractus fuit in venditione ſerui quẽ poſt manumiſerat emptor: & ſic denegetur contra libertatem reſtitutio: vt infra l. proxi. in prin. ibi, & quod minor, &c.

o *Nam is. Propter inopiam.* niſi nomẽ ſit venditum quale ſit: vt infra de euictio. l. antepen. §. fi. Et not. de exceptione paupertatis: [a] ſic infra de mun. & hon. l. cura extruendi. §. j. Accurſius.

[a] *Iſta exceptio eſt facti, non iuris: ſecundũ Bald.*

ET *eleganter.* CASVS. Caſus in hac. l. (quæ cum ſuperioribus cõcordat) eſt talis. Dicit prætor in princ. huius tit. q ita demum de dolo datur actio, ſi alia non competat. Pompo. ſic intelligit illud: vt ſic demum detur, ſi res alio modo ad dolum paſſum non poteſt peruenire, id eſt ſi nullo alio iure poteſt ſeruare ſuam indemnitatem. cui dicto videtur contra. quod dicit Iul. quia pone quòd minor xxv. ann. ſeruum habuerit: ſeruus iſte induxit minorem dolo vt eum venderet cum peculio, & eum vendidit. emptor hunc ſeruum manumiſit. dixit Iul. in hoc caſu act. de dolo dandam eſſe in manumiſſum: quia ſi fuerit dolus incidens, & emptor illum cõmiſerit, videtur act. poſſe agi ex illo contractu: puta ex vendito, ne deciperet. q. d. ex quo dicto Iulia. colligitur quòd poſſit agi contra emptorem actio. ex vendito: vt ſic vbi alia datur actio, & de dolo. Item videbatur quòd poſſet reſtitui. dicit quòd iſtæ opi. non ſunt cõtra Pompo. quia dicit ſic intelligi cum in nullo emptor dolo fuit nec incidente, nec causam dante contractui. & ſic non obſt. ei prima regula, nec ſecunda, qua dicebatur actio de dolo dari quandoque. ſed illud non eſt verum. non enim poteſt reſtitui contra manumiſſum. vnde verum eſt dictum Pompo. ſiue popularis ſiue pœnalis actio datur: nunquam doli detur. {NON SOLVM.}

Certum

Certum est quòd de dolo non datur act. cum alia supereſt. A si verò dubitatur, ſuperſit alia vel non: nunquid de dolo dabitur? Dicebat Labeo eam dari in tali caſu. Debebas mihi ſeruum vel fundum. ſeruum manumiſiſti vel venenaſti, vel ſeruitutem fundo impoſuiſti. indiſtinctè ſecundum Labeonem dabitur de dolo actio. ſed hoc falſum eſt: quia ſi interpoſita eſt ſtipul. dolũ malum abeſſe, agetur ex ſtipu. ſi nõ fuerit interpoſita, actiõe ex eo cõtractu: puta ex empto ſi emit: vel ex conducto ſi conduxit. ſi verò ſtipulatus fuerim à te ſeruum, & eum tradendo manumiſiſti: ſine dubio hic agetur de dolo. {SI SERVVM.} Habebam in ſeruo nudum vſum. tu proprietarius cum illum poſſideres, occidiſti: teneberis mihi. l. Aquil. vtili actione, quæ daretur mihi directa ſi eſſem dominus: & ad exhibendum: & ideo non datur de dolo act. Item ſi ſeruum mihi legatum tu heres occidiſti ante aditam hereditatem: poſtea adiuiſti: non habeo aduerſus te actio. de dolo, nec act. l. Aquil. ſed habeo act. ex teſtamento contra te. {SI QVA DRVPES.} Equum tuum Titius per frænum tenebat, dimiſit hunc vt mihi damnum daret: & equus tuus cum curreret, mihi damnum dedit in equis meis vel alijs animalibus: tenetur Titius de dolo, ſi neque ſis ſoluendo, neque equum pro noxa dediſti: aliter contra Titium de dolo non agam. {IDEM LABEO.} Ligaui ſeruum meum ne fugeret, tu illum diſſoluiſti vt fugeret: & ille ſeruus fugit. ſi hoc miſericordia non feciſti, teneberis furti: ſed ſi miſericordia, teneberis act. in factum. {SERVVS.} Seruum habebam, & tractabatur vt ego hunc ſeruum manumitterem: & debebat iſte ſeruus dare decem: & dedit mihi quendam expromiſſorem qui illa decem mihi promiſit pro ſeruo: & conuenit inter nos, id eſt me & expromiſſorem vt eo facto libero, ille manumiſſus mihi promitteret liberare expromiſſorem. eo facto libero dicit expromiſſor, quòd liberatur. manumiſſus non vult in ſe ſuſcipere obligationem. Dicit Pompon. quòd datur mihi manumittenti in illum manumiſſum acti. de dolo: acſi iam euaneſceret actio ex ſtipu. & hoc ſecundum Pompon. ſed non eſt verum, niſi ſicut ſubijcit: ſi autem & cet. Si autem ego nolo recipere manumiſſum, non habeo actionem de dolo: ſed repellar except. ab ipſo expromiſſore. Vlpianus dicit quòd hoc videtur falſum: quia primo caſu habeo act. contra expromiſſorem: & ideo non videtur de dolo danda. Et ſi quis volens Pomponium excuſare, dicat quòd expromiſſor hanc exceptionem habet, non bene dicet: quia illud locum habet quando manumiſſus vult in ſe ſuſcipere oblig. & ego nolo. vnde ſi paratus ſit manumiſſus recipere, verum eſt quod dixit Pompon. aliter ſi non vult, nec patitur in ſe transferri oblig. manet antiqua actio contra expromiſſ. & actio de dolo datur expromiſ. contra manumiſ. in manumiſſum actio de dolo mihi dabitur in ſubſidium ſi expromi. non eſt ſoluendo. {SI DOLO.} Si procurator mei actoris patiatur aduerſarium contra quem agit nomine meo, abſolui dolo aduerſarij corruptus: vtrum in aduerſarium actio de dolo detur? Diſtinguitur hic. aut ille contra quem procura. ipſe agebat, eſt paratus ſuſcipere iudicium non obſt. except. rei iudicat. ſi colluſio fuerit probata, & non datur in eum actio de dolo. aut non eſt paratus: & tunc tenetur de dolo, ſi procura. non eſt ſoluendo: quia ſi eſſet ſoluendo, prius conueniretur. {IDEM POMPONIVS.} Si dixiſti eum idoneum, & hoc non feciſti, ſed ei mutuaui, non teneris de dolo. ſed ſi fraudem commiſeris, vt quia accepiſti pecuniam ab illo vt eum laudares: tunc enim teneris de dolo: vt in l. ſequen. quæ continuantur cum iſta.

Dolus tertij contractum non vitiat, ſed ſi dolus contrahentium dedit cauſam contractui bonæ fidei, illum reddit ipſo iure nullum. ſecus ſi incidit in contractum. h. d. Primum ponit dictum Pompo. ſecundò ponit dictum Iuliani quod videtur illi contradicere. tertiò ſoluit iſtam contrarietatem. quartò ex prædictis ponit duas concluſiones. ſecunda ibi, Nec videtur. tertia ibi, Hoc enim. quarta ibi, Secundum. Bartolus.

VII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

ET elegãter Pomponius hæc verba, *Si alia actio nõ ſit*, ſic excipit, [a] quaſi res alio modo ei ad quẽ ea res pertinet, ſalua eſſe non poterit. Nec videtur huic ſententiæ aduerſari[b] quod Iulianus libro quarto ſcribit: ſi minor annis vigintiquinq; cõſilio[c] ſerui circũſcriptus[d] eum vendidit cũ peculio, emptorque eũ manumiſit, dandã in manumiſſum de dolo[e] actionẽ. Hoc[f] enim ſic accipimus, carere dolo[g] emptorem, vt ex empto[h] teneri non poſſit: B aut nullam[i] eſſe venditionẽ, [k] ſi in[l] hoc ipſo vt venderet circũſcriptus eſt. & quòd xit Iulia. dari de dolo in manumiſſum.

c *Conſilio.* ſcilicet doloſo.

d *Circunſcriptus.* vt pro minori pretio daret.

e *De dolo actionem.* non vt reuocet eum in ſeruitutem: quia contra libertatem non datur reſtitutio: ſed vt reſarciatur damnum præſtando pretium ſeru. & ſic intelligitur Cod. ſi aduer. lib. I. ij. & iij. Sed qualiter ex dolo in contractu commiſſo in ſeruitute tenetur liber factus: vt ſupra negotio. geſto. l. aquin natura. §. Sæuola. & Cod. an ſeruus ex ſuo facto. l. prima? Reſpond. hic deliquit extra contractum: quia non ipſe contraxit, ſed alius ibi contraxit, & in contractu deliquit. liẽ quare ex delicto in ſeruitute facto domino tenetur: vt Cod. de noxa. l. j. & Cod. an ſeruus ex ſuo facto. l. fin? Reſpond. hic deliquit contra dominum vt libertatem conſequeretur, ibi ad aliud: vt argumen. C. an ſeruus ex ſuo facto. l. promiſſ. Vel dic quòd iſte dolus videtur collatus in tempus libertatis: vt argu. infra de dona. inter vir. & vxo. l. quia in hoc. Accurſius.

f *Hoc.* ſcilicet dictum Iuliani.

g *Carere dolo.* incidenti vel principali.

h *Ex empto.* id eſt ex vendito: vt infra de actio. empti. l. veteres.

i *Nullam.* ex parte non committentis dolum: quia non tenetur ſi non vult. is verò qui committit, teneri poteſt ſi deceptus vult. vt C. de tranſact. l. tranſactione.

k *Venditionem.* ſcilicet dicimus.

l *Si in hoc ipſo.* & tunc appellamus dolum dantem cauſam contractui. Et dic ſecundum quoſdam circumſcriptus à ſeruo. & ſic colligunt argumen. quòd alterius dolus emptorem lædit, ideo quia ipſa res quæ venditur, dolum commiſerit: vt argumen. ſupra quod met. cau. l. metum. iij. §. cum autem. Alij dicunt quòd priori caſu ſeruus tantum dolum incidentem commiſit, hic autem quando emptor doli particeps fuit: aliàs dolus alterius alteri non obeſſet: vt infra de except. doli. ſi procurator. & infra de pecu. ſumma. §. ſi dolo. verſicu. emptor. niſi quaſi idem reputetur, vt procurator & tutor & actor: vt infra eodem. ſed ſi ex dolo. & infra de ædil. edict. l. ædiles. in princ. vel defuncti qui nocet heredi, vel geſtoris negotiorum quem ratum habemus: vt inſtit. de vſuca. §. diutina, & infra de re. iur. hoc iure. §. fina. Tu dic circumſcriptum ſcilicet ab emptore tantum. vbi enim incidit dolus in contractu, tenet quidem contractus, ſed agitur contra emptorem, ſi ipſe dolo fecit, ex vendito. ſi verò non ille, ſed quidam tertius dolum adhibuit, ille tertius tenetur de dolo: vt hic dicitur in dicto Iul. à ſimili ergo cum dolus dedit cauſam contractui: ſi quidem ipſe emptor adhibuerit, nullus eſt contractus. ſi autem tertius, tenet contractus: ſed agitur de dolo contra doloſum. & ſic intellige quod hic dicitur. Et ſecundum hoc dolus proxenetæ vel alterius tertij non vitiat contractum: licet quidam contra ex hoc reſpon. vt prædixi. Manifeſtè ergo D probatur quòd manumiſſus non tenetur de dolo: ſiue incidentem, ſiue principalem dolum commiſit emptor tantum. Sed vbi vterque commiſit principaliter, quare excuſatur ſeruus, vt hic innuitur: cum plures hac actione teneri poſſunt: vt infra eodem. ſi plures? Reſpon. quia in primo & citius contra eum cum quo contraxit, quàm contra alium debet dari ei auxilium: vt infra ea. l. §. ſi dolo malo. & ſic nullo modo tenetur ſeruus manumiſſus. Sed argu. contra. ſ. loca. cum in plures. §. veſtimenta. [b] & ſecundum hoc actio de dolo. Vel verius quando principalem dolum committunt, vterque tenetur eodem ordine, vt prius conueniatur emptor: & eo exiſtente non ſoluendo etiam manumiſſus: vt infra ea. l. §. ſi quadrupes. & §. ſi dolo. ſed ſecus vbi incidentem: vt hic dicitur: quia ſolus emptor tenetur ex vendito. Item ad quid datur de dolo vbi contractus non tenet ipſo iure? Reſpon. vt quatenus de facto proceſſit venditio, traditio reuocetur, ſi vult ille qui fuit dolo inductus. vnde Bul. præceſſit venditio, vt infirma ſequatur traditio, vt infirmanda per actionem de dolo. Sed nonne habet locum condictio indebiti? Reſpõ. ſit ita: ſed ipſa eſt generalis quantum ad indebita repetenda. Vel dic quòd non habet locum: quia retentio competebat per

a *Not. q̃ actionis nomine omne remediũ cõtinetur: cõcor. et facit ſ. de aleatore. l. i. §. q̃*

a *Excipit.* id eſt excepta ſic expoſuit quaſi, &c. & ſic nomine actionis quodliber auxilium comprehendit.

b *Aduerſari.* inducebatur dictum Iul. contra prædicta: quia videbatur in caſu Iul. cõſuli minori vendenti duplici alia via. vna contra emptorem ex vendito ad decipiendum. alia reſtitutione per in integrum contra manumiſſum. Sed certe illæ duæ viæ locum non habent. nam emptor non tenetur: quia non fuit in aliquo dolo. Item nec contra manumiſſum reſtitutio locum habet vt reuocetur in ſeruitutem: ergo bene di-

per odiosam exceptionem? vnde nō habet locum repetitio: vt j. de cōdict. indeb. pœnæ. & l. qui exceptionem. & sic agitur de dolo. si autem velit remanere contractum, potest agere actione ex eo cōtractu ne decipiatur: vt C. de rescin. ven. l. si dolo. & j. de iur. do. si res æstimata. §. j. & tunc actor omnia debet complere emptori, ac si contractus tenuisset: vt j. de contrahē. empt. l. si in emptione. §. item si. & infra. si cert. pet. l. cum fundus. §. seruum. Et vt plene scias dic ꝙ aut talis dolus dat causam contractui bonæ fi. & tunc serua quod modo dixi. aut stricti iuris, & tum valet: sed excipitur: vt C. de inutil. stip. dolo. si autem est incidens in cōtractu bonæ fidei, agitur ex eo[a] contractu. in cōtractu stricti iuris. actio de dolo necessaria est: vt infra ead. l. §. non solum. in fi. §. & infra de act. emp. l. Iulianus. §. si venditor. & §. per cōtrarium. si autem extra cōtractum: tunc si cadit in speciale nomen maleficij, ex eo agitur, vt furti & similium: vt infra proxi. §. secundum quæ, &c. si non, tunc agitur de dolo: vt in multis exemplis: vt infra ea. l. §. seruus pactionis. & l. cum quis. & in alijs.

Emma. sicut de dol. sicut de act. emp.

a *In integrum restitutionem.* scilicet contra manumissum. nam, &c. vt hic, nisi ex causa à principe impetretur: vt infra de mi. si ex causa. §. fina. & l. sequen. aduersus emptorem autem constat quòd non: quia non decepit. Sed cur denegatur in integrum restitutio contra emptorem, adhibent dolum vel non, si minor sui facilitate minori pretio vendidit: vel si minor in hoc ipso quòd vendidit, decipitur sui facilitate: vt infra de iur. do. l. si res. j. §. j. & si detur, cur de dolo actio datur contra manumissum? Respon. forte talis erat persona, contra quam restitui non poterat: vt C. qui & aduer. quos. l. fin. Item quid si emptor dolo me induxit, an teneat manumissio? Respon. non. vt infra. qui. ad li. procla. non li. l. ij. si hoc velim: vt ar. C. de his qui à non do. ma. l. j. vel ibi per vim: vnde retinuit dominium: vt supra. tit. j. l. metum. iij. §. volenti.

Ad hoc di. de dol. ex ea gl. ad hoc fruc. l. j. quæ dom. ad li. procla. non li. l. ij. si hoc velim: vt ar. C. de his qui à non do. ma. l. j. vel ibi per vim: vnde retinuit dominium: vt supra. tit. j. l. metum. iij. §. volenti.

b *Locum habere.* Item nonne rei vin. locum habet cum dolus dedit causam contractui? Respon. non: quia ex inutili[b] contractu transit dominium: vt hic colligitur, & not. C. de vsufruc. l. j. Sed nonne vtilis in rē datur: vt in metu: vt §. tit. j. metum. d. §. volenti? Respon. non: quia non daretur de dolo.

Secundum quæ. id est secundum prædictas regulas. & est cōclusio ad præmissa.

Emm. scilicet minoris vendentis: vt loquatur hic in præmisso casu, & pone exemplū in actione furti, quæ mihi datur in eos qui surripuerunt res meas, quæ malè custodiebantur à seruo manumisso. vel dic quòd mutet casum.

Si popularis. vt in factum de effusis: & de albo corrupto per dolum: vt §. de iur. om. iudi. l. si quis id. Accursius.

Si dubitetur. scilicet de iure, cum iam de facto constiterit.

Fundum. scilicet debebat ex aliqua prædictarū causarum.

Ex stipulatu actio. monet enim eū forte quia negatione res fit dubia: vt C. qui. ad li. procla. non li. l. iij. vel hoc quia res etiā certa in dubium reuocatur propter solicitā quæstionem: vt in authen. de tab. §. j. in fi. §. colla. iiij. sed male, vt subijcit: vt §. eo. l. ij. j. respon. & j. de arbi. ita demum.

In ex empto quidem. id est in cōtractu ex quo datur actio ex empto. & idem dico in quolibet alio contractu bonæ fidei: vt hic, & infra e. si quis affirmauerit. j. respon. & infra de act. emp. l. Iulianus. §. si venditor.

k *De dolo.* reprobatis exēplis & regula Labeonis, quæ est, si dubium est de alia ꝙ hæc detur: reprobata videtur: quasi dubium esse nō possit an alia sit actio: cum ius sit finitum: vt j. de iur. & fac. ignoran. l. ij. Vel dic regulam veram secundum

minor proponitur, non inducit in integrū restitutionem.[a] nā aduersus manumissum nulla in integrū restitutio potest locum habere[b]. Secundum quę[c] & si pœnali actione indemnitati eius[d] consuli possit, dicendū erit cessare de dolo actionem. Pomponius autem etiam si popularis[e] actio sit, cessare de dolo ait actionem.

Si res debita soluatur deteriorata, agitur ex stipulatione doli si est interposita: alias in contractibus bonæ fidei agitur actione primæua: in stricti iuris de dolo. h. d. primo ponit dictum Labeonis. secundo ponit reprehensionem eius. secunda ibi, Sed est verius. & est difficilis. §. Bartolus.

Non solùm autem si alia actio nō sit, sed & si dubitetur[f] an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionē: & adfert talem speciem: qui seruum mihi debebat vel ex vēditione, vel ex stipulatu, venenum ei dedit, & sic eum tradidit: vel fundū: g & dum tradit, imposuit ei seruitutem, vel ædificia diruit, arbores excidit, vel extirpauit: ait Labeo, siue cauit de dolo, siue non, dandam in eum de dolo actionem: quoniam si cauit, dubium est an competat ex stipulatu actio.[h] Sed est verius, si quidem de dolo cautum est, cessare actionem de dolo: quoniam est ex stipulatu actio. Si non est cautum, in ex empto quidem[i] actione cessat de dolo actio: quoniam est ex empto: in ex stipulatu, de dolo[k] actio necessaria est.

Actio legis Aquiliæ, & ad exhibendum, item actio ex testamento actionem de dolo excludunt. h. d. cum §. seq. Bartolus.

Si seruum vsuarium proprietarius occidit, legis Aquiliæ actioni,[l] & ad exhibendum accidit,[m*] si possidens proprietarius occidit: ideoque cessat de dolo actio. Item si seruum legatum heres ante aditam hereditatem occiderit. quoniam prius quàm factus sit[n] legatario, qui sibi. §. fin. quia quod ibi dicitur non liberari qui tradidit vulneratum, verū est ab actione de dolo. si autem nullo modo est tradita, sed interijt res apud promissorem: si culpa sua, tenetur: vt j. de verb. oblig. l. mora. in fi. & l. si seruū. in princ. si sine culpa sua, liberatur eius interitu: vt eo. tit. de verb. oblig. si ex legati. si autem tradidit, sed alij obligatam vel quoquo modo obnoxiam, tunc prima agitur: vt j. de solu. qui homines. & l. cum quis. §. qui hominem. & l. qui decem. §. qui hominem. & de leg. j. l. non quocunque. Et sic rem peto quādoque, & rem habeo: vt ex præmissis patet. Item patet ex præmissis quòd refert an in re debita aliquid deest: vt quia pars religiosa est: vt j. de leg. ij. Mæuius. §. in fundo. vel obligata: & tunc prima. an vero pars integra tradatur, & alia nullo modo: & tunc liberatur à prima pro parte soluta: pro alia remanet obligatus prima actione: vt j. de sol. si stipulatus. si autem tota præstita, sed male, tunc de dolo agitur: vt dictum est. Vel si vis breuiter pertransire, dic semper agi prima quātum ad rem vel eius æstimationem: sed quantum ad cetera damna, agitur de dolo: vt hic, & j. eo. cum quis. nec ob. prædictis C. ad exhi. l. exhibitionis. quia ibi non erat obligatus dare, sed exhibere vt habeatur experiundi copia: vt j. ad exhi. l. ij. si ergo rem exhibet licet deteriorem, quia facit experiundi copiam, liberatur ab actione ad exhibendum: vt ibi dicitur. Item econtra videtur nulla dari. nam talem accipiendo, totū remisisse videtur: vt j. de eo quod cer. lo. l. fin. in fin. & §. si quis cau. l. ij. j. respon. Quidam dicunt quòd hic ignorans accepit. vel dic quòd illud in pœnis obtinet: hic autem non est pœna respectu agentis. Item oppono, quia forte soluta officium cessare videtur circa interesse: vt C. depo. l. iiij. Sed dic quod hic duæ fuerunt actiones ad diuersa competentes: vt arg. infra de eo quod cert. loc. l. centum. Quæro ergo an cogatur rem recipere sine pretio deteriorationis? Quidā non: tu dic quòd sic: cum ex diuersis causis sit debitor. ideoque & hæc erit bona ratio quare non videatur remittere interesse recipiendo rem. Accursius.

Rem habēs quando quo tam petit.

l *Actioni.* scilicet vtili: vt j. de vsufru. l. locum. §. fin. & ad legem Aquil. l. item Mela. §. fin. & l. sequen.

m* *Accidit.* tenetur vtraque, si, &c. vel ponitur si, continuatiue, & refertur ad id tantum quod dictum est de actione ad exhibendum: quia ita demum tenetur si possideat, vel si dolo desijt possidere: vt j. ad exhiben. Iulianus. in prin.

Vid accedit.

n *Factus sit legatarij.* sed nonne statim à morte eius fit: vt j. de pecu. l.

pecu. l. sed si damnum. §. præterea. in fin. & ĵ. de fur. à Titio. A sed dic, veritate inspecta non est eius statim: vt hic, & infra de leg. j. si tibi. §. cum seruus. sed iuris fictione sic, vt in contrarijs, & ĵ. si cert. pet. proinde.

a *Quocunque tempore.* id est siue ante aditam hereditatem, siue post. sed si post, etiam leg. Aquil. agitur, cum sit dominus legatarius. sed licet detur ex testamento ratione prioris temporis, tamen & de dolo dari videtur: vt ĵ. quib. mo. vsusfruc. amit. l. repeti. in fin. quæ est contra. Solu. hic loquitur cum purè quid legatũ est. si verò sub conditione, de dolo datur ante euentum conditionis, cum nondum competat actio ex testamento. vel ibi loquitur in duobus casibus tantũ, vt ibi dices, vel ibi meliorãdo rẽ: hic prorsus destruendo.

b *Dederit*, lasciuia, vel seruore. sed si ab alio cõcitata non aliàs factura, vel si naturaliter, non tenetur dominus: vt ĵ. si quadru. pau. fecis. dica. l. j. §. sed & si canis. versic. & generaliter. & §. in bestijs.

c *Soluendo.* id est si neque quadrupedem habuit, neq; dolo desijt habere: vt infra de verbo. signifi. quos nos. §. locuples. Accursius.

Quintus Mucius.

d *Debere de dolo.* immo videtur danda Aquil. vel in factum: vt ĵ. ad leg. Aqui. itẽ Mela. §. item & cũ eo. quæ est cõtra. Solu. hic dolus fuit in omittendo, & sic dicas casum. ibi in cõmittendo. vt arg. ĵ. de vsufruct. si cuius. §. de præteritis. in fi. §. De pauperie autẽ eo casu quãdo dolus fuit in committẽdo cessat: quia culpa in homine deprehenditur. Sed nonne licuit sibi cessare vel dimittere: vt ĵ. de reg. iur. l. nemo videtur? Respõ. sic, vt sibi proficeret, non vt alij noceret, vt hic fecit: & ĵ. de aqua plu. arcen. l. j. §. iidem aiunt. vers. denique Marcellus. Item pone animal datum pro noxa. nonne domino tenetur ille cuius occasione damnum datum est? forte sic de dolo.

e *Nec in id quod excedit.* imò videtur dãda contra dolosum, vt est in interdicto quod vi aut clam: vt ĵ. quod vi aut clã. l. fi alius. in princip. quæ est cõtra. Sol. ibi dominus serui facientis opus in meo, ad duo principaliter ab initio tenebatur, id est ad patientiam, & ad noxam: & vnum faciendo, ab alio nõ liberatur. idem ergo & si vendidit seruum, & emptor pro noxa dederit. nam dominus non liberatur, vt ibi. hic autem vnum tantummodo, id est interesse meum debetur. Et eodem modo respon. ad id quod potest opponi infra de noxa. si ex duobus. in prin. vel hic in actione de dolo, quę est famosa. & eodem modo ad id quod est supra titu. j. l. quod diximus. §. j. quia ibi suo nomine & principaliter dominus conuenitur. Item opponitur: quia in id quod excedit, debet agi: vt infra vi bon. rapt. l. j. & de priua. delic. l. ij. & de actio. & oblig. l. qui seruum. in fin. & ĵ. commo. vnde quęritur. in fin. quæ sunt cõtra. sed dic quòd hic præstatio noxæ non tollit id quod excedit, sed facit vt non nascatur de dolo actio: vt ĵ. de verb. oblig. l. decem.

f *Vt fugeret.* & fugit.

g *Furti teneris.* quia opem tulisti seruo qui fecit furtum sui: vt C. de seruis fugitiuis. l. j. Accursius.

rij, interemptus est, cessat legis Aquiliæ actio. De dolo autem actio quocunque tempore[a] eum occiderit, cessat: quia ex testamento actio cõpetit.

Actio legis Aquiliæ vel de pauperie hãc actionem excludit, licet non solutio sed deditio subsequatur. secus si dominus esset simpliciter non soluendo. Bartolus.

Si quadrupes tua dolo alterius dãnum mihi dederit: [b] quæritur an de dolo habeã aduersus eum actionem. & placuit mihi quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit soluendo, [c] dari debere[d] de dolo: quamuis si noxę deditio sit secuta, nõ puto dãdam nec in id[e] quod excedit.

Actio furti impedit hanc actionem: & vbi deest dolus, & subest culpa, competit actio in factum. Bartolus.

Idem Labeo quærit, si cõpeditum seruum meũ vt fugeret[f] solueris, an de dolo actio danda sit. Et ait Quintus * apud eum notans, Si nõ misericordia ductus fecisti, furti teneris: [g] si misericordia, in factum actionem[h] dari debere.

Qui non obseruat pactum ad quod naturaliter nõ ciuiliter est obligatus: tenetur læso actione de dolo. si aliud remedium defuit. h. d. & est difficilis §. primo ponit dictum Pompo. secundo ponit vnam rationẽ contra Pompo. aliam pro eo. tertio ponit solutionem prædictæ. secunda ibi: Ego moueor. tertia ibi, Atquin. Bartolus.

Seruus pactionis[i] ꝓ libertate reũ domino dedit[k] ea cõditione, vt post libertatẽ trãsferatur in eũ obligatio. manumissus nõ patitur in se obligationẽ transferri. Pomponius scribit[l] locum habere de dolo actionem. [m] sed si per patronũ stabit quò minus obligatio trãsferatur: dicendum [n] ait patronũ exceptione à reo summouendum. [o] Ego [p] moueor quẽadmodum de dolo actio dabitur, [q] cum sit alia actio. [r] *

B Nisi forte quis [s] dicat, quoniã exceptioe patronus summoueri potest si agat cum reo, debere dici, quasi nulla actio sit quæ exceptione repellitur, de dolo decernẽdã. Atquin [t] patronus tunc summouetur, si nolit expromissorem ipsum manumissum accipere. Expromissori planè aduersus manumissum dari debebit de dolo: aut si non sit soluendo expromissor, domino dabitur.

Si dolo malo procuratoris reus sit absolutus, nisi reus sit paratus iudicium recipere, tenetur de dolo si procurator non est soluendo. hoc dicit iste §. qui etiam difficilis est. Bartolus.

C Si dolo malo procurator[u] passus sit vincere aduersarium meum, vt absolueretur: an de dolo mihi actio aduersus eum qui vicit competat, potest quæri. Et puto non competere, si paratus sit reus transferre iudicium[x] sub exceptione hac [y] *si collusum*[z] est. alioquin[a] de dolo actio erit danda, [b] scilicet si

h *In factũ actionẽ* nõ furti: quia dolo nõ fecisti: nec ex aliquo cõtractu, cũ mecum in hoc nõ cõtraxeris. aliàs ex eo cõtractu agã, vt depositi: vt ĵ. depo. l. si hominem. sed dic in factũ agitur, scilicet subsidiaria vel Aqui. vt hic, & inst. de leg. Aqui. §. fi. & hoc quando fugit post. aliàs non datur, cum damnum non habeas: vt ĵ. ad leg. Aquil. si seruũ. in fi. j. respon.

i *Seruus pactionis.* i. in pactione.

k *Dedit.* nõ obligãdo se seruus. aliàs ipse factus liber hoc casu teneretur: vt C. an ser. ex suo facto. l. promisisse.

l *Pomponius scribit.* & malè in primo dicto: bene in secundo.

m *De dolo actionẽ.* patrono contra libertũ.

n *Dicendum ait.* Pomponius, & bene.

o *Summouendum.* intellige dominum hic actionem pactum cum reo vt seruum manumissum reũ acciperet. aliàs iniquũ esset eum repelli exceptione si non seruũ sed reũ cõuenire vellet: cum inuitus alieni debitoris nomen in se lucrum accipere nemo cogatur: vt C. de sol. l. eum à quo.

p *Ego.* loquitur auctor legis.

q *Actio dabitur.* scilicet patrono.

r *Alia actio.* scilicet cõtra reum.

s *Quis.* scilicet ipse piens volens excusare Pomponium.

t *Atquin.* pro sed. Et nota ꝓ prædicta corriguntur hic: & tres casus hic decidunturi quos notaui in litera.

u *Procurator.* mei actoris.

x *Iudicium.* ſ. primum. i. primam litem in qua fuerat absolutus.

y *Sub exceptione hac.* id est replicatione. q. d. reus, si probaueris tu actor esse collusum: volo subire iudicũ nõ opponendo tibi exceptionem rei iudicatæ. Sed nónne litem perdidit? Videtur ꝓ sic: vt C. de pœna iudic. l. j. & etiam hic innuitur. Videtur enim quòd si probem collusionem, omino causam perdat. Sed dic ꝓ non perdit: quia illud quod de perdenda lite dicitur, obtinet quando actor corrupit aduersarij procuratorem. secus si reus aduersariũ: vt hic, & ĵ. manda. si procuratorem. §. j. vel non perdit propter spontaneam D obligationẽ: vt C. de pœn. iu. auth. nouo iure. & ĵ. de iur. fisc. l. edicto. & l. senatus. & ĵ. de alie. iud. l. iij. §. fin.

z *Collusum.* no. verba replicationis. & supple: non prosit. ſ. sententia.

a *Alioqui.* id est si non est paratus transferre.

b *De dolo actio erit danda.* Sed videtur quòd primam actionẽ intendere debeam: & si excipiat, replicem: & sic de dolo cessset: vt infra eo. cum ad te. quæ est contra. Sol. aut rem offers: & tunc sola prima actione conueniris. & nunquam de dolo, vt hic, etiam ad expensas: cum non sit verisimile fieri expensas, cum sponte litiges: vt hic. aut non offers, & tunc ad rem principalem agitur prima: vt d. l. cum à te. ad damna verò & expensas actione de dolo: vt hic, & infra eod. cum quis. Alij dicunt quòd hic procurator dolo malo & sine pecunia collusit: vnde tenet sententia. Alij quòd hic non constabat de actione: vt infra eod. seruus §. fina. Vel dic quartò quòd hic collusum fuit à procuratore actoris cum procuratore rei, & quod dicit aduersarium, id est procuratorem eius. & quod dicit aduersus eum, scilicet procuratorem rei. Sed huic lecturæ ob. infra de doli mali excep. l. apud. §. item quæritur. vers. quæsi-

quæsitum.& l.si procurator. Sed dic quòd ibi erat procurator rei:hic verò actoris,qui non poterat excipere,cum in eũ actio non daretur.prima verior est.

a *Soluendo.* si ergo à principio fuit soluendo, cessat de dolo. si desinat,postea incipit habere locum : & iterum si incipiat esse soluendo,nõne cessat? Respon.non cessat: immo cum alia datur : sed exceptio ei obijcitur : vt argu. C. de cura. fur.l. cum alijs.

b *Et euidenti.* & pro id est .vel dic magna. i. vltra duos aureos, non autem dicas magna,id est summa perfidia. nam & pro parua perfidia , dum tamen euidenti , datur hæc actio: vt infra eo. quid enim.euidentem autem esse oportet: quia dolum ex perspicuis indicijs probari conuenit:vt C. eo. tit. l.dolum.

c *Quod si cum scires. Tui lucri.* non quia semper affectus tui lucri desideretur in hac actione : sed quia apparet in hoc casu animum decipiendi fuisse : vt infra e. seruus tuus. Ioan. tamen dicit vtrumque interuenire , scilicet dolum, & animum lucri: non dico de ipsa pecunia mutuata. si enim eam diuisisti cum debitore, furti teneris:non de dolo:vt ℑ.de fur.quis vtori.§.cum Titio.

d *De dolo iudicium.* cum non errauerim in persona , sed in patrimonij quantitate : vt hic, & infra de fur. l. falsus. §. si quis. si autem in persona errassem , tunc in factum daretur: vt infra de furtis.l. si is qui rem. ij. §. si tu Titium. quæ est contra.

{Si quis.} Casvs. Institutus eras in quadã hereditate:& ego volebam eam emere.vnde dixi eam vilem esse: & sic eam pro minori pretio dedisti.Dicitur q̃ non teneor de dolo.sed actione ex vendito.{Si avtem.}Institutus fui in quadam hereditate: tu persuasisti mihi vt illam hereditatem repudiarem.vel cum legasset mihi testator vnũ de seruis suis quem vellem ego:persuasisti mihi vt vilem eligerẽ.his duobus casibus de dolo teneris.Item si Titius filium suũ exheredauit, & quendã extraneũ heredem instituit : ego illud tantum celaui, ita quòd filius Titij nesciuit se exheredatum : & sic decessit filius Titij exheredatus. dicit hic quòd heredes istius filij exheredati duplicem viam contra me habent, quòd habent actionem de dolo ciuiliter contra me, & criminalem legis Corneliæ. Viuianus.

e *Sufficiat.* vt dolus purgetur:vt hic,& supra eo. & elegãter. §.non solum in fin.§.& ℑ.de act.emp.l.Iulianus.§.per contrarium.& C.de here.vel act. ven.l.qui nondum.& sic loquitur quando aliàs erat contracturus:aliàs rescinditur venditio: vt C.de rescin.ven.si dolo.Et per actionem de dolo vel condic. sine causa reuocatur quatenus de facto processit.vt dixi supra eo.& eleganter.§.j.

f *In familia non sit.* cum sit ibi melior.Accursius.

g *De dolo dando.* minor autem restituitur.vt infra de mino. l.ait prætor.§.hodie.qui est.§.fin.Sed videtur hoc casu de dolo non dari, cum adhuc possit optare:vt infra de ope. liber.l.iiij. §.qui autem.& v.quæ sunt contra.Sol. quidam dicunt quòd hic ab extraneo, ibi ab herede dolus fuit adhibitus. a Tu dic quòd hic fuerunt omnes exhibiti:sed qui deterior erat, fuit bene vestitus & rasus,vt melior appareret.

h *Suppresse sint.* ab herede forte vel extraneo.

i *Heredes filij.* scilicet extranei.secus si sui: cũ habeant quemadmodum. Sed nunquid furti? Respond. non,cum hereditas non erat adita:vt infra de fur.l.hereditarie. Et not.vnam harum viarum esse criminalem , scilicet l. Corne.vt insti.de pu.iudi.§. item lex Corne.de sica. & infra ad l. Corne.de fal.l.ij.cuius pœna est deportatio,& omnium bonorum publicatio : vt infra de fal. l. j. in fin. Et est speciale secundum quosdam in testamento suppresso . puto idem in quolibet instrumento: vt eod. titu. ad leg. Corn. de fal. l. Paulus.§. j. alia ciuilis , vt de dolo. ideoque vna per alteram non tollitur : vt Cod.quando ciuilis actio.l.j.

{Si oleum.} Casvs in hac l. vsque ad l. si plures.talis est: Possidebam siue habebam oleum ad vendẽdum. Titius vindicabat à me illud oleum. deposuimus tamen istud oleum penes Seium , vt illud venderet,& vincenti pretium daret. postea Titius nõ procedit in causa. volo agere aduersus Titium de dolo.Dixit quidam iurisconsult.quòd possum . sed non est ita: quia aut Seius soluendo est : & tunc conuenitur sequester : aut non est soluendo Seius , & tunc in subsidium de dolo tenebitur Titius. {Et sitv.} Seruus tuus mihi fecit furtum : eum postea alij obligasti in meum præiudicium.si ego ago postea contra te actiõe furti noxali , & eum des mihi pro noxa , extra iudicium scilicet,& postea fuisti absolutus:quia iam dederis mihi seruum pro noxa:si hunc seruum inueniam esse alij obligatum in præiudicium meum, conueniam te de dolo . secus si condemnatus fueris in æstimationem,& seruum noxæ dedisti.& sic soluitur contra. Vel dic aliter hunc casum retento eodem themate:Quia egi contra te act.furti noxali : cum seruus tuus mihi furtum fecerit : iudex præcepit tibi vt mihi seruum pro noxa dares, & dedisti: & etiam absolutus fuisti , quia pœna dupli vel quadrupli. si inueniam postea eum obligatum, de dolo agam contra te. Et secundum hunc vltimum casum lege literam. sed secundum primum lege illud verbum , per iudicem , cum verbo, absolutus : quia non per iudicem fuit seruus datus, sed extra iudicium. {Haec de dolo actio.} Seruus tuus decepit me per dolum:an tenearis de peculio vel noxaliter, quæritur. Distinguitur. aut seruus commisit dolum in contractu : & tunc teneris tu dominus de peculio.aut extra contractum , si non cadat in speciale nomen maleficij:& tunc teneris de dolo noxaliter. {Merito.} Nunc exponit iurisconsultus vltima verba edicti:& illa iusta causa, &c. quæ sunt supra eod. l.j.§. verba. Dicit enim quòd inquiremus quantitates & etiam personas in actio. de dolo. ad hoc enim inspicimus quantitatem, quia pro minima re hæc actio non datur : pro duobus scilicet aureis non datur. Item personam , quia non datur vili contra honestos homines . item non datur liberto contra patronum . sed in his casibus agetur actione in factum.& est est ratio quare agatur actio. in factum, ne prædictæ personæ lucrentur ex suo dolo : heredibus tamen liberti datur hæc actio de dolo , & contra heredes patroni vel patris. {Item in causae.} Si pupillus committat dolum , an teneatur , quæritur. Et respond. quòd in pupillum committentem dolum , actio de dolo non datur , nisi iste pupillus fuerit heres eius qui dolum commisit: quo casu tenetur in id quod ad eum peruenit . Quod dixi de pupillo, verum est cum non est proximus pubertati . si autem fuerit proximus pubertati , tunc tenetur : quia pone quòd pupillus conueniebatur à procuratore alicuius: pupillus commisit dolum vt ipse pupillus absoluatur : vel dixit finitam tutelam cum non erat . his casibus de dolo tenetur pupillus. Sed pone quòd tutor pupilli suasit mihi dolo vt emam rem aliquam ab eo , & emi : & pretium ad pupillum peruenit . tenetur hoc casu pupillus inquantum est locupletior. Vel dic quòd tutor suasit mihi dolo vt repudiem hereditatem

Simplex mendacium non præsumitur dolose dictum : & ideo non inducit actionem de dolo,nisi causa sui lucri quis mentiatur.h.d.cum l.seq.Bartolus.

Idem Pomponius ℑ refert Cæcidianum * prætorem non dedisse de dolo actionem aduersum eum qui adfirmauerat idoneum esse eũ cui mutua pecunia dabatur: quod verum est. nam nisi ex magna & euidenti b calliditate non debet de dolo actio dari.

VIII. Gaivs libro quarto ad Edictum Prouinciale.

Quod si cum scires eum facultatibus labi , tui lucri c gratia adfirmasti mihi idoneum esse:meritò aduersus te, cum mei decipiendi gratia alium falsò laudasti, de dolo iudicium d dandum est.

Contra mentientem de substantia hereditatis datur actio ex eo contractu si intercesserit.aliàs de dolo. Bart.

IX. Vlpianvs libro vndecimo ad Edictum.

Si quis adfirmauit minimam esse hereditatem,et ita eam ab herede emit: non est de dolo actio , cum ex vendito sufficiat.e Si autem mihi persuaseris vt repudiem hereditatem,quasi minus soluendo sit : vel vt optem seruum,quasi melior eo in familia non sit: f dico de dolo dãdam, g si callidè hoc feceris.

Actio criminalis hanc actionem non impedit.Bartolus.

Item si tabulæ testamẽti, ne de inofficioso diceretur, diu suppressæ sint , h mox mortuo filio prolatæ: heredes filij aduersus eos qui suppresserunt,& lege Cornelia & de dolo posse experiri.

Sequester non tenetur rem restituere nisi finita lite: vel cum per actorem steterit. Item contra eum qui fecit fieri sequestrum indebite , actione de dolo succurritur vbi alia actio deficit. Bartolus.

reditatem in qua erat substituturus mihi pupillus. nam & hic tenetur pupillus inquantum est locupletior. Item dicit quod in municipes actio de dolo non datur, nisi in id quod ad eos peruenit dolo magistratus: sed decuriones tenentur de dolo. Item si constituit procuratorem, & iste dolum committit: teneor ego dominus in id quod ad me peruenit: ipse autē procurator tenetur de dolo. {IN HAC.} In isto §. & in princip. l. sequen. quæ continuatur cum eo, veniunt tria necessaria in actio. de dolo: scilicet quòd designetur persona quæ dolum commisit. Item aliud secundum, scilicet quòd designetur res in qua commissus est dolus. Item tertiū vt appareat cui sit factus dolus.

*diiudicetur.

†Sequestraria actio dicitur qua is qui depositum, vel in causa superior euasit, ad possessionē rei depositæ agit aduersus sequestrū.

a Defendat. scilicet vindicando: vt econtra C. de Carbo. edict. l. j.

b Iudicium accipere. id est noluit dicere suum esse oleum.

c Neque mandati. quia forte non fuit a gratuitum.

d Neque sequestraria. de hac constat, & quia non est conditio impleta, vt hic: quia scilicet neuter vicit: & quia vnus tantum hic deposuit: vt in princip. huius l. non plures: quia tunc habet locū sequestraria: vt infra depositi. l. propriè. & l. licet.

Est autē sequester, auctore Modestino, is apud quem plures eandē rem de qua est controuersia, deposuerunt. Bero.

e Sequestre. non est proprium nomen actionis.

f Præscriptis verbis. quasi tacite sit actum vt Titio non prosequente mihi reddatur. Vel dic quasi vicerim, cum per me non remaneat: vt infra de condit. institu. l. vter ex fratribus: nam & si vicissem, hæc mihi daretur: vt infra de præscrip. verb. l. si rem. §. si quis sponsionis. non autem depositi: quia forte sequester aliquid accepit, & alijs rationibus supradictis: aliàs haberet locum: vt infra depositi. l. ei apud. §. j.

a Immo dic secundum Bal. & gratia mandatis.

& per iudicem sis absolutus.

g Noxæ potes legere vt non per iudicem sit datus, sed extra iudicium absolutio tamen fuit facta in iudicio ab æstimatione litis, & à iudicij obseruatione: vt inst. de perpe. & tempo. actio. §. fin & tunc puncta, & per iudicem sis absolutus, &c. & sic non est contra infra de re iudic. l. iiij. §. fina. & infra de sol. l. si hominem. quæ sunt contra: quia ibi per iudicem dedit. vel lege & hic per iudicem fuerit datus seruus, & absolutus ab æstimatione. secus si condemnatus fuit in æstimatione, & dedit huiusmodi seruum: quia tunc agitur iudica. vt in dictis contrarijs legibus dicitur. ADDITIO. Dic quòd cōtraria loquuntur in sententia condemnatoria, hic in absolutoria. & cum glos. dicit quòd fuit datus seruus per iudicem, non intelligas adiudicatus per secundum decretum, quia in secundo decreto debetur euictio: vt C. de euictionibus. l. si ob causam. sed quia in iudicio ante sententiam fuit seruus traditus pro noxa, ex qua tradita non debetur euictio: quia non incipit à præcedenti obligatione super seruo, secūdum Bal. hic.

Labeo libro trigensimoseptimo Posteriorum scribit: si oleum tuum quasi suū defendat[a] Titius, & tu hoc oleū depositum deposueris apud Seiū, vt is hoc venderet, & pretium seruaret, donec inter vos deiudicetur * cuius oleū esset. neque Titius velit iudicium accipere,[b] quoniam neque mandati,[c] neque sequestraria[d] † Seium conuenire potes nondum impleta conditione depositionis: de dolo aduersus Titium agendum. Sed Pomponius libro vicensimoseptimo, posse cū sequestre[e] præscriptis verbis factione agi: vel si is soluendo non sit, cum Titio de dolo. quæ distinctio vera esse videtur.

Absolutus ab obseruatione iudicij, quia soluit: ratione deteriorationis de dolo non tenetur. Bartolus.

Et si seruū pigneratum noxæ[g] mihi dederis * per iudicem, & ita absolutus: de dolo teneris[h] si apparuerit esse cum pignori[i] datum.

Hæc actio noxalis est: item competit de peculio si circa res peculiares sit dolus cōmissus. Bartolus.

Hæc de dolo actio[k] noxalis erit. Ideo Labeo quoque libro trigēsimo prætoris peregrini scribit de dolo actionem serui nomine interdum de peculio, interdū noxalem dari. Nam si ea res est in quam[l] dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio: & nunc in peculio dandam. Sin verò ea sit, ex qua noxalis, hoc quoq; noxale futurum,[m]

Hic incipit exponere illa verba posita in edicto: & iusta causa esse videtur. & breuiter hoc dicit: Hæc actio non datur pro modica quantitate, nec contra parentes vel patronos, vel personas honestiores sed per actionem in factum succurritur. l. d. cum duabus ll. sequent. & supra exposuit iurisconsultus illa verba, si alia actio, &c. hic exponit alia, vt dixi in princ. Bartolus.

Meritò causæ cognitionē prætor inseruit. neque enim passim hæc actio indulgenda est. Nam ecce in primis si modica summa sit,

X. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

ID est vsque ad duos aureos:[n]

XI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

NOn debet dari. Quibusdam personis non dabitur: vt puta liberis vel libertis aduersus parentes patronosve, cum sit famosa.[o] Sed nec humili[p] aduersus eum qui dignitate excellet, debet dari: puta plebeio aduersus consularem receptæ[q] auctoritatis: vel luxurioso[r] atque prodigo aut aliàs vili aduersus hominem vitæ emendatioris. & ita Labeo. Quid ergo est? in horum persona dicendum est, in factum[s] verbis temperandam † actionem dandam, vt bonæ fidei[t] mentio fiat:

XII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

l In qua. id est in contractu vel quasi.

m Noxale futurum. vt si dolus est admissus extra contractum, vel bi gratia persuasit mihi vt non idoneam hereditatem adirem, vel similia: vt j. eod. arbitrio. §. penult. & l. si dolo. & l. cum quis. & l. fina.

n ID est vsque ad duos aureos. qui computantur habita ratione quòd septuaginta duo aurei valeant libram auri: vt C. de suscep. & arca. l. quotiēscunque. & lib. x. Sed nūquid pro duobus aureis datur? Respond. non: vt hæc dictio vsque inclusiue accipiatur: cum in pœnis molliores esse debeamus: vt infra de pœ. l. pen. & proniores in odijs restringēdis: argu. infra de libe. & postu. cum quidam. Item quare actio furti datur pro vno ouo: cum sit æquè famosa, hæc non: vt instit. de rer. diui. §. gallinarum: Respon. secūdum Io. quia furta frequētius fiunt in vilibus quam dolus, ideoque necesse fuit plus puniri: argum. infra de pœn. l. aut facta. §. fina. Item nonne quælibet actio etiam pro vno nummo datur? Dic quòd sic: vt d. §. gallinarū. & infra de coniung. cum emanci. lib. l. j. §. id. & infra de dam. infect. si proprietarius. in fine j. respon. excepta hac, vt hic. Sed tamen dicā dari in factū pro hac modica summa, excepto de damno infecto: vt infra de damno infect. l. ex damni. j. respon. & excipe infra de impen. in reb. do. fac. l. omnino. & infra commo. l. in rebus. §. possunt. Accursius. ADDITIO. Tu dic quòd ratio est secundum Bald. quia est ibi natura contractus: cum modica impensa pertineat ad impendentem, secundum eundem Bald.

o NOn debet. Cum sit famosa. Not. quòd magis est odiosa hæc actio quàm furti vel iniuriæ, licet & illæ famosæ sint: quia illæ causa cognita in huiusmodi personas dantur: vt infra de furtis. si quis vxori. §. j. & supra de in ius vocan. sed si. §. prætor. Vel dic quòd ibi agitur in factum nomine furti facti in castrensi peculio, & nomine iniuriæ atrocis: vt argu. C. eod. l. si superstite.

p Sed nec humili. quis sit, dic vt C. de inceſt. nup. l. humilem.

q Receptæ. aliàs præceptæ, id est præ alijs acceptæ vel habitæ.

r Luxurioso. carnali, vel prodigali luxuria: vt j. de damno infect. l. ex damni. in princ.

s In factum. etiam si modica sit summa secundum quosdam, propter id quod dicit lex sequens, ne ex do. &c. sed contra videtur: vt C. eo. si superstite. vbi dicit, immodice læsa es. sed subaudi maxime ibi. Sed nonne in factum agere est restituere? ergo non debet dari contra has personas: vt C. qui & aduersus quos. l. fi. Sed dico ibi intellectum tantum de ea quæ datur iudicis officio: non quæ iure actionis.

t Vt bonæ fidei. quasi dicat, non malæ fidei. & sic per abnegationem

rionem contrarij ponitur: vt infra de minor. l. penult. & ĵ. de leg. ij. l. cum quidam. & l. cum pater. §. rogo. & de leg. iij. l. fideicommissi §. sic fidei. in fin. sic e contra infra de inoffi. testa. l. etiam. & l. qui repudiantis.

a *Heredibus. Aduersus heredes.* Nota contra heredem patroni & patris agi de dolo actione: sed aliud est in exceptione doli, quæ etiam contra heredes patroni vel patris non opponitur. Et est ratio, quia in actione doli tãtum calculi habetur ratio: & ideo non infamat: vt infra eod. l. Sabinus. sic enim dicam: conuenio te actione de dolo, de eo quod ad te peruenit ex dolo defuncti, non autem dicam, conuenio te ex dolo defuncti. at in exceptione non ideo quia aliquid apud eum sit, sed quia defunctus dolum cõmisit, excipitur: & ideo non de dolo sed in factũ excipitur: vt ĵ. de doli mali exceptione. l. apud. §. aduersus. quæ est contra. Sed cum in defunctum datur actio in factum, & in heredem de dolo, vnde nascitur hæc actio de dolo? ex dolo defuncti nõ: quia alia nata fuit, scilicet in factum. Respõ. forte eadem est actio in factum & de dolo in substantia, licet nomina diuersa: vt infra de here. institu. l. iij. §. qui fideicommissariam. & sic est nata ex dolo defuncti. Vel melius dic quòd sunt duæ, & ambę nascũtur ex dolo defuncti: sed vna tãtum intentatur contra defunctum, vt in factum: & alia contra heredem, vt de dolo. & quòd sint duæ, patet ex eo quòd alterius qualitatis & vitæ est vna quàm alia: vt infra eod. in heredem. & l. itaque. Accursius.

b *Erit danda.* petita vel hia: vt C. de in ius voc. l. ij.

c *Ne.* id est vt non.

d *Conueniatur.* scilicet in quantum peruenit ad eum ex dolo defuncti: vel lis cũ eo fuerit contestata: vt C. ne ex delic. defun. l. j.

e *Ego arbitror.* in quæstione proposita respondendo.

f *Pubertati.* quia est doli capax: vt ĵ. de trib. l. iij. §. Iulianus.

g *Maxime.* nam & idem si non: vt infra depo. l. j. §. an in pupillum.

h *Quid enim si impetrauerit.* dolose: vt ĵ. eod. l. & eleganter. §. penult.

i *De tutore mentitus.* quia dixit tutelam finitam: vt argu. infra de Publicia. l. quæcunque. §. fin.

k *Magnam.* euidentem tamen: vt ĵ. l. proxi. in fin.

l *Si ex dolo. Locupletior.* vt hic, & infra de act. empt. Iulianus. §. idem Iulianus. & infra quando ex fac. tut. l. iij. & infra de his quæ in frau. cre. l. ait prætor. §. si fraudator. vers. si impubes.

m *Exceptio.* scilicet doli: vt ĵ. de doli exceptio. l. apud Celsum. §. si quis non. in fi. §. & §. illa.

n *Datur.* contra pupillum ex dolo tutoris.

o *Sed an in municipes.* scilicet omnes generaliter.

NE ex dolo suo lucrentur.

Quando propter reuerentiam personæ actio de dolo non dabitur contra defunctum, dabitur contra heredem. Bart.

XIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

HEredibus tamen harũ personarum, item aduersus heredes [a] de dolo actio erit danda. [b]

Pupillus potest conueniri de dolo ex persona defuncti. Item si est proximus pubertati, in persona tutoris, inquantum factus est locupletior. hoc dicit. cum l. seq. & proxi. seq. Bartolus.

Item in causæ cognitione versari Labeo ait, nẽ [c] in pupillum de dolo detur actio: nisi fortè nomine hereditario conueniatur. [d] Ego arbitror [e] ex suo dolo conuenien dum, si proximus pubertati [f] est: maximè [g] si locupletior ex hoc factus est.

XIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

QVid enim si impetrauerit [h] à procuratore petitoris, vt ab eo absolueretur: vel si de tutore mentitus [i] pecuniam accepit, vel alia similia admisit, quæ nõ magnam [k] machinationem exigunt?

XV. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

SEd & ex dolo tutoris si factus est locupletior, [l] puto in eum dandam actionem, sicut exceptio [m] datur. [n]

Contra vniuersitatem non datur de dolo actio: quia dolum non potest committere de facili, nisi ex persona administrantium. Bartolus.

Sed an in municipes [o] de dolo detur actio, dubitatur. Et puto ex suo quidem dolo non posse dari. Quid enim municipes dolo facere possunt? [p] Sed si quid ad eos peruenit ex dolo eorum qui res eorum administrant, puto dandam.

Rectores de eorum dolo proprio tenebuntur. Bartolus.

De dolo autem decurionum [r] in ipsos decuriones dabitur de dolo actio.

Dominus tenetur de dolo procuratoris de eo quod ad eum peruenit. Bartolus.

Item si quid ex dolo procuratoris ad dominum peruenit: datur in dominum de dolo actio in quantum ad eum peruenit. Nam procurator ex dolo suo proculdubio tenetur. [s]

Iurisconsultus exposuit primam partem edicti positi in l. j. supra eo. Erant in edicto posita quædam verba alia quæ non sunt posita materialiter in hoc titu. sed eorum mentem iurisconsultus ponit hic: & in l. arbitrio. infra eodem. & breuiter hoc intendit: Quando ex edicto agitur ciuiliter actione famosa, debent particulariter omnia designari, sicut quando quis criminaliter accusatur. hoc dicit. quod not. Bartolus.

In hac actione designari oportet cuius dolo [t] factum sit, quamuis in metu [u] non sit necesse.

XVI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

ITem exigit prætor vt cõprehẽdatur quid dolo malo factum sit. Scire enim debet actor, in qua re circunscriptus [x] sit, nec in tanto crimine vagari. [y]

Plures dolum committentes tenentur in solidum: tamen vnius solutione ceteri liberantur. hoc dicit. dicas in hac vt no. in l. & eleganter. supra eod. Bartolus.

XVII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

SI plures dolo fecerint, & vnus restituerit, [z] omnes liberantur. [a] si vnus quanti ea res est præstiterit, puto

p *Facere possunt.* q. d, nihil facile: quia nec consentire facile possunt: vt infra de arbi. item si vnus. §. principaliter. & infra de li. vniuer. l. j. sed tamen possunt cum difficultate, vt campana pulsata: quia videbuntur omnes facere quod cõcilium facit, vel maior pars: vt infra de regu. iur. l. aliud. §. refertur. & metum inferunt: vt supra quod met' cau. l. metum. iij. §. animaduertendum. & possessionem apprehendũt: vt infra de adquir. pos. l. ij. & facit infra de vi & vi ar. l. si vi me. Item tribunum siue potestatem eligunt: vt supra de orig. iur. l. ij. §. ijsdem. Hæc autem interrogatio raritatem non impossibilitatem notat sicut ibi, Si sacerdos peccauerit, qs orabit pro eo?

q *Puto.* sed quare etiã de eo quod ad eos peruenit, tenentur: cũ hoc mandasse non videantur generaliter, quod specialiter non erant mandaturi: vt infra quę in fraud. cre. l. si pater. quæ quæstio etiam in procuratore fieri potest. Respond: non videntur habere ratum, nisi reddant: vt infra de vi & vi arma. l. j. §. deiecisse.

r *De dolo autem decurionum.* loco quorum habemus consiliarios hodie.

s *Proculdubio tenetur.* in solidum, etiam si nihil ad eum peruenit: vt superiores magistratus, scilicet decuriones.

In hac actione. } CASVS. In isto §. & in priu. l. seq. quod continuatur cum eo, veniunt tria necessaria in act. de dolo, scilicet quòd designetur persona quæ dolum commisit. Item aliud, secundum scilicet quòd designetur res in qua commissus est dolus. Item tertium, vt appareat cui sit factus dolus. Viuianus.

t *Cuius dolo.* quis fecerit: & cui dolus sit factus: & in qua re dici oportet: vt hic, & infra l. proxi. sed in exceptione doli quis, sed nõ cui, dici oportet. & sic est ex parte opponentis realis, & ex altera personalis: vt infra de dol. except. l. apud Celsum. §. pen. & l. ij. §. j. & in actione quod met. cau. nõ est dicendum. quis fecerit metum: vt hic, & supra titu. ij. si cum. §. in hac. sed cui. At in exceptione quod metus causa, nec quis, nec cui: vt d. l. de do. ma. except. l. apud Celsum. §. penul.

Doli exceptio realis & personalis.

u *In metu.* id est in metus causa actione.

x *Item exigit. Circunscriptus.* ergo cui.

y *Vagari.* vt hic, & C. eo. l. dolum. sic & in actione iniuriarũ: vt ĵ. de iniur. prætor in princ. sic & in omnibus publicis iudicijs: vt ĵ. de accu. libellorum. sic etiam tenetur quis designare quod petit in qualibet actione reali vel personali: vt infra de rei vind. si rem. j. in princ. & §. si vestimenta. & C. de episc. & cle. authen. generaliter.

z *Si plures. Restituerit.* rem: & inferiori casu æstimationẽ. Vel dic hic rem vel æstimationem: sed infra quanti iuratum est in litem ab actore. Accursius.

a *Præstiterit.* scilicet ante condemnationem. secundum Azo. licet

licet idē & si post cōdemnationem prēstiterit interesse quātum est iuratum in litem: vt s. proxi. respon. & s. tit. j. si cum. §. fi. & j. si mens. fal. mo. di. l. si duobus. j. respon.

a *Peruenit.* vt hic, & j. eo. l. in heredem.

ARbitrio. } CASVS. Huius l. princ. dicit quòd sit iudicis officiū in act. de dolo. Ecce enim si tu dolo me induxisti, & ego tuo dolo dedi tibi librum meum: si ago contra te de dolo: iudex te debet condēnare, vt mihi restituas, iurabo in litem cōtra te: sed iudex istud iusiurandum taxare debet. Dicet aliquis, quare in ista actione de dolo vel in actio. quod metus causa, non est adiecta quantitas: Dicit iurisc. hoc ideo fuit, vt sit pœna illius dolosi nolentis restituere rem, vt possint iurare cōtra eum in litem. euenit tamen aliquādo quòd iudex nō cōdemnat in actio. de dolo vt rem restituat, vt quia res interierit: & hoc casu iudex cōdemnat rei æstimationem veram, id est verū interesse præstandum. {SI DOMINVS.} Mihi legata fuit proprietas vnius domus: & tibi vsusf. legatus, si comburā istā domū vel heres, non teneor act. de dolo: quia lex Aquil. vtilis competit. {DE EO.} Vendebā tibi piper vel alias species quæ ponderātur: Titius mihi venditori pondera & sagas commodauit. si falsa fuerant ista pondera, quia nimis magna erant vel parua: dixit Trebatius quòd act. de dolo datur contra Titium commodantem. sed hoc est falsum: quia si tu dicis quòd ego venditor fui deceptus propter magna pondera, potero repetere superfluum per condictionē indebiti. ergo non datur de dolo. Item si fuisti tu emptor deceptus propter parua pondera: habebis act. ex empto contra venditorē. ergo non datur act. de dolo: tamen aliàs dictum Trebatij potest in vno casu locum habere. Si dixi tibi, ego vendo tibi merces: volo vti istis ponderibus, siue sint vera, siue sint falsa, hoc casu tenetur Titius commodans actione de dolo. {DOLO.} Habebam litē tecum, & dolo cuiusdam alterius factum est quòd pereat instantia illius causæ, id est vt finiatur triennio, & currat triennium. datur mihi act. de dolo ad interesse contra illum dolosum: non autem restituetur mihi instantia causæ, quia fieret contra illam. l. properandum. C. de iudic. si extenderetur vltra triennium causa. Vel pone aliter hunc casum: quia dolo tuo, vel alterius, Titij puta. factū est vt nō possimus cōplere, vel vt non possim exercere causas appellationis intra tempus statutum. habeo act. de dolo contra te, vel illum tertium Titium. non autem restituetur mihi tempus prædictum cum transierit in rem iudicatam. {SI SERVVS.} Promisisti mihi seruum, quem Titius postea occidit: habeo act. de dolo aduersus Titium: non autem habebis act. l. Aquil. cum sis liberatus. Viuianus.

adhuc ceteros liberari. Hæc actio in heredem & ceteros successores datur duntaxat de eo quod ad eos peruenit. a

Hæc actio est arbitraria: & ideo contra non restituentem iuratur in litem, si res tē pore condemnationis extabat. hoc dicit. et fortis lex est. Primo ponit dictum. Secundo respondet cuidam quæstioni emergenti circa illud. Tertio ponit vnam limitationē circa præcedentia. secunda ibi, ideo autem. tertia ibi, non tamen. Bartolus.

XVIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

ARbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: b & nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est. c Ideo autem & hic & in metus causa actione certa quantitas d non adijcitur, vt possit per contumaciam suā tanti reus condemnari, quāti actor in litem iurauerit. sed officio iudicis debet in vtraque actione taxatione e iusiurandum refrenari. Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio * f iudicis dandum est. quid enim si manifestum sit restitui non posse: veluti si seruus dolo malo traditus, defunctus g sit, ideoque protinus condemnari debeat in id quod interest actoris?

arbitriū.

Fructuario contra dominum non datur hæc actio: quia aliæ competunt. Bartolus.

Si dominus h proprietatis insulam cuius vsusfructus legatus erat, incenderit, non est de dolo actio: quoniam aliæ i ex hoc oriuntur actiones.

Contra cōmodantem falsa pondera vel mensuras, non datur hæc actio de dolo, si inter contrahentes aliis actionibus potest esse consultum. aliàs recurritur ad actionē de dolo. h. d. quod nota maxime in fure: quia vidi semel de facto. Bartolus.

De eo q sciēs cōmodasset k pōdera, † vt vēditor emptori merces adpēderet: Trebati de dolo l dabat actionē. Atquin m si maiora pondera cōmodauit: id quod amplius mercis datū est, repeti cōdictione n potest. Si minora: vt reliqua merx detur, ex empto agi potest: nisi si ea conditione merx venijt, vt illis ponderibus traderetur. o

a *Peruenit.* vt hic, & j. eo. l. in heredem.

b *Comprehenditur.* est enim arbitraria: vt insti. de act. §. præterea. certe & sine hoc debet curare iudex: vt s. de offi præsid. l. illicitas. in prin. Et recolas quòd quidam dicunt hāc primam esse admonitionem, nos sententiam definitiuam: vt diximus s. tit. j. l. si cum. §. in hac.

c *Quanti ea res est.* tribus modis hoc verbū intellige. Primo quia improprie ponitur: quia licet veritatem significet: vt j. de verbor. signifi. l. inter hæc verba. tamen hic in litem iuratur: vt j. proxi. §. Secundo suppleas, quanti ea res est, scilicet estimata per iusiurandū in litem. Tertio proprie pone: & nil suppleas: & dicas q duas habet vias. vnam per quam iuret in litem: vt j. proxi. §. aliam. per quam tātum interesse petat verum, & hanc hic elegit: vt j. de rei vind quòd si possessor. Et dic quòd si etiam incontinenti vellet reddere, tamen ad interesse tale debet damnari: vt s. titu. ij. l. aut in id. secus si nō per dolum habuisset: vt j. de le. j. si fundum per fideicommissum. l. j. respon.

d *Certa quantitas.* imò certa: quia quadrupli: vt supra tit. j. l. cum. §. hæc autem. Sed respondeo duobus modis. Primo quia meticulosus habet duas vias: vnam ad quadruplum: aliam ad interesse, quæ dicitur vtilis in rem per iusirandum in litem: & hanc elegit hic agendo vtili in rem. Secundo dic quod etiā si in quadruplū agatur, tamē est incertum: quia cum simplum sit incertum, ergo & quadruplū: quia respicit simplum.

e *Taxatione.* facta à iudice: vt hic, & infra ad exhi. l. tertia. §. præterea. non à lege. & sic non ob. infra de rei vind. l. qui restituere. quæ est contra. & infra de in lit. iur. l. ij. & l. videamus. §. fi. & l. in actionibus. §. j. quod enim omissum est à lege, &c. vt j. de testi. l. quæsitum.

f *Arbitrium.* scilicet de restituenda re, vt sic ea non restituta condemnetur inquantum iuratur. hoc enim non fit. & secundum hoc dic arbitriū, id est primam sententiam.

g *Defunctus sit.* non est ergo locus arbitrio vel coniecturæ, cum res sit certa: vt hic, & infra de verbo. oblig. l. continuus. §. cū ita. in fine. §. sed in interesse scilicet verum debet damnari: vt subijcit, & infra de confes. Iulianus. Idem dico & si alienauit sine dolo: licet quidam contra, & pro me: vt infra de noxa. quemadmodum. Sed an deficat omnino hæc actio esse arbitraria per interitum rei? Videtur hic quòd sic. Sed contra puto: quia si eum occidit, vel dolo alienauit, adhuc iurabitur in litem, & fiet taxatio. Vnde adhuc habet locum arbitrium in his: licet cesset in restituenda re. Sed nonne si condemnetur in communi interesse, etiam si reddat, poterit in litem iurari? Respond. vt infra de in lit. iur. l. nummis.

h *Si dominus.* scilicet heres, vel ille cui erat proprietas legata: vt instit. de vsufru. §. j. Accursius.

i *Quoniam aliæ.* scilicet legis Aquiliæ vtilis & in factum: vt infra ad leg. Aquil. Sed & si proprietatis. Sed certe & de dolo videtur danda: vt j. quibus modis vsusfru. amit. l. repeti. in fi. quæ est contra. Sol. hic erat iam traditus vsusfructus legatus, ibi non. Vel si ex testamēto relictus erat, ageret ex testamento vbi ab inteſtato agitur de dolo, vt ibi dicit. Vel dic vbi in re aliena relinquitur: & dominus rei facit dolose quo minus vsufructuarius habeat: tunc datur de dolo, vt ibi dicit. finautem fuit testatoris vel heredis in qua fuit damnum datum ab extraneo ante aditā hereditatem: actio datur heredi. l. Aquil. quam tenetur cedere fructuario: vt hic, & infra ad legem Aquil. liber homo. §. fina. & l. seq. & l. hunc scripturæ. Vel dic q non est contra: quia hic in destructione, ibi in ædificatione loquitur, pro qua cessat. l. Aquil. actio.

k *Commodasset.* vēditori: vt hic innuit, & cōsuetudo habet.

l *De dolo.* si minora, emptori: si maiora, venditori. sed male dixit. ideoque corrigitur statim.

m *Atquin.* pro sed certe.

n *Condictione.* scilicet furtiua secundum nos: & etiam indebiti, secundum quosdam. Item habet ex vendito, vt ne decipiatur, sicut emptor ex empto: vt subijcit. vt j. si mens. fal. mo. di. l. si duobus. §. primo.

o *Traderetur* quo casu demū de dolo agitur, & nō alio. Item & in alio quando qui cōuenitur actione ex eo cōtractu, non est soluēdo: vt ar. s. e. l. & elegāter. §. si dolo. Et vt plene scias, dic cū falsa mēsura vel pōdere venditor metitur: aut de hoc scienter cōuenerunt: & tunc ei stare tenentur: aut nō, & tunc consue-

consuetudo attenditur: vt ff. de contrahē. emp. l. imperatores. quòd si aliter fuit deceptus, aut emptor à venditore, aut econtra primo casu tenetur venditor, siue sciens fuit, siue ignorans. vt infra de ædil. edict. l. j. §. causa. nisi conuenit vt certis mensuris staretur: quia tunc si sciens fuit, & emptor ignorās, tenetur: alias non: vt infra de actio. empt. l. j. & de hered. vendi. l. nam. & l. hoc autem. econtra si venditor ab emptore: aut dolo emptoris: & tunc si venditor tradidit dubitando, & dicens: Si quid superfluum traderetur, nolo esse tuum: tunc dominium non transfertur, & furti tenetur. Si autem in totum putans se teneri, libere tradit: dominium transit, & non tenetur furti: sed condict. indeb. secundum quosdam. Vel dicas quòd nunquam transeat dominium, cum erret in pōdere: ideoque semper furti & cō dict. furtiua & rei vindatur: vt infra de fur. si quis vxori. §. si maiora. Item habet locum actio ex eo contractu: vt infra de act. empt. si quis à me. Si autem emptor est ignorans, nulla tenetur, nisi vltra dimidiam iusti pretij sit deceptio: vt C. de rescin. vend. l. ij. Si autem tertius adhibuit falsa pondera: aut conuenerunt illis stare ponderibus aut non. Si non, venditor ex empto, & emptor & vendito conuenitur etiam condictio. indeb. secundum M. & furtiua, si sciens fuerit emptor: vt modo diximus. & hoc est quod hic dicitur. Si conuenerunt, aut venditor est deceptus, aut emptor. si venditor, conueniet commodantem contraria: vt infra commo. l. in rebus. §. item qui sciens. quid tamen si commodator non sit soluendo? dabitur contra emptorem scientem in subsidium de dolo. Si emptor, contrariam commodati non habet: quia non fuit ei commodatum, quare agitur de dolo contra commodantem si sciens fuit? vt in hoc §. aliter non. Sed in vase vitioso locato non distinguitur sciat vel ignoret locator, quia semper tenetur: vt infra loca. sed addes §. primo. Item no. quòd criminaliter potest accusari qui falsa pondera habet: & in insulam relegatur: vt infra de extraordi. cri. l. annonam. in fine. Accursius.

a *Pondera habere.* emptore inscio.

b *Dolo.* pone me dolo tractum vt triennium in causa criminali, vt biennium in causa ciuili currat: ago de dolo. vt hic, nō vt restituar intra biennium, sed ad interesse: quia sic. l. properandum. circunscriberetur, quæ est C. de iudi. & alia quæ est C. vt intra cert. temp. l. ij. Sed cum possum restitui, quare ago de dolo, vt infra quibus ex cau. ma. l. ait prætor. §. fin. & l. lequen? Respon. hic non ab aduersario, sed ab alio fui tractus: vnde non possum restitui. Item cum actio nō sit perdita, imò magis perpetuata, quare ago de dolo? Respon. hic ad cetera damna agi: vt infra eod. cum quis. Secundo pone casum in tempore appellationis faciendæ, quod est decem dierum hodie: vel exercendæ, quod est anni vel biennij: vt in authen. de his qui ingre. ad appel. §. j. colla. v. quod currit per dolum aduersarij, agam de dolo non vt restituar ad tempus prædictum: ne circunueniatur. l. quæ dicit de decem diebus: vt in authen. de appella. §. j. colla. iiij. & alia quæ dicit de anno, scilicet de his qui ingre. ad appella. Neque potest hic opponi quòd non perierit, cum non steterit per iudicem. Item nec quòd restitutio detur propter auctoritatem rei iudi. Vel dic ab extraneo: vt superiori casu. Sed quid si non est soluendo qui de dolo conuenitur? Respon. potest dici vt lis restituatur: vt arg. C. de iudi. properandum. §. fin. & supra de eo per quem factum. l. fin. in princip.

c *Recte putant.* l. mihi stipulanti: nō debitori aliqua: quia à me est liberatus interitu speciei alio occidēte: vt hic subiicitur,

cum ille decipiendi causa adfirmasset se æqua pondera habere.a

Ad causam seu litis instantiam peremptam non datur restitutio: sed per actionem de dolo succurritur contra eum cuius dolo factū fuerit. h. d sortis est. §. & legitur duobus modis. Primò in tempore instantiæ primæ causæ: & sic perit instantia tantum, & non causa. Secundo in tempore instantiæ causæ appellationis, & sic perit instantia & causa. Bartolus.

Dolo b cuius effectum est vt lis temporibus legitimis transactis pereat, Trebatius ait de dolo † dandum iudicium, non vt arbitrio iudicis res restituatur, sed vt tantum actor cōsequatur, quanti eius interfuerit id non esse factum: ne aliter obseruantibus lex circunscribatur.

Si speciem debitam tertius interimit, vel fideiussor ante moram: debitor liberatur, & creditori contra interimentem actione de dolo succurritur. h. d. cum l. sequen. & sortis est. Bartolus.

Si seruum quem tu mihi promiseras, alius occiderit, de dolo malo actionem in eum dandam plerique rectè putāt: quia tu à me liberatus sis: ideoq; legis Aquiliæ actio tibi denegabitur.

Dolus solius fideiussoris nō perpetuat obligationem eius: sed parit actionem de dolo Bartolus.

† Tenetur qui se de dolo habet in traditione, & tenetur ex actione furti. Lauren. de Rubeis.

XIX. PAPINIANVS libro trigensimoseptimo Quæstionum.

SI fideiussor promissum animal ante moram d occiderit, de dolo actionem reddi aduersus eum oportere Neratius Priscus & Iulianus responderunt: quoniam debitore liberato, per consequentias ipse quoque e dimittitur.

Dominus cuius hortatu seruus accepit pecuniam vt sibi soluatur, actione de dolo tenetur. Bartolus.

XX. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

SEruus tuus cum tibi deberet, f nec soluendo esset, hortatu g tuo pecuniam mutuam à me accepit: & tibi soluit. Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam: quia nec de peculio vtilis sit, per hoc non soluitur illa l. huic. j. ad legem Aquiliam. Vel hic dānum fuit stipulatoris, ibi debitoris: quia adhuc non venerat dies obligationis. hoc non valet per l. huic. Vel dic verius quòd hic agit creditor ad alia damna: ad ipsius autem serui æstimationem agit Aquilia cessa sibi à debitore. Item quid si occisor voluit me damno afficere? Videtur non teneri per hanc l. nec mihi nec debitori: cum sit à me liberatus: sed per legem Corneliam accusari potest: vt j. ad l. Aquiliam. inde Neratius. §. si dolo. Sed puto secundum R. omissis prædictis quòd siue in mei fraudem siue in damnum debitoris occidit, habeat debitor legis Aquil. actionem quam mihi cedet, vt dixi: & hanc intentabo contra occidentem nomine doli. & sic a intelligo quod hic dicitur: vel hic quorundam recitat opinionem: & sic est idem.

Contra istā glo. est alia glo. l. ad l. Aquil. proinde. quæ fuit additio Franc. Acc. secundum Bal. hic.

SI *fideiussor.*} CASVS. Promisisti mihi seruum vel alium, & fideiussorem dedisti. fideiussor hunc seruum occidit cum nullus nostrum esset in mora. tenetur quidem fideiusso. actio. de dolo: quia liberatus: & per consequentiam & fideiussor à principali obligatione. Vinianus.

d *Ante moram.* scilicet communem & rei & fideiussoris. aliàs si vterque esset in mora, vel solus debitor, datur prima directa: vt infra de verbo. obliga. l. mora. j. respon. & l. si seruum. §. nunc videamus. si autem solus fideiussor, datur vtilis prima actio: vt infra de vsur. l. mora. in fin. & infra de verbo. obliga. l. mora. in fin. & l. cum filiusfa. in fine. primi respon. & de sol. l. Stichum aut Pamphilum in fin. j. respon. & l. cum quis. §. penult. quæ sunt contra. b Si autem nullus eorum est in mora, datur de dolo: vt hic. Sed nonne in mora videtur hic fideiussor occidendo: vt infra de verbo. obliga. si seruum. j. respon? Dic quòd non: & illud in principali loquitur. ADDITIO. Vel dic aliter secundum Bald. hic quòd mora vera perpetuat actionem interpretatiuam. siquidem ex mora rei perpetuat: vt in contrario. si solius fideiussoris, non perpetuat sine principali: vt hic. plus ergo operatur vera mora quàm ficta vel interpretatiua.

b Dic secundū Bal. hic quin his omnibus iuribus quæ hic allegantur, præcesserit mora: hic vero non præcesserit.

e *Ipse quoque.* scilicet fideiussor, ab obligatione videlicet principali.

SERVVS.} CASVS. Debebat tibi seruus tuus centum quæ ei mutuaueras: & soluendo iste seruus non erat: vnde ei persuasisti vt acciperet centum in perniciem meam mutuo: & accepit à me, & ea tibi soluit. habeo contra te actio. de dolo: cū aliam act. non habeam contra te. {SI PERSVASERIS.} Successi Titio: qui Titius fuit tuus socius. tu autem locium tuum dixisti eum non fuisse: & ideo passus fui quòd absolueres ab actione pro socio. inuenio postea quòd testator Titius fuit tuus socius. Dicitur hic quòd teneris mihi act. de dolo: & agam contra te act. de dolo. Sed pone quòd iurasti te nō fuisse socium Titij. si appareat postea quòd periurus sis, dicit Labeo quòd tu teneris de dolo. sed male dicit: quia nō transire videtur: & sufficit pœna periurij: vt in l. seq. quæ continuatur cum ista, & alia. l. sequens. Vinianus.

f *Deberet.* naturaliter: vt infra de pecu. l. nec seruus.

g *Hortatu.* id est admonitione facta in perniciem meam. sic supra de nego. gest. l. si serui. non autem iussit animo se obligandi: quia tunc in solidū institoria vel quod iussu teneretur: vt C. de exerci. l. j. & fin. quæ sunt contra.

a *Dominus acceperit.* vt hic, & infra de in rem ver. l. si pro patre. §. ii domini.

b *Actionem.* imò videtur dari antiqua. vt j. eo. cum à te. quæ est contra. Sol. hic actio finita erat stipulatione vel acceptilatione sublata. Vel hic non constabat de intentione, id est quod actio alia superesset: ibi constabat: ar. supra eo. l. & eleganter. §. non solum. Vel melius datur actio de dolo non ad debitum, sed ad damna tantummodo: argu. infra eo. l. cum quis. & supra eo. l. & eleganter. §. si dolo malo. Huic solutioni nihil aliud aduersari videtur, nisi quod dixit in dicto §. ii dolo malo. & puto non competere &c. ii enim ad damna impensarum tantum cõpetit, quare tolleretur ideo quia se offert? Respon. Ioan. licet cogi possit: facit tamen hoc sua spontanea oblatio. sic & infra de ali. iu. mu. cau. fa. l. quia. §. vlti. & ea ratione, quia non est verisimile quòd impédat: vt ibi diximus. Sed hæc secunda solu. non videtur bona: quia in actione de dolo oportet me probare passum me fuisse damnum ex societate: & sic duo. Cur ergo si de intentione constabat: non intentetur prima actio? Ioan. dicit non esse necesse hunc probare damnum: sed iurabit in litem contra dolosum. Sed nónne de damno disquirere debet & pronuntiare vt restituatur: vt supra eodẽ. arbitrio. & tunc demum deferre sacramentum, cum ille rem non restituit? Azo respon. non impeditur actio de dolo ex societate in iudicium deducta, & orta ab initio: eo quòd non constabat tunc aliam subfuisse. rursus damno probato alia non datur: quia exceptione rei iudicatæ repellitur. Item quia lis contestata est hoc iudicio: & ideo de dolo datur & perficitur. Vel solue secundum R. qui dicit mihi dandam actionem de dolo, id est replicationem doli: vt ibi. & sic non discrepat. & potest bene sic resolui: quia agere is videtur &c. vt infra de exceptio. l. j. & infra de proba. l. in exceptionibus. Nam & replicatio dicitur actionis iuuamen: vt insti. de repli. in principio.

Replicatio actionis est iuuamen.

c Q *Vod si deferente. Labeo ait.* & male.

d Tr *ansactum.* secus cum sacramentum non fuit delatum: vt infra. l. iij. Accursius.

Periurus diuinã vltionẽ & quandoque humanam patitur.

e N *am. Periurij pœna.* j. diuina vltio: vt C. de iureiu. l. ij. quãdoque etiam corporalis afflictio imponitur: vt j. de iureiu. l. si duo. in fin.

S *I legatarius.*] Casvs. Titius me heredem instituit: & tibi decem legauit: & multa alia legata reliquit: ita quòd locũ habeat Falcid. tu venisti, & petisti legatũ tuum, & falsa suasione, quia vel iurasti sine delatione quòd satis erat locuples hereditas, vel ostendisti mihi nomina hereditaria quæ iam vacua erant, cum soluissent. habuisti legatum tuum. teneris tu legatarius de dolo. Viuianus.

f V *ltro.* id est sine delatione: quod nõ valet: vt hic, & infra de iureiu. l. iij. j. respon. aliàs contra: vt supra eo. l. iij. Sed in vtroque casu hodie siue sine dilatione iusiurandi, siue cum delatione datur repetitio per condictionem ex lege: vt C. de rebus credi. l. finali.

cum in peculio nihil sit: nec in rem domini versum videatur, cum hoc debitum dominus acceperit.[a]

Si dolus rei dedit causam absolutioni, de dolo tenetur. Item quod est iuramento dẽcisum, ratione periurij actione de dolo non retractatur. Bartolus.

Si persuaseris mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo cui heres sum, & ob id iudicio absolui te passus sim: dan dã mihi de dolo actionem[b] Iulianus scribit.

XXI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

QVod si deferente me iuraueris, & absolutus sis, postea periurium fuerit adprobatum: Labeo ait[c] de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per iusiurandum transactum[d] videri. † quam sententiam & Marcellus libro octauo Digestorum probat. Stari enim religioni debet.

XXII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

NAm sufficit periurij pœnaᵉ. †

Contra eum cuius persuasione indebitum soluitur, actione de dolo succurritur. Bartolus.

XXIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

SI legatarius cui supra modum legis Falcidiæ legatũ est heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis vltroᶠ iurando vel quadam alia fallacia persuaserit tanquam satis abundeq; ad solida legata soluenda sufficiat hereditas, atq; eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.[h]

Contra eum cuius dolo sententia pro libertate in absentem profertur, actione de dolo succurritur. Bartolus.

XXIIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

SI dolo acciderit eius[i] qui verba faciebat pro eo qui de libertate contendebat,[k] quo minus[l] præsente aduersario[m] secundum libertatem pronuntietur: puto statim de dolo dandam in eum actionem:[n] quia semel pro libertate dictam sententiam retractari non oportet.[o]

Is qui suo dolo est absolutus, actione prima conuenitur. & contrà exceptione rei iudicatæ de dolo replicabatur. h. t.

XXV. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

CVm à te pecuniam peterem, eoque nomine iudicium acceptum esset, falso mihi persuasisti tanquam eam pecuniam seruo meo aut procuratori soluisses: eoque modo consecutus es, vt consentiente me absolueris. quærentibus nobis an in te doli iudicium dari debeat, placuit[p] de dolo actionẽ non dari: [q] quia alio modo mihi succurri potest. nam ex integro agere possum: & si obiiciatur exceptio rei iudicatæ, replicabo de dolo. Viuianus.

An hoc dictũ habeat locũ de iure cano. in causis spiritualibus: vide per Inno. in cap. quia propter. de elect. extra.

† *Periurij pœna diuina, exitium: humana, dedecus. Cic. li. 2. de legib.*

g *Falsacia.* puta efferendo chirographa debitorum, quæ forte erant iam soluta ante.

h *De dolo actio.* in ô. & condictio indebiti. & sic cessare debet de dolo: vt infra de condictio. indeb. l. ij. & iij. & C. eod. lib. quæ sunt contra. Sol. hæc cum illa datur: cum illa, scilicet condictio indebiti sit generalior quantum ad indebita repetenda: non dico quo ad omnia. nam & hæc in aliis quàm in indebito locum habet: vt infra e. cum quis. & l. fin. & in aliis multis. Vel dic quòd hic cessat cõdictio indebiti: quia fuit legatum venerabili loco: vt insitu. de oblig. ex quasi contra. §. fin. secundum Ioan. Vel ideo quia iam erat lata sententia, & ex ea solutum: vt infra manda. si fideiussor. j. §. in omnib⁹. Vel tertio, die agi condict. indeb. ad rem ipsam: sed actione de dolo ad cetera dãna: vt j. eo. cum quis. Accursius.

S *I dolo.*] Casvs. Lex ista potest loquiuc in ea duobus modis ponatur casus. Primo sic vt loquatur in aduocato mei domini qui petebam aliquem in seruitutem: & iste talis aduocatus dolum commisit vt sententiaretur me absente: & sic dolo contumaciam meam prouocauit, vt mihi per hoc auferretur beneficiũ appellandi: & ita factum est quòd data est sententia pro seruo. Dicitur hic quòd ego possum agere de dolo contra istum aduocatum: quia contra sententiam pro libertate latam non datur restitutio. Secundo modo vt loquatur in aduocato ipsius quem petebam in seruitutem: qui aduocatus si dolum commisit, tenetur de dolo. Viuianus.

i *Eius.* id est aduocati.

k *Contendebat.* dicendo se dominum. & sic erat aduocatus domini. idem si esset aduocatus eius cui se liberum dicit, siue in possessione libertatis, siue seruitutis.

l *Quo minus.* id est non.

m *Aduersario.* scilicet serui, qui si fuisset præsens non obmuisset forte seruus.

n *Dandam actionem.* Sed nónne potest dici nulla: vt j. de reiudi. l. j. de vnoquoq; ? Respon hic forte contumax ficte fuit, qui pro præsente habetur: vt in authen. de iudi. §. siue igitur. C. vj. Sed cũ potest appellare, & causam prosequi: vt j. de appell. illud sciendum. ij. videtur quod de dolo non agat: & quod possit restitui: vt argu. ff. eo. l. j. §. idem Pomponius. Respon. propter damna agit de dolo. & quia libertati fauet prætor: vt hic subiicit, & infra de alie. iu. l. tertia. in princi. vnde plus est grauatus quàm prius.

o *Non oportet.* vt supra eodem. l. & eleganter. §. hoc enim. versicu. & quod minor. & infra de minor. l. si ex causa. §. finali. & l. sequen. pronuntiauit enim hic iudex libertatem eam petere.

C *Vm à te.*] Casvs. Petebam à te decem, tu dicebas te soluisse nomine meo cuidam: & sic fuisti absolutus. nunc agam de dolo, sed agam act. pristina. Et si excipias de re iudicata, replicabo de dolo.

p *Placuit.* scilicet sapientibus.

q *Non dari.* imò danda videtur: vt ff. eo. l. & eleganter. §. si de

& l.seruus.§.fi.quæ sunt cõtra. Sol.vt ibi diximus in vtraque.

a *Replicatione.* scilicet doli.

b *Iure.* aliàs in re.natura enim debitor permãsit:vt ĵ.de con dict.inde.Iulianus.Item ciuilis licet inefficax permansit.

In heredem.} CASVS. Dictum est supra eodem. si plures. §.

Hæc actio. quòd de dolo datur in heredem dolosi, scilicet in id quod ad eum peruenit. nunc exponit illud id est quantum locupletior est facta hereditas, vel stetit dolo heredis quòd nõ fieret. vnde si liberaui te ab actio. dolo tuo inductus, heres tuus tenebitur: quia videtur heres per consequens liberatus te liberato: & hoc est verum quando aliquid peruenit ad te incorporale, vt liberatio: vt in dicto exemplo proxi. Si autem res corporales dedi tibi dolo tuo. si postea decedas, an teneatur tuus heres? Distinguitur: quia aut apud tuum heredem est: quo casu tenetur heres. aut non est: & tunc non tenetur, sed tenetur heres perpetuo de peruento, id est de eo quod ad eum peruenit, scilicet act.de dolo. nam & ille qui dolum commisit, tenetur de peruento perpetua actio. in factum. Idem dicit lex sequen. Sabinus. sed addit parum: quia dicit quòd heres condemnatus in actione de dolo non infamatur. Et est ratio: quia perpetuo tenetur: vt in l.neque. infra eodem quæ cum ista continuatur. Dicit enim quòd si pater vel patronus sit heres, non potest ille parens vel patronus heres de dolo conueniri: quia nec cogitur &c. Viuianus.

Infamatur quia debet.

c *Actionem.* ſ.de dolo: vt s̃.e.si plures. §.j.hoc tamen intellige cum extra contractum dolus committitur: vt hic, & ĵ.de pecu. quæsitum.in fin & ĵ. de vi & vi arm.l.j.§.fin.& ĵ.de tribu. act.quod in heredem.§.fi.aliàs si in contractu, datur in heredem etiam si non peruenit: vt ĵ.de act.& obli.l. ex contractibus.& infra depositi.si hominem.§.j.

d *Proconsul.* id est prætor, vt ĵ.quod cum eo.l.j.

e *Olóve.Eius.* scilicet heredis.

f *Taque.Tibi.* scilicet dolo tuo.

g *Omnimodo.* quia certum est ad heredem peruenisse: vt s̃. tit.j.l.quantum.Accursius.

h *At si res.* corporalis.

i *Extitit.* ſ.penes heredem.Sed nõnne tũc datur cõdictio sine causa: vt ĵ.de condic.sine cau.l.j? Respõ.sic, sed illa vt genus hanc non excludit.Item sufficit semel extitisse: vt s̃.tit.j. l.si ipsa.& l.videamus in glo.peruenisse.

k *Perpetuo.* id est vsque ad xxx.annos: vt institu.de perpe.& temp.actio.in princip. Et not. quòd olim actio de dolo intra annum vtilem finiebatur: hodie biennium continuum datur ad incipiendum & finiendum: vt etiam contestatio litis nihil faciat: vt C.eodem.l.fina. Sed contra heredem perpetuo teneri quàm heres? Respon. quia tantum calculi ratione heres tenetur: vt infra l. proxi. Vel dic vtrumque teneri tantùm de eo quod peruenit perpetuo, actione de dolo, vel in factum: vt hic subiicit: quæ est idem, licet nomen

replicatione[a] iure[b] vti potero.

Hæc actio datur in heredem perpetuo, quatenus ad eum peruenit.h.d. cum l.sequ. Bartolus.

XXVI. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

IN heredem eatenus datũrũ se eã actionem[c] procon sul[d] pollicetur, quatenus ad eum peruenerit, id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit.

XXVII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum. B

DOlóve malo eius[e] factũ est quo minus peruenerit.

XXVIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

ITaque si accepto lata sitti bi[f] pecunia, omnimodo[g] cum herede tuo agetur.

Hæc actio contra dolosum finitur anno: postea perpetuò datur in factum contra heredem, & est perpetua: quia non est famosa. Bartolus.

At si res[h] tibi tradita sit: si quidem mortuo te ea res extitit,[i] agetur cum herede tuo. si minus, non agetur: sed vtique in heredem perpetuò[k] dabitur: quia non debet lucrari ex alieno damno, cui conueniens est, vt & in[w] ipso qui dolo cõmiserit, in id quod locupletior[l] esset, perpetuò danda sit in factum actio.

XXIX. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

SAbinus putat, calculi[m] ratione potius quam maleficij heredem cõueniri: denique famosum[n] non fieri: ideoque in perpetuum teneri oportere[o].

XXX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

NEque causæ cognitio in heredis[p] persona erit necessaria.

Contra persuadentem fugam datur actio de dolo ad interesse.

XXXI. PROCVLVS libro secundo Epistularum.

CVm quis persuaserit familiæ meę vt de possessione decedat, possessio quidem non amittitur: [q] sed de dolo malo iudicium in eum competit, si quid damni mihi accesserit.[r]

Qui seruum in perniciem heredum ante tempus manumittit, actione de dolo tenetur. Bartolus.

XXXII. SCAEVOLA libro secundo Digestorum.

FIlius legatum sibi seruum per præceptionem rogatus manumittere post certũ tempus postea quàm rationes ipsi & coheredibus fratribus reddidisset: ante diem & ante redditas rationes ad libertatem vindicta[s] manumitten do perduxerat. quæsitum est an ex fideicommisso fratribus tenetur vt rationes eorũ pro portionibus redderet. Respondi, cum liberum fecisset, ex causa quidem fideicommissi non teneri: [t] verum si ideo properasset manumittere, ne rationes fratribus redderet, posse de dolo

m S *Abnius. Calculi.* i.obuentionis siue pecuniarię rei: quia per calculum fit huiusmodi computatio. & sic accipitur. C. de erro. calculi.

n *Deniq; famosum.* quia de calculo, & non de perfidia agitur: vt hic, & s̃.de infa. l.furti. §. fi. & infra ad muni. l. imperator.in fi.

o *Oportere.* scilicet actione de dolo. nã de actione in factum non est dubium.

p NEque *in heredis.* ſ.de personis: vt s̃.eodem.l.non debet. & l.heredib⁹. de summa sic: vt supra eod.si oleum.in fine. & l. sequen. Vel forte nec de summa: vt not. supra eod. l. ne ex dolo. & l. non debet. in fin. Accursius.

CVm quis.} CASVS. Absentaui me, & reliqui familiã meam in cuiusdam fundi possessione, tu persuasisti illi familiæ vt recederet de illa possi. & recessit. nunquid amitto pos. Et respõ. quòd non: sed si aliquod dãnum datum est in illa pos. ex prætermissione, tu persuasor teneberis mihi de dolo pro illo damno. Viuianus.

q *Non amittitur.* nisi fuerit ab alio occupata vt infra de adquir. pos. si de eo. §. si forte.in fin. & l. peregre. §.fina.& infra do contrahen. emptio. fistulas §. j. & nisi familia animo deserendæ possessionis discederet: vt infra de adquiren. possi. l. si colonus. secundum quosdam: vt

no.C.communia.de vsuca.l.j.

r *Accesserit.* quidam hoc intelligunt quando damnum contingit ex prætermissione. Aliàs haberet locum actio.l.Aquil. vt ĵ.de vsufr.si vsusfructus legatus.§.denique.Tu dic etiam si in faciendo, dummodo qui damnum dedit, non sit soluendo: cum tunc non videatur habere actionem de dolo: vt s̃.eod.l. D nam. Sed opponitur quòd etiam quando in prætermittendo datum est damnum, videtur habere locum.l.Aquil.vt insti.de l.Aquil.§.ceterum.& infra ad leg.Aquil.qui occidit.§.in hac. Sed dic quòd ibi in l.insti. suasio est proxima causa damni, hic remota: sed discessio est hic proxima: arg.infra de condic.ob tur.cau.l.si ob turpem.

Filius.} CASVS. Te filium meum cum duobus aliis tuis fratribus heredem instituì: & tibi legaui seruum: & rogaui vt eum post x.an.manumitteres. Item adieci aliud, quòd tunc manumitteres cum reddiderit rationem fratribus tuis & tibi. tamen illum seruum ante x. an. manumisisti. Item adhuc non reddiderat rationes ille seruus. Dicitur hic quòd tu non teneris ex fideicom. fratribus tuis: sed act. de dolo teneris fratribus tuis eiusdem coheredibus, si dolo ante tempus manumisisti. Viuianus.

s *Vindicta.* id est causa cognita apud prætorem: vt instit. de libe.§.j.

t *Non teneri.* neque seruo, quia iam fecit ei quod debuit: neq; fratribus quia de eis nõ fuit grauatus. sed videtur quòd hæc libertas nõ tenuit duplici ratione. Primo, quia contra voluntatem defuncti est data vel tradita: ergo non valet: vt infra ad

Trebel. l. si cui pure. §. j. quæ est contra. Sol. ibi accipitur contra pro præter. nam si propriè acciperetur, non valeret manumissio: vt infra de manumiss. test. si quis ita. §. j. & C. de testa. manumiss. l. contra volũtatem. at ibi data ante valeret. Vel dic, ibi contra voluntatem esset si ante tempus manumittere cogeretur: potest tamen sponte manumittere: vt hic. Secundo videtur non tenere, quia ante conditionem data libertas sub qua fuit relicta, non valet: vt infra de condi. & de. l. qui heredi.

a Dic & illud est verũ si relicti: sed beneficio heredis: vt hic secũ. Bal.

§. fina. [a] Sed dic quòd hic sub modo, non sub conditione fuit relicta: vt infra de leg. iij. si tibi legatum. licet enim si conditio esset apposita tantum pro se posset ante eam impletam manumittere: vt infra de heredi. institutio. l. iij. §. qui fideicommissariam. tamen hic non posset: quia esset gratia aliorum, scilicet coheredum: vt infra de condict. & demon. l. qui duobus.

RE.} CASVS. Possidebam librum: & cum eum volebam vendere tibi, Titius mouit mihi quæstionem de libro illo: & propter hoc tu non emisti librum, sed alium tibi emisti, & ab alio: destitit tamen Titius ab agendo. Dicitur hic quòd iste Titius mihi de dolo tenetur: vel in factum si fuit parens vel patronus. Viuianus.

a *Peremit.* faciendo rem litigiosam, vnde nec voluit quis emere, nec debuit: vt C. de litig. l. fin. in princ.

b *Cum sua.* id est pro sua &c. & accipe hic contra patronum vel patrem, contra quos cessat de dolo: vt supra eo. nõ debet. in fine. l. de quibus verisimile est quòd impediant propter spem successionis.

SI *cum.*} CASVS. Ex causa donationis permisisti mihi vt possim quærere saxũ in fundo tuo: & extrahere. feci expensas ibi. postea non permittis mihi & extrahã. Dicitur hic quod nõ habeo nisi actionẽ de dolo cõtra te. & hoc intelligas esse verũ quando illud saxũ non extraxeram. & sic non ob. cõtra. quod huic. l. signatur: imò obstat quòd si aliàs tecũ contraxi, ex eo contractu ago. vnde locum non habet hæc lex.

c *Permisisses.* scilicet ex causa donationis.

d *Actio.* hanc legem intellige secundum Io. quando nõdum exemit aliàs haberet locũ in rem actio: vt j. de do. qui saxum. quæ est contra. [b] & ita hæc cessaret, nisi ad damna: vt s. eo. cũ quis. hodie vero non datur de dolo hoc casu: cum competat condictio ex lege quando donationis causa permisisti: vt C. de don. si quis argentum. §. pe. Si vero ex alia causa cõueniste, ex eo contractu ago. & sic semper cessat hæc lex.

b Solue secundũ Bar. hic: & dic & ibi iam exemerat: vnde quia lapis erat effectus suus, merito potest vindicare. hic non.

SI *quis.*} CASVS. Pone casum hoc modo, & sic non ob. contra. Institutus fui heres sub conditione si darem decem Titio vsque ad mensem: & testator meus multa similiter legata reliquit sub conditione. depositarius. i. apud quem depositum fuit testamentum, deleuit illud testamentum, & sic non adimpleui conditionem: quia ignoraui condic. & quia non dedi decem Titio: ideo amisi hered. & per consequens legatarij amiserunt legata, cum non valeat testamentum. Dicitur hic quòd ego heres & etiam legatarij habemus actionem de dolo contra depositarium delentem, & sic consulitur nobis per act. de dolo.

e *Actionem.* imò videtur quòd actio. legis Aquil. & ad exhi. & depositi: vt infra ad leg. Aquil. l. qui tabulas. quæ est contra. Sol. hic nondum adita erat hereditas: ibi erat, & ideo. l. Aquil. agitur & ad exhi. cum dominus factus sit aditione hereditatis, secundum M. hoc non valet: quia tunc hereditati adquiritur: & sic per consequens heredi futuro: vt infra ad legem Aquil. huic scripturæ. sed aliud forte in re hereditaria: sed tabulæ non sunt res hereditariæ. hoc non placet: vt ibi. Alij dicunt quòd hic vt perpetuo essent apud hunc, fuerunt depositæ: ibi vero ad tempus. Tu dic quòd hic sub conditione erat institutus heres, quanquam adimplere nõ posset cum deleta scriptura ignorauit qualiter erat heres: ibi autem adiuit hereditatem in stitutus: & sic etiam legata eadem conditione suspenduntur hic.

SI *duo.*} CASVS. Vendebam tibi domũ quæ combusta erat & ego & tu sciebamus combustam: & sic ambo in dolo sumus. non agitur de dolo. sed cõpensatio fit ex vtraque parte. & probatur a casus infra de contrahen. empt. l. domum. in fine. vel pone aliter hunc casum vt scripsi supra de eo per quem factum erit. l. fina. §. fi. & stipulator. Viuianus.

f Non vgent. scilicet circa idem. & sic pone exemplum vt supra de eo per quem factum erit. l. fin. §. pe. & infra de contrahen. empt. domum. in fine. & infra quod vi aut clam. si alius. §. bellissime. & supra negotiorum gesto. exfacto. in fine. secus autem si tibi feci dolum in rem re: tu mihi in aliam quia ambo agimus: vt infra de noxa. quemadmodum. §. j. & argumen. infra de vi & vi arma. l. colonus. & l. cum fundum. Item not. hic argu. nil dolosius dolosio: vt arga. infra sol. ma. l. viro. & infra de compẽ. si ambo. & infra si quis omiserit cau. test. l. quidam Titium. & C. de lib. cau. si filium. & C. de hæret. l. quoniam. & Iuuenalis, Nil Catilina Cethego. & facit infra de do. ma. except. l. apud. §. item quæritur. versicu. Marcellus.

a Dic & illud est verũ si relicti: sed beneficio heredis: vt hic secũ. Bal.

[a] Non vgent. scilicet circa idem. & sic pone exemplum vt supra de eo per quem factum erit. l. fin. §. pe. & infra de contrahen. empt. domum. in fine. & infra quod vi aut clam. si alius. §. bellissime. & supra negotiorum gesto. exfacto. in fine. secus autem si tibi feci dolum in rem re: tu mihi in aliam quia ambo agimus: vt infra de noxa. quemadmodum. §. j. & argumen. infra de vi & vi arma. l. colonus. & l. cum fundum. Item not. hic argu. nil dolosius dolosio: vt arga. infra sol. ma. l. viro. & infra de compẽ. si ambo. & infra si quis omiserit cau. test. l. quidam Titium. & C. de lib. cau. si filium. & C. de hæret. l. quoniam. & Iuuenalis, Nil Catilina Cethego. & facit infra de do. ma. except. l. apud. §. item quæritur. versicu. Marcellus.

QVod *venditor.*} CASVS. vendebam tibi equum: vel seruum: & eum tibi effuso sermone commẽdabam: vt quia dixi, optimus est seruus. non tamen specificaui bonitates. sed illum ita bonum non inueniisti. si dolose non feci vel dixi, nõ teneor act. ex eo contractu: sed de dolo quãdo deceptus aliàs non esset empturus. Viuianus.

g *Quod venditor.* cum venditor commendat: aut effuso sermone: & sic stat in generalibus verbis. vt, optimus est hic seruus aut descendit ad specialia: vt, optimus est hic seruus, cocus, scriptor. Primo casu quandocunque & quibuscunq; non tenetur: vt infra de ædil. edic. l. sciendum tamen. j. respon. Secundo casu idem si vitium sit apparens: vt j. de contrahen. empt. l. ea quæ. in princ. & his duobus casibus potest intelligi principium huius l. nisi venditor in dolo, emptor autem in culpa fuerit: vt hac l. ij. respon. Si autem latens aut empturi expressit, aut alij. Si emptori, aut animo se obligandi: & tunc tenetur actione ex eo contractu: vt j. de ædil. edict. l. sciendum. j. §. j. versic. ea. & l. si quid. & de contrahen. emptio. l. ea quæ. ij. respon. Aut iactandi, siue non obligandi: & tunc si animo decipiendi, tenetur de dolo quando deceptus aliàs non erat empturus: vt hac l. secũdo respon. Si autem aliàs empturus erat, agit actione ex eo contractu: vt j. de actio. empt. l. Iulianus. §. si venditor. Si vero non animo decipiendi, nullo modo tenetur: vt hac l. primo respon. Si autem alij, vt alicui emptorem ibi astantem, tunc tenetur, vt hac l. secundo respõ. Si autem non vt deciperet, non tenetur. Et ex his colligo quòd tribus modis potest intelligi secundum responsum huius legis: & primum responsum quatuor modis. Sed quæritur: nõnne semper animo obligandi dicit, cum dicat litera hoc promissum: ergo semper debet cessare de dolo? Respon. secundum Azonem, quòd hic non nascitur ex dicto vel promisso actio quæ aliàs dari consueuit, scilicet quanto minoris, vel exempto. & sic ex promisione secundum hoc agitoris, vel exempto. & sic ex promisione secundum hoc agitur. Quare ergo de dolo dicit hic dari? Testes secundum eum. Quare ergo de dolo dicit hic dari? Tu ergo dicas quòd promissum hic accipitur non pro stipulatione: sed pro pollicitatione vel promisione sine interrogatione: vt j. de ædil. edic. l. sciendum. §. dictum. & §. promissum. Accursius.

h *Commendet.* quod fit non exprimendo: quia non descendit ad speciem.

de dolo malo actio [d] locum habebit.

Qui testamentum deleuit, tenetur legatario & heredi de dolo. Bart.

XXXV. IDEM libro trigensimo ad Edictum.

SI quis tabulas testamenti apud se depositas, post mortem testatoris deleuit, vel alio modo corruperit: heres scriptus habebit aduersus eum actionem [e] de dolo. Sed & his quibus legata data sunt, danda erit de dolo actio.

Dolus cum dolo compensatur. Bart.

XXXVI. MARCIANVS libro secundo Regularum.

SI duo dolo malo fecerint, inuicem de dolo non agent. [f]

Quæ dicta sunt animo cõmendandi rem, actionem de dolo non pariunt: nisi causa decipiendi emptorem sint dicta. Bart.

XXXVII. VLPIANVS libro quadragensimoquarto ad Sabinum.

QVod vẽditor gvt cõmẽdet [h] dicit sic habẽdum,

d *Actio.* hanc legem intellige secundum Io. quando nõdum exemit aliàs haberet locũ in rem actio: vt j. de do. qui saxum. quæ est contra. [b] & ita hæc cessaret, nisi ad damna: vt s. eo. cũ quis. hodie vero non datur de dolo hoc casu: cum competat condictio ex lege quando donationis causa permisisti: vt C. de don. si quis argentum. §. pe. Si vero ex alia causa cõueniste, ex eo contractu ago. & sic semper cessat hæc lex.

e *Actionem.* imò videtur quòd actio. legis Aquil. & ad exhi. & depositi: vt infra ad leg. Aquil. l. qui tabulas. quæ est contra. Sol. hic nondum adita erat hereditas: ibi erat, & ideo. l. Aquil. agitur & ad exhi. cum dominus factus sit aditione hereditatis, secundum M. hoc non valet: quia tunc hereditati adquiritur: & sic per consequens heredi futuro: vt infra ad legem Aquil. huic scripturæ. sed aliud forte in re hereditaria: sed tabulæ non sunt res hereditariæ. hoc non placet: vt ibi. Alij dicunt quòd hic vt perpetuo essent apud hunc, fuerunt depositæ: ibi vero ad tempus. Tu dic quòd hic sub conditione erat institutus heres, quanquam adimplere nõ posset cum deleta scriptura ignorauit qualiter erat heres: ibi autem adiuit hereditatem in stitutus: & sic etiam legata eadem conditione suspenduntur hic.

519

a *Actio.* scilicet ex empto.

Quidam debitor. } CASVS. Debebam tibi decem, & intraui quodam die cameram Titij amici tui, & sigillaui epistolam: vel ita feci quod iste Titius epistolam tibi mittebat: & continebatur in illa epistola quòd Titius te rogabat quòd tu me liberares. liberasti. postea inueniſti q epistola falsa erat vel ioannis: quia iam reuocarum fuit mãdatum.

Vide per hoc quod dicit infra eo. l. si tu es maior — si tu es maior, habebis actionem de dolo, vel restitueris si es minor. Viuia.

b *A Titio.* scilicet amico creditoris.

c *Falsa.* cum Titius eam non scripserit.

d *Vel inani. &c.* cum postquã scripserat, voluntatem mutauit: vt infra de manu. vin. l. si pater. j. respon.

Si te Titio. } CASVS. Volebam à te vindicare librũ quendam quem vsucapiebas. eras iuxta finem vsucapionis. & cum vellem te conuenire, Seius obtulit se, & dixit se possidere: & hoc ideo faciebat vt ita vsucapionem cõpleas. Seius ante litẽ contesta. quia non prosequebatur, fuit absolutus ab obseruatiõe iudicij, quãdo ante bene desistere potuit j. de rei vindica. is qui se obtulit. Dicitur hic quòd Seius iste mihi actione de dolo tenetur. Viuianus.

Si te Titio. id est contra Titium. Accur.

f *Vsucapiat.* i. vsucapionem compleat.

g *Absolutus sis.* quia destitit ante lit. contest. cõtra se: & dicit se non possidere: nec actor proposuerat à certa persona petere. aliàs erat damnandus: vt j. de rei vindi. l. is qui se obtulit. & l. si autem. & de peti. here. qui se. nõ autem ideo est absolutus, quia sit cõpleta vsucapio: quia nec possessor ea causa absolueretur: vt j. de rei vindic. l. si post. & sic definitiue vel ab obseruatione iudicij fuit absolutus. Accursius.

h *De dolo malo.* s. actione. Sed cum stipulatus sit actor iudi. sol. in qua stipulatione dolum abesse continetur: vt j. iudi. sol. l. iudicatum solui quare non ex stipulatu agitur: vt §. eod. l. & eleganter, §. non solum? Respon. quia hic agitur ex dolo commisso in offerendo se ante stipulationem: vt dixi §. eod. l. j. in prin. Item nunquid potest restitui: vt j. ex quibus causis maior prætor. §. fi. & sic cessat de dolo actio? Respon. illud quando dolo aduersarij: hic autem extranei dolo fuit vsucapio cõpleta. Item quid si non est soluendo qui se obtulit? Respon. in subsidium restituitur lis: vt §. de eo per quẽ fac. erit. l. fin. & argum. §. de jn integrum restitu. l. diuus. ibi, nec intra has &c. Accursius.

Si qui. } CASVS. Cum essem heres, propter onera hereditaria nolebam hereditatẽ adire. vnus de creditoribus hereditariis vel alius extraneus suasit mihi vt adirem, & adiui eius suasione. tenetur ille persuasor actione de dolo. Sed pone quòd vnus solus creditor in ista hereditate esset, sed persuasit mihi vt adeam tunc haberem contra eum de dolo actionem. Viuia.

Actor per hoc quod dicit infra de leg. præstan. contra tabu. l. j.

i *Creditor.* hereditarius vnus de pluribus.

k *Exceptio.* cum ex eo quod perfidè gestum est, actor nihil consequi debeat: vt j. de do. excep. l. apud. §. Marcellus. & ff. Vetus.

quasi neq; dictum neq; promissum, est. Si verò decipiendi t emptoris causa dictũ est: æquè sic habendum est, vt non nascatur aduersus dictũ promissumve actio[a], sed de dolo actio.

Qui prætextu falsarum literarũ est liberatus, actione de dolo tenetur. Bart.

XXXVIII. IDEM libro quinto Opinionum.

QVidam debitor epistulam quasi à Titio[b] mitti creditori suo effecit vt ipse liberetur. hac epistula creditor deceptus, Aquiliana stipulatione & acceptilatione liberauit debitorem. postea epistula falsa[c] vel inani[d] reperta, creditor maior quidem annis vigintiquinque de dolo habebit actionem: minor autem in integrũ restituetur.

Qui impedit præscriptionis interruptionẽ contra alium, actione de dolo tenetur. h. d. aliàs sic, Qui se offert defensionem rei quam possidet, & desistit, ad interesse actione de dolo tenetur. Bartolus.

XXXIX. GAIVS libro vicensimoseptimo ad Edictum Prouinciale.

SIte[e] Titio[e] obtuleris de ea re quam non possidebas, in hoc vt alius vsucapiat[f], & iudicatum solui satisfederis: quamuis absolutus sis[g], de dolo malo[h] tamen teneris. & ita Sabino placet.

Contra eum cuius dolo quis adit hereditatem, succurritur per hanc actionem: vel si est creditor, per doli exceptionem. Bart.

XL. IVRIVS Anthianus libro primo ad Edictum.

IS qui decepit aliquem vt hereditatem non idoneam adiret: de dolo tenebitur, nisi fortasse ipse creditor[i] erat, & solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio[k].

Site Titio. id est contra Titium. Accur.

Vsucapiat. i. vsucapionem compleat.

Absolutus sis. quia destitit ante lit. contest. cõtra se: & dicit se non possidere: nec actor proposuerat à certa persona petere. aliàs erat damnandus: vt j. de rei vindi. l. is qui se obtulit. & l. si autem. & de peti. here. qui se. nõ autem ideo est absolutus, quia sit cõpleta vsucapio: quia nec possessor ea causa absolueretur: vt j. de rei vindic. l. si post. & sic definitiue vel ab obseruatione iudicij fuit absolutus. Accursius.

De dolo malo. s. actione. Sed cum stipulatus sit actor iudi. sol. in qua stipulatione dolum abesse continetur: vt j. iudi. sol. l. iudicatum solui quare non ex stipulatu agitur: vt §. eod. l. & eleganter, §. non solum? Respon. quia hic agitur ex dolo commisso in offerendo se ante stipulationem: vt dixi §. eod. l. j. in prin. Item nunquid potest restitui: vt j. ex quibus causis maior prætor. §. fi. & sic cessat de dolo actio? Respon. illud quando dolo aduersarij: hic autem extranei dolo fuit vsucapio cõpleta. Item quid si non est soluendo qui se obtulit? Respon. in subsidium restituitur lis: vt §. de eo per quẽ fac. erit. l. fin. & argum. §. de jn integrum restitu. l. diuus. ibi, nec intra has &c. Accursius.

Si qui. } CASVS. Cum essem heres, propter onera hereditaria nolebam hereditatẽ adire. vnus de creditoribus hereditariis vel alius extraneus suasit mihi vt adirem, & adiui eius suasione. tenetur ille persuasor actione de dolo. Sed pone quòd vnus solus creditor in ista hereditate esset, sed persuasit mihi vt adeam tunc haberem contra eum de dolo actionem. Viuia.

Actor per hoc quod dicit infra de leg. præstan. contra tabu. l. j.

Creditor. hereditarius vnus de pluribus.

Exceptio. cum ex eo quod perfidè gestum est, actor nihil consequi debeat: vt j. de do. excep. l. apud. §. Marcellus. & ff. Vetus.

A cit supra de eo per quem factum erit. l. j. §. si reus. & dic vt no. supra eo. l. j. §. ait prætor. in fine.

DE MINORIBVS VIGINTI-quinque annis.

Dictum est de his qui iure actio. restituuntur: nunc de his qui iudicis officio: vt infra eo. l. quod si minor. §. vlti.

HOc edictũ. } CASVS. Dominus Vlpianus laudat & commendat prætorem, quia de moribus edictum fecit inter alia edicta: quia ipse prætor voluit suscipere defensionem minorum: nam minores sunt fragiles: vnde minores restituuntur contra deceptiones factas in contractu, & extra, propter suam fragilitatem, & propter dolum aduersarij. prætor ergo dicit quòd omnia quæ facta sunt cum minoribus, videbit ipse prætor: & si minor erit restituendus, vel non. Dicit Vlpianus. Bene apparet ex verbis edicti quòd promittit auxilium minoribus. xxv. annis si decipiantur. & si accipiunt adolescentes infra hos vigintiquinque annos, quinque liberos, non propter hoc potes dicere vt computentur singuli liberi pro singulis annis: sed hoc fit in honoribus recipiendis: quia si quis habet vigintiquinque an. & v. liberos: singuli liberi computantur pro singulis annis. Viuianus.

*atatum.

*vtique quæ ea res erit.

DE MINORIBVS VIGINTIQVINQVE annis.

TITVLVS IIII.

Primò commendat edictum. Secundò ponit illud. Tertiò incipit exponere. secũdaibi, prætor. tertia ibi, apparet. hoc sufficit pro summario. Bartolus.

I. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

B HOc edictum[l] prætor naturalẽ[m] æquitatẽ secutus proposuit: quo tutelam[n] minorũ suscepit. Nam cũ inter omnes constet fragile[o] esse & infirmum huiusmodi ætatiũ* cõsilium, & multis captionibus[p] suppositũq; multorum insidiis[r] expositum: auxilium[s] eis prætor hoc edicto pollicitus est, & aduersus captiones[t] opitulationem. Prætor edicit: *Quod cum minore quàm vigintiquinque annis natu gestum esse dicetur, vti quæque res erit*, animaduertam*. Apparet minoribus annis vigintiquinque eum opẽ polliceri. nam post hoc tempus compleri[u] virilem vigorem constat: & ideo hodie in hanc vsque ætatẽ adulescentes curatorum auxilio reguntur: nec antè rei suæ administratio eis committi debebit[x], quamuis bene rem suam gerentibus:

Numerus liberorum non supplet ætatem quo ad impediendã in integrũ restitutionẽ, sed quo ad decernendum honores. Bart.

l *Hoc edictum.* quod est infra eo. §. j.

m *Naturalem.* i. naturali ingenio inductã: tamen contra iusgentiũ, siue naturale quod tuetur pacta: vt supra de pactis. l. j. nam per restitutionem pacta & conuẽtiones destruuntur. sic & aliàs dicitur naturalis æquitas. infra de leg. præstan. contra tabu. l. j.

n *Quo tutelam.* id est defensionem. sic generaliter ponitur j. de leg. iij. cum filiofamilias. ibi, ergo & si. Accursius.

o *Fragile.* imò à decimoseptimo an. s. videtur firmũ vt institit. qui manumittere non possunt. §. fi. Sed illud fauore libertatis. Et in aduocato ideo, quia sibi imputet qui talem aduocatum sibi assumit: vt j. eo. cum mandato. Sed iure Lombardo secus: quod dic vt in Lombar. de prohi. alie. mi. l. j.

p *Captionibus.* in contractibus.

q *Suppositum.* sua facilitate.

r *Insidiis.* extra contractus. Accursius.

s *Auxilium.* quando sui facilitate sunt decepti.

t *Captiones.* id est dolum aduersarij. & sic propter duo datur auxilium.

u *Compleri.* id est roborari: non autem dicas definere.

x *Committi debet.* sic scilicet vt gestum ab eo tanquam à patrefamilias maiore ratum sit. Committitur tamen, nec curatorem accipere cogitur, nisi in litem: vt institutio. de curatoribus. §. item inuiti. quæ est contra. Item in casu etiam secure committitur, scilicet post veniæ ætatis concessionem à principe factam: vt infra eodem. l. denique. in fine primi respon. est l. iij. & C. de his qui ve. æta. impe. l. ij. & iij. quæ sunt contra.

a *Nec per liberos. Rem suam.* id est rerum suarum administrationem. Accursius.

b *Legibus* vt hic, & C. eo. l. ij. & C. de admi. tut. l. de his.

c *Ad honores.* suscipiendos: ad quos minor non admittitur, & admissus vocis suffragium non habet inter decuriones: vt j. de mu. & ho. l. ad rempu. Item prosunt liberi ad excusationem tutelæ: vt C. qui nume. libero. se excu. l. j. Item prosunt ad excusationē personalium munerum: vt C. de his qui nume. li. vel pauper. excu. meru. l. nepotes. & l. de personalibus. lib. x.

† Nota q̄ adultus iuret habeat multos filios, nō ideo desinit esse sub cura sui maioris. con cor. ad id. l. fin. de legi. tu infra. *permittā- tur. aliàs remittātur.

II. IDEM libro nonodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

NEc per liberos † suos rē suam [a] maturius à curatoribus recipiat. Quod enim legibus [b] cauetur, vt singuli anni per singulos liberos demittantur: * ad honores [c] diuus Seuerus pertinere ait, non ad rem suam recipiendam.

Princeps potest minori administrationem bonorum suorum concedere, non iudex inferior. Bartolus. B

III. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

DEnique diuus Seuerus & imperator noster huiusmodi consultum vel præsidum decreta [d] quasi ambitiosa esse interpretati sunt: [e] ipsi [f] autem perrarò [g] minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt. & eodem iure vtimur. [h]

Si dolo aduersarij negotium contractum est, vt in maiore ætate perficiatur, vel si finis habet necessariam consequentiam ad principium, inspicimus principium. aliàs finis inspi-

citur. h. d. cum seq. §. Primò ponit vnā quæstionem. Secundò ponit quosdam casus qui conferunt ad determinationem quæstionis prædictæ: non tamen eam determinat. Secunda ibi, & placet. Bartolus.

Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: vtrum initium spectamus, an finem? [i] Et placet (vt est constitutum) si quis maior factus comprobauerit [k] quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde illud [l] non ineleganter Celsus epistularum libro vndecimo & Digestorum secūdo tractat, ex facto à Flauio Respecto prætore consultus: [m] Minor annis vigintiquinque, annos fortè vigintiquatuor agens, iudicium tutelæ heredi tutoris dictauerat [n]: † mox factum, vt non finito iudicio iam eo maiore effecto vigintiquinque annis, tutoris heres absolutus [o] proponeretur. in integrum restitutio [p] desiderabatur. Celsus

A stituendus cum pater de peculio de bursa teneatur, & conuenerit: quia quicquid soluit pater de peculio, de bursa filij soluit: cum eius sit peculium. hoc tamē falsum est: quia plus versatur vtilitas patris in peculio quàm filij: & tamen aliquo casu efficitur peculium filij. & de hoc ponit exemplum ibi, vt &c. Est ergo generale quòd minor sit restituendus, & filia etiam restituetur si ex interuallo consensit patri stipulanti dotem, quā ipse pater dedit. pater ei potest stipulari incontinenti dotem inuita filia: ex interuallo nequaquā. ¶ Si quis. ¶ Cū minor essem xxv. an. dedi me in arrogationem cuidam prædoni. an possim restitui? Et respon. quòd sic. postea fecit pater pactum de non petendo legato cum herede: filius ei consensit: & sic læsus est: nūquid potest restitui? Dicitur quod potest. Sed pone quòd militia fuit filiofamil. relicta, postea pactus est de ea non petenda. Dicitur quòd restituetur fil'. Si vero sit institutus sub tali condictio. si emancipetur à patre intra certum tempus: & cum pater hoc ignoraret, elapsum est tēpus illud: & in hoc quòd non certiorauit patrem, læsus est fil': dicitur q̄ si pater fue-

C rit paratus emancipare, restituetur filius. ¶ Pomponius. Si filiusfa. iure peculiari contraxit, & deceptus est: restitui potest: & si ei filio decedenti pater succesit, pater ex persona filij restituetur: nec refert an contraxit in peculio profectitio, an aduentitio. In secunda parte dicit idē si in peculio castren si contraxit. ¶ Seruvs. Si seruus minor annis. xxv. contraxit, & deceptus est: nūquid potest restitui? Dicitur quòd non: quia sibi imputet dominus qui tali administrationem commisit. & non refert commisit liberam peculij administrationem, vel non. nam dominus non restituitur. Item aliquādo tenebitur dominus tributoria vel aliis pluribus actionibus vel modis quibus ex contractu serui conueniri potest, nec tamen in his si seruus minor deceptus fuerit, restituetur dominus maior. Viuianus.

D

a *Nec per liberos. Rem suam.* id est rerum suarum administrationem. Accursius.

b *Legibus* vt hic, & C. eo. l. ij. & C. de admi. tut. l. de his.

c *Ad honores.* suscipiendos: ad quos minor non admittitur, & admissus vocis suffragium non habet inter decuriones: vt j. de mu. & ho. l. ad rempu. Item prosunt liberi ad excusationem tutelæ: vt C. qui nume. libero. se excu. l. j. Item prosunt ad excusationē personalium munerum: vt C. de his qui nume. li. vel pauper. excu. meru. l. nepotes. & l. de personalibus. lib. x.

† Nota q̄ adultus iuret habeat multos filios, nō ideo desinit esse sub cura sui maioris. con cor. ad id. l. fin. de legi. tu infra. *permittā- tur. aliàs remittātur.

II. IDEM libro nonodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

NEc per liberos † suos rē suam [a] maturius à curatoribus recipiat. Quod enim legibus [b] cauetur, vt singuli anni per singulos liberos demittantur: * ad honores [c] diuus Seuerus pertinere ait, non ad rem suam recipiendam.

Princeps potest minori administrationem bonorum suorum concedere, non iudex inferior. Bartolus. B

III. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

DEnique diuus Seuerus & imperator noster huiusmodi consultum vel præsidum decreta [d] quasi ambitiosa esse interpretati sunt: [e] ipsi [f] autem perrarò [g] minoribus rerum suarum administrationem extra ordinem indulserunt. & eodem iure vtimur. [h]

Si dolo aduersarij negotium contractum est, vt in maiore ætate perficiatur, vel si finis habet necessariam consequentiam ad principium, inspicimus principium. aliàs finis inspi-

citur. h. d. cum seq. §. Primò ponit vnā quæstionem. Secundò ponit quosdam casus qui conferunt ad determinationem quæstionis prædictæ: non tamen eam determinat. Secunda ibi, & placet. Bartolus.

Si quis cum minore contraxerit, & contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: vtrum initium spectamus, an finem? [i] Et placet (vt est constitutum) si quis maior factus comprobauerit [k] quod minor gesserat, restitutionem cessare. Vnde illud [l] non ineleganter Celsus epistularum libro vndecimo & Digestorum secūdo tractat, ex facto à Flauio Respecto prætore consultus: [m] Minor annis vigintiquinque, annos fortè vigintiquatuor agens, iudicium tutelæ heredi tutoris dictauerat [n]: † mox factum, vt non finito iudicio iam eo maiore effecto vigintiquinque annis, tutoris heres absolutus [o] proponeretur. in integrum restitutio [p] desiderabatur. Celsus

A stituendus cum pater de peculio de bursa teneatur, & conuenerit: quia quicquid soluit pater de peculio, de bursa filij soluit: cum eius sit peculium. hoc tamē falsum est: quia plus versatur vtilitas patris in peculio quàm filij: & tamen aliquo casu efficitur peculium filij. & de hoc ponit exemplum ibi, vt &c. Est ergo generale quòd minor sit restituendus, & filia etiam restituetur si ex interuallo consensit patri stipulanti dotem, quā ipse pater dedit. pater ei potest stipulari incontinenti dotem inuita filia: ex interuallo nequaquā. ¶ Si quis. ¶ Cū minor essem xxv. an. dedi me in arrogationem cuidam prædoni. an possim restitui? Et respon. quòd sic. postea fecit pater pactum de non petendo legato cum herede: filius ei consensit: & sic læsus est: nūquid potest restitui? Dicitur quod potest. Sed pone quòd militia fuit filiofamil. relicta, postea pactus est de ea non petenda. Dicitur quòd restituetur fil'. Si vero sit institutus sub tali condictio. si emancipetur à patre intra certum tempus: & cum pater hoc ignoraret, elapsum est tēpus illud: & in hoc quòd non certiorauit patrem, læsus est fil': dicitur q̄ si pater fue-

C rit paratus emancipare, restituetur filius. ¶ Pomponius. Si filiusfa. iure peculiari contraxit, & deceptus est: restitui potest: & si ei filio decedenti pater succesit, pater ex persona filij restituetur: nec refert an contraxit in peculio profectitio, an aduentitio. In secunda parte dicit idē si in peculio castren si contraxit. ¶ Seruvs. Si seruus minor annis. xxv. contraxit, & deceptus est: nūquid potest restitui? Dicitur quòd non: quia sibi imputet dominus qui tali administrationem commisit. & non refert commisit liberam peculij administrationem, vel non. nam dominus non restituitur. Item aliquādo tenebitur dominus tributoria vel aliis pluribus actionibus vel modis quibus ex contractu serui conueniri potest, nec tamen in his si seruus minor deceptus fuerit, restituetur dominus maior. Viuianus.

D

d *Decreta.* quibus permittitur administratio minoribus.

e *Interpretati sunt.* Nor. præsumitur ambitiosum rescriptum cum contra legem fit: vt C. de preci. impe. offe. l. rescripta.

f *Ipsi.* scilicet imperatores, & non alij.

g *Perrarò.* quandoq; enim permiserunt, vt masculis maioribus xxv. annis, fœminis maioribus. xviij. venia ætatis data: vt C. de his qui veniam ætatis. l. ij.

h *Vtimur.* scilicet imperatorum, & non aliorum.

i *An finem.* huic confusæ quæstioni non respondet: vnde potest responderi & sic, & non: secundum quòd diuersa exempla dari possunt. nam si dicas, tempore minoris ætatis vendidit: factus maior tradidit: non restituitur: argument. infra ad Macedo. si filius. §. fina. & l. sequen. si autem ponas quòd sub conditione contraxit, & conditio post exiterit, putarem restitui: vt argument. infra de verbor. obligat. si filiusfamil. Item potest poni exemplum in lege commissoria: vt infra eo. Aemilius.

k *Comprobauerit.* scilicet expresse: idem si tacite: vt si taceat per quadriennium quando contractus tenuit: vt C. de tempo. in integ. restit. l. fi. vel v. annis quando non tenuit: vt C. si mafac. l. fin.

l *Vnde illud.* posuit supra exemplū in contractu, nūc in quasi contractu. nam in iudicio quasi contrahitur: vt infra de pec. l. iij. §. idem scribit. & in aditione hereditatis: vt instit. de oblig. ex quasi contractu. §. hæres.

m *Consultus.* id est interrogatus.

n *Dictauerat.* id est contra heredes tutoris proposuerat.

o *Absolutus.* scilicet esse per sententiam iudicis.

p *Restitutio.* contra sententiam latam pro herede tutoris.

Non

igitur Respecto suasit, nō facilè[1] hunc quondam minorē in integrum restitui: sed si ei[b] probaretur[c] calliditate aduersarij id actum, vt maiore eo facto liberaretur[d]. Neque enim extremo, inquit, iudicij die videtur solùm deceptus hic minor: sed totum hoc structum[e] vt maiore eo facto liberaretur. Idem tamen[f] confitetur, si leuior[g] sit suspicio aduersarij quasi dolose versati, non debere hunc in integrum restitui.

Scio etiam illud aliquando incidisse: Minor vigintiquinque annis miscuerat se paternæ hereditati: maiorq; factæ exegerat aliquid à debitoribus paternis: mox desiderabat restitui in integrum, quo magis abstineret paterna hereditate. contradicebatur ei, quasi maior factus cōprobasset[h] quod minori sibi placuit. putauimus tamen restituendum[i] in integrum initio inspecto. Idem puto & si alienam adiit hereditatem.

Hucusque iurisconsultus exposuit hoc verbum, minor. hic exponit verbum, natu. & hoc intendit: Minor ætas inspicitur de momento ad momentum: & dies bisextilis cum præcedenti computatur pro vno. Bar.

Minorē[k] autē vigintiquinque annis natu, vidēdum[l] an etiā diē natalis sui adhuc dicimus ante horam qua natus est, vt si captus[m] sit restituatur. Et cum nondum[n] cōpleuerit. ita erit dicendum: vt à momento in momentum[o] tempus spectetur. Proinde & si bisexto[p] natus est, siue priore, siue posteriore die: Celsus scripsit nihil referre. nam id biduum pro vno die habetur, & posterior dies kalendarum intercalatur[q].†

Fortis est §. Minor etiam filiusfa. aduersus obligationem restituitur etiam si iussu patris cōtraxerit, præterquam in mutuo. & beneficium filij minoris ad patrem non porrigitur. hoc dicit. Primò ponit. q. & eius dubitationem. Secundo respondet quando filius contraxit absque patre, nec habebat peculium. Tertiò quando contraxit iussu patris. Quartò quando contraxit absque iussu patris. sed habebat peculium. Quintò quando habebat dotem: & super dote contraxit. Secunda ibi, ego autem. Tertia ibi, proinde si iussu. Quarta ibi, proinde & si sine. Quinta ibi, ergo. Bartolus.

Sed vtrū solis patribus familiarum[r], an etiā filiisfamiliarū[s] succurri debeat, videndum. Mouet dubitationem, quòd si quis dixerit etiam filiisfamiliarū in re peculiari[t] subueniendū: efficiet, vt per eos etiam maioribus subueniatur, id est patribus eorum, quod nequaquā fuit prætori propositū. prætor enim minoribus auxilium promisit non maioribus.[u] Ego autem verisimā arbitror sententiam. existimātium filiumfamilias minorem annis in integrum restitui posse ex iis solis causis quæ ipsius intersint, puta si sit obligatus[x]. Proinde si iussu patris obligatus sit, pater vtique poterit insolidum conueniri: filius autem cum & ipse possit vel in potestate manens conueniri, vel etiam emancipatus vel exheredat[y], in id quod facere potest, & quidem in potestate manens etiam inuito[z] patre ex l. in vsucapionibus. & de diuer. & tem. præ. l. in vsucapione. in prin. Quidam autē dicunt sufficere tetigisse de vltimo anno: vt ad honores & munera: vt ī. de mu. & hon. l. ad rem. Item in restituendo filiis hereditatem: vt ī. ad Treb. l. qui filium. §. Sabinus. quæ iura sibi inuicē cōtraria videntur: sed nō sunt: quia quod de anno incepto dicitur, fauore reipub. est, vt sint ibi legitimi plures q possint eligi: & hic specialissimum. & eodē modo in hereditate filiis restituenda quæ quasi debita est eis: vt C. de cod. l. fi. Item quod de die cœpto pro cōpleto habendo dicitur, semper inuenitur fauor prorogari: vt hic per hoc in omnib[9] casibus inductis ad hoc. Itē quòd de momento ad momentum inspiciatur, fauor similiter ætatis est: cui ætati est fauendum: vt C. de actio. empt. l. curabit. at cum præscriptio sit odiosa, restringitur: vt & ibi. alió respectu inspicitur de momēto ad momentum. nam odia sunt restringenda, & fauores ampliandi: vt ī. de libe. & post l. cum quidam.

† Ad loci huius intelligentiā vide Budæū hic. hallucinatur enim Accursius.

Odia sunt restringenda, & fauores ampliandi.

p *Bisexto.* Not. quòd vnusquisq; annūs habet. 365. dies: vt ī. de sta. li. cum heres. §. Stichus. & ī. ad l. Aquil. ita vulneratus. & sex horas plus, secundum philosophos: vt innuitur. ī. de verb. signifi. cum bisextus. circa. fi. quæ sex horę collectę quatuor annis faciunt xxiiij. horas, & sic vnū diem naturalem, qui attribuitur Februario: cui Augustus vnum, & Iulius Cæsar alium abstulit, & sic habet xxviij. dies: cum quilibet habeat xxx. & in fi. eius restituitur sibi secūdum legem. & sic in vno de quatuor annis inuenitur habere xxix. dies. & tunc est bisextus: vt ī. de verb. signi. cum bisextus. in fi. Sed Romana Ecclesia. vj. kalen. Martij attribuit illū diem: quod est in die sancti Matthiæ Apostoli. Et bis dicitur, sexto kalendas Martij: vt hic subiicit euidenter: ideoque potest dici bisextus, quia bis sic dicitur.

q *Intercalatur.* id est de medio tollitur, vt pro die non computetur, secundum Ioan.

r *Sed vtrum solis patribus familiarum.* minoribus tamen.

s *Filiisfamil.* minoribus.

t *Peculiari.* profectitij peculij in castrēsi vel quasi indistincte restituitur: vt ī. eod. §. Pomponius. in fi.

u *Non maioribus.* per hoc edictū, sed per aliud sic: vt ī. ex qui. cau. ma. l. j.

x *Si sit obligatus.* quod est ex omni causa, & sine iussu patris, præterquā in Mace. vt ī. ad Mac. l. j. & in voto: vt ī. de polli. si quis rem. §. voto. in illis ergo non restituitur: vt ī. e. in causæ. iij. in prin. Sed oppo. ī. quod me. cau. metum. ij. §. sed quod prætor ait. ADDITIO. Pro sol. huius contrarij dic secūdum Bar. hic quòd aliud est in illa restitutione, quæ datur iure actionis. aliud in ista, quæ datur officio iudicis.

y *Quod facere potest.* sed superiori insolidum quando in potestate erat: vt C. quod cum eo. l. eius. & l. si ex alio. & ī. de pecu. si quis eum.

z *Inuito patre.* hoc olim, sed hodie semp debet habere cōsen-

a *Non facilè.* quia nullo modo, vt hic, & C. si aduer. rem iu. l. j. in fi. nisi in casu quem subiicit. & ei consonat. ī. ad exhi. si optione. & ī. eo. iudi. Sed videtur semper danda: vt ī. eod. §. prox. Solu. vt ibi. Item opponitur quòd hodie cum actor iste teneatur perficere litem ex cautione quam facit: vt C. de epis. & cle. authen. generaliter. videtur restitui debere: vt ī. de bo. lib. qui cum maior. §. j. ADDITIO. Tu dic secundum Bar. hic, & illud quod dicitur in authen. generaliter. non seruatur de consuetudine: vt not. instit. de satisda. §. sed hodie. sed pone quòd seruetur, adhuc non obstat.

b *Sed si ei.* s. prætori.

c *Probaretur.* à minore ī. de ſba. l. quotiens. §. qui dolo. & l. seq. in prin. aliàs est in litera, probaret.

d *Liberaretur.* aduersarius scilicet. & suppie, restitutio datur. & respondet tacitæ obiectioni, dum dicit: neque enim &c. vt in authen. vt hi qui ob. pertū. res mi. §. si quis. colla. vj. & infra solu. mat. l. diuortio. §. non solum.

e *Structum.* id est malitiose ordinatum in minori ætate.

f *Idem tamen.* scilicet Celsus.

g *Leuior.* id est leuis. Et not. hic quòd leui præsumptioni non est standum: vt hic: & ī. de pœ. l. absentē. in princip. & ī. de proba. si chirographum. vnde non darem sacramentum offerenti talem præsumptionem licet deficiant aliæ probationes: vt dixi ī. quod met. cau. l. non est. in princip.

h *Comprobasset.* exigēdo à debitoribus. Ac.

i *Restituendum in integrum mino inspecto.* immo videtur quòd non sit restituendus: vt ī. prox. §. & ī. e. l. si filius. & C. quod me. cau. l. ij. & C. si mi. se ma. di. l. fi. & ī. de libe. cau. liberis. §. si quis minor. in fi. & ī. de le cōmis. l. post diē. quę omnes sunt cōtra. Sol. hic exegit non tam approbando prius factū, quàm ex consequenti eius in captione remanendo, secundū Irn. vt C. ad Vell. l. si mulier. quodam enim modo exigere tenetur ex quo adiuit: propterea superiori §. prox. petit restitui de eo tantum quod in maiori ætate factum est, scilicet aduersus sententiam. hic autem aduersus additionem, quæ fuit facta in minori ætate & imperfecta: quod potest. Et facit ī. de lib. cau. liberis. §. si quis minor. in prin. §. Item no. hic de initio: vt ī. de neg. gest. l. Pomponius. li. xxvj. in negotiis.

k *Minorem.* hic versus materialiter ponitur ex verbis prætoris quæ sunt supra eo. l. j. §. j.

l *Videndum.* nunc incipit Vlpia. Accursius.

m *Captus.* vsque ad eam horam.

n *Et cum nondum.* nunc respondet. Accursius.

o *Momentum.* quædā intra dicunt inspici tēpus de momento ad momentū, vt hic, & in præsenti. xxx. an. vt ī. de ac. & obli. l. in omnibus tēporalibus. Quidā dicunt sufficere tetigisse vltimum diem. & habetur pro completo, vt in testamētis: vt ī. de testa. ejus ætate. & in manumissionibus: vt ī. de manu. l. j. & in legato relicto post tempus: vt infra de condic. & demonst. nō putabam. & ī. de verb. signi. anniculus. & in vsuc. vt ī. de vsu.

sum patris: vt C. de bo. quę li. l. fi. §. necessitatē. quę est contra. Vel dic verius q̄ hic est specialis casus quando ex condēnatione conuenitur actione in factū: vt hic ratio est, qūia in prima causa consensit. Alij dicunt quòd lex illa loquitur in speciali casu quando pater nō admittit hereditatē filio delatam: quo casu cogitur filio consentire in signum repudiationis.

a *Cōueniri.* sed exactio differtur: vt & aliàs ĵ. ad l. Aquil. l. in lege. & no. ĵ. so. ma. l. fi filio.

b *Si ipse cōueniatur.* ſ. filius. sed cū faciat iussu patris, videtur q̄ non restituatur: vt ĵ. eo. cū mandato. quæ est contra. j. respon. & §. fina. Sol. secundū H. ibi filius agebat, hic conuenitur. Vel dic secundū Io. q̄ ibi dicit nō restituatur. ſ. pater: sed filiꝰ sic: vt hic. Vel tertio secundū Azo. ibi taxauit pater certā formā quam seruauit filius. hic nō taxauit, vel taxatā non seruauit: vnde restituitur.

c *Sed an hoc auxilium.* simplex est hæc relatio. nam idem in specie non dicitur vtriq; dari, sed cuilibet suum si daretur. nam sic est in fideiussore, cum sit personale beneficium: vt infra de excep. l. exceptiones. ij. §. rei.

d *Interdum.* veluti cum minor est deceptus aduersarij callidi tate: vt C. de fideiuſ. mi. l. ij. in fi. & sua restitutione iuuatur fideiussor: nō minoris: vt ĵ. de excep. l. exceptiones. ij. §. rei. qua etiam restitutione potest vti sine minore: vt ĵ. de cōtra tabul. si post mortem. §. fi. & hoc si dolus dat causam cōtractui. aliàs cum posset agere ex eo contractu, dicūt quidam non restitui. Alij contra: vt ĵ. e. l. in causæ. ij. in princ. Si autem sui facilitate, non iuuatur fideiussor vel mandato: vt ĵ. e. in causę. in prin. nisi aduersario in alium sit regressus: vt in duobus casibus s. de procu. l. minor. & ĵ. de admi. tu. l. ij.

e *Eius.* scilicet minoris.

f *Et non puto.* licet enim pater quandoque fideiussori assimiletur: vt ĵ. de ver. obli. cum filius. in princ. hic tamē non. Item fideiussor habet regressum contra reum, pater non. Sed cur subuenitur patri ob filij absentiam: vt ĵ. de adquir. here. cum quidā. in prin. & non ratione ætatis: vt hic? Respon. plus facit absentia quàm ætas: vt patet ĵ. eo. auxiliū. in prin. & ĵ. ex qui. cau. ma. l. si qua. Vel secundum aliam literā non est cōtra: quæ dicit ibi patrem abfuisse. Item quomodo potest esse quòd filius qui est principalis, eximatur per restitutionem: quin & fideiussor & pater incontinenti liberentur: vt ĵ. de reg. iur. cū principalis? Ad hoc quidam distinguunt: vt si totum contractum petat minor rescindi, prosit accessoriis: aliàs non. quòd non placet. Dic ergo quòd non potest totum contractum tollere: nec etiam obligationem suam ipso iure: sed exceptionē inducit restitutio: vt ĵ. de excep. l. exceptiones. & patet C. de fideiuſ. mi. l. j.

g *Excepta.* non ad proximum, si patrem &c. sed ad superius dictum refertur, si igitur &c. & est ratio, quia fauet lex bene agenti creditori inter alios malè agentes: iuxta id Euangelij: Maius gaudium &c. secundum Azo. vel speciale in pecunia: vt ĵ. si cer. pet. l. singularia. Vel dic, indiget auxilio: quia solum ministerium præbuit vt nuntius: vt C. quod cum eo. l. si ex contractu.

h *Non adiuuatur.* per restitutionem.

i *Non erit restituendus.* si autem pater nomine filij vt defensor vel procurator filij conuenitur, vt legitimus administrator petit restitutionem: non vt sibi sed vt filio prosit: & sic loquitur ĵ. e. patri. j. respon. quæ est contra. item mortuo filio: vt §. Pomponius. ĵ. ea. l.

k *Poterit restitui.* ex quo hic filius fa. restituitur, nunquid est verū siue principaliter sit obligatus: siue ex causa fideiusſionis? Respon. Pla. vbi principaliter hoc locū habet: aliàs nō: vt C. de filiofa. mino. l. j. Sed tu dic contra. & quod in d. l. dicitur, ideo est, quia succesſerat ei pro quo interceſſerat: quare pro hereditaria parte tenetur: vt ĵ. de solu. l. Stichū. §. aditio. & C. de neg. gest. si ab eo. & cadūt hic in dubitationē vbi principaliter accepit alienā obligationē, aliàs si participādo vel fideiussorem, tunc succedēdo principali extinguitur accessoria: vt ĵ. de fideiuſ. l. generaliter. Itē cū ex causa fideiusſionis, nūquid refert pro patre vel extraneo interceſsit? Respon. Pla. q̄ sic: vt secundo casu nō succurratur si sit heres. primo sic: nisi ex modica causa sit heres. Nos non distinguimus. nam & si pro modica parte etiam succesſerit, pro ea parte non restituetur: vt C. de filiofam. mi. l. j. Nec obst. quod legitur infra quod cum eo. l. ij. iij. & iiij. quia ibi non conuenieba. tur vt patris heres sim. mo suo nomine: quod hic non est. Porro etiam antequam existat heres patri vel extraneo, restituitur etiam si soluendo sit ille pro quo interceſsit: quia interest minoris potius non soluere, quàm solutum repetere: vt infra de compen. l. ideo. licet Pla. dixerit contra: argum. infra eo. cum mandato. §. sed si ex eucntu. & §. si autem ipse. Sed non ob. quia ibi principaliter in vno casu contraxit minor iure maioris. vnde ne subueniatur maiori per minorem, in subsidium est subuentum minori, id est si non sit soluendo dominus cuius fuit procurator: hic autem minor secundario interceſsit: vnde quia hoc ipso deceptus est, restituitur. Item in altero casu non contraxit minor, sed procurator eius: vnde ipse in subsidium restituitur.

l *Nec eo mouemur.* quasi interſit vt si dicam dari restitutionem patri qui de bursa peculiari est soluturus: vt ponitur. ĵ. de ap. ex consensu. §. filiusfa. in glo. j. dic vt ibi.

m *Magis.* comparatiue ponitur, quia & filij interest: vt infra de dam. infect. l. si filius.

n *Separatur.* vt saluum habeat filius. Sed an hoc casu inspectio dabitur patri? Respon. non: vt hic, & quia aduentitij causa &c. vt ĵ. & qui & à qui. ma. li. Iulianus. & quia casum aduersamque &c. vt hic, & infra de verbo. obliga. inter stipulantem. §. fa. cram rem. ver si. homo liber.

o *Ergo.* quia omnis minor restituendus est, ergo &c.

p *Non statim.* potest enim statim stipulatione paciſci quod velit, etiam sine consensu filiæ: sed postea non: vt C. de rei vxo. actio. §. accedit. & §. & hoc. & de iure do. cum à socero. & ĵ. de pact. dota. cum dos. & ĵ. sol. matr. quotiens. Sed duplici ratione non videtur decepta. prima, quia etsi non consensisset, tamen pater ageret etiam ea contradicente, nisi causam iustam haberet contradicendi: vt ĵ. solu. matri. si cum dotem. Sed dic quòd hic habuit iustam causam, quia turpis erat persona patris, & suspecta: vt infra solu. matri. si cum dotem. §. eo autem tempore. secunda econtra, quia & post consensum non potest agere nisi ex voluntate filię: vt infra sol. ma. l. post dotem. quæ est contra. Sed dic quòd ibi fuit stipulatus ad voluntatem filiæ si ei tunc placuerit: hic ex voluntate præsenti. Vel dic, ibi, filiæ voluntatem non determinat illud, stipulatus est, sed illud quod sequitur, diuortio &c. Item contra quem restituitur hæc filia hic? Respon. non contra patrem: vt C. qui & aduersus quos. l. fi. sed contra maritum, vt in obligationem se reponat, & soluat si dies reddendæ dotis venit: vt ĵ. de condi. cau. da. si quis accepto. & maritus restituetur contra patrem: vt C. de repu. l. j.

q *Patrimonium est.* ex hoc verbo duas soluunt quidam quæstiones. Vnam, an sit mulier domina rei dotalis: argum. est hic quòd sic, & C. de iur. do. in rebus. Tu dic contra: immo maritus: vt institu. qui. ali. li. in princip. Secundam, an mulier possit in dotem instituì à patre? videtur quòd non: cum sit sua: vt hic: & quia in bonis patris non est: vt ĵ. ad l. Falci. pater. in fi. j. respon. & tanquam æs alienum patris habeatur: vt ĵ. de col. do. l. fi. & quia pater habet necesse filiæ reseruare: vt C. de rei vxo. act. authen. sed quamuis. & quia non potest exigere sine filiæ voluntate. vt ĵ. de solu. l. qui hominem. §. si gener. & de lega. ij. Titia. j. §. qui inuita. & de col. bon. filium. Sed tamen dico quòd sic: primo quia in quartam imputatur: vt C. de inoffic. testa. l. quoniam nouella. secundo, quia confert ex testamento, & ab intestato: vt C. de col. authen. ex testamento. & quod

Quod igitur dicitur l. cū mādatu, ĵ. eo. nō habere beneficiū restitutionis, accipe, nisi ipse conueniatur ita vt in euētu damnum passus sit.

condemnatione conueniri[a]: auxilium impetrare debebit, si ipse conueniatur[b].* Sed an hoc auxilium[c] patri quoque prosit, vt solet interdum[d] fideiussori eius[e] prodesse, videamus. & non puto[f] profuturum. Si igitur filius conueniatur, postulet auxiliū: si patrem conueniat creditor, auxilium cessat, exceptaꝫ mutui datione. in hanc enim si iussu patris mutuam pecuniam accepit, nō adiuuatur[h]. Proinde & si sine iussu patris cōtraxit: & captus est: si quidē pater de peculio conueniatur, filius non erit restituendus[i]: si filius conueniatur, poterit restitui[k]. Nec eo mouemur[l], quasi interſit filij peculium habere. magis[m] enim patris quàm filij interest, licet aliquo casu ad filium peculium spectet: vt puta si patris eius bona à fisco propter debitum occupata sunt[r]. nam peculium ei ex constitutione Claudij separatur[n]. Ergo[o] etiam filiamfamilias in dote captam dum patri consentit stipulanti dotem non statim[p] quàm dedit, vel adhibenti aliquem qui dotem stipularetur, puto restituendam: quoniam dos ipsius filiæ proprium patrimonium est[q].

Aduersus adrogationem minor restituitur. Bartolus.

Si quis minor[r] vigintiquinque annis adrogādum se dedit, & in ipsa adrogatione se circumuentum dicat: finge enim à prædone eum hominē locupletem adrogatum) dico

quod hic dicit quòd est eius patrimonium: subaudi quasi: vt ff. de relig. l. in eum. & de pac. do. l. cū dos. Nec ob. quod dicit eum debere habere præcipuā, etiam si sit exheredata: vt C. de rei vxo. act. §. videamus. quia & quartā debet habere filius, & tamen in ea potest instituí, immo debet: vt in auth. vt cum de ap. cog. §. aliud. colla. viij. cum cautela tamē instituat eam filiam in duodecim imperialibus vnā cum dote, vt secundum omniū opiniones valeat testamentum. in matre videtur secus: cum donasse videatur.

a *Restituentem.* id est restitui desiderantem: vt hic, & §. de adop. l. & si pubes. arg. contra ff. e. l. si ex causa. §. Papinianus. sed ibi de maxima mutatione dicit: vt quia seruus efficitur. sed dicit Azo: videtur quod hic dicitur, locū non habere: quia istud cōtingebat tempore istarū legum quando bona filij adrogati transibāt in potestatem patris adrogatoris: sed hodie secus: vt instit. de adquis per ar. in j. colla. & C. de adop. l. pe. & sic videtur quòd non habeat iste necesse petere restitutionem: cū hodie nō transeat. Respon. immo necesse habet petere: quia forte male administrauit, & propter suos malos mores etiam quo ad vsumfructum: vt ex prælegatis titulis patet.

b *Post mortem patris.* ff. filio dandum. sed quid si in vita patris? Respon. hodie idem, cum aduentitia quærantur filio: vt C. de bo. quæ libe. l. cum oportet. & C. de bo. mal. j.

c *Patiscenti.* hoc pactum valet, sed repudiatio non tenet: vt ff. de leg. ij. si ita sit scriptum. §. si sub conditione. & ff. de adquir. here. is qui. & dixi supra de pact. l. & heredi. §. filiafamil. argum. contra. huic §. est C. de vsufruct. l. j. in fine.

d *Ius militiæ.* id est aliquis reditus ex quo vnus poterat militare: & pater renunciauit filio consentiente: vt superiori casu.

e *Sed ipse haberet.* censebatur enim vt peculij castren. Quid si seruo militia relinquatur? Respon. ipsi non datur, cum seruus militare non possit: vt C. qui mili. pos. vel. non. l. super seruis. lib. xij. & in authen. consti. quæ de dig. §. ij. col. vj. sed æstimatio sic, si eum seruum sciuit testator. aliàs non: vt ff. de leg. iij. fideicommissa. §. si seruo alieno. Si autem propter corporis vitium militare non potest, tūc æstimatio debetur: vt ff. de leg. j. filiusfamilias. §. si quid.

f *Institutus.* id est sub hac conditione, si à patre &c.

g *Cum posset.* certiorare.

h *Emancipasset.* secus forte si non fuit emancipaturus: vt infra quib. ex cau. maio. l. antepen.

i *Pomponius.* Duo sunt hic casus. Primus secundū quosdā loquitur quādo ex persona filij pater de peculio tantū tenetur: quo casu & filius pro se & pro patre, & pater eo mortuo restitutionē petit: vt hic. secus si pater teneatur insolidū, vt quia iussit: vt §. ea. l. §. sed vtrū. ibi: proinde & si sine iussu &c. Secūdus casus de peculio castrēsi dicit. Alij dicūt quod primus casus est de quasi castrēsi: secūdus de castren. nec enim in alio profectio & aduentitio intelligi potest, vt dicunt: cū ibi mortuo filio nullæ remaneant obligationes pro quibus sit restituendus: vt ff. de fideiuss. l. qui contra. sed certe & idem est in castrensi vel quasi peculio: vt nullæ remaneant obligationes mortuo filio intestato: vt ff. de stipu. ser. si seruus communis. Tu ergo dic q̄ in primo responso loquitur de profectitio & aduentitio: in secundo de castren. & idem in quasi: in quibus omnibus mortuo filio intestato quasi pater heres olim, hodie vt verus heres habet restitutionem: vt §. de in integ. restit. non solum. & ff. e. minor autem magistratus. §. fi.

k *Quasi heredem.* olim enim non habebat heredem etiā ex castrēsi peculio, nisi ex testamento in castrensi: vt infra de castren. pecu. l. ij. hodie sic, vt in authen. de here. ab intesta. §. j. colla. ix.

l *Captus.* scilicet filius: immo pater post mortem filij.

m *Minori.* adulto tamen.

n *Cōmiserit.* peculiū, vel aliquē alium contractum faciendum: vt ff. e. l. cum mandato.

o *Per impuberem.* aliàs per impuberes: & aliàs per impuberem.

p *Contraxerit.* scilicet dominus.

q *Dicendum.* quantū ad hoc extraordinarium auxiliū pro impubere nō cessat cōmune auxilium: vt ff. de pecu. l. j. §. si cum impubere.

r *Et enim. Voluntate.* & ideo indignus restitutione: vt ff. e. cod. cum mandato.

s *Actione.* vt ff. de instito. ac. sed & si quis. in fi.

t *Minori.* libero vel seruo.

Si tamen. ✠ CASVS. Seruo minori fuit relicta fideicōmissaria libertas. deceptus fuit in mora petendi libertatem: nunquid ei subuenietur? Et dicitur quòd sic. Vi.

u *Cum remora et fit.* etiā sine interpellatione. vt ff. de vsur. mora. in prin. quæ in libertatibus fit: vt hic. Item in persona minorum in bonæ fidei iudiciis & legatis & fideicommisis, vt C. in quib. cau. in integ. restit. non est necess. in minorum.

x *Succurrere.* quia intelligitur liber mora facta: vt C. de fideicom. lib. l. cum libertatem. quod est verum: sed non per restitutionem. dic ergo quòd si interim fuit institutus sub conditione dandi, quam non impleuit credens se non liberum per moram heredis, vt domino non quæreret, restituitur vt impleat conditionem. & idem in legato. nam & in lucro succurritur: vt ff. e. o. ait prætor. §. hodie. nam & medio tempore quæsita post moram debent sibi dari: vt ff. de leg. ij. si quis seruo. libertatem autem ipso iure habet, vel traditur matri ad manumittendum cum fuit facta mora matri, non ex interpellatione: vt ff. de fideicom. lib. l. cum vero. §. apparet. & §. certe. sed nónne eo casu quo traditur matri. potest restitui vt pro ingenuo habeatur? fortè sic.

Minoribus. ✠ CASVS. Minor annis institutus adiuit hereditatem quæ erat ei dānosa. potest quidē restitui: qa & si lucrosa esset, restitui posset minor si esset implicita molestiis. Viuia.

Litibus.

Aduersus liberationem legati conditionalis vel cohærentis personæ filiusfa. minor restituitur. Bartolus.

Si quid minori fuerit filiofamilias legatū post mortē patris[b], vel fideicōmissum relictum, & captus est, fortè dū consentit patri paciscenti[c] ne legatū peteretur: potest dici in integrū restituendū: quoniā ipsius interest propter spē legati quod ei post mortem patris competit. Sed & si ei legatum sit aliquid quod personæ eius cohæret, puta ius militiæ[d], dicendum est posse eum restitui in integrum. interfuit enim eius non capi: cum hanc patri non acquireret, sed ipse haberet[e].

Aduersus negligentiam in non denuntiando adhibitam minor restituitur. Bart.

Et si heres sit institutus[f] si à patre in diebus centum sit emancipatus: mox patrē debuerit certiorare, nec fecerit, cum posset[g], qui eum emancipasset[h] si cognouisset: dicēdum erit posse eum restitui in integrum, parato patre eū emancipare.

Pater vt successor filij, item ipse filius minor in castrensi peculio restituitur. h. d. secundum tertiam positionem casus quæ est vera. & vide quod not. in l. pater qui castrensi. in prin. ff. de castren. pecul. vbi iste §. & huius materia examinatur plenissime. Bart.

Pomponius[i] adiicit, ex iis causis ex quib[u] in re peculiari filiifamilias restituuntur, posse & patrem quasi heredē[k] nomine filij post obitum eius impetrare cognitionem. Si autem filiusfami. sit, qui castrense peculium habeat: proculdubio ex his quæ ad castrense peculium spectant, in integrum restituendus erit, quasi in proprio patrimonio captus[l].

Seruus ratione minoris ætatis non restituitur in his quæ ad dominum spectant: secus si spectarent ad ipsum seruum, vt si libertatem respicerent. Bartolus.

Seruus autem minor annis vigintiquinque nullo modo restitui poterit: quoniam domini persona spectatur: qui sibi debebit imputare cur minori[m] rem commisit[n]. Quare & si per impuberem[o] contraxerit[p], idem erit dicendum[q]: vt & Marcellus libro secundo Digestorum scribit. Et si fortè libera peculij administratio minori seruo sit concessa, maior dominus ex hac causa non restituetur.

IIII. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

Et enim quodcunq; seruus ita gerit, volūtate[r] domini gerere intellegēdus est. Et magis hoc apparebit si aut de institoria actione[s] quæratur, aut si proponatur maiorem annis vigintiquinque negotium aliquod gerendum minori[t] mandasse, & illum in ea re deceptum esse.

V. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

Si tamen is seruus fuit, cui fideicommissaria libertas debebatur præsens, & fuit captus cum remora ei fit[u], poterit dici prætorem ei succurrere[x] oportere.

Licet quis nō lædatur in cōmodo pecuniario, sed vexetur litibus: potest restitui. B.

VI. IDEM libro decimo ad Edictum.

Minorib[y] vigintiquinque an. subuenitur per

✠ Adde secundū Bal. idē dicendū in ecclesia. se remittit ad not. per Archi. in c. episcopus. 12. quæs. 2.

a Vide Archi. 12. q. 2. c. episcopus. vbi quærit quid de ecclesia. vide eundem 20. q. 1. c. puello.

a *Litibus.* vt in locuplete hereditate[a] quã repudiare vult ideo, quia multis molestiis erat implicita: vt j. de arbit. cum lege. & j. ad Trebell. quia poterat. Eadem ergo ratione non restituitur contra tranſactionem, licet multo magis erat in debito, quia etiam verum debitum ſine moleſtia conſequi non poteſt.

Aut prætor. CASVS. Dictum eſt ſupra eo. l. j. §. prætor. quod cum minoribus geſtum erit &c. Nunc autem iuriſconſ. vult exponere verbum illud, geſtum, & dicit quòd generaliter accipitur hoc verbum geſtum. nam & ſi vendat vel emat, vel aliter contrahat, & deceptus ſit: reſtituetur minor. {SED ET SI.} Alicui minori ſoluta fuit pecunia à debitore ſuo, vel patris ſui. hãc pecuniam iſte minor perdidit. ſubuenitur iſti minori vt actio in debitorem reſtituatur: quia cum eo geſtum videtur: vnde conſulitur debitori vt iſtis tribus modis ſoluat ipſi minori, ſcilicet cum curatoris auctoritate. & ſi minor iſte non habet curatorem, compellitur accipere curatorem: vt infra eod. verſ. permittitur &c. Item deponere poteſt pecuniam iſte debitor in ædc ſacra. Item alio modo: quia ponequòd iudex præcipit ei debitori quòd ſoluat: & iſte debitor hoc ſoluat. certe hoc caſu minor non reſtituitur. {NON SOLVM.} Dictum eſt ſtatim in princip. huius l. §. ſed & ſi. quòd in ſolutionibus reſtituantur maiores, ſiue ſubuenitur minoribus. Sed pone quòd minor fideiubeat pro alio. ſuccurritur iſti minori. quidam tamen diſtinguere voluerunt. aut iudex approbauit: & tunc non reſtituatur. aut aduerſarius: & tunc reſtituatur. & ſic altero caſu reſtituetur, & altero non. ſed illi malè dixerunt: quia ſemper reſtituitur. {SED ET IN IVDICIIS.} Cum minor eſſem, promiſi tibi ſub pœna ne te conuenirem. poſtea te conueni. in pœnam incidi. reſtitui potero. {SED ET SI.} Minor hereditatem damnoſam adiuit: poteſt quidem reſtitui. idem in bo. poſſ. vel alia ſucceſsone. {NON SOLVM.} Paternam hereditatem cum minor eſſem adiui. potero quidem reſtitui. Sed pone quòd ſeruus cum libertate fuit à domino inſtitutus: & iſte ſeruus hereditatem adiuit: & multa poſt mortem domini adquiſiuit: modo conuenitur à creditoribus domini: petit reſtitui, cum ſit minor, vt bona alia quæ adquiſiuit, ſeparentur. dicitur hic quòd talis ſeruus reſtituendus eſt, vt bona ſua quæ adquiſiuit, ſeparentur: non vt deſinat eſſe heres. In fin. dicit quòd quicunque ſit ille qui reſtituitur, debet omnia reddere quæ habuit ex illa hereditate: non autem tenetur reddere quę perierunt ætatis infirmitate. {HODIE.} Dicitur hic quòd ſubuenitur minoribus in lucro amiſſo: vt ecce minor legatum ſibi relictum repudiauit, vel cum teſtator optimum ſeruorum ſuorum ei legaſſet, deteriorem elegit: vel cum promiſiſſet aliquid alternatiue, meliorem dedit. ſemper enim iſtis caſibus reſtituitur, cum lucrum amiſerit. in lucro enim ſemper reſtituitur: vt dixi. Viuianus.

b *Geſtum.* hæc dictio extenditur hic vltra ſuam ſignificationem: vt hic ſubiicit, & j. de verb. ſign. l. Labeo.

Minor venũtians beneficio eccleſiaſtico. an reſtituatur.

c *Quid aliud.* Nunquid ergo in ſpiritualibus, vt ſi renũtiauit beneficio eccleſiaſtico? videtur quòd non: quia in illis vt maior admittitur, & agit & cõuenitur, etiã ſi ſit minor. Item ideo quia magis videtur exoneratus quàm damnum paſſus. Item contra j. eo. l. verum. §. ex facto. in fi. §. ſol. vt ibi.

d *Conueniat debitorem,* extra iudiciũ, vel in iudicio de facto.

VII. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

At prætor: Geſtum[b] *eſſe dicetur.* Geſtum ſic accipimus, qualiterqualiter, ſiue cõtractus ſit, ſiue quid aliud[c] contigit. Proinde ſi emit aliquid, ſi vendidit, ſi ſocietatem coiit, ſi mutuam pecuniam accepit, & captus eſt: ei ſuccurretur.

Sed & ſi ei pecunia à debitore paterno ſoluta ſit, vel proprio, & hanc perdidit: dicẽdum eſt ei ſubueniri, quaſi geſtum ſit cum eo. Et ideo ſi minor cõueniat debitorem[d], adhibere debet[e] curatores, vt ei ſoluatur pecunia. ceterùm non ei compelletur ſoluere. Sed hodie ſolet pecunia in ædem[f] deponi, vt Pomponius libro vicenſimo octauo ſcribit, ne vel debitor vltrà vſuris[g] oneretur, vel creditor[h] minor perdat pecuniã: aut curatoribus ſolui, ſi[i] ſunt. Permittitur etiam ex conſtitutione[k] principum debitori compellere aduleſcentem ad petendos ſibi curatores. Quid tamen ſi prætor decernat ſoluendam pecuniam minori ſine curatoribus, & ſoluerit? an poſſit eſſe ſecurus? Dubitari poteſt. Puto autem, ſi allegans[l] minorem eſſe, compulſus ſit ad ſolutionem, nihil ei imputandum[m]: niſi fortè quaſi aduerſus iniuriam appellandum quis ei putet. Sed credo prætorem hunc minorem in integrum reſtitui volentem auditurum non eſſe[n].

Minori quaſi cum eo geſtum ſit ſuccurritur ſiue intercedat, ſiue litiget, vel hereditatem vel aliam ſucceſsionem apprehendat. Bartolus.

Non ſolùm autem in his ei ſuccurritur, ſed etiam in interuentionibus: vt puta ſi fidenſſorio nomine ſe vel rẽ ſuam obligauit. Pomponius autem videtur adquieſcere

A nam de iure nullo modo poteſt: vt C. de auct. præſ. l. clarum.

e *Debet.* minor: vt C. qui penu. tuto. vel cura. l. admone eã. & C. ſi aduer. ſol. l. j. hodie tamen iudiciali ſentẽtia interueniẽte: vt inſti. qui ali li. vel non. §. nunc admonendi. & j. ſtatim.

f *In ædem.* ſacram: vt infra depoſi. l. j. §. ſi pecunia. in fi. §.

g *Vltrà vſuris.* Hæc ratio non eſt neceſſaria. nam & ſine depoſitione non currunt vſuræ: vt infra de vſur. l. pecuniæ. §. fina. & l. cum quidam. §. ſi pupillo. Vel dic quòd bona eſt ratio, & erant debitæ ex conuentione vſuræ: ſed in d. l. cum quidam per officium iudicis. & in d. l. pecunię. nondum cœperant currere maiores: ideoque facilius poterant impediri: vt C. de vſuris. l. ſi per te non ſtat.

h *Vel creditor.* vel etiã ipſe debitor. & hæc eſt ratio bona.

i *Soluí.* ſcilicet ſolet.

k *Ex conſtitutione.* ad petendos. Quomodo hoc, cum non debeat compelli prætereaquam in litem: vt inſtitut. de cura. §. item inuiti? Reſpon. & hic erat lis. ſi autem eſſet pupillus, & ageret: non cogitur. ſi conuenitur, non cogitur hunc vel illum accipere: ſed cogitur aliquem eligere: vt infra de tuto. l. qui habet. §. ſi pupillus. & §. idem Celſius ait. quæ eſt contra. vel non accipit inuitus, cogitur tamen velle, & ſic accipere captus pignoribus: vt d. l. qui habet. & inſtitu. de ſatisda. tut. vel curat. §. pe.

l *Si allegans.* ſcilicet debitor.

m *Imputandum.* Hic no. arg. quòd iuſſus iudicis excuſat, & facit licitum quod aliàs eſſet illicitum. ſic infra ad Sila. l. ſi quis quaſi. & ſ. de iuriſdi. omn. iud. l. ſi quis id. §. doli. & de his qui not. infa. l. furti. §. qui iuſſu. & j. quod cum fal. tu. au l. interdum. & l. nouiſsime. & j. de aqua plu. arcen. l. ij. §. Celſius. & l. quanquam. & l. quod principis. & optime facit infra quæ in frau. cred. l. qui autem. §. apud Labeonem. & infra de ſolu. ſi ſtipulatus. §. ſi lancem. Quandoque non: vt C. ſi propter pub. penu. l. fin. Item not. quòd coacta voluntas excuſatur, vt C. de ſepul. vio. l. ſi ſeruus. & C. de adul. l. fœdiſsimam. & j. de regu. iur. l. velle. Item nota. cum debitor pupillaris ſoluit: aut conſequitur plenam, aut pleniorem, aut pleniſsimam ſecuritatem. Plenam, vt ſi ſine auctoritate tutoris & iudicis ſoluatur pupillo. nam vtraque obligatio remanet. ſi tamen ſalua pecunia ſit, habet exceptionem: vt inſtit. qui. ali. li. vel non. §. fi. & j. de ſolu. in pupillo. Pleniorem, vt ſi cum auctoritate tutoris: quia tunc vtraque tollitur, ſed per in integrum reſtitu. ſuccurritur ſi eam perdiderit: vt j. de adminiſtra tuto. l. Lucius Titius curator. §. tutelæ iudicio. & §. fi. & C. ſi tutor vel curator inter. l. etiam. In caſibus etiam ſola auctoritas tutoris pleniſsimam liberationem inducit: vt C. de admini. tuto. l. ſancimus. in fi. & l. conſtitutione. & ad Trẽbel. l. ſancimus. Pleniſsimam autem, vt ſi cum auctoritate iudicis: vt inſt. qui. ali. li. vel non. §. nunc admonendi. & C. de admini. tut. l. ſancimus. & hic. Econtra ſi ſoluit quod debet, nec facit accipiẽtis, nec liberatur niſi conſumpta pecunia: vt j. de ſol. quòd ſi forte. §. fin. & infra ſi cert. pet. l. non omnis. §. ſi pupillus. & hoc ſi debitum ſoluit vtroque iure. Si autem debitum tantum ciuiliter, vel indebitum vtroque iure. communi iure vt maior tutus eſt condic. indebi. ſi debitum naturaliter tantum, habet in integrum reſtitutionem, ſecundum Pla. Idem in adulto ſecundum nos: ſed in pupillo ſecundum Pla. ſecus, quia ſine reſtitutione: vt j. de cõdic. indebi. interdum.

n *Auditurum non eſſe.* ſed cur ſecus in vẽdendo prædio ſi pre-

541

ses decretum interposuit. nam & post minor restituitur: vt C. de præ. mi. l. si quidem. quæ est contra? Respon. ibi non taxat pretium licet iubeat distrahi: at hic totius debiti solutionem facere iubet. Vel melius aliud in solutione quæ fit ex necessitate: ideoque promptius succurritur debitori: venditio autem ex voluntate. Permittit enim prætor venditionem, vt ibi: solutionem iubet, vt hic: argu. j. eo. quò si minor. §. pen.

a *Distinguentibus*. in hunc modum quem subiicit, vt altero casu teneatur, altero non. & erit argum. pro eodem supra qui satisda. cog. l. ii ab arbitro. Accurſius.

b *Doceat*. quod semper præsumo, nisi in rem suam fideiubeat: vt supra qui satisd. cogan. l. de die. §. j. & argu. infra de pecu. l. iij. §. Iulianus. & hoc siue pro parte, siue pro extraneo fideiusserit: vt di xi supra eo. l. iij. §. sed vtrum.

c *Dum agit*. forte promiserat pœnam si ageret, vel ille cui successit, vel dimisit allegationes in causa: vt j. eod. l. minor autem. & infra l. proxi. §. fin. vel excep. quando conuenitur: vt C. sen. rescin. non pos. l. penul.

d *Sed & si hereditatem*. lucrosam vel damnosam.

e *Vel alia successione*. veluti fideicommissaria hereditas ei restituitur: quia tunc effectu quodam heres est: vt infra quod cum eo. l. si filiusfami. §. j. vel postulauit bona sibi addici causa conseruandarum libertatum: vt institu. de eo cui li. cau. bo. addi. §. penul. Vel occupauit bona peculiaria filij vel serui: quia extunc quasi heres videtur: vt supra eo. l. denique. §. Pomponius adiicit.

f *Ex necessariis*. f. tantum. nã & filius est necessarius, & seruus: vt instit. de here. qua. & dif. in prin. §. sui. Et de filiis dic secundum Pla. quia impuberes etiam citra restitutionem iuuantur: sed puberes non citra restitutionem, si adierunt: vt j. de adqui. hered. l. impuberibus. & l. si minor. tu dic idem in vtroque, scilicet quòd per restitutionem iuuentur: vt hic dicit. & j. de adquiren. hered. l. necessariis. in princip. quod est verum, si impubes adiuit cum auctoritate tutoris. & in d. l. impuberibus. appellat puberes maiores xxv. ann. & impuberes minores, in seruo autem dic quòd antequã immisceat, potest separationem impetrare: vt j. de separa. l. j. §. fi. at postea non nisi per restitutionem: vt hic: qua restitutione separatio conceditur, non autẽ vt heres, desinat esse. cũ sit necessarius: vt j. de adquir. her. l. necessariis. in fin. & instit. de here. qua. & diff. §. j. quæ sunt contra.

g *Impetrabit*. in aliquo, scilicet vt separatio fiat, non vt hereditatem repudiet.

h *Bonorum suorum*. id est peculij. Accursius.

i *Præstare*. ei qui nunc erit heres si dolo in hoc decipiatur.

k *Ætatis*. vt hic, & j. de lib. le. tutor decedens. & j. eo. quod si minor. §. restitutio. secus si de dolo: vt C. de repud. l. j. in fin. & j. e. l. si ex causa. §. nunc videndum.

Ersi. j. CASVS. Princip. huius l. duobus modis potest intelligi, vt loquatur quando rem aliquam vendidi ego minor pro x. puta facta venditione, & traditione secuta: postea alius offert xij. dicitur hic quòd potero restitui. Secundo potest intelligi quando vendidi eo pacto vt iste emptor rem mihi restitueret, & ego ei pretium, si venerit aliquis vsque ad mensem qui plus mihi daret. non venit, transactus est mensem qui plus mihi daret. quæritur vtrum possim petere in integr. restitut. si veniat aliquis qui mihi plus polliceatur, etiam post mensem? Et respon. quòd sic. Secundo dicit quòd minores restitui debent si vendantur puta bona sua quæ erant seruanda præcepto legis vel testatoris: vt ita restitutio causa cognita datur: quia nullus cum eis contraheret si non fieret restitutio causa cognita, id est si indistincte restituerentur. {RESTITVTVS.} Minor adiuit hered. restitutus est vt eam dimittat. potest restitui vt eam adeat. & ita rursum potest restitui vt eam dimittat. {SED QVOD.} In isto §. allegantur duo dicta. Paterfamil. minorem instituit: eidemque seruum testatoris substituit. minor repudiauit hered. & ita erat locus substitutioni. minor petit restitui vt liceat adire: quia repudiauerat. dicit Pomponius minore restituto substitutum seruum desinere esse heredem: sed liber remanet. Retento primo casu aliud erat quod dicit. Pompo. quòd si minor adierit hereditatem, & per restitutionem fuerit absentus: postea non poterit esse locus substitutioni: quia seruus nec liber nec heres erit. & vtroque modo male dicit: quia in primo casu remanet liber & heres, sed solo nomine quia directæ actiones quas habet, sunt inanes isto casu secundo distinguendo. {ITEM SI NON.} Minor cum esset condemnatus, debebat appellare à sententia lata contra se. post x. dies potest restitui vt appellet. Itẽ dicit quòd subuenitur minoribus in remediciis: quia si minor habet causam: si istam causam suam non expediuit intra triennium, & sic lapsum fuerit triennium, potest restitui vt habeatur intra triennium: quia & hoc casu minor potest restitui: & hoc subiicit hic. Item subuenitur maioribus si probent se abfuisse ex iusta causa. Cum citatus esset minor tribus edictis, vel vno pro tribus, non venit ad iudicium, iusta forte ex causa: imò ex culpa: & sic fuit quasi contumax condemnatus. potest quidem restitui. Viuia.

l *Et si*. aliàs lex. & alias. §.

m *Sine dolo*. sed sui facilitate.

n *Vel in optionis legato*. maiori daretur de dolo. ſ. de dolo. l. si quis affirmauerit. §. j. si dolo in hoc deciperetur.

o *Duas res*. duo promittit qui hanc vel illam rem promittit, secundum Ioan. vt infra depos. l. ei apud. §. quòd si de pluribus. vnde videtur vtrunque deberi: vt infra de constit. pe. l. illud. & infra de verbo. obligat. si duo rei. & infra de aur. & argen. leg. si quis ita. Sed arg. contra infra quando dil. le. ce. l. cum illud.

p *Et pretiosiorem*. quia etiam deteriorem dando poterat liberari: vt j. de iure do. l. plerunque. in fine. Sed quid si vtranque? Respon. repetit quam vult etiam maior condict. indebi. vt C. de condict. indebi. l. penult. Accursius.

q *Dicitur*. vt supra l. proxi. §. hodie.

r *Qui plus liceatur*. potest plane legi. Item potest intelligi vt si vendita fuerit sub pacto additionis in diem, & post diem offerebat quidam meliorẽ conditionẽ. restituitur minor quasi paruum tempus apposuerit.

s *Idem faciunt in his*. subaudi maxime rebus mobilibus.

t *Seruari eis debent*. vel quia hoc testator præcepit: vel lex præcepit: vt C. de admin. tut. l. lex quæ. §. j. & §. ij. in fin.

u *Quod circunspectè*. scilicet quod admittatur licitatio.

x *Distrahantur*. vt hic, & infra eod. quòd si minor. §. non semper. & C. ad Trebel. sancimus. in prin. & infra de admi. tu. cum plures. §. j.

y *Et districtè*. ecce quare dixit circumspectè.

in rem eius peruenit, nec periit per ætatis[k] imbecillitatem.

Minoribus deceptis in eo quod non sunt lucrati, succurritur. h. d. cum l. seq. vsque ad §. restitutus. Bartolus.

Hodie certo iure vtimur, vt & in lucro minoribus succurratur. Pomponius quoq; libro vicensimo octauo scribit, & si[l] sine dolo[m] cuiusquam legatum repudiauerit, vel in optionis legato[n] captus sit, dum elegit deteriorẽ, vel si duas res[o] promiserit, illam, aut illam, & pretiosiorem[p] dederit, debere subueniri: & subueniendum est. Quæsitum est ex eo quòd in lucro quoque minoribus subueniendum dicitur[q], si res eius venierit, & existat qui plus liceatur[r], an in integrum propter lucrum restituendus sit. Et cottidie prætores eos restituunt, vt rursum admittatur licitatio. Idẽ faciunt & in his[s] rebus quæ seruari eis debent[t]. quod circunspectè[u] erit faciendum. Ceterum nemo accedet ad emptionem rerum pupillarium nec si bona fide distrahantur[x]. Et districtè[y]

distinguentibus[a], arbiter ad fideiussores probandos constitutus eum probauit, an verò ipse aduersarius. Mihi autem semper succurrendum videtur si minor sit, & se circunuentum doceat.[b] Sed & in iudiciis subuenitur, siue dum agit[c] siue dum conuenitur, captus sit. Sed & si hereditatem[d] minor adiit minus lucrosam: succurritur ei vt se possit abstinere. nam & hic acceptus* est. Idem & in bonorum possessione, vel alia successione[e].

Minor aduersus fideiussionem restituitur, etiam si sit tanquam idoneus per iudicem approbatus. Bald.

Non solùm autẽ filius qui se miscuit paternæ hereditati, sed & si aliquis sit ex necessariis[f] minor annis, simili modo restitutionẽ impetrabit[g]: veluti si seruus sit cum libertate institutus. dicẽdum enim erit, si se miscuit, posse ei subueniri ætatis beneficio, vt habeat bonorum suorum[h] separationem. Planè qui post aditam hereditatem restituitur: debet præstare[i] si quid ex hereditate

a *Subiectæ sunt.* vt fructus.

b *Doceatur.* vt hic,& C.si aduer.vend. l. fina. idem si patiatur enorme damnum:vt infra eodem.si ex causa.l.pen.in aliis autem restituitur pro quolibet damno,dummodo non minimo, & pro leui negligentia: licet fraus non interueniat : vt infra cod.tutor.j. respon. & l.penult.

Immiscere est suorum, adire vero extraneorum.

c *Misceat.* immiscere suorum est, adire extraneorum: vt institu. de here.quali.& dif.§. extraneis. in glos. de adeunda.

d *Rursus restitui.* etiam si noua causa non afferatur. secus in sententia : vt C. si sæpius in integr. restitu. l. ij. secundum quosdam. hic enim non contra sententiam, sed contra aditionem : & est ratio: quia sententia non debet esse delusoria : vt infra de iudi. si prætor in fine. primi respon. Vel dic quòd si semel est concessa, & iterum datur : vt hic , nisi in casibus propter affectionem patris : vt C. de bo. quæ libe.l.fina. §. vbi autem. quæ est contra. si autem denegata , non petitur iterum, nisi causa noua interueniente, &c. vt C. si sæpius in integr.restit.l.j. ij. & iij. & sunt nouæ nouiter quæsitæ, & antiquæ quæ primo iudicio propositæ non fuerunt.

Sententia nõ debet esse delusoria.

e *Sed quod Papinia.* duo dicit Papinia.Primum, quòd si seruus substitutus adiuit, & pupillus fuit restitutus vt adeat quod repudiauerat: quòd hic seruus remaneat liber, non autem heres . Secundum, quòd si pupillus primo adiuit, & per restitutionem fuit abstentus : quòd seruus neque heres, neque liber erit. autor tamen huius l.primo eum reprehendit in secundo dicto distinguendo , postea in primo. Si autem pupillus in fraudem omisisset ex testamento , & ab intestato teneret, subuenitur substitutis sicut & aliis ex testamento honoratis : vt infra de vulga.substitu.l.moribus.§.plane.& infra si quis omis. cau. testa. l.j.in princip.

f *Remanere.* q.d.non heres:vt arg.infra de iud.l.cum prætor. j.respon.in quo corrigitur infra.

g *Neque.* id est non.

h *Non per omnia verum est.* scilicet duplex dictum Papiniani.

i *Abstinente.* per in integrum restitutionem.

k *In extraneo pupillo.* vbi plus dubitabatur.

l *Substituto.* Hoc ex benignitate conceditur quando heredi- D tas non est soluendo,ne defunctus iniuria afficiatur:vt institit. quib.ex cau.manu.non li.§.licet.vbi autem est soluendo,non curauit lex eum cogere : cum verisimile sit quod plures vellent:vt arg.C.de necess.ser.l.fin.potest tamen si vult, si alij legitimi nollent.& sic diligenter nota & bene,quòd non vt here admittitur hic necessarius : sed vt quidam minister.

Bald.dicit istã gl.sing. ad hoc & dispensator bonorũ dicitur ille qui petit sibi bona addici causa liberatũ conser uandarum hoc addito & gl.nõ appellat cum dispensato.

a Et idem dicunt quidam in quolibet extraneo substituto : vt tali casu,restituto scilicet herede vt dimittat : non admittatur iure substitutionis:sed legitimi vocentur,& pro eis est.C.de impu.& aliis substit.l.post aditam.& j.de succes.edict.l.fin. & j. de adquiren.here.si minor. Tu dic in extraneo secus,scilicet vt admittatur vt substitutus:vt j.de re iudi.l.ex contractu. & infra ad Tertyl.l.j.§.si quis adita.& l.ij.§.si bonorum. & infra de vulga.substit.l.sed si plures.§.in arrogato. versi.ego etiam. Nec ob. d. l. post aditam. quia nec videtur adita data restitutione:vt C.de in integ.restitu.mi. l. non videtur. Item nec d. l.infra de succes.edict.l.fin.si recte casum ibi posueris. prior enim cognatus tempore fuit excluſus : secundus quoque.sed quia prior minor fuerat, restitutus est vt adiret. Item impetrauit vt abstineret.deinde secundus tempore quodam exclusus volebat admitti : quod videbatur : quia ex quo repudiat primus , secundi tempora cedunt:vt institut.de bono.possess. §.finali. negatur tamen , quia huic obstat præterita negligentia. Vel dic quòd ibi loquitur in cognatis qui tempore harum legum de iure prætorio admittebantur: cui prætor suum ideo non dedit auxiliũ, ne quod prius dedit, isti idipsum concedendo auferre videatur:ficq; ius prætorium ludibrio esset. adgnatus autem suo iure succedit, nec excluditur per ius prætorium:vt infra ad Tertyllia.l.j.§. si quis adita. nam sine mysterio non ponitur ius antiquum, id est lex.xij. tabu. quæ vocat adgnatos non dicit ius prætorium. Item non ob. d. l. infra de adquirend. heredi. l.si minor. quia licet ibi dicatur quòd non cogitur , non tamen dicit ipsum repelli si velit : sed necessarius (vt dixi)non fit heres: & est ratio, quia tempore harum legum non erat liber nisi expresse data esset libertas. & hoc bene erat hic. & esset adita hereditas ex eo gradu ex quo fuit data libertas. & hoc non erat hic. nam à seipso eam accepit:vt infra de lega. præstan. l. sed & si pro dote. §. non omnia. & infra de hered. instit.sed & si in conditione.§.fina. & infra de adquirend. hered. ex parte. Sed hic non habet hereditatem ex eo gradu, id est substitutione. expirauit enim semel ab instituto adita hereditate.ergo nec libertatem habet eadem ratione:& sic priuatur vtraque de rigore. Item sicut aliàs vt libertas competat , sufficit semel extitisse heredem qui institutus est:vt infra de fideicommiss.liber.l.cum quasi.§.sed & si quis. ita & hic vt denegetur ex substitutione libertas, institutum semel adiuisse sufficit.

adiit hereditatem , mox abstentus est substitutum pupillo seruum cum libertate non posse heredem existere , neque g liberum esse: non per omnia verum est h. nam si non est soluendo hereditas : abstinente i se herede & diuus Pius rescripsit , & imperator noster, & quidem in extraneo pupillo k locum fore necessario substituto l. Et quod ait m liberum manere , tale est , quasi non & heres maneat n , cum pupillus impetrat restitutionem posteaquam abstentus est. Cum enim o pupillus heres non fiat , sed vtiles P actiones habeat : sine dubio heres manebit qui semel extitit.

Restitutus vt adeat, potest restitui vt repudiet, & econtra. Bartolus.

Restitutus autem , cum se hereditati misceat c, vel eam adeat quam repudiauit : rursus restitui d poterit vt se abstineat. & hoc & rescriptum & responsum est.

Fortis est , & hoc intendit : Substitutio vulgaris expirat adita hereditate: & ea per restitutionem repudiata in herede necessario vires reassumit , si hereditas non est soluendo. Item qui semel est heres, per restitutionem non desinit esse heres directo , sed vtiliter . Primò ponit duo dicta Papiniani. secundò ponitur reprehensio secundi dicti. tertiò ponitur reprehensio primi . secunda ibi, non per omnia. tertia ibi , & quod ait. Bartolus.

Sed quod Papinianus e libro secundo responsorum ait , minori substitutum seruum necessarium repudiante quidem hereditatem minore necessarium fore : & si C fuerit restitutus minor, liberum nihilo minus remanere f: si autem prius minor

Minor qui non appellauit, potest restitui vt appellet. Bartolus.

Item si non prouocauit intra diem q, subuenitur [ei] vt prouocet. finge r enim hoc desiderare.

Si propter absentiam minoris instantia sit perempta, minor restituitur. Item maior ex causa. Bartolus.

Item & in eremodiciis s † ei

m *Et quod ait.* scilicet Papinianus in primo casu, vbi minor primo repudiauit.

n *Maneat.* quod falsum est.

o *Cum enim.* bene dico falsum esse,cum &c.

p *Sed vtiles.* Hic not. quòd restitutio non restituit omnia in pristinum statum,sed exceptionem inducit: vt dixi supra eo denique.§.sed vtrum. Arg.contra infra quæ in fraud.cred.ait prætor.§.præterea.Item no.quòd qui habet vtilem actionem, directæ præponitur:vt infra si ager vect.l.j.§.fina. & supra de procura.in causæ.in fine. Item not.quòd qui semel est heres, semper erit heres:vt infra de hered. institut. ei qui soluendo. ad fin.titu. & institu.de fideicommiss.hered.§. restituta.& infra de vulga.substit.l.ex facto.§.Iulianus.in princi.nisi in tribus casibus:vt institu.de hered.ab intesta.§. interdum. versi. per contrarium.& infra de vulga. substitu.l. in substitutione. & l.ex facto.in fin.

q *Item si non prouocauit intra diem.* biduum vel triduum olim: hodie decem dierum spatium:vt in authentic. de appella.§.ij. colla.ix.

r *Finge enim hoc desiderare.* scilicet minorem vt tantum appellaret.nam ad totam causam potest restitui : vt supra de in integrum restitu.l.fin.hodie dicunt quidam ipso iure hoc tempus minori non currere:vt C.in quib.cau. in integ.restit.l.fi. Tu dicas quòd speciale est in tẽporibus istis quibus iudicia firmantur:vt in authen.de here.& Fal.§. pupillus.& C.de iudi. properandum.§. fina. maxime propter auctoritatem rei iudicatæ:vt j.manda.si fideiussor conuentus.§.in omnibus. quæ etiam per gratiam lata tenet : vt j. ad Trebel. seruo inuito.§. cum prætor.

s *Item & in eremodiciis.* quòd dixi vbi sententia datur cõtra minorem

norem vt possit restitui ad appellādum: hic & si non fuit lata, sed triennū cucurrit: & sic desertū est iudicium: quod eremo dicitū ab ereme dica, id est deserta causa hic dicitur. & hoc cū tutor vel curator non sunt soluendo: vt C. de iudic. properandum. §. fina. & §. cum autem. in princip.

Temporalia dicuntur debita minorum.

a *Subuenitur.* minori: quia & maiori quandoque: vt hic subiicit, constat autem &c.

b *Iusta causa.* & probabili & necessaria, quando nullo modo vel minus bene fuit defensus: vt diximus supra de in integrum restitut. l. fina. Accursius.

Minor etiam.} CASVS. Minor fuit condemnatus in c. & fuit sententia mandata executioni in res ipsius minoris: & fuerunt istæ res postea venditæ. dicitur hic q minor potest restitui ad pecuniam ex illis rebus distractis redactam: & etiam ad res alienatas potest restitui ita demum si grande damnum iste minor patiatur. {IN DOTIS.} Si mulier minor cum nuberet, dedit vltra quàm posset, inspecto ære alieno, in dotem, vel vltra totum suum patrimonium: restituitur talis mulier. {NVNC.} Quæritur hic an minor restituatur in delictis? Et respon. quòd non restituitur in delictis, siue committat delictum in contractu: vt si in re deposita vel commodata dolum commisit: siue extra contractum: vt si faciat furtum, non subuenitur ei in his casibus. in duobus tamen casibus minori in delictis subuenitur: vt si conueniatur. l. Aquil. & poterat confiteri, vt sic teneatur in simplum: & nō fuit confessus. Item si potuit transigere, & non transigat. his enim duobus casibus subuenitur in delictis minori, vt in primo casu pro confesso habeatur: in secundo pro transacto habeatur. {SI MVLIER.} Vxor mea repudium mihi misit, & dolo suo dedit causam diuortio, & sic dotem perdidit de iure: an ad eam possit restitui ne amittat? Et respon. quòd non. {PAPINIANVS.} Si minor xxv. an. maior tamen xx. venundari se passus sit ad pretium participandum: non potest talis minor restitui, cum statum suum mutauerit perdendo illum: & sic inspecto iure ciuili, cum nihil vel nullus sit, restitui non potest. {SI IN COMMISSVM.} Minor aliquis cum portaret merces suas per locum vnde pedagium soluere debebat: non soluit: & ideo merces suæ confiscatæ sunt. dicitur hic quòd talis minor potest restitui si non commisit dolū: quia si dolum commisit portando merces per viam non consuetam & per nemus, & sic nollet soluere pedagium, secus est: quia hoc casu cum commisit dolum, non potest restitui. {ADVERSVS.} Minor xxv. an. seruum suum manumisit: & in hoc deceptus est. non restituitur nisi ex magna causa: veruntamen intra annum poterit agere iste manumissor contra manumissum act. de dolo. sed pòst tribus actionibus conquestus, si pòst contrectauit manumissus ex dolo in seruitute facto seruus non tenetur. Viuianus.

c *Si quasi contumax.* cum ex culpa propter non iustam causam non venit ad sententiam audiendam. secus si dolo forte, in quo non subuenitur: vt infra l. proxi. §. nunc. Dolum autem committit qui vocatus non venit, nullam causam habens non veniendi: vt infra de regu. iur. l. non potest dolo. Alij dicunt minorem non posse esse contumacem, cum se defendere nequit: vt infra de re iudi. l. contra pupillum. & de bo. auct. iudi. poss. l. si minor. & C. si aduer. rem iu. l. cum & minores. & secundum hoc dices quòd tutore auctore subiit iudi-

subuenitur. [c] Constat autem omnis ætatis hominibus restaurationē eremodicij præstari si se doceant ex iusta causa [b] abfuisse.

Contumacia non priuat minorem beneficio restitutionis in integrum. Bartolus.

VII I. HERMOGENIANVS libro primo iuris Epitomarum.

MInor etiam si quasi cōtumax [c] condemnatus sit: in integrum restitutionis auxilium implorabit. B

Minore restituto aduersus sententiam, intelligitur restitutus aduersus executionem, & etiam aduersus venditionem si magnum damnum immineat. h. d.

IX. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

SI ex causa [d] iudicati pignora minoris capta sint & distracta, [e] mox restitutus sit aduersus sententiam [f] præsidis vel procuratoris Cæsaris: videdum an ea reuocari debeant quæ distracta sunt. Nā illud certum est, pecuniam [g] ex causa iudicati solutam, ei restituendam. Sed interest ipsius corpora potius habere. & puto interdum permittendum: id est si grande [h] damnum sit minoris. C

Aduersus dotis constitutionem mulieri lege subuenitur. Bartolus.

A cium, quo casu potest damnari: vt ĵ. de admi. tut. l. j. §. j. Vel dices quod etiam ipse tutor fuit contumax, & per hoc satis fuit contumax ipse minor. vel dicas quòd hic loquitur in sententia interlocutoria de mittendo in possessionem: quæ contra pupillum etiam dari potest. Vel dic quòd hæc contumacia fuit in non restituendo: vt ĵ. de ap. l. fina. §. insuper. Prima non videtur stare posse.

d *Si ex causa iudicati.* lata sententia contra ipsum minorem cum auctoritate tutoris vel curatoris.

e *Distracta* ab executore.

f *Sententiam* primam non dico executiuam.

g *Pecuniam.* receptam ex pignoribus cū ipse minor non tenebatur.

h *Si grande.* hic not. quòd si pignus cœpit à minore, scilicet conuentionale, & creditor vendat, restituitur minor: vt & in aliis suis contractibus pro leui damno: vt C. de præ. mi. l. j. si autem est prætorium vel iudiciale, tunc ita demum si grande damnum interueniat: vt hic, & infra e l. penul. vel fraudis consilium interuenerit: vt supra eod. & Bolog. si fine. §. idem faciunt. Si autem à prædecessore minoris cœpit: hic triplex est opinio. Prima vt habeat locum restitutio si grande damnum interuenit, vel si consilium fraudis cum emptore participatum sit: vt C. de præ. mi. l. ij. & si aduer. vend. pign. l. ij. Alij exigunt vtrunq;. Tu dicere potes quòd nullo modo restituitur tunc: vt infra eo. Aemilius.

† Lud. Ro. *in suis sin. in verbo, minor. le. 7. dicit, quòd Bar. hic gloriatur de isto tex. & ex eo elicitur cautela quæ est multum sin. si esset vera. de quo vide in primis interpreta. hic: quia infra e l. penul. fraudis consilium interuenerit: vt supra eod. & Bolog. si fine. §. idem faciunt. Si autem à prædecessore minoris cœpit: hic triplex est opinio. Prima vt habeat locum restitutio si grande damnum interuenit, vel si consilium fraudis cum emptore participatum sit: vt C. de præ. mi. l. ij. & si aduer. vend. pign. l. ij. Alij exigunt vtrunq;. Tu dicere potes quòd nullo modo restituitur tunc: vt infra eo. Aemilius.*

i *In dotis quoque modo.* id est quantitate. Accursius.

k *Vltra vires.* vt cum haberet centum, & quinquaginta deberet, in dotem promisit. lx. vel tota cētum. si autem vltra ipsum patrimonium, ipso iure nulla est promissio: vt ĵ. de iur. do. siue generalis. sed videtur hoc non esse ratione ætatis, sed communi iure, cum & maiori idem concedatur: vt infra de iure do. l. iure succursum. §. fin. quæ est contra. Solu. ibi in æstimatione rerum fuit deceptio: hic in hoc ipso quòd totam dotem dedit. Vel dic quòd ibi fuit ex proposito alter in dolo, vnde maiori & minori subuenitur. si autem sine proposito, minor restituitur, maior non: nisi vltra dimidiam decipiatur: vt C. de rescin. ven. l. ij. & facit ĵ. eo. in causa. ij. §. fi. & C. si aduer. dotem. l. j. & C. de iure do. l. nulla.

l *Patrimonium.* non deducto ære alieno, vel etiam quia vir nō erat dignus tanta dote.

m *In delictis.* ex animo prouenientibus. Accursius.

n *Non ei subuenietur.* vt hic, & infra ad l. Aquil. sed & si quemcunq;. §. sed & si infans. hoc si est doli capax. aliàs nō tenetur: vt instit. de oblig. quæ ex delict. §. penult.

o *Pro fure.* id est in simplo & quadruplo, in quibus tenetur fur. idem dico si in qualibet alia actione potuit transigere.

p *Et subuenietur.* vt damnetur in ea tantum summa in qua aduersarius voluit esse contentus: non vt compellat eos transigere. Sed quid si non appareat? tunc arbitrio iudicis. Sed an infamis ex tali transactione fiet? Respon. non: vt ff. de infa. l. furti. §. qui iussu. Et vt plene videas, dic aut minor deliquit ex culpa: & tunc in totum restituitur, vt in nihilum teneatur: vt C. si aduer. delict. l. j. aut ex dolo, & tunc nullo modo restituitur: vt ea l. dicitur. & infra ead. l. §. fi in commissum. nisi vt pro transacto habeatur, vel pro confesso: vt hic, & hoc si ciuiliter conuenitur. Si vero criminaliter ex delicto ex animo commisso, non subuenitur, nisi quatenus &c. excepto crimine adulterij: vt infra eodem. auxilium. In duobus tamen

Minor delinquens an semper restituatur.

men casibus etiã si dolo deliquerit, non tenetur. Primus est C. si aduer. delic. l. fi. Secundus est Cod. ex qui. cau. infa. irro. l. peu. Alij vero distinxerũt, aut delictũ est in faciendo, vt tunc nõ succurratur: aut in prætermittendo, & tunc sic: vt d. l. C. si aduer. delict. l. fi. Tu dic contra per eandẽ l. quia tantũ in maioribus obtinet illud statutum. q. d. si esset in minoribus, non restituerentur propter delictum quod est in prætermittendo.

a *Si mulier cum culpa.* i. dolo. nã si culpa tantum, restituitur in totum: vt dixi s. §. proxi. quæ diuisio, id est diuortiũ iure isto facile fiebat: sed qui culpam præstabat: si mulier, dotẽ perdebat: si maritus, tũc perdebat donationem: vt C. de repud. consensu. & propter hoc restitutio hic petitur vt exceptio nõ obstet mulieri in dote: marito in donatione. hodie vero raro permittitur diuortium iure nostro: vt in auth. vt lice. ma. & auiæ. §. quia vero plurimas. colla. viij. iure canonico rarius.

b *Et non subuenitur.* vt j. eo. auxiliũ. si tamen sit maior xiiij. annis: vt j. de adul. l. si minor.

Si mulier cum culpa[a] diuertisset, velit sibi subueniri, vel si maritus: puto restitutionem non habendam. Est enim delictum non modicum. nam & si adulterium minor commisit, ei non subuenitur.[b]

Aduersus actum per quem status alicuius permittur, restitutio non conceditur. Bart.

Papinianus ait, si maior annis viginti, minor viginti quinq; se in seruitutẽ venire B patiatur, id est si pretiũ participatus est, non solere restitui: sed hoc meritò, quoniã res nec capit restitutionem cum statum mutat[c].

Aduersus commissum vectigal minor debet restitui. Bartolus.

Si in commissum[d] incidisse vectigalis dicatur: erit in integrũ restitutio[e]. Quod sic erit accipiendũ, si non dolus ipsorum interueniat. ceterum cessabit restitutio.

Aduersus libertatem minor non restituitur nisi à principe ex causa, sed ad cetera damna contra manumissum actione de dolo succurritur. Bartolus.

Aduersus libertatem[f] quo- C que minori à prætore subueniri impossibile est:

x. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

NIsi ex magna causa hoc à principe g fuerit consecutus.

XI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

VErũm vel de dolo[h], vel vtilis actio[i] erit[k] in id quod minoris interfuit non manumitti. Proinde quicquid hic haberet si non manumisisset, id ẽ. nunc præstabitur.[l]

Aduersus manumissum competunt actiones in rem pro rebus in seruitute distractis: non actiones ex delicto. Bart.

Sed & nomine carũ rerum quas dominicas seruus manumissus supprimebat, competunt aduersus eum actiones ad exhibendum, & furti[m] & condictio: videlicet quoniã & manumissus eas contrectabat. Ceterùm ex delicto in seruitutem facto, domino[n] aduersus eum post libertatem actio non competit. & hoc rescripto diui Seueri continetur.

Aduersus libertatem iam competentem minor non restituitur, sed aduersus competituram. Bartolus.

Quid si minor viginti quinq; annis, maior viginti hac lege vẽdiderit vt manumittatur[o]? C

a *Solue secundũ Bar. & dic: ipse dedit se ad adrogandũ per quod status eius non perimitur in totũ: quia liber homo remanet: sed minuitur quia efficitur minus alterius. hic vero effectus est seruus: per quod status eius totaliter tollitur & perimitur: vt l. cognitionem. in fin. j. de var. & extraor. cogn.*

b *Vide quod no. Inno. in c. scripturæ. extra de vo. & vo. redemptio.*

c *Felinus per ingressum religionis nõ est amodo sub potestate patris, nec pater potest eum extrahere de religione secundum Bal. hic. addo eundem Bal. in l. 2. C. de liber. exhiben.*

d *Si in commissum.* vt quia omisit professionem: nisi sit miles: vt C. de vect. & com. l. omnibus. vel illicita transuehebat: vt j. de publica. l. cotem. §. dominus. Vel quia vectigal nõ soluebat: vt j. de publica. l. imperatores. Accursius.

e *Restitutio.* imò videtur ipso iure tutus intra xxx. dies: vt j. de publica. l. imperatores. §. fi. quæ est contra. So. illud in pupillo, hic in adulto. Vel melius intra xxx. dies admittitur minor ipso iure: post non nisi per restitutionem, & tunc nisi dolus interuenerit: vt hic dicitur.

f *Aduersus libertatem.* competentem iam: sed aduersus competituram restituitur: vt C. si aduer. lib. l. j. & per totum.

g *Nisi ex. Hoc à principe.* vel ipso principe restitutionẽ indulgente, vel de hoc rescriptũ dante; vt corã iudice causa huiusmodi probetur: vt C. de his qui ve. æta. l. ij. & pone exemplum vt si per metũ manumisit: vt s. quod met. cau. l. metũ. iij. §. idem Pomponius. secundũ Azo. vel quia pupillus fuit institutus si eũ nõ manumitteret. Vel dic quòd eius libertas pertinet ad euersionem totius domus domini: vt arg. s. de of. præ. l. pe. in fi. & j. de relig. scriptus. in fi. j. respõ. Vel dic q; si principi videbitur, etiam potest appellari à sententia pro libertate data: vt j. de app. l. illud sciendum. ij.

VErũm.} CASVS. Principium huius l. continuatũ est cum superiori. l. & casus in §. quòd si minor. talis est: Minor xx. an. seruũ mihi maiori vendidit hoc pacto vt eum seruum manumittam: & vult postea restitui. & distinguit. aut nõ manumisi, & potest restitui: aut manumisi, & non potest. sed si certum tempus constitutum sit, an possit restitui minor iste? Et respon. aut aduenit dies in quo debuit manumitti: & tunc non potest restitui. aut non aduenit: & tunc potest. {EX FACTO.} Curator minoris creatus præfectus vrbis petiit vt à cura excusaretur quã susceperat, & prætor ei hoc concesisit. adolescentes petierunt à prætore vt restitueretur in integrum, & vt curator restituatur sibi: allegantes quòd illa causa quòd præfectus vrbis erat, non erat iusta, quæritur an debeat absolui. prætor consuluit imperatorem: & antequam esset ei responsum, decessit prætor. Et resp. imperator successori illius prætoris, dicés, quòd hoc quod actũ fuit de excusatione illius curatoris, non tenuit: vnde compellendus erit reuerti ad curam relictam ei: propter hoc non erit locus restitutioni. {SCIENDVM.} Vlpianus vult exponere vltima verba edicti, scilicet animaduertẽ. quæ sunt s. eod. l. j. §. prætor. nam ponit hic regulam ex qua dat plura exempla. Regula est quia minoribus indistinctè non subuenitur, sed causa cognita, vt si sit minor restituendus restituatur: aliàs nõ. {NOTE.} Pone minor seruum sibi necessarium emit. hic seruus decessit. non restituitur hoc casu minor iste, cum sobriè rem suam administrauit. Item pone: minor institutus fuit in locuplete hered. & istam here. minor iste adiuit, & multa postea de hereditate perierunt chasmate. vult iste minor restitui contra aditionem: non restituetur hoc casu, licet quidam iurisconsul. vt Iul. contrarium dixerint, sed male: in casu tamen vno posset eius Iulia. opi. valere: vt ecce minor adiuit locupletem here. & cum debuit vendere animalia, non vendidit: vel alia facere debuit, & non fecit: potest hoc casu restitui contra aditionem. Item hic quæritur, an minor possit restitui contra minorem. & dicit quidam iurisconsul. indistinctè quòd non. Sed tu distingue. pone: minor mutuauit pecuniam alteri minori. distingue: aut ille perdidit, & melior est causa perdentis: & ideo mutuans non restituetur, aut pecuniã habet saluam: & hoc casu posset restitui mutuans vt vindicare posset: quod aliàs non posset de iure communi. Si minor mutuauit filiofa. an restituatur? Et respõ. quòd sic: fauor enim ætatis præfertur priuilegio Macedo. vt j. de iur. & fa. igno. l. j. in prin. Viuianus.

h *Verùm vel de dolo.* intra annum.

i *Vtilis actio.* {. in factum post annum: vt s. tit. j. l. itaque. in fi.

k *Erit.* contra manumissum qui induxit eum dolo ad manumittendum.

l *Præstabitur.* vt j. de act. emp. l. si quis seruum. & C. si aduert. li. l. & si minor. in fi. & j. eo. l. minor se. §. j.

m *Et furti.* imò non ex hac posteriore contrectatione: vt j. de furt. ei qui contra. sed hæc prima contrectatio pro nõ contrectatione habetur.

n *Domino.* nam alij daretur, & noxalis directa efficitur: vt C. de noxa. l. j. & insti. de noxa. §. omnis. Item quod dico domino non dari, fallit in duobus casibus. Primus in actio. doli: vt in prin. huius legis, & supra de dolo. l. & eleganter. in princ. Secundus, vt j. si quis test. li. esse. iust. l. j. j. respon. Et est ratio in vtroq;, quia occasione libertatis futuræ illud fit: vt d. l. si quis testa. li. l. j. §. j. & arg. C. an ser. ex suo facto. l. iij.

o *Vt manumittatur.* videndum an &c. quod est infra. & quod est hic in medio, interpositio est.

Sententia.

ideo proposui maiorē viginti, quoniam & Scæuola scribit libro quartodecimo quęstionum. & magis est vt sententia[a] constitutionis diui Marci ad Aufidium Victorinum, hunc, id est minorē viginti annis nō cōplectatur. Quare videndum[b] an maiori viginti annis subueniatur. Et si quidem antè desideret, quàm libertas cōpetat, audietur: sin verò postea, nō possit. Item B quæri potest, si is qui emit hac lege, minor sit, an restitui possit. & si quidē nōdum libertas cōpetit[c], erit dicendū posse ei subueniri[d]. sin verò postea quàm dies venit: voluntas[e] maioris[f] venditoris libertatem imponit.

Aduersus sententiam ipso iure nulla minor non restituitur, sed res in pristinum statum reducitur per iudicem competentem. ß. Iart.

Ex facto[†] quæritū est: adulescentes quidam acceperant curatorem Saluianum quendam nomine: hic cum curam administrasset[g], beneficio principis vrbicā procurationē erat adeptus: & apud prętorem se à cura adulescentiū excusauerat absentibus eis. Adulescentes adierant prætorem, desiderantes in integrum aduersus eum restitui, quòd esset contra[h] constitutiones excusatus. cum enim susceptā tutelam non alij soleāt deponere[i], quàm qui trās mare reipublicę causa absunt, vel hi qui circa principē sunt occupati, vt in consiliarij Menandri Arrij persona est indultum, meruisset autem C Saluianus excusationem[k]: adulescentes quasi capti in integrum restitui à prętore desiderauerant: Actrius * Seuerus quia dubitabat[l], ad Imperatorem Seuerum retulit[m]: ad quam consultationem successor eius Benidio Quieto rescripsit, nullas partes esse prætoris. Neq; enim cōtractum[n] proponi cum minore annis vigintiquinq; sed principes interuenire, & reducere[o] hunc ad administrationem, qui perperā esset à prætore excusatus.

Hic iurisconsultus exponit verba edicti, quæ dicunt, quæ res erit. & hoc intendu: Restitutio ex hoc edicto conceditur causa cognita, hoc est, si est minor, & læsus sui facilitate: secus si casu fortuito. Bartolus.

Sciendum est[p] autem non passim minoribus subueniri, sed causa cognita, si capti esse proponantur[q]. Item non restituetur[r] qui sobriè rem suā administrans occasione dāni non inconsultè accidentis, sed fato[s], † velit restitui. nec enim euentus, damni restitutionem indulget, sed inconsulta facilitas. & ita & Pomponius libro vicensimooctauo scripsit. Vnde Marcellus apud Iulianū notat, si minor sibi seruum necessarium cōparauerit, mox decesserit: nō debere eum restitui. neque enim[t] captus est emendo sibi rem perneccssariam, licet mortalem. Si locupleti heres extitit, & subitò hereditas lapsa sit, puta prædia fuerunt quæ chasmate[u] perierūt, insulæ exustæ sunt, serui

a *Sententia*, quæ dicit fore liberum cum elapso tempore ad hoc constituto: vt C. si mau. ita fuerit alie. l. ij.

b *Videndum*. repetit quæstionem, ne videatur oblitus: vel ne audiens obliuiscatur propter longam interpositionem. sic C. de vete. iur. cou. l. fin.

c *Nondum coepit*. quia dies non venit.

d *Subueniri*. immo & hoc casu quādo emit, & superiori quādo vēdidit minor. xxv. an. indistinctè nō videtur subueniri: vt j. de manu. l. is qui. §. nihil autem interest. quæ est cōtra. Sol. hic emit minor suis nummis, vnde restitui potest: ibi non. vnde æquū est fidē seruari, cū eius nil intersit. Vel secūdum Azo. hic nō erat iusta causa manumittendi. Tu dic & ibi fuit pactum factū inter emptorem & seruū, vbi habet locum constitutio missa ad Vrbiū Maximum: vt in prin. l. contrariæ hic inter emptorem & venditorē, vbi habet locū constitutio missa ad Aufidium Victorinum: vt hic. & illa prima non distinguit sit maior vel minor, vt ibi. hæc. s. constitutio ad Aufidiū Victorinum sic: vt hic, j. de ser. expor. l. si minor. Sed hodie etiam minor. xxv. an. manumittit: ideo & alij tradere ad hoc poterat: vt insti. ex qui. cau. manu. non licet. §. cum ergo.

† Vide Iacob. de arena. ff. de in integ. re. Cuiacius. de minor. ff. eod. tit.

e *Voluntas*. perseuerās, non alias cum sui gratia pactū tale fit: vt j. de ser. expor. l. iij.

f *Maioris*. xxv. annis.

g *Administrasset*. i. administrare cœpisset.

h *Cōtra*. id est prēter.

i *Deponere*. i. nondum ceptam tutelam facile quis potest euitare excusando se: vt instit. de excu. tut. per totum. & C. & ff. cœptam autem dimittere raro. Primo vt si reip. causa abest, & trans mare: vt hic. Secundo si est militiarius vel cōsiliarius principis: vt hic, & j. de ex. tu. l. iurisperitos. & C. de excu. tu. l. fi. Tertius est ratione senatoriæ dignitatis: vt j. de excu. tu. & curat. spadonē. §. scire. Quartus si transtulit domicilium iussu principis: vt j. eo. ti. de excu. tu. vel cu. l. idem Vlpia. §. sunt & alij. Quintus si sit factus cæcus vel furiosus vel similis conditionis tutor vel curator: vt j. de excu. tu. l. post susceptam. hi autem prorsus deponūt. Sunt & alij qui ad tempus deponunt: vt qui aliàs absunt reip. causa. Item qui alicui negotiationi à principe sunt præpositi: vt instit. de excu. tu. §. ij. & j. de excu. tu. l. Geometræ.

k *Excusationem*. non allegando aliquam de prædictis causis pro vero.

l *Dubitabat*. de hac quæstione.

m *Retulit*. consulendo ipsum. Accursius.

n *Contractum proponi*. hæc ratio est falsa, & insufficiens: falsa, quia hic est quasi contractus: quia inter tutorem & pupillum & curatorem & adultum quasi contrahitur: vt instit. de obli. ex quasi contractu. §. tutores. & ex eo quòd sententia fuit lata in excusatione, ex qua quasi contrahitur: vt j. de pecu. l. licet. §. idem scribit. quę sunt contra. Insufficiens: quia si esset verum quòd non esset contractus vel quasi, tamen non deberet dari restitutio: vt supra eo. ait prætor. in prin. quæ est contra. Sed expone hic, neque enim proponi cōtractum. s. talem, vel quid simile sup. quod restitutionem inducat. vere tamen est quasi contractus: vt dictum est.

o *Reducere*. nunquid dando restitutionem? Dic quòd nō. sed de facto tantum: quia excusatio data absentibus adulescentibus non tenuit ipso iure: vt C. si tu. vel cura. fal. allega. sit excu. l. j. & sic restitutio non datur: vt j. eo. in causæ. ij. in princ. hæc placet. Alij dicunt per restitutionem, & dicūt eos contumaciter abfuisse, quia inuenti: & sic tenuit sententia. Sed hoc reproba, quia tūc, nō restituerentur propter dolum contumaciæ: vt diximus. s. e. l. minor. Alij dicunt q; absentes erāt probabili causa & necessaria, & fuerūt legitime citati, & non inuenti: vn de tenet sententia: vt C. quomodo & quādo iur. l. ab eo. & l. ea quæ. & hoc probari potest: & secundū hoc princeps restituet: vt hic, & alius iudex, dūmodo nō minor contra sententiā maioris, vt j. e. in causæ. §. fi. & l. seq. licet hic innuat de principe tātum: quia de aliis negare videtur: vt s. e. & h fine. §. sed quod. Accursius.

* Decisus.

p *Sciendū autem est*. nūc exponit illa verba prętoris, quæ res erit animaduertenda: vt s. e. l. j. §. j. hoc est cum causæ cognitione[a] dabo: vt hic. & j. e. in causæ. ij. in prin. & l. quod li. §. non semper. & l. non omnia.

† Notescimus Bal. mvt hic. & j. e. in causæ. §. causa. & l. in causæ. ij. in prin. & l. quod li. §. non semper. & l. non omnia. norē nō restituere ergā fortunā. & cōcor. text.

q *Proponantur*. oportet ergo q; probet se læsum, & sui facilitate, aut dolo aduersarij: vt hic, & j. §. prox. ibi, inconsulta facilitas &c. Alij dicunt sufficere si probet se læsum: & si aduersarius vult eum excludere: probet dili gentiam, vel iure communi vsum: vt C. eo. de in integ. restitu. mi. l. non videtur.

in pro. seq. §. Tu vero. vide apud Aul. Gel. li. 6. cap. 2. quid sit fatum. a Concor. tex. in l. i. supra de regentiam. in integ. tex. in l. mē nor autē. j. e. & ibi Bal.

r *Item non restituetur*. sed cur secus in solutione? ecce enim si soluero minori etiam caute, scilicet cum auctoritate tutoris vel curatoris, ex damni euentu, scilicet si amittatur, datur restitutio: vt C. si aduersolu. l. j. quæ est contra. Respon. in ó idem. nam si casu perditur, non restituitur: vt hic. si sui facilitate, sic: vt ibi. Alij distinguunt an possit aliquid imputari debitori in soluendo, an nō in primo casu restituatur: secundo non: vt arg. j. de exer. l. fin. Tertij dicunt quòd ex quo perdit minor creditor, fingitur nec peruenisse: vt s. quod me. cau. si ipsa. Sic econtra si male accepit, & bene expendit, fingitur bene accepisse: vt j. ad Maced. l. sed Iulianus. §. proinde. & instit. qui. alie. licet. §. penult. quæ fictio vt fingatur non peruenisse si postea perdatur, non habetur in contractibus: cum debitor plus adstringatur, cum se liberari petat. ideo cum maiore solennitate debet soluere, scilicet cum iudice: vt s. eo. ait prætor. §. permittitur. Hæc opinio non placet: vt j. eo. quòd ú. §. pen.

quæ causa allegata debet probari: vt hic. cōcor. text. in l. nā & postea. § si minor. ff. de iureiur.

s *Sed fato*. id est casu.

t *Neque enim*. item non videtur circumscriptus &c. vt C. eod. de in integ. restit. mino. xxv. ann. non videtur. vt infra de fideiuss. inter eos. §. penul. in fin. & infra de sol. l. in pupillo. in fin. sed quid si vtilem emit: respon. idem, per d. l. non videtur. Accursius.

u *Chasmate*. i. ruina versus abyssum: vt j. loca. l. ex cōducto. §.

sed & si labes. versi. sed & si ager. ibi, vt nusquam sit.

a *Restitui.* contra additionem.

b *Restitutionem.* vt dimittat hereditatem.

c *Restitutionem.* vt ab hereditate abstineat.

d *Quod non prospexit.* hoc dico afferre restitutionē quòd non &c. vt hic, & supra de transact. l. cum hi. §. fi. & sic not. quod debet prospici quod euenire potest: vt infrà loc. si quis domum. § idem quærit. & de hoc dixi ff. de iurisdi. om. iud. l. si idem.

e *An sit.* vendidit minor minori pro xl. quod valet lx.

f *Captus sit.* vt qui captus est, restituatur.

g *Vel perdidit.* Nota. melior est causa consumentis: vt hic, & infra de verbo. obligat. l. si seruum. §. sequitur. & supra ne quis eum qui. l. j. in fine. & l. ij. Sed probo quòd nunquam habet locum restitutio. si enim amisit, non restituitur: vt hic. si non amisit, iure communi tenetur, cum sit locupletior: vt infra commo. l. iij. j. respon. ergo cessat restitutio: vt j. eo. in causæ. ij. §. Pomponius. & tamen hic in præcedenti respon. dicit dandam quando non perditur. Respon. per restitutionem cōsequitur vt totus cōtractus pro nihilo habeatur, & dilationes & pactiones non seruentur, & data restitutione vindicabo si extat: quæ non consequor si iure communi ago. intelligitur ergo de minore xxv. ann. qui tamen est maior xiiij. ann. & non habet curatorem: aliàs suo iure vindicaret: vt C. de in integ. resti. min. l. si curatorem. & infti. qui. alie. licet. §. nūc admonendi. sic infra eodem. si minor. Item quid si mutuans minor credidit alium maiorem? Quidam dicunt restitui mutuantem & si sit perdita, alij non.

Causa cōsumentis melior est.

* xxvi. * *vrbana ruinosa.*

fugerunt, aut decesserunt: Iulianus quidem libro quadragensimo sexto * sic loquitur, quasi possit minor in integrū restitui[a]: Marcellus autē apud Iulianum notat, cessare in integrum restitutionem[b]. neq; enim ætatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatē: & quod fato contingit, cuiuis patrifamilias quamuis diligentissimo possit contingere. Sed hæc res adferre potest restitutionē[c] minori, si adiit hereditatem in qua res erant multæ mortales, vel prædia vrbana *, æs autem alienum graue: quòd non prospexit[d] posse euenire, vt demoriantur mancipia, prædia ruant: vel quòd non citò distraxerit hæc, quæ multis casibus obnoxia sunt.

Si sint duo priuilegiati pari priuilegio, præfertur ille qui certat de damno vitando. sed si vterque certat de hoc, est potior causa rei. sed si sint priuilegiati dispari priuilegio, priuilegium potentioris præponitur. h. d. cum l. seq. Bartolus.

Item quæritur: si minor aduersus minorem restitui desiderat, an sit[e] audiendus. & Pomponius simpliciter scribit non restituendum. Puto autem inspiciēdum à prætore, quis captus sit.[f] Proindè si ambo capti sunt, verbi gratia minor minori pecuniam dedit, & ille perdidit: melior est causa (secūdum Pomponium) eius qui accepit, & vel dilapidauit, vel perdidit. Planè si minor annis cū filiofamilias[h] maiore contraxerit[i]: & Iulianus libro quarto Digestorum, & Marcellus libro secundo Digestorum scribit posse in integrū restitui: vt magis ætatis ratio, quàm senatusconsulti[k] habeatur.

A ab initio fuit soluendo: quia tunc mulier in amplius non teneretur quàm reus, secundum H. quod non placet: quia & qui nihil habet, fideiussorem dare potest pro toto debito, cū ipse teneatur: vt C. si cer. pet. l. incendium. & instit. de fideiuss. in prin. Et not. hic quòd ex alterius inopia in alium datur actio. vt ff. tit. j. l. & elegan. ter. §. si quadrupes. & j. de instit. l. ij. & j. eo. cum mandato. & j. ad l. Aquil. qui occidit. & pignori. & j. ti mē. fal. mo. di l. iij. §. competit. & infra man. si procuratorem. in prin. & ff. de eo per quem fact. erit. l. fi. & j. si quid in fraudem pa. l. si libertus. & de lega. j. l. plane. ij §. j.

B SI apud minorē mulier pro alio intercesserit[l], non est ei actio in mulierē danda[m]: sed perinde atque ceteri per exceptionē[n] summoueri debet, scilicet quia communi[o] iure in priorem debitorem ei actio restituitur[p]. hæc si soluēdo sit prior debitor: alioquin[q] mulier non vtetur senatusconsulti auxilio.

Minor restituitur, non autem fideiussor. Item restituitur aduersus principalem creditorem, & aduersus fideiussorem actione mandati agentem Bartolus.

XII. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale.

In causæ. } CAIVS. Dixit ff. eo. l. verum. §. sciendū. quòd causa cognita datur restitutio: nunc vult dicere quæ vertantur in causæ cognitione: & hoc vsq; ad §. nunc videndum. j. eodē. in cautē. Dicitur ergo hic quòd minori non fideiussori succurritur per in integ. restitu. & hoc in prima. Item minore restituto non habebit fideiussor actio. mandati contra minorem. & hoc in secunda. Item minor debet petere in integ. resti. tam contra credi. quàm fideiuss. Item si tu mihi mādasti vt minori credam, & credidi: minore restituto tibi mandatori non subuenitur: vnde fideiussor tenetur, sed minor nō tenetur ne j; cred. neque fideiuss. {CAVSA.} Contraxi cum minore: minor petit restitui contra me. dicitur quòd me præsente dari debet ei restitutio, & causa cognita. {INTERDVM.} Minor vendidit mihi prædium suum, & ego illud prædiū Titio vēdidi: nunquid potest iste minor restitui contra pos. id est Titium secundum emptorem? & dicitur quòd iste minor restituitur contra emptorem secundum, scilicet Titium, si ego primus emptor nō sum soluendo: vel si minoris interest habere fundum. his duobus casibus restituitur minor contra Titium emptorem secundum. Et hæc vera sunt quando iste Titius secundus emptor ignorat rem minoris esse. indistincte succurretur isti minori contra secundum emptorem, & sic istis tribus casibus minor aduersus secundum emptorem restituetur. Sed nunquid Titius secundus emptor potest agere aduersus me de euictione, eo quòd ab eo minor euicerit? Et respon. quòd Titius iste potest agere contra me de euictione. Idem est si per plures manus res venditæ ambulauerint: vt minori succurratur in istis tribus casibus.

Causæ cognitæ.

XIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

C IN causæ cognitione verſabitur vtrum soli ei succurrendum sit, an etiam his qui pro eo obligati sunt, vt puta fideiussoribus. Itaque si cum scirem minorem, & ei fidem non haberem, tu fideiusseris pro eo: non est æquum fideiussori[r] in necem[s] meam subueniri, sed potius ipsi deneganda erit mandati actio[t].

Prosequitur eandem materiam: & declarat aliqualiter præcedentia, non autem ponit nouum casum. Bartolus.

D

a *Restitui.* contra additionem.

b *Restitutionem.* vt dimittat hereditatem.

c *Restitutionem.* vt ab hereditate abstineat.

d *Quod non prospexit.* hoc dico afferre restitutionē quòd non &c. vt hic, & supra de transact. l. cum hi. §. fi. & sic not. quod debet prospici quod euenire potest: vt infrà loc. si quis domum. § idem quærit. & de hoc dixi ff. de iurisdi. om. iud. l. si idem.

e *An sit.* vendidit minor minori pro xl. quod valet lx.

f *Captus sit.* vt qui captus est, restituatur.

g *Vel perdidit.* Nota. melior est causa consumentis: vt hic, & infra de verbo. obligat. l. si seruum. §. sequitur. & supra ne quis eum qui. l. j. in fine. & l. ij. Sed probo quòd nunquam habet locum restitutio. si enim amisit, non restituitur: vt hic. si non amisit, iure communi tenetur, cum sit locupletior: vt infra commo. l. iij. j. respon. ergo cessat restitutio: vt j. eo. in causæ. ij. §. Pomponius. & tamen hic in præcedenti respon. dicit dandam quando non perditur. Respon. per restitutionem cōsequitur vt totus cōtractus pro nihilo habeatur, & dilationes & pactiones non seruentur, & data restitutione vindicabo si extat: quæ non consequor si iure communi ago. intelligitur ergo de minore xxv. ann. qui tamen est maior xiiij. ann. & non habet curatorem: aliàs suo iure vindicaret: vt C. de in integ. resti. min. l. si curatorem. & infti. qui. alie. licet. §. nūc admonendi. sic infra eodem. si minor. Item quid si mutuans minor credidit alium maiorem? Quidam dicunt restitui mutuantem & si sit perdita, alij non.

h *Cum filiofamilias.* maiore. secus si minore: vt j. eo. si minor.

i *Contraxerit.* mutuando pecuniam contra Macedon.

k *Quàm senatusconsulti.* scilicet Macedo. vt hic, & infra ad Maced. l. sed & si paterfami in fi. & de iu. & fac. igno. l regula. in princip. & hoc replicatione proposita, præhabita restitutione contra except. Macedo. vt infra de iureiur. l. nam postea. §. si minor. an autem Velleiano præponatur ætas, dic vt infra l. proxi.

Iapud. } CASVS. Cum creditor meus esses, & minor esses, mulier quædā apud te nomine meo fideiusserit, non nouandi animo. verum possis postea restitui, quæritur. & respond. quòd non potes: nec habebis actionem contra mulierē: quia habes auxilium contra me creditorem antiquum. hæc vera sunt si sim soluendo. aliàs secus.

l *Interceſſerit.* animo nouandi.

m *Danda.* scilicet cum effectu.

n *Per exceptionem.* scilicet Velleiani.

o *Quia communi.* hæc non est bona ratio: vt C. si tutor vel curator interue. l. etiam. sed hoc quia & ipse priuilegiū habet: vnde admittitur priuilegium cōtra priuilegium: vt j. ex quib. cau. ma. l. fin. §. fi. licet non prorsus: vt hic.

p *Actio restituitur.* quādo nouata erat: vt C. ad Vell. si paternā.

q *Alioquin.* l. si nō sit soluēdo. fuit tamē ab initio: secus si nec

r *Fideiussori.* scilicet tibi: vt j. de fideiuss. l. Marcellus.

s *In necem.* not. quòd vni in alterius damnum non succurritur: vt j. eo. auxilium. in prin. & j. de in rem ver. si pro parte. versum. Ex quo quia dicit non esse æquum, collige quòd non fui in dolo. aliàs etiam fideiussori contra me subuenitur: vt C. de fideiuss. mi. l. ij & infra proxi colligitur.

t *Erit mandati actio.* impetrata restitutione cōtra ipsum fideiussorē mandati agentē: vt j. prox. §. & C. de fideiuss mi. l. j. Sed nōne extinguitur principalis obligatio p restitutionē? ergo si est, quomodo remanet accessoria: vt j. de reg. iu. l. cū principalis? Resp. Io. quia ciuilis tantū tollitur per restitutionē. i. vt liberetur: sicut in re iudicatā: nō naturalis. vt j. de condi. inde. Iulianus

Iulianus. & iustit. de excep. §. item si cui. naturali etiã potest accedere fideiussor: vt ī. de fideiuss. l. fideiussor. j. §. fideiussor. & ita personalis tantum exceptio per restitutionem inducitur: vt infra de excep. l. exceptiones. ij. in fi.

a *In summa.* licet. s. sit soluta quæstio adhuc tamẽ examinat.

b *Perpendẽdum.* quod planum sibi erit si videat an dolo creditoris sit deceptus minor: vt tunc fideiussor restituatur: aliàs non: vt infra de excep. l. exceptiones quæ personæ. §. fin. Item & quandoque etiã si non sit dolus, subuenitur in duobus casibus: vt s. de procura. l. minor.

c *Potest.* adhuc examinat prædicta.

d *Causa enim.* potest cum superioribus vel per se legi.

e *Et præsentibus.* nam causæ merita, &c. vt C. si per vim vel alio modo. l. fi. & ideo præsentia hic exigitur: vt hic, & C. de præ. mi. l. j. & situ. vel cura. ex fal. alleg. l. j. & ī. e. l. etiam. §. fi. & in decre. iij. quæst. ix. cap. omnia. & in authen. de here. & Fal. §. fi vero absunt. co prima.

f *Per cõtumaciam.* quia tunc pro præsentibus habentur: vt in auth. de iudic. §. appellationes. col. vj. si autẽ sunt absentes, & non contumaces, tribus mensibus expectantur: vt in authen. vt spon. lar. §. ad hæc colla. ix.

g *Emisti.* nõ cum decreto sicut opus fuit.

h *Potest.* scilicet minor.

i *Rem suam.* scilicet cum soluendo non esses.

k *Careat.* cum nõ habeas quod minor tibi vendiderit. Ioan. & interest sua ipsam rem habere. vt supra eo. si ex causa. in princ.

l *Prætoris.* quatuor modis expone. Primo vt cognitio prætoria sine officio iudicis habeat locum, quando minor non fuit dominus, aliàs restituitur ad vindicationem: vt subiicit. Secundo dic quòd si habeat causam possidendi à minore prior emptor, tunc ad rei vindicationem restituatur: si autem non, licet ab eo emerit, quia prius habebat eam, tunc cognitione prætoria. Tertio dicas quòd tam officium quàm vtilis rei vindicatio simul dantur. Hoc Io. non placet: vt ī. eo in causa. §. Pomponius. Quarto dic (quod puto verius) quòd primo peratur restitutio in integrum per officium iudicis: vt ī. eo. quod si minor. § fin. per quã rescinditur alienatio: vt pro non facta habeatur. & sic rei vindicatione vtili agit: vt subiicit. & pones vel pro &.

m *Pomponius.* aliàs est lex.

n *Vendidit.* cum decreto: vt hoc superiori casu.

o *Faciendam.* nisi interfit habere rem vt dixi.

p *Si vero non esset soluendo.* prior emptor.

q *Ignorantem.* secundum emptorem.

r *Lanè. In eum.* s. posteriorem emptorem, nisi interfit sua potius rem habere: vt supra eodem. si ex causa. in princ. & s. l. proxi. in fi.

s *Ed vbi restitutio datur.* contra posteriorem emptorem.

t *Poterit.* vt ī. de euic. l. minor. in princ. & facit infra de sol. l. qui res. §. huic. Accursius.

y *Idem iuris erit.* vt quilibet ad auctorem suum redeat: vt infra de euic. si pro re. §. fi. & l. sequen. Minor tamen restituet id in quo locupletior est, suo emptori: vt ī. eod. quod si minor. §. pen. Vel dic etiam illi quem conuenit ad rem: vt infra de leg. j. qui solidum. §. j. & arg. ī. de rei vin. l. emptor. Itẽ not. quòd

In summa[a] perpendendũ[b] erit, prætori, cui potius[c] subueniat, vtrum creditori, an fideiussori. Nam minor captus neutri tenebitur. Facilius in mandatore dicẽdum erit, nõ debere ei subuenire. hic enim velut adfirmator fuit & suasor vt cũ minore contraheretur. Vnde tractari potest, [c] minor in integrũ restitutionem vtrum aduersus creditorem, an & aduersus fideiussorem implorare debeat. & puto tutius aduersus vtrunque.

In his quæ fiunt causa cognita, requiritur quòd pars sit præsens: vel per contumaciam absens. Bartolus.

Causa enim[d] cognita, † & præsentibus[e] aduersariis, vel si per contumaciam[f] desint, in integrum restitutiones perpendendæ sunt.

In integrum restitutio est scripta in rem, & ideo datur in subsidium contra eum ad quem res peruenit: licet cum minore non contraxit. h. d. cum. l. seq. Bartolus.

Interdum† autem restitutio & in rẽ datur minori: id est aduersus rei eius possessorem: licet cũ eo non sit contractum: vt puta rem à minore emisti,[g] & alij vendidisti. potest[h] desiderare interdum aduersus possessorem restitui: ne rem[i] suam perdat, vel re sua careat:[k] & hoc vel cognitione prætoria[l], vel

A ambulat emptio, vt hic: item vltima voluntas, vt ī. de do. inter vir. & vxo. l. cum hic. §. oratio. Item legis potestas: vt ī. de fund. dot. l. erit.

IN *causæ.* CAVSAS in hac l. (quæ continuatur vsque ad l. Papinianus) est talis: Ita demum in integ. rest. datur, si aliud nõ supersit auxilium: vel quia iure actionis, vt in primo casu: vel ipso iure, vt secundo, scilicet si sit tutius. nã si habet aliam act. non habebit in integrum restitu. secundum Io. licet M. dixit quòd cõpetit in integ. restit. cum alio auxilio iure actionis competentis: quia ex quo communi iure tutus est absque lite mouenda vel recipienda, non erit restituendus. {POMPONIVS.} Pater familias decessit Titio herede instituto: & eum rogauit vt nepti suæ huius testatoris res quasdam præstaret sub tali conditione, vt si illa sine liberis decederet, eas heredi restitueret à testatore rogata sub præmissa conditione. decessit institutus heres præstitis illis rebus quas rogatus fuit præstare neptis autem cauit se illas restituturam heredi heredis: quod facere non tenebatur: quia heredi & non heredis heredi præstare tenebatur: & sic quia conditionale fuit secundum fideicom. non transmitteretur ad heredes, cũ prius decedat fideicommissarius, quàm existat conditio. Dixerunt autem quidam ad cautionem indebiti interpositam restituendam eã, etsi non competat cõdictio sine causa: sed dicit Pomponius quod reuocatur cautio per condic. sine causa. aliud est quando ipso iure contractus non valet. {IDEM.} Vendidi tibi librum: & te decepi, vel tu me decepisti, nihilominus valet vẽditio: & tenebit contractus, licet aliter nostrum decipiatur. {NVNC.} Hic quæritur qui sint iudices qui possunt dare rest. contra suam sententiam, vel contra sententiã iudicis minoris quàm ipsi sint. vnde dicit quod præfectus potest dare restitutionem contra suam sententiam: licet à præfecto non possit appellari. sed quæ sit ratio diuersitatis, dicitur plenè in litera. Dixi maiorem iudicem posse restituere contra sententiam minoris: sed minor non potest restituere contra sententiam maioris. Sed vtrum contra sententiam principis possit dari in integ. rest. quæritur. Et respon. aut minor ostendit manifestam suam læsionem, quia dicit se proditum ab aduocato: & tunc etiam contra sententiam principis restituetur: & dabitur restitutio ab ipso principe. aut non ostendit manifestam læsionem, & hoc casu nõ restituetur. In fine dicit quod princeps solus restituit contra suam sententiam, & etiã contra sententiam delegati sui. {NON SOLVM.} Notat hic cum l. seq. tria tempora. Primum si decesserit minor qui poterat restitui, & ei extitit maior heres: poterit quidẽ iste maior restitui intra annum ex persona defuncti. Secundum tẽpus quando isti minori læso succedit alius minor: nũquid iste minor succedens poterit restitui? Et dicitur quod sic, toto tẽpore suæ ætatis succedẽtis: & habebit etiã vtilem annum ex persona defuncti. Tertium tempus est quando minor maiori succedit: quia si isti maiori restat aliquid ex vtili anno cum decessit, succurretur isti minori succedenti: quia habebit totum tempus suæ ætatis: & postquam fuerit factus iste heres maior, habebit illud quod restabat defuncto de vtili anno.

reſciſſa alienatione dato in rem iudicio. Pomponius[m] quoque libro vicẽsimo octauo scribit Labeonem existimasse, si minor vigintiquinque annis fundum vẽdidit[n] & tradidit, si emptor rursus eum alienauit: si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem aduersus eum faciendam. Si ignorauit, & prior emptor soluendo esset: non esse faciendam[o]. Sin verò non esset soluendo[p]: æquius esse minori succurri etiã aduersus ignorantem[q], quamuis bona fide emptor est.

XIIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

PLanè quandiu is qui à minore rem accepit, aut heres eius idoneus sit: nihil noui constituendum est in eum[r] qui rem bona fide emerit. idque & Pomponius scribit.

XV. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

SEd vbi restitutio datur[s], posterior emptor reuerti ad auctorem suum poterit[t]. Per plures quoque personas si emptio ambulauerit, idem iuris erit[u].

Auxilium extraordinarium in subsidium introductum non concurrit cum ordinario. Bartolus.

XVI. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

a *Etiam hoc.* non solũ ea quæ dicta sunt s. eo. l. verũ. §. sciendum. vsque huc. Item & aliud quod est s. de in integ. rest. l. iij.

b *Competere.* & certe competit actio alia cum isto beneficio, secundum M. vt j. eo. §. Pomponius. Item proprie hic ponitur alia: nam hic in integ. resti. iure actionis petitur: vt arg. s. eo. in causæ. §. interdum secundum eum. nam hoc officium actioné esse dixit. Sed contra dic in vtroque casu. nam cum alia nõ datur specialiter: vt per eundem §. Pomponi[9], dico. & hic expone an alia detur, scilicet vt sic hæc non detur. Item nec iure actionis: sed officio iudicis hæc restitutio datur: vt infra eo. quòd si minor. §. fi. sed data restitutione antiqua actio vtilis intenditur: vt s. eo. l. in causæ. §. interdum. alibi autem extraordinarium cum ordinario bene concurrit: vt patet j. de rei vind. l. j. §. per hanc. improprie ergo ponitur hæc dictio, alia: vt s. de proc. l. non solum. §. quæritur. & quod dicit, actio, id est auxilium per quod dicat ipso iure nullum: vt subiicit. Contra eundem ergo non datur actio specialis, & in integ. rest. sed contra diuersos sic: vt C. si tut. vel cura. interue. l. etiam. j. nisi in casu: vt j. eodem cum mandato. §. si autem. & est ratio in procuratore: vt ibi dixit. sed quid[a] si exceptionem non actionem de iure communi habeat: an dabitur restitutio? Respon. Ioan. vtique: vt quia deceptus vltra dimidiam iusti pretij. Item da exemplum vt infra eodem si minor. §. minores in glos. apparet, &c.

2 IN causæ cognitione etiam[a] hoc versabitur, nũ fortè alia actio possit competere[b] citra in integrum restitutionem[c]. nam si[d] cõmuni auxilio, & mero iure munitus sit: non debet ei tribui extraordinarium auxiliũ: vt puta cum pupillo contractũ est sine tutoris auctoritate, nec locupletior[e] factus est.

Item relatum est apud Labeonem: si minor circumscriptus societatem coierit[f], vel etiam donationis[g] causa, nullam esse societatem, nec inter maiores quidem[h]: & ideo cessare partes prætoris. Idem & Ofilius respondit. satis enim ipso iure[i] munitus est.

Condictio indebiti vel sine causa restitutionem non impedit. h. d. secundum vnã lecturam: vel eam impedit secundum aliam. Bartolus.

Pomponius quoque refert libro vicensimo octauo, cum quidam heres rogatus esset fratris[k] filiæ complures res dare ea conditione,[l] vt si sine libris decessisset[m], restituere[n] eas[o] heredi: & hæc defuncto herede heredi eius[p] cauisset se restituturam, Aristonem putasse[q] in integrum restituendam. Sed & illud Pomponius adiecit[r], quòd potuit incerti[s] condici hæc cautio etiam à maiore. Non enim[t] ipso iure, sed per condictionem munitus est. Et generaliter[u] probandum est, vbi contractus non valet, pro certo prætorem se non debere interponere.

Iste §. continuatur ad superiora: ideo non indiget summario: intellige dummodo absit dolus, & non sit deceptio vltra dimidiam iusti pretii. Bartolus.

Idem Pomponius ait, in pretio emptionis & venditionis naturaliter licere[x] contrahẽtibus se circumuenire[†].

Qui habent merum & mixtum imperium, possunt in integrum restituere etiam contra suam sententiam: & minor iudex non potest restituere contra sententiam maiorum. Bartolus.

Nunc videndum qui in integrum restituere possunt. & tam præfectus vrbi, quàm alij magistratus[y] pro iurisdictione[z] sua restituere in integrum aliquid. merito autem hæc cautio condicitur, cum sine causa sit exposita: vt hic subiicit, & infra de cõdic. sine causa. l. j. & facit infra ad Trebel. l. heres.

Bar. hic & Io. de Imo. in. l. diuus. de re iud. j. & Ale. in l. in prouinciali. de nouæ. nun. in addit. ad Bart. reputãt istam q. singu. ad hoc quod cui cõpetit exceptio, non competit remedium extraordinarium. Bolog.

a *Etiam hoc.* non solũ ea quæ dicta sunt s. eo. l. verũ. §. sciendum. vsque huc. Item & aliud quod est s. de in integ. rest. l. iij.

b *Competere.* & certe competit actio alia cum isto beneficio, secundum M. vt j. eo. §. Pomponius. Item proprie hic ponitur alia: nam hic in integ. resti. iure actionis petitur: vt arg. s. eo. in causæ. §. interdum secundum eum. nam hoc officium actioné esse dixit. Sed contra dic in vtroque casu. nam cum alia nõ datur specialiter: vt per eundem §. Pomponi[9], dico. & hic expone an alia detur, scilicet vt sic hæc non detur. Item nec iure actionis: sed officio iudicis hæc restitutio datur: vt infra eo. quòd si minor. §. fi. sed data restitutione antiqua actio vtilis intenditur: vt s. eo. l. in causæ. §. interdum. alibi autem extraordinarium cum ordinario bene concurrit: vt patet j. de rei vind. l. j. §. per hanc. improprie ergo ponitur hæc dictio, alia: vt s. de proc. l. non solum. §. quæritur. & quod dicit, actio, id est auxilium per quod dicat ipso iure nullum: vt subiicit. Contra eundem ergo non datur actio specialis, & in integ. rest. sed contra diuersos sic: vt C. si tut. vel cura. interue. l. etiam. j. nisi in casu: vt j. eodem cum mandato. §. si autem. & est ratio in procuratore: vt ibi dixit. sed quid[a] si exceptionem non actionem de iure communi habeat: an dabitur restitutio? Respon. Ioan. vtique: vt quia deceptus vltra dimidiam iusti pretij. Item da exemplum vt infra eodem si minor. §. minores in glos. apparet, &c.

c *Restitutionem.* bene dico versari, quia dubium. nam quod sequitur, non est dubium secundum M. vel secundum Io. supple, vt scilicet restitutio non detur. nam, &c. & sic est arg. à simili.

d *Nam si communi.* not. quòd vbi habet locum commune auxilium, non debet extraordinariũ peti: vt j. de Carbo. edict. l. cum sine. in prin. & j. ad muni. l. j. in fin. in gl. fin. ibi, supervacuum est, &c. & s. de eden. l. quædam. in prin.

e *Nec locupletior.* vnde ipso iure non tenet in eius præiudicium: vt instit. de auct. tut. §. j.

f *Coierit.* scilicet dolo inductus ad sociandum.

g *Donationis.* nam minor donauit quicquid in societate ponebat.

h *Nec inter maiores quidem.* vt j. pro socio. l. iij. in fi. & l. v. §. fi. Sed quid si deceptus velit agere pro socio? Respon. potest: quia eius fauore tenet, & in odium alterius nullius est momenti: vt arg. j. de iure do. si res æstimata. §. j. in princ. nec dico vt ita teneat ex parte decepti si velit deceptus: quia sic penderet, quod est absurdum: vt s. de neg. gest. l. Pomponius. imò statim ex sua parte tenet, & non alterius. nam alter dolũ suum allegare non potest: vt C. de ser. pig. da. ma. si creditoribus. Item quæro si deceptus agat, nunquid decipiens econtra aget? Videtur quòd sic: vt C. de temp. in integ. resti. l. petendæ. Sed tamen dic contra. sed excipit: vt j. de contrahen. empt. l. si in emptione. §. item si emptor.

i *Ipso iure.* idẽ si venditio fiat causa donationis: vt j. de don. inter vir. & vxo. cum hic status. §. si inter virum. Accursius.

k *Fratris.* scilicet testatoris.

l *Conditione.* appositа in reddendo: non autem in dando.

m *Decessisset.* scilicet illa filia.

n *Restitueret.* scilicet illa filia.

o *Eas.* scilicet res.

p *Heredi eius.* scilicet heredi heredis, cui non tenebatur. cũ enim conditionale hic erat fideicommissum heredi dãdum, non transmisit heres qui vicem tenet legatarij, ad suum heredem pendente conditione: vt C. de cadu. tol. l. vna. §. finem aliquid. merito autem hæc cautio condicitur, cum sine causa sit exposita: vt hic subiicit, & infra de cõdic. sine causa. l. j. & facit infra ad Trebel. l. heres.

q *Putasse.* & bene, secundum M. sed male secundum Io.

r *Adiecit.* proprie. & non corrigit secundum M. sed secundum Ioan. scilicet corrigendo dictum Aristonis.

s *Incerti.* id est condictione sine causa.

t *Non enim.* bene dico restitutionem dandam. non enim, &c. sic secundum M. in integrum restitutio datur, vbi aliud auxilium est speciale: vt & arg. C. si aduer. fisc. l. j. & j. eo. Aemilius. sed secundum Io. non, & dic bene dico habere locum condictionem. non enim &c. & est arg. supra in princ. huius l. & infra eo. cum mandato. Sed contra Io. est valde. C. de fideius. mi. l. si ea. nam ibi dolus dederat causam contractui. & dicitur consulendum fideiussori minoris. ibi ergo dabatur condictio sine causa, & restituitur. Sed dicas, ibi alio modo quàm per restitutionem succurritur. vbi ergo restituitur? Ni vbi fuit dolus incidens, non restituitur: quia quilibet maior ageret actione ex eo contractu. Sed forte fideiussor non: quia tantum ex contractu stricti iuris tenebatur. Item si nullus dolus fuit, non datur restitutio fideiussori: vt s. in causæ. ij. respon. quia ibi dolus dederat causam contractui, & traditio facta erat: & fideiussor de euictione tenebatur: nec habet fideiussor condictionem sine causa, sed restituitur ipse & minor. Nam actio de dolo minori denegatur: quia restitui potest: vt s. tit. j. l. ij. §. idem. & l. quidam. sed nonne habet exceptionem? Respon. non tollit restitutionẽ vt in princ. huius l. notatur. Nec etiam obst. d. l. C. si aduer. fis. l. j. quia ibi re ipsa & j. dimidiam fuit deceptus: non ex proposito. vnde restituitur actione communi: vt j. proxi. §. Item non obst. alia j. eo. l. Aemilius. quia ibi fuit prorogatum tempus in certum diem: illéque dies lapsus fuit: vnde venditor ad legem commissoriam redire potest: vt j. de verb. oblig. l. cum stipulatus. Sed heres emptoris quasi cum eo videatur contractum, hoc ipso quòd prorogatio facta est ei, in integrum restitui potest: & actionem ex empto quam recuperauerat per prorogationem, vt infra de lege commiss. l. antepenul. §. fin. & l. sequen. amittit per cursum sequentis temporis.

v *Generaliter.* bene dico per condictionem, non ipso iure: quia tunc cessaret restitutio: quia non est opus, licet hoc casu cesset: quia est aliud auxilium commune.

x *Naturaliter licere.* id est de iure gentium: vt j. loca. l. item. §. §. quemadmodum. tenet enim cõtractus nihilominus: sed deceptus, si quidem re ipsa, minor restituitur pro leui damno etiã, nõ pro minimo: vt s. de in integ. rest. socio. maior non nisi vltra dimidiam iusti pretij sit deceptus: vt C. de rescin. vend. l. ij. & l. si voluntate. si autem ex proposito, incidenter tamen agitur ex eo contractu: vt j. de act. empt. l. Iulianus. §. si venditor. & diximus supra tit. j. l. & eleganter. in princip. Adiectio. Quærit hic Bald. an istud sit verum de iure diuino. Dic quòd non, nec de iure canonico: & hoc tenet hic Cyn. in additione: quod intellige si dolus versetur: secus si bona fide contrahatur. & quod not. per Inn. in c. j. in contracti. de vsur. & de empt. & vend. l. cum causam. & not. Arch. x. q. ij. cap. ea enim. §. hoc ius.

y *Magistratus.* maxime qui habent merum imperium & mixtum.

z *Pro iurisdictione.* i. inter eos qui sunt de sua iurisdictione, & infra

& intra quantitatem quæ sua i iurisdictione continetur : vt C. vbi & apud quem.l.ij.& ſ.de iurisd.om.iudi.l. fi. vel propter iurisdictionem quam habent. Magistratus autem municipales vel ciuitatum defensores non possunt in integrum restituere:vt ĵ. ad muni.l.ea quæ.& in auth.de defen. ci.§.iusiurandum.versi. nulla.in fin.col.iij.Sed videtur quod hodie possunt, cum istud possit delegatus:vt C.vbi& apud quem.l.fin.in fi. Nam ea tantum delegantur, quæ iure magistratus competũt:vt ſ.de offi. eius cui man.est iurisdic.l.j.in prin. Vel dic aliud in delegato:quia fungitur vice delegantis : vnde ille restituere videtur : vt d. l. C. vbi & apud quem.l.fi. & ſ.de offic. eius cui man.est iurisdic.l. & si prætor.

a *Sententiam suam.* no. contra sententiam suã eundem dare restitutionem.Sed contra.C. sen.rescin.non pos.l.j. & C.de pœ.l. pœnam. & ĵ. de re iu. l. quod iussit. in fi. & l. iudex. & ĵ.de quæstio. l. j. in fin. Sol.hic speciale in hac in inte.rest.ar. ĵ.l. proxi.

b *Præfecti. Non possit.* vt ſ. de offic.præfec.præto.l.j.in fi.

c *Querelam.* scilicet continet.

d *Errоris.* scilicet iudicis:vt hic,& ĵ.de ap. l.j.in prin.

e *Continet.* propter quæ duo datur restitutio:vt ſ.eo.l.j. in prin.

f *Minor autem. Non restituet.* nec etiam de appellatione cognoscit:vt ĵ. de appel. l. j. §.si quis. Sed contra sententiam paris restituit, cum contra suam restituat:vt ſ. l.proxima,in fi.non autem de appellationib⁹ cognoscit par : vt in authen. de ap. & intra quæ tempo. §. fi. col. iiij. Sed videtur quòd etiam contra sententiam maioris restituat: vt C. si aduer. rem iudi.l.iij. Sed ibi nomen præsidis pro maiore accipitur quàm proconsulis,cum sit generale:vt ſ. de offic.præſi.l.ij.

g *Dixit.* contra minorem.

h *Et induci.* permittitur hoc casu.& ideo dicit,perraro.

i *Dicat.* supple,& restituit:dum &c.

k *Allegat.* id est non allegat ea quæ sunt dicta.i.dicenda pro causa. Vel non allegat coram principe in causa appellationis quæ sunt dicta pro causa prima. vel non allegat, id est non probat ea dicta,substantiuè dico,quę sunt pro causa.Vel non allegat,id est non probat ea quæ dicta sunt pro causa,secundum Io.Sed nonne ipso iure sententia non tenuit in casu sequenti de aduocato:vt C.de aduo.diuer.iud.l.j.quæ est contra.ergo restitutio non datur:vt ſ.l.in causæ.in prin. Sol.ibi non est mero iure nulla,sed per restitutionem,vt hic.Vel hic non fuit prævaricator,scilicet cum aduersario,sed ad causam non venerat in odium istius,falso dicens quod clientulus nõ satisfeciſſet.Vel distingue an pecunia fuit aduocatus corruptus,vt tunc sententia non teneat,vt ibi:an gratia,vt tunc teneat:vt ĵ.ad Trebel.l. seruo inuito. §. cum prætor.sed datur restitutio:vt hic.

l *Incoloratè.* id est non allegando aliquam causam, secundum Vetus.

tegrum possunt tam in aliis causis, quàm contra sententiam suam[a].

XVII. HERMOGENIANVS libro primo iuris Epitomarum.

PRæfecti etiam prætorio ex sua sententia in integrum possunt restituere, quamuis appellari ab his nõ possit[b].Hæc idcirco tam variè, quia appellatio quidem iniquitatis sententiæ querelam[c], in integrum verò restitutio erroris[d] proprij veniæ petitionem, vel aduersarij circumuentionis allegationem continet[e].

XVIII. VLPIANVS libro vndecimo ad Edictum.

MInor autem magistratus contra sententiam maiorum non restituet.[f]

Aduersus sententiam principis non admittitur quis ad petendam restitutionem in integrum:nisi ex causa omisse allegationis vel prævaricationis aduocati. Item solus princeps restituit aduersus suam sententiam,& sui delegati.Bart.

Sin autem princeps sententiã dixit[g], perraro solet permittere restitutionẽ,& inducí[h] in auditorium suũ eũ qui per infirmitatem ætatis captum se dicat[i]:duę ea quæ pro causa sunt, dicta * non allegat[k],vel ab aduocatis proditũ queratur. Denique Glabrionem Acilium diuus Seuerus & imperator Antoninus non audierunt, incoloratè[l] restitui desiderantẽ aduersus fratrem post speciẽ[m] in auditorio eorum finitam. Sed & Percennio[n] Seuero contra res bis iudicatas[o] in integrum restitui, diuus Seuerus & imperator Antoninus permiserunt in auditorio suo examinari. P Idem imperator Licinnio Frontoni rescripsit, insolitum esse post sententiam vice suaq ex appellatione[r] dictam, alium in integrum restitutionem tribuere,nisi solum[s] principem. Sed & si ab imperatore iudex datus cognoscat, restitutio ab alio nisi à principe qui iudicem destinauit, non fiet.[t]

Restitutio transit ad heredem:& si quidem est heres minor,non currit tempus restitutionis nisi finita minori ætate.Bar.

Non solum autem minoribus, verùm successoribus quoque minorum datur in integrum restitutio, [u] & si sint ipsi[x] maiores.

Summata est proximo § Bartolus.

XIX. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum.

INterdum tamen successo riy[y] plus quàm annum[z] dabimus,vt est edicto[a] expressum:si fortè ætas ipsius[b] subueniat.nam post annum vicensimumquintũ[c] habebit legitimum tempus.[d] hoc[e] enim ipso deceptus videtur,[f] quòd cũ posset restitui intra tẽpus statutũ ex persona defuncti, hoc non fecit. Planè si defunctus ad in integrum restitutionem modicum tempus ex anno vtili habuit : g huic heredi minori post annum vicensimumquintum[h] completum, non totum statutum tẽpus dabimus ad in integrum restitutionem,sed id duntaxat tempus[i] quod habuit is cui heres extitit.

Absens ex causa necessaria tantùm non

m *Speciem.* id est causam. Accursius.

n *Sed & pro Sennio.* pro,propositio:& Sennio Seuero est proprium nomen.

o *Iudicatas.* & forte secundo à principe in causa appellationis iudicatum fuit : vt conueniat prædictis.

p *Examinari.* an deberet restitui. quid ergo fuit statutum? Respõ. danda fuit restitutio ex noua causa: vt C. si sæpius in integr.resti. l.j.& ij.

q *Sententiam vice sua.* id est sui delegati : vt infra proxi.ibi, sed & si ab imperatore,&c.

r *Ex appellatione.* vt si à sententia alterius iudicis ad principem fuit appellatum idem tamen in causa principali puto, vel sui delegati : vt infra subiicit.

s *Solum.* cum nullus sit maior eo : vt infra ad leg. Rhod.de iac. l. deprecatio. Accursius.

t *Non fiet.* vt C si aduersus rem iudi.l.aduersus item ipsemet:vt supra in causæ.ij.in fi.

u *Restitutio.* intra annum vtilem.

x *Et si sint ipsi.* vt ſ.de in integ.resti.l. non solum. & hoc tamen intra annum vtilem : vt innuit infra l.proxi.

y *INterdum successori.* scilicet minoris.

z *Plus quàm annum.* vtilem, hodie quadriennium: vt C. de tempo. in integ.resti.l.fin.

a *Edicto.* quod non habemus.

b *Ipsius.* succedentis.

c *Vicensimumquintum.* suæ ætatis.

d *Legitimum tempus.* scilicet annum ex persona defuncti.

e *Hoc.* argumentatur, decipitur ex persona suæ:ergo restituitur ex persona defuncti, plenius quàm si ex persona defuncti tãtum deciperetur.

f *Videtur.* id est videretur si diceremus curare tempus:& sic restitueretur, sed dicimus quòd non currit nunc ipso iure.

g *Ex anno vtili habuit.* ergo maior erat. Et sic not.quòd quandoque succedit maior minori : vt §. non solum. quandoque minor minori:vt hic in prin.huius. l. quandoque minor maiori:vt hic,& C. de temp. in integ. resti.l. ea quæ.§. j. & ij.& fin.quandoque maior maiori,& hoc est indubitabile:quia habet tempus quod restabat defuncto.Item not. quod hic annº vel quadriennium datur vbi decipitur minor in cõtractu vel quasi.Si autem in tempore quandoque currit,& non restituitur:quandoq; non currit ipso iure:vt dices ĵ.eo.l.etiã.Quãdoque currit,& restituitur.& tũc si læditur quadriennio,vel maiori tempore datur quadriennium.si minori,datur id solũ: vt ĵ.quando act.de pecu.est an.l.cum post.j.respon.& in fin. Hęc eadem distinctio in maioribus habetur:vt ĵ.ex qui,causa.l.necnon.§.si quis sæpius.

h *Vicensimumquintum.* suæ ætatis.

i *Sed id duntaxat tempus.* & currit statim cũ extiterit heres,secundũ Pla.& M.adeo vt si id modicũ tẽpus labatur:nõ detur heredi huic restitutio ex persona defuncti:quia omnino iure defuncti debet vti & vice, vt dicitur in his quæ sunt apud

defunctum inchoata: vt arg. ī. de fun. do. l. si fundum quem Titius. nisi petat restitui ad modicum temp⁹ ex persona sua, vt restituatur ex persona defuncti. Bul. autem post xxv. ann. tantum currere modicum tempus dicit, quod ex repetitione in litera facienda aperte innuitur. Sic enim dicit, huic heredi minori post annum xxv. non totum temp⁹ dabimus ad in integ. restitu. sed id duntaxat tempus, repete, dabimus post vigesimumquintum annum quod habuit, &c. Item similitudo superioris casus hoc probat, hoc est vbi minor minori succedit. Tunc enim secundum omnes vtilis annus qui cursurus erat defuncto, non currit heredi minori nisi post vicensimumquintum an. licet ex toto tempore suæ minoris ætatis posit restitui sicut & defunctus, in sua minori ætate tota restitui poterat. Si vero opponas de litera quę dicit, hoc enim ipso, &c. vnde videtur quod annus vtilis currat ei statim, & quia decipitur si non petat restitui ex persona defuncti: & sic restituetur ex sua persona vt restituatur. Si enim ex persona tantum defuncti peteret restitutionem post vicesimumquintum annum, quare proponeret etiā deceptionem minoris? Respon. geminus quidem fauor concurrere videtur, id est & suæ ætatis, & defuncti: vnus tamen tantum fauor velut originalis causa, quem habet ex persona defuncti, dat restitutionem ad rem ipsam: non secundus, quasi superuacuus. arg. duo hoc probant. s. de procu. licet. §. ea. & ī. de tute. l. qui habet. §. quod autem. maxime ad tollendum circuitum: vt ī. de condic. inde. l. dominus testamento. qui maximus fieret si peteretur restitutio restitutionis, & sic in infinitum: si ponas per diuersa tempora pluribus minoribus minores succesisse. Et si instes, litera dicit, decipitur ex sua persona, ergo debet restitui ex sua persona: respō. verum est ipsum decipi, non ideo tamen restitui: quia in minimo damno hoc fallit, in quo decipitur, non tamen restituitur vt s. de in integ. restit. l. scio. & ī. eo. l. quod si. §. non semper. & quod ibi facit paruitas damni, facit hic præcedens fauor. Item fallit vbicunque ex persona patris contractus descendit: vt ī. eod. Aemilius. ibi, non me mouet, &c. Vel expone decipitur. i. deciperetur si tunc curreret statim, sed non currit. Quòd autem vtile tempus vel totum, vel pars eius in vtroque casu, vt ait Bul. currat post xxv. an. probatur aperte: vt C. si ma. fac. ratum ha. l. vlt. in fi. & maxime iure nouo: vt C. in quib. cau. in integ. rest. non est necesse. l. sancimus. nisi in casu: vt C. de temp. in integ. rest. authen. si minor. vbi secundum omnes multa sunt specialia: nec negare possunt, siue dicas nuptiarum contrahendarum, siue contractarum. Plus etiam, quia si finito xxv. an. incipit reipu. causa abesse: nec tunc hoc tempus statim currit, sed demum eo reuerso: vt C. de tempo. in integ. resti. l. j. ij. & iij.

P Apinianus.} CASVS. Lex ista obscura & difficilis reputatur. Sed ita pone hunc casum vt habeas intellectum. minor contraxit cum aliquo, & læsus est: vnde potest restitui, & etiam debuit: vnde contingit quòd aliquod delictum commisit propter quod fuit relegatus: & in relegatione permansit per aliquod tempus: in quo scilicet debuit petere rest. hoc est per biennium: pone in quadriennio vel vij. an. forte: postea autem reuersus est. vnde petit quod id tempus quod in relegatione fluxit, ei restituatur. & dicit Pomponius eum non esse restituendum, id est quia ei non datur restitutio. sed Pap. quia vtilis annus ei currit. & duas sui dicti assignat rationes. Et est prima ratio. Nam iste minor procuratorem potuit dereliquisse: qui petiisset in integ. rest. quod cum non fecit, sibi imputet. Alia ratio est, quod si relegatio ei infligatur tanquā pœna, non debet inde præmium expectare, vnde sperabat pœnam. & dicit quòd ista vltima ratio reprobatur. Nam delictum non habet aliquid commune cum venia ætatis, id est non concurrit cum errore veniæ petitio qui inciderat in cōtractu, & delictum quod ex malitia & dolo contingit. & h. d. Vnde in istius casus positione non fuit reprehensus in eo. s. quod. fecit mentionem de prætore: quia siue adiit prætorem per procu. siue præsidem, tantundem significat; & hoc dicit.

{Si qvis.} Minor deceptus fuit post xxv. an. intra quadriennium: & petiit restitui inde, & super restit. lis fuit contestata. & postea destitit. id est in ea causa vlterius non processit. nunquid fiet restitutio vt etiam post tēpus quadrien. possit restitui? & dicit quòd non. postea dicit quòd ille videtur desistere qui causam dimittit: non qui differt: vt in l. seq. quæ continuantur cum ista.

restituitur si potuit procuratorem dimittere. Bartolus.

XX. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

PApinianus libro secūdo responsorum ait, exuli [a] reuerso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum [b] quia abfuit [c]: cum potuerit adire prætorem per procuratorem [d]: nec dixit [e], vel præsidē vbi erat [f]. Sed quod idem dicit, & *indignum [h] esse propter irrogatam pœnam: non rectè, Quid enim commune habet delictum [i] cum venia ætatis [k]†?

Litis contestatio non prodest postea desistenti. Bartolus.

Si quis tamen maior viginti quinque annis [l] intra tempus restitutionis statutum cōtestatus postea destiterit, nihil ei proficit [m] ad in integrum restitutionem contestatio: vt est sæpissime rescriptum.

XXI. IDEM libro decimo ad Edictum.

DEstitisse autem is videtur, nō qui distulit, sed qui liti renunciauit [n] in totū.

Quando minor est restitutus aduersus additionem: gesta per eum non rescinduntur. Item eo restituto aduersus repudiatorem, gesta per procuratorē non irritantur. Bart.

a *Exuli.* id est relegato. Hic minor erat cū exulare cœpit. maior factus in quadriennio rediit. iure communi maiorum, quia procuratorē habere potuit, non restituitur, nec prorogatur. sed iure singulari minorū sic: quia lapsus videtur, cū potuit adhuc minor existens dare procuratorem curatore auctore, & non dedit. Vel dic quod maior erat. s. in quadriennio cū exulare cœpit, qui procuratorem dare potuit, vnde hic restituitur in eo quod captus est cū minor esset: non autē prorogatur sibi tēpus. petebat enim sibi prorogari tempus, vt computaretur tantum ex die reuersionis illud quod supererat de quadriennio quando cœpit abesse, sed nō auditur: immo distinguitur an potuit relinquere procuratorē, & tunc nō prorogetur: vt hic. aut nō potuit, vel reliquit, sed & mortuus, & sic non potuit etiam adire per procuratorem, & tunc prorogatur: vt ī. ex qui. cau. ma. sed & si per prætorem. §. j. & l. necnon. & l. si qua. §. j. & l. ab hostibus. j. respon. & C. de tēp. in integ. resti. l. ij. & iij. Itē quod dicit exuli, improprie ponitur, id est, relegato. vt ī. de pu. iudi. l. ij. Sienim esset exul. i. deportat⁹, nihil omnino iuris haberet, & sibi vel contra eum nulla restitutio daretur: vt ī. tit. j. l. ij.

b *Statutum.* scilicet vtilis anni, vel hodie quadriennij. & in hoc bene dicit Papinianus.

c *Quia abfuit.* si habes adfuit per d, dic quod est ratio Papi. quare non debeat prorogari, quia adfuit. i. pro præsente est habēdus, cum potuerit, &c. Si habes per b, tum est ratio remotiua. q. d. non est hæc ratio sufficiens, quia abfuit, quod ideo debeat prorogari, cum potuerit: & sic si nō potuit adire, prorogatur, vt modi dixi.

d *Per procuratorem.* à principio dimissum: vel post in absentia constitutum. Accursius.

e *Nec dixit.* scilicet Papinianus.

f *Vbi erat.* ipse relegatus. s. vt in hoc notetur gemina reprehensio: tum quia nil dixit Papinianus de præside adeūdo per procuratorem. sic defectus deprehenditur: vt ī. ad legē Rho. de iac. l. fi. §. j. & fi. Et quia aliam prætermisit rationem. s. ideo quia potuit relegatus per seipsū adire præsidē cū venisset ad locū tutum isti relegato. Vel dic vbi erat ipse præses, quē per procuratorē debuit adire. Vel dic dixit, id est fecit. & sic non reprehenditur in aliquo. sic s. de in integ. rest. diuus. ibi, citatus non respondit. Accursius.

g *Idem dicit.* Papinianus assignando rationem quare non debuit restitui: & sic reprehenditur non in dicto, sed in causa siue ratione sui dicti, & iuste: quia non est indignus propter irrogatam pœnam: sed quia tempus præteriit, & hoc est, quid enim, &c.

h *Indignum.* eum restitui.

i *Delictum.* pro quo exulauit. Accursius.

k *Cum venia ætatis.* id est cum negotio ex quo datur venia: vt C. de do. inter vir. & vxo. l. si maritus. Et sic non ob. quia pro delicto datur venia quandoque: vt s. eo. si ex causa. §. nunc. & ī. eo. auxilium. quia tunc commune habet.

l *Minor xxv. annis.* factus. Accursius.

m *Proficit.* cum liti expresse renuntiauerit: vt hic, & ī. l. proxi. sed & si non expresse renuntiasset, non perpetuatur hic restitutio per lit. contest. vt C. de temp. in integ. rest. l. petendę.

n *Destitisse. Renuntiauit.* vt hic, & ī. de iud. destitisse. sic & ī. de offic. testa. Papinianus. §. si quis post. & C. de pact. l. postquam. & ī. ad Turpil. senatusco. l. destitisse.

*In integrum.} CASVS. Minor institutus fuit: hereditate adiuit, & legata à se relicta soluit de hereditate, & de hereditatis bursa: postea restituitur vt abstineat vel dimittat her. nunquid tenetur minor reddere de suo proprio quod præsti tit de bonis hered? & dicitur quod non. Idem econtra pone. minor institutus her. repudiauit. restituitur vt adeat. nūquid habebuntur rata quæ gesta sunt medio tempore per procuratorem? & respon. quòd sic.

Vide ad hæc not. per Inno. in c. querelam. extra de p-cu. & in c. cum inter priorem. d. excep.

a *Expensum est.* de bursa hereditaria. Accursius.
b *Vel pretia eorum.* vt quia rogatus fuit vt quosdam emeret, & manumitteret: vt infra, ad l. Fal. §. fin.
c *Peruenerunt.* scilicet expensa sunt. Accursius.
d *Non sunt.* sed an ab alio? Respon. libertas non: vt infra eo. si mulier. Nec contractus rescinduntur: vt infra de adqui. her. quotiens. & de bo. auct. iud. pos. l. si non expedierit. §. j. legata vero repetuntur a legatariis condictione indebiti: vt j. de condic. indeb. l ij. & iij.

XXII. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

IN integrū verò restitutione postulata aduersus aditionem à minore factam si quid legatis expensum est,[a] vel pretia eorū[b] qui ad libertatem aditione eius peruenerunt,[c] à minore refundenda non sunt: [d] quemadmodum per contrarium cum minor restituitur ad adeundā hereditatem,[e] quæ antea gesta erunt[*] per curatorem bonorū decreto prætoris ad distrahē da bona secundum iuris formam constitutum, rata esse habenda Calpurnio Flacco Seuerus & Antoninus rescripserunt.[f]

In his quæ minor facit vt procurator, nō restituitur ad commodum domini. Item vbi alia actio competit contra alium, denegatur restitutio, nisi ille alius existeret nō soluendo. Bartolus.

XXIII. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

CVm mandatu[†] patris filiusfamilias res administraret, non habet beneficiūg restitutionis: nā & si alius ei mandasset, non succurreretur: cum eo modo maiori potius consuleretur, cuius damno res[h] sit cessura. Sed si

[*] *Gest.*
[†] *Facit ad hoc ex parte decisi. sequ.*

ADDITIO. Dic secundum Bar. hic quòd non repetuntur à minore, sed à legatariis sic, vt sibi quæratur licet per minorem non sint rescindenda soluta per eum.

e *Hereditatem.* quam primo repudiauerat.
f *Rescripserunt.* vt hic, & infra de here. insti. si quis ita institutus. §. fi. & si de suo soluit, retinet: vt j. de bo. auct. iud. posi. l. si non expedierit: & facit j. ad Trebel. l. cum hereditas ex fideicommissi causa.

CVm mandatu. } CASVS. Filiusfamil. mandato patris contraxit: vel minor mandato alterius cuiuscunque contraxit: puta vendidit vel locauit, vel alio modo contraxit, & in contractu læsus fuit. dicitur quòd non restituitur neque pater neque filius. & sic non obst. s. l. iij. §. sed vtrum. Item dicit quod si aliquis extraneus mandasset isti minori, non restitueretur neque iste minor, neque extraneus: quia, &c. quia sic maior restitueretur. & hoc in prima. Postea dicit quòd si minor contraxit mandato alterius, & aliqua expendit de suo, illa tamen non potest consequi ab eo qui mandauit, quia forte factus est non soluendo: dicit hic quòd restituetur. Tertio dicit. Pone: minor mandauit maiori vt contraheret in rebus minoris. ex illo contractu est læsus. Dicitur quod ita demum restituetur, si ille cui mandauit, factus est non soluendo. Sed pone casum conuersum: Minor mandauit minori vt contraheret, & contraxit: & deceptus est: non restituetur: quia sibi imputet qui tali mandauit.

g *Non habet beneficium.* imò, vt s. eo. denique. §. sed vtrum. ibi, proinde si iussu, &c. Sol. ibi iussit, hic mandauit: quod aliud est. vt insti. de Ati. tut. §. pen. Vel dic in re paterna, ibi in peculiari. Vel secundum Io. hic non habet beneficium, scilicet pater, filius autem sic: vt ibi. Quidam etiam dixerunt vt si totū contractum velit rescindi filius, non possit, vt hic: sed vt sua persona tantum eximatur, potest: vt ibi. quod nihil est, quia hoc petere non potest vt totus rescindatur: vt ibi dixi. Vel verius secundum Azo. hic mandauit vt rem pro decem venderet, quæ valet viginti: non restituitur nisi pro expensis, si mandator pater vel extraneus non est soluendo: & hoc subiicit, sed si ex euentu, & cetera. Sed quid si simpliciter mandauit vt fundum venderet: & is vendidit pro decem, cum valeret viginti? Respon. dici potest minorem restitui etiā mandatore exsistente soluendo.

h *Res sit cessura.* cuius mandato gerebat: secus si sine mandato: vt infra l. proxi. in princi.
i *Ab eo.* extraneo vel patre cum esset emancipatus.
k *Prætor si eruenerit.* sed quomodo? Respon. vt licet pro decē dederit mandato domini rem quæ valebat. xx. & ideo quo ad dominum nil possit ei imputari: tamen tūc supplebitur pretium iustum, vt tali medela sibi consulatur per retentionem: vt supra de procu. l. quæ omnia. in fin.
l *Procurator vero.* id procurans. nam statim distinguit.

ff. Vetus.

A m *Audiri.* si velit restitui contra eum qui contraxit cū procuratore suo. Sed contra. C. si tu. vel cu. inter. l. antep & l. fi. Sol. aliud in tutore vel curatore: vt ibi. aliud in procuratore: vt hic. Sed quæ est ratio? forte ea, quia tutor gerit ex necessitate: procurator ex volūtate. Vnde mitius est cū tutore agendum. mitius autem cū eo agi probo: quia procuratorem prius minor excutere necesse habet, vt hic: sed nō tutorē vel curatorē: quia potest alium eligere. arg. pro hac ratione. j. depo. l. j. §. merito. & §. hoc autem.

Mitius agitur cum tutore, quàm cum procuratore.

n *Possit.* quia non est soluendo: & forte hoc casu intelligitur cum mandauit simpliciter vt venderet. si autem vt pro viginti venderet quod valebat plus: cum fecerit secundum mandatum, non videtur teneri minori actione mandati: & sic poterit minor restitui vt pro eodem debeat haberi cum destituitur actione mandati, etiam cum est ille non soluendo.

o *Ergo.* quia restituitur minor tantū: ergo non maior. & est idem supra ij. respon.

p *Circunscriptus.* cum esset procurator in primo & secundo casu legis.

q *Imputari.* vt s. l. iij. §. fi. & l. seq. & j. de insti. sed & si. §. fi. Acc.

QVod si minor. } CASVS. Ista lex continuatur cum præcedenti. Dic ergo quod in rebus alterius contraxit minor sine mandato: in hoc casu restituetur, ne alius per eum damnificetur. Sed quid si noluit restitui? Dicit quòd conuenietur act. neg. gest. & per illam conuentus compelletur cedere in integrum rest. &c. { NON SEMPER. } Ex prædictis apparet minoribus in factis suis subueniri, sed illud non erit semper vt in omnibus factis suis subueniatur & restituatur. Nam sic priuarentur communione hominum, cum nullus contrahere vellet cum eis, & sic magnum damnū susti nerent: hoc tamen ad bonum & æquum erit reducendum. & hoc dicit. { SCAEVOLA. } Minor institutus est: vel aliàs est ei delata her. repudiauit illam, & sic illa here. peruenit ad substitutum. si iste minor velit rehabere, audiendus est, si sunt omnia integra: aliàs non restituetur ipse minor. Item & multo minus restituetur heres istius minoris. { SI SERVVS. } Seruus meus decipit minorem re ipsa in aliquo contractu, non animo decipiendi. teneor de eo quod ad me peruenit: quia minor poterit in id q̄ ad me peruenit restitui: & nisi ad me peruenit, teneor de peculio petita similiter in integ. rest. & si non habeo peculium serui, nec peruenit aliquid ad me: tunc si seruus vel filius dolo induxit minorem ad contrahendum: seruus verberabitur propter dolum suum, vel noxæ dedetur: filius autem fami. conuenietur & damnabitur propter dolum suum conuentus act. ex eo contractu. { RESTITVTIO. } Minor vult restitui ad rē quā vendidit mihi. ego restituar ad pretiū: quia minor debet restituere pretium mihi, postquā petit rem restitui. hæc vera sunt nisi perdidit iste minor pretiū, & hoc probet: quia tūc iste minor non tenetur mihi reddere pretiū: & est simile: quia & si quis mutuat minori sedenti in ludo perditionis, non redditur qđ mutuatur si fuerit perditū. sed facilius datur actio ēptori pro pretio, quā ad mutuū: quia fauorabilis est: sed vtrobique tamen idē est: quia si habet saluā pecuniā, restituetur & repetetur: aliàs si amissa est, non restituetur: & hic minor qui petit restitui, petit misericordiā à iudice, & iudicis officiū implorat, nōautē iure. act. petit restitui: sed officio iudicis implorat antiquæ actionis restitutionem.

r *Restituēdus erit.* aduersus secū cōtrahentē in rebus domini.
s *Damnum accidat.* sed in quo si ratum non habet? Respon. vt

quia rem emit de pecunia domini: nec eam rem ipse reddere vult, vel non potest: vnde ad pecuniam restituitur.

a *Procuratorem eum.* cuius negotia gesta sunt: & sic poterit cedi hoc ius sed contra ff. de admi. tut. l. ex pluribus. Sol. ibi est adeo personale, vt nec ad heredem transeat: hic sic, & ff. e. l. minor. ij. §. fi. Ité hic aliud fieri non poterat: ibi erat actio quæ poterat cedi. Item contra. C. de qui. mu. vel præsta. ne. li. se excu. l. j. lib. x. sed ibi non erat cessio, sed quædam factorum cõmissio quæ per alium facere volebat. & facit ff. de admi. tut. l. si minoris. ibi vide.

b *Ad bonum.* i. ad vtilitatem & æquitatem.

c *Sunt.* denegando restitutionem quandoque.

d *Interdiceretur.* vt hic, & ff. ad Velle. si mulier tanquam. & dixi ff. e. & si fine. §, idem faciunt.

e *Circumscriptio.* scilicet dolo aduersarij.

f *Neglegenter.* sui facilitate.

g *Causa.* vt sint digni restitutione.

h *Repellendus est.* imò admittendus videtur per restitutionem: vt C. de repu. here. l. fi. in fi. quæ est contra. Sol. hic loquitur de extraneo herede, ibi de suo.

† *Sic qui vocatus ad electionem respondit se nolle interesse electioni si veniat ante electionẽ & scrutinium admitti debet: quia sunt integra. de hoc p glo. ff. c. ecclesia vestra. sup verbo adiicere. ante finẽ. in versic. si autẽ ante electionem extra de elect.*

hoc non valet: quia dicit hic, omisit vel repudiauit. Nisi dicas omisit tacendo, repudiauit scilicet expresse. Vel hic loquitur cum habuit substitutum, ibi cum non habuit. vel hic vendita fuit hereditas: ibi quædam res. Vel hoc ius vetus. Vel hic in maiori ætate fuerunt vendita, ibi in minori. Vel hic à substituto. ibi à creditoribus. Vel hic laborat ad pecuniam parandã: ibi non,

i *Circumscripserit.* emendo ab eo: & sic re ipsa.

k *Iubendus est.* ſ. petita restitutione forte. & sic in sequenti.

l *Ex peculio.* sic infra de act. & oblig. l. ex contractibus.

m *Et dolus.* hic mutat casum quando dolo.

n *Interuenerit.* extra contractum: vt supra de dolo. l. si oleum. §. penult. vel etiam in contractu. quia dedit causam contractui: vnde maior de dolo vt ibi minor restituitur, vt hic.

o *Aut noxæ.* not. datur pro noxa, vel ad verberandum, & tamen de peculio agitur: vt infra de act. & oblig. l. ex contractibus. sic & in qualibet noxali ad aliud agitur, & aliud consequitur: vt infra de re iudic. l. miles. §. decem. Sed electio cuius erit de verbere, vel de noxa? Respon. domini, non minoris: vt infra de iniur. l. sed si vnius. §. cum seruus. Item not. quòd vbi pecunia deest, in corpore suppletur: vt supra de iurisdic. omn. iud. si quis id. §. in seruos. & de in ius vocan. l. fi. & infra de pœnis. l. j. §. generaliter. & C. de ser. fugi. l. quicunque. §. quod si. & dic vt ibi not. secundum H.

Pecunia deficiente suppletur in corpore.

p *Condemnabitur.* sed quomodo, cum nihil habeat? Respon. fiet executio cum aliquid habebit.

q *Et pretium recipere.* scilicet præcipiendo isti quòd reddat.

r *Non ignoraret.* vel ignorare non debuisse: vt arg. ff. quod vi aut clam. l. Seruius. & subaudi hic, & perdidit. alias non: vt ff. eo l. ait prætor. §. pen. secundum Ioan.

s *Creditur.* quia nec hic repetitur si consumpserit. Ioan.

t *In venditione.* scilicet denegatur pretium restitui emptori, dare auxilium * in integrum restitutionis, vt procuratorem [a] eum in rem suã faciat, vt possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire.

* *auxilio*

Gesta cum minoribus rescinduntur si æquitas suadet: quod est quando sui facilitate minor decipitur. Bartolus.

Non semper autem ea quę cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum [b] & æquum redigenda sunt [c]: ne magno incommodo huius ætatis homines adficiantur nemine cũ his contrahente: & quodammodo cõmercio eis interdicetur [d]*. Itaque nisi aut manifesta circumscriptio [e] sit, aut tam neglegenter [f] in ea causa [g] versati sunt: prætor interponere se non debet. Scæuola noster aiebat: Si quis iuuenili leuitate ductus omiserit vel repudiauerit hereditatẽ vel bonorum possessionem: si quidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est †. Si verò iam distracta hereditate, & negotiis finitis, ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellẽdus est [h]: multóque parcius ex hac causa heredem minoris restituendum esse.

* *interdiceretur.*

In integrum restitutio datur contra patrem vel dominum cum adiectione de peculio, vel de in rem verso. Item ex dolo datur noxalis. Bartolus.

Si seruus vel filiusfamilias minorem circumscripserit [i], pater dominúsve, quod ad eum peruenerit, restituere iubendus est [k]: quod non peruenerit, ex peculio [l] eorũ præstare. Si ex neutro satisfiet, & dolus [m] serui interuenerit [n]: aut verberibus castigandus, aut noxæ [o] dedendus erit. Sed & si filiusfamilias hoc fecit, ob dolum suũ condemnabitur [p].

Per restitutionem omnia reponuntur in pristinum statum præter ea de quibus minor læderetur. Bartolus.

Restitutio autem ita facienda est, vt vnusquisque integrum * ius suum recipiat. Itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, iubeat prætor emptorẽ fundum cum fructibus reddere, & pretium recipere [q]: nisi si tunc dederit, cum eũ perditurum non ignoraret [r]: sicuti facit in ea pecunia quæ ei consumpturo creditur [s]. Sed parcius in venditionẽ [t], quia æs alienum ei [u] solvitur: quod facere necesse est: credere autem non est necesse [x]. Nam etsi [y] origo contractus ita constitit vt infirmãda sit: si tamen necesse fuit pretium solui, non omnimodo [z] emptor damno adficiendus est.

* *integrum*

Hæc restitutio petitur per officium iudicis, non iure actionis. Bartolus.

Ex hoc edicto nulla propria [a] actio vel cautio proficiscitur. totum enim hoc pendet ex prætoris cognitione [b].

t *In venditione.* non ita prompte denegatur actio, in emptorem: quia fauorabilior est persona soluentis quàm credentis quo ad probationes & præsumptiones propter necessitatem quæ imponitur soluenti, non mutuanti: vt subiicit, & arg. C. de calum. l. mater. & ff. depo. l. j. §. mérito. Idem tamen dicitur vtrobique: vt infra eo. patri. §. si pecuniam. argu. supra eo. §. non semper ver. Scæuola. & vbicunque ponitur in l. aduerbium maxime.

u *Ei.* minori vendẽti.

x *Non est necesse.* nisi quis promiserit credere: quod raro fit.

y *Nam etsi.* i. quãuis.

z *Non omnimodo.* sed salua pecunia ei restituitur semper: siue soluit, siue credidit quis minori: vt infra eod. l. patri. §. j. & supra eo. l. ait prætor. §. pen. licet promptior ratio sit in solutiõe debiti quàm in mutuo. si autẽ non est salua, nunquam repetitur: vt infra de admini. tut. l. si fine herede. §. interposito. & hoc secundum Io. sed Placen. aliud in solutione quàm in mutuo dicit. Nam in solutione si soluit minori cõsumpturo, & sedenti in ludo perditionis, restituit si habet: aliàs non. vbi vero soluit non sedenti in perditionis ludo: siue habet, siue non, reddit. Hoc male: quòd reprobatur in d. l. j. de admi. tut. si fine herede. §. interposito. vbi vero dedi mutuum sedenti in perditionis ludo, etiam si habet, non restituit. hoc male. Si vero sedenti dedi, reddit, si habet: aliàs non. Cui vtrique male dicto valde obstat d. l. j. eod. patri. §. si pecuniã. Nam aut loquitur lex illa patri, quando non sedebat in ludo perditionis. & tunc deberet secundum Plac. restituere solutam pecuniam: siue habet, siue non, quod ibi negatur in vltimo respon. aut vero quando sedebat, & tunc non debet restituere mutuam pecuniam, etiam si haberet. quod ibi negatur in primo respon. vt & j. eo. si minor. ij. Si autem mutuetur maiori: siue consumitur, siue non: siue habeat eam, siue non: semper dabitur repetitio, licet sit arg. contra infra manda. si vero nõ re. §. si adolescẽs. & j. pro emp. si quis cũ. & infra qua. re. act. non da. l. ij. Sed hæc vltima loquitur cum collusores contraxerunt inter se: secus si extraneus cum lusore. Vel id in actione de euictione: aliud in principali. Item no. infra eod. si minor. ij.

a *Propria actio.* hoc est contra M. qui dicit quòd iure actionis petebatur restitutio ista: vt dixi ff. eod. in causæ. ij. in princ. nec obst. ff. eod. in causæ. j. §. interdum. & C. ex quib. cau. ma. l. fin. quæ sunt contra: quia primo per officium petitur restitutio: vt hic, qua data datur prima actio vtilis: vt in contrariis.

b *Cognitione.* id est iudicis officio.

Llud. ❧ Casvs. Minor xxv. an. indebitum soluit ex aliqua causa ex qua non competebat restitutio: puta ex l. Aquil. debitum tamen ab aliquo. dicit quod id solum vtili act. repetet: prius tamen restitutus. Nam maioribus repetere licet quandoque: puta vltra Falcidiam soluentibus per errorem facti. & hoc dicit. ❧ Si talis. ❧ Superius dictum est quod minor in factis suis restituetur quandoque si quis petat restitutionem, certe ipse minor petere potest per se restitutionẽ. Item

Item potest restitui per procur. si de hoc habuerit speciale mandatum. vel si non: dicit quod cauere debet procurator de rato, id est quòd minor habeat ratum: vt in l. seq. & etiam defensor illius contra quem petitur restitutio, si ipse aduersarius minoris absit, cauet iudicatum solui.

a *Non est.* vt ex causa quæ per inficiationem crescit: vt C. de condic. inde. l. ea quæ. Ité quando tantum naturale debitum est ex ignorantia iuris solutum: vt ff. de condic. indeb. l. interdum. & C. si aduer. solu. l. indebito.

b *Actio.* id est condictio indebita petita prius restitutione.

c *Cum & maioribus.* p errorem facti soluentibus vltra Falc. vt C. ad leg. Fal. l. error.

d *Ipso postulante.* sed an peter cum auctoritate tutoris. vel curatoris? Respon. sic, vt C. de aucto. præstan. l. iiij. Item in constituendo procuratorem an exiget auctoritatem tutor. vel curatoris? Respon. sic, vt C. de proc. l. neque.

Speciale mã dati quãdo quæritur.

e *Non debet.* nisi & speciale de hoc habeat mandatum. Et sic not. specialem casum vbi speciale desideratur mandatum: vt hic, & C. etiam per procu. eau. rest. in integ. agi posse. l. j. & ff. de reli. l. vel quæ. ibi, exheredatis, &c. & dixi ff. de procu. Pompo. in gl. & pater valetudine. Regulariter contra: vt ff. pro socio. l. actione. §. renuntiare. & ff. de sol. vero. & infra de iniuriis. l. sed & si vnius. §. procuratorem.

Si minor soluit indebitum, persona interdum facit locum repetitioni. Bart.

XXV. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

ILlud nullam habet dubitationem, quin minor si non debitum soluerit ex ea causa ex qua iure ciuili repetitio non est[a] danda, sit ei vtilis actio [b] ad repetendum: cum & maioribus [c] viginti que annis iustis ex causis dari solet repetitio.

Restitutionem debet quis petere per se, B *vel per alium procuratorem habentem speciale mandatum: de quo si dubitetur, cum cautione de rato admittitur. h. d. cum princ. l. seq. vsque ad §. quòd si is. Bart.*

Si talis interueniat iuuenis, cui præstanda sit restitutio: ipso postulante[d] præstari debet, aut procuratore eius cui idipsum nominatim mãdatum sit. Qui verò generale mandatum de vniuersis negotiis gerendis alleget, nõ debet[e] audiri.

XXVI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

QVod si de speciali mandatu dubitetur cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem C dominum habiturum, rei potest mederi.

Procurator eius contra quem petitur restitutio, sustinet partes rei: ideo debet cauere iudicatum solui. Bartolus.

Quòd si is qui circumscri- A stituetur quidem hoc casu minor in debitorem primum. ff. liberatum. {ADVERSVS.} Quidam minores decepti veluti viles vel plebeij vel ceteri similes possunt restitui cõtra homines in dignitate positos, eo quod cõtra ipsos denegatur de dolo actio. & hoc est regulare: nisi forte poneres quòd de dolo agere non permittãtur quia liberti[o] vel filiusfa. sit, quia nec isti restitui possunt.

g *Patri pro filio.* ff. conuento secũdum Ioan.

h *Præstanda restitutio est.* imò videtur deneganda: vt ff. e. l. iij. §. sed vtrũ. ibi, an hoc auxilium, &c. quæ est contra. Sol. secundũ Ioan. hic loquitur quãdo filius dedit damnum alicui per culpã: vnde cõ ueniebatur filii[o] actione legis Aquiliæ: qua conuentus restituitur pater pro filio. i. nomine filij etiam eo inuito. Et quòd dicit tenetur, dic. i. teneri potest data sententia contra filium, non prius. vt ff. de pecu. l. iij. §. idem scribit. & ff. de noxa. l. quotiens. & l. seq. Item ideo per culpam dixi: quia tunc in totum restituitur: vt pro non delinquẽte habeatur: vt C. si aduer delic. l. j. secus si per dolum: vt ff. e. si ex causa. §. nunc videndum. & in l. contraria loquitur quando iam pater de peculio tenebatur. sic enim loquitur secundum vnum sensum. ff. eod. l. cum mandato. j. respõ. quæ est similiter contraria. Nam ibi subaudi. ff. pater, secũdum Io. cum iam de peculio tenebatur. Alij dicunt quòd hic pater vt legitimus administrator vel defensor pro filio conuenitur: vnde restituitur p filio. & hæc restitutio etiam patri prodest si de peculio conuenitur: licet fideiussori restitutio minoris non prosit, sed sua quandoque. Si autem pater nomine suo conuenitur, nunquam est restituendus: licet fideiussor restituatur quãdoque si conueniatur. Alij dicunt quod hic loquitur mortuo filio: & quod dicit tenetur. ff. post mortem vsque ad annum. Alij dicunt quòd hic petit pater totum contractũ rescindi idcirco, quia sibi prodest ne de peculio teneatur. prima & secunda verior est. Accursius.

* *cognato ff.*

† *Ludo. Rom. in suis sing. fo. 8. singu. 224. extollit val de istũ text. de quo ibi p eũ, & in interpre. hic. Bol.*

i *Nolit.* not. quòd filio inuito pater in iure filij nomine agit petendo restitutionem. sic infra sol. matri. l. si cum. §. eo autẽ. D versi. quòd si is. & infra de iniur. sed si vnius. §. filio. Arg. contra infra de inoffic. testa. l. Papinianus. in princip. Sed ibi fuit tantum filij iniuria: vt ibi dicit.

Pater inuito filio filii nomine agit.

k *Tenetur.* i. teneri potest data sententia, & eo condemnato.

l *Ex quo.* quia quod in vno conceditur, in aliis prohiberi videtur: vt ff. de iudi. cum prætor. & C. de procu. l. maritus. Ac.

m *Ex voluntate.* ff. expressa: vt ff. e. l. illud. §. si talis. licet aliàs isti admittantur sine mandato: vt ff. de procu. sed & hæ. Acc.

n *Interdici.* quo casu sunt in curatione adgnatorum: vt infra de cura. fur. l. j. in princi. & instit. de cura. §. item. vnde tanquã curatores petent restitutionem de his quæ fecerat prius.

o *Debet.* non ipso iure, sed data restitutione: vt C. si aduer. credi. l. j. & ij. Acc.

p *Minor crediderit.* scilicet quam mutuam accepit.

q *Cedere.* not. quòd cedendo actionem liberatur etiã quando non propter actionem, sed propter rem tenebatur. sic ff. si qua. pau. fec. di. l. j. §. si post. & ff. commo. l. si vt certo. & nunc videndum. si versic. idem Labeo. & ff. de rei vin. l. si hominẽ. quæ est l. pe. §. fin. Si autem ob hoc quis tenetur, quòd habeat actionem, indubitabiliter liberatur cedendo: vt infra de pœ. l. quod debetur. in fine.

f QVod si. *Iudicatum solui.* & nihilo minus de rato: vt ff. de procur. non solum. §. est & alius casus. Accursius.

PAti. {CASVS. Filius dedit alicui damnum: & ita l. Aquil. tenebatur. dicitur quod pater poterit petere eius nomine restitui, etiam filio inuito. Et est ratio, quia nondum pater tenetur de peculio, sed demum lata sententia iudicati tenebitur. Nam filio in illa act. condemnato tenebitur pater de peculio. Alij tamen consanguinei non audirentur volentes eius nomine restitui eo inuito, nisi forte ei bonis sit interdictũ, & sic in ipsorum curã ceciderit. {SI PECVNIAM.} Minor pecuniam mutuam accepit: eã consumpsit vel amisit. dicitur hic q̃ non tenetur iste minor. Sed pone retento eodem casu primo, quia scilicet pecuniam mutuam acceperat à me. illam alij, Titio scilicet qui non est soluendo, mutuauit. Dicitur q̃ in amplius non tenebitur iste minor, nisi vt creditori suo. ff. mihi cedat act. scilicet contra illum Titium cui ipse mutuauit. Quid si ex ista pecunia quam mutuam accepit à me, emit prædium, plus dedit pro pretio quàm valeat, vnde etiã hoc casu deceptus fuit? Dicit quòd restituendus erit minor vt pretium recipiat cum vsuris perceptis & percipiendis, & prædium cum fructibus recipiat. Idem etiam si sua propria pecunia emit: quia & tunc restituetur minor: vt ff. secundo casu dicit. Sed pone: minor prædium vendidit, & in eo fuit deceptus. dicitur quòd minor in hoc casu prædium recuperabit cũ fructibus: & pretium in quantum fuerit factus locupletior, restituet. & hoc dicit. {SI MINOR.} Si minor liberauit debitorem suum per acceptilationem, & sine causa: restituetur minor contra debitorem vt reponat se in obligationẽ & pignora & fideiuss. Item si duos reos habeat minor, & vnũ liberauit per accept. restituetur contra vtrunque. Vnde quocũque modo nouauerit obligationẽ suã, & deceptus sit, restituetur: vt pura si accipiat debitorẽ inopẽ pro diuite, reff. Vetus.

a *Pecunia.* quam mutuo minor accepit. Accur.
b *Emerit.* scilicet minor.
c *Reddito pretio.* scilicet minori.
d *Alterius.* scilicet vnditoris. nam rehabebit fundum.
e *Oporteat.* nam hic sicut superiori casu venditio rescinditur, si fuit minor deceptus hoc ipso vt contraheret. secus si minori pretio tantum: quia tunc ad iustum reducendū est: vt j. de iure do. l. res. j. §. j. Eodem modo intelligo j. prox. §. itē ex diuerso, &c. Vel dic hic & ibi per restitutionem etiam si minori pretio fuit tantum deceptio.
f *Hoc & superiore.* id est quando ex sua, & quando ex mutua pecunia prædium emit.
g *Qui pretium reddidit.* alias prædium vendidit.
h *Recipiat.* s. venditor.
i *Vendiderit.* decreto. interposito.
k *Cum fructibus.* a etiā quos percipere potuit: quia sic est in vsuris, §. proxi. respon.
l *Locupletior.* non autem debetur à minore vsura, licet petat fructus: quia hic non ex alterius persona, sed sua conuenitur. alioquin contra j. eod. l. minor. §. prædia. Et not. hic contra sententiam Pla. quam reprobauimus. §. eo. quod si minor. §. pen. Sed ipse exponit legem istam tantum in vsuris. nam sortem totam reddit secundum eum. Acc.
m *Restitui.* sic §. quod met. cau. illud. nam ex acceptilatione rei etiā fideiussor liberatur: vt infra de accept. & per iusiurandum. §. & si fideiussori. Accursius.
n *Alteri acceptotulerit.* & sic in alterum liberatio peruenit: vt j. de iureiur. duobus. §. ex duobus.
o *Debitorem restitui.* & eum in quem translata est obligatio, liberari: vt C. de repu. l. j. Accursius.
p *Non permittitur.* quia multæ sunt: vt j. de dolo. non debet.
q *Lege.* vt pater & patronus: vt C. qui & aduer. quos. l. fin.

a Ludo. Ro. *in suis sing. fol. 19. sing. 528. & Fra ciscus Cremonē. in suis sing. singulari 134. reputant istā gl. singu. & est gl. valde. fi genda cordi. vide per eos.*

C *Vm minor.* ¶ Casvs. Minor finita tutela agit contra tutorem actione tutelæ: & fuit tutor absolutus, postea petit minor restitui. quia in hoc casu fuit solus: nūquid eo ipso quòd restituitur minor, restituetur tutor? Dicit quòd non: nisi coniuncta essent negotia.
r *Restituendum est.* immo videtur restituendum. vt C. si aduer. transact. l. j. & ij. quæ sunt contra. Solu. aliud in transactione, vt ibi: aliud in sententia, vt hic, quasi sibi imputetur quòd non appellauit. Vel hic tutor ex alia causa suam actionem remisit, scilicet pacto, quàm à minore se liberauit, scilicet sententia. Vel verius distingue an sit coniuncta, & tunc restituatur: aliàs non: argu. infra l. proxi. §. primo.

E *Etiam.* ¶ Casvs. Non refert decipiatur minor. s. auctoritate patris tutoris: quia. s. contraxit patre tutore auctore, & deceptus fuit, aut non: quia semper restituetur ex causa. Pone: Administrauit tutor, puta in sale & oleo & vino: & etiam in multis aliis. in vna tantum fuit absolutus tutor, puta in hordeo. in aliis fuit condemnatus, cum conuentus esset iste tutor finita tutela: vult autem ista pupilla restitui in eo in quo fuit tutor absolutus. Dicit absolutus tutor eam non esse restituendam in vno, nisi etiam restituatur in omnibus. Lex ista dicit distinguendum an gestiones fuerunt mixtæ & continentes, & tunc in totum restituatur. an separatæ, & tunc ad vnum tantum. & etiam hoc casu quando fuit separatæ, restituetur pupilla, & tutor aduersarius non restituetur. sed hunc casum die aliter, & melius: Titius gessit tutelam Seij: puta in multis speciebus: & male. Decessit Titius tutor, & successit ei pupilla quædam. Seius egit tutelæ actione contra pupillam: & ipsa fuit condemnata tantum in vna re, & in aliis absoluta. nunc vult puella restitui aduersus sententiam cōtra se latam. tutor dicit se restitui debere contra eam in eo in quo fuit absoluta, ita vt tota restauretur lis. an sit audiendus, quæritur. Et distinguitur, an mixta est vel non. si non est mixta, non est audiendus: & ista est vera positio.

Aduersus eos quoque restitutio præstanda est, quorum de dolo agere non permittitur[p]: nisi quædam personæ speciali lege[q] exceptæ sint.

Restituta actione tutelæ, non restituitur contraria. Bart.

XXVIII. Celsvs libro secundo Digestorum.

CVm minor quàm quinque & viginti annis aduersus eū cum quo tutelæ egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelæ iudicium restituendum est[r].

Etiam vbi interuenit patris auctoritas, minor restituitur. Bart.

XXIX. Modestinvs libro secundo Responsorum.

ETiam si patre eodemq; tutore[s] auctore[t] pupillus captus probari posit[u]: curatorem postea ei datum, nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi.

Si per restitutionem vnum capitulū sententiæ rescinditur, cetera firma remanent, si illi non sunt connexa. aliàs secus. h. d. quod not. Bart.

Ex causa curationis[x] condemnata pupilla aduersus vnum caput sententiæ restitui volebat: & quia videtur *in ceteris litis speciebus releuata fuisse, actor [y] maior ætate qui adquieuit tunc temporis sententiæ, dicebat totam debere litem restaurare. Herennius Modestinus respondit, si species in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non cohæret, nihil proponi cur à tota sententia recedi actor postulans audiendus[z] est.

Restitutio concessa non citatis his quo-

x *Ex causa curationis.* id est tutelæ, finita tutela iam aliquo modo. aliàs enim agi non potest: vt infra de tut. & ratio. dist. l. nisi. Vel etiam contra curatorem. nam & pupillus habet curatorem quandoque. Vel dic ex causa cuiusdam curæ quam pater suus fecit cuiusdam adulti, cui pupilla successit.
y *Actor.* scilicet tutor vel curator qui egerat contrario iudicio tutelæ, vel negotiorum gestorum. Vel dic directa negotiorum gestorum secundum alium casum.
z *Audiendus.* & sic sententia pro parte valebit, pro parte non. Sed contra. j. fam. erciscun. l. in hoc iudicio. Sol. ibi in coniunctis. arg. j. de ædil. edict. cum eiusdem. & j. e. tutor. j. & C. de appel. l. ampliorem. §. j. & de temp. appel. l. per hanc. secus in disiunctis: vt hic. Sic ergo tot sunt sententiæ, quot sunt capitula: sicut tot legata, quot sunt anni: vt j. de do. cau. mor. senatus. in fi. Similiter in stipulatione: vt infra de verb. obl. l. scire. in prin. & facit. C. de transac. l. si ex falsis. Possunt autem esse disiuncta: vt si ex administratione salis sit condemnata, sed ab administratione vini fuit absoluta. Coniuncta autem esse possunt: vt si de eodem negotio partim

partim condemnata sit, & partim absoluta: vt si tutor fundū quem partim ex sua, partim ex minoris pecunia emisse dicebatur, iussus sit tradere, condemnata pupilla vltra modum in pecunia data: restituitur pupilla per consequēs, & tutor petit restitui. Vel sic, dicebatur quòd tutor quendam fundū pro centum nomine pupille emisset, & pupilla fundum petebat, & nō valebat nisi quinquaginta: iudex autem pupillæ fundum, tutori pretium totum restitui iussit. Minor vult restitui contra hoc qđ totum pretium reddere iussa est, & fundum retinere vult, certe nō potest: quia illud capitulum de restitutione prædij, cohæret alij capitulo de restitutione pretij. Acc.

a *Si hereditate.* quam adiuit.

b *Ad agendum.* i. ad contradicendum restitutioni: quod fieri debet: vt in auth. vt spoſ. lit. §. ad hęc colla. ix. & dixi. §. eo. l. in causę. j. §. causa.

c *Euocato.* ſ. creditore.

Cōcur. gra. dare sententiam Cæsari.

S *Filius.* ❡ Casvs. Paterfamilias filiū emancipauit, qui erat minor. xxv. ann. & extraneo herede instituto, eidem filio aliquid legauit: eum tamen prætermit in testamento. minor iste bonorū possess. contra tabulas non petiit intra annū: & ita excluſus est per lapsum anni expreſſim, quia eam repudiauit expreſsim. Vnde cum in hoc sentit se grauatum, petiit se restitui pos. xxv. an. tamē intra quadriennium etiam pendente causa in integr. resti. petiit legatum. Dicitur quòd excluditur à beneficio bon. poſſ. quia videtur liti renuntiasse. Sed pone. j. an. agnouit legatum eo facto maiore: dicitur quod & tunc à poſ. bo. excluditur.

d *Non accepta.* id est repudiata: vel tempore amiſſa, ſcilicet anni: cum sit de suis: aliàs dantur centum dies ad petendum bonorum poſſe. vt institu. de bonorum poſſeſſ. §. cum igitur. verſi. liberis.

e *Quæſtionem.* iam factus maior: vt subiicit.

f *Renunciare.* tacito pacto: vt C. de inoffi. teſt. l. parentibus. & infra de condic. & demon. l. duos. & infra de bo. lib. l. nā absurdum. & infra de inoffic. teſta. ſi pars. §. fi. & l. nihil. & infra de reg. iur. ex qua persona. argu. contra. j. de excep. l. nemo.

g *Largiretur.* i non esset finitū adhuc tamen esset iste maior.

h *Iudicio.* ſcilicet legatum accipiendo.

i *Prætoris.* qui prætor dat annum volentibus petere bo. poſſ. & facit. C. de fur. l. j. Hodie hæc lex tribus modis non valet. primo quia potest dicere nullum hodie, & etiam contra tabulas habere: siue suus, siue emancipatus: vt C. de lib. præte. l. fi. Vel melius emancipatus non potest dicere nullum etiam hodie: vt ibi not. Secundo quia ex quo ei reliquit legatum, debet ei ad ſupplementum: vt in auth. de triē. & semiſ. §. j. col. iij. licet & illa in hoc corrigatur: quia iure institutionis debet relinqui: vt in authen. vt cum de ap. cog. §. illud. col. viij. Vel illud in querela: secus in contra tab. Tertio: quia hęc prętio annalis non currit ipso iure: vt C. in qui. cau. in integ. resti. non est neceſ. l. j.

S *Emisset.* ❡ Casvs. Paterfamilias plures habuit credi. mutuos, heredem instituit heredem, cuidam seruo suo libertatem reliquit: mulier tamen hereditatē adiuit, & seruos manumisit: postea autem mulier ista petiit restitui, vt ab hereditate abstineret. nunquid serui ab ea manumissi liberi manebunt: & ſi liberi manēt, an aliquid pro libertate præstare debent? & dicit quòd liberi manebunt: nec aliquid pro libertate prestabūt. sed pone: Ista mulier antequā restitueretur, quibusdam creditoribus satisfecit. nunquid illi quibus non est satisfactum habebunt regreſſum cōtra eos quibus satisfactum est: vt id quod perceperunt, cōmunicent? Et dicit qđ non: sic quod ſolutum est creditori, non reuocatur.

k *Respondi.* ego ſcilicet Papinianus.

l *Viginti aureos.* quod videbatur: vt j. de inoffic. teſta. Pap. in fi.

m *Optimo.* est ius bonum, quando libertas competit ab adita hereditate: ſed reuocatur, vel fingitur non data perlata querela. j. quinquennii. Est ius melius, quando nunquā reuocatur ſed dantur viginti aurei à quolibet: vt j. de inoffic. teſt. Papinianus in fi. & l. ſeq. Est optimum: vt quando ſunt liberi, & nil dant: vt hic. Sed cuius erūt liberti? Respon. orcini. ſ. defuncti: vt j. de fideicom. liber cum quaſi. §. idē dicendum.

Ius triplex in comparatione.

n *Non admittetur.* vt fiat reuocatio cū debitū receperunt: vt j. de condict. inde. l. repetitio. & C. depo. l. fi. & j. quæ in frau. cre. pupillus. & j. de bo. auct. iudi. poſſ. l. ſi non expēdierit. §. j nam recte factum non debet reuocari: vt hic, & ſ. eo. l. in integrum. & C. de adminiſtra. tuto. ſancimus. j. ibi, non enim debet. & C. de confir. tuto. l. iij. Accurſius.

**interceſſit.*

M *Minor.* ❡ Casvs. Minor. xxv. ann. volebat agere aduersus quendam suum debitorem: & eū ad iudicium vocauit: & cum ad iudicium illum vocasset, dixit ille: Quis est iste qui venit de Edō, tinctis vestibus de Bosra? Dicit minor se maiorem esse. vt maior appareret, permisit barbam creſcere, & capillos magnos deferebat: vnde admiſſus fuit à iudice ad agendum, & ita debitor ei soluit. minor iste pecuniam perceptam ſtatim conſumpſit. modo quæritur cuius sit periculum istius pecuniæ, vtrum. ſ. debitoris, an minoris, an curatoris? Et dicit indiſtincte debitorē liberari: & sic liberatus est debitor. per auctoritatē enim iudicis soluit. ſed in curatore diſtinguitur, sciuerit, an ignorauerit. ſi sciuerit, ad ipsum curatorem pertinet periculū: & curator tenetur: & hoc quādo perseuerauit. ſi ignorauit, ad ipsum minorē: & sic curator nō tenetur hoc casu, quia nō perseuerauit, nec sciuit.

Iudex quandoque ſecūdum conſciē tiā iudicat.

o *Perfectum.* i. se maiorem: cūm tanquam maior vellet agere contra debitorem ſuum. Et not. arg. quod ſecundum conſcientiam iudex iudicat: vt ſupra de feriis. l. eadem. in fi. in gl. fi. Sed certe & hic vt ibi vt iudex habet conſcientiam: ſecus ſi vt priuatus: vt ſupra de offi. præſi. l. illicitas. §. veritas. Hæc tamen probatio per aſpectū reprobatur hodie: vt inſt. qui. bus modis teſt. in prin. ſecundum quoſdam. Sed certe ibi quo ad aliud. i. alius aſpectus reprobatur: vt dicam infra eodem tit. l. de ætate.

p *Quæro cuius.* vtrum ſoluentis, vel minoris, vel curatorum.

q *Curationem.* id est rationem curationis.

r *Liberati iure ipſo.* ſi hoc exaudias in his contra quos probauit se maiorē: certū est propter auctoritatē iudicis: vt ſ. e. ait prætor. §.

ditarios ex fideicommiſſo ab ea rectè manumiſſos retinere libertatem respondi. k Nec erunt cogendi viginti aureos l pro libertate retinenda dependere, quā iure optimo m consecuti videntur. Nā & ſi quidam ex creditoribus pecuniam ſuam ante restitutionem ab ea recuperaſſent, ceterorum querela contra eos qui acceperunt, vt pecunia communicetur nō admittetur. n

Ætas ex aſpectu iudicis probatur: & pronūciatio ex aſpectu non prodeſt eis qui ſciebant contrārium: ſed ignorantes & pronuntiationi aliquieſcentes excuſat. Bart.

XXXII. PAVLVS libro primo Quæſtionum.

MInor vigintiquinque annis adito præside ex aſpectu corporis falſò p bauit perfectam o ætatē: curatores cū intellexiſſēt esse minorē, perſeuerauerunt in administratione. medio tēpore post probatam ętatē ante impletum vicēſimumquintum annum ſolutæ ſunt aduleſcēti pecuniæ debitę: eáſque male conſumpſit. quæro cuius p sit periculum. Et quid ſi curatores quoque in eodem errore perſeuerasſent, vt putarent maiorem esse, & abſtinuiſſent se ab adminiſtratione, curationem q etiam restituiſſent: an periculum tēporis quod post probatam ętatem ceſsit, *ad eos pertineat? Respondi: Hi qui debita exſoluerunt, liberati r iure

Aetas ex aſpectu iudicis probatur: & pronūciatio ex aſpectu non prodeſt eis qui ſciebant contrārium: ſed ignorantes & pronuntiationi aliquieſcentes excuſat. Bart.

XXXI. IDEM libro nono Reſponſorum.

SI mulier poſtquam heres extitit, propter ætatem abſtinendi causa in integrū restituta fuerit: ſeruos hereditarios ex fideicommiſſo ab ea rectè manumiſſos retinere libertatem respondi. k Nec erunt cogendi viginti aureos l pro libertate retinenda dependere, quā iure optimo m consecuti videntur. Nā & ſi quidam ex creditoribus pecuniam ſuam ante restitutionem ab ea recuperaſſent, ceterorum querela contra eos qui acceperunt, vt pecunia communicetur nō admittetur. n

Per vnum actum contrarium quis videtur renunciare in integrum reſtitutioni. Item ille actus qui tolleret illud ad quod pētitur reſtitutio, tollit reſtitutionem. Bartolus.

XXX. PAPINIANVS libro tertio Quæſtionum.

SI filius emancipatus contra tabulas non accepta d poſſeſsione, poſt inchoatam restitutionis quæſtionem e legatum ex teſtamento patris maior vigintiquinque annis petiſſet, liti renuntiare videtur: f cum & ſi bonorum poſſeſsionis tempus largiretur, g electo iudicio h defuncti repudiatum beneficium prætoris i exiſtimaretur.

Minore reſtituto aduerſus aditionem hereditatis, libertates datæ, & ſolutiones creditoribus factæ non reſcinduntur. Bartolus.

XXXI. IDEM libro nono Reſponſorum.

SI mulier poſtquam heres extitit, propter ætatem abſtinendi causa in integrū restituta fuerit: ſeruos hereditarios ex fideicommiſſo ab ea rectè manumiſſos retinere libertatem respondi. k Nec erunt cogendi viginti aureos l pro libertate retinenda dependere, quā iure optimo m consecuti videntur. Nā & ſi quidam ex creditoribus pecuniam ſuam ante restitutionem ab ea recuperaſſent, ceterorum querela contra eos qui acceperunt, vt pecunia communicetur nō admittetur. n

Aetas ex aſpectu iudicis probatur: & pronūciatio ex aſpectu non prodeſt eis qui ſciebant contrārium: ſed ignorantes & pronuntiationi aliquieſcentes excuſat. Bart.

XXXII. PAVLVS libro primo Quæſtionum.

MInor vigintiquinque annis adito præside ex aſpectu corporis falſò p bauit perfectam o ætatē: curatores cū intellexiſſēt esse minorē, perſeuerauerunt in administratione. medio tēpore post probatam ętatē ante impletum vicēſimumquintum annum ſolutæ ſunt aduleſcēti pecuniæ debitę: eáſque male conſumpſit. quæro cuius p sit periculum. Et quid ſi curatores quoque in eodem errore perſeuerasſent, vt putarent maiorem esse, & abſtinuiſſent se ab adminiſtratione, curationem q etiam restituiſſent: an periculum tēporis quod post probatam ętatem ceſsit, *ad eos pertineat? Respondi: Hi qui debita exſoluerunt, liberati r iure

prætor. § permittitur. in aliis idem videtur: vt ĵ. c. l. de ætate. A sed tutius est exceptione eos liberatos.

a *Conuenirí.* Sed nonne similiter in dolo fuit maior? ergo non debet posse agere: vt s̄. de dolo. l. si duo. & C. si mi. se ma. di. l. ij. & iij. quæ sunt contra? Respon. adulescentes falsum probauerunt: sed non scienter: vel si sciēter, non animo decipiendi tutores vel curatores: imò forte vt sibi consulerent: quia curatores male gerebant. Nec videntur inde curatores decepti: vt ĵ. de act. em. l. j.

b *Decreto.* id est per decretum crediderunt eum scilicet esse maiorem: ar. cōtra. infra eo. tutor. j. respon. Vel dic decreto quod sit datiui casus. Sed quomodo potuerunt credere: vt C. eo. de in inte. resti. min. l. de tutela. quę est contra? Respon. imò possunt: quia ibi duo contra tutorem faciebant: vt quia tutor erat, & quia cognatus: hic alterum tantum, quia curatores. Vel dic, hic & ibi prædicta interuenerunt. Sed iustissima causa interuenit hic. s. iudicis sententia: & probatio ætatis: vt ĵ. de regu. iu. l. qui auctore. Item distinctionem huius legis, scilicet scientiæ & ignorātiæ, & in creditoribus adhibeo.

S I *minor.* } Casvs. Paterfami. mihi minori. x. reliquit nomine legati: & rogauit me vt manumittam seruum meum: qui forte. xx. valebat. accepi legatum de decem possum quidem restitui vt non cogar seruum manumittere: & quòd reddam illa decem quæ accepi: quia si maior essem, non cogerer manumittere si vellem habere legatum. Viuia.

c *Paratus sit.* hoc fauore minoris ætatis: vt ĵ. de li. le. l. tutor. in fin. si autem esset maior, seruum suum quantumcunque valet tenetur manumittere. secus in legato alij dando: quia non vltra &c. vt ĵ. de leg. ij. l. imperator. & instit. de sin. re. per fide. re. in prin. Item in seruo alieno non compellitur plus dare quàm acceperit: vt infra de fideicom. lib. l. generaliter. § si quis.

d *Sic huic.* scilicet minori. Acc.

e *Remittatur.* quid si libertatem præstitit iam? Resp. aduersus eam non restituitur: vt s̄. eo. l. verum. § quod si. & ĵ. e. l. antepenul. § j. & s̄. de dolo. & eleganter. circa prin. & C. si aduer. li. per totum. sed forte iustum pretium petet ab herede quasi re mortua: vt infra de iu. do. si res. j. § si mulier. Accursius.

S I *minor.* } Casvs. Minor viginti quinque an. credidit filiofamilias minori. si iste filiusfa. consumpsit, non tenetur. quia melior est causa consumentis: nisi fuerit inde locupletior tempore litis contestatæ. Secundo dicit quòd si duo minores compromittunt in aliquem, si vnus vult restitui, bene potest. Viuia.

f *Ex hoc.* scilicet credito, vel nisi iussu patris acceptoris dederit: vt s̄. e. l. iij. § sed vtrum. versi. si igitur filius. Acc.

g *Litis contestatæ.* vel rei iudicatæ: vt quia prius fuit amissa, & postea recuperata: vt infra de peti. heredi. si à domino vel à patre. § quo tēpore. Sed nunquid pater tenetur de peculio? Resp. vtique: nec obstat quod dicitur. C. ad Macedo. l. penult. hic enim cessat Macedo. senatusconsultum propter ætatem: vt s̄. eo. l. verum. § fi. Item quid si acceperit decem mutuo, & omnia amisit in ludo præter vnū denarium. & deinde cum illo solo nummo omnia recuperauit? Respondeo, non tenetur nisi ad vnum: quia verum est consumpturo & consumenti esse creditum: vt supra. e. quod si. § pen. nec habet quod recuperauit, ipso non debēt iterum conueniri[a]. Plane curatores qui scientes eū minorē esse, perseuerauerūt in eodē officio, non debuerunt eū pati accipere pecunias debitas: & debebunt hoc nomine cōueniri. Quòd si & ipsi decreto[b] præsidis crediderūt, & administrare cessauerunt, vel etiā rationem reddiderunt: similes sunt ceteris debitoribus: ideóque non conueniuntur.

Minori per restitutionem remittitur onus manumissionis, si est paratus restituere legatum quod accepit. Bartolus. B

XXXIII. Aburnius Valens libro sexto fideicommissorum.

SI minor viginti quinque annis seruum suum, qui pluris est quàm in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit, & legatum acceperit: non cogendū libertatem præstare si legatum reddere paratus[c] sit, Iulianus respōdit: vt quemadmodum maioribus liberum sit non accipere si nolint manumittere, sic huic[d] reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.[e] C

Inter duos minores melior est conditio conuenti si vterque certat. secus de damno vitando si alter certat de lucro. Bartolus.

XXXIIII. Paulus libro primo Sententiarum.

SI minor viginti quinque annis filiofamilias minori pecuniam credidit, melior est causa consumentis: nisi locupletior ex hoc[f] inueniatur litis contestatę[g] tempore is qui accepit.

Eo ipso quòd minor compromittit, videtur læsus. h. d. quod no. multum. Bart.

Minores si in iudicē compromiserunt, & tutore auctore stipulati sunt[h]: integri restitutionem aduersus talem obligationem iure desiderant[i].

Propter interesse affectionis minor restituitur. Bart.

XXXV. Hermogenianvs libro primo iuris Epitomarum.

SI in emptionem[k] penes se collatam minor adiectione ab alio superetur: implorans in integrum restitutionē audietur[l], si eius interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur, veluti q̄ maiorum eius[m] fuisset: ita tamen, vt id quod ex licitatione accessisset, ipse offerat venditori.

Minor restituitur vt omissam allegationem seu probationem iterum inducat. h. d. & est notabilis lex. Bartolus.

XXXVI. Paulus libro quinto Sententiarum.

MInor[†] viginti quinq; annis omissa allegationē[n], ex prima causa, scilicet mutui, sed magis ex adquisitione facta in ludo: vt ar. ĵ. ad legē Fal. l. iij. & infra de here. ven. venditor. Si vero inhęreas huic literæ, nisi locupletior, &c. & tamen prius dixerat de consumente: respon. bene potest fieri consumptio in bonos vsus: vt si biberit vinum, vel si ministrauerit personis sibi necessariis: & tunc cum inuenitur tempore litis contesta. locupletior, nec sit ei causa mutata, tenetur. hic autem est causa mutata. Accursius.

h *Stipulati sunt.* scilicet pœnam hinc inde. sed sine tutore non valet ipso iure: vt ĵ. de arbi. si pupillus.

i *Iure desiderant.* apparet læsio quod ab eo appellari nō potest: vt C. de arbit. l. j. & de euictione non agitur: vt ĵ. de euict. si dictum. §. j. & quia inimicus est arbiter tempore compromissi. secus si post: quia tūc iure cōmuni habet exceptionē: vt ĵ. de arbit. nō distinguemus. §. cum quidam. imò & ibi dico habere locum in integ. restit. vt dixi. s̄. e. in causæ. ij. in princ. Accursius.

S *I in emptionem.* } Casvs. Pone: minor gerit rē sub pacto addictionis in diem, hoc est si alius meliorem conditionem non attulerit vsque ad talem diem, minor eam habebit emptam. oblata fuit tandē melior conditio: quia alius plus obtulit, & rē obtinuit: læsus est minor in hoc quòd tantum non dedit: vult restitui. dicit quòd bene potest minor iste, dum det illud plus quod alius dedit.

k *Si in emptionem* minor emit sub pacto addictionis in diem.

l *Audietur.* quia læsus est in hoc quòd potuit tantum offerre, quantum alius dare vult: quod facere recusauit: vt ĵ. de in diē addic. l. necesse. Accursius.

m *Maiorum eius.* Not. interesse mirabile: vt C. de admi. tu. l. lex quæ. & ĵ. si quid in frau. l. j. § sed si rem. & de bo. lib. l. libertus qui soluendo. in glo. pe. & ratione vicinitatis: vt ĵ. de leg. ij. si cui. & facit ĵ. manda. cum seruus. Quandoque talia non admittuntur: vt ĵ. ad. l. Fal. pretia. & ĵ. ad legem Aquiliā. si seruum meum.

M *Inor.* } Casvs. Dum minor in iudicio fuit conuentus, læsus fuit in hoc quòd legem quādam quæ faciebat ad causam suam, non allegauit. Dicitur quod restituetur minor iste. potest & pluribus aliis modis intelligi: quod dic vt in apparatu. Accursius. D

n *Allegationē.* i. exceptionē dilatoriā: vt C. de proba. l. executionē, vel peremptoriā: vt C. sent. rescin. nō pos. l. peremptorias. etiam in criminali: vt ĵ. ad l. Iul. de adul. l. si maritus. § lex Iulia. versicu. præscriptiones. Vel dic quod probationē omisit ante aperturam testium: quod maior nō posset: vt in auth. de testi. § quia vero multi. coll. vij. Vel pone proprie allegationes, id est probationes legum ad causam pertinentium: vt s̄. eod. l. minor autem. § si autem princeps. Accursius.

A *Vxilium.* } Casvs. In ista. l. quandam regulam præmittit. & eam duabus rationibus probat: vt videbis per exempla. Primum est. Pone: minor. xxv. ann. act. iniuriarum per lapsum anni, vel expressim, id est per pactum remisit. deinde petit restitui ad hoc vt ei liceat eius iniuriæ nomine agere. dicit quòd nec audietur neque restituetur. & est istud primum dictum. Secundum autē est, quod vxor minoris adulterata est. vnde minor intra. lx. dies potuit eā sine metu calumniæ accusare: eam tamen non accusauit, postea petit restitui vt accusare possit iure mariti, nō obstante hoc quod lx. dies fuerint præteriti. dicit quòd non audietur. Istis enim

573

enim casibus non potest subueniri, nisi vt aliis noceat, hoc est vt alij in delictis puniantur. vnde quòd non erit restituendus, hoc est quia nihil abest, sed vindictam quærit. {IN DELICTIS.} Dictum est statim. ℣. quando contra eum delinquitur: nunc quãdo ipse minor delinquit. vnde pone: Minor delinquit: petit restitui vt habeatur pro nõ delinquente. an sit audiendus? Et certe non, si crimen sit atrocius vel atrocissimum: vnde non potest restitui. sed si delictum est priuatum & atrox, vt quia furtum commisit, in hoc quidem releuabitur vt habeatur pro transacto si potuit trãsegisse: vt ℣. eo. ex causa. §. imperator. Si verò atrocius, vt in termino moto, mitigabit iudex pœnam. Si vero publicum est, vt quia ecce minor deliquit, quia commisit adulterium, vel incidit in aliquod capitulum. l. Iul. de adulte. quæ plura sunt (quæ bene & melius in l. ista quàm in aliqua alia exprimuntur) non meretur restitui. Viuianus.

a *In exsecutionibus.* id est prosecutionib⁹ faciendis contra alios.

b *Pœnarum.* quia in necem alterius postulatur: vt ℣. eo. in causæ. j. respon. & ad vindictã tantum: vt ℣. de sepul. vio. sepulchri violati. in fi. alioquin habet locum: puta si iusta de causa non executionem, sed pœnæ relaxationem petit: vt ℣. ad legem Iul. ambi. l. j. & ℣. ad senatusconsul. Turpi. l. j. §. accusationem. in fin. quæ sunt contra. Item aliud potest dici in pœna conuentionali: quia remisit sortem sibi promissam. nam restituitur: vt ℣. eo. l. ait prætor. in prin. & in. §. hodie.

peierit.

c *Iudicium.* ciuile vel criminale.

d *Omissum.* pacto vel dissimulatione: vel forte etiam anni cursu: vt C. de iniu. si non cõuitij. Quid in actione furti? quidam idem. alij non idem: cum non ad vindictam agatur: sicut fit in vtroque istorum casuum hic. Acc.

e *Sine calumnia.* i. sine metu calumniæ, si de accusatione constit: vt C. de adul. l. iure. secus si non constat: vt ℣. ad l. Iul. de adult. l. is cuius ope. §. fina. quæ est contra. Dic quòd ibi erat euidens calumnia: hic non. arg. C. qui. accusa. non poss. l. ij.

f *In integrum restitutio.* secus in milite. vt ℣. tit. ij. l. fi qua.

g *Id est calumniæ.* quasi dicat, vt liceat ei sine metu pœnæ calumniæ accusare. Sed certè imò & aliud. s. vt præferatur aliis accusantibus. nã in his duobus priuilegiũ habet: vt C. de adul. quamuis. ij. Nunquid ergo pro eo restituetur? respon. non, propter rationem superiorem: quia exequi vult crimen. Acc.

h *In delictis.* scilicet aliis à se commissis.

i *Cessabit.* qualiter cessat, cum ipso iure minoribus præscriptiones non currant? Resp. tria sunt genera præscriptionum. quædam enim currunt: sed restituitur minor: vt non nu. pecu. ex persona defuncti. vt C. de non. nu. pecu. si intra. Item. xxx. vel. xl. an. vt C. in quibus cau. in integ. rest. non est necess. l. fi. in fi. Item appellationis faciendæ: & iudicij terminandi: & inuentarij faciendi: vt C. de iudi. properandum. §. fi. & in auth. de her. & Fal. §. pupillis. col. j. Quædam currunt, & non restituuntur: vt xl. dierum: vt hic. Item præscriptio quinquennij quæ obiicitur minori ad tuendum statum defuncti: vt C. ne de sta. defuncto. l. si mater tua. & ℣. ne sta. de fun. l. non esse. Item non numeratæ dotis: vt vltra tempora statuta ibi non restituitur: vt in authen. de temp. non so. pen. §. ij. colla. vij. aliæ autem omnes ipso iure non currunt: vt C. in quibus cau. in integ. rest. non est necess. l. finali.

per in integrũ restitutionis auxilium repetere potest.

In actionibus competentibus ad vindictam cessat in integrum restitutio. Itẽ aduersus dolum præsumptum in futurum minor non restituitur. Item nec aduersus verũ dolum præteritum nisi pœna minuatur. B.

XXXVII. THRYPHONINVS libro tertio Disputationum.

AVxilium in integrum restitutionis executionibus[a] pœnarum[b] paratũ nõ est: ideóque iniuriarum iudicium[c] semel omissum[d] repeti non potest. Sed & in sexaginta diebus præteritis, in quibus iure mariti sine calumniæ[e] vir accusare mulierem adulterij potest: denegatur ei in integrum restitutio.[f] Quod ius omissum si nunc repetere vult: quid aliud quàm delicti veniam, id est calumniæ[g] deprecatur? Et cum neque in delictis[h] neque in calumniatoribus prætorem succurrere oportere certi iuris sit, cessabit[i] in integrum restitutio.

In delicti[k] autem minor annis vigintiquinque non meretur in integrum restitutionem, vtique atrocioribus[l]: nisi quatenus interdum miseratio[m] ætatis ad mediocrem pœnam iudicem produxerit*. Sed vt ad legis Iuliæ de adulteriis coercendis præcepta veniamus: vtique nulla deprecatio[n] adulterij pœnæ est, si se minor annis[o] adulterum fateatur[p]. Dixi nec si quid[q] eorum commiserit quæ pro adulterio eadem lex punit: veluti si adulterij damnatam sciens vxorem duxerit:[r] aut in adulterio deprehensam vxorem non dimiserit[s]: quæstúmve de adulterio vxoris fecerit: pretiúmve pro comperto stupro acceperit: aut domum præbuerit ad stuprum adulteriúmve in eam committendum: & non sit ætatis excusatio aduersus præcepta legum ei, qui dum leges inuocat, † contra eas committit.[t]

Si præscriptio conuentionalis incipiat cũ defuncto maiore, & finiat cum minore, curritne sine spe restitutionis: nisi cum minore aliquid gestum fuerit, vel aliquid interueniat ex quo etiam maior restitueretur. h. d. Et diuiditur in quinque partes. primò ponit thema, & quæstionem. secundò ponit opinionem Pauli quam habebat ante sententiam. tertio ponit sententiam imperatoris, & vnam eius rationem. quarto ponit opinionem Pauli post sententiam. quinto ponuntur quædam aliæ rationes quæ mouerũt principem. secunda ibi, putabam. tertia ibi, imperator. quarta ibi, dicebam. quinta ibi, quia tamen. Bartolus.

XXXVIII. PAVLVS libro primo Decretorum.

k *In delictis.* supra locutus est in delictis ab alio commissis: hic de commissis à minore.

l *Atrocioribus.* i. in his quę proueniunt ex animo, siue sit priuatum siue publicũ: vt C. si aduer. delic. l. j. sed & in illis subdiuiditur: quia quædã sunt atrocia, & priuata: vt furtũ: & in illis dic vt ℣. e. si ex causa. §. nũc quędã atrocior a: vt hic quædã atrocissima, vt adulteriũ in quo nullo modo subuenit: vt hic subiicit.

m *Miseratio.* hoc etiã in sene faceret: vt ℣. de ter. mo. l. ij.

n *Deprecatio.* i. venia parcendi.

o *Minor annis.* s. vigintiquinque, maior tamẽ annis. xiiij. vt infra de adul. l. si minor.

p *Fateatur.* imò contra: vt ℣. de quæst. l. j. §. diuus. sed ibi nõ perse uerauit in cõfessione quã fecit territus propter tormenta: hic sic: vt ℣. e. titu. de quæstio. l. j. §. si quis vltro.

q *Nec si quid.* præter crimen incestus: vt ℣. de adul. l. si adulterium. §. fratres. nec puto quod sit ibi beneficium speciale.

r *Duxerit.* vel reduxerit: vt C. de adu. l. de crimine. & l. crimen. & l. castitati. & l. sine metu. Accursius.

s *Non dimiserit.* hoc hodie corrigi: vt in auth. vt nul. iud. §. si vero hi. & §. adulteram. col. ix. videtur enim generaliter loqui in omni adultera & damnata etiã vbi maritus prætẽdere ignorantiã nõ potest. si autem potest, etiam iure veteri excusatur: vt ℣. de adul. l. mariti. §. quæstum.

† *Concor. in ca. bonæ memoriæ. i. cũ gl. sup verbo, exceptione. extra de elect. & est sumpta ista auctoritas ex ista lege.*

t *Committit.* No. quod quis amittit beneficium propter suũ delictum: vt C. de iur. del. l. fi. §. si vero postquã. & ℣. si fa. fur. fe. di. l. j. §. hoc autem. & ℣. de rit. nu. l. senatoris filia. & l. sèq. §. si ignominiosam. & ℣. de nego. gest. siue. & ℣. solu. ma. l. viro, & C. de repu. l. consensus.

Beneficium amittit quis per suum delictum.

Emilius. CASVS. Aemilius quidam à vicino suo Ouinio nomine, fundum quendã emit sub pacto. l. commissorię: puta fundũ pro. xxx. & statim. x. dedit: & conuenit quod intra mensem alia x. solueret: quod si non faceret vel nõ solueret, fundus esset inemptus. & ita de alio mẽse sequẽte. decessit iste Aemilius, & puellã relinquit heredẽ. illi⁹ tutores nec primo nec secũdo mense aliquid soluerũt, & ita elapsũ est tẽpus quo soluere debuerũt. venditor tamẽ elapso tẽpore nihilominus denũtiauit puellæ vt solueret, & sic tacite à. l. cõmissoria recesit tãdẽ qa illa soluere noluit: vẽditor ille fũdũ alij vẽdidit: qđ cũ perpẽdit puella, petiit restitui corã vno iudice, q̃ nũtiauit eã nõ esse restituẽdã: vnde illa appellauit ad imperatorẽ, & ita corã imperatore venerunt aduocati vtriusque partis, & allegabãt, & ita fuit cõtra illam allegatũ. Dicebat enim Paulus aduocatus aduersæ partis, q̃ ista puella non erat restituẽda, quia pater suus cõtraxit: nõ illa. Imperator vidit puellã formosam, & ideo valde fuit motus, & partẽ suam fouebat. vnde tres rationes assignat quare ista puella sit restituenda. Prima ratio talis est: quia tempus illud in quo puella fuit læsa, cucurrit tempore minoris ætatis. Secũda ratio est: quia lex commissoria est odiosa: vnde nõ debet huic puellæ obstare. Tertia ratio est: quia isti tutores sunt suspecti, eo qđ ita se male circa factũ istud habuerunt: vnde præsumitur hoc facto eorũ eos fraudẽ commisisse. vnde istis rationibus motus est imperator vt eam restituat. plus tamen dicit Paulus: quia potissimam rationẽ imperator tradidit obliuioni. Nam ex quo venditor post tempus lapsum pretium petiit, videtur legi cõmissoriæ renuntiasse: & sic quatuor rationes sunt quæ faciebant pro illa, & quædam quæ non est in litera:

forte

forte quia pulchra erat. & hoc dicit. {ID QVOD DICITVR.} Filius fa. omisit aliquid facere ex quod pertinebat ad patrem emolumentum. emancipatus petit restitui. dicit quòd non auditur quia institutus fuit contemplatione patris. Viuianus.

a *Data parte.* venditio fuit pro. xxx. sed. x. nunc soluuntur, & x. alio tempore, & x. alio soluentur: vt subiicit.

b *Ab emptione.* computandos.

c *Tutoribus.* vt pretiũ soluant. & no. quòd non aperit ante diem finiram vel pòst fuerit facta de nuntiatio. Sed dices post diem.

d *Restitui.* vt post tempus liceat sibi auferre: ꝙ iure communi facere non potest: vt ff. robari potest. ff. de arbi. Celsus in prin. Sed cõtra videtur. s. quòd nõ petatur restitutio, cum in re communi possit offerri: vt ff. de le. cõ. l. de lege. & l. post diem. Sed illud efficaciter debet intelligi. s. si petiit & habuit: quod nõ placet. vt. ff. l. pxi. Vel dic ꝙ hic denuntiauit prorogãdo in aliquod certum tẽpus quod & postea finitum est: vt ar. ff. de verbo. obli. cũ stipulatus. vel si non certum, tamen quoddã intelligitur[a]: quod magis intellectu percipi, quàm dici potest: vt ff. de sol. l. ratum. sicut & in commissione pœnę dicimus: vt ff. de arbi. si cũ dies. §. fin. quo transacto potest exercere. l. commissoriam, vt prius: datur tamen & post beneficium restitutionis quasi ex eo quòd est gestum à minore in prorogatione facta ipsi minori: non quòd à defuncto: aliàs si non est lapsum tempus prorogatum, cum iure communi sit tuta actione ex eo contractu non habet restitutionem: vt s. eo. in causæ. ij. Vel secundum M. nil impedit & legi renuntiatum, & sic ex eo contractu agi, & in integrum restitui: quod falsum est: vt s. eo in causæ. ij. §. Pomponius in prin. Vel dic quòd ideo restituitur. quia plus consequitur per restitutionem quàm per actionem ex eo contractu: quia fructus & similia etiam à bonæ fidei possessore consumptos: vt s. l. patri. §. item. & ff. tit. ij. necnon. §. fi. Vel verius dic quòd petebat restitui cõtra possessorem contra quem non habet actionem ex eo contractu: vt s. eo in causæ. j. §. interdum.

[a] autem Antonius.

a Bal. dicit istã gl. sing. cũ suo tex. ad hoc quod interpellatio facta debitori, non cõstituat eum statim in mora sed cũ aliquo modico interuallo commoditatis temporis vt possit prouidere solutioni. Bolog.

e *Apud præfectum.* quia denegatur, nisi nouæ causæ &c. vt C. si sæpius in integ. resti. l. fi. appellare tamen potuit: vt hic subiicitur.

f *Prouocauerat.* ad imperatorem.

g *Putabam.* ego Paulus.

h *Quòd.* id est quia. sed quomodo currit prescriptio huius tẽporis, vt C. in qui. cau. in integ. resti. non est. ne. l. fi. quæ est contra? Sol. hic ex patris contractu: ibi ex suo: vt arg. ff. eo. l. etiam. Vel illa in tempore à lege inducto: hæc à contrahẽte.

i *Motus est.* pro pupilla.

k *Posse magis.* quam quòd dies committendi incidisset in tẽpus pupillæ & sic cõsentit Pau. quòd bene fuit restituta hoc casu: quod non esset si denuntiatio non fuisset.

l *Displicebat.* quia est odiosa, & in fraudem vsurarũ inducta: & ideo etiam in pignoribus reprobatur: vt C. de pac. pig. l. fi.

m *Erant.* dic ꝙ imperator bene iudicauit hoc casu secundũ omnes quia ido fuit renuntiatum legi commiss. Sed si hoc non fuit, an sit restituenda? secundũ Pau. nõ: & est pro eo ff. qui. ex cau. in pos. ea. l. apud. j. resp. & ff. de iur. fisc. fiscus. & ff. sol. ma. si maritus. & ff. de reg. iur. l. in omnibus. §. j. & ff. de iudi. heres. resp. & C. si aduer. ven. pig. l. ij. sic in commissione pœnarum: vt ff. de nau. fœ. l. fi. & rescisione transactionum: vt C. de his

A quibus vt indig. l. Polla. & in distra. pig. vt hic dicit. econtra pro imperatore quia tutores remoti sunt vt suspecti, vnde præsumi potest eorum fraude & machinatione rem esse amissam. Item quia lex commissoria est odiosa: vt ff. de verb. obli. cum filius. Sed his auditis credo Pau. melius dixisse de iure: & ideo eius sententia sequẽda est tanquã Iustiniani: vt C. de ve. iur. enuclean. l. j. §. his itaque. in fi. §. quando non est renuntiatum legi.

n *Omisissent.* Puta nõ adierunt hereditatem relictam contẽplatione patris. si autem ex contractu, merito restituitur: siue in potestate, siue emancipatus conueniatur: vt s. eo. l. iij. §. sed vtrum. versic. proinde si iussu. Item pone in legato pure relicto. secus si sub conditione: vt s. eo. l. iij. §. si quid. in stipulatione autem prius facta indistincte non restituitur, cum semper patri quæratur: vt infra de verb. ob. si filius.

INTRA. CASVS. huius. l. varie consueuit poni: vt circa literam est notatum: sed tu pone hoc modo: Minor fuit læsus in contractu & dum compleuerat xxv. an. petit restitui. Sententiatum fuit pro eo, scilicet de eo restituendo. aduersarius appellauit: & dum causa appel. agebatur, elapsum est quadriennium quod datur ad restitutionem petendam: & factus est maior. xxx. an. & in ista causa appel. similiter cõpromittunt isti maiores quia à populo fuit pronũtiata: & isti minores facti maiores petunt sententiam executioni mandandam. Dicit quòd bene possunt sententiam executioni mandare post. xxx. an. cum per eos non stetit. Vel dic secundo quòd minores fuerunt restituti vt actionem præscriptione sublatam possint intẽtare: & aduersarius appellauit & obtinuit. tandem isti minores in causa appel. effecti maiores sunt. dicitur quòd possunt post. xx. an. intentare rei vin. & rem suã vindicare. Tertio modo ponitur casus: quia iudicatũ fuit eũ esse minorem: non tamen fuit restitutus, & ideo appellauit: & factus est maior. Dicitur quòd restituendus erit post. xxv. an. Secundum primã & secundã positionem dic in toto prin. cognosci super executione & cognitione, id est super executione & demãdatione eius. Et ie tribus modis ponitur casus huius. l. sed in quolibet istorum duorum casuum retineas thema primi casus: quando fuit intra quadriennium, & factus fuit maior. Item nota secundum vltimum casum quia appellatur ab interlocutoria: & de incidenti pronuntiatur, nunquid hodie minor debet restitui. & hæc dicit. {VENDENTIBVS.} Curator minoris vendidit fundum minoris Titio puta: vult restitui minor contra Titium, dicitur quòd non potest restitui contra emptorem: sed agat contra curatorem. hæc vera sunt nisi velit restituere illi Titio expensas quas fecit Titius emptor.

B *Etiam post emancipationem non succurritur filiis in id quod patri adquirunt.* Bar.

Quod dicitur, non solere filiisfamilias post emancipationẽ adhuc minoribus succurri in iis quæ omisissent[n] manentes in potestate: tunc rectè dicitur, cum patri adquirere possunt.

Ab interlocutoria quæ quasi totam causam dirimit, & in aliis præiudicium parat, potest appellari: & pendente appellatione ab interlocutoria iudex officium conquiescit super principali: & tempus in ea non currit. Item si appellans ab interlocutoria succumbat, causa redit ad primum iudicẽ. h. d. quam. l. no. Bartolus.

XXXIX. SCAEVOLA libro secundo Digestorum.

C INtra vtile[o] tempus restitutionis apud præsidem petierunt in integrum restitutionem minores: & de ætate sua probauerunt: dicta pro ætate sententia, deretur. nõ me moueri quòd dies postea transisset, non magis quàm si creditor pignus distraxisset post mortem debitoris, die solutionis finita. Quia tamen lex commissoria displicebat[l] ei, pronuntiauit in integrum restituendam. Mouit etiam illud imperatorem, quòd priores tutores qui non restitui desiderassent, suspecti pronuntiati erant[m].

o *Intra vtile.* Tribus modis pone casum. Primo quod data fuit sententia pro ætate, scilicet quòd esset minor. & restitutus fuit. & quòd subiicit cognitionem, scilicet executionis, & demandationem eius, cetera cognitionis. Et eodem modo expone in fi. perinde cognosci, scilicet de executione. nam & in executione debet esse causæ cognitio saltem illa quæ dicitur. ff. de re iudi. l. à diuo. §. j. & l. commodis. Secundo dic casum quod fuit restitutus vt actionem præscriptione amissam. x. vel. xx. an posit intẽdere. quæ tẽpore huius legis currebat cõtra minorẽ: vt ff. e. etiã. sed hodie nõ, sed tam ẽ. xxx. an. & in ea etiã potest poni: vt C. in qui cau. in inte. resti. non est

necessl.fi.in fin. Ideo autem non fuit ad rem restitutus, quia possessor non habebat ab eo causam. & secundum hoc dic cognitionem habendam in vtili rei vindicatione, & sic vsq; in finem.§.dicas. Tertio dic quòd fuit pro ętate data sententia s.quòd esset minor, non tamen restitutus, & secundū hoc dic cognitionem prę-fatis. s. habendam in danda vel deneganda in integ. resti. & eodē modo vsque in finem. Sed huic tertiæ positioni tria obstant. Primum quia retardatur hæc restitutio danda vltra. xxix. ann. quòd esse non debet: vt C. de temp. in integr. rest. l. petendæ.in prin.& l. fi.& supra eo. Papinianus li. ij. respon. ait exuli.§.fi. Sol. hoc est speciale in odium aduersarij qui dolum fecit: vt j.e.l.petendę in fin. & fauore minoris qui fuit solicitus: vt C. de inoffi. test. l. contra minores. Secundo ob. quia de incidenti fuit hic iudicatum. s. esse minorem: quod esse non debuit, sed tantū de principali, scilicet de danda vel denegan da restitutione: vt C. de ordi. iudi. l. j. in fi. & de ordi. cog. l. ij. Sol. hic speciale. vel dic qđ data fuit. sed dari non debuit[a] Vel distingue an plene cognoscatur de incidenti: & tunc pronuntietur: vt C. ad l. Cornel. de fal. vbi. & hic. an semiplene, & tunc non: vt in legibus contrariis: & j. de re iudi. à diuo. §. si super[b]. Tertio ob. quia fuit hic appellatum ante definitiuam sententiam, scilicet à prædicta interlocutoria: quod esse nō debet: vt C. quo ap. non reci. l. ante. sed hic speciale. Vel dic ꝙ illa intelligitur nisi interlocutoria talis sit quę statim executioni mādetur, vel causam ferè totam determinet: vt hic est, & s.e.ait.prætor.§.permittitur.

a *Egressi ętatem.* i. annum vtilem. Sed videtur hic quòd annꝰ ipso iure non currat. cū enim sit vtilis, & hic non potest plus facere quàm facit: ergo non currit: vt j. de diuer. & tēp. præ. l. j. Sed dic quòd ita currit pendente appellatione, sicut currebat prius, donec causa in integr. rest. agebatur: cum pendente appellatione omnia sint in eodem statu: vt j. nil no. ap. pen. l. j. Item in rescissoria quæ speratur nasci post restitutionem finitam, ideo currit ipso iure annus, quia nec ibi fuit facta contestatio: vt C. ex qui. cau. ma. l. fi. secus si fuisset facta lit. contest. licet quidam dicant contrarium. currit ergo eis annus vtilis: quia iudex semper reddebat ius, & actor agebat, & reus defendebat: licet omnia consummare nō potuerunt: sed tamen perinde habetur cognitio etiam post, ac si non cucurrisset propter aduersariorum dolum. Accursius.

b *Non steterit.* secus si per eos stetisset: vt C. de temp. in integr. resti. l. si. & facit id authen. de appel. & intra quę tempora. §. j. col. iiij. & in auth. de appel. colla. viij. §. j.

c *Intra ętatem.* s. vtilem annum. Et no. hic arg. quòd si causa commissa per frustrationes alterius partis vltra tempus fuit extensa, quod vltra etiam possit cognosci: vt C. de tempo. in integ. resti. petendæ. E contra quòd non vt j. manda. diligenter. ADDITIO. Istam glo. sequitur Bal. hic: quia certa præfixa iudici delegato non prorogatur propter dolum litigātis: vt extra de offic. deleg. de causis. sed redit in stantia ad delegantem: nec obstat hæc lex, quia hic tangebat ius partis: sed in quæstione gloss. non tangit ius partis: vt supra de offic. præsi. l. sæpe.

d *Fundum.* cum decreto. vel dic etiam sine decreto. s. vrbanū quodlibet. Hodie tamen nec vrbanum: vt C. de admi. tu. l. lex quæ. in prin. & §. j. & de prædi. mi. si prædium rusticum. & C. si tut. vel cura. interue. l. etiam. Accursius.

e *Vix.* id est non, nisi vt subiicit.

f *Expensas.* necessarias & vtiles, aliter de voluptariis: vt infra de admi. tu. si fine §. interposito.

g *Constitutis.* & facit. C. de iudi. properandum. §. fi. & s. eo. l. cum mandato. §. j. Acc.

aduersarij vt impedirent cognitionē præsidis, ad imperatorem appellarunt. præses incuentum appellationis cetera cognitionis distulit. quęsitum est, si finita appellationis apud imperatorē cognitione, & iniusta appellatiōe pronuntiata, egressi ętatem[a] deprehendantur, an cetera negotij implere possunt, cū per eos non steterit[b] quò minus res sinē accipiat. Respōdi secundū ea quæ proponū tur, perinde cognosci atque si nunc intra ætatem[c] essent.

Si minor omittit auxilium ordinarium contra curatores seu administratores, & intentat extraordinarium contra possessores: tenetur restituere omnes expensas possessoribus. Bartolus.

Vendentibus curatoribus minoris fundum[d], emptor extitit Lucius Titius, & sex ferè annis possedit: & longe longeque rem meliorem fecit. quæro cum sint idonei curatores, an minor aduersus Titiū emptorē in integrum restitui possit. Respondi, ex omnibus quæ proponerentur, vix[e] esse eum restituendum, nisi si maluerit omnes expensas[f] quas bona fide emptor fecisse adprobauerit, ei præstare: maximè cum sit ei paratum promptum auxiliū, curatoribus eius idoneis constitutis[g].

Stipulatio per quam nouatur actio iudicati, non habet paratam executionem, & ad hoc minor potest restitui. Bartolus.

XL. VLPIANVS libro quinto Opinionum.

MInor annis vigītiquinque, cui fideicommissum solui pronuntiatū erat, cauerat id se accepisse: & cautionem eidem debitor quasi creditæ[h] pecuniæ fecerat. in integrum restitui potest[i]: quia partam ex causa iudicati persecutionem nouo contractu ad initium alterius petitionis[k] redegerat.

Vsuræ ab vno debitæ, cum fructibus perceptis ab aliis compensantur. Bartolus.

Prædia patris sui minor annis vigintiquinque ob debitā rationis tutelæ aliorum quam pater administrauerat in solutum inconsulte[l] dedit ad suam æquitatem per in integrum restitutionem reuocanda res est, vsuris pecuniæ quam cōstiterit ex tutela deberi, reputatis[m], & cum quantitate fructuum perceptorum compensatis.

Beneficio mihi competente ex persona tua non vtor te inuito. Bartolus.

XLI. IVLIANVS libro quadragensimoquinto Digestorum.

MInor annis.} CASVS. Paterfamilias decedens Titium heredem instituit: & cuidam minori legatū dedit siue reliquit in testamento. & dum controuersia erat inter illum heredem, & legatarium, qui heres. s. negauit legatū deberi: tamen fuit pronuntiatum pro legatario minore. s. de legato præstando: & ita habebat iste minor actio. in factum ex re iudicata ad legatum illud petendum: tamen heres dolo vel cautelā induxit istum legatariū minorem, vt ei legatū remitteret: & ita cauit in quodam instrumento se legatum percepisse: & quandam summam pecuniæ debitor hoc est heres scripsit se mutuo recepisse. dicit quod potest restitui iste minor. magis enim prodest ei si agat act. in fact. ex re iudic. quā ex mutuo.{PRAEDIA} Pater alicuius puta Titij, gessit tutelam puta Seij: & malè: vnde patre Titij defuncto conuentus fuit minor. s. Titius act. tutelæ dixit minor, Titius scilicet, nolo imbrigari de istis. vnde aduersario, id est Seio dedit vnam vineam, vt eū in pace dimitteret: deinde pœnituit se hoc fecisse. dicit quòd restitui poterit vt vineam suam recuperet cum fructibus: sed pecuniam quam ex tutela paterna debet soluere cum vsuris, compensare poterit cum fructibus: immo verius non computantur, sed fit reputatio.

h *Creditæ.* id est mutuæ.

i *Restitui potest.* Quare hoc, cum ipso iure sit tutus? nā si non acceperat mutuum, non potuit per cautionem tolli substātia veritatis. superest ergo prima actio in statu suo: vt C. si cert. pet. si non singuli. & l. si ex pretio. Respon. hic nouatio & stipulatio intercessit: & sic constituitur ciuile mutuum ex causa precedenti: vt in dicta. l. si ex pretio. Item quid si sua interest magis: vt habeat actionem in factum ex sententia, quàm ex mutuo? Respondeo: quia de nouo oportet agi: vt infra de re iudi. l. iiij. §. si ex conuentione. Item vsuræ currunt ex sententia post quatuor menses. non autem in mutuo. Item quia maiores quàm in mutuo: vt. C. de vsur. rei iudi. l. finali.

k *Petitionis.* aliàs contractus, & aliàs petitionis. Accursius.

l *Inconsultè.* cum decreto tamen: aliàs ipso iure non teneret alienatio. Vel dic quòd erant vrbana, quæ sine decreto poterant alienare tempore huius. l. vt C. de admini. tut. l. lex quæ in prin.

m *Reputatis.* proprie accipe: vt supra de negotiis gestis. Nesennius. & improprie dicitur statim compensatis. Vel dic improprie: & pone &, pro id est: vt infra de rei vindi. l. emptor. Vsuras autem ideo debet, quia contractus ex persona defuncti descendit: & quia cucurrissent fundo non dato: & tunc reponitur in eodem statu. alias contra, vt s. eo. patri. §. si pecuniam. versi. item ex diuerso.

SI iudex.} CASVS. Minor læsus fuit in venditione prædij & restitutus: & ita emptor iussus fuit prędium restituere: & minor est iussus reddere pretium. nō reddidit: quia noluit quod sibi restituatur fundus: nec stare sententiæ latæ in fauorem suum: & postea noluit minor vt in integ. restitueretur. emptor enim voluit eum compellere ad hoc actione in factū ex re

ex re iudi. & dicit quòd minor habet vtilem exceptionem: nec poterit emptor conqueri quòd grauatus fuerit. nam in tali statu est emptor modo in quo fuit ab initio contractus quando cum minore contraxit.

a *Reddere.* quod facere debuit: vt ſ. eo. quod ſi. j. §. penul. Ac.

b *Quia vnicuique.* vt hic, & C. de pactis. ſi quis in conſcribendo. & de epiſco. & cleri. ſi quis in conſcribendo. & j. ad Velleianum. ſi mulier quod ex. Sed fallit in caſibus quos dixi ſ. de pac. l. pactũ. Item an poteſt beneficio minoris ætatis renũtiare: Dic quòd nõ, cum in hoc ipſo eſſet deceptus: vt arg. ſ. eo. interdum. ibi, hoc enim ipſo, &c. & l. & ſi fine. §. reſtitutus. & l. ait prætor. in princip. Quando autem iuri ſuo [a] vnuſquiſque renuntiare poteſt, dixi plene in authẽ. vt ſine prohibitione matres debitrices & creditrices tu. ge. mi. §. quia vero. in gloſſ ſenatuſcõſulto. col. vij.

* *nolit vti.*

† *emptor*

a *Concor. etiam in c. quam periculoſum. 6. q. 1. & in c. ſtatuimus. extra de regu. vbi no. qualiter quis poteſt renuntiare iuri ſuo.*

c *Venditor.* id eſt emptor. ſic infra de actio. emp. l. veteres.

PRæſes. } CASVS. Planum eſt quòd hic dicitur. dicit enim quod præſes poteſt reſtituere contra ſententiã prædeceſſoris ſui: quia ſicut iuuatur maior per appellationẽ, ita iuuantur minores beneficio ætatis. Viuianus.

d *Sententiam.* in eo q̃ dicit ſententiam, eſt contra. C. de appel. l. eos. j. in prin. & j. de re iudi. l. iudex. Itẽ in eo. quod dicit prædeceſſoris, eſt contra. C. ſen. reſcin. non poſ. l. j. Sed dic quod hæc in reſtitutione loquitur, illa in appellatione: vt dixi ſ. e. in cauſæ. in fi. Accurſius.

e *Quod enim.* bene dixi reſtitui poſſe minorem: quod enim. &c. Sed an minor poſsit appellare? Hic innuitur quòd nõ. ſed contra puto: & C. quando prouo. non eſt neceſſ. l. ſi pater. & j. de re. iur. l. non debet. Tutius tamen eſt ſibi reſtitui.

f *Hoc.* & plus.

DE ætate. } CASVS. Dicit quòd probari debet ætas cum cognitione cauſæ: quia ætate probata in aliis ſuis cauſis, etiam in iſta præiudicatur reſtitutioni minoris. & hoc dicit, & pone exempla vt circa literam. Viuianus.

Minor ad honores admitti nõ poteſt.

g *Dicit.* volebat ad honores admitti: quod minor nõ poſſet: vt infra de mu. & ho. l. ad rempub. Vel exigere à debitore: quòd aliàs non poſſet ſine curatore: vt ſupra. e. l. ait prætor. §. ij. Vel ſolus in iudicio ſiſtere: quod aliàs non poſſet: vt C. qui legi per. ha. ſtan. in iudi. vel non. l. j. & ij. vel rem ſuam alienare ſine decreto, quod aliàs non poſſet ſine decreto iudicis: vt j. de reb. eo. l. j. Vel ſuarum rerum vult adminiſtrationem, quam aliàs non debet habere: vt ſupra eo. l. j. in fin. quibus omnibus aduerſarius ei contradicebat. & ſic patet caſus. Accurſius.

h *Probandum eſt.* in cauſæ cognitione vertitur, quòd præſentes ſint aduerſarij: vt ſ. e. in cauſæ. j §. cauſa. & l. etiam. j. §. fi. Sed à quo probatur? Dic quod ex aſpectu dabit iudex onus probandi cui vult: ar. ſ. e. l. minor. & in hoc etiam poteſt dici quod cauſæ cognitio verſetur. Nec ob. inſt. quib. mo. tu. fi. in prin. quia ibi nõ probatur, ſit pubes vel impubes per aſpectũ, ſed per annos: qui anni poſſunt per aſpectũ probari: vt dictum eſt. vel ibi de alio aſpectu dicit. Quid ſi nõ patet? Reſp. ei qui dicit, vt j. de proba. l. ei incũbit. & C. de proba. actor. & eſt pro hoc. C. e. de in integ. reſti. mino. ſi minorẽ. & quod dicitur hic. Et ita duobus caſibus poteſt hæc lex loqui, quãdo. ſ. aſpectu. minor apparet. Itẽ quãdo in dubio ipſe dicit, aduerſarius negat. Quid ſi vterque negatiue proponat? Reſpon. forte præſumam quòd ſit minor: cum ſemel fuerit minor: argu. C. de probat. ſiue poſsidetis. & C. eo. l. ſi minorem.

SI iudex circunuento in venditione aduleſcẽti iuſſit fundum reſtitui, eumque pretium emptori reddere: [a] & hic nolit * hac in integrũ reſtitutione: pœnitentia acta exceptionem vtilem aduerſus petentem pretium quaſi ex cauſa iudicati aduleſcens habere poterit: quia vnicuique [b] licet contemnere hæc quæ pro ſe introducta ſunt: nec queri poterit vẽditor[c] †, ſi reſtitutus fuerit in eam cauſam in qua ſe ipſe conſtituit, & quam mutare non potuiſſet ſi minor auxilium prætoris non imploraſſet.

Iudex poteſt reſtituere contra ſententiã nam vel prædeceſſoris ſui. Bartolus.

XLII. VLPIANVS libro ſecundo de Officio proconſulis.

PRæſes prouinciæ minorem in integrum reſtitue re poteſt etiam contra ſuam vel deceſſoris ſui ſententiã. [d] quod enim [e] appellatio interpoſita maioribus præſtat, hoc [f] beneficio ætatis conſequuntur minores.

Ea quæ pariunt magnum præiudicium, ſunt cũ plena cauſæ cognitione tractãda. h. d. Primò ponit dictum: ſecundò illud probat per rationem. ſecunda ibi, quia. Bart.

XLIII. MARCELLVS libro primo de officio præſidis.

DE ætate eius [g] qui ſe maiorẽ annis vigintiquinque dicit g cauſa cognita probandum eſt: [h] quia per eã probationem in integrum reſtitutioni eiuſdem aduleſcentis [i] & aliis cauſis præiudicatur.

Minores reſtituuntur cum læduntur: aliàs ſecus. Bartolus.

XLIIII. VLPIANVS libro quinto Opinionum.

NOn omnia quæ minores annis vigintiquinque gerunt, irrita [k] ſunt, ſed ea tantũ quæ cauſa cognita eiuſmodi deprehẽſa ſunt: vel ab aliis circunuenti vel ſua facilitate decepti, aut quod habuerunt amiſerunt, aut q̃ adquirere emolumentũ potuerunt omiſerint, [l] aut ſe oneri [m] quod non ſuſcipere licuit obligauerunt.

Aduerſus præſcriptionem completã dum quis erat in vtero, reſtituitur. Bart.

XLV. CALLISTRATVS libro primo Edictum monitorij.

ETiam ei qui prius quàm naſceretur vſucaptum amiſit, [n] reſtituendam actionem Labeo ſcribit.

i *Eiuſdem aduleſcentis.* ſcilicet in eo facto quo probauerit ſe maiorem, & tunc omnino ſi circũuenire voluerit: vt C. ſi minor ſe maio di. l. ſi alterius. aliàs quandiu probetur contra: vt infra de confeſ. l. certum. § penul. quæ eſt contra. Et quod dicit aliis cauſis: quæro nunquid ſi probauerit ſe maiorem: agẽdo cum vno, præiudicat ſibi quo minus poſsit dicere ſe minorem agendo cum alio, vel e. tiam cum eodẽ in alia cauſa? Quidam dicunt non: quòd non: quia res inter alios acta, &c. vt ſ. ſupra de pactis. l. ſi vnus. §. ante omnia. Et quod dicitur in aliis, de quibus ſcilicet eſt dictum expreſſe vt præiudicet, vel etiam tacite: vt ſi quid in republica culpa adminiſtrauit minor in dignitate electus. nam ſententia ſiue decretum electionis præiudicat ſibi, quia tunc probauit ſe maiorem: vt teneatur his quos læſit culpa, nec poſsit reſtitui: licet aliàs reſtituatur per culpam. Vel dic verius contra omnes ſibi fieri præiudicium: vt ſupra eo. l. minor. iij. vbi dicit, medio tempore: & vbi dicit, an periculum, &c. Itẽ ne ſit contrahentibus ſecum pernicioſa iudicis ſententia: vt C. de his qui ve. æta. l. j. Item quia vt in ſimilibus ſententia facit ius, ſic & hic faciat: vt infra de liber. agno. l. j. in fin. & l. ij. & iij. in prin. Item quid ſi iurauit in vno contractu ſe maiorem? Reſpon. non præiudicat aliis.

NOn omnia. } CASVS. Minor non potuit comedere partem de fabis, vel de cõpoſta. nunquid reſtituetur? Certe. non. nam in his ſolum erit reſtituendus in quibus fuit deceptus propria facilitate vel aduerſarij calliditate: vnde ſi aliud omiſerit, vel ſe oneroſæ hereditati inmiſcuerit, contra talia bene poterit reſtitui. Viuianus.

k *Irrita.* id eſt irritanda. & facit ſupra eo. quòd ſi minor. §. non ſemper. & l. verum. §. ſciendum Accurſius.

l *Omiſerint.* vt C. ſi vt omiſ. here. vel bo. poſ. l. j.

m *Oneri.* Exemplum ſupra eo. l. mino. xxv. an item infra de rec. ar. l. cum lege.

ETiam. } CASVS. Incipiebam rem tuam vſucapere: & cum curreret vſucapio per biennium & dimidium: poſtea deceſsiſti vxore tua grauida relicta: & ita antequam naſceretur filius, compleui vſucapionem. dicit quòd filius poſtea natus reſtituetur vt poſsit eam rem vindicare ac ſi vſucapta nõ eſſet.

n *Amiſit.* Intelligunt hanc. l. omnes quãdo vſucapio fuit cœpta contra prædeceſſorem pupilli: ſed cõpleta contra pupillum etiã nõ natum, cum pro nato habeatur: vt ſ. de ſta. ho. l. qui in vtero. & ſic reſtituitur vt hic: ſecus autem ſi contra pupillũ incœpiſſet: quia tũc ipſo iure non currit: vt infra de adquiren. re. domi. l. bonæ. quæ eſt contra. [b] & eſt hic arg. eius q̃ eſt infra de fun. do. l. ſi fundũ. & dicunt hãc non corrigi per illã. C. in qui. cau. in integ. reſtit. non eſt neceſſ. l. ſi. Alij poſtea vltra procedunt vt dicant corrigi: vt etiã prius inchoata ipſo iure non currat contra pupillum, per prædictam. l. C. ſicut in præſcrip. xxx. an. C. de præſcrip. xxx. an. ſicut. in fi. Sed his omnibus obiicitur quòd videtur currere etiam ſine ſpe reſtitutionis: vt ſupra eo. l. Aemilius. cui poſſunt reſponderi: quia ibi erat præſcriptio volũtaria, hic autem legalis. Tu dicas meli[o] quòd vſucapio hic contra nullũ fuit completa: fuit tamen ab aliquo completa: vt arg. infra de nau. fœ. l. fi. & infra de vſucap. l. cœptam. nec habetur pro nato, cum de incommodo ſuo tractetur. vel ſi habetur, idem eſt ſenſus: & ſic iam non eſt locus prædictis: quia res pupillaris dicitur præſcribi. Et quod dicit, amiſit dic id eſt inuenit poſtea amiſſum. nam

nam nullo tempore fuit pupilli. & secundum hoc non fuit adita hereditas per tutorem.

Imperator. CASVS. Dum minor ageret contra debitorem suum in iudicio, tutor collusit cum debitore: vnde & minorem induxit ad hoc. nam aduersarium passus est absolui: vel vt confiteretur eum esse absoluendum. Dicit quòd in minoris est electione, agat contra tutorem an velit restitui contra debitorē absolutum. Vtuianus.

a *Eum.* s. minorem.

b *Licentiam.* i. necesse habet: vt in authen. de nō alie. §. neque illud. col. ij. & sic est speciale in iudiciis: vt C. de iud. l. properandum. §. fi. secus in aliis: vt C. si tut. vel cur. interue l. fin. Vel dic quòd minor habet electionem cū amisit veterē actionem: vt hic, & infra de admi. tut. si minoris. secus si amisit instantiam tantùm: vt in d. l. properandum in fi. & sic hæc dictio licentia, proprie ponitur. Item quod dicit ex integro, id est data restitutione in integrum: sed cur non intendit primam: & si obiiciatur exceptio, replicet. vt s. de dolo. l. cum à te. & sic debet denegari restitutio: vt s. e. in causę. ij. in princip. Respon. hic fraus intercessit tutoris tantum, non vtriusque: & ideo nō fuit collusio: vnde non datur replicatio.

EVm qui. CASVS. Conueniebam minorem absente tutore. eius defensorem te obtulisti: & condemnatus es, fiet executio in te. & non habebis in integ. resti. ex persona illius minoris: & sic non poteris restitui ex persona minoris quē defendis, quia neque minor ille posset restitui, cum nullum damnum patiatur. Vi.

c *Ex voluntate.* s. sine mādato. si autem cum mandato, restituitur: nisi à procuratore res seruari possit: vt s. e. cum mandato. §. sinautem. si autem ex necessitate, vt tutor vel curator, tūc restituitur minor indistincte: vt C. si aduer. rem iudi. l. cum & minores.

d *Ei prodesse.* cum nec illi competit: quia non est læsus. aliàs contra: vt supra de procur. l. minor. §. quoniam.

e *Non posset.* quia vltro se obtulit: vt infra de re iudi. si se. (est l. iiij. in prin.) & s. de pro. l. si procurator. in fine.

f *Implorare.* scilicet aduersus victorem: quia ei non tenetur: sed aduersus victum sic, si ab eo conueniatur actione neg. gest. secundum M. sed certe aut bene gesit, & tunc minor tenetur: & non restituitur. aut male: & tunc non tenetur. & sic nō indiget restitutione: vt infra iudi. sol. iam tamen. §. in hac.

TVtor. CASVS. Titius cū meus tutor esset, & ex ista causa rem meā vendere volebat, mater mea denuntiauit emptoribus ne emerent: & Titius meus tutor nihilo minus vendidit. valet quidem venditio, & ego minor potero restitui si læsus sum. CVRATOR. Titius erat curator nepotis vel nepotum suorum, & communia cum istis nepotibus habebat prædia, quæ iste Titius vendidit. nepotes minores volūt restitui, & restituti sunt. Dicitur hic quòd venditio non rescinditur nisi pro parte minorum: nisi emptor in solidum velit rescindi. & iste emptor habebit actionem pro pretio pro parte illorum minorū aduersus istos minores: & pro parte Titij habebit act. contra eū vel eius heredes. Vi.

g *Bona fide.* cū decreto, si talis erat quæ decretum desiderabat.

h *Emptoribus.* vt non emerent, quod tamen nihil facit.

i *Nec idcirco.* secus in casibus in quibus tamen propter sordes tutoris, vel aduersarij calliditatem, non autē sui facilitate restituitur: vt supra eod. l. denique. §. j. ibi, sed & si probaretur &c. & l. & si sine. §. quæsitum. est & tertius: vt C. si aduer. ven. pig. l. j. Item huic dicto est arg. contra. supra eo. l. minor xxv. an. in fi. & de procu. l. si quis in rem.

k *Prædia.* vrbana vel rustica: cum decreto tamen. Accursius.

l *Sibi.* s. curatori.

m *Nō esset.* facit huic dicto. j. de in diem addic. l. quòd si vno. & de act. emp. l. Iulianus. §. si quis communi. & s. eo. l. etiam. j. §. j. & supra de in integ. resti. l. Seio. & infra de solu. si quis aliam. Accursius.

n *Pupillis.* i. adulescentibus: vt supra eo. proposuit: Vel dic quòd loquitur de pupillis qui successerant adulescentibus. Vel dic quòd quidā erant pupilli, quidam adulescentes.

o *Teneri.* pro parte quę fuit patris eorum.

p *Actiones dandas.* s. emptori: vt C. quando ex fac. tut. l. si in rem. habet etiam exceptionē hic emptor: vt C. de prædi. mino. l. vtere. & l. si prædium.

q *Peruenisset.* facit. C. de repud. l. j.

MInor. CASVS. Si minor fideiubeat pro aliquo, potest restitui: & non liberatur alius, scilicet principalis. Item si ancilla quam vendidit minor, manumissa est ab ipso emptore: minor contra libertatem non debet restitui, sed aget contra emptorem quanti sua interest. Item si mulier læsa fuerit scilicet minor aliquid paciscendo in læsionē dotis, restituenda erit. Viuianus.

r *Vel mandauit.* non in rem suam: aliàs fideiussor pro principali, & econuerso habendi sunt: nisi dolo hæc fierent.

s *Restituendo.* id est restitui postulando.

t *Ob hoc.* id est propter manumissionem.

v *Non potest.* s. cōtra libertatē: vt supra eo. si ex causa. in fin.

x *Emptorem.* qui decipit minorem: non aliàs: vt infra de iure do. si res. §. j. vel etiam dolo cuius manumisit venditor qui non tradiderit: aliàs quasi interitu speciei liberatus non tenetur: vt infra de solu. l. si mihi alienum.

y *Actionem.* petita restitutione.

z *Minor.* facit supra eo. si ex causa. §. in dotis.

Si res.

Potest minor prius agere cum tutore quā cum contrahente: & econtra. Bartolus.

Imperator Titius Antoninus rescripsit, eum[a] qui fraude tutoris aduersarium suum diceret absolutum, & agere cum eo ex integro vellet: licentiam[b] habere prius cum tutore agere.

In integrum restitutio non transit ad defensorem sine mandato.

XLVI. PAVLVS libro secundo Responsorum.

EVm qui ex sua voluntate[c] minorem annis in iudicio defendit, & condēnatus est, ex causa iudicati posse conueniri. nec eius quem defendit, ætatem ad restitutionē impetrandā ei prodesse,[d] cum causam iudicati recusare non possit. [e] Ex quo apparet, nec eū cui[o] nomine condemnatus est auxiliū restitutionis propter eam sententiam implorare[f] posse.

Denuntiatio eius qui non habet ius denuntiandi, non constituit aliquem bonæ fidei. Item contra bonæ fidei contractum minor restituitur. Bartolus.

XLVII. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

TVtor vrguētibus creditoribus rē pupillarē bona fide[g] vendidit, denuntiāte tamen matre & emptoribus.[h] quæro, cū vrguentibus creditoribus distracta sit, nec de sordibus tutoris meritò quippiam dici potest, an pupillus in integrū restitui potest. Respondi cognita causa æstimandum: nec idcirco[i] si iustum sit restitui, denegandum id auxilium, quòd tutor delicto vacaret.

Si per restitutionem à parte contractus receditur, potest ille contra quem agitur, à toto recedere. Bartolus.

Curator aduleſcentium prædia[k] communia sibi[l] & his quorum curam administrabat, vēdidit. quæro si decreto prætoris aduleſcentes in integrū restituti fuerint, an eatenus venditio rescindenda sit, quatenus aduleſcentium pro parte fundus cōmunis fuit. Respondi eatenus rescindi, nisi si emptor à toto contractu velit discedi, quod partem empturus non esset.[m] Item quæro, emptor vtrum à Seio & Sempronio pupillis[n] pretium cum vsuris recipere deberet, an verò ab herede curatoris. Respondi heredes quidem curatoris teneri:[o] verū in Seium & Sempronium pro parte qua eorum fundus fuit, actiones dandas:[p] vtique si ad eos accepta pecunia pro eadem parte peruenisset.[q]

Restituto fideiussore non videtur restitutus principalis. Bartolus.

XLVIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

MInor se in id quod fideiusit vel mādauit,[r] in integrum restituendo,[s] reum principalem non liberat.

Per restitutionem non reuocatur libertas concessa per emptorem. Bartolus.

Minor ancillam vendidit. si eam emptor manumiserit, ob hoc[t] in integrum restitui non poterit: [u] sed aduersus emptorem[x] quanti sua interest actionem[y] habebit.

Aduersus pactum circa dotem appositū minor restituitur. Bartolus.

Mulier minor[z] vigintiquinque annis si pactione dotis deterior conditio eius fiat, & tale pactum inierit, quod nunquam maioris ętatis constitutæ paciscerentur, atque ideo reuocare velit: audienda est.

Aduersus venditionem validam minor restituitur. Bartolus.

XLIX. VLPIANVS libro trigensimoquinto ad Edictum.

SI res pupillaris vel adulescētis distracta fuerit, quā lex distrahi non prohibet, [a] venditio quidem valet: veruntamen si grande damnū pupilli vel adulescentis versatur, etiam si collusio non interceſsit[b], distractio per in integrum restitutionem reuocatur.

Minore restituto restituitur actio in pristinum debitorem in eo statu in quo erat tempore nouationis.

L. POMPONIVS libro nono Epistularum & Variarum lectionum.

IN ius* Diophantus Pomponio suo salutē. Minor vigintiquinque annis nouādi animo interceſsit pro eo qui temporali actione tenebatur, tunc cum adhuc superarent decem dies: & postea in integrum restitutus est. vtrum restitutio quę creditori aduersus priorem debitorem datur,[c] decem dierū sit, an plenior? Ego didici, ex tempore in integrum restitutionis[d] tantundē temporis præstādum, quantū supererat[e]: tu quid de eo putas, velim rescribas. Respondit: Sine dubio[f] quod de tēporali actione in qua interceſsit minor, sensisti, puto veri[g] esse: ideoque & pignꝰ qꝫ dederat prior debitor, manet[g] obligatum.

*Iunius.

a Si res. *Non prohibet.* vt prædium vrbanum, secundum has leges: vt C. de admino. tuto. l. lex quæ. in prin. & tunc dic grande damnum &c. abnegatiue: id est non minimum. Nam pro minimo non datur: vt supra de in integ restitu. l. scio. Sic & dicitur capitis deminutio magna, id est nō minima: vt infra ad Tertyl. l. j. §. proinde. & arg. supra de dolo. non debet. in fi. Vel dic quòd loquitur in his quæ seruari non possunt: & tunc non fit pro modico: & sunt omnia plana: vt supra eo. & si fine. §. idem faciunt.

Restitutio pro minimo non datur.

b *Interceſsit.* si collusio interuenit, etiam pro paruo vel minimo damno restituitur.

IN ius. } CASVS. Quidam iurisperitꝰ amicum suum super quadā quæstione consuluit: & antequam ab ipso responsionem reciperet: quid sibi videbatur, quę rēs de eadem respondit: & sic stulta quęstio talis est: Quidam minor fideiusſsit pro quodam debitore: qui tenebatur act. temporali: & restabāt forte. x. dies quòd liberari posset debitor: petit iste minor restitui, & restitutus est: & eo restituto, restituta fuit pristina actio creditori. nunquid ille creditor totum tempus habebit quòd nomine eius actionis cō petebat ab initio: an solùm. x. dies qui superant cum iste interceſsit? Et dicit quòd solum habebit. x. dies. & ideo planū est quòd hic dicitur.

c *Debitorem datur.* pro constanti habet quò detur: vt C. de reputa. l. j. §. j. in fine. nisi in fraudem creditorum fuit hoc factum: vt infra de fideiuſ. si Titius. in fi. Et intellige hanc in minore adulto interceden te, secus in pupillo: quia nec ipse restituitur, cum non teneatur cum effectu: ideo nec creditor secundum Placen. Vel dic idem in vtroque, vt si sic interceſserint, quòd teneatur: vt cū auctoritate tuto. vel curato. vel etiam sine curatore si eū non habent: & quia tenentur, restituuntur: & per consequens creditor in priorem debitorem: vt hic, & d. l. j. C. de reputat. An verò sic quòd non teneatur nisi naturaliter: vt quia sine tutore vel curatore cum haberet eum? tunc non restituitur: & per consequens nec creditor: vt insti. qui. mo. tolli. obli. §. præterea.

d *Restitutionis.* scilicet datæ.

e *Supererat.* scilicet tempore interceſsionis: & sic dabuntur x. dies per officium iudicis ex tempore[a] datæ restitutionis. se cus in muliere: quia tunc statim currunt ipso iure: vt infra ad Velle. debitrix. §. fi. & l. quamuis. §. si mulieri. & §. si cū essem. & est ratio: quia ibi illa interceſsio statim inefficax est: & ideo statim potest agi contra priorem debitorem: hic nō nisi petita restitutione. Sed nonne contra minorem debet agere? Respon. non: quia restitutionem contra sentētiam interpretasset: immo etiam exactam pecuniam recuperasset. & inde mihi imputari non potest: immo quia iam restitutus est.

*a Vide. c. 1. de rest. in inte. in Clemen.

f *Sine dubio.* humiliter stultè quærenti respondet: sic & aliàs econtra. j. de testa. l. Domitius. nec enim debuit se sciolum fingere.

g *Manet.* immo non manet quasi nouatione sublatum, nisi actum fuit vt esset repetitum: vt infra de noua. aliam. & C. etiam ob chiro. pe. pig. tene. poss. l. j. sed dic fuisse actum. Vel dic manet, id est iterum in obligationem recidit per restitutionem: vt s. e. l. patri. §. pe. Vel dic proprie: vt infra ad Vell. l. aliquando. §. pen. quæ vltima non placet.

Cōtinuatio.

DE CAPITE MINVTIS.

Dictum est supra de restitutione quæ iure actionis & per officium iudicis ratione ætatis datur: nunc de illa quæ fit per status mutationem. vt supra de in integ. resti. l. 1. & 2.

h CAPITIS. *Status.* Nota caput poni pro statu: & status consistit in tribus: vt j. e. l. fi. Sed nōn videtur conuerti cū suo definito hæc definitio. nam patre mortuo filius est sui iuris: & sic mutat statum: vt insti. qui. mo. ius pa. po. sol. in prin. & tamen non dicitur capite minui: vt j. ad Mace. l. v. §. fin. Sed dicas hoc facto hominis scilicet interueniente vel verè: vt emancipando, vel dānando, vel simili modo: vel interpretatiuè, vt patre adrogato: quia interpretantur & filij adrogati: vt s. de adop. si pater. & l. ij. §. fin. & j. eod. l. liberos. j. respon. secus si de iudicio: vt dictum est.

DE CAPITE* MINVTIS TITVLVS V.

I. GAIVS libro quarto ad Edictum prouinciale.

CApitis minutio est status h permutatio.

Hoc edictum habet locum in capitis deminutione quæ salua ciuitate contingit, non in aliis. hoc dicit vel breuius: Hoc edictum habet locum in minima capitis deminutione tantum. Bart.

B

II. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

PErtinet[i] hoc edictum ad eas capitis deminutiōes, quæ salua ciuitate contingunt[k]. Ceterùm siue amissione ciuitatis[l], siue libertatis[m] amissione contingat capitis deminutio, cessabit edictum: neque possunt hi penitus conuenire[n]†. Dabitur planè actio in eos[o] ad quos bona peruenerūt eorum. Ait prętor, *Qui quæve postea quàm quid cum his actum[p] cōtractumve sit, capite deminuti deminutæ esse dicentur: in eos eásve perinde quasi id factum non sit, iudicium dabo.*[q]

C

Capitis deminutio non liberat quem à naturali obligatione, nec eū impedit postea ciuiliter obligari. Bartolus.

PErtinet. } CASVS. Scire debes tres esse capitis demi. vt j. e. l. vlti. & dicit quod istud edictum de quo tractatur in hoc ti. locum habet in minima capitis demi. Illi enim qui patiuntur ca. de. maximam vel mediā, non possunt conueniri. illi tamen illorum loco conueniuntur ad quos bona eorū perueniunt. & hoc dicit. {AIT.} In isto. §. pronuntur. verba prætoris. & scire debes quòd de iuri ciuili si tu contraxisti cum aliquo cuius status est postea mutatus: quia quælibet obligatio tollitur: sed de iure naturali tenet: & licet de iure ciuili, vt dictum est, tollatur, tamen prętor eū restituit ex auctoritate sua: & agetur cum eo act. in factum ex hoc edicto, ac si nunquam eius status esset mutatus. {HI QVI.} Primo contraxi cum aliquo, & postea mutatus est status eius. nam primo fuit sui iuris, modo autem effectus est alieni: vel econuerso. sine dubio de iuris rigore, quia alius est nouus homo, non tenetur, scilicet ciuiliter de eo quod præcesserat actum vel statum mutatum naturaliter autē sic. Sed pone quòd post capi. demi. contraxi cum aliquo qui primo fuit sui iuris: deinde autem dedit se in adrogationem, & tunc contraxi: vel econuerso. & dic quòd hoc edictum de hoc nō tractat. vnde non datur actio: & hoc dicit. & duobus modis intelligitur circa literam. {NEMO.} Si quis deliquit, & postea dedit se in adrogationem, nunquid ideo liberatur quo minus puniatur? Videtur quod sic: quia nouus homo videtur: tamen contrarium est, quia non definit teneri ex primo delicto. {EI QVI.} Debitorem meum adrogaui, extinguitur actio. nunquid si eum iterum emanciparem, restitueturne mihi mea actio? Dicitur quod non*. {HOC.} Hæc actio in factum quæ in locum actionis amissæ restituitur, perpetua est: & datur heredibus, & in heredes. Viuianus.

D

i *Pertinet hoc edictum.* quod est j. ea. l. §. ait prætor.

k *Contingunt.* id est ad minimam: vt j. eo. l. fi.

l *Ciuitatis.* quæ est media.

m *Libertatis.* quæ est maxima: vt d. l. vlti. & j. eo. tutelas. §. pe. & institu. eo. §. j. ij. & iij. Accursius.

n *Conueniri.* nec etiam conuenire, nisi vt j. eo. l. legatum. & nisi fuerint restituti ad quotam partem: vt C. de sen. paf. l. fi debitor.

o *In eos.* vel in dominum: vt j. eo. tutelas. § si libertate. vel in fiscum: vt C. de bo. dam. si vt proponis. & de sen. paf. si ademptis. & C. ad le. Iul. de vi pub. vel priua. l. ij. vel in filios: vt j. de bo. dam l. cum ratio. §. fi.

p *Actum.* hoc est generale verbum, sequens speciale: vt infra de verb. signifi. l. Labeo.

q *Iudicium dabo.* i. actionē in factū. Nūqd & prima vtilis? respic.

ita vtilis enim actio non excludit hanc prætoriã: quia vtraq; de æquitate datur. Item quę est differentia inter hunc titu. & illum ff. quod cum eo. s. quo ad emancipationem? Respõ. per hũc restituitur actio amissa, ob hoc ꝙ alius homo esse videtur, cum statum mutauerit: vt infra de solu. l. qui res. §. aream. per illum autem modificatur condemnatio inquantum facere potest filius. Item hoc locum habet cũ quis sui vel non sui iuris transit in alienam familiam: illud non.

a *Minuuntur.* emancipatione puta.

b *Manent obligati naturaliter.* & restituitur ciuilis per hoc edictũ.

c *Pertinet.* q. d. nõ datur nec aufertur actio sibi ex hoc edicto.

d *Sed interdum.* ideo dicit interdũ quia quandoque non datur: vt in mutua pecunia & in voto, secundum Io. vt ff. de polli. si quis rẽ. §. voto. & secundũ hoc pũcta ibi, deminutionem. & quod sequitur, & quidẽ &c. est exemplum prædictorũ. Vel dic ꝙ cõtraxit cum eo qui erat capite minutus, & emãcipatus, & iterũ fuit capite minutus. vt quia dedit se ad adrogandũ: & sic inter vtranq; capitis demi contraxi. & secundum hoc pũcta ibi, cũ his. & differt à superiori. respõ. ceterum: quia & ibi post capitis demi. contraxit: & agebã ante secundã capi. demi. hic autem post secundam ago.

e *Cum his.* scilicet capite minutis.

f *Labor est.* quin detur in adrogatorem: vt ff. de pecu. in adrogatorẽ. & ff. de adopt. l. oneri, immo in adrogatũ, scilicet iure communi secundum primum casum: vel ex hoc edicto secundum secundum casum.

g *Obligabitur.* s. adrogãs. immo adrogatus, vt filius. s. quilibet.

h *Nemo exuitur.* q. d habet locum hoc edictum in delictis: licet verba dicant de actu vel contractu secundum quosdam. Vel e contra dic quòd in delictis non habet locum: quia in illis non liberatur. & ideo non est opus ibi hoc edicto, secũdum Azo. ar. ff. eo. tutelas. §. j. & ff. quod cum eo. sed si. §. ij. Vel dic quòd de criminali accusatione loquitur: secus si ciuiliter agatur. Vel dic hic si minima, secus si maxima vel media. Itẽ no. hic ar. quòd si quid est in pœnam statutum, non debet cõuerti in præmium: vt ff. de adi. leg. l. legata inutiliter. & ff. de regu. iur. l. non fraudantur. §. nemo. Item facit ff. de inter. & rele. l. relegatorum. §. fi. & C. de decurio. l. ne quis officiam. lib. x.

i *Semper fiat.* Quid si mihi x. & tibi x. à Titio debeantur, & eũ adrogaui, & tu me conuenias vt eum defendam: & tibi insolidum satisfiat: & dicas mihi rationem nõ habẽdam: quia extincta est actio? Respon. mei rationem habendam, vt pariter in bonis admittar: licet iure ciuili perierit actio: vt ff. de separa. l. debitor. & ff. de pecu. lega. l. si quis creditori.

k *Hoc iudicium perpetuum est.* i. perpetuum esse potest. sic ff. de stat. libe. l. Labeo. quid enim si redhibitoria tenebatur? certe non erit perpetuum in hoc casu: & idem in similibus. Et eodem modo intellige quod de heredibus dicit. sic ff. de exerci. l. si tamen. in fi. & de tribu. illud. §. fi. & est pro hoc. ff. titu. j. l. fi. & ff. ea. l. §. ait prætor.

Liberos } Casvs. Habebã filios, dedi me in adrogationẽ alicui. tũc ego ꝙ filij mei in potestatẽ adrogatoris trãsiuimus: vnde illi etiam filij mei capite minuuntur. {Emancipato} Planus est: quia emancipatione filiorum, vel etiam nepotis, vel aliorum qui sunt in potestate mea, contingit capi. demi. ceterum manumissione seruorum nõ cõtingit capi. demi. quia caput nõ habent: quia serui manumissi incipiũt caput habere cũ sunt manumissi. & hoc dicit cum l. seq. quæ cõtinuatur cum ista.

l *Potestate.* scilicet adrogantis.

m *Emancipato.* dic ꝙ ista quatuor nomina sunt datiui casus, vel ablatiui absoluti. Alij dicunt ꝙ prima duo sunt ablatiui absoluti: & alia duo datiui: dicẽtes quòd emãcipatione filij & nepos sui iuris efficitur: vt ff. de adop. sed etiã. quod reprobo: vt ff. de adop. l. libertum.

n *Ceteris personis.* videbatur tamen nepotem non minui capite, cum in eo duæ emancipationes desiderentur: in filijs tres: vt C. de ado. l. fina.

o *Deductus.* sed cum hodie non fiant tales venditiones: vt instit. quib. mod. ius pa. pot. sol. §. præterea & C. de emanci. l. fin. nunquid ob hoc minus dicitur capitis deminutio? Respon. non ideo minus: vt C. ex qui. cau. infa. irro. l. decreto. Itẽ nec est hæc sola ratio, sed hæc: quia familiã mutat: vt ff. e. l. j. in fi. j. respon.

p *Nullum ius.* de iure ciuili: vt ff. de re. iur. l. quod attinet.

Missione. } Casvs. Si interdictũ fuit alicui aqua & igni, capite minuitur. {Qvi deficiunt.} Imperator fuit in exercitu contra Sarracenos & hostes populi Romani. deseruit aliquis imperatorem, vel magistratus militum forte, & transtulit se ad hostes. sine dubio ille capite minuitur. Idem si aliquis fuerit hostis iudicatus populi Rom. à senatu: quia iste capite minuitur. & hoc dicit. {Nvnc.} Iurisconsul. seipsum cõtinuat, & dicit quòd hic tractat de minima cade. & eius effectu. & dicit quod per eam non tollitur publicum ius. vnde si iudex magistratus vel senator minimam capitur de. non ideo definit esse senator vel iudex. nullum enim officium pub. tali capi. demi. tollitur. Viuianus.

q *Capitis minutio.* scilicet media.

r *Interdictione.* loco cuius hodie successit deportatio: vt ff. de pœnis. l. ij. & ff. ad l. Iul. pe. l. iij.

s *Minuuntur.* media capitis deminutione.

t *Et in hostium.* vt transfugæ. Accursius.

u *Conferunt.* quia ciues esse desinunt: vt ff. de capti. & postlimi. reuer. l. postliminium. §. filius quoque. non tamen est seruus: vt ff. de tut. l. si quis tutor. & dic hic vt in d. §. filius.

x *Hostes.* qui erant de subditis. Accursius.

y *Lege lata.* antiqua litera dicit, relegati: & tunc impropriè, id est deportati. Relegati enim non amittunt ciuitatem: vt ff. de inter. & releg. l. relegatorum. §. hæc est differentia. & hoc si stricte accipiatur vocabulum. Large enim relegati etiam continent deportatos: quia commune nomen est. sed Pisana litera est, lege lata, scilicet à populo, vel exprimendo personam alicuius, vel generaliter: vt, Quicunque hoc fecerit, sit capite minutus, vel ciuitatem amittat. vt & dicitur quis ipso iure cadere in canonem latæ sententiæ quandoque. Accursius.

z *Vsque eo.* scilicet minuitur capite &c.

a *Publica.* auctoritate & vtilitate.

Hi qui capite minuuntur,[a] ex his causis quæ capitis deminutionem præcesserunt, manent obligati[b] naturaliter: ceterùm si postea, imputare quis sibi debebit cur cõ traxerit, quantum ad verba huius edicti pertinet[c]. Sed interdum[d] si contrahatur cũ his[e] post capitis deminutionem, danda est actio. & quidem si adrogatus sit, nullus labor[f], nam perinde obligabitur[g] vt filiusfamilias.

Capitis deminutio non tollit actiones ex delicto descendentes. Bartolus.

Nemo delictis exuitur[h], quamuis capite minutus sit.

Adroganti restituitur actio per hoc edictum. Bartolus.

Ei qui debitorem suũ adrogauit, non restituitur actio in eum postquam sui iuris fiat[i]. Hoc iudiciũ perpetuum est[k]: & in heredes & heredibus datur.

Adrogatione patris, filij capite minuuntur. Bartolus.

III. Paulus libro vndecimo ad Edictum.

Liberos qui adrogatum parentẽ sequuntur, placet minui caput* cum in aliena potestate[l] sint, & cum familiam mutauerint. *capite.

Emancipatione capitis deminutio contingit. Item qui caput non habet, illud non mutat. Bartolus.

Emãcipato[m] filio, & ceteris personis[n] capitis minutio manifestò accidit: cum emancipari nemo possit nisi in imaginariã seruilem causam deductus:[o] aliter atque cum seruus manumittitur: quia seruile caput nullum ius[p] habet: ideo nec minui potest.

IIII. Modestinvs libro primo Pandectarum.

Hodie * enim incipit statũ habere [cum manumittitur] * eo dit.

V. Paulvs libro vndecimo ad Edictum.

Amissione ciuitatis fit capitis minutio q: vt in aqua & igni* interdictione[r]. * aquæ & ignis interdictione.

Qui ciuitatem Romanam perdunt, capite minuuntur. Bartolus.

Qui deficiunt, capite minuuntur.[s] Deficere autẽ dicuntur qui ab ijs quorũ sub imperio sunt, desistunt*, & in hostium[t] numerum se cõferunt.[u] sed & hi quos senatus hostes[x] iudicauit vel lege lata[y] vtique vsque eo[z], vt ciuitatem amittant. *desistunt.

Capitis deminutio quæ publici iuris sunt non perimit. l. d. cum l. sequenti. Bartolus.

Nunc respiciendũ, quæ capitis deminutione pereant: & primò de ea capitis deminutione, quæ salua ciuitate accidit: per quam publica[a] iura non interuerti constat: nam manere magistratum, vel senatorem, vel iudicem certum est.

VI. Vlpianvs libro quinquagensimoprimo ad Sabinum.

NAm & cetera officia quæ publica sunt, in eo non finiuntur [a]. capitis enim minutio, priuata hominis [b] & familiæ [c] eius iura, non ciuitatis [d] amittit.

Quod alicui sub nomine appellatiuo cõceditur, illo peremptо perit concessio: aliàs secus. Item capitis deminutione nomina iuris pereunt, non nomina naturalia. b. d. Primò ponitur dictum. secundò quædam illatio. tertiò ponitur ratio. quartò ratio dicti & illationis. secunda ibi, ergo. tertia ibi, sed legitimè. quarta ibi, ex nouis. Bartolus.

XVI. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

TVtelas etiã nõ amittit [e] capitis minutio [f], exceptis his [g] quæ in iure alieno [h] personis positis deferũtur *. Igitur testamẽto dati vel ex lege [i] vel ex senatusc̃ulto, erunt nihilominus [k] tutores. Sed legitimæ tutelę ex duodecim tabulis [l] interuertũtur eadẽ [m] ratione, qua & heredi tates exinde [n] legitimę [o], quia adgnatis deferũtur, qui [p] desi nunt esse [q], familia mutati *. Ex nouis [r] autẽ legib' & hereditates & tutelæ plerũq; [s] sic deferũtur, vt personę naturaliter [*t] designẽtur: vt ecce deferunt hereditatẽ senatusconsulta [u] matri & filio.

Actiones ex delicto cum capitis deminutione ambulant. Bartolus.

Iniuriarũ [x] & actionum ex delicto venientium obligationes cum capite ambulãt.

In eum qui maximam, magnã, vel mediam capitis deminutionem patitur, ex hoc edicto nulla actio restituitur. Bartolus.

Si libertate adẽpta [y] capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni aduersus seruum [z] locus est: quia nec prętoria iurisdictione ita seruus obligatur, vt cum eo actio sit: sed vtilis actio aduersus dominum [a] danda est: vt Iulianus scribit. & nisi insolidum defendatur, permittendum mihi [b] est in bona quæ habuit mitti [c].

Eoipso quòd quis amittit ciuitatem, perdit omnia bona sua, sine aliqua publicatione. Bartolus.

Itẽ cũ ciuitas amissa est, nulla [d] restitutiõis ęquitas est, ad uersus eũ q̃ amissis bonis & ciuitate relicta nud' exulat. [e]

Male hal. non deferũtur. Aug. 1. emẽ. cap. 2.

*mutata.

a Nam. *Non finiuntur.* quòd capitis deminutio intercedat.
b Hominis iura. vt est operarum obligatio, & vsus, & vsusfru. secundum hæc iura: vt instit. de adqui. per adrog. §. j.
c Familiæ. id est adgnationis: vt infra de verb. sig. l. pronuntiatio. §. communi. Accursius.
d Ciuitatis. vt ĵ. de iudi. l. quippe. & infra ad Trebel l. nam quod.
Tvtelas.} CASVS. Ista l. continuatur cũ præceden. Dictum est enim. s̃. ꝑ minimã capitis deminutionẽ nullum officiũ publicũ tollitur. hic dicitur quòd per talẽ capi. de. tollitur ius adgnationis: non autem pub. iura: vt dixi. idem est & in quibusdã tutelis legitimis. i. ex l. xij. tab. descendentibus. nam tutelæ istæ legitimæ interuertũtur, & desinit esse tutor illa cap. demi. sed si datiua esset tutela vel testamentaria, non periret illa ca. demi. Idem videtur. nam si deferatur ex l. xij. tabu. perit ius succedẽdi: alias nõ tollitur. de quibus tria exẽpla ponit. quæ autem sunt legitimę aliæ quã ex. l. duodecim tabu. illæ nõ expirãt. Illa enim expirat capitis deminutio. minima: vt dictum est. Dicit enim in fine quòd quædam sunt nouæ leges, quæ quibusdam certis personis tutelas & here. deferũt. {INIVRIARVM.} Tenebaris mihi actione iniuriarũ. licet capite minuaris, adhuc remanes mihi obligatus. & cũ ista casus positione concor. s̃. eo. l. ij. §. nemo. vel dic aliter hunc casum, quia si cõpetat ei actio iniuriarum ante capitis deminut. nunquid desinit eã habere, licet capite minuatur? {SI LIBERTATE.} Libertus propter ingratitudinem fuit redactus in seruitutem, qui fuerat debitor meus, dicitur hic quòd non restituar contra eum: sed contra eum ad quem bona peruenerunt, vel aduersus dominum, vel aduersus fiscum ad quem bona peruenerunt. Viuianus.
e Non amittit. id est amittere non facit.
f Capitis minutio. scilicet minima.
g His. s. tutelis legitimis ex lege duodecim tabul. delatis.
h Alieno. duobus modis expone, & vtroque vt deferatur ex l. xij tabul. Primo vt deferatur filijsfa. qui sunt in alieno iure, id est in aliena potestate: quod euenit in duobus casibus: & quando pater est furiosus: quare præcedere eum non potest. & quando libertus est maternus: cuius est tutor filiusf. quæ tutela dicitur legitima: vt instit. de legit. pa. tu. aliàs autem legitimæ tutelæ demum mortuo patre deferuntur: vt infra famil. erciſc. l. si maritus. & ĵ. de tute. l. antepe. Secundo dic in iure alieno, id est in adgnatione: vt s̃. de iustitia & iure. l. fin. & dic iure alieno nunc, scilicet cum capite minutus est: non olim. & quod dicit deferuntur, id est deferentur si capitis deminutio non interceſsisset. vel dic alieno, scilicet eius cuius tutela defertur.
i Vel ex lege. scilicet alia quàm xij. tab. ne contradicat s̃. & ĵ. Et da exemplum de tutela quæ confirmatur ex lege Velleiã. veluti si auus relinquat tutorem nepoti viuo patre: quo casu cum à principio sit inutilis: mortuo tamen patre viuo suo confirmatur ex l. Velleia: vt ĵ. de testa. tute. l. si hereditas. §. qui filium. & sic potius ex lege quàm ex testamento datur: vt ĵ. de verb. sign. l. lege obuenire. Item da exemplum de eo qui dabatur ex lege Atilia, vel Iul. vel Plautia: vt instit. de Atil. tu. Item da exemplum de lege Cor. quæ facit filios succeſsores patri ab intestato apud hostes defuncto, & eadem postea dat inter fratres hereditatem & tutelã vel expressim vel ex interpretatione secundum regulam: Ad quem emolumentum, & onus. Quod autem dicit de senatusconsulto da exemplum de eo qui datur loco tutoris surdi, muti vel furiosi: vt ĵ. de tute. l. pe. Item dic quòd senatusconsultum Tertyl. fratres defuncti matri præponit: vt instit. ad Tertyl. §. j. ergo per interpretationem hos vocat ad tutelam. Vel dic quòd apud Græcos secundum omnes sunt istæ leges nouæ, & sena. ex quibus vocantur ad hæreditatem & tutelam aliqui.
k Nihilominus. id est quamuis sint capite minuti.
l Duodecim tabulæ delatæ. Accursius.
m Eadem. quam statim dicet &c.
n Exinde. i. ex l. xij. tab.
o Legitimæ. s. interuertuntur, deferendæ, nõ delatæ: vt infra. vnde lib. l. fin.
p Qui. bona ratio: qui ciuile nomen est.
q Desinunt esse. scilicet adgnati.
r Ex nouis. nouas cõstitutiones appellat post duodecim tabulas inductas.
s Plerũque. quia si maritus vxori & econtra succedit, personæ non naturaliter designantur. vel plerũq; ideo dicit, quia licet senatusc̃o. Tertyl. fratrum vel sororũ meminit præfẽdo matri: tamen hodie per constitutionẽ cũ matre succedũt, secundum M. & secundũ hoc ad successionẽ plerunq; tantũ refertur. Vel verius plerũq; ideo dicit, quia nõ semper nouis legibus deferuntur, sed per testamentum.
t Naturaliter. i. nomine quod est immutabile, non iure ciuili adgnationis. Accursius.
u Senatusconsulta. Succedit matri gnatus per Orficianum inuidiam pariens econtra Tertylianum. Licet ergo capitis deminutio intercedat, nihilominus hic filius, illa mater remanet. quod secus est in adgnatis. cum enim adgnati vocentur, & adgnati esse desinant: non vocantur. Et quod dixi in matre, de tutela testa. & datiua seruatur. dicit enim testator. Titius tutor esto. iudex etiam hoc idem dicit: vnde nihilominus sunt tutores: quia hic Titius remanet: sed adgnatio tollitur: nisi in casu: vt C. de le. tu. l. iiij. & in alio: vt instit. de leg. agnat. §. fin. & propter hoc dicit, plerunque. instit. de leg. agnat. §. fina. Sed an adgnatio hodie tollitur per minimam capit. de? Videtur quòd non: quia adgnatus semper remanet adgnatus: & cognatus ita vt adgnatus vocatur: vt in auth. de her. ab inteſt. §. ex ijs. colla. ix.
x Iniuriarum. scilicet actio. & potest intelligi vt dixi supra. l. ij. §. nemo. Vel dic quòd loquitur de actione competenti ipsi qui capite minutus est.
y Si libertate adempta. per ingratitudinem, vel quia passus est se vendi ad pretium participandum.
z Seruum. nam in seruum non datur actio nisi in casu: vt C. vbi cau. fisc. l. fi. idem dicunt infra de sepul. vio. l. prætor. §. penul. sed ibi dic dari in eum actionem, id est propter eum: vel nomine eius. sic s̃. de iurisd. omn. iudic. si quis id. & idem dicunt. ĵ. vi bon. rapt. l. prætor. ij. §. in seruum. & ĵ. de incen. ruin. nau. l. j. §. item in seruum. Accursius.
a Dominum. bonorum vel serui.
b Mihi. idem quo ad hoc quod dicit hic, & nisi &c. si ciuitas & libertas salua sunt, dum tamen familia mutata sit: vt instit. de adquisi. per arro. in fin. tit.
c Mitti. sed si non sufficiunt bona: nunquid pro noxa dabitur? Respon. non: quia non pro debito, sed pro maleficio fit noxa: vt instit. de noxa. in princ.
d Nulla. sed cur secus est vbi dedi me in adrogationem: nam & hic bona mea in alium deuoluũtur? Respon. ideo quia hic remanet talis qui obligari non potest: filius vero adrogatus potest: secundum Io. Sed nonne qui solam ciuitatem amisit, obligari potest? Respon. vtique, cum sit liber. Dicendum est ergo aliud esse in adrogato: quia adrogatus fere omnia retinet: vt instit. de adqui. per adro. non autem in deportato. Accursius.
e Exulat. sed tenetur ille ad quẽ bona peruenerunt: vt dixi supra

supra eod. l. ij. Accursius.

A

Et actiones competũt capite minuto. & dicit si aliqua actio capi minuto competit: distinguitur vtrum descendit ex naturali obligatione: & tũc minor capi. de. non tollitur. aut descendit ex ciuili: & tollitur. & assignat in literatione: quia ciuilis ratio naturalia quidem &c. & ponit exẽplum in act. de dote: vt cum illa cap. de. nõ tollitur. idem est si alimenta vel habitatio fuerit relicta. illa enim capitis deminutione non pereunt. & hoc dicit hæc lex cũ sequẽtibus. Vultanus.

Obligationes quæ causam naturalem respiciunt, capitis deminutione non pereunt. & loquitur ista lex de obligationibus actiuè competentibus his qui capite minuuntur. Bartolus.

VIII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

EAs obligationes [a] † quæ naturalẽ prestationẽ habere intelleguntur, palã est capitis deminutione [b] nõ perire, quia ciuilis ratio naturalia [c] iura corrũpere nõ potest. Itaq; de dote [d] actio qa in bonum & æquũ cõcepta est, nihilominus durat etiã post capitis deminutionem:

IX. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

VT quandoque emancipata [e] agat.

Summata est cum præcedenti. Bartolus.

X. MODESTINVS libro octauo Differentiarum.

LEgatũ in annos singulos vel mẽses singulos relictũ, vel si habitatio legetur, morte quidẽ legatarij legatum intercidit: capitis deminutione tamẽ interueniente perseuerat, videlicet quia tale legatum in facto † potius quàm in iure consistit.

B

C

Iurisconsultus ponit hic tria genera capitis deminutionis, quæ not. Bartolus.

XI. PAVLVS libro secundo ad Sabinum.

CApitis deminutiõis tria genera sunt: maxima, media, minima. Tria enim sunt quę habemus [h]: libertatem, ciuitatem, familiam [i]. Igitur cum omnia hęc amittimus: hoc est, libertatem, & ciuitatem, & familiam:

D

DIctũ est ꝛ. de restitutionibus quibus ꝛã: nũc de his quæ dantur ratione absentiæ: vt ꝛ. de in integ. restit. l. i. in fi. Vius edicti. } CASVS. Iurisconsul. assignat rationem quare istud edictum fuit introductum: & dicit quòd per istud edictum subuenitur illis qui sunt læsi per absentiam, & ex causa: iusta enim absentia nulli debet esse damnosa vel lucrosa. { VERBA. } Iste §. ponit edicti prætoris verba. & habet illud edictũ tres partes. Prima est qualiter absens cõtra præsentem restituatur. nã si presens vsucapiat rẽ absentis, ille reuersus restituetur cõtra præsentem: siue vsucepit rem corporalem, siue act. liberatus sit. & hoc vsque ad §. illum, item si quis &c. Secunda clausula edicti est quando præsens cõtra absentem restituitur: vt ecce si absens præscripsit rem presentis, restituetur præsens. & durat vsq; ad §. item si qua &c. & ibi incipit tertia pars, & durat vsque ad fi. quia dicitur qꝫ quandocunq; esset æquum qꝫ restituatur, prætor restituet.

EX QVIBVS CAVSIS maiores vigintiquinque annis in integrum restituuntur.

TITVLVS VI.

Primò commendat edictum, & ponit eius summarium. Secũdò ponit verba edicti ad literam. secunda ibi, verba. Bart.

I. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

PRætor edicti [l] causam nemo [m] nõ iustissimã esse confitebitur. Læsum [n] enim ius per id tempus quo quis reipublicæ operam dabat, vel aduerso casu laborabat, corrigitur [o]: necnõ & aduersus eos succurritur: ne vel obsit vel prosit quod euenit [p]: Verba [q] autem edicti talia sunt: *Si cuius quid de bonis [r] * cum is metu: aut sine dolo malo reipublicæ causa abesset, inve vinculis, seruitute [s], hostiumq; potestate esset: siue cuius [t] actionis eorum cui [u] dies exisse dicetur: item si quis [x] quid vsu suum fecisset [y], aut quod nõ vtendo amisit [z], cõsecutus [a] actionéve quã [b] solut [c], ob id quod dies [c] eius exierit cum absens non defenderetur*

*erit deminutum.

l *Huius edicti.* quod est infra ea. l. §. j.

m *Nemo.* hic sunt duę negationes. s. nemo & non. & faciunt vnã affirmationem: vt ꝛ. de verb. sign. l. duobus.

n *Læsum.* i. amissum.

o *Corrigitur.* id est restituitur, vel emendatur.

p *Quod euenit.* s. absentia: vt neq; absenti noceat, cum detur ei restitutio: nec prosit, cũ detur cõtra eum: vt ꝛ. prox. §. & ꝛ. si ex noxa. cau. aga. l. ij. in fin. & ꝛ. e. l. videlicet. & l. ergo. in fi. j. respon. & infra de reg. iur. l. absentia. & sit vnum pro absente, & aliud contra eum inducitur: vt infra de iureiur. l. eum qui. j. respon.

q *Verba.* Nota quòd tres habet partes hoc edictum. Prima qualiter absens cõtra præsentem restituitur, & hoc vsque ad illum ver. item si quis. Secunda econtra. & hoc vsque ad ver. item si qua. vbi interserit quædam de præsente contra præsentem. Tertia est generalis extra prædictas: vt in fi. huius. l. dic ergo, si cuius. i. alicuius. quid. i. aliquid.

Edictũ est qui. cau. ma io. tres habet partes.

r *De bonis.* vsucap. seu præscrip. in rebus corporalibus. item amiserit seruitutem: nam hæc duo hic comprehendit.

s *Seruitute,* quæ facti est. ad veram enim seruitutem non porrigitur: vt infra eo. l. rectè.

t *Siue cuius.* dic quòd hęc clausula respicit omnia supradicta: vt quia dies actionis exiuit: quia metu abfuit, vel reipub. causa, vel simili. & sic duo cõtinet. §. iste. & quando de bonis exiuit, scilicet aliquid corporale vel incorporale, vt seruitus. vel actio amittitur, scilicet personalis. & dices, siue dies cuius id est alicuius actionis dicetur exisse. Accursius.

u *Cui.* id est alicui eorum.

x *Item si quis.* scilicet absens: vt colligitur. ꝛ. eo. item ait.

y *Fecisset.* rem corporalem.

z *Amisit.* scilicet præsens: aliàs amissum sit. s. seruitutem.

a *Consecutus est.* scilicet absens.

b *Quã.* id est aliqua.

c *Quòd dies.* idẽ in ceteris in quibus lædi potest: vt infra eo. l. cum miles. §. fi. secundum quosdam.

Obligationes. hæc lex & aliæ duæ leges sequentes loquuntur quando actiones competunt capite minuto. Accursius.

b *Deminutione.* minima. Accursius.

c *Naturalia.* vt instit. de leg. agn. tu. §. fi.

d *De dote.* Sed nonne actio ex empto similiter habet æquitatẽ naturalem: id est. de iure gen. licet formula sit à iure ciuili inducta: vt ꝛ. de iust. & iur. l. ex hoc. Resp. olim paucæ: quia quinque erãt actiones quę darentur filiæfa. vt ꝛ. de obl. & ac. l. filiusfa. & l. in factum. inter quas hæc de dote erat: vt ꝛ. sol. ma. l. ij. vnde hodie omnes ex cast. pec. vel quasi, vel ex aduentitia causa non pereunt sibi tali minima capit. deminutione, cum iure proprio sibi competant actiones in prędictis: vt C. de bo. quæ lib. l. fina. Est & alia specialis æquitas in dote: vt ꝛ. sol. ma. l. j. in his enim ius ciuile repugnat naturali. nam secundum ius ciuile tantum patri, secundũ ius naturale tãtum filio. quod ius ciuile succumbit naturali: & ideo naturale prævalet, & in alijs prævalet ciuile: vt non detur filio. & sic non amittit, quia non habet. Sed quare magis in his succũbit ciuile ius naturali? Respon. in quolibet vides rationem æquitatis.

e *Vt quandoque emancipata.* Idem videtur etiam si maximã vel mediam capitis deminutionem sit passa: nisi vna de quinque legibus fuit damnata: vt ꝛ. de bo. damna. quinque. Vel dic qꝫ licet non publicetur dos, aliàs tamen ipsa non potest repetere: quia debet remanere apud maritum. Accur.

f *Legatum. Relictum.* ad alimenta.

g *Quàm in iure.* quia non cõsideratur an possit capere ex testamento vel non: sed hoc factum, an possit comedere, vel non, vel bibere: nam etsi non sit capax, admittitur, etiam si maximam capitis deminutionem passus sit: vt arg. ꝛ. de ali. leg. seruos ad custodiã, & l. is cui. & de his quę pro non scrip. haben. l. iij. Et est hoc speciale fauore alimento. idem in habitatione: quia nec sine ea viuere quis potest.

h *Capitis. Quæ habemus.* scilicet præcipua.

i *Familiam.* id est ius adgnationis inter adgnatos.

k *Mutatur.* mutari large hic accipitur: siue de sua in alienã: siue de aliena in suam: siue de aliena in alienam transfertur. Io. sed & omnes infames statu vel fama dicuntur minui: vt ꝛ. de var. cog. l. cognitionum. §. existimatio. Vel dic non mutari, sed minui. & facit instit. e. §. j. & ij.

inve vinculis[a] *esset, secúmve agẽ di potestatem*[b] *non faceret, aut cum eum inuitum in ius vocari non liceret*[c], *neque defenderetur: cúmve magistratus de ea re appellatus esset*[d], *siue cui pro magistratu* * *sine dolo ipsius*[e] *actio exempta esse diceretur, earum rerum actionem intra annum*[f] *quo primum de ea re experiundi potestas erit. Item si qua alia mihi iusta causa esse videbitur, in integrum restituam*[g] *quod eius*[h] *per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum licebit.*

Iurisconsultus tractat hic de vltima parte edicti. Bartolus.

II. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij.

HOc edictũ[k], quod ad eos pertinet qui ei * continentur, minus[m] in vsu frequẽtatur[n]. Huiusmodi enim personis[o] extra ordinẽ[p] ius dicitur ex senatusconsultis & principalibus cõstitutionibus.[q] Hoc autem capite[r] adiuuantur in primis hi qui metus causa abfuissent, scilicet si non superuacuo timore deterriti abfuissent.

III. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

METus autem causa abesse videtur, qui iusto[s] timore mortis vel cruciatus corporis cõterritus abest. & hoc[t] ex affectu[u] eius intellegitur: sed nõ sufficit quolibet[x] terrore abductum * timuisse, sed huius rei disquisitio iudicis est.

IIII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij.

ITẽ hi qui reipublicæ causa sine dolo malo abfuissent. Dolũ malũ eo pertinere accepi, vt qui reuerti[z] potest neq; reuerteretur, in eo quod per id tẽpus aduersus eum factũ est, nõ adiuuetur: veluti si alteri grãdis cõmodi captãdi gratia id egerit vt reipub. causa abesset[a], reuocatur ab isto priuilegio.

V. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

ET qui data opera & sine lucro hoc affectauerit: vel qui maturius[b] profectus est: vel litis[c] gratia cœpit reipublicę causa abesse. Sed hęc adiectio doli mali, ad reipublicæ causa absentes refertur, nõ etiã ad eũ qui metus causa: quoniã nullus metus est si dolus[d] intercedit. Sed qui Romæ reipublicæ causa operam dant, reipublicę causa non absunt:

VI. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

VT sunt magistratus[e].

VII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

MIlites planè qui Romę militant[f], pro reipublicæ causa absentibus habentur.

VIII. PAVLVS libro tertio Breuium.

LEgatis quoque municipiorum & succurritur ex

---

a *Vinculis.* prẽsens vel absens: & idem in duabus sequẽtibus.
b *Potestatem.* vt ĩ. eo. l. ait prætor. §. deinde.
c *Non liceret,* quia forte erat consul vel prætor: vt ĩ. eo. sed & si per prætorem. §. ij.
d *Appellatus esset.* hoc verbum non exponitur ab Vlpiano in toto tit. sed dic, cõueni tecum x. dies tantũ supereſſent, & iudex dedit tibi dilationem xv. dierum: nã hoc tẽpore actio nõ perpetuatur: vt §. de eo per quem fact. est. l. fin. j. reſpõ. Sed hoc nõ placet: quia hoc exemplũ attribuitur inferiori proximę clauſulę: vt ĩ. e. ſed & ſi per prętorẽ. §. ait prætor. verſiculo hoc quo. Dic ergo & hic fuit querela prętori propoſita: nõ autem alteri parti denuntiatũ. & hoc ſi nõ fuit magiſtratus in dolo vt nõ redderet ius. & pro hoc. ĩ. eo. ſed & ſi per prætorem. j. reſp. tunc enim habet locum ſequens clauſula. Accur.
e *Ipsius.* qui amiſit, & dicitur ſtare per magiſtratum, ſiue magiſtratus ius non dixit dolo, vel ſine dolo: ſiue nõ fuit eius copia: vt ĩ. eod. ſed & ſi per prætorem. §. ait prætor. cum ſequentibus §§. Accurſius.
f *Intra annum.* hodie quadriennium: vt C. de tempo. in integ. reſti. l. ſi. in fi. actio tamẽ de dolo biennium ſuũ retinet. l. vlt. C. de dol. ma.
g *Restituam.* nõ vt ante reſtitutionẽ, ſed per reſtitutionẽ habeat actionẽ reſciſſoriã: vt diximus in minore: vt §. tit. ij. & ſi minor. §. fi. Alij cõtra. dicũt enim etiã hãc reſtitutionem iure actionis dari in integ. reſtituẽdis. Acc.
h *Quod eius.* ſcilicet licebit, quod eſt infra, & intelligas ſemper licere, niſi prohibeatur aliqua iſtarum partium iuris: vt ĩ. eo. nec non. §. quod eius.
i *Edicta.* ſcilicet prætorum.

HOc edictum.} CASVS. Iſta lex tractat de vltima particula prædicti prætoris: dicens quòd illa pars in vſu nõ eſt: quoniam aliæ ſpeciales clauſulæ frequentius locum habent: occurrit tamen quandoque quòd ei locus eſt. {HOC AVTEM CAPITE.} Nunc incipit Vlpianus exponere verba prætoris: & dicit quòd qui metu abfuerint, adiuuantur: & oportet quòd iuſtus fuerit metus: & hoc exquiret iudex. Itẽ reſtituuntur qui abfuerint cauſa reipub. ſine dolo. & qualiter accipiendus ſit vel accipiatur dolus malus, exponit, ſed qui operam dedit vt abeſſet, non reſtituitur. Viuianus.
k *Hoc edictum.* id eſt hæc verba poſita in fine, quod eius per leges &c. ſecundum quoſdam. Tu dic, id eſt hæc vltima pars edicti generalis, item ſi qua &c. & quod dicit infra, qui eis continentur, id eſt generalibus verbis. & exponit primo ea verba pauca dicturus, plenius autem dicit. ĩ. eo. ſed & ſi per prætorem. §. fin. Accurſius.
l *Qui eis.* ſ. verbis generaliter prolatis, ſi qua &c. aliàs eo.
m *Minus.* quàm ceterę ſuperiores ſpeciales cauſæ. nã cũ ſemper ſpeciali lege ſubuenitur, raro generalis clauſula eſt in vſu: vt ĩ. eo. ſed & ſi. §. ij. & ĩ. de verb. obli. doli clauſula. Acc.
n *Frequẽtatur.* eſt tamẽ in vſu, vt hic ſubijcit, huiuſmodi &c.
o *Personis.* vilibus, quibus per hoc edictum non ſubuenitur ſpecialiter. Accurſius.
p *Extra ordinem.* id eſt extra ſpeciales clauſulas.
q *Constitutionibus.* vt legatis municipiorum: vt ĩ. eod. l. legatis. & l. ſed & ſi per prætorem. §. fin. & l. ſeq.
r *Hoc autem capite.* id eſt hoc edicto. & per ordinem incipit exponere ſingula.
s *Metus. Iuſto.* quantũ ad ſe, iniuſto tamen quantũ ad inferentem. Vel dic iuſto, id eſt ſufficienti.
t *Et hoc.* ſcilicet an fuerit iuſtus.
u *Ex affectu.* aliàs ex effectu. id eſt ex eo qđ ſecutum eſt propter u lẽ metũ. aliàs affectu. i. quia affectauit: vt §. quod met. cau. ſi mulier. j. reſpõ. vel dic ab officio officis. Accur.
x *Quolibet.* vt §. quod me. cau. l. metum accipiendum. j. Et not. hic argumẽtum, quòd minæ ſufficientes faciũt iuſtum metum: vt hic, & C. de tranſact. interpoſitas. & §. quod met. cauſ. extat. & infra de extraordi. cri. l. pen. §. pleriq;. quod facit in cauſis cõmiſsis à domino papa. & quia talia fiunt: ideo veniunt ad locum tutum. Ad. DITIO. Cum gl. dicit quòd minę faciunt iuſtum metum, intellige quãdo minæ ſunt illatæ à perſona verisimiliter timẽda, vt à quadam tyrãno: vt eſt caſus in l. Fulcinius. §. qđ ſit. ibi, poteſt enim. qui. ex cau. in poſſ. ea. vel ab alio homine peſtilẽtioſo: vt l. j. C. ſi qs impera. male. ita debet intelligi. C. de ijs quæ vi me. ve. cau. l. metũ. ſecundum Bar. hic.
y *Item hi.* ſcilicet reſtituuntur ex hoc edicto. Accurſius.
z *Reuerti potest.* vt hic & ĩ. eo. ſi cui. §, tãdiu. & l. reipub. & C. de reſtit. mili. l. ignorare. Et ſic not, quem non cõſequi priuilegium ex onere quod libenter ſubijt, imò perdit: vt ĩ. de re mili. l. non omnes. §. qui captus. & inſtit. de excu. tut. §. item tria. arg. contra de excuſ. tut. l. voluntariæ.
a *Abesset.* id eſt abſens ſtaret. Accurſius.
b *ET qui data. Maturius.* quàm expediret, vltro offerendo ſe reipublicæ.
c *Vel litis.* ſcilicet euitandæ.
d *Dolus.* ſcilicet eius qui ſe metum paſſum dicit.
e *VT sunt magistratus.* Adſeſſores autem prouinciæ ſuæ dicuntur abeſſe reip. cauſa, vt ĩ. e. ſi cui. in prin. & l. abeſſe. quæ ſunt contra.
f *Milites planè qui Romæ militant.* vt ſunt præfecti vigilum, ſecundum quoſdam. idem tamen in quolibet alio. Sed quare miles abſens eſſe fingitur, vt hic, & nõ magiſtratus: vt §. l. proxi? Reſpondetur, quia officiũ militię remotũ, imò cõtrariũ eſt cauſis & legibus: vnde ſupereſſe non poſſunt milites alijs negotijs: vt C. loca. l. milites. & l. fin. at magiſtratus poteſt, cum ad cauſas principaliter ſit præpoſitus. Præterea magiſtratus habet ſalarium de publico, licet non adſeſſor: vt §. de adſeſſo. l. fin. & ideo ſui commodi cauſa facere videtur. milites autem aliter, puta de aliquibus prædijs ſibi adſignatis ſtipendia habent.

LEgatis.} CASVS. Dicitur quòd iſti municipiorum legati non dicuntur abeſſe cauſa reipublicæ: ſed ſuccurritur eis ex conſtitutionibus principum. Viuianus.
g *Municipiorum.* de municipio ad municipium. ſecus de municipio ad principem vel ad ciuitatem Ro, vel e contra: quia tunc eſt abſens reipub. cauſa: vt C. eo. l. j.

principum Marci & Commodi constitutione. [a]

IX. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij.

SVccurritur etiam ei qui in vinculis fuisset: quod nō solū ad eum pertinet qui publica custodia coërcetur: sed ad eū quoq; qui à latronibus [b] aut prædonibus vel potentiore vi oppressus, vinculis coërcebatur. Vinculorum autem appellatio latius accipitur. nā etiam inclusos veluti latumijs [c] vinctorū numero haberi placet: quia nihil interfit parietibus an compedibus teneatur. Custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat [d].

X. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

IN eadē causa sunt & qui à militibus statoribusq; [e] vel à municipalibus ministerijs [f] ad seruātur, si probētur g rei suæ superesse nō potuisse. In vinculis autem etiam eos accipimus, qui ita alligati sunt, vt sine dedecore in publico parere nō possint. [h]

XI. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij.

ET quoq; succurritur, qui in seruitute [i] fuerit: siue bona fide [k] seruiat homo liber, siue detentus sit.

XII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

IS autē [l] qui de statu suo litigat: ex quo lis inchoata [m] est, hoc edicto non continetur. Tandiu igitur in seruitute esse videtur, quandiu non est eiusmodi lis cœpta [n].

XIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

RECTÈ Labeo ait eum nō contineri, [o] qui liber & heres institutus sit, antequā sit [p] heres: quia nec bona habeat, & prætor de liberis hominibus [q] loquatur. puto tamē filium familias in castrēsi [r] peculio pertinere ad hoc edictum [s].

XIIII. CALLISTRATVS libro secundo Edicti monitorij.

ITem ei succurritur qui in hostium potestate fuit, id est ab hostibus captus. Nam transfugis [t] nullum credendum est beneficium tribui, quibus [u] negatum est postliminium. Poterant [x] tamen qui in hostium potestate essent illa parte edicti contineri, quæ * loquitur de his qui in seruitute fuerint.

XV. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

AB hostibus autē captis postliminio reuersis succurrit̄, aut ibi mortuis [y]: quia nec procuratorē habere possunt [z]: cū [a] alijs suprascriptis etiā per procuratorē possit subueniri, præter eos qui in seruitute [b] detinētur. [c] Ego autē etiā nomine eius qui hostium potitus est *, si [d] curator (vt plerunque)

a *Constitutione.* vt restituātur rebus eorum vsucaptis: vt hic, & ff. eo. l. sed & fi. §. fi. & dicitur legatus municipij, id est villę, vel castri, vel etiam ciuitatis alicuius ad aliam ciuitatem, vel castrum vel baronē: vt ff. ad muni. l. j. in prin. & facit C. de offic. eius qui vi. al. l. j. & infra. vt in flu. pu. na. l. j. §. si fossa. in princip.

Succurritur. CASVS. Exposuit Vlpianus duas partes edicti: nūc vult exponere sententiam: & dicit quòd succurritur etiā illis qui fuerūt in vinculis. Itē differētia est inter vincula & custodiā: quia vinculorum appellatio generalis est, pertinens tam ad priuatos quàm ad rempubli. custodiæ vero appellatio specialis ad rempub. tantùm pertinet. Viuianus.

Latronibus. vt ff. eo. ait prætor. §. j. Sed arg. contra. ff. si quis cau. l. j. in fin. Accursius.

Laqueis. id est latebris sub terra.

Putat. hic de custodia carceris dicit, qui soli reipubli. permittitur. vt C. de pri. car. l. j. ex quo nō debet quis exire, etiam si potest: vt ff. de capt. l. si captiuus. in fin. Sed vincula etiam priuata dicuntur. vt hic, & ff. de ver. sig. l. vinculorum. ex quibus si quis potest exire, & non facit, nō restituitur. arg. ff. eod. si cui. §. tandiu. {ADDITIO.} Bald. dicit Curadū hanc glossā notabilem quoad hoc, quod ille qui est in carcere publica auctoritate, non debet exire licet possit: puta quia ostium est apertum: secus in priuato carcere. Sed quęro an habeatur pro cōfesso si frangeret carcerem: sentit hic Guil. quod non, secundum Bald. hic.

e *Ne adē. Stratoribusq;.* i. qui sternūt malè acta. Vel dic ecōtra. qui sternūt homines & capiūt transeuntes per stratā. Acc.

f *Ministerijs.* id est ministrantibus.

g *Si probentur.* imò aduersarius probare debet, cum affirmet, & hic neget: vt ff. de proba. l. ei. Sed dic quòd iste quodammodo affirmat dicendo talem causam interfuisse propter quam debeat restitui. sic. C. de codicil. l. nec codicillos.

h *Nō possunt.* licet detur facultas abeūdi: vel quia nudi, vel qa iurauerāt, vel sub fideiussoribus sunt: vt ff. eo. necnō. §. j. Acc.

Et quoque. CASVS. Nunc exponit aliam partem edicti. nam si liber homo vt seruus detinetur, habet beneficium restitutionis: sed si seruus incipiat litigare de statu suo, non restituetur: cum pro libero extunc habeatur. Sed pone, aliquis seruus institutus fuit sub cōditione. bona vsucapta fuerunt ante conditionem existentem: nō restituetur: sed filiusfamil. bene restituetur si detineatur vt seruus, & læsus fuerit tunc. Item qui captus fuerit ab hostibus, transfuga autem nō restituetur: Viuia.

i *Seruitute.* quæ facti est: vt differat à lege. ff. eo. l. item ei.

k *Bona fide.* & tunc dicitur possideri, aliàs detineri: vt subijcit, & ff. de adquir. pos. cum heredes. § item quæro.

l *Is autem.* scilicet homo liber qui stabat vt seruus.

m *Inchoata.* id est ordinata per libellum & satisdationem, licet non sit lis contestata. nam extunc pro libero habetur quantum ad liberalem causam peragendam vel finiendam, & omnes alias inchoandas: vt C. de lib. cau. lite. & ff. de lib. cau. l. ordinata.

n *Cepta.* id est finita non est.

o *Recte. Non contineri illis verbis, seruitutéve.* Accursius.

p *Antequā sit.* id est antequam moriatur testator. nam eo mortuo statim liber & heres est: vt institu. de here. qua. & dif. §. j. vel dic eum fuisse sub conditione institutum. Accur.

q *Hominibus.* & patribus famil. detentis vt seruis.

r *In castrensi.* vel quasi. Sed nonne idem in aduentitijs hodie? Respon. non, cum patet habeat administrationem: vt C. de bo. quæ lib. l. fi. & C. de bo. ma. l. j. nisi forte in actione iniuriarum, & de dote, & in alijs similibus quæ sunt propriæ filiorum: vt dixi infra de iudi. si longius. §. j. imò & in illis pater ius habet.

s *Edictum.* si detineatur in seruitute facti.

t *Item ei. Nam transfugis.* Dicitur transfuga qui ad hostes fugit vel tempore belli, vel tempore induciarum: vt ff. de capti. l. postliminium. §. transfuga. quem si capimus, iure belli capimus, vt noster seruus efficiatur: vt ff. de adqui. re. do. l. transfugam. *Transfuga quis dicatur.*

u *Quibus.* id est, quia his: vt ff. l. proxi. §. non minus. & sic no. quod non debet ex delicto pœnam & præmium mereri: vt ff. de re. iur. l. non fraudātur. §. j. & ff. eo. si cui. in prin. Sed qd si est in dubio fuerit transfuga vel non? Respō. credi affirmationi suæ: hoc si ante fuerat bonus, aliàs nō: vt ff. de re mili. l. non omnes. §. à barbaris.

x *Poterāt.* hęc litera vsque in fi. potest interrogatiue legi: & resp. ꝙ non: quia in superiori verbo voluit eos designare qui in seruitute (quæ facti est) detinentur. hi autem vere serui sunt: vt ff. eo. l. proxi. vel lege plane: & dic, poterant contineri. s. inspectis verbis prætoris, sed non secundum mentem eius. *Flor. quæ.*

** id est ab hostib⁹ captus, de quo plura vide apud Anton. Aug. li. 4. ca. 10. et Alc. li. 1. Paterg. c. 35.*

Ab hostibus. CASVS. Dicitur in l. ista, ꝙ si aliquis captus sit ab hostibus, & postea reuersus, quia subuenitur eidē. sed pone ꝙ ibi decesserit sine dubio, & tūc ei subuenitur. & si bonis suis datus fuit curator, dicit ꝙ nihilominus ei subuenitur, si restitutiōe indigeat: & si nō dicit hoc prętor, supplet tamē ab Vlp. ꝙ si aliquis captus fuerit ab hostibus, & filiꝰ ibi sit natꝰ, restitui poterit s. filius, nō solū pater. {SIDAMNI.} Planus est. Sed pone, incœpi rem alicuius vsucapere per annū. deinde autem cœpit ille abesse per annū & dimidium: postea reuersus ille distentus fuit & implicitus circa negotia sua: puta circa amicos suos visitādos, aduocatos quęrēdos, ꝙ vnū mēsem. postea currit residuū tēpus qđ supererat ad vsucap. cōplendā: & ita vsucap. cōpleta fuit. dicit ꝙ restituetur ei id tēpus quod fluxit in absentia. s. annus & dimidius. & quod fluxit in presentia antequā esset negligens, puta mēsis vnus: & etiā tēpus absentię ei restituitur. sed si fuit negligēs in petendo resti. in hoc ei non subuenitur, sed ratione impedito. & hoc debet prętor cognoscere si fuit negligēs, vel nō. Viu.

y *Mortuis.* succurritur, heredibus scilicet: vt ff. e. qui mittuntur. §. item paganum. Accursius.

z *Habere possunt.* cum serui sint & nihil habeant.

a *Cum.* id est quamuis.

b *Seruitute.* scilicet facti.

c *Detinentur.* sed ad negotia possunt haberi etiam vere serui: vt ff. de procur. l. seruum quoque. in princip.

d *Si.* i. quāuis, vel dic proprie. & no. hic argu. ꝙ potest constitui

stitui curator bonis eius qui est vltra mare. sic C.de bo.quæ lib.l.fi.§.j. & j.de priuil. cre.l.idem priuilegium. qui omnes actiones intentet:vt j.de cu.bo.dan.l.ij.maxime tempore pe rituras,vt j.de bonis auct.iudi.poss.l.creditore.in prin.

a *Existimo.* & ei reuerso,& etiam ipsi curatori bonorum.

b *Non minus.* hysterō proteron.q.d.non minus nato ibi quàm capto, sic s.de re. diui.l. riparum.& quod dicitur de nato ibi,sed cō cepto prius : vt hic. si autem & ibi fuit conceptus & natus:si cum vtroq; parente redeat, idem.si cum matre tātum, spurius habetur. si cum patre tantum non habet postliminium secundum quosdam : quasi non possit fingi sine matre, sicut sine patre.Sed Io.dicit quòd habet:quia & sine matre est quandoque filius : vt adrogatus. Et probantur hæc infra. de cap. l. diuus. & C. de cap. l. j. Vel dic etiam reuersum cum matre tantum quo ad quædam habere postliminium.s.vt sit liber:& quòd etiam restituitur,vt hic:& quòd matri succedat:sed non pro iusto filio habeatur. & idem si cum patre tantùm multo magis.

fuerit bonis cōstitutus,auxilium competere existimo.[a]

Non minus[b] autem ab hostibus capto,quàm ibi nato, qui postliminiū[c] habet,succursum videtur. Si damni infecti missus * sit in ædes militis : si quidem præsente eo iussit prætor possideri, non restituitur : [d] sin verò absente eo,dicendum subueniri[e] ei debere.

* *missum sit.*

Breuiter hoc intendit secundum lecturā quam intendo tenere. Quod dispōnitur de tēpore absentiæ,intelliguntur de modico tēpore quod excurrit postea,si in eo quis nō fuit negligens,quod arbitrio iudicis determinabitur,h.d. cum l.seq. Diuiditur in quatuor partes. Primò ponit dictum. Secundò illud declarat. Tertiò illud probat per rationem. Quartò illud deducit in practicam secunda ibi,vt si. secundum lecturam quam teneo, licet secundum lect.glo.secunda incipit ibi, non quandocunque.tertia ibi,in l.nō enim. quarta ibi,totumq;.Bartolus.

c *Qui postliminium.* impropriè cum non fuerit captus:vt C.de cap. l.j.

d *Non restituitur.* Nam præsens pro pagano est,vt C.de restit. mili.l.fi.& insti.de mili testa. §.j.

e *Subueniri.* fuit ergo facta missio ex secundo decreto. aliàs suo iure posset cauere:vt j.de dam.infect.si finita. §. si forte. & § postea. Item not.argu.quòd hic ex secundo decreto dominium transit:vt dixi supra si ex noxa.cau.aga. l.ij.in fi.

Sed quod simpliciter f prætor edixit g, Posteáve: ita accipiendum est,vt si inchoata sit bonæ fidei possessoris detentatio ante absentiam[h], finita[i] autem reuerso, restitutionis[k] auxilium locū habeat, non quandoque [l], sed ita demum, si intra modicum tempus quàm redijt, hoc contigit[m], id est dum

f *Sed quod simpliciter.* cœpi vsucapere rem tuam te præsente: postea absens fuisti, & finiui te reuerso intra modicum tempus:& vsucap. compleui.

g *Prætor edixit.* i. in edicto quodam posuit separato à superiori posito in l.j.cum illud perfectum sit : & hoc vbi sit,nescimus,secundum Io.& Bul.& eius verba erant talia: Si quid vsucaptum fuerit de bonis alicuius cùm esset absens,posteáve:rescindam vsucapionem,subducendo omne tempus vsucapionis ex quo cœpit abesse.non autem fuerunt talia: subducam omne tempus absentiæ:vt tantum restituatur, quantum fuit absens. nam potest abfuisse per xxv. an. non tamen restituitur totum etiam secundum eos . nec etiam talia fuerunt : subducam omne tempus vsucapionis : quia non illud quo fuit præsens ante absentiam,vt hic caute ponit: vt si inchoata &c.quod ergo dicitur, posteáve : ad quoddam modicum tempus restringitur, & quod currit post reuersionem: quod pro absentia reputatur. & sic sume duo argu.vnum pro testibus qui dicunt, possedit tanto tempore, & plus: vt j.de verb.sign. l.hæc adiectio.& dixi. s.si quis cau.& si post tres. Item aliud,quod vbi lex nō distinguit, nos tamen distinguimus:vt infra de testi.quæstum est. Arg.contra.s.de oft.præ. l.iij.& j.de Publ.in rē act.de pretio.Vel dic quòd hęc verba, posteáve possunt coniungi cum prędictis.s.eo.l.j.secundum Azo.hoc modo:Si quid de bonis alicuius exisse dicitur,cum is abesset metu, posteáve, in integrum restituam. sic ergo si lædatur etiam in absentia vel quasi,restituitur in totum tempus quo læsus est , ex quo cœpit abesse. Quid autem si post modicum tempus? Respon.tunc non in totum: quia tempus quod fluxit post modicum tempus,& post vsucapionem cōpletam, recompensatur ei pro tempore absentiæ.Idem dicas si fuit in absentia completa , si reuersus taceat , & negligens sit:si tamen postea euigilet,& litem inchoēt:tempus modicū quod currit in petenda restitutione, non nocet,sed aliud sic quod negligenter cucurrit:vt arg.sic.C.de inoffi.test.l.contra. Quare ergo Vlp. facit differentiam inter modicum tempus vel post? Respon. quia vbi post,vix potest esse quin aliquod tempus labatur in negligentia : quod non sic quando in absentia vel in modico tempore. Item si petit amoueri tēpus medium: nunquid debet probare rem fuisse suam ? aliàs enim nec præscripta est in sui præiudicium, & si constat suā fuisse rem: quare non restituitur ad rem : vt in minore dicitur.vt no.s de procur.l.qui proprio.§.item quæritur? Respō. hic non constabat de dominio.Vel dic quòd non habet causam conuentus ab actore. vel dic quòd sic.

h *Ante absentiā.* Item multo magis si in ipsa absentia inchoata esset secundum omnes. Accursius.

i *Finita.* scilicet vsucapio.

k *Restitutionis.* Sed ad quid? Respon. secundum Bul.& Io.vt subducatur tempus vsuca.ex quo cœpit abesse,& hoc scribit hic Bul.subducitur omne tempus absentiæ,primum sit,medium vltimúmve : vt C.eod.de resti.mili.& eorū qui reip. cau.absunt,quod tempore.& C.quib.nō ob lon.tēp. præ.l.pe.sed M. & Pla. & Al. dicūt restituirad rem suam,& sic secundum istos datur in integ.rest. ad rem quandocunque, & in absentia vel cum modico tēpore fuit postea vsucapio completa.si autem post modicum tēpus sit cōpleta, secundum primos datur restitutio vt subducatur tempus absentiæ vel quasi, tāto minus quātum fluxit post modicum tempus,& vsucapionē completam, secūdum istos prorsus denegatur:vt hic subijcit. Sed expone quòd detur restitutio ita demum si intra modicum tempus &c. s.ad totū tempus subducendum.nam post non ad totū:sed tanto minus vt dixi,quātum negligenter fluxit.Item cōtra M.in j.opi.& eius sequaces est aperte finis huius.l.nā eum qui differt &c.nam secundum eum intelligitur,differt restitutionem.s.ad rem suā.sed hic quomodo dicitur differre quādo post modicum tempus fuit cōpleta,cum & si vellet in hoc restitui,non posset: cum nōdum sua defierit esse intra modicum tempus, sed post desinit.Item nec post modicum tempus : quia minimum distulit secundum eos,quod est iniquum vt imputetur ei si nō petijt restitui quando non potuit:vt C.de an.excep.l.j.in fi.Sed posset pro eis responderi:quia statim post modicū tempus & vsuca. cōpletam incipere debeat causam in integ. rest.sed si dudū differt,nō audiatur. Item quo iure petitur hęc restitutio maiorū? Respon. officio iudicis à prætore viuo, qui eam dat auctoritate prætoris mortui: vt C.de rest. mili. l.j. ad instar minoris:vt j.de excep.l.exceptiones. ij.in fi. & s.de mino.q; si. in fin. qua restitutione data aget antiqua actione. s. vtili vsucap. vel præscrip.rescissa : siue personalis siue realis erat.& ideo dicitur rescissoria,non q; sit proprium nomen actionis:vt C.de postli.reuer.l.ab hostibus. & ex qui. cau.ma. l.fi.& insti.de act.§.aliq.in personali videtur contra,quasi remanſit directa tēpore nō sublata: qua tamen potest agi opposita replicatione per in integ.rest.Sed dic,vtilis suscitatur,siue in modū replicationis,siue principaliter petatur in integ. rest. Sed cū directa prima habeat locū,quomodo extraordinaria? Respō.quia nō est efficax nisi prius habita restitutione. Et quia tātum in primū statū restituitur, videtur q; etiam absente altera parte possit dari : tutius tamen est præsente ea dari:vt s.de mino.in causę.j.§.causa.& sic minoribus & maioribus iudicis offi.subuenitur.Sed quidā dicūt maioribus iure actionis succurri, afferentes rescissoriā statim eis reuersis dari,sed vires nō habere,nisi prætor insufflet in eā spiritum vitæ:quod in idē recidit. Itē quare vsucapit iterū post modicū tēpus possessor:cū iā sit dominus:vt j.de vsuca.sequitur. §.lana? Respō.fingitur nec dominus iure prętorio:vt s. de integ.rest.nemo videtur.& facit.C.quod me.cau.l.fi vi.& fecit j.de cap.in bello.§.si quis seruū. Itē quare ad totū tempus restituitur quod fuit absens,cum tantū vltimo die vsucapionis fuit læsus? Respon.immo & omni die vsuca.fuit læsus:vt ar.s.de mino.l.iij.§.j. in fi.§.& C.de rest.mil.& eorū qui reip. cau ab. quod tēpore. Itē si fuit absens primo anno præscrip. decēnij,vel xx.an.vel xxx.in alijs omnibus præsens, nūquid restituitur sibi ille annus: & tunc quādo omnes alij cucurrerint? Respon. sic,nō prius:cū læsus non erat:vt s.de mino.in causę.nec ob.j.de adquir.her.Pānonius.vbi datur restitutio, & tamen iure communi poterat peti bo. pos. secundum tab. quia ibi heres non poterat suo iure petere poss. nec iure defuncti:licet defunctus potuerit: & ideo restitui habet. & sic datur annus à tempore læsionis , quando in præsentia contingit læsio.si autem in absentia contigit læsio,tūc à tempore reuersionis:vt C.eo.quod tempore.Item si læsio est minori tempore anni:an intra annum detur? Quidam sic, tu quòd non:vt dices j.eo.sed & fi.§.quotiens.

l *Quandoque.* aliàs quandocunque.

m *Hoc contingit.* scilicet vsucapionem compleri.

a *Differt.i.expectat* secundum Azo. sed secundum Ald. non loquitur de integ. rest. sed de restitutione rei suæ.

b *Restitutionem.* quia non potest, vt pote vsucapione completa post modicum tempus.

c *Non esse audiendum.* distulit ad omne tempus. nã in id quod post distulit, efficaciter ei computatur secundũ Io. sed M. prorsus denegat.

hospitium quis conducit, sarcinulas componit, †quærit aduocatum. Nam eum qui differt [a] restitutionem[b], non esse audiendum[c] Neratius scribit.

XVI. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

NOn enim negligentibus [d] subuenitur, sed necessitate rerum impeditis. Totũq; istud arbitrio prætoris temperabitur, id est vt ita demum restituat [e] si non negligẽtia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari.

Miles absens restituitur aduersus possessorem hereditatis, vel emptorem ab eo si adeat aliàs secus. Bartolus.

XVII. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

IVlianus libro quarto scribit, non solum aduersus possessorem hereditatis succurrendum militi, [f] verum aduersus eos quoque qui à possessore emerunt, vt vindicari res possint si miles hereditatem adgnouerit. quòd si non adgnouerit ex postfacto, vsucapionem processisse [g] manifestatur.

Absens causa reipublicæ restituitur, vt perinde perciptat commoda, ac si præsens esset. h.d. vel sic. Absens restituitur vt capiat legatum quod amisit propter conditionis defectum. Bartolus.

Eum quoque, cui sic legatum sit, *vel in annos singulos quibus in Italia esset*, restituendũ vt capiat atq; si [h] in Italia fuisset, & Labeo scribit: & Iulianus libro quarto & Põponius libro trigensimo primo probant. non enim [i] dies actionis exijt vbi prætoris auxilium necessarium erat, sed conditio in causa est.

Restitutio ex hoc edicto non fit vbi quis certat de lucro cum alterius iniuria, nec ex fictione postliminij, cum postliminium non porrigatur ad ea quæ sunt facti. & cessat restitutio vbi æquitas cessat. hoc dicit cum duobus ll. seq. Bartolus.

XVIII. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

SCiendum est quòd in his casibus restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei duntaxat persequendæ gratia quæruntur: non cum & lucri faciendi ex alterius pœna vel damno [k] auxilium sibi impertiri desiderant.

Summata est cum præcedenti. Bartolus.

XIX. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

DEniq; si emptor prius quàm per vsum sibi adhere legatum: quia alterius fauore erat hoc adiectum: vt l. Seio. in princip. infra de an. leg. & de condi. & demon. l. illis libertis. & quod not. C. de lega. l. j. propter priuilegium tamen militis restituitur: vt hic.

SCiendum.} CASVS. Hæc l. & sequentes duæ continuantur. Hoc dicit in prima, quod maioribus erit subueniendum in damnis & etiam lucris quæ ipsi persequuntur sine damno & iniuria aliorum. nam cum damno vel iniuria aliorum non audiuntur: & de hoc taliter pone exemplum: Emi rem aliquam bona fide quam potui vsucapere, & incœpi. deinde captus fui ab hostibus, & ibi retentus per tantum tempus per quantum potuissem vsucapere: reuersus sum postea, vnde volo quòd vsucapta habeatur postliminio. nam si in ciuitate fuissem, vsucepissem: quod iure postliminij idẽ videtur, quod fingit me semper presentem fuisse. veruntamen dicit me non esse audiendum. vsucapio enim quam per nos acquirimus, sine possessione naturali non procedit. vnde nec vtilem nec directam habeo actionem. iniquissimum enim esset alij auferre dominium vsucapione: cum in ciuitate non vsucepi, cum ad ea quæ facti sunt, fictio postli. non extenditur. Vel dic casum aliter in hac l. vt differat à l. seq. quòd aliquis emit rem: sed antequam possessionem eius apprehenderet, factus est absens reipub. causa, & sic non cœpit vsucapere, non impetrabit ex hoc edicto quòd res empta habeatur pro vsucapta.

---

a *Istam gl. sequitur Bar. hic.*

h *Atque si.* vt j. eo. l. & siue. & l. si quis Titio. & l. si quis stipulatus. Accursius.

i *Non enim.* bene dixi eum restituendum tãtum vt capiat: non vt actio sibi restituatur, quia eam nunquam habuit. tunc enim esset necessarium prætoris auxilium vt actio restitueretur: hic autem non, sed vt legatum cõsequatur: quia conditio fuit in causa, scilicet deficiens, quare sit amissum. vel econtra secundum M. cõditio fuit in causa: id est facit dubitari an detur, nam ante conditionem non videtur læsus: vnde non est restituendus: quod nequaquam admittitur. Sed op. non videtur opus esse restitutione, cum pro impleta conditio habeatur: cum per eum non remanserit: vt infra de condi. si quis ita ad princi. titu. & l. illis libertis. circa fin. tit. & de lega. iij. qui concubinã. §. vxori. quod forte dici potest. Vel in ll. allegatis fiebat per aduersarium ne conditio impleretur: quod hic non ita. ADDITIO. Aduerte hic secũdum Bar. quòd hic loquitur in casu in quo si impediebatur esse in Italia, non debebat habere legatum: quia alterius fauore erat hoc adiectum: vt l. Seio. in princip. infra de an. leg. & de condi. & demon. l. illis libertis. & quod not. C. de lega. l. j. propter priuilegium tamen militis restituitur: vt hic.

---

a *Differt.i.expectat* secundum Azo. sed secundum Ald. non loquitur de integ. rest. sed de restitutione rei suæ.

b *Restitutionem.* quia non potest, vt pote vsucapione completa post modicum tempus.

c *Non esse audiendum.* distulit ad omne tempus. nã in id quod post distulit, efficaciter ei computatur secundũ Io. sed M. prorsus denegat.

d *On enim negligentibus.* Hãc intelligitur superior §. secũdum Io. vel secũdum M. prout intelligitur superior §.

e *Restituat.* id est ad totum tempus, secundũ Io. vel aliquo modo, secundum M. & alios. Et not. hic modicum tempus poni arbitrio iudicis: quod quandoque ad mensem quandoque etiam ad annũ durare potest, dummodo in negligentia non sit, sed temporis angustia impeditus, vel alia causa: vt infra de dam. infect. quòd si forte. & l. si finita. §. si quis meta. & de iur. fis. edicto. §. item. & ad Trebell. l. facta. §. penult.

Modicum tempus in arbitrio iudicis vt.

Vlianus.} CASVS. Ad militem hereditas pertinebat: quia institutus erat sub condition intra certum tempus cõplenda non paruit conditioni: & sic amisit hered. & sic necessaria est restitutio. Vel dic ℘ aliquis here. & etiam res hereditarias possedit, & vsucepit, iuste se credens heredem dũ miles absens fuit causa reipubli. Dicit quòd contra illum possessorem restituetur. Sed pone: possessor ille res here. vendidit. dicit quòd tunc contra illum emptorem danda est restitutio: vt liceat militi rem suam vindicare ab emptore. vnde ex post facto apparebit an tenuerit vsucapio, vel non. sed primo casu datur petitio hereditatis.

EVM QVOQVE.} Legata fuerunt mihi x. singulis annis dum essem in Italia: incœpi abesse causa reip. vel captus fui ab hostibus. dicit me restituendum vt perinde legatum percipiam, ac si nõ abfuissem: nec debeo restitui vt act. habeam ad legatum petendum. pendente enim conditione eam non habui: vnde prosequens eam non amisi. defectus tamen conditionis fuit an causa quòd legatum amisi: vnde ad id tantum restituar, vt perinde habear ac si non abfuissem: & ita ad ipsum legatum ero restituendus.

Militi. vt j. de adquir. here. cũ quidam. j. respõ. Sed videtur non restitui: quia nec læsus primo, si non repudiauit, potest perpetuo adire: vt C. de iur. deli. si curatoris. Sed hic fuit institutus sub cõditione, si eã impleret intra certũ tempus. Itẽ lex prædicta obtinet, quando ab alijs non sunt vsucaptæ. Hic incipit secundus modus ponendi casum. Secundo posito ℘ purè sit institutus, non videtur læsus: quia possessor non potuit vsucapere tempore longo, ti. pro here. cum heres non fuit: vt j. pro here. l. pe. nec longissimo, cum tempore harum legum de hac prescriptione mentio non erat, vt insti. de perpe. act. in princ. Item tertio quia habet petitionem hereditatis contra possessorem hereditatis, quæ non tollitur aliquo tempore secundum has leges, nec etiam hodie nisi xxx. an. vt C. de peti. here. l. hereditatis. Sed respon. quòd possessor iuste errauit credendo se heredem, & sic quasi ti. habet, vnde vsucepit ti. pro herede: vt arg. j. pro leg. l. iiij. & l. fi. & sic tollitur triennio: vel x. vel xx. an. peti. here. cum datur cõtra tit. possidentem. & sic suos terminos excedit: vnde exceditur à non suis terminis: vt C. de edict. di. Hadriani tol. l. fin. Vel si sub conditione fuit institutus. similiter contra emptorem videtur non restitui, cum habeat regressum contra venditorem: vt j. de peti. here. l. item veniunt. §. eos autem.

g *Processisse.* contra militem.

---

a Denique. Possessionem. id est vsucapionē, quæ prouenit ex possessione: vt ĵ. de vsucapi. l. ij. & hic subijcit. nā cum ab alio possidetur, ipse possidere non potest.

b Non restituit. cum enim fuit captus, cœpit ab alio possideri. ergo ipse desijt possidere qui vsucapiebat: vt ĵ. de adquir. re. do. homo liber. in fin.

& sic fuit interruptio naturalis: vt ĵ. de vsucap. naturaliter. ad quā nihil facit fictio postliminij: vt hic. Sed contra ĵ. eo. l. ait prætor. §. item ei. Sol. vt ibi. Item contra. ĵ. eo. l. ait prætor. §. hi. & ĵ. de vsuca. l. iusto. §. fin. & l. si is qui. §. j. in quibus dicitur quòd ius postliminij ad vsucapionē porrigitur. Sed dic quòd illæ loquuntur, quando per subiectas personas fit vsucapio, & in reb' peculiaribus: hic autem quando per se vel per subiectos: non tamen ex causa peculiari: vt ĵ. de cap. l. in bello. §. factæ. sed in hoc casu quando per subiectos non in re peculiari dicit. Respon. quòd locum habet fictio legis Cor. vt proficiat heredi si ibi decedat: non autem ius postliminij. Quando autem ex peculiari, ibi constat quòd vtraque fictio locum habet: vt dictum est. Item contra. ĵ. de iti. actuque pri. l. j. §. si quis vel propter. dic vt ibi.

c Quia hæc. scilicet vsucapio.

d Non constitit. vt inchoētur: vt hic, & ĵ. de vsuca. fine possessione. perficitur tamē fine pos. vt ĵ. de vsuca. l. cœptam. & l. nunquam. §. vacuum. & l. rerum mixtura. §. Labeo. Vel dic. ſ. vsucapio quę petitur restitui, non potest restitui, nisi possessio restituatur. sed hoc fieri non potest: vt subijcit. vel verius dic etiam vt procedat, non est fine possessione vel quasi: quod hic non est.

e Plurimum facti habet. ſ. hæc quæ per nos acquiritur. nam oportet quòd corporalis sit ibi apprehensio, quæ est facti: licet & animus sit necessarius: quod facile est: vt ĵ. de adquiren. pos. l. quod meo. hæc eadem multum habet iuris in retinendo, cum solo retineatur animo. vt C. de adq. pos. l. licet: aliàs autem dicitur habere possessio multum iuris: vt quæ tenetur in causa peculiari à filio vel à seruo: vt ĵ. de acqui. pos. l. possessio quoque. j. resp. nam possessio talis acquiritur ignoranti: vt ĵ. de adqui. poss. l. si me in vacuam. §. seruus. & vsucapio ignoranti: vt ĵ. pro suo. l. ij. tunc & postliminium locum habet: vt modo dixi per l. ĵ. de vsuca. iusto. §. fi. est & alia quæ habet multum iuris, & multum facti: vt quæ per procuratorem quæritur ignoranti: sed non vsucapit ignorans: vt C. de adquir. pos. l. j.

f Causa verò facti. causam facti vocat effectū possessionis. i. vsucapionem, vt videatur vsucepisse ac si in ciuitate semper fuisset: vt inst. qui. mo. ius pa. po. sol. §. si ab hostibus. Sed cur nō cōtinetur: vt ſ. e. Iulianus. §. eū: Respō. ibi sine alterius dāno: quod hic nō erat. Itē not. hic q̄ circa facta nō potest fingi, sicut circa iura: cū id quod factum est, pro infecto haberi non potest: vt hic, & ĵ. de acqui. pos. l. j. §. si vir. & l. cum heredes. in princ. & in auth. de æqua. do. §. quæ igitur. col. vij.

g Nec vtilem. nec directam ex vsucapione, nec vtilem habet: sed ad possessionem bene habet, cum & possessio sibi restituatur: vt ĵ. eod. l. ait prætor, §. item ei.

h Actionem. per restitutionem.

i Vsus. id est vsucapio.

k Amissum. aliàs admissum.

*Legendū, vsucapionē: alioqui inepte dicat Papinianus possessionē sine possessione non constitisse.

Possessio multiplex.

Facti pro infecto haberi nō potest.

quireret, ab hostibus captus sit: placet interruptā possessionem a* postliminio non restitui b: quia hæc c sine possessione non constitit d. Possessio autem plurimum facti habet e: causa verò facti f non continetur postliminio.

XX. Idem libro tertiodecimo Quæstionum.

Nec vtilem g actionem h ei tribui oportet: cum sit iniquissimum auferre domino quod vsus i non abstulit. neque enim intellegitur amissum k, quod ablatum l alteri non est.

Hic incipit iurisconsultus examinare secundum caput edicti, & breuiter hoc intēdit: Quod quis acquisiuit propter suam absentiam cum non esset defensus, in integrū restituitur. Item qui dicit aliquem non defensum, debet probare. h. d. & primò ponit verba materialiter. Bartolus.

XXI. Vlpianvs libro duodecimo ad Edictum.

Item ait prætor: m *Si quis vsu suum fecisset* n, *aut quod nō vtendo sit amissum* o, *consecutus, actioneve qua solutus ob id quòd dies eius exierit cum absens non defenderetur.* Quam clausulam prætor inseruit, vt quemadmodum succurrerit supra scriptis P personis ne capiantur: ita & aduersus ipsas succurrit ne capiāt.

Et erit notandum, quòd plus prætor expresit cum aduersus eos q restituit r, quā cū ipsis subuenit. Nam hic s non certas personas enumerauit aduersus quas subuenit, vt supra t: sed adiecit clausulam qua omnes qui absentes u non defenduntur, complexus est. Hæc autem restitutio locum habet siue per se, siue per subiectas sibi personas vsu adquisierunt qui absentes non defendebantur: & ita, si nemo eorū erat defensor. Nam si fuit procurator x: cum habueris ſ quem cōuenias, non debet inquietari y. Ceterū si nō existebat defensor, æquissimum erat subueniri, eo potius z quòd eorum qui non defenduntur, si quidem latitent, prætor ex edicto pollicetur in bona eorum mittere: vt si res exegerit a, etiam distrahantur. si verò non latitent b, licet non defendantur, in bona tātùm mitti. Defendi autem non is videtur, cuius se defensor ingerit c: sed qui requisitus d† ab actore non est defensioni defuturus. Plenaque defensio accipietur, si & iudicium non detrectetur, et iudicatū solui satisdetur e.

l Oblatum. i. quæsitū. sed aliàs ablatū: & tūc debet esse admissum. in casu tamen perditur etiā quod alteri nō quæritur: vt ĵ. de acqui. pos. l. si quis vi. §. differentia. & pro derelicto l. j.

Item. ¶ Casvs. Hic vult exponere Vl. an præsens contra absentē restituatur: & laudat Vlp. prętorem quod bene fecit, quòd ita vult succurrere contra absentes, sicut ipsis absentibus succurritur. & generalem prætor subiecit clausulam, quāuis superior fuerit specialis, id est ad certas personas. & ita restitutur. datur si non defendantur absentes, aliàs si defendantur, contra eos non datur restitutio: & cum non defendantur, potest præsens petere vt in possessionem mittatur: & etiam bona distrahi si latitet: aliàs non distrahi debent: sed fiet tātum missio. postea dicit q videantur defendi, qē plus est, cum l. seq. in qua dicitur quòd amici & consanguinei absentis interpellari debēt: & etiam illud edictū datur in furiosos & infantes cum non defenduntur: & contra ipsos læsi restituūtur. Viuianus.

m Item ait prætor. materialiter ponūtur hę verba vsque illuc, qui clausulam, &c. & expo nere incipit Vlpianus hāc partem edicti qua restituitur præsens cōtra absentem.

n Fecisset. corporale scilicet absens.

o Amissum. vt seruitutem.

p Suprascriptis personis. absentibus.

q Aduersus eos. absentes.

r Restituit. ſ. præsentes.

s Nam hic. id est quando subuenit præsentibus contra absentes. Accursius.

t Vt supra. cum absentes restituit. nā ibi numerat: vt ſ. l. j. §. j.

u Absentes. ex quacunque iusta vel non iusta causa, non distinguitur cum contra eos fit restitutio.

x Procurator. id est procurans. nam siue habet mandatū siue non, obtinet quod hic dicit: vt subijcit.

y Inquietari. id est non dabitur restitutio: vt infra eod. is qui. & l. ait prætor. §. hi. Sed an hodie locum habeat hoc auxilium: cum iure communi posit interrumpere vsucapionem: vt C. de anna. except. l. vt perfectius? Videtur quòd sic, cum lex superueniens addat priori, non tollat: vt infra de act. & obl. l. quotiens. & de suc. edict. l. j. §. sed videndum. Argu. contra. ſ. de mino. in causæ. ij. ad quod dic vt dixi. ĵ. eod. is qui. Accursius.

z Eo potius. id est eo amplius. q. d. & hoc & aliud auxilium datur. sic infra de leg. iij. si tibi pure. & infra si cert. pet. l. lecta. in princ. non autem sic exponas, id est ea maxime ratione: quia quòd aliud auxilium datur, magis est contraria ratio: vt ſ. tit. ij. in causæ.

a Exegerit. vt quia dolo abfit: vt hic, & ĵ. quib. ex cau. in pos. e. l. in possessionem. §. fin. & ſ. de in ius voc. satis. & C. de bo. auc. iudi. pos. cum proponas.

b Latitent. id est turpiter se occultent: vt ĵ. quib. ex cau. in pos. ea. Fulcinius. in §. j. Accursius.

c Defensor ingerit. ad tempus. non ergo ad tempus potest se offerre satisdando secundum hæc, cum dicit puta ad diem illam. Arg. ſ. de procu. l. non tamen.

d Requisitus. debet ergo actor interpellare: vt hic, & ĵ. proxi. argu. contra. C. de iur. emphy. l. ij. §. j. in fi. & C. de contrahen. stipul. l. magnam.

e Satisdetur. vt hic, & ĵ. de iudi. recte. & ĵ. qui. ex cau. in pos. ea. l.

ea.l.hæc autē.§.recte.& ī.de reg.iur.l.nō videtur defendere.

a ERgo. *Testatione.* id est denuntiatione coram testibus facta vt eum defendant.

b *Quod edictum.* s. vt in eos detur restitutio: cum nemo eos defendat.

c *Et infantes.* hoc totū videtur correctū hodie: vt C.de an. excep. vt perfectius. sed dic vt ī.e.l.is qui.Accur.

xxii. Paulvs libro duodecimo ad Edictum.

ERgo sciendum est non aliter hoc edictum locū habere, quàm si amici eius interrogati fuerint an defendant: aut si nemo sit qui interrogari potest. Ita enim absens defendi non videtur, si actor vltro interpellat, nec quisquam defensioni se offerat. eaq; testatione[a] complecti oportet. Sicut igitur dāno eos adfici non vult: ita lucrum facere non patitur. Quod edictum[b] etiam ad furiosos & infantes[c] & ciuitates pertinere Labeo ait.

Contra præsentem qui ex causa secum agendi potestatem non facit, in integrum restitutio non conceditur. Bartolus.

xxiii. Vlpianvs libro duodecimo ad Edictum.

AIt prætor: *iniue vinculis esset: secúmve agendi potestatem non faceret.* Hæc persona[d] merito adiecta est. fieri enim poterat vt quis in vinculis præsens esset, vel in publica vel in priuata vincula ductus. nam & cū qui in vinculis est, si modò non sit in seruitute, [e] posse vsu adquirere cōstat. Sed & is qui in vinculis est, si defendatur cessat restitutio.

Captus ab hostibus non potest vsucapere: & rursus ad hoc non restituetur, sed restituetur vt fructus recuperet. Bartolus.

Is autē qui apud hostes est, nihil per vsum sibi adquirere potest: [f] nec ceptā possessionē poterit implere[g] dum est apud hostes. Hoc amplius nec postliminio reuersus recuperabit per vsum dominij adquisitionem. Item ei qui per captiuitatē fundi possessionem vel vsusfructus quasi[h] possessionem [i] amisit, succurrendum [k] esse Papinianus ait: & fructus quoque medio tempore ab alio ex vsufructu perceptos, debere captiuo restitui æquum putat [l].

Captiui per subiectas personas possunt præscribere, & ab actionibus competentibus liberari: & eo casu contra ipsos restitutio conceditur. Bartolus.

Hi plane[m] qui fuerunt in potestate captiui, vsu rē adquirere possunt ex peculiari. Et æquum erit ex hac clausu la præsentibus, id est qui nō sunt in captiuitate, subueniri, si cum nō defenderētur, [n] vsucaptum [o] quid sit. Sed & si dies actionis quę aduersus captiuum competebat, exierit: succurretur aduersus eum.

Hic incipit exponere illa verba, secúmve. & h. d. Qui non patitur secum litem contestari ex causa iusta vel iniusta: contra eum restitutio cōceditur si quid ex hoc quæsierit. Bartolus.

Deinde adijcit prætor: *Secúmve agendi potestatem nō faceret*: vt si dum hoc faciat, [p] per vsum adquisitio impleta, vel quid ex supra scriptis[q] contigit, restitutio cōcedatur. meritò. nec enim sufficit semper in possessionem bonorum eius mitti: quia ea interdum species esse potest, vt in bonis latitantis mitti non possit, [r] aut non latitet. [s] finge [t] enim dū aduocationes [u] postulat, diē exisse: vel dum alia[x] mora iudicij contingit.

xxiiii. Paulvs libro duodecimo ad Edictum.

SEd & ad eos pertinet [y] q conuenti frustrantur, & qualibet[z] tergiuersatione et solertia efficiunt ne cum ipsis agi possit.

xxv. Gaivs libro quarto ad Edictum Prouinciale.

QVod quidem [a] simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui non frustrandi gratia id faceret, sed quòd multitudine rerū distringeretur.

Aduocatū postulatio, iusta causa est dilationis danda.

ius vsusfructus eius: sed ipsa res in qua habet vsumfructū, possidetur tantum naturaliter ab eo. vide Bart. & alios scribentes ibi: sed aduerte quia ista gl. in hoc violat istū tex. vt hic nouis interpretatio. Bolog.

particula. tēdus in pos. & de hoc assignat multas rationes quare in pos. bonorum non sum mittendus: quia forte non latitant, vel non habet bona, vel quærit aduocatos, & alias similes causas. Viuia.

d *Hæc persona.* s. quæ est in vinculis, nam de alia quæ non facit potestatem agendi, dicet ī.eo.§.fi. Accursius.

e *In seruitute.* i. in possessione seruitutis. nā talis vsucapere nō potest: vt ī.de acquir. re. do. homo liber. in fin. Item nec ille qui est in seruitute hostium: vt infra prox.§.is autem.

f *Acquirere potest.* per se: sed per subiectos potest ex causa peculiari: vt infra ead.l.§. hi.& ī. de capt. in bel lo.§.fact.

g *Implere.* vt supra e.l. denique.

h *Quasi.* expressiuum veritatis: quia fructus[a] naturaliter possidet: vt infra de acquirē. possess. naturaliter. Vel referas ad ciuilem & not. improprietatem, cum incorporalia vere possideri nō possint: vt infra de serui. l. quotiens. & de seruit. vrba. prædi. l. fundus. & de vsufructu. l. fundus. §. libertas.

a hac in l. naturalis. §. de acquir. poss.

i *Possessionem.* Sed nonne iure communi? Respon. forte non habet ius in re.

k *Succurrendum.* imò videtur cōtra. Sol. hic solā possessionē restitui postulabat, quam & antequā captiuitatem habuerat: ibi autem postulabat rem intelligi vsucaptā, quam verè nō vsuceperat: & sic cū alterius damno.

l *Putat.* cum enim certum sit possessionem restitui debere, ergo & fructus veniunt: vt ī.de vsur. l. videamus. ij. §. in Fabiana. & ī. de rei vindica. & ex diuerso. §. j. Accursius.

m *Hi plane.* hoc continua cū illo. §. is autem. s. proxi. Accursius.

n *Non defenderentur.* scilicet captiui.

o *Vsucaptum.* per eos qui in potestate sunt. Accursius

p *Faciat.* qui ergo nō facit, facere videtur. sic infra de verb. signific. alienationis. & l. facere oportere. & institu. de nup. §. si vxor. & infra de regul. iur. qui non facit. Item operæ quædam dicuntur in faciendo: quædam in nō faciēdo: vt ī. de verb. obliga. l. vbi autem nō apparet. §. qui id quod. & l. ij. §. item si in facto. & institu. de verb. oblig. §. fin.

q *Ex supra scriptis.* vt quia contra actionem personalē est præscriptum, vel seruitutem. Sed nonne per huiusmodi conuentionem perpetuatur actio: vt C. de præscrip. xxx. annorum? Respon. hic non fuit cōuentus per executorem. Vel dic secūdum Ioan. fuit quidē: sed illud quod est ibi, intelligitur tātum in actione in rem: & in hoc corrigitur ista. Item oppo. Nōne debet seruari sine damno in huiusmodi dilationibus: vt in authē. de exhib. §. nihil. coll. vi. Respon. ibi loquitur de damno rei non actoris. Item oppon. quia nec actor debet pati damnum: vt ī. de iudi. l. ij. §. sed & si versi. in omnibus. Sed illa secundum istam intelligitur, vt non habeat damnū: quia restituitur. Item oppon. quia potest interrūpere cōmuni iure: vt C. de anna. exce. vt perfectius. sed dic vt ī. eo. is qui. Accursius.

r *Non possit.* vt si prædia vel bona eius inundata sunt: vel res illa quæ vsucapitur, non appareat: vt infra de bo. auct. iudi. poss. cum vnus. §. fin. vel nō habeat talia bona. & adde quod nota. ī. eo. is qui.

s *Non latitet.* & sic nō potest fieri talis missio, ex qua procedat vēditio: vt s.e. l. item. §. hæc autem.

t *Finge.* bene dico restitui.

u *Aduocationes.* id est aduocatos. Et sic not. quòd postulatio aduocati iusta causa est dandi dilationem: vt hic, & s. eo. tit. ab hostibus. §. fin. & C. de dila. l. j. & s. de postu. l. j. j. respon. Ir.

v *Vel dum alia.* s. quàm illa quæ datur propter aduocatos, vt deliberent super libello. & facit. ī. de iti. actuq; pri. l. j. §. præterea. Accursius.

y *Sed & ad eos pertinet.* scilicet vt restitutio detur cōtra eos.

z *Et qualibet.* superior lex auctore iudice differebat, hæc non.

a *Vod quidem.* quòd id est quia.

Sed etsi per prætorem. } Casvs. Si stetit per iudicem quò minus quis agere posset, & ideo actio expirauit, restituetur: & stare videtur quādo iudex copiam sui nō facit, vel corruptus

ptus per gratiã vel pecuniã ius non dicit. {ADVERSVS.} Dicit q̃ aduersus relegatũ præsens restituitur: sed relegatus nõ restituitur cõtra præsentem, si potuit procuratorem relinquere, nisi ex causa. {AIT PRAETOR.} Quædam sunt personæ quæ cõueniri non possunt: & ideo restitutio cõtra eas datur. sed filius vel libertus non restituitur cum potuit veniam impetrare. {SI FERIAE.} Ad actionẽ meã proponendam supererant duo dies vel viij. litem volebam contestari ad perpetuandam actionem meam: sed nõ potui propter ferias repentinas quas indixit imperator. restituar: quia has nõ potui prẽuidere in tempore actionis meæ. {QVOTIENS.} Generaliter dico quòd læsus restituendus est ad id in quo læsus est. vnde si præsente Titio possedi rem suam vno die minus tempore in vsucap. statuto, & postea abesse cœpit: ille solus dies restituitur ei. {ITEM INQVIT PRAETOR.} Posuit speciales clausulas quas in edicto proposuit: subijcit generalẽ quæ talis est: in integrum restituã quo casu iusta causa mihi videbitur. ex qua clausula restituitur legatus alicuius ciuitatis: vel ille qui euocatur causa dicendi testimonij: & qui peregrinationis causa: & causa appellatiõis prosequẽdæ: & subuenitur ei qui ex iusta & necessaria causa absens est. s. in dãnis & in his quæ lucrari poterat si præsens esset, sine damno alterius. Viuianus.

† *Simile in ca. si autẽ. cũ glos. pe. extra de resc. & per Inno. in c. ex trãsmissa, circa me di. extra de rescri.*

a *Sed & si per prætorem.* sed tunc non videtur tẽpus currere ipso iure: vt in auth. vt spon. larg. §. hoc quoque. col. ix. Sol. præscriptio institãtiæ iudicij ipso iure non currit: vt ibi. sed præscriptio actionis bene currit: vt hic, & ff. eo. §. item per magistratus. & not. quòd potest dici quod hic exponuntur illa verba quæ diximus non exponi ff. eo. l. j. §. j. ibi, cũmve magistratus, &c.

b *Aduersus relegatum.* qui ciuis, & dominus suarum rerum permanet.

Absens potest quis tripliciter dici.

c *Generali clausula.* qua dicitur, si qua iusta causa &c. vel dic ex illa qua quis cõtra absentem nõ defensum restituitur: quę dicitur generalis respectu illius qua subuenitur absentibus: de qua fit mẽtio. ff. e. l. item. in fi. j. respon. & ff. e. l. j. §. j. ibi, nec ex generali clausula cum absens non defenderetur: & refertur hæc generalis ad relegatum. sed quando ipse restituitur: potest restitui ex clausula generali vel speciali prout euenit.

d *Ex causa tamen.* puta si procuratorem reliquit, & mortuus est: vt ff. eod. nec non. & l. si qua. §. j. vel relinquere nõ potuit: nec per se potuit præsidem adire. aliàs non restituitur: vt ff. de mino. Papinianus. & in hoc est differentia inter eum qui abest necessaria causa tantum, quia non restituitur si potuit relinquere procuratorem: & probabili tantum, quia licet potuerit relinquere procuratorem, tamen restituitur si non reliquit: vt ff. eod. necnon & probabili & necessaria: quia idem vt ff. ea. l. §. item inquit. in fin.

XXVI. VLPIANVS libro duodecimo ad Edictum.

SEd & si† per prætorem[a] stetit, restitutio indulgebitur.

Contra absentem ex causa necessaria conceditur restitutio: ipse vero nõ restituitur nisi cum procuratorem dimittere non potest: vel dimisit, et mortuus est. Bartolus.

Aduersus relegatũ[b] restitutionem faciendã ex generali clausula[c] Põponius ait: sed non & ipsi concedendã: quia potuit procuratorem relinquere. Ex causa tamen[d] puto etiã ipsi succurrẽdum. Ait prætor: *Aut cum eum inuitum in ius vocare non liceret, neque defenderetur.*

Contra eum qui nõ potest vocari in ius, restitutio conceditur. Bartolus.

Hęc clausula ad eos pertinet, quos more maiorũ sine fraude[e] in ius vocare non licet[f]: vt cõsulem, prętorẽ, ceterosq; qui imperiũ potestatémve quam[g] habent. Sed nec ad eos pertinet hoc edictum, quos prætor prohibet sine permissu suo vocari: quoniã aditus potuit permittere[h]: patronos puta & parẽtes. Deinde adijcit: *Neq; defenderetur*[i]. quod ad omnes suprascriptos[k] pertinet, prẽterquam ad eum qui absens quid vsucepit: quoniam plenẽ supra de eo[l] cautum est.

Si per negligentiam vel per dolum iudicis contingeret vt pereat ius agendi, restituitur. secus si culpa actoris. Bartolus.

Ait prætor: *Siue cui per magistratus sine dolo malo ipsius actio exempta esse dicetur.* Hoc quòd[m] ? vt si per dilationes iudicis effectum sit vt actio eximatur, fiat restitutio. Sed & si magistratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam. Permagistratus autem factum ita accipiendum est, si ius non dixit. alioquin si causa cognita[n] denegauit actionem, restitutio cessat, & ita Seruio videtur. Item per magistratus factum videtur, si per gratiam aut sordes magistratus ius non dixerit. & hæc pars locum habebit, necnon & superior *secũmve agendi potestatem non faciat*. nam id egit litigator ne secum agatur, dum iudicem corrumpit. *Actio exempta* sic erit accipienda, si desijt agere posse. Et adijcitur *sine dolo malo ipsius*: videlicet vt si dolus eius interuenit,[o] ne ei succurratur. ipsis enim delinquentibus prætor non subuenit. [p] Proinde si dum vult apud sequentem prætorem agere, tempus frustratus est: non ei subuenietur. Sed & si dum decreto[q] prætoris non obtemperat, iurisdictionem ei denegauerit, non esse eum restituendum Labeo scribit. Idemque si ex alia iusta causa nõ fuerit ab eo auditus.

Propter ferias repentinas si aliquis læditur, datur restitutio, secus si propter ferias solennes. Bartolus.

Si ferię extra ordinẽ[r] sint indictę,[s] ob res puta prosperè gestas, vel in honorẽ principis, & propterea magistratus ius non dixerit: Gaius Cassi[t] nominatim edicebat restituturũ se: quia per prætorẽ videbatur factũ. Solenniũ enim[t] feriarũ rationem haberi nõ debere: quia prospicere[u] eas potuerit & debuerit actor, ne in eas incidat. quod verius est, & ita Celsus libro secundo Digestorum scribit.

e *Sine fraude.* i. pœna: vt ff. de ædil. edict. l. cũ autẽ. §. excipitur.

f *Non licet.* vt hic, & ff. de in ius voc. l. ij. & ff. de iud. l. pars. Sed hodie videtur quòd liceat: vt in authen. vt dif. iud. §. si tamen. col. ix. quæ est contra. Sed ibi loquitur ea casu quando opprimit subiectos prætextu officij sui: vt C. ad l. Iul. repe. l. iubemus. quo casu debet coram episcopo conueniri: vt in auth. vt iudi. sine quo. quo suffra. §. necessitatem. coll. ij. & in d. cõtrario: hic de alio facto vel re, non ratione officij.

g *Quam.* id est aliquã: quod dicitur merum imperium: vt ff. de iurisdi. omn. iudi. l. iij.

h *Permittere.* & permisisset de facili, si actio sit ciuilis. si autem sit famosa, tunc causa cognita: vt ff. de in ius vocan. sed si hac. §. pen. & fi. Item no. non subueniri si non impetrauit quod facile obtinuisset. vt argu. infra de aqua quoti. & æsti. l. j. §. pen.

i *Neque defenderetur.* bis posuit prætor in edicto suo, neque defenderetur. hic autem vltimum exponit.

k *Supra scriptos.* scilicet tres articulos.

l *De eo.* i. alia vice. hoc idem positum fuerat quod prædicta respiciebat specialiter. Et sic no. quòd generalis clausula non porrigitur ad ea de quib' specialiter cõprehẽditur: vt ff. de verb. obl. l. doli. & de lega. iij. l. vxorem. §. felicissimo. & de leg. j. l. talis. in fi. & l. si quando quis.

m *Hoc quo.* scilicet est adiectum?

n *Causa cognita.* vt dicit. ff. §. sed & si dũ decreto &c.

o *Interuenit.* in hoc vt magistratus non redderet sibi ius.

p *Non subuenit.* vt ff. de reg. iur. l. nõ fraudantur. §. nemo. Accur.

q *Decreto.* vt quia statuit ei tempus intra quod de suo iure proponeret, quod non fecit: arg. C. de inge. ma. diffamari. & arg. ff. de iureiur. l. iusiurandum. & ad §. & si is. licet sit ar. contra. C. vt nemo inuitus. l. vna. ideoque denegauit ei prætor iurisdictionem suam: vt hic, & ff. de re iudi. l. cõtumacia. vel cum decreuisset vt rem aduersario restitueret: & non fecit. nam potest postea denegare ei iurisdictionem suam, vt non adeat eum in aliqua causa. & sic potest intelligi. d. l. contumacia. Accursius.

r *Si feriæ extra ordinem.* quæ dicuntur repentinæ: vt C. de feri. à nullo. Sed appellari potest in talibus: sed non exerceri: vt C. de ferijs. l. j.

s *Indictæ.* ex pmissu principis: nõ aliàs: vt C. de ferijs. à nullo.

s *Solennium.* bene dicit restitutionem dari in repentinis. in solennibus enim secus est: quia eas &c. & solennes sunt quæ sunt. C. de ferijs. l. omnes.

u *Prospicere.* sic ff. loca. l. si quis do. §. item quæritur. ibi, quia hoc. & ff. ad l. Aquil. si putator, & ff. man. si fideiussor. j. §. si cũ

Sed

gestorũ scribit. Sed cũ feriæ[a] tempus eximunt, restitutio dũtaxat ipsorum dierum facienda est, nõ totius tẽporis. & ita Iulianus libro quarto Digestorũ scribit. ait enim rescissionem vsucapionis ita faciendam, vt hi dies restituantur, quibus actor agere voluit, & interuentu feriarum impeditus est.

Vsucapione rescissa tempus absentiæ tãtum restituitur. Bartolus.

Quotiens[b] per absentiam quis non toto tempore aliquẽ exclusit, vt puta rem tuã possedi vno minus die statuto in vsucapionibus tẽpore, deinde reip. causa abesse cœpi: restitutio aduersus me vnius[c] diei faciẽda est. Item inquit prætor[†]: *Si qua alia mihi iusta causa videbitur, in integrum restituam.* Hęc clausula[d] edicto inserta est necessariò. multi enim casus euenire potuerunt[e] qui deferrent restitutionis auxilium, nec singulatim * enumerari potuerunt[f]: vt quotiẽs æquitas restitutionem suggerit, ad hãc clausulã erit descendendũ: vt puta legatione quis pro ciuitate functus est: æquissimũ est eum restitui, licet reipub. causa nõ abfuit[g]. Et sæpissime constitutum est adiuuari eum debere siue habuit[h] procuratorem siue non.

Idem puto & si testimonij causa sit euocatus ex qualibet prouincia[i] vel in vrbem vel ad principem. nã & hic sæpissime est rescriptũ subueniri.[k] Sed & his qui cognitionis gratia vel appellationis peregrinati sunt, similiter subuentum. Et generaliter quotiẽscũque quis ex necessitate non ex voluntate[l] abfuit, dici oportet[m] ei subueniendum.

xxvii. Paulus libro duodecimo ad Edictum.

Et siue quid amiserit, vel lucratus nõ sit,[n] restitutio facienda est, etiam si nõ ex bonis quid amissum sit.

xxviii. Vlpianus libro duodecimo ad Edictum.

Necnõ & si quis de causa probabili abfuerit, deliberare debet prætor an ei subueniri debeat, puta studiorum causa, forte procuratore suo defuncto:[o] ne decipiatur per iustissimã[p] absentiæ causam. Item si quis nec in custodia nec in vinculis sit, sed sub fideiussorum satisdatione,[q] & dum propter hoc recedere non potest, captus[r] sit: restituetur, & aduersus eum dabitur restitutio. *Quod eius* (inquit[s] prætor) *per leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta, decreta principum licebit.* Quæ clausula non illud pollicetur, restituturum[t] si leges permittant,[u] sed si leges nõ prohibeant.[x] Si quis sæpius reipu-

a *Sed cum feriæ.* non totius temporis, scilicet vsucap. vel anni vel quadriennij.

b *Quotiens.* hic exponitur earum rerum.

c *Vnius.* hic quæro si minori tempore sit læsio quàm anno, puta vno die, vt hic: an hic dies tãtum reddatur, an verò vnũ quadriennium? Et hic dicit quod dies tantũ: vt ff. proxi. §. & colligitur ex his quod statim dicam. Secũdo quæritur an hic dies reddatur statim post reuersionem, & post modicum tempus: an verò vsque ad quadriennũ quandocũque ille dies restituatur. Et dicunt quidam quãdocunque intra quadriennũ restitui diem. aliàs quomodo in vna die poterit petere restitutionem, & causam complere, omniaque expedire? Sed tu dic contra, secundum Bul. & Ir. quòd solus ille dies sit restituendus: & infra illam diem, si negligat, sibi imputet ℞ se arctauit: vt & supra. si quis cau. l. ij. §. pen. & est pro hoc. supra de mino. l. fin. & hic. & §. proxi. & ℸ. quando ac. de pec. est an. l. cum post. & ad Vell. debitrix. §. si pro eo. & ℸ. de his quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. præterea. & §. partum. verſic. si conditionalis. & infra c. necnon. §. si quis sæpius. & ff. eo. l. ergo. in fin. Præterea qui vsucepit, non debet esse deterioris conditionis quam si non vsucepisset. esset autem, si maius tempus redderetur. Item econtra hic non debet esse melioris conditionis quàm si non foret vsucaptũ: vt ℸ. eo. tit. l. videlicet. & §. cod. l. j. in fin. j. respond. Item quæro an possit perpetuari lite contestata petitio in integ. restitutionis? dico quòd non: sicut nec de dolo actio: vt C. de temp. in integ. restit. l. petendæ. & de dolo. l. fin. Item an vtilis restituta possit perpetuari? Respon. sic: cum non inueniam prohibitum: vt ℸ. eo. necnon. §. quod eius. Sed si non perpetuatur, tollitur anno vel quadriennio: vt C. eod. l. fin. & ℸ. de act. & obl. l. in honorarijs. Accursius.

b *Quotiens.* hic quæro si minori tempore sit læsio quàm anno, puta vno die, vt hic: an hic dies tãtum reddatur, an verò vnũ quadriennium? Et hic dicit quod dies tantũ: vt ff. proxi. §. & colligitur ex his quod statim dicam. Secũdo quæritur an hic dies reddatur statim post reuersionem, & post modicum tempus: an verò vsque ad quadriennũ quandocũque ille dies restituatur. Et dicunt quidam quãdocunque intra quadriennũ restitui diem. aliàs quomodo in vna die poterit petere restitutionem, & causam complere, omniaque expedire? Sed tu dic contra, secundum Bul. & Ir. quòd solus ille dies sit restituendus: & infra illam diem, si negligat, sibi imputet ℞ se arctauit: vt & supra. si quis cau. l. ij. §. pen. & est pro hoc. supra de mino. l. fin. & hic. & §. proxi. & ℸ. quando ac. de pec. est an. l. cum post. & ad Vell. debitrix. §. si pro eo. & ℸ. de his quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. præterea. & §. partum. verſic. si conditionalis. & infra c. necnon. §. si quis sæpius. & ff. eo. l. ergo. in fin. Præterea qui vsucepit, non debet esse deterioris conditionis quam si non vsucepisset. esset autem, si maius tempus redderetur. Item econtra hic non debet esse melioris conditionis quàm si non foret vsucaptũ: vt ℸ. eo. tit. l. videlicet. & §. cod. l. j. in fin. j. respond. Item quæro an possit perpetuari lite contestata petitio in integ. restitutionis? dico quòd non: sicut nec de dolo actio: vt C. de temp. in integ. restit. l. petendæ. & de dolo. l. fin. Item an vtilis restituta possit perpetuari? Respon. sic: cum non inueniam prohibitum: vt ℸ. eo. necnon. §. quod eius. Sed si non perpetuatur, tollitur anno vel quadriennio: vt C. eod. l. fin. & ℸ. de act. & obl. l. in honorarijs. Accursius.

c *Vnius.* hic quæro si minori tempore sit læsio quàm anno, puta vno die, vt hic: an hic dies tãtum reddatur, an verò vnũ quadriennium? Et hic dicit quod dies tantũ: vt ff. proxi. §. & colligitur ex his quod statim dicam. Secũdo quæritur an hic dies reddatur statim post reuersionem, & post modicum tempus: an verò vsque ad quadriennũ quandocũque ille dies restituatur. Et dicunt quidam quãdocunque intra quadriennũ restitui diem. aliàs quomodo in vna die poterit petere restitutionem, & causam complere, omniaque expedire? Sed tu dic contra, secundum Bul. & Ir. quòd solus ille dies sit restituendus: & infra illam diem, si negligat, sibi imputet ℞ se arctauit: vt & supra. si quis cau. l. ij. §. pen. & est pro hoc. supra de mino. l. fin. & hic. & §. proxi. & ℸ. quando ac. de pec. est an. l. cum post. & ad Vell. debitrix. §. si pro eo. & ℸ. de his quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. præterea. & §. partum. verſic. si conditionalis. & infra c. necnon. §. si quis sæpius. & ff. eo. l. ergo. in fin. Præterea qui vsucepit, non debet esse deterioris conditionis quam si non vsucepisset. esset autem, si maius tempus redderetur. Item econtra hic non debet esse melioris conditionis quàm si non foret vsucaptũ: vt ℸ. eo. tit. l. videlicet. & §. cod. l. j. in fin. j. respond. Item quæro an possit perpetuari lite contestata petitio in integ. restitutionis? dico quòd non: sicut nec de dolo actio: vt C. de temp. in integ. restit. l. petendæ. & de dolo. l. fin. Item an vtilis restituta possit perpetuari? Respon. sic: cum non inueniam prohibitum: vt ℸ. eo. necnon. §. quod eius. Sed si non perpetuatur, tollitur anno vel quadriennio: vt C. eod. l. fin. & ℸ. de act. & obl. l. in honorarijs. Accursius.

d *Hæc clausula.* scilicet generalis.

e *Potuerunt.* vt supra de in integ. restit. l. pen. & C. de temp. & re ap. l. cum anterioribus. §. j. ff. de legi. & sena. consul. l. neque leges. & sunt isti casus vt hic subijcit, & ℸ. eod. l. necnon. j. respon. & §. j. & l. inter eos. & C. de appel. l. præses. & infra de instito, habebat. in fin. j. respon. & infra quando act. de pecu. est an. l. quæsitum. & infra de itine. actuque priua. l. j. §. si quis. Accursius.

f *Potuerunt.* ideoque subiecta est generalis clausula, vt quotiens. &c.

g *Non abfuit.* quia tantùm Roma dicitur respublica: aliæ verò ciuitates loco priuatorum sunt: vt ℸ. de verb. sig. eum qui vestigal. Quandoque etiam quodlibet oppidum dicitur respublica: vt ℸ. de publ. l. sed hi §. j. Accursius.

h *Habuit.* immo si habuit, non: vt infra eod. is qui. quæ est contra. Sol. vt ibi.

i *Prouincia.* in aliam prouinciam.

k *Subueniri.* vt ℸ. de iudi. l. ij. §. legatis. Accursius.

l *Ex voluntate.* nisi sit probabilis: vt ℸ. e. l. necnon. j. respon.

m *Oportet ei.* sed contra eum datur etiam si ex voluntate abest: vt ff. l. j. Accursius.

n *Et siue. Lucratus non sit.* quod potuit lucrari sine alterius damno: vt supra. l. Iulianus. §. eum. & l. sciendum. & l. denique. Accursius.

o *Defuncto.* idem si non reliquerit, licet potuerit: cum non inueniam prohibitum: vt ℸ. ea. l. §. quod eius. aliàs esset idem in hoc quod in relegato: vt ff. eo. sed & ff. §. j. quod non debet esse. Alij dicunt idem in vtroque.

p *Per iustissimam.* sic C. qui æta. se excu. l. j. & ij. Accursius.

q *Satisdatione.* vt quia fideiussores dedit, & sub pœna quòd non recederet.

r *Captus.* id est læsus.

s *Quod eius inquit.* id est dixit: vt ff. eo. l. j. in fin.

t *Restituturum.* scilicet prætorem.

u *Permittant.* scilicet specialiter.

x *Prohibeant.* ſ. expresse. Sed vbi prohibẽt? Respõ. in libertate: vt ff. de mino. l. ſi ex causa. §. aduersus. Item in præscriptione status defuncti: vt C. ne de sta. defunct. ſi mater. Et ſi obijcias quòd illæ loquuntur in minoribus, at maioribus plus debet succuri: vt ℸ. eod. ſi qua. & ff. tit. ij. auxilium. Respond. quòd il-

q̃ illud in excusatiõe delictorũ. at in restitutione rerũ bonũ est ar. nõ subuenitur minori, ergo nec maiori. Præterea lex prohibet sępe in hoc ti. vt j. e. is qui reipublicę. & s. eo. l. sciẽ dũ. & l. antepe. & l. sed & si. in fi. Item not. hic q̃ omnia sunt permissa per legẽ, quæ ꝓhibita nõ inueniũtur: vt hic, & j. de proba. l. ab ea, & de restit. l. j. §. j. & s. de procu. mutus. §. cũ quæritur. & C. de relig. l. statuas. arg. cõtra. s. q̃ omnia sint prohibita nisi concessa inueniantur: vt j. de colle. illi. l. iij. §. j. Sed illud ideo, quia illicita sunt: vt eo. titu. l. j. & s. quod cuiusque uni. l. j.

a *Labeo putat.* Tres sensus portat hoc principiũ. Vel q̃ vltimæ absentiæ tẽpus restituatur tantũ: quod nõ placet, vt j. proxi. respon. Secũdo q̃ restituatur ei totum tempus, etiã vsucapio medij anni quo fuit præsens. Sed & hunc reprobo. statim per hanc glo. j. sed nonne &c. & apponit tertium, quod dic vt ibi: & habet locum quod sequitur: secundũ quam pone casum hoc modo: Sed nonne male putat? tempora enim quæ cucurrerũt in præsentia, inter absentes computãtur cũ effectu, modico tantũ tempore inde subducto: vt s. eod. ab hostibus. §. sed quod. non ergo ex nouissimo redditu. Respon. imò bene: quia secundum hoc. §. iste intelligitur: vt restituatur ei tempus vsucapionis, excepto quo fuit præsens. Et potest poni in læso prima absentia: & in lædendo secunda. In læso, vt si primo per annum fuisti absens, quo fuit completa vsucapio: reuersus fuisti præsens per sex menses: post iterum absens. quando ergo demum redibis, sex menses tibi reddũtur, qui supererant quando secũdo incœpisti esse absens. In lædendo sic: primo fuisti absens per annum medium vsucapionis: post præsens. secũdo fuisti absens vltimo mense vsucapionis: eo finito statim reuerteris. restitueris ergo ad annum & mensem. & sic beneficia coniunguntur: vt C. de tem. in integ. rest. l. j. ij. iij. & iiij.

† *Iste §. ad hoc solet allegari, q̃ habens exceptionem declinatoriã iudicij, non dicitur posse cõuenire, secundum Bald.*

Restitutionis tempus qualiter absenti computari debet.

b *Colligant.* scilicet vtilem. loco cuius est quadriennium: vt C. de tem. in integ. rest. l. superuacuam. in fin.

c *Et puto annum.* ex hoc. §. duæ sententiæ. Bul. confirmantur. Prima, quòd vsucapione completa in præsentia post modicũ tempus datur restitutio: vt in primo respon. huius §. quod M. negauit, prout posui in lædendo: vt plene dixi s. eo. l. ab hostibus. §. sed quod. Secunda, quia si minori tempore anni læsus est, illud solum redditur: vt in fin. huius. §. & hoc plene dixi supra e. sed & si. §. quotiens. Sed dicunt, vere hoc solum redditur. sed intra quadriennium quandocunque vult etiam negligendo. quod nihil est: cum verbis non rebus iam lex imponeretur: quod esse non debet: vt C. communia de leg. l. ij. Sed si annum & non plus colligat: quomodo vnquam habebit integrum annum secundũ nos qui dicimus tempus quod in præsentia currit, computari pro eo quod fluxit in absentia? nunquam enim potest esse quòd aliquod tempus non fluat, & cum ibit ad iudicem, & cum loquitur cum aliquo. respon. illud tempus quod labitur in quærendo iudicem, & ea quæ sunt in restitutione necessaria: pro absentia reputatur: vnde non nocet ei quò minus totum tempus subducatur: vt supra e. l. ab hostibus. §. fin. Sed quod fluit negligenter, tunc verè minus anno habebit. Item oppo. quòd si modicum tempus pro absentia habetur: & post absentiam datur modicum tempus: ergo post modicum tempus datur & aliud modicũ tempus, & sic deinceps in infinitum. Respon in hoc tantum pro absentia haberi, vt non ei computetur tempus adhuc loco eius quod fluxit in absentia. Item quid si plus anno continuo? Respon. totum.

d *Si cum.* siue præsentis rẽ absens vel ecõtra, lęsus habet anA nũ: intra quẽ si inueniat aduersariũ, quæritur an cedat annus.

e *In vrbe.* scilicet absens à domo.

f *Mihi.* Romæ existenti.

g *Annus.* intra quem eram restituendus.

h *Reuocandi domum.* quod est ex causa legati: vt infra de iudi. l. ij. §. legatis.

niatur à præscribente. hoc dicit. & sortis est iste. §. Bartolus.

Exemplo rescissoriæ [k] actionis etiã exceptio ei qui reipublicæ causa abfuit competit, fortè si res ab eo possessionem nancto [l] vindicentur.

In actione rescissoria veniunt fructus. Bartolus.

In actione rescissoria quę aduersus militem competit, æquissimũ esse Pomponius B ait, eius quoq; temporis quo absens defensus non est, fructus eum[m] præstare. ergo & militi debebunt restitui[n]. vtrimque actio erit:

XXIX. AFRICANVS libro septimo Quæstionum.

VIdelicet ne cui officiũ publicum vel damno[o] vel compendio sit.

Restitutio ex hoc edicto datur contra heredem sicut cõtra defunctum. Bartolus.

XXX. PAVLVS libro duodecimo ad Edictum.

CVm miles qui vsucapiebat decesserit, & heres P impleuerit vsucapionẽ: æquum q̃ est rescindi quod C

i *Potuit.* & finite etiã cum sit communis patria: vt j. ad municip. Roma. Et no. ex hoc §. hunc annũ vtilem fuisse. Sed quid hodie de quadriennio? Videtur continuum: vt C. de temp. in integ. rest. l. fina. Sed dico quo ad hoc vt dies feriati & non feriati currant, cõtinuũ esse: non quo ad hoc quin desinat currere si vel in principio sui vel in medio fuit in aliqua causa qua deberet restitui vt iterũ absens: vt C. de temp. in integ. restit. l. j. & s. ea. l. §. si quis sæpius. & sic quo ad quid est vtile, & quo ad quid est continuum.

k *Exemplo rescissoriæ.* id est primæ vtilis restitutæ.

l *Nancto.* nactus fuit possessionem sine vitio post impetratam restitutionem & habitã: & antequam rescissoriam intentaret. sic intellegitur j. e. si is cuius. aliàs nisi esset data restitutio nõ daretur exceptio: vt arg. contra s. de neg. gest. l. iij. §. pupillus. in fin. Et sic not. quòd hæc actio rescissoria non datur nisi præhabita restitutione: vt C. eod. l. fin. nec exceptio cum exemplo actionis detur, vt hic. nec replicatio: vt d. §. pupillus. Item no. hic quòd cui datur actio, multo magis & exceptio: vt hic, & infra de superfi. l. j. §. quod ait. & infra de regu. iur. l. in. uitus. §. j. & de inoffic. testa. l. Papinianus. §. si filius. Accursius.

m *Fructus eum.* scilicet absentẽ, nisi præsens possederit medio tempore: vt j. si vsufru. l. pen. §. fin.

n *Restitui.* scilicet fructus suæ rei quam alius detinuit. & facit C. si aduer. transact. l. j. & ij. & s. de mino. l. quòd si minor. §. restitutio.

o *VIdelicet. Damno.* Not. officium publicum nõ debere alicui esse damnosum: vt hic, & infra de reg. iur. l. absentia. & j. quemadmo. testa. ape. l. si quis ex sign. & C. quod metus cau. l. ad inuidiam. Idem in priuato: vt infra de fur. l. si seruus. ij. §. quod vero. & j. de pet. here. l. pen. Item econtra officium publicum non debet esse compendio: vt hic subijcit, & s. eo. l. j. j. respon. in fi & j. de admin. tu. l. qui negotiationẽ: nec etiam priuatum: vt infra man. l. idemque. in principio. & §. si procurator. & l. ex mandato. Item opponitur in authen. de defen. ci. §. interim. coll. tertia. Respon. tamen vt in eod. tit. §. penult. D

Vm miles.} CASVS. Miles rem meã absens incœpit vsucapere: vsucapionem autẽ cœptam filius suus succedens compleuit: contra heredem ipsius mihi datur restitutio. {5 t 16.} Miles rem meam vsuceperat, rem eandem alij vendidit. dicit me restituendum. nam restituendus essem præsens contra illum absentem. Idem est si absens fuerit læsus à præsente: vt puta re ipsius ablata per sentẽtiam: quia ei absenti subueniri debet contra præsentem. Viuianus.

p *Et heres.* scilicet præsens, non in militia. Et sic pro Bul. in eo quod dixi. supra eo. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. f. finita vsucapione post modicum tempus dari restitutionẽ. Sed M. dicit hunc heredem fuisse militem: & dum militat, impleta est vsucapio. Sed quare diceret in herede militis, cum idem esset in herede cuiuslibet rustici si ipse heres fit miles?

q *Æquũ.* nõ autẽ de rigore, cũ præsens cõtra præsentẽ vsucapionem perfecerit. sic & in contrario casu si absens contra absentẽ velit restitui, de rigore quandoque denegatur: sed de æquitate

æquitate cõceditur: vt ĵ. de adqui. here. Pãnonius. §. Metian°.

a *Vsucaptum.* id est vsucapione completum.

b *Seruanda sint.* scilicet quæ seruarentur in defuncto.

c *Quasi iuncta.* dominium continuatur à testatore in heredem: vt instit. de here. quæ ab intest. §. sui autem heredes fiunt. & infra de bon. possess. l.j. Item possessio, vt hic. Sed contra in possessione, nisi fuerit apprehensa: vt infra de adqui. pos. l. cũ heredes. j. respon. & l. qui vniuersas. §. quod per colonum. & ĵ. de cri. expi. here. l. ij. quæ sunt contra. Solu. secundum quosdam ille in extraneo, hic in suo herede: a argu. instit. de here. qua. & dif. §. sui. & §. extranei. Alij hanc secundum illam intelligunt, scilicet cũ fuerit apprehensa: & ideo hic ponit quasi. Tu dicas quòd hic dicit quo ad vsucapionẽ complendam, quæ cõpletur etiam antequã heres possideat: vt hic subijcit, & infra de vsucapio. l. nunquam. ij. §. vacuum. & l. cæptam. nisi medio tempore fuisset ab alio apprehensa. & ideo dicit hic, plerũque: vt infra de, vsuca. l. possessio. Accursius.

d *Et post.* idem si ante.

e *Facienda erit.* nõ aperit aduersus quem. dic ergo aduersus vtrumque: vt argu. supra de mino. in causæ. j. §. fin. & quando datur contra vnum, alter vocatur, cum eum tangat: vt C. de auct. præstan. l fin. Sed an primo debet eligi absens, sicut venditor: vt in d. l. in causæ? Respond. non, forte quia ibi contraxit ille qui vendidit cum minore: ideo fuit plus grauãdus. hic autem non fuit cõtractum cum absente ab eo qui petit restitui.

f *Item ex reliquis.* quidam sic: nõ solum si quid de bonis præsentium est deminutum per vsucapionem, sed etiam si quæcunque alia damna passi sunt debent restitui: quod non placet propter exemplum quod ponitur in fin. Alij sic: ex omni causa ex qua ablens contra præsentem restituitur: vt si etiã contra eum scilicet absentem fit pronuntiatum, ex eadem causa succurratur præsenti contra absentem: quod non placet propter idem exemplum: quia licet absens in sententia contra se lata restituatur secundum distinctionem quam fecimus. §. de in integ. rest. l. fina. tamen non sic præsenti succurritur. Tu ergo dic quòd mutat casum prorsus. nam in superiori fuit quando præsenti contra absentem, nunc econtra. & dic eum. s. absentem. Quo casu aut fuit defensus: & tunc ad appellandum. aut non, vel minus bene: & tunc ad totam causam: vt d. l. vlti. non ergo restituitur contra sententiam præsens contra absentem, cum posset appellare præsens. sed contra præscriptionem temporalem exercitij causæ appellationis posset restitui vel ex clausula generali, vel ex illa qua præsens contra absentem qui non defenderetur, restituitur.

Si in.] Casvs. Absens rem illam vsuceperat: impetraui in integ. resti. non tamen adhuc vtilem actionem intentaueram: & in illo medio tempore si post in integ. resti. impetratam, ante tamen act. propositam nactus sum pos. illius rei, & iterum eam amisi, dicit quòd de cetero perpetuam habeo act. ad illam rem petendam. Viuianus.

g Si in. scilicet præsens.

h Nactus sit. scilicet data in integ. rest. sed nõ intentata rescissoria. & fuit sine vitio nactus: vt §. eo. necnon. §. exemplo. Sed videtur non perpetuari etiam data restitutione, sicut nec exceptio siue replicatio quæ datur minori: vt infra de iureiur. l. nam post ea. §. si minor. in fin. quæ est contra. Sed dic quòd hic apprehensio ipsa fuit pro litis contest. vt C. de præscript. xxx. an. l. cum notissimi. §. imò. Alij tamen dicunt quòd hic tam restitutio fuit data q̃ etiam rescissoria postea proposita, & per sententiam hanc secũdam possessio restituta: sed tunc nulla esset dubitatio.

i *Actionem.* s. directã forte cũ dominiũ directũ recuperasse videatur: vel hic vtilem. Accursius.

A Besse.] Casvs. An numerat iurisco. personas quæ dicũtur abesse causa reipublicæ vsque ad l. is qui. Item dicit q̃ aduocatus fisci si lædatur, ex generali clausula restituitur. Item dicit quòd rabelliones & medici videntur abesse causa reipublicæ. Item si miles domi est de licentia principis vel tribuni sui, non videtur abesse causa reipub. exacto tempore licentiæ. Item dicit q̃ ille qui conduxit vectigalia, non abest causa reip. Quod postea sequitur, planum est vsque ad. l. hi qui.

* relatæ, Bud.

k *Nondum prouincia.* id est Italia. Additio. Ex hac glos. habes qualiter Italia est prouincia, licet glos. de hoc quærat in authen. Qua in prouincia. C. vbi de cri. agi opor. secundum Bald. hic. Addo quòd gl. in dicta auth. in verbo, in prouincia. ij. dicit quòd est domina prouinciarum

l *In prouincijs.* id est qui mittuntur ad tribunos, licet non sint milites: vt ĵ. de bo. pos. ex test. mili. l.j.

m *Ad ærarium.* id est procuratorem fisci qui præest ærario.

b imò, id est diarium & ephemeridem, vulgo registrum. Bud.

n *Commentarium.* locus est vbi captiui retinentur: vnde commentarienses dicũtur custodes eius loci: vt C. de custo. reo. l. ad cõmentarienses. vel locus est vbi princeps cum consiliarijs suis ad mentem secreta reuocat. à comminiscor, sceris.

o *Delati sunt.* à populo Romano.

p Inter eos. *Clausula.* vt §. e. l. j. in fi. & l. sed & si §. hęc clausula.

q *Notis scribunt.* id est compendioso scribendi genere, vt tabelliones.

r *Præsidum.* prouinciarum, cum ibi sint de Roma.

s *Non abesse.* quidam libri non habent non: & tunc est plana. Sed si habes, dic quòd sui commodi causa aberat: & sic nõ restituitur: vt ĵ. e. l. reip. Vel dic non abesse reip. causa: restituuntur tamen cum necessario & non causa sui lucri absunt: vt §. eod. l. sed & si. §. fina Accur.

t *Fraudem.* id est damnum. & facit. ĵ. de exc. tu. si duas. §. grammatici.

u Milles. *Commeatu.* id est licentia.

x *Sua est.* scilicet iam, & stetit per modicum tempus. aliàs adhuc abesse videtur: vt §. eo. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. & facit ĵ. l. proxi. §. fi. & l. si cui. §. fin.

y *Qui operas in publico.* id est in republica, seu vectigali.

z *Quod vectigalium.* id est pro eo quod vectigalium.

a *Locatum est.* id est locatio facta est, scilicet sibi & sic quia suo lucro facit, non restituitur. Vel dic, dedit operam vt publica vectigalia locarentur alijs, vt proxeneta. Accursius.

b *Non abest.* hoc ipso.

postea vsucaptum a est: vt eadem in heredibus qui in vsucapionem succedunt, seruanda b sint: quia possessio defuncti quasi iuncta c descẽdit ad heredem, & plerumque nõdum hereditate adita completur.

Post completam vsucapionem & etiam post rem alienatam conceditur restitutio. Bartolus.

Si is qui reipublicæ causa abfuit, vsucepit, & post d vsucapionẽ alienauerit rem, restitutio facienda erit: e & licet sine dolo abfuerit, & vsuceperit. lucro eius occurri oportet. Item ex reliquis f omnibus causis restitutio facienda erit: veluti si aduersus eum pronũtiatum sit.

Ista lex legitur in gloss. duobus modis, vno magis not. & h. d. Possessionis apprehensio habet vim contestationis, & actionem perpetuat. Bartolus.

XXXI. Idem libro quinquagensimotertio ad Edictum.

SI is g cuius rem vsucepit reipublicæ causa absens, possessionem suæ rei ab illo vsucaptæ nanctus sit: h & si postea amiserit, non temporalem sed perpetuam habet actionem. i

Reipublicæ causa abesse quis dicitur ab ea die qua vrbem egreditur vsquequo reuertatur ob publicam vtilitatem, non causa proprij commodi. h. d. cum duabus seq. Bartolus.

XXXII. Modestinvs libro nono Regularum.

ABesse reipublicæ causa intellegitur & is qui ab vrbe profectus est, licet nondum prouinciam k excesserit: sed is qui excesit*, donec in vrbem reuertatur. & hoc ad procõsules, legatosq; eorum, & ad eos qui prouincijs præsunt, procuratoresve principũ qui in prouincijs l tenentur, pertinet: & ad tribunos militum, & præfectos, & comites legatorum qui ad ærarium m delati, aut in commentarium n principis delati o * sunt.

* excesserit.

Hæc lex summata est in precedenti. Bartolus.

XXXIII. Idem libro singulari de Enucleatis casibus.

INter eos qui ex generali clausula p adiuuãtur, & fisci patronus connumeratur. Eos qui notis scribunt q acta præsidum r reipublicæ causa nõ abesse s certum est. Militũ medici, quoniã officiũ quod gerũt: & publicè prodest, & fraudem t eis adferre nõ debet: restitutionis auxilium implorare possunt.

XXXIIII. Iavolenvs libro quintodecimo ex Cassio.

MIlles commeatu u accepto, si in domo sua est x, reipub. causa abesse nõ videtur. Qui operas in publico ỹ quod vectigalium z causa locatum a est, dat, reipublicæ causa non abest. b

a Qui mittuntur. Legendi. id est eligendi probos mittendos ad principem.

b Ad gratulandum. forte vt faciant coram eo hastiludium: vel ciuitas quæ minus bene se habet, cum eo mittit aliquos qui applaudant ei offerendo seruitia.

c Non omnium. & dic scilicet procuratio est mandata.

d Plures. à principe constituti reipublicæ causa.

e Aberit. subaudi est absens reipublicæ causa.

f Vrbanicianis. qui custodiũt ciuitatem Romanã præcepto principis.

g Militibus. ergo omnis qui est extra vrbẽ, si alicuius dignitatis gratia est, causa reipubli. abest. sed si in vrbe est, nõ, nisi sit miles: vt probatur. ſ. eo. l. & qui data, in fin. & l. vt sunt. & l. milites. & l. abesse. & infra e. l. §. sed & si extra.

h Malos homines. quæ est cura præfect. vr. vt ſ. de offic. præfect. vr. l. j. §. quies.

i Consularis. aliàs consulis.

k In acie ceciderat. subaudi, restitui placet.

l Romam profectus. nõ tamen compleuit adhuc iter.

m Sed & si extra patriã suam. à principe. ergo vel ad principem missus.

n Per vrbem. Romam: quæ est communis patria: & ideo quasi sit domi, non videbatur abesse reipublicæ causa.

o Aut domo. i. à domo.

p Profectus est. in ciuitate tamen sua est adhuc: vt differat à sequẽti. & dic profectus est ad principem vel ad papam, aliàs si de ciuitate ad ciuitatem, non dicitur abesse reipublicæ causa, licet habeat idem priuilegiũ restitutionis: vt supra eod. sed & si per prætorem. §. fin.

q Degit. eũdo. vel dic degit stãdo alicubi in itinere pro aliquo negotio principis.

r Agere. & sic etiam antequam vadat dicitur abesse: cum se præparet: vt infra. de lega. l. legato. sicut ecõtra cum est reuersus: vt supra eod. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter.

s Similitudinem. ac si iam esset Romæ, vel apud principem.

t Eat. scilicet miles.

u In castra. id est in exercitum. vnde dicitur in Exodo: Castrametati sunt filij Israël iuxta aquas.

x Abesse, vt hic, & ſ. l. proxi. j. Respon. Sed contra. j. de re milit. l. j. Solut. ibi ociosè redibat: vt j. eo. l. si cui. §. tandiu.

y Respublica. Coacti. s. principaliter: vt hic, & ſ. eo. item hi. §. fin. & l. seq. & j. eo. l. non vere. Accursius.

Hi qui. § Casvs. Nullus in sua patria assidere debet nisi quatuor mensibus: & tũc cum permissione principis. Si ergo quis assideat vltra quatuor menses, non abest causa reipub. nisi princeps permittat: quia tunc abest: vt in prin. l. seq. quæ continuatur cum ista.

z Constitutionibus. scilicet quatuor mensium: vt C. de assess. l. in cõsiliarijs: & hoc ex cõcessione principis, non alia: vt j. l. proxi. Vltra ergo nullo modo etiam principe permittente nisi forte diceret non obstante hac lege, vt argumen. infra de leg. iij. si quis in principio. in gl. accipiat. ibi, item no. arg. Fallunt tamen prædicta in assessore procuratoris Cæsaris: tum quia iudex est inter fiscum & priuatũ. vnde vni priuato plus quàm alij suspectus haberi non debet. tum quia salariũ habet de propria bursa procuratoris: vt ſ. de assess. l. fin. sed quare prohibetur quis in sua prouincia assidere? Respõ. propter suspicionem, ne quid gratiosè ageret. Item quia non timeretur, cum nemo propheta sit receptus sine honore nisi in patria sua.

a Non intelligũtur. imò puniuntur: vt dicta l. C. de assess. l. in consiliarijs. Accursius.

b Si cui. Permiserit. quatuor mensibus vel minus: vt dixi ſ. l. proxi. Alij dicunt quod de iure communi potest per quatuor menses: vltra autẽ ex permissu principis. quod non placet.

c Abesse. secus in magistratu: vt supra eod. l. vt sunt. Sed quare secus? Respond. quia isti habẽt ex principis beneficio principaliter quòd possint assidere. quòd debet esse ab omni deminutione extraneum: vt in authen. consti. quæ de dig. §. illud. col. vj.

d Ex permissu. principis, vel præfect. prætor. vt C. de assess. l. in consiliarijs.

e Cum crimen admisit. s. sacrilegij: vt C. de cri. sacri. l. fina. Et not. hic quòd non debet quis pœnam & præmium ex eodem facto habere: vt supra de negot. gestis. siue hereditaria. & infra de interdict. & releg. l. relegatorum. in fi. & infra de iudic. non aliàs. §. j. Sed argu. contra. infra de suspect. tuto. l. decreto. & de excu. tuto. sed & milites. §. scribit autem. versi. j. in gl. vrbicis. & de his qui. vt indig. l. j. & ibi vide.

f Desinit abesse. sic & j. de iudi. l. ij. §. plane si perfecta.

g Statim atque desit reipublicæ. id est ex quo commeatum accepit, modico tempore elapso quo se possit præparare ad recedendum: quod magis intellectu & c. vt j. de solu. l. ratum. Et quod dicit, desijt abesse, id est desijt habere spem plus remanere. abest tamen donec domi erit, vt hic subijcit: & supra eo. l. miles. & l. qui mittuntur. §. fin.

h Moderatum. id est bonum.

i Præstitit. scilicet viginti milium diurnorum: vt ſ. si quis cau. l. j. & infra de verb. signi. l. iij.

*legendi curã agerent.

*vrbanicis vrbanis.

*simul, pro simul atq;

XXXV. Paulus libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

QVi mittuntur vt milites ducerent aut reducerent, aut legẽdi [a] curarẽt,* reipublicæ causa absunt: hi quoq; qui missi sunt ad gratulandum [b] principi:

Item procurator Cęsaris, non solùm cui rerum prouinciæ cuiusque procuratio mãdata erit, sed & is cui rerum, quamuis nõ omnium. [c] Itaque plures [d] ibi procuratores diuersarum reipublicę causa abesse intelleguntur. Præfectus quoque Aegypti reipublicę causa abest: quiue aliam ob causam reipublicæ gratia extra vrbẽ aberit. [e] Sed & in vrbanicianis [f]* militibus [g] idem diuus Pius constituit. Quæsitum est de eo qui ad compescendos malos homines [h] missus est, an reipublicæ causa abesset. Et placuit reipublicæ causa eũ abesse. Item Paganum qui in expeditione consularis [i] iussu transierat, ibiq; in acie ceciderat. [k] heredi enim eius succurrendum est. Qui reipublicæ causa Romam profectus [l] est, abesse reipublicæ causa videtur. Sed & si extra patriam suam [m] reipublicæ causa profectus sit: etiã si per vrbẽ [n] ei iter competit, reipublicæ causa abest. Similiter qui in prouincia est, vt primùm aut domo [o] sua profectus est, [p] aut cum in eadem prouincia degit [q] reipublicæ administrãdæ causa: simul* agere [r] rempublicam cœpit, ad similitudinẽ [s] absentis habetur. Et dum eat [t] in castra [u] & redeat, reipublicæ causa abest: quòd & eũdum sit in castra militaturo, & redeundum. Viuianus scribit Proculum respondisse, militem qui cõmeatu absit, dum domum vadit aut redit, reipublicę causa abesse: [x] dum domi sit, non abesse.

XXXVI. Vlpianvs libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

REipublicæ causa abesse eos solos intellegimus, qui non sui commodi causa, sed coacti [y] absunt.

XXXVII. Paulus libro tertio ad legem Iuliam & Papiam.

HI qui in prouincia sua vltra tempus à constitutionibus [z] concessum assident, publica causa abesse non intelleguntur. [a]

Qui accipit vel gerit officium contra ius officialium, priuilegio non gaudebit. Bartolus.

XXXVIII. Vlpianvs libro sexto ad legem Iuliam & Papiam.

SI cui in prouincia sua princeps adsidere speciali beneficio permiserit, [b] puto eum reipublicæ causa abesse. [c] Quod si non ex permissu [d] hoc fecerit: cõsequenter dicemus, cum crimen admisit, [e] non habere eum priuilegia eorum qui reipublicæ causa absunt.

Durante officio dicitur quis abesse causa reipublicæ etiam eo finito quoad redire poterit secundum qualitatem personæ. Bartolus.

Tandiu reipublicę causa abesse quis videbitur, quandiu officio aliquo prę est. cq; si finitũ fuerit officium, iam desinit abesse [f] reipublicæ causa. Sed ad reuertendum illi tempora computabimus statim atque desijt reipublicæ [g] causa abesse, ea quibus reuerti in vrbem potuit. & erit moderatũ, [h] tempora ei dare quæ lex reuertentibus præstitit. [i] Quare si quò deflexerit suæ rei causa, nõ dubitamus id tempus ei non proficere: habitaque dinumeratione temporis quo reuer

a *Humanitatis.* siue habeas humanitatis, bona èst, & facit ĩ. de ap. non tantum. siue humilitatis: & hæc bona est. Accur.

b *Contingunt.* vt ĩ. de re mili. l. qui commeatus.

I Squa.} Casvs. Hic dicit quòd præsens contra absentem qui procuratorem reliquit, nõ restituitur: quia habuit iste præsens quem conuenit: scilicet procuratorem. Vel dic hunc casum, & absens non restituitur cõtra præsentẽ, quando ille absens procuratorẽ reliquit, cum procurator cum defendit. Viuia.

c *Abfuturus erat.* & iã cœperat abesse.

d *Non auditur.* sub. ad totam causam, imò videtur auditi debere etiam si procuratorem dimiserit: vt ṡ. eod. sed & si per prætorem. §. fin. quæ est cõtra. Sol. hic procurator est solvendo: & sic conuenitur actione mandati: ibi non: & sic restituitur arg. ṡ. de eo per quem fac. est. l. fina. j. respon. Vel hic causa reipublicæ, ibi ciuitatis a causa absuit. Vel hic non restituitur ex clausula speciali, quia reipublic. causa absuerit, sed ex generali sic: vt ibi. Vel hic reliquit procuratorẽ per quẽ potuit defendi: ibi nõ. Vel dic ibi dicit in legato qui cõueniri nõ potest: vt infra de iud. l. ii. §. legatis. hic autem de alio absente. Vel melius non restituitur ad totam causam: vt hic, sed ad appellandum: vt ibi. ar. supra de in integ. rest. l fina. Vel non auditur scilicet præsens cum habuit quem conueniat: vt ṡ. item ait. ¶. quam clausulam. sed absens sic: vt in l. contraria. Item oppo. quia videtur quòd hodie nullus præsens in talibus præscriptionibus contra absentem audiatur, cum potuit præsens iure communi interruptionem facere temporis vel corã Episcopo, vel in subsidium in publico proponere siue porrigere vbi domicilium habet aduersarius qui rem eius detinet, & absens est, vel infans, vel furiosus est, vel in potestate positus: vt C. de an. excep. l. vt perfectius. quod cum non fecerit, indignus est restitutione: cùm alio modo sibi consulere potuit: sicut cum habuit quem cõueniret, & tacuit: vt supra eo. item ait. §. quam clausulam. Sed respon. imò habet restitutionem: & licet denegetur sibi vbi habuit quem conueniret ideo est quia ad suum fic potuit peruenire. cum ille dicatur defendere qui & iudicatum solui promittit: vt supra. eo. item ait. §. fin. quod non consequitur per huiusmodi libellum, sed interruptionem solam. Vel dic quòd illa lex, vt perfectius loquitur tantum in duobus casibus. s. vbi quis detinet rem alienam, vel creditori obnoxiã: & secundum hoc in his duobus corrigerentur hæc iura. Item oppo. nonne potuit mitti in possessionem vel rei petitæ, vel pro mensura debiti: & sic ad venditionem venire? Respon. in primo non potuit fieri nisi possessor. Itẽ & hoc demum post annum: at per restitutionem ad perfectionem venit. In secundo quando pro mensura debiti: & sic in personali actione dices absentem non latitare: & sic non potest fieri venditio: vt ṡ. eod. item ait prætor. §. penult. nec per hoc interrumpitur absentis præscriptio: vt infra de adqui. poss. l. iij in fi. Vel non erant alia bona, vt supra eo. ait prætor. §. fin. Additio. Tu dic secundum Bald. quòd ambo contraria præcedentia, scilicet remedium l. vt perfectius. & remedium missionis, sunt remedia extraordinaria, & subsidiaria: & ideo non faciunt cessare restitutionem in integr. quia vnum remedium extraordinarium nõ tollit aliud extraordinarium. facit ṡ. quod me. cau. l. fi cum exceptione. §. eum qui. & ibi no. Adde etiam arg. quod no. in Latem si res. ĩ. tit. j.

ti potuit, statim cum dicemus desisse reipublicæ causa abesse. Plane si infirmitate impeditus continuare iter non potuit, habebitur ratio humanitatis a sicuti haberi solet & hyemis & nauigationis, & ceterorum quæ casu contingunt. b

Ista lex legitur duobus modis principaliter. Primo quãdo absens qui dimisit procuratorem, & habuit sententiam contrariam, petit se restitui contra præsentem: & istud prosequitur glos. vsque ibi, vel non auditur &c. ibi glos. ponit secundam lec. scilicet quando præsens petit se restitui contra absentem. Et secundũ veram lect. hoc modo pone casum: Absens causa reip. legitime defensus non restituitur. h. d. Secundum alteram lec. hoc intendit: Si absens procuratorem dimisit, præsens contra eum non restituitur: quia habuit quem cõueniat. Bartolus.

XXXIX. Paulus libro primo Sententiarum.

IS qui reipublicæ causa abfuturus erat, c si procuratorem reliquerit per quem defendi potuit, in integrum volens restitui nõ auditur. d

Militi militanti tempus accusationis nõ currit. Bartolus.

XL. Vlpianus libro quinto Opinionum.

SI qua militi accusatio cõpetat tẽpore quo reipublicæ operam dedit, nõ perimitur e.

Absens causa necessaria tantùm restituitur. hoc dicit. vel sic: Deportatus restitutus habet beneficium huius edicti pro eo tempore quo bona caruit. Bartolus.

Quod eo tempore quo in insula aliquis fuit, f ex pœna ei irrogata cuius restitutionem impetrauit, g ab alio vsurpatum h ex bonis quæ nõ erant adempta, i probatum fuerit, suæ causæ restituendum est. k

Absenti restituitur actio cum onere suo. Bartolus.

XLI. Ivlianus libro trigensimoquinto Digestorum.

SI quis Titio legauerit si mortis suæ l tempore in Italia esset, aut in annos singulos quod in Italia esset, et eim succursum n fuerit, quia ob id ep reipublicæ causa abfuit, excluſus fuerit à legato, fideicõmissum ab eo o* relictũ præstare cogitur. P Marcellus notat. q quis enim dubitauit, salua legatorum & fideicõmissorum causa militi restitui hereditatem, quã ob id perdidit quòd reipublicæ causa abfuit r?

XLII. Alphenus libro quinto Digestorum.

SI qua militi accusatio cõpetat tẽpore quo reipublicæ operam dedit, nõ perimitur e. Absens causæ necessaria tantùm restituitur. hoc dicit. vel sic: Deportatus restitutus habet beneficium huius edicti pro eo tempore quo bona caruit. Bartolus.

Quod eo tempore quo in insula aliquis fuit, f ex pœna ei irrogata cuius restitutionem impetrauit, g ab alio vsurpatum h ex bonis quæ nõ erant adempta, i probatum fuerit, suæ causæ restituendum est. k

Absenti restituitur actio cum onere suo. Bartolus.

XLI. Ivlianus libro trigensimoquinto Digestorum.

SI quis Titio legauerit si mortis suæ l tempore in Italia esset, aut in annos singulos quod in Italia esset, et eim succursum n fuerit, quia ob id ep reipublicæ causa abfuit, excluſus fuerit à legato, fideicõmissum ab eo o* relictũ præstare cogitur. P Marcellus notat. q quis enim dubitauit, salua legatorum & fideicõmissorum causa militi restitui hereditatem, quã ob id perdidit quòd reipublicæ causa abfuit r?

XLII. Alphenus libro quinto Digestorum.

Si qua.} Casvs. Aliquis vxorem suam poterat accusare de adulterio ab ea commisso intra lx. dies: quia abfuit causa reipub. reuersus est, & vult restitui vt liceat ei adhuc accusare sine metu pœnæ. Et respon. quòd audiendus est. {Quod.} Quidam fuit per x. ann. in insulam relegatus: & cum in relegatione esset aliquid de bonis eius fuit vsucaptum. postea impetrauit restitutionẽ pœnæ. Dicitur hic quod potest restitui ad rem suam venditam quæ vsucapta fuit. Vel pone exemplum in deportato, & idem iuris est. Viuia.

e *Non perimitur.* Pone exemplum in accusatione, l. Iul. de adul. in qua habet maritus priuilegium vsque ad lx. dies: qui non currunt absenti reipublicæ causa: vt hic, & C. de adul. l. ob commissa. & l. si quondam. Nec ei qui est in vinculis: vt ĩ. de adult. milès. §. quidam. Secus in minore: quia sibi currit: vt ṡ. de minõ. l. auxiliũ. Et est ratio quare absenti non currit: quia vtile tempus est, ideoque currit minori præsenti; non maiori absenti: vt ĩ. de adul. si marit. in prin. Nam nec hic dicit restitui, sed non currere: arg. cõtra. ĩ. de pupill. viola. l. sepulchri violati. & dic vt ibi. Acc.

f *Fuit.* scilicet relegatus. & dic ep pars bonorum fuit ei adempta, vt hic innuit, qd fieri non debuit: factũ tamen tenuit: vt ĩ. de inter. & rele. l. relegatorũ. §. ad tempus. vel dic a quòd erat deportatus, sed pars bonorum ei cõcessa fuit tempore sententiæ. aliàs nudus exulat: vt ṡ. de cap. demi. tutelas. §. fin. Accursius.

g *Impetrauit.* à principe. idem si ex indulgentia fuit sibi pœna remissa, & ad pœnam tantum fuit restitutus. Accursius.

h *Vsurpatum.* id est frequenter vsitatum: vt ita loquar: vt infra de vsuca. l. ij.

i *Ademptа.* nec enim adimi debuerunt: vt ĩ. de inter. & rele. l. relegatorũ. §. ad tempus. Sed & si fuissent adempta, fisci fierent: & non possent vsucapi: vt instit. de vsuca. §. res fisci.

k *Restituendum est.* s. per prætorẽ: quia per omnia pristina iura & honores & bona recuperat: vt insti. quib. mo. ius. pa. po. sol. §. cũ autem. & C. de sen. pas. l. j. & ij. & per hoc patet ep loquitur in relegato qui non amittit ciuitatem nec libertatem: vt ĩ. de interdi. & rele. l. relegatorum. §. ad tẽpus. & insti. quib. mo. ius pa. po. sol. §. cum autem. versi. relegati. sed deportatus nudus exulat: vt ṡ. tit. j. l. tutelas. §. fi. Item restituitur hic: quia non potuit dimittere procuratorem. Vel forte obijt quem reliquit: aliàs non restituitur: vt ṡ. tit. ij. Papinianus. quæ est contra. Vel ibi perpetuo, hic ad tempus. Accursius.

S I quis.} Casvs. Si aliquis restituatur vt habeat legatum quod amisit, ideo quia abfuit causa reipub. habebit legatum cum onere. nam iste talis qui restituitur vt habeat legatum, ad fideicommiss. præstandum, hoc ipso tenetur ac si tũc fuisset in Italia. Idem dicit in her. quia & potest restitui, & habebit her. cum suo onere: quia cum miles restituitur ad hereditatem, debet præstare legata. Viuianus.

l *Mortis suæ.* scilicet legatarij, vel sui testatoris.

m *Et ei.* id est heredi, in primo casu. Item ei i. sibi, in secũdo.

n *Succursum.* quod fieri debuit: vt ṡ. eod. l. Iulianus. §. eum.

o *Ab eo.* s. legatario q rogatus erat alij dare forte medietatẽ.

p *Cogitur.* arg. contra. ĩ. de leg. præst. l. iij. §. item si quis.

q *Notat.* non reprehendendo responsionem, sed indubitabilem quæstionem faciendo. Imò verò quia de re minime dubia respondit.

r *Absuit.* quasi dicat, nullus.

Non verè.

a *Bald. hic dicit istam glo. sing. ad hoc quod potest index referre deportato aliquã partẽ bonorum suorũ. Bal.*

* *quot. Flor. d. prat. vt in veteribus. lib. videre est.*

* *ab eo, pro à se, demõstratum pro relatum.*

a *Non verè. Priuati negotij.* vt hic, & ſ. eo.l. reipublicæ. & l. & qui data. Sed quid ſi partim ob rem publicam, puta vt fidelitatem iuret, partim pro ſe, vt feudum adquirat, vel recõcilietur principi? Reſpon. inſpici & iudicari ſecundum quod principalius intendebat: vt ī. nau. cau. l. j. §. caupo. & de proba. cũ probatio. & de auro & argen. lega. l. & ſi nõ ſunt, §. peruenimus.

NOn verè dicitur reipublicæ cauſa abeſſe eum qui ſui priuati negotij a cauſa in legatione eſt.

Sicut actio amiſſa reſtituitur, ita actio non nata poſtea integrum reſtitutionem reſtituitur. Bartolus.

XLIII. AFRICANVS libro ſeptimo Quæſtionum.

SI quis ſtipulatus ſit in annos ſingulos quoad in Italia eſſet vel ipſe vel promiſſor b, & alteruter reipublicæ cauſa abeſſe cœperit, officiũ prętoris eſt introducere c vtilem actionẽ. Eadẽ dicemus d & ſi ita cõcepta ſtipulatio fuerit, ſi quinquennio proximo Romæ fuerit: vel ita, ſi Romę non fuerit e, centum dare ſpondes?

XLIIII. PAVLVS libro ſecundo ad Sabinum.

IS qui reipublicæ cauſa abeſt in aliqua re læſus, non reſtituitur, in qua etiam ſi reipublicę cauſa non abfuiſſet, damnum erat paſſurus f.

XLV. SCAEVOLA libro primo Regularum.

MIlites omnes qui diſcedere ſignis ſine periculo g non poſſunt reipublicę cauſa abeſſe intellegũtur.

Abſens contra abſentem reſtituitur. Bartolus.

XLVI. MARCIANVS libro ſecundo Regularum.

QVi reipublicæ cauſa abfuit, etiam aduerſus eũ qui pariter reipublicæ cauſa abfuerit, reſtituendus eſt, ſi aliquid damni iuſtè h queritur.

DE ALIENATIONE iudicij mutandi i cauſa facta.

TITVLVS VII.

Iuriſcõſultus primò commendat edictũ. ſecundò ponit mentem edicti ibi, & cum intelligeret. tertio incipit exponere edictũ ibi, itaque. & hoc intendit: Qui rem alienat cauſa mutandi iudicium, actori ad intereſſe tenetur. Bartolus.

I. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

OMnibus k modis procõſul l id agit ne cuius deterior cauſa fiat ex alieno facto. Et cũ intellegeret iudiciorũ exitum interdum duriorem nobis cõſtitui oppoſito nobis alio aduerſario in eam quoque rem proſpexit: vt ſi quis alienãdo rẽ, aliũ nobis aduerſarium ſuo loco ſubſtituerit, idq; data opera in fraudẽ noſtram fecerit: tanti nobis in factum actione teneatur, quanti noſtra interſit m alium aduerſariũ nos nõ habuiſſe. Itaque ſi alterius prouinciæ hominem, aut potentiorem nobis oppoſuerit aduerſarium, tenebitur: n

OMnibus k Casvs. Quod hic dicitur, planũ eſt. & dicit q prætor omnibus modis ſe intromittit ne aliquis ex facto alterius prægrauetur: quod cõtingeret ſi aliquis cum videret ſe ab alio cõueniendum, rem quã alius petere vellet, alij fortiori cõcederet: & inde fortiorem aduerſarium cõſtitueret. vnde ne hoc fiat, prohibet. quodũ quis fecerit, vt puta dolo, & cauſa mutandi iudicij meam rem potentiori vendidiſti: ne poſſum cõuenire actione in factũ, quæ proficiſcitur ex hoc edicto, quia ſola abſentia non eſt cauſa priuilegij, ſed abſentia cum læſione. Præſcribens ergo licet ſit abſens, nõ lædituꝛ: & ſic non eſt priuilegiatus, & etiam nõ reſtituitur: de quo per Cy. in l. quo tempore. C. de reſtit. mil. in vlti. q. & in authen. quas actiones. C. de ſacroſan. eccleſi.

DE ALIENATIO. ne iudicij mutandi cauſa facta.

Quia fiunt reſtitutiones tam iure actionis, quàm in dicis officio, vt ſupra dictũ eſt fiunt etiam iure actionis ex edicto iſto, ideo ait hoc ponit.

i *Mutandi.* id eſt euitãdi quo ad ſe, & ſuſcipiendi quo ad alium.

Omnibus. Casvs. Quod hic dicitur, planũ eſt. & dicit q prætor omnibus modis ſe intromittit ne aliquis ex facto alterius prægrauetur: quod cõtingeret ſi aliquis cum videret ſe ab alio cõueniendum, rem quã alius petere vellet, alij fortiori cõcederet: & inde fortiorem aduerſarium cõſtitueret. vnde ne hoc fiat, prohibet. quodũ quis fecerit, vt puta dolo, & cauſa mutandi iudicij meam rem potentiori vendidiſti: ne poſſum cõuenire actione in factũ, quæ proficiſcitur ex hoc edicto, ad intereſſe. & qualiter poſsit conditio aduerſarij fieri deterior? dicit quòd fit aliquando deterior ratione loci: item ratione potentię, vel ratione perſonę: & de iſtis duobus primis reddit rationem in l. quia ſed. de iſta tertia ratione perſonæ nõ reddit rationem. {OPVS QVOQVE.} Aedificare voluiſti in ſolo tuo. nuntiaui tibi nouum opus. tu ſolum cuidam qui ædificauit poſt ea, alienaſti. locus eſt huic edicto. tecum enim decetero agere non poſſum, quia non ædificaſti: nec cum eo emptore, quia ei nouum opus nõ nuntiaui. vnde per iſtud edictum agam ad intereſſe contra eum qui rem mutum di iudicij cauſa alienauit: qui quanti mea intereſt tenetur. per contrarium ergo, ſi mea non intereſt: non tenetur. Sed pone quòd non intereſt mea, reus autem dicit ſe paratum ſuſcipere iudicium. ſine dubio non erit locus huic edicto: ſed denegatur aduerſus illum hæc actio. Viuianus.

k *Omnibus.* quibus poteſt: vt hic, & ī. de regu. iur. non debet alteri. & C. de an. excep. l. vt perfectius. in prin. & ī. de ſepul. j. §. ex contrario. & ī. ſi quis aliq. teſta. pro. l. ij. & ſi quis omiſſa cauſa teſta. per totum. & maxime in l. pe. & ī. communi diui. l. communis ſeruus. & C. vbi in rem. act. l. j.

l *Proconſul.* id eſt prętor:* vt ī. quod cum eo. l. j. j. reſpon.

m *Quanti noſtra interſit.* ſed an pro hoc intereſſe agatur etiam antequam aliquid expendam, id eſt antequam excutiam poſſeſſorem? Reſpon. ita, quia iam videtur mihi abeſſe, cum ego quodammodo ad id cõpellar: vt in hoc exẽplo quod ſequitur in glo. maxime re alienata vſucapta, in quã inaniter exſ derem, quo caſu ſtatim agã contra alienantẽ pro æſtimatione rei, nõ excuſſo poſſeſſore i. antequã excutiã poſſeſſorẽ: vt ī. e. l. iij. §. item. & ſ. de negot. geſt. ſi quis mandato. Sed ibi Pla. contradicit. & pro eo eſt. ī. eo. l. iij. §. ex quibus.

n *Tenebitur.* imò videtur habere locum illa cõſtitutio. C. de li. pœ.

a *Non verè. Priuati negotij.* vt hic, & ſ. eo. l. reipublicæ. & l. & qui data. Sed quid ſi partim ob rem publicam, puta vt fidelitatem iuret, partim pro ſe, vt feudum adquirat, vel recõcilietur principi? Reſpon. inſpici & iudicari ſecundum quod principalius intendebat: vt ī. nau. cau. l. j. §. caupo. & de proba. cũ probatio. & de auro & argen. lega. l. & ſi nõ ſunt, §. peruenimus.

b *Vel promiſſor.* diuiſim intellige duas ſtipulationes: vnam ſub conditione ſi ſtipulator in Italia: aliam ſi promiſſor ibidem eſſet, aliàs ſi ita communiter ſub vna ſtipulatione dictum eſſet, ſufficeret alterum eſſe in ciuitate: & ſic nõ eſſet opus reſtit. conditione impleta.

c *Introducere.* de nouo, non reſtituere: vt ſ. eo. Iulianus. §. ſi.

d *Eadem dicemus.* vt ſi quidẽ his caſibus reipublicę cauſa abſit, reſtituatur: vt hic, & ſ. eo. ſiquis Titio. & l. Iulianus. §. eum. Et hic not. argu. quòd ſi promiſi tibi decem ſi Romæ eſſem in Paſcha, q ſi ibi fuerim cauſa reipublicæ, nõ videor eſſe: cum hic intelligar eſſe. Accurſius.

e *Non fuerit.* ſ. ſtipulator vel promiſſor, & contrarium fuerit.

Is qui. Casvs. Fui abſens cauſa reipublicæ & prædia mea chaſmate perierũt, vel pars prædij mei fundo vicini per alluuionem applicata eſt. quia, etſi non abfuiſſem cauſa reipublicæ, hæc accidiſſent. ideo non reſtituor. Viuianus.

f *Erat paſſurus.* i. veriſimile eſt eum fuiſſe paſſurum: puta ſi ante abſentiam proteſtabatur ſe non acturum contra poſſidentem rem ſuam intra tempus præſcriptionis: vel dicebat, non credo me acturum. ſed ſi talia non protulit, reſtituetur. Vel pone exemplum in damno alluuionis, quod euenisſet etiam ſi præſens fuiſſet: vt ī. de adqui. re. do. l. ergo. §. alluuio. Vel pone in publicatione rei quam fuiſſet paſſus etiam ſi præſens fuiſſet, quia prius deliquerat. Vel in ſeruo vel in liberto ſuo natalibus reſtituto: quod etiam eo pręſente & irrequiſito quandoque fit: vt ī. de na. reſti. l. quæris. ſi iuſta ſit cauſa, non alias: vt l. fin. eo. tit.

Miles vt quis ſit, ſex requiruntur.

g *Milites. Periculo.* periurij, vel mortis. Et no. q ſex ſunt neceſſaria vt quis ſit miles: Primo vt miles non ſit negotiator: vt C. nego. ne mi. l. j. lib. xij. Item q examinetur: vt C. qui mi. non poſ. l. j. lib. xij. Item q præſtet ſacramentum per genium principis & Deum omnipotentem, quòd mortẽ reipublicæ cauſa non euitabit: vt hic & in lib. Vegetij de re mili. Item q ei enſis cingatur: arg. ī. de mili. teſt. l. filiusfa. Item ſtigma i. nota publica debet eius brachijs inſcribi vel imponi: vt C. de fabricẽ. l. iij. lib. xj. Item in numero aliorum debet poni & ſcribi: vt ī. de mili. teſt. ex eo. & iſti tales habent priuilegia quæ dicunt leges concedi militibus. Accurſius.

h *Qui reipublicæ. Iuſte.* Si habes iuſte, quo ad aliũ: & ſi habes iniuſte, dic quo ad ſe. Et ſecundum hoc ſubaudi illati. Vel veri° nil ſubaudi: & iuſte aduerbiũ ſtet iuxta verbũ quęritur: & ſic vnus iuſtè agit, & alter iniuſte cõuenitur. Sed ſi habes iniuſtè, referas ad damnum: nã vterq; iniuſtè habet. Imò verius ſi habes iuſtè, referas ad queritur: & eſt vtrũq; iuſtũ. ſcilicet hũc agere, & alterũ cõueniri. Si iniuſtè, tũc ad verbũ

li.po.l.j. Sed dic quòd ibi loquitur quando actor, hic quando reus alienauit. Item oppo. quia nil videtur mea interesse. ergo semper cessat hoc edictum, cum debeam à reo consequi expensas: quia victus victori &c. vt C. de iudi. properandum.§. finantem. Sed ibi dicitur tãtum de dãnis litis: hic autem & de alijs quæ passus sum in alijs meis rebus. Præterea & illa lex fallit in casib° duobus, s. quãdo actor esset in contumacia: vt in ea. l. §. finautem. & quando reus habet iustam causam vel intentionem litigandi: vt j. de leg. ij. qui solidum. §. etiam. in quibus habet locum hoc edictum. Item obijcitur. Nonne semper habeo actionem vtilem contra alienantem, ac si non alienauerit: vt infra de rei vin. l. qui petitorio. & ideo mea non interest? Respon. plus interest mea habere rem, quàm æstimationem communẽ. Sed nonne possum iurare in litem: vt infra de rei vind. qui restituere? Respon. sic: sed iudex taxat: vt §. de dolo. l. arbitrio. §. j.

a *Vt Alium. aduersarium.* contra quẽ graue est sermonibus retinere. vnde Cato: Contra verbosos noli contendere verbis: Sermo datur cunctis, animi sapientia paucis.

b *Qui. Debeo.* vt C. de iurisdic. om. iu. l. iuris ordinẽ. & hæc est ratio primi casus. Viuianus.

c *Non possumus.* vt hic, & j. titu. j. l. nam magistratus. & infra de aqua. plu. ar. l. j. §. si vicinus. vnde Sapiens: Contra maiorẽ nemo præsumat honorem. Et est ratio illius dicti quando in potentiorem alienauit.

d *Petebamus* i. petere volebamus. sic j. de ver. obli. l. si stipulatus. alias cum sit res litigiosa, non tenet alienatio: vt j. eod. ex hoc §. ait prætor.

e *Mutauerit.* s. de facto. Accursius.

f *Libertatibus.* sic ergo fit hic cõditio actoris deterior ratione personæ. nam in dubijs pro libertate &c. vt j. de reg. iu. l. quotiens vtriusque. & de re iudi. inter pares.

g *Vi aut clam.* vt quia opus feci̇sti in meo vel etiam in tuo. contra debitam seruitutem mihi prohibitus à me, vel prohibendus, vel credens prohibendum, vel debens credere: vt j. quod vi aut clam. Seruius.

h *Actione aquæ pluuiæ.* proprium nomen actionis, quæ datur quando feci̇sti opus propter quod aqua pluuia sit mihi nocitura: vt j. de aqua plu. ar. l. j. in princi. & tria faciunt eam cessare: vt j. eo. titu. l. j. in princip.

i *Tollere.* id est ad duo teneris: vt tollas, & vt tuis sumptibus tollas, tam in actione aquæ plu. arcen. vt j. de aqua plu. arcen. l. si tertius §. fin. quàm in interdicto quod vi aut clam: vt infra quod vi aut clam. l. competit. §. in summa. & C. de ser. & aqua. l. si in ædibus. & l. altius.

k *Meis.* sed nonne & sine hoc interdicto agam contra te ad impensas? Respond. quòd sic: vt j. quod vi aut clam si alius. j. respon. & l. denique. §. fin. & l. competit. §. fin. & infra de aqua plu. ar. sed venditor. Et quod hic dicit, meis. s. interim, erunt tamen mihi restituendæ postea per idem interdictum quod vi aut clam, vel actione aquæ plu. ar. vt dictum est. sed secundum hoc quare hoc edictum est in hoc? Respon. quia prædictis actionibus agitur pro impensis factis in demoliendo tãtum. at hoc edicto agitur ad omnes expensas, & ad omnia damna: vt j. ea. l. §. ex quibus. Item not. differentiam inter actionem aquæ plu. ar. quia ad futura damna: & interdictum

II. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

AVt alium qui vexaturus sit aduersarium:[a]

III. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

QVia etiam si cum eo qui alterius prouinciæ sit, experiar, in illius prouincia experiri debeo: [b] & potentiori pares esse non possumus.[c]

Qui alienando facit causam fauorabiliorem ex parte sua, tenetur hoc edicto. Bartolus. B

Sed & si hominem quem petebamus,[d] manumiserit,[e] durior nostra conditio fit: quia prætores faueant libertatibus.[f]

Si actio contra eum cui facta est alienatio, competit in minus alienatur hoc edicto tenetur. Bartolus.

Item si locũ in quo opus feceris, cuius nomine interdicto *quod vi aut clam*[g], vel actione *aquæ pluuiæ*[h] *arcendæ* tenebaris, alienaueris: durior nostra cõditio facta intellegitur: quasi tecũ ageretur, tuis impensis id opus tollere[i] deberes. nũc verò cum C incipiat mihi aduersus aliũ actio esse quàm qui fecerit, compellor meis[k] impensis id tollere: quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, vt patiatur id opus tolli.

Si alienatio, obligatio, vel actio extinguitur, alienator hoc edicto tenetur. Bart.

Opus[l] quoque nouum si tibi nuntiauerim, tuque eũ locum alienaueris,[m] & emptor opus fecerit, dicitur te hoc iudicio teneri: [n] quasi neque tecum ex operis noui nuntiatione agere possim, quia nihil feceris: neq; cum eo cui id alienaueris, quia ei nuntiatum non sit.

Hæc actio datur ad interesse expensarum vel alterius incõmoditatis. Bartolus.

Ex quibus apparet quòd proconsul in integrũ restituturũ se pollicetur: vt hac actione officio[o] tantum iudicis consequatur actor, quantum eius interfit alium aduersarium non habuisse: forte si quas impensas fecerit, aut si quam aliam incommoditatem[p] passus erit alio aduersario substituto.

Si alienans paratus est defendere ac si possideret, hac actione non tenetur. Bart.

Quid ergo est si is aduersus quem talis actio competit, paratus sit vtile iudicium pati, perinde ac si possideret? Rectè dicitur denegandam esse aduersus eũ ex hoc edicto [q] actionem.

A quod vi aut clam, quod datur ad præterita: vt j. de aqua plu. arcen. Atteius. §. penul. *quod vi aut clã, differunt.*

l *Opus.* superiori. §. ædificauit prohibitus: hic non prohibitus, sed emptor.

m *Alienaueris.* imò videtur quòd cum eo: vt infra de ope. no. nun. l. fina. quæ est contra. Sol. ibi in emptorem vt patiatur tolli: hic nõ datur in emptorem vt suis impensis tollat. Vel ibi sciuit, vel scire potuit: hic non: vt ar. contra. infra quod vi aut clã. l. vim facit. §. tamdiu. Sed ar. contra infra de noxa. l. in delictis. §. si extraneus. vel hic non erat opus inchoatum ab ipso venditore: sed emptor ædificauerat de nouo: ibi verò erat inchoatum à venditore: vnde supposito postea tanquam vitiosum debet demoliri: quia destructo fundamento totum tollitur: vt infra de aqua plu. ar. l. sed interdum [a]. Item not. hic ar. quòd si tibi sub pœna promisero non facere aliquod op° in solo meo: si alienem solum, & emptor faciat, quòd non teneor, nec emptor: vt hic, & infra de verborum oblig. cum filius. §. j. ar. contra infra de vsufruc. si pendentes. §. fina. & infra de dam. infect. fluminum. §. adijcitur. & infra de ser. expor. Titius.

n *Iudicio teneri.* id est actione in factum ad interesse ex hoc edicto.

o *Officio.* quomodo hoc, cum sit stricti iuris, & non arbitraria? Respond. habet naturam arbitrariæ, vt succedat loco rei vindicationis, quæ erat arbitraria.

p *Incommoditatem.* s. damnum rerum suarum læsarum.

q *Ex hoc edicto.* s. ad interesse. Sed nõne semper pati cogitur quis vtile iudiciũ, quod in eũ datur qui dolo desijt possidere? Resp. sic: vt j. de pe. he. sed & si leg. §. proinde. & j. de reg. iur. l. parem. & sic triplex habeo auxilium. Vnum directũ cõtra possessorẽ: vt C. eo. l. j. Aliud vtile, de quo hic dicit. & hęc duo de iure cõmuni. Aliud in factũ ex hoc edicto. Et sic videtur q° hoc edictũ sit superfluũ: cum semper habeat vtilem in rem. Respõ. non est nisi quãdo se offert, vt hic. & hoc ideo quia me exonerat à probatione, quia oportebat me probare q° dolo desierit possidere: nũc non. Item releuat me ab expẽsis quas erã facturus in eundo ad aliã prouinciã. sed & si non releuaret, tamen vnum per aliud nõ debet tolli: & quia ambo de æquitate dantur: & quia licet detur restitutio minori contra aliũ, non ideo denegatur actio tutelæ cõtra tutorẽ: vt C. si tu. vel cu. interue. l. etiam. Item intellige hoc quando eandẽ causam omnino & cõditionem promiserit se præstaturũ qui alienauit, ac si possideret. verbi gratia dicit: ego promitto me restituturum rem si viceris, & hoc sub pœna mille solidorũ. aliàs si diceret, rem non restituam, quia nec habeo: sed quanti intererit tua, vel quanti in litem iuraueris, præstabo: secus esset. nam & si hoc non offert, tenetur tamen ad idem. Item not. hic quòd parcitur sponte confitenti, sic C. de his qui se de. l. j. lib. x & in auth. vt lit. iu. col. ix. §. si quis autem. & C. de plus pe. l. vna. & j. de iureiur. l. eum qui. & C. de non nu. pec. auth. contra qui propriam. & C. ad l. Iuliam. maie. l. pe. §. fi. & infra de peti. here. l. sed & si lege. §. pen. *Confitenti sponte parcitur.*

Item. j. CASVS in hac l. vsq; ad fi sic ponitur: Cũ rem meã possidebas, & illã fere vsucepe[ra]s, sciui̇sti q° volebam tibi mouere cõtrouersiã: eã alienasti Titio: Titius eã vsucepit. dicitur q° dabitur mihi actio in factũ in te. Item scire debes q° ad hoc vt detur actio in factũ ex hoc edicto, duo sunt necessaria.

[a] *Hæc verã: quia hic fuit opus cõstructum à successore, ibi ab auctore. nam hic non posset demoliri, quia pateretur suo cessor damnũ expensarum, saltẽ ipsius ædificationis secundum Bal.*

saria. s. vt dolo malo fiat, & iudicij mutãdi causa: & si aliquod istorum deficiat, non habet locum hoc edictum. Vnde dicit ꝙ licet quis alienet sine dolo malo, sed faciat hoc causa iudicij mu. vt quia valetudine tenebatur, hoc casu non tenetur alienãs hoc edicto. sed si dolo desijt possidere, nõ tamẽ iud. mut. causa: hoc edicto nõ tenetur: vt puta qa rẽ quã quidã a me petere volebat, pro derelicto habui. & licet diximus eũ teneri qui mutandi iudicij causa alienat, quãdoq; tamẽ secus est: nã factũ eius non improbat prætor qui lites execratur, & maluit re carere, q̃ sæpius litigare: sed eius qui rei pretium vult habere.

Licet alienatione non extinguatur actio, sed præscriptione propter alienationem: alienator hac actione tenetur. Bartolus.

IIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

ITem si res † fuerint vsucaptæ [a] ab eo cui alienatæ sint, nec peti ab hoc possint: locum habet [b] hoc edictum.

Si alienatur causa mutandi iudicium, et cessat dolus, nõ habet locum hæc actio. Idẽ si dolus adest, non tamen alienatur causa mutandi iudicium. Bartolus.

Itemq; fieri potest vt sine dolo malo [c] quidẽ possidere desierit, verũ iudicij mutãdi causa id fiat. Sunt & alia cõplura talia. [d] Potest autẽ aliquis dolo malo desinere possidere: nec tamẽ iudicij mutandi causa fecisse: [e] nec hoc edicto teneri. Neque enim alienat, qui dũtaxat omittit possessionem. Non tamen [f] eius factũ improbat prætor, qui tanti habuit* re carere, [g] ne propter eam sæpius litigaret. Hæc enim verecunda cogitatio eius qui lites execratur, non est vituperãda: [h] sed eius dũtaxat, qui cum rẽ habere vult, [i] litem ad alium transfert, vt molestum aduersarium pro se subijciat.

Contra transferentem possessionem hæc actio vtilis locum habet. Bartolus.

Pedius libro nono nõ solùm ad dominij translationem [k] hoc edictum pertinere ait, verùm ad possessionis quoque: alioquin * cum quo in rem agebatur, inquit, si possessione cesserit, nõ tenebitur [l].

† *Vide quæ no. Inno. in c. episcopi. extra de re. eccle. nõ alie.*

a *Vsucaptæ*, secus si deperditæ essent. vt j. l. proxi. §. hæc actio. & j. de noxa. act. electio. §. si is. & j. de petit. here. deperditũ. Videtur ergo ꝙ is qui alienauit, non erat dominus: nã tunc dominiũ trãstulisset, nec vsucapere posset: & dolo malo alienauit: aliàs non haberet locum hoc edictũ: vt hac l. §. j. Sic ergo videtur dicendũ ꝙ is qui alienauit, malæ fidei possessor erat, quia dolosus: & ita non potuit res aliena vsucapi, si mobilis fuit: quia incidit in vitium furti: vt inst. de vsu. §. furtiuæ. versi. vnde in rebus. Et ideo dicunt quidam quòd tantum in re immobili habet locum hoc edictum: & de præscri. long. tempo. hanc legem loqui dicũt: quæ & dicitur vsucapio: vt j. de vsuca. ei à quo. nec nocet mala fides venditoris, si emptor bonam fidem habeat: vt j. de pub. eum. §. prætor ait. & inst. de vsuc. §. quod autem. Et secundũ hoc in parte corrigitur: vt in regula malæ fi. pos. quæ est. l. j. C. de long. tempo. præ. & c. malæ fidei. de reg. iur. li. vj. Sed ego dico quòd habet locum hoc edictum tam in re mobili quàm in immobili: nam & res mobilis potest alienari causa mutandi iudicij: non tamen fiet furtiua vel vitiosa: quia venditor suam putat. vel si sciat, non tamen eam contrectat, sed patitur vt emptor tollat eam. vel apud emptorem est res, & venditione facta venditor emptori concedit rem habere emptam: vt inst. de re. diui. §. interdũ. Sed & dici potest ꝙ & bonæ fi. poss. erat qui alienauit, & suã putauit: nec fuit malæ fi. in possidendo: sed factus est in alienando. nã suam rem potest quis dolo alienare, vt teneatur hoc edicto: vt j. e. ex hoc. §. alienare. in verbo etiã, quod est ibi. Vel dic ꝙ bonã fidem habuit à principio iste venditor: & sic inchoauit vsucapionẽ in re mobili. & licet post incipiat habere malã fidem, nõ tamẽ interrumpitur vsucapio, nec fit res vitiosa: vt C. de vsuc. trãsfor. l. j §. hoc tantũmodo. Itẽ videtur ꝙ re vsucapta nõ possit habere locũ hoc edictũ, siue hęc actio in factũ, quia non cõpetit post annum: vt j. e. l. vel post. at res mobilis vsucapitur triẽnio, olim anno. iã vero anno elapso vsucapione cõpleta, nõ habet locũ hæc actio. Respon. verum est ꝙ non habet locũ post annum ex quo cœpit cõpetere. Sed pone ꝙ vẽditor vsucapiebat, & dum quatuor menses supereẽssent ad vsucapionem, vendidit rem: vtiq; extunc cœpit cõpetere hæc actio, & cum modicum tempus vsucapioni supereẽsset. Poterit etiam dici ꝙ annus huius actionis computatur nõ ex die alienationis, sed ex quo incepit interesse non esse factã alienationem. Vel pone quòd statim alienatione facta litẽ contestatus est actor super hac actione ex hoc edicto, ante completam vsucapionem ab emptore: & ita actio est perpetuata.

b *Locum habet.* contra alienatorem licet dominus rei potuit directo contra emptorẽ agendo vsucapionẽ interrumpere. Non ergo hic nocet negligentia vel omissio sui auxilij, quo quis potuit aduersus alium vti, ar. contra. j. vi bo. rap. l. iij. & C. de his qui à non do. ma. l. fi. Alij volunt dicere arg. illarũ legum quòd vbi incepta erat vsucapio à venditore, nõ haberet locum hoc edictum, quia fuit negligens in agendo contra emptorem ante cõpletam vsucap. Item & ea ratione, quia eodem modo res esset vsucapta à venditore, vt ab emptore: ad quod est. j. e. l. nõ solum. §. hæc actio. & s. ti. j. l. pen. & facit ad legem istam. j. vi bo. rap. si seruus. in prin. contra C. de his qui à non do. l. fi. Sol. ibi taciturnitate tacendo tanto tempore facit vt valeat manumissio, quæ nõ valuit à princip. at hic

A à principio valuit vel tenuit alienatio. nec datur hæc actio ideo quia alienauerit, sed ideo quia duriorem aduersariũ cõstituit: at ibi ideo datur, quia manumisit. præterea ibi vnũ auxiliũ est pœnale, aliud rei persecutoriũ: hic vtrũq; rei persecutoriũ: & ideo ibi facilius reus sibi præiudicat quàm hic. & eodem modo secũdo & non primo erit respondendum ad illa vi bo. rap. si seruus.

c *Dolo malo.* & sic cesset hoc edictũ: vt s. j. ibi, idq́ue data, &c.

d *Talia.* in quibus cessat hoc edictũ: vt s. j. licet causa iudicij mutandi fiat: vt j. eo. l. solum. §. si quis. & l. hoc edicto. §. fi. & j. prætor. secundum loũ. & §. qui venditori. & l. proxi. §. fi. & j. proxi. §. Accursius.

e *Fecisse.* c. alienationẽ & hoc innuit quod sequitur, neq; enim. &c. vsq; illuc, nõ tamẽ &c. & sic videtur habere locũ hoc edictum tãm solum cũ quis alienat proprietatem. nã alienatio est omnis actus, &c. vt C. de fun. dot. j. sed cõtra. j. l. non solũ. Resp. directa actio ex hoc edicto tunc solum locum habet: sed vtilis habet locum etiam pro trãslatione possessionis tantum. & secundum hunc casum expone quod subijcit. neque enim. &c. s. vt hoc edicto directo teneatur: aliàs (vt dixi) nõ esset bona ratio, sed illa esset bona: quia non facit causa mutandi iudicij. & quod dicit, omittit. s. in alium transferendo. Vel intellige hoc resp. secundum Azo. quia habuit rem pro derelicto, quod non mutat in alium iudicium: sed in nullum. vel aliter secundum Pla. vt ibi.

f *Non tamen.* ita continua. licet supra dictum sit eum teneri qui causa mutandi iudicij alienat: tamen quandoque secus & hoc dicit non tamen, &c. & superior. §. item &c.

g *Re carere*, vt donando. secus si permutet vel vendat: quia rem habere videtur.

h *Vituperanda.* vt hic, & j. de tribu. illud. §. quid tamen.

i *Vult.* ex hoc dicũt quidã quòd ita demũ habet locum hoc edictũ, si quis ideo alienat, vt eandẽ postea recipiat. vt arg. j. eo. l. fi. & C. man. l. per diuersas. in prin. Sed hoc nõ placet, & expone rem dũtaxat habere vult, vel eius pretium. Nam qui pretiũ habet, rem habere videtur: vt j. de peti. here. fi & rem. & j. de pecu. l. sed si quis. & l. non penes. {NON SOLVM.} Habet locũ hoc edictum siue alienet quis proprietatem, siue pos. & tenetur tam is qui dominium trãstulit, quàm qui possidere desiit. nisi quis iustam causam alienandi habet: vt quia valetudine tenebatur: quia tunc locum non habet hoc edictum. {ADIVRA.} Duobus modis potes intelligere hunc. §. Primo si fundum à te petere volebam, & tu meo vicino seruitutem constituisti: habet locum hoc edictum. vel aliter secundo dicas quòd in aliqua tua re immobili, puta fundo, seruitutem mihi debebas, quem alienasti: puta fundum alienasti per quẽ ducturus eram aquã: vel constabat mihi viam deberi ad fundum meum. habet locum hoc edictum. Item dicit quòd datur actio ad interesse. Item dicit quòd hæc actio quæ datur ad interesse, non est pœnalis, sed continet rei persecutionẽ: & datur heredi, quia pertinet ad rei persecutionem in heredem, aut non datur: quia datur ex delicto. & hoc dicit cum l. sequen. quæ continuatur cum ista.

k *Ad dominij translationẽ.* vnà cũ possessione. Et no. ꝙ Pla. hoc intelligit quod de possessione sequitur, si is qui nõ erat dominus volẽs dominiũ & possessionem trãsferre, sola possessionẽ trãsferat: cũ plus concedere nequeat. aliàs si quis possessionẽ tantũ velit trãsferre, cõtra est: vt s. l. proxi. dixi. q. d. nõ habet locũ hoc edictũ directum etiã pro trãslatione possessionis tantũ: vt hic, & s. d. l. proxi. dixi. {ADDITIO. Pro solu. dic quòd communiter videtur dici quòd non habet locum directa, vt in contrario, sed vtilis sic: vt hic secundum Bart. quem vide hic.

l *Non tenebitur.* q. d. nunquã habet locũ hoc edictũ. quod sic ꝓbatur: aut enim qui agit, est dominus, aut nõ. si est dominus, nõ tenetur possessor qui desierit possidere, quia non trãstulit dominiũ. si verò nõ erat dominus, non tenetur possessor: quia actoris nõ interest rẽ ad aliũ non esse trãslatam, cum ad eum

cum non pertineat: sed tamen falsum est. nam bene tenetur utroque casu, etiam si non erat dominus: si modo aliquod aliud ius in re habebat: vt hic colligitur subtiliter. & sic no. quòd hoc edictum locum habet siue agere volebam hypothecaria: siue rei vin. siue quauis personali scripto in rem.

a *Ceterum.* id est alioquin. Accursius.

b *In eo.* id est procuratores factos in rem suã, qui improprie dicuntur procuratores: vt dixi s. de procur. l. j. j. respon. Vel dic q̃ non erat futurum cõmodum victoriæ procuratoris: quia tali facto dominiũ fuit trãslatum, vt res rediret ad dominum, quandiu oportebat abesse iusta de causa. Item collige hic quòd etiam ex parte actoris locũ habet hoc edictum. nam actor consueuit sic facere procuratorem in rem suã. quod potest dici argu. infra e. l. fin. in fi. sed & reus facit: vt hic, & infra familerciscũ. l. iiij. in fin. & de noxa. l. de illo. & l. seq.

c *Ad iura.* id est seruitutes: vt instit. de re. cor. & incor. in fin. vt si constituisti seruitutẽ vicino prædio quod à te petere volebam. Et quod dicit in reali seruitute, forte idem in personali: vt vsufructu, & vsu, & similib⁹. idem si superficiem. Itẽ idem & si ius emphyteuticum alij dedisti. nam semper cum facias in fraudẽ meã, & causa mu. iu. teneris ex hoc edicto: vt supra eo. l. j. & C. de re. alie. non alie. l. fin. Et intellige hunc §. quãdo ex tua re mihi seruitutem debes, quam alienasti. & idem in omnibus alijs prædictis exemplis.

Qui alienauit ex iusta causa, non tenetur hac actione. Bartolus.

Si quis autem ob valetudinem aut ętatem aut occupationes necessarias litem in alium transtulerit, in ea causa non est, vt hoc edicto teneatur: cum in hoc edicto doli mali fiat mentio. Ceterùm [a] erit interdictum & per procuratores litigare, dominio in eos [b] plerunque ex iusta causa translato. Ad iura[c] etiã prædiorum hoc edictũ pertinet, modò si dolo malo fiat alienatio.

Hic iurisconsultus incipit exponere vltimam partem edicti. Bartolus.

Hæc actio in id quod interest competit.[d] Proinde si res non fuit petitoris,[e] aut si is qui alienatus est, sine culpa decessit, cessat iudicium: [f] nisi si quid actoris præterea interfuit. [g]

Hæc actio [h] nõ est pœnalis, sed rei persecutionem arbitrio iudicis continet: quare & heredi [i] dabitur: in heredem autem

v. PAVLVS libro vndecimo ad Edictum.

VEl similem, [k]

VI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

VEl post annũ [l] non dabitur:

VII. GAIVS libro quarto ad Edictum Prouinciale.

d *Competit.* ratione expensarum & damnorum constat. sed nunquid in ipsa re? Resp. si extat apud eum cui est alienata, tunc in ipsam rem alienans condemnatur: aliàs si in interesse singulari, ab ipso principio: vt argu. j. de rei vindi. l. qui restituere. & j. de lega. j. si fundum. in prin. & l. si quando. §. heres. & s. de dolo. arbitrio. §. j. Accursius.

e *Petitoris.* id est ad eum non pertinuit. nam & habenti personalem actionem scriptam in rem hæc datur: vt dixi s. ea. l. in princ.

f *Cessat iudicium.* quia hæc actio succedit in locum directæ: vt j. de noxa. l. electio. §. si is. & ideo sicut illa tollitur interitu rei, ita hæc: vt j. de verbo. obli. si ex legati. nisi interfuit petitoris, ratione quæstus & accessionum. vt subijcit.

g *Interfuit.* ratione quæstus & accessionum: vt infra de rei vindi. Lvtique.

h *Hæc actio.* scilicet in factum ex hoc edicto.

i *Quare & heredi.* sufficiens est, non necessaria hæc ratio. nam quandoque & quę rei persecutionem non continet, datur heredi: vt instit. de perpe. & temp. act. §. non autem omnes. Accursius.

k *El similem.* vt bo. possessorem, vel fideicommissarium.

l *El post annum.* vt j. de aqua plu. arcen. post venditionẽ. in fi. Et dicunt quidam continuum. sed M. vtilem.

m Via ratio quare datur heredi, est sufficiens, non necessaria: vt dixi.

n *Videtur.* ratio quare non datur in heredem, & bona: vt instit. de perpe. & tempo. act. §. est enim.

Ex hoc.] CASVS. Alienasti rem iudicij mutandi causa per venditionem, quã nũc exhibes: quia forte ille emptor eã tibi cõmodauit: vel aliter eã recuperasti, vsucaptam tamẽ ab emptore. teneberis quidẽ hoc edicto, nec liberaris hoc edicto: quia exhibes. {AIT PRAETOR.} Ponuntur hic verba prætoris, sed non omnia: nam quædam nobis deficiunt. & distinguitur hic quomodo accipiatur iudicium in hoc ti. cũ dicitur, causa iudi. mutã. quia oportet quod fiat alienatio timore futuri iudicij, non iudicij inœpti: quia tũc res litigiosa esset, & alienatio non valeret. & cessaret hoc edictũ. Item subijcit quis videtur alienare: sed hoc planũ est. {SI QVIS.} Alienasti rem iudi. mutan. cau. & antequam te cõuenirem ex hoc edicto, ex pristina causa recepisti illam rem. non teneris hoc edicto. Viuianus.

o *Ex hoc edicto.* cuius verba non habemus: sed sume. infra proxi. §. & s. e. l. j.

p *Non restituit.* quia vsucaptã vel præscriptam rem exhibet. sic j. ad exhib. Iulianus. §. si quis rem.

q *Quod iam.* alioquin res esset litigiosa, & non valeret alienatio: vt C. de liti. l. ij. & l. fi. ar. tamen cõtra huic. §. j. de aur. & arg. leg. si quis ita. Sed quid si iudiciũ est iam cœptũ, nec tamen est res litigiosa: vt quia non est quæstio de dominio vel quasi: vt in authen. de litig. §. j. col. viij? Respon. locum habet hoc edictũ multo magis q̃ si non esset inchoatũ: vt arg. j. de pecu. l. si postea. ADDITIO. Pro solu. dic secundum Bart. q̃ istud ideo, quia si intelligeretur de iudicio de præsenti, hoc edictum esset superfluum: quia contra alienationem factam pendente iudicio est prouisum per titu. de liti. & ideo ne istud edictum superfluat, exponitur iudicij scilicet futuri antequam res sit alienata.

r *Non erit.* alienat tamẽ: vt C. de secun. nup. si quis. §. certũ. & j. de le. ij. peto. §. fratre. Sed parcitur ei: vt hic, quia deest dolus, quia ex necessitate facit: vt & aliàs j. de fun. do. l. j. Accurs.

s *Receperit.* secus si depositarius recuperat rem depositam quam vendiderit. nam nihilominus est suo periculo: vt infra depos. l. j. §. si rem. Item secus in furto: vt infra de fur. qui ea mente. & rapina: vt infra vi bo. rap. l. pen. in quibus non valet pœnitere: quia hoc pactum est extraordinarium: illa ordinaria pacta. Accur.

Qvia.] CASVS. Emisti equum quendam à Titio: putaquem petere à te volebam: illum equum postea redhibuisti Titio: vnde nõ tenebaris hoc edicto, nisi propter hoc, &c. & ad hoc inducit quoddam simile in prin. l. seq. quod plane prosequitur. {SI TVTOR.} Pupilli tutor rem alienauit causa iudi mutandi. vtili actione tenetur tutor, nõ autem pupillus: quia &c. Viuianus.

t *Retroaguntur.* vt hic, & j. de ædil. edic. l. redhibere. j. respõ.

u *Non redhibiturus.* intellige hoc respon. secundum Ioann. quòd emptor de iure non poterat redhibere: sed concordauit cum venditore, quo casu tenetur: vt hic. si autem iure poterat redhibere, non tenetur, vt hic, etiam si aliàs non erat redhibiturus: [a] quia non videtur dolo facere qui suo iure vtitur: vt infra de reg. iur. l. non videtur. Sed Pla. intelligit hoc generaliter, etiam si de iure poterat redhibere, tenetur hoc edicto si non erat aliàs redhibiturus: & facit ad hoc respon. infra de ædil. edict. l. bouẽ. §. si quis. & infra ad l. Aquil. si ex plagis. §. penul.

a *Istud placet scrib. quia licet quis de iure faciat: si tamen facit principaliter ad damnũ alterius: facit illicite* j. de aqua plu. ar. l. 2. §. item Varus. & de dã. infec. l. Proculus.

a NAm & si. *Utilis actio.* non directa, quia alieno nomine.
b *Competit.* contra tu. vel cur. & non cõtra pupillum vel furiosum: vt ſ. de dol. ſed & ex dolo. & j. quando ex fac. tu. l. j. Alij dicunt contra pupillum vel furiosum. quod potest dici in quantum locupletiores sunt: vt ar. j. de tribu. l. iij. & sic est bona ratio quæ sequitur. ſ. vt detur vtilis, nõ directa.
c *Non possunt.* scilicet pupillus vel furiosus. Accursius.

CVm miles.} CASVS. Titius quandam actionem contra me habebat: illam autem act. cessit cuidã militi causa mu. iudi. miles ille actionẽ cœpit agere. dicit ꝙ ipse Titius debet in iudicio cõparere, & experiri: tamẽ emolumentũ quod ex illa actione procedet, habebit miles. Potest aliter poni casus, quia aliquis donauit militi act. prior dominus qui donauit experietur, nõ miles. Accursius.

Casum ponit.

d *Cum miles.* pone casum in milite cui fuit actio cessa ad aliquam rem ex causa donationis. nam miles agere prohibetur, non quia miles sit, sed quia causa mu. iu. fuit facta cessio: sed donator experitur. Sed quomodo, cum ius suum perdiderit cedendo in potentiorem: vt C. ne li. po. l. j. & l. ij. quæ sunt cõtra. ad idẽ. j. e. l. fi? Respõ. hoc fauore militis cui erat donata, vt sic rem magis quàm litẽ videatur in militem transtulisse. Item op. quomodo ager, cũ ius suum cesserit alij? nec enim aliter miles postulasset se velle agere. Respon. reconcedet miles, vel ex hac l. sibi recõceditur At vbi nõ causa mu. iu. esset cessa. donatarius aget: vt C. man l. per diuersas. in fi. Vel secundo pone casum econtra ꝙ possessor qui credebat se conueniri a me donauit rem militi: & hoc placet: & ponitur experiri pro defendere: vt j. de re iudi. l. sæpe. & sic non ob. dictæ leges. C. ne li. po. quia in actore loquuntur. Accur. ADDITIO. Tu tene primum casum in hac glos. positum secundum Iac. de Rauẽ. & Cy. in a. l. di. Ex quo no. singulariter secundum Bal. hic, ꝙ vbicunque cessio fit ex causa mutandi iudicij excedente in cessionarium, & hoc fit dolo malo causa opponendi reo duriorem aduersarium, est in dolo cedẽs: quod est no. Et in hoc est peregrinum, quia assignantur tria contraria. Primum respicit solum in litem cessionarium. Secundum quemlibet cessionarium. Tertium quòd cessionario competat ius agendi. d. l. per diuersas. in fi. & solue sicut ista glo. &c.
e *Experiri* i defendere secundum secundum casum. Accur.

SI *quis.*} CASVS. Pone quòd ego & tu habebamus rem cõmunem: volumus agere communi diui. sciui autem ꝙ ratione quarundã rerum facienda erat ei adiudicatio, qui plus ex nobis offerret. vnde quia sciui me insufficientem ad tantum offerendum pro re illa, quantum tu. ne per licitationem vinceres, partem meam vendidi cuidam diuiti, qui si velles offerre. x. offerret. xx. dicit quòd de cetero agere non potero communi diui. quia repellor per l. Licinniam: nec ille cui alienaui: nam ille repellitur per hoc edictum. Viuia.

Legis Licinnie effect.

f *Licinnia.* stulta videtur lex Licinnia, nam qui alienauit, cum desierit esse dominus, nõ potest agere, etiam si lex Licinnia nunquam audita fuisset. Respondetur, immo valuit eius prohibitio propter quædam ad quæ agitur etiam si dominium amiserit, vt fructus, & expensas: vt infra communi diuid. in summa. Et quia si dominium recuperaret, non posset agere.
g *Sed & ipse.* repetit vt addat.
h *Non audietur,* obstat enim lex Licinnia, non hoc edictum.

NAm & si obligatus soluero quod à me petere velles, huic edicto locus nõ erit. Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienauerint, vtilis alio [a] competit: [b] quia consilium huius fraudis inire non possunt. [c]

Singularis & fortis est ista lex, & breuiter hoc intendit: Actor in quem facta est alienatio causa mutandi iudicium, exceptione repellitur, & primus cedens agere compellitur. Bartolus.

XI. IDEM libro quinto Opinionum.

CVm miles [d] postulabat suo nomine litigare de possessionibus quas sibi donatas esse dicebat, respõsum est, si iudicij mutandi causa donatio facta fuerit, priorẽ dominũ experiri [e] oportere: vt rem magis quàm litem in militẽ transtulisse credatur.

Qui partem rei suæ alienat causa euitãdi iudicium diuisorium, ipsum iudicium non poterit euitare pro fructibus vel pro re: nec ille in quem facta est alienatio. Bartolus.

XII. MARCIANVS libro quartodecimo Institutionum.

SI quis iudicij communi diuidundo euitandi causa rẽ alienauerit, ex lege Licinnia [f] ei interdicitur ne cõmuni diuidundo iudicio experiatur: verbi gratia vt potẽtior emptor per licitationem vilius eam accipiat, & per hoc iterum ipse recipiat. Sed ipse [g] quidem qui partem alienauerit, communi diuidundo iudicio si agere velit, non audietur. [h] Is verò qui emit, si experiri velit: ex illa parte edicti vetatur [i] qua cauetur ne qua alienatio iudicij mutãdi causa fiat.

DE RECEPTIS * QVI arbitrium receperunt vt sententiam dicant.

TITVLVS VIII.

I. PAVLVS libro secundo ad Edictum.

COmpromissum [k] † ad similitudinẽ iudiciorum redigitur: & ad finiendas lites pertinet.

II. VLPIANVS libro quarto ad Edictum.

EX compromisso placet exceptionem [l] non nasci, sed pœnæ petitionem. [m]

Eo casu quo iudicis sententia non tenet, illo si arbitri sententiæ non paretur, pœna cum effectu non petitur. Bartolus.

III. IDEM libro tertiodecimo ad Edictum.

LAbeo ait, si compromisso facto sẽtẽtia dicta est, quo quis à minore viginti-

A i *Vetatur.* agere. est tamẽ dominus. nã & pupillus & similes nõ agũt cõmuni diui. cum tamẽ domini sint: vt j. de re. eo. & pupillorũ. Itẽ no. hic ꝙ hoc edictũ valet etiã ad exceptionẽ: vt si agat ille qui emit ab alienãte causa mutandi iudicij, exceptione repellitur. sic & ſ. tit. j. necnõ. §. exẽplo. sed forte ad actionem hoc casu vt actor teneatur ad damna. vt dixi ſ. eo. nõ solum. §. j. licet meus huius tituli videatur loqui in reo. Accur.

DE RECEPTIS *arbitris, & qui, &c.*

Quia de edendo & quedam alia præparatoria iudiciorum diximus, de iudicijs deberet dicere: sed quia arbitria tractantur vt iudicia, vt infra l. prox. idcirco de receptis de arbitris qui recipiuntur à partibus: vel econtra, id est de partibus quæ recipiuntur ab arbitrio, dicit. videreceptum: id est compromissum: vt C. de iud. l. rem nõ nouam. §. i. ibi, vel qui receptо, &c.

Compromissum. Hic nota ꝙ in omnibus iudicia imitatur tã in principio [a] ꝙ in medio [b] & quàm in fine [c] vt hic, & C. e. l. pe. §. sinautem, & §. altera. ver. licet. & de iud. l. rem non nouã. i. j. nisi aliud specialiter inueniatur, vt quia à sententia arbitri non appellatur: vt C. eo. li. Item cautio de prosequenda lite, & de restituendis expensis nõ præstatur: quia sufficit pœnã committi: vt in auth. de liti. §. ad excludẽdas, in fi. §. coll. viij. vel dic vt in auth. generaliter. C. de epi. & cle. Itẽ pupillus ex cõpromisso naturaliter obligatur: quod patet quia fideiussor accedit: vt j. e. si pupillus. quod non est in iudicio: vt C. qui le per. hã. stan. in iudi. l. j. Item ex cõpromisso nõ datur rei iudicatæ exceptio: vt j. l. proxi. Accursius.

EX *compromisso.*} CASVS. Pone ita casum: De quadam causa quæ vertebatur inter me & te, iuimus ad arbitrum, & in eum cum pœna compromisimus: postea autem ille arbiter me absoluit, deinde autem tu nihilo minus me conuenisti: nunquid ex sententia arbitri habeo exceptionem rei iudicatæ? Dicit quòd non: petere tamen possum pœnam. Viuianus.

l *Exceptionem.* scilicet rei iudi. sed pacti sic, si hoc agatur: vt j. eo. l. litigatores §. interdũ. quæ est cõtra. sed in casibus tribus etiã exceptio rei iudi. datur: vt quando iuratum est. Item quãdo partes subscripserũt. [d] Itẽ quando decẽ diebus tacuerũt: vt C. eo. l. ne in arbitris. & l. pe. quæ sunt cõtra. Vel dic ꝙ ibi nõ fuit pœna promissa in tribus casib' prædictis: hic autem sic. vnde sufficit eã peti, nisi esset actum vt tã sententia esset firma, quàm etiã pœna petatur: vt ſ. de trãsac. qui fidem & j. de verbo. oblig. ita stipulatus. in fine. Sed quod de iuramento dixi, corrigitur [e] per authen. positam. C. l. antepen.

m *Petitionem.* [f] siue certa pœna sit promissa, siue sententiari: quia tũc ad interesse agitur: vt j. e. diem. §. fi. Accursius.

Abeo.} CASVS. Gesseram tutelam cuiusdam pupilli. deinde finita tutela me conuenit, vel cõuenire voluit: vnde cõpromisimus in arbitrum: arbiter cognouit inter me & ipsum: me absoluit. quæritur an teneat cõpromissum. Et dicit ꝙ non tenet sententia ista contra minorem lata: veruntamen si minor iterum agat, pœnam nõ præstabit: restitui enim poterit. Item dicit secundo quòd arbiter cogitur ferre sententiã: & quare ad hoc cogitur, multas assignat rationes. {AIT.} Cogitur arbiter ferre sententiam postquã recepit arbitrium pœna hinc inde promissa. Et coguntur omnes qui recipiunt arbitrium, ferre sententiam, dummodo sint inferiores eo. si essent maiores vel pares, non posset eos cogere. &

non

615

non interest, susceperint in ipso magistratu vel ante. nã semper cogũtur. Itẽ dicit, quòd si filius fa. in se susceperit arbitriũ, cogi potest dare sententiam: nã potest esse arbiter de re patris, & etiam iudex potest esse de re patris: nec est curandum sit arbiter bonæ famæ vel nõ: in genu[a] an libertinus: nã infamis potest esse arbiter. ¶ SERVVM. Dicit q̃ nõ potest cõpromitti in seruũ. Sed pone, ego & tu cõpromisimus in seruum & Titium. dicit q̃ Titius qui liber est nõ potest cogi: nec dicet sententiam nisi hoc actũ fuerit nã tunc cogitur Titius. Itẽ dicit q̃ si seru[s] in quẽ fuit cõpromissum, liber factus fuit: tunc valet sententia, si consenserit in eum factũ liberũ. Itẽ dicit q̃ in pupillum vel furiosum nõ potest cõpromitti. SI QVIS. Potestas Bononiẽ. erat iudex ordinari[us] inter me & te. & dicit hic quod ipse potestas nõ potest recipere compromissum nec nos cogimur in eũ compromittere. Itẽ dicit quòd si arbiter cõpromissari[us] per sordes vel gratiam corruptus sit: non cogitur sententiam dicere. Itẽ si arbiter vituperatus est à partibus, vel diffamatus alio modo: vel si partes ad alium iuerunt iudicem vel arbitrum, nõ cogeretur talis arbiter sententiã dicere. ¶ ARBITRIVM. Duo compromisimus in arbitrum: vnus compromisit pœnam, & alter non. dicitur hic q̃ non cogitur talis arbiter sententiam dicere. & hoc dicitur hic, & in. §. vnde Iulia. ¶ QVOD AIT. dicit enim prætor cogendum arbitrum qui susceperat arbitrium, pœna vel pecunia hinc inde compromissa, nõ est vis faciendã quòd facit mentionem pecuniæ: quia siue pecunia, siue quocunque alia res fuerit in compromisso, idẽ est. Vnde si partes deponunt rem aliquam apud arbitrum de qua erat lis, vel aliam loco pignoris: cum videatur pœna compromissa, arbiter debet ferre sententiam, & etiã cogi potest. ¶ INTERDVM. De fundo erat lis inter Titium & Seium. compromiserunt in arbitrum. Titius debet. x. Seio, & econtra: quia similiter Sei[us] Titio in. x. tenebatur. Seius & Titius pacti sunt quod qui non staret arbitri sententiæ, quòd non posset petere. x. quæ ei debebantur. si alter non paret sententiæ arbitri, dicitur quòd non poterit. x. sibi debita repetere. Item dicit, cum compromisissemus in arbitrum ego pure, & tu sub conditione: pœnam promisisti. dicitur quòd nõ cogitur proferre sententiam arbiter, nisi existat cõditio: & si alter nostrũ alteri acceptauerit pœnam, non cogitur arbiter dicere sententiam. & hoc dicit vsque ad. l. idem.

a *Absoluerentur.* sec[us] si obtinuisset: vt C. de procu. nõ eo minus.

b *Commissæ.* qualiter fuit commissa? videtur enim q̃ ipso iure non teneatur minor arbitrio: sicut nec iudicio quãdo sine auctoritate curatoris fecit, sicut hic fuit: vt j. de re iud. l. acta. §. contra in defensos minores. & C. si aduer. rẽ iu. eũ & minores: quæ sunt contra. Si enim curator interuenisset, valeret arbitriũ, quod hic negatur. Sed dic aliud in arbitrio, vbi ipse naturaliter tenetur: ideoque fideiussor accedit: vt. j. eo. si pupillus. & aliud in iudicio. Et erit ratio: quia cum iudiciũ maius sit, maiori auctoritate firmandũ est. Alij distinguũt an dixerit arbiter: condemno hunc vt suum tutorem absoluat, non expresso q̃ sit minor. & tunc præsumitur maior: & ita præsumo validã sententiã, nisi probetur minor: vt C. de in integ. re fi. mi. si minorẽ. & sic hic loquitur. an arbiter dicat: condẽno hunc minorẽ vt suũ tutorem absoluat, siue non inquietet, vt

quinque annis tutelæ absolueretur, [a] ratum id à prætore non habendum: neque pœnæ eo nomine commissæ [b] petitio dabitur. [c]

Ab initio nemo cogitur arbitrium suscipere, sed post susceptum cogitur explicare. B.

Tametsi neminem prætor cogat [d] arbitriũ recipere, quoniam hæc res libera & soluta est, & extra necessitatem iurisdictionis [e] posita, attamẽ vbi [f] semel quis in se receperit arbitrium ad curã & solicitudinẽ suã hãc rẽ pertinere prætor putat: non tantũ qd̃ studeret lites finiri, [g] verùm quoniã nõ deberẽt decipi, q̃ eum quasi virum bonũ [h] disceptatorẽ inter se elegerũt. finge enim post causam iam semel atque iterum tractatam, post nudata vtriusque intima, & secreta negotij aperta, arbitrũ vel gratiæ dãtem, [i] vel sordibus [k] corruptum, vel alia qua ex causa nolle sententiã dicere: quisquamne potest negare æquissimũ fore prætorẽ interponere se debuisse, vt officium quod in se recepit impleret? [l] Ait prætor, *qui arbitrium pecunia compromissa receperit.*

Maior iudex cogit minorem, non maiorẽ vel parem. Bartolus.

Tractemus de personis arbitrantiũ. Et quidem arbitrum cuiuscunque dignitatis [m] coget [n] officio quod susceperit perfungi, etiam si sit consularis: nisi fortè sit in aliquo magistratu posit[us], vel potestate, consul [o] fortè, vel prætor: quoniam in hoc imperium non habet.

IIII. PAVLVS libro decimo tertio ad Edictum.

NAm magistratus superiore aut pari imperio nullo modo possunt cogi. † nec interest, q̃ ante, an [in] ipso magistratu arbitrium susceperint: inferiores possunt cogi. [r]

V. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SEd & filiusfamilias compelletur.

VI. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale.

QVinetiam de re patris dicitur filiumfamilias arbitrum esse. nam & iudicem [s] eum esse posse plerisque placet.

Potest compromitti in libertum, & etiã in infamem. Bartolus.

VII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

PEdius libro nono & Pomponius libro trigensimotertio scribunt partũ referre, ingenuus quis, an libertinus [t] sit: integræ famæ quis sit arbiter, an ignominiosus. [u]

A tunc præsumatur minor, & non teneat arbitrium ipso iure.

c *Dabitur.* quia obstat exceptio petita restitutione in integrum: vt §. tit. j. necnon. §. exemplo. Accursius.

d *Cogat.* sic & infra de tribu. illud. circa prin.

e *Iurisdictionis.* s. vt non compellatur quis recipere per alium habentem quamlibet iurisdictionem: sed cõtra C. de aduo. di. iu. l. sancimus. j. in glo. fin. sed tbi loquitur in delegato, hic in arbitro.

f *Vbi.* i. postquam.

g *Lites finiri.* vt hic, & C. de agri. & cen. litibus. lib. xj. & infra si cer. pet. l. quidam.

h *Bonum.* præcipue non habito respecto ad alium. vnde in hoc genere arbitrij non recurritur ad alium. vt j. pro socio. l. si societatem. & j. eo. l. diem. §. stari. Acc.

i *Dantem.* alteri partium.

k *Sordibus.* hoc casu non videtur debere cogi: vt j. eod. sed & si in seruum. §. sunt & alij. quæ est contra. Sol. hic intelligas post secreta negotij aperta cogendum. ibi non erant aperta. Vel verius hic accepit pecuniam vt sententiam non daret, vnde cogitur: ibi vt malè daret, vnde nõ cogitur secundum Ioan Sed argu. contrariũ huic respon. §. de postu. l. fi. vbi etiam post nudata secreta erit aduocatus aduersæ partis. Sed ibi speciale fauore pupillorum.

l *Receperit.* subaudi eum sententiam ferre cogam.

m *Dignitatis.* s. sit.

n *Coget.* s. prætor,

o *Consul.* hęc litera sibiipsi contradicit. nam §. dixit consularem cogendum, hic negat. Sed dic consularem esse qui habet dignitatem, nõ administrationem: vt filius consulis vel nepos. at consul est, qui habet vtrumque: vt supra de sena. l. j. Accursius.

Consularis quis.

p NAm *magistratus. Imperio.* s. magistratus. Et sic nota quod par parem cogere non potest: vt hic, & C. de ap. l. præcipimus. §. pe. & j. ad Treb. ille à quo. §. tempestiuum. & C. de le. & consti. l. digna. Sed nunquid delegatus à papa coget arbitrum qui cognoscit de suspicione sua, procedere & finiri? Respon. sic: vt arg. C. de iu. l. fi. & l. apertissimi in fin. ADDITIO. Pro hac gloss. vide ca. suspicionis, extra de offi. deleg. & c. legitimam. de appel. lib. vj.

q *Interest.* quo ad hoc vt cogi non possit à pari vel inferiori. interest tamen quo ad alia: vt infra eo. non distinguemus. §. compromissor. sed ibi non erat magistratus par vel superior qui cogitur. immo simplex sacerdos. sed ibi est alius casus.

r *Possunt cogi.* vt hic, & infra de iudi. l. iudicium.

s QVinetiam. *Et iudicem.* s. de re patris. [a] sed contra. §. de iur. om. iu. l. qui iurisdictioni. Sol. in criminali causa non potest filius esse iudex patris, vel econtra: vt à contrario sensu. l. percipitur: vt j. de iud. *in* priuatis. in ciuili autẽ causa potest esse iudex delegatus: quia vice fungitur delegantis: vt d. l. j. de iud. in priuatis. & hic. ordinarius autem non est iudex vt posit discutere causam: vt in contrario. sed tamen apud se potest fieri litis contest. vt §. de offi. præ. l. senatusconsulto. sed in casu etiam vltra lit. contest. proceditur, vt adire suspectam, & restituere hereditatem: vt j. ad Treb. ille. §. fi. & l. seq. Et est ratio: quia pater nullum incommodum sentit: vt infra. de fideicom. hered. §. sed quia heredes.

a *Not. quãliter filius potest esse arbiter in causa patris, licet non in re propria, infra eo. si de re sua. secundum Bald. Addo tex. concor. in ca. no. infames. circa. med. versi. filius etiã. 3. q. 7. & tex. ille concor. ad l.*

t PEdius. *Libertinus.* nec quo ad alia refert: vt §. de trãsac. cum hi. §. nihil. & C. de postu. l. ij. & §. de adsess. l. ij. maxime ho die: vt in auth. li. decete. §. j. col. vj.

u *Ignominiosus.* id est infamis. Et sic not. infamem arbitrũ esse *sequen.*

posse: vt hic. Item procuratorem: vt instit. de excep. §. fi. secus in iudice: vt ĵ. de iudi. l. cum prætor. §. ij. [a] & C. de dig. l. ij. lib. xij. Item secus in adsessore: vt supra de adsess. l. ij. in fi. Item secus in aduocato: vt s. de postu. l. j. §. hoc edicto. Sed an excommunicatus possit esse arbiter? Respon. quòd non, [b] propter legem dei in qua dicitur, Habendus est vt ethnicus & publicanus. Item partes non possunt secum participare: vt in auth. de priui. do. in fi. col. viij. inter hæreticos potest: vt C. de hæreti. l. quoniam. Item excommunicatus non potest esse arbiter: vt extra de re iu. ca. ad probandum. Et ar. huius litere: quia seruus non potest esse arbiter, & excommunicatus est seruus diaboli: vt in eod. tit. de sen. excom. c. nouerit. & seruus est peccati: vt C. de sen. pas. l. fi. in gl. seruo.

Si compromittatur in duos, quorum vnus non potest esse arbiter, alter sententiam dicere non cogetur, nec sententia valet, nisi esset adiectum, in solidum. Bartolus.

In seruum Labeo compromitti nõ posse libro vndecimo scribit: & est verum. Vn de Iulianus ait: si in Titium & seruum cõpromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere: quia cũ alio receperit: quamuis serui, inquit, arbiterium nullum sit. [a] Quid tamen si dixerit sentẽ B tiam Titius? pœna non committur: quia non vt recepe rit [b] dixit sententiam.

VIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SEd si ita cõpromissũ sit, vt vel alterutrius sententia valeat, Titiũ cogẽdum. [c]

Conditio arbitri inspicitur tempore compromissi. Bart.

IX. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SEd si in seruum compromittatur, & liber sententiam dixerit: puto si liber factus fecerit consentientibus partibus, valere. [d] Sed neque in pupillum, [e] neque in furiosum, aut surdum, aut mutum compromittetur: vt Pomponius libro trigensimo tertio scribit.

In iudicem ordinarium illius causa non potest compromitti, etiam eo iubente. Bar.

Si quis iudex sit, t arbitriũ recipere eius rei de qua iudex est, inve [f] compromitti iubere prohibetur lege Iulia: & si sententiam dixerit, non est danda pœnę persecutio. Sunt & alij qui non coguntur sentẽtiam dicere: vt puta si ambo debitores fuerunt, & pacti sunt ne petat quod sibi debetur [t] qui sententiæ arbitri non paruit. [u] Item

a Dic q̃ nõ potest esse iudex, vt ibi: sed arbiter sic, & p curator: vt in d. §.

b Et bene Bar. & B. poterit tamen esse arbitrator. Bar. in l. ex facto. §. si quis rogat. ad Treb. infra. & Pano. in cap. quintauallis, extra de iureiur.

a *Nullum sit.* nec etiam arbitratus eius est vllus: vt infra de verb. signi. illa verba. Vel

c Hæc vera, quia seruus potest esse arbitrator, & amicabilis compositor: ex quo requiritur merum: vt §. sed cũ facto. instit. de stipu. seruo.

forte ponitur [c] ibi arbitratus pro eo arbitrio quod est simile iudicio: vt infra eo. item si vnus. §. Idem Pomponius. Eadem de monacho item no. hic vtile per inutile vitiari: sic supra de transac. cum hi. §. si prætor. Arg. contra infra de stip. ser. sed si. sed hoc est generale vt inutilis adiectio vitietur, & nõ vitiet: vt ĵ. communia præ. proprium. Et contraria sunt specialia.

* 23.

b *Non vt receperit.* recepit cum alio, & solus dixit. Et not. hic argu. pro iudicibus delegatis vt non debeant discedere à verbis rescripti: vt hic, & infra eo. item si vnus §. item si plures. & l. Celsus. in fi. & ĵ. de exer. act. l. j. §. igitur præpositio. & infra man. diligenter. Accursius.

† Concor. tex. in cano. infames. 3. q. 7. vbi sunt verba istius §. ex quo not. q̃d nullus potest esse arbiter in ea causa in qua est iudex.

c *Sed si ita. Cogendum.* vt infra eod. l. non distinguemus. §. cum in plures.

d *Sed si. Valere.* videtur enim ex nouo in liberum compromitti. & facit. C. si rec. prouin. l. j. in fi.

e *Sed neque in pupillum.* nec in minorem. xxv. annis: vt infra eo. l. cum lege. nec in mulierem: vt C. eo. l. fina. ADDITIO. Dic hoc verum, nisi sit talis qui de iure communi vel consuetudine habeat iurisdictionem vel potestatem iudicãdi: quia tunc valide poterit in causa compromitti: vt ca. dilecti. extra eo. Bartolus.

f *In vese.* ve pro &. & sic erit tantum vnus casus, quando scilicet vellet compellere vt in eum compromitterent, secundum quosdam. Tu dic, quòd prohibet recipere volentes: & prohibet vim fieri nolentibus. Et est ratio forte ne videatur iurisdictione sibi data abuti. sed nonne de consuetudine aliter obseruatur? nam semper de hoc iudices inquirunt, an velint concorditer agere: & in se recipiunt. Ad hoc dicunt quidam, quòd corrigitur hæc lex per consuetudinem generalem: vt s. de le. & senatusco. de quibus. in fi. quod nihil est. Item per legem videtur hoc falsum quod hic. §. dicit: vt ĵ. de ope. no. nun. l. j. §. & post. & in auth. vt dif. iud. §. si vero. col. ix. quæ sunt contra. Sol. dicunt quidam hanc corrigi. Tu dic quòd non corrigitur nec consuetudine, nec lege. & loquitur in eo casu, quando in modum arbitri compromissarij vult in se recipere, vt lis cõtestetur, & de calumnia iuretur. quod fieri non debet, nec fit: sed contraria loquuntur quando amicabiliter tractat ille iudex: & sub pœna etiã ibi promitti potest: & dabit alicui quandoque minus, quãdoque plus quam dari debeat: quod nõ fieret per sententiam: & de hãc loquitur. ĵ. idem Pomponius. §. recepisse. & C. de contrahen. emp. l. fina. & xxiij. q. viij. si quis membrorum. & v. q. iij. si primates. At iure canonico videtur quòd ordinarius index potest esse arbiter de eo de quo est iudex: vt extra. de arbi. ca. cum tempore. & extra de elec. ca. causam. Idem in delegato. vt extra de præsum. c. j. & de arbi. c. fi. & de præben. c. nisi. Sed dic quòd dictæ decre. de arbitratore loquũtur. Accursius.

g *Turpitudo.* quia corruptus est per pecuniam: sed contra supra. l. iij. §. tametsi neminẽ. Sol. vt ibi. Hic tamen de quo loquitur, si sententiam dixerit, tenet. sed de dolo excipitur vt C. eo. l. arbitrorum. Secus in iudice: quia tunc per pecuniam lata, non valet ipso iure vt C. quando prouo. nõ est necess. l. venales. & de pœ. iu. l. ij. sed per gratiam tenet: vt ĵ. ad Treb. seruo inuito. §. cum prætor. Accursius.

h *Infamauerunt.* scilicet de facto. Accursius.

i *Cognita.* in causa cognitione versatur an grauis sit iniuria: vt plene dicam infra eo. item si vnus. §. j.

k *Litigatores vtrique.* l. ambo. Si autem vnus solus iudicem adiuit sponte: si quid litem cõtestatus fuit, soluitur arbitrium, & pœna committitur: vt infra eo. si quis rem.

l *Fecerunt.* not. non debent ab eo audiri quem spreuerunt: vt in authen. vt li. ma. & auiæ. §. antepe. ibi, non enim debet. &c. col. ix.

m *Compromissum.* id est nisi pœna hinc inde promissa fuerit: vt infra eo. non distinguemus. §. j.

n *Nos debemus.* alias nos debere. & tunc subaudi dicimus.

o *Alia res.* quia nomine pecuniæ omnes res significantur: vt ĵ. de verb. sig. pecuniæ. & sic accipitur. ĵ. de iure do. l. quæro.

p *Promissa.* scilicet litigatoribus inter se. sed quid si ipsi arbitro? Dicit P. non tenere compromissum. Ioan. & Azo. quòd sic. & actionem sibi quęsitam cedet parti parenti contra non parentem arbitrio. vt ar. infra de præscrip. ver. si rem tibi. §. fi. & ĵ. proxi. respon. addo quòd hoc tacite fuit actum: ergo pro expresso habendum est: vt ĵ. si cer. pet l. cum quid.

q *Si res.* de quibus erat lis: vel si non erat, debebat esse loco pignoris.

r *Eam rem.* de qua non erat lis.

s *Plenum.* id est validum.

t *Debetur.* ex alia causa, quàm de qua est compromissum.

v *Paruit.* quo casu cõtra nõ parentẽ habebit alter exceptionem.

non ex pacto. & sic est contra supra eod. l. ij. Solu. non natur exceptio rei iudi. vt ibi: sed pacti sic, vt hic. Sed huic solutioni obstat infra eodem titu. l. idem Pomponius. in fin. j. casus. Sed expones ibi literam, vt dicam. Vel dic, non nascitur exceptio in re principali, vt ibi, sed in alio loco pœnæ sic: vt hic dicitur.

a *Alter non.* vt infra eo. idem Pompo. j. respon.

b *Tot milia.* s. nomine pœnæ dare spondes?

c *Conditione.* vt hic, & j. e. nō distinguemus. §. summa.

d *Vo casu.* cū sub cōditione pœna promittitur.

e *Proferatur.* vt & infra eodem. & si qua. §. arbiter. Potest autem proferri si hoc actum fuit ab initio: vt infra eod. si cum. in princi. & l. nō distinguemus. §. fin.

f *Pomponius ait. Et si alteri.* Not. quòd si vni accepto lata sit pœna, arbiter sententiam non cogitur dicere: quia & alij videtur esse accepto lata: vt infra de accep. l. fina. Vnde cum non stetur arbitrio, nisi metu pœnæ: merito ergo nō cogitur. Accursius.

Idem. CASVS est talis: Ego & tu plures habebamus adinuicē petitiones. nam ego tibi ex quibusdam causis tenebar: & tu ex alijs causis mihi tenebaris: accidit ita quòd de meis petitionibus solum cōpromisimus: & ego etiam à te pœnam stipulatus sum, si sententiæ arbitri non starес: sed tu nullam pœnam à me stipulatus fuisti. quærebatur, an illud cōpromissum teneat? Dicit iurisconsult. certè non video vnde hæc quæstio veniat: nec video vnde procedat dubitatio. Nam si ideo dicis te dubitare, quòd de rebus vnius est cōpromissum: certe nulla est dubitatio: quia licet de vna re compromittere. Si vero quod ex vna tantum parte fuit pœna promissa. iuste dubitas, & de hoc potest dubitari. & allegat quòd debeat tenere compromissum: in fine tamen dicit quòd non tenet. {RECEPISSE.} Iste §. facit differentiam inter duo: scilicet inter arbitrum, & arbitratorem. Nam arbiter est, qui recipit officium iudicis. & promittit se litē sua sententia terminare. Sed arbitrator est, qui vult videre an inter eos componere possit: nec procedit more iudicis sicut arbiter facit. {EX COMPROMISSO.} In diebus feriatis arbiter non cogitur sententiam dicere: sed abstinere debet, sicut iudex abstinet se: nisi in casu si dies compromissi finitur. tunc enim cogitur. & si ei non liquet de causa, datur ei spatium. Item arbiter debet ordinare diem partibus: aliàs ille arbiter per superiorem cogitur omni tempore sententiam dicere.

g *Idem Pomponius.* quidam habent hic. §. idem Pompo. alij habent. l. si de meis.

h *Compromissum.* id est de his tantū, quas tibi faciebam. Acc.

i *Et de te.* id est ad te, non autem tu à me. simile. C. de fideicommissis. l. j. Accursius.

k *Ne.* id est an.

l *Cur res.* id est quæstio. sed si habes, rei: dic, scilicet moueatur quæstio. Accursius.

m *Solum.* id est solummodo.

n *Nulla ratio est.* scilicet dubitandi vel mouendi.

o *De vna re.* multo magis de omnibus controuersijs vnius.

Iulianus scribit non cogendum arbitrū sententiam dicere, si alter promiserit, alter non [a]. Idem dicit & si sub conditione fuerit pœna cōpromissa: veluti si nauis ex Asia venerit, tot milia [b]. nō enim prius arbitrum cogendum sententiā dicere, quàm conditio extiterit, ne sit inefficax deficiente conditione [c]. & ita Pomponius libro trigensimotertio ad edictum scribit.

XII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

QVo casu [d] ad prætorem pertinebit in eo forsitan solo, vt si possit dies cōpromissi proferri, proferatur [e].

XIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

POmponius ait, & si alteri [f] accepto lata sit pœna cōpromissi, nō debere eū compelli sententiam dicere.

Licet de controuersiis vnius partis tantum sit compromissum, arbiter non cogitur sententiam dicere, si ab vna tantum parte pœna promissa est: etiam si actor fuerit stipulatus. Bartolus.

Idem Pomponius [g] scribit: Si de meis solis controuersijs sit compromissum [h], & de te [i] pœnam sim stipulatus: videndum ne [k] non sit compromissum. Sed cui rei [l] moueatur, non video. Nam si ideo, quia de vnius controuersijs solum [m] compromissum est, nulla ratio [n] est.

licet enim & de vna re [o] cōpromittere. Si verò ideo, qa ex altera dūtaxat parte stipulatio interuenit, est ratio [p]: quanquam si petitor quis stipulatus est, possit dici plenū [q] esse cōpromissum: quia is qui conuenitur, tutus [r] est velut pacti exceptione [s]: is qui conuenit, si arbitro nō pareatur, habet stipulationē. Sed id verum esse non puto. neq; enim sufficit exceptionem habere vt arbiter sententiam dicere cogatur.

Arbiter est qui inter partes iudicis assumit officium, non qui amicabiliter componit. Bartolus.

Recepisse [t] autem arbitrū videtur, vt Pedius libro nono* dicit qui iudicis [u] partes suscepit, finemq; se sua sententia cōtrouersijs impositurū pollicetur. [x] Quòd si [y] (inquit) hactenus interuenit, vt experiretur [z] an consilio suo vel auctoritate discuti litem paterentur: non videtur arbitrium recepisse. [a]

Hic iurisconsultus incipit exponere illa verba subaudita per glo. quæ dicit sententiā ferre cogam. & hoc intendit: Arbiter nō potest cogi sententiare die feriata, nisi ex causa. etiam nō cogetur si sibi de causa nō liquet. h. d. cū duabus legibus seq. Bart.

Arbiter ex compromisso his diebus non cogitur sententiam dicere, quibus iudex non cogetur: [b] nisi dies [c] cōpromissi exitura [d] sit, nec proferri possit. [e] Proinde si forte vrgeatur à prętore ad

A p *Ratio.* scilicet dubitandi vel quærendi. nā inuenitur claudicare iudicium: quod esse non debet: vt j. eo. si cum. §. pe. & & ar. C. de fruc. & li. expen. l. fina.

q *Plenum.* id est validum. aliter enim ponitur infra eod. si cū. §. j. & C. de fruc. & lit. expen. l. fi. §. j. dic vt ibi.

r *Tutus est.* si absoluatur ab arbitro. Accursius.

s *Exceptione.* tacite enim videbatur compromittere ne peteret, si contingeret sententiam contra se dari. Sed non est verum quòd tacite interuenerit pactum: vt subijcit, secundum M. Sed tu dic secundum Io. quòd vere datur exceptio taciti pacti: sed tantùm ex vna parte: quod non sufficit: vt subijcit, nec enim &c. Si autem ex vtraque, vt quia sic pacti fuissent, sufficeret: & cogeretur dare sententiam: vt supra eod. litigatores. §. interdum. quæ est cōtra. Et quod dicit, sed id esse verum non puto, scilicet quòd ita teneat arbitrium, vt arbiter sententiam dicere teneatur: vt statim euidenter supponit: tenet tamen sic, vt si sponte dicat arbiter, sententia sit seruanda. in multis enim casibus arbiter non cogitur: si tamen ferret sententiā, valeret: vt supra eod. sed si in seruum. §. fin. secundum Ioann. sed secundum Azo. non tenet compromissum, etiam vt sponte dicere possit sententiam: vt C. eod. l. penul. j. respō. & §. altera. & ideo huiusmodi exceptio pacti taciti non datur etiam si sentēuam dixerit. Nec ob. supra eod. litigatores. §. interdum. quia ibi super alio fiebat pactum, & super alio compromissum. hic autem de eodem intelligitur tacitum pactum. & quod hic dicit, non sufficit habere except. scilicet vnam posito hoc quòd detur exceptio hoc casu: quod non est verum secundum eū quòd detur exceptio: sed secundum Azo puto M. melius dixisse. Accursius.

* *Species aliquam habet hæc ratio, tamet si improbetur. j. in his verbis, sed id &c.*

* *octauus*

* *aliàs l. dicere.*

t *Recepisse.* exponit nunc verbum, receperit, quod est supra eo. l. iij. §. ait prætor.

u *Iudicis.* vt supra eo. l. j. Accursius.

x *Pollicetur.* vt infra eo. qualem. §. dicere*.

y *Quod si.* pro sed.

z *Experiretur.* id est probaret.

a *Recepisse.* sed magis arbitratum: & de tali dicitur infra de noui ope. nun. l. j. §. & post. & in authen. vt dif. iu. §. si verò. coll. ix. & secundum hoc poterit iudicare, & auferre de iure vnius, & dare alteri. Vel potest intelligi hæc litera, quòd tantum volebat videre an per voluntatem posset eos concordare. Sed an cogi possit? Respon. vt C. de contrahen. emp. l. fin.

b *Non cogeretur.* vt feriatis diebus, qui enumerantur. C. de feriis l. omnes.

c *Nisi dies.* hic excipit de tempore mesium: & sic non excipit à toto. fic. s. si quis cau. l. fi quis seruum.

d *Exitura.* no. compelli iudicare propter timorem temporis: sic & reus debet subire iudicium: vt s. de procura. sed etiam. & infra de iudi. sed & si. §. sed & si dies.

e *Proferri possit.* non potest autem proferri quando non fuit actum vt possit proferri: vt j. eo. non distinguemus. §. fin. sed

tunc quando non est actum: si ambæ partes volunt proferre, debet arbiter cõsentire in se denuo compromitti, vel statim iudicare: vt j. eod. arbiter. j. §. fin. in fin.

a *Ad sententiam.* quod est quãdo dies est exitura: vt prædixit.

b *Nondũ liquere.* sed nõne ibi semper liquet? nã aut probatũ est ab actore plene: & tunc vincit. aut non: & tũc absoluitur reus: vt instit. de interdic. §. retinendæ. versic. cõmodum? Respon. immo si actor nõ probauit, nõ est liquidum ei de causa. i. quis sit dominus rei: licet sit liquidum quid debeat pronuntiare. Nam ideo quia sibi nõ liquet, pronuntiat pro reo: vt in prædicto, §. dicitur. Præterea potest esse q̃ bene probauit, & tamen nõ liqueat, quia attestationes nondum vidit. & facit infra de re iudi. Pomponius.

* *Vide Gellũ lib. 14. cap. 2. & Ascõ. in diuina.*

c *Spacium.* vt denuo cõpromittant in eũ cũ nõ fuerit actum de die proferenda: vt infra e. §. arbiter. j. in fi. Sed cõtra. j. e. si cũ dies. j. respon. Sed ibi nõ petebat arbiter se excusari propter aliquam suam necessitatem: immo iure cõmuni dicebat se liberatum, finito tempore in quo compromiserunt in eum partes: vbi nõ cogitur vt patiatur in se denuo compromitti.

d *Sed ſi. Statuere.* ad disputandũ, & definiendum. sic supra qui satisda. cogã. l. de die.

e *Prætermiserit.* scilicet statuere diem ad definiendum, cum partes consentiant.

f *Dicere.* si liqueat, & aliud nõ impediat. Io. vt quia fit dies feriatus: vt s. l. proxi. §. fi. Alij dicunt etiam vltra triennium.

sententiã[a]: æquissimũ erit si iuret sibi de causa nondum liquere[b]*, spacium[c] ei ad pronuntiandum dari.

XIIII. POMPONIVS libro vndecimo ad Q. Mucium.

SEd si compromissum sine die confectũ est, necesse est arbitro omnimodo dies statuere[d] partibus scilicet consentientibus: & ita causam disceptari. quod si hoc prætermiserit[e], omni tempore cogendus est sententiam dicere[f].

XV. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

LIcet autẽ prætor districtè edicat sententiam se arbitrũ dicere coacturũ, attamẽ interdũ rationem eius habere debet, & excusationẽ recipere causa cognita: vt puta si fuerit infamatus[g] à litigatoribus: aut si inimicitiæ capitales[h] inter eũ & litigatores aut alterũ ex litigatoribus interceſſerint: aut si ætas[i]: aut valetudo quæ postea[k] contigit, id ei mun' remittat[l]: aut occupatio negotiorũ ꝓpriorũ, vel profectio vrgens, aut munus aliquod reipublicæ. Et id Labeo.

XVI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

ET si qua alia incommoditas ei post arbiterium

g *Licet. Infamatus.* s. de facto. & plene dices. j. eo. item si. §. j.

h *Capitales.* duobus modis: siue quia mortem sibi minantur: siue de crimine capitali se accusant? vt in authen. de testi. §. si verò aliter odiosus. coll. vij. & semper, siue cum vno ex litigatoribus, siue cum vtroque.

i *Ætas.* vt infra eod. l. cum lege.

k *Postea.* quæ enim postea emergũt, auxilio indigẽt: vt j. de inter. ac. de ætate. §. ex causa. & j. de ven. inspi. l. j. in prin. & j. vt in posseſſ. leg. l. plane. Quid si ante? Respon. nõ excusatur, vt ex dictis. ll. colligi potest, & j. de vac. mu. l. pe. §. fi. Itẽ facit ad hanc l. s. de procu. l. filius. §. fi. & l. seq. & l. ante litem. cum sequen. Item no. ex prin. huius l. & ex his quę hic sunt, q̃ vbi lex nõ distinguit, nos tamẽ distinguimus: vt j. de testi. l. quæsitum. arg. cõtra. j. de publici. l. de pretio. & s. de offi. præſi. l. iij. ADDITIO. Tu dic q̃ vbi lex nõ distinguit, nec illa, nec alia, nec ratio legis, nec nos distinguere debemus: secus si per aliã legem vel rationem distingueretur. scribentes in l. de pretio. hic allega. & vide Ia. in l. quamuis. s. de in ius vocã.

l *Remittat.* s. in totum. & sic corrigitur per l. j. proxi. ibi, sed in causa &c.

m ET *si qua. Causa cognita.* Hoc versatur in causæ cognitione, vt si ægritudo, vel similis excusatio cito finiatur, proferatur dies: aliàs nõ: vt j. de iudi. si longius. j. respõ. Acc. *Arbiter.* } CASVS. Duo in me cõpromiserunt: nõ potui arbitrio vacare propter negotium meũ publicum vel priuatũ: quia necesse habui militare, vel causare. Dicit q̃ si diem non possum prolõgare, q̃ excusare debeo. aliter enim si prorogari potest dies, cogendus sum: nõ autem excusandus diem prorogare: quod sine distinctione, & sine omni excusatione facere debeo. nullum enim damnũ inde cõsequor. Sed pone, Dies cõpromissi est exacta: nec fuit actũ in cõpromisso de

A die proferenda: vnde volunt partes vt statim debeam ferre sententiam: nũquid potero me excusare à prolatione sententiæ per hoc q̃ negotijs propriis distineor? Certe non: nisi forte ratus sit ille arbiter pati iterum compromitti in se.

n *Publicum.* vt quia accusatur, vel accusat aliquẽ de publico crimine: vt j. de custo. reo. l. ij. §. fi. Sed arg. cõtra. s. si quis cau. l. sed & si. §. illud sciendum.

o *Aut priuatum.* vt quia conuenitur de aliquo crimine priuato, vt furto, vel simili: vel etiã in causa ciuili dum distringitur in alio re ditorio: vt j. de re iudi. contra pupillum. §. fi. Item si quocunque iusto modo suis negotijs impediatur: vt supra eo. l. proxi. in fi.

P *Non potest.* vt quia nõ est cautum de proferendo: vt j. eod. non distinguemus. §. fin.

B

q *Quòd si potest.* scilicet differre: quia hoc conuenit ab initio.

r *Proferre.* s. diem.

s *Ipsius.* prætoris, scilicũdum primũ casum: sed secundum secundum ipsius arbitri.

t *Futurum est.* q. d. cogetur differre siue proferre. Et dic districtione, scilicet prætoris. q. d. si est bonus homo arbiter, non expectat iussum prætoris. & sic plane. Vel dic districtione id est dãno vel incõmodo. & sic no. q̃ facilè debeo sustinere quod mihi non nocet, & alij prodest: vt j. de cui. l. in creditore.

u *Si tamen.* redit ad primum.

x *Impetret.* s. arbiter, ne cogatur. s. ad dandi sententiam. s. ea ratione, quia iudicium habet. nam hæc erat ratio quare excusare volebat, quàm si &c.

y *Compromitti.* q. d. cõpellitur pati denuo in se cõpromitti, vel statim iudicet. Nec ob. j. e. l. si cum. in prin. quia excusabat se ibi tantum iure communi, non propter suum factum: & ideo ibi non cogitur: hic autem propter suum factum.

z *Hæc.* s. dicenda sunt, vt patiatur denuo in se compromitti, si dies &c. & quando non fuit factum de die proroganda: vt s. eo. §. Accursius.

ITem. } CASVS. Si vnus litigator bonis cesserit, vel litigatores ad alium iuerunt, & ad istum postea reuertantur: non cogitur arbiter his casibus sententiam dicere. Item si plures sunt arbitri, nullus solus cogitur dicere sententiam: sed omnes simul cogi debent. Item in isto casu qui ponitur in §. isto, non valet compromissum: sed si alternatiue cõprometitur, valet compromissum. { SR IN DVOS. } Iste §. facit differentiam quando compromissum fuit inter duos: & si dissentirent, eligerent tertium: vtrum nominauimus illum tertium, necne si non nominauimus: non valet compromissum. si nominauimus, valet compromissum. { PRINCIPALITER. } An in duos possit compromitti, quæritur. Et respon. q̃ sic: & valet cõpromissum. & hoc dicit in fi. Videtur q̃ non, quia de facili possunt dissentire: sed in impari numero cõpromittitur: nõ quia sit facile omnes cõsentire: sed quia si dissentiant, inuenitur maior pars cui stetur. in duos tamen cõsueuit cõpromitti: & si dissentiant, cõsueuit eligi tertius à duobus, potestate cogente, cuius auctoritati pareatur.

a *Cedat.* quod forte ei non licet, nisi debitum confiteatur coram arbitro: vt arg. j. de ces. bo. l. pen.

b *Conueniri.* de his quæ ante habuit: vt j. de ces. bo. l. is qui. sec' pro postea quęsitis: si tamẽ aliquod idoneũ habeat emolumentum: vt instit. de act. §. fin. & j. de ces. l. qui bonis.

c *Si multo.* s. post quinquenniũ: vt instit. de litera. ob. §. multo. secundum

633

secundum quosdã. Alij dicunt post trienniũ: quia tanto tempore finitur iudicium & arbitrium: vt C. de iud. properandũ. l. resp. Vel si dies fuerit statuta in cõpromisso, venit post diẽ. Sed Ioã. dicit multũ esse tẽpus ad arbitriũ iudicis.* Et distingue hic, quia aut spreuerunt arbitrũ litigatores, & ad alium triũ receperunt, nemo[a] vnus cogẽdus erit sententiã dicere: sed aut omnes[b], aut null[o].

Si arbiter liberam potestatem sententiandi non habet, compromissum non valet: & si de pluribus nominatis alter eligitur, ille sententiam cogitur dicere. Bartolus.

Inde Põponius libro trigẽsimotertio quẽrit: si ita sit cõpromissum, vt quod Titio disceptatori[c] placet, id Seius pronũtiet: quis sit cogẽdus. & puto tale arbitriũ non valere, in quo libera facultas arbitri sententiæ[d] nõ est futura. Sed si ita sit cõpromissum, arbitratu Titij aut Seij fiet: Põponius scribit, & nos putamus, cõpromissum valere. sed is erit cogendus sententiam dicere, in quem litigatores consenserint.

Si duobus datur potestas eligendi tertiũ, si non cõsenserint, compromissum nõ valet. h.d. vel sic: Si duobus arbitris potestas assumendi tertiũ incertum tribuatur, non valet compromissum: secus si certum. Bartol.

Si in duos fuerit sic compromissum, vt si dissentirent, tertium adsumant: puto tale compromissum non valere[f]. Nam in adsumendo possunt dissentire. Sed si ita sit, g vt eis tertius adsumeretur Sempronius, valet[h] compromissum: quoniam in adsumendo dissentire non possunt.

Si in duos cõpromittatur simpliciter, valet cõpromissum: & si dissenserint, cogũtur eligere tertiũ, cui[s] auctoritati parebitur. Bar.

Principaliter[t] tamẽ quæramus, si in duos arbitros sit cõpromissum, an cogere eos prætor debeat sententiã dicere: quia res ferè sine exitu futura est, propter naturalem hominum ad dissentiẽdum facilitatem[i]. In impari enim numero idcirco compromissum admittitur, non quoniam consentire omnes facile est: sed quia & si dissentiant[k] inuenitur pars maior cuius arbitrio stabitur. Sed vsitatum est etiam in duos compromitti, & debet prætor cogere arbitros, si nõ consentiant, tertiam* certam eligere personam, cuius auctoritati[l] pareatur.[m]

Duo possunt iudicare cõtradicente tertio, vel tacente: secus eo absente. Idem in duobus iudicibus, cõtradicente tertio: dum tamen omnes iudicent. Bartolus.

Celsus quoq; libro tertio Digestorũ scribit: Si in tres fuerit cõpromissum, sufficere quidẽ duorum cõsensum, si præsens fuerit & tertius[n]: alioquin absente eo licet duo consentiant arbitrium non valere[o]: quia in plures fuit compromissum, et potuit præsentia[p] eius traliere eos in eius sententiam:

XVIII. POMPONIVS libro septimodecimo Epistularum & Variarum lectionum.

SIcuti tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu[q] absente tertio iudicauerunt, nihil valet: quia id demũ quod maior pars omnium iudicauit, ratũ est, cũ & omnes[r] iudicasse palã est.

a Nemo vnus. id est nullus solus.

b Sed aut omnes. quid si omnes præsentes sunt, & maior pars cõtrors sit: altera verò nõ concordat: nunquid sola maior dicere cogitur sententiam: & sic tertius non cogitur sententiã suã ferre: Forte hoc dici potest: vt infra ea. l. §. principaliter. ibi, in impari &c. & etiam. l. prox. ibi, sufficere quidem duorum consensum, si præsens fuerit & tertius, nec enim dicit quòd debeat tertius suam sententiã ferre: sed sufficere duorum sententiam. Sed secus in duobus iudicibus ad inuicem discordantibus, nam quilibet debet ferre sententiam: vt in authen. vt iudi. non expe. sa. iusc. col. ix. & etiam in qua plures concordauerunt, stabitur: vt j. de re iudi. duo ex tribus: in iudicio videtur secus: vt in auth. vt iu. non expe. sa. iusc. Item ex eo quòd dicit omnes, videtur quòd si vnus moriatur, finitum sit compromissum: vt arg. j. pro soc. l. actione. §. morte. Sed certe lex dicit alium substitui. j. de iudi. l. proponebatur. & l. mortuo. & C. de iud. properãdum, §. finautem vtraq;. versi. finautem in medio triennij. & de pe. iud. l. pen. secundum H. vel dic quòd istæ in iudice loquuntur, secus in arbitro: vt dices j. eo. sed & interpellatur. §. fi. & facit. j. eo. non distinguemus. §. cum in plures.

c Disceptatori. id est causidico cuidam.

d Sententiæ. scilicet dicendæ. idem in institutione, quæ non potest in alieno arbitrio pendere: vt j. de here. instit. l. illa. sed contra est huic. §. j. proxi. §. si in duos. ij. respon. Sol. vt ibi.

e Seu fieri. scilicet decisionẽ lit. & dic casum sic: Compromisimus in Titiũ, aut Seium, cõsentientibus eis: & post eligimus vnũ. Vel sic, compromittimus, & non consentitur tũc: sed postea, aliàs si non consentiatur, nõ cogitur: vt s. eo. l. iiij. §. tametsi.

f Non valere. imò videtur quòd valeat: vt j. ea. l. §. principaliter, quæ est contra. Sol. vt ibi.

g Ita sit. scilicet compromissum.

h Valet. distinguitur ergo an fuerit certus adiectus iste, vel nõ: vt j. loca. si merces. j. resp. & inst. de leg. §. tutor. Sed videtur q̃ quãdo est certus, q̃ non valet, quasi non sit in potestate duorum: vt s. e. l. idem Pompo. j. respõ. quæ est contra. Sol. secundum R. iste corrigit illum. Vel dic quòd in hoc casu nõ adimitur facultas duobus sententiæ dicendæ: ibi sic.

i Facilitatem. faciles enim sunt homines in dissentiendo: vt hic, & j. de lib. vniuer. l. j. & j. de adquir. pos. l. j. in fi. & l. ij.

k Dissentiant. in iudicando.

l Auctoritate. an solius si ab vtroq; discordet? videtur q̃ sic, vt hic. cuius auctoritati &c. sed non credo: cum & à princ. si fuisset electus cum alijs duobus, non staretur ei dicto. Nec ob. quod dicit hic, cuius auctoritati pareatur &c. quia potest intelligi quando cõcordat cũ altero ex duobus. Vel potes dicere q̃ eius dicto sit standum: licet discordet ab alijs duobus: & hoc per hanc. l.

m Pareatur. & sic valet arbitriũ. sed contra s. e. §. si in duos. j. resp. Solu. secundum Al. ibi nõ fuit consensum de certa persona, hic sic: quod nõ placet. Alij q̃ ibi initiũ arbitrij & fũdamentum potuit esse nullũ propter dissensum: at hic fundamentũ est validum: & ideo bene de fine perpenditur. ar. s. de orig. iur. l. j. & sic secundũ hoc expressa ibi nocẽt, nõ expressa nõ: vt hic, & j. de reg. iur. l. expressa. Tu dic secundum Bul. q̃ ibi nõ valet ex se, nisi consentiant in tertio eligendo. valet tamen beneficio prætoris, vt hic. Itẽ hic de adiunctione tertij nõ habet locum in pluribus delegatis: vt j. de re iu. l. duo iudices. & C. de app. iubemus sicut tribus iudicibus datis, quod duo ex consensu absente tertio iudicauerunt, nihil valet: quia id demũ quod maior pars omnium iudicauit, ratũ est, cũ & omnes iudicasse palã est. qua. sed ar. contra. C. eod. tit. de app. l. in offerendis. Item an hic tertius cogatur recipere & iudicare? Respon. quòd sic: vt C. de aduoc. di. iud. l. sancimus. j.

* *Quia auctoritate prætoris tertia certa persona adhibetur, valet compromissum, nec potest incertũ dici aliter atq; si eligenda relinquerentur duobus, in quos iam fuerit compromissum, qui vix in ea eligenda consentire possunt.* L. R.

Si in tres. CASVS. Cõpromisimus in tres arbitros. sufficit si duo cõsentiãt, si tertius autem sit præsens, valebit sententia hoc casu: si tertius absens esset, nõ valet sententia. nã eadẽ distinctio in tribus iudicibus delegatis obseruatur. h. d. cũ l. sen Et tertius. siue suã sententiã ferat: siue nõ. nã nõ exprimit hic.

o Non valere. nisi hoc actũ est vt vnus alio absente ferat sententiam: vt j. e. l. nõ distinguemus. §. cũ in plures. Et sic no. hic q̃ plus facit absentia, quàm præsentia cum contradictione. sic j. so. ma. l. ij. & l. si cum dotem. §. si pater. & j. man. si præcedente. §. Lucius. & s. de mino. l. etiã. j. §. fi. & j. de re iu. duo ex tribus. & j. l. prox. & hic. Et sunt omnes isti casus speciales. aliàs autem quod potest fieri te inuito, multo magis te absente, vel ignorante: vt j. de iniurijs. sed si vnius. §. filiofa. & j. de reg. iur. quod potest. & C. de decu. l. nominationum. lib. x. & j. de pac. do. l. quotiens. quæ sunt ar. contra.

Absentia quãdoque plus facit quàm præsentia.

p Præsentia. id est si præsens fuisset.

q SIcuti. Ex consensu. scilicet duorũ. Sed quid tertio consentiente qui abest? Respon. idem: vt in fi. huius legis.

r Omnes. nã oẽs iudicare debẽt: vt hic, & s. e. l. itẽ. §. itẽ si plures. & in auth. vt iu. nõ expe. sa. iusc. j. col. ix. Et simul: vt j. e. nõ distinguemus. §. cũ in plures. & j. de testa. l. heredes. §. finis. nisi iuret: vt s. e. l. idẽ Põpo. in fi. Vel puto etiã q̃ si vnus ferat sententiã præsentibus alijs, satis sit. Et no. hic q̃ cum aliquid est à

est à plurib⁹ faciẽdũ,oẽs facere debẽt:nec sufficit vnũ alteri cõmittere animi sui motũ:vt s̃.e.Pedius.in fi. sed ar.cõtra C. si ex pluribus tut.in rubr.& j.de admin.tut.decreto.§.fi.& j. de exer.l.j.§.si plures.ceteræ causę poterunt ferri aliquo absente:vt C.de aucto.præstan.l.fi.secundum Io. Item dic vt s̃. eo.item si vnus.§.item si plures. Accursius.

Prætor coget arbitrum vt sententiet: non autem quid iudicet. Item si quis assumatur ad iudicandum certum, non valet istud compromissum. Bartolus.

XIX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

QValem* autẽ sententiã dicat arbiter,ad prętorem non pertinere [a] Labeo ait: dummodo dicat quod ipsi videtur.[b] Et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum,vt certam sententiam [c] dicat:nullum [d] esse arbitriũ, nec cogendum sententiã dicere Iulianus scribit libro quarto Digestorum.

Sententia dicta videtur, quando per eã à tota lite disceditur. Item interlocutoria potest mutari: definitiua verò non potest mutari: nec ex causa corrigi erroris.h.d.cũ l.sequen. Bartolus.

Dicere autem sententiam existimamus eũ,qui ea mente [e] quid pronuntiat, vt secundum id discedere eos à tota [f] cõtrouersia velit. Sed si de pluribus rebus sit arbitriũ receptum: nisi omnes controuersias finierit, non videtur dicta sententia: sed adhuc erit à prætore cogendus. [g]

Vnde videndũ† erit an mutare sententiam [h] possit, & aliàs[i] quidem est agitatum,si arbiter iussit dari, [k] mox vetuit: vtrũ eo quod iussit,an eo quod vetuit,stari debeat. Et Sabinus quidem putauit posse.[l] Cassius sententiã magistri sui bene excusat: [m] & ait Sabinum non de ea sensisse sententia,quæ arbitriũ finiat: sed de præparatione causæ: vt puta si iussit [n] litigatores kalendis adesse, mox idibus iubeat. nã mutare eum diẽ [o] posse. Ceterùm si condemnauit† vel absoluit: dum arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse:[p]

XX. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale.

QVia arbiter etsi erraverit [q] in sententia dicenda, corrigere eam non potest.

Non videtur dicta sententia, si forma compromissi non est seruata.

XXI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

QVid tamen si de pluribus cõtrouersijs sumptus est nihil sibi communibus,[r] & de vna sententiã dixit,de alijs nondũ,nunquid tamen sententiam dicere Iulianus scribit libro quarto Digestorum.

* *Ex hoc tract.atu sumpta est l.si opus. de oper. noui nunc. vbi Vlpian. sic differuerat de sententia verborum. Duar.*

† *Bal. hic dicit hũc tex. non ita bene reperiri alibi ad hoc quòd arbiter potest mutare & reuocare suã sententiam interlocutoriam prætextu erroris: sed non definitiuam. Bol.*

[a] *Non pertinere.* vt cogat eum dicere æquam vel iniquam sententiam:cogit tamen dicere,vt s̃.eo.l.iij.§.j.

[b] *Videtur.*secundum legem:vt in auth.de iudic.§.omnis autem.col.vj.Non tamen dicas quòd sententia non valeat, si lex non seruauit: si modò seruauit ordinem iuris, vt C. de sen.& inter.om.iudi l. prolatam.

[c] *Sententiam.*[s] absolutoriam,vel condemnatoriam.

[d] *Nullum.*imò videtur:vt infra de re iudi.fi.conuenerit.quę est contra.Sol.ibi non conuenit qualiter iudicaret:sed renũtiauit quidam priuilegio, quam renuntiationem seruat post iudex in iudicando.

[e] *Mente.*not.in sententia debere iudicẽ habere animũ definiendi:nõ autẽ debet fatue loqui:vt hic,& C.ad l.Cor.de fal. vbi.ibi,nec vlla &c.& j.de condi.& demon. l.ij.in fi. & j.de ob.& act.l.obligationum substãtia.in fi&. C.de sen.& inter. om.iud.l.ex stipulatione.& j.de supel. leg.l.Labeo.

[f] *A tota.* no. quod dicit à tota.nam de tota controuersia debet pronuntiare damnando vel absoluẽdo:aliàs nõ valet sententia ipso iure:vt hic,& j.de do.excep.l.apud.§.itẽ quęritur. & C.de appel.l.eos.circa prin.ibi,sed omnẽ,&c. & l.amplorem.§.sancimus.ibi,& quid iudicatis.&c. & j.fami.ercis.in hoc.& C. de ordi.iu.l.j.& j. de iud. de qua re. & idẽ in pluribus cõtrouersijs:vt j.eo.quid tu men. & sic exaudi illud. C. si aduer. rem iudi.l.j. Accursius.

[g] *Cogẽdus.* vt de alijs dicat sententiã. Et no. q nõ soluitur hic quæstio ista ad plenũ, sed j.eo.l.quid tamen. Istę nec sequẽs, i.an possit mutare: sed ei similis vbi de interlocutoria ponitur,& soluitur. j. eo.proxi.§.hæc autem similiter soluetur in d. l.quid tamen.

[h] *Sententiam.* definitiuam. Accursius.

[i] *Aliàs.* exemplũ proximi dicti.

[k] *Dari.* hæc est definitiua. Accursius.

[l] *Posse.* scilicet mutare sententiam.

[m] *Excusat.* ideo quia videbatur dixisse contra ius: vt j.de re iu.l. quod iussit.in fin.& j. de pœnis.l. diui fratres.& de quæst.l.j.§. fi.Sed certe non videtur eum bene excusare:quia Sabi.aperte de definitiua sententia respõdit:quod ex eo patet, quia de definitiua sententia quærebatur.

[n] *Iussit.*qui iussus est sententia [a] interlocutoria:vt hic,& C. de epis.& cle.l.omnes.§.j.& ij.& j.de pœ.l. diui fratres.

[o] *Diem.* vt hic,& j.de re iudi.quod iussit.j.respõ. Sed cõtra C.de dila.l.siue pars.Sol.illa secundũ istã intelligitur,vt cesset iudex,nisi sententiã mutet: vt hic.vel sol. vt ibi. ADDITIO. Ex hac glo. not. q dilatione pendente cessat tã officiũ iudicis, quàm arbitri:nisi dilatio reuocetur, vel mutetur. vt in ista glo.quia super hoc non conquiescit, secundum Bald.

[p] *Non posse.* hoc tamen plene dic vt j.eod.tit.quid tamen.

[q] *Via. Etsi errauerit.* Multo magis ergo si non errauit:vt s̃.l.proxi.in fi. Sed quid si arbiter vel iudex proposuerat condemnare:& errando absoluit:vel econtra? Videtur q posse corrigere.nec enim videtur dixisse, quod mente non agitauerit:vt j.de supel.leg.l.Labeo.& de re.du.l.iij.Item arbiter vel iudex cum mente facere debet:vt s̃.eo. dicere. Sed certe hæc lex dicit contra.hæc tamen erronea ipso iure non tenet,arg.prædictarum legũ. Et vt plene habeas,dic q in accessorijs [b] potest addere,vel mutare,addendo eodem die: vt j.de re iud.l.Paulus.Item reformare:vt in princ.illius l. & in authen.vt li.ma.& auiæ.§.nos autem.col.viij. quo ad dicta tamen quandocũque:vt in eo.tit.de re iud.l.acta.sed in re principali nõ:quia functus est,&c. vt in tit.de re iud.quod iussit. in fin.& l.iudex.& hoc in iudice & arbitro, nisi per interrest. vt in minore: vt s̃.de mino.præfecti.& in sententia lata per falsa instrumenta,vel corruptos testes:vt j. de re iud. diuus. & hoc in iudice: & hoc si tenuit ipso iure, aliàs potest mutari vel corrigi:vt C.de accu.l.iiij.& C.quomodo & quãdo iud.si vt proponis.& j.l.proxi.Vel dic, [c] non potest delegatus vel arbiter: sed ordinarius sic. Nec obstat.j.l.proxim. quia non perfectè:hic sic,licet errando.

Q *Vid tamẽ.Communibus.* Relinquitur ergo,vt si cõmunes erant,vt quia depositi pro equo agebã, reconueniebas me pro

me pro expensis factis in eo: vt non teneat sententia, nisi de omnibus iterum dicatur.

a *Mutare.* de quibusdam dictam. & sic soluitur quæstio fa. §. end. dicere. §. vnde videndum. & quæ ibi præcedit, distinguitur hic ad plenum. Sed quare in superiori l. proxi. non poterit mutare, cum & ibi non teneat ipso iure? Respon. ibi est functus officio hic non: vel si hic fuit functus, non tamē perfunctus. Item an idem in iudice ordinario, qui de pluribus simul quæritionibus est aditus? Respon. non: quia licet arbiter nunquam debeat formam excedere compromissi litigatoribus inuitis, vt infra eo. non distinguemus. §. fi. & l. seq. tamen iudicium redditur in inuitum: vt j. de ver. oblig. inter stipulantem. §. si Stichum. Et ideo in quibusdam lata sententia tenet: licet de aliis nil dicat: vt supra de nego. gest. sin autem. §. fin. Vbi autem de aliis absoluit, distingue vt C. de iudi. l. ij.

desiit esse arbiter? Videam igitur an in prima cōtrouersia possit mutare[a] sententiā, de qua iam dixerat. Et multum interest, de omnibus simul vt dicat sententiā[b] compromissum est, an non. Nam si de omnibus, poterit mutare. nondum enim dixit sentētiam. quòd si & separatim,[c] quasi plura sunt compromissa: & ideo quantum ad illam controuersiam pertinet, arbiter esse desierat.

Qui pronuntiat nihil videri debitum, debitorem absoluere videtur. Bartolus.

Si arbiter Titā pronūtiasset, nihil videri Titiū debere Seio: tametsi Seiū nō vetuisset[d] petere: tamē si quid petisset, videri contra sententiam arbitri fecisse.[e] & id Ofilius & Trebatius responderunt. Solutioni diem posse arbitrum statuere[f] puto: & ita & Trebatius videtur sentire.

Sententia arbitri incerta, est nulla. Bartolus.

Pomponius ait, inutiliter arbitrum incertam[g] sententiam dicere: vt puta quantū ei debes redde. diuisioni vestræ stari placet. pro ea parte quam creditoribus tuis soluisti, accipe.[h]

Arbiter non potest pronuntiare super pœna. Bartolus.

Item [si] arbiter pœnam ex compromisso peti vetuerit: in libro trigensimotertio apud Pomponium scriptum habeo non valere.[i] & habet rationem: quia nō de pœna compromissum est.[k]

Si per arbitrium stet quo minus daretur sententia: cogitur pati de nouo in se compromitti. Bartolus.

Papinian[l] libro tertio quæstionū ait, si cum dies compromissi finiretur,[l] prolato die litigatores denuo in eū compromiserint,[m] nec secūdi compromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere si ipse in mora non fuit quo minus partibus suis fungeretur. quòd si per eum[n] factum est: æquissimum non venit iusta causa impeditus, incidit in pœnam de rigore iuris: sed de æquitate, si velit iterum compromittere, exceptione defendetur. hæc vera sunt, si arbiter suscipiat arbitrium: aliter non cogitur: reus tamen absoluetur. {SI ARBITER.} Aut actum est vbi arbiter iudicare debeat: & ibi iudicare debet: & aliter non tenentur partes eum sequi. aut non: & sic non apparet in quo loco: tunc vbi compromissum est, iudicabit. Item si arbiter iubeat partes adesse in viridariis ciuitatis, quia delicios⁹ erat arbiter, parendum est c⁹. sed si in inhoneſto loco, secus: vnde qui non venit, in pœnam nō incidit. Itē debet æqualitas in iudiciis & arbitriis obseruari. {INTRA.} Bene scis quòd qui non paret sentētiæ arbitri, ad pœnā tenetur: arg. §. ead. l. §. j. Vnde pone, Ego & tu compromisimus. tu mihi cōdemnatus fuisti. vnde cum qui condēnatus est, habeat dilationem: dicitur qualē dilationē habeas & aut arbiter nō statuit diē: & tunc habebis spatiū quatuor mensium, intra quos soluas: post q̄ teneberis ad pœnā, poteris tamen offerendo morā purgare, donec in actione ex stipulatu lis fuerit contestata, nisi interfuit actoris intra illud tempus solui. Sed si statuit arbiter diem intra quem soluas: die statuto elapso incidis in pœnam si non offeras illo tēpore: & non potes tuam moram purgare. & licet postea offeras, non remittitur pœna: nisi actor oblatum suscipiat. & illo casu si actor petat pœnam, poterit reus condemnatus opponere exceptionem doli: secus autem est quando dies nō fuerit adiectus: quia tunc mora potest purgari: vt §. dixi. {IDEM AIT.} Damnatus fui tibi ab arbitro certo die quid dare. si nō accipis ex iusta causa impeditus, dicit quidam iurisc⁹sult. me non incidere in pœnam, etsi postea non soluo tibi. sed male dixit: quia certe bene incido in pœnam, si tu me interpellas, & non dem. {IDEM.} Supra dixit de impedimento stipulatoris, nunc dicit de impedimento promissoris: qui promissor si impediatur, excusatur si non pareat. idem est si accipere noluisti. nam non committitur pœna: sed si tu velles recipere postea, nec dem: ideo incido in pœnam.

b *Quia res non est integra. Bald.*

{Si cum.} CASVS. Ego & tu compromisimus in Titium, vt iudicaret vsque ad mensem. mensis est finitus. nunquid si volumus iterum in eum compromittere, sit cogendus recipere? Et distingue: aut non stetit per eum: quo casu non cogitur. aut stetit per eum, & tunc cogitur. {PLENVM.} compromissum aliud plenum, aliud semiplenum. Plenum est quando de omnibus controuersiis est compromissum. Semiplenum est, quando de vna re tantum. Vnde dicit quod generalia verba restringuntur tantum ad id de quo cogitabamus: non autem in aliis præiudicat, licet in compromisso de vna re tantū dictum sit, & generalia verba interuenerunt. {COMPROMISSO.} Si arbiter iubeat partes adesse in popina, vel in lupanari, non tenentur ei obedire litigatores: vnde non committitur pœna, licet non pareant. & hoc dicit iste. §. & alius. j. e. sed & si in aliquem. {SI INTRA.} Compromisimus in arbitrū, ita vt iudicet vsque ad mensem. adiuimus arbitrum: ipse autē iussit quod nos iremus post mensem. licet non eamus, pœna non committitur. {SI QVIS.} Dicit hic quod si vnus litiga-

---

Contr. per ea. pt. quæ ibi not. Bart. & Bal. per tex. ibi. per ea quæ not. in auth. ex quib. caus. infa. in pr. collat. 3.

a *Mutare.* id est fingitur non dixisse. Et sic not. quòd fingitur non facti, quod non fit de iure, vt infra eo. Labeo.

b *Dicat sententiam.* id est fingitur non dixisse. Et sic not. quòd fingitur non facti, quod non fit de iure, vt infra eo. Labeo.

c *Separatim.* s. compromissum est, vt separatim possit pronuntiare. Sed quid si non apparet quid sit actum? Quidam dicunt quòd præsumitur separatim: vt arg. j. de leg. iij. i chorus. j. respon. & de condi. & demō. hæc scriptura. & j. de ver. obligat. fore debemus. alij contra: vt hic innuit. ADDITIO. Pro declaratione huius glo. distingue secundum Ia. de Ra. Aut fuit factum compromissum de omnibus litibus insimul: & tunc videtur actum vt simul feratur de omnibus simul. Si autem separatim, primo de quibusdam, postea de aliis: tunc diuersis temporibus poterat pronuntiare sententiam. & hoc videtur dicere tex. secundum Cy. & Bal.

d *Vetuisset.* scilicet expresse.

e *Fecisse.* quia sufficit hoc dixisse: vt C. de leg. & constit. l. nō dubium. cum fuerit æquipollens: vt j. de re iudi. l. in summa.

f *Solutioni statuere.* imò contra: vt infra l. proxi. §. si intra. Sol. vt ibi.

g *Incertam.* nisi in aliqua parte actorum sit certa: vt j. de re iud. in summa. & C. de senten. quę sine cer. quanti. l. iij. in fi. In casu tamen datur incerta: vt quando homo in genere petitur, vel duo sub alternatione: quia non ibi est possibile vt certa detur: vt infti. de actio. §. curare.

h *Accipe.* vt quia aliquid indebitè soluisti: & aliquid debitū.

i *Non valere.* quia dixit arbiter pœnam non peti: in aliis autem tenet.

k *Compromissum est.* scilicet in eum. sed de alio sic: vt j. eo. nō distinguemus. §. de officio. & §. fi. Acc.

l *Papinian.* libro tertio quæstionū ait, si cum dies compromissi finiretur,[l] prolato die litigatores denuo in eū compromiserint,[m] nec secūdi compromissi arbitrium receperit: non esse cogendum recipere si ipse in mora non fuit quo minus partibus suis fungeretur. quòd si per eum[n] factum est: æquissimum non venit iusta causa impeditus, incidit in pœnam de rigore iuris: sed de æquitate, si velit iterum compromittere, exceptione defendetur. hæc vera sunt, si arbiter suscipiat arbitrium: aliter non cogitur: reus tamen absoluetur. {SI ARBITER.} Aut actum est vbi arbiter iudicare debeat: & ibi iudicare debet: & aliter non tenentur partes eum sequi. aut non: & sic non apparet in quo loco: tunc vbi compromissum est, iudicabit. Item si arbiter iubeat partes adesse in viridariis ciuitatis, quia delicios⁹ erat arbiter, parendum est c⁹. sed si in inhoneſto loco, secus: vnde qui non venit, in pœnam nō incidit. Itē debet æqualitas in iudiciis & arbitriis obseruari. {INTRA.} Bene scis quòd qui non paret sentētiæ arbitri, ad pœnā tenetur: arg. §. ead. l. §. j. Vnde pone, Ego & tu compromisimus. tu mihi cōdemnatus fuisti. vnde cum qui condēnatus est, habeat dilationem: dicitur qualē dilationē habeas & aut arbiter nō statuit diē: & tunc habebis spatiū quatuor mensium, intra quos soluas: post q̄ teneberis ad pœnā, poteris tamen offerendo morā purgare, donec in actione ex stipulatu lis fuerit contestata, nisi interfuit actoris intra illud tempus solui. Sed si statuit arbiter diem intra quem soluas: die statuto elapso incidis in pœnam si non offeras illo tēpore: & non potes tuam moram purgare. & licet postea offeras, non remittitur pœna: nisi actor oblatum suscipiat. & illo casu si actor petat pœnam, poterit reus condemnatus opponere exceptionem doli: secus autem est quando dies nō fuerit adiectus: quia tunc mora potest purgari: vt §. dixi. {IDEM AIT.} Damnatus fui tibi ab arbitro certo die quid dare. si nō accipis ex iusta causa impeditus, dicit quidam iurisc⁹sult. me non incidere in pœnam, etsi postea non soluo tibi. sed male dixit: quia certe bene incido in pœnam, si tu me interpellas, & non dem. {IDEM.} Supra dixit de impedimento stipulatoris, nunc dicit de impedimento promissoris: qui promissor si impediatur, excusatur si non pareat. idem est si accipere noluisti. nam non committitur pœna: sed si tu velles recipere postea, nec dem: ideo incido in pœnam.

m *Compromiserint.* i. compromittere voluerint. sic & j. de ver. oblig. si stipulatus sum dare. Acc.

n *Per eum.* dicitur per eum fieri, etiam si iusta causa sit impeditus: vt supra eod. l. arbiter. Aliàs dicitur fieri per alium quando est in mora: vt infra de verb. oblig. si ex legati. & infra si cert. peta. quod te. & de vsu. mora. Quid si omnia sint ei nudata, licet non stet per eum? Cogitur forte[b] si sine damno est eius sequens recipere: vt argu. §. eod. l. iij. §. tametsi. & l. arbiter.

b *Quia res non est integra. Bald.*

Quæ quæstio.

a *Quæ quæstio.* scilicet vtrum compellatur, vel non.
b *Protulit.* Ante finitum diē: quod debuit facere: vt supra eo. l. quo casu. Accursius.
c *Arbiter.* scilicet idem: vt infra de preca. l. sed si manente.
d *Controuersiisve.* omnibus subaudi, & generalibus verbis. Aliter dicitur verbum plenum, infra eod. l. ita demum. in fine.
e *Disputatio.* quantum ad eorum intellectum post litis contestationem. Acc.
f *Pleno.* quantum ad generalia verba, vt quia res erat communis in quā expensæ factæ, & multa inde recepta dicebantur: ideo quia dixerunt vnusquisque, quod de omnibus quæ coram arbitro obiecta fuerūt faciat rationem: vnam tamen speciem fuerūt prosecuti: vt arg. C. de iud. l. ij. Vel posset intelligi secundum. l. C. de transact. si de certa. Accursius.

* *plenū compromissum factum sit.*

g *In compromissum.* scilicet solum: vt hic, & infra eodem non distinguemus. §. de officio. &. §. fi. & §. quæsitum. versi. item si iubeat. Sic & in transactione: vt C. de transact. l. si de certa. & supra de transact. l. qui cum tutoribus. Secus in iudiciis: vt infra de iudic. solemus. Accursius.

† *Concor. tex. in c. præceptū. 2. q. 2. tex. in c. hortamur. 3. q. 9. text. in cap. non semper. 11. q. 3.*

h *Exprimi.* id est protestari: vt infra de relig. l. at si quis. §. sed interdum. Et sic abundans cautela non nocet: vt C. de testa. l. testamentum. Azo. & infra de adi. le. l. si seruo cum libertate.
i *Non honestum.* quia inhonestum dicitur impossibile: vt infra de condi. insti. si filius. ergo nullius momenti: vt infra quæ sentēt. sine app. rescin. l. fin. Et est exemplum: vt §. ea. l. §. sed & si in aliquem.
k *Non committetur.* sed nonne iubet solutionem fieri postea: vt §. l. proxim. §. solutioni) Respon. illud facit definiendo: hic interloquendo. Sic & aliàs inutiliter datur fine itinere haustus ad fontem: vt infra de seruit. rusti. prædi. item. §. finali. Item facit §. de pœnis. l. fin. Accursius.

a *Et bene Sal. in l. contraria. dat tamen aliā.*

l *Committi.* ipso iure stricto.
m *Denegari.* ipso iure.
n *Tutum fore.* quod est verius: vt infra de doli excepti. l. apud. §. si in arbitrum. & infra de iudi. si prætor. in fi.
o *Cogendum.* cum per eum non stetit, sed per litigantem: vt simum esse cogi eū à prætore sequēs recipere. Quæ quæstio[a] ita procedit, si nihil in priore compromisso de die proferendo caueatur. Ceterùm si caueatur, & ipse protulit, [b] mansit arbiter[c].

Plenum compromissum dicitur, quando fit de omnibus litibus & quæstionibus: & compromissum generale non porrigitur nisi ad ea de quibus est iudicatum: non autem ad ea de quibus est specialiter actum. Bar.

Plenū compromissum appellatur, [d] de rebus controuersiisve [d] compositum est. nam ad omnes cōtrouersias pertinet. sed si fortè de vna re sit disputatio: [e] licet pleno [f]* compromisso actū sit, tamē ex ceteris causis actiones supereſſe. Id enim venit in cōpromissum, [g] de quo actū est vt veniret. Sed est tuti[h], si qs de certa re cōpromissum factur[h] sit, de ea sola exprimi[h] re in cōpromisso. Nō debent autem obtemperare litigatores, si arbiter aliquid non honestum[i] iusserit.

Si intra diem compromissi aditus arbiter, post diem compromissi adesse iusserit, pœna non committetur.[k]

Impeditus ex iusta causa, contra petitionem pœnæ est tutus exceptione, si paratus est denuo compromittere. Bartolus.

Si quis ex litigatorib[l] ideo non adfuerit, quòd valetudine vel reipublicæ causa absentia impeditus sit aut magistratu, aut alia iusta de causa: pœnam committi[l] Proculus & Atilicinus aiunt. sed si parat[m] sit in eundē cōpromittere, actionē denegari, [m] aut exceptione tutū fore. [n] Sed hoc ita demū verū erit, si arbiter recipere in se arbiterīū fuerit paratus. nam inuitum non esse cogendū[o] Iulianus libro quarto Digestorū rectè scribit. ipse autem nihilominus pœna absoluitur. P

In ea ciuitate ferēda est sententia in dubio, in qua factum est compromissum: vel in continentibus ædificiis, secundum qualitatem personarū. Item ciuitatis facta ad locum inhonestum, non arctat ciuitatem. Bart.

Si arbiter iussit puta in [p] uincia adesse litigatores, cū Romæ esset in eū cōpromissum: an ei impunè nō pareatur, quæritur. Et est veri[q] quod Iulianus ait libro quarto, eū

A *supra ead. l. in prin.*
p *Absolutur.* & sic arbiter non suscipiat.
q *De quo actum.* vt infra de iudic. l. si locus. & C. quomodo & quando iudex. l. si vt proponis. ij.
r *Iusserit.* sic non tenentur sequi. §. de procur. sed & hæc. §. non solum. Quid si sponte fuerunt: sed alicui præcepto ibi facto non paruerunt? Videtur idem, arg. supra de iurisdi. omni. iu. l. fi.
s *Compromissum.* vt infra de iudic. l. vbi. & de lega. j. cum res. §. sed si res.
t *In secessibus.* id est in aliquibus locis amœnis.
v *Impune.* vt §. cod. §. compromisso.
x *Opera non prebita.* id est studio. sic infra eod. non ex omnibus. aliàs aliter dicitur opera: vt infra de ope. lib. l. j.
y *Absurdum.* no equalitatem in iudiciis & in arbitriis seruari. sic C. de fructi. & lit. expens. l. fin. & C. de proxi. sac. scri. li. xij. l. in scris. & supra eod. idem Pomponius. & §. cod. sed & interpellatur. in fin. & infra man. l. iij. in fi. & §. famil. ercis. cun. l. in hoc. Secus in contractibus quandoque: vt infra de act. em. Iulianus. §. si quis à pupillo. & instit. de auctor. tut. in prin. Accursius.
z *Non sit.* ab arbitro. & in hoc differt à lege sequenti, scilicet Celsus.
a *Modicum.* quod post condemnationem reis indulgetur: vt infra de iudi. si debitori. Alij in arbitrio iudicis: vt infra de solu. ratum.
b *Vbi.* i. postquam.
c *Dederit.* id est dare voluerit.
d *Acceptum iudicium.* nomine pœnæ commissæ, non rei petitæ coram arbitro, licet quidam in hoc contradicant.
e *Vtique. Tunc solui.* No. ergo morā purgari, nisi iudicium sit acceptum per contestationem: vt supra l. proxi. in fin. & nisi interfit actoris: vt hic, & supra si quis cau. & si post tres. Sed nonne semper interest actoris tunc solui? Respon. sic: non tamen dicitur fieri deterius ius in agendo. Sed & solui quandoque non interest sua tunc: imò esset damnum: vt infra de vsuris. l. in fideicommiss. §. cum

locum compromisso ineſſe de quo actum[q] sit vt promitteretur. * Impunè igitur ei nō parebitur, si aliò loci adesse iusserit. [r] Quid ergo si non appareat de quo loco actum sit? melius dicetur eum locū contineri, vbi compromissum[s] est. Quid tamē si eo loco qui sit circa vrbē, adesse iusserit? Pegasus admittit valere iussum. quod puto ita verū esse, si & eius sit auctoritatis arbiter, vt in secessib[t] soleat agere, & litigatores facilè eò loci conuenire possint. Sed si in aliquē locū inhonestū adesse iusserit, puta in popinā, vel in lupanariū, vt Viuianus[x] ait, sine dubio impune[u] ei non parebitur. quā sententiā & Celsus libro secūdo Digestorū probat. Vnde elegāter tractat, si is sit locus, in quē alter† ex litigatoribus honestè venire non possit, alter possit: & is nō venerit, qui sine sua turpitudine eò venire possit: is venerit, qui inhonestè venerat: an cōmittatur pœna cōpromissi, an quasi opera nō præbita.[x] Et rectè putat nō cōmitti. absurdū[y] enim esse iussum in alterius persona ratum esse, in alterius non.

Vbi est pœna & non dies, admittitur purgatio moræ vsque ad litem contest. vbi vero est pœna & dies, moræ purgatio non admittitur de necessitate: sed si sponte receperit, petitio pœnæ tollitur. Hoc dicit cū duabus ll. seq. Bart.

Intra quantū autem tēporis nisi detur quod arbiter iusserit, cōmittatur stipulatio, videndū est. Et si quidē dies adiectus nō sit, [z] Celsus scribit libro secūdo Digestorū ineſſe quoddā modicū[a] tēp[y]: [p] vbi[b] præterierit, pœna ita tim peti potest: & tamē (inquit) & si dederit[c] ante acceptum iudicium, [d] agi ex stipulatu non poterit.*

XXII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

VTique nisi eius interfuerit tunc solui.[e]

XXIII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

CElsus ait: Si arbiter īra kalendas Septēbres dari iusserit, nec datum erit: licet

Pollidius. Sed si vellet reus omnem indemnitatem præstare, nunquid liberaretur à pœna? Forte sic propter æquitatem superio-

tem superioris. l. Item facit huic l. j. de iure patro. l. si libertus minorem. §. plane.

a *Cessante.* *Postea offeratur.* ſ. diu: vt j. de verb. obliga. l. ſi ita quis promiſerit. ij. §. Seia. in fi. Vel cum ius actoris ſit factum deterius ex mora, ſecundum M. vt ſ. l. ſi cum. §. ſi intra. qui eſt contra. Vel verius hic ab arbitrio fuit dies appoſitus, ibi à lege. Et ſic no. quòd mitius agitur cũ lege, quàm cũ miniſtro legis: vt ibi, & hic. Sed arg. contra C. vt intra cer. temp. l. j. & C. qui acc. non poſ. l. iij. & j. de iure pa. ſi libertus. §. planè. Item videtur quòd & ſi ab homine apponatur dies, poteſt purgari: vt ſ. ſi quis cau. & ſi poſt tres. Sed ibi circa preparatoria: hic in definitiua ſententia fuit appoſitus dies: vnde non immutatur hic: vt & argu. ſ. eo. qualem. in fi.

b *Datum non eſſe.* ſic eſt in contractibus: vt infra de act. & obliga. l. traiectitiæ. §. de illo. & C. de contrahen. & commit. ſtip. magnã.

c *Non poteſt.* quia ſpõte accipiendo renunciauit: vt ſ. ſi quis caut. l. ij. j. reſpon. & j. de le. com. l. poſt diẽ, & infra de eo. quod cer. lo. l. ſi. in fi.

d *Contra.* ſcilicet eſt de iure.

e *Vbi duntaxat.* q. d. nõ autem fuit dies appoſita: vt ſ. eo. l. iij. §. ſi intra. Accurſius.

f *Et valetudine.* vel etiã nolis: vt in fine huius legis.

g *Accipere non dem.* hoc ſtatim corrigitur.

h *Sed ipſe.* ſ. Celſus.

i *Duo eſſe arbitri præcepta.* id eſt ſub vno præcepto duo intelliguntur tacite: non tamen ſunt duo: vt j. de condi. & demõſt. hæc ſcriptura. & de lega. iij. fideicom. §. ſi filio à patre. Alioquin ſi diceres duo, videretur valere hæc ſtipulatio, hodie x. Romæ dare ſpõdes? cum ſimus Bononiæ, ratione illius partis, quòd ſit dandum, quòd tamen falſum eſt: vt inſti. de verb. oblig. §. loca.

ADDITIO. Dic quòd ibi in tali ſtipulatione concepta eſt vitiũ in parte à principio ratione impoſsibilitatis loci: ideo in totum vitiatur. hic verò in præcepto arbitri nihil eſt vitioſum, & ideo in totum valet. Bal.

k *Quod non dat.* & ſic poſterior mora nocet: vt hic, & infra de peri. & com. rei vendi. l. illud. & de act. empt. ſi ſterilis. §. cum per venditorem. in fin. & l. ſi per emptorem. Sed an interpellatio exigitur. Reſpon. ſic: vt infra de verb. oblig. l. ſi ſeruum. §. ſequitur.

l *Quantum in ipſo.* ſupra poſuit de impedimento ſtipulatoris: nunc de impedimento promiſſoris: non tamen bene explicat. Tu ergo dic quòd ſi promiſſor impediatur caſu fortuito, quominus pareat interlocutoriæ ſententiæ arbitri, excuſatur: vt ſ. ſi cum dies. §. ſi quis ex. Idem ſi definitiuæ: vt hic. nam ſic in iudicijs ſeruatur: vt ſ. ſi quis cau. l. ij. §. ſi quis ſe. quibus arbitria comparantur: vt ſ. eod. l. j. at in contractibus promiſſor non excuſatur: vt infra de verb. oblig. continuus. §. illud. & j. de nau. fœn. l. fin.

m *Non committi.* vt infra eod. arbiter kalendis. in fin. Idem eſt in vſuris quarum curſus nondum cœpit. Impeditur enim

poſtea offeratur, a attamen ſemel commiſſam pœnam * compromiſſi non euaneſcere: quoniam ſemper verum eſt, intra kalendas datum non eſſe. b ſin autem oblatum accepit: pœnam petere non poteſt, c doli exceptione remouendus. Contrà d vbi duntaxat e dare iuſſus eſt.

Si caſu vel facto creditoris ſteterit quominus intra diẽ pecunia ſoluatur: ex poſteriori mora rei pœna cõmittitur. Bartolus.

Idem ait, ſi iuſſerit me tibi dare, & valetudine f ſis impeditus quominus accipias, aut alia iuſta ex cauſa: Proculum exiſtimare pœnã non cõmitti nec ſi poſt kalendas te parato accipere nõ dem g. Sed ipſe h rectè putat duo eſſe arbitri præcepta: i vnum, pecuniam dari: aliud intra kalendas dari. Licet igitur in pœnam non cõmittas quòd intra kalendas non dederis, quoniam per te non ſtetit: tamen committis in eã partem, quòd non das. k

Idem ait, nihil aliud eſſe ſententiæ ſtare poſſe, quàm id agere, quãtum in ipſo l ſit, vt arbitri pareatur ſentẽtiæ. Idem Celſus ait, ſi arbiter me tibi certa die pecuniam dare iuſſerit: tu accipere noluiſti: poſſe defendere ipſo iure pœnam non cõmitti m.

XXIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SEd ſi poſtea ille paratus ſit accipere, nõ impune n me non daturum. non enim ante feceram. o

Licet non valeat ſententia: valet prorogatio diei. Item diem prorogare intelligitur cum omnibus qualitatibus præcedentibus: de quibus nihil poteſt mutare. Bart.

XXV. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

LAbeo ait: ſi arbiter, cum in compromiſſo cautũ eſſet, vt eadẽ die de omnibus ſententiã diceret, & vt poſſet diem proferre, de quibuſ dã rebus dicta ſententia, de quibuſdam non dicta, diem protulit, valere prolationẽ: ſententiæque eius poſſe impune non pareri. P Et Pomponius probat Labeonis ſententiam. quod & mihi videtur: quia officio in ſententia functus q non eſt.

Hæc autem clauſula, *diem cõpromiſſi proferre*, nullã aliã dat arbitro facultatẽ, quàm diem prorogãdi: & ideo cõditionem r primi s compromiſſi neque minuere neque immutare poteſt: & ideo cetera quoque diſcutere, & pro omnibus vnam ſententiam ferre debebit.

In prorogatione termini debent fideiuſſores iterum promittere: vel alij ſimiles adhiberi. Bartolus.

Si per fideiuſſorem fuerit cautum in primo cõpromiſſo: & ſequens ſimiliter proferendum Labeo dicit. Sed Pomponius dubitat, vtrum ijſdem, an & alijs tam idoneis. Quid enim, inquit, ſi ijdem fideiubere noluerint? Sed puto ſi noluerint fideiubere, tunc alios non abſimiles t adhibendos.

XXVI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

A ne incipiat ſola oblatione: vt C. de vſur. l. ſi non ſtat per tenam & hic nondum cœperat pœna deberi. Si verò curſus vſurarum cœpiſſet: opus eſſet oblatione, conſignatione & depoſitione. vt infra de vſur. l. j. §. fin. & infra de admi. tu. tutor pro pupillo. §. fin. & C. de vſur. l. ſi creditrici. & ita contingeret liberatio: vt C. de ſol. l. obſignatione. Niſi nondum perdita pecunia obſignata debitor cõuentus vt ſoluat, differat ſoluere: vt j. de vſur. l. debitor. Vel ibi in ſuos vſus conuertit poſtea. Sed argu. duo ſunt quòd etiam in vſura curſura vel vitanda neceſſaria ſit conſignatio: vt C. de pact. inter emptorem & ven. l. ſi à te. & C. de iure emphy. l. ij. in fi.

n *Sed ſi poſtea. Impune.* niſi perierit pecunia: vt infra de ſolu. l. qui decem. j. reſpon. Accurſius.

o *Ante feceram.* quod arbiter iuſſerat. Azo. & facit infra de noui operis nun. l. prætor. §. penul. Accurſius.

B

C

D

LAbeo. } CASVS. Compromiſimus ego & tu in Titium, vt iudicaret in menſe de omnibus quæ in compromiſſo continebantur: & quòd poſſet prorogare iſte Titius, de quibuſdam iſte Titius dicit ſententiam; de quibuſdam non. dicit quòd non valet ſententia, ſi actum fuit vt de omnibus iudicaret eadem die: & ideo ex integro iudicabit: vt ſupra eo. quid tamen. & reſpectu diei prorogatio valet: & licet dies prolata ſit, omnia tamen debent manere in priſtino ſtatu. Vnde ſi in primo compromiſſo fuerunt fideiuſſores: & in ſequenti compromiſſo debent eſſe fideiuſſo. ſimiles priorib' ſi iſti priores nolunt fideiubere. & eſt ratione, &c.

p *Non pareri.* quamuis tenuerit prolatio: non tamen tenuit pronuntiatio: & ſic pro parte tenuit iudicatum: pro parte non tenuit. Sed contra infra fam. erciſc. l. in hoc. Sol. hic ſunt plura capitula, vnde tot ſententiæ: vt ſ. eo. quid tamen. ibi, vnum. Vel dic, non eſt definitiũm proferre diem.

q *Functus.* aliàs non poſſet iterum iudicare: vt hic, & infra de re iudic. index.

r *Condtionem.* id eſt conuentionem, vt eadem die de omnibus proferret.

s *Primi.* primum & ſecundum dicitur habito reſpectu ad fideiuſſores, qui renouantur, cum primi ad tempus fideiuſſerint: eſt tamen vnum, cum intra diem primi ad tempus prorogetur ſecundum: vt j. proxi. §. & j. de precario. ſed & ſi manente. & ſ. eo. ſi cum dies. j. reſpõ. Sic & aliàs dicitur finitum matrimoniũ quantum ad ſocerum & nurum, nõ quo ad maritum & vxorem: vt j. de don. inter virum & vxo. l. cùm hic ſtatus. §. ſi ſocer nurui.

t *Non abſimiles.* nor. æque bonum dandum & recipiendum: vt ſ. quod metus cauſa. l. illud. §. penul. & j. de conſtitu pecunia. l. qui autem. §. penul. & infra locati l. ſi quis domum. j. reſpon. & infra de relig. l. j. §. locum. & C. de præpo. agen. in rebus. l. agentes.

a NE *in potestate.* scilicet si diceremus alios non debere recipi primis nolentibus se obligare. sic ĵ. quod vi aut clã.l.ij.& ĵ.eo.si quis rem.& l nõ distinguemus.§ itẽ si quis. vers.illud.in prin.& s̃.de iurisd.omn.iudi.l.si idem. §.j.

b *Si decesserint.* sic infra vt in pos.le. l.plane.

Idem. ❴ CASVS. Actum erat inter partes, vt arbiter posset prorogare diẽ. Dicit hic quòd arbiter potest hoc casu diem prorogare præsentibus partibus, & etiam absentibus: dũ tamen parti absenti manifestet: vel per epistolam hoc denuntiet. ❴ SI HEREDES.❵ Habebã plures petitiones, vel vnã contra Titiũ scilicet.cõpromisimus in arbitrũ cum pœna, nisi staremus sententiæ arbitri: non autem diximus de heredibus, ad quos bona erant peruentura: vel de alijs: postea autẽ moritur alter nostrum. dicit quòd extinguitur compromissum. Sed pone, cum arbiter iussit me dare, decessit: heres autem meus paratus erat dare. dicebat Labeo eum non esse admittendum: immo pœnam cõmitti dicebat: quod falsum est. ❴ STARI.❵ Si arbiter condẽnauit quem absoluere debebat, vel econuerso: stari debet eius sententiæ: quia sibi debet imputare qui talem elegit: & ita vult quidã imperator. ❴ SI PLVRES.❵ Quatuor erant arbitri, duo tulerunt vnam sentẽtiam. puta duo condemnauerunt: alij duo absoluerunt. non valet sententia. Sed pone quòd erant tres, & duo sententiam tulerunt: & alius tertius aliam. hic sententia plurium valebit. Vnde si vnus sententiauit in xv. & alius in x. tertius in v. sententia eius qui de v. pronuntiauit, valebit. ❴ SI QVIS.❵ Committitur pœna si stetit per litigatorem quo minus sententia feratur: siue non pareat dictæ sententiæ, siue prohibeat arbitrum ferre sententiam. ❴ PROINDE.❵ Cum pœna non promittitur, non potest arbiter iudicare, si non dicat coram litigatoribus, nõ valet sententia, nisi actum fuerit: quia tunc potest. Item dicit quòd ille videtur dicere sententiam coram præsentibus partibus, qui dicit eam coram partibus sapientibus, id est iudiciũ animi habentibus: aliàs secuset. ❴ SED SI POENA.❵ Siue certa pœna, siue incerta promittatur, valet compromissum: & agitur contra inobedientem & hoc dicit cum l.seq.

NE in potestate[a] sit fideiussorum postea se nõ obligantium, vt pœna committatur. Idemque & si decesserint[b].

Interlocutoria quæ causæ cognitionem non desiderat, absente parte potest proferri. Bartolus.

XXVII. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

Idem proferre vel præsens vel per nuntium[c] vel per epistulam potest.

Compromissum nõ transit ad heredem, B *nisi sit actum. Effectus autem sententiæ arbitri ad heredem porrigitur. Bartolus.*

Si heredis mẽtio vel ceterorum facta in cõpromisso non fuerit, morte[d] soluetur cõpromissum. Nec vtimur Labeonis sententia, qui existimauit si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit, & is decesserit antequam daret, pœnam committi, licet heres eius paratus sit[e] offerre.

Sententiæ arbitri etiam iniquæ est parendum metu pœnæ. Bartolus.

Stari autem debet sententiæ arbitri quam de re dixerit, siue æqua siue iniqua[f] sit: & sibi imputet[g] qui compromisit. Nam & diui Pij rescripto adijcitur, vel minus probabilem sententiam æquo animo ferre debet.

Si arbitri pares numero discordant, non valet sententia: aliàs statur dicto maioris partis. Item omnes videntur in minorem A *statutiones. scilicet expressè: vt ĵ. de app. l. si expressim. Et si solenniter lata: vt C. de senten. l. prolatam. Et dolo arbiter erreat: alias non est ei necesse stari: vt ĵ. eod. tit. l. ita demum, & C. eo. l. arbitrorum.*

g *Imputet.* vt s̃. de mino. cũ mãdato. & ĵ. de insti. sed & si quis. in fi. Sed aliud in iudice ordinario, vel delegato, à quo etiã appellatur si videatur iniqua: vt s̃. qui satisd. cogan. l. arbitro. In casibus tamen sententiam iudicis etiã æquo animo ferre debet: licet non sit æqua: vt habetur C. quando prouo. nõ est necess. l. fi. & C. de asser. tol. l. j. ĵ. j.

summam consentire. Bartolus.

Si plures* arbitri fuerint, & diuersas[h] sententias dixerint: licebit sententia eorum non stari. sed si maior[i] pars consentiat, ea stabitur: alioquin pœna cõmittetur. Inde quæritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris vnus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, qua sententia stetur. & Iulianus scribit quinque debere præstari: quia in hanc summam omnes consenserunt[k]. †

Arbiter nõ potest ferre sententiam parte absente etiam per contumaciam, nisi sit actum. Item qui impedit arbitrum sententiare: incidit in pœnam ac si sententiæ non pareret. hoc dicit. Primò ponit dictum. Secundò illud probat per rationem. secunda ibi, proinde. Bartolus.

Si quis litigatorum defuerit: quia per eum[l] factum est quo minus arbitretur, pœna committetur[m]. Proinde sententia quidem dicta non corã litigatoribus[n], non valebit: nisi in compromissis hoc specialiter expressum sit, vt vel vno vel vtroque absente sententia promatur[o]. Pœnam autem is qui defuit committit[p]: quia per eum factum est quo minus[q] arbitretur.

Corã aliquo dicitur quid fieri, si est præsens, & intelligit. aliàs secus. Bartolus.

Corã autẽ dicere sententiã

h *Diuersas.* quia vnus cõdemnauit, alter absoluit: vt differat à sequẽti casu. Et vt plene habeas, dic, aut sunt tres iudices, vel arbitri: & tunc pluriũ sentẽtia tenet. vt s̃. e. l. itẽ si. §. fi. & l. seq. Si autem pares, tunc in arbitris nõ valet: vt hic. In delegatis est in pẽdenti, donec maior approbet vnã: vt ĵ. de re iudi. l. duo. In ordinarijs, si causa est liberalis, tũc illius sentẽtia valet, qui pro libertate dedit: aliàs pro reo: vt ĵ. de re iud. l. inter pares. nisi euidenter iniqua sit quę pro reo datur: vt ĵ. de inoff. testa. si pars. in fin j. respon.

i *Maior.* sic s̃. de pact. l. maiorem. & præcedenti. §.

k *Consenserunt.* nã maiori summæ minor inest: vt hic, & ĵ. de re iudi. inter pares. in fin. & de adi. le. l. ij. §. si quis plus quam. Sed quid si vnus in v. duo in x: dicit Octau. prævalere duorũ sententiã. Ego contra: imò prævalet sententia in v. vt hic. Item, an idẽ in testibus si vnus dicit, hæc res valet c. & non plus. duo dicunt, immo valet. cc. ego in testibus cõtra: quia duobus adserentibus adfirmatiuã magis creditur, quàm etiã decem negatiuã proponentibus. Item in præscriptione vnus dicit: vidi ipsum possidere per decem annos, alius per xxx. & tertius dicit per xl. nũquid stabimus dicto istorũ vltimorum? Et certè sic, secundũ Ia. Sed & in arbitris cõsideratur numerus tantum. q. d. non illud adfirment, vel negẽt. Et tantum valet si dicant illi, credimus ita pronuntiandum: ac si dicerent, ita ius dicit: vel, ita est. Nã & si dicat, pronũtio non debere, valet: vt s̃. e. quia tamen. §. fi arbiter. quod non est in testibus: vt C. de probat. actor. quia de adfirmatiuis tantum: sed arbiter de vtroque. Quid etiam in duobus arbitris, si vnus. v. alter. x. dicat: dicã in v. valere: vt hic, & ĵ. de re iudi. inter pares. in fi. Accursius.

c *Vel per nuntium.* secus in dilatione. vt C. de dila. à procedente. Item not. quòd interlocutoria potest dari per alium: secus in definitiua, nisi in casu: vt C. de senten. ex breuicu. re. l. ij. in fin.

d *Morte.* vnius litigatoris. Idem si arbiter: vt no. ĵ. e. sed & interpellatur: in fin. sic & societas: vt inst. de societa. §. manet. aliàs regulariter omnia tenent heredes quæ defunctum: nisi speciale contra inueniatur: vt infra de prob. l. si pactum. Sed quid si plures ex vna parte compromiserunt: & vnus eorum decessit? Respon. si causa erat indiuidua, soluitur, si diuidua, aut fuit actum vt simul de tota. aut de omnibus iudicet: & tunc idem: aliàs non: ar. s̃. eo. quid tamen.

e *Paratus sit.* quasi videatur ad solum defunctum pertinere arbitrium: vt nec heres soluendo possit euitare pœnam, sed solus defunctus: quod falsum est. nam & heres soluendo se liberat à pœna, cum sit eadem persona cum defuncto, vt in auth. de iureiur. à mo. præ. §. j. col. v.

f *Siue iniqua.* dummodo non sit contra leges, & sacras con-

l *Quia per eum.* nunc incipit respondere.

m *Committetur.* vt C. eo. l. ij.

n *Litigatoribus.* non ergo contrahitur eremodicium in arbitrio sicut in iudicio? & in hoc differt. Et est ratio, quia iam cõmissa est pœna: & sic solutum est arbitrium.

o *Promatur.* si est pœna promissa: vt in singulas causas committatur, potest esse quod dicit: aliàs cum sit solutum, quomodo valebit: vt ĵ. eo. nõ distinguemus. §. compromisso? Vel dic quòd erat actum vt etiã non citata parte: & quod sequitur, pœnam, &c. non refertur ad proxi. §. Vel dic, quãdo hoc agitur tacitè: videtur agi, vt propter contumaciam quia non venit, non cadat in pœnam. & quod subijcit, pœnam, &c. nõ refertur ad proxi.

p *Committit.* quando hoc non est actum.

q *Quo minus.* & sic tenebitur ad pœnam, ac si pronuntiatum esset, & non paruisset sentẽtiæ: sic infra de statulibe. l. statuliberos. j. in fine.

Corã.

videtur, qui * sapiẽtibus[a] dicit. Ceterùm coram furioso vel demẽte nõ videtur dici. Item corã pupillo[b] nõ videri sententiam dictã, nisi tutor præsens fuit. & ita de his omnibus Iulianus libro quarto Digestorũ scribit. Et si quis præsens arbitrum sentẽtiam dicere prohibuit[c], pœna cõmittetur.

Si compromissum est stipulatione vallatum, absque adiectione pœnæ: arbiter cogetur sententiam dicere. Bartolus.

Sed si pœna non fuisset adiecta compromisso, sed simpliciter sententia stari quis promiserit: incerti[d] aduersus eum foret actio.

XVIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

NOn autem interest, certa an incerta summa cõpromissa[e] sit: vt puta *quanti ea res erit.*

Si ab eo petatur ad quem exceptio rei iudicatæ porrigitur, pœna compromissi cõmittitur: aliàs secus. Bartolus.

XXIX. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

ADuersus sententiã arbitri fit, si petatur ab eo à quo arbiter peti vetuit[f]. Quid ergo si à fideiussore eius petatur, an pœna cõmittatur? & puto cõmittitur: * & ita Sabinus scribit: nã[g] τῇ δυνάμει * à reo petit[h]. sed si cũ fideiussore cõpromisi[i], & à reo petatur: nisi interfit[k] fideiussoris, nõ committetur.

Is cuius facto soluitur cõpromissum, incidit in pœnã. Itẽ pœna quæ apponitur loco cõtẽptus, potest peti vna cũ principali. Bar.

XXX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SI quis rẽ de qua cõpromissum sit, in iudiciũ deducat: quidam dicunt prætorẽ nõ interuenire ad cogendum arbitrũ sententiã[l] dicere: quia iã pœna nõ potest esse[m], atq; si solutũ[n] est cõpromissum. Sed si hoc obtinuerit[o]: futurũ est vt in potestate eius quẽ pœnitet cõpromisisse, sit cõpromissum eludere[p]. Ergo aduersus eũ pœna committẽda est, lite apud iudicẽ suo ordine peragẽda[q].

Pœna compromissi habet in se tacitam conditionem, vt contra eius exactionem doli obijciatur exceptio. Bartolus.

XXXI. VLPIANVS libro tertiodecimo ad Edictum.

ITa demum autem committetur stipulatio, cũ aduersus[r] eã quid fit, si sine dolo malo stipulantis factũ est. sub hac enim cõditione[s] cõmittitur stipulatio, ne quis doli sui prẽmium ferat[t]. Sed si quidem compromisso adijciatur, *vt si quid dolo in ea re factum sit*[u], ex stipulatu cõueniri qui dolo fecit potest. Et ideo si arbitrũ quis corrupit vel pecunia, vel ambitione, vel aduocatum diuersæ partis, vel aliquem ex his quibus causam suã cõmiserat[x], ex doli clausula poterit cõueniri: vel si aduersarium callidè circumuenit. Et omnino si in hac lite dolosè versatus est: locum habebit ex stipulatu[y] actio. & ideo si velit de dolo actionem[z] exercere aduersarius[a]: non debebit, cum habeat ex stipulatu actionẽ. Quòd si huiusmodi clausula in compromisso adscripta non est, tunc de dolo actio vel exceptio[b] di in pœnã. & hoc cũ de dolo nihil diximus: habebo ex stipulatu act. nõ autẽ possem agere de dolo. si autẽ de dolo nihil diximus: hoc casu si dolus cõmittatur, datur de dolo act. vt in j. respõ. huius l. dixit. In fine dicit ꝙ illud cõpromissum quod habet intentionẽ doli. i. ne dolus cõmittatur, planũ est.

a *Sapientibus.* id est habentibus plenum animi iudicium, nec exigo quòd iurisconsulti sint ibi: vt C. de postu. l. velamento. sic j. de verb. ligni. l. coram.

b *Pupillo.* quid de aduleſcẽte? dic idem quod in pupillo, si habet curatorem, alias nõ: vt C. de in integ. re. mi. si curatorem. Et sic nõ tenet hic arbitriũ in præiudicium pupilli, sed in aliorum, puta fideiussorũ prẽiudicium fieri potest: vt j. eod. si pupillus. Vel dic ꝙ hic cõpromissum fuit cũ tutore: cũ eodem ergo finiri debet ibi sine eo. At denuntiatio in causa euictionis etiam pupillo fieri potest: vt j. de euic. l. si dictum. §. fin.

c *Prohibuit.* & sic prohibuit cum effectu, vt non feratur sententia: aliàs non nocet: arg. §. quod quisque iur. l. j. in fine. Sed si ei nõ pareat, tenetur ad pœnã, ideo quia nõ paret: nõ quia prohibuit.

d *Incerti.* i. cõdictione certi quæ datur ad incertum, id est ad interesse. sic §. si quis in ius voc. non ierit. l. fin. Alij dicunt quòd ex stipulatu: vt instit. de verb. obl. §. j. & pe. Sed an hic cõpellatur pronuntiare, cum non sit pœna promissa: Pe. dicit quòd non: vt j. eo. non distinguemus. §. j. Io. cõtra: vt ar. j. l. proxi. Accursius.

e *NOn autẽ. Compromissa.* nam vtrobique tenet arbitriũ: sed in agendo est differentia, vt dicunt, vt in altero agatur ex stipulatu: altero cõdictione certi: quod non est verum: vt §. §. proxi. dixi. Item ar. contra. huic. l. inst. de leg. §. tutor. & infra de testa. tu. l. tutor incertus.

f *Vetuit.* vel ab herede eius, cum sit eadem persona.

g *Nam. τῇ δυνάμει.* i. per quandam (vt ita dixerim) possibilitatem à reo petit: cum si fideiussor soluat, contra reum actionem habeat. Alcia. lib. 2. dispunc. ca. 9.

h *Petit.* id est petere videtur. Et sic videtur fieri, quod per obliquum fit: vt j. de condit. insti. quæ sub conditione. §. pe.

i *Compromisi.* scilicet ego actor.

k *Interfit*, veluti si in rem suam: vt §. de pac. l. sed & si fideiussor. vel si erant socij. j. de lib. leg. l. si quis reum. Sed nonne idem econtra in reo: vt si à fideiussore petatur, non aliàs cõmittat actor pœnam, nisi rei interfit? Respon. sic: vt §. de pac. l. quod dictum. & l. fideiussoris. Sed ideo in hoc casu tantum dicitur hoc, quòd raro contingit interesse fideiussoris à reo non peti: sed econtra sæpe: ar. §. de legi. & sena. l. nam ad ea.

SI quis. } CASVS. De quadam quæstione quæ erat inter me & te, iuimus ad arbitrũ, & compromisimus cũ pœna: postea autem alter nostrum discesit ab arbitro: & corã iudice aduersariũ vocauit. fuerũt quidã sapientes, qui dixerũt in isto casu ꝙ nõ debet arbiter sententiã dicere. & hoc bene dixerũt: nec etiã pœnã cõmitti: sed in hoc male. nã si pœna nõ cõmittetur: quilibet sic posset arbitrũ eludere. §. ad iudiciũ

DIuersus. } CASVS. Debebas mihi. x. pro quibus fideiussor interuenerat. compromisi tecum. si tu absolueris, & petam à fideiussore, cõmittitur pœna: nisi interfit fideiussoris à te non peti.

g *Sententiam.* & in hoc bene.

m *Non potest esse.* & in hoc male.

n *Solutũ.* §. alijs modis: vt j. e. nõ distinguemus. §. cõpromisso.

o *Obtinuerit.* scilicet vt pœna nõ cõmittatur, si ad iudiciũ ventum fuerit.

p *Eludere.* quod esse nõ debet. arg. j. de iudi. si prætor. & arg. §. eo. ne in potestate: & §. de iurisd. omn. iudi. si id. §. j.

q *Peragẽda.* & sic & res seruatur si habet ius: & pœna petitur. Sed contra prout ponitur casus in reo: vt j. ꝙ socio. l. si quis à socio pœnã. & l. ꝙ si ex stipulatu. & j. de act. empt. prædia. & j. de do. except. apud §. Labeo. Sol. dicũt quidã ꝙ hic minus fuit in pœna q̃ in debito: vnde agitur ad residuũ tantũ. hanc reproba: vt j. e. nõ distinguemus. j. resp. Tu dic referre an pœna succedat loco rei vt tũc altero sit cõtentus actor, vt legib[9] prædictis. an nõ: vt hic. nã loco contemptus arbitri promittitur hæc pœna. [a] & tũc vtrũq; potest peti: vt hic, & in auth. de iud. §. qa vero multę. versi. & quia cognouimus. col. vj. siue sit actor, siue reus, qui arbitro non pareat. Itẽ quid erit ecõtra si pri[9] ad iudicem quis iuit, postea ad arbitrum: & tũc ad iudicem redit: an potest denegare iurisdictionem suam iudex? Respõ. non, vt in auth. de app. col. viij. §. deinceps. Accursius.

ITa. } CASVS. Ego & tu cõpromisimus in aliquẽ de aliqua quæstione quæ inter nos erat. tu dolo feciſti vt sententia pro te daretur: vel feciſti me teneri ab aliquo vt non venirẽ. si tu petis pœnam, cum non paream sententiæ: repellam te excep. do. quia nõ incidi in pœnã. & hoc cũ de dolo nihil diximus: habebo ex stipulatu act. nõ autẽ possem agere de dolo. si autẽ de dolo nihil diximus: hoc casu si dolus cõmittatur, datur de dolo act. vt in j. respõ. huius l. dixit. In fine dicit ꝙ illud cõpromissum quod habet intentionẽ doli. i. ne dolus cõmittatur, planũ est.

r *Aduersus eam.* scilicet sententiam arbitri.

s *Conditione.* cũ effectu: nõ tamen est conditionalis: nã tacita conditio nõ facit rem cõditionalem: vt j. de condi. & demõ. l. cõditiones extrinsecus. Si enim esset cõditionalis vere, cũ non committeretur dolo commissũ: nunquã exceptio doli, vel actio ex stipulatu pro dolo locum haberet: quod est falsum, vt infra subijcit. & de hoc dixi. §. de pact. item quia cõuentiones. Vel dic, non committitur cum effectu.

Conditio tacita non facit rẽ conditionalem.

t *Ferat.* vt hic, & §. si quis cau. si duo. & j. de iure fisc. l. ij. §. fenatus. in fin. §. & C. de transact. l. transactione. ij.

u *Factum sit.* tantum dari debeat.

x *Commiserat.* aduersarius.

y *Ex stipulatu.* actio posita loco actionis de dolo.

z *Actionem.* scilicet actor. & hoc absoluto reo per dolum.

a *Aduersarius.* id est qui stipulatus est dolum non committi.

b *Exceptio.* §. reo. & hoc si per dolum erit condemnatus. Vel dic

a *Istã sẽ quitur Bar.*

dic in vtroque casu idem vt reo detur exceptio doli contra petitionem pœnæ, & actio de dolo ad cetera damna, quando actor dolum commisit. & econtra si reus dolo est absolutus, datur actori tam exceptio doli cõtra petitorem pœnæ, quàm de dolo actio ad cetera damna. Aliæ autem expositiones quę hic præcedunt, videntur stare non posse. s. principiũ istius glos. & alia præcedens, s. actori, &c. Nam quod dicit in princip. istius glos. quòd detur exceptio reo quãdo fuit condemnatus per dolum actoris: videtur velle quòd actor agebat actione in factum ex re iudicata. Sed certè illa actio in factum ex re iudicata non datur ex sententia arbitri. Vel potes dicere q̃ bene stent illæ glos. & quod dicit exceptionem. s. si cõueniatur ad pœnam. Sed cum corruptus est aduocatus: nõne datur restitutio: vt C. de aduo. di. iu. l. j? Cur ergo de dolo actio datur: vt ff. de dolo. l. ij. §. idem Pompo? Resp. datur de dolo in alijs casibus ff. positis, non etiam hic. Vel datur de dolo nõ ad rem, sed ad cetera damna: vt diximus ff. de dolo l. & elegãter. §. si dolo malo procurator. Idẽ quando per pecuniam est lata sententia, nonne ipso iure est nulla. C. quando prouo. nõ est necess. l. venales? Respon. aliud in compromisso quàm in iudicio. Vel dic quòd ipso iure est nulla talis arbitri sententia. Quod autem dicitur reum habere exceptionem, verum est: quia non agitur ex sententia, sed ex stipulatione pœnali.

locum habebit. Hoc autem compromissum plenum est, quòd & doli clausulę habet mentionem. [a]

XXXII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

NOn distinguemus in compromissis, minor an maior [b] sit pœna, quàm res de qua agitur. Non cogetur arbiter sententiam dicere, si pœna [c] commissa sit. * Si mulier alieno nomine compromittat: non erit [d] pœna compromissa [e] propter Tritio herede relicto: tu tamen dicebas quòd eras meus cõsanguineus: vnde dicebas quòd omnia mea bona ad te iure here. pertinebant: & ita mouisti illi Titio heredi meo cõtrouersiã: & volebas nihilominus quòd arbiter pronuntiaret de re vel de possessione illa de qua mecũ erat compromissum. dicit q̃ exaudiendus non es. sic enim fieret prę iudicium petitioni hereditatis. {DIES.} Pone de quadam controuersia quæ inter me & te vertebatur, cõpromisimus in arbitrũ. conuenit autem vt diem proferre posset, dicit q̃ si iste arbiter diem protulerit, ad petitionem alterius partis, hoc facere poterit: & qui nostrum conturbauit, in pœnã incidit. Et iste. §. intelligitur cum cautela fuit ab initio dictũ de die proferenda: & cum instaret dies. & non loqueretur arbiter de diæta, volebat diem proferre: debent litigatores consentire: & si vnus consentit, & alter non, committitur pœna: ergo in ipso actu prorogandi debent litigatores consentire, licet ab initio conueniat. Vel dic vt hic not. in glo. {SI ARBITER.} Si celet se arbiter quo minus sententiam ferat: debet requiri, vt si nolit parere, puniatur. {CVM INPLVRES.} Planum est. {CVM QVIDAM.} Si arbiter fuit inimicus ex causis postea superuenientibus, & nihilo minus ferat sententiã: si petatur pœna, potest opponi doli mali exceptio. & videtur ista exceptio quædam species appellandi, quamuis non posset appellari. ita quidam imperator dicit. {DE OFFICIO.} Planum est quod hic dicit. nam arbiter formam compromissi, sequi debet: nec excedere tantum formam compromissi, sed præmanibus habere debet. {QVAESITVM.} Quærebatur inter quosdam sapientes, an omnis sententia arbitri teneat. & dicit non omnem tenere. nam si dicat arbiter vt iterum compromittant partes in eum vel aliũ, vel forte eos ad iudices remittat: sine dubio tali sententiæ non erit parendum, nec valet talis sententia, nec committitur pœna. nam sic nullus erit finis litium. Nam sic ille arbiter posset eos remittere, & sic vsque in infinitum. Nam pone: orta fuit discordia inter me & te de traditione cuiusdam fundi, vel de quadam satisdatione quam dicebam te præstare debere: & compromisimus in Titium: ille autem sententiauit vt ista fierent arbitrio Mæuij. sine dubio dicebat quidam sapiens huic sententiæ non esse parendum: quia sic vltra modum durarent arbitria: & cõtingeret aliquando, quòd eos remitteret ad alium inimicum eorum. debet itaque arbiter dirimere controuersiam inter litigantes. non autem debet causam differre aut prorogare: attamen si hoc fuerit cõpromissum cuius. s. arbitratu satisdetur, veluti quòd fideiussores idonei essent: bene tenet compromissum. Item si arbiter pronuntiauit sibi alium coniungendum: non valet sententia. & est ratio, nam &c. {SI DOMINI.} Ego & tu de quadam lite quam habebamus compromisimus: & pœnam stipulati fuimus si arbitri sententiæ non staretur. si postea procu. constituamus, potest arbiter iubere nos adesse causæ: vel etiam illos procuratores. {SED SI ET HEREDVM.} Compromisimus hoc modo, vt etiam vno nostrum mortuo nihilo minus remaneat compromissum. vtrum heredes nostri compellantur venire ad arbitros? Respond. quòd sic. {ARBITRI.} Petebam à Titio. x. constitui procuratorem contra Titium. procurator meus & Titius compromiserunt in arbitrum. Titius petebat à procuratore meo, vt caueret de rato, id est quòd ego dominus haberem ratum. Et respon. q̃ non debet cauere: quia sufficit quòd pœna committatur si non habeã ratum. {ARBITER.} Si compromittatur in arbitrium, an diem possit proferre? certe arbiter nõ potest iubere partibus aliquid extra diem in qua est constitutus: & aliàs non tenentur ei partes parere.

Cõpromissum tripliciter dicitur plenũ.

a *Mentionem.* quandoque dicitur plenum. i. validum: vt ff. eo. idem Pomponius. §. si vero. quandoq; quia fit de omnibus cõtrouersijs: vt ff. eo. l. si cum dies. §. plenum. quandoque quod continet doli mentionem: vt hic. Accursius.

NOn distinguemus.} CASVS. Non est vis, sit maior pœna quam res principalis vel minor. nam planum est. {SI MVLIER.} Non valet compromissum si pro alio compromisit mulier: quia intercedere videtur: & sic iuuatur Velleiano. Valet ergo si alius compromittat pro alio, cum videatur speciale in muliere. argu. j. ad munici. l j. {SVMMA.} Si cõpromissum est solutum, quod contingit pluribus modis, nõ cogitur arbiter sententiam dicere. Sed quid si sit factus sacerdos arbiter? soluitur cõpromissum, & nõ cogitur sententiare. sed si post sacerdotium fiat arbiter, cogitur. & secundũ hanc lecturam non debet ibi esse §. compromisso. sed ibi, sacerdotio. secũdũ Io. quod melius est. {ITEM NON.} Nõ cogitur arbiter si fuerit trãsactum super causa. {IVLIANVS.} Item dicit quòd si de criminibus compromittatur, nõ valet cõpromissum: nec cogitur arbiter sententiam dicere. & hoc quod dicitur in genere, ponit in specie: veluti de crimine adulterij, sicariorũ, &c. {DE LIBERALI.} Dicit hic q̃ si moueo seruo meo quæstionem super libertate sua, & super hoc cõpromisimus in arbitrum: q̃ compromissum non valet: & nõ cogitur arbiter sententiã dicere: & exemplificat, siue de ingenuitate, &c. Idem in populari actione: vt arbiter nõ cogatur dare sententiam. Item dicit q̃ si seruus cõpromisit cum alio seruo. non valet compromissum: ideoq; arbiter non cogit sententiam dicere. Idem si liber compromisit cum seruo: nã liber nõ tenetur. {ITEM SI QVIS.} Iste §. tres casus ponit. Primus casus est de quadam quæstione quæ erat inter me & te, & vertebatur Romæ. cõpromisimus in aliquem arbitrum: postea autem veni ad Ro. in legatione quadam: & ibi inueni tam arbitrum, quàm aduersarium cum quo compromiseram. nolebat ille aduersarius vt arbiter ille sententiaret, & sententiam diceret. dicit q̃ sententiam non debet dicere, nec etiam cogi debet. Vel dic aliter hũc primum casum pone sic: dum esset aliquis in prouincia, puta Bono. contraxit ibi: postea venit Romã, & ibi de cõtractu siue de quæstione quam habuit in prouincia, cõpromisit in arbitrũ. iste arbiter postea reuersus est in prouinciã. deinde redijt Romam causa legationis. quæritur vtrũ arbiter cõpellatur dicere sententiã. Et respon. q̃ nõ: sicuti nõ cogeretur respõdere vel exercere si litẽ esset contest. ante legationem, si postea dum esset in legatione, diceretur ei vt litem exerceret. & cũ esset in legatione, non cõpelletur exercere litem quã esset cõtest. ante legationẽ. Item si legatione durante cõpromisit legatus iure cõmuni dicere sententiã, arbiter cogetur. & non recte dubitãt, qui dubitant vtrũ esset prætor eũ coacturus, vel non. sed non est dubitandum: quia bene possunt cogi stare arbitrio. & hoc in secunda parte. In tertia autẽ redit ad primum casum. pone q̃ iste legatus vult vt arbiter dicat sententiã de eo super quo ante legationem compromisit, & dicit quòd audiendus erit: & in alijs quæstionibus debebit se defendere. {SIIS.} Orta fuit controuersia inter me & te de re quadã, vel etiã de possess. decessi

b *An maior.* imò videtur distingui: vt ff. pro soc. l. si quis à socio. quæ est contra. Sed ibi de pœna quæ loco rei succedit: hic loco contemptus: vt dixi ff. eo. l. si quis rem. Item etiam in hac pœna videtur quòd interfit: vt ff. de excep. doli. l. apud. §. item quæritur. quæ est contra. Sed dic ibi casum, quòd verè sexcenta debebantur: sed centum tantum credebat actor sibi deberi: & pro eis fuit stipulatus pœnam: & sic non ob. Vel non petitur pœna: non quia non volebat arbitrium eo quòd sit pœna minor: sed quia non iudicauit de toto de quo erat compromissum.

c *Pœna.* vel aliquid loco pœnę: vt ff. e. l. litigatores. §. quod ait. vel etiam simpliciter sententiæ stari, vel interesse si non stetur: vt ff. eo. diem. §. fi. & l. seq. Accursius.

d *Non erit.* id est non videtur esse.

e *Compromissa.* quia nõ videtur fieri, quod vitiose fit. vt ff. qui satisda.

619

ſatisfa. cōg. quotiens ſecus in alio. Accurſius.

a *Summa.* id eſt maxima, ſiue regula. Accurſius.

b *Nullum.* vt quia ſiue pœna.

c *Pendeat.* propter incertā cōditionē: vt §. e. litigatores. §. fi. Ac.

d *Deficiat.* vt quia ad tempus fuit promiſſa, vel acceptilatione ſublata: vt §. e. Pomponius.

e *Compromiſſo.* in libro 10. hic non eſt. §. & cōtinua. compromiſſo ſoluto &c. & erit ibi, ſacerdotio &c. Vel legas cum §. & hic ſequens queſtio cum pluribus modis eſt ſolutum cō promiſſum &c. ſacerdotio &c.

f *Die.* vt §. eo. ſi cum. §. pleniū. verſ. ſi intra.

g *Morte.* vt §. eo. diem proferre. §. i.

h *Acceptilatione.* vt §. eo. Pomponius.

i *Iudicio.* vt §. eod. ſi quis rem.

k *Pacto.* de non petendo. item cōmiſſione pœnæ. vt j. eod. ſi duo in ſi.

l *Vacare.* ab aliis factis. Accurſius.

m *Oportet.* vt C. de epiſc. & cler. omnes in prin. & in auth. vt cle. apud pro. epiſ. §. j. c. vj.

n *Ferre debet.* No. aliquid vitiari, licet perueniat in eum caſum à quo incipere poteſt. & ſic legatum alimentorum deſinit deberi ſi legatarius amiſit ciuitatem, & tamen poſt poteſt ei relinqui: vt j. de alt. & ciba. lega. l. ſolent. & l. is cui. & j. de his quę pro non ſcrip. huj. Sed opponitur. ſupra de capi. de. l. legatum. Sol vt d. l. ſolent. Item & libertum poteſt quis aſſignare filio emancipato: & tamē ſi aſſignatur prius filio exiſtenti in poteſtate, ſi emancipetur, annihilatur aſſignatio: vt inſt. de aſſig. li. §. datur autem. & j. de aſſign. li. vtrum. Item no. quòd quædam vitiant tm facta quæ non impediunt facienda: arg. contra j. de excu. tut. tutor petitus. & l. ſpadonem. §. ſcire. & j. de peti. her. ſed & ſi lege. §. de eo. & §. quòd ſi. & ſupra. de his qui ſunt ſui vel alie. iu. patre. & ibi plene dixi in gl. retinere.

o *Litigantium.* veluti propter fructus & partus. vt j. de rei vin. l. vtque. non autem propter ſtipulationem de euic. cum ſententia arbitri in hoc non proficiat vt infra de euic. ſi dictum. §. ſed ad iudicem propter hoc itur: vt infra iudic. ſol. ſi ſeruus. Accur.

p *Siper errorem.* multo magis ſi ex certa ſcientia. ſed hic poterat dubitari propter bonam fidem.

q *Famoſo delicto.* criminaliter, ſiue ſit publicum ſiue priuatum delictum, de quo etiam criminaliter agitur? vt j. de pri. deli. l. ſi autem. & ciuiliter, poteſt compromitti: licet ſit famoſum iudiciū: nō tamen ſententia arbitri infamat: vt §. de his qui not. infa. l. quid ergo. §. cū autē. verſ. ex compromiſſo. Et eſt ratio quare in criminali non poſſit compromitti: quia quilibet ſolueret pœnam pecuniariam vt corporalem euitaret: & propter

interceſſionem. Summa[a] rei eſt, vt prætor ſe nō interponat, ſiue initio nullum[b] ſit compromiſſum, ſiue ſit, ſed pendeat, an ex eo pœna exigi poteſt: ſiue poſtea deficiat[d] pœna, compromiſſo[e] ſoluto die[f], morte[g], acceptilatione[h], iudicio[i], pacto[k].

Sacerdotio obueniente vi debimus an cogatur arbiter ſententiam dicere. id enim non tantùm honori perſonarum, ſed & maieſtati Dei indulgetur: cuius ſacris vacare[l] ſacerdotes oportet. Ceterùm ſi poſtea ſuſcepit, iſte quoque omnimodo ſententiam ferre debet.[n]

Item non eſt cogendus, ſi de negotio tranſactum eſt, vel homo mortuus eſt, de quo erat compromiſſum: niſi ſi poſteriore caſu aliquid litigantium[o] interſit.

De cauſa meri & mixti imperij, vel de cauſa ſtatus, non poteſt compromitti. h. d. cum. §. ſeq. Bartolus.

Iulianus[r] indiſtinctè ſcribit, ſi per errorem[p] de famoſo delicto[q] ad arbitrum itum eſt, vel de ea re de qua publicum iudicium ſit conſtitutū, veluti de adulteris, * ſicariis, & ſimilibus: vetare debet prętor ſententiam dicere: nec dare dictæ executionem[r].

De liberali cauſa compromiſſo facto, rectè non cōpelletur arbiter ſententiam dicere: quia fauor libertatis eſt vt maiores[s] iudices habere debeat. Eadem[t] dicenda ſunt ſiue de ingenuitate[u] ſiue de libertinitate[x] quæſtio ſit, etſi[y] ex fideicommiſſi cauſa libertas deberi dicatur. Idē dicendū eſt[z] in populari actione.

Non valet compromiſſum factum à ſeruo, nec arbiter cogitur ſententiare. Bart.

Si ſeruus compromiſerit[a], non cogēdum dicere ſententiam arbitrum: nec ſi dixerit, pœnæ executionem dandam de peculio putat Octauenus. Sed an ſi liber cū eo[b] cōpromiſerit, executio aduerſus liberum[c] detur, videamus. Sed magis eſt vt non detur[d].

Legatus tempore legationis cogitur coram arbitro litigare illis caſibus quibus coram iudice ordinario cogeretur: & non aliter. Bartolus.

Item ſi qui Romæ[e] cōpromiſerit, mox Romam in legationem venerit[f]: non eſt cogendus arbiter ſententiam dicere, non magis quàm cogeretur ſi litem antè cōteſtatus eſſet, nunc eā exercere. Nec intereſt, tunc quoque in legatione[g] fuerit, an non. Sed ſi nunc in legatione[h] compromittat, puto cogendum arbitrum ſententiam dicere: quia & ſi iudicium ſponte accepiſſet, cogeretur peragere. Sunt tamen qui de iſto non rectè dubitant: qui vtique nullo modo dubitabunt ſi de ea re in legatione compromiſit, quam in legatione contraxit: quia & iudicium eo nomine accipere cogeretur[i]. Illud in prima[k] ſpecie poteſt diſpici, an ſi antè compromiſit legatus, cogendus ſit arbiter ſententiam dicere ſiipſe legatus poſtulet. Quod prima ratione poterit videri iniquum, vt in ipſius poteſtate ſit. ſed hoc tale erit, quale ſi actionē velit dictare: quod facere ei licet[l]. Sed compromiſſum iſtud comparabimus ordinaria actione*: vt non aliàs audiatur deſiderans vt arbiter ſententiam dicat, quàm ſi ſe defendat[m].

Inter petitorem & poſſeſſorem hereditatis, debent ſilere lites ſpeciales etiam coram arbitro. Bartolus.

Si is faciat controuerſiam

A eandem rationem prohibetur tranſactio in eiſdem, præterquam in caſibus: vt C. de tranſact. l. tranſigere.

r *Executionem.* i. effectum pro pœna. pro re enim & ſi ſententia valeret, non tamen mandaretur executioni. Accurſius.

s *Vt maiores.* ſ. præſides: vt C. de peda. iudi. l. ij.

t *Eadem*, inter ſe: non quod ſupra, quia ſupra, in genere, ſed hic in ſpecie dicit.

v *De ingenuitate.* i. libertate & ſeruitute.

x *Libertinitate.* ſ. & ingenuitate.

y *Etſi.* i. quamuis.

z *Idem dicendum.* ſcilicet vt nō compellatur ſententiam dicere. Et eſt hic ratio, ne occaſione pœnæ omittere tur faciendum quod fieri cuilibet expediret. ſed an idem in aſcriptitiis & ſimilibus Reſpond. ſic, vt habetur. C. de agri. & cen. l. ne diutius li. xj. idem de matrimonio: idem de conuerſione & monachatione, vt de his non poſſit compromitti. idem forte de qualibet cauſa in qua vertitur merum vel mixtum[a] imperium, niſi forte incidat: vt not. ſupra. eod. idem Pomponius. Accurſi.

a *Si ſeruus compromiſerit.* cum alio ſeruo.

b *Cum eo.* ſcilicet ſeruo. Accurſius.

c *Liberum*, qui compromiſit cum ſeruo.

d *Vt non detur.* Ne claudicet arbitrium: vt ſupra eo. ſi cum dies. §. pen. Accurſius.

e *Item ſi quis Romæ.* tres ſunt caſus. Primus, quando ante legationem compromiſit legatus: ſiue tunc erat in villa: ſiue in alia legatione ab iſta: vt tunc arbiter non procedat. Secundus quando in eadem: vt tunc procedat, ſicut ſi contraxiſſet: vt j. de iudi. l. ij. §. omnes. Tertius redit ad primum: vt quādo non debet procedi, ſi legatus tamen velit procedere. auditur enim ſi ſe defendat, aduerſus omnes: vt hic, & j. de iudi. l. ij. §. ſed & ſi agant.

f *Venerit.* dictus litigator qui compromiſit.

g *In legatione.* quando compromiſit: dummodo non ſit in legatione alia quæ poſtea obuenit. alias quod ſequitur, contrarium eſſet.

h *Sed ſi nunc in legatione.* ſcilicet eadem.

i *Cogeretur.* ſed certe & §. idem: nam dicitur, non rectè &c. & j. de iud. li. ij. §. legatis. verſ. ceterum. ibi, acceptis.

k *Illud in prima.* quādo ante legationē Romæ cōpromiſit. Ac.

l *Licet.* ſic ergo poſtulat procedi.

m *Defendat.* contra omnes. ſ. vt modo dixi. Alij dicunt quod tantum contra eum contra quem agit: & de inchoatis contro uerſiis tantum. Nec ob. d. l. j. de iud. l. ij. §. ſed & ſi agant. & C. de ſen. & interlo. om. iud. auth. & cōſequenter. quia illæ in iudice ordinario vel delegato habent locum. hic ſecus in arbitro, qui nullam habet iuriſdictionem quæ poſſit prorogari: vt j. de iudi. l. ait prætor.

* *vulg. comparauimus ordinariæ actioni.*

a *Nota quamuis arbiter in multis caſibus iudici æquiparetur: intellige non habenti merū & mixtum imperium vt in hac gloſ.*

a *Hereditatis*, scilicet ejus cum quo compromisit.
b *Compromiserat*, de lite fundi alicuius.
c *Præiudicium*, videlicet qualequale: si enim contra eum possidentem hereditatem, & contendentem se heredē arbiter pronunciaret: ergo non videtur heres esse. si enim heres est, dam

hereditatis [a] qui cum defuncto compromiserat, [b] futurum est præiudicium [c] hereditati, si arbiter sententiam dicat. ergo interea inhibendus est arbiter.

Si dictum est in compromisso de prorogatione, ista conuentio prorogationem non facit nisi sequatur iussus iudicis. h.d. Vel sic: Promissio de prorogando, prorogationem non facit, nisi subsequatur prorogatio. Bartolus.

Dies compromissi [d] proferri potest non cum ex conuentione, sed cum iussu arbitri eam proferri necesse est, ne pœna committatur. B

Arbiter se occultans, per iudicem potest citari & multari. Bartolus.

Si arbiter sese celare tentauerit. prætor eum inuestigare debet: [e] & si diu non parucrit, multa aduersus eum dicenda est.

Dictio quilibet, est distributiua: dictio omnis, est collectiua. h.d. Vel sic: Dictio qui libet, distribuit actum in quemlibet separatim: dictio omnis, coniunctim. Bartolus.

Cum † in plures compromissum est ea conditione, vt quilibet vel vnus dixisset sententiam, eo staretur: absentibus ceteris nihilo minus qui præsens est cogetur. [f] At srea conditione vt omnes dicant, [g] vel quod de maioris partis sententia placuerit, nō debet singulos seperatim cogere: [h] quia singulorum sententia ad pœnam non facit. C

Si arbiter efficiatur inimicus partis, contra petitorem pœnæ obst. ei exceptio doli. Bartolus.

Cum quidam arbiter ex aliis causis [i] inimicus manifestè apparuisset, testationibus etiam conuentus ne sententiam diceret, nihilo minus nullo cogente dicere perseueraſſet, libello cuiusdam [k] id D

quærentis imperator Antoninus subscripsit, posse eum vti doli mali exceptione. Et idem [l] cum à iudice consuleretur apud quem pœna petebatur: rescripsit, etiam si appellari non potest, [m] doli mali exceptionem in pœnæ petitione obstaturam. Per hanc ergo exceptionem quedam appellandi species [n] est, cum liceat retractare de sententia arbitri.

Arbiter nihil potest vltra illud quod est sibi in compromisso concessum. Bartolus.

De officio † arbitri tractāti bus sciendum est omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum. Nec enim aliud illi licebit, quàm quod ibi vt efficere possit cautum est. [o] Non ergo quod libet statuere arbiter poterit, nec in qua re libet, nisi de qua re compromissum [p] est, & quatenus compromissum est.

Arbiter debet dicere sententiam per quās lis finiatur: nec potest per alium delegare: ni si hoc sibi commissum fuerit. Bartolus.

Quæsitum est de sententia dicenda: & dictum, [q] non quamlibet: [r] licet de quibusdam [s] variatum sit. Et puto verè non committi, [t] si dicat ad iudicem de hoc eundum vel se, vel alium: in se vel in alium compromittendum. [u] Nam & Iulianus impune non pareri si iubeat ad alium arbitrum ire, ne finis non sit. [x] Quòd si hoc modo dixerit, vt arbitrio Publij Mœuij fundus traderetur, aut satisdatio [y] detur: parendum esse sententiæ. Idem Pedius probat: [z] ne propagētur arbitria, aut in alios interdū inimicos agentiū trāsferantur,

Casum ponit.

† *Concor. & facit quod no. in l. si pluribus ff. de leg. 2.*

A e *Debet*. sic infra de suspec. tu. l. iij. §. tutor.
f *Cogetur*. & rursus alij postea venientes coguntur: & si consentiant, bene est: alioquin maior pars obtinebit: vt dicit. ibi mihi non videtur admittendos alios vt sententiam dicant.
g *Dicant*. simul: quod semper intelligitur, nisi contra actū fi-
h *Cogere*. vt hic, & eo. Pedius. in fi. & l. si vnus. §. itē si plures.
i *Ex aliis causis*, id est, superuenientibus pos. alioquin secus esse vt supra e. non distinguemus. §. sacerdotes. & dixi supra eo. l. licet. in fi. Sed quid si ex ipso arbitrio iimicus postea existeret: aliud videtur, quod iniquitatem sibi factam ex arbitrio æquo animo ferre debet: vt supra e. l. diem. §. ſtari. Ité si. ff. de li. causa. ſi partes & C. de iu. apertis ſimi.
k *Cuiusdam*. hominis priuati.
l *Idem*, scilicet imperator. & licet ar. quod qui consulit vni parti, potest consulere iudicem. vel hic alium iudicem super alia pœna, & alium non. &c.
m *Appellari non potest*. immo: vt §. qui satisdā cog. ſi ab arbitro. contra. Sol. ibi de delegato iudice dicit.
n *Species*. i. vim quodammodo habet appellationis, non tamē est appellatio: vt C. e. l. j. quæ est contra. Item secus in iudicibus qui non possunt post. in. contest. recusari: vt C. de iu. apertis ſimi.
o *Cautum est*. Not. arbitrum non debere ſines excedere, nec iudex: vt C. ſi à non cō pe. iudi. l. j. nec procurator ad iudicia: vt C. de procu. l. maritus. & l. ſi procurator. nec qui est ad negotia: vt j. man. diligenter. ficiūt tamē ea ſine quibus hęc commodē nō possunt explicari, vt diem solutioni ſtatuere, & in fructibus & ſimilibus: vt §. eo. quid tamē. §. ſi arbiter. ver. ſolutioni. & §. de procur. ad rem. & l. ad legatum. & de iur. om. iu. l. ij. & j. iu. ſol. iā tamē. §. in hac licet quidam in fructibus dicant contrarium, niſi ſit ſibi ſpecialiter commiſſum. ſed forte ſi petuntur officio deſeruienti actioni de qua fuit compromiſſum, poteſt. ſi autem per ſe, non.
p *Compromissum* vt infra eo. l. fin. Accurſius.
q *Et edictum*. ſcilicet à ſapientibus.
r *Non quamlibet*. ſcilicet ſententiam valere.
s *De quibusdam*. ſcilicet ſententiis.
t *Non committi*. ſtipulationem pœnalem.
v *Compromittendum*. de nouo. Accurſius.
x *Non ſit*. vitanda eſt infinitas: vt hic, & C. de ſac. ſan. eccleſ. l. fi. & j. leg. iij. fideicommiſſa. §. ſi quis decem.
y *Satisdatio*. compromiſſum eſt: an venditor quidem ſatiſdare debet: quia dixit, faciam te ſecurum: vel ſimile. vel dubitabatur qualiter: & de hoc eſt compromiſſum.
z *Idem Pedius probat*. ſi habes in litera, probat, referas ad prōximum, & ita demum, ſi hoc actū eſt: vt j. eo. §. & quod ſubcit, ne propagentur &c. ad primum dictū. ſ. quando præcepit ad aliū eundū. ſi autē habes negat, ſicut Piſana litera dicit dic

---

Si dictum est in compromisso de prorogatione, ista conuentio prorogationem non facit nisi sequatur iussus iudicis. h.d. Vel sic: Promissio de prorogando, prorogationem non facit, nisi subsequatur prorogatio. Bartolus.

d *Dies compromissi*. Dic casum, quòd partes de die proferenda pactæ sunt ab initio. necesse est ergo diem proferri: necesse dico, quantum ad pacisentes. Nam si alius vult diē prorogari, alius necesse habet consentire: nec contradicere potest quin cadat in pœnam. Sed arbiter necesse non habet consentire. nam si prorogationes iuste peti cō sideret, vtpote cum negotium intra illud tempus finiri nō possit propter instrumenta & testes absentes vel aduocatos, consentire debet: alias si calumnioſe peti sciat, sci licet vt innocentes fatigentur: omnino negat. Dic ergo sic: dies compromissi proferri debet, non tamen semper, id est, totiēs quotiens necesse est eam proferri ex conuentione. necesse dico quantū ad partes, non quātum ad arbitrum: vt ex hoc imponatur ei necessitas prorogandi: sed tunc debet prorogari cum necessitas est prorogandi iussu arbitri. hoc autem necesse quantum ad partes refertur, vt consentire necesse habeant: & si non consentiant, pœna committatur. ſ. vni contra alium litigatorum. Sed nonne fit prorogatio inuito vtroque vel altero, cum sic pacti sunt vt fieret: & arbiter consentit nunc vt fiat: vt j. eo. l. arbiter ex compromisso? Cur enim vtriusque consensus bis exigitur? Respon. non fit ideo quia primò pacti sunt non vt fieret: sed vt fieri posset. ſ. voluntate arbitri, & omnium. Secundo verò consentiunt vt fiat prorogatio. Primus ergo consensus tantum præstat arbitro, quātum haberet ſi iudex esset delegatus: sed delegatus proferre non posset sine consensu eorum: vt j. de iud. l. ij. §. sed ſi iudex. ergo nec iste. sed tamē quia facta non est prorogatio, committitur pœna contra eum qui non consentit: cum ſi hoc non fuisset appositum vt proferri posſit, impune non pareretur: vt infra ea. l. §. fin. & l. antepe. porro ſi neuter consentiret, pœna nulla committeretur. quis enim peteret: vt infra eo. l. arbiter kalendis? Vel ſi velis dicere diem prorogari inuito vtroque: expone hæc verba, ne committatur pœna. ſ. contra eum qui non consensit in prorogatione, & postea per hoc non venit ad causam. Accurſius.

ad proximum referri. & bona erit ratio sequēs, ne propa. &c. sicut vites propagantur. nam eodem modo & ille præciperet ad alium eundum.

a *Oportet.* vt hic. & §. e. l. dicere. & l. idē Pōponius. §. recepisse.

b *Partemque.* respon. tacitæ obiectioni.

c *Delegari non posse.* sic & C. de len. ex breuic. recit. l. ij. in fi.

d *Compromissa.* vt ff. in ea. l. in fi.

e *Non est.* scilicet dictum. Accursius.

f *Ipsos.* dic dominos ex iusta causa: vt C. de procu. l. fi. Vel dic pro curatores. & si non patretur, in vtroque casu committitur pœna.

g *Etiam heredem.* aliter morte finitur: vt §. eo. diem. §. j.

h *Vacua possessio,* id est de hoc compromitti potest, qualiter detur vacua, quam venditor tenetur emptori dare: vt infra de act. emp. datio. §. j.

i *Satu.* Dic quòd procurator compromisit sub pœna quæ committitur contra eum si dominus ratum non habet. Vnde non est necesse de rato cauere. nam nec dominus si sic compromisisset, teneretur habere ratum si pœnam soluere vellet. si autem dominus compromisisset sub pœna, & procurator postea interueniret caueret de rato si esset dubium an esset procurator. si autem certum, sufficit dominum sub pœna promisisse: vt §. proxi. §. Item quid si fiat de vno ad alium procurat. transitus compromissi? ad hoc facit supra de procura. in cau sa. in fi.

k *Habiturum.* s. arbiter debeat iubere pro curatorem. Accursius.

l *Adiici.* in compromittendo. & hoc quātum ad hoc, vt si qua partium non consentiat, cadat in pœnam: vt §. ea. l. §. dies.

sua sententia finem controuersiæ eum imponere oportet[a], non autem finiri controuersiam, cum aut differatur arbitrium, aut in alium transferatur: partemque [b] sententiæ esse, quemadmodum satisdetur, quibus fideiussoribus: idque delegari non posse[c] nisi ad hoc compromissum sit, vt arbiter statueret cuius arbitratu satisdaretur.

Item si iubeat sibi alium coniungi, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam. nam sententia esse debet de re compromissa: [d] de hoc autem compromissum non est.[e] Si domini qui inuicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint: potest iubere ipsos[f] etiam adesse. Sed si & heredis in compromissis mētio fit: potest iubere etiam heredem [g] eorum adesse.

Arbitri officio continetur & quemadmodum detur vacua[h] possessio. An & satisi[i] ratam rem habiturum? [k] Sextus Pedius putat: quòd nullam rationem habet. nam si ratum non habeat dominus, committetur stipulatio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest: & ideo necessarium est adiici[l] de die compromissi proferenda. ceterùm impune iubenti non parebitur.

XXXIII. PAPINIANVS libro primo Quæstionum.

ARbiter ita sumptus ex compromisso, vt & diē proferre possit: hoc quidem facere potest: referre *autem contra dicentibus litigatoribus[m] non potest.

Si sententia per arbitrium fertur pro vel cōtra vnum ex duobus reis, si ab altero petitur, vel contra alterum, pœna committitur si socii sunt. aliàs secus. Bartolus.

XXXIIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SI duo rei sunt aut credendi aut debendi, & vnus compromiserit, [n] isque vetitus [o] sit petere, aut ne ab eo [p] petatur: videndum est an si alius petat, vel ab alio petatur, pœna committatur. Idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt. Et fortasse [q] poterimus ita fideiussoribus coniungere, [r] si socij [s] sunt: aliàs [t] nec à te petitur, [u] nec ego [x] peto: nec meo nomine petitur, [y] licet à te petatur.

Pœna semel commissa, amplius non committitur, nisi actum sit. Bartolus.

Semel commissa [z] pœna solui compromissum rectius puto dici, nec amplius posse committi: nisi id actum sit vt in singulas causas totiens cōmittatur.[a]

Pupillo compromittente non cogitur arbiter sententiam dicere, nisi fideiussor intercessisset. Bartolus.

XXXV. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale.

SI pupillus sine tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogēdus pronuntiare: quia si [b] contra eum pronuntietur, pœna nō tenetur: præterquam si fideiussorē dederit à quo pœna peti possit. [c] idque & Iulianus sentit.

Arbiter. CASVS. Arbiter sumptus est à partibus: & actū fuit vt diem posset proferre: nunquid potest? & certe sic partibus consentientibus. Sed quid si partes non consentiant nunquid potest? & certe non.

Litigatoribus. ambobus. nam tunc non potest cōmitti pœna, arg. §. de reg. iur. l. cum par. §. illi. Sed vno contradicēte nō potest prorogari. committitur tamen pœna cōtra eum qui nō cōsentit in prorogatione: vt §. l. proxi. §. dies. & §. fin. Alij dicūtq; potest prorogare inuito altero ex quo ab initio conuenit.

Si duo. CASVS. Ego & Titius eramus duo rei credendi, alter nostrum compromisit cum pœna. arbiter prohibuit eū petere. ego postea peto. nunquid committitur pœna? Et certe non, nisi eramus socij. Idē in duobus reis debendi. nā si vnus cōpromisit, & arbiter prohibeat creditorē petere: si petat ab alio qui nō consensit, committitur pœna. & hæc vera erunt si fuerint socij: aliter nō. idē in duobus argentariis. {SEMEL.} Qui nō paret sententiæ arbitri, incidit in pœnā. si soluit pœnam, soluitur compromissum nisi fuerit dictum vt quotiens fieret contra compromissum, totiens pœna committatur.

n *Compromiserit.* ex reis credendi, vel debendi.

o *Vetitus.* per sententiam.

p *Ab eo.* caute in hac lege redde singula singulis: vt institut.

A de duo. re. §. pen.

q *Fortasse.* a Sub dubio forte respondent sæpe periti: vt hic, & §. de procura. mutus. j. respon. Accursius.

r *Coniungere.* id est assimilare: à quibus si petatur, ab ipso reo peti videtur: vt §. eo. l. aduersus.

s *Si socii.* imò nec tūc videtur nocere: vt supra de pact. l. si vnus. j. respon. quæ est cōtra. Sol. hic sententia, ibi pactum. Vel melius nec hic, nec ibi alij præiudicat: tenetur tamen ad pœnam hic si alter agat: quia sic promisit. Vel dic aliter vt ibi not. & facit. supra si quis cau. l. si duo. secus si non socij vt subiicit hic, & infra rem ra. ha. l. j. & l. si quis. & §. de sol. qui hominem. §. fi. Item op. si sis condemnatus non petere: & confirmas sententiam taciturnitate. x. dierum: habeo excep. itē act. ad pœnam si post petas. sed nunquid vtrunque? argu. quòd non supra de pact. l. rescriptum. §. si pacto.

t *Alias.* si non sint socij.

u *A te petitur.* si petatur à reo debendi non socio.

x *Nec ego.* scilicet ego reus credendi à quo fuisti absolutus.

y *Petitur.* ab alio reo credendi, non socio.

z *Semel cōmissa.* vt quia alter non venit: vt super e. diem. §. si quis. sed an purgetur? Respon. vt supra. eo. item si. §. j.

a *Committatur.* quotiens fieret cōtra eos. sic & supra. de trāsac. l. qui fidem. Sed videtur etiam si non sit actum, quòd possit pluries committi: vt §. vsufru. quemad. ca. l. j. §. habet autem. & infra rem rat. ha. si procurator. & §. de verb. oblig. si sic. ij. & infra si qui plus quam per. l. Fal. l. nisi. §. quæsitum. quæ sunt contra. Sol. ibi interesse: hic pœna pura. sed nec illud interesse amplius quàm semel petitur: licet per plures vices agatur. Et idem dici potest in omnibus prætoriis, cum semper contineāt interesse: vt §. de præto. stipu. l. prætoriæ.

Si pupillus. CASVS. Ponamus, aliquis cum pupillo compromisit pœna promissa, auctoritate tutoris non interueniente. non cogitur arbiter sententiare: quia etsi pronuntiaret, nō tenetur pupillus ad pœnam. Hæc vera sunt si fideiussorem nō dedit: aliter peti potest pœna, si fideiussorem dedit.

b *Quia si.* bona ratio: vt §. eo. nō distinguemus. §. j. Accursius.

c *Peti possit.* imò videtur & fideiussoribus succurri: vt §. de procura. l. minor. & infra de admini. tuto. l. ij. & de acqui. here. si pupillus. quæ sunt contra. Sol. ibi erat alius in quem restitueretur actio: ideoque fideiussores facile releuantur. hic nō dat in alium scilicet pœnæ petitio in pupillum. vel ibi pupillus tenebatur: ideoque fideiussori & sibi succurritur: hic nō. Sed cum ipso iure non teneatur hic pupillus, quomodo fideiussor accedere potest? Respon. quia tutor abfuit postea. Sed quid hoc proficit, vt instit. de auct. tut. §. tutor? Respond. durante arbitrio: vnde incontinenti videtur interesse: vt infra si cert. pet. l. lecta. Vel dic quòd pupillus talis erat qui poterat naturaliter obligari. vnde fideiussor accedere potest.

*Nor. quid verbū illud forsitan, vel fortasse, essi temperamētum philosophicum, & proprie dest gnat dubietatem aliquando tamen est expressiuum veritatis facit gl. in ca. nisi cum prædē. in princ. de renun. extra. vide text. & ibi plene in c. inuenti extra de spon. *proferre.*

Si feriatis.} CASVS. Ponamus quòd arbitrum prætor cogit die etiam feriato ferre sententiam: cum aliàs per se non posset: vt ſ. eo. tit. idem Pompo. §. arbiter. valet sententia. vnde qui non paret, non habet exceptionem contra pœnam. hæc vera sunt nisi illa dies feriata aliqua lege fuit excepta.

a *Si feriatis.* vt puta mensium vel vindemiarū. & sic coactio prętoris facit vt talibus diebus possit iudicari. Item partium consensus: vt supra de feriis. l. j. Item si dies est exitura: vt ſ. e. idem Pompo. §. fin. nō sic de feriis cōstitutis in honorē dei, vt no. C. de feriis. l. omnes.

Sententia lata die feriata ob necessitatem hominum prætore cogente, valet: secus si esset feriata ob honorem Dei. h. d. Alio modo legitur, & hoc dicit: Sententia lata cogente prætore die feriata ob necessitatem hominum, valet: secus prætore non cogente, nisi hoc sit actum. Bartolus.

XXXVI. VLPIANVS libro septuagēsimo septimo ad Edictum.

SI feriatis[a] diebus cogente prætore arbiter dicat sententiam, & petatur ex compromisso pœna, exceptionē locum non habere constat: nisi alia lege[b] eadem dies feriata in qua sententia dicta, est excepta.

a Legem pro pacto aut cōditiōe non esse hic accipiēdam indicat l. si feriatis. ſ. de fer. cuius eadē est inscriptio.

b *Alia lege.* i. pacto in terpositio. Vel dic cōsuetudinaria. Vel dic quod dies kalēdarum erat exitura. Vel dic quòd excipit hic feriias positas in honorem dei: vt C. de feriis l. omnes. Vel dic referri ad contrarium casum eius qui præcedit. q. d. non cogente prętore non dicit die feriato: nisi speciali lege, id est pacto & consensu partium: vt ſ. de feriis. l. j. in fine. j. respon.

Effectus sententiæ arbitri, transit ad heredes, licet de eis mentio facta non fuerit. Bartolus.

XXXVII. CELSVS libro secundo Digestorum.

QVamuis arbiter alterum ab altero petere vetuit:[c] si tamē heres petit, pœnam committet.[d] non enim differendarum[e] litium causa sed tollendarum ad arbitros itur.

In pœnis non inspicimus interesse, quando offenditur is cui principaliter est promissa. hoc dicit tex. cum gloſſ. Bartolus.

XXXVIII. MODESTINVS libro sexto Regularum.

CVm pœna ex compromisso petitur: is qui cōmisit[f], damnandus est. nec interest an aduersarij eius interfuit arbitri sententia stari, nécne.[g]

Primò ponit ex quibus causis pœna compromissi committatur. Secundò, an arbiter possit punire contumaciam litigatoris, secunda ibi, sed etiam. Prima pars legitur duobus modis. & secundum primam lec. veriorem breuiter hoc intendit: Qui non dat quod iussus est dare, vel dat operam ne feratur sententia, incidit in pœnam. h. d. Ro. legit alio modo, sed non curo de eius lec. Vel.

Differre & tollere, contraria sunt.

c *Vetuit.* scilicet tantum, non etiam heredem. Ioan.

d *Committet.* etiam si heres ignorans compromissum fuisse egit: vt ſ. de reg. iur. l. qui in alterius. in fin. Accursius.

e *Differendarum.* differre & tollere contraria sunt: vt hic. & sic quod differtur, non aufertur: vt instit. de fin. re per fideicom. re §. libertas. versi. quod si dominus. & infra de iudi. destitisse.

CVm pœna.} CASVS. Pone: duo in Titium cōpromiserunt quorum vnus fundum petebat: quem fundum vel rem aliquam statim erat restituturus: & sic non intererat eius: imò magis intererat sibi non restitui: nec intererat illius à quo petebatur, cum ea euicta alius de dupla ei tenebatur à quo emerat. nunquid si non pareatur tali arbitro, quauis nullius partium intersit, committitur pœna? Et certe sic. Viuianus.

f *Commisit.* nec stetit sententiæ.

g *Necne.* vt quia ad rem quandam restituendam mihi fuisti damnatus: & non interest mea mihi restitui: quia forte alij restituturus sum. nec tua interest forte si reddis: quia alius tibi in duplum de euic. tenetur quocunque modo tibi euincerētur. Et hoc quantum ad pœnam: vt hic, & infra de verb. obl. stipulatio ista. §. alteri. Item hoc quando directo fit contra sententiam: vt dixi. alioquin interest an intersit: vt supra eo. aduersus. Accursius.

NON.} CASVS. Lex ista idē dicit quod in l. nō distinguemus. §. quæsitum. nā nō existit parendum arbitro: in omni præcepto suo vel verbo: sed solū in illis debet eius pareri sententiis quæ pertinent ad definitionem rei de qua est in eū cōpromissum: aliter autē cōmittitur pœna. vnde si arbiter sententiauit rem vel pecuniam esse soluendā, vel præceperat partes comparere, nec compareant: contra alteram partiū cōmit-
titur pœna: imò poterit eum qui contumax est punire vel pecuniariter, cum non vult rem ad suum præceptum restituere. Sed nunquid si arbiter dicit alteri partium: vt dicat ei nomina testiū suorū, & ipse nolit: incidit in pœnā, quæritur. Et dicitur quod non. {CVM ARBITER.} Actum fuit in compromisso, vt dies proferatur, si arbiter vult proferre, & pars non vult: incidit in pœnam. Vivianus.

Sententia lata die feriata ob necessitatem hominum prætore cogente, valet: secus si esset feriata ob honorem Dei. h. d. Alio modo legitur, & hoc dicit: Sententia lata cogente prætore die feriata ob necessitatem hominum, valet: secus prætore non cogente, nisi hoc sit actum. Bartolus.

h *Committitur.* vt supra eo. non distinguemus. §. quæsitum.

i *Pecuniæ.* faciendam, vel non faciendam. & large accipe nomen pecuniæ: vt infra de verb. signi. l. pecuniæ.

k *Præbendam.* id est, ad studium adhibendum vt arbitrium finiatur eundo ad iudicium: vt supra eod. diem. §. si quis. & §. coram. in fi. nam quæ in eundo cōsistunt, operæ nomine significantur: vt infra de ope. lib. l. hæ demum. in fin. & l. quod nisi. in fin. aliàs secundum R. dic quòd fuit compromissum inter libertum & patronum de operis quas libertus damnatus nō præstat.

XXXIX. IAVOLENVS libro vndecimo ex Casio.

NOn ex omnibus causis ex quibus arbitri paritum sententiæ non est, pœna ex compromisso committitur: [h] sed ex his duntaxat quæ ad solutionem pecuniæ[i] aut operam præbendam[k] pertinent. Idem*, contumaciam litigatoris arbiter punire poterit,[l] pecuniam eum aduersario dare iubendo. quo in numero haberi non oportet si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sint.

B

Legitur duobus modis, & hoc intendit: Si vtraque pars est mobedieus, pœna non committitur. h. d. cum l. seq. secundum aliam lect. quæ colligitur ibi, vel lege plane. h. d. ille qui est in mora prorogandi diem, incidit in pœnam. Bartolus.

C

Cum arbiter diem compromissi proferre iussit cum hoc ei permissum est, alterius[m] mora, alterius* ad pœnam committendam prodest.

Qui non venit eo tempore quo venire non expediebat, contumax non censetur. Bartolus.

XL. POMPONIVS libro vndecimo ex Variis Lectionibus.

l *Punire poterit.* quomodo hoc, cum tantū magistratibus hoc permittitur: vt infra de iudi. l. ij. §. his datur. & §. fin. quæ est contra Sol. intellige hoc vt in arbitraria actione vel simili possit deferre iusiurandum in litem: cum certum sit rem restitui non posse. vel si possit actor mauult quanti in litem iuret reum damnari, quàm adrē: & sic nullus iussus fuit de re restituenda, non autem mulctam extra ordi. indicet. vel dic actum esse in arbitrio vt sæpius committatur pœna. aliàs semel commissa, quia rem non restituit, nō committetur postea: quia iuranti in litem non satisfacit: vt supra eo. si duo. §. fin. Vel dic secundum M. quod actum fuit vt possit contumaciam litigatoris punire. Porrp si vni partium deferat sacramentum, quia altera non exhibet nomina testium: non potest ideò iurari in litem, quia non per hoc etiā est actio arbitraria: vt hic subiicit: non tamen exprimit committatur pœna compromissi, an nō. & videtur committi: quia per hoc impeditur arbiter pronuntiare & ita pertinet ad cperam præbendam: vt dictum est. Alij dicunt quod non committitur: quia non tenetur in hoc obedire vt aduersarium instruat. Accursius.

m *Alterius.* i. si ego fui in mora, & ideo incidi in pœnā: prodest mihi tua mora ad pœnam committendam. ſ. vt petere ei possis à me. licet actum sit contrarium: vt infra de regu. iur. cum par. §. illi. vel lege plane.

ARbiter.} CASVS. De quadā cōtrouersia quæ erat inter Seiū & Titiū, cōpromissum est in arbitrū. il le præcepit vt tali die deberēt corā eo cōparere, pone modo kal. Maij ante tamē kal. decesit ille arbiter. postea die statuto cōparuit Titius Seio nō veniēte: nūquid pœna est cōmissa? Et dicit quod nō: imò plus dixit quidā sapiēs, quòd si arbiter iussisset, & nō veniſſet arb. ad diē præfixū: nō incideret in pœnā litigatores quia non

a Legem pro pacto aut cōditiōe non esse hic accipiēdam indicat l. si feriatis. ſ. de fer. cuius eadē est inscriptio.

b Hanc glo. reputat singularem Ang. in §. fin. instit. de empt. & vendit. ad hoc, quod quando

qui non venerunt. nam & si stipulatus sim à te sub pœna nisi x. vel aliud dares tali die: tu autē dare vel soluere paratus sis: & per me stat quo minus accipiam, non incidis in pœnam.

a *Immo vis.* sed nonne ille dies feriatus est: vt C. de feriis. l. omnes? Respondeo, hic partes consenserunt: vt dixi ſ̄. e. si feriatis. Accur.

b *Decessit.* Sed nonne refert de cesserit arbiter eo tēpore quo reus vel actor venire non poterat, vel poterat? quod videtur: vt infra de verb. oblig. cum ſti pulatus sim.

c *Aristo ait.* in hoc exemplo. & facit. ſ. de verb. obl. l. si quis arbitratu. Item facit. ſ. si quis in ius voc. l. ij. §. pen. & ſ. quando appel. sit. l. j. §. dies. & ſ. de condi. & demon. multa. §. j. & C. quomodo & quando iudex. si vt proponis. & ſ. de vsur. cum quidā. §. si pupillo. & ſ. eo. l. Celsus.

d *Accipiat.* condemnationem. Accursius.

Vm lege. CASVS Duo in vnum minorem. xx. ann. compromiserunt: nūquid potest esse arbiter? Et dicit quòd non: nec pœna committitur ex sententia si ei non stetur: cum lege Iul. cautum sit minorem xv. ann. iudicem esse non posse. hoc in delegatis. Sed quid si maior xx. minor tamen. xxv. recipiat arbitrium vel consensum in se, & est lxius? potest quidem restitui, vt eximatur à tali compromisso. Vivianus.

e *Cogatur.* tamen si tulerit sententiam, æquissimū est eam tueri: nisi sit minor xviij. ann. vt infra de re iudi. quidam. & plenè dices infra de iudi. cum prætor. §. fina.

f *Ex sententia.* de facto lata coactus, vel etiam non coactus minor xviij. ann.

g *Audierum.* id est cognitionem causæ. sic & ſ. de mino. l. minor. xxv. annis. Accur.

ARbiter kalendis Ianuariis [a] adesse iussit, & ante eum diem decessit. [b] alter ex litigatoribus non adfuit. proculdubio pœna minimè commissa est. Nam & Casium audisse se dicentem Aristo ait, [c] in eo arbitro qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Seruius ait, si per stipulatorē stet quò minus accipiat, [d] non committi pœnam.

Minor viginti annis non potest esse arbiter. Bartolus. B

XLI. CALLISTRATVS libro primo Edicti monitorij.

CVm lege Iulia cautum sit ne minor viginti annis iudicare cogatur, [e] nemini licere minorem viginti annis compromissarium iudicem eligere: ideoque pœna ex sententia [f] eius nullo modo committitur.

Minor restituitur si inconsulte passus est in se compromitti. Bartolus.

Maiori tamen viginti annis, si minor viginti quinque annis sit, ex hac causa succurrendum, si temerè auditorium [g] receperit, multi dixerunt. C

Sententia arbitri super pœna non valet, etiamsi fisco sit inferenda: sed super alio sententia remanet firma, & compromissi pœna committitur. Bartolus.

XLII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum.

ARbiter intra certum diem seruos restitui iussit: quibus non restitutis, pœnæ causa fisco secundum formam compromissi condemnauit. ob eam sententiam fisco nihil adquiritur: [h] sed nihilo minus stipulationis pœna committitur, quòd ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

Hæc lectio legitur duobus modis, & secundum primam lect. breuiter hoc intendit: Si compromissum est generale, & libellus est specialis, sententia arbitri non porrigatur ni si ad res in libello comprehensas, vel ad eas quæ malignè omissæ fuerunt. h. d. secundum primam lect. secundum alteram hoc intendit: Si compromissum est generale, petitio generalis, prosecutio specialis, sententia generalis, si non prosecuta petatur, pœna nè committitur: nisi malitiosè prosecutio fuerit omissa. Bartolus.

XLIII. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

DE rebus [i] † controuersisque omnibus [k] compromissum in arbitrum à Lucio Titio & Mæuio Sempronio factum est: sed errore quædam species in petitionem [l] à Lucio Titio deductæ non sunt: [m] nec arbiter de his quicquam pronuntiauit. [n] quæsitum est an species omisse peti possint. Respondit peti posse: nec pœnā ex compromisso committi. quòd si malignè [p] hoc fecit, petere quidem potest, sed pœnæ subiugabitur.

In his quæ habent causam successiuam nō sufficit ab initio factum, nisi perseuerantia subsequatur. Bartolus. C

XLIIII. IDEM libro secundo Digestorum.

INter Castellianum * & Seium controuersia de finibus [q] orta est. & arbiter electus est, vt arbitratu eius res terminetur. ipse sententiam dixit præsentibus partibus: & terminos posuit. Quæsitum est, an si ex parte Castelliani arbitro paritum non esset, pœna ex compromisso commissa est. Respondi, si arbitro paritum non esset, per se, licet de omnibus non simul dixerit, cum hoc fuit actum vt teneat: alias non, vt quia vnicum fuit compromissum secundum quid, non simpliciter: sicut aliàs, puta si de vna summa fuit compromissum: & condemnauit vel absoluit in parte, non tenet: vt infra de do. excep. apud §. item quæritur. Et sic no. quòd non specificaui, aut specificaui: & tūc subdistinguitur: aut egi expresse, vt de omnibus iudicet: & non valet de vna lata sententia, vt ibi, aut tacite, vt hic: quia plus expressa valet, quàm tacita. D

a *Arbiter.* CASVS. Cōtrouersia fuit inter Titiū & Seiū. & ita inter duos de cōmunibus seruis, cōpromiserunt in arbitrū: & pœna fuit adiecta ex vtraq; parte. dictū etiā fuit vt ille qui arbitro nō pareret. x. nomine pœnæ fisco daret: postea autē dixit arbiter, vt Titius seruos illos intra certum diē restitueret: quod si non faceret, pœnā fisco præstaret. dicit quia si arbitro paritū non sit, nihil fisco præstabitur: sed in pœnā incidit: & cōmittitur stipulatio pœnę eo quòd arbitro nō paret.

b *Acquiritur.* quia non erat in compromisso actum vt de pœna pro fisco iudicaret: vnde iudicare nō potuit: vt ſ. eo. l. quid tamen. §. fi. secundum quosdam. sed male. dic ergo, imò erat actum. nam stipulatus erat vterque ab inuicem pœnā. Item vt arbiter pronuntiet aliquid fisco dari ab eo qui non pareret: vt patet per hæc verba, secundum formam cōpromissi, &c. Prima ergo pœna committitur: vt hic, non autem quòd fisco est dandum: cum alteri paciſci nemo potest: vt infra de verbo. obligā. stipulatio ista. §. alteri. Accursius.

De rebus. CASVS. Titius & Seius cōpromiserunt in arbitrū generaliter de omnibus controuersiis quæ inter eos vertebātur: nō tamē res vel cōtrouersias expresserūt, deinde

a aut errore lapsus omisit Titius quasdā res in arbitriū deducere: vnde arbiter nihil de eis dixit in sententia, postea vult eas petere. Dicit quòd potest: nec pœna cōmittitur. Cæterum si malitiosè eas omisit. forte quia credebat causam malam in quibusdam speciebus fouere, & exinde aduersarium, si omitteret, lucrum reportare: bene poterit eas petere, sed incidit in pœnam. Viuia.

i *De rebus.* generaliter omnibus, & postea in libello etiam omisit quasdā. vel verius, si primò non fuit prosecutus secundum magnam.

k *Omnibus.* non expressim nominatis, sed sub generalitate comprehensis. Accursius.

l *In petitionem.* i. prosecutionem petitionis, secundū secundā.

m *Non sunt.* forte putabat in illis nullū ius sibi competere. & sic non videtur compromisisse: vt supra eo. si cum dies. §. j.

n *Pronunciauit.* Scilicet expresse vel specialiter, sed tacite vel in genere: puta sic dixit, hanc rem iubeo tibi restitui: in ceteris omnibus aduersarium tuum absoluo. aliàs si nihil pronuntiasset de his, non posset pœna propter illā committi. Hic itaque vnum solum fuit compromissum non quasi plura: vbi non debet simul de omnibus iudicari: vt arg. supra eo. quid tamen. Nisi omnes controuersiæ de quibus fuit compromissum, expressæ fuerunt in compromittendo: sicque quasi plura cōpromissa fuerunt, etiā vbi actum erat vt de omnibus simul vna sententia daretur. sic & in stipulatione: vt infra de verb. oblig. scire. Nec mirum si ibi in l. quid tamen aliud sit, vbi quasi plura cōpromissa fuerunt: scilicet vt non teneat sententia de vna controuersia lata

† *Ad hanc l. vide pro intellectu remissiones quæ hic traduntur in nouis interpreta. Bolog.*

* *Statillanum.*

o *Peti,* coram iudice.

p *Quòd si malignè.* a cum putaret se condemnandum ab arbitro de his speciebus. Accursius.

a *Ang. in. C. sed iſta. in ſt. de act. in 7. colum. ad prim. tex. cū ſignatum reputat ſic.*

INter. CASVS. Duo erant qui habebant inter se controuersiam de finibus: & sic inter se agebant finium regundorum: & sic in arbitrum compromiserunt: & sic inter eos arbiter tulit sententiam: & terminos tantum posuit: nec in sententia aliud dari vel fieri iussit. nunquid cōmittitur pœna si eius sententiæ non pareatur: quia forte aliquis eorū auellit terminos? Respōde quòd sic: sed certe videtur alia ratio dubitationis quòd non: cum de talibus non sit consuetum cōpromitti.

q *De finibus.* & sic agitur iudicio finium regundorum.

a *Pœnam commissam.* licet de talibus controuersiis nō sit solitum iri ad arbitrum: sed ad iudicem, secundū M. vel secundū R. quia nō prohibuit Castellianus tolli vel poni terminos, putabat euitate pœnam, licet postea remoueat. Vel verius ideo dubitabatur, quia aliquid dari vel fieri nō iusserat ab vno alij quod facere debet: vt s. eo. l. non ex omnibus. sed ipsemet arbiter terminos posuerat: sed certè sibi hoc permittitur: vt infra finium regun. l. ij. §. iudici. & l. si irruptione. §. fi. Accursius.

IN *compromissis.*} CASVS. Si compromissimus in arbitrum, nō potest iubere vt ad alium iudicem eamus: nec recedere possumus ex quo semel elegimus eum: vt hic, & supra eo. l. non distinguemus. §. quæsitum.

b *Non egreditur.* vt supra eo. diem. §. stari. secus si vt in bonum virum fuit compromissum: vt infra de iur. patro. §. iurauero. & j. pro soc. si societatem. j. & facit infra de ver. oblig. l. si quis arbitratu. & infra de contrahen. emp. hæc venditio.

DE *his.*} CASVS. Duo in Titium de communibus controuersiis compromiserunt, & sic arbitrio pendente aliqua controuersia alicuius rei oritur, quæ non erat inter eos ab initio mota: nunquid de ista arbitrabitur: & de accidentali controuersia poterit agnoscere? nō. cum sit de his quæ postea superuenerunt.

c *Arbiter potest.* generali cōpromisso facto. arg. contra C quæ res pig. ob. poss. l. fina.

d *Superuenerunt.* sic & in iudice: vt plenè dicetur infra titulo secundo, non potest. Item facit infra de auro & argen. leg. l. si ita.

SI *cōpromissum.*} CASVS. Compromissum est de controuersia in arbitrum. actum fuit in compromisso vt præsentibus nobis, vel heredibus nostris pronuntiaretur. decessit vnus relicto herede pupillo: nunquid coram eo pronuntiabitur? Respon. quòd non: nisi tutor interuenerit. Item si incœperis furere, non pronuntiabit arbiter: sed cum furere cœperis, dandus erit curator, coram quo poterit arbiter pronuntiare. {SI AB ALTERA.} Titius & Seius consenserunt in arbitrum de aliqua controuersia, tali modo, vt sententia diceretur præsente vtroque: vel præsente Sempronio, & herede Titii, si Titius decederet durante compromisso: & sic nulla fuit mentio facta heredis Sempronij: & sic durante compromisso decessit Sempronius: nunquid finitur cōpromissum? Et certè sic. Viuianus.

e *Fuerit.* vt. s. eo. diem. §. penul. Accursius.

f SED *& interpellatur.* * id est, denuntiatur ei quo minus dicat sententiam, scilicet, nunc: sed postquā habuerit curatorē.

g *Habet.* statim cum cœpit furere, vel etiam postea. Accursius.

h *Vel habuerit.* quia sufficit hoc, licet habeat quandoque dilucida interualla: vt C. de cura. furio. l. cum aliis.

i *Epistolam.* No. interlocutoriam absente vna parte posse ferri: quod tamen in omnibus non concedimus: vt C. de dila. procedente. Item no. argu. quòd iudex delegatus potest citare multo magis per nuntium vel epistolam: licet quidam dicant quòd per se tantum. Argum. pro eis, supra ne quis eum qui in ius voca. l. iij. §. si quis. & C. de iudi. sancimus.

k *Si ab altera.* vel dic quòd egerunt tantum de parte vna. vel dic quòd vna pars tantū expressit, altera nil sciuit, vel nil dixit.

l *Cuiusque ex litigatoribus.* vel arbitri: vt supra e. item si vnus. §. item si plures. & l. in compromissis. & l. arbiter kalendis. Sed in iudiciis contra: vt infra de iud. l. mortuo. & l. proponebatur. & C. dē peda. iudi. l. peaul. Accursius.

AB *Arbiter.*} CASVS. Duo insimul cō. promiserunt in arbitrum pœna hinc inde promissa: & sic diem statuerunt intra quam posset arbiter cognoscere & sententiare: sed non statuerūt vt posset diem proferre. die veniente nondum ei de causa liquebat: & ius sit proferre vnus litigatorum diem. nunquid committitur pœna? Non certe, cum non sit actum vt possit iubere proferre diē. Viuianus.

m *Non posset.* quia nondum liquebat sibi de causa: vt supra eo. idem Pomponius. §. fina.

n *Audiens.* id est obediens.

o *Pecunia.* id est pœna. Accursius.

p *Non esse arbitro.* aliquin secus: vt s. eo. nō distinguemus. §. diem. & §. fin.

SI *de re.*} CASVS. Petebam decem à Titio, vel ipse à me. petebat. compromisimus in Mœuium & Titium. non valet compromissum, cum sibi ipsi non possit imperare. Viuianus.

q *Iubeat.* si vult officio arbitri vti.

r *Imperare sibi.* ideo quia verbum in imperatiuo modo, non habet primam personam. Et sic not. neminem sibi esse arbitrum, nec iudicem: vt infra de iudi. l. Iulianus. & supra de iur. om. iu. qui iurisdictioni. Sed argu. contra supra si quis cau. l. ij. §. si non versi. si quis ibi, ipse se arctauit, &c. sed ibi re ipsa & facto se arctabat, non verbo. Item arg. contra, C. de fideicom. l. fina. & de summa trinit. & fide catho. l. fin. §. huic. sed impropriè ibi dicitur iudex. Item contra C. manda. l. in re. Solut. hic dicitur compromissarius, ibi dispensator siue moderator: alibi pro bono viro: vt infra pro socio. l. si societatem. Item quandoque iudex delegatus: vt supra qui satisda. cog. l. arbitro. Item pro quasi delegato: vt C. de iudic. apertissimi. quandoque pro ordinario: vt habetur. C. de postum. quisquis. Item quid si compromissero in aliquem quem offendi, vt iudicet in me secundum quod vult? Responde. valet, sed reducitur ad arbitrium boni viri, si excedat modum: vt infra de ope. liber. si libertus.

SI *quis.*} CASVS. Cùm à te decem peterem, cōpromisimus in arbitros. te cōdemnato fecisti morā in soluendo, si ante litem

* *Interpellari hic accipe pro impediri. Interlocutoria*

Interlocutoria de citando, potest proferri parte absente. Bartolus.

Arbiter adesse litigatores vel per nuntium vel epistulam i iubere potest.

Si compromissum ab vna parte non est transitorium ad heredes, non transibit ad alia. Bartolus.

Si ab altera k duntaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum soluetur morte † cuiusque ex litigatoribus: l sicut soluerētur altero mortuo si neutrius heredis persona comprehenderetur.

Si arbiter iubet vltra quàm possit, impune sibi non paretur.

L. ALPHENVS libro septimo Digestorum.

ARbiter ex compromisso sumptus, cum ante eum diem qui constitutus cō promisso erat, sententiam dicere non posset, m diem compromissi proferri iusserat alter ex litigatoribus dicto audiens n non fuerat: consulebatur, possētne ab eo pecunia o ex compromisso peti. respōdi nō posse, ideo quod non esset arbitro P*compromissum vt id haberet.

In re sua nemo potest esse arbiter. Bartolus.

LI. MARCIANVS libro secundo Regularum.

SI de re sua quis arbiter factus sit, sententiam dicere non potest: quia se facere iubeat, q aut petere prohibeat, neque autem imperare sibi, r neque se prohibere quisquā potest.

Qui non soluit in termino, incidit in pœnam, licet admittatur moræ purgatio. Bartolus.

LII. IDEM libro quarto Regularum.

IN *compromissis.*} CASVS. Si compromissimus in arbitrum, nō potest iubere vt ad alium iudicem eamus: nec recedere possumus ex quo semel elegimus eum: vt hic, & supra eo. l. non distinguemus. §. quæsitum.

b *Non egreditur.* vt supra eo. diem. §. stari. secus si vt in bonum virum fuit compromissum: vt infra de iur. patro. §. iurauero. & j. pro soc. si societatem. j. & facit infra de ver. oblig. l. si quis arbitratu. & infra de contrahen. emp. hæc venditio.

DE *his.*} CASVS. Duo in Titium de communibus controuersiis compromiserunt, & sic arbitrio pendente aliqua controuersia alicuius rei oritur, quæ non erat inter eos ab initio mota: nunquid de ista arbitrabitur: & de accidentali controuersia poterit agnoscere? nō. cum sit de his quæ postea superuenerunt.

c *Arbiter potest.* generali cōpromisso facto. arg. contra C quæ res pig. ob. poss. l. fina.

d *Superuenerunt.* sic & in iudice: vt plenè dicetur infra titulo secundo, non potest. Item facit infra de auro & argen. leg. l. si ita.

SI *cōpromissum.*} CASVS. Compromissum est de controuersia in arbitrum. actum fuit in compromisso vt præsentibus nobis, vel heredibus nostris pronuntiaretur. decessit vnus relicto herede pupillo: nunquid coram eo pronuntiabitur? Respon. quòd non: nisi tutor interuenerit. Item si incœperis furere, non pronuntiabit arbiter: sed cum furere cœperis, dandus erit curator, coram quo poterit arbiter pronuntiare. {SI AB ALTERA.} Titius & Seius consenserunt in arbitrum de aliqua controuersia, tali modo, vt sententia diceretur præsente vtroque: vel præsente Sempronio, & herede Titii, si Titius decederet durante compromisso: & sic nulla fuit mentio facta heredis Sempronij: & sic durante compromisso decessit Sempronius: nunquid finitur cōpromissum? Et certè sic. Viuianus.

e *Fuerit.* vt. s. eo. diem. §. penul. Accursius.

f SED *& interpellatur.* * id est, denuntiatur ei quo minus dicat sententiam, scilicet, nunc: sed postquā habuerit curatorē.

g *Habet.* statim cum cœpit furere, vel etiam postea. Accursius.

h *Vel habuerit.* quia sufficit hoc, licet habeat quandoque dilucida interualla: vt C. de cura. furio. l. cum aliis.

i *Epistolam.* No. interlocutoriam absente vna parte posse ferri: quod tamen in omnibus non concedimus: vt C. de dila. procedente. Item no. argu. quòd iudex delegatus potest citare multo magis per nuntium vel epistolam: licet quidam dicant quòd per se tantum. Argum. pro eis, supra ne quis eum qui in ius voca. l. iij. §. si quis. & C. de iudi. sancimus.

k *Si ab altera.* vel dic quòd egerunt tantum de parte vna. vel dic quòd vna pars tantū expressit, altera nil sciuit, vel nil dixit.

l *Cuiusque ex litigatoribus.* vel arbitri: vt supra e. item si vnus. §. item si plures. & l. in compromissis. & l. arbiter kalendis. Sed in iudiciis contra: vt infra de iud. l. mortuo. & l. proponebatur. & C. dē peda. iudi. l. peaul. Accursius.

AB *Arbiter.*} CASVS. Duo insimul cō. promiserunt in arbitrum pœna hinc inde promissa: & sic diem statuerunt intra quam posset arbiter cognoscere & sententiare: sed non statuerūt vt posset diem proferre. die veniente nondum ei de causa liquebat: & ius sit proferre vnus litigatorum diem. nunquid committitur pœna? Non certe, cum non sit actum vt possit iubere proferre diē. Viuianus.

m *Non posset.* quia nondum liquebat sibi de causa: vt supra eo. idem Pomponius. §. fina.

n *Audiens.* id est obediens.

o *Pecunia.* id est pœna. Accursius.

p *Non esse arbitro.* aliquin secus: vt s. eo. nō distinguemus. §. diem. & §. fin.

SI *de re.*} CASVS. Petebam decem à Titio, vel ipse à me. petebat. compromisimus in Mœuium & Titium. non valet compromissum, cum sibi ipsi non possit imperare. Viuianus.

q *Iubeat.* si vult officio arbitri vti.

r *Imperare sibi.* ideo quia verbum in imperatiuo modo, non habet primam personam. Et sic not. neminem sibi esse arbitrum, nec iudicem: vt infra de iudi. l. Iulianus. & supra de iur. om. iu. qui iurisdictioni. Sed argu. contra supra si quis cau. l. ij. §. si non versi. si quis ibi, ipse se arctauit, &c. sed ibi re ipsa & facto se arctabat, non verbo. Item arg. contra, C. de fideicom. l. fina. & de summa trinit. & fide catho. l. fin. §. huic. sed impropriè ibi dicitur iudex. Item contra C. manda. l. in re. Solut. hic dicitur compromissarius, ibi dispensator siue moderator: alibi pro bono viro: vt infra pro socio. l. si societatem. Item quandoque iudex delegatus: vt supra qui satisda. cog. l. arbitro. Item pro quasi delegato: vt C. de iudic. apertissimi. quandoque pro ordinario: vt habetur. C. de postum. quisquis. Item quid si compromissero in aliquem quem offendi, vt iudicet in me secundum quod vult? Responde. valet, sed reducitur ad arbitrium boni viri, si excedat modum: vt infra de ope. liber. si libertus.

SI *quis.*} CASVS. Cùm à te decem peterem, cōpromisimus in arbitros. te cōdemnato fecisti morā in soluendo, si ante litem

Item cõuest. super pœna offeras, purgas moram, & liberaris.

a *Arbitro.* sine die.

b *Liberatur.* ante iudicium acceptum de pœna: vel antequam, creditoris interfit: vt supra eo. si cum dies. §. fi.

NAVTAE CAVPONES, STABVLARII, &c.

Merito hic tit. iungitur superiori, quoniam & hic sunt & arbiter ex receptō obligantur. vel forte in alio prætoris hoc ordine erant posita. Item nota differentiam inter hunc titulum & infra de exerc. quia ex hoc edicto datur actio cum res receptæ sunt: ex illo datur etiam si non sint receptæ. Item differt a illo infra fur. ad. nau. cau. quia in isto titu. tractatur principaliter de actione ex contractu, vel quasi. sed ibi principaliter de ea quæ est ex quasi maleficio: at hic secundario de illa. Item hic titu. loquitur quando quis arguit factum certæ personæ: vt infra eo. licet. §. fin. ibi, non certæ personæ. Item hic recipit saluum fore: ibi non. Item hic pœna dupli, totum est pœna: ibi alterum simplum res persecutio.

SI qui iussus est *arbitro[a] ex compromisso soluere pecuniam, moram fecerit: pœnam ex compromisso debet: sed postea soluendo pœna liberatur[b].

NAVTAE, CAVPONES stabularij, vt recepta restituant.

TITVLVS IX.

Primò ponit verba edicti. secundo ibi, maxima. commendat edictum. Bartolus.

I. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

AIt prætor: *Nautæ, caupones, stabularij[c], quod cuiusque saluũ fore receperint, nisi restituent, in eos iudicium[d] dabo.* B

Maxima vtilitas est huius edicti: quia necesse est plerũque eorum fidẽ sequi, & res custodiæ eorum committere. Ne quisquam putet grauiter hoc aduersus eos constitutum. Nam est in ipsorum arbitrio[e] ne quẽ recipiant[f]. Et nisi hoc esset statutũ, materia daretur[f] cũ furibus aduersus eos quos recipiunt coeundi: cum ne nunc[g] quidem abstineant huiusmodi fraudibus.

Hic incipit exponere verba edicti. Bart.

Qui sunt igitur qui teneantur, videndũ est. Ait prætor, *nautæ.* Nautam accipere debemus eũ qui nauim[h] exercet[i]: quãuis nautæ appellãtur omnes qui nauis nauigandæ causa in naue sint. sed de exercitore[k] solũmodo prætor sentit[l]. Nec enim debet (inquit Pomponius) per remigem[m] aut mesonautam[n] obligari: sed per se, vel per nauis magistrum[o]: quanquam si ipse[p] alicui è nautis committi iusserit[q], sine dubio debeat obligari. Et sunt quidam in nauibus qui custodiæ gratia nauibus præponuntur, vt ναυφύλακες,* & diætarij[r]. Si quis igitur ex his receperit[s], puto in exercitorẽ dandã actionem: quia is qui eos huiusmodi officio præponit, cõmitti eis permittit[t]: quãquã ipse nauicularius[u] vel magister id faciat[x] quod χειρόμβολον* appellãt. Sed etsi hoc nõ extet[y], tamen de recepto nauicularius tenebitur[z]. C

De exercitoribus ratium, item lyntrariis[a] nihil cauetur, sed idem constitui oportere Labeo scribit. & hoc iure vtimur.

Caupones autem & stabularios æquè eos accipiemus qui cauponam vel stabulum exercent, institoresve eorũ[b]. Ceterum si qui opera mediastini[c] fungitur, non continetur: vt puta atriarij[d], & focarij, & his similes. D

Ait prætor: *Quod cuius saluum fore receperint.* Hoc est, quan

---

A arbitrarias: vt instit. de actio. §. præterea.

e *Arbitrio.* scilicet à principio, non ex postfacto: vt infra eo. l. debet. sic & C. de actionibus & oblig. l. sicut. & infra commo. l. in commodato. §. sicut.

f *Daretur.* scilicet cauponibus. Et sic no. hic tolli occasionem delinquendi: vt C. de La. li tol. l. fi. §. pen. & supra in procœmio. §. illud verò satis &c. *Delinquendi tollit debet occasio.*

g *Ne nunc.* scilicet statuta pœna huius edicti. Accursius.

h *Qui nauim.* & sic stricte. Accursius.

i *Exercet.* & sic pro exercitore. Quis autem hic sit, habes infra de exer. l. j. §. exercitorem.

k *Exercitore.* recipiente saluum fore.

l *Sentit.* cum dicit nautæ. **id est nauium custodes.*

m *Per remigem.* i. qui melius scit nauigare.

n. *Mesonautam.* id est mediocrem. à meson, quod est mediũ. Alij dicunt, id est meliorẽ nautam, qui omnibus aliis in naui præest. sed contra hoc edictum. Pompo. est. j. e. §. fin. Sol. quidam dicunt quòd hoc corrigitur. Alij quòd hic loquitur cum extra nauim damnum datum est: arg. j. eo debet. Tu dic quòd hic loquitur vbi nauta cui nõ erat commissum, contraxerit & recepit: & nõ exercitor, vel eius magister. vnde nullo modo tenetur de facto nautarum exercitor. at vbi exercitor contraxit, tenetur de facto nautarum: vt ibi, & dicta. l. debet. **Vide in hunc locum Alciatum lib. parer. 1. ca. 44. putat enim chirembolon hic dici signum quod magister in prora residens manu dat, nautis imperans vt aliquid faciant, seu alioquẽ recipiant vel nõ recipiãt.*

o *Vel per nauis magistrum.* quem ipsemet præposuit. Accursius.

p *Si ipse.* s. exercitor.

q *Iussit.* expresse.

r *Diætarij.* ministri qui diætam hoc est victum ac cibos seruabant à Græco verbo, *διαιτάομαι* quod est viuo & conuersor quotidie.

s *Ex his receperit.* s. aliquid saluum fore de sibi permissis.

t *Permittit.* scilicet, hoc exprimendo, secundum H. Vel dic plerunque: quia sic sæpe solet fieri vt expresse concedatur. Idem tamen est si non exprimatur: vt subiicit, sed si non exercet, &c. secundum Azo. Vel dic, permittit hoc ipso quod imponit: vt infra de institut. l. sed & si pupillus. §. j. in fin. Accursius.

v *Nauicularius.* id est, aliquis nautã exercitoris iussu.

x *Id fuerit.* id est recipiat, de qua receptione supra locutus est. Vel dic, faciat, id est, imponat aliquem custodem qui positus est ad custodiendum. Item quod postea sequitur: Sed & si hoc non exercet: id est hoc non recipiat iussu exercitoris vel magistri. & ita non est ad hanc receptionem præpositus: tamen nihilominus qui recepit, tenetur ex sua persona, qui nauicularius dicitur. & quia custodiæ nauis præpositus est.

y *Sed & si hoc non extat.* alibi exercet. & tunc expone vt modo dixi. & alibi est, extet. id est nemo est huic officio præpositus, vel magister eos non præposuit. Io.

z *Tenebitur.* ex sua persona: vel. i. exercitor, secundum Azo.

a *Lyntrariis.* id est qui paruas naues habent & exercent, vt butos & busos, vel scaphas, quæ lucrariæ, aliàs lyntrariæ dicuntur.

b *Institoresve eorum.* vt si receperint isti, teneantur qui præposuerunt.

c *Mediastini.* qui faciunt vilia officia, vt subiicit.

d *Atriarij.* qui custodiunt atria: vel qui purgant, vel qui vocãt & trahunt homines vt hospitentur. Accursius.

Ff. Vetus. x iiij Accederent.

cunque rem siue mercem receperint. Inde apud Viuianum* relatū est, ad eas quoque res hoc edictum pertinere, quæ mercibus accederent:[a] veluti vestimenta quibus in nauibus vterentur, & cætera quæ ad quottidianum vsum [b] habemus. Item Pomponius[c] libro trigēsimoquarto* scribit, parui † referre, res nostras, an alienas intulimus, *si tamen nostra interfit saluas esse. Etenim nobis magis, [d] quam quorum sunt, debent solui. Et ideo [e] si pignori merces accepero ob pecuniam nauticam: mihi magis quam debitori nauta tenebitur, si antè [f] eas suscepit. Recipit autem saluum fore, vtrum si in nauim res missæ, ei adsignatæ [g] sunt, an & si non sint adsignatæ, hoc tamen ipso quod in nauē missæ sunt, receptæ videntur? Et puto omnium eum recipere custodiam quæ in nauem illatæ sunt: [h] & factum non solum nautarum [i] præstare debere, sed & vectorum: [k]

a *Accederent.* quia & hæc differunt: vt ff. eo. sed & ipsi. §. fin. & ff. commo. l. si vt certo. §. vsque adeo.

b *Vsum.* vt panem & vinum.

c *Item Pomponius.* aliàs est lex, item Pomponius. & intitulatur Papi. aliàs incipit parui.

d *Nobis magis.* immo magis domino: vt infra depo. l. bona fides.

*Iulianum. quæ est contra. & l. ꝙ seruus. Sol. ibi non habebat ius in re: hic sic. Vel ibi erat prædo, hic nō. Vel hic specia le. Vel hoc in hac actione: illud in rei vindica.

e *Et ideo.* de toto ad partem.

f *Si antè.* aliàs est ante: & tunc dic, ante suscepit, scilicet debitor quàm is qui intulit. & secundum hanc literam lege si pro quanuis. nam idem est & si non ante suscepit, sed postea. aliàs est si à me.

*25. †hunc plerique versi. pro lege citant, & ipse etiam Accur. *intulerimus.

g *Assignatæ sunt.* custodiendæ. Accursius.

h *Illatæ sunt.* sed an ita demum si sciuerit, an si ignorauerit? Resp. forte etiam si ignorauit: vt ff. furti aduer. nau. cau. sta. l. j. §. in duplum. & ff. depo. l. j. §. si ista. in fin. Sed melius est contrarium: vt C. de ser. fugi. quicūque. §. quòd si seruus. & C. de his qui latro. vel al. cri. re. occul. l. j. & l. ij. & ff. de vsuc. l. sequitur. §. tunc. & ff. de actionib. & oblig. l. iiij. §. j.

i *Nautarum.* id est magistrorum.

k *Sed & vectorum.* id est qui in naui vehuntur. à vectus. cta. ctum. Vel dic à vectore, vt ponatur pro ceteris nautis. Et secundum hoc dic nautarum, id est magistrorum, sed contra supra eo. l. j. §. qui sunt. versic. nautam. ibi, nec enim debet, &c. Solut. vt ibi.

II. GAIVS libro quinto ad Edictum Prouinciale.

SIcut & caupo viatorum. l

III. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

EE ita de facto vectorum etiam Pomponius libro trigensimoquarto * Scribit. Idem † ait, [m] etiam si nondum sint res in nauem receptæ, sed in litore perierint, quas semel recepit, [n] periculum ad eum pertinere. Ait prætor: *Nisi restituent, in eos iudicium [o] dabo.* Ex hoc edicto [p] in factum actio proficiscitur. Sed an sit necessaria videndum: quia agi ciuili actione ex hac causa poterit. si quidem merces interuenerit, & locato vel conducto. Sed si tota [q] nauis locata sit: qui conduxit, ex conducto etiam [r] de rebus quæ desunt, agere potest. Si verò res perferendas nauta conduxit: & locato conuenietur. sed si gratis res susceptę sint, ait Pomponius depositi agi potuisse. [s] Miratur igitur cur honoraria actio sit inducta, cum sint ciuiles: nisi forte [t] (inquit) ideo, vt innotesceret [u] prætor curam agere [x] reprimendæ improbitatis hoc genus [y] hominum: & quia in locato, [z] conducto culpa, in depositō dolus dnntaxat [a] præstatur. At hoc edicto omnimodo qui recepit tenetur, etiam si sine culpa [b] eius res periit, vel damnum datum est:

A recepit: teneor quidē in solidum pro illis rebus à filio vel seruo meo receptis. {ITEM SI SERVVS. Casus in hoc. §. dē pliciter notatur. Primò sic: Habebā Stichum seruū ordinarī & Pamphilum vicarium sub eo: & ordinarius Stichus exercebat nauem: ille autem seruus Pamphilus damnum dedit in rebus in nauem illatis. qualiter teneatur, queritur. Et distingu. aut ordinarius voluntate mea nauem exercet: & tunc teneor in solidum, & non liberor eum vicarium dando pro noxa. aut sine voluntate mea, & liberabor. & sic de peculio noxaliter teneor. Secundo ponitur sic: quia seruus meus exercebat, & ipse mecum damnum dedit. distingue vt in superiori casu. nam si voluntate mea exercet, teneor in solidum. aliter si nō voluntate mea, teneor de peculio. {HAEC ENIM ACTIO.} Actio quæ datur in exercitorem, datur perpetuo, & in heredem: & continet rei persecutionem. {NOVISSIME.} Res meas tibi dedi vt eas portares: quæ tibi postea subtractæ sunt. habeo ego duplex auxilium. Primo habeo ius commune cōtra surripientem. i. act. furti. Item habeo act. in fact. ex hoc edicto contra te nautam, id est, nauem exercentem: & si ago vna, non agā alia: quia vna per aliam tollitur, & repellitur except. vel offic. iudic. Vtr.

B

C

D

m *Idem ait.* ſ. esse respondendum. & debet hic esse principium legis.

n *Recepit.* sufficit enim sic recepisse: vt hic, & infra de peri. & commo. rei ven. l. quòd si neque. §. fi. Sed contra infra eod. l. debet. j. respon. Solu. vt ibi.

o *Iudicium.* id est actionem. Et not. quòd duę actiones dantur ex hoc edicto: & ambæ dicuntur in factum. vna est in simplū ex cōtractu de recepto: & habet locum quicunque dederit damnum. alia est in duplum, & datur ex delicto non proprie, sed quasi, quando familia exercitoris quam habet in naui, dat damnum. secus si extraneus. Fingitur enim delictum familiæ exercitoris esse: quia familia mala vtitur. Accursius.

p *Ex hoc edicto.* & ex quolibet alio, nisi nomen actionis sit expressum: vt hic, & instit. de interdic. §. fi.

q *Sed si tota.* quod dixerat coniunctim, nunc diuidit. & quod dicit tota, idem est si pars: vt infra ad l. Rhod. de iact. l. ij. §. quid enim. versic. plane.

r *Etiam.* nam de his quæ apparent, agit vt sibi restituantur.

s *Agi potuisse.* vel commodati. Accursius.

t *Nisi forte.* scilicet dicatur prætorem ideo fecisse. & est hæc prima ratio. similis est ratio. ff. de iniur. l. item apud. §. hoc edictum. & instit. de bo. pos. in prin. §. aliquando.

v *Innotescere.* id est daret intelligere.

x *Agere.* scilicet senatum. Accursius.

y *Hoc genus.* id est huius generis hominum. sic infra de fund. instru. l. quæsitum. §. idem Celsus.

z *In locato.* secunda ratio.

à *Duntaxat.* & lata culpa: vt infra depo. l. j. §. si quis seruum. in fin. & l. quod Nerua.

b *Etiamsi sine culpa.* ſ. leui. leuissima tamē interuenit. nā si nec leuissima interuenit, ergo fuit casus fortuitus, & sic nō tenetur: vt hic subiicit, & ff. de admi. re. ad ci. perti. l. ij. §. si eo. & C. de pig. ac. l. quæ fortuitis. Quidā tamē dicūt ꝙ licet nō adhibeat leuissimā culpā quis, puta quia fuit furto subtracta, vbi non

a Accederent. quia & hæc differunt: vt ff. eo. sed & ipsi. §. fin. & ff. commo. l. si vt certo. §. vsque adeo.
b Vsum. vt panem & vinum.
c Item Pomponius. aliàs est lex, item Pomponius. & intitulatur Papi. aliàs incipit parui.
d Nobis magis. immo magis domino: vt infra depo. l. bona fides.
*Iulianum. quæ est contra. & l. ꝙ seruus. Sol. ibi non habebat ius in re: hic sic. Vel ibi erat prædo, hic nō. Vel hic specia le. Vel hoc in hac actione: illud in rei vindica.
e Et ideo. de toto ad partem.
f Si antè. aliàs est ante: & tunc dic, ante suscepit, scilicet debitor quàm is qui intulit. & secundum hanc literam lege si pro quanuis. nam idem est & si non ante suscepit, sed postea. aliàs est si à me.
*25. †hunc plerique versi. pro lege citant, & ipse etiam Accur. *intulerimus.
g Assignatæ sunt. custodiendæ. Accursius.
h Illatæ sunt. sed an ita demum si sciuerit, an si ignorauerit? Resp. forte etiam si ignorauit: vt ff. furti aduer. nau. cau. sta. l. j. §. in duplum. & ff. depo. l. j. §. si ista. in fin. Sed melius est contrarium: vt C. de ser. fugi. quicūque. §. quòd si seruus. & C. de his qui latro. vel al. cri. re. occul. l. j. & l. ij. & ff. de vsuc. l. sequitur. §. tunc. & ff. de actionib. & oblig. l. iiij. §. j.
i Nautarum. id est magistrorum.
k Sed & vectorum. id est qui in naui vehuntur. à vectus. cta. ctum. Vel dic à vectore, vt ponatur pro ceteris nautis. Et secundum hoc dic nautarum, id est magistrorum, sed contra supra eo. l. j. §. qui sunt. versic. nautam. ibi, nec enim debet, &c. Solut. vt ibi.
l Sicut. Viatorum. imò cōtra: vt ff. fur. aduer. nau. cau. sta. §. pe. Sol. ibi nominatim dixit se nō recipere inse periculū eorū Vel aliter, ibi de illa actione dixit quæ descendit ex quasi maleficio: hic autē de ea quæ de suscepto cōpetit. Et eodē modo soluitur quod est. ff. eo. licet §. in factum. vel solue vt ibi. Acc.
m Idem ait. ſ. esse respondendum. & debet hic esse principium legis.
n Recepit. sufficit enim sic recepisse: vt hic, & infra de peri. & commo. rei ven. l. quòd si neque. §. fi. Sed contra infra eod. l. debet. j. respon. Solu. vt ibi.
o Iudicium. id est actionem. Et not. quòd duę actiones dantur ex hoc edicto: & ambæ dicuntur in factum. vna est in simplū ex cōtractu de recepto: & habet locum quicunque dederit damnum. alia est in duplum, & datur ex delicto non proprie, sed quasi, quando familia exercitoris quam habet in naui, dat damnum. secus si extraneus. Fingitur enim delictum familiæ exercitoris esse: quia familia mala vtitur. Accursius.
p Ex hoc edicto. & ex quolibet alio, nisi nomen actionis sit expressum: vt hic, & instit. de interdic. §. fi.
q Sed si tota. quod dixerat coniunctim, nunc diuidit. & quod dicit tota, idem est si pars: vt infra ad l. Rhod. de iact. l. ij. §. quid enim. versic. plane.
r Etiam. nam de his quæ apparent, agit vt sibi restituantur.
s Agi potuisse. vel commodati. Accursius.
t Nisi forte. scilicet dicatur prætorem ideo fecisse. & est hæc prima ratio. similis est ratio. ff. de iniur. l. item apud. §. hoc edictum. & instit. de bo. pos. in prin. §. aliquando.
v Innotescere. id est daret intelligere.
x Agere. scilicet senatum. Accursius.
y Hoc genus. id est huius generis hominum. sic infra de fund. instru. l. quæsitum. §. idem Celsus.
z In locato. secunda ratio.
à Duntaxat. & lata culpa: vt infra depo. l. j. §. si quis seruum. in fin. & l. quod Nerua.
b Etiamsi sine culpa. ſ. leui. leuissima tamē interuenit. nā si nec leuissima interuenit, ergo fuit casus fortuitus, & sic nō tenetur: vt hic subiicit, & ff. de admi. re. ad ci. perti. l. ij. §. si eo. & C. de pig. ac. l. quæ fortuitis. Quidā tamē dicūt ꝙ licet nō adhibeat leuissimā culpā quis, puta quia fuit furto subtracta, vbi non

non est fortuitus casus: (nam furtum non computatur inter fortuitos casus, sed latrocinium: vt inst. qui. mo. re cõtra ob. §. is quoque.) quòd tunc tenetur: vt j. eo. §. item si seruus exercitoris. Sed Resp. verũ est quando leuissima saltẽ culpa interuenit. nã inter leuissimã culpã, & casum fortuitũ, nihil est medium. ADDITIO. Aduerte hic dũ dicit gl. inter leuissimam culpam, & casum fortuitum, &c. non intelligis quòd sit idem: sed vult dicere, quòd cessante leuissima causa, quicquid contingit, cõtingit leuissima culpa. Et ex ho. no. quòd quando caupo adhibuit diligentiam quã debuit adhibere quilibet paterfamilias, & sic cessat leuis culpa, de eo quod contingit postea, non tenetur: vt hic, secundum. Bart.

a *Exceptionem.* per in inte. resti. vel dic quòd de æquitate. nam mero iure tenetur qui saltem fore promisit. ergo voleus restitui vel excipere, tenetur rem probare fatili damno periisse, vel deteriorata: cum alias in depositio qui dolum dicit, debeat probare illum: vt j. de proba. l. quotiens. §. qui dolo. ad quod est quod not. supra de eden. l. si quis exargentariis. §. fin.

b *Eodem modo.* quo tenẽtur exercitores, scilicet de dolo, lata culpa, & leui & leuissima, non de casu.

c *Quo.* alias quòd, pro quia.

d *Non tenebuntur.* hoc edicto, sed ordinariis actionibus.

e *Voluntas patris.* s. expressa, vel tacita in corde retenta, ex eo quòd filius vel seruus nauem exerceant, vel cauponam, vel stabulũ: vt j. de exer. l. j. §. si qui. vel cũ pater vel dominus exercent, recipit filius vel seruus voluntate patris vel domini.

f *In solidum.* hic potes iungere quod est. j. e. l. si vero sine voluntate, &c. & postea. Itẽ si seruus exercitoris. Liberi hominis.

g *Conuenendus.* cum ab alio damnũ datur. si vero ab ipso, hoc sequitur in proximo. §. secundum secundum casum.

h *Item si seruus.* casus potest poni in seruo exercente, & damnum dante: in quo distinguitur an domini voluntate exerceat: & tunc dominus pro seipso tenetur de recepto: aliàs vero de peculio tantum. & secundum hoc est contra. j. e. l. fi. §. seruorum. So. hic loquitur de actione ex contractu: ibi de ea quæ est ex quasi maleficio in duplum. & hoc est contra tantum ad primum respon. huius. §. item si seruus, in eo casu quando cum voluntate exercet. Item potest poni in seruo ordinario exercente, & vicario damnum dante: vt tunc si voluntate domini, in solidum teneatur: nec est contra. j. e. l. fi. §. seruorũ. quia ibi in ea actione quæ ex quasi delicto est, loquitur: vt dixi. Si vero sine voluntate exerceat, noxalis de peculio datur: quia vicarius est in peculio: vt j. de noxa. si in re. §. fi. & hoc secũdũ illã literã quæ est ibi. Sed ad secundã aliã quæ est ibi, aut, expone vt ibi. Vel dic in seruo exercitoris liberi hominis: & quod subiicit, si vero: refertur non ad proxi. sed ad superius.

i *Exercitoris.* i. exercens secundum primũ casum glo. magnæ.

k *Et ideo.* hæc ratio sufficiens est, id est probabilis: sed nõ necessaria, sic supra de ali. iudi. l. non solum. §. fi.

l *Honoraria actione.* hæc specialis.

m *Furti.* hæc communis, siue ipse, siue alius subripuit.

n *Officio iudicis.* cum talis est persona cui non potest opponi doli exceptio.

o *Contentus.* vt hic, & j. e. licet. §. possumus. & facit. §. de calũ. in heredem. §. fi. sed contra j. pro socio. l. rei communis. Sol. aliud est in actione ista, quam in pro socio. hæc enim non de iure communi, sed de prætoris beneficio competit. vnde si alA tera quæ de iure communi competit, intentatur, vt furti: beneficium prætoris neglectum æstimatur: vt j. de separa. l. j. §. illud sciendum. & j. e. l. licet. §. vlt. Item si beneficium proponatur, communis videtur esse via præclusa: vtpote cum ad aliud eius auxilium transferre necesse habet: vt j. e. l. licet. §. & si cũ eiusdẽ rei nomine & de recepto honoraria actione, l & furti m agendum sit. & Pomponius dubitat. sed magis est vt vel officio n iudicis vel doli exceptione alterutra esse cõtentus o debeat.

Sciendum est ergo, quòd vbi plures competunt actiones pœnales ex diuersis factis, neutra alteram impedit: vt j. e. l. licet. & de pri. delic. l. nunquam. nisi tales sint quæ sese non patiuntur: vt C. de fur. l. j. si ex diuersis non dentur, sed ex vno quatenus concurrunt. non enim in plus inuicem se impediunt vt infra vi bo. rap. l. j. & infra de act. & obl. qui seruum. Si vero sunt ambæ rei persecutoriæ. facta per alteram exactione, altera remittenda est: vt j. loc. si merces §. culpæ. Fallit in odium eius qui noluit certificare aduersarium qualiter posideret: cõtra quẽ dantur duo interdicta: vt no. j. de tribu. ac. l. quid in herede. §. eligere. si autem sit vna rei persecutoria, altera pœnalis sui natura, & ab initio, neutra per alteram tollitur: vt j. de fur. l. si pignore. §. cũ furti. nisi in hoc casu. s. in casu huius. l. ratione prædicta. s. in prin. gl. & in alio forte vt j. de fur. si is cui. si vero ab initio non est pœnalis, vna per alteram tollitur: vt §. quod met. cau. l. metum. §. licet. & d. l. qui seruum.

*res recepẽsit.

*Iulianus.

Nauta, nauis caupo, & stabularius differunt.

B

C

D

IIII. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

SEd & ipsi nautæ p furti actio competit, cuius sit periculo: q nisi si ipse subripiat, & postea ab eo subripiatur: r aut s alio subripiente ipse nauta soluendo non sit. Si nauta nautæ, t stabularius stabularij, caupo cauponis * receperit: æquè tenebitur. u Viuianus * dixit etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quæ post impositas merces in nauem locatásque inferentur, etsi earum vectura non debetur, x vt vestimentorum, penoris y cottidiani: quia hæc ipsa ceterarum rerũ locationi accedũt z.

V. GAIVS libro quinto ad Edictum prouinciale.

NAuta & caupo & stabularius mercedẽ accipiũt nõ pro custodia, a sed nauta vt traiiciat vectores, caupo vt viatores manere in caupona patia

in fin. de obl. & Accur.

S Ed &. } CASVS. cum præceden. §. continuatur hoc modo: Si tu velis contra furem agere, debitur tibi nautæ act. fur. sed si tu nõ sis soluendo, vel tu subripuisti: & alius forte subtraxit: tibi non dabitur: nam his duobus casibus actio furti mihi datur: aliàs tu habebis act. furt. { SI NAVTA. } Si vnus nauta res alterius recipiat: si ex alia naui sint illæ res (idem si de eadem) habet locum hoc edictũ. { IVLIANVS DIXIT. } In nauem tuam res meas immisi, & postea alias res immitto, vt puta tunicam ad me tegendum: vel cibaria ad comedendũ pro neces sitate: pro quibus ei mercedem non soluo. pro his rebus immissis habet locum hoc edictum, quamuis non soluam mercedem: quia videntur illis accedere.

p *Sed & ipsi nautæ.* si modò ipse eligatur à domino. nam domino datur electio: vt infra fur. aduer. nau. sta. l. j. §. & in duplum.

q *Cuius sit periculo.* s. quia est soluendo. & tunc non agit dominus: aliàs nõ est eius periculo si nõ habet aliquid: vt j. de furtaque. Et ita nõ aget: vt j. furti aduer. nau. cau. sta. l. j. §. quod si receperit. quæ est contra. vel subauditur ibi tantum.

r *Subripiatur.* quo casu non agit: quia fur furti agere non potest, nisi casualiter reperiatur: vt infra de fur. qui vas. §. si ego. & l. qui re sibi. §. si quis. & facit. l. eum qui. §. Iulianus. versic. non habebit. eo. tit. de fur.

s *Aut.* his duobus casibus etiã si ipse eligitur, nõ tamen agit altero, propter suũ delictum: altero, quia in eius est electione.

t *Nauta nautæ.* scilicet alterius nauis, & videbatur contra. arg. C. de fur. apud antiquos. §. sin autem definat. versic. qui habet aduersus alios.

v *Tenebitur.* recipiens. Accursius.

x *Non debetur.* scilicet specialiter.

y *Penoris.* penus dicitur id quod esui potuique est destinatũ: vt infra de penu. le. l. iij. j. respon. *Penus quid sit.*

z *Accedunt.* facit supra. l. j. in fi. ibi, ait prætor &c.

a NAuta. *Nõ pro custodia.* principaliter. sic & venditor recipit pretiũ p re, nõ p custodia. & tamẽ tenetur de custodia vt insti

vt insti. de emp. & vendi. §. cum autem.

a *Stabulari.* id est, hospitari, & in stabulo manere.

b *Tenentur.* & sic de leui culpa, si agitur locati. at hic de leuissima. sed contra j. depos. l. j. §. si vestimenta. solu. vt ibi.

c *Quæcunque.* sed non omnia: quia furti act. exercitor habet: quia sui natura ei datur cuius interest: vt s. eo. sed & ipsi. & insti. de ob. quæ ex deli. na. §. furti. sed l. Aquil. actio ei non datur: quia hero tantum datur: vt j. ad. l. Aquil. item Mela. §. legis.

d *Diximus.* pasiuè, non actiuè.

e *A furto.* quod fiat ab aliquo de naue. secus est si ab extraneo. idē dico de damno: vt infra eo. l. fin. in princ. & infra loca. l. sed & de damno. etiam ab extraneo, si potest præcaueri: vt supra eod. l. & ita. §. j. in fin. Item collige hic quòd furtum non computatur inter casus fortuitos. nam tunc non teneretur: vt s. e. & ita. §. ait prætor. sic j. pro soci. l. cum duobus. j. damna. Accursius.

recedere.

Licet.} Casvs. Si pro rebus meis quas exportas, dedi mercedem, siue gratis portas: habet locum hoc dictū. } Si servo. } Habebam seruū qui erat stabu. vel cau. vel nau. præposuisti eum sta. vel naui: & iste damnum mihi dedit, vel furtum fecit: teneberis quidem act. in fact. ex hoc edicto conuentus. Ego dum essem in tuo seruitio: & act. l. Aquil. & furti potero conueniri. & hoc in prima. Si vero mihi & tibi erat communis, mihi teneberis nomine ipsius: & quod pro eo præstiteris, proposita actione pro socio, vel communi diuidundo à me recuperabis. de damno autem in illo seruo dato non teneris. {In factvm.} Hoc edictum diuisum est in duo capita. Primum protenditur à princ. huius tit. vsque ad. §. istum, in factum. Secundum incipit hic, & vsque ad fi. tit. protenditur. in primo capite ostendit, quòd dominus obligatur. act. in factum, quæ datur ex contractu institorum, vel magistrorum nauis, & filiorum fa. In secundo casu ostendit, quòd domini institorum & nautarum, & aliorum qui damnum dederūt, possunt conueniri act. in fac. quæ ex maleficio datur. & datur ista. act. in duplum, alia autem act datur ei in simplum. vnde si familia nautæ damnū dedit: tenetur nauta in duplū, qui sciens malos homines in naue habebat. Tex. planus est. {Possvmvs.} Si nauta damnum dedit, pluribus actionibus tenetur: scilicet furti, l. Aquil. & in fac. ex hoc edicto. sed vna cōtentus debet esse is cui competit. si ergo egit aduersus exercitorem act. in factum: actionē furti, vel l. Aquil. exercitori cedere debet: & poterit suo nomine exercitor conuenire nautas ex cōducto. Si vero absolutus exercitor fuerit: an post ea agere possit ille cui damnum datum est. act. furti contra nautam? Dicitur quòd obstabit sibi exceptio: quia non est sæpius quærendum de facto vnius hominis. idem est si prius fuit actum contra nautam act. furti, vel legis Aquil. & eo absoluto velit agere in factum contra exercitorem. Viuianus.

f *Mecum sit.* i. contra me. aliàs non. s. in isto casu: vt j. de noxa. l. cum seruus. non autem hic: quia mihi contra me daretur ex quasi maleficio.

g *Quia in factum est.* ex quasi maleficio.

h *Si partem.* cum communis erat.

i *Obligatū.* insolidum, si sciui. aliàs non: sed in vase locato indistincte teneor insolidum: vt j. loca. si quis domū. §. j. & l. sed addes. §. j. & l. cum in plures. §. seruū meū. sed & quando ignorans fui, teneor saltem pro noxa relinquere. vt j. com. l. peti. facit j. de exer. l. si eum.

k *In eo.* scilicet seruo: vt quia vulneratus est.

l *Aestimare.* quidam libri habent, non solet. & tunc sic: quia si nautæ inter se damnū dederint, hoc ad exercitorem non pertinet: & ideo hac actione nō potest exercitor conueniri: vt j. eod. l. fi. §. hæc actio. Alij habēt sine non: & tunc dic, æstimare solet damno dato alicui extraneo in recepto, vel in mercibus eius. nam huic nec in recepto nec in rebus eius est datum, sed inter se: & ideo hic non agitur, vt dicit. nec enim seruus dicitur receptus, vel res recepta.

tum conduxisti, etiam ex conducto habebis me obligatum i. Sed si damnum in eo k datum sit ab alio qui in eadē naue vel caupona est, cuius factum prætor æstimare l solet: non putat Pomponius eius nomine hanc actionem vtilem futuram.

Iurisc̄ōsultus hucusque loquutus est principaliter in actione in factum, quæ datur ex quasi contractu de recepto: hic loquitur de actione in factum quæ datur ex quasi delicto. Bartolus.

In factum m actione caupo tenetur pro his qui habitandi causa in caupona sunt. hoc autem non pertinet n ad eum qui hospitio repentino recipitur, veluti viator. Possumus autem furti vel damni iniuriæ actione vti cum nautis o, vt certi hominis factum arguamus p: sed vna contenti esse debebimus q. Et si cum exercitore egerimus r, præstare ei debemus actiones nostras s, quanuis ex conducto actio aduersus eos competat exercitori t. Sed si absolutus sit exercitor u hac actione, deinde agant cum nauta, exceptio x dabitur: ne sæpius de eiusdē hominis admisso quæratur. & contra si de admisso vnius hominis actū sit, deinde in factū actio ne agatur, exceptio dabitur y.

m *In factum.* quæ est ex quasi maleficio, & in duplū: vt infra eo. l. fin. §. hæc actio.

n *Pertinet.* vt per eum detur in exercitorem. & sic est contra supra eo. sicut caupo. Sol. hic de ea quæ est ex maleficio: ibi ex contractu: vt ibi dixi. Vel dic, hic non fecit moram viator, vt hic innuit: ibi sic. Vel dic, viatores nō tenentur hac act. vt hic: sed exercitor sic: vt ibi. prima verior est.

o *Vti cū nautis.* furibus qui nō sunt exercitores, sed aliàs forte ducunt remos: idem in quibuslibet aliis.

p *Arguamus.* i. argute cōuincamus. & si quidem liber est qui fecit furtū, designabo quis fecit. aliàs non cogor: vt j. vi bon. rap. l. ij. in princi. & §. hæc actio etiam familiæ. vel illud in illa act. Accursius.

q *Debebimus.* vt supra eo. & ita. §. fina.

r *Egerimus.* ex quasi maleficio.

s *Nostras.* non furti: quia illam habet: vt supra eo. sed & ipsi. sed actionem leg. Aquil. vel similes, vel furti directam: quia vtilem habet suo nomine: immo directam: quia & eius interest: vt arg. C. de act. & obli. l. j. & ij. Accursius.

t *Exercitori.* si conduxit operas eorum: vt hic, & infra ad leg. Rhod. de iact. l. ij. in principo.

v *Exercitor hac actione.* scilicet in factum ex hoc edicto.

x *Exceptio dabitur.* Sed cur datur excep. rei iud. cū ex alia causa agatur, & alia actione inter alias personas? Resp. nō propter rē iudicatā, sed propter electionē datur exceptio. sic j. de inst. habebat. in prin. & est ratio, ne sæpius & c. vt subiicit, & j. de sepul. vio. l. sepulchri. j. & j. de noxa. in delictis. §. fin. & de li. ho. exhi. l. quod & lex. §. pen. & de accus. si cui. § iisdē. in prin. & j. de euict. quia dicitur. in fi. & hęc ratio habet locū j. prox. repon. sunt ibi & aliæ duæ, vt ibi dicā. Sed prædictæ rationi obiicitur: nōne ex eodem delicto bis hic agitur, criminaliter, & ciuiliter: vt C. quando ci. ac præiu. eri. l. j? Resp. ibi de adulterio duorum, scilicet maris & fœminæ: hic ciuiliter de vtroq; agitur. Itē nonne de adulterio bis quæritur, & eodē modo: vt j. de adul. denuntiasse. §. fin? Resp. ibi de adulterio duorū maris & fœminæ: hic vnius. Item nonne furti & vi bo. rap. de eadem rapina agitur: vt infra. vi bo. rap. l. j? Respon. ibi vtraque via est communis: hic vna ordinaria, altera extraordinaria. Vel communiter ad omnia respondeas quòd hic ex delicto alterius alter conuenitur. at vbi ex proprio, impeditur pluries agi hac ratione: ne sæpius &c. nisi & alia occurrat. Accursius.

y *Exceptio dabitur.* & est triplex causa. Prima, ne sæpius, & c. vt s. proxi. resp. Secūda, quia si exerci. or cōuenitur, etiā nauta fur absolutus

absolutus per medium conueniretur, contra quem exercitor redire quod nō debet fieri: vt C. de vsu. rei iudi. l. fin. Tertia, quia cum sit fur absolutus, soluisse videtur. nam solutio est finalis absolutio per sententiā: vt ī. de excep. rei iudi. si quis cum totum. §. plane. & hæc ratio ex superiori responso locum habet. Est & quarta, quia non possum cedere actionem, quod facere debeo: vt supra ea. l. ibi, & si cum. Sed an ita est vera hæc ratio, si primo iudicio specialiter fuit dictū, quòd de hoc delicto agebatur? Quidam sic cum sint personales hæ actiones: vt argu. infra de excep. rei iudi. l. & an eadem. §. actiones. Alij contra, ad instar realis: cum omne ius suum, &c. vt infra de excep. rei iud. si mater. §. eandem. nam istæ ad rem dantur, & rem persequuntur. prima rationabilior videtur. Accur.

VII. PAPINIANVS libro octauodecimo ad Edictum.

DEbet exercitor omniū nautarum suorum, siue liberi, siue serui, factum[a] præstare[b]. Nec immeritò factum eorum præstat, cum ipse eos suo periculo adhibuerit. Sed non aliàs præstat, quàm si in ipsa naue damnū datum sit. Ceterum si extra nauem, licet à nautis: nō præstabit[c].

Protestatio cui aduersurius consensit, libe B *rat protestantem. Bartolus.*

Item si prædixerit[d] vt vnusquisque vectorum res suas seruet, neque damnum se præstaturum, & consenserint[e] vectores prædictioni: non conuenitur[f]. Hæc actio[g] in factum in duplum est. Sed si quid nautę inter se dāni dederint: hoc ad exercitorem non pertinet. Sed si quis sit nauta & mercator[h], debebit illi dari[i]. Quod si quis[k] quos vulgo ναυτικὰς τοὺς καλοῦσι dicunt: & huic tenebitur. sed huius[l] factum[m] præstat[n], cum sit & nauta. Si seruus nautæ damnum dederit[o], licet seruus nauta non sit[p], æquissimum erit in exercitorem actionem vtilem dare. Hac autem actione[q] suo nomine[r] exercitor tenetur, culpæ scilicet suæ, qui tales adhibuit: & ideo etsi de cesserint[s], non releuabitur. Seruorum autem suorum no mine noxali duntaxat[t] tenetur. Nam cum alienos adhibet, explorare eum oportet, cuius fidei, cuius innocentiæ, sint. In suis venia dignus est, si qualesquales[u] ad instruendam nauem adhibuerit. Si plures nauem exerceant[x], vnusquisq; pro parte qua nauē exercet, conuenitur.

Hæc iudicia[y] quāuis honoraria sunt, tamen perpetua sunt: in heredē autē nō dabūtur. Proinde & si seruus nauē imputent cur remanserunt: ar. ī. qui satisd. cogan. fi. fideiussor. in fi. j. respon. Accursius. *Nautepl-* *batæ sunt,* *qui nauem* *inscendunt,* *& pro pre-* *tio vecturæ* *seu naulo,* *ipsi nauta-* *rum officio* *funguntur.*

f *Conuenitur.* illa ex contractu. secus in illa ex delicto: in qua secundum M. nō distinguitur. Accursius.

g *Hæc actio.* quæ est ex quasi maleficio.

h *Mercator.* & in naue sit pro vtroque officio.

i *Debebit illi dari.* actio contra exercitorem si damnum est passus, non quasi nautæ, sed quasi mercatori. Et sic not. aliquē fungi officio duorum. sic. j. de stipu. ser. l. j. §. iij. & ī. de adop. l. iij. & iiij. *Officio* *duorū quis* *fungi po-* *test.*

k *Quos vulgo nautebates dicunt.* id est maiores nautæ, qui operas suas in naue præstabant, vt exercitor res suas in naue portare pateretur: non etiam pecuniam dabant. superius verò responsum loquitur in eo etiam qui pecuniam dabat, cum operæ suæ in hoc non sufficerent.

l *Huius.* proximi, & alterius supradicti forte.

m *Factum.* id est si isti aliquid surripiunt aliis.

n *Præstat.* exercitor.

o *Dederit.* alicui cuius res in naue sunt receptæ. C

p *Nauta non sit.* sed aliàs in naue ei seruit. & secundum hoc videtur dari directa, non vtilis. sicut dicitur de his qui inhabitandi causa sunt in caupona: vt supra e. l. licet. §. in factum. vt de dic vtilem, id est efficacem. vel si dicas de eo seruo cuius opera nequaquam vtitur in naue, datur vtilis. nec enim potest dici vt sit ab eo damnum datum, cuius opera exercitor non vtitur. Accur.

q *Actione.* ex quasi delicto. Accursius.

r *Suo nomine.* Cur ergo repetit in casu illo supra eo. licet. ibi, tu tamen quod mihi præstiteris: & infra de inrem verso. si pro patre. §. fi. Respond. licet suo nomine denegetur propter factum alterius: tamen ad similitudinem fideiussoris. Accursius.

s *Decesserint.* scilicet serui.

t *Duntaxat.* quando est ex quasi maleficio. aliàs de peculio datur. & sic non ob. supra eo. & ita §. Item si seruus exercitoris. Vel dic etiam in ea quæ est ex contractu: & quando non domini voluntate: ne contradicat dicta lex. & hoc ideo, quia in suis venia, &c. vt subiicit. & infra fur. aduer. nau. cau. sta. l. j. circa princ. & infra solu. ma. si constante. §. si maritus. & C. man. l. in re mandata. Argu. contra. infra loca. & condu. videamus. in princ. cum ergo hic dominus tantum noxaliter teneatur: si decesserit seruus, liberatur: vt infra de noxa. si plurium. §. differentia. & l. seq. & l. electio. & no. hic noxalem ex quasi maleficio dari, secundum primum intellectum. sic infra de noxa. si in re. §. si seruus. sed differunt actiones ex maleficio ab illis quæ ex quasi maleficio sunt: quia in primis præstita ab vno pœna alij non liberantur: vt infra ad l. Aquil. item Mela. §. si plures. secus in ex quasi maleficio: vt ī. eo. l. licet. §. fin. Item in illa ex malefi. si quid præstatur ab alio non repetitur, secus in ex quasi maleficio. vt ī. de his qui deie. vel effu. perceptione & l. si vero. §. cum autem. & ī. eo. l. & ita. §. nouissime. & l. seq. Accursius.

u *Si qualesquales.* scilicet habeat.

x *Exerceant.* scilicet per se. secus si per alium: ne qui cum vno contrahit &c. vt ī. de exer. l. §. fin. & l. j. si tamen. & l. ne in plures. quæ sunt contra. & ī. de pecu. l. & ancillarum. §. fin. vel illæ leges de exercitoria loquuntur quando ex contractu: hic autem quando ex quasi maleficio.

y *Hæc iudicia.* potest legi, vt primum dictum scilicet vsque in heredem.

D *Debet.* CASVS. Huculque locutus fuit de act. quæ dantur contra nautas: nūc tractat de actionibus quæ dantur ex quasi maleficio: vt statim dixi. Si ergo deduxi res meas in nauem: & nautæ dederunt mihi dānum: conueniam exercitorem, si damnum factum fuerit in naue: aliàs non tenetur dominus nauis, si tamen denuntiauerit, vt omnes res suas custodiant, & ipsi consenserint, non tenebitur exercitor. HAEC ACTIO. Ista actio quæ datur ex quasi maleficio, datur in duplum. Item si nautæ dederint inter se damnum, non tenebitur exercitor. SED SI QVIS. Dicitur hic quòd si aliquis nauta est & mercator, quod potest esse, tenebitur ei exercitor: & ex eius etiam facto tenebitur exercitor, si aliis damnum dedit. SI SERVVS. Si habeo nauem, & omnis quæstus ad me redit: si seruus meus sit ibi, licet nihil operetur, teneor tamen vtili act. ex hoc edicto eius nomine. HAEC AVTEM ACTIONE. Si quis opera malorum hominum vtitur, omnium nautarum factum præstare cogitur. explorare eum debuit cuius fidei & innocentiæ esset: quod quia non fecit, tenetur: & seruum poterit dare pro noxa: quia in suis venia dignus est. SI PLVRES. Si nauem plures per seipsos exerceant: pro partibus tenentur. HAEC IVDICIA. Supra dicta iudicia honoraria sunt, & perpetua: sed non dantur in heredes. vnde mortuo seruo exercente, dominus non tenetur de peculio. si autem voluntate domini seruus exercuit, dominus tenetur. Viuia.

a *Factum.* id est receptum, cum ad hoc sint præpositi.

b *Præstare.* Sed qua actione? Respondet Azo. ex quasi contractu in summa de ob. quæ ex quasi delict. §. nec distinguitur. Sed respon. ex quasi delicto, vt ij. respon. huius. l. Accursius. D

c *Non præstabit.* immo videtur contra: vt ī. e. l. & ita in princ. Sol. ibi traditæ & assignatæ erant, licet extra nauem: hic nō: Vel hic non receperat custodiam: ibi sic, licet non traditæ arg. infra de alea. l. j. §. idem. Accursius.

d *Item si prædixerit,* facias vim in verbo, prædixerit: & in verbo prædictioni: quod est infra statim: vt hic, & infra de ędi. edic. atque. & de iur. fis. non intelligitur. §. si quis palam. & arg. infra loca. & condu. l. videamus. §. j. & vlt. secus autem si post dicat: vt infra de fideius. l. si fideiussor creditori. & de instito. act. sed & si pupillus. §. de quo. & §. item si plures. vers. sed & si aliàs: & C. de act. & oblig. sicut. Sed quid si dederit claues? videtur renuntiare, acsi prædiceret, vt hic, & ar. infra de contrah. emp. l. clauibus. Econtra quòd non, ne detur materia falsum fabricandi: vt infra quemadmo. test. aper. l. j. & ne detur materia cum furibus coeundi: vt supra e. l. j. §. j. Sol. distingue an dedit à principio claues, aut postea. primo casu, si quidem eando eas fecerit similiter huiusmodi prædictionem: tunc non tenetur. si vero non fecit: tunc tenetur: & magis presumo eatus, vt possint suas res quando volunt accipere, & sub silentio habere, quàm vt se periculo exonerent. mitius tamen cum

heredē referatur ad eā quæ est ex cōtractu.secundū.s.illud,ia heredē autē &c.ad eā quę est ex quasi maleficio:secundum Ir.& secundū hoc plurale in singulare resoluitur:vt ĵ.de peti. here.diuus.in fi.Vel legas vtrūque de vtraq; nā & quæ ex quasi maleficio datur,erit perpetua de eo qđ peruenit.& in heredē nō datur aliqua.s. pro re pœnaliter:vt instit.de perpe. ac §.nō autem.

a *Exercuit.* sine voluntate domini.

b *Actio in dominum.* ex quasi maleficio ipsius ordinarij.Si vero alius extraneus dedisset dānum sine voluntate serui, intra annum tenetur dominus de peculio serui : qui nauem exercebat, ex contractu:vt s.e. & ita.§. itē si seruus exercitoris. vel ibi de recepto:hic ex delicto.Accur.

c *Intra annum.* nec eo viuo:cū ex delicto nō detur de peculio. sed hic duplex est ratio:& quia nō habes:& quia ex delicto:vt s.eo.l.iij. §.itē si seruus exercitoris.Accursius.

exercuit [a], & mortuus est:de peculio non dabitur actio in dominum [b]:nec intra annū [c]. Sed cum voluntate patris vel domini seruus vel filius exercent nauem vel cauponam vel stabulum, puto etiā hanc actionem insolidum eos pati debere : quasi omnia quæ ibi contingunt,insolidum receperint.

Finiunt τὰ πρῶτα.

INCIPIT SECVNDA PARS DIGESTORUM de iudiciis.

Digestorum seu Pandectarum Liber quintus.

DE IVDICIIS: ET VBI QVISQVE *agere vel conueniri debeat.*

Explicitis præparatorijs iudiciorum, nunc incipit de iudiciis. Et meritò dicit de iudicijs non de iudicio. Est enim iudicium aliud ciuile, aliud criminale: [a] *de quo scilicet criminali fit sermo infra eo l.desistisse.*

a *Et aliud mixtū quādo pœna partim venit applicanda parti, & partim fisco Ang.& Lā celot.*

b *Hoc verū in iurisdictione prorogāda: secus vbi agitur de non declinanda. Paul.& Alex. in ad dit. ad Bar.*

c *Idem si sponte, vel coacte. Paulus.*

d *Immo idem de iure canonico. Ange.& Paul.*

e *Canonistæ tenent contrarium per ca.fi.extra de arbi.*

[I]se Cassvs.Duo Mutinenses consenserunt in Bononi. iudicem, vt inter eos cognosceret.an per talem consensum iudex eorum efficiatur? quia alias eorum prædictus iudex esse non potest.Dicitur quod sic.Viuianus.

d *Et consentiant.* in ipsum iudicem præsentem,& litem contestentur.secundum Io.vt infra sol.ma.si cum dotem.§.eo autem tempore.nam si eo tempore est absens,potest quilibet eorum pœnitere [b]:vt supra de iurisd. om.iu.si conuenerit. Item hæc lex in laicis loquitur. secus in clericis, secundum Azo. qui suum episcopum declinare non possunt : vt in authe.de san.epis.§.œconomos.in fi.§.col. ix. Et sic possunt intelligi arg.C.de epi.& cle.l. placet. tu vero dicas indistincte hanc.l. loqui vbi sponte [c] litigent, non autem pacto se astringant:vt. iij.q.vj.non liceat.& x.q.j.inolita.& in.d.authen. dicit inuito actore,& præterea in casu speciali reddendæ rationis .Sed hodie per decre.nouam Gre.etiam sponte non potest litigare sine expresso consensu sui episcopi: vt extra de fo. compe.significasti . renuntiare tamen potest foro iure nostro [d]:vt. C. de pac.l.pe.sed iure cano. non : vt extra de foro compe.c.si diligenti. idem & hodie iure nostro:vt in consti. Fede.quæ est.C.de episc.& cle.auth.statuimus notata in.l.omnes. Item intellige hanc.l. si consentiant in eum tanquam in iudicem ordinarium,secus vero si tanquam in arbitrum : quod facere possunt:vt C.de epi.au . si quis ex consensu.tunc enim inter eos iurisdictionem non habet : vt infra de re iudic. ait prætor. & hoc quando non erat eorum ordinarius,licet aliis esset.aliàs [e] enim non posset in eum compromitti : vt supra de arbi. sed & si in seruum.§. si quis iudex . Sed quæro qualiter sciam vtrum vt arbitrum,vel vt iudicem eligant ? Respond. perpendi potest ex his quæ præcesserunt inter eos : arg. infra de le.j.si seruus plurium.§.fi. & de testa. heredes palam.§. sed & si notam . Sed quid si præcedentia nulla appareant? Respon.si pœna reperiatur promissa, præsumam eum arbitrum:quia in compromissis pœnæ consueuerunt poni: vt supra tit.ij.litigatores.§.j.& ij.& arg.ĵ.de diuor.l.fin.§.fin.& arg.u.C.de testa. non codicillum. Si hoc non appareat, præsumam vt ordinarium , si aliàs erat iudex : vt potius valet melius, id est, in meliorem partem : vt infra de rebus dubi.quotiens.ij.

c *Qui tribunali*, scilicet, ordinariè : & quod subiicit de delegata : hanc reprobant quidam, quasi delegatus nullam habeat : vt supra de offi. eius cui man. est iur isd.l.j.in fi.vnde ei per consensum dari non potest : vt C.de iurisd. om. iu. l.priuatorum.nisi ad vniuersitatem causarum esset delegatus. Sed certe.d.l. supra de offi. eius cui man. est.iurisd. intelligitur, nil habet proprium , scilicet, ordinarium, vel quod non cito reuocaretur : habet tamen delegatam iurisdictionem : & propter hoc nihil proprium habere dicitur : vt.C. communia de leg.l. fi.§. sed quia. Vel dic, tribunali præest, id est,dignitati & administrationi: & quod subiicit, dignitatem tantum:vt iudices chartularij.Vel dic tribunali:vt quia habet merum imperium.& quod subiicit, quia iurisdictionem habet,scilicet ordinariam.

f *Iurisdictionem.*s.in ciuili causa. sed an idem in criminali? arg. quod non:vt s. de arb. non distinguemus.s. iulianus.& C.de iurisd. om.iu.l. in criminali. & idem in qualibet causa quæ ad merum vel mixtum imperiū pertinet:cum hoc specialiter demandetur [f]. vt s.de off. eius cui man. est iurisd.l.j.in prin.Restat ergo vt hęc lex in his quæ iurisdictionem magistratus dātur,habeat locum.& facit.l.prox.in prin.Vel dic quod etiam criminales & quęcūq; possunt prorogari, dummodo in tale qui habeat merum imperium: vt C. vbi de cri.ag.oportet.j.

DE IVDICIIS †: ET VBI quisque agere vel conueniri debeat.

TITVLVS I.

Eius qui habet iurisdictionem & tribunal, vel iurisdictionem tantum, potest iurisdictio prorogari. Bartolus.

I. VLPIANVS libro secundo ad Edictum.

[S]i se subiiciant aliqui iurisdictioni, &consentiāt [d] : inter consentientes cuiusuis iudicis qui tribunali [e] præest, vel aliam iurisdictionem [f] habet, est iurisdictio.

Continuatur cum præcedenti. nam supra dictum est quod ex cōsensu partium fit prorogatio.

Consensisse. Cassvs. Retento eodem casu vt in l.j. ad hoc iudex eorum cognoscat,vt se non subiecta sciant iurisdi.esse : si non errent in iure credentes.sed si Mutinen.credant quòd iudex Bononien.posset cognoscere inter eos, Mutinen.nil agunt : quia iudex non erit.idem si errant in facto : quia consensisse non videntur qui errant.idem si est potestas Bononien. compulit hunc Mutinen.coram se litigare:quia nullum est iudicium:idem est si credant vnum prætorē esse alium. {Convenire.} Sicut dictum est,consensus facit iudicem,alias non erit. an autem solus litigantium consensus faciat : an necessarius est & iudicis consensus? Et dicitur quòd non:nec obest si ignoret eos in se consensisse.{Sed si ivdex.} Dictum est quòd non est necesse quòd ordinarius consentiat : sed quid si delegatus vel in delegato:quia pone : iudex fuit delegatus vt intra certum tempus cognosceret, quæritur an illud possit prorogari iudicis & partium consensu? Et resp. quòd sic, nisi à principe fuerit prohibitum.{Legatis.} Si aliqui sint legati sic missi Romam causa legationis, habent priuilegium, vt non conueniantur Romæ dum sint in legatione , de his quæ contraxerunt ante legationē. In his qui missi sunt Ro. causa iudicij testificandi vel exercendæ causa appel.vel exercendi se à tutela,Romæ non conuenientur, nisi contraxerint Ro.sed hoc fallit in legatis : quia si fuerint quodam tempore Ro.& ibi contraxerint,& iterum venerint Ro. quia isti nunquam conuenientur pro contractibus initis in prima legatione. Item si legatus extra Ro. contraxit dum erat in leg. Ro. vel aliàs, habet ius reuocandi domum.Si verò in Italia vel vrbe contraxerit:domum non reuocat. vel dic in alio quam ad legato.vel si contraxit in prouincia:sed si in Italia vel Ro.nō. {Item si extra.} Hic.§.in legatis non loquitur, sed in aliis qui vadunt Ro.causa testificandi, vel causa appel. exercendæ:de quibus dicitur quòd si non contraxerint in prouincia sua,sed extra:non habent priuilegium Ro. illorū contractuum:sed illorum qui celebrati fuerint in prouincia sua:& nō in aliis aduersus quos ipsi egerint, & etiam alios casus omnes.hoc autem fallit cum eis fit iniuria qui Ro.sunt,& habēt ius reuocandi domū:vel cū eis fit furtū vel damnū: qui prorā libus factis possunt agere.tamē nō conueniri : nec respōdere tenentur aliis quòd iustā habēt causam: quia si aliter diceremus,vt possint cōueniri,iā delicta remanerēt impunita:quia antequā vellent ibi cōueniri, pro eo quod debent dimitterēt, ne agerent.& alia ratio:quia sic esset in potestate eorū qui volunt eos cōuenire,subiicere eos iurisdictioni alterius. {Sed et si dvbitetvr.} Si superiores personæ agant Ro. poterunt cōueniri:nō tamen si agant , cōueniuntur ibi si velint agere de iniuria sibi illata:vt hoc habuimus.§.prox. Hic autē ponit quid iuris sit si dubitetur : quia si dubitatur an ius habeat reuocādi domū,an nō: dicit quòd iudex Romanus ad quē vocati sunt,debet cognoscere de hoc:& si cōstat habere priuilegiū, vt in prouinciā suam remittātur satisdabunt tamē sine fideiussore de respondendo in prouincia sua.{Inomnibvs.} Cōueni Titium aliqua particulari actione,quæ intra paucos dies exitura est.iudex dat multas dilationes. si debeat propter hoc prorogari iudicium:non sustinebo damnū: quia restituitur mihi actio si finita sit.{His.} Ordinarij iudices habent ius indicendi mulctam:non autem alij. Viu.

Consensisse.

rogatio. Hic quaritur qualiter & qualis debeat esse iste consensus: & breuiter hoc intendit: In prorogatione iurisdictionis de persona ad personam, requiritur consensus partium, qui sciant illum non esse iudicem suum: & consensus iudicis non requiritur. sed in prorogatione de tempore ad tempus, requiritur consensus iudicis & partium. h.d. vsque ad.§.legatis.

11. IDEM libro tertio ad Edictum.

CONsensisse autem videntur qui sciant se nō esse[a] subiectos iurisdictioni eius, & in eum consentiant. ceterùm si putent eius iurisdictionem esse, non erit[b] eius iurisdictio. Error enim litigatorum (vt Iulianus quoque libro primo Digestorum scribit) non habet consensum. Aut si putauerunt alium esse prætorem[c] pro alio: æquè error non dedit iurisdictionem. Aut si cum restitisset quiuis ex litigatoribus, viribus prætoræ[d] compulsus est: nulla iurisdictio[e] est. Conuenire[f] autem vtrum inter priuatos sufficiat, an verò etiam ipsius prætoris consensus necessarius est? Lex Iulia iudiciorum[f] ait, *Quo minus*[g] *inter priuatos conueniat*. sufficit ergo priuatorum[h] consensus.[i] Proinde si priuati[k] consentiant, prætor autem ignoret consentire[l], & putet suam iurisdictionem, an legi[m] satisfactū sit, videndum est. & puto[†] posse defendi eius esse iurisdictionem[n]. Si & iudex[o] ad tempus datus & omnes litigatores consentiant[p], nisi specialiter principali iussione prorogatio fuerit inhibita[q], possunt tempora intra quę iussus est litem dirimere, prorogari.

A hoc vltimo casu debet haberi consensus iudicis. ? si spectes hunc.§.fic.si superiorem, non. Sed magis dico eum consentire debere, cum sua iurisdictio[b] extendatur.

b Idem Bartol.

r *Legatis.* ideo, ne à legatione auocentur: vt j.eod.non aliàs. in fin.& l.de eo. Et accipe legatum, siue princeps eum miserit, siue aliqua terra ad principem, vel Romam: vt j. de legatio. Paulus.j.§.j. & l.legatus creatus. & C. qui. ex cau.ma.l.j.

Qui ex causa legationis, vel testimonij, vel alia legitima causa ad alium locum se transfert, ibi non potest conueniri: & habet priuilegium domum suam reuocandi. Bar.

Legatis[r] in eo quod ante legationem contraxerunt, item his qui testimonij[s] causa euocati sunt, vel si quid iudicandi causa arcessiti sunt, vel in prouinciam destinati, [t]reuocandi domum suam ius datur[u]. Eo* quoque qui ipse prouocauit, non imponitur necessitas intra tempora prouocationis exercendæ, Romæ, vel alio loco vbi prouocatio exercetur[x], aliis pulsantibus respondere. Nam Celsus huic etiam domus reuocationem dandam ait: quoniam ob aliam causam venerit[y]. hæc Celsi sententia: & rationabilis est. Nam & diuus Pius Plotio Celsiano rescripsit, eum qui tutelæ reddendæ causa Romam erat à se euocatus, alterius tutelæ causa, cuius causa non erat euocatus, non debere compelli iudiciū suscipere. Idem Claudio Flauiano rescripsit, minorem vigintiquinque annis qui desiderarat in integrum restitui aduersus Asinianū, qui alterius negotij causa venerat,[z] non esse Romæ audiendum.

**Ei.*

s *Testimonij.* Et est ratio, ne diu à suis negotiis auocentur: vt infra quemad. te. ap.l. sed si quis ex signatoribus. idem & in his qui à principe sunt euocati: vt j.eo. non aliàs.in prin. & facit supra ex qui.cau. ma. sed & si per prætorem. §.fina.& de in ius voc. quique.& supra si quis cau.l.ij. §. simili modo.

t *Destinati.* & faciebant transitū per Romam[c]: ar.ff.ex qui cau. ma qui committuntur §.item paganum. versic.qui reipub. Vel licet ratione cōtractus vel alia possint conueniri in ea prouincia in quam missi sunt: tamen reuocabunt domū: vt j.prox.§. aliàs etiam iure communi in alia terra nō debēt conueniri.

c Et sic idē iudicium de loco per quem sicut de loco ad quem Bart. & Lange.

u *Ius datur.* id est licentia reuocandi, scilicet iudicium ad domum, id est, ad locum vbi habent domicilium, non domum tantum: vt j.ad munici.libertus.§.fola. Accursius.

x *Exercetur.* sed in sua prouincia, vbi appellatum fuit, debet defendi: vt j. eū qui appel.in pro.debere defen. l.j. & ij. & infra apud eum à quo ap. l. j.quæ sunt contra.

y *Ob aliam causam venerit.* quamcunque: dummodo necessaria, vel probabili: vt causa religionis: argu. supra.de procura.l. aut religionis. idem ergo si pater alicuius vadat ad filium ad scholas Romæ, vt eum videat

arg. supra ex qui. cau.ma.l.necnon. Accursius.

z *Venerat.* scilicet, propter causam appellationis exercendæ.

a *Contraxerunt.* scilicet Romæ: vt sic plus operetur ratio loci & contractus, quàm loci tantum. sic & in authen. de consan. & vte.fra.§.hæc igitur.collat.vj. vel etiam contractus tantū, vt aduena: vt infra eo.l.heres.§.j. & supra ibi, vel in prouinciā destinati. Accursius.

b *Si contraxerunt.* scilicet alio tempore.

c *Dummodo ante legationem contraxerunt.* ergo si in legatione contraxerint, vel delinquerint ipsi, vel eorum serui, tenebuntur iudicium pati: vt j.eo.non aliàs.§.legati. Secus si quasi cō. traxerint etiam tempore legationis: vt infra eod.de eo. Item secus si dies est exitura: quia tunc lis contestatur, licet ante contraxerint: vt infra eo.sed & si restituatur.§.ædium.

d *Non cōpelluntur.* imò videtur ꝙ sic: vt j. de constit.pecu.l.eū qui.§.Iulianus.j.ratio cōtra. Sol. ibi in legatione cōtraxit: vn de exceptionē opponere nō potest: hic verò ante legationē istam

a *Non esse.* in iure errantes.

b *Non erit.* id est non fiet.

c *Alium esse prætorem.* supra ergo errorem iuris posuit. nā hic est facti error: vt j. de iur. & fac. igno. l.j.§.fi quis. & facit hæc lex pro opi. nostra, quam diximus contra G.s. de iurisom. iu. sit per errorem.

d *Prætoræ.* nō suæ. & idē in quolibet iudice.

e *Nulla iurisdictio.* s. ipso iure: sicut nec dos per metum promissa: vt s. quod met. cau. si mulier.§. si dos metu. & de aucto. tut. l.j. in fi. sed arg. contra in d.l. si mulier.§. si metu. & j. quod fal. tut. auct. l. interdum.

ADDITIO. Dic ꝙ ibi non tractatur de iurisdictione concedenda, sed de potestate litigandi concedenda parti.

f *Iudiciorum.* scilicet, priuatorum: de qua habetur mentio supra de arbi. l. sed & si in seruum.§. si quis iudex.

g *Quominus.* forte talia erant verba: si quid non interueniat quo minus cōueniæ inter litigatores, iudicium erit ratum.

h *Priuatorum.* etsi prætor non est præsens: patitur tamen pōst an te se litem contestari. vel dic vt in hac sequenti glo. vers. videtur quòd &c.

i *Consensus.* Sed quid si scholaris reus non allegauit priuilegium magistri sui: sed erran do passus est in se litē contestari? Videtur quòd sicut si soluisset indebitum, fauorabilem exceptionem habens potest repetere: vt infra de condic. indē. qui exceptionem. hic & iste posit condicere ipsam contestationem. Itē plus, quia non videtur valuisse contestatio: vt hic dicit. Sed contra dico, quia non errauit, cum erat suus iudex: vt supra in præc. digesto. in fin. & in l. Fe. de habita. C. ne filius pro patre. facit alia quę incipit, statuimus quæ no in l. omnes. C. de epi. & cler. sed de priuilegio certat, non de iure communi. Item ibi damnum euitat: hic lucrum vult.

k *Siprimati.* hic videtur eundum casum ponere quem & s. l. proxi. Dic ergo quòd prætor supra loquitur quando errando in iure credens se vltra territorium suum iurisdictionem habere: hic quando in facto: vt quia istos de iurisdictione sua esse credebat. hoc quidem non noceret: vt hic.

l *Consentire.* vt in non suum.

m *An legi.* scilicet Iuliæ priuatorum iudiciorum.

n *Iurisdictionem.* hic est arg. quòd etiam ante lit. contest. est iurisdictio. sed dic, hic forte lite contestata.

o *Sed si iudex.* scilicet consentiat.

p *Consentiant.* in tempore prorogando.

q *Inhibita.* scilicet, à delegante. Sed an tempus triennij potest prorogari? Respon. non[a]: vt C. de iudi. properandum. & infra e. si iudex. No. ergo quòd fit prorogatio de tempore ad tempus, vt hic: quandoque de personis ad personas: vt supra e.l.j. quandoque de re ad rem: vt infra e.l. de quæ re.§.j. sed an

istam.[a] vt §. de arbi. nō distinguemus, §. item si quis & §. illud. Itē cōtra, vt in auth. vt omnes obe. iu. prouin. §. j. & ij. col. v. quæ est. C. vbi de crimi. agi. opor. auth. qua in prouincia. Sol. quod ibi dicit, quod nullo priuilegio excusatur quo minus conueniatur vbi contraxit, verum est de priuilegio per principem indulgendo. vel etiam ante indulto alicui singulariter, non per legē iam indulto: cum per auth. posteriorem hoc priuilegiū sit legatis confirmatum: vt in authē. de. san. epis. §. si vero episcopi. col. ix. sic etiā non tollitur quòd est. C. vbi se. vel cla. l. ij. Item contra infra de legatio. cum quæritur. in prin. sed satis videtur in legatione contraxisse, qui in id tempus se obligauit: arg. j. de act. & oblig. l. contraxisse. vel aliter pone[b] casum in d. l. cum quæritur, &c.

Iulianus scribit, & diuus Pius rescripsit. Planè si perfecta[a] legatione subsistant, conueniendos eos diuus Pius rescripsit. Item si extra[b] prouinciam suam contraxerunt, licet non in Italia: quæstionis est an Romæ conueniri possint. & Marcellus in eo solo priuilegio eos vti domū reuocandi, quòd in ciuitate sua vel certe intra prouinciam contraxerunt. quod est B verum.

Ex isto. §. nota quòd ille qui accusat criminaliter, non potest conueniri ciuiliter. secus in eo qui ciuiliter agit. Bartolus.

Sed & si agant,[c] compelluntur[d] se aduersus omnes defendere: non tamen si iniuriam suam persequantur, vel furtum vel damnum quod nunc passi sunt. alioquin (vt & Iulianus eleganter ait) aut impune contumeliis[e] & damnis adficientur: aut erit in potestate cuiusque pulsando eos subiicere ipsos iurisdictioni dum se vindicant.[f] Sed si dubitetur vtrum in ea quis causa C sit vt domum reuocare possit[g] nécne, ipse prætor debet causa cognita statuere[h]. Quod si constiterit in ea eū esse causa vt domum reuocet, debebit caueri[i] in iudicio sisti[k], statuente prætore in quem diem promittat. Sed vtrum nuda cautione, an satisdato, Marcellus dubitat. mihi videtur sola promissione[l]: quod & Mela scribit: alioquin *compelletur iudicium accipere[m], quam inuenire eos qui satis pro eo dent. In omnibus autem in quibus protelatur[n] admonitio,[o] hoc procedere sine temporali damno[p] creditorum oportet. His[q] datur multæ dicendæ ius, quibus publicè iudicium[r] est, & non aliis: nisi hoc specialiter[s] eis permissum est.

Contra eum qui habet exceptionem declinatoriam, non potest interponi secundum decretum. Bartolus.

III. IDEM libro quarto ad Edictum.

NOn videtur[t] frustrandæ D ni satisdare cum priuilegium allegat? Videtur quòd sic: vt hic. Vel dic quòd coram eo iudice coram quo est causa agenda: vt j. iudi. sol. l. iij. j. respon. & l. pen. & quod hic dicit, loquitur quando reuocat ad locum remotum. maximè vbi est grauior forma satisdandi in curia communi: vt Bononiæ.

a *Et perfecta* i. completa. sic exactos. i. finitos. sic & C. de restit. mi. l. j. Sed an si per momentum steterit, potest statim conueniri? Respon. non: sed aliquod tempus trāsear: vt j. de sol. l. ratum. & l. quod dicimus. & §. de neg. gest. diuortio. & j. de legatio. l. legato.

b *Item si extra.* Casum huius §. ponit Aldricus etiam in legatis: vt si legati contrahant dum sunt constituti in legatione in prouincia sua vel aliena, habeant ius reuocandi domum. si autem in Italia vel Romæ, non possint. & pro se inducit. j. e. cum furiosus. §. qui legationis. & quod dicit hic intra prouinciam, scilicet quamcunque extra Italiam. Quæ positio stare non potest in eo quod de Italia dixit, secundum Azo. nam etiam legatus si Romæ contraxerit, dummodo ante legationem, non potest conueniri: vt §. proxi. §. adeo quòd iudicium antè inchoatum perfici non potest: vt l. non distinguemus. §. item si quis. §. de arbi. sed Ald. dicebat, durante legatione, arg. §. quando non contraxerunt Romæ. Dic ergo tu casum in aliis qui numerantur. §. e. §. legatis. vt si contraxerint illi in sua ciuitate vel sua prouincia, habeant ius reuocādi domum. si autem Romæ, vel in Italia, vel in alia prouincia: vt cum sit Hispanus, contrahit in Anglia: non habet ius reuocandi. & quod dicit, intra prouinciam, dic, scilicet suam: vt ex vi repetitionis appareat ratione quæstionis factæ de sua prouincia, sed per hoc casum Ald. non inuenio reprobatum, nisi in eo articulo tantum quando in alia prouincia contraxit.

c *Sed & si agant.* oppo. infra de legatio. l. legatus. &. l. is qui. Sol. vt ibi.

d *Compelluntur.* s. interim dum agunt. & sic non ob. j. eo. sed & si. j. respon. vbi petit restitui hereditatem: & tamen postea nō conuenitur restitutus. Item aduersus omnes, cum tantum pro omnibus, quantum pro vno auocetur: & non fit alia ratio: vt j. eo. non alias. §. vlt. Sed ecōtra ab illis tantum videtur quòd se debeant defendere, contra quos agunt: vt in authen. de san. epis. §. si quis episcopus. versi. reuerendissimi. col. ix. Sed ibi agebat nomine mandantis: hic suo. sed quidam & hic hoc secundo modo intelligunt.

c *Et bene Ange.*

e *Contumeliis.* quod non debet esse. s vt j. de legatio. l. Paulus. &. l. legatus antequam. & j. eo. si longius. §. j. & arg. supra de iurisd. om. iudi. si idem. §. quod si. & facit. C. de sen. & interlo. cū Papinianus. & j. de legatio. si absenti. §. j. Item domum emere: vt l. legatus creatus. j. de legatio. alias nihil pro se, vel pro alio. vt d. l. Paulus. §. vltimo. Accursius.

f *Vindicant* cōquerendo de iniuriis sibi factis. Nō dicas propria auctoritate. vt C. de Iudæ. nullus.

d *Glo. sequitur. Bar. P. & Lance.*

g *Possit.* puta an legatus sit: vt infra de legatio. l. v. Et sic not. quòd aliquid ratione dubitationis permittitur, quod aliàs nō permitteretur.[d] vt infra eo. l. si quis ex. & supra si quis in ius

a *Et bene Bart.*

b *Idem Bart.*

A voc. l. ij. §. j. & infra de noxa. l. quotiens. §. j.

h *Statuere.* aliàs intueri. i. statuere interloquendo, vel videre. ADDITIO. Ista glo. ad hoc allegatur, quod quādo cognoscitur super declinatoria, non est necesse quòd feratur interlocutoria: sed sufficit ad vlteriora procedere. Ang. & Pau.

i *Caueret.* s. in locum illum vbi reuocatoria cautio tenet: vt j. iudi. sol. l. penul. Et facit ad hoc, quod alio tempore caueatur. & alio agi differatur: vt j. de lib. cau. l. ordinata. §. iis. & §. de offi. præt. natus consulto. in fi. & infra de adul. si adulterium. §. fi.

k *Sisti.* coram suo iudice.

l *Sola promissione.* forte pœnali: cum in hoc non grauetur in officio suo & hoc forte, nisi suspecta sit persona: quia tunc & cum fideiussore cauet, secundum quosdam: vt arg. §. qui satisda. cogi si fideiussor. §. fin. & j. de off. præsi. l. senatus. consulto.

m *Accipere.* magis subaudi. & leuius erit qui &c. Sed nunquid quod hic dicitur, seruatur in quolibet qui in non competenti foro conuenitur, vt debeat cauere? Respon. non: quia hic habet domicilium, vbi satisdat: cum Roma sit cōmunis patria: vt infra ad munici. l. Roma. Item an scholaris debeat in curia communi satisfare cum priuilegium allegat? Videtur quòd sic: vt hic. Vel dic quòd coram eo iudice coram quo est causa agenda: vt j. iudi. sol. l. iij. j. respon. & l. pen. & quod hic dicit, loquitur quando reuocat ad locum remotum. maximè vbi est grauior forma satisdandi in curia communi: vt Bononiæ.

n *Protelatur.* in iudiciis. Accursius.

o *Admonitio.* ex causis prædictis legationis, & aliis: & idem et alia causa.

p *Temporali damno.* s. vt dies actionis non finiatur. Sed contra j. e. l. sed & si. §. sed & si dies. Sol. currit, vt ibi. sed restituitur, vt hic, & supra ex qui. cau. ma. l. ait prætor. §. fi. & l. seq. Vel distingue, an interpellatio præcesserit, vt tunc ipso iure non curret: aliàs currat, sed detur restitutio. Vel distingue, an creditor potuit litem contestari, vt tunc non fiat restitutio, nisi quando cum difficultate potuit: quia graue erat eum tanto litigare, alioquin restituitur. & facit ad hunc. §. §. ex qui. cau. ma. l. necnon. §. si cum. & C. de iur. delib. l. fi. §. donec. & in authen. vt cum de ap. cog. §. meminimus. colla. viij. & C. quibo. ce. pos. l. fi. Accursius.

q *His.* scilicet magistratibus.

r *Publice iudicium.* i. publicum officium, id est, iurisdictionem habet: secundum quosdam. sed certe & defensor ciuitatis habet publicum officium: & tamen non indicit mulctam: vt supra si quis ius di. non obtem. l. j. in prin. Vel dic, id est, qui possunt cognoscere de publico crimine, vt quia merum habent imperium: vel sic cui est publica auctoritate concessum: vt C. de modo mul. l. fin. non tamen dico quin delegatus habeat iurisdictionem: vt §. eo. l. j.

s *Specialiter.* à principe: vt C. de spor. l. fi. Item contra supra de arbi. l. non ex omnibus. Sol. vt ibi. si ergo qui non potest mulctam imponere, vocet vt imponat, & vocatus non veniat, non punitur. & sic potest lex sequens cum hac coniungi.

On videtur. } CASVS. Si legatus est præsens in ciuitate Rom. vnde non potest conueniri: an videatur latitare, quæritur? Et dicitur quòd non: ideoque non punitur. Vel pone casum vt supra de iurisdi. om. iud. l. j. §. fin.

t *Non videtur.* Pone casum in eo quem cōstat non teneri sub eo respondere: vt §. de iurisd. om. iud. l. fi. Itē pone casum j. de pecu. l. eo tēpore. in prin. & j. iudi. sol. vir bonus. Item in quolibet qui in ius vocari non potest: vt §. de in ius voc. l. ij. dūmodo hoc

do Hoc constet. alias tenetur ire: vt infra eo. l. si quis ex aliena.
a Latitare. id est turpiter se occultare: vt ff. qui. ex cau. in poss. ea. l. Fulcinius. §. quid sit autem latitare. cum suo iure vtatur: vt infra de reg. iur. l. nullus videtur.

IN CASVS. Dicit quòd nullum litigium esse potest inter patrem & filium, dominum & seruum, nisi de castrensi vel quasi, in quibus potest esse inter patrem & filium iudicium. Viuianus.

b In potestate. vt filiis & inferioribus: vt hic & infra de actio. & obligat. l. actiones. Fallit autem in castrensi & quasi peculio: vt hic & ff. de fur. si quis vxori. ij. & iij. & de fideiussio. si dubitetur. §. fi. & C. de bo. quæ libe. cum oportet. §. eadem item cum de hoc ipso sit dubium, an sit in potestate, vel non: vt C. de pa. po. l. j. Item in illis casibus in quibus compellit patrem filius vt emancipetur: quos notauimus insti. qui mo. ius pa. po. sol. §. fi. Item si petant alimenta: vt ff. de libe. agno. si quis à liberis. in prin. Item nisi hoc facit alieno nomine for te, vt tutorio, curatorio, & procuratorio: vt argu. supra de iniust. voc. quæritum. & nisi in alio casu, quem habes. ff. ad Treb. l. imperator. & inaut. vt licet. ma. & auię. §. j. col. viij. & hoc si est in potestate. cum emancipato autem potest esse iudicium: vt C. de. in ius vocan. l. fin. & facit ad hoc. §. de in ius vo. l. adoptiuum.

c Peculio. subaudi vel quasi castrensi.

Si quis. } CASVS. Vocatus à non suo iudice, venire debet, vt sciatur si suus iudex est, vel non. Vel pone sic exemplũ, Quia Titius fecit Sempronium citari: & ambo erant de vna ciuitate: sed tamen Sempronius citatus de alieno foro erat, quia clericus erat: vel de diuersis ciuitatibus erant: nunquid tenetur eam facere debet ille Sempronius? Et respond. quòd sic. & sic videtur corrigi. §. eo. nõ videtur. Solu. ibi erat manifestum eum esse de aliena prouincia: hic non, & sic debet se excusare. Viuianus.

d Aestimare. ff. cum dubium sit: vt §. e. l. ij. §. sed & si dubitetur. alias non: vt §. de iurisdi. om. iudi. l. fi. & §. de feriis. l. j Sed quomodo erit iudex in sua causa: vt C. ne quis in sua cau. per totũ? Respon. non est sua quantum ad vtilitatem, vt aliquid dicitur esse alicuius: vt ff. quando appell. sit l. j. §. in propria. sed iurisdictio sua pronuntiando ampliatur. pronuntiabit ergo se iudicem esse, vel non esse. Accursius.

Caecus. } CASVS. Titius dum esset in officio constitutus, habebat ordinariam vel delegatam iurisdictionem: & ita morbo superueniente lumen amisit. nunquid postea suo fungi poterit officio, vt poterat à principio? Et dicit quod sic. Sed videtur quòd non: vt §. de postu. l. j. §. casum. quæ videtur contraria, sed nõ est: quia ibi à principio erat cęcus: hic postea.

e Fungitur. cum ante esset iudex quàm esset cæcus: sed de no uo fieri non potest, secus in postulatore: vt §. de postu. l. j. §. casum. & §. quanuis autem. Sed qualiter sentẽtiam in scriptis dabit, quod facere debet iudex: vt C. de sen. ex breuicu. recit. l. fin. Respon. in casibus in quibus sine scriptis iudicatur, planũ est: vt in aut. posita in d. l. in aliis autem puto quòd habeat dignitatem non administrationem iudicandi. ADDITIO. Tu dic quod imò habet administrationem, & leget sententiam per alium. Bar. Bal. & Ange.

Si quis. } CASVS. Cum ego & Titius essemus de vno foro, incœpi eũ cõuenire: & litẽ cum eo cõtestatus sum. lite pẽdente cœpit esse alterius fori: quia factus est alterius ciuitatis ciuis, vel clericus: an mihi teneatur respondere sub eodem iudice sub quo sum cum eo lit. contestatus, an eius forum sequi debeam? Et dicit quòd vbi lis contestata fuit, debet cognosci de causa. Sed contra videbatur: quia actor sequi debet forum rei: vt C. Vbi in rem act. l. fin. Viuianus.

f Vel alterius. vt clericus. ADDITIO. Dic quòd si fuerit factus motu proprio, potuit condemnari per iudicem laicum, sed nõ puniri in persona. Ange.

g Non habebit. sufficit ergo tempore citationis a vocatum esse de foro vocantis, id est, de foro eius ad quem vocatur: vt hic, & supra de iurisd. om. iud. l. pe. Sed contra supra si quis cau. l. qui autẽ. Solu. hic ad postulationem suam: ibi non fuit datum priuilegiũ. vt argu. §. quod quisque iur. l. iij. Item contra. ff. de re mil. qui cum vno. §. reus. sed ibi in milite armato est speciale: hic autem de alia militia.

a Quia per citationem fit perpetuo iurisdictionis. Bar. & Pa.

† Sic Aristoteles in libello de Mũdo.

h Praesentus. vt ff. ad muni. l. incola. ij.

Si quis. } CASVS. Si aliquis dum esset in prouincia accepit mutuam pecuniã, scilicet à me, & sic ante legationem: & cum esset Ro. causa legationis, constituit tempore lega. se soluturum Romæ illud debitum, quod in prouincia accepit: dicit hic quòd non potest conueniri. Ro. act. de constituta. Viuianus.

*Ex tit. de calumniat. Coniunge l. de minoribus. Duaren.

i Ibi iudicium. ibi & vbi, temporaliter legantur, non localiter. q. d. tempore legationis constituit: sed non eo tempore legationis quo conuenitur. nam inspicitur causa præcedens, ex qua fuit constitutum: vt infra de dona. l. qui id quod. secus si in ipsa legatione incipit debere. & sic loquitur contrarium b. infra de const. pe. eum qui. §. j. Vel solue vt ibi. Vel pone casum quòd tempore legationis constituit se alibi quàm Romæ soluturum: vnde non Romæ, sed ibi conuenitur, vbi soluere debet: vt infra de act. & obl. contrax. isset. fic & infra de leg. l. cum quæritur. Vel ibi & hic ante legationem debitum erat, & vtrobique tempore legationis constituit. sed ibi Romæ, vel in Italia. hic autem in prouincia. Vel hic ante legationem constituit se soluturum Romæ. nec erit proportionalitas temporis ad locum, propter præcedentem originem: vt arg. ff. de leg. ij. cum filius. §. cum heres. & sic ibi & vbi, temporaliter, non localiter ponuntur. Accur.

b Contrariũ loquitur quando expresse cõstituit se soluturum Romæ. vbi erat legatus: hic vero quando se soluturum constituit, non dicendo in quo loco Pau.

Insulæ. } CASVS. Qui est de insula Italiæ, debet respondere in Italia: quia insulæ Italiæ, pars Italiæ sunt. Viuianus.

k Italiæ sunt. ex quo sequitur, quòd qui in illa insula est, debet respondere in Italia: vt infra ad muni. l. qui ex vico.

l Prouinciæ. scilicet insulæ sunt pars eiusdem prouinciæ. sic & infra de verb. sign. l. notionem. §. j.

m Destitisse. Distulit. hoc fallit. C. qui accusa. non pos. l. si ea quæ. Vnde si ponas ibi in ciuili, vt debeat damnari in expẽsis qui destitit, planũ est: vt ff. eo. l. eũ quem. & facit. §. de ali. iud. itẽ. §. j. & ff. de inof. test. Papinianus. §. meminisse. si autem in criminali: primo casu videtur desistere, vt puniatur criminaliter extra ordinem. In secundo non quo ad pœnam sustinendam, destitit tamen: vt C. qui accu. non pos. si ea. & infra ad Turpil. ab accusatione. Item abolitionem necesse habet impetrare, quod facile consequitur: vt C. de aboli. fallaciter.

n Desistere. §. desistere ad differentiam differre. hic desistere calumniator à non calumniante. Accursius.

o Veritate. ex interuallo, id est postquam instituit.

p Improba. id est quam post sciuit improbam.

q Instituerat. ab initio. Accursius.

r Videtur. vt in aliquo puniatur.

Si

SI à me.} CASVS. Litem cum Titio cõtestatus sum. contra quẽ agebã: vel ipse mecũ cõtestatus est: & eũ postea adrogaui, an instantia litis inter nos solui debeat, vt discedamus à lite, an nõ, quæritur. Et dicitur quod sic: cũ ab initio antequã lis esset inter nos, si ego eũ adrogassem, nõ potuissem cũ eo litem contestari. Viu.

a *Consistere.* in tali casu nobis existentibus: & sic vitiatur: quia in eum casum peruenit, à quo non posset incipere. sic ĩ. eo. Iulianus ait, si aliter. Sed arg. cõtra ŝ. eo. cæcus. & l. si quis postea. sed hoc quod est hic, magis ratione impossibilitatis dicitur nullum: vt ŝ. de in ius voc. adoptium. & facit. ŝ. de cademi. li. ij. §. pen.

CVm prætor.} CASVS. Titius & Seius inter se causam habebant: prætor delegauit eis tres iudices: & postea vni prohibuit ne inter eos iudicaret: an alij duo iudicare possint, quæritur. Et dicitur quod sic: quia aliis duobus videtur cõmisisse. {IVDICEM} Hic dicit qui possint dare iudices. quæ omnia plene prosequitur {NON AVTEM} Hic dicit qui possunt esse iudices, vel non: quæ plana sunt. {QVI POSSVNT.} Hic dicit quod nulla differẽtia est inter eos qui possunt esse iudices, an sint sui iuris, vel alieni, s. patris, & nõ domini: quia nõ possunt esse iudices: vt supra proxi. Viu.

b *Ex pluribus.* delegatis.

c *Cõmittere.* hoc est iã cõmissum relinquere.

d *Videtur.* No. quid quibusdã prohibetur, aliis concessum videtur. sic ĩ. de testi. ex eo. & ĩ. de fun. instr. l. quæsitum. §. idem resp. & ĩ. qui. ex cau. in pos. ea. l. in possessionem. §. j. & in decre. xxv. dist. qualis. Sic econtra quod in vno cõceditur, in aliis negatur: vt C. de procu. maritus. & ĩ. de compen. quid Labeo. & ĩ. de condi. & demon. cũ ita in fi. Sol. Hęc vera sunt, nisi in prohibitis vel permissis eadem sit ratio: argu. ŝ. de leg. & senatusco. l. non possunt. in fi.

e *A lege.* de lege hic ponit exemplũ. de constitutione dic vt in consule: vt ĩ. de cõdi. & demõ. si cui. & de fideicõ. liber. l. si pure. Sed alij dicunt per legẽ C. ne li. po. li. j. quod est falsum: quia illa non permittit dare iudicẽ: imo ideo quia specialiter præsidi cõmittit, prohibet ne deleget: vt ŝ. de offi. eius cui. l. j. in prin. Itẽ potest poni. ĩ. de lib. cau. l. pen. Et de senatusco. pone exemplũ in Silaniano senatusc. quod permittit delegari cognitionem, si contingit præsidem abesse. ŝ. de offi. eius cui man. est iurisdi. l. j. §. j. & §. si à familia. ab aliis etiã potest iurisdictio delegari. quod dic vt ŝ. de iurisdi. om. iudi. l. & quia.

f *Sicut proconsuli.* vt ŝ. de offi. procon. li. obseruare. §. fi.

g *Mandata est.* scilicet à proconsule, vt subiicit. & sic est vnũ dictum vsque illuc, item hi. Et sic not. quòd delegatus à proconsule, potest alij delegare. Sed cõtra. C. de iudi. à iudice. Sol. vt diximus ŝ. de offic. procon. l. legatus. Vel dic quod sunt hic duo dicta: primum quòd dilegatus à principe deleget, sicut delegat delegatus à proconsule.

h *More.* i. consuetudine: vt arg. C. de eman. libe. l. j. Sed quare magis legato procõsulis permittitur à lege, quàm his qui Romæ iudicant? Respon. quia cum esset moribus concessum, nõ fuit necesse lege concedi: vt C. de thesau. li. j. lib. x.

i *Natura.* i. naturali morbo interueniente, vt subiicit. Accur.

k *Perpetuo.* secus si non perpetuo: vt ĩ. eo. l. cum furiosus.

l *Et impubes.* dic quòd quatuor sunt ætates attẽdendæ hic. Im

trit atur iudicium, si deuenit ad eum casum à quo incipere non potuit. Bartolus.

XI. IDEM libro duodecimo ad Edictum.

SI à me fuerit adrogatus, q mecum erat litem cõtestatus, vel cum quo ago: solui iudicium Marcellus libro tertio Digestorum scribit: quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.[a]

Quod quibusdam prohibetur, ceteris videtur esse permissum. Bartolus.

XII. PAVLVS libro septimodecimo ad Edictum. B

CVm prætor vnum ex pluribus[b] iudicare vetat, ceteris id committere[c] videtur[d].

Iudicem dare possunt, quibus hoc lege[e] vel constitutione vel senatusconsulto cõceditur. Lege, sicut proconsuli[f].

Is quoque cui mandata est[g] iurisdictio, iudicem dare potest: vt sunt legati proconsulum.

Item hi, quibus id more[h] concessum est propter vim imperij, sicut præfectus vrbi, ceterique Romæ magistratus. C

Non autem omnes iudices dari possunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur ne iudices sint, quidam natura[i], quidam moribus. Natura, vt surdus, mutus, & perpetuò[k] furiosus, & impubes[l]: quia iudicio[m] carent. Lege impeditur, qui senatu motus est[n]. Moribus fœminæ* & serui: non quia non habent iudicium, sed quia receptum est[o] vt ciuilibus officiis non fungantur. Qui possunt esse iudices, nihil interest, in potestate P an sui iuris sint.

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

IN tribus istis iudiciis, familiæ, erciscundæ, communi diuidundo, & finium regundorum[q], quæritur quis actor intellegatur: quia[r] par causa omnium videtur. sed magis placuit eum videri actorem[s] qui ad iudicium prouocasset.

XIIII. VLPIANVS libro secundo Disputationum.

SEd cum ambo ad iudiciũ prouocant, forte[t] res discerni solet.

Si iudex per imperitiam male iudicauit, condemnabitur in quantum religioni iudicantis videbitur. quod quantitatem peculij non excedit si est filiusfa. m. sed si dolo malo iudicauit, condemnabitur in totum: quæ actio contra heredem non transit. hoc dicit cum. l. seq. Bartolus.

XV. IDEM libro vicensimoprimo ad Edictum.

FIliusfamilias iudex si litẽ suã faciat[u], in tantã quantitatem tenetur,[x] quę tunc in

pubes ergo non, vt hic. Item adultus vsque ad decem & octo annos, non potest, nisi in duobus casibus, quando princeps iubet eũ ordinarium vel delegatum. Itẽ quãdo partes sciẽtes eũ minorem, in eum consentiunt: vt ĩ. de re. iud. l. quidam cum lebat. Maior. xviij. annis vsque ad. xx. potest, sed non cogitur pronunciare: vt ŝ. de l. ij. cũ lege. maior. vero. xx. cogitur, nisi petat restitui: vt d. l. cum lege. Ac.

m *Iudicio.* i. discretione vt instit. qui nõ ex per. fa. testa. §. præterea.

n *Motus est.* propter turpitudinem: vt ŝ. de senat. l. Cassius. & ita vt infamis repellatur: vt ĩ. ad leg. Iul. de vi pri. li. j. & C. de dig. l. ij. xij. Ac.

o *Receptum est.* Ca consuetudine, quæ tamen est vallata lege: vt C. de l. seruus. & ĩ. de re. iur. l. ij. & ĩ. ad Velle. l. j.

p *In potestate.* s. patris sui, vel præsidis. secus si domini, vel abbatis. Nam quatuor modis dicitur verbum potestatis: vt ĩ. de verb. sig. potestatis. Et sic monachus vel conuersus non potest esse iudex, cum mortui reputentur: vt in authent. de nup. §. per occasionem coll. iij & facit ĩ. ad Treb. l. nam quod. & ŝ. de his qui sunt sui vel alie. iur. l. pen.

IN tribus.} CASVS. Duo erãt habentes tres actiones: famil. erciscundæ. quia forte erant coheredes: vel communi diuidundo. quia habebant tẽ communem forte ex legatũ: vel finium regundorum quæ datur vicinis ad fines diuidendos: & hic ambo erãt rei pro parte, & pro parte actores si ambo litigant coram iudice ordinario vel delegato, non est vis: quæritur quis eorum sit actor? Et dicit fore actorem, qui alium prius ad iudicium euocauit, facit ĩ. eod. qui prior, vel quem eorum sors decernet, si non apparet quis primo prouocauit. Hoc dicit eum l. sequenti. Viuianus.

q *Finium Regundorum.* & idem in omnibus duplicibus interdictis, quæ multa sunt: vt diximus instit. de interdict. §. pen.

r *Quia.* ideo dubito, quia &c.

s *Videri actorem.* & sic prius de calumnia iurabit: vt C. de iure iur. prop. calum. dan. l. ij. in prin. & pauciores ei dabuntur dilationes quàm reo: a vt ŝ. de feriis. l. fi. nec sic erunt fauorabiliores: vt ĩ. de reg. iur. l. fauorabiliores. & facit ad hanc. l. ĩ. famil. erciscun. l. inter coheredes. §. qui familiæ. & l. ij. & ĩ. fini. regun. l. iudicium. ij. & ĩ. communi diui. l. ij. §. fin. arg. contra. ĩ. de peculio. si vero. Accursius.

t *Sed cum. Sorte res.* per taxillos: b vt C. communia de leg. l. fi. in prin. & ĩ. famil. erciscun. l. si quæ sunt. & ĩ. de fidei commis. li. l. generaliter. §. si quis ali. circa fi. & insti. de leg. §. optionis in fi. Sed arg. contra extra de sortile. c sed quare non compelluntur consentire: vt infra de leg. j. l. huiusmodi in fi. Ac.

Filiusfamilias.} CASVS. Duo erant qui coram filiofa. iudice litigabant. & sic ille filius f. per imprudentiam iudicauit sibi tulit sententiã iniquã: quia eũ quem cõdemnare debebat, absoluit: vel ecõtra quẽ absoluere debebat, cõdemnauit. quæritur in quantam quantitatem debet condẽnari? Et dicit quòd in tantũ quantũ est in peculio. Si autẽ hoc dolo malo fecit, vel gratia vnius partis, vel meditata malitia, vel inimicitia cũ habeat vnã partem odio. nunquid insolidum ad verã æstimationem erit cõdemnandus filiusfa. Et respon. quòd sic. Viuianus.

v *Faciat.* per imprudentiam.

x *Tenetur.* dic secundũ Io. f. pater. & sic duo sunt hic specialia. Primum,

Primum, quòd datur de peculio, licet sit quasi maleficium: vt ff. de his qui deie. vel effu. l. j. §. cum seruus. Secundum, quòd non inspicitur tempus rei iud. in actione de peculio: quod debet fieri: vt ff. de pec. quæritum. j. respon. sed hoc secundū posset tolli, si dicas cum sententiam dicebat. s. iudex qui iudicat contra patrem. sed secundum Azo. dic, tenetur. l. filius: & hoc approbo. Sed oppon. quomodo tenetur ipse filius de peculio, & non insolidum: vt ff. quod cum eo. l. penul. maximè si dolo fecit? Respon. hic non dicit agi contra filium de peculio actio. sed dicit agi ad tantum quantū fuit in peculio: & agetur actione in factum. Item quare tenetur de peculio, & non inquātum æquum bono iudici videtur: vt instit. de ob. ex quasi delict. in prin. & ff. de var. eo. s. iudex? Respon. quia hoc bono iudici videri debet, vt peculiotenus damnetur quando per imprudentiam: si autem per dolum, tūc insolidum: [a] vt in fine huius legis. & C. de pœna iud. l. ij. Alij dicunt, tenetur scilicet pater filio condemnato, in actione ex quasi maleficio vt ff. de pecu. l. iij. §. sed & si.

peculio fuit, cum sententiā dicebat[a]. Iudex[b] tunc litem suam facere intellegitur[c], cum dolo malo in fraudem legis sententiam dixerit. Dolo malo autem videtur hoc facere, si euidens arguatur eius vel gratia, vel inimicitia, vel etiam sordes: vt veram[d] æstimationem litis præstare cogatur.

XVI. IDEM libro quinto ad Edictum.

IVlianus autem in heredē iudicis qui litem suam fecit, putat actionem competere. quæ sententia vera non est, & à multis notata est[e]. B

Si iudex succedat vni ex litigatoribus in aliquo, desinit esse iudex. Bartolus.

XVII. IDEM libro vicensimosecundo ad Edictum.

IVlianus ait, si alter ex litigatoribus iudicem solum heredem vel ex parte fecerit, alius iudex necessariò sumendus est: quia iniquum est: aliquem suæ rei iudicem fieri[f].

In iudiciis iudex non est diutius expectandus: sed alius loco eius sumendus. Bar.

XVIII. IDEM libro vicensimotertio ad Edictum. C

SI longius[g] spatium intercesserum erit quo minus iudex datus[h] operam possit dare, mutari eum iubet prætor: hoc est si fortè occupatio aliqua iudicem non patiatur operam[i] iudicio dare incidente infirmitate, vel necessaria profectione, vel rei[l] suæ familiaris periculo[k].

a Debeat. filius secundum omnes casus. vel aliter id est iudex cōtra patrem. Accursius.

b *Iudex.* mutat casum: quia in fin. dicit veram æstimationem: hic secundum vires peculij. Accursius.

c *Intelligitur.* vt insolidum teneatur: quod est infra in fine. huius legis. nam & aliàs sine dolo facit litem suam. Accursius.

d *Veram.* ad hoc. s. vt veram &c. nam & aliàs de peculio tantùm, vtmodo dixi: & etiam infirmatur quando dolo: vt C. de pœna iudi. l. ij. & in authen. nouo iure.

[Vlianus autem.] CASVS. Quæritur an hæc actio in heredē iudicis qui litem suam fecit, sit danda? Et resp. quòd sic, secundum Iulianum, qui malè dixit: quia in heredem iudicis non datur actio. Viuianus.

e *Notata est.* nisi in id quod ad eum peruenit: vt ff. de oalum. l. in heredem. & infra ad Treb. l. seruō. §. cum prætor. ADDIT O. Dic quòd de iure cano: semper tenetur heres: cum teneatur exonerare conscientiam defuncti, per ea quæ habentur in ca. fi. extra de sepul. & moderni legistæ in l. Pomponi. §. cum quis. infra de adquirend. possef. Lancelotus.

[Vlianus ait.] CASVS. Duo litigabant coram iudice: & vnus eorum iudicem coram quo litigabant, instituit heredē in totum vel in partem: an ille poterit cognoscere, vel alius assumi debeat, quæritur. Et dicit quòd necesse est alium assumi, quia &c. Viuianus.

f *Fieri.* id est remanere. sic infra de confir. tut. si patronus. & infra de adquiren. poss. si rem. & de seruit. rusti. prædi. si vnus. §. si stipulator. Item no. quòd meum est, quod pro parte meū est. sic ff. de verb. sig. si pupillus. §. fi. facit ad legem istam supra de arbi. l. penult. Accursius.

Si longius.] CASVS. Duo erant qui inter se litigabant: quibus iudex delegatus fuit, vt ad certum tempus, puta ad annum cognosceret. & cum essent intra finem, aliqua causa impeditus est, ira vt non posset iudicare intra tempus ad quod fuit delegatus. & sic superesse non poterat. Dicit quòd iudex

ff. Vetus.

A iste mutatur, & alius in locum eius substituitur. SI FILIVSFAMILIAS. Pone filiusfamilias erat in absentia constitutus causa legationis, vel studiorum Romę, vel alibi: & sic ibi existens, damnū vel iniuriā vel furtū passus est: quæritur an filius possit agere, vel patrem expectare debeat: cum illa actio patri adquiratur? Et dicit quòd potest: nec est pater expectandus, cum multa accidere possint quòd pater non posset agere: & sic delicta manerent impunita. Secundo quæritur, si filiusfamilias existens in absentia aliquid credidit, vel depositum vel mandauit alicui: an danda sit inde filio actio, vel pater expectandus sit? Et dicit quòd actio est danda filio: nec pater expectatur. Tertio quæritur, quid si pater est prouincialis, filius sit senator Ro. & ei aliquid prædictorū fiat: an filius agere possit, aut patrem debeat expectare, quæritur. Et dicitur quòd agere potest. Viuianus.

Propter absentiam patris permittitur filio agere, vbi aliàs non posset absque eius consensu. Bartolus.

Si filiusfamilias ex aliqua noxa ex qua patri actio competit[l], velit experiri: ita demū permittimus ei agere[m], si non sit qui patri nomine agat. Nā[n] & Iuliano placet, si filiusfamilias legatiōis vel studiorū gratia aberit, & vel furtum vel damnum iniuria passus sit, posse eum vtili iudicio agere: nedū pater expectatur, impunita[o] sint maleficia, quia pater venturus non est: vel dū venit, se subtrahit[p] is qui noxam commisit. Vnde[q] lego semper probaui, vt si res non ex maleficio veniat sed ex contractu, debeat filius agere vtili[r] iudicio: fortè depositum repetens, vel mandati agens, vel pecuniam quam credidit petens: si forte pater in prouincia sit, ipse autem fortè Romę vel studiorum causa, vel alia iusta ex causa agat. ne si ei nō dederimus actionem, futurum sit vt impunè fraudem[s] patiatur, & egestate Romæ laboret, viaticulo[t] suo non recepto[u] quod ad sumptum pater ei destinauerat. Et finge senatorem esse filiumfamilias, qui patrem habet[x] in prouincia, nonne augetur vtilitas per dignitatem[y]?

Heres sequitur forum defuncti: nec potest proprium priuilegium allegare. Bart.

g *Si longius.* quàm sit dictum à delegāte, vel quàm sit æquum. vel id est longum. sic nec pater nimium expectatur: vt infra de iniur. l. sed si vnius. §. quod autem ait prætor. & infra proxim. §.

h *Datus.* i. delegatus.

i *Operam.* id est studium.

k *Periculo.* facit. ff. eo. iudex. & C. de pedan. iudic. l. penul. & supra de arbi. licet autem. & infra de vac. & excu. mu. l. penult. in fin. & infra de excus. tut. sed in hoc. (aliàs idem Vlpian[o]) in prin. Accursius.

l *Competit.* suo nomine: & tunc agit filius vt procurator, cum sit de coniunctis: vt supra de procura. sed & hæc. Vel verius per filium adquisita ipsi patri: vt hic subiicit, nam & Iulianus &c.

m *Agere.* id est experiri scilicet agendo vt subiicit.

n *Nam.* hoc est exemplum. Accursius.

o *Impunita.* quòd esse non debet. vt infra ad legem Aquiliam. ita vulneratus. in fin. & de fideiussu. si à reo. §. fin. & C. de defen. ciui. l. per omnes. Et dic vt ibi in concordantiis ibi factis. Accursius.

p *Subtrahat* melius est in tempore occurrere &c. vt C. quando licet vnicui. sine iudi. l. j. Accursius.

q *Vnde.* nunc ampliat ad contractus.

r *Vtili.* prout ad depositum refertur, male dicit. imò directa datur etiam iure isto: vt infra de actio. & obligationibus. l. filiusfamil. quæ est contra. Solu. refer hoc ad alia, non ad depositum. vel dic vtili, id est efficaci.

s *Fraudem.* id est pœnam siue damnū: vt infra de ædil. edict. cum autem. §. excipitur.

t *Viaticulo.* quod propter impensas in scholis datur: vt hic subiicit, & infra de rebus credi. l. cum filius. Accursius.

u *Non recepto.* quod mutuauerat, vel quòd fuerat ei ablatum.

x *Patrem habet* scilicet senatorem, & per consequens ipse senator, vel senatorius. Vel dic verius ipsum filium senatorem, sed pater non est senator.

y *Dignitate.* q. d. imò augetur per dignitatē. vt ff. de dol. l. filiusfa. Et no. quòd hic secundū has leges filiofa. suo nomine non dantur actiones nili sex. quinque sunt infra de actio. & oblig. l. filiusfa. j. & l. in factum. sexta est de dote: vt infra sol.

mat. l. ij. & licet fuissent propriæ filij, tamen demũ absente patre, & eius procuratore exercebat: vt hic, & ĩ. de iniur. sed si vnius. §. filiofa. & l. pater. & ĩ. de procu. l. filius familias. & de pact. l. in personam. aliàs autem præter prædictas sex per filiũ quæsitas exercebat filius vtilis, licet suæ non essent, patre. s. absente: vt hic dicitur.

& sic quo ad exercitiũ nõ erat vis, sed quo ad dominium. hoc olim. Hodie verò omnes actiones prouenientes ex aduẽtitia causa, suo nomine habet: licet earum exercitium cõpetat patri, si admittat vsumfru. in rebus filio delatis: quarum nomine cõuenitur, vel agit: vt C. de bo. quæ lib. l. fi. §. vbi autem. & insti. per quas perso. no. adqui. §. j. alioquin si respuat pater vsumfru. filius tantum conuenitur, vel agit: patre tamen consentiente, ꝙ habet necesse facere: vt C. de bo. quæ lib. l. fi. §. j. Sed nunquid potest in omnib' suprad dictis cõcedere pater exercitium filio? Videtur quòd non: vt d. l. de bo. quæ lib. l. fi. §. vbi autẽ. E contra quod sic: vt C. de colla. auth. quod locum habet ꝙ puto verum: argu. supra de procur. filius. §. ipse quoque. Item nũquid si iis casibus, qui sunt in hac. l. filius fa. j. infra de act. & obli. conueniatur in absentia patris, exigamus consensum patris? Respon non puto: sicut nec in agendo hoc desideratur. Item si est minor nunquid habebit curatorem? Puto quòd sic liti. ar. C. de auct. præstan. l. clarum. item quid in monacho, & canonico regulari: an agent in scholis sine consensu abbatis? Distingue an habeant consensum abbatis vt studeant: & tũc omnia concessisse videtur: vt supra de iurisd. om. iud. l. ij. an non: & tunc non agent: vt in infra de pecu. l. libera. & arg. in authen. de mo. §. si verò relinquens. versi erronea.

† *In hũc locum Arist. li. 3. Politic. cap. 1.*

a Gio. sequitur Bart. & est mentis tenenda. nam sicut filius potest esse procurator extranei: multo magis poterit agere in causa patris, & causa sua. B. Pan.

HERES.} CASVS. Contraxi cum Titio Romæ: & decessit Seio instituto herede. vbi iste heres conueniendus sit, quæritur. Et respon. quod vbi defunctus potuit: & sic Romæ nec poterit iste heres se tueri aliquo priuilegio extrauagãti. {SI QVIS.} Vbi quis alicuius tutelam gessit, vel aliquid aliud gessit, vnde oritur obligatio, conueniendus est: quanuis ibi non habeat domicilium: & si nolit respondere, fiet missio in bona sua. Item mercator ibi conueniendus est: vbi mercimonium suum exercuit, nisi aliud actum fuerit. sed si mercator aliquis volens ire ad nundinas alicubi hospitetur, & ibi contrahat: nunquid est ibi conueniendus? Et dicit quòd non. & idem dicit ꝙ dictum est, scilicet in §. at si quis. quòd vbi aliquis conduxit & mercimoniũ exercuit: ibi cõuenietur. Sed si est aduena, & statim inde recessurus: tunc non conuenietur ibi. ratio ibi, durissimum &c. {APVD.} Titius prouincialis habebat seruum Romæ constitutum, vt emeret & venderet: nunquid dominus Titius Ro. conueniendus est pro contractu habito cum seruo? Et dicit quòd sic. {ILLVD.} Dum erã in prouincia, stipulatus est à me Titius vt x. sibi soluerem Romæ. in prouincia potero conueniri, si ibi habeam domicilium: & Romæ etiam conueniri potero. Viuianus.

a *Heres absens.* absẽs dicitur si est extra territoriũ iurisdictionis.

b *Defendendus.* quando est absens.

c *Conueniendus.* quando est præsens.

d *Excusatur.* indulgendo per principẽ, sed per. l. indulto. sic: vt si est legatus: quia interim excusatur: vt supra eo. l. ij. §. legatis. & Item no. heredẽ debere vti iure defuncti: vt hic, & ĩ. eo. si is. & ĩ. qui ex cau. in posica. apud Iulianũ, in fi. j. resp. & de verbo. oblig. l. ij. §. j. & infra de vsur. cum quidam. §. ex locato. versi. fiscus. Argu. contra. infra de iur. fisi. l. si fiscus. in fi. j. respon. *b* & C. de quadri. præscrip. l. fi. infra de excu. tuto. l. fi. Item quid si ibi non inuenitur: Respon. vt infra proxi. §.

b Dic quòd non est contra secundũ Bart.

e *Vel quid aliud.* puta administrationem alicuius ciuitatis: vt C. vbi de crimi. agi oport. l. ij.

f *Domicilium.* Sed qualiter erat tutor, cum ibi domicilium non habebat: & sic obst. infra de excus. tuto. l. fin. sed dic quòd

XIX. IDEM libro sexagensimo ad Edictum.

HEres absens[a] ibi defendendus[b] est, vbi defunctus debuit: & conueniendus[c], si ibi inueniatur, nullóque suo proprio priuilegio excusatur[d].

Suprà proximè dixit, heredem ibi conueniendum vbi defunctus deberet conueniri. & breuiter hoc intendit: Vbi est gestum negotium ex quo resultat quasi contractus, ibi potest quis conueniri: nisi sit contractum tanquam cum aduena, quem quis sciebat de proximo recessurum. hoc dicit vsque ad §. apud Labeonem. Et primò ponit quasi contractum. Secundò de contractu. secunda ibi, proinde. Bartolus.

Si quis tutelam† vel curam vel negotia vel argentariam, vel quid aliud[e] vnde obligatio oritur, certo loci administrauit: & si ibi domicilium[f] nõ habuit, ibi se debebit[g] defendere: & si non defendat, neque ibi domicilium habeat, bona[h] possideri patietur.

Supra dixit, quando quis fortitur forum ratione quasi contractus: nunc quando ratione veri contractus. Bartolus.

Proinde[i] † & si merces vendidit certo loci vel[k] dispositi, vel comparauit: videtur[l], nisi alio loci vt defenderet[m] conuenit, ibidem se defendere. Nunquid dicimus, eum qui à mercatore quid comparauit[n] aduena, vel ei vendidit[o] quẽ scit inde cõsestim profecturum: P non oportet ibi[q] bona possidere, sed domicilium[r] sequi eius? At si quis[s] ab eo qui tabernam vel officinam[t] certo loci coductam habuit, in ea causa est vt illic cõueniatur? quod magis habet rationem. Nam[u] vbi sic venit[x], vt consestim discedat, quasi à viatore[y] emptis, vel eo qui transuehebatur, vel eo qui παραπλεῖ*, emit[z]: durissimũ est, quot-

Quotquot

sponte susceperit tutelam: potuit tamen se excusare.

g *Ibi debebit.* supplent quidam si ibi inueniatur, vt in huius. l. sed Io. & Azo. dicunt, siue inueniatur, siue nõ, adeo remittatur perinde ad locum contractus, sicut in crimin. vt in auth. vt nul. iud. §. si verò quis. colum. ix. & ĩ. de accu. cui. §. fin. cum sint

ad ius fori delicta contractus paria: vt e. omnem. & in vt omnes obe. iu. § inde. & §. hæc

rantes. col. v. Item remittitur magistr vt C. vbi de ratioci ij. Item & vbicunq certæ personæ cog tio demandatur: vt ne lice. po. l. j. & vi decuri. l. fi. Item test ei iudex mul imponere, si non v at: vtẽ. si quis ius d obtrem. l. j. in prin. ob. huic op. prin. ius. l. imò facit quia verbum conu endus, ibi posito p fectam cõuentio demonstrat. & quod dicit, si ibi &c. manmè subaudi. Et hoc bi latitat. alioquin p test citari: & si non nit, mittetur in p bo. quæ habet ibi loco cõtractus: vt hic subiicit. Vel si v defendere primi op dic quod d. l. ĩ. de accu. si cui. in fi. specialiter sit in crimine sacrilegij. Item in auth. vt omnes obe. col. v. & ĩ. l. omnem. dic ꝙ parificantur in illis casibus & iuribus quæ iam sunt inuenta. [d] at casus, vt in delictis inuitis ducantur, adhuc non erat: cũ illa auth. vt nul. iud. §. si verò posterior. Sed secundũ hoc quid si non habet ibi bona, & latitat alibi? Resp. prouũtiet de ibi mittẽdo. & mittetur in p & mandabitur executioni per iudicem ad curam cuius pertinet: sicut in dẽfinitiua fit: vt C. de ru. properandum. §. ũ item reus. & ĩ. de re iud. à diuo Pio. & de bo. aucto. iu. p cum vnus. §. fi. Sed quidam in [e] interlocutoria dicunt secũ quasi non possit dari, nisi à iudice illius loci. si non studiosi abest, vadat ad locum vbi est: vt C. de iurisd. om. iud. l. iuris ordinem. Sed si alibi latitet, vbi possit conueniri. l. ad suam domum: dicas idem quod in criminalibus.

h *Bona.* quæ habet in loco contractus.

i *Proinde.* hoc quando fecit locũ vbi inhabitaret: vt in vers. si quis. & versi. at si quo. ĩ. ea. l. nam si non fecit locum vbi staret, tunc habet locum versic. nunquid. & versic. nam vbi. Sed primus, si quis tutelam. de generali obligatione ex quasi contractu. sequentes, proinde &c. de singulari obligatione.

k *Vel* pone semper vel, pro &. Acc.

l *Videtur.* & est verum: vt sequitur: licet modo non adsimeretur se defendere. nam per pactum potest declinari fori vt C. de pact. l. pe. non constitui. & §. de iurisdi. om. iud. si conuenerit.

m *Vt defenderet conuenit.* abnegatiuè. i. conuenit vt ibi non teneretur se defendere. nam per pactum potest declinari fori vt C. de pact. l. pe. non constitui. & §. de iurisdi. om. iud. si conuenerit.

n *Comparauit.* vt post certum tempus res empta sibi tradatur, vel forte res empta erat in causa redhibitionis: & sic emptori fuit quæsita actio.

o *Vendidit.* & habuit fidem de pretio.

p *Profecturum.* i. recessurũ: & supple, posse conuenire aduenã vbi cõtraxit. & resp. non oportet &c. & sic planè legitur. al. vt M. suspensiuè legunt vsque illuc, at si quis. Et respon.

q *Ibi.* scilicet vbi contractum est.

r *Domicilium.* i. vbi ratione domicilij habet iudicem ordinarium. nec enim eo ipso quòd Romæ studiorum causa habitabat, ibidem domicilium habet: vt ĩ. de iniur. l. lex. §. fi. Azo. Hic tamen aduena satis dabit iudicio sisti: vtẽ. eo. l. j. sed si dubitetur.

s *At si quis.* s. emit. & refert se ad secundum casum.

t *Officinam.* loca sunt in quibus vilia venduntur.

v *Nam.* redit ad tertium. & dic, nam. pro sed.

x *Venit.* s. ad aliquem locum iste mercator aduena.

y *A viatore.* hic sequitur Græcum vsque ibi, durissimũ, quod intelligi non potest.

z *Emit.* scilicet ille qui emit à tali mercatore aduena.

quot [a] locis quis nauigans vel iter faciens delatus est, tot locis se defendi. At si quo[b] constitit[c], non dico iure domicilij, sed tabernulã, pergulam, [d]horreum, armarium, officinam conduxit, ibique distraxit, egit: defendere se eo loci debebit[e].

Ratione contractus celebrati per aliũ, quis sortitur forum. Bartolus.

Apud Labeonem quæritur, si homo prouincialis seruum institorem vendendarum mercium gratia Romæ habeat, quod cum eo seruo contractum est, ita habendum, atque si cum domino contractum sit. quare ibi se debebit defendere[f].

In loco domicilii, & in loco vbi est faciendã solutio, quis potest conueniri. Bart.

Illud sciendum est, eũ qui ita fuit obligatus[g] vt in Italia solueret: si in prouincia[h] habuit domicilium, vtrubique posse conueniri, & hic & ibi. & ita & Iuliano & multis aliis videtur.

In loco contractæ obligationis regulariter quis potest conueniri. Bartolus.

XX. PAVLVS libro quinquagesimo octauo ad Edictum.

OMnem[i] obligationem* pro contractu habendam existimandum est: vt

a *Quot quot.* hoc dicunt quidã verũ, quãdo eo tempore cõuenitur quo contraxit. secus si postea alio tẽpore ad eũ locũ reuertitur, alij ecõtra: puta siue tũc siue post ibi sit, q̃nõ teneatur: vt hic dicit. In legato tamen est contra, si tanquam aduena contraxit, vbi aliàs habebat forũ: vt §. eo. l. ij. §. omnes. & hoc adeo, quia Romæ contraxit vbi aliàs habebat forum: multo magis in non legato.

b *Quo.* scilicet loco.

c *Constitit.* id est stetit, tamen pergulam habens.

d *Pergulam.* pergula dicitur tẽtoriũ quoddam lineaminibus vel similibus cõstructum Accursius.

e *Debebit.* nisi ratione nundinarum aliud indicat: vt C. de nundinis. l. j. quę est contra. Sed quid si debitor vagati cœperit per orbẽ terrarum: nec alicubi habeat certum domicilium? Videtur quòd vbicunque inueniatur, possit conueniri, nec alioquin creditor ius suum perderet: arg. ĵ. de ope. lib. quod nisi. §. fin. & ĵ. de his quæ in fraud. cre. ait prætor. §. si debitorem. & de eo quod cer. lo. l. j. & §. qui satisda. cog. si fideiussor. §. fi. & C. vbi de cri. agi opor. l. j. & certe aut ibi respondebit, aut satisdabit: vt supra eo. l. ij. §. pen. Item not. hic quibus modis quis forum sortitur: & certe ratione contractus: vt hic. Item ratione communis patriæ: vt Romæ, vt ĵ. ad municip. l. Roma. Item ratione domicilij. s. vbi habet maiorem partẽ fortunarum suarum: vt ĵ. eo. si fideicommissum. §. pen. & C. de incolis. l. ciues. lib. x. Item ratione manumissionis: vt libertus sequatur forum patroni: vt ĵ. ad muni. assumptio. §. fi. Item ratione originis propriæ, vel paternæ: vt ĵ. ad muni. assumptio. §. j. & C. de mu. & hono. l. antepe. & pe li. x. Item ratione militiæ: vt infra ad muni. l. municeps. §. fin. Item ratione matrimonij mulier sequitur forum viri: vt ĵ. eod. exigere. & ĵ. ad muni. l. vlti. §. ij aliud in concubina: vt in eo. tit. l. de iure. §. fi. & l. fi. §. item rescripserunt. Item ratione ordinis, vel clericatus, vel studij scholastici, sortitur quis forum vel episcopi, vel magistri: vt in auth. vt clerici apud pro. episcopos. §. j. col vj. & §. in procem. in fi. Item ratione cursus temporis. s. decennij: vt C. de inco. l. ij hib. x. Item ratione possessionis: vt C. vbi in rem act. l. fi. & ĵ. eo. sed & si susceperit. §. fi. Item ratione constitutionis, vel priuilegij: vt ĵ. ad muni. l. j. §. j. Item ratione reconuentionis: vt C. de sen. & inter. om. iud. l. cum Papinianus. Item ratione delicti: vt C. vbi de cri. agi opor. autem. qua in prouincia.

e *Debebit.* duabus rationibus. Prima, quia cõmunis est patria. Secunda, quia ibi est contractum quasi ab ipso. cũ institor contraxit: vt ĵ. quod iussu. l. fi. & insti. quod cũ eo. §. fi. Ac.

f *Obligatus.* in prouincia.

g *Sed prouincia.* i. maximè, secundũ quosdã: quia & saltẽ iure contractus in prouincia conuenietur, secundũ quosdã. q̃ M. nõ placet: quia non ibi, sed alibi videtur contraxisse: vt ĵ. de actio. & obli. l. contraxisse. & ĵ. de bo. auct. iudi. pos. l. iij. Acc.

h *Omnem.* Dicebat in l. superiori §. j. vsque ad fin. quod vbi quis contraxit ibi debeat respondere: nunc exponit verbum contrahere.

i *Obligetur* per se, vel per alios, vt seruos: vt ĵ. e. nõ aliàs. §. legati siue delinquendo, siue cõtrahendo: vt in auth. vt omnes obe. in. j. prouin. §. hæc considerantes. coll. v. Accursius.

k *Credita.* i. mutui. sic & ĵ. si cer. pet. l. ij. §. j. Contra. est huic. l. ĵ. e. de eo. Sol. ibi est speciale in quasi contractu. Item hęc accipiuntur nomine contractus impropriè, alias contra. ĵ. de verb. si Labeo ait.

Si debitori.] CASVS. Conuenire volebam debitorem meũ in x. & sic ei libellum porrigere. & ei edere actionem volebam: & ipse confessus fuit mihi debere quod petebam. & cum pecuniam præ manibus non haberet, petebat dilationẽ dari: an sit audiendus vel condemnandus vt soluat, quæritur. Et respon. quod audiendus est vt ei detur modica dilatio: sicut daretur cuidam condemnato: cũ confessus pro condemnato habẽdus sit. Quæret forte aliquis nonne illa modica dilatio damnum creditori dedit? Dicitur quod non. Sed quæritur hic extra casum, quæ sit modica dilatio? Et dicit quod antiquit[o] duorum mensiũ, siue quatuor: ita vt promittat soluere cum cõpetenti cautione. Sed an cũ fideiussore, vel non? Et dicit quòd inspicitur qualitas personarum.

In confessum non est ferenda sententia, sed danda est ei dilatio ad soluendũ. Bart.

XXI. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

SI debitori[m] meo velim actionem edere, probandum erit si fateatur se debere, paratumque[n] dicat soluere: audiendum eũ, dandumque[o] diem cum competenti[p] cautela ad soluendam pecuniam. neque enim magnum damnum est[q] in mora modici temporis. Modicũ[r] autem tempus hic intelligendum est, quod post condemnationem reis indultum est.[s]

Qui agit cogitur se defendere. Bart.

XXII. PAVLVS libro tertio ad Plautium.

QVi non cogitur in aliquo loco iudicium pati: si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones[t], & ad eundem iudicem[u] mitti.

Quod per litis contestationem accidit, nõ accessorium ad primum: in dicto iudicio nõ venit: sed noua instantia opus est. Bart.

XXIII. IDEM libro septimo ad Plautium.

NOn potest[x] videri in iudicium venisse id q̃

m *Si debitori.* i. contra debitorem meum.

n *Paratúmque.* repete, & separatum &c.

o *Dandúmque.* si non habet pecuniam ad manum: vt ĵ. de re iu. l. debitoribus. & de le. j. si domus. §. j. item intellige. l. istam in actione personali. secus in actione in rẽ: quia tunc prout iudici videbitur: vt insti. de offi. iu. §. j.

p *Competenti* quæ erit officio iudicis: arg. ĵ. de iur. deli. l. j. in fi. n. & de leg. j. si domus. §. j. Et dic cum fideiussoribus vel pignoribus, secundum quosdam: vt ĵ. de fideic. li. l. iij. § igitur. Accursius.

est bene & sic pendente dilatione si nõ satisdat, potest debitor capi & incarcerari. B. & Bal.

¶ *Cõcor. q̃ no. in ca significãtibus. de libel. ob. extra in magna glo.*

q *Damnum est.* i. non præsumimus quòd sit: est tamen quandoque: vnde in Oui. de Ponto: Omnia sunt hominum tenui pendentia filo: Et subito casu quæ valuere ruunt.

r *Modicum.* aliàs accipitur modicum tempus. x. dierum: vt ĵ. de consti. pe. l. promissor. §. j. alias accipitur tempus quòd magis intellectu, quam elocutione exprimi possit: vt ĵ. de sol. l. ratum. & l. quod dicimus. secundum hæc.

s *Indultum est.* olim duorum mensium: vt ĵ. de re iudi. l. debitoribus. hodie quatuor: vt C. de vsu. rei iu. l. ij. & per hanc l. fiunt præceptà hodie intra. x. dies. & facit. ĵ. de iur. fis. in fra. §. fiscalibus. licet ibi aliud tempus detur.

QVi non.] CASVS. Titius cum esset Romæ vel alibi cõstitutus in legatione, vel aliqua alia de causa ex qua habeat ius reuocandi domum, & ibi aliquem conueniret: an teneatur respondere? Et dicit regulariter quòd sic. Fallit autem supra eo. l. ij. §. sed & si agant. Viuianus.

t *Actiones.* an omnium? Respon. vt §. eo. l. ij. §. sed & si agant.

v *Iudicem.* nisi prosequatur iniuriam suam, vel suorum, vel furtum: vt §. e. l. ij §. sed & si agant. Et hæc lex generalior est hodie, quàm ille, §. sed & si agant.

NOn potest.] CASVS. Petebam tibi. x. cũ nihil mihi deberes, & mihi postea incœpisti debere: nũquid illa. x. videbũtur deducta in iudiciũ? Et dicitur quod nõ, sed alia lit. cõt. & alia libelli porrectio est necessaria. Vel dic aliter hunc casum, quia debes mihi sub conditione: & sic cœpi aduersus te experiri. & lit. cont fui: lite pendente conditio extitit: nunquid super illa lite sit pronuntiandum? Et dicit quòd non, sed alia litis contest. & libelli porrectio est necessaria.

x *Non potest.* vt si futurum debitum peto: quod neque pure neque cõditionaliter, nec vllo modo debetur, sed incipit deberi lite pendente: vt ĵ. eo. l. quemadmodum. §. pe. Secus si aliquid quod debebas peto, & circa id aliquid accedit lit. cõte. quia illud euenit propter præsens, cui accedit quod est principale. & sic non ob. ĵ. de ædil. edi. ædiles. ĵ. §. item sciendum.

et infra de aqua plu.ar. si tertius. §. officium. & § fi. & C. de iu- di. l. j. [a] Itē op. de pet he. vt j. de pet. her. l. iiij. & de ac. de pec. vt j. de pec. l. quæsitum in fi. i. respon. Sol. ibi in vniuersali in quo omnia in generali petitione claudūtur. Item op. de actione in rem, & ad exhi. vt j. de pecu. l. quæsitum. in fi. j. respon. Sol. hoc in personalibus tantum tenet: non in realibus: nec in his quę in rē scriptæ sunt. Item op. vt j. depo. l. j. §. si apud seruum. versi. non tantum præteritus dolus. & §. inde scribit. versi. idem Neratius. Item op. de actiōe pigneratitia: vt j. de pig. ac. si rem. §. fi. & de debito conditionali cuius conditio extat lit. contest. vt infra de pe. he. quòd si in diē. Potest dici in prędictis tribus illud speciale. Vel breuiter dicas ad omnia, si incipit deberi post lit. contest. occasione facti præcedentis lit. contest. non est opus noua interpellatione aliàs sic: ar. d. l. quòd si in diem. nam & in rei vindicatione ante lit. contest. habeo ius, licet non contra te, si tu nō possideas tunc. & facit. §. de arbi. de his. Dicunt tamen quidam in illa l. de pig. ac. si rem. quòd petebam vt presens: secus si vt futurum: vt j. eod. l. non quemadmodum. Item op. j. man. l. si mandauero tibi vt à Titio. j. respon. & ibi ex facto præcedenti lit. conte. Item quid si. x. ex donatione petam à te: & lite. conte. donas? Io. dicit [b] fieri condemnationē. & quod hic dicit; accidisset. s. extrinsecus, non ex causa qua ago. quod aliis non placet. sed in tali casu & similibus locum habet hæc lex secundum alios. Item op. j. e. solemus. sol. vt ibi. ADDITIO. Dic secundum Bar. quod prædicta vera sunt quando actio proposita est specialiter, secus si generaliter, nulla expressa causa: vt l. vult. de anna. excep. & est determinatum per Inno. in c. abbate sane. de sen. & re iudi. li. vj.

[a] *Dic quòd ibi loquitur de his quæ sunt accessoria ad petita: hinc de his quæ sint principalia per se, secundum Bart.*

[b] *Ista opinio Ioan. est fal. secundum. B.*

post iudicium acceptum accidisset: [a] ideoque alia interpellatione opus est.

XXIIII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium.

NOn aliàs in eos quos princeps euocauit [b], Romæ competit actio, quàm si hoc tempore [c] contraxerint. Legati [d] ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romæ pati: siue ipsi admiserunt, siue serui eorum.

Legatus non potest conueniri actione in rem tempore legationis, nisi eo tempore cœpit possidere. b. d. aliàs sic: Legatus non potest conueniri etiam actione in rem ratione præsentis possessionis, quam etiam ante legationem habuit. secus si tempore legationis cœpit possidere. Bartolus.

Sed si postulatur in rem actio [e] aduersus legatum: num quid danda sit [f], quoniam ex præsenti possessione hæc actio est? Celsius respondit sic seruandum, vt si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio. si verò ex multis seruis de vno agatur [h], nō sit inhibenda. Iulianus sine distinctione [i] denegandam actionem: meritò. ideo enim non datur actio, ne ab officio [k] suscepto legationis auocetur.

Ex possessione præsenti habente initium tempore legationis potest conueniri legatus legatione durante. Bartolus.

XXV. IVLIANVS libro primo Digestorum.

SI legationis tēpore quis seruum vel aliam rem emerit [l], aut ex alia causa possidere cœperit: non iniquè cogetur eius nomine iudicium accipere [m]. Aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domū auferendi [n].

Ratione quasi contractus, qui solo animo fit, legatus qui legationem gerit, nō potest legationis tempore conueniri. Bartolus.

XXVI. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium.

DE eo [o] autem, qui adiit [p] hereditatem, Cassius scribit, quamuis Romæ adierit hereditatem, non competere in eum actionem [q], ne impediatur legatio. & hoc verum est. Sed nec legatariis datur actio. Sed nisi satisdet [r] mittuntur in possessionem [s] rerum hereditariarum. quod & in hereditariis creditoribus dicendum est [t].

XXVII. IVLIANVS libro primo Digestorum.

QVi enim [u] prohibet legatum publico munere fungi, & actorem custodiæ causa [x] in possessione [y] rerum hereditariarum esse [z] superiori. l. ante cœperat possidere.

DE eo. CASVS. Aliquis dum erat legatus, talis ante institutus erat Romæ: durante leg. adiuit here. nunquid poterit conueniri durante lega? Et dicit quòd non, satisdabit tamen de lega. præstan. vel si satis non det: fiet missio in pos. rerum here. Viuianus.

[a] *Accidisset.* id est incœpisset esse debitum.

NOn *aliàs.* CASVS. Titium princeps vocauit aliqua de causa Romæ ex qua habebat ius reuocandi domū. s. vt inter aliquos cognoscat, vel testimonium ferat: nūquid conueniendus est Titius? Et dicit quòd non: nisi ex eo quòd cōtraxit eo tempore quo erat Ro. {LEGATI.} Titius cum esset Romæ, vel alibi aliqua de causa constitutus, ex qua habebat ius reuocandi domum: ibi delictū commisit ipse vel eius serui: an habeat ius reuocandi do. an ibi debeat conueniri? Et dicit quod ibi debet respondere. {SED SI.} Cum esset Romæ, vel alibi, vt dixi: ibi rem aliquam possidebat quam emit ante legationem. nunquid si ibi conueniatur rei vind. tenetur respondere? Videbatur quod sic, ideo quod ipse eam possedit. Sed Cassius iurisconsul. dicit fore distinguendum, an impediatur officio legationis, vel non: & si impediatur, non fore dandum: si non impediatur, fore dandum: vt etiam hoc exemplo in quo non videtur impediri, si aliquis haberet plures seruos: & de vno controuersiam pateretur: quia tūc non est deneganda. Sed Iuliano videtur sine distinctione aliqua non fore dandam: & sic haberet ius reuo. do. Et no. quòd hæc l. loquitur quando emit ante legationem. sed lex proxima loquitur quando tempore legationis. Viuianus.

[b] *Euocauit.* causa legationis. Accursius.

[c] *Hoc tempore.* cum essent Romę: vt §. e. l. ij. §. omnes. nō ergo si ante. secus in aliis: vt §. ea. l. legatis. versi. omnes. Accursius.

[d] *Legati.* hæc est Pisa. litera, vt sit. §. legati. communis vt sit. §. ex delictis.

[e] *In rem actio.* propter seruum quē emerat ante legationem.

[f] *Danda sit.* supple, & videtur quòd nunquam &c.

[g] *Hæc actio.* i. rei vin. vt C. de ali. iu. mu. l. j. & j. de excep. rei iu. si quis ad exhibendum. per quod videtur conueniri actione nunc contraxisset.

[h] *Agatur.* ideo in seruis dicit, quia talia secum ducit.

[i] *Distinctione.* s. prædicta: distinguitur tamen aliter, an inceperit possidere in ipsa delegatione, vt j. l. prox. fi. & dicitur instit. de vul. sub. §. sed si instituto.

[k] *Ab officio.* vt j. de eo. & l. quid enim. Ac.

[l] *Si legationis.* CASVS. Titius cū esset absens, seruum vel rem aliquam emit: vel eam causa alia possidere cœpit, puta donatiōe, vel quia ei legata fuit: an cōueniri ibi postea possit, & respondere teneatur? Et dicit quòd sic: aliàs daretur legatis materia auferendi & furandi res alienas.

[m] *Emerit.* s. Romæ, & causa sui ministerii nō aliàs nō debet aliquid facere.

[n] *Accipere.* Sed nōne contraxit vt aduena? aliter enim nō potest: vt j. de lega. l. Paulus. §. fi. ergo ibi conueniri non debet. Respon. nemo est aduena Romæ. nā Romæ tantum dicas eum emisse. Itē non iure contractus, sed rei vin. cōuenitur. §. de eo qui emit ante lega. nunc de eo qui in legatione.

[o] *Auferendi.* quod nō debet esse: ne detur occasio delinquendi: ar. C. de indi. vidu. l. vj. in fi. & §. nau. cau. l. j. §. j. apparet ergo quod in

[p] *Eo.* CASVS. Aliquis dum erat legatus, talis ante institutus erat Romæ: durante leg. adiuit here. nunquid poterit conueniri durante lega? Et dicit quòd non, satisdabit tamen de lega. præstan. vel si satis non det: fiet missio in pos. rerum here. Viuianus.

[q] *Actionem.* immo, vt supra eod. l. omnem. contra. Sol. hic in quasi contractu: vt insti. de obli. ex quasi contra. §. heres. ibi in contractu & delictis. Sed contra. j. e. interdum. §. fin. Sol. licet hæc sicut & illa sit ex quasi contractu, tamen aliud est in domino negotiorū qui certat de damno vitando, vt ibi: quàm in legatariis qui de lucro, vt hic. Hæc non valet: quia & de creditoribus hic dicit. sed dic ibi in senatore, hic in legato.

[r] *Satisdet.* s. cum fideiussoribus. Sed contra. §. e. l. ij. §. fegant. versi. sed si dubitetur. Sol. hic satisdat de legato vel debito soluendo, ibi quod in iudicio sistat, nuda promissione cauet. Item hic quasi contraxit adeundo: ibi non, sed ratione fori communis ibi conueniebatur.

[s] *Mittuntur in possessionem.* non ergo in aliquo suum sibi videtur prodesse priuilegium: quia & si priuilegiatus non esset, nullam tamen aliam pœnam patitur, nisi missionem in bona si nollet respondere. Respon. immo prodest: quia hic non fit missio nisi in bonis hereditariis, cum aliàs fieret in omnibus post sex menses. vt C. vt in pos. le. l. certa est forma. Item hic si satisdat, euitat conuentionem: alias enim non euitat. Accursius.

[t] *Dicendum est.* vt mittantur in possessionem.

[u] *Vid enim.* respondet tacitæ obiectioni.

[x] *Custodiæ causa.* vnà cum ipso legato: vt j. vt in pos. leg. l. is cui. & j. de dam. infec. l. si finita. §. si forte. ideoque ea amissione non oneratur: vt §. eo. l. ij. §. sed si dubitetur. Accursius.

[y] *In possessione.* ea ratione, quia nō satisdatur. Et no. q. cessante causa cessat effect⁹. nā nō impeditur legatio quę est causa ergo

689

ergo fit missio: quæ missio cessaret si legatio impediretur. Sunt ergo quæ rationes quare fit missio: prima ideo, quia nō satisdat. secunda, quia officio legationis non impeditur.

Ed & si. ¶ Casvs. Aliquis dum erat in legatione, hereditas sibi restituta ex Trebell. fuit. volunt eum nunc conuenire creditores. quæritur an possunt? Et respon. quod non, ratione ibi, perinde &c. Si verò erat institutus, & rogatus alij restituere, & restituit: decetero non cōuenitur: sed fideicommissari[v]. nec ille poterit ex persona legati se defendere quo minus respondere compellatur. ¶ Ex qvibvs. ¶ Planum est. Dicit enim quòd cum dictum est de his qui absentes sunt aliqua de causa, ex qua habent ius re. do. qui non possunt conueniri nisi ex contractu ibi habito: inde si deferatur eis iusiuran. non tenentur suscipere &c. ¶ Aedivm. ¶ Titius vbi est absens aliqua de causa, ex qua habeat ius re. do. ibi vel in prouincia sua domos possidebat: nunquid tenetur satisdare de damno infecto? Et dicit quòd sic. & si nolit satisdare, missio fiet in domos. ¶ Sed et si. ¶ Tenebatur mihi Titius aliqua actiõe quæ tempore finiebatur: & sic est Romæ: vel aliàs ex tali causa ex qua habet ius re. do. & sic eo existente in legatione finiebatur dies illius actionis: an sit cogendus quod litem secum contestetur? Et respon. quòd sic. ¶ Si pater. ¶ Titius decessit relicto vno filio, & vxore sua grauida, filius vult debitores patris pro dimidia parte conuenire: quæritur an possit. Et dicitur quòd non, quanuis vnus tantùm nasci possit, vel nascatur postea, quia poterant plures nasci: quamuis per rerum naturam, id est per diuinam sapientiam certum esset vnum nasci. sed magis inspicere debemus nostram ignorātiam, quàm diuinam scientiam, & sic dicimus quòd ipse quartam partem petere potest. Viuianus.

Ille cui ex Trebelliano restituitur hereditas tempore legationis, pro ea tunc non potest conueniri. Bart.

XXVIII. Paulvs libro septimodecimo ad Plautium.

Sed* & si restituatur ei hereditas[a] ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, siue sponte siue coactus heres eā adierit[b]. commodius enim est reddi quidē ei hereditatem: perinde[c] autē habēdum acsi ipse adisset[d] heredi tatem. Contra si legatus tēpore legationis adierit[e] & restituerit, datur in fideicommissarium actio. nec exceptio.[f] Trebelliani obstat ex psona legati: [g]quia hoc[h] legati personale beneficiū est.

Quo casu non cogitur quis se defendere, non cogitur iuramentum præstare. Bart.

Ex quibus autē causis non cogitur legatus iudicium accipere, nec iurare cogendus est se dare non oportere: quia hoc iusiurandum in locum litis contestatæ succedit. [i]Aedium[k] nomine legatus damni infecti promittere debet[l]: aut vicinum admittere in possessionem[m].

a *Hereditas.* & sic videtur quasi contraxisse: vt instit. de obliga. quæ ex quasi contract. nas. §. heres quoque. Accursius.

b *Adierit.* scilicet institutus qui cogi potest: vt infra ad Trebel. l. quia poterat. & institu. de fideicommiss. here. §. ergo si quidem ver sic. sed si recusset. Sed nonne agendo contra heredem institutum, & petendo vt compellatur adire, & sibi restituere, compellitur se defendere: vt supra eod. l. ij. §. sed si agant. quæ est contra? Sol. hoc magis officio iudicis expeditur, quàm actionis iure [a]. vel quod supra dicit, verum est inter dum dum agit, postea non: vt hic loquitur.

c *Perinde.* quo ad hoc vt non possit conueniri sicut si ipse adisset: vt in j. respon.

d *Adisset.* quo casu non cogitur: vt s. eo. l. de eo.

e *Adierit.* adire cogitur, non restituere tempore legationis: vt infra ad Treb. si legatus. Accursius.

f *Exceptio.* scilicet vt restituta hereditate non teneatur creditoribus.

g *Legati.* nec aliam si quam habet iure legationis.

h *Quia hoc.* id est exceptio Trebellianica. bona ratio, vt insti. de iur. nat. §. sed & quod principi. ver. plane. Fallit tamen in priuilegio dotis, quod ad suum heredem transit: vt j. so. ma. l. etiam. & C. qui po. in pig. h. l. fi. §. pe. Sed opp. quòd hic non est priuilegium legati. nam & non legatus si restituit, habet exceptiones Trebellianicas: vt j. ad Trebel. l. j. circa principium. & §. j. Respon. hic non dicit hoc beneficiū competere iure legationis, sed competere quia restituta est hereditas. vnde dicitur personale beneficium eius, non quia legati: sed quia iam restituerat. Vel supple hanc literam, nec exceptio Treb. competit ex persona legati, nec alia si quam habet iure legationis, scilicet ius reuocandi domum: qua hoc ius scilicet reuocandi domum, personale est priuilegium.

i *Succedit.* vt hic, & infra de iureiur. tutor. §. qui non compelluntur. Et sic not. hic vbi aliquid prohibetur, & eius simile: vt argu. infra man. l. fi. §. fi.

Ex causa necessitatis cogitur legatus litigare, inquantum necessitas exigit. Bart.

Sed & si dies actionis[n] exitura erit, causa cognita[o] aduersus eum iudicium prætor dare debet, vt lis contestetur[p], ita vt in prouincia transferatur.

In ventre indubio præsumitur esse tres: ideo iam natus, pro quarta hereditatis tantum interim poterit conueniri. Bartolus.

Si paterfamilias mortuus esset relicto vno filio, & vxore prægnate, non rectè filius à debitoribus partem dimidiā crediti petere potest, quāuis postea vnus filius natus sit[q]: quia poterant plures nasci: cum[r] per rerū naturam certum fuerit vnum nasci[s]. Sed Sabinus, Cassius, partē quartam peti debuisse, quia incertum esset[t] an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam[u], in qua omnia certa essent, cum futura vtique fierent: sed nostram inscientiam aspici debere.

k *Aedium.* Romæ vel in prouincia positarum.

l *Debet.* scilicet Romæ.

m *In possessionem.* scilicet ex primo decreto. sic supra eo. l. de eod. & l. quid enim. Quid autem si ex secundo? Respon. tenet missio, sed datur restitutio: vt infra de dam. infec. l. fi finita. §. si forte.

n *Actionis.* alicuius cō petentis contra legatum.

o *Cognita.* forte intellige casum esse cum ipso iure perit actio. Sed si hoc dicas, quando ergo datur restitutio quæ datur: vt supra ex quibus cau. ma. l. j? Respon. si non fiat cōtestatio: & est sic causa j. de pœ. l. ij. Vel secundum Ioh. dic, si facile potest peti restitutio, non fiat contestatio. aliàs sic: vt quia actor est pauper, cui est difficile petere restitutionem. Vel forte longe distat à præside qui debet restituere: nam defensor loci non potest.

XXIX. Idem libro octauo ad Plautium.

Qvi* appellat[x] prior, agit.

p *Contestetur.* & sic actio perpetuetur: vt hic, & supra de arb. idem Pompo. si de meis. §. fi. & supra de feriis. l. iij. §. item si res. Sed quomodo potest exigere: vt s. eo. l. ij. §. sed & si agant. versi. in omnibus. quæ est contra? Sol. vt ibi. Item quid in actione de dolo quæ non potest perpetuari: vt C. de dolo. l. fi? Dies totam causam agendam tempore legationis. Accursius.

* Vulg. qui prior appellat.

q *Vnus filius natus sit.* immo videtur quòd dimidiam quando postea vnus nascitur: vt infra de adquir. here. l. cum quidam. §. quid si vnum. quæ est contra. Solu. ibi refertur opi. Sexti. Pompo. quæ etiam hic reprobatur.

r *Cum.* id est quanuis.

s *Nasci.* scilicet vsque ad septem: cum tot sint receptacula mulierum: vt infra de sol. si pater. & infra si pars here. pe. antiqui. Et no. hic quòd inspicitur quod euenire potest: sic supra de iurisdi. om iudi. fi idem in fi. Acc.

Mulierum receptacula sunt septem.

t *Esset.* cum possint etiam nasci facilè septem.

v *Intuendam.* immo videtur intuenda: vt instit. de verb. obl. §. conditiones. quæ est contra. Solu. hic dicit rerum naturam, id est diuinam scientiam: ibi cursum solitum rerum. Vel ibi ponitur pro scientia hominis, sic & C. de proba. actor.

Qui prior. ¶ Casvs. Debeo tibi rem aliquam. tu mihi aliam. tu me conueniisti, ego te postea: prius cognoscetur de causa tua, quàm de mea. Vel dic aliter exemplum: quia scriptor mihi prius suas operas locauit: & postea Titio, cui prius debeat, &c. Et dicitur quòd mihi qui prius appellaui. i. contraxi.

x *Qui appellat prior.* ponunt quidam casum in operis: vt infra loca. in operis. sed ibi non de ordine conuentionis, sed satisfactionis dicit. Alij in duplicibus iudiciis: vt s. eod. l. in tribus. Et quod dicit hic, agit. id est actoris partes tenet. Tu vero dic, peto à te Stichum: tu à me Pamphilum: & sic in similibus vbi vtraque ciuilis est, neutra præiudicialis. hoc tamen ita, vt nihilominus alter pendente liti prioris possit proponere suam querelam, & probationes inducere. & sic de causa cognoscetur: licet alter primo probet, & prius facti qualitatem enarret. & vna charta poterit vtraque sententia scribi, vel duabus, incontinenti tamen: vt in authen. de execu. & his qui conue. & re. §. sancimus. col. vij. Item habet locum hæc regula cum vtraque criminalis est, & neutra maior,

ior.[a] Item cum prima est maior secunda. Item & si secunda maior sit: sed tamen nomen prius accusati receptum est inter reos: vt j. de adult. si maritus. ij. §. lex Iulia. versic. præscriptiones. Item habet locum cum ciuiliter agendo præiudicialem primo intento: & postea mihi obiiciatur criminalis. & intelligo quando se nō contingunt. si autem se contingunt, vt quia vna principalis, alia incidens: tunc semper primo de incidenti cognoscitur, antequam de principali cognoscatur & pronuntietur. Sed an de incidenti pronuntietur? Dic vt infra eo. titu. de qua re. Item nō dicas, prior agat, id est peragat vsque ad fin. sed dic vt dictum est. Econtra fallit hæc regula cum vtraque est ciuilis: sed secunda præiudicialis: vt institu. de ac. §. præiudiciales. & infra de li. cau. l. ordinata. & C. de adulter. quoniam. & de ordi. cogn. cum hic status. & l. j. Item fallit cum secunda criminalis est, & altera ciuilis, non tamen præiudicialis: vt C. de ordi. iu. l. fi. Item fallit cum vtraque est criminalis: sed secunda maior: vt C. qui ac. non pos. l. j. Item fallit quando vtraque est æqualis & criminalis: sed accusatus vult prosequi suam vel suorum iniuriam: vt C. qui ac. non poss. l. neganda. Item fallit si vnus petitorio, alter possessorio agat: nam iudicium possessorium præfertur, licet postea propositum sit: vt infra eo. l. si de vi. Item quis dicitur prior appellare? Respon. qui prius vocat in ius. aliter accipitur alibi: vt infra de pec. l. si verò. Item contra C. de transac. vbi pactum. Sed ibi est speciale in odium venientis contra tantam solennitatem. Accursius.

*præstituta.

a Et bene. & sic tex. in l. negāda. ff. qui accus. nō pos. Pau.

b Hoc verū in eo qui habet plures iudices: & neutrum potest declinari. secus si p mō petentē esset vocatus: vt l. non videtur. infra eod. Bart.

c Immo non fallit. Bart. & Pau.

d Et male. Lancelot.

XXX. MARCELLVS libro primo Digestorum.

VBi acceptum[a] est semel iudicium, ibi & finem accipere debet.

Sicut inter heredes dividitur actio, ita instantia super actione inchoata. Bartolus.

XXXI. CELSVS libro vicensimo septimo Digestorum.

SI petitor[b] plures heredes reliquerit, vnusquisque eorū iudicio egerit[c], non erit verum totam rem quæ in prio re iudicio fuerit deductam[d] esse. nec enim quisquam alienam actionem in iudiciū inuito coherede perducere potest[e].

Tempora apposita in prima delegatione, videntur repetita in persona eius qui in loco primi est delegatus. Bartolus.

XXXII. VLPIANVS libro primo de Officio consulis.

SI iudex cui certa tempora præstituta* erant decesserit, & alius in locum eius datus fuerit: tanta ex intergo tempora in persona eius præstituta intellegemus, quamuis magistratus nominatim hoc in sequentis dationē non expresserit[g]: ita tamen vt legitimum[h] tempus non excedat.[i]

Qui petit copiam libelli, non videtur consentire in iudicem. Bartolus.

XXXIII. MODESTINVS libro tertio Regularum.

NOn videtur in iudicē consensisse, qui edi sibi genus[k] apud eundem iudicem desiderat actionis.

In successorem transit instantia, quæ debet terminari in eodem loco. Bartolus.

XXXIIII. IABOLENVS libro quintodecimo ex Cassio.

SI is qui Romæ[l] iudiciū[m] acceperat, decesit: heres eius quamuis domicilium trans mare habet, Romæ tamen defendi debet[n]: quia succedit in eius locum à quo heres relictus est.

---

a *Vbi acceptum.* ⟩ CASVS. Coram iudice ordi. meo conueni Titium alterius iurisdi. & sic sum cum eo lit. cont. cum ipso sponte iudicium suscipiente. hoc facto volebat vti priuilegio suo, dicendo se fore de alia iurisd. vel se habere iure do. Dicitur quòd non potest: quia vbi acceptum est, ibi finem accipere debet.

b *Vbi acceptum.* etiam per citationem, & apud eundem iudicem: vt supra. c. si quis postea. & supra de iur. om. iud. l penul. Nam etiam in alio loco apud eundem iudicem decidi potest: eadem tamen terra: vt supra de arbi. si cum. §. si arbiter. Azo. & facit ad l. istam in auth. de testi. §. & quoniam coll. vij. & de san. epis. §. si quis episcopus. col. ix. & ſ. eo. si quis postea. Vel proprie pone. primo fallit. c supra eo. si longius. & C. de peda. iu. l. penulti. & l. properandum. de iudi. Quid si deleget? videtur quòd possit: quia idem videtur esse in delegato: vt C. de procura. l. neque.

Si petitor. ⟩ CASVS. Titius cœpit agere aduersus Mæuium: & lis contest. fuit: & sic lit. pen. decesit relictis pluribus here. puta me Titio & Seio: egi ego solus, & prosecutus sum litem aliis inuitis. nō præiudicio eis. Vel dic, quòd ille Titius decesit, & lis non fuit conte. sed ego litem inchoaui. & idem est. Viuianus.

b *Si petitor.* id est actor.

c *Egerit.* id est agere perseuerauit. nam defunctus agere cœpit. Alij dicunt[d] quòd omnes coheredes agere cœperunt: sed vnus tantum pro omnibus voluit perseuerare. Sed contra vtrunque casum est. C. de consor. eiusdem lit. l. ij. Sol. hic inuitis aliis non potest: ibi ignorantibus vel scientibus potest, nō tamen contradicentibus. Arg. contra. ſ. de procura. l. Pompo. §. fi. ADDITIO. ibi in re indiuidua, hic in diuidua. & ita soluit. Barto. hic.

d *Deductam.* in posterius. Accursius.

e *Perducere potest.* ar. C. res inter alios act. & infra de re iudi. ſæpe. & C. de procura. licet.

Si iudex. ⟩ CASVS. Casum primo ponas, & sic: aliquis fuit delegatus ad aliquam causam, & dictum fuit ei vt istam causam finiret intra biennium: & decesit iste delegatus: & alius in eius locum substitutus est. debet habere tantam potestatem quanta data fuit primo delegato, id est biennium. dabitur isti subrogato. Hoc est verum, si non fiat contra illam, properandum. & secundum hoc dicit, tanta &c. nō plus id est quanta constituta fuerunt in persona primi. Vel dic secundū hunc casum, quòd iste legatus decesit, & restabant ei sex menses. Certe subrogatus loco eius habebit istos sex menses. & secundum hoc dicit tanta &c. scilicet quanta restabant primo delegato. Viuia.

f *Tempora.* intra quæ debeat iudicare, prætenta à delegante, tanta ex integro posita, quæ ta fuerant præstituta in primi persona. lob. vel dic, quantum restabat primo. & sic facit glos. nam si expresset &c. sed secundum primam non oportet aliquid subaudiri.

g *Non expresserit.* nam si expresit illud tempus, seruatur: ita tamē &c. Et no. quod tribus modis est contra. C. properandum. §. simili tem vtraque. versū si autem in medio. Primo in eo quòd dicit hic, secundum secundam expositionem dari successori tantum tempus quantum defunctus supererat: vel quantum defunctus habuerat secundū diuersas positiones: ibi autem annū statuit: nisi maius tempus supererat: sed in hoc ista sequitur illam[s]. Ité in eo quòd hic innuit, quòd potest statui tempus: quod ibi negatur: sed à lege statuitur: sed hic loquitur de tempore constituto à maiori iudice: quod redintegrari potest: ibi de tempore à lege constituto: quod non redintegratur: sed tantum successori datur, quòd lis expediatur. Vel ibi de ordinario perpetuo. hic de delegato. Vel hæc secūdum illam. Ité in eo quod hic dicit, quòd nō potest legitimum tēpus scilicet triennū excedere: est contra quia ibi innuit quòd sic: quod quidam ibi concedunt: & sic seruatur. Sed puto quòd illa secundum istam intelligatur in hoc scilicet de delegato temporali: & illa in ordinario perpetuo. Item no. arg. quòd intelligitur tacite repetitum quod prius fuerat dictum: vt infra de verb. ob. Titia. idem respon. & j. e. l. mortuo. Arg. contra infra de here. instit. l. sub condi. & C. de vsu. per retentionem. in fi. Accursius. ADDITIO. Dic quòd illæ leges loquuntur in cōtractibus, hic in iudiciis Lancelot.

h *Legitimum.* triennij per nouam constitutionem: ad quam scilicet properandum, compositores habuerunt respectum, addentes legi Vlpiani hunc versū. nisi &c.

i *Non excedat.* scilicet hęc duo tempora computata in vnum. ſ. quæ transierunt viuo iudice primo, & quòd postea à lege ista datur successori: quod est tantundem. Vel dic, quod postea datur à substituente, vt sic ad subauditum te referas.

Non videtur. ⟩ CASVS. Pone casum in scholari qui ex cōsti. Federici habet tres iudices, scilicet episcopum, magistrum, & potestatem. & sic si vocetur coram potestate aliquo Bonon. & ei libellus porrigatur, & ipse receperit: non propter hoc videbitur consentire: nec coram potestate litigare. Viuianus.

k *Genus.* id est speciem. Sic genus ponitur pro specie. ſ. nau. can. l. & ita. § sed si tota. versū. sed si gratis. quam actionem actor debet edere in libello: vt ſ. eo. si debitori. nam inter lit. & contesta. &c. vt C. de lit. contest. l. j. Sed contra. j. eo sed & si susceperit. Sed ibi etiam respondit, & consensit in iudicem.

Si iu. ⟩ CASVS. Titium Romæ conueni: & litem cū eo contest sum: decesit lit conte. vel lite pendente, & ei heres exti: it quidam alibi habens domicilium, puta vltra mare: an ibi se defendere debet, vbi ſ. domicilium habet an vbi iudicium cœptum est. ſ. Romę? & dicit quòd vbi cœptum est. ſ. Romę.

l *Si iu. qui Romæ.* idem si alibi.

m *Iudicium.* ſ. per lit cont vt ſ. eo. l. vbi. & l. si petitor.

n *Debet.* siue ibi inueniatur, siue non: vt ſ. eo. l. vbi. si autem non esset lis contesta. tunc vbi inuenitur: vt ſ. eod. heres. vel aliter vt ibi.

Iudicium non potest esse super futuro, b. d. vel sic Tractus futuri temporis non spectat ad iudicem. Bartolus.

XXXV. IDEM libro decimo Epistularum.

NOn quemadmodũ fideiussoris obligatio in pendenti[a] potest esse, & vel in futurum concipi: ita iudicium in pendenti[b] potest esse, vel de his rebus quæ post ea in obligationẽ aduenturę sũt. nã neminẽ puto dubitaturũ quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit: iudicium verò antequam aliquid debeatur, non possec.

Ex causa potest iudex dilationes prorogare. Bartolus.

XXXVI. CALLISTRATVS libro primo Cognitionum.

INterdũ ex iustis causis & ex certis personis sustinẽdæ[d] sunt cognitiones, veluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur qui reipublicę causa aberunt. Idq; diui fratres in hæc verba rescripserunt: Humanũ est propter fortuitos[e] casus dilationẽ accipi: veluti cp pater litigator filiũ vel filiã, vel vxor virũ, vel fili[f] parentẽ amisit[f]: & in similibus[g] causis cognitionẽ ad aliquem modũ sustineri.

Vbi quis gessit negotium, ibi debet se defendere, non obstante priuilegio fori. Bart.

Senator si negotiis alienis se obtulerit in prouincia[h], non debet iudiciũ recusare negotiorum gestorũ: sed actionem eum excipere oportere Iulianus respondit, cũ sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit[i].

Accusatio criminalis de vi prius debet expediri, quàm quæstio ciuilis de proprietate. Vel sic: Si inter eosdem esset quæstio de proprietate & possessione, causa possessionis debet primo intentari. Bartolus.

XXXVII. IDEM libro quinto Cognitionum.

SI de vi[k] & possessione quæratur: prius cognoscendum de vi, quàm de proprietate rei diuus Hadrian[*] τῷ κοινῷ τῶν Θεσσάλων[*] Græcè rescripsit.

Species debet solui vbi est quantitas vbi petitur: nisi aliud actum sit. Bartolus.

XXXVIII. LICINNIVS Rufinus libro quarto Regularum.

A cuperandæ pos. Dicebat enim aliquis se vi deiectum de pos. vnde etiam intendabat interdictum vnde vi: item dicit rem suam esse vnde vult rem iudicare. Dicitur quòd prius agendum est pos. quam petitorio. Viuianus.

k *Si de vi.* Pone casum in quolibet genere interdictorum, siue retinendæ possessionis siue recuperandæ, siue adipiscendæ: cum vnus contra aliũ petitorio, alter vel idẽ possessorio agere velit: quæ genera inuenies per exemplа instit. de interdi. §. sequens. vt semper primo agatur de vi. id est de violenta possessione, quàm de possessione, id est de proprietate. Et dicitur violenta possessio: quia quilibet possessioni ꝓpter quam intentas interdictum, inest aliqua vis. Et secundum hoc non obst. C. de ap. l. j. cum ibi dicat de possessione primo quæri, quàm de crimine violentiæ. sic intellige. C. ad le. Iul. de vi. si quis. Sic & aliàs ponitur possessio pro dominio: vt C. de do. inter virum & vxo. l. si quidem. & j. de verbo. signi. l. interdum. & hoc secundum Io. & Azo. Item contra j. ad leg. Iul. de vi. publi. l. qui cœtu. §. j. Sol. illa secundum istam. Tu vero ponas tantum in interdictis retinendæ possessionis in quibus etiam admittitur vis turbatiua: vt ibi præcedat quæstio possessionis: siue vnus contra vnum, siue vicissim inter se: ita quòd alter petitorio, alter possessorio agere velit. Quid autem si volo agere petitorio tantum cum possim pos? Respon. non intromittit se lex nisi consulendo: vt in de rei vind. l. is qui. Nunquid ergo in eodem libello potest vtrumque simul peti ab eodem? Io. & Azo. quòd non: vt hic & C. de interd. l. incerti. & C. de rei vin. ordinarij. Item vt. C. quo. bo. l. fina. & C. edi. diui Hadria. tol. l. ij. Tu vero dic distinguendo, vt in interdictis recuperandæ & adipiscendæ possessionis possit vtrumque scilicet petitorium per rei vind. & possessorium in eodem libello proponi. si vero retinendæ: tunc non, quia sibi contrarius videtur: cum agendo in rem diceret alium possidere: vt C. de ali. iudi. mu. cau. fac. l. j. sed agendo interdicto dicit se in possessorio tuendum, & sic se excludit: vt infra quando ap. sit. l. ij. §. sed si alius. Nec ob. quod est infra de acquir. pos. l. naturaliter. §. nihil. vbi etiam retinendæ videtur simul proponi cum petitorio. quia ibi ignorans se possidere, petitorium proposuit: cui postea renuntiat cum possessorio agit. Et probatur hæc opi. quòd petitorium & pos. simul possint proponi iure legũm: vt infra de vi & vi ar. l. cum fundum. §. fin. & iure canonum: vt extra de causa poss. & pro. pastoralis. Nec ob. ll. prædictæ pro Io. quia primæ tres loquuntur in possessoriis retinendæ pos. quando vicissim agebant. Item aliæ duæ non ob. quia si separatim voluit agere actor. Vel loquitur. l. ista cum criminalis de vi instituatur accusatio. sic enim pone infra ad legem Iul. de vi pub. l. qui cœtu. §. vlt. vbi de vi prius: quia hoc vult actor: vt C. de fal. damus. & l. seq. Item non ob. quod l. prædicta, incerti, dicit quòd actionibus est agendum ad ipsam pos. quæ non possunt dari pro possessione retinenda: vt infra vti pos. l. j. §. interdictum. vt sic iam. l. illa, incerti. necessariò loquatur de pos. adipiscenda vel recuperanda: quia dicta lex, vti pos. excludit alias actiones dari pro pos. retinenda: vt triticariam, vel indebiti: non autem actionem in factum, quæ datur loco quorumlibet interdictorum. & de talibus actionibus dicit prædicta. l. incerti. vt institut. de interdi. §. fina. vel ibi vicissim. Alij quòd simul cognoscitur: sed possessorium antè deciditur. Item quæro si ago possessorio quocunque genere interdicti, & tu incontinenti velis de iure dominij docere in modum exceptionis: an es audiendus

Infra ad leg. Iul. de vi pu. hoc rescriptũ diuo Pio Hadriani successori tribuitur, forte quia idẽ ꝓ Hadrianus Pius rescripsit, qui Hadriano plurimũ debuit. Idẽ ante ab vtroque inter dũ rescriptũ esse apparet ex l. Papinianus. in fi. j. de inoffic. test.

** id est vniuersitati seu reipub Thessalorum.*

a *Non quemadmodum. In pendenti.* vt si promittat in diem, quod non placet quia tunc non in pendenti, imò statim est debitum: vt infra de verb. obli. l. eum qui kalendis. & instit. de verb. obl. §. omnis. versi. in diem. Dic ergo, id est sub conditione: quia tunc pendet: vt instit. de verb. ob. §. sub conditione. Et quod dicit vel in futurum, id est pro eo quod adhuc neque pure, neque in diem, neque conditionaliter debetur: vt instit. de fideiuss. §. ij. & infra dicit statim.

b *In pendenti.* puta ita demum teneat hoc iudicium, si nauis ex Asia venerit. Acc.

c *Non posse.* Not. iudicium non posse esse de futuris: vt si te nunc conuenio, quia spero te adituram hereditatem Titij. & oppo. de his quæ dixi. §. eod. non potest. Item est contra. j. ad le. Aquil. l. in lege. Sol. ibi speciale in odium delinquentis, secundum M. nam & in legato conditionali debetur æstimatio ante euentũ conditionis, si tabulæ per contumaciam non exhibeantur, in odiũ contumacis: vt infra de ta. ex hi. l. locum. §. condemnatio. Vel in d. l. in lege. præsens est damnum, præsens obligatio, præsens actio, præsens causa, & præsens sententia, sed sola differtur executio: vt j. de eui. l. ij. Item quid si promisisti quid singulis annis? nonne potero agere vt condemneris vt in futurum soluas. Resp. ita. nec enim oportet singulis annis de iure meo protestari: vt C. de præscri. xxx. ann. l. ij. in fi. Et arg. j. de vsur. cũ de in rem verso. & C. de fideicommiss. l. j. & arg. j. pro socio. l. pro socio arbiter. circa prin. & j. de ser. vrba. præ. l. qui ædificium. & arg. j. de aqua plu. arcen. l. Atteius. §. pe. & j. si serui. vin. l. egi. & l. harum. & est ratio, quia super iure quod est de præsenti agitur. Item oppon. j. quando ap. sit. l. j. § biduũ. Sed hic de iudicio seu instantia iudicij. i. trino actu trium personarum: ibi de sententia.

Interdum. } CASVS. Iudex inter aliquos cognoscebat, & cum vellet sententiam ferre, vnus litigatorum petiit sibi dilationem dari: an debeat? Et dicitur quòd sic, causa cognita, & si causa iusta fuit, vt in litera dicitur, quòd sit iusta causa. { SENATOR. } Titius cum esset prouincialis, & in prouincia domicilium haberet, & Romæ senator constitutus foret: ibi scilicet Romæ, vel aliàs puta Bonon. gessit negotia mea. Dicit quòd propter malam administrationem potest conueniri Bonon. & etiam Romæ, si ibi gesit. Viuianus.

d *Sustinendæ.* id est differendæ Accursius.

e *Fortuitos.* maximè: & sic plures dantur dilationes. Sed contra supra de feriis l. fi. Sol. vt ibi.

f *Amisit.* per mortem.

g *Et in similibus.* vt ægritudinibus & tempestatibus: per quas lex. xij. tab. iubet diem differri: vt supra si quis cau. l. ij. vt tamen inter febrem & febrem distinguatur: vt j. de re iud. quæsitum. Sed quid febricitans potuit procuratorem constituere? Respon. non ideo minus excusatur. De hoc vide glo. in d. l. quæsitum. & tamen dixi. §. si quis caut. l. ij. §. si quis in iudicio.

h *In prouincia.* nedum Romæ.

i *Contraxerit.* id est quasi contraxerit. sic supra de neg. gest. l. sed & cum. Sed contra huic. §. supra eod. de eo. Sol. vt ibi. ADDITIO. Dic secundum Bartol. hic quòd ibi loquitur in quasi contractu, qui solo animo celebratur: pro quo legatus non potest conueniri: hic verò loquitur in quasi contractu, qui aliter quàm animo celebratur.

k *Si de vi.* } CASVS. An in eodem libello possit agi petitorio & pos. quæritur? Et dicitur quòd nõ, sed primo pos. & dein de peti. & dicit exemplum in interdicto vnde vi: quod est re-

dus vt mihi præferaris? Videtur quòd sic: vt ff. de dol. ma. excepti. l. dolo. quod puto verum. [a] ar. ff. vt in pos. le. l. si is à quo. Alij contra: & d. l. dolo. intelligunt in petitoriis, & non pos. per. l. j. quorum le. l. j. §. j. Sed certe in possessoriis idem: vt ff. de Car. edi. l. iij. §. caulæ.

[a] Reprobatur quia sic etiam offeretur in prompto probatio dominii, non admittitur per regulam spoliatus ante omnia, &c. vt l. si quis à se fudum. C. ad le. Iuli. de vi publi. Pan.

QVod legatur.] CASVS. Si legasti mihi aliquid in specie, puta legasti mihi equum vel Stichum: si prædicta petam, heres tuus debet ibi soluere vbi est nisi alibi transferatur dolo heredis: quia tunc dare debet eam vbi petitur. Si verò leges mihi aliquid in põdere vel mensura: puta x. corbes frumenti vel vini: tunc solui debet ibi vbi est maior pars hereditatis: aliàs vbi heres habet domicilium: quia alibi peti non potest. Hæc vera sunt si actione ex testamento agitur. si autem per act. in rem: tũc ibi petetur vbi est maior pars heredi. vel vbi heres domicilium habet: & etiam vbi res est, sive sit mobilis: sive immobilis: tunc agat legatarius ad exhibendum: & ex tunc vindicat eam legatarius ab herede.

QVod legatur,[a] siquidẽ per personalem actionem[b] exigetur, ibi dari debet vbi est: [c] nisi si dolo malo[d] heredis subductum fuerit. tunc enim ibi dari debet vbi petitur. Præterea[e] quod pondere aut numero aut mensura continetur, ibi dari debet vbi petitur: [f] nisi si adiectum fuerit, *centum modios ex illo horreo* [g], *aut vini amphoras ex illo doli.* [h] Si autem[i] per in rẽ actionem legatum petetur, etiam ibi[k] peti debet vbi res est. & si mobilis[l] sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit vt exhibeat rem. sic enim vindicari à legatario[m] poterit.

Valet quod fit coram iudice furioso tempore quo habet dilucida interualla: nec potest furoris tempore pronuntiare. Bartolus.

XXXIX. PAPINIANVS libro tertio Quæstionum.

CVm furiosus iudex addicitur[n]*: nõ ideo min' iudicium erit, quod hodie non potest iudicare: vt scilicet suæ mẽtis effectus quod sententiæ dixerit, ratum sit. neque[o] enim in addiscendo* præsentia vel scientia iudicis[p] necessaria est. Qui legationis causa Romam venit, ex qualibet causa fideiubere potest: cum priuilegio[q] suo, cum sit in Italia[r] contractũ, vti non potest.

Non omne quod iudex potest, necesse habet facere. Bartolus.

XL. IDEM libro quarto Quæstionum.

NOn quicquid† iudicis potestati ꝑmittitur: id subiicitur iuris necessitati[s].

Iudex qui omittit id quod facere debet, punitur. Bartolus.

Iudex si quid aduersus legis præceptum in iudicando dolo malo prætermiserit, [t] legem offendit.[u]

Qui tenentur ad diem vel sub conditione, possunt conueniri ad præstandum cautionem.

[a] *Quod legatur.* scilicet in specie.

[b] *Actionem.* ff. ex testamento. nam tres actiones dantur legatario: ex testamento, & in rem, & hypothecaria: vt hic, & C. communia de le. l. j.

[c] *Vbi est.* etiam si actor sua impensa & periculo velit rem perferri ad locum vbi agit. secus in rei vind. & actione ad exhiben. vt infra de rei vind. si res. & l. nisi. & infra ad exhiben. sed & si. §. j. & secundum quosdam idem in causa bo. fin. iudicij, quod in rei vind. vt infra depositi. si in Asia. §. j. Accursius.

[d] *Dolo malo.* vel culpa: vt infra de leg. j. cum res. §. itaque.

[e] *Præterea.* ff. dixit quando fuit relictum in specie: nũc quando in quantitate.

[f] *Vbi petitur.* legitime: id est vbi peti debet: quod est in duobus locis: vt infra eo. si fideicommissum. in j. resp. & §. penul.

[g] *Ex illo horreo.* & si apparet quòd testator ibi voluit solui.

[h] *Dolio.* aut species: & tunc vbi est. aut genus: & tunc vbi est maior pars hereditatis: vel heres habet domicilium. aut incerta ex certis: vt hic.

[i] *Si autem.* redit ad primum casum: scilicet quando legatum est relictum in specie: & quæritur vbi peti debet: quia ff. dixit vbi debet præstari.

[k] *Etiam ibi.* non solum vbi heres habet domicilium, vel vbi est maior pars hereditatis.

[l] *Si mobilis.* nam si immobilis, ipsa se exhibet: vt C. quando & qui. quarta pars. l. ij. Accursius.

[m] *A legatario.* id est legatarius potest vindicare. Et vt plene scias vbi sit soluendum, & vbi petendum: dic in primis quod ibi soluendum est vbi testator voluit: vel ibi vbi verisimile est ex verbis suis: vt hac l. §. præterea. vel ex genere comparationis: vt infra eo. sed & si. §. si libertis. & infra de le. j. cum res §. sed si res alibi. Si verò non appareat, distingue: an legatum sit in genere, an in specie. si in genere, præstari debet vbi petitur: id est vbi heres tenetur respondere: hoc est vbi domicilium habet heres. & vbi maior pars hereditatis est: vt in hac l. § præterea. & infra eo. si fideicommissum. in princ. & §. penul. Io. tamen dixit, quòd heres semper habet exceptionẽ vt non alibi cogatur præstare, quàm vbi est maior pars hereditatis. & sic non conuenitur vbi habet domicilium: quod non placet, secundum Ir. Si in specie, indistincte ibi præstari debet vbi est: vt infra eo. sed & si. §. si. ea. & de leg. j. cum res. §. j. Vel vbi dolo heredis sit aliò translata: vt hac l. j. resp. in fi. Vel nisi forte suis expensis velit actor alibi rem sibi tradi ad instar rei vindi. licet quidam dicant aliud hic. Item hæc vera sunt omnia, nisi heres alibi cœpit soluere: vel alio modo suo beneficio renuntiauit: vt infra eod. si fideicommissum. §. fina. & l. sequen. §. j. In petitione autem distingue similiter, an in

[a] Reprobatur quia sic etiam offeretur in prompto probatio dominii, non admittitur per regulam spoliatus ante omnia, &c. vt l. si quis à se fudum. C. ad le. Iuli. de vi publi. Pan.

[a] *Quod legatur.* scilicet in specie.

[b] *Actionem.* ff. ex testamento. nam tres actiones dantur legatario: ex testamento, & in rem, & hypothecaria: vt hic, & C. communia de le. l. j.

[c] *Vbi est.* etiam si actor sua impensa & periculo velit rem perferri ad locum vbi agit. secus in rei vind. & actione ad exhiben. vt infra de rei vind. si res. & l. nisi. & infra ad exhiben. sed & si. §. j. & secundum quosdam idem in causa bo. fin. iudicij, quod in rei vind. vt infra depositi. si in Asia. §. j. Accursius.

[d] *Dolo malo.* vel culpa: vt infra de leg. j. cum res. §. itaque.

[e] *Præterea.* ff. dixit quando fuit relictum in specie: nũc quando in quantitate.

[f] *Vbi petitur.* legitime: id est vbi peti debet: quod est in duobus locis: vt infra eo. si fideicommissum. in j. resp. & §. penul.

[g] *Ex illo horreo.* & si apparet quòd testator ibi voluit solui.

[h] *Dolio.* aut species: & tunc vbi est. aut genus: & tunc vbi est maior pars hereditatis: vel heres habet domicilium. aut incerta ex certis: vt hic.

[i] *Si autem.* redit ad primum casum: scilicet quando legatum est relictum in specie: & quæritur vbi peti debet: quia ff. dixit vbi debet præstari.

[k] *Etiam ibi.* non solum vbi heres habet domicilium, vel vbi est maior pars hereditatis.

[l] *Si mobilis.* nam si immobilis, ipsa se exhibet: vt C. quando & qui. quarta pars. l. ij. Accursius.

[m] *A legatario.* id est legatarius potest vindicare. Et vt plene scias vbi sit soluendum, & vbi petendum: dic in primis quod ibi soluendum est vbi testator voluit: vel ibi vbi verisimile est ex verbis suis: vt hac l. §. præterea. vel ex genere comparationis: vt infra eo. sed & si. §. si libertis. & infra de le. j. cum res §. sed si res alibi. Si verò non appareat, distingue: an legatum sit in genere, an in specie. si in genere, præstari debet vbi petitur: id est vbi heres tenetur respondere: hoc est vbi domicilium habet heres. & vbi maior pars hereditatis est: vt in hac l. § præterea. & infra eo. si fideicommissum. in princ. & §. penul. Io. tamen dixit, quòd heres semper habet exceptionẽ vt non alibi cogatur præstare, quàm vbi est maior pars hereditatis. & sic non conuenitur vbi habet domicilium: quod non placet, secundum Ir. Si in specie, indistincte ibi præstari debet vbi est: vt infra eo. sed & si. §. si. ea. & de leg. j. cum res. §. j. Vel vbi dolo heredis sit aliò translata: vt hac l. j. resp. in fi. Vel nisi forte suis expensis velit actor alibi rem sibi tradi ad instar rei vindi. licet quidam dicant aliud hic. Item hæc vera sunt omnia, nisi heres alibi cœpit soluere: vel alio modo suo beneficio renuntiauit: vt infra eod. si fideicommissum. §. fina. & l. sequen. §. j. In petitione autem distingue similiter, an in

[n] *Addicitur.* adiicitur.

Legatario tres actiones dantur.

Legatũ vbi solui & peti debeat.

A specie vel in genere relinquatur. Si in specie, si quidem agitur personali actione, in duobus locis cogetur respondere. Primo vbi habet domicilium, & vbi maior pars hereditatis est: vt ff. eo. si fideicommissum. j. resp. §. penult. Si vero rei vin. in prædictis duobus & in tertio cõuenitur loco. i. vbi res est: vt hic distinguatur, in rem vel in personam agatur quantũ ad cõuentionem, non quantum ad præstationem. nã quacunque actione agat, præstatur vbi est. si autem in genere, idem est quòd esset si relictum esset in specie, & personali actione ageretur, excepto eo quod vbi est in genere relictũ, vbi petitur ibi præstabitur. Acc.

[o] *Neque.* videbatur furiosus absens & ignorans, & vtique est: sed hoc non nocet: neque enim &c.

[p] *Vel scientia iudicis.* nã cũ inuitus cogi possit: vt C. de aduo. diuer. iudicio. l. sancimus. & ff. de mu. & ho. l. munerũ. §. iudicandi. ergo & ignorans: vt ff. de regu. iur. qui potest. & facit infra de leg. ij. cum pater. §. surdo. & infra eo. iudex. Acc.

[q] *Priuilegio.* quod datur ad reuocandum domum.

[r] *In Italia* i. Romæ, vt posuit, quæ est caput Italiæ. secus forte si non Romæ, sed in alia parte Italiæ esset contractum: vt ff. e. l. ij. §. omnes. secundum Azo. Et nota hic ipso facto renũtiari priuilegio. sed contra. ff. qui satisd. cog. l. si fideiussor. & si quis in ius vocatus. l. j. Sol. ibi renuntiatio est necessaria, propter priuilegium quod habet vt sub certis personis conueniatur. hic non, propter priuilegium quod habet ne conueniatur in eo loco.

[s] *Necessitati.* nam absentem damnare potest. sed non habet necesse: [b] vt C. quomodo & quando iu. l j. Sed hodie cõpellitur iudex procedere, & damnare vel absoluere etiam absentem: vt C. de iudic. properandum. §. j. Item pone exemplum in auth. de iudi §. oportet. colla. vj. Item potest poni in principe: vt supra de leg & senatusc. on. princeps. & ff. de leg. iij. ex imperfecto.

[t] *Prætermiserit.* vt quia non condẽnauit victum victori in expensis: vt C. de iudi. properandum. §. fin autẽ. vel fructus restitui non præcepit: vt C. de fruct. & lit. expen. l. penulti. Acc.

[u] *Offendit.* ideoque punitur: vt dicta l. properandum. & supra eo. l. si filius.

[n] *Addicitur.* quod hic dicitur in adiectione, esset etiam si solus furiosus datus esset: dum tamen non sit perpetuò furiosus: quia tunc iudex esse non potest: vt ff. e. cum prætor. §. non autem. nec arbiter: vt ff. de arbi. sed & si in seruum. §. j. quæst contra. Vel dic arbitrũ nõ posse esse furiosum etiã si habeat dilucida interualla: quia arbiter suis partibus debet fungi, nõ datis extrinsec' dilationibus propter suas necessitates: iudex vero habet talẽ legalẽ dilationẽ, cũ ipse iurisdictionem habeat, arbiter non: vt infra de re iudica. l. ait prætor. licet in multis similia sint iudicia & arbitria: vt ff. de arbi. l. j.

[o] *Neque.* videbatur furiosus absens & ignorans, & vtique est: sed hoc non nocet: neque enim &c.

[p] *Vel scientia iudicis.* nã cũ inuitus cogi possit: vt C. de aduo. diuer. iudicio. l. sancimus. & ff. de mu. & ho. l. munerũ. §. iudicandi. ergo & ignorans: vt ff. de regu. iur. qui potest. & facit infra de leg. ij. cum pater. §. surdo. & infra eo. iudex. Acc.

[q] *Priuilegio.* quod datur ad reuocandum domum.

[r] *In Italia* i. Romæ, vt posuit, quæ est caput Italiæ. secus forte si non Romæ, sed in alia parte Italiæ esset contractum: vt ff. e. l. ij. §. omnes. secundum Azo. Et nota hic ipso facto renũtiari priuilegio. sed contra. ff. qui satisd. cog. l. si fideiussor. & si quis in ius vocatus. l. j. Sol. ibi renuntiatio est necessaria, propter priuilegium quod habet vt sub certis personis conueniatur. hic non, propter priuilegium quod habet ne conueniatur in eo loco.

[s] *Necessitati.* nam absentem damnare potest. sed non habet necesse: [b] vt C. quomodo & quando iu. l j. Sed hodie cõpellitur iudex procedere, & damnare vel absoluere etiam absentem: vt C. de iudic. properandum. §. j. Item pone exemplum in auth. de iudi §. oportet. colla. vj. Item potest poni in principe: vt supra de leg & senatusc. on. princeps. & ff. de leg. iij. ex imperfecto.

[t] *Prætermiserit.* vt quia non condẽnauit victum victori in expensis: vt C. de iudi. properandum. §. fin autẽ. vel fructus restitui non præcepit: vt C. de fruct. & lit. expen. l. penulti. Acc.

[u] *Offendit.* ideoque punitur: vt dicta l. properandum. & supra eo. l. si filius.

B

C

D

In omnibus.

In omnibus. ¶ CASVS. Titius mihi aliquid sub conditione debebat, vel mihi legatum ex certo tempore debebat. nunquid possum eum cogere vt caueat de dando mihi tempore vel conditione adueniente? Et dicitur quòd possum. & debet cautio interponi: quamuis non possum eum cogere vt caueat mihi de dando, vel ad solutionem faciendã. Viuianus.

a *In omnibus bonæ fidei.* sic vt hic, & §. qui satisd. cog. inter omnes. & ff. de peti. here. quòd si in diem. & ff. de euic. l. ij. & ff. pro socio. l. pro socio. Et in his quæ bonæ fidei iudicia imitantur: vt in legatis & fideicommissis: vt ff. si cui plus quã per le. Fal. l. j. in princ. & ff. vt le. vel fideico. nomine caue. per totum. Item in stricti iuris iudiciis: vt ff. de cõdi. cau. dat. l. si pecuniam. §. si seruum. versic. quòd si fugit. ibi, plane repromittere. §. & quod metus causa. l. si cum ex. §. quod si homo. & ff. de rei vin. l. si à bonæ fidei. & ff. de dam. infec. prætor. & ff. de pig. l. grege. §. si sub conditione. Sed contra primum est. C. de hered. vel act. ven. lij. Sol. ibi satisdari petebat, non caueri tantum: & ideo non auditur. Item similiter contrarium ad primum. ff. depos. l. si fine. Sed ibi non erat obligatus depositarius: imò liberatus amissione speciei. Vel speciale in deposito. Item in iudicio stricti iuris contrarium est ff. de condic. cau. da. l. dedi. j. respon. Sed ibi speciale. Vel dic non esse cauendum in stricti iuris iudiciis regulariter, nisi in casibus prædictis. Accursius.

b *Interponendam.* scilicet satisdationem: vt §. eo. si debitori.

c *Ex iusta causa.* quæ est in arbitrio iudicis: vt §. qui satisdare cogan. l. fideiussor. §. fi. aliàs autem si non cautio, sed debitũ ante diem peratur, duplicantur induciæ: vt inst. de excep. §. bodie. Accursius.

Si vxor. ¶ CASVS. Titius cum Romæ esset, & causa legationis suam vxorem duxit: & sic eo existente in legatione factum est diuortium inter eos: nunquid si maritus conueniatur ibi ab vxore, debeat ibi se defendere? Et dicit quòd sic. vel pone casum quando Romæ accepit vxorem.

d *Si vxor à legato.* marito. cum quo venit.

e *Respondit.* hoc ideo secundum Azo. quia Romæ contrahi cum illa videtur, cum ibi fiat diuortium: quod non placet. nam eadem ratione qui promisit in prouincia sub conditione quæ extitit Romæ, videtur ibi contraxisse: quod est falsum: vt ar. infra de ver. ob. si filius. Dic ergo quòd hic Romæ accepit vxorem. Vel speciale est in dote. sic. §. quod mecaul. si mulier. §. si dos.

Cum qui. ¶ CASVS. Titius mihi domum Capuæ promisit facere certo tempore, puta hinc ad annum: & tẽpus transiit domo nondum facta: possum eum conuenire vbi promisit facere eam: vel ibi vbi habet domicilium. & hoc est quod dicit, quocunque loco, idoneo tamen. plus dicit quòd vbi potest ad interesse agere. Viuianus.

f *Quocunque loco.* scilicet idoneo: habita. scilicet ratione domicilij & obligationis: vt §. e. heres. §. fi. secundum Io. sed secundũ Pla. nulla habita: vt ar. pro eo. ff. de consti. pe. l. si duo. §. j. & ff. de eo qd certo loco. l. ij. Sed ibi semper subauditur, idoneo. Accursius.

g *Interest.* quotiens enim factum stipulamur, interesse venit: vt infra de re iudi. l. si quis ab alio. §. si quis. & de verb. oblig. quotiens quis. iij. in prin. Accursius.

A

Non idcirco. ¶ CASVS. Plures erant tuto. pupilli: quidam Italicus, quidã prouincialis: vt si pupillus velit omnes conueniri, & aliquis absit, aliquis sit præsens: non impeditur iudicium quo minus cognoscat iudex: imò procedi potest. Vel dic aliter quod contra tutorem minor finita tutela pro mala admin. agere cœpit, & lis contesta. est: puta erant tres, & sic duo se absentauerunt: poterit quidem iudex procedere. ¶ CVM POST EA. ¶ Seruus meus cœpit experiri cõtra debitorem, vel per procura. egit vt liber: nunquid est absoluendus debitor si apparuit postea seruus? Et dicit q̃ absoluẽdus est ab obseruatione iudicij. nõ minus potero ego dominus agere. postea aduersus debitorẽ meum. Viuianus.

h *Discerni.* maxime. nã idem si non posset discerni, cũ quilibet eorum possit conueniri insolidum, vt dicit ipsa rub. C. si ex pluribus tut. vel cur. Argu. contra prædicta. §. de neg. gest. eum actum. sed P. posuit casum indubitabilem. & hoc intelligas primo quod tutores conueniebantur, nomine pupilli à creditore pupilli: & dices non differtur lis. ff. pro parte præsentiũ quando fuit administratio diuisa, vel etiam non diuisa: sed viriliter fuerunt conuenti. si autẽ non fuit diuisa & insolidum conuenti sunt, tunc non differtur in totũ. Si autẽ dicas tutores conueniri à pupillo. tũc plane intellige literam istam vt sonat iisdem tribus modiis.

i *Absolui.* b ab obseruatione iudicij: vt arg. C. de procu. licet.

k *Quæ res.* id est talis absolutio.

l *Litem.* scilicet ad debitum: vt C. de pac. seruus. Vel dic si velit in seruum illum petere: & tũc dices quæ res, scilicet quod sic egit per procuratorem vt liber. Accursius.

Argentarium. ¶ CASVS. Aliquis Mutinensis Bononiæ argentariam vel tutelã egit, & cũ quibusdã ille argẽtarius contraxit. quare quæritur vbi conueniendus sit. Et dicitur q̃ vbi administrauit. i. Bononiæ: nec datur dilatio nisi ex iusta causa. Et videbatur q̃ nõ. nã actor sequi debet forũ rei. ¶ NOMINE. ¶ Quidam prouincialis accepit quandã vxorẽ Romanam: & sic filiam communem habuerunt: quę mulier. i. mater puellæ Ro. mutuã pecuniam accepit. & sic ambo parẽtes decesserunt filia herede instituta: cui pater dedit tutores. & tutores condẽnati sunt in prouincia ratione domicilij. ea facta adulta, & habente curatores, cum essent Romæ creditores, volebant eos conuenire. quæritur an Romæ possint conueniri, an in prouincia fiat executio: Et dicitur quòd Romæ.

m *Ex iusta causa.* quæ causa est vt ex prouincia &c.

n *Placuit.* vt respondeat tutor vbi administrauit: vt supra eo. heres. §. j. & l. interdum. §. fi.

o *Accepit.* videbatur agi vbi est iudicatum, quasi sit ibi renouatus contractus: vt C. de vsu. rei iu. l. fi. §. pen. Et no. hic quòd alibi datur sententia, & alibi executioni mandatur: vt infra de re iudi. à diuo Pio. §. j.

Iudex. ¶ CASVS. Si iudex sanæ mentis sit cum datur, postea efficiatur furiosus, remanet index: quia &c. sed si furor eũ non permitteret iudicare, remouendus esset: & alius iudex deberet delegari.

p *Cœperit.* postquam fuit iudex, aliàs nec ab initio fuisset iudex: vt supra eo. cum prætor. §. non autem.

q *Debet.* si longius spatium sit processurum vel intercessurum: vt supra eo. l. si longius.

Cum postea seruus apparuit, cui[p] nomine per procuratorem fuerat actum: absolui[i] debitorem oportet. quæres[k] domino quãdoque propriam litem[l] inferenti non obstabit.

Dilatio danda est ex iusta causa, & non aliter. Bartolus.

XLV. IDEM libro tertio Responsorum.

AGentarium vbi contractum est conueniri oportet: nec in hoc dilationem nisi ex iusta causa[m] dari: vt ex prouincia codices adferantur. Idem in actione tutelæ placuit.[n]

Sententia lata per iudicem vnius terræ, potest mandari executioni per iudicem alterius terræ. Bartolus.

Nomine puellæ tutoribus in prouincia condẽnatis, curatores puellæ iudicatũ Romę facere coguntur, vbi mutuam pecuniam mater accepit,[o] cui filia heres extitit.

Furor non tollit iurisdictionem, sed impedit exercitium. Bartolus.

XLVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum.

IVdex datus in eodem officio permanet, licet furere cœperit: P quia recte ab initio iudex addict[p] est: sed iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit: ergo mutari debet.[q]

B

C

D

Obseruandum.

a No. qualiter iurisdictio sumptum ex verbis rubrica.

b Bald. hic dicit istã glos. sing. ad hoc q̃ si iudicium fuerit cõtra aliquem agẽtem pro sequente falso vel illegitimo procuratore, debet reus absolui ab obseruatione iudicij, & sic ab ipsa instantia: nõ autẽ definitiue. Bal.

Petitus à parte vna, non est dandus iudex: nisi sit causa. Bartolus.

XLVII. CALLISTRATVS libro primo Quæstionum.

OBseruandum est ne is iudex detur, quem altera pars nominatim petat. id enim iniqui exempli esse[a] diuus Hadrianus rescripsit: nisi hoc specialiter à principe ad verecundiam[b] † petiti iudicis respiciente permittetur.

Qui sunt in maiori magistratu, durante officio conueniri non possunt. Bartolus.

XLVIII. PAVLVS libro secundo Responsorum.

PArs literarū diui Hadriani: τοὺς ἄρχοντας ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ μήτε εἰσίναι δίκην ἰδίαν, μήτε δίωκόν τινα, μήτε φιλονότων, μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι κεχουράτωρες εἶεν κρινέτωσαν. ἐπὶ δὲ ἀνθέξεκκη ἡ ἀρχή, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φίλους τας, καὶ ταῖς φίλουσι πρὸς αὐτοὺς εἰσαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας [id est † Magistratus[c] quo anno cum imperio sunt, neque propriam, neque eorum quorum tutelam vel curam gerunt, causam in iudicio vel agendo vel defendendo sustinendo. Simul ac verò magistratus dies exierit, nō ipsis tantùm aduersus reos suos, sed etiam aliis aduersus ipsos litem intentare ius fasque esto.]

Qui venit ad alium defendendum, non potest allegare priuilegium sui iudicis. Bartolus.

XLIX. IDEM libro tertio Responsorum.

VEnditor † ab emptore denuntiatus vt eū euictionis nomine defenderet, dicit se priuilegium habere sui iudicis. [d]quæritur an possit litem ab eo iudice apud quē res inter petitore & emptorem cœpta est, ad suum iudicem reuocare. Paulus respondit, venditorem emptoris[e] iudicem sequi solere.[f]

Iudices à præside dati solent etiam in tempus successorum eius[g] durare, & cogi[h] pronuntiare, eásque sententias seruari. In eundem sensum etiam Scæuola respondit.

Heres non cogitur respondere nisi vbi est maior pars hereditatis. Bartolus.

L. VLPIANVS libro sexto Fideicommissorum.

SI fideicommissum[i] ab aliquo[k] petatur, [l]isque[m] dicat alibi esse maiorem partem hereditatis, non erit ad præstationem compellēdus. & ita multis constitutionibus cāuetur, vt ibi petatur fideicommissum, vbi maior pars hereditatis est: nisi si probetur eo loco voluisse[n] testatorem fideicommissum præstari, vbi petitur.

Aes alienum, totum patrimonium respicit: nisi sit alicui omni rei immunctum. Bart.

Tractatū est de ære alieno, si in ea prouincia vbi fideicō missū petitur, plus esset æris alieni: an quasi maior pars

---

1 OBseruandum est. *Iniqui exempli esse.* quia videtur suspectus vt ſ. de procu. quæ omnia. & ĵ. de fal. vxori. § j. Et not. quòd vitatur malum exemplum: vt ĵ. de pœnis. l. ſi quis aliquid. §. qui abortionis. & C. de proba. exemplo. ſed videtur dari: vt C. de lit. conteſt. authent. offeratur. quæ eſt contra. & in decre. xj. q. j. iudices. Sol. ibi petit alterius voluntate: quod poteſt fieri: vt C. de ſenten. aut. & conſequenter. ibi, aliúſque meretur &c. Vel ibi fuit datus ad verecundiā petiti iudicis. Vel diſtingue melius, an altera pars ſit præſens, & tūc obtinet hæc. l. an non: & tunc contraria. & ſic ſeruatur in curia Romana.

† Nota ex iſto tex. cum glo. ſecundū Bald. & verecundia eſt alicui eum repelli vt ſuſpectū concor. tex. in. l. teſtamento Centurio. in fra de man. teſtam.

b *Verecundiam.* Nota deferri alicui vt non verecūdetur: vt C. qui & aduer. quos. l. fin. in fin. Accurſius.

PArs literarum.} CASVS. Titius cum eſſet in magiſtratu poſitus, volebat conueniri ab aliquo, vel aliquem conuenire: an poſſet, quæritur. Et dicitur quòd non durante magiſtratu, ſed eo finito poteſt conuenire & conueniri.

† Alciati verſioli. 4. diſpun. ca. 6. Vide Anton. Aug. li. ſingulari ad Modeſtinū quis dicatur. ἄρχων.

c *Magiſtratus.* quidam habent extra hāc Græci interpretationem. & hic incipit, magiſtratus &c. & eſt vera. l. iſta in maioribus magiſtratibus qui nō poſſunt vocari in ius durante magiſtratu: vt hic, & ſupra de in ius vocan. l. ij. & ĵ. iud. fol. ſi reus. & ĵ. de adul. l. ſi adulterium. §. fin. Sed quid de minoribus? idem videtur per. l. iſtā. Sed contra ĵ. de iniur. l. nec magiſtratibus. & ĵ. ad l. Aquil. quemadmodum. § magiſtratus municipales. & ſ. ex quibus cau. ma. l. vt ſunt Sol. quidam dicunt hanc corrigere illas: quia hæc imperatoris ſit. ſ. diui Hadriani. quòd non placet. dic ergo quòd conueniuntur minores. Sed ſecundum hoc quid adiicit. l. iſta illi legi ij. de in ius voc? Reſpon hæc dicit quando conueniunt & conueniuntur: illa de in ius vocan. tantùm vbi conueniuntur. ſed & maiores conueniri poſſunt ſi in ſuo officio delinquant: vt C. ad. l. Iul. re. l. iubemus. & in authen. vt dif. iu. §. ſi tamen. coll. ix. & in auth. vt iu. ſine quo. ſuf. §. illud. col. ij. quæ ſunt contra. Item contra. C. vbi ſena. vel cla. l. ij. Sed ibi loquitur de illuſtribus dignitate, & nō adminiſtratione. & dic magnum magiſtratum, qui habet merum imperium: paruum, qui iuriſdictionem tantùm ſimplicem. Accurſius.

VEnditor.} CASVS. Titius Bonon. vendidit equum quendam Mæuio Mutinen. & ſic cœpit quidam experiri rei vindi. contra Mæuium nomine illius equi: & ſic Mæuius emptor Titio venditori denuntiauit vt eum defenderet: quæritur vbi defendere teneatur, an Mutinæ, vel Bononiæ? Et dicit quòd Mutinæ. {IVDICES.} Duobus quidam à præſide delegatus fuit vt inter eos cognoſceret: & ſic litem coram eo conteſtati fuerunt. lit. pen. præſes qui eum delegauit, deceſſit: & alius præſes in locum eius eſt conſtitutus, id eſt ſubſtitutus. quæritur, an ipſe ſecundus præſes poſſit iudicem illum delegatum cogere inter partes pronuntiare. Et dicit quòd poteſt.

d *Iudicis.* qui eſt eiuſdem vel alterius fori. Accurſius.

e *Emptoris* quia coram eodem iudice coram quo conuenitur emptor pro re empta, debebit venditor eum defendere.

f *Solere.* ſcilicet caſu prædicto duplici ratione: quia ibi iudicium cœptum eſt: vt. ſ. c. vbi. & quia quaſi procurator eſt emptoris. vnde in ſuo tribunali debet eum defendere: vt ſupra de procu. ſed & hæ. §. non ſolum. nam emptor conuenitur, nō venditor: vt ar. C. vbi in rem act. l. j. Et ſic forte de rebus venditoris ſatisfiet: vt argu. C. vbi de cri. agi opor. authen. qua in prouincia. ADDITIO. Intellige gl. quando vltra reſtitutionem rei eſſet condemnatus ad expenſas, vel ad æſtimationem fructuum. nam tunc intereſſe recuperat emptor à venditore. Paul.

g *Eius.* ſcilicet præſidis.

h *Et cogi.* non abeo qui delegauit: [b] vt ſ. de iur. om. iud. l. qui eum. § j. quæ eſt contra. ſed à ſucceſſore: vt hic, & ſic ſeruatur Bonon. vt magis ex confirmatione ne ſecundi, quàm delegatione primi, iudex remaniſſe videatur ſaltem citauit. Alij diſtinguunt, & bene, an erat lis conteſtata: & tunc duret. an non, & tunc non duret: vt no. ſupra de iuriſ. om. iudi. & quia. Item non eſt contra. ĵ. eod. l. iudicium. j. reſpond. quia plus operatur prohibitio, quam mors. Accurſius.

SI fideicō.} CASVS. Titius fecit teſtamentum: & in eo ſcripſit Mæuium heredē & Sempronio aliquid legauit: puta in genere Sempronius vbi eſt maior pars hereditatis, vel alibi quàm vbi heres habeat domicilium, legatum vel fideicommiſſum petit: nunquid ibi conueniendus eſt heres? Et reſpon. quòd non, niſi prædictis locis, id eſt vbi cōuenietur heres. & ibi petetur fideicō. vbi eſt maior pars here. & vbi habet domicilium. Hæc vera ſunt niſi teſtator iuſſerit dari vbi petitur: nam tunc cōuenitur ibi heres, licet non habeat ibi maiorem partem here. & licet nō habeat ibi domicilium. {TRACTATVM.} Titius Mæuiū heredem inſtituit, & Sempronio legatum reliquit, nullo loco deſignato à teſtatore in quo deberet ſolui fideicō. qui Titius defunctus duobus locis ſuum patrimonium habebat. Romæ maior pars patrimonij erat. ſed Romæ tenebatur prædictā teſtator, id eſt Titius: & cum heres conueniretur à fideicom. vel legatario Romæ vbi erat maior pars patrimonij, heres excipiebat dicens non eſſe ibi maiorem partem here. deducto ære alieno. Ad quod reſpon. quòd non eſt audiendus heres: cum æs alienum vtrunque patrimonium tam Capuanum quàm Romanum comprehendat. Sed ponamus quòd illud patrimonium quod erat Romæ vbi conueniebatur, maius erat illo quod erat Capuæ: ſed Romanum tamen erat grauatum: quia ex eo tributa præſtabantur vel alimenta, & tributis vel aliis deductis minus erat quam Capuanum: nunquid hic habet locum excep? Et reſpon. quod ſic. ſed an ibi tantùm vbi maior pars hereditatis eſt, heres conueniatur: an & vbi domicilium habet? Et dicit quod non ſolum ibi vbi maior pars hered. eſt conuenitur heres: ſed etiam ibi vbi domicilium habet Viuianus.

i *Si fideicommiſſum.* relictum in genere.

k *Ab aliquo.* herede paſsiuè.

l *Petatur.* ſcilicet alibi quàm vbi ſit maior pars hereditatis vel quàm vbi heres habet domicilium: ne obuiet ĵ. ea. l. §. pē.

m *Iſque.* ſcilicet heres à quo petitur fideicommiſſum.

n *Voluiſſe.* quod ex verbis vel ex comparationis genere præſumitur: vt ſupra eo. quod legatur. §. præterea. & l. ſed & ſi ſuſceperit. §. ſi libertis.

a *Præscriptio.* id est exceptio.
b *Facultatum.* vt hic, & ſ. de do. præ. l. j. §. ſed quod diximus. & ad Treb. l. j. §. ſi heres. & l. cogi. §. inde quæritur. ſic nec audiet vt j. de leg. ij. Gaius.
c *Romæ.* id est ex prædiis Romanis.
d *Hic putem.* id est hoc caſu. vel hic. i. Romæ. ſed videtur quòd nunquam habeat locum præſcriptio, cum Romæ habeat domicilium: vt j. ad muni. Roma. & j. proxi. §. Reſpon. hic retulit ſe ad ius quod eſſe debet: vt quia Romæ eſt hoc. Vel dic, ſi conuenitur Romæ quaſi ibi ſit maior pars hereditatis: habet locũ præſcriptio: vt hic. ſi autem quia ſit communis patria, non. Sed quid ſi res illius loci tantum habeat quis obligatas? Videtur idem. ſed non credo: quia licet deficeret hypothecaria, habet tamen perſonalem actionem quæ omnia bona reſpiceret: quod non eſt in caſibus iſtis nã deficientibus fructib⁹ illius loci, non agitur alibi: vt j. de tri. vino. & ol. le. cum certus. & j. de verbo. obl. inter ſtipulantem. §. ſacram. & j. de vſufruct. defuncta. §. j. Accurſius.
e *Domicilium.* ſed præſcriptio ſit vbi res eſt: vel vbi voluit teſtator: vt §. eo. quod legatur. §. præterea. ſecundum Io. Al. vero & Ir.ª etiam vbi habet domicilium heres: vt §. de tranſac. cum hi. §. vult igitur. verſic. in cauſa. ſed ru dic etiam vbi habet domicilium: vt no. §. e. quod legatur.
f *Præſcriptione.* vt alibi conueniatur, vbi. ſ. habet domicilium, vel habet maiorem partem hereditatis. & ſic not. incœpto ſolutionis approbatur: vt in authen. de here. & Fal. §. non autem. col. j. & j. ad Mace. ſed Iulianus. §. fin. Sed quare magis iſte reus vel ille qui ſuſcepit in alio loco actionem: vt. j. eo. ſed & ſi ſuſceperit. in princ. ſibi præiudicat, ſed actor non ſibi præiudicat: licet alibi agere incipiat: vt ſupra eo. argentarium. §. fin? Reſpon. Non ſolet &c. vt infra de regulis iur. non ſolet. ne deterioris &c. vt infra de compenſa. l. in compenſatione.ᵇ
g *In prouincia habeat.* ſcilicet alia.
h *Fideicommiſſarius.* appellat heredes fideicommiſſarios: quia per fideicommiſſum ſunt rogati. alibi eſt in textu. heredes.

alibi eſſet, præſcriptio[a] locũ haberet. Sed & hic placuit nihil facere æris alieni nomẽ, cum non loci ſit æs alienum, ſed vniuerſarum facultatium.[b] æs enim alienum patrimonium totum imminuere conſtitit, non certi loci facultates. Quid tamen ſi fortè certis oneribus deſtinatũ ſit id patrimonium? vt puta alimentis præſtandis quæ Romæ[c] præſtari paterfamilias iuſſerat, vel tributis, vel quibuſdam aliis inexcuſabilibus oneribus: an poſſit præſcriptio locũ habere? hic puto[d] iuſtius dici locũ habere.

Heres poteſt conueniri vbi proprium domicilium habet.

Sed & reſcriptũ eſt, vt illic fideicommiſſum petatur, vbi domicilium[e] heres habet.

Exceptioni fori quis videtur renuntiare incipiendo ſolvere, vel paciſcendo, vel iudicium ſuſcipiendo. Bartolus.

Quotiens autem cœpit quis fideicommiſſum ſolvere, non poteſt hac præſcriptione[f] vti:

LI. MARCIANVS libro octauo Inſtitutionum.

QVanuis ad eum heredi tas fuerit deuoluta, q̃ domicilium in prouincia g habet. Sed & diui Seuerus & Antoninus reſcripſerunt, ſi conſenſerit fideicommiſſarius[h] alio loco: dare neceſſe habere ſecundũ conſenſum dare vbi conſenſerit.

LII. VLPIANVS libro ſexto Fideicommiſſorum.

SEd & ſi ſuſcepit[i] actionẽ fideicommiſſi, & aliis defenſionibus vſus hanc[k] omiſit: poſtea quamuis ante ſententiam reuerti ad hanc defenſionem non poteſt.[l]

Si ex qualitate rei relictæ, vel perſonæ eius cui relinquitur, præſumatur teſtatorẽ certo loco ſolui ſeu dari voluiſſe: ibi heres ſe defendere debet. Bartolus.

Si libertis ſuis teſſeras[m] frumentarias[†] emi voluerit: quãuis maior pars hereditatis in prouincia ſit, tamen Romę debere fideicommiſſum ſolui dicendum eſt: cũ apparet id teſtatorem ſenſiſſe[n] ex genere cõparationis. Sed & ſi proponas quibuſdã clariſſimis* viris argenti vel auri pondo[o] relicta, & ſit ſufficiens ad huiuſmodi fideicommiſſa Romæ patrimonium: licet maior pars totius patrimonij in prouincia ſit, dici oportet Romæ eſſe præſtandum. nec enim veriſimile eſt teſtatorẽ qui honorem habitum[p] voluit vel mittetur in poſſeſſ. bo. eius. Sic ergo ex iſtius. ll. collige. vj. locis agi. Vbi eſt heres. Item vbi heres habet domici. Item vbi heres cœpit ſoluere. Item ſi conſenſit heres vt poſſit alibi conueniri. Item ſi ſuſcepit act. here. Item vbi eſt veriſimile teſtatorem voluiſſe.

i *Sed & ſi ſuſceperit.* & ſponte conſenſit patiendo litem conteſtari. aliàs non videtur, &c. vt §. e. non videtur.
k *Hanc.* ſcilicet exceptionem, quòd non debuit ibi conueniri, quia alibi fuit maior pars hereditatis.
l *Non poteſt.* quia eſt dilatoria. vnde in princ. debet opponi: vt C. de proba. l. exceptionem. Sed quomodo tenet ſententia à non ſuo iudice dicta: vt C. ſi à non compe. iudi. l. ſi? Reſpon. hic ſciuit: vnde ſibi præiudicauit: & ſic loquitur. C. de excep. l. ſi. ADDITIO. Vel dic aliter ſecundũ Bal. hic, quòd hic erat iudex competens: & vbi non exciperetur quia agebatur Romæ, tamen poterat declinari: vt no. §. e. l. ſi fideicommiſſum. §. j. in gloſ.
m *Teſſeras.* erant vaſa quibus menſurabatur frumentum Romæ tantum: vt dicunt. vnde cum ea reliquerit teſtator, videtur voluiſſe quòd Romæ præſtarentur. arg. j. de leg. ij. Titio Seio. in prin. & ſecundum iſtam poſitionem dic ex genere comparationis. i. ex genere menſuræ per quam fit comparatio. Vel dic caſum hunc. ſ. quod alicui Romæ degenti, pone, decem teſſeræ frumentariæ. i. decem corbes in alimenta relicta eſſent: præſumitur quòd Romæ præſtari voluit propter cauſam alimentorum: ne interim in itinere periret alimentarius. & hoc eſt ex genere comparationis: id eſt quia voluit in hunc caſum comparari frumentum. Et dicitur teſſera, id eſt cuiuſlibet menſuræ quarta pars. & ſic ponitur in lib. Regum τέσσαρες καὶ ἕλικα, id eſt quatuordecim. lib. 3. cap. 8.
n *Senſiſſe.* ſic & infra de vſu & ha. plenum. §. equitij.
o *Pondo.* non multa, ſed duo forte: cum pluralis elocutio duobus ſit contenta: vt infra de teſti. vbi.
p *Habitum.* id eſt haberi.

Reliquit.

LII. *Si libertis.*] Titius cum eſſet Romæ, fecit teſtamentum: heredem Mæuium inſtituit: & eum rogauit vt emeret x. teſſeras frumentarias: & eas libertis teſtatoris daret. eo defuncto heredem cœperunt liberi Romæ conuenire. hic res excipiebat non debere ibi conueniri: quia alibi erat maior pars here. an ſit audiendus, quæritur. Et dicitur quòd nõ: quia videtur teſtatorem voluiſſe libertis ſuis Ro. fieri ſolutionem, cum dicit teſſeras frumentarias, cum alibi non reperiantur, ex tali genere comparationis, vnde heres Romæ cõueniri poteſt. Vel ſecundo poteſt intelligi iſte. §. quòd legauerat ſuis libertis in alimenta ſummam frumẽti: & id verius eſt. *Sed et si.*] Titius quibuſdam clariſſimis viris Romanis duo pondo auri legauit: cum & alibi ſit maior pars heredi. an poſſint heredem Romæ conuenire? Dicitur quòd ſic: quia videtur teſtatorem voluiſſe ibi fore præſtandum: ſi tantum eſt patrimonij Romæ quòd ſufficiat legato. *Si ea res.*] Dictum eſt. §. quando aliquid relictum fuit in genere, quòd ibi eſt præſtãdum vbi maior pars here. eſt. ſed quid ſi in ſpecie legatum conſiſtat, cum ſit res mobilis, vel ſe mouens, vt equus, bos, & ſimilia: ſiue immobilia, vt fundus, domus, & ſimilia? & ibi petatur vbi eſt: & heredes dicant alibi fore maiorem partem heredita. an audiendus ſit? Et dicitur quòd non. Sed pone quòd non petit legatarius vel fideicommiſſarius a principe pop. Rom. data rem legatam in ſpecie, vbi eſt: ſed vt præſtetur ei ſatiſdatio de ea reſtituenda adueniente termino à teſtatore ſtatuto: & alibi dicat heres fore maiorem partem here. an audiendus ſit heres? Et reſpon. quòd non. ſed ſi non ſatiſdederit, mittendus erit in poſſ. illi? vel mittetur in poſſeſſ. bo. eius. Sic ergo ex iſtius. ll. collige. vj. locis agi. Vbi eſt heres. Item vbi heres habet domici. Item vbi heres cœpit ſoluere. Item ſi conſenſit heres vt poſſit alibi conueniri. Item ſi ſuſcepit act. here. Item vbi eſt veriſimile teſtatorem voluiſſe.

† *Teſſera frumentaria (inquit Bud.) ſigna erant frumẽtaria, quibus exhibitis frumentum à principe pop. Rom. dabatur. ex quo factũ eſt vt Teſſera pro mercede frumẽtũ ponatur.*
* *Coniunge l. fœminæ de ſenatori. quæ hoc exemplo de fideicommiſſo relicto clariſſimis illuſtratur.*
* *Et bene Pau. Teſſera quid ſit.*
* *Imò teſſera id dicitur quòd eſt omnis ex parte quadratum. eam figurã geometræ cubũ vocant. Decateſſera autem poſſunt interpretari quatuordecim.*

a *Reliquit.* dignitas legatarij facit ad augendum legatum: vt infra de leg. j. si seruus plurium. §. fi. & ar. supra eo. si longius. in fine.

b *Modica.* Sed quomodo erant modica duo pondo auri? Respon. hoc respectu personarum: sicut & ait comitissa Matilda: aliquantulum terræ concedo illi ecclesiæ: quæ tamen in xxx. miliaria extendebatur.

c *Relicta.* in specie, non distinguo mobilis vel immobilis.

d *Eo loci sit.* vbi in rem agitur.

e *Eo loci.* vbi res est.

f *Fideicommisso.* relicto sub conditione vel in diem.

g *Præscriptio.* quasi maior pars hereditatis sit alibi.

h *Similiter.* de hereditate præter rem legatam.

i *Iubendum satisdare.* q. d. quod dixi esse seruandum vbi res legata petitur ab actore, in rem seruatur, & si ibi cautio pro eo exigatur: dum tamē habeat ibi domicilium, secundum quosdam. certe imò & si non habeat. argu. supra eo. l. quid enim prohibet. cū res legata ibi sit.

k *Veretur.* heres non satisdans.

l *In possessionem.* scilicet rei sub conditione legatæ.

m *Causa.* & eo loco cuius cura pertinet ad vtilitatem.

n *Vix certis.* Quod vix est, est: & sic propriè. aliter. j. de assi. li. l. fi. & j. ad Velle. tutor. j. respon. & de leg. j. si seruus legatus. §. qui quinque. Item nota regulariter, quòd seruus in iudicio esse non potest: vt C. eo. l. seruus. in casibus tamen. viij. potest esse etiam contra dominū, qui dicūtur hac. l. sunt & alij tres: vt. j. ad Treb. mulier. §. non est. & j. de ali. le. seruos. & j. ad. l. Iuliam maie. famosi. Itē sunt & alij tres in quibus cōtra extraneum agit: vt C. vbi causæ fiscī fi. & C. si per vim vel alio modo. l. j. & C. quibus ex cauſ. ser. pro præ. li. acci. l. j. & per totum titulum.

Seruus an possit in iudicio stare.

o *Assęuerant.* vt j. de falsis. l. nullo Acc.

p *Annonæ.* vt quia publicam annonam fraudauit, vt carius vē deretur: vt hic, & j. ad. l. Iul. de anno. l. j. Acc.

q *Census.* id est tributi, etiam. s. defraudati: de quo accusatur lege Iulia peculatus: vt institutio. de publi. iud. §. lex Iulia peculatus.

r *Reos.* & sic accusat seruus heredes de falso.

s *Permissum est.* vt C. quibus ex cauſ. ser. pro præ. li. acci. l. ij.

t *Petent.* vt supra de in ius vocan. l. is quoque.

v *Suis nummis.* & non emptoris: quo casu succedit constitutio missa ad Vrbium Maximum: vt j. de manu. l. is qui. in prin. quæ liberandum non liberum dicit: vt infra eo. qui se.

x *Arbitrum.* id est iudicem delegatum à consule: scilicet coram quo rationes reddant: vt infra de condit. & demon. si cui. Accursius.

y *Suscipere velle.* in hoc differt à superiore, quando suis nummis. quia supra seruus soluit, hic non soluerat: sed soluere paratus erat: vel hic à principio fuerunt emptoris: ibi non.

z *Per minorem.* Pone exemplū in petitione hereditatis cuz maior est auctoritate, ideoque præfertur alijs: vt supra de arbi. non distinguemus. §. fi is. & C. de petitione hereditatis. l. fi. in prin. Item pone exemplū quando cum alia fiat plici concurrit præiudicialis, quæ est maior privilegio vt C. de adol. l. quoniam. & C. de ord. cog. l. cum statuta. Item pone exemplum infra de except. rei iudi. fundum. & l. fundo. vbi ratione perpetuitatis altera est maior. Item pone exemplū. C. de here. act. l. vt debitum. Item pone exemplum C. de ordi iu. l. quoniam. & facit supra de in integ. resti. l. scio.

a *Petet.* Sed & si quis fidem alicuius elegerit, vt nummis eius redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

PEr minorem z causam maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet. Maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.

Si omnes termini non sunt dati, nouus index debet eos perficere: nec tenetur aliquid superaddere. sed si omnes sunt dati à prædecessore, ipse nouam dilationem dare debet Bartolus.

LV. IDEM libro singulari de Officio adlessorum.

EDictum quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. a Planè licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet b successor vnum edictū dare.

Ratihabitio retrotrahitur, & confirmat iudicium agitatum per falsum procuratorem. Bartolus.

LVI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum.

LIcet * verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est, tamen & si quis cum procutator non esset c litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit: videtur retro res in iudicium rectè deducta d.

Mortuo filio instantia inchoata cum eo transit ad patrem: licet actionis qualitas alteretur. Bartolus.

LVII. IDEM libro quadragensimo primo ad Sabinum.

TAm ex cōtractibus* quā ex delictis in filiūfamilias cōpetit actio: e sed mortuo filio in eum, qui in potestate fuit, non competit: quia ex contractibus quidem & ipse obligatus fuisset, ex delictis autem filius familias tenetur, non pater: & ideo si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est.

De hāc phrasi. vide Anto. Aug. li. 2. emend. cap. 9.

B

C

D

petet. Sed & si quis fidem alicuius elegerit, vt nummis eius redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

PEr minorem z causam maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet. Maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.

Si omnes termini non sunt dati, nouus index debet eos perficere: nec tenetur aliquid superaddere. sed si omnes sunt dati à prædecessore, ipse nouam dilationem dare debet Bartolus.

LV. IDEM libro singulari de Officio adlessorum.

EDictum quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. a Planè licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet b successor vnum edictū dare.

Ratihabitio retrotrahitur, & confirmat iudicium agitatum per falsum procuratorem. Bartolus.

LVI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum.

LIcet * verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est, tamen & si quis cum procutator non esset c litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit: videtur retro res in iudicium rectè deducta d.

Mortuo filio instantia inchoata cum eo transit ad patrem: licet actionis qualitas alteretur. Bartolus.

LVII. IDEM libro quadragensimo primo ad Sabinum.

TAm ex cōtractibus* quā ex delictis in filiūfamilias cōpetit actio: e sed mortuo filio in eum, qui in potestate fuit, non competit: quia ex contractibus quidem & ipse obligatus fuisset, ex delictis autem filius familias tenetur, non pater: & ideo si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est.

his quibus reliquit, a tam modica fideicommissa in prouincia præstari voluisse.

Si petatur species vbi est, vel petatur cautio: exceptio quòd alibi sit maior pars hereditatis, non obstat. Bartolus.

Si ea res quæ per fideicōmissum relicta c est, eo loci sit: d dicendum est non debere præscribi ei qui petit, quasi maior pars hereditatis alibi sit. Sed si non fideicommissum petatur eo loci, e sed fideicommisso f satis: videndum est an hęc præscriptio g locum habeat. & non puto habere. quinimmo & si nihil h sit eo loci, attamen iubendū i satisdare. quid enim veretur, k cum si satis nō dederit mittatur aduersarius in possessionem l fideicommissi seruandi causa? m

In transit quæ pertinent ad statum serui, & in quibusdam quæ pertinent ad vtilitatem publicam, potest inter seruum & dominum consistere iudicium. Bartolus.

LIII. HERMOGENIANVS lib. j. iuris Epitomarum.

VIx certis n* ex causis aduersus dominos seruis consistere permissum est, id est, si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseuerant. o Item arctioris annonæ p populi Romani, census q etiam, & falsæ monetæ criminis reos r dominos detegere seruis permissum est. s Præterea fideicommissam libertatem ab his petent. t Sed & si qui suis nummis u redemptos se, & non manumissos contra placiti fidem adseuerent. Liber etiam esse iussus si rationes reddiderit: arbitrum x contra dominum rationibus excutiendis rectè

Seruus an possit in iudicio stare.

o *Assęuerant.* vt j. de falsis. l. nullo Acc.

p *Annonæ.* vt quia publicam annonam fraudauit, vt carius vē deretur: vt hic, & j. ad. l. Iul. de anno. l. j. Acc.

q *Census.* id est tributi, etiam. s. defraudati: de quo accusatur lege Iulia peculatus: vt institutio. de publi. iud. §. lex Iulia peculatus.

r *Reos.* & sic accusat seruus heredes de falso.

s *Permissum est.* vt C. quibus ex cauſ. ser. pro præ. li. acci. l. ij.

t *Petent.* vt supra de in ius vocan. l. is quoque.

v *Suis nummis.* & non emptoris: quo casu succedit constitutio missa ad Vrbium Maximum: vt j. de manu. l. is qui. in prin. quæ liberandum non liberum dicit: vt infra eo. qui se.

x *Arbitrum.* id est iudicem delegatum à consule: scilicet coram quo rationes reddant: vt infra de condit. & demon. si cui. Accursius.

y *Suscipere velle.* in hoc differt à superiore, quando suis nummis. quia supra seruus soluit, hic non soluerat: sed soluere paratus erat: vel hic à principio fuerunt emptoris: ibi non.

z *Per minorem.* Pone exemplū in petitione hereditatis cuz maior est auctoritate, ideoque præfertur alijs: vt supra de arbi. non distinguemus. §. fi is. & C. de petitione hereditatis. l. fi. in prin. Item pone exemplū quando cum alia fiat plici concurrit præiudicialis, quæ est maior privilegio vt C. de adol. l. quoniam. & C. de ord. cog. l. cum statuta. Item pone exemplum infra de except. rei iudi. fundum. & l. fundo. vbi ratione perpetuitatis altera est maior. Item pone exemplū. C. de here. act. l. vt debitum. Item pone exemplum C. de ordi iu. l. quoniam. & facit supra de in integ. resti. l. scio.

a *Petet.* Sed & si quis fidem alicuius elegerit, vt nummis eius redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

PEr minorem z causam maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet. Maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.

Si omnes termini non sunt dati, nouus index debet eos perficere: nec tenetur aliquid superaddere. sed si omnes sunt dati à prædecessore, ipse nouam dilationem dare debet Bartolus.

LV. IDEM libro singulari de Officio adlessorum.

EDictum quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. a Planè licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet b successor vnum edictū dare.

Ratihabitio retrotrahitur, & confirmat iudicium agitatum per falsum procuratorem. Bartolus.

LVI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum.

LIcet * verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est, tamen & si quis cum procutator non esset c litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit: videtur retro res in iudicium rectè deducta d.

Mortuo filio instantia inchoata cum eo transit ad patrem: licet actionis qualitas alteretur. Bartolus.

LVII. IDEM libro quadragensimo primo ad Sabinum.

TAm ex cōtractibus* quā ex delictis in filiūfamilias cōpetit actio: e sed mortuo filio in eum, qui in potestate fuit, non competit: quia ex contractibus quidem & ipse obligatus fuisset, ex delictis autem filius familias tenetur, non pater: & ideo si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est.

De hāc phrasi. vide Anto. Aug. li. 2. emend. cap. 9.

B

C

D

petet. Sed & si quis fidem alicuius elegerit, vt nummis eius redimatur, atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat: contractus fidem detegendi seruo potestas tributa est.

LIIII. PAVLVS libro primo Sententiarum.

PEr minorem z causam maiori cognitioni præiudicium fieri non oportet. Maior enim quæstio minorem causam ad se trahit.

Si omnes termini non sunt dati, nouus index debet eos perficere: nec tenetur aliquid superaddere. sed si omnes sunt dati à prædecessore, ipse nouam dilationem dare debet Bartolus.

LV. IDEM libro singulari de Officio adlessorum.

EDictum quod ab antecessore datum est, in numero trium edictorum connumerari debet. a Planè licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet b successor vnum edictū dare.

Ratihabitio retrotrahitur, & confirmat iudicium agitatum per falsum procuratorem. Bartolus.

LVI. VLPIANVS libro trigensimo ad Sabinum.

LIcet * verum procuratorem in iudicio rem deducere verissimum est, tamen & si quis cum procutator non esset c litem sit contestatus, deinde ratum dominus habuerit: videtur retro res in iudicium rectè deducta d.

Mortuo filio instantia inchoata cum eo transit ad patrem: licet actionis qualitas alteretur. Bartolus.

LVII. IDEM libro quadragensimo primo ad Sabinum.

TAm ex cōtractibus* quā ex delictis in filiūfamilias cōpetit actio: e sed mortuo filio in eum, qui in potestate fuit, non competit: quia ex contractibus quidem & ipse obligatus fuisset, ex delictis autem filius familias tenetur, non pater: & ideo si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est. Sed si filius familias furtum fecerit, & in potestate patris sit, & ipse furti actione teneatur, & pater: quia & ipse ex suo delicto tenetur, & pater, quia in potestate eius est.

De hāc phrasi. vide Anto. Aug. li. 2. emend. cap. 9.

B

C

D

705

in filium si pater admittit vsumfruct. vt C. de bo. quæ lib. l. fi. §. vbi autem.

a *Post lit. contest.* ideo post litem contestatam: quia si ante, nouum daretur iudicium in patrem ex filij contractu. ex maleficio vero nullum: cum nō detur ex delicto in heredes nisi tuo filio post litis contestationem[a] trāsfertur iudiciū in patrem dūtaxat de peculio, & quod in rem eius versum est. Certè si quasi procurator[b] alicuius filiusfamilias iudicium acceperit: mortuo eo in eum quem defenderit, trālactio* vel iudicati datur.

Hæc lex ponit tres casus in quibus iudicium soluitur ex parte iudicis: quam. l. no. Bartolus.

LVIII. PAVLVS libro decimotertio ad Sabinum.

IVdicium[c] soluitur vetante eo qui iudicare iusserat: vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habet: vel etiā si ipse iudex eiusdem imperij esse cœperit,[d] cuius erat qui iudicare iussit.

Ille qui delegat iudicem, intelligitur in loco soluto delegare. Bartolus.

LIX. VLPIANVS libro quinquagensimoprimo ad Sabinum.

SI locus in iubendo iudicare non est comprehensus, videtur eo loco iudicare iussisse, quo solet iudicari sine incommodo litigantium.[e]

LX. PAVLVS libro quartodecimo ad Sabinum.

MOrtuo iudice, quod eum iudicare oportuerat, idem[f] cum qui subditus est sequi oportet.

In iudicio venit omne id quod sub petitione proposita potest comprehendi, nisi contrarium actum sit. Bartolus.

b *Si quasi procurator.* id est reuera procurator.

Videtur.] CASVS. Potestas Bonon. delegauit quendam inter Titium & Mæuium, postea lit. contest. prohibuit ne iudicaret: finitur iudicium. Secundo, non solum si ipse qui eum delegauit prohibuit, finitur iudicium: sed etiam si alius maior eo prohibuit, vt præses. Tertio dicit quòd non solum prædictis modis finitur iudicium: sed & si cœperit eiusdem imperij esse cuius est qui eum delegauit, finitur iudicium. Vi.

c *Iudicium.* ex hoc colligitur, quòd hic lis contestata erat. aliter enim non esset iudicium: vnde apparet quòd aliud est in hoc mandato quàm in ceteris: vt §. de procu. l. ante. & l. post. & l. pro tu in fin. & est ratio, quia hic non vertitur damnum pecuniarium. & facit. §. eo. cum prætor. in princ.

d *Cœperit*, vt supra de arbi. l. iij. in fin. & l. sequen.

Si locus.] CASVS. Si iudex delegatus est inter partes ad cognoscendum: & locus non fuit appositus in quo debeat iudicare: dicitur quòd ibi iudicabit vbi solitum est: id est iudicabit in curia communi.

e *Litigantium.* quasi dicat quod est sine incommodo litigatorum. nam consueto loco seruato non attendo incommodum. Item non seruato, non attendo commodum: vt supra de insti. & iur. l. penul. nec obstat supra de arbi. l. si cum dies. §. penul. quia & in secessibus est locus consuetus quandoque: vt ibi dicit. Accursius.

Mortuo.] CASVS. Si iudex qui cognouit inter partes, confessiones & confessiones receperat: & antequam sententiam ferat, decedat, & alius subrogatus est: an subrogatus iudicare debeat ex actis quæ coram mortuo fuerunt producta? Et dicitur quòd sic. Viuianus.

A f *Idem.* id est ex iisdem actis: non autē si ille erat male condemnaturus, hic condemnabit: vel econtra: sed ex suo animo dicet sententiam: vt §. de arbi. qualem. §. j. Vel dic, de qua causa, id est de eadem. Accursius.

g *Solemus. Veniret.* hac. l. duæ ponuntur regulæ prima est, vt id tantum veniat in iudicium de quo est inter eos actum: vt dicat actor reo, placet quod agam contra te in. x. coram isto, vt experiar si habeo ius? & respondeat, sic. & hoc reprobatur per rationem hic positam: vt infra de verb. obli. inter stipulantem. §. si Stichum. sed in arbitris hæc regula tenet: vt §. de arb. l. si cum dies. §. plenum. alia est, vt id demum non veniat de quo nominatim exceptum est ne veniat: & hæc est vera. si tamen sub petitione facta potest includi quod actor dicit in iudicium venisse: vt si petit rem, contineantur fructus. Item sub petitione hereditatis omnes res tam mobiles quàm immobiles. Item iura, sicut in act. fa. ercisc. un. & pro socio, & sic de similibus. sed quidam sic prauè intelligunt, vt si petam Stichum, videar & fundum petiisse: ar. eius quod est C. de anna. excep. l. fi. sed certe eadem ratione videor deduxisse in iudicium regnum Franciæ: quod est falsum. adeo est falsum, vt si propono vuam, non videar proposuisse etiam aliam quæ est eius sequela: vt infra ad exh. l. si quis hominem. §. quantum. & ad hoc infra de excep. rei iud. si ex testamento. Sed videtur quòd prima regula teneat in iudiciis, & non secunda. vt infra de ædil. edict. l. ædiles. j. §. item sciendum. in fin. Sol. hic loquitur quando dubium est inter actorem & reum: & tunc credetur actori: si autem certum est quòd de quibusdam tantum egit, de his tantum iudicabitur: vt ibi. Vel dic, nominatim iniungi si potest claudi sub petitione actoris, vel nisi de consensu partium. supra eod. l. ij.

h *De quo nominatim.* scilicet tantum.

i *Latrunculator.* qui iudicat de latronibus tantùm, puniatur corporaliter vel non: cum id à principe sibi commissum sit: de quibus dicitur. C. de agen in rebus l. ex eo. lib. xij.

k *Inter litigantes. Fungatur.* vt insti. de interdi. §. retinendæ commodum. & infra vti pos. l. j. §. huius autem. Sed quid in duplicibus iudiciis: vt instit. de interdic. §. iij? Resp. & in illis non potest aliter ius expediri, quàm si alter petitor, alter possessor sit, id est alter onera petitoris, alter commoda possessoris habeat: vt supra eo. in tribus. sic enim. l. ista examinatur. Accursius.

l *Rectè defendi. Hoc.* defendi genus, & defendi species. quod sequitur.

m *Non soluit.* & sic committitur stipulatio propter rem iudicatam, cum habeat tres clausulas: vt infra iudicatum sol. l. iudicatum solui. & facit supra ex qui. cau. ma. l. item ait prætor. §. pe. & infra quib. ex cau. in poss. ea. hæc autem. §. recte. Accursius.

Non à iudice.] CASVS. Si apud te rem meam deposui, nec restituis eam, & iudex velit te condemnare, non concipitur in sententia quanti mea interest, sed quanti in litem iurauero: quod verum est etiam si prædo deposuit. {SI QVIS.} Tribus modis ponitur casus. Primo, si aliquis clericū conue-

b *Cōcor. & est simile in ca. si episcopus. 11. q. 3.*

* *Flo. periclose.*

† *Bal. dicit istū text. not. ad hoc quod iudex maleficiorū nō potest cognoscere de causa ciuili. hoc verum nisi esset absens in dex causarū ciuilium, secundū Ang. in l. vacantia de bo. va. lib. 10. C. in repe. sua: Hoc addit quo incidenter bene pot per l. interdū. §. qui furem. ff. de furtis. & vbique Bolo. vltra eū ad istud addit glos. & ibi. Ang. in pœnio insti. in prin. super verbo per legitimos. i. fi.*

C *Defendere debet quis per seipsum, vel per alium cum satisdatione iudicatum soluī. Bartolus.*

LXII. IDEM libro quadragensimonono ad Edictum.

RECTÈ defendi[l] hoc[m] est, iudicium accipere vel per se, vel per alium, sed cū satisdatione. Nec ille videtur defendi, qui quod iudicatum est non soluit.[n]

D c *Latrunculatorem, apparitorum præfectum vocat Lazius. Comment. Resp. lib. 2. cap. 4.*

LXI. VLPIANVS libro vicensimosexto ad Edictum.

SOlemus quidem dicere id venire in iudicium, de quo actum est inter litigantes: sed Celsus ait periculosum* esse ex persona rei hoc metiri: qui semper ne condemnetur, hoc dicet non cōuenisse. Quid ergo? Melius est dicere id venire in iudicium, non de quo actum est vt veniret: g sed id non venire, de quo nominatim[h] actum est ne veniret.

B *Iudex maleficiorum non potest cognoscere de causis pecuniariis ciuilibus. Bartolus.*

LATrunculator[i] de re pecuniaria iudicare non potest.

In iudicio oportet quod sit reus & actor. Bartolus.

LXII. IDEM libro trigensimonono ad Edictum.

INter litigantes non aliter lis expediri potest, quàm si alter petitor, alter possessor sit. Esse enim debet, qui onera petitoris sustineat, & qui commodo possessoris fungatur.[k]

Defendere debet quis per seipsum, vel per alium cum satisfactione iudicatum soluī. Bartolus.

LXIII. IDEM libro quadragensimonono ad Edictum.

RECTÈ defendi[l] hoc[m] est, iudicium accipere vel per se, vel per alium, sed cū satisdatione. Nec ille videtur defendi, qui quod iudicatum est non soluit.[n]

Videtur.] CASVS. Si iudex delegatus est inter partes ad cognoscendum: & locus non fuit appositus in quo debeat iudicare: dicitur quòd ibi iudicabit vbi solitum est: id est iudicabit in curia communi.

Si locus.] CASVS. Si iudex delegatus est inter partes ad cognoscendum: & locus non fuit appositus in quo debeat iudicare: dicitur quòd ibi iudicabit vbi solitum est: id est iudicabit in curia communi.

Mortuo.] CASVS. Si iudex qui cognouit inter partes, confessiones & confessiones receperat: & antequam sententiam ferat, decedat, & alius subrogatus est: an subrogatus iudicare debeat ex actis quæ coram mortuo fuerunt producta? Et dicitur quòd sic. Viuianus.

Non à iudice.] CASVS. Si apud te rem meam deposui, nec restituis eam, & iudex velit te condemnare, non concipitur in sententia quanti mea interest, sed quanti in litem iurauero: quod verum est etiam si prædo deposuit. {SI QVIS.} Tribus modis ponitur casus. Primo, si aliquis clericū conue-

niat,

niat, puta Titius sub iudice seculari, & ibi ei clericus caueat iudi. sol. & ipse Titius cõueniat eum sub iudice suo, puta sub episcopo: an contra clericum committitur stipũ. iud. sol? & respon. quòd non. Secundo pone agebam vna act. contra Titium: quia hypothe. mihi cauit iudi. sol. & postea sub eodem iudice mutaui actionem. vtrum committatur stipulatio in illa act? respon. quòd non. Tertio modo ponitur casus: egi vna act. ad vnam rem: & postea ago ad aliam. non committitur stipulatio. & facit ad istos duos vltimos casus j. iudi. sol. l. cum quærebatur. Viuianus.

a *Quod interest.* s. communiter, sed ex eo qđ &c. & hoc in bonæ fid. iudiciis & arbitrariis: vt infra de in litẽ iuran. l. in actionibus. & inst. de act. §. præterea. aliud si culpa: vt infra de in litem iurã. l. ij. in fi. & l. videamus. § fi.

b *Ob eam causam.* s. ob dolum, cum ob has causas agere possunt: vt j. depositi. l. j. §. si prædo vel fur. & j. commoda. l. ita vt fi.

* *Extit. de iure. dot. Duar.*

c *Si quis alio iudicio.* i. propter alium iudicẽ: & sic dicitur aliud iudicium hoc ipso quòd mutatur iudex: sicut econtra dicitur idem, insti. de act. §. si minus. & probatur hic casus, j. iudi. sol. l. iij. j. respõ. & l. pe. Vel dic quòd de vna re acturus stipulatus est iudicatum solui: & postea egit de alia: & hoc innuit finis. §. & j. iud. sol. cum quærebatur. & secundum hoc dic alio. i. de alia re: vt ponatur neutraliter. Vel dic acturus vna actione ad aliquam rem stipulatus est: & postea ad eandem egit alia actione, & alia causa: & sic ponetur iudicio pro actione: vt j. iudi. sol. l. cum quærebatur. in fine.

d *Alio iudicio.* secundo.

Intereſſe contra doloſum æſtimatur ſecundum iuramentum in litem. Bart.

LXIIII. IDEM libro primo Disputationum.

NOn ab iudice doli estimatio ex eo quod interest[a] fit, sed ex eo quod in litem iuratur. Denique & prædoni depositi & cõmodati ob eam causam[b] cõpetere actionem non dubitatur.

Cautio iudi. ſol. in vna inſtantia interpoſita non committitur ſi ex alia inſtantia iudicetur. Bartolus.

Si quis alio iudicio[c] acturus, iudicatum solui satis acceperit, deinde in alio iudicio[d] agat, non committetur stipulatio: quia de alia re cautum videtur.

In contractu dotis hoc eſt ſpeciale, quòd non inſpicimus locum contractus: ſed locũ vbi vir habet domicilium. Bartolus.

LXV. IDEM libro trigensimoquarto ad Edictum.

EXigere[e*] dotem mulier debet illic vbi marit[f] domiciliũ habuit, non vbi instrumentũ dotale[f] conscriptum est. Nec enim id genus cõtractus est, vt & eũ locũ spectari oporteat, in quo instrumentũ dotis factum est, quã eũ in cui[g] domiciliũ & ipsa mulier per cõditionem matrimonij erat reditura.[h]

Ambigua petitio ſiue exceptio interpretatur ſecundum intentionem proferẽtis. B.

LXVI. IDEM libro secundo Disputationum.

SI quis intentione[i] ambigua vel oratione vsus sit: id quod vtilius ei est accipiendum est.

Qui dicit ſe liberandum, eſt liber à die ſentẽtiæ, vel à die interpoſiti decreti, ſi decernatur contra contumacem. Bartolus.

LXVII. IDEM libro sexto Disputationum.

QVi se dicit suis nũmis redẽptũ: k *si hoc probauerit, exinde liber[l] erit ex quo redẽptus est: [m] quia constitutio[n] non liberũ pronuntiari præcepit, sed restitui ei libertatem iubet. Proinde compellẽdus erit manumittere eum qui se suis nummis redemit. [o] Sed & si latitet, exempla senatusconsultorũ[p] ad fideicommissam libertatem pertinentium debere induci oportet.

Ad ſententiã peruenitur præcedẽte peremptorio impetrato, legitimo ordine hic expreſſo. Bartolus.

LXVIII. IDEM libro octauo Disputationum.

AD peremptorium[q] edictum hoc ordine venitur, vt primõ quis petat post absentiam aduersarij edictũ primum, [r] mox[s] alterum.

LXIX. IDEM libro quarto de omnibus Tribunalibus.

e *Exigere.* potest intelligi hæc lex quod alibi fuit facta promissio & contractus, & alibi instrumentum scriptum, & alibi domicilium viri. Vel secundo, quòd instrumentũ & contractus fuit in domo patris mulieris factũ: tamen maritus conuenitur in suo foro ideo, quia videtur inseruisse locum illum in reddendo, vnde quasi ibi contraxerunt: vt j. de act. & ob. l. contraxisse. & secundum hoc tantum conuenietur in suo foro, secundũ Bul. sed M. dixit in vtroque. s. in loco contractus, & foro mariti: & quod dicit hic, non vbi, &c. subaudiebat tantùm: & quod postea, vt & eum: subaudiebat magis, & sic subaudiebat maxime: vt §. eo. heres. §. fi.

f *Dotale.* id est reddendæ dotis.

g *Quàm eum.* electiuè, secundum B. q. d. hunc, non illũ: comparatiuè secundum M.

Concubina nõ ſequitur forum concubinarij.

h *Redditura.* id est itura: quia sequitur forum viri: aliud in concubina: vt j. ad muni. de iure. §. fi. sic verbum reddendi, pro dare ponitur: vt j. de verb. signifi. l. verbum reddendi.

i *Si quis intentione.* Quod dicit, intentione, referas ad actorem: vt quia dixit reum iniuste possidere: & ad se pertinere. quæ verba & ad petitorium & ad possessorium possunt referri: & quòd dicit, oratione: referas ad reum: vt quia fuit ibi confessus rem ad actorem pertinere: quæ verba exponuntur, vt sit debita: non quòd sua: cum reo vtilius sit: vt ar. j. de verb. signifi. l. verbum pertinere. Vel dic primum, quando in vna dictione est dubium: vt in l. inter stipulantem. §. j. j. de verb. obli. secundũ, quando in vna oratione. Et sic no. quòd ei permittitur interpretari qui dicit in iudicio. idem in principe: vt j. de reg. iur. l. Neratius. idem in prætore: vt j. de verbo. obli. l. in conuentionalibus. sed secus in contractibus: vt §. de pac. l. veteribus. & infra de contrahen. emp. Labeo. j. & l. cum in lege. & infra de verb. obli. quicquid. sed an cogatur an eligere pendente iudicio? ar. quòd sic. j. quorum leg. l. j. §. quæ autem. in fi.

QVi se. } CASVS. Seruus submoniſtrauit cuidam pecuniam vt eum emeret & manumitteret: emit, sed non manumisit: lex facit eum liberũ, id est præcipit eum liberandum: quia si emptor præsens fuit, & seruus probauerit, fiet liber: & si latitet, erunt seruanda quæ constitutionibus cauentur hoc casu. & hoc est ó latitante herede seruus eripiatur in libertatem: & ita etiam latitante emptore.

k *Redemptum.* i. emptum hoc pacto, vt manumittatur.

l *Liber erit.* id est liberandus, vt subiicit.

m *Redemptus eſt.* id est per sententiam declaratum eum redemptum.

n *Conſtitutio.* diuorum fratrum ad Vrbium maximum: vt j. de manumiſſis qui.

o *Redemit.* id est redimi mandauit.

p *Senatuſconſultorum.* quatuor sunt exempla: Rubriani, Vitrisiani, Dasumiani, & Articuleiani: quæ vbi locum habeant, habes infra de fideicom. lib. cum vero. §. subuentum. & l. cum quasi. §. si plures. & l. non tantum. §. senatuscon. & §. sed & Artificuliano. non autem Vinciani, quod in seruo proprio manumittentis, id est defuncti locum non habet: vt in eod. tit. l. non tantum. §. sed & si non hereditarium.

Ad peremptorium. } CASVS. vsque ad l. de qua. Si iudex debet pronuntiare, & reus est absens, citabit eum bis per interualla. x. dierum: postea tertio citabit eum. qua tertia citatione emissa, impetrabit terminum peremptorium. hoc in prima. In fine dicit vnde dicatur peremptorium: ex eo scilicet, quòd perimit procrastinationem rei. Item in peremptorio debet iudex comminari se pronuntiaturum absente reo. sed an iudex possit dimittere numerum edictorum, & mittere primum peremptorium, vel secundum statim? Et respõ. quòd sic, pro qualitate personarum, tẽporis, & causæ. & hoc in tertia. Sed nunquid primum peremptorium poterit iudex facere? & respon. quòd sic. siue venit, siue non, pronuntiabit, non secundum præsentem, sed etiam secundum absentem si bonam causam habuerit. hoc in quarta. Sed quid si reus fuerit præsens, actor verò absens? celabuntur citationes? & perinde erit ac si factæ non fuissent: non autem pronuntiabitur. hæc vera. sed citationibus circunductis an actori remaneat ius actio salua? & respon. quòd sic. hoc in quinta. Sed quid si reus condemnetur, & appellet, an sit audiendus? Et distingue: aut erat absens per contumaciam: aut non. primo casu non auditur appellans, secundo sic. hoc in. vj. Viuianus.

q *Ad peremptorium.* vsque huc de his quæ circa iudicia fiunt: nunc autem qualiter ad sententiam perueniatur. & dicetur, sed fictum ex tribus tantum: vt C. quomodo & quando iu. l. tres.

r *Primum.* quod dicitur admonitorium: vt in auth. de he. & Fal. §. si quis autem non implens. col. j. Secundum dicitur cõuentionale: tertium citatorium: quartum peremptorium.

s *Mox.* not. quòd mox dicitur. x. dierum.

PEr interuallum non minus decem dierum,[a]

LXX. IDEM libro octauo Disputationum.

ET tertium. quibus propositis, tunc peremptorium impetret. Quod inde hoc nomen sumpsit, quod perimeret disceptationem: hoc est, vltra non pateretur aduersarium tergiuersari.[b]

LXXI. IDEM libro quarto de omnibus Tribunalibus.

IN peremptorio autē cōminatur[c] is qui edictum dedit, etiam absente diuersa parte cogniturum se & pronuntiaturum.

LXXII. IDEM libro octauo Disputationum.

NOnnunquam[d] autem hoc edictum[e] post tot numero edicta quæ præcesserint, datur: nōnunquā post vnū, g vel alterū: [h]nōnunquā statim: quod appellatur *vnū pro omnibus*. Hoc autem æstimare oportet eum qui ius dixit, & pro cōditione causæ[i] vel personæ[k] vel temporis[l] ita ordinem[m] edictorum vel compendium[n] moderare.*†

Reo absente in termino peremptorio ite rum ex benignitate citatur: & sententia secundum iustitiam profertur. actore vero absente in termino peremptorio, cassatur illa citatio: & illius edicti instantia perimetur, non autem definitiue pronūtiabitur. B.

a *Per interuallum. Decem dierum.* inter edictum & edictum: vt hic, & C. eo. l. properandum. §. j. hodie autem. xxx. dierum: vt in authen. de liti. §. omnem. & §. & si hoc minime. col. viij. & licet ibi dicat in actore: tamen non debet actori, &c. vt infra de reg. iur. l. non debet.

b *Tertium. Tergiuersari.* impropriè: cum in criminalibus tantum hoc fiat: vt j. ad Turpil. l. j.

c *Peremptorio. Comminatur.* sic infra de peri. & commo. l. j. §. licet. & C. comminatio. epistolas, program. per totum.

d *Nonnunquam.* id est aliquando.

e *Hoc edictum.* s. peremptorium. Accursius.

f *Edicta.* puta tria.

g *Vnum.* nunquid hoc quod pro omnibus datur, debet habere spatium trium edictorum? Respond. quidam non: argu. §. de pac. l. si plures. §. nec non & vnus. Sed argu. contra infra de condic. & demon. l. qui duobus.

h *Alterum.* id est duo.

i *Causæ.* quia sit alimē torum.

k *Vel personæ.* quia pupillus, vel vidua.

l *Vel temporis.* quia forte rei appropinquāt. Et sic no. quod possūt deminui dilationes istæ: vt hic, & j. de re iud. l. qui pro tribunali. & C. de dila. l. fin. non augeri: vt C. de dil. l. j. sed videtur quòd nec deminui: vt §. eod. per interualla. Sed intellige ibi non minus: nisi iudex videat quare sit. Accursius.

m *Ordinem.* id est numerum.

n *Compendium.* id est numerum dierum.

o *ET post. Absens.* scilicet reus.

p *Citari.* quiato.

q *Debet.* id est potest: vt ex superiori. l. patet. alij dicunt hoc necesse esse: alias sententiam nullam: vt C. de sen. & interlo. prolatam. & not. quòd hæc edicta proponebantur in albo quodam loco, quòd quis veniat ad causam: vt infra de re iu. contumacia. §. j. vt ita fieret ei notum per se, vel per alios legentes: quod non est hodie in vsu: sed per executores missos, ad domum rei sic fit citatio: sed olim & per præcones citabantur. vt in auth. de liti. §. omnem. col. viij. Item ordinarius proponebat. delegatus autem qui pedaneus dicitur, vt C. de pedā. iu. l. pe. non poterat. & in auth. de exhi. §. si verò. col. v. sed ibi ante lit. cōtest. loquitur. sed per suam admonitionem potest fieri contumax aliquis: vt C. quomodo & quando iu. l. j. Item ex eo quod hic dicit, pronuntiabitur, patet quòd lis erat conte. in omnibus præcedentibus legibus. aliàs autē non posset dari definitiua iure veteri, nisi in causa appellationis: vt C. de tem. & re ap. l. fi. sed hodie sic actore absente: vt in auth. de lit. §. si vero initium col. viij. licet quidam ibi de interlocutoria dicant loquitur quod est falsum: quia dicit, veritate subtilius requisita, &c. quod non fit nisi in definitiua: vt C. ed. iudices. reo autem absente nō: quia fauorabiliores, &c. vt infra de re. iur. l. fauorabiliores. nec ob. in authen. vt omnes obe. iu. prouin. §. siue igitur. col. v. quia ibi erat quasi contest. in rem. sed qualiter ante lit. contesta. fiebat citatio? Respon. vt & post: cum ratio diuersitatis reddi non possit: vt ar. infra de verbo. oblig. à Titio. Item nonne est necesse hæc edicta & maxime peremptorium peruenire in notitiam citati? Quidam sic: vt infra quæ sen. sine ap. l. j. §. item. Tu dic contra: quia sufficit ad domum solenniter nuntiari: vt ar. C. quomodo & quando iu. l. ab eo. & infra de dam. infec. l. iiij. §. absens. & C. de anna. exce. l. pe. in fi. nec ob. d. l. quia ibi dicit ad maiorem exaggerationem.

r *Præsentem.* scilicet actorem.

s *Absens.* scilicet reus.

t *Vincet.* imò contra: vt j. de re. iu. l. contumacia. Sol. coercetur damno litis, scilicet in expensis, vt hic, & C. e. l. properandum. §. cum autem. in fi. §. vel coercetur, quia ex causa prætor denegare potest ei ius: vt §. ex qui. cau. ma. l. sed & si per prætorem. §. sed & si dum. Vel quia dixit vt intra certum tempus ageret, quod non fecit: vt C. de inge. ma. l. diffamari. non autem vt causam principalem perdat si sententietur: cum eius absentia dei præsentia suppleatur: vt C. eod. properandum. §. cum autem. Item contra infra de cōfes. l. certum. §. pe. Sol. verum est quòd non solet absenti, nisi secundum legē istam. Vel dic non solet absenti, scilicet accusanti. nam secundū vetera iura non contrahebatur eremodicium, id est non habebatur causa sic deserta, vt posset actore absente dari sententia, vt hic subiicit. Vel dic quod loquitur ibi de absente non per contumaciam: & sic non debet ei quis condemnari: cum nec ipse alij: secus tamen videtur in minore: vt C. de procu. l. non eo.

LXXIII. IDEM libro quarto de omnibus Tribunalibus.

ET post edictum peremptorium impetratum, cum dies eius superuenerit, tūc absens[o] citari[p] debet[q]. & siue responderit, siue non responderit, agetur causa: & pronuntiabitur, non vtique secundum præsentem:[r] sed interdum vel absens[s] si bonā causam habuit, vincet.[t]

Quod si is qui edictū peremptorium impetrauit,[u] absit die cognitionis:[x] is verò aduersus quem impetratum est, adsit: tum circunducendum[y] erit edictum peremptorium: neque causa cognoscetur, nec secundum præsentem pronuntiabitur.

Circunducto edicto videamus an ampliùs reus[z] conueniri possit. an verò salua qui dē lis[a] est, verū instantia tantùm edicti periit. Et magis est vt instātia[b] tantū pereat: ex integro aūt litigari possit.

Verus contumax non appellat. Bartolus.

Sciendum est ex peremptorio absentem condemnatum, si appellet, non esse audiendum:[c] si modo per contumaciam defuit: si minus,[d] audietur.

LXXIIII. IVLIANVS libro quinto Digestorum.

v *Impetrauit.* scilicet actor. Accursius.

x *Cognitionis.* i. sententiæ.

y *Circunducendum.* id est delendum. & facit j. de his quæ in test. delen. l. j. & ij. hodie autem etiam actore absente debet definitiua dari: vt C. eo. properandum. §. fin autem. olim autem non nisi in causa liberali: vt C. de li. cau. l. iuxta.

z *Reus.* cui scilicet missum erat peremptorium, sed non venit: & per hoc apparet quòd supra in prin. loquitur reo absente. & sic reo absente contrahitur eremodicium: non absente actore. & facit §. eo l. non idcirco. §. j.

a *Lis.* id est instantia totius causæ.

b *Instantia.* s. edicti. nō dico totius litis: & sic non fit litis contest. de nouo, nisi iudex absoluerit ab obseruatione iudicij: quod potest: vt C. eo. properandum. §. j.

c *Audiendum.* nisi veniat sedente iudice pro tribunali: vt §. de in integ. rest. diuus. Item hoc si est contumax in non veniendo: secus si in non restituendo: vt j. de ap. creditor. §. fin. quæ est contra. & facit. C. eo. properandum. §. cum autem.

d *Si minus.* id est si non fuit contumax verè: tamen fuit præsumptiuè: & sic loquitur. Cod. quomodo & quando iu. l. ab eo. aliàs non valeret sententia: vt infra de re iudi. l. de vnoquoque.

DE qua.} CASVS. Si iudex in causa mea & tua delegatus sit: si nihil supersit nisi sententiæ prolatio: an sit compellendus pronuntiare si nolit? & dicitur quòd sic. {IVDEX.} Delegatus mihi & tibi erat iudex, quòd vsque ad centū debuit iudicare. an possit prorogari eius iurisdictio, vt possit cognoscere vsque ad cc? Dicitur quòd sic, si hoc inter nos conuenit. {CVM.} Habebam debitorem meum: qui erat absens, & mortuus: Titius obtulit se defensioni illius, & condēnatus soluit: & approbauit iudicium. an iste Titius possit repetere: & an illud fuerit iudicium? Item an heredi contingat liberatio? Et respon. quòd nullum fuit iudicium, nec heres liberatur: nec Titius repetere potest: sed de æquitate habebit actio. nego. gest. aduersus heredem: cum & ille heres si conueniatur, habeat doli mali excep. Viuianus.

De qua re

DE qua re cognouerit[a] iudex, pronũtiare quo que cogendus erit.

Iurisdictio iudicis potest prorogari consensu partium de quantitate ad quantitatem. Bartolus.

Iudex qui vsque ad certã summam iudicare iussus[b] est: etiam de re maiori iudicare potest si inter litigatores conueniat.[c]

Iudicium agitatum nomine mortui qui viuere putabatur, quãtum ad eum est nullum: sed nomine eius solutum potest ab herede cui proficit repeti. Bartolus.

Cum absentem defendere vellem, iudicium[d] mortuo iãm eo accepi, & condemnatus solui. quæsitum est an heres liberaretur: item quæ actio mihi aduersus eum[e] competeret. Respondi iudicium quod iam mortuo debitore per defensorẽ eius accipitur, nullum esse: & ideo heredem non liberari:[f] defensorem autẽ si ex causa iudicati soluerit, repetere[g] quidem non posse: negotiorum tamen gestorum[h] ei actionẽ competere aduersus heredẽ: qui sanè exceptione[k] doli mali tueri se possit,[l] si ab actore conueniatur.[m]

Iudex exequens sententiam, non debet de iniquitate sententiæ cognoscere: sed sufficit pronuntiatum esse. Bartolus.

LXXV. IDEM libro trigensimo sexto Digestorum.

SI prætor iusserit eum à quo debitum petebatur adesse: & ordine edictorum peracto,[n] pronũtiauerit absentem debere: non vtique judex qui de iudicato[o] cognoscit, debet de prætoris sententia cognoscere: Palioquin lusoria erunt huiusmodi edicta[q] & decreta[r] prætorum.[s]

Sententia ex falsis allegationibus contra absentem lata, est ipso iure nulla. Item sententia lata contra eum qui venire non debebat: vel est nulla, vel adnullanda. Bartolus.

Marcellus[t] notat: [t] Si per dolũ sciens[u] fallo aliquid allegauit,[x] & hoc modo consecutum eũ sententia prætoris liquidò fuerit approbatum:[y] existimo debere iudicem querelã rei admittere.[z] Paulus notat:[a] Si autẽ morbo impeditus aut reipublicæ causa aduocatus, adesse non potuit reus. puto vel actionẽ iudicati eo casu in eũ denegandũ,[b*] vel exequi prætorem ita iudicatũ nõ debere.

a *De quare cognouerit.* principaliter coram eo lite contestata. sic supra eo. l. vbi. Sed quid si aliqua in iudiciis incidens quæstio opponatur in modum exceptionis, vel replicationis. an super ea ferre debeat sententiam? Respon. Pla. sic, vt hic, & §. de mino. l. intra. & infra de præuari. l. iij. in fi. j. respon. Sed Bul. contra: quia satis de incidenti pronuntiatur, quando dicitur de principali: vt C. de ordi. iu. l. j. & C. de adulte. quoniam. & infra de libe. agno. l. si quis à liberis §. si vel parens. & exponit hic, scilicet principaliter, & illi de præuari. & illi de mi. quod sint specialia. Io vero distinguit, an incidens quæstio quæ opponitur ante litem contest. nata fuit, vt pacti & iurisiur. & similium, quæ verè dicitur incidens. & tunc sententia Bul. teneat: an postea, id est si quæratur an ille possit testificari, vel an debeat interrogari: vel an sit hodie in possessione libertatis. & tales dicuntur emergentes: arg. infra de li. causa. liberis §. fin. & tunc tenet sententia Pla. & est ratio: quia aliter procedi non potest in causa: vt C. de dila. à procedente. Sed opponitur huic, l. supra de offic. procon. solent. & C. de offi. procon. l. j. sed speciale est in legato proconsulis, vt de criminibus nognoscat, licet non pronuntiet. Item oppo. C. vbi se. vel. cla. l. fi. in medio. sed speciale ibi. Item oppo. in authen. vt cle. apud propri. epi. §. pen. col. vj. sed & ibi speciale. Item fallit hæc lex si partes transigant: vt supra de arbi. non distinguemus. §. item. Item si iudex habeat iustam excusationem: vt supra eo. l. si longius. in princ. Item vbi desiit esse iudex: vt supra eo. Iulianus. & l. iudicium. sed an ordinarius possit cogi? Respon. sic, à suo superiore: vt C. de sen. ex breuicu reci. l. fi. & de peda. iu. l. ij. & supra de arbi. l. iij. §. fin.

b *Iussus.* à delegante, vel à lege, vt defensor ciuitatis: vt C. de defen. ciui. l. j. & arg. j. ad muni. inter conuenientes.

c *Conueniat.* vel si etiam incidenter crescat lis, secundũ Azo. vt supra de iurisd. om. iudi. l. pe. §. fi.

d *Iudicium.* id est actionem, vel instantiam.

e *Aduersus eum* scilicet heredem.

f *Non liberari.* scilicet ipso iure per solutionem factã scilicet ex tali iudicio: sed per exceptionem: vt subiicit hic in fi. ibi, qui sanè &c.

Sententia tenet, licet nullũ sit iudicium.

g *Repetere.* ab eo cui soluit. & sic no. quòd sententia tenet, licet nullum sit iudicium, id est instantia ex defectu iuris: vt infra fa. ercis. cũ putarem. sic & sequitur vsucapio ex eo contractu qui nullus est: vt j. pro empto. l. ij. §. si à pupillo. versi. si à furioso. secundum quosdam. Alij & iudicium & sententiam nullum dicunt: & ideo non repetit, quia solutum est debitum creditori. Tu dic, iudicium aliquod, id est instantia, cum sit actus trium personarum: sed actio nulla quæ nomine defuncti suscipitur: & si accipe hic iudicium pro actione, & d. l. cum putarem. Item sententiam nullam cum sit lata contra defunctum: vt hic, & infra quæ sen. sine ap. l. j. & infra de reg. iur. l. Neratius. secus si pro eo: quia tunc tenet: vt infra de fideicom. li. l. cum quasi. in prin. Vel illud speciale in libertate.

h *Negotiorum tamen gestorum.* quando mandatum non intercessit: aliàs mandati: & sic non ob. infra man. si præcedente. in prin. quæ est contra.

i *Qui.* scilicet heres. Accursius.

k *Exceptione.* si solui nomine absentis, est exceptio intentionis, id est facti, cum eum liberauit ipso iure, si nomine sententiæ tunc iuris est exceptio, scilicet cum eum non liberauit ipso iure. & sic hic accipe.

l *Potest.* ab eo cui est solutum.

m *Conueniatur.* & ita per exceptionem.

Prætor. CASVS. Tenebatur mihi Titius in x. vocatus ad ius omnibus [illegible] actis, ita quòd non stat nisi sententia [illegible] latio, absentauit se Titius: iudex eum per interualla dierum: & misso [illegible] emptorio, nec eo [illegible] tio veniente, iudex eum condemnauit. is iudex qui debet sententiam exequi, [illegible] sit cognoscere eo [illegible] niente, an iusta an [illegible] iusta sententia sit: [illegible] citur quod non: [illegible] duobus casibus. Puta si ego allego aliquo falsum propter quod merui sententiam. Secundo. si Titius labo rabat morbo, vel aberrat causa reipub. quibus casibus iudex [illegible] cutionis cognosce Viuianus.

n *Peracto* & sic [illegible] eo facto cõtumace C. quomodo & quando iu. l. tres. aliàs [illegible] tenet sententia. vt [illegible] e. ti. l ea quę. Et [illegible] fuisse li. conteſt. al sententia non ten vel valeret: vt C. [illegible] temp. ap. l. fi. §. illud [illegible] no. ſ. e. l. & post.

o *Iudicato.* scilicet an sit iudicatum mandando eam executioni. aliàs videretur [illegible] ra sibi contraria fi beret cognoscere [illegible] ritè lata sit.

p *Cognoscere.* an sit iusta vel iniusta: vel iustè vel iniustè habito respectu ad ius litigatoris. Accursius.

q *Huiusmodi edicta.* scilicet citatoria.

r *Decreta.* id est sententiæ.

s *Prætorum.* quod esse non debet: vt hic, & j. ne quid in loco publico. l. fi. & C. de bo. quæ lib. l. fin. §. penul.

t *Marcellus notat.* excipiendo casum vnum à supradicto. Accursius.

u *Sciens.* idem si ignorans, secundum quosdam: vt j. de edic. l. j. §. causa. Tu dic quòd si ignorans falsum allegauit, restitutionem absens iuuetur ipso iure. Item accipe hic quando absens est ex voluntaria causa: aliàs semper auditur: supra de in integ. rest. l. fi.

y *Allegauit.* scilicet actor.

z *Approbatum* ab absente qui dicit: vt infra de probat. l. patronus. & l. quoties. §. qui dolo. & j. de admi. tu. l. chirographis. & j. de noxa si seruus dep situs. Sed quo modo potest hoc probari? Resp. bene, potest enim esse obiecta præscripta isti agenti, & iudex[a] dicebat quòd absentem absoluerat, sed aliud videret: ideoque præsens falsum probauit quòd fuerat debitum per interruptionem: & hoc probauit per eos qui interfuerunt iudicio.

z *Admittere.* immo videtur quòd non: vt infra man. si fideiussor. §. in omnibus. quæ est contra. Sol. ibi soluit ex causa [illegible] cati: hic non soluit. sed & si soluisset, hic haberet condictionem, scilicet sine causa: & ita hic intelligitur: licet non [illegible] biti: vt ibi. Vel dic quod iste impetrauit restitutionem: [illegible] pra de in integ. resti. l. diuus. §. nec intra has. aliàs hic de [illegible] so etiam agitur ciuiliter & perpetuo ad interesse, item [illegible] naliter intra. xx. an. vt C. de fal. l. querela.

a *Paulus notat.* excipiendo alium casum à primo casu huius legis.

b *Denegandũ.* hoc ipso iure. & q̃ subiicit, nõ debere. [illegible] ceptionẽ: q̃ nõ placet: quia nec ipso iure, nec per exceptionem iuuatur: nisi pri[us] petita restitutione. sic. §. ex qui. cau. ma. nõ. §. exẽplo. Dic ergo quòd primo casu fuit absẽs probabile & necessaria causa: & tunc restituitur in totũ: secũdo [illegible]

bili tantum: & tunc ad appellandū tantū. Vel dic, an fuit legitimè defensus, vt tunc ad appellandum restituatur: an non, & tunc ad totā causam: vt distin. 5. de in integ. resti. l. fin. & quod hic dicit, dic semper petita prius restitutione. Accur.

P Roponebatur. ¶ Casvs. In causa quā habes cū Titio, delegarant tres iudices: cōtigit cōsessorem decessisse, & alij fuerūt eis substituti, an idē sit iudicium? Et resp. quòd sic. & hoc probat per tria similia. Primū est: quia sicut idē dicitur populus Bononē. qui erat ante c. annos, licet omnes mortui sint qui tūc erant: ita debet etiā esse tribus vel duobus iudicibus mortuis, & aliis subrogatis. Secundum est, quòd licet omnes milites moriantur & alij sint subrogati, eadem est legio. Tertiū est in naui: quia licet particulatim fuit refecta, licet omnis tabula noua fuerit, nihilominus est eadem nauis. Vltimo deducit ad inconueniens si aliud diceretur: quia si diuersum esset iudiciū propter mutationem iudicis: non idem esset homo hodie qui fuit ante annum, variatis scilicet, particulis in homine: quod esset absurdum. lex. seq. plana est cū. l. seq. quæ cōtinuatur cum ea. Viui.

Mutatione iudicis non mutatur iudicium. Bartolus.

LXXVI. Alphenvs libro sexto Digestorum.

PRoponebatur ex his iudicibus qui in eandem rem dati [a] essent, nonnullos causa audita excusatos [b] esse: inque eorum locum alios esse sumptos: & quærebatur, singulorum iudiciū mutatio eandem rem, [c] an aliud iudicū fecisset. Respondi: non modo [d] si vnus aut alter, sed & si omnes iudices mutati essent, tamen & rē eandē, & iudicium idē quod antea fuisset, permanere: [e] neq; in hoc solum euenire vt partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed & in multis ceteris rebus. Nā & legionē eandē haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alij subiecti essent: & populum eundum hoc tēpore putari, qui ab hinc centū annis fuissent, * cum ex illis nemo nunc viueret: itémque nauem, si adeo sæpe refecta esset, vt nulla tabula eadem permaneret, quæ non noua fuisset, nihilominus eandem nauem esse existimari. [f] Quod si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri: fore, vt ex eius ratione nosipsi non iidem essemus, qui abhinc annos fuisse mus: propter ea quòd, vt philosophi dicerent, ex quibus particulis [h] minimis consistere mus, hæ cottidie ex nostro corpore decederent, aliæque extrinsecus in earum locum accederent. Quapropter cuius rei species [i] eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

LXXVII. Africanvs libro tertio Quæstionum.

IN priuatis [k] negotiis pater filium, vel filius patrem iudicem habere potest: [l]

LXXVIII. Paulvs libro sextodecimo ad Plautium.

QVippe [m] iudicare, munus publicum est.

Temerarius actor damno expensarum afficiur. Bart.

LXXIX. Vlpianvs libro quinto de Officio Proconsulis.

EVm quem † temere [n] aduersarium suum in iudicium vocasse constitit, viatica litisque sumptus aduersario suo reddere oportebit.

Maior iudex minoribus consulentibus de iure respondet, non de facto. Bart.

Iudicibus de iure dubitantibus præsides respondere solent [o]: de facto [p] consulentibus nō debent præsides consilium impertire: [q] verū iubere eos prout religio suggerit sententiam proferre. hæc enim res nonnunquā infamat, & materiam gratiæ vel ambitionis tribuit. [r]

Falsa demonstratio non vitiat iudicium. Bartolus.

LXXX. Pomponivs libro secundo ad Sabinum.

SI in iudicis nomine, prænomine [s] erratū est, Seruius respondit, si ex cōuentione litigatorum is iudex addictus * rem meū: & hoc fecit per errorem meū. venit & sumptus fecit. quæritur an tenear ei ad sumptus? Et resp. quòd sic. ¶ Iudicibvs. Si quid occurrat iudici delegato dubitabile: an possit consulere delegantem? Distingue: an dubitat de iure, an de facto. Primo casu potest peti ab eo: secūdo nō: quia redderet se suspectum, & efficeretur infamis: & talis consultatio posset tribuere materiam gratiæ, & ambitionis. Viuia.

a Dari. id est delegari sed ordinarij nō dātur ad aliquā causam specialem.

b Excusatos. propter aliquam causam: vt supra eod. ſ. longius. vel quia sunt trans mare, vel cū principe: vt supra de min. l. verum. §. ex facto.

c Eandem rem. ſ. remanere permitteret. Azo.

d Non modo. id est nō tantummodo est idē iudicium. Accur.

e Permanere. imò videtur mutari. vt C. e. properandum. §. fin autem. quę est contra So. mutatur quidem: quia transit in aliū iudicem causa, sed tamen idem est iudicium: sicut & cū transeo de loco ad locum, mutari dicor: idem tamen homo sum.

f Existimari. quādo scilicet particulariter hoc factū fuit: non si totum simul: vt infra qui. mo. vsusfr. amit. l. quid tamen. §. in nauis. nisi fieret eo animo vt ex eisdem tabulis recomponeretur: quia tunc eadem fingeretur: vt infra de verb. obli. inter stip. §. & nauis. & j. de sol. qui res. §. aream. sic grex mutatus particulariter, idem est: vt infra de leg. j. si grege. sic ædificiū: vt j. de ser. vrb. præd. l. seruitutes. §. si sublatū. & infra de leg. j. si ita legatum. §. fin. sic quęlibet vniuersitas: vt s. quod cuiusque vniuer. l. sicut. §. pe. Accursius.

g Anno. scilicet retro cōputato. Accursius.

h Particulis. quæ dicuntur atomi.

i Res species. id est forma: vt j. ad exhib. Iulianus. §. si quis rem. versi. sed si quis. & j. de excep. rei iud. & an eadē. §. idē corpus.

k In priuatis. id est pecuniariis & ciuilibus: secus in criminalibus: vt hic, & infra de iniur. l. lex Cor. in prin. Accur.

l Potest. imò videtur quòd non: vt supra de iur. om. iu. qui iurisdictioni. quæ est contra. Solu. vt ibi. Accursius.

m Qvippe. bona ratio: vt infra ad Trebel. nam quòd. & supra de his qui sunt sui vel alie. iur. l. filius fami. & s. de eadem. l. amissione. §. fin. & l. seq.

E Vm quem temere. ¶ Casvs. Duo erant Titij: vnus debitor meus erat, alius non. nuncius citauit Titium, non debitorem meū: & hoc fecit per errorem meū. venit & sumptus fecit. quæritur an tenear ei ad sumptus? Et resp. quòd sic. ¶ Iudicibvs. Si quid occurrat iudici delegato dubitabile: an possit consulere delegantem? Distingue: an dubitat de iure, an de facto. Primo casu potest peti ab eo: secūdo nō: quia redderet se suspectum, & efficeretur infamis: & talis consultatio posset tribuere materiam gratiæ, & ambitionis. Viuia.

n Eum quem temere. id est sciens se non habere ius. imo & si nō temere: dum tamen sit absolutus vocatus: cū victus victori &c. vt C. eod. properandum. §. fin autē. quę est cōtra. Sol. ibi punitur in sumptibus litis tantum qui fiunt in sportulis, & mercede aduocatorum: hic in plus, quia in viaticis. i. in his quæ expenduntur in via: hoc propter temeritatem vocantis, non tamē circa cibaria secundū Alb. vt argu. j. ad exhib. sed & si hereditas. §. j. Vel pone hic casum quādo quis vocauit Titiū ad causam: plures autem erāt Titij: & sic venit, & expensas fecit in itinere ille de quo iste nō sensérat. fecit enim iste temere quòd sit confusum fecit libellū. Vel dic quòd ideo dicit temere, quia si iustā causam habuit vocandi, licet sic nunc victus, tamē nō debet in expensis condemnari: vt in authen. de iud. §. oportet. col. vj. & j. de leg. ij. qui solidum. §. etiam. aliàs sic: vt hic, & in contrario: vt. C. de fruct. & lit. expen. l. non ignorat. & C. de excu. tuto. l. seueriter. Accursius.

† Concor. quod no. in c. significantibus. extra de libelli oblatio. in magna gloss.

o Solent. vt hic, & in authen. de iudi. §. penul. col. vj.

* Pl. aditus.

p De facto. factum, duo testes dicunt ita, vel instrumentum. sic ius probatum est ita per testes, vel instrumentum. & sic factum ponit pro constanti quando de iure consulit: secus quando de facto.

q Impertire. vt si quærat, plene sit probatum, vel non. nam tu magis scire potes, &c. vt infra de testi. l. ij. §. ij. vel si quærat: fuit ita res vt dicit actor. sed contra supra de offic. præsi. diuus. Sol. ibi de iure tantū quærebatur. Vel dic, licet à principe de facto quæri, vt ibi: non à præside, vt hic.

r Tribuit. quæritur, cui? Respon. danti consilium. Sed quare magis quàm si de iure? Respon. quia facilius posset se excusare consulendo circa factum: cum in eo etiam periti fallantur. & ideo facilius delinquere præsumeretur: vt arg. infra de iur. & fac. igno. l. ij. Si autem quis velit referre, quia timebat partes, hoc non licet: vt in authen. vt iudic non expe. sa. iuſ. §. j. col. ix. sufficit enim &c. vt in authen. de man. princ. §. patrocinia. col. iij. Accursius.

s Prænomine. idem si in agnomine, vel cognomine: vt infra. i. de leg. §. si quis in nomine. & facit infra de rei vind. l. idem Pomponius

¶ Si in iudicis. Casvs. Ego & tu petimus nobis iudicem delegari: cum volebamus petere Bernardum, petiuimus Albertum: & ita erramus in nomine. quis eorum erit iudex? dicitur quòd ille in quem consensimus: quia si esset, scilicet, Bernardus in quem consensimus, ille erit iudex. idem erit si fuerit erratum in prænomine vel cognomine. Quæ autem sit differentia inter hæc nomina: dicitur infra. de leg. §. si quis in nomine.

Ponius scribit, si frumentum. §. fi.

QVi neque iurisdictioni. {CASVS. Qui iurisdictionem non habet ordinariam, vel delegatam, vel ex lege: an possit esse iudex? Dicitur quod non. Viuianus.

a *Qui neque iurisdictioni*, scilicet, ordinariæ cum administratione.

b *Aliqua*. sine administratione.

c *Datus est*. de quibus habes supra eod. cum prætor. §. j.

d *Lege confirmatus*. id est consuetudine: vt C. de eman. li. l. j. & fi. Vel dic quòd erat aliàs iudex: sed non no ster: sed nos prorogauimus eius iurisdictio nem: vt supra eo. l. j. Vel dic, lege, scilicet, scripta: vt supra de iurisdict. om. iudic. & quia.

e *Non potuit*. vt C. de iurisdict. om. iudic. l. priuatorum.

NOnnunquã. {CASVS. Vocaui te ad ius pro aliqua parua re, puta pro cane, vel simili. iudex delegauit quendam nuntium in causa ista. an talis cognoscere possit? Et respond. quòd sic: quia talis causa paruam cognitionem requirit. Viuia.

†*Vide Valerium Maxim. lib. 7. cap. 7. de testamentis quæ rescissa sunt.*

f *Viatorem*. id est, nuntium qui executor dicitur: vt instit. de act. §. tripli. aliter accipitur supra naut. caup. l. licet. §. in factum. licet de hoc viatore quidam hic intelligant. Azo.

g *Arbitri*. id est delegati iudicis.

h *Re vrgente*. in rebus modicis: & cum aliis impediuntur.

DE INOFFICIOSO testamento.

Quia in iudicijs exercentur actiones, ideo de his videamus, & primo de vniuersalibus, & realibus, quas quia præcedit querela ideo de inofficioso testamento ponit.

esset, eum esse iudicem, de quo litigatores sensissent.

Priuatorum consensus non facit iudicem eum qui nulli præest iurisdictioni. h. d.

LXXXI. VLPIANVS libro quinto Opinionum.

QVi neque iurisdictioni a præest, neq; à principe potestate aliqua b prædi tus est, neque ab eo qui ius dandorum iudicũ habet, datus est, c nec ex compromisso sumptus, vel ex aliqua lege confirmatus d est, iudex esse non potuit. e

Aliquando ex necessitate iudex committit nuntio vt causam diuimat. Bartolus.

LXXXII. IDEM libro primo de Officio consulis.

NOnnunquã solent magistratus populi Romani viatorem f nominatim vice arbitrigdare. quod rarò, & non nisi re vrguente h faciendum est.

DE INOFFICIOSO testamento. †

TITVLVS II.

Inter ascendẽtes & descendẽtes, & inter fratres locus est querelæ: nõ inter alios. Bar.

I. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

SCiendum est frequentes i esse inofficiosi querelas. omnibus enim tã parẽtibus k quã liberis de inofficioso licet disputare. Cognati enim pro prij l qui sunt vltra fratrem, melius facerent si se sumptibus inanibus non vexarent, cũ obtinere m spẽ nõ haberẽt.

Querela proponitur captato colore dementiæ: in qua proponens debet probare se indigne esse ab herede subnotum. h. d. vsque ad l. postumus.

II. MARTIANVS libro quarto Institutionum.

HOc colore n *inofficioso testamento* agitur, quasi non sanæ mentis fuerunt *, vt testamentum ordinarent. & hoc dicitur non quasi verè furiosus vel demens testatus sit, sed rectè o quidẽ fecit testamentum, sed non ex officioso pietatis. P nam si verè furiosus esset, vel demens: nullum est testamentum. q

Hanc legem & leges sequentes summaui cum. l. præcedenti. Bartolus.

III. MARCELLVS libro tertio Digestorum.

INofficiosum testamentum dicere hoc est, allegare quare exheredari vel prẽteriri non debuerit. quod plerunque accidit cum falso parẽtes instimulati liberos suos vel exheredant vel prætereunt. r

IIII. GAIVS libro singulari ad legem Gliciam. s

C NOn est enim consentiendum parentibus, † qui iniuriam aduersus liberos suos testamento inducunt. s quod plerunque faciunt malignè circa sanguinem suum inferentes iudicium, nouercalibus delenimentis t instigationibusve corrupti.

V. MARCELLVS libro tertio Digestorum.

NAm u & his qui non ex masculis descendunt, x facultas est agendi: cum & de matris testa-

SCiendum. {CASVS. Pater fa. filiũ exheredauit: extraneũ instituit. filio datur querela, quæ nõ solum cõpetit descendẽti exheredato, sed etiã ascendenti. in transuersalibus an detur? Et respon. quod sic. s. fratri de fratris testamento: aliis qui sunt vltra fratrẽ, agere nõ expedit: quia in hoc nihil obtinere possunt.

i *Frequentes*. hoc est mendacium. Vel dic quòd loquitur secundum sua tempora. Accursius.

k *Parentibus*. ita demum datur his omnibus querela, si ab intestato succedere potuissent, vt quia nemo præcedat: vt ar. insti. de ca. de. §. fi. itẽ parentibus ita demũ datur, si sint exheredati à filiis emancipatis. si vero ab eis prætereantur, habet locum cõtra tab. quod dic vt diximus. j. e. pater filium. in fi. & l. si proponas. j. ref. vbi vero filius est in potestate qui præterit vel exheredat, cessat querela. & bo. pos. cõtra tab. quia ipso iure nullum est testamentum: vt inst. qui test. fa. pos. in prin. & ideo pater omnia occupat iure peculij: vt j. de cast. pe. l. ij. nisi filius in castrensi vel quasi peculio faciat testamentũ. tunc enim tenet: sed euitat querelã, & cõtra tab. vt C. e. l. fi. & ar. j. si à parẽ. quis fue. ma. l. j. §. est & alius. Si verò filius nec sit in potestate patris, nec sit emancipatus, vt quia in aui potestate est: qua ratione patri habenti in potestate denegari diximus querelã, eadẽ & auo & eius filio denegabitur. Si autẽ nepos ab auo emancipatur, solus auus admittitur: vt j. si à paren. quis

A fue. ma. l. j. §. nepos. Si vero parentes maternæ lineæ prætereantur vel exheredentur ab aliquo, idẽ dico quod est in ipsi tereant vel exheredent: vt insti. de exhere. lib. §. fin.

l *Proprij*. i. sui qui sunt vltrà fratrẽ. s. consanguineũ qui titur ad querelã: vt C. de inof. testa. fratres. & j. eo. pos

Alij dicũt vltra fr proprie dicicogn fratrem verò imp prie. Azo.

m *Obtinere*. i. cõ rando quod opti valeãt obtinere: præfertur ex vol tate testantis vlteri primo. Sed contrà pro socio. l. si frat §. idẽ resp. societat in gl. proferre. Sed ab testato dicit.

HOc colore. {CASVS. Si filius heredatus velit agere querela, non debet cere patrem fuisse fu riosum cũ testaret sed debet dicere fuisse functũ offic pietatis. alioquin fuisset furiosus, nul esset eius testamen vt inst. quibus non permissum facere testamentum. Vi.

n *Hoc colore*. i. hac neſtate verborũ simili colore proponit Publiciana: vt inst. act. §. aliæ.

o *Rectè*. proprie fi xisset ritè. nam rectè causam: ritè, ius vel ris solennitatem dero tat: vt j. de bo. pos. cũ tra tabul. l. nõ putant §. non quæris.

p *Pietatis*. i. officio est pietas. Quod sic fi citur inter patrẽ & fi liũ: vt hic, & j. de ob se. l. pe. Inter patron & libertũ dicitur obl quiũ. vt C. de neg. ge officio. vbi est gl. hui similis inter homi & hominẽ, benefici vt. j. de ser. expor. le uus. inter Deũ & ho minẽ, religio dicitur

q *Testamentum*. vti stit. qui. nõ est permi fa. test. §. item furio

D hic autem est: vt infra. e. Papinianus. §. fi.

I*Nofficiosum*. } CASVS. Cum filius vult agere querela, dicere debet se non iustè exheredatũ: & per instigationẽ inimicorum eius. hoc in primo. Vnde nõ est consentiendũ parẽtes heredare filiũ: quia multotiens ad hoc instigantur parentes instigationibus inimicorum filiorũ, & per instigationẽ nouercarum filiorũ. Cum ergo parentibus masculis nõ sit consentiendũ, nec etiã fœminis: cum multotiens agi cõsueuit de inof. test. matris. & agentes obtinere soleant. {HVIVS AVTEM } Qui proponit querelã, dicere debet se fuisse immerentem & inique prẽteritum vel exheredatũ: quæ prẽteritio vel exheredatio coram iudicibus allegatur: & hoc colore potest proponi quasi non fuerit sanæ mentis is à quo facta est prẽteritio, vel exheredatio. h. d. vsque ad l. postumus.

r *Prætereunt*. alios instituendo. & dic prætereunt, qui exp te matris sunt: vt insti. de exhere. lib. §. fi.

s NOn *est enim consentiendum. Inducunt*. sic infra ad Sila. si qui in graui. §. j.

t *Delenimentis*. id est blanditiis. vel id est deceptionibus, vel dissimulationibus. R. & H. vnde versus: Si linio lino: deplanat, mitigat, vngit: Leno leo lena lea siue leæna notentur. Quandoque tamen huiusmodi blanditiæ conceduntur: vt C. si quis aliquem testa. pro. l. fina.

u NAm. Bene dicit contra sanguinem: nam &c.

x NDescendunt. vt nepotes ex filia.

Prætereun

717

a *Præteritum.* præterire est neque instituere, neq; exheredare. vnde & si fiat eius mētio, nisi prędicto modo, dici potest prętermissio: vt inst. de he. quæ ab intest. defe. §. eadē. Itē not. quòd in tribus hic tit. per C. corrigitur. primo, quia olim probabāt filij se fuisse immerētes. s. exheredationem vel præteritionē: vt hic hodie heres instituendus probabit: vt C. eo. l. liberi. & l. omnimodo. Item quia olim agebatur si quartam habebat: vt j. e. Papinianus. §. quoniā autē. C. eo. cum quæritur. hodie etiā si minus, nō agitur querela sed agitur *ad supplementum*: vt C. eo. l. omnimodo. Itē olim nō trāsmittebatur nisi præparata: vt j. e. l. prox. in fi. & l. seq. hodie sic ad suum heredē: vt C. eo. licet. in fi. per auth. vero in aliis tribus. Primo, quia cum olim esset quarta, vt C. e. l. cū igitur. hodie est tricas vel semis secundū numerum liberorum: vt in auth. de trien. & semis. § j. col. iij. Item quia hoc iure quoquo relictitiu. sufficit: vt infra eo. §. igitur quartam. hodie iure instit. vt in auth. vt cū de ap. co. §. aliud. col. viij. Itē tertiū: quia hodie oportet causam ingratitudinis nominatim inseri testamento, licet olim non sic: vt in aut. vt cum de app. co. col. viij. in prædicto. §. aliud. Itē olim legata & libertates non valebant acto de inoffic. test. vt. j. e. Papinianus. in fi. hodie cōtra: vt C. de li. præter. vel exher. auth. ex causa. Sed an hodie locum habet querela: Resp. M. non, nisi inter fratres turpibus personis scriptis heredibus: vt C. e. fratres. nam si superior inferiorem, vel econtra exheredat: aut non inserit causam, & tunc ipso iure non valent, per prædictum. §. aliud aut inserit, & probatur: & tūc cessat querela: vt in eo. §. & seq. aut inserit, & non probatur: & tunc ipso iure secundum M. est irritum: vt in d. auth. vt cum de app. co. §. siue igitur omnes col. viij. sed so, licet alia concedat: hoc vltimum non. nam non ipso iure, sed per querelam debet venire, & rumpit: vt infra eo. Papinianus. §. fi.

Postumus. } Casvs. Pater vel auus exheredauit postumū, extraneum instituit: an postumus possit agere de inofficioso, qui suus heres fuisset si eius mortis tempore natus fuisset: Et dicit quòd sic. sed quid si frater fratrē exheredat: nunquid & is aget? Et respon. quòd sic: quia extiturus erat ei legitimus heres ab intestato si nullus eū præcederet. {Qvi dvo.} Si filius filij emancipati post emanci. conceptus, exheredetur ab auo: nūquid aget de inoffi? Et respon. quòd sic: quia si fuisset natus tempore mortis aui, potuisset petere bo. pos. contra tabu. sed cum talis non poterat institui, quia adire non poterat de iure ciuili: cum non esset agnatus propter eman. potest imputari testatori quare non decessit intestatus, sed si quis allegaret, nemini hoc deberet prodesse, cum non deberet alicui, qui aliàs facere testamentum non prohibetur, interdici factio testamenti. nam si fuisset natus, potuit succedere de iure prætorio per bo. pos. contra tabu. & sic de iure adiri potuisset, si fuisset institutus. sed quid si mater prægnās postumum exheredet: extraneum instituat: & postumus secetur de ventre matris: nunquid de inoffi. test. matris aget? Et respon. quod sic. Si qvis. } Si filius viuo patre & filio superstite filium exheredet, & extraneum instituat: si pater velit agere qui ab intest. ad successionē sibi admitti non poterat: & forte obtinuerit: nunquid succedet filio suo? Respon. quod nō: imo filius istius defuncti habebit hereditatem, nō pater. { Si qvis. } An exheredatus filius possit ad posteros suos querelam transmittere? Dicit Papi. quòd si inuenitur scriptū quòd filius petiit quoddam signum à iudice, puta annulum hereditarium: quod signū dicitur bo. pos. tunc trāsmittitur. si vero nō agnouit huiusmodi bo. pos. antequā decederet. sed eā præparauit porrigendo libellum heredi scripto: vel contestando litem, vt faciat eum citari: tunc in heredem transmittat. & hæc in prima. Sed in secūda dicit qualiter præparatio fit vt sic fiat transmissio ad heredes, scilicet libelli oblatio, comminatio, & denuntiatio: nec refert si sic fiat præparatio, fuerit filius in potestate an non: quo minus fiat transmissio in heredem. & h. d. cum l. seq. & sic hic distinguit: aut præparauit: aut non. Primo casu transmittit: secundo non.

b *Postum.* exheredat.

c *Suus heres.* de suo pone exemplum in filio & aliis inferioribus: vt inst. de he. qua. & dif. §. sui. & insti. de pa. po. §. ius autē. de legitimo pone in fratre consanguineo, qui est legitimus: vt insti. de le. ag. succes. §. j. versi. itaque. qui quādoque agit querela: vt C. eo. fratres. Item pone in filio qui succedit matri, qui est legitimus: in infra vnde legitimi. l. ij. §. fin. & l. iij. De cognatis pone exemplū in nepotibus aui materni. nam ipsi sunt cognati auo, & non agnati: & possunt queri de inoffic. testa. vt instit. de exhe. li. §. fi. & tūc ab intestato haberent vnde cognati: & idem in sequenti positione vt habeat locum vnde cognati: vt instit. de succe. cogna. Item melius adhuc pone in filio filij emancipati concepto post emancipationem patris: qui non potest dici legitimus: quia per emancipationem patris iura agnationis non habet: vt instit. de suc. ag. j. respon. vnde & habet bo. pos. contra tabu. non autem dicit nullum: vt infra de bo. pos. contra tabu. l. si emancipatus. j. respon. & ob hoc non sine mysterio quæritur: Quid ergo in postumo emancipati? videbatur imputandum testatori quare non decessit intestatus hic auus. nam & si eum vellet instituere, non poterat, quia adire non poterat: quod est de iure ciuili, cum non esset agnatus. Item quia alienus erat postumus, qui institui non poterat: vt instit de bo. pos. circa prin. hodie secus: vt institu. de leg. §. postumo. & infra de lib. & postumu. l. Gallus. §. ille. Item si institutus alium, rumpitur testa. vel per querelam: vt hic dicitur, & infra de bo. pos. contra tabu. si emancipatus. Et ad hoc respond. & si non potuit adire, potuit tamen habere bono. pos. secundum tabu. vt instit. de bo. pos. j. resp. Itē potuit venter mitti in possessionē: vt subiicit.

d *Sed & cognatorum.* scilicet, postumus potest dicere inofficiosum testamentum, quia & horum &c. Et no. quòd non est hæc ratio generalis. nam cognati qui erant in sexto gradu, poterunt petere bonorum pos. vt infra vnde cog. l. j. §. hæc autem. & §. si quis. & §. si qua. & tamen non agunt de inofficioso vt s. e. l. j. ergo legetur ita: bene dico quòd agit de inofficioso postumus ex filio emancipato: quia si iam esset natus: posset petere bo. pos. Io. Vel dic, potest agere querela quasi natus: quia bon. pos. petere potest quasi natus.

e *Eis.* scilicet parentibus.

f *Imputatur.* allegando dicit.

g *Impetrare.* id est allegare vt prosit. Azo.

h *Factione.* regulariter. nam causa cognita denegatur: vt j. de testa. is cui §. si quis.

i *Scriptus heres.* scilicet postumus, de quo loquitur.

k *Secundum tabulas.* & sic iure prætorio succedit qui iure ciuili non potest: vt infra de lib. & post. Gallus. §. ille. quæ est contra: sicut & quando testamentum capitis deminutione irritatur: vt institut. qui. mo. testa. infir. §. non tamen. Accursius.

l *Posse queri.* de inofficioso testamento, licet propriè non sit postumus: & hoc quando extraneum instituit: secus si filios instituisset: vt C. e. si mater.

m *Successionem.* id est ius succedendi.

n *Prosit.* Et sic not. quòd res inter alios acta, aliis prodest, nō principaliter, sed per quandā consequentiā. sic j. de bo. auct.

Recisio facta per iudicem ad petitionem vnius (etiam & si eius aliàs non interfit) prodest omnibus. Bartolus.

Si quis † ex his personis quæ ad successionem m ab intestato non admittuntur, de inofficioso egerit: (nemo enim eum repellit) & casu obtinuerit, non ei prosit n victoria: sed iis qui

Huius autem verbi de inofficioso, vis illa (vt dixi) est, dolo testamento agant, & obtinere adsiduè soleant.

In hoc. §. ponit formam libelli in querela inofficiosi. Nam primò dicit quid debet narrare. Secundò ponit medium per quod concluditur, conclusionem vero omittit. Bart.

Huius autem verbi *de inofficioso*, vis illa (vt dixi) est, dolo cere immerentem se, & ideo & indignè præteritum, a vel etiam exheredatione summo tū: résque illo colore defenditur apud iudicem, vt videa tur ille quasi non sanæ mentis fuisse cum testamentum iniquè ordinaret.

Postumus præteritus, vel exheredatus, potest agere querela eo casu quo posset iam natus succedere vt suus vel legitimus. Bartolus.

VI. VLPIANVS libro quarto-decimo ad Edictum.

POstumus b *inofficiosum testamentum potest dicere eorum quibus suus heres c vel legitimus potuisset fieri, si in vtero fuerit mortis eorum tempore. Sed & cognatorum: d quia & horum ab intestato potuit bonorum possessionem accipere. Quid ergo? eis e imputatur f cur intestati non decesserant? Sed hoc nemo apud iudicem potest impetrare. g nō enim interdicitur testamenti factione. h Hoc planè ei *imputare potest, cur eum heredem non scripserit. * Potuit enim scriptus heres i in possessionem mitti ex clausula *de ventre in possessionem mittendo.* Item natus *secundum tabulas* k haberet. Simili modo & eum qui post testamentum matris factum exsecto vētre extractus est, posse queri l dico.

*eis imputari. *scripserint.

† *Bald. in l. 2. ff. de reg. iu. dicit hūc tex. fore singu. de quo tex. vide ample. hic in nouis interpre. Bol.*

a *Præteritum.* præterire est neque instituere, neq; exheredare. vnde & si fiat eius mētio, nisi prędicto modo, dici potest prętermissio: vt inst. de he. quæ ab intest. defe. §. eadē. Itē not. quòd in tribus hic tit. per C. corrigitur. primo, quia olim probabāt filij se fuisse immerētes. s. exheredationem vel præteritionē: vt hic hodie heres instituendus probabit: vt C. eo. l. liberi. & l. omnimodo. Item quia olim agebatur si quartam habebat: vt j. e. Papinianus. §. quoniā autē. C. eo. cum quæritur. hodie etiā si minus, nō agitur querela sed agitur *ad supplementum*: vt C. eo. l. omnimodo. Itē olim nō trāsmittebatur nisi præparata: vt j. e. l. prox. in fi. & l. seq. hodie sic ad suum heredē: vt C. eo. licet. in fi. per auth. vero in aliis tribus. Primo, quia cum olim esset quarta, vt C. e. l. cū igitur. hodie est tricas vel semis secundū numerum liberorum: vt in auth. de trien. & semis. § j. col. iij. Item quia hoc iure quoquo relictitiu. sufficit: vt infra eo. §. igitur quartam. hodie iure instit. vt in auth. vt cū de ap. co. §. aliud. col. viij. Itē tertiū: quia hodie oportet causam ingratitudinis nominatim inseri testamento, licet olim non sic: vt in aut. vt cum de app. co. col. viij. in prædicto. §. aliud. Itē olim legata & libertates non valebant acto de inoffic. test. vt. j. e. Papinianus. in fi. hodie cōtra: vt C. de li. præter. vel exher. auth. ex causa. Sed an hodie locum habet querela: Resp. M. non, nisi inter fratres turpibus personis scriptis heredibus: vt C. e. fratres. nam si superior inferiorem, vel econtra exheredat: aut non inserit causam, & tunc ipso iure non valent, per prædictum. §. aliud aut inserit, & probatur: & tūc cessat querela: vt in eo. §. & seq. aut inserit, & non probatur: & tunc ipso iure secundum M. est irritum: vt in d. auth. vt cum de app. co. §. siue igitur omnes col. viij. sed so, licet alia concedat: hoc vltimum non. nam non ipso iure, sed per querelam debet venire, & rumpit: vt infra eo. Papinianus. §. fi.

Postumus. } Casvs. Pater vel auus exheredauit postumū, extraneum instituit: an postumus possit agere de inofficioso, qui suus heres fuisset si eius mortis tempore natus fuisset: Et dicit quòd sic. sed quid si frater fratrē exheredat: nunquid & is aget? Et respon. quòd sic: quia extiturus erat ei legitimus heres ab intestato si nullus eū præcederet. {Qvi dvo.} Si filius filij emancipati post emanci. conceptus, exheredetur ab auo: nūquid aget de inoffi? Et respon. quòd sic: quia si fuisset natus tempore mortis aui, potuisset petere bo. pos. contra tabu. sed cum talis non poterat institui, quia adire non poterat de iure ciuili: cum non esset agnatus propter eman. potest imputari testatori quare non decessit intestatus, sed si quis allegaret, nemini hoc deberet prodesse, cum non deberet alicui, qui aliàs facere testamentum non prohibetur, interdici factio testamenti. nam si fuisset natus, potuit succedere de iure prætorio per bo. pos. contra tabu. & sic de iure adiri potuisset, si fuisset institutus. sed quid si mater prægnās postumum exheredet: extraneum instituat: & postumus secetur de ventre matris: nunquid de inoffi. test. matris aget? Et respon. quod sic. Si qvis. } Si filius viuo patre & filio superstite filium exheredet, & extraneum instituat: si pater velit agere qui ab intest. ad successionē sibi admitti non poterat: & forte obtinuerit: nunquid succedet filio suo? Respon. quod nō: imo filius istius defuncti habebit hereditatem, nō pater. { Si qvis. } An exheredatus filius possit ad posteros suos querelam transmittere? Dicit Papi. quòd si inuenitur scriptū quòd filius petiit quoddam signum à iudice, puta annulum hereditarium: quod signū dicitur bo. pos. tunc trāsmittitur. si vero nō agnouit huiusmodi bo. pos. antequā decederet. sed eā præparauit porrigendo libellum heredi scripto: vel contestando litem, vt faciat eum citari: tunc in heredem transmittat. & hæc in prima. Sed in secūda dicit qualiter præparatio fit vt sic fiat transmissio ad heredes, scilicet libelli oblatio, comminatio, & denuntiatio: nec refert si sic fiat præparatio, fuerit filius in potestate an non: quo minus fiat transmissio in heredem. & h. d. cum l. seq. & sic hic distinguit: aut præparauit: aut non. Primo casu transmittit: secundo non.

b *Postum.* exheredat.

c *Suus heres.* de suo pone exemplum in filio & aliis inferioribus: vt inst. de he. qua. & dif. §. sui. & insti. de pa. po. §. ius autē. de legitimo pone in fratre consanguineo, qui est legitimus: vt insti. de le. ag. succes. §. j. versi. itaque. qui quādoque agit querela: vt C. eo. fratres. Item pone in filio qui succedit matri, qui est legitimus: in infra vnde legitimi. l. ij. §. fin. & l. iij. De cognatis pone exemplū in nepotibus aui materni. nam ipsi sunt cognati auo, & non agnati: & possunt queri de inoffic. testa. vt instit. de exhe. li. §. fi. & tūc ab intestato haberent vnde cognati: & idem in sequenti positione vt habeat locum vnde cognati: vt instit. de succe. cogna. Item melius adhuc pone in filio filij emancipati concepto post emancipationem patris: qui non potest dici legitimus: quia per emancipationem patris iura agnationis non habet: vt instit. de suc. ag. j. respon. vnde & habet bo. pos. contra tabu. non autem dicit nullum: vt infra de bo. pos. contra tabu. l. si emancipatus. j. respon. & ob hoc non sine mysterio quæritur: Quid ergo in postumo emancipati? videbatur imputandum testatori quare non decessit intestatus hic auus. nam & si eum vellet instituere, non poterat, quia adire non poterat: quod est de iure ciuili, cum non esset agnatus. Item quia alienus erat postumus, qui institui non poterat: vt instit de bo. pos. circa prin. hodie secus: vt institu. de leg. §. postumo. & infra de lib. & postumu. l. Gallus. §. ille. Item si institutus alium, rumpitur testa. vel per querelam: vt hic dicitur, & infra de bo. pos. contra tabu. si emancipatus. Et ad hoc respond. & si non potuit adire, potuit tamen habere bono. pos. secundum tabu. vt instit. de bo. pos. j. resp. Itē potuit venter mitti in possessionē: vt subiicit.

d *Sed & cognatorum.* scilicet, postumus potest dicere inofficiosum testamentum, quia & horum &c. Et no. quòd non est hæc ratio generalis. nam cognati qui erant in sexto gradu, poterunt petere bonorum pos. vt infra vnde cog. l. j. §. hæc autem. & §. si quis. & §. si qua. & tamen non agunt de inofficioso vt s. e. l. j. ergo legetur ita: bene dico quòd agit de inofficioso postumus ex filio emancipato: quia si iam esset natus: posset petere bo. pos. Io. Vel dic, potest agere querela quasi natus: quia bon. pos. petere potest quasi natus.

e *Eis.* scilicet parentibus.

f *Imputatur.* allegando dicit.

g *Impetrare.* id est allegare vt prosit. Azo.

h *Factione.* regulariter. nam causa cognita denegatur: vt j. de testa. is cui §. si quis.

i *Scriptus heres.* scilicet postumus, de quo loquitur.

k *Secundum tabulas.* & sic iure prætorio succedit qui iure ciuili non potest: vt infra de lib. & post. Gallus. §. ille. quæ est contra: sicut & quando testamentum capitis deminutione irritatur: vt institut. qui. mo. testa. infir. §. non tamen. Accursius.

l *Posse queri.* de inofficioso testamento, licet propriè non sit postumus: & hoc quando extraneum instituit: secus si filios instituisset: vt C. e. si mater.

m *Successionem.* id est ius succedendi.

n *Prosit.* Et sic not. quòd res inter alios acta, aliis prodest, nō principaliter, sed per quandā consequentiā. sic j. de bo. auct.

iu. pos. cum vnus. in fi. j. resp. Item not. hic quòd querela non est actio: quia actio prodesset victori, quod non facit. vt hic. Item quia perpetuo daretur: vt C. de constit. pecu. l. ij. in fi. j. §. quod hic non fit: vt C. eo. l. si quis filium. §. pen. Item daretur heredi: quod in ea non est, nisi cum fuerit præparata: vt infra proxi. §. de institut. de perpe. & temp. act. §. non omnes. Item non petitur quid dari, sed econtra. nec accusatio: quia aliquando daretur heredi: quod non esset si esset accusatio: vt C. si reus vel accusat. mor. fue. l. fin. Itē non agitur vt quis puniatur. dicitur ergo quoddam ius medium tenens inter vtrūque, rescindens in totum testamentum, vel pro parte: vt infra eo. circa. & dicitur querela. Item est hic argumē. quod qui agit de inofficioso testamento, non proponit petitio nē hereditatis: vt plene dices infra eo. l. qui de inofficioso.

habet ab intestato successionem. nam intestatum patrem familias facit.

Querela non transmittitur nisi fuerit præparata, quæ præparatio intelligitur multis modis in seq. l. expressit. h. d. cum. l. seq. Bartolus.

Si quis instituta accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querelam transferat? Papinianus respondit (quod & quibusdam rescriptis significatur) si post adgnitam bonorum possessionem [a] decesserit, esse successionem accusationis. Et si non sit petita bonorum possessio [b], iam tamen cœpta controuersia, vel præparata, vel si cum venit ad mouendam inofficiosi [c] querelā, decesit, puto ad heredem [d] transire.

Querela inofficiosi quid sit.

VII. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus *Iudiciis.

QVemadmodum præparasse litem quis videatur, vt possit transmittere actionem, videamus: & ponamus in potestate fuisse eū [e], vt neque bonorū possessio [f] ei necessaria [g], & aditio hereditatis [h] superuacua sit: is si comminatus tantùm accusationem fuerit, vel vsque ad denuntiationem, vel libelli dationem præcesserit*, ad heredem suum accusationem transmittet, idque diuus Pius de libelli datione & denuntiatione rescripsit. Quid ergo [i] si in potestate nō fuerit: an ad heredem actionem transmittat? Et rectè videtur litē præparasse, si ea fecerit quorum supra [k] mentionem habuimus.

Pater nomine filij, eo inuito, querelam instituere non potest. Bart.

VIII. VLPIANVS libro quartodecimo ad Edictum.

PApinian' libro quinto quæstionū rectè scribit, inofficiosum testamentum patris non posse accusari, quamdiu filius militat: & ideo si militi filio pater exheredato decesserit, militem heredem non fieri: & ideo nec bonorum possessionem ei dari posse. Sed

do legatum: hoc est verum, nisi in tribus casibus in quibus filius non perdit legatū: licet querelā agendo succubuit, primo u filius destitit, & non perseuerauit in propria lite, non perdit filius legatū. Item si absente filio extraneus institutus fuit absolutus: natus filius nō perdit legatū. Itē si idē fuit rogatus alij restituere. Item & hoc casu legatū non perdit. ex his apparet solūmodo tribus casibus. sed pone: Pater meus me instituit: et me rogauit vt here. totam alij restituerem. omnū hered. & sic deuenit ad substitutum mihi, & sic substitutus habuit. egi contra substitutū querela inofficiosi & succubui. perdo quod habere debeam iure Falcidiæ. aliam autem partē hered. habeo ego. filius, vt alij restituam. {Si vt.} Anus maternus nepotem ex filia sua arrogauit. ex constitutione Pij debet iste filius arrogatus quartam habere. Vnde si iste auus maternus fecit testamentum, & hunc nepotem arrogatum exheredauit, iste nepos habebit quartam: licet egit querela, & succubuit, quod facere non debuit: quia repelleadus fuit, quia habuit quartam ex cōstitu. diui Pij. sed non ideo quartam amittit. {Si ex causa.} Pater meus me exheredauit & extraneum instituit: suo testamēto legata reliquit: libertates seruis suis dedit. egi contra illum extraneum institutum, & obtinui. quid erit de his quæ sunt in testamento relicta? Et dicit quòd legata non valent, nec libertas. hæc vera sunt si extraneus heres non soluit: sed si extraneus heres soluit, repetere potest: & ego filius repetam si ille soluit de bursa hereditaria. sed si ipse soluit de suo, ipse heres repetat. Hæc vera sunt si ego filius egi intra quinquennium. Sed pone quod egi post quinquennium: quia fuit restitutus, & obtinuit. dicitur quòd valent libertates directæ & fideicommiss. veruntamen quilibet seruus dabit mihi xx. aureos. sed si egi intra quinquennium vt dixi, directæ non valent, sed fideicōmiss. debent præstari: & quilibet seruorum manumittendorum dabit. xx. aureos. h. d. cum l. seq.

a *Querelam.* circa testamentum matris.

b *Ipsius.* scilicet filij tantùm. sed mala ratio videtur. nam in actione iniuriarum præfertur pater: vt j. de iniu. l. sed si vnius. §. filio. Sed dic quòd illa tangit patrem, vt etiam suam habeat actionem pater. hic nou: imò & si esset institutus filius, posset non adire: vt dicitur de seruo: vt C. de hered. instituť. l. iij. Item not. hic arg. quod querela non est actio: aliàs esset patri quæsita iure veteri in totum: hodie quo ad vsumfructum, & iniuito filio intenderet: vt C. de bo. quę lib. l. fi. §. vbi autem. Accursius.

c *Ordinandæ.* contra institutum ab auo materno.

d *Bonorum.* tres sunt bonorum possess. quæ non tribuunt ius, scilicet Carboniana, & quæ datur ventri, & hæc de qua hic dicit, quæ datur his qui erant incogniti iure ciuili: vt filio emancipato & postumo alieno: & aliis cognatis. nam cum querela fit de iure ciuili, non dabatur prædictis personis, quæ de iure ciuili sunt incognitæ: sed quoddam signum petebāt vnius rei hereditariæ, annuli vel alterius rei. vt sic à prætore recognoscerentur, & ad querelam admitterentur: & de hac hic dicit, & ē. eo. postumus. in fi. & ē. eo. l. proxi. & C. eo. l. ij.

e *Possessionem.* in bonis matris.

f *Finitam.* nec enim transit ad heredem, cum non habet heredem: vt infra de castren. pecu. l. ij. aliàs transiret, cum præparata sit: vt supra eod. l. postumus. §. fi. hodie etiam ab intestato habet heredem: vt in auth. de hered. ab intest. veni. §. j. col. ix. & sic transiret querela. Sed quare querela non dabatur patri occupanti iure peculij bona, sed restitutio in integrum, sic supra de minoribus. l. iij. §. Pomponius? Respondetur, quia

ff Vetus.

ficiosi querelam [a] patrem filij sui nomine instituere non posse inuito eo. ipsius [b] enim iniuria est.

Querela etiam quæ est præparata, non transit ad patrem qui bona occupat iure peculij, non iure hereditario. Bart.

Sequenti loco scribit: si filius post agnitam litis ordinandæ [c] gratia bonorum [d] possessionem † [e] decesserit. finitam [f] esse inofficiosi querelam: quæ non patri* sed nomine dabatur filij.

Desistens semel ab hac accusatione, postea non auditur. Bartolus.

Si quis post rem inofficiosi ordinatam, litem dereliquerit [g], postea non audietur.

Dignitas instituti hanc querelam non impedit. Bart.

Si imperator sit heres institutus [h], posse inofficiosum dici testamentum, sæpissimè [i] rescriptum est.

Testamentum veterani subiacet querelæ, nisi intra annum missionis decesserit. Bartolus.

Papinian' libro secūdo responsorum ait, contra [k] veterani patris familias testamentū esse inofficiosi querelam, etsi ea sola bona habuit, quæ in castris quæsierat. Si quis in militia fecerit testamentum, & intra annum post militiam decesserit: dubito an quia ad hoc vsque temporis iure militari testamentū eius valet [l], querela inofficiosi cessat. Et potest dici querelam inofficiosi cessare [m].

Tabulæ pupillares non subiacent querelæ per se, sed rupto testamento paterno in totum, & ipsæ tabulæ pupillares rumpuntur: secus si pro parte. Bart.

Sed nec impuberis [n] filij mater inofficiosum testamētum dicit: quia pater ei hoc fecit [o]. & ita Papinianus respōdit nec patris frater [p], quia filij testamētum est. ergo nec frater impuberis, [q] si patris non dixit. [r] Sed si in patris [s] obtentum est: nec hoc valebit, nisi si pro parte patris rescissum est [u]. tunc enim pupillare valet.

Si quarta causa mortis donetur, querela excluditur. h. d. Illud hodie corrigitur:

querela est odiosa. Accursi. ADDITIO. Ista. glo. est singularis quod querela hodie transit ad patrem secundum Bald.

g *Dereliquerit.* prorsus desistendo: vt supra titu. j. l. destitisse. Vel dic eo ipso quòd die statuta à iudice non egit: sicut est in accusatione: vt C. qui accusat. non poss. l. si ea. Sed in causis ciuilibus aliis seruat quod dicitur supra tit. j. ad peremptorium. cum seq.

h *Institutus.* & filius exheredatus.

i *Sæpissime.* idē si deū quis fecerit heredem: arg. j. ad l. Fal. l. j. §. ad municipū. Vnde Augustinus: Qui deum vult instituere, filium autem exheredare, alium quærat pro confilio, vel qui recipiat, non Augustinum. *Filius in bonis paternis deo præfertur.*

k *Contra veterani.* secus in militāte adhuc: vt j. eo. si instituta. §. de inofficioso. quę est contra. Itē secus in filiosa. etiā veterano: vt C. e. l. fi. Sed hodie videtur habere locum querela in castrēsi & quasi castrēsi peculio: vt in auth. vt cū de ap. co. §. aliud quoq;. versi. sancimus itaq;. col. viij. & in auth. de san. episc. §. presbyteros. col. ix.

l *Valet.* vt instituť. de mili. testa. §. quinimo.

m *Cessare.* scilicet inofficiosi testamenti querelam. argu. infra de mili. testa. l. ex militari. §. j. & ad leg. Fal cid. l. si miles.

n *Sed nec impuberis.* pater filium impuberem instituit. eidem extraneum turpem substituit: moritur impubes in pupillari ætate: substitutus accepit hereditatem: mater pupilli mortui fraudata filij hereditate inofficiosum dicere vult: non potest, & redditur ratio: quæ ratio est materia secundæ quæstionis, an frater defuncti testatoris admittatur: & eodem mantello reuoluto defenditur substitutus: & infert quòd nec frater impuberis admittitur, ea ratione qua mater.

o *Hoc fecit.* non filius, de cuius inofficioso testamēto agitur: & sic est bona ratio contra matrem.

p *Frater.* qui substituit turpem personam.

q *Impuberis.* qua enim ratione excluditur mater, & impuberis frater: vel qua ratione excluditur pater, eadem frater impuberis. Et sic not. quòd hæc lex variantem heredem admittit. sic infra de collat. bon. l. nonnunquam. Sed argumen. contra. C. de testi. si quis testibus. Et est ratio quare hic admittatur variatio, secundum quosdam, quia testamentum est patris & filij. quæ responsio non valet: quia non tractatur nisi de testamento impuberis, id est, de substitutione. Dic ergo quòd verè patris est etiam substitutio, quantū ad ordinationē filij: aut verius quia de sua hereditate agitur: vt arg. j. de vulg. substi. l. patris & filij.

r *Non dixit.* scilicet testamentum inofficiosum.

s *Si in patris.* scilicet testamento.

t *Obtentum est.* scilicet, à fratre impuberis, & in totum. vnde ne hoc, scilicet, pupillare valet, quia pars est & sequela paterni testamenti: vt instituť. de pup. sub. §. liberis. Sed quomodo potuit insolidum rescindi, cum non possit dicere nisi pro parte sua: vt infra eod. mater? Respond. de facto fuit: vt supra eod. l. postumus. §. si quis. At rumpi non potest per contra tabul. vel adgnatione postumi, nisi in totum: infra de iniust. testi. l. pe. Sed cum rumpitur pupillare, rupto paterno per querelam, vt hic: quare non per contra tabul. vt infra. de vulg. & pup. sub. ex duobus. §. fin. & l. sequen. cum per contra tabul. testamentum irritetur: vt infra de leg. præstan. l. j. & C. de col. l. vt liberis. circa princi. Respon. imò non irritatur, quia de iure prætoris, non testamenti, quæritur in contra tab. vt infra. eo. filio. §. contra tabu.

u *Rescissum est.* scilicet testamentum.

Quarta intelligitur deducto ære alieno, & funeris impensa, seruis libertate donatis. h.d.primò. Item institutus primo gradu ex causa habet querelam contra sibi vulgariter substitutum: & omittendo hereditatem non incidit in edictum.h.d.Primò ponit vnū edictum. Secundò formal duas quæstiones, & eas determinat. Tertiò ponit dictum inconueniens quod sequitur in vna determinatione. Quartò dat vnum remedium seu consilium contra dictum inconueniens. Secunda ibi, sed an & libertates. Tertia ibi, cū igitur. Quarta ibi, nisi forte. Prima pars est clara. Bartolus.

Si quis mortis causa filio donauerit quartam partē eius quod ad eum esset peruenturum si intestatus paterfamilias decessisset: puto securè[a] eum testari.

Propter pupillarem substitutionem filius non habet querelam. Bartolus.

Si quis impuberi filio substituit secundas tabulas faciēdo: non ob hoc admittemus[b] ipsum impuberem ad inofficiosi querelam.

Facit partem qui non admittitur ad partem, sed admitti speratur. Bartolus.

Quoniam autē quarta debitæ[c] portionis sufficit ad excludendam querelam: videndum erit an exheredatus partem faciat,[d] qui non queritur:[e] vt puta sumus duo filij exheredati. Et vtique faciet,[f] vt Papinianus respondit. Et si dicā inofficiosum:[g] non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere. Proinde si sint ex duobus filiis nepotes, ex vno[h] plures, tres puta, ex vno vnus: vnicum sescuncia,[i] vnum ex illis semuncia[k] querela excludit.

Quarta autem accipietur scilicet deducto ære[l] alieno, & funeris impensa. Sed an & libertates quartam[m] minuāt, videndum[n] est: & nunquid[o] minuant. nam si cum quis ex asse heres institutus est, ideo non potest dicere inofficiosum quia habet Falcidiam,[p] Falcidia autem libertates nō minuit: potest[q] dici[r] deductis libertatibus quartam ineundam. Cum igitur placet quartam minui per libertates,[s] eueniet, vt qui seruos tantùm habet in patrimonio[t] suo: dando eis libertatem, inofficiosi querelam excludat:[u] nisi fortè hic filius si non fuit in potestate, à patre heres institutus meritò omittit hereditatem, & ad substitutum[x] transmittit quid si sit in potestate? Respon. si substitutus adiit, idem: & sic deficient libertates: cum à substitutione pendeant: vt infra de le.j. licet intentata postea querela. Si vero non adit, quia hic remansit nihilo minus heres qui abstinuit, nec aliunde pendet ex gradu qui vitietur, libertates valebunt: vt infra de fideicom.lib l.cum quasi. §. sed & si quis. Et sic not. quòd seruus hoc modo grauatur: vt & alibi. infra ad l. Fal. si debitor. Item quod dixi pendere, verum est in fideicō. sed quid in directis, cum statim competant: vt infra de ma.test.l.testamento liber. Seruus enim statim velit nolit est heres: & sic valet non etiam si primus gradus vitiatur: quia non potest, cum sit institutus. rursus à secundo non pendet. Respond. imò hoc casu cum datur substitutus, non est heres necessarius: quia testator videtur ei permittere abstinere: & sic à secundo gradu pendet, qui postea vitiatur. Respon. idem distinguendum in omnibus scilicet an habeat substitutum. & rationem distinctionis approbo per. l. quæ est infra de iniu. rup. test. nam & si. §. rumpendo. secundum Azo. Sed siue sit in potestate siue emancipatus, cū institutus sit, qualiter intentabit querelam, nec enim est exheredatus, vel pro exheredato habitus. Respon potest iure veteri quia quartam non habet: vt C. eod. omnimodo. Vel dic quòd erat institutus pure, & exheredatus si nollet ex testamento heres esse: licet hæc exheredatio sit inepta, exheredo te si non vis esse heres: quia qui non vult esse heres, ipsa sua voluntate videtur se excludere ab hereditate: vnde superflua est exheredatio: tamen tenet: quia non sequitur, non vult esse heres ex testamento, ergo non vult esse heres. & probantur prædicta infra de hered. institu. leg. iam dubitari. Vel dic, agit querela, quia non potest contra aliquem agere ad supplementum: cum ipse sine dolo suo, vt excludat fraudem defuncti, repudiet hereditatem. Vel plenius secundum Azo. loquitur de querela inofficiosi testamen. id est de bo. pos. contra ta quam habet siue nullo modo instituatur, siue exheredetur inutiliter de iure, vel inutiliter quantum ad emolumentum: vt hic, & infra de bo. pos. contra ta. l. non putauit. §. non quæuis.

Intestato.

a *Securè* hodie debet iure institutionis: vt in authen. vt cum de ap. cog. §. aliud. col. viij.

b *Admittemus.* nulla enim videtur esse facta iniuria ei, cū ipse sibi testari non posset: vt inst. de pup. sub. §. j. & facit. C. eo. l. ex tribus. sed quid si per fideicom. & ita vltra pup. ætatē eum grauauit? Respō. olim agebat, cum quartā sine onere non habebat: vt j. eo. §. si conditioni. hodie non, sed vt remoueantur onera: vt C. e. l. quoniā ij.

c *Quoniam quarta debite.* scilicet ab intestato: vt & C. eo. parentibus. hodie semis, vel triens: vt in auth. de trien. & se. §. j. col. iij. Accursius.

d *Partem faciat.* id est, vt partem habeat tantum, non totum. sicque exponitur. j. de lega. j. huiusmodi. §. si Titio. & de leg. ij. cum pater. §. libertis. & j. de bo. pos. contra tab. l. j. §. si ex tribus. Accursius.

e *Qui non queritur.* id est non conqueritur: conqueri tamen sperat. nam secus si repudiasset: vt infra eo. qui repudiantis. quæ est contra. ADDITIO. Solue secundum Bart. hic, quia ibi loquitur in eo qui non admittitur: nec admitti speratur, quia repudiauit. hic in eo qui speratur admitti. de hoc vide eundem Bart. in l. pater filium infra eo.

f *Faciat.* scilicet partē. i me admitti ad partem tantū: & sic sufficit quarta dimidiæ.

g *Inofficiosum.* f. in totum, & obtineam non totam &c. vt supra eod. l. postumus. §. si quis ex his. Vel dic, non totam, id est non totum dico inofficiosum, quo perlato venitur ad petitionem hereditatis.

h *Ex vno.* id est altero.

i *Sescuncia.* id est vncia & dimidia.

k *Semuncia.* id est media vncia: & hoc ideo quia in stirpem hereditas diuiditur: vt institu. de hered. ab intesta. §. cum filius.

l *Aere alieno.* sic instit. ad leg. Fal. §. cum autem.

m *Quartam.* debitam iure institutionis: ex qua colligitur an etiam quarta iure naturæ minuatur: vt infra Falcidia autem, &c. secundum Ioan. & Hu. & Azo. potest etiam dici vt tota loquatur de quarta iure naturæ debita.

n *Videndum est.* quando filius exheredatur.

o *Et nunquid.* potest ita legi: nunquid minuant si cum quis ex asse heres esset institutus. & abundat, cum. procede, & repete nunquid, & dic: nunquid ideo nō potest dicere quia in solidū est heres. & sic sit &, pro vel: aut quia habet Falcidiam. facilior est tamen lectio si prætermittatur: nunquid minuant. vsque illuc, si cum quis &c. & in fin. versus legatur, nunquid &c. ideo potest etiam legi vt neque si, neque cum abundet, litera ordinata in hunc modum: & nunquid minuant si quis ex asse est heres institutus. & adhuc repete, nunquid: & assume, nunquid ideo non potest dicere inofficiosum testamentum, quia habet Fal. postea sequitur responsio: vt ponatur autem, pro sed: & fiat repetitio cum, prætermisi: & dicamus, sed cum Fal. quæ debetur iure institutionis, libertates non minuat, potest dici deducta quarta, scilicet debita iure naturæ &c. Vel ponas in quæstione, Falcidia autem &c. & post respondetur, potest dici &c. secundum duas primas lecturas. Quod autem in libertate dicit cessare Fal. recipit distinctionem: quia cum aliquid alicui legatur vt seruum manumittat: an vt suum: & tunc patitur Falcidiam. an vt alienum: & tunc ita demum si plus est in legato quàm faciat pretium serui: vt infra de fideicom. li. l. decem. & ad l. Falcidiam. si seruus. & l. sequen. sed in herede rogato serua quod hic dicit. Sed

p *Falcidiam.* prima facie, quia totum habet.

q *Potest.* hoc refertur ad vtranque quæstionem quando exheredatus, & quando in totum institutus.

r *Dici.* solutio vtriusque quæstionis, secūdum Ioan.

s *Per libertates.* nōante libertates per quartā.

t *Patrimonio suo.* & nihil aliud.

v *Excludat.* quod est inconueniens.

x *Ad substitutum.* quē habet: & sic cum non aditur hereditas ex testamento, nihil valet de his quæ in eo scripta sunt: vt C. de fideicom. l. eaquam. nam nec ex substitutione, cū ea per querelam irritetur. Sed

a *Intestato.* si non habet institutum, vel non accepit.

b *Citra edicti.* illius. s. si quis omis. cau. testa. & hoc ideo, quia facit vt fraudē defuncti repellat: vt j. si quis omis. causa test. l. qui autem. §. non simpliciter. & j. de leg. ij. cum pater. §. Titio.

c *Iussit.* vt ita sit heres si decem dederit filio testatoris exheredato.

d *Excludatur.* & certe excluditur. agnouit enim &c. secundū Azo. sed Hu. dicit hic non responderi: sed casuū dubitationis poni.

e *Idem est.* s. respondendū secundū Azo. vel quęrendum, secūdum Hu.

f *Excludi.* imò adhuc agit vt quarta saltem ibi impleatur: vt C. ea. scimus. in princ. & §. sancimus. versi. repletionem. quæ est cō tra. Sol. nec ibi agitur querela: sed condictione ex lege. Item nec potest negari quin vetera iura in hoc corrigantur: quia olim non agebat ad supplementum si agnouisset legatum: vt hic. Item si non agnouit, agebat querela, hodie non.

g *Maxime.* quare hoc statim dicet.

h *Quoniam.* respond. quoniam, &c.

i *Querela.* vnde nec quinquennium currit prius: vt C. e. scimus §. illud. erit ergo ratio, quia facilius impeditur competitura, quam iam nata extingueretur: argu. supra de his qui sunt sui vel ali. iur. l. patre furioso.

k *Euentum.* id est datione & acceptione. nam oblatio tantum intercessit.

l *Antequam maxime.* nam idem si post.

m *Quod delictum est.* & accipitur. Accursius.

n *Videatur.* nisi quòd agitur ad supplementum iure nouo: vt modo diximus: sed videtur quod talia non debeant imputari in quartam: vt infra ad l. Fal. l. id autem. quæ est contra. Sol. hic dicit de quarta iure naturę ibi de Treb. secundum M. Vel dic, hic imputatur, scilicet vt non possit agi de inofficioso: quia confirmare videtur accipiendo: ibi autem non imputatur in quartam iurę institutionis quo minus possit habere quartam de legatis, si in aliis rebus quartam nō habeat prima autem solutio stare non potest: quia quicquid datur ei qui hereditatem restituere debet, in quartam imputatur ei: vt j. ad l. Fal. in quartam. §. j.

o *Vnde si quis* infert ex. §. quoniam autem quarta. quia enim diuerat quartam sufficere ad excludēdum: vnde si quis &c. & merito dicendum est &c. vel ad proximum. §.

p *Deberetur.* scilicet ab intestato cuius quarta erat semuncia. secundum M. alij sextans debetur ex necessitate scilicet. & pone exemplum in eo qui habet filium & filiam ex altero filio præmortuo: qui cum succedat cū diminutione tertiæ partis, remanent ergo octo vnciæ ab intestato filio: quarum quarta est sextās: vt inst. de here. ab intest. §. item vetustas. versi. diui. & C. de suis & le. here. l. si defunctus.

q *Nullum iudicium.* Sed quod iudicium potest mouere, cum sit institutus: & poterat etiam agere ad supplementum? Respon.

r *In Falcidiam.* scilicet iure naturæ. alij Treb. Sed certe non videntur imputari: vt C. ad Treb. l. iubemus. in fin. quæ est contra. Sol. secundum quosdam ibi loquitur in liberis primi gradus: hic in vlterioribus. Nam & in aliis est inter

tens, querelam inofficiosi instituet: vel ab intestato [a] citra edicti [b] pœnam habeat hereditatem.

Datum causa conditionis implendæ, in legitimam imputatur, & querelam excludit. Bartolus.

Si conditioni parēre testator heredem iussit [c] in persona filij vel alterius qui eandē querelam mouere potest, & sciens is accepit: vidēdum ne ab inofficiosi querela excludatur. [d] adgnouit enim iudicium. Idem est [e] & si legatarius ei vel statuliber dedit. Et potest dici excludi [f] eum, maximè [g] si heredem ei iussērat dare. Ceterum si legatarium, nūquid semel natā inofficiosi querelam nō perimat legatarij oblatio? Cur ergo in hede absolutè diximus (Quoniam [h] ante aditam hereditatē nec nascitur querela. [i] Ego euentum [k] puto sequendum in hac re: vt si fortè antequā [l] iudicium moueatur, oblatio ei fiat eius quod relictū [m] est, quasi ex voluntate testatoris oblato eo satis ei factum videatur [n].

Grauatus de restituendo post certum tempus fructus medij temporis sibi in legitimam computet. Bartolus.

Vnde si quis [o] fuit institutus fortè ex semisse, cum ei sextans ex substantia testatoris deberetur, [p] & rogatus esset post certum temporis restituere hereditatem: meritò dicendum est nullum iudicium [q] mouere: cum debitam portionem & eius fructus habere possit. fructus enim solere in Falcidiam [r] imputari non est incognitū. Ergo [s] & si ab initio [t] ex semisse heres institutus rogetur post decennium restituere hereditatē, nihil habet quod queratur: quoniā facilè potest debitam portionem eiusq; fructus medio tempore cogere.

Potest quis eligere vtrum dicat nullum vel inofficiosum. Bartolus. B

Si quis & irritū [u] dicat testamentum vel ruptum, & inofficiosum: cōditio [x] ei deferri debet vtrum prius mouere [y] volet.

Ius rescindēs potest in modū contradictionis proponi. Bartolus.

Si filius exheredatus in possessione sit hereditatis, scriptus quidem heres petet hereditatem: [z] filius verò in modū contradictionis [a] querelā indicat: quemadmodū ageret si non possideret, sed peteret.

Quod aufertur ab indigno, applicatur fisco. Item indignus est cōtra quem præsentem sententia in querela profertur. Bart. C

Meminisse autem oportebit eum qui testamentū inofficiosum improbè dixit, & non obtinuit [b]: id quod in testamento accepit, perderet [c], & id fisco vindicari, quasi indigno ablatum. [d]

Sed ei demum aufertur quod testamento datum est, qui vsque ad sententiam iudicium lite improba perseuerauit. Ceterum si ab initio [t] lis improbata non fuit, quia nec ipsi aufertur quod ei datum est. Et ideo si quis ab intestato petat, & ante sententiam moriatur, transmittit hereditatem ad heredem suum. Quod si ante litem contestatam, nihil transmittit. Quod si post litem contestatam, sed ante sententiam, transmittit, si modo ipse vicisset. Quod si ante sententiam moriatur, nihil transmittit. Quod si post

a *Desiit.* parcitur pœnitenti: vt hic, & ff. de eo. quod cert. lo. l. fi. & §. quod me. cau. l. si cum ex. §. j. & de pub. hoc edicto & ff. rem ra. habe. amplius argu. contra ff. de ædil. edict. l. quis sit fugitiuus. in princ. & ff. de fur. l. qui ea mẽte. & infra vi bono. rap. l. pen. APPITIO. Dic verum esse quando pœnitet ante consummatũ delictum: vt hic. secus si post consummatum: vt in legibus contrariis supra alle. Pau.

b *Quod accepit.* quia non perseuerauit in lite improba, vt dicunt: vel quia magis propter absentiam videtur perdidisse, quam quia habeat malam causam: vt infra de euic. si ideo. & facit ff. de repu. l. fin. in fin. & quod no. ff. de iu. fisci. l. senatus. §. senatus.

c *Iniuria.* cui scilicet restituere debet. Ac.

d *Institutus.* scilicet si liuis. Accursius.

e *Non obtinuit.* i. succubuit. Sed quomodo etiam fuit admissus cũ fuerit institutus? Respon. vt dixi supra e. l. §. quoniam autem quarta. in illa glo. scilicet quem habet, &c. scilicet quia cum fuit rogatus, fuit ei datus substitutus, propter hoc quòd timebatur ne etiam ille fideicommissarius nollet. vnde tacite intelligitur repetitum: vt ff. de lega. j. licet. si ergo omittat & accipiat substitutus, licet non habeat effectum substitutio: tamẽ cõuenitur querela quæ datur contra eum qui possidet pro herede, vel pro possessore: & si succubuit, perdat Falcidiã. sed nõne perdidit omittendo? Resp. non: ideo quia omnino omittebat, vt alia via caperet: sicut qui omittit ex testamento vt habeat ab intestato.

f *Falcidiæ.* s. Trebellianicæ. vel dic etiam iure naturæ: pars autem restituenda non perditur: quia non debet per eum aliis iniqua conditio afferri. Sed quæro hic, an filius possit habere duas quartas, & Trebellianicam, & debitam iure naturæ? Resp. si purè rogatus est de restituendo, non puto quòd vtranque habeat: quia quod capit statim per Trebellianicam, imputatur in eam quam debet habere iure naturæ: cum institutus sit, & aliquid possit habere iure institutionis: vt infra proxi. §. Idem multo magis si detrahat quartã iure institutionis: vt ff. proxi. §. Si autem rogatus sit si decedat sine liberis: statim filio primi gradus consulitur in quarta, vel hodie in triente: & in residuo tenet fideicommissum, de quo detrahet existente conditione quartam. nec enim quartam habet statim rogatus: tum quia pendet conditio, tum quia præmori potest fideicommissarius: vt C. ad Treb. iubemus. si in diem certum sit rogatus, fortè idem est quod esset si sub conditione: quia loco additionis est restitutio, vt sic, & tunc quartam detrahat. & pro hoc est extra de testa. Rainutius. licet sit arg. contra in authen. de here. & Fal. §. si quis autem non implens. col. j. & no. de his. C. ad l. Falci. l. quanquam. Accursius.

g *Ex personis.* veluti nepos ab auo paterno, vel materno, si filius exierit de potestate aui: vt insti. de adop. §. sed hodie.

h *Concedendam.* non quasi ex defuncti volũtate, sed quasi ex constitutionis necessitate: vt supra de adop. l. si adrogator.

i *Contra testamentum.* s. totum: alioquin si pro parte, valent libertates etiã in totum: vt C. eo. cũ duobus. & dic vt ibi. Azo.

k *Ipso iure.* sit hic ius ex sententia. vt ff. eo. eum qui. §. fin. sic in causa filiationis: vt ff. de li. ag. l. j. in fi. & l. ij. Sic & in causa ingenuitatis: vt supra de sta. ho. ingenuum. Argu. contra infra. cod. l. qui repudiantis. in fi. & dic vt ibi.

l *Erit.* nisi sit colluſum: vt ff. de le. j. si seruus plurib. §. pen. Ac.

m *Contendit.* vt quia sit de cognatis lineæ inferioris vel superioris, vel filius emancipatus, cui non sunt heredes, sed bonorum possessores: vt insti. de bon. poss. §. quos autem. Sed hic quomodo? Respond. egit filius, nec tamen bona vult: vel nec inferioris vel superioris: vel filius emancipatus vel cognatus quem nemo repulit.

n *Non valent.* l. directę. nam fideicom. sed vt ff. l. proxi. Item hoc in seruis defuncti. secus si heredis: vt infra eod. si sub hac. quę est contra. Sed videntur omnes valere, & lega-ta: vt ff. de excep. rei iu. d. l. j. Sol. potest dici aliud in inofficioso testamẽto: aliud in rupto, vel irrito, vel iniusto, id est non solenni: vt ibi. nam & in alio differunt: vt infra eo. Tutia. vel distingue quo agente dicatur iniustum: vt si agente herede, id est illo, obtineat quod hic dicitur. si legatario quod ibi. Vel ibi collusio heredis adfuit, hic contra: & nititur æquitate media so. scilicet proxi. præcedẽte cum ius omnium legatorum pendeat ab herede: sed non econtra: vt infra de pigno. si superatus. vbi etiam aliæ duæ solutiones sunt. Azo. Item contra ff. de leg. præstan. l. virilis §. si adierit. Sol. plus facit querela quam contra tabu. vt dices. ff. eo filio. Vel dic, pro parte fuit adita. Vel dic vt ibi: hodie vero ex causa præteritionis vel exheredationis &c. vt C. de lib. præte. vel ex hered. authen. ex causa. & sic corrigitur quod hic dicitur. vel dic vt ibi. Accursius.

o *Repetuntur,* condict. inde. vt ff. de conditio. inde. l. iij.

p *Qui soluit.* si de suo soluit.

q *Obtinuit.* si de hereditate soluit.

r *Repetuntur.* ab eo qui obtinuit. nam qui soluit, habet directam. Azo.

s *Ferè autem.* ideo fere dicit, quia si scriptus de suo soluit ante motam controuersiam, ipse repetet, & non qui obtinuit. alioquin imputabitur ei si postea soluat: vel ideo, quia si scriptus heres cautionẽ interposuisset cuncta hereditate legata reddi, & de hereditate soluta ipse repeteret: vt ff. ad l. Fal. dolo.

t *Cæptum est.* sed quæ est ratio huius distinctionis ante quinquennium, vel post quinquennium? Resp. quia vbi post quinquennium dicitur inofficiosum: non contingit illud, nisi ex causa magna restitutionis, vel quasi dispensationis: vt hic subiicit, & C. in qui. cau. in integr. rest. non est necesse. l. ij alias nõ vt C. e. si quis filium. in fi. sed restitutio vel dispensatio contra libertatem, locum habere non potest, scilicet iam competentem: vt ff. de mino. si ex causa. in fi. at ante quinquennium suo iure communi. vnde aliud est: vt supra de mino. l. verum: §. quòd si minor. Item contra C. de peti. here. l. fi. §. fin. quia ibi dicit, post annum. Sol. ibi in peti. here. cum testamentum nullum, non annullandum, dicitur. Item & aliud cõtra eos seruos inducitur.

u *Sed autem. Libertates.* scilicet directæ.

x *Non competunt.* idẽ si ex falso testamẽto vel codicillo libertas fuerit postea præsita, secundum quosdam. sed tu dic. si ex testamẽto falso, ipso iure nõ valẽt: vt C. de peti. here. l. fi. & pe. in fi. Si verò ex codicillis falsis, tũc est idem quod hic: vt ff. de manu. test. l. cũ ex falsis. quia à domino, id est herede sunt manumissi,

---

Testatore intra quinquennium. Modestinus libro singulari de inofficioso Testamento.

Si autẽ intra quinquennium egerit, libertates u nõ cõpetũt x: sed Paulus ait, præsta cedendam h.

Rescisso testamento non debentur legata vel libertates: & soluta repetuntur: sed libertates debentur si post quinquennium agatur: vel etiam ante, si sunt directæ relictæ: sed pretium pro eis præstabitur. h. d. cum l. seq. Bart.

Si ex causa de inofficio si cognouerit iudex, & pronuntiauerit cõtra testamentum, nec fuerit prouocatum, ipso iure k rescissum est, & suus heres erit l secundum quem iudicatum est, & bonorum possessor si hoc se contendit m: & libertates ipso iure non valent, n nec legata debentur: sed soluta repetuntur o aut ab eo qui soluit p, aut ab eo qui obtinuit q. & hæc vtili actione repetuntur r. Ferè s autem si antè cõtrouersiã motam soluta sunt: qui obtinuit, repetit. & ita diuus Hadrianus & diuus Pius rescripserunt. Planè si post quinquennium inofficiosum dici cœptum est t ex magna & iusta causa, libertates non esse reuocandas quæ competierunt, vel præstitæ sunt, sed viginti aureos à singulis præstandos victori.

IX. MODESTINVS libro singulari de inofficioso Testamento.

Si autẽ intra quinquennium egerit, libertates u nõ cõpetũt x: sed Paulus ait, præsta

manumisi, vel legatario dati vt manumittat.

a *Fideicommissas.* secus in directis si ante quinquennium dicatur inofficiosum. vt s. l. proxi. in fi. & est ratio, vt dicunt, quia fideicommissariæ duplici auctoritate nituntur, id est herede & testatore: directæ solo defuncto. Item not. quod hodie nihil præstatur: quia ex causa præteritionis, &c. vt dixi supra l. proxi. in fi. magnæ glo. scilicet directæ.

S *1 pars.* CASVS. Exheredatus fui à patre meo: & cum vellẽ agere querela inoffi. delegati sunt quatuor iudices inter me & heredem institutũ: duo dederunt sententiam pro me: alij duo pro extraneo instituto. Dicitur hic quòd sententia illorum valet, qui iudicit pro testamẽto nisi, &c. (ILLVD.) Filius exheredat⁹ percepit legatum sibi ab herede instituto relictũ. Dicitur hic quod talis filius nõ ager amplius querela, nisi esset alias restituturus. Viuianus.

b *Spectauit.* & dic quod pares erant partes, alias staretur maiori parti: vt supra de arbit. item. §. fin. & l. seq. & infra. de re. iu. l. uo ex tribus. Idem seruatur in causa libertatis: vt infra de re iud. l. inter pares. & infra de reg. iur. l. in ambiguis.

c *Iniquè.* id est per gratiam, vel per sordes: quo casu non valet ipso iure: vt C. quando prouo. non est necess. l. venales. Vel melius dic inique, id est contra ius litigatoris. & sic tenet sententia: si tamen in causa appellationis hoc probetur vel seruabitur ius cõmune si sint delegati, et tm pendenti: si ordinarij, pro reo: vt infra de re iudi. l. duo. & l. inter pares. Accursius.

d *Administrauit.* ex necessitate: quia de hoc testator eum rogauit. Nam non videtur quisquam &c. vt infra de reg. iur. nõ videtur quisquam.

ETiam. ¶ CASVS. Filius exheredatus egit querela, succubuit: non perdet dona. quam habuit à patre suo: si pater dedit pro filia dotem, illa dos non reuocatur. Viuianus.

e *Obtinuerit* id est succubuerit. Et sic negatiua in affirmatiuam resoluitur: vt §. eod. Papinianus. §. meminisse. sic contra §. de dolo. l. non debet. in fi.

f *Perfecisse.* fuerat ergo emancipatus: aliàs non posset perfectè donare.

g *Infirmari.* quia non pendent ex testamento. sic & in dona. causa mor. eadem ratione: vt infra de his qui, vt indig. post legatum. §. qui mortis. & hoc nisi sit testamento confirmata arg. infr. de bo. lib. l. si vero. §. pen infra de contra tab. sub conditione. § fin Sed H contra dicit quod lex illa, post legatum. loquitur in eo genere donationis quæ fuit facta vt non reuocetur. cum sint duo genera: vt infra de dona. cau mor. l. ij & l. seq. natus §. mortis.

h *Partem.* quia pro parte egit querela filia dotata à patre viuo filio suo. Accursius.

NEC. ¶ CASVS. Pater exheredauit filium, & legauit seruo filii. x. filius agnouit illud legatum. quæritur an filius repellatur à querela? Et dicitur quòd sic. Ratio, quia nihil interest &cæt. Vnde si pater meus me exheredauit, & seruum meum instituit: si ego eum manumittam, non agam querela. (SI CVM.) Titius testamentum fecit, & filium exheredauit: & extraneum instituit: cui filio exheredato legatum in testamento reliquit: postea fecit codicillos, in quibus tale legatum filio ademit. egit filius iste ad habendum legatum, & succubuit: & ideo nihilominus potest iste filius intentare querelã inofficiosi. (FILIVS.) Eram emancipatus à patre meo, & ego & Titius x. illi patri meo debebamus insolidũ. pater meus fecit testamentum, & me exheredauit: & Titio liberationem legauit: & sic fui ego per consequens liberatus. Dicitur hic quod non ideo videor agnoscere iudicium defuncti patris mei: & ideo potero agere querela. Viuianus.

i *Præscriptione.* id est, exceptione.

k *Summouebitur.* quia iudicium defuncti comprobauit: & idem est cum quis sibi aut filio aut seruo adscribit: nam æqualiter punitur: vt infra ad legem Cor. de Falcid. l. de eo. & infra si quis omis. caus. testamen. leg. j. §. parui. Differt tamen alibi: quia petita contra tabulas legata dantur liberis, non autem seruis: vt infra de lega. j. l. iij §. j. & C. de bon. posses. contra tabu. l. j. Item differt an fiat directo: vel per obliquum: vt infra eo. l. fin. & vt dixmus infra de inter. act. si defensor. §. illud. Item nota tacite quẽ suo iuri renuntiare: vt supra eo. si pars. § fina. & infra de leg. commis. l. penult. & C. de pac. inter emp. l. commissoriæ. Accursius.

XII. IDEM libro singulari de Præscriptionibus.

NIhil interest, sibi relictum legatum filius exheredatus agnouerit, an filio seruóve relictum consecutus sit. vtrubique enim præscriptione summouebitur. k Quin etiam si idem l instituerit seruum m prius quàm adire hereditatem tuberet, manumiserit, vt ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque fraudulẽto n consilio fecerit: summouebitur o ab actione.

Si à statulibero p exheredatus pecuniam petere cœperit q, videri adgnouisse parentis iudicium.

Petitio sine effectu, non remouet filium à querela. Bartolus.

Si cum filius ademptum r legatũ s instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querelam: præscriptione remouendus non est. Quamuis enim agendo testamentum cõprobauerit t: tamen est aliquid quod testatoris vitio reputetur, vt meritò repellendus non sit u.

Quod alicui per consequentiam queritur absque facto suo, eum non remouet à querela. Bartolus.

Filius testatoris qui cũ Titio eiusdẽ pecuniæ reus x fuerat y, liberatione Titio legata, per acceptilationem Titij liberatus, z ab actione inofficiosi non summouebitur. a

1 *Idem.* filius.

m *Seruum.* suum.

n *Fraudulento.* ob hoc scilicet vt fraudaret legatarios & fideicommissarios. Accursius.

o *Summouebitur.* argumen. ex prædictis quòd eligendo vnum contrariorum, alij renunciare videtur. sic supra de minor. l. si filius. & infra de contra tabu. l. iij. §. fin. arg. contra infra de leg. ij. l. debitor. §. seruo. & infra. de le. præst. l. iij. sic infra de condict. inde. in summa. §. sed & agere. Accursius.

p *Si à statu libero.* & sic manumisso exheredato pecuniam daret: non dicas quòd fuerit rogatus per fideicommissum dare pecuniam: quia sic stare non posset: vt infra de lega. j. l. planè ij. in fin. & l. seq.

q *Cœperit.* & consecutus fuerit. Hugo.

r *Si cum filius ademptum.* scilicet in codicillis.

s *Legatum.* scilicet in testamento, quod fieri potest: vt instit. de adimen. leg. §. j.

t *Comprobauerit.* id est comprobasse videtur.

v *Non sit.* sic supra eodem. Papinianus. §. quoniam ibi, cum agitur. &c.

x *Reus.* id est debitor ex causa mutui.

y *Fuerat.* scilicet patri: quia emancipatus erat.

z *Liberatur.* nam vno reorum per acceptilationem liberato, & alius per consequens admittitur: vt infra de noua. §. rem. §. fin.

a *Non submouebitur.* quia non directo, sed per obliquum lucratur: vt infra eodem l. si is. §. si heres. alias contra: vt supra ea. lega. j. respond. ADDITIO, solus

Solue secundū Bar. quòd hic cōsecutus est per consequentiā absq; aliquo suo facto. ibi verò interuenit factū suū propriū.

Titia. {Casvs.} Titia habebat duas filias & filium: vnā de filiabus instituit, & filium exheredauit: vel instituit, & aliam filiam exheredauit: & legata reliquit filio. & sic cauit: quę dari fierive iussi, dari fierive volo, & si non valeat iure test. volo vt valeat ab intest. ex heredata filia egit, & obtinuit pro parte sua. an legata repetita ab intestato debeantur ex parte euicta, quæritur. Huic quæstio. non respon. Scæuola: sed alij, scilicet si quæratur, an si is qui testamentum fecisset, cauisset vt si legata relicta in testamēto suo non valeant iure testamenti, quod præstarentur ab intestato, an possit sic fideicommittere? Respond. quod sic. Paulus reprehendit eum quare non respon. ad propositam quæstionem. Dicit ergo quòd fideicom. sic relicta non debentur, quasi à demente relicta. Viuiano exheredato, vel præterito, vel etiā instituto: & tunc dicitur legatum, id est prælegatum.

Coniunge l. 88. §. vlt. de lega. 2. Duar.

Rupto testamento per querēlam non debentur legata ex vigore repetitionis facte ab intestato. Bartolus.

XIII. Scævola libro tertio Responsorum

TItia* filiam heredem instituit: filio[a] legatum dedit: eodem testamento ita cauit: *Ea omnia quæ supra dari fieri iussi, ea dari fieri volo ab omni herede bonorúmve possessore qui mihi erit etiam iure intestato.* * *Item quæ dari iussero*: [b] *ea vti dentur fiantq;, fidei eius*[c] *committo.* Quæsitum est, si soror[d] centumuirali[e] * iudicio obtinuerit, an fideicommissa ex capite[f] suprascripto debeantur. [Respondi] si hoc quæratur, an iure eorum quos quis sibi ab intestato heredes, bonorúmve possessores successuros credat, fidei committere possit. Respondi posse. Paulus notat. § Probat autem nec fideicommissa ab intestato data deberi, quasi à demente.[h]

* intestati.

Apud centumuiros de hoc iudicio solitū fuisse agi apparet ex l. qui repudiauit §. ex l. vlt. C. de lib. præter. ex Ciceronē 1. de Oratore, cū mit, in centūuiralibus iudicijs testamentorū ruptorū aut ratorū versari. Ex Valer. li. 7. ca. 7. & 8. ex Plī. li. 5. epistō. & 6. Vnde Duarenus meritò emendabat inscriptionem. li. 7. 28. & §1. huius ti. legebatq; nō septēuiralibus sed centumuiralibus. Eodē quoque modo iudicem iuris consultorum emēdandum putō. L. R.

In successione contra testamentum filiorum causa est potior quàm causa parentū, quibus exclusis parētes admittūtur: licet turbato ordine eis successio debeatur. Bar.

XIIII. Papinianvs libro quinto Quæstionum.

PAter filiū emancipauit, & nepotē ex eo retinuit, emācipatus suscepto postea filio, duobus[i] exheredatis, patre præterito, vita decessit[k]. In quæstione[l] de inofficiosi testamenti *, præcedēte causa filiorum patris intētio adhuc pendet. Quòd si contra filios iudicetur, pater ad querelam[m] vocatur †, & suā intentionem implere potest:

XV. Idem libro quartodecimo Quæstionum.

NAm & si parentibus nō debeatur filiorum hereditas propter votum parentium[n], & naturalem erga filios charitatem: turbato tamen ordine[o] mortalitatis, nō minus parentibus quàm liberis piè relinqui debet.

Qui à lite mota desistit, querelam non transmittit. Bartolus.

Heredi eius qui post litē de inofficioso præparatā mutata voluntate[p] decessit, non datur de inofficioso querela. nō enim sufficit litē instituere, si non in ea perseueret.[q]

Potest quis testamentū pro parte rescindere, alia parte valida remanente h. d. vel bre uius. Ex postfacto potest quis decedere pro parte testatus, & pro parte intestatus. Bar.

Filius qui de inofficiosi actione aduersus duos heredes expertus, diuersas sententias iudicum tulit, & vnum vicit, ab altero superatus[r] est: & debitores[s] conuenire, & ipse à creditoribus conueniri pro parte[t] po-

a Filio. exheredato,

b Dari iussero. scilicet, in futurum.

c Eius. qui erit heres etiam ab intestato.

d Si soror. s. Titię quę etiā agit cōtra filiā Titię, quę est turpis persona, secundū quosdā. quod non placet. Vel dic sororinstitutę quę potest agere: vt infra eo. mater.

e Centumuirali iudicio. id est petitione hereditatis, quæ à centumuiris est facta: vt C. de peti. here. l. fi. in prin. & hoc perlata querela.

f Capite id est repetitione facta ab intestato.

g Notat. s. reprehēdendo Scæuolā. quia nō respōdit quæstioni, & ipse soluit. sed in quo differt dictū Scæuolæ à dicto Pauli? Resp. dictū Scæuolæ quando alio modo rumpitur, vel nō valet testamentum: sed Pauli quando rumpitur per querelam.

h Quasi à demente. vt hic, & ī. de le. iij. l patronus liberto. §. fi. & ī. eo. l ij. & ī. eo. qui repudiantis. §. cū cōtra testamentū. secus si aliter pronuntietur iniustum: quia tunc ab intestato data valent vt C. de fideicom. l. ea quam. & ī. ad Trebel. si patroni §. fi. quæ sunt contra. nam quā do inofficiosum, persona testantis deficit: aliàs alia accidentia. Accursius.

PAter. {Casvs. Habebam patrē & etiā filium: & sic pater meus me emancipauit: & filiū meum qui est nepos suus, retinuit in potestate. postea habui aliū filiū post hoc feci testamentum, & ambos filios meos exheredaui, & etiā patrē meū prætериui. Dicitur hic quòd primo agent filij mei: secundo loco pater meus aget. nec est mirum si pater succedit filio: quod est quando ordo turbatur. & h. d. hæc lex cum prin. l. seq. quæ continuatur cum ista. {Herēdi.} Filio exheredato agente, postea liti renunciante, si decedat, an transmittat querelam ad heredē suum, quæritur. Et resp. quòd nō {Filivs.} Habebā duos filios: vnū institui, & aliū exheredaui, & extraneū instituui: egit exheredatus contra extraneum, & obtinuit, an debitores conuenire possit, & à creditoribus cōueniri, & ad iudiciū diuisorū cum fratre peruenire possit? Et resp. quòd sic: nec obstabit quòd pater partim decesserit intestatus, & partim testatus: quia hoc non est absurdum: licet aliud esset si quis filium in vno semisse instituisset: nec in alio. Viuianus.

i Duobus. filiis suis. vno. s. in potestate aui retento, altero nato post ea.

k Decessit. scilicet filius emancipatus.

l In quæstione. si quæratur cui datur querela prius.

m Ad querelam. sed cum in subsidiū datur querela: vt inst. eo. tam autem. & ī. eo. qui de inofficioso. & ad Carbo. l. j. §. generaliter & huic datur contra tabul. vt ī. si à pa. quis fue. ma. l. j. quomodo hanc querelam habet? Resp. querelam. i. contra tab. bo. pos. secus si esset filius exheredatus. vt ī. e. l. j. secūdum Azo. Sed si querela ageret, posset repelli: quia alij eum præcedūt. sed Al. dixit patri præterito contra testamentū filij dari querelā inofficiosi testamenti: vt hic, vnà cum contra tab. sed filio emancipato contra testamentum patris non dari querelam inofficiosi testamenti: vt ī. eo. si proponas. sed secundum eum cū facit defunctum intestatum: nunquid filij iam exclusi in querela ab intestato admittantur? Resp. Al. sic arg. proe. ī. eo. l. postumus. §. si quis ex his. Bul. tamē contra. & pro eo. ī. e. & qui repudiantis. j. ref. sed certe secundum Al. aliud est quādo repudiauit, vt nunquam ad eum redeat qui repudiauit, licet alter in totum obtineat: & aliud quando per sententiam fuit exclusus. Item pro eo. ī. eo l. si non mortis. §. si quis. sed ibi non in totum testamentum fuit irritum. Sed secundum nos qui dicimus dari contra tab. non habet locum hæc quæstio, cum non fiat omnino intestatus: vt ī. e. filio, in fi. Item no. hic non interesse quem non habere filios: an tales, qui à querela excluduntur: sic insti. de succes. li. §. sed nostra. & in auth. de nup. §. quoniam infirmas. col. iij. Sed an post patrem admittatur auus, & proauus? Respon, secundū Azo, & est ratio: quia non habuit necesse eos instituere: sed patrē sic: cum esset eodem gradu, quo filij: vt ī. de iniusto testam. l. si quis filio exheredato. in prin. licet filij sint potiores: vt hic dicit, præcedēte &c. & in aut. de here. ab intest. §. j. co. ix. & inst. de her. qua. & diffe. §. sui. & idem est in filio & nepote, si filius tempore mortis præcessit. nam nepos suo iure non potest habere querelam: sed patris sui, & ita intelligendum est quod dicitur ī. eo. l. si is. & C. eo. l. si quis filium. quæ dicunt neporem habere querelam: sed dici potest secundum H. contra, vt & auus, & proauus, & nepos successiue admittantur, etiam suo iure: vt ī. eo. si is. in prin. & l. si non mortis. §. fi. & sic intelligebat. C. eo. si quis filium. §. sed nos &c.

n Nam & si. Votum parentum. Votum parentum est, vt liberi eis succedant, & non ipsi liberis, & vt eis acquirāt: vt C. de legitimi. here. l. de emancipatis. & ī. vnde li. l. scripto. in fin. & ī. de bo. dam. l. fi. in prin. & infra de bo. lib. l. pen.

o Tamen ordine. Ordo est, vt prius moriatur pater quàm filius. cum ergo aliter contingit, turbatur ordo. vnde Bulg. cū decessisset filius eius, inquit: Ordine turbato succedis Bulgaro nato. Item nota hic quòd vna ratio vincit duas, scilicet pietas vincit votum, & charitatem: quia potior est. aliàs plures vincunt vnam: vt in auth. de consang. & vteri. fra. §. fina. colla. vj. Accursius.

p Voluntate. quia renuntiauit: vt argu. ī. eo. Papinianus. §. ij.

q Perseueret. Dic argumen. vt infra de in rem ver. si pro patre. §. versum.

r Superatus est. quia vnus erat filius defuncti, alterno: vel quia vnus probauit de ingratitudine, alter non. sic. ī. eo. circa.

s Debitores. nunc respondet.

t Pro parte. Quid de legatis? Respon. heres qui obtinuit partem.

tem, præstabit si sunt diuidua: aliàs verò totũ vel æstimationem partis: vt ĵ. de leg. ij. cum filius. j. respon. filius verò nihil: vt ĵ. eo. Papinianus. §. fi. & ĵ. eo. l. qui repudiantis. §. fi.

a *Pro parte.* ideo pars &c.

b *In testamento.* i. apud institutum in testamento: licet diuerso iure sint heredes.

c *Videri.* scilicet ex post facto, aliàs contra: vt instit. de here. instit. §. hereditas. versic. neque enim. hic autem in nulla parte decessit intestatus ab initio.

Filius. } CASVS. Titia duos filios habebat, & vnam filiam. decessit vno filio instituto, & altero exheredato vnà cum sorore. filius ex heredat' querelam mouit. & obtinuit. quæritur vtrũ sorori exheredatæ prosit querelam non moventi? Et respo. quod non: vnde filius ille qui obtinuit, non tenebitur hic communicare illi sorori quod cõsecutus fuit. {CONTRA.} Filius emancipatus patrem præteriit: filiam suam exheredauit: extraneum instituit. pater petit bo. pos. contra tabu. & obtinuit: filia nihilominus vult agere. quæritur an sit audienda. Et respond. quòd ĩc: nec valet quod pater fecit: quia in lite patris solum querebatur an esset præteritus: non an inofficiosum esset testamentum. vnde filiæ agenti vniuersa hereditas restituetur. Vivianus.

Si vnus ex filiis pro parte sua querelam intentauit, alteri tacenti non prodest. Bartolus.

XVI. IDEM libro secundo Responsorum.

FIlio [d] qui de inofficioso matris testamento contra fratrem institutum de parte [e] ante egit, & obtinuit: filia quæ non egit, aut non obtinuit, in hereditate legitima fratri non concurrit.

Pater qui contra tabulas querelam indebitè intentauit, vincentibus filiis in querela, hereditatem & fructus restituere tenetur. Bartolus.

Contra [f] tabulas [g] filij [h] possessionem [i] iure manumissionis [k] pater accepit, & bonorum possessionem adeptus est: postea filia defuncti, quam ipse [l] exheredauerat, quæstionem inofficiosi testamenti rectè pertulit [m], possessio quam pater [n] accepit, ad irritum recidit. nam [o] priore iudicio de iure patris [p], non de iure testamẽti [q] quæsitum est: & ideo vniuersam hereditatem filiæ cum fructibus [r] restitui necesse est.

Qui non admittitur nec admitti speratur ad partem, non facit partem: secus si speratur admitti. Bartolus.

XVII. PAVLVS libro secundo Quæstionum.

QVi repudiantis animo non venit [s] ad accusationem inofficiosi testamenti, partem non facit [t] iis qui eandem querelam mouerevolunt. Vnde [u] si de inofficioso testamento patris alter ex liberis exheredatis ageret [x]: quia rescisso testamento alter quoque ad successionem ab intestato vocatur, & ideo vniuersam hereditatem non rectè vindicasse [y]: hic si obtinuerit, vteretur rei iudicatæ [z] auctoritate: & ipsa si de iure ciuili. sic expugnat contra tab. vt argu. in fra de bon. possess. contra tabul. filium quem. §. sed quemadmodum. & instit de leg. ag. ture. in fin. & hic dicitur. Item alia ratio, quia cum edictalis bo. possessi. nihil faciat patri auo præcedente: ergo nec decretalis: vt C. quo. bo. l. j. Alij dicunt non per querelam admitti filiam, sed prætoris auxilio.

d *Fitio* scilicet testatricis. Azo. & dic quòd duo erant fratres vnus institutus, & alter exheredatus, vel præteritus: & vna soror similiter exheredata, vel præterita. & regitur hæc dictio, filio, à verbo concurrit. & constructio incipit, filia &c.

e *De parte.* scilicet sua tantum: vt infra si pars hered. pe. l. j. §. si ego. & infra fami. erciscun. Lucius. & sic soror non aufert ei quicquam: vt hic, & argumen. C. depos. i. l. fina. secus si in totum: quia nemo eum repulisset: vt infra eo. l. mater. Accursius.

f *Contra.* prima casus positio est: [a] filius emancipatus patrem præteriit: filiam exheredauit. pater primo egit contra tabulas, cum debuit differre post filiam. filia postea egit querela, & obtinuit. rumpit quidem testamentum quod non erat ruptum per contra tabulas patris. habebit filia omnia bona cum fructibus. Secundo pone casum, quòd pater filiũ emancipatum præteriit: filiam exheredauit. filius egit contra tabulas, & obtinuit. filia postea potest agere querela, & rumpit testamentum quod non erat ruptum per contra tab. fratris. & habebit omnia bona: sed dimidium dabit fratri succedenti cum ea ab intestato.

g *Tabulas.* hic. §. duas habet literas: & sic duobus modis aptatur casus.

h *Filij.* quidam habent, filij. hæc bona. alij, filius.

i *Possessionem.* hæc est litera Pis. secundum primam lecturam, prout habes, filij, scilicet iure manumissionis pater accepit bonorum possessionem &c. Sed secundum aliam, scilicet filius, non debet hic esse hæc lectura Pis.

k *Manumissionis.* id est emancipationis. Accur.

l *Quam ipse.* scilicet defunctus.

m *Pertulit.* si autem non proferret, pater iure videtur egisse: vt infra eod. si non mortis. §. fina. & C. qui admit. ad bon. pos. l. fina. in fin. & infra de bo. lib. si filius qui patri. §. cum filius. Sed si pater primò petiit contra tabulas, ergo rumpit testamẽtũ: vt ĵ. de leg. præstan. l. j. in princip. & C. de col. l. vt liberis. ergo amplius per querelã rumpi non potest: vt infra de iniu. test. nam & si Respon. testamentũ est de iure ciuili. & bo. pos. de iure prætorio, quod non expugnat ius ciuile querela, cum

n *Quam Pater.* aliàs pater, alias frater.

o *Nam.* bene dico recte egit filia. nam &c.

p *De iure patris.* aliàs patris: scilicet an pater, & an præteritus sit. aliàs, fratris.

q *De iure testamenti.* an esset inofficiosum: quod modo dicit filia. nam ad eam primò spectat. Accursius.

r *Cum fructibus.* secũdum primam literam planum est: secundum aliam dic quòd ipsa tenebitur restituere dimidiam fratri: vt infra eo. mater. Accursius.

Qvi repudiantis. {CASVS. Hæc l. vsque ad §. cum contra. ponit tres casus. Primus est: Titius decessit tribus filiis relictis exheredatis. duo egerunt querela inofficios. vnus repudiauit. dicit quòd portio illius accrescit istis duobus. vnde isti duo agent in solidum, & non pro partibus. Secundus est: si duo erant filij exheredati, & vnus agit in totum, & male. cum non debeat agere nisi pro parte: dicitur hic quod si obtineat alter qui non egit, admittitur vna cum isto qui egit. Tertius est: quòd si iste qui non egit, pendente iudicio renuncianit: dicitur hic quòd accrescit isti qui egit in totũ, & ei soli proficit. {CVM CONTRA.} Pater filium exheredauit: extraneum instituit. egit filius querela, & obinuit eo præsente, id est scripto herede tempore sententiæ: an legata & libertates ex tali testamento debeantur, quæritur. Et respon. quòd non videtur fecisse testamen. pater. Sed quid si contra testamentum præsente filio exheredato, & absente scripto herede esset pronuntiatum? in hoc casu sententia ius non facit, & legata & libertates debentur. & hanc dist. admittit constitutio duorum fratrum. Vivianus.

s *Non venit.* id est recusat venire: quia repudiauit: sic supra eo. l. etiam. Accursius.

t *Non facit.* id est non facit eos particulares, id est vt partem tantum habeant, immo totum accrescit: vt infra eod. si proponas. §. finali.

u *Vnde si.* mutat casum. supra enim repudiauit: hic non. vnde hoc modo egit vnus in totum altero non repudiante: & sic male vincit: tamen admittitur alter: vt hic, & supra eo. postumus. §. si quis ex his. Sed quid si pendente iudicio repudiat ille qui non egit? Respon. proficit ei qui vicit, victoria in totum. & hoc subiicit, hic si obti. &c. Item quid si pro parte sua tantum agit, & alter pendente lite repudiat? Respond. non nisi in sua parte datur sententia: vt argu. supra de iudi. l. non videtur.

x *Ageret.* scilicet in totum.

y *Vindicasset.* scilicet vbi alter non repudiauit. Hic, id est in hoc casu, vbi alter repudiauit, totum habebit: vt innuit, quasi centumuiri, &c.

z *Rei iudicatæ.* contra omnes qui vellent aliquid de bonis illis petere, & iure speciali: vt subiicit: quia in querela speciale est vt fiat præiudicium inter omnes, quasi hic solus fuerit filius: vt infra de leg. j. si seruus plurium. §. j. & concordat infra de contra tabulas. l. si post. §. liberi. & C. de cadu. tol. §. his ita. & infra eod. si non. §. fin. & l. si proponas. §. fina.

Quasi

†Centum uiros non eosdē fuisse qui & senatores docet ex Cicerone & Fest. Bud. in annot. ad l. vlt. C. de senato.

a *Quasi centumuiri.* id est senatores, †qui centum erant numero. vt C. de petit. here. l. fi. circa prin. qui senatores induxerūt petitionem hereditatis: vt ibi patet.

b *Testamentum.* aliàs intestatum: & aliàs testamentum. Accur.

c *Cum contra testamentum,* i. contra institutum in testamento.

d *Factionem* actiue accipe: vt insti. de here. qua. & dif. §. testamēti.

e *Respondente.* i. non veniēte ad audiēdam sententiam. Lis enim erat cōtestata: aliàs nō.

f *Non creditur.* quia magis propter absentiam heredis condemnatus videtur: vt hic j. de cuic. si ideo.

g *Petūtur.* sed à quo: ab herede non: vt infra ad l. Falci. l. in ratione. §. imperator. à legitimo nō: quia nō sunt relicta à legitimo: sed à scripto: vt C. de fideicommiss. l. ea quam. & supra eo. Titia. in fin. Sed resp. præstabuntur proposita actione in rē pro legatis contra possidentes, quando sunt relictæ res in specie: & ita rursus agitabitur quæstio querelæ opponendæ legatariis vel fideicommissariis: item seruis quibus est relicta libertas, dicentibus se liberos, contra eum qui obtinuit in querela: & ita rursus de querela cognoscetur. ex quo prima sententia non fecit ius. Vel dic petent legata legatarij ab herede instituto: vt infra de leg. j. si seruus plurium. §. si quis ante. versic. sed si subiecit delatorē. quia sua culpa litem amisit. aliud si fine: vt d. l. infra ad l. Fal. l. in ratione. §. imperator. sed à legitimo qui vicit: vt no. supra de transac. l. controuersia.

h DE *quare. Fratrū.* Seueri & Antonini. ADDITIO. Imò Marci Antonini, & L. Veri.

quasi centumuiri [a] hunc solum filium in rebus humanis esse nunc cum facerent intestatum [b] crediderint.

Sententia lata in querela, facit ius quo ad omnes si lata est contra præsentem: secus si contra absentem. Bartolus.

Cum contra testamētum [c] vt inofficiosum iudicatur, testamenti factionem [d] habuisse defunctus non creditur. Non idem probandum est si herede non respōdente, [e] secundum præsentem iudicatum sit. hoc enim casu non creditur [f] ius ex sententia iudicis fieri: & ideo libertates competunt, & legata petuntur [g].

XVIII. IDEM libro singulari de inofficioso Testamento.

DE qua re etiam constitutio extat diuorū fratrū, [h] quæ huiusmodi distinctionem admittit.

Querela non potest intentari nisi pro ea parte pro qua quis ab intestato succedere uetus est: sed si pro solido testamentum infirmaretur, à successione ab intestato non repellitur qui ex testamento adierat. hoc dicit. Diuide: Primò ponit thema & quæstionem. Secundo arguit pro filia præterita. Tertiò arguit pro filia instituta contra præteritam, secundum id quod fieri debuerit. Quartò arguit ad id secundum id quod factum est. Quintò respondet quæstioni factæ in contrarium. & responsionem suam probat. Sextò & vltimo ponit conclusionem circa premissa. Secunda ibi, respondet. Tertia ibi, sed non est. (omisso versiculo, præterea, & coniuncto versi. & ideo.) Quarta ibi præterea, (omisso versiculo, & ideo. coniuncto versiculo, cæterū.) Quinta ibi, nec enim. Sexta ibi, ex quibus. Bartolus.

XIX. IDEM libro secundo Quæstionum.

MAter decedens extranеū ex dodrante heredem instituit, filiā vnam ex quadrante: alterā præteriit. [i] hæc de inofficioso egit, [k] & obtinuit [l]. Quæro, scriptæ filiæ quomodo succurrendum sit. Respondi. [m] filia præterita id vindicare debet, quod intestata matre habitura esset. Itaque [n] dici potest, eā quæ omissa est, etiā si totā hereditatem ab intestato [o] petat, & obtineat, solā habiturā vniuersam successionē, quemad modum si altera [p] omisisset [q] legitimā hereditatem. Sed nō est admittendum, [r] vt aduersus sororem audiatur agendo de inofficioso.

Præterea dicendū est, non esse similem omittenti [s] eam quæ ex testamento [t] adiit: & ideo [u] ab extraneo semissem [x] vindicandum: & defendendum, totum semissem esse auferendum: quasi semis totus ad hanc pertineat. secūdum [y] quod non in totum testamētum infirmatur: sed pro parte intestata efficitur: [z] licet quasi furiosæ iudicium vltimum eis damnetur. [a] Cæterum si quis [b] putauerit filia obtinente totum testamentum infirmari, [c] dicendū est etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem, nec enim quæ ex testamento adiit quod putat valere, [d] repudiare legitimā hereditatē videtur, [e] quā quidē nescit sibi deferri: cū & hi qui sciant ius suū, [f] eligētes id quod putant sibi cōpetere, [g] nō amittant. quod euenit in patrono

i *Præteriit.* quod pro exheredatione valet: vt instit. de exhere. lib. §. fin.

k *Egit.* contra extraneum, & contra sororem quæ adierat: vt omnia sequentia concordent.

l *Et obtinuit.* iuste contra extraneum: sed iniuste contra sororem.

m *Respondi.* scilicet allegando. falsum est enim: vt in fi. huius l. dicitur. & not. quod nō respōdet quæstioni: sed j. respondebit. ibi, ex quibus &c.

n *Itaque.* bene infert. si enim id debet habere, & intestata matre totum esset habitura, cum altera repudiaret: ergo & hic, cum hic adeundo ex testamento, videtur repudiare ab intestato. & hoc subiicit, itaq; &c.

o *Ab intestato petat.* licet per querelam vt dicunt: nos contra vt dices infra l. proxi.

p *Altera.* quæ fuit instituta. Accur.

q *Omisisset.* scilicet verbis expressis: vt sic hæc sint paria, tacite renuntiare, & expresse. & est pro hoc tacite repudiare, vt j. de re iudi. sæpe.

r *De inofficioso.* quia suam partem tantum habet, nec illam totam: vt j. ū pars here. pe. l. j. §. si ego. aliàs secus: vt infra eod. §. is qui. §. j. quæ est contra.

s *Omittenti.* id est repudianti, licet admittatur in totum præterita de facto: & sic aliàs ratione obuiaturet.

t *Ex testamento adit.* nec enim adhuc ab intestato poterat succedere.

v *Et ideo.* quia nō ditur contra sororem in petitione hereditatis perlata querela.

x *Semissem.* sed non ne pro dodrante contra extra meum ruptum est testamentum? Dicunt quidam quòd sic. quis ergo pe-

y *Secundum quod.* quia diximus semissem tantum peti posse.

z *Efficitur.* vt infra eod. circa. Azo.

a *Damnetur.* vt supra eo. l. ij. vnde non videbatur aliquid valere: vt C. qui testa. face. pos. l. furiosum.

b *Si quis.* stultus scilicet. Azo.

c *Infirmari.* aliquo casu: qui tamen nō inuenitur. vel dic quod est quando nemo eam repulit: vt in primo casu huius l. fuit.

d *Putat valere.* scilicet inexpugnabiliter. Azo.

e *Videtur.* vt argu. infra tit. j. legitimam. & dic quæ sit legitima, vt ibi.

f *Ius suum.* scilicet se posse ab intestato succedere per contabulas.

g *Competere.* s. inexpugnabiliter. & not. hic duo. Primū, quod nō videor amittere quod habeo, quod tamē nō credo habere licet

MAter. ¶ CASVS. Berta habebat duas filias: vnam diligebat, aliam non. quam diligebat, instituit in tribus vnciis: aliam præteriit, & extraneum instituit in ix. vnciis: & mortua est Berta filia præterita egit querela contra extraneum: & in totum obtinuit. Item egit contra sororem scriptam in tribus vnciis, & obtinuit similiter in totum: & sic filia præterita totum habet. modo quæritur qualiter consulatur illi scriptæ. videtur quòd non sit ei succurrendum: quia adeundo ex testamento videtur renūtiasse here. ab intestato. ergo illa præterita totum habere debet. sed hoc est falsum: vnde consulitur filiæ scriptæ per restit. in integ. vt repellat sororem præteritam agentem querela. & illa præterita debebat agere pro sex vnciis. Sed pone quòd scripta non repellit sororem præteritam agentem querela. hoc casu dabitur scriptæ medietas hereditatis, & communicabit præterita omnia illi scriptæ. nec videtur scripta renuntiare successioni ab intestato: quia nesciebat sibi illud auxilium competere: & hoc probat per similem casum. pone libertus fecit testamentum, & præteriit patronum: & illi patrono legatum reliquit, quod ademit codicillis. si egit patronus pro legato, & sic repulsus est, potest agere contra testamentum: quia patronus non videtur renuntiare. vnde secundum prædicta, soror præterita communicabit omnia illi scriptæ. Viuianus.

quod penes extraneum remanet? Respond. nec præterita potest petere, vt hic: nec etiam instituta: quia non est ius accrescendi post aditam hereditatem de illis tribus vnciis: vt infra de vsufru. accre. l. j. §. interdum. Sed si repudiat extraneus, quid accresceret præteritæ? Respon. non: vt j. de bo. poss. sed cui patrono. Tu ergo dic vt euitetur absurditas prædicta, nō videri pro semisse vitiari testamentum perlata querela: vt s. eod. l. filio. j. respon. & ita vnus quadrans remanebit penes institutum qui ab aliquo auferri non potest.

737

licet eligam quod heredo habere, vt hic, & j. eo. eũ qui j. resc. & j. eo. l. nihil. §. pen. & j. de inter. ac. de ætate. §. ex causa. & ar. s. de pactis. si cũ te. & j. de acqui. her. l. in repudianda. & l. Claudius. & C. de fur. l. fi. §. antepe. & j. de instit. act. habebat. in fi. j. rel. Secũdo no. quòd qui scit suũ ius, eligẽdo aliud quod credidit habere, nõ amittit quod habet: vt dicitur de patrono qui accepit legatum, quod tamen erat ademptũ cõdicillis, vnde iustè erranit: vt hic, & inst. de ac. §. si quis agens. in fi. §. secus si in iure cessisset: vt j. si quid in fraud. pa. j. si patronus. in prin. Accur.

a *Ex quibus.* s. prædictis apparet, quod est infra.

b *Rescisso testamento.* scilicet in totum.

c *Adeundæ hereditatis.* s. in semissem, non enim tantũ debet habere eã partẽ, ex qua fuit instituta, sed virilẽ: vt j. de cõtra tabulas. l. nõ putauit. §. fi. & l. filium. §. & hoc sit consequens. secundum Ir. sed secũdum Io. est falsum tãtum in ea parte, qua fuit instituta: cum ex testamento adeat, non ab intestato: & quod dicitur eam debere habere virilem, verũ est, cũ ex virili vel maiori parte fuit instituta: vt. j. de le. præs. l. filiũ. §. penul. & l. is qui in potestate. §. antepe. & j. de cõtra tab. si ex duobus. §. sed illud. Tu autẽ dicere potes quòd dictũ Ir. locũ habeat quãdo instituta non adiuit: ex testamento tamẽ extraneus adiuit cõtra quẽ proposita fuit querela. Itẽ contra institutã potest proponi querela, si ipsa patiatur. nã cõtradicere potest: vt in hac. l. §. sed nõ est. licet ipse nõ adisset. nã vno adeũte nascitur querela: vt arg. cõtra. j. si quis testa. li. j. §. ante. & §. eo. Papinianus. §. si cõditioni. sed dictũ loã. quãdo ex testamẽto adiuit, locũ habet: & sic prædicta iura quę videntur cõtraria, soluũtur. & hoc placet. Vel aliud in querela, quã in cõtra tab. quia per querelã ipso iure desinit esse heres qui adiuit: & ideo in virilem succedit: sed nõ desinit esse heres per contra tab. quia nec prętor heredem facere potest. vt inst. de bo. possess. §. quos autem. quod non placet.

Qui de inofficioso.} Casvs. Pater fa. filium impuberẽ exheredauit: & extraneum instituit. ille impubes agebat querela: heres scriptus negauit eum filium defuncti. iste filius impubes petit mitti in pos. ex edic. Carb. dicitur quòd hoc casu filius meus impubes non habebit edictum Carbon. sed habebit querelam. Viuia.

d *Accipere.* hæc non datur exheredato rite: aliàs sic. Item nec instituto: nisi sit postumus, qui postea negetur filius: vt infra de Car. edicto. l. j. §. Pomponius.

e *Si verè.* alias si vere. alias si verus filius, & negaretur.

f *Heres esset.* ab intestato, & nullo obstante: hic autem obstat exheredatio. & facit j. de Carbo. edic. l. j. §. & generaliter.

g *Non patiatur.* ergo videtur quod possit agere contra debitores hereditarios: sed contra j. de Carb. edict. l. iij. §. missum. Respon. quòd non patitur præiudiciũ: quia tempora non currunt: vtẽ. de iudi. l. ij. §. contra. Vel refert an velit agere contra eum qui dicit se heredem: & tunc non potest: ne præsumptio &c. vt ibi. an aduersus alios: & tunc potest: vt hic. vel refert verum satisfecerit de rebus restituendis si apparuerit eum non esse filium: & tunc potest. aliàs non potest. vt j. de Carb. edi. sed si is. §. denique. & §. an autem. & l. penul. Vel dic, non potest nisi satisfecerit, & tunc vsque ad contestationem tantum si res sit peritura.

h *Debet.* licet probetur filius.

i *Petitionem.* per lata querela.

k *Exercere.* huius. l. ar. dicunt quidã eum intendere petitionẽ hereditatis, qui querelã proponit, sed hoc falsum est. Primo, quia institutus est heres, donec cõtra eũ pronuntietur. vt j. de vul. substi. ex facto. §. fin. ergo alius ex parte vel in solidũ heres esse nõ potest: vt j. de reg. iu. l. quod cõtra. §. j. Secũdo, quia ceteras actiones intẽdit pater inuito filio: sed querelã nõ: vt §. eo. Papinianus. j. resp. Item pro nobis est in ea. l. §. si filius. & l. postum°. §. si quis. Itẽ ille si petit hereditatẽ, ergo ex testamẽto, vel ab intestato: vt j. ti. j. l. j. ij. & iij. ex testamẽto nõ: cũ nõ sit institut°. sed nec ab intestato: quia quãdiu &c. vt j. de reiu. quãdiu. & C. cõmunia de suc. l. antequã. Itẽ petitio hereditatis datur cõtra eũ quĩ possidet pro herede putatiuo: vel pro possessore. hic autẽ verũ est esse eum heredem, ergo ea non tenetur. Si autem obiiciatur quod secundum hoc sunt duo iudicia: resic ita, scilicet querelæ, & peti. hereditatis. Vel dic quòd licet petitio sit noua actio: tamen statim mandatur executioni, quatenus de ea sit cognitum: sicut fit in actione in factum, quæ nascitur ex re iudicata. Sed cõtra videtur. C. eo. l. j. *rem ad causam ibi proponebatur querela, dicit constituit iura heredi scripto, quæ habere posideret. Ad hoc respond. quod querela sicut petitio heredi proximi. l. ex qui pro herede vel pro possessore possidet: alio tamen respectu: quia in petitione hereditatis titulus pro herede vere non est titulus: sed in querela vere quidem est titulus: quia scriptus heres vere est heres interim: sed fingitur & videtur quantum ad querelam non heres: quia non videtur destitutus &c. vt supra de in integ. restitu. l. nemo. nec videtur possessionem adeptus, &c. vt infra de acquiren. possess. l. non videtur. vtraque tamen eodẽ libello proponi potest, hoc modo peto testamentum rumpi, quia inofficiosum, & eo rupto hereditatem restitui: sicut in ff. ad ex hr. & rei vin.*

* *inofficioso.*

† *Querela introducit tra fideicommiss. dari actionem, ac si pro herede posideret. §. 1. & de inter. fis. l. de. querela vere quidem est titulus. ferre. §. fin. stius literæ. Bal. hic sumitur de. l. si ex re. §. fi. ff. de stipu. ser.*

l *Confitetur.* eum esse filium.

Evm qui.} Casvs. Pater meus instituit Titium extraneũ, & me exheredauit: volo contra Titium agere: & dolo Titij renuntiauit querelæ: quia dixit quòd mihi aliquid erat relictum in testamento: puta tertia pars here. an possim redire postea ad querelam: quæritur. & respon. quod sic. Item si heres scriptus post motam controuersiam à filio exheredato legata soluit: an repetet pendente lite inoffic. quæritur. Et respon. quòd non. quia sciens etiam indebite soluit. (Idem.) Titius extraneũ cui tenebatur instituit, & filium exheredauit. filius exheredatus egit querela: & obtinuit. an scriptus possit petere debitum? Dicitur quòd sic: & si inuicem fuerit debitum, compensare. Viuianus.

m *Actionem.* inofficiosi.

n *Deseruisse.* quia non tam paciscitur quàm decipitur. sic & supra de transact. l. qui cum tutoribus. §. fin. & supra eo. nihil. §. si cum filius.

o *Actam.* id est finitam.

p *Soluit.* legatariis, vel aliis, vel isti filio qui agit querela.

q *Sciens indebitum.* id est quòd indebitũ fieri debebat per querelam: vt hic, & j. de condic. inde. quod quis. secus si ignorãs vel titubans: vt C. de condic. inde. l. fin.

r *Non fuisset.* vt §. eo. Papinianus. §. fi. & l. qui repudiantis. §. fi.

s *Competere.* vt j. de he. vel ac. vẽ. l. ij. §. fi. & C. e. si marit°. in fi.

t *Compensationem.* si inuicem sit debitum: nisi ipse dolo fecerit. tunc enim perdit quod sibi debetur: vt j. de his qui. vt indig. heredem. & j. ad Sila. propter veneni. §. neptis.

Filius

Filium.} CASVS. Mater filium exheredauit, extraneum instituit, patri sui filij legatum reliquit. si pater agnoscat legatum, an non: an ideo minus possit nomine filij agere: quæritur. Et respon. quòd nō ideo minus: & ideo agnitio patris nō præiudicat filio. Sed quid si succumbat pater in querela, cum agit in nomine filij: nunquid auferendum est ei legatum, & applicandum fisco? Et respon. quòd non. & hoc in prima. Sed quid si filius exheredatus egit, nec perfecit, & pendente lite decessit: nunquid heres suus cui in illo testamento erat relictum legatū, possit perficere querelam inchoatam à defuncto, nec legatum amittitur? Et respon. quòd non amittet. Sed pone quòd filius egit, & pendente lite dedit se in adrogationē ei cui in testamento erat relictum legatū. si adrogator agat nomine filij adrogati: an debeat amittere legatum? Et respon. quòd non. & hoc in tertia. Viuian.

Factum patris non tollit querelam filio competentem. Et qui nomine alterius egit querelam, & succumbuit, non perdit id quod sibi relictum est. Bartolus.

XXII. TRIPHONINVS libro septimodecimo Disputationum.

FIlius[a] non impeditur quo minus inofficiosum testamentum matris accusaret, si[b] pater eius legatum ex testamento matris accipiet, vel adisset hereditatem: quanquam in eius esset potestate. [c] Nec prohiberi patrem dixi* iure filij accusare[d]. nam indignatio filij est[e]. Et quærebatur, si non obtinuisset[f] in accusando, an quod patri datum est publicaretur[g]: quoniam alij commodum[h] victoriæ parat. Et in hac causa nihil ex officio patris, sed totum de meritis[i] filij agitur: & inclinandum est, non perdere patrem sibi datum, si[k] secundum testamentum pronuntiatum fuisset. Multo magis si mihi legatum testator dedit[l], cuius de inofficioso testamento filius agens decessit me herede relicto, egoque hereditariam causam peregi[m] & victus sum: id quod mihi eo testamento relictum est, non perdam: vtique si iam defunctus agere cœperat[n]. Item si adrogaui eum qui instituerat litem de inofficioso testamento eius qui mihi legatum dedit, litémque peregero nomine filij, nec obtinuero: perdere me legatum non oportet: quia non sum indignus vt auferatur mihi à fisco id quod derelictum est: non proprio[o] nomine, sed iure cuiusdam successionis egi.

Si testamentum rumpitur per contra tabu. siue per querelam: nepos in potestate retentus filio emancipato coniungitur. Bartolus.

XXIII. PAVLVS libro singulari de inofficioso Testamento.

SI ponas * filium emancipatum præteritum, & ex eo nepotem in potestate retentum heredem institutum esse: filius[p] potest contra filium suum testatoris nepotem petere bonorum possessionem[q]: queri autem de inofficioso[r] testamento non poterit. Quod si exheredatus sit filius emancipatus, poterit queri: & ita iungetur[s] filio suo: & simul cum eo hereditatem obtinebit.

Per contractum ab exheredata cum herede factum, videtur testamentum approbari. Bartolus.

Si hereditatem ab heredibus institutis exheredati emerunt, vel res singulas, scientes eos heredes esse, aut conduxerunt prædia, aliudve quid simile fecerunt, vel soluerunt heredi quod testatori debebant[t]: iudicium defuncti adnoscere[u] videntur & à querela excluduntur.

In querela est locus iuri accrescendi. Bartolus.

Si duo sint filij exheredati, & ambo de inofficioso testamento egerunt[x], & vnus postea constituit nō agere[y]: pars eius alteri adcrescit[z]. Idémque erit & si tempore[a] exclusus sit.

Fili. tres ponit casus lex ista. Accursius.

b *Si.* id est quamuis.

c *Potestate.* s. filius.

d *Accusare.* scilicet testamentum inofficiosum. & hoc quando alius erat heres: licet patris & filij eadem persona videatur: vt C. de impu. & ali. sub. l. fin.

e *Filij est.* scilicet querela: vel melius, exheredatio.

f *Obtinuisset.* s. pater.

g *Publicaretur.* videtur quòd non: quoniam &c. vt instit. eo. §. fi tutor.

h *Alij commodum.* scilicet filio. & sic patet quòd secundum hæc iura aliquid etiam extra castrense vel quasi quæratur filio, secundum Constantinū certum est: & secundum Arcadium omnia materni generis: hodie omnia aduentitia: vt C. de bo. ma. l. j. & ij. & de bo. quæ lib. cum oportet.

i *De meritis.* an meruerit exheredari, vel non.

k *Si.* id est quamuis.

l *Dedit.* id est reliquit.

m *Peregi.* nam necesse habui hoc facere: vt C. quomodo & quando iudex. aut. qui semel. & j. de bo. lib. l. qui cum maior. §. sed si minor. & ideo dicit, magis.

n *Cœperat.* aliter enim nō transmittitur etiam hodie ad extraneū: sed ad suum sic: vt C. e. scimus. in fi. & concor. huic. §. infra de fideicom. lib. l. si filius. §. erit. & de bo. lib. l. si filius. & j. prox. ref. & j. de his qui. vt indi. post legatū. §. qui accusauit.

o *Cum non proprio.* assignat causam omnium prædictorum. & est arg. de tanquam, id est de dictione tanquā: vt dixi supra de adop. si pater. §. qui duos. Quod facit, vt si ille qui tulit sententiam, succedit iudici appellationis, possit iudicare. Itē hæc successio de qua hic dicit, est instit. de acqui. per adro.

SI *proponas.*} CASVS. Titius filiū emancipatū præteriit & nepotē, extraneo instituto, an filius possit agere querela? Et ref. quòd nō: sed petet bo. pos. cōtra tab. secus si fuisset exheredatus.} SI HEREDITATEM.} Filiū exheredauit: extraneū insti. filius noluit agere: sed her. emit ab herede scripto

---

A vel conduxit prædia hereditaria: vel quid inutiliter fecit, videtur agnoscere iudicium defuncti: & ideo nō aget querela.

{SI DVO.} Duobus filiis exheredatis, & extraneo instituto decessit. ambo egerunt: sed alter postea repudiauit. accrescet alteri. idem est si alter quinquennio sit exclusus. s. quod alteri accrescat. Viuia.

P *Filius.* scilicet emancipatus.

q *Bonorum possessionē.* scilicet contra tabulas: sed aliud in filio præterito à matre: cū eius silentium, & vt instit. de exhere. lib. mater & infra de bo. no. poss. contra tabul. l. illud. §. ad testamenta. & l. non putauit. respōso.

r *Queri autem de inofficioso.* accepta prius bono. pos. gratia agnoscendæ litis.

s *Iungetur.* vtrobique, siue petat bo. possess. siue de inofficioso agat: vt infra de coniungen. cū emancip. li. l. j. §. si pater emancipatus. Sed nonne vitiatur siue irritator testamentum in totum, cum ille solus ab intestato esset successurus: & sic ille nepos nihil debet habere, secundum Plana. sed dico quòd ei coniungitur per illud edictum infra de coniugen. cum emancip. li. l. j. quam Pla. forte non cognouit. sedata est enim discordia iuris ciuilis & prætorij per illud, cum ius ciuile emancipatum prorsus repelleret, sed prætor eum admitteret, & nepotem prorsus repelleret, & sic ambo veniunt. Sed contra infra de coniugē. l. j. §. sed si patruus. Sed intellige quòd non coniungitur ibi exheredatus per titulum illum: nisi prius agat querela. sed hodie prædictus titul. de coniungen. non habet locum: cum per authen. ita succedat emancipatus filius ac

B tentum heredem institutum esse: filius

C

D si esset in potestate: vt in authentic. de hered. ab intest. §. j. colla. ix.

t *Debebant.* etiam ciuiliter, si emancipati: si in potestate, naturaliter. Accursius.

u *Agnoscere.* Not. de tacito consensu: vt infra eodem. l. penul. Sed argu. contra infra de adquiren. heredi. l. pro herede. §. primo & secundo.

x *Egerunt.* quilibet pro parte.

y *Non agere.* scilicet repudiando.

z *Accrescit.* scilicet vt possit petere sicut aliam. sic & infra, si pars here. pe. l. ij. & C. quando non pe. par. l. j. & ſ. eod. l. quipudiantis. non autem ipso iure: imo heredi scripto accrescit ipso iure, licet de nouo petat: vt instit. de here. instit. §. hereditatis. versic. non autem.

a *Tempore.* scilicet quinque annorum: vt C. eodem. l. scimus. §. illud.

Circa. {CASVS. Habebā duos filios. vnum instituit: alterū exheredauit: & extraneum instituit. egit exheredatus contra extraneum: & obtinuit. an valeat quod actum est ref. quod sic: quia in vna & eadem causa euenire potest, vt diuersæ sententiæ proferantur. Viuianus.

Vlp.

Ex post facto potest quis decedere pro parte testatus, & pro parte intestatus. Bart.

XXIIII. VLPIANVS libro quadragensimo octauo ad Sabinum.

CIrca inofficiosi querelam euenire plerunque adsolet, vt in vna [a] atque eadem causa diuersæ sententiæ proferantur. Quid enim si fratre agente heredes scripti diuersi iuris [b] fuerunt? Quod si fuerit: pro parte testatus, pro parte intestatus decessisse videbitur. [c]

Datum inter viuos vt computetur in quarta, querelam excludit, & ad supplementum agetur, & in collationem venit. Bart.

XXV. IDEM libro secundo Disputationum.

SI non mortis causa fuerit donatum, sed inter viuos, hac tamen contemplatione, vt in quartam [d] habeatur, potest dici inofficiosi querelam cessare, si quartam in donatione habet: aut si minus habeat, quod deest viri boni arbitratu repleatur: [e] aut certè [f] cõferri oportere id quod donatum est.

Etiam eo cuius non interest agente, testamentum rumpitur: & si præcedens est exclusus, sequenti non obstat. Bartolus.

Si quis [g] cum non possit de [h] inofficioso queri, ad querelam admissus [i] pro parte [k] rescindere testamentum tentet, & vnum sibi heredem eligat, contra quem inofficiosi querelam instituat: dicendum est, quia testamentum [l] pro parte valet, & præcedentes [m] cum personæ exclusæ sunt, [n] cum effectu cum querelam instituisse.

Libertas data causa implendi conditionē in testamento inofficioso adiectam, non rescinditur: sed eius pretium à manumisso solvitur. Bartolus.

XXVI. IDEM libro octauo Disputationum.

SI sub hac conditione fuerit heres institutus, *Si Stichum manumiserit*, [o] & manumisisset: & postea quàm manumisit, inofficiosum vel iniustum testamentum pronuntietur: æquum est huic quoque succurri, vt serui pretium [p] à manumisso accipiat: ne frustra seruum perdat.

Si fides transactionis non seruatur, potest exheredatus ad querelam redire. Bart.

XXVII. IDEM libro sexto Opinionum.

SI instituta de inofficioso testamento accusatione, de lite pacto transactum est, nec fides ab herede transactioni præstatur: inofficiosi causam integram esse placuit. [q]

Licet testator aliquem suum filium esse negauit, si exheredauit eum, habet querelā. Bartolus.

Ei qui se filium eius esse adfirmat, qui testamento id denegauit, tamen eum

---

a *Vt in vna.* sed nonne alia est causa, cum inter alias personas litigetur: vt ff. de except. rei iudi. & an eadem? Respon. improprie vocat eandem causam: sed hoc ideo facit, quia eadem est persona & agentis, & iudicis forte. Vel quia de eadem re, id est, de testamento inofficioso tractatur. sic C. ne lice. in vna eademque causa.

b *Diuersi iuris.* quia alter filius, & alter extraneus: & agitur de testamento patris. vel alter non capax, quia turpis persona: alter honesta: & agitur de testamento fratris. vt supra eo. l. mater. §. sed non est. & l. nam & si. §. filius.

c *Videbitur.* scilicet, ex post facto. aliàs cõtra: vt instit. de here. instituē. §. hereditas. verūc. non autem. secus autē in testamento rupto: quod non pro parte, sed in totum rumpitur: vt ff. de iniu. test. l. penult.

Si non. {CASVS. Pater inter viuos donationem fecit filio, vt eam imputaret in quartam, vt libere testari posset. an filius si extraneum instituit, & ipse exheredetur, possit agere querela? Et respon. quòd nõ. hoc in prima. Si minus sit in donatione quàm quarta: aget ad supplementum. hoc in secunda. Sed quid si velit succedere cum aliis: an debeat cõferre? Dicitur quòd sic. hoc in tertia. {SI QVIS} Cũ emancipatus duos filios haberet & patrē, duos extraneos instituit: filios exheredauit, & patrem præteriit. pater egit querela de facto, quia de iure non potuit: quia filij sui præcedebant: & obtinuit pater. filij egerunt, & succubuerunt, tempore forte vel repudiatione exclusi. an videtur pater recte egisse? Et videtur quòd sic. Viuia.

d *In quartam.* quia aliàs non computatur: vt hic, & C. eo. l. si quando. §. generaliter: & C. de col. l. penult. in fine.

e *Repleatur.* aliàs debeatur. hoc de repletione additum est à compositoribus noui iuris, per id quod est. C. eo. omnimodo. Item quod subiicit de collatione facienda ex testamento, adiicitur per id quod est. C. de collat. auth. ex testamento. Alij dicunt quòd mutatur casus, vt dicat ab intestato, cum ex testamento non fiat hoc iure collationis: vt C. de collat. l. prima.

f *Aut certe.* Sed dicas non agi ad repletionem: nec esse ea contentum. Azo. Vel dic quòd mutat casum quando ab intestato.

g *Si quis.* pater.

h *De inofficioso queri.* ab initio.

i *Amissus.* scilicet de facto.

k *Pro parte.* alia qua iste non agit.

l *Testamentum.* scilicet filij emancipati.

m *Præcedentes.* ordine, sed non gradu: vt filij patrem, secundum Azo. vt not. supra eo. l. pater.

n *Exclusa sunt.* tempore, vel repudiatione, vel sententia: siue post litem contestatam ab isto: siue quandocũq; vt arg. supra eo. l. si proponas. in fine. & not. quòd duo dicit, scilicet, & testamentum pro parte valere, & exclusos esse filios. secus si in totum deficeret. tunc enim ab intestato admitterentur in totum etiam qui prius essent exclusi à querela tempore, vel per sententiam, secundum Al. quòd si alio modo per repudiationem, non venirent, quia fecerunt locum successorio edicto. & dic vt supra eodem. l. pater.

o *Manumiserit.* scilicet seruum suum: secus si hereditarium: quia tunc etiam libertates rescinduntur: vt supra eodem. l. Papinianus. §. finali. sed in hereditario videtur talis conditio impossibilis, cum eam non possit adimplere nisi adita hereditate: & adire non potest, nisi adimpleat conditionē. sed certe imò admittitur talis conditio: vt ff. de cõdi. instit. l. mulier quę. §. penul. p *Pretium.* Sed quod pretium? Respon. quidam, id quod dicitur C. de communi serma. l. prima. alij de viginti aureis: vt supra eodem. l. Papinianus. in fine. tu dic verum pretium: vt argumen. C. si aduer. lib. l. ij. Itē qua actione? Respond. quidam actione in factum: quæ in variis causis est inuenta: vt C. de sacrosanctis ecclesiis. l. sancimus. Alij dicunt sine causa: vt infra de condic. sine causa. l. secunda. Alij ob causam: vt infra de condi. causa da. sed & si falsum. Tu dic secundum Iohan. condictione ex hac l. quæ etiam ex lege veteri datur: vt infra de adulteriis. l. quod ex his causis.

Si instituta. {CASVS Filius exheredatus transegit cum scripto. vt scriptus daret sibi decem intra tempus aliquod. si scriptus non stet placitis, an querela filius exheredatus agere possit, quæritur. Et respond. quòd sic. {EI QVI.} Habebam filium: & cum facerem testamentum, dixi hunc non esse filium meum, & sic alium extraneum instituī. quæritur vtrum iste quem negaui esse filium meum, possit agere de inofficioso testamento? & Respond. quòd potest. {DE INOFFICIOSO.} Si miles exheredet filium, & extraneum instituat, an filius licet sit miles, possit dicere testamen. eius inofficiosum. quæritur. & respond. quòd non. {DE INOFFICIOSO.} Auus nepotem ex filio exheredauit, & filium suum instituit, vel alium: non curo. egit nepos pro parte, & obtinuit: sed scriptus appellauit. an pendente appellatione possit nepos petere alimenta pro modo facultatum? Et respond. quòd sic: & scriptus habebit necesse ea præstare. {DE TESTAMENTO.} Mater habens filium absentem quem credebat mortuum: testamentum fecit, & extraneum instituit, nulla mentione facta de filio. an filius rediens possit agere querela, quæritur. Et dicitur quòd sic. Sed an legata & libertates debeantur? Dicitur quòd sic. & speciale est in hoc casu: aliàs rupto testamento non valent legata relicta: vt in. l. sequenti.

q *Placuit.* scilicet, ei qui transegit: quia non debet ei fides seruari, &cæt. vt C. de pact. l. cum proponas. & de transactio. l. si diuersa. sed heredi eius qui transegit, non restituitur querela, sed datur actio præs. verbis: vt C. de transact. l. cum mota. quæ est contra [a]. supra eod. l. nam & si. §. j. & l. Papinianus. §. secundo. Vel dic vt in contrario notatur.

[a] *Solue secundum Bartolum quod ibi ille qui egerat querela, dimisserat à lite. quod dic plene vt ibi.*

a *Exheredauit.* per quod præsumitur filius, cū sit inepta res in extraneos exheredatio: vt ĵ. de verb obli. l. quidā cū filium.

b *Supereſt.* sed quomodo hoc? nam non est exheredatus rite, ergo cessat querela: vt ĵ. de libe. & posthumis. l. si posthumus. §. fi. & ad Car. l. j. §. Pomponius. quæ sunt contra. Sed dic quòd rite exheredauit: sed postea in quadam parte testamenti negauit eum filium esse.

c *Testamento militis,* id est militantis: vel etiā nō militantis, si est filius fa. vt C. eod. l. fi. secus in veterano patrefamilias, vt supra eo. l. Papinianus. §. Papinianus.

d *De inofficioso testamēto.* scilicet aui.

e *Patruum suum.* heredem scriptum.

f *Decerni.* hoc in causa appellationis: & cū obtinuit in principali; aliàs forte secus: arg. ſ. eod. l. qui de inofficioso. Item not. quòd non remanent omnia in eodem statu appellatione pendente. sic ĵ. de appel impératoris. Item no. argu. quòd monachus sit alendus de bonis monasterij in causa quam habet cōtra abbatem, accusando eum: vt extra de accu. ca. ex parte. & sic not. quædam propter cibaria permitti. vt ĵ. titulo primo. l. diuus. & C. de. or. cogni. l. fi. & infra vt in possess. le. l. penultr. & de lib. agno. l. si neget.

Monachus agens cum suo abbate in accusando eum, de bonis monasterij est alendus.

g *De testamento,* expone hunc. §. vt infra l. proxi.

h *Cvm mater. Alios.* ſ. extraneos: secus si alios filios: quia tūc non proponitur querela: vt C. e. l. iij. Accu.

i *Pertinere.* scilicet per lata querela: vt supra l. proxi. nam late patet verbum pertinere: vt infra de verb. signific. l. verbum pertinere. sed certe imò videtur cessare querela, & directo filio hereditas restituenda: vt ĵ. de here. instit. l. fin. sed ibi aliud fecerat testamentum in quo filium instituerat heredem, hic non. item argu. C. de temporibus in integrum restitutionis. l. si intra. & C. de testi. mili. l. si cum vel in vtero.

†*Adnotandum.*

k *Præstentur.* imò non: vt supra eo. l. Papinianus in fine. quæ est contra. Solu. hic tantum re fuit præteritio facta. ibi re & consilio: vnde omnia reuocantur. Alij dicunt hoc: fuisse specialiter cuidam indultum: quia fuerat filius iuste præteritus. Alij, vt Azo. quòd hoc corrigitur per id quod hic subiicit.

l *Adnotandum.* i. reprehensio subiicitur. sed tu dic primā expositionem. & quod subiicit, adnotandum, id est, hoc est notandū in hoc rescripto quòd teneant legata: quod nō est vbi aliàs re & consilio testamentum pronuntiatur inofficiosum: vt subiicit vt ſ. e. l. qui repudiantis. in fine. Accursius.

SI *suspecta.* {CASVS Decesi exheredato filio & extraneo instituto herede. si legatarius timeat ne scriptus cum illo qui agit de inofficioso, colludat: an debeat adesse, & iudicium defuncti tueri? Et respon. quòd sic, & appellare potest: quia eius interest.} {DE INOFFICIOSO} Planus est: quia dicit quòd spurius potest agere querela. {QVANVIS.} Si filius exheredatus cum scriptis transigāt: an legata & libertates debeantur & valeant, quæritur. Et respon. quòd sic debentur legata quatenus patitur lex Falci. {QVONIAM.} Si mulier filium adoptat, quod facere non potest, eumque exheredet: an filius possit agere querela, quæritur. Et dicitur quod non: quia nec adoptio tenet. {INEA.} Mater Bononiensis habens duos filios, extraneū scilicet Rheginensem instituit, & filios exheredauit. dicitur quòd vbi scriptus habet domicilium, & ibi agere debent filij exheredati. Vsuia.

m *Si suspecta.* hic sume argu. quòd nō habet quis necesse eam sui suspicionis probare. fic. C. de iud. l. pertissimi. & de qui ad eccle. confu. fi. & de adul. l. quamuis. & in authen. vt nec. ma. & auiæ. §. hoc quoque. collatio. cū ua. Sed arg. contra infra de liber. cau. l. si pater. ADDITIO. Solue secundum Bald. & dic quòd hic agitur de iure conseruando sine alterius iniuria. secus si agitur de aliquo repellendo, vel grauādo: vt infra de pig. credi. l. si creditores.

n *Adesse.* Sed an possint legatarij producere testes illo nolente producere? Videtur quòd non: quia non est dominus litis per contestationem. Sed ecōtra puto quòd sic: quia est particeps litis vt in authen. de liti. & hoc autem præsenti. col viij. Item videtur legitima persona: vt & pater in bonis filij: vt hic: & in concor. hic positis, & C. de bo. ma. l. j. Item potest appellare, testes producere in causa appellationis: vt C. de ap. l. eos. §. j. & hic ergo & in principali testes producere potest. Iste hoc in beneficium legis quod potest adesse, ergo late interpretandum: vt supra de constitut. princ. l. vltima. Item ideo potest adesse, ne colludatur, debet ergo posse facere omnia quæ fiunt ne colludatur. gu. supra de iur. om. iudic. l. ij. vel saltem illos debet producere quos nominauerit iste: sicut & præses dat tutores quos nominat magistratus: vt infra de magist. conuen. l. j. §. si præses. Accursius.

o *Constitutum est.* vt infra de pig. l. si superatus. & ĵ. de appā sententia. §. si heres. & §. idem respondit. & supra de procur. l. Paulus respon. §. eum. & in auth. de liti. §. & hoc autem præsenti. colla. viij.

p *Pronuntiatum.* sed an sententia lata [a] & non appellata potuerunt excipere debitores contra filium exheredatum, dicentes, non tibi soluere debemus: quia collusisti: Respon. sic. Sed nonne debet haberi sicut heres in veritate: vt supra eod. l. Papinianus. in fin? Respon. verum est, nisi probetur collusio. Accursius.

q *De inofficioso testamento matris* quæ illustris nō erat: vt insti. ad Orfi. §. sciendum. aliàs secus: vt C. ad Orfi. l. pe. & hoc etiā hodie seruatur nisi sint ex tali coitu nati, qui possit accusari: vt adulterij, vel similis: quia cum non ex voluntate capiant, multo minus contra voluntatem: vt in authen. quibus modis na. §. fina. colla. vj.

r *Falcidia.* hoc ad legata. non ad libertates refertur: vt supra eod. l. Papinianus. §. quoniam autem.

s *Potestatem* vt supra de transact. l. imperatores. Sed contra supra eod. titu. de transact. l. controuersia. Solu. vt ibi. Accursius.

t *Potest.* vt insti. de adop. §. fœminæ. sed quid si iussu? Respō. nec tunc potest agere querela: vt C. de adop. l. cum in adoptiuis. §. sed ne articulum.

Adoptiuus

---

exheredauit, [a] de inofficioso testamento causa supereſt. [b]

Qui in querela obtinuit, pendente appellatione debet ex hereditate ali. Bartolus.

De inofficioso testamēto militis [c] dicere nec miles potest.

De inofficioso testamento [d] nepos contra patruum suum [e] vel alium scriptum heredem proportione egerat, & obtinuerat, sed scriptus heres appellauerat. placuit interim propter inopiam pupilli alimenta pro modo facultatium quæ per inofficiosi testamēti accusationem pro parte ei vindicabantur, decerni: [f] eáque aduersariū ei subministrare necesse habere vsque ad finem litis.

Præteritio matris de filio, etiam quem ignorabat, habetur pro exheredatione. Bartolus.

De testamento [g] matris quæ existimans periſſe filiū, alium heredem instituit, de inofficioso queri potest.

Secundum glos. breuiter. l. d. Si testamentum rumpitur ex causa præteritionis facta re, non consilio: legata remanent valida. Bartolus.

XXVIII. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus Iudiciis.

CVm mater militem filium falso audiſſet decesſiſſe, & testamento heredes alios [h] instituiſſet: diuus Hadrianus decreuit hereditatem ad filium pertinere, [i] ita vt libertates & legata præstentur. [k] Hic illud † adnotandum. nam late patet verbum pertinere: vt infra de verb. signific. l. verbum pertinere. sed certe imò videtur cessare querela, & directo filio hereditas restituenda: vt ĵ. de here. instit. l. fin. sed ibi aliud fecerat testamēto in quo filium instituerat heredem, hic non. item argu. C. de temporibus in integrum restitutionis. l. si intra. & C. de testi. mili. l. si cum vel in vtero.

SI *suspecta.* {CASVS Decesi exheredato filio & extraneo instituto herede. si legatarius timeat ne scriptus cum illo qui agit de inofficioso, colludat: an debeat adesse, & iudicium defuncti tueri? Et respon. quòd sic, & appellare potest: quia eius interest.} {DE INOFFICIOSO} Planus est: quia dicit quòd spurius potest agere querela. {QVANVIS.} Si filius exheredatus cum scriptis transigāt: an legata & libertates debeantur & valeant, quæritur. Et respon. quòd sic debentur legata quatenus patitur lex Falci. {QVONIAM.} Si mulier filium adoptat, quod facere non potest, eumque exheredet: an filius possit agere querela, quæritur. Et dicitur quod non: quia nec adoptio tenet. {INEA.} Mater Bononiensis habens duos filios, extraneū scilicet Rheginensem instituit, & filios exheredauit. dicitur quòd vbi scriptus habet domicilium, & ibi agere debent filij exheredati. Vsuia.

m *Si suspecta.* hic sume argu. quòd nō habet quis necesse eam sui suspicionis probare. fic. C. de iud. l. pertissimi. & de qui ad eccle. confu. fi. & de adul. l. quamuis. & in authen. vt nec. ma. & auiæ. §. hoc quoque. collatio. cū ua. Sed arg. contra infra de liber. cau. l. si pater. ADDITIO. Solue secundum Bald. & dic quòd hic agitur de iure conseruando sine alterius iniuria. secus si agitur de aliquo repellendo, vel grauādo: vt infra de pig. credi. l. si creditores.

n *Adesse.* Sed an possint legatarij producere testes illo nolente producere? Videtur quòd non: quia non est dominus litis per contestationem. Sed ecōtra puto quòd sic: quia est particeps litis vt in authen. de liti. & hoc autem præsenti. col viij. Item videtur legitima persona: vt & pater in bonis filij: vt hic: & in concor. hic positis, & C. de bo. ma. l. j. Item potest appellare, testes producere in causa appellationis: vt C. de ap. l. eos. §. j. & hic ergo & in principali testes producere potest. Iste hoc in beneficium legis quod potest adesse, ergo late interpretandum: vt supra de constitut. princ. l. vltima. Item ideo potest adesse, ne colludatur, debet ergo posse facere omnia quæ fiunt ne colludatur. gu. supra de iur. om. iudic. l. ij. vel saltem illos debet producere quos nominauerit iste: sicut & præses dat tutores quos nominat magistratus: vt infra de magist. conuen. l. j. §. si præses. Accursius.

o *Constitutum est.* vt infra de pig. l. si superatus. & ĵ. de appā sententia. §. si heres. & §. idem respondit. & supra de procur. l. Paulus respon. §. eum. & in auth. de liti. §. & hoc autem præsenti. colla. viij.

p *Pronuntiatum.* sed an sententia lata [a] & non appellata potuerunt excipere debitores contra filium exheredatum, dicentes, non tibi soluere debemus: quia collusisti: Respon. sic. Sed nonne debet haberi sicut heres in veritate: vt supra eod. l. Papinianus. in fin? Respon. verum est, nisi probetur collusio. Accursius.

q *De inofficioso testamento matris* quæ illustris nō erat: vt insti. ad Orfi. §. sciendum. aliàs secus: vt C. ad Orfi. l. pe. & hoc etiā hodie seruatur nisi sint ex tali coitu nati, qui possit accusari: vt adulterij, vel similis: quia cum non ex voluntate capiant, multo minus contra voluntatem: vt in authen. quibus modis na. §. fina. colla. vj.

r *Falcidia.* hoc ad legata. non ad libertates refertur: vt supra eod. l. Papinianus. §. quoniam autem.

s *Potestatem* vt supra de transact. l. imperatores. Sed contra supra eod. titu. de transact. l. controuersia. Solu. vt ibi. Accursius.

t *Potest.* vt insti. de adop. §. fœminæ. sed quid si iussu? Respō. nec tunc potest agere querela: vt C. de adop. l. cum in adoptiuis. §. sed ne articulum.

Adoptiuus

---

tatum [l], * quod de libertatibus & legatis adiicitur. Nam cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet.

Ille cuius interest, potest adesse causæ, ne colludatur. Bartolus.

XXIX. VLPIANVS libro quinto Opinionum.

SI suspecta [m] collusio sit legatariis inter scriptos heredes, & eum qui de inofficioso testamento agit: adesse [n] etiam legatarios, & voluntatem defuncti tueri constitutum est [o]. eisdémque permissum est etiam appellare si contra testamentum pronunciatum [p] fuerit.

De inofficioso testamēto [q] matris, spurij quoque filij dicere possunt.

Si causa super querela transactione deciditur, testamentum remanet validum: & debentur legata. Bartolus.

Quanuis instituta inofficiosi testamenti accusatione res transactione decisa sit, tamen testamentum in suo iure manet: & ideo datæ in eo libertates atque legata vsque quo Falcidia [r] permittit, suam habent potestatem [s].

Fœmina per adoptionem non potest habere filium qui possit habere querelam. Bartolus.

Quoniam fœmina nullum adoptare filiū sine iussu* principis potest [t]: nec de inofficio

745

a *Ad patrem.* id est per adoptionem sibi constitutam. Accur.

b *Domicilium habent.* vel etiam vbi est maior pars hereditatis: vt supra de iudi. l. si fideicommissum. §. penult. & in prin. l. & hoc nisi filius querela vtatur in modum contradictionis: vt supra eo. l. Papinianus. §. si filius.

Diuersus. CASVS. A Filius tuus dedit se in adoptionem: qui filius fecit testamentum, & te exheredauit, & extraneũ instituit: an possis agere querela, quæritur. Et dicitur quòd sic. TVTORES. Paterfa. impubere exheredauit, & alium instituit: tutoribus legata reliquit: an tutores nomine pupilli agere possint? Et respon. quòd sic. Viuianus.

c *Agere potest.* Sed cũ sit in potestate adoptiui patris: vt supra de adopt. l. j. nullum est testamentum: nisi sit miles: vt institut. qui testa. fa. poss. in principio. sed & tunc non agitur: vt supra eo. l. si instituta. §. de inoffic. testamen. Respõ. quidam dicunt hic loqui quando non tenuit adoptio. & sic faciunt loqui infra de contra tabu. l. tertia. §. si pater. Tu dic quòd hic loquitur de filio qui testatur in quasi castrensi peculio: quod testamentum poterat expugnari iure isto: licet non hodie: vt C. eo. l. fin. & sic loquitur etiam dicta. l. de contra tabu. l. tertia. §. si pater. Alij dicunt quòd hic erat emancipatus ab adoptiuo patre.

d *Rescripserunt.* quia nemini debet suũ officiũ esse damnosum: vt infra quemad. test. aper. l. sed si quis ex signatoribus. sic & C. de admin. tuto. l. cum quidam. & insti. eo. §. si tutor. & ẽ. eo. si pars. §. fin. & l. filius. §. multo. & j. de his qui, vt indig. l. tutorem. Accursius.

Si qui. CASVS. Auus filium suum & etiã nepotem ex filio exheredauit. filius non vult agere de inoffi. test. patris: quæritur an nepos admittatur ad querelam de inoffi. test. aui sui? Et respon. quòd sic. QVANTVM. Paterfa. filium exheredauit, & extraneum instituit, an exheredatus possit agere querela? Dicitur quòd sic: quia nil refert, fuerit institutus ex liberis: an ex extraneis: quia semper filius agit querela. SI HERES. Extraneum instituit, filium exheredauit: extraneus, scilicet scriptus, illum filium meum exheredatum instituit: an nihilominus aget filius querela? Et respon. quòd sic: quia intellige cum scriptus habeat coheredem: vel insolidum erat heres. sed in minori particula legitimus filius est institutus. hoc in prima. Sed quid, scriptus legauit legitimo rem aliquam: an similiter agere possit? Et respon quòd non. Et hoc in secunda. Quocunque autem modo iudicium defuncti agnoscat filius, sibi præiudicat in querela. Viuianus.

e *Nolit.* vt quia repudiauit, aliàs non: vt supra eod. qui repudiantis. in prin.

f *Non possit.* quia præmoritur, vel repudiauit, vel aliàs exclusus est tempore.

g *Locus.* hoc si suo iure velit amitti, secus si eius qui repudiauit: vt C. eo. l. si quis filium. Vel dic vt not. ẽ. eo. pater.

h *Nihil interest.* Sed quantũ ad contra tab. interest: quia quando extraneus est heres institutus, non in totum tuetur agentem. sed si aliquis ex liberis, in virilem: vt j. de lega præstan. l.

ff. Vetus.

so testamento eius quã quis sibi matrem adoptiuam [a] falso esse existimabat, agere potest. In ea prouincia de inofficioso testamento agi oportet, in qua scripti heredes domicilium [b] habent.

XXX. MARCIANVS libro quarto Institutionum.

ADuersus testamentũ filij in adoptionẽ dati, pater naturalis rectè de inofficioso testamento agere potest. [c]

Qui agit nomine alterius de inofficioso, non est indignus legato. Bartolus.

Tutoribus pupilli nomine sine periculo eius quod testamento datum est, agere posse de inofficioso vel falso testamento diui Seuerus & Antoninus rescripserunt. [d]

In querela locus est successorio edicto. Bartolus.

XXXI. PAVLVS libro singulari de Septemuiralibus Iudiciis.

SI is qui admittitur ad accusationem, nolit [e] aut non possit [f] accusare: an sequens admittatur, videdum est. Et placuit posse: vt fiat successioni locus. [g] Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentium querelam pertinet, nihil interest [h] quis sit heres scriptus, ex liberis, an extraneis, vel municipibus.

Qui heredis instituto iure vniuersali succedit, à querela non excluditur. secus si titulo particulari. Bartolus.

Si heres extiterim ei qui eo testamẽto institut[o] est quod de inofficioso arguere volo, non mihi nocebit: [i] maxime

A filium. §. ad eum. & l. virilis. Item quo ad aliud interest etiam in querela: quia vbi aliquis de liberis est institutus, irritatur pro parte testamentum: quando extraneus, in totum: vt ẽ. eo. l. mater. §. sed non est admittendum. & tale interesse reperitur. j. tit. j. l. sed vtrum. Accursius.

si eam portionem [k] non possi deam, vel iure suo possideã. [l]

Diuersum [m] dicemus si legauerit mihi eam rem quã quis ex eo testamento acceperat. [n] nam si eam agnoscam, repellar [o] ab accusatione. Quid ergo si aliàs voluntatem testatoris probauerim: puta in testamento adscripserim, post mortem patris consentire me? Repellendus sum ab ac-

B cusatione.

Qui est aduocatus pro herede, videtur approbare testamentum. Bartolus.

XXXII. IDEM libro singulari de inofficioso Testamento.

SI exheredatus petenti legatum ex testamento aduocationem? præbuit, procurationemve susceperit, remouetur ab accusatione. adgnouisse enim videtur, qui qualequale iudicium defuncti comprobauit.

Qui est heres legatarij, & legatum petit, videtur testamentum approbare. Bart.

Si legatario heres extiterit exheredatus, petieritq; legatũ, videbimus an sit summo-

C uendus ab hac accusatione. Certum est enim iudiciũ defuncti: et rursus nihil ei ex testamẽto relictũ verũ est. tutius [q] tamen fecerit, si se abstinuerit à petitione legati.

DE HEREDITATIS petitione.

TITVLVS III.

Hereditas ad nos pertinet ex testamento, vel ab intestato: de iure antiquo vel nouo. Bartolus.

I. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

i *Nocebit.* Sed quare hoc? Respon. quia ille erat institutus pro parte heres: vel insolidũ: tamen me heredem in portiuncula instituit. quòd si ipse heres insolidum esset, me quoque insolidum instituisset: facta omnium bonorum confusione, non haberem quid quærerem.

k *Si eam portionẽ.* quæ ei in eo testamẽto relicta est: & ex eo quòd dicit maxime, idẽ est ergo si possideré. vel abundat maxime. Ac.

l *Possideam.* si habes non possideã: supple, sed alieno, puta emptione facta ab aliquo cui ipse vendidit. si nõ habes, non: tunc suo iure. i. meo. & erit idẽ sensus qui primo. vel suo, i. hereditario, secundum primum per institutionem, vel per legatum. Accur.

m *Diuersum.* Sed cur diuersum? Respõ. quia supra propter hereditatem patris mei non adiui: imò propter hereditatem quam agnoui. nam & forte ignorabam esse institutum eum cui successi: sed hic ipsam rẽ legatam à patre agnoui: ar. insti. de testa. §. legatariis autẽ. Vel secũdum M. legatũ ex võluntate, portionem hereditatis ex necessitate: vt j. de acquir. her. l. j. & ij. & de lega. j. l. legatarius. §. j.

n *Acceperat.* per institutionem, vel per legatum.

o *Repellar ab accusatione.* ẽ. eo. filius. §. multo. & §. fi. contra. Sol. amplius præiudicat mihi agnitio legati relicti mihi, vel cui ego exheredatus successi: vt hic, & j. l. prox. §. j. quam actio inofficiosi testamenti ex persona eius cui heres extiti, à me intentata. vel nec re nec spe competebat querela legatario ibi: hic secus.

D *Si exheredatus.* CASVS. Filiũ exheredauit: extraneũ instituit: Titio ix. legaui mota petitione legatario: si filius præstet sibi patrocinium: an sibi videatur præiudicare quantũ ad querelam? Et respon. ꝙ sic. SI LEGATARIO. Filio exheredato, extraneo instituto, mihi legatũ reliquit: filiũ exheredatum instituit ego legatarius: an possit petere legatum nullo sibi generato præiudicio in querela? Respon. ꝙ non: sed dicit quòd tutius est quòd abstineat se à petitione legati. Viuianus.

p *Aduocationem.* imò nec videtur tolli propter aduocationẽ: vt j. de rei vin. l. inter officium: & j. de bo. lib. qui cum maior. §. si patroni. quæ sunt contra. Sol. hoc speciale in querela: quia odiosa est. vel hic sciens: ibi ignorans. arg. ẽ. ea. l. mater. Ad id quod subiicit de procuratione, est contra institu. e. §. si tutor. Sed ibi ex necessitate egit tutor.

Querela inoffi. odiosa est.

q *Tutius.* posset ergo vtrumque: abstinere, & non abstinere: vt ẽ. l. proxi. §. si heres extiterim. j. respon. quæ est contra. Nec obstat. j. eo. §. ij. respon. quia hic exheredatus extitit heres legatario: sed ibi successit in legatum. vel dic tutius, id est tute: vt repellatur si acceperit propter generalia verba superioris. l. in fine. Accursius.

DE HEREDITATIS PETITIONE.

Posito de querela quæ est præparatoria huius, ponit & de hac. Accur.

Hereditas.} CASVS. Hæc l. & duæ sequentes tractant de eadē materia. Ostendit enim cui detur hæc actio: & dicit q̄ hereditas ad aliquē pertinere potest iure veteri & nouo: & siue nouo iure datur ei hereditatis petitio: siue iure veteri. Iure autem pertinere potest duobus mod. vel ab intestato, hoc est l. xij. tabu. vel ex testamento ad nos pertinet: siue nosipsi heredes alicui existamus: siue per alios qui nobis subiecti sunt &c. vt in litera. In fine tamen dicit quòd nouo iure defertur alicui hereditas quandoque ex sena. consult. quandoque ex constitutionibus. Viuianus.

HEreditas ad nos ptinet aut vetere iure, aut nouo. Vetere, è lege duodecim tabularū,[a] vel ex testamento quod iure [b] factum est.

II. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

SIue suo[c] nomine, siue p̄ se, siue per alios effecti sum[e].

III. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale. B

VEluti si eam personam quæ in nostra potestate sit, institutā iusserimus adire hereditatem.[d] Sed & si Titio qui Seio heres extitit, nos heredes facti sumus: sicuti Titij hereditatem nostrā esse intēdere possumus,[e] ita & Seij. Vel ab intestato,[f] fortè quòd sui heredes [g] defuncto sumus, vel adgnati, vel q̄ manumisimus defunctū: quódve parens noster manumiserit.[h] Nouo[i] iure fiūt heredes omnes qui ex senatusconsultis[k] aut ex constitutionibus[l] ad hereditatem vocantur.

In iudicio vniuersali veniunt ea quæ post litis contestationem reus cœpit possidere. Bartolus.

IIII. PAVLVS libro primo ad Edictum.

SI hereditatem petam ab eo qui vnam rem possidebat de qua sola[m] controuersia erat: etiam id quod postea cœpit[n] possidere, restituet.[o]

Possessio hereditatis quæ est in controuersia, non potest alienari nisi præstita satisdatione, vel causa cognita si necessitas vrgeat. hoc dicit secūdum opinionem quam intendo tenere. Primo loquitur quando possessor volebat alienare voluntariè: secundò quando vult alienare ex necessitate. secunda ibi, causa autem. Bartolus.

V. VLPIANVS libro quarto decimo ad Edictum.

DIuus † Pius rescripsit prohibendum possessionem hereditatis de qua controuersia P erit, antequam lis inchoaretur[q] aliquid ex ea posse dici vt eodem iure & modo videat heres Seij quo fuit Titij, argumen. infra de fideicommissaria hereditatis petitione. l. nec interest. in fine secundi responsi. Item contrarium videtur aperte primæ opinioni quod legitur infra de castrensi peculio. l. prima. Sed ideo ibi non spectatur secunda causa: quia nec est nec esse potest, sed tantum prima: & ideo prima verior est. ANDITIO. Pro declaratione huius glosæ distinguе secundum Bartolum hic: quia quandoque hereditas defertur ad nos directo: & sic est vna tantùm causa proxima. Quandoque per mediam personam alterius defertur hereditas ad nos: & sic est causa alia remota: & tunc nihil repugnat quin ex duabus causis simus heredes.

a *Tabularum.* hoc mēbrum subdiuiditur, ex testamēto, vel ab intestato: vt j. de verbo. signi. l. lege. Item ex testamēto subdiuiditur: vt hæc litera dicit.

b *Quòd iure.* non iure factū potest dici & id quod ruptum, vel irritum, vel nō solēne est: vt insti. quibus modis test. infir. §. alio autē. versi. hoc autem casu. Sed specialiter tamen significant singula diuersa: vt j. de iniust. testa. l. j. ex nullo vero tali pertinet ad nos hereditas, vt de iure ciuili adiri possit: vt hic innuitur, & probatur. j. de iniust. te. l. iij. §. fi. & l. denique. & l. nam & si sub conditione. & de libe. & postu. l. si filius qui. & C. de testa. l. ex imperfecto. & j. de contra tab. filium. §. sed eum. Porro quandoq; datur in prædictis bo. poss. secundum tabu. licet adiri non possit: vt j. de iniust. test. l. postumus. j. respon. & §. idem. & l. filio. & institu. quibus modis test. infir. §. non tamen.

c *Siue suo.* Tria membra ponit. Primo suo nomine: vt nō per se, sed per filium, vel seruum. Secundo per se: vt cum iusti tuti sumus: vt C. ad Tertyl. l. j. Tertio cum successimus Titio, qui fuit heres Seio. & hoc secundū quosdam. Sed Ioan. contra suo nomine, cum ipse est institutus: per se, quandō per filium, vel seruum: vt arg. j. de ope. lib. cum patronus. §. cum libertus. & j. de vulgari substitutione. l. qui liberis. §. finali. Istæ parum faciunt. Tertium vero non mutatur. Tu potes facere duo membra, vt hoc suo nomine, subdiuidatur ita. siue per se, vt cum ipse institutus est: siue per alium, vt per filium, vel seruum. & quod sequitur. j. l. proxi. sed & si Titio. extra prædicta est. sed secundum hoc non bene est verbum, siue. & ita prima verior est. Et not. hic pronomina tertiæ personæ construi cū prima persona verbi pluralis numeri. & sic ista est mala Grammatica. Accursius.

d *Veluti. Hereditatem.* in quo casu nec vno momento penes filium est. Item iussum præcedere oportet: vt j. de acquirenda hereditate. l. placet. & l. si quis mihi. §. iussum.

e *Intendere possumus.* Hic fortiter quæritur quo iure sum heres Seij. nam aut veteri, aut nouo. Item si veteri aut ex testamento, aut ab intestato. ex testamento non: quia me heredem non instituit proprio nomine expresso: vel demonstratione facta: nec eum qui in mea potestate est. Item ab intestato nō: quia non sum eius cognatus vel agnatus. Item nouo iure nō: quia etiam iure veteri dicitur me esse heredem Seij. antiqua est enim regula quòd heres heredis, & cetera. vt Cod. de hered. instit. l. finali. Ad hoc dicas quod ego sum heres iure veteri: & quandoque ex testamento, & quandoque ab intestato. Si enim Titius instituerit me heredem, ex eius testamento sum heres Seio. Item si non instituit, sed ab intestato ei succedam, & ab intestato succedo Seio. sicque mirabile contingit, vt sim heres Seij ab intestato: licet ipse fecerit testamentum, ex quo est adita hereditas à Titio. Item vt sim ei ex testamento heres: licet ipse nullum fecerit testamentum: vel si vterque fecerit, ex secundo testamento heres sum Seij: & hoc ideo contingit, quia non directo, sed per obliquum sum ei heres. & multa per obliquum concedūtur, quæ directo non fiunt: quanquam melius videretur

Obliquè plura cōcedūtur, quæ nō directè.

f *Vel ab intestato.* hoc refertur ad id quod prima lex dixerat, vel ex testamento.

g *Sui heredes.* vt in potestate: vt instit. de hered. qua. & dif. §. sui.

h *Manumiserit.* & sic succedimus in tertia hodie: vt insti. de succes. lib. §. sed nostra. Accursius.

i *Nouo.* hoc refertur ad id quod dixi in prima lege: veteri iure.

k *Senatusconsultis.* Orficiano & Tertylliano.

l *Constitutionibus.* vt filij sororis: vt institut. de le. ag. suc. §. ceterum. versicu. nos vero. Item is cui debetur quarta, scilicet ex constitutione diui Pij: vt supra titu. j. Papinia. §. si quis impubes.

Si hereditatem.} CASVS. Heredem me instituisti: egi contra possessorem alicuius rei hereditariæ. tempore sententiæ repertæ sunt penes eum plures res hereditariæ. an illarum nomine sit condemnandus: quæritur. Et respon. quòd sic. Viuianus.

m *De qua sola.* id est propter quam solam.

n *Cœpit.* & sic venit in iudicium etiam quod post lit. contesta. accidit. & sic est contra supra de iudi. l. non potest. Sci. ibi in singulari: hic vniuersali iudicio dicit, vt & ibi diximus: & infra. de pecu. l. quæsitum in princi. & infra eod. l. si quo. & l. item videndum. §. si quis. & l. licet minimam. & infra titu. primo. l. j. §. primo.

o *Restituet.* inspecto vniuersitatis iure quo peto. Accursius.

Diuus.} CASVS. Aliquis filium exheredauit, & extraneum instituit: egit filius ille querela, & ea perlata petit hereditatem. si scriptus heres pendente lite vel iudicio velit rem aliquam distrahere: quæritur an possit. Et dicitur quòd non quia hoc decreuit imperator quidam: nisi satisdaret scriptus de restituenda æstimatione rerum vend. si succumberet: nisi in certis casibus in quibus permittitur scripto heredi res hereditarias vendere, scilicet ad sepulturam defuncti. Item ob æs alienum soluendum promissum sub pœna magna. Item res quæ seruando seruari non possunt. Item quartus casus est in quo permittitur rei hered. alienatio, propter alimenta familiæ, ne fame ipsa depereat. Item propter alias causas in quibus & si non satisdat scriptus heres, vendere potest. §. DIVVS HADRIANVS.} Titius testamentum fecit: Mæuium heredem instituit: Sempronius rem quandam hered. possidebat: Mæuius rem illam petitione hereditatis petit: Sempronius dicit testamentum falsum: an scripto cauere debeat de re illa restituenda si pro herede pronuncietur, quæritur. Et dicitur quòd sic. & hoc instituit diuus Hadrianus. præstita verò cautione sustineri debet he. pe. donec de falso discernatur. Viuianus.

p *Controuersia.* Nota controuersiam esse ante litis contestationem.

q *Inchoaretur.* idem multo magis & post litem contesta. nam post magis videtur denegandum: vt innuit proxi. §. causa autem &c. & infra familiæ erciscun. l. alienationes. Sed videtur quòd futuri non facti nomine impediatur alienatio: vt infra de excep.

749

de excep. l. ſi poſt. quæ eſt contra. ſed ibi ſubauditur, tantum. Apparet ergo ex hac, & ĩ. eo. ſed & ſi. §. hæc verba ſenatuſcõ. & C. eod. l. ii poſt moram. & infra familiæ erciſcun. l. alienationes. quòd in peti. hered. & familiæ erciſcundæ impeditur alienatio etiam mota controuerſia tantum: in aliis autem demum litis conteſtatione iure iſto: vt C. communi diui. l. j. & C. de litis conteſta. l. ij. Sed hodie etiam prius: vt in authen. de litig. §. j. colla. viij. Sed ſatiſdatio præſtita innuit quòd ſic. ſed alienatio ſatiſdationi eſt contraria. Accurſius.

a *Diſtrahere.* quia prę-iudicium fieret petitori.

b *Quantitate.* reſtituenda vel non deminuenda.

c *Aeſtimatione.* aliàs æſtimatione, & aliàs reſtitutione: ſed male.

d *Satiſdare.* ſi contingat alienari: quod fieri non debet: & ita, niſi non ponit. ADDITIO. Iſta gloſ. deſtruit text. ſecundum Bartolum. nam dictio, niſi, ſemper ponit quando præcedit oratio negatiua: vt l. actione. C. de tranſact. cum ergo dicitur non concedendam alienationem niſi maluerit &c. ſequitur quòd illo caſu poſsit alienari. & ideo pro huius declaratione diſtingue ſic: quia aut poſſeſſor vult alienare ex permiſsione iuris: aut vult alienare expreſſa permiſsione prætoris. primo caſu aut non ſatiſdedit: & nullo modo permittitur alienare. aut ſatiſdedit: & poteſt alienare res tempore perituras, ex reſcripto diui Pij: vt hic in princip. aut vult alienare expreſſa permiſsione prætoris: & poteſt etiam non præſtita ſatiſdatione, ſed præſtita cautione, & habita per iudicem cauſæ cognitione: vt hic in verſiculo, cauſa cognita. iſta diſtinctio probatur in l. penult. ĩ. ad Carbo. & l. j. §. ſi mulier. de vend. in poſ. mit. cum concor.

e *Satiſdatio.* cum fideiuſſoribus: vt ſupra qui ſatiſdare cogantur. l. j.

f *Cautio.* ſine fideiuſſoribus: vt C. de verborum ſignificatione. l. ſancimus.

g *Deminutio.* per venditionem. Accurſius.

h *Permittit.* ſola cautione præſtita. fortaſsis & ſine ea. Io. arg. infra de relig. ſcriptus heres.

i *Familiæ.* hereditariæ, non ſuæ, niſi ſit pupillus vel filius: vt infra de iur. delib. filius. & l. ait prætor. Accurſius.

k *Deminutio.* ſed & ſi ſit cautio, de quo fiet? Reſpon. de reſtituendo quicquid de pretio ſupereſt in primis tribus, in quarto de toto reddendo. & facit ad hoc infra de iur. delib. l. ait prætor. & l. Ariſto. & infra e. ſi bonæ fidei. & l. ſi poſſeſſor. §. ſed & ſi res. & in l. non ſolum.

l *Aelius.* poſſeſſor.

m *De hereditate.* non deminuenda, vel reſtituenda.

n *Petitur.* per peti. hereditatis à ſcripto herede. Accurſius.

o *Et ſic.* ſi habes, etſi, dic pro quamuis. ſi habes, & ſic, planum eſt.

p *Hoc ideo.* ſcilicet debet ſatiſdare.

q *Suſtinetur.* id eſt differtur: vt ĩ. eo. l. ſi quis libertatem.

r *Iudicium* ſcilicet petitorium. non ſic in poſſeſſorio: quia ibi de falſo differtur: vt C. de edic. diui Hadria. l. ij. Sed quomodo de falſo agitur hic prius, cum ſit quæſtio incidens? Reſpon. imò principaliter dicebatur de falſo: vel ſi incidẽter, nõ pronuntiabitur: vt C. de fal. l. vbi.

s *Quorum iudiciorum.* id eſt cuius iudicij[a] ſcilicet peti. here. & ff. Vetus.

diſtrahere:[a] niſi maluerit pro omni quantitate[b] hereditatis vel rerum eius reſtitutione[c] ſatiſdare.[d] Cauſa autem cognita etſi non talis data ſit ſatiſdatio,[e] ſed ſolita cautio,[f] etiam poſt litem cęptam deminutionem ſe conceſſurum prætor ædixit: ne in totum deminutio[g] impedita, in aliqua etiam vtilitates alias impediat: vt puta ſi ad funus ſit aliquid neceſſarium. nam funeris gratia deminutionem permittit.[h] Item ſi futurum eſt vt niſi pecunia intra diem ſoluatur, pignus diſtrahatur. Sed & propter familiæ[i] cibaria, neceſſaria erit deminutio.[k] Sed & res tempore perituras permittere debet prętor diſtrahere. †

Sicut quando eſt controuerſia ſuper petitione hereditatis, poſſeſſor cogitur ſatiſdare: ita quando eſt controuerſia de falſo teſtamento. Bartolus.

Diuus Hadrianus Trebeio Sergiano reſcripſit, vt Aelius[l] Aſiaticus daret ſatis de hereditate[m] quæ ab eo petitur:[n] & ſic[o] falſum dicat. hoc ideo,[p] quia ſuſtinetur[q] hereditatis petitionis iudicium,[r] donec falſi cauſa agatur. Eorum iudiciorum[s] quæ de hereditatis petitione ſunt, ea auctoritas eſt, vt nihil in præiudicium[t] eius iudicij fieri debeat.

Pendente accuſatione falſi non poteſt peti legatum ex teſtamento. h. d. vel breuius: Accuſatio falſi eſt præiudicialis ad communem cauſam quæ ex teſtamento dependet. Bart.

VI. IDEM libro ſeptuagenſimo quinto ad Edictum.

SI teſtamentum[u] falſum eſſe dicatur, & ex eo legatum petatur: vel pręſtandum eſt oblata cautione, vel quærendum an debeatur: & ſi teſtamentum falſum eſſe dicatur, ei tamen qui falſi accuſat, ſi ſuſcepta[x] cognitio eſt, non eſt dandum. y

Iudicia particularia per quæ fieret præiudicium petitioni hereditatis, vel præparatoris eius, debent differri quo ad iudicium vniuerſale finẽ accipiat: ad quod poteſt per iudicem certus terminus ſtatui. ſecus in iudiciis particularibus, quæ vniuerſali præiudicium non pariunt. hoc dicit. Diuiditur in tres partes principales, ſecundum veram lectionem quam intendo tenere. Prima, quando quis petit libertatem ex teſtamento, & filius exheredatus agebat querela contra teſtamentum. Secunda, quando quis petebat ex teſtamento libertatem & hereditatem. Tertia, quando quis petebat libertatem non ex teſtamento, ſed aliunde. ſecunda ibi, nam cum. tertia ibi, quotiens autem. Bartolus.

VII. IDEM libro quartodecimo ad Edictum.

SI quis libertatem[z] ex teſtamento ſibi cõpetiſſe dicat,

A erit allœotheta numeri, vel ſyllepſis: quale eſt: Indignati ſunt apoſtoli propter effuſionem vnguenti: cum vnus ſolus, ſcilicet Iudas fuit indignatus. Item illud: ſecti ſunt: cum ſolum Eſaiam ſectum legamus. ſic & ſupra de origine iuris. l. ij. §. exactis. & C. de rei vxo. act. §. illo. & inſtitut. de excep. §. idem iuris. Vel dic quorum iudiciorum, id eſt quarum inſtantiarum. Vel dic quorum iudiciorum: ſcilicet peti. here. directæ & vtilis.

t *In præiudicium.* quod eſſet ſi non ſatiſdaret interim de hereditate non deminuenda. Accurſius.

B

C

D

Bal. ad hoc, & plurale aliquando reſoluitur in ſingulare: quod eſt cõtra naturam ſermonis. l. Iulius phœbus infra ad Trebel. & facit ad ſtatutũ puniens teſtes falſos producẽtes: vt etiã locũ habeat in producente vnum tantum.

b Iſtud eſt hodie verũ, per l. fin. C. eo. licet olim ſecus: vt ĩ. l. proxi. ſecundũ Bar.

u *Si teſtamẽtum.* Duos ponit caſus. Primus, quando ab vno dicitur teſtamentum falſum, & ab alio legatum petitur. Secundus, quando idem. In primo dicitur quòd aut ſoluetur legatum ſtatim habita cautione de reſtituendo, ſi probetur falſum: aut ſtatim quæretur ad debeatur, ſcilicet examinando quæſtionem falſi, ſcilicet ſi probationes ſunt in promptu: vt infra vt in poſ. leg. vel fideicõ. l. ſi is à quo. & ſic eligit accuſator. Alij dicunt eſſe in legatarij electione[b] quod iſtorum fiat: vt infra ad l. Falcid. l. in quantitate. §. ſed & ſi legata. & C. eod. l. fi. Sed hoc in herede etiam intelligi poteſt. Tu dicas eſſe in heredis electione: vt infra de iure dot. plerunque. in fine. & ſi quidem eligat dare, exigit cautionem: licet cõſtet relictum: quia in alia parte mouetur iudicium: vt hic, & infra ad leg. Falc. l. dolo. Si vero eligat quæri an debeatur, nunquid de hoc pronuntiabitur ante accuſationem falſi terminatam? Reſpon. non videtur: vt infra l. proxi. dicitur. Ad quid ergo quæritur? Reſpon. quæretur de falſo alio accuſante, & ſic per conſequentiam an debeatur. Vel dic quòd pronuntiatur: quia hoc fit voluntate heredis ſcripti. vel refert an vnus legatum, & alter falſum dicit: & non differtur: vt hic. an idem: & tunc ſic, vt ibi.

x *Suſcepta.* id eſt inchoata.

y *Non eſt dandum.* etiam ſi cautionem offerat: nam ſibi contrarius videtur: ſicque repellitur: vt C. de fur. l. j. & ĩ. quando ap. ſit. l. fin. §. ſed ſi alius. & facit. ĩ. eo. l. poſt quam. Sed an poſt finitam accuſationem petet? Reſpon. non, ſi probare non potuit: vt C. de his qui. vt indig. l. aliam. & ĩ. de bo. li. l. ſi patronus ex. Item ſi probauit & obtinuit, peti non poteſt: quia ex falſo teſtamento non debetur legatum. ſed ſi deſtitit, ſic: vt ĩ. de iur. fiſc. edicto. §. pe. & d. l. aliam.

z SI *quis libertatem.* Talis eſt caſus. Mæuius inſtituit ſeruũ ſuũ Licinnianum heredem: & liberum eſſe iuſsit: & filiũ ſuũ exheredauit: & ſeruo coheredem Titium dederat: Licinniano ignorante hoc teſtamentũ, Titius coheres eius cœpit ipſum & totam hereditatẽ poſsidere. ſic re patefacta Licinniano, petit ſe in libertatẽ, quam ex teſtamento facto ſibi aſſerit competere, quæritur an exheredatus filius poſsit petere differri liberalem cauſam. ſi enim pronũtiaretur eum liberũ, & ex teſtamento heredem, etſi non plenum, qualequale tamen

præiudicium esset exheredato apud iudicem qui cognoscit de inofficioso testamento: quia prætores fauent libertatibus. Et dicit quòd potest petere differri in primo & in secundo dicto. l. sed ita demum si iam est contestatus querelam, vel speret se contestaturum in proximo tempore: vt in tertio dicto, & §. plane. nec enim semper erit expectandū. differtur autem donec pronuntietur in querela, vel aliqua nō interueniente partium iudex inducat edictū. Licinnianus autem non posset petere differri: cum ipse sua spōte ad iudicium de seruitute in libertatem proclamauerit. Item nec coheres: quia vtrique expedit non differri iudicium liberale, nisi id peteret nomine exheredati. Econtra si Licinnianus esset in possessione libertatis, & à coherede vindicaretur in seruitutem: si quidem possideret Licinnianus hereditatem, auditur si petat differri causam liberalem: quia sperabat se conueniendum à filio exheredato per querelam: & hoc ideo quia posset fieri præiudicium exheredato. si vero non possideret, sed filius possideat eam, & dicat differri ideo quia ipse petet ab exheredato hereditatem: & ille in modum contradictionis opponet querelam: & forte per quinquennium distulit agere: non impetrat differri. & est ratio: quia in primo non est in potestate sua quando agat: in secundo sic: vt C. de dila. si quando. & infra de do. ma. excep. l. purè. §. fina. & hoc si ex testamento dicatur competere libertas, & non aliunde: & super testamento tantum exquirantur probationes, & differtur causa liberalis. si vero aliunde, nullum adminiculum ex testamento recipitur. Sed huic positioni illud obstat, quòd nihil in hac. l. dicitur de coherede Licinniani. Ideoque alij ponunt Licinnianum solum institutum, & liberum esse iussum: & filium esse exheredatum: & sit filius in possessione hereditatis, & seruus in possessione libertatis. petit ergo filius in seruitutem eum, cum habeat hereditatem: iste dicit se heredem & liberum: & se velle agere prius petitione hereditatis contra filium. dicit ergo ei dandum spatium, intra quod si fuerit contestatum iudicium de inoffic. &c. Et hoc modo agetur: agit Licinnianus petitione hereditatis. opponitur ei querela in modum contradictionis: & sic contestabitur. si sic contestabitur, bene est. alio quin iudex libertatis fungetur partibus suis. Alij dicunt Licinnianum exheredatum: & ipse se filium dicebat. filius autem eum seruum esse dicebat. hoc non placet. Literam autem expone, vt circa eam notaui. media placet. nec ob. C. de adul. quoniam. quia ibi in modum exceptionis, quod etiam hic permitterem: hic autem in modum reconuentionis. Item oppone supra de iudi. qui prior. sed hic magna & vniuersalis & centumuiralis: vt C. eo. l. vlt. ibi quando ciuilis singularis. Vel dic quod simpliciter fuit relicta libertas directa, vel per fideicommissum, quam petebat à scripto: sed filius petebat differri. & hoc vsque ad §. nam cum quidam. sed abinde teneas medium casum &c. Vltimo nota quòd olim nec creditores nec legatarij nec etiam serui poterant agere dum speraretur agi de hereditate: vt hic, & C. eo. l. fin. sed hodie datur electio legatariis', conueniant scriptum, vel differant: vt §. j. Si vero ex contractu defuncti habeat creditor electionem vtrum petitorem an possessorem conueniat statim, & exactus succumbat in petitione hereditatis, aget contra victorem negotiorum gestorum, si victor erat heres. aliàs condictione ex. d. l. fin. §. finautem. Si vero libertas directa vel per fideicommissa. differtur hodie vsque ad annum, intra quem si apparet testamentum non valere: nec ipsæ valent, vel verius valere non videntur: vt j. de excep. rei iudi. l. j. post annum autem valent: reddunt tamen rationem: quia vnum pro alio compensatur: vt C. eo. l. fi. §. fi. Et hoc nisi testamentum sit falsum: vt ibi. sed falsitas codicillorum non nocet: vt C. de fideicomm. li. l. ij. & est ratio: quia heres non habet dominium seruorum ex codicillis, sed ex testamento. Accursius.

a *Ne præiudicium.* esset præiudiciū: quia iudicis sententia præsumptionem qualemqualē inducit: vt j. de ap. l. à sententia. & de ven. in pos. mit. si vētris. & j. de Carb. edic. l. Carbonianum. §. ibidem. Arg. contra. C. de sen. l. nemo iudex. & quia si secundum libertatem pronuntiaretur: prætor libertati fauet. arg. de ali. iu. mu. cau. fac. l. quia etiam. §. sed & si. lo.

†*Id est obliteretur, deleatur, abrogetur. Est enim inducere proprie, ducto per ceras stylo tegere & interlinire, & memoriā scriptoris obliterare. Budæus.*

non debebit iudex de libertate sententiam dicere, ne præiudicium[a] de testamento cognituro[b] faciat. & ita Senatus[c] censuit. d Sed & diuus[e] Traianus rescripsit, differendum[f] de libertate iudicium, donec de inofficioso iudiciū aut inducatur: g † aut finem accipiat. h Ita demum[i] autem sustinentur liberalia iudicia, si iam de inofficioso iudicium contestatum est. k ceterum si non contestetur, l non expectantur[m] liberalia iudicia. & ita diuus Pius rescripsit. n Nam[o] cum quidā Licinnianus de statu suo[p] quæstionem patiebatur, & ne maturius[q] pronuntiaretur de conditione sua, nolebat ad liberale iudicium ire, dicens[r] susceпturum[s] se de inofficioso testamento iudicium, & petiturum[t] hereditatem, quia libertatem & hereditatem ex testamento sibi defendebat: diuus Pius ait, si quidem possessor esset hereditatis Licinnianus, facilius[u] audiendum, quoniam esset hereditatis nomine iudicium susceпturus: [x] & erat in arbitrio eius[y] qui se dominum[z] esse dicit, agere de inofficioso testamento iudicium. nunc verò sub obtentu[a] iudicij de inofficioso testamento ab ipso Licinniano non susceпti, [b] per quindicium libertatis differtur vbi lis est de inofficioso contestata, vt subiicit, ita demum &c. ergo & si non præcessit contestatio, si modo contestetur, debet differri: quia in eam causam peruenit dilatio, à quia incipere debuit. Tu ergo dic inducatur, id est cancelletur vel deleatur. Circunducere enim, est circuncirca pennam ducere. Inducere, per medias literas trahere. Cancellare ad modum crucis: vt fecit Iob, benedicens Deo cancellatis manibus. ad hoc facit. j. de his quæ in testa. delen. l. j. & ij. & j. de lib. cau. diui. & de adi. leg. in l. nihil interest. & §. de iudi. & post. §. circunducto.

b *Cognituro.* scilicet iudici. Azo.

c *Senatus.* cuius nomen non habemus.

d *Cēsuit.* C. de or. cog. l. iij. contra. Sol. vt ibi.

e *Sed & diuus.* q. d. dixit idē diuus quod senatus. vel supra locutus est in falso, vel in rupto: hic in testamēto inofficioso.

f *Differendum.* hāc dilationem is solus implorat qui falsum vel inofficiosum dicit: quia in eius fieret præiudicium prolatio sententiæ de libertate. Azo.

g *Inducatur.* scilicet in causam, vt fiat contestatio super querela: vt postea non differatur causa: vt j. de excep. si post. secundum quosdam. quod non placet. Si enim

h *Accipiat.* per definitiuam sententiam.

i *Ita demum.* loquitur. Vlpianus.

k *Contestatum est.* subaudi, vel contestari speretur: vt infra eo. l. §. plane.

l *Contestetur.* nec contestari speretur.

m *Non expectantur.* id est non differuntur.

n *Rescripsit.* sed si contestentur, differuntur: nisi vt excipit. j. e. l. §. fi. & de hoc iudex dabit filio terminum vt litem contestetur: vt j. plane.

n *Rescripsit.* nisi vt excipit. j. e. §. fi. quia hoc est verum infallibiliter, quando quis defendit sibi libertatē aliter quàm ex testamento. si autem ex testamento: distingue, an lis cōtestetur, vel speretur contestari, vel non: vt hic. Accursius.

o *Nam cum quidam.* cum prius de eo dixisset qui se vindicabat in libertatem, inducit rescriptum de eo qui vindicatur in seruitutem & possidet: postea ponit conuersum casum, quando non possidet. Item non videtur bona probatio, nam cum quidam &c. quia in casu Licinniani non erat lis contesta. subaudi ergo. §. vel speretur contestari.

p *Suo.* conuentus à coherede. Accursius.

q *Maturius.* quàm de testamento: vel dic, id est maturè.

r *Dicens.* scilicet communiter intellige &c. scilicet vsque illuc si quidem &c.

s *Susceпturum.* j. de excep. si post. contra. Sol. hic in libertate speciale: sed in hac ferua vt not C. eo. l. fi. §. pe.

t *Petiturum.* per zeugma repete, & dices se susceпturū & petiturum hereditatē, vel petitionē hereditatis, tranſitiuè. & hoc prout possidet. si autem non possidet: tūc dicit se petiturum.

u *Facilius.* quàm vbi non possidet. Accursius.

x *Susceпturus.* propriè, cum possidet: improprie, id est in modum contradictionis cum non possidet. & sic magis dicit nō inofficiosum, quàm officiosum.

y *Eius.* scilicet filij.

z *Dominum.* & sic dilatio finē habet ad alterius arbitriū: quod nō est in sequenti casu: quia in infinitū non ageret, & sic quodammodo esset in eius arbitrio dilatio agendi.

a *Non vero sub obtentu.* Nunc mutat casum, scilicet cum Licinnianus non possidet. & hoc ideo non differtur, quia erat in eius arbitrio quando querelam susciperet in modum contradictionis, vel exceptionis. vnde ipse replicaret de ingratitudine, sic quòd efficeretur actor. Azo. vt §. titu. j. Papinianus. §. fi filius.

b *Non susceпti.* scilicet ad agendum.

Quinque-

753

a *Quinquennium.* quia post nō esset quæstio quin sublata esset querela: & sic non differtur causa liberalis. nō ergo toto quinquennio expectatur: sed ad arbitrium iudicis secūdum Ir. sed Io. alias non differtur, scilicet vltra quinquennium. & quod iubsicit, plane ad primum casum refertur.

b *Seruituti.* id est quæstioni de seruitute. nā si Licinnian⁹ per quinquennium nō egit de testamento, quod dicitur inofficiosum: non propter hoc desiderauit semper iudicium seruitutis differri. & merito, quia dudum potuit experiri: vt subiicit: vt C. de dilat. si quando. Io.

c *Concessit.* in primo casu: vel melius in secundo.

d *An.* aliàs si. i. an.

e *Imploretur.* scilicet ante quinquenniū habent quādo possident: vt in primo casu. l. hic innuit.

f *Modicum tempus.* ad arbitrium suum: vt j. de iure. delib. l. j. in fin. Nam eluſoriæ minæ filij exheredati, qui dicit se velle querelā agere, non sunt timendæ: vt j. si cui plus quā per. l. Falcid. l. hæc autem in princ. ibi, cum possint.

g *Libertatis.* in primo casu. l. & in secundo. nam cum quidam &c.

h *Sed aliàs.* s. circa manumissionem: vt differat à sequenti proxi. casu, quod potest esse pro præmio: vt in authent. de monachis. §. i. col. j. & C. in quib. cau. ser. pro præmio. per totum.

i *Admiculum.* id est probationem.

k *Admittat.* Arg. quòd testes inducti super vno articulo vel capitulo, non debeāt in alio interrogari: vt hic, & j. de iureiu. l. si duo. §. idē. in fi. §. & C. qui leg. pers. l. fi. in fi. & C. de or. cog. l. ij. Sed arg. contra in authen. de test. §. si vero dicatur. colla. vij. nam ibi interrogatur an sit liber à natiuitate. Accursius.

quennium[a] non debere morā fieri seruituti:[b] Planè summatim æstimandum iudici concessit,[c] and fortè bona fide imploretur[e] iudicium de testamento: & si id deprehenderit, præstituendum modicum tempus:[f] intra quod si non fuerit contestatum, iubeat iudicem libertatis[g] partibus suis fungi. Quotiés autem quis patitur controuersiam libertatis & hereditatis, sed se nō ex testamento liberum dicit, sed aliàs,[h] vel à viuo testatore manumissum: nō debere impediri liberalē causam, licet iudiciū de testamento moueri speretur, diuus Pi⁹ rescripsit. Adiecit planè in rescripto, dummodo prædicatur iudici liberalis causæ, ne vilum adminiculum[i] libertatis ex testamento admittat[k].

Qui eligit ius incompetens: non videtur renuntiare iuri quod sibi ignorabat competere. Bartolus.

VIII. PAVLVS libro sextodecimo ad Edictum.

LEgitimam[l] † hereditatē vindicare non prohibetur is qui cum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est.[m]

Ad euidentiam dicendorum iurisconsultus præmisit vnam distinctionem vsque ad legem, diuus. postea posuit quædam rescripta pertinentia ad hanc materiam, vsque ad hanc. l. hic ponit vnam regulam iuris antiqui, quam declarat vsque ad l. item veniunt. §. præter. ibi recitat senatusconsultum factum in hac materia: & illud prosequitur exponendo vsque ad fi. ti. & quia ponit regulam, non potest breuius summari. Bartolus.

IX. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

REgulariter† definiendū est eum demum teneri petitione[n] hereditatis, qui vel ius[o] pro herede, vel pro possessore possidet, vel rem hereditariam.

X. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

LIcet minimam. Itaq; qui ex asse vel ex parte heres est: intendit[p] quidem hereditatem suam esse totam, vel pro parte: sed hoc solū ei officio iudicis restituitur, quod aduersārius possidet, [q]aut totū, si ex asse sit heres: aut pro parte ex qua heres[r] est.

Hic incipit exponere verbum, pro herede. Bartolus.

XI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

PRo herede possidet, [s]qui putat se heredē esse. Sed an & is qui scit se heredem non esse, [t] pro herede possideat, quæritur. & Arrianus libro secundo de interdictis putat teneri. quo iure nos vti Proculus scribit. Sed enim &

A restitui. si verus heres postea appareat: an illi debeam teneri peti. here. quæritur. Et respon. quòd non, nisi dolose restitui sciens ei non debere restitui. Viuianus.

n *Petitione.* scilicet directa. nam aliquando qui neque pro herede, neque pro possessore possidet, tenetur vtili: vt infra eo. etiam si §. si quis. Item quandoque & qui neque ius neque rem hereditariam possidet, tenetur vtili: vt j. eod. quòd si in diem. §. sed & is. & §. non solum. & §. Julianus. nā pretia non sunt res hereditariæ.

o *Ius.*[a] possidere pro herede & pro possessore, non est habere titu. vt C. in quib. cau. cess. long. tem. p. præscrip. l. hereditatem. Et dic quòd incorporalia, vt seruitutes, im proprie quis dicitur possidere: vt j. de acquir. rer. do. seruus. §. incorporales. Et magis improprie creditor ius quod habet in debito. Impropriissime, cū ipse debitor dicitur hoc ius possidere debiti. & tamen hic appellantur possessores: vt j. eod. l. etiam. §. fin. & l. seq. & l. quod si in diem. §. pe. & l. itē videndum. §. si quis cum. Et quod subiicit, vel rem hereditariam, scilicet corporalē. Vel expone prædicta, possidet ius qui totam hereditatem possidet. rē hereditariam ille qui rem singularem corporalem, vel incorporalem, & etiam minimam, vt subiicit: vt infra si quis omis. cau. test. l. & si non totam. & l. seq. & l. cum enim. Accursius.

a Ista gl. est bene no. secundū Bal. in hoc scilicet quotuplex est possessio, quæ quadruplici ter dicitur respectu dū uersārū rerum. Bolo.

† *Concor. l. si ædes meæ. §. fi. infra de serui. pr. prædi.*

p LIcet. *Intendit.* id est asserit.

q *Possidet.* argu. huius. l. dicunt quidam, quòd si insolidum sum heres, licet vnam rem tantum possideas insolidum, de rigore iuris mihi tenearis: sed de æquitate absoluaris. Sed hoc est falsum, cum non tenearis in plus quam habeas. quod plene dices vt infra si pars here. pe. l. j. §. j. Item not. hic in fi. quòd licet sim in dimidia totius hereditatis heres, quæ valet mille, & vnum prædium quod valet quinque, tantum habeas: non nisi in dimidiam mihi teneris: vt hic, & infra si pars hered. peta. l. j §. j.

r *Heres.* petens. Accursius.

s PRo *herede possidet.* Tribus modis quis dicitur pro herede possidere. Primo, vt sit verus: vt ille qui verè est heres. & sic accipitur. ff. & C. in ti. pro herede. Secundo, vt procurator heredis, qui pro eo herede possidet: vt infra eod. l. etiam. §. si quis absentis. Tertio, vt dicatur quædam modificatio, siue modus possidendi, quando quis credit se heredem, & non est: vt hic & instit. de interdic. §. sequens diuisio versi. pro herede. & sic dicitur, iste possidet pro herede: cum tantum opinione sit heres. Sic ergo pro vero ponitur quod est falsum: vt ibi fertilior seges &c. & ibi, Vicinumque pecus grandius vber habet, id est habere putatur. Item & illud, Ego & pater tuus dolentes quærebamus te &c. nam quo ad opinionem erat pater.

Possidere pro herede dicitur quis tribus modis.

t *Non esse.* scilicet ex testamento, vel ab intestato, de iure antiquo: credit tamen se heredem ex constitutione aliqua: vt quia sit nepos filius sororis: vt supra eodem. l. ij. §. fin. & quod subiicit, putat teneri, scilicet quasi pro herede possideat. Vel dic quòd sit idem casus cum sequenti: ibi, sed enim &c. vt licet iste non credat se heredem de iure ciuili: credat tamen se bono posse. & sic perinde habeatur. & quod sequitur, sed enim, sit approbatio huius dicti. Vel dic tertio, hic non dicit quòd possideat pro herede: sed quòd teneatur. & sic dices,

quòd tenetur rei vindi. vel etiam petitione hereditatis: vt prædo, vel pro possessore possessor. Vel quarto tenetur quasi pro herede possideat: quamuis sciat se non esse heredem: credit tamen se bonæ fidei possessorem. Sed prima & secunda magis placent.

a *Sed enim & bonorum possessor.* quo ad opinionem suam. Vel dic id est bona possidens. nam si vere ti. haberet, non teneretur hac actione: vt supra eod. l. regulariter.

b QVI *interrogatus. Per mendacium.* supple, & repete: vt si contendat, contendit per mendacium, secundū Io. Alij dicunt vel, pro saltem. ac si diceret, ꝙ non tenetur quasi pro possessore possideat, qui dicit se heredem: licet per mendacium dicat, sed quasi pro herede. quod falsum est: quia sic expediret ei mentiri: quod esse nō debet: vt infra de tribu. l. illud. §. penult. Et not. quòd hæc interrogatio sic fiet, secundum Bul. quia ante lit. contesta. interrogabitur an possideat pro herede, vel pro possessore: & poterit respōdere etiam alternatiue. & pro eo est. C. eo. l. cogi. in fin. Licet enim in rei vindic. sufficit simplex possessio, vt quis ea teneatur: vt C. de ali. iu. mu. cau. fa. l. j. & ideo de ea interrogatur: vt infra de interroga. act. qui seruum. §. in iure. ita exigitur alterum istorum, scilicet quod pro herede vel pro possessore possideat, vt hæc actio locum habeat: vt supra eo. l. regulariter. in fi. & de hoc ergo interrogetur. & ante lit. contest. vt dixi: vt infra de interroga. act. l. qui interrogatur. Pla. autem dicebat teneri debere dicere titu. in rei vindi. per proximum cognatum: in peti. here. per quemlibet cognatum: quæ somnia sunt. Vel dic quòd bene dixit. nā in rei vindi. per proximum, scilicet filium resistentem. vt C. de proba. siue possidetis. in peti. here. per quemlibet cognatum resistentem. quinimmo per extraneum resistentem oportet agentem probare se heredem si iusserit vincere. Tu dic secundum Ioan. & Azo.[a] quòd primo interrogabo an possideat: & si respondeat, sic: secundo quæram, an putet se heredem. si dicat, puto: expeditum est. si dicat, non puto: tertio quæram, quomodo possidet, vel qualiter. si dicat, quid ad te? vel nolo respondere, vel similia: tunc scio quòd pro pos. possideat. si vero dicat, quia emi: quæram à quo: vt certus possim esse an titulum pro non titulo habeat: vt si dicat, quia à compotementis emi: si quidem probet, bene est, nec hac actione conuenitur. si non probet. presumitur quod pro pos. possideat, & quòd sic sit facienda interrogatio, probatur ex l. ista, & infra l. proxi. in prin.

a Ista opinio cōmuniter tenetur per doctos.

c NEc *vllam causam.* aliam, scilicet iustam.

d NEc *tenentur.* & expulsor: vt infra eo. quòd si in diem. §. Iulianus. versi. sed & eum.

e *Omnibus etiā titulis* propriè ponitur. sed in eo quod includitur in pro nomine, hic, improprie. & dic omnibus, id est omni genere titulorū. Et not. quòd omnibus his casibus datur dicta petitio hereditatis: vt probatur. j. eo. l. etiā. §. si quis sciens. Alij dicunt vtilem. nam & dolus habetur pro possessore, sicut hic titulus pro non titulo, & datur tamen vtilis.

Emens furioso, quandoque vsucapit.

f *Emero.* rem de hereditate ad aliquem pertinentem. & sic de sequentibus. Accursius.

Ignorans, pro herede vel pro pos. possidere nō potest.

g *Sciens.* Quid si ignorans? Non videtur quod teneatur: cum nec pro herede nec pro poss. possideat: vt s. eo. l. pro herede. & l. qui interrogatus. & hic similiter innuit in eo quod dicit, sciens: vt inst. de interdict. §. sequens diuisio. versi. pro possessore. Item pro hoc quia qui ignorans emit à furioso, vsucapit: vt j. pro em. l. ij. §. si à furioso. Item pro hoc. j. de vsur. l. fructus. & j. de do. inter vir. & vxo. l. sed & si constante. Ex prædictis patet non possidere pro herede vel pro pos. ignorantem. & idē in aliis de quibus subiicit. Sed Ir. dixit contrarium, & subaudiuit, maxime sciens. & pro eo est, quia possidere pro pos. non est hoc ipso malam fidem habere: sed cum nullā de

bonorum possessor[a] pro herede videtur possidere.

Hic incipit exponere, quod dixit, pro possessore. Bartolus.

Pro possessore vero possidet prædo.

Nota quòd quando ratio est idem cum dicto, nihil concludit. Bartolus.

XII. IDEM libro sexagensimo-septimo ad Edictum.

QVI interrogatus cur possideat, responsurus sit, quia possideo: nec contendet se heredem vel per mendacium.[b]

XIII. IDEM libro quintodecimo ad Edictum.

NEc vllā causam[c] possessionis posit* dicere. & ideo fur & raptor petitione hereditatis tenentur.[d]

**potest.*

Quando titulus habetur pro non titulo, quis pro possessore vel pro herede possidere dicitur. Bartolus.

Omnibus etiam titulis[e] hic *pro possessore* hæret, & quasi iniunctus est. denique & *pro emptore* titulo hæret. Nam si à furioso emero[f] sciens,[g] pro possessore possideo.[h] Item in titulo *pro donato* quæritur an quis pro possessore possideat: vt puta vxor[i] vel maritus. Et placet nobis Iuliani sententia, pro possessore possidere eum: & ideo petitione hereditatis tenebitur. Itē *pro dote* titulus, recipit pro possessore possessionem: vt puta si à minore duodecim annis nupta mihi[k] quasi dotem sciens accepi. Et si legatum mihi solutum ex falsa causa[l] scienti, vtique pro possessore possidebo[m].

Qui non possidet, non tenetur hac actione, nisi dolo desierit possidere. Bartolus.

Is[n] autem qui restituit hereditatē, teneri hereditatis petitione nō potest, nisi[o] dolo fecit, id est si scit[p] & restituit.[q] Nā & dolus præteritus[r] venit iure potest prætendere causam quæ inducat vsucapionē: sed hoc solum dicere potest, quòd possidet pro possessore: vt in prin. huius legis. & j. eo. sed & si lege. §. quod autem. & secundum hoc etiam bonæ fidei possessor est prædo. sed primum approbo. Item quid si prædo habeat titulum? Respon. titulum magis attendi quam inuasionem: vt dicitur in legatario: vt infra quo. leg. l. j. §. quia autem. & infra eodem. l. etiam. §. si quis sciens. Item not. quòd possessio sine titulo locum facit huic actioni, etiam si se heredem nō contendat. sed secus in quasi possessore, nisi dicat se heredem: vt infra titu. j. l. j. in fi. & infra eodem. sed vtrum.

h *Possideo.* & sic potero cōueniri petitione hereditatis, cum hic titulus emptori pro non titulo habeatur.

i *Vxor.* s. donauit mihi tito: vel contra: sciēti. s. donationem non valere: vt j. de acquir. pos. l. quod vxor viro, nam si putat valere, fructus ex re donata perceptos suos facit: etsi in iure erretur: vt j. de vsur. l. fructus.

k *Nupta mihi.* scilicet de facto. & ideo dicit quasi dotem: quia dos vere esse non potest vbi non est matrimonium: vt j. de iure do. l. iij. Accursius.

l *Ex falsa causa.* scilicet indebitum.

m *Possidebo.* q. d. directè tenebor. Io.

n *Is.* scilicet institutus in testamento inutili: & rogatus vt restituat.

o *Non potest.* nisi ad hoc vt condictionem indebiti quam habet, cedat: vt j. eo. quòd si in diem. §. fi. Azo.

p *Scit.* scilicet se non teneri. nam tunc vtile peti. hereditatis: vt hic, & j. eo l. etiam. §. item si quis. heredes autem dolosi in factum actione: vt j. de rei vin. l. cum autem.

q *Restituit.* ante litem contesta. contra se: vt hic, & j. de fideicom. here. peti. l. fi. §. fi. secus si post: vt j. ad Trebel. l. cum hereditas. ij. & l. fi patroni. §. fi. quæ est contra. Vel ibi in actionibus hereditariis: hic in peti. here.

r *Præteritus.* i. ante lit. contest. cōmissus: vt j. eo. sed & si lege. §. si antè litem contest. & j. de rei vin. sinautem. §. sed & is.

Neratius.} CASVS. Rem aliquā possedi vel pro herede, vel pro pos. & ita peti. here. cōueniri poterā: decessi Titio herede derelicto. nunquid Titius peti. here. tenetur, quæritur. Et dicitur ꝙ sic, etiā si ignoret me pro herede vel pro possess. possediſſe. Idem est si probat Titius heres eas res ex ea hereditate esse quæ sibi delata est. {QVOD SI QVIS.} Hereditatē ad me pertinentē emit Titi⁹: an teneatur peti. here. quæritur. Et videtur ꝙ sic: ne singulis iudiciis &c. an autē venditor teneatur, quæritur. Et resp. ꝙ venditor ad pretiū tenetur tantū: nisi in trib⁹ casibus emptor tenetur. Primus est, si vēditor latitat. Secundus est, si minoris rē vendidit. Tertius est, si bonæ fidei possessor erat. vnde in istis tribus casibus dabitur vtilis petitio cōtra illū emptorem. Sed quid si possessor pro herede quia testamentū erat inutile, iussus erat vēdere alicui, puta Titio: & vēdidit pro paruo pretio sicut iussus erat: an detur peti. her. cōtra istū fideicōmissarium cui iussus erat vēdere, quæritur. Et dicitur ꝙ sic, cum loco heredis habendus sit. {SED ET SI RETENTA.} Sed quid si heres iussus est in testamento inutili restituere, parua quantitate de hereditate retēta? tenetur fideicōmissarius peti. here. {PLANE.} Sed quid si rogatus sit restituere here. accepta certa quātitate, nō tamen hereditaria, ab eo cui restituere debet: nūquid illa pecunia peti potest ab illo here. per petitionem here. quæritur. Et respon quòd non, quoniā pro &c. {SED SABINVM.} Sed quid si testator iussit aliquem esse liberum si daret x. heredi, & illa x. dedit heredi scripto: an peti potest pecunia per peti. hered. ab herede scripto, quæritur. Et dicitur quòd sic: quia hereditaria videtur esse pecunia. {IDEM ET IN EO.} Sed quid si heres sit rogatus reddere hered. an ratione illorum beneficiorum fructuum quos retinet, petit. hered. tenē-

tur,

757

rur, quæritur. Et dicitur quòd sic. {SI QVIS.} Hereditatem ad te pertinentem emi: an possideo pro herede, quæritur. Et dicitur quòd sic si sciens emam. quod non est verum: quia non sum prædo, &c. & hoc in prima. {ITEM SI QVIS A FISCO.} Sed quid si fiscus occupauit bona alicuius, quia nullus apparet heres. & sic ea vendidit si postea legitimus appareat, dabitur petit. heredi. {APVD MAR.} Mulier here. pertinentem ad me totam dedit in dotem. ille maritus tenetur petit. heredi. vtili, & ipsa directa. si celebratum fuerit diuortium, conuenietur. {HEREDEM AVTEM.} Pone casum vt in apparatu Acc. & sic: Titius emit res aliquas de hered. ad me pertinente, & mala fide: quia sciuit illam here. ad me pertinere: decessit herede Seio relicto. nunquid nomine istarum rerum Seius heres peti. here. teneatur, quæritur. Et respon. quòd sic, nō ex persona defuncti, sed ex sua quasi pro herede possideat. sed si Titius possidebat res illas pro herede vel pro pos. & decessit Seio herede relicto: tunc Seius tenebitur ex persona defuncti peti. hered. & non ex sua. & hoc dicit. {SI QVIS.} Titius nomine Seij absentis possidebat hered. ad me pertinentem. an possit conueniri suo nomine petit. here. quæritur Et respon. quòd non, sed nomine absentis. & est ratio: quia non videtur pro herede possidere qui cōtemplatione alterius possidet: nisi ille ratum non habuerit. {NON SOLVM.} Res hereditatis ad me pertinentis possidebas. teneris quidem peti. heredi. alias si non possideas, teneris tamen in duobus casibus. Primus est, si te lite offeras. Secundus est, si dolo desiisti possidere. tamen vltimo quando dolo desisti: an possim te & illum possessorem conuenire, quæritur. Et respon. quòd vtrunque. & si ille possessor mihi agenti litis æstimationem offerat: tu qui dolo desiisti possidere, liberaris: sed si tu conueniaris, non liberabitur possessor ille. Viuianus.

a *Ab herede.* s. illius qui pro herede aut pro possessore possidebat. Sed videtur eum non teneri. nam vere est heres: & verum titulum habet pro herede: ergo non tenetur, cum titulū habeat. Respon. iste dupliciter possidet pro herede, vno modo vere: & secundum illum modum hac actione non tenetur. alio prout hoc titu. accipitur. nam cum sit eadem persona cū defuncto, & defunctus sic tenebatur: ergo & iste: vt in authē. de iureiurando à moriente præstito. §. j. collatione quinta nec obstat quòd ex plurimis causis possideat: quod fieri potest: vt infra de adquiren. poss. l. iij. §. ex plurimis. & secundum hunc modum hac actione tenetur: vt hic, & infra l. proxi. §. heredem. in fi. §.

b *Possedisse.* sed alias res suas fuisse credebat. & hoc subiicit, idem &c. & sic est idem casus per alia verba.

c *Hereditate esse.* cum nō sint, & sic possidet pro herede: vt hic accipitur. & suo nomine here. pe. tenetur. Siue ergo scias eas res pueniſſe ad defunctū ex hereditate aliena, quæ peti ab eo poterat: siue putauit propriā defuncti, tenetur hac actione, vt hic innuit, etiam si putauit &c. quasi dicat, siue bonā siue malam fidem habet. nam quo ad defunctum semper malæ fidei intelligitur heres: quia successor vitiorū est & culpæ defuncti. Et sic est arg. quòd extraneus heres non possit vsucapere quod defunctus non poterat propter vitiū personæ: sicut hic bona fides vel titulus quem habet, non excusat eū quo minus teneatur here. pet. quia earum rerum nomine tenetur prædecessor eius: sic nec vsucapere possit quando defunctus non potuit obstante vitio personali quod habet ex persona defuncti: ut ex plene dices. j. de Publi. in rem actio. l. si ego. §. partus. Item quid si putas te heredem Titij: cum non sis: & sic possideas pro herede hereditatem Titianam: an teneberis mihi qui sum heres Sempronij, & peto res illas quasi ex hereditate Sē-

ff. Vetus.

in hereditatis petitione: quasi dolo desierit possidere.

Licet quis possideat vero titulo, tamē ex persona auctoris sui, qui pro herede vel pro possessore possidebat, potest conueniri petitione hereditatis. Bartolus.

Neratius libro sexto membranarum scribit, ab herede peti hereditatem posse, etiā si ignoret pro herede vel pro possessore defunctum possedisse.[b] Idem esse libro septimo ait etiam si putauit heres eas res ex hac hereditate esse[c] quæ sibi delata est.

Nota in duobus casibus hic expressis petitionem hereditatis dari contra titulo possidentem. Bartolus.

Quid si quis hereditatem emerit,[d] an vtilis in eum petitio hereditatis deberet dari,[e] ne singulis iudiciis vexaretur?[f] venditorem enim teneri[g] certum est. Sed finge non extare venditorem, vel modico vendidisse, & bonæ fidei[h] possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? Et putat Gaius Cassius dandam vtilem[i] actionem. Idem erit dicendum & si paruo pretio iussus[k] vendere[l] heres Titio hereditatē vendidit. Nam putat dicēdum Papinianus aduersus fideicommissariū[m] dari actionem.[n] Ab herede[o] enim peti non expedit perexiguum[p] pretium habente. Sed & si retenta certa quantitate[q] restituere rogatus sit, idem erit dicendum.[r]

Planè si accepta certa quantitate[s] restituere rogatus est, nō putat Papinianus ab herede petēdam hereditatem: quoniam pro herede quod conditionis implendæ gratia accepit, non possidetur. Sed Sabinus in statulibero contra: & id verius[t] est: quia pecunia hereditaria est. Idē & in eo qui solos fructus ex

A pronij: Respon. sic, si me interrogante inueniam te pro herede vel pro possessore possidere. Sed tu dices quòd Titianam: vnde non puto teneri. Accursius.

d *Emerit.* ab eo qui possidet pro herede. Accursius.

e *Deberet dari.* Videtur quòd sic, nec &c. q.d. quia actor nimis grauaretur si nomine singularum rerū proponeret rei vindi. quia graue est de dominio probare: & leue est probare quòd in hereditate fuerit. vēditorem enim teneri certū est: cum videatur & rem habere, cum habeat pretium: vt infra eo. ſi & rem & pretium. & j. si quis omiſ. cau. testi. si quis pecuniā. §. fina. Sed vt sine dubio procedam, finge &c. Alij sic: videtur quòd non, ne &c. id est peti. here. & agendo de eui ctione secundū quosdam. quod non placet: quia tunc non tenetur emptor, quando habet regressum de euictione: vt infra eod. sed & si lege. §. item si rem distraxit. Vel certè placet, & ille. §. itē. loquitur quando res singularis venditur. vel dic singulis cum rei vindi. & est plana. Azo.

f *Vexaretur.* petitor secundum primam positionem, vel emptor secundum aliam.

g *Teneri.* pro pretio.

h *Bonæ fidei.* aliàs omnino teneretur. & si non habeat qui alienauit: vt infra eo. item veniunt. §. penul. & l. si possessor. j. §. restituere.

i *Actionem vtilem.* scilicet hereditatis petitionē. & hoc dicūt quidā quando nō habet regressum de euictione. alias emptor non tenetur: vt infra eo. sed & si lege. §. item si rem distraxit: Vel verius illud habeat vel nō habeat regressum, distinguitur cum res singularis de hereditate venditur: hic autem vniuersitas, vnde hic emptor indistincte tenetur.

k *Iussus.* heres institutus in testamento inutili. & idem in sequentibus quatuor. Accursius.

l *Vendere.* in testamēto, quod postea probatur inofficiosum Et sic agit filius ex heredatus petitione hereditatis.

m *Fideicommissarium.* eundemque emptorem. Accursius.

n *Dari actionem.* scilicet vtilem. nam fideicōmissarius loco heredis est: vt insti. de fideicom. here. §. si quis. Sed nonne possidet titulo legati, seu fideicom? Respon. sic: & ideo nō tenetur hac actione, nisi quando sciens emit: arg. j. prox. §. Si autē bona fide, non tenetur, nisi in duobus casibus, id est cum modico habito restituatur hereditas, vt hic: vel quando heres non comparet: vt s. §. proxi. Si vero multo retento, ipse heres tantum tenetur peti. her. licet emptor rei vindi. teneatur. Idem esset si quartam habeat heres sub nomine quartæ, non in re certa. Vel dic quòd hic fuit actum querela: & sic rupto testamento fingitur non habere tit. Sed si dicas eos non habere tit. vt prius dixisti, an vsucapient contra petitionem hereditatis? G. Ir. & M. quòd non, nisi. xxx. an. vt C. eo. hereditatis. Tu dic quòd sic, eo quòd excedit terminos, vt detur contra tit. possidentem, vt à non suis terminis excedatur: vt C. de edict. diui Hadria. tol. l. fi. §. fi.

o *Ab herede.* s. putatiuo, qui vendidit ex necessitate, scilicet testatoris iussu. Aliud si voluntate: quia tunc tenetur heres: vt j. eod. quòd si in diem. §. fi. quæ est contra. Quod non placet: quia & ibi iussu testatoris. vel hic ante motam litem: ibi post. Vel verius hic non prohibet contra venditorem agi. Et sic etiam aliud contra. soluitur. j. eo. l. in æstimationibus. Vel solue hoc vltimum vt ibi.

p *Perexiguum.* id est paruum.

q *Certa quantitate.* modica: aliàs heres tenetur.

r *Idem erit dicendum.* vt teneatur fideicom.

s *Certa quantitate.* scilicet de bursa eius cui restituitur quod datur causa adimplendæ conditionis.

t *Et id verius.* scilicet in eo quòd à statulibero datur: vt infra de donat. cau. mor. l. quod statuliber.

a *Retinet.* ex voluntate testatoris: & sic modicum: & sic vterque tenetur. Accursius.
b *Quasi.* veritatis expressiuum. aliter nulla esset nota.
c *Quidam putant.* scilicet directo.
d *Numer. aut.* vt infra de reg. iur. l. nemo prædo est. & subaudi

ob hoc ipsum & malā fidem habeat, nisi fiat inuasio: vt j. de adqui. poss. si ex stipulatione. quæ est contra. Sed ad impediendam prę-scriptionē pro possessore possidet: vt j. de vsucapio. non solum. §. j. Vel, quod est verius, licet inuadat, non possidet pro possessore quantum ad hanc actionem: quia titu. habet: vt j. quorū legat. l. j. §. quia autem.

e *Vtili.* ergo cum hic tenuerit emptio, & datur vtilis, multo magis dabitur directa, vbi nō tenuit: vt s. eo. l. nec vllam. §. j. Item ideo hic datur vtilis, quia non possidet pro possessore. & quidam ideo dicebant dari directam: quia dicebant eum possidere pro possessore. ergo cū hic possideat pro possessore, dabitur directa. Et vt plene habeas, distinguе secundum Azo. cum quis emit vniuersitatem mala fide tenetur vtili: vt hic si bona fide, non, nisi modico est distracta, vel si non comparet venditor, vel si fiscus vendidit: vt s. ea. l. §. si quis. & infra. §. proxi. si tamen habeat regressum ad venditorem hereditatis, aliàs secus, secundum quosdam: vt j. eod. sed & si lege. §. item si rem distraxit. Vel illa loquitur quando res singularis est vendita. Item tenetur si tit. pro non tit. habeatur: vt supra eo. nec vllam. §. j. Si vero rem singularem, siue bona fi. siue mala fide, non tenetur, nisi ti. habeatur pro nō tit. vt supra eo. nec vllam. §. omnibus.

f *Emerit.* etiam ignorans: & hoc in priuilegium fisci, ne vexetur. Sed contra hunc. §. C. de qua. præscrip. l. bene. vbi dicit emptorem statim esse securum. Sed illud in singularibus alienationibus: hic autem vniuersitas fuit. Vel hæc corrigitur per illam.

g *Maritum.* scientē alienam hereditatem: vt supra. e. §. si quis sciens. Alij dicunt etiam si ignorans.

h *Diuortium.* per quod etiam causa possessionis per maritum in hereditate soluta est.

i *Heredem.* ponit duos casus hic. §. Primus, si defunctus possedit pro emptore res aliquas: & eius heres se putat heredem in iis rebus, id est dominū ex causa hereditaria, cū tit. habeat, tenetur vero heredi ex persona sua, quasi pro herede possideat: licet defunctus non teneretur: arg. j. tit. j. cum multi. Io. Sed nonne etiam ex sua persona titu. habet pro herede, & eo vsucapit illas res: vt infra de adqui. pos. l. iij. §. ex plurimis? Sed dic, est heres in his, & non est heres quo ad hoc. Sed si vsucapit, est heres quo ad hoc, vt sit dominus. Vel dic quòd mala fide possidebat defunctus vnde heres non vsucapit: & sic pro non tit. Item si defunctus habuit titu. ergo heres habet eundem titu. vt §. ex plurimis. Sed respon. vt ex sua persona non defuncti teneatur. Secundus est, quando defunctus possidebat pro herede, vel pro possessore: & ideo tenebatur hac actione. nam heres ex persona defuncti tenetur, non ex sua: quia verè est heres: vt infra titu. j. l. penul. & fi. C. eodem. l. j. & s. e. l. Neratius. Contrarium videbatur in secundo casu: quia heres ti. habet pro herede: sed ex persona defuncti tenetur: vt dixi. & sic ex duabus causis possidet: vt infra de adqui. pos. l. iij. §. ex plurimis. Alij, vt H. ponunt primum casum quando heres Seij credebat rem fuisse eiusdam hereditatis, quam hereditatē credebat fuisse illius Seij, cuius heres est: sed defunctus eā hereditatem, nō singularem rem emerat: vt citatur op. quia titulum habet, quem defunctus habuit. Sed dic vt dixi: quia & pro emptore, & pro herede possidet: & ex sua persona, non defuncti conuenitur: vt d. l. de adquir. possess. l. iij. §. ex plurimis.

k *Heredem autem.* petitor sit heres Titij, reus Seij, qui Seius rem Titij possederat pro emptore. Accursius.

l *Teneri.* ei qui heres est domino rerum emptarum per defunctū à non domino. Acc.

m *Teneatur.* heres Seij reus: qui Seius rem Titij possederat pro emptore.

n *Possideat.* apprehendendo prius. Accur.

o *Ipsius vero.* scilicet qui possidet. sed aliud in rei vin. vt infra de rei vind. l. officium. & C. vbi in rem act. l. ij. quę sunt contra. Nam ibi sola detētatio: hic autem pro herede vel pro possessore possessio. quod hic in hoc procuratore non erat.

p *Non habet.* & hoc certum est. Accursius.

q *Procuratorem.* scilicet istum: vt j. tit. j. l. cum multi. & l. fin.

r *Sed & si, nihil.* supple puta possidet.

s *Ex dolo.* id est propter dolū peti. here. & hoc quando actor ignorauit. alias nō: vt hic, & infra e. l. qui se. quæ est cōtra, nec enim debuit certiorari qui sciuit &c. vt j. de act. emp. l. j. in fi.

t *Teneri.* etiam rei vin. vt supra de do. l. pe. & j. de rei vin. l. is qui se. vbi plene distingues de hoc.

u *Tenebitur.* vt s. eod. nec vllam. §. is autem qui restituit. sed qua actione? Respon. directa secundum quosdam, cum dolus pro possessore habeatur. Tu dic vtili. Nec ob. quòd dolus pro possessore habeatur: quia & ratihabitio comparatur mandato, non tamen agitur mandati: vt supra de nego. gesto. Ponponius. in fine.

x *Tractat.* scilicet quærendo. Accursius.

y *Ne.* id est an.

z *Aduersus eum.* i. me. nam mutat personas. nam in prin. loquitur de dolofo in tertia persona: postea de eodem in prima, & nunc in tertia. Accursius.

a *Desit.* dolo possidere. Azo.

b *Magis.* scilicet quàm contrarium.

Possidens titulo etiam mala fide, non potest hac actione conueniri: sed tanquam emptor vniuersitatis potest vtili conueniri. Bartolus.

Si quis sciens alienam emit hereditatem, quasi[b] pro possessore possidet: & sic peti ab eo hereditatem quidam putant.[c] Quam sententiam nō puto veram. Nemo enim prædo est, qui pretium numerauit: [d] sed vt emptor vniuersitatis vtili[e] tenetur. Item si quis à fisco hereditatē quasi vacantem emerit, [f] æquissimum erit vtilem actionem aduersus eum dari.

Si hereditas datur in dotem, maritus vtili here. peti. tenetur. Bartolus.

Apud Marcellū libro quarto Digestorum relatum est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritū[g] pro dote quidem possidere hereditatem: sed petitione hereditatis vtili teneri. Sed & ipsam mulierē directa teneri Marcellus scribit: maximè si iam factum diuortium[h] est.

Id est fortis. §. & difficilis, & habet duas partes. In prima variatur casus tribus modis. sed vltima lec. est vera: secundum quam hoc intendit: Heres possessoris cum titulo, potest vtili conueniri, sicut defunctus poterat, & directa quando defunctus absque titulo possidebat. Bartolus.

Heredem[i] autem[k] etiā earum rerū nomine quas defunctus pro emptore possedit, hereditatis petitione teneri[l] constat, quasi pro herede possideat: quamuis etiam earum rerum nomine quas pro herede vel pro possessore defunctus possedit, vtique teneatur.[m]

Qui alieno nomine possidet, non potest nomine proprio petitione hereditatis conueniri. Bartolus.

Si quis absentis nomine possideat[n] hereditatem, cum sit incertum an ille ratum habeat, puto absentis nomine petendam hereditatē, ipsius verò[o] nequaquam: quia non videtur pro herede vel pro possessore possidere, qui cōtemplatione alterius possidet, nisi forte quis dixerit, cū ratum non habet, [p] iam procuratorem[q] quasi prædonem esse. tunc enim suo nomine teneri potest.

Quia non possidet, sed vt possessor se obtulit, hac actione tenetur. Bartolus.

Non solùm autē ab eo peti hereditas potest, qui corpus hereditariū possidet: sed & si nihil.[r] Et videndum si non possidēs obtulerit tamē se petitioni, an teneatur. & Celsius libro quarto Digesto rum scribit ex dolo[s] eum teneri. dolo enim facere eū qui se offert petitioni. quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianū probat: omnē qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri.[t]

Qui dolo desiit possidere, vt possessor tenetur: qui liberatur, si possessor lis se offert. sed satisfactio eius qui dolo desiit possidere, non liberat possessorem. Bartolus.

Item si quis dolo fecerit quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur.[u] Sed si alius nāctus possessionem quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudiciū pati: Marcellus libro quarto Digestorum tractat,[x] ne[y] fortè euanescit[*] aduersus eum[z] qui desiit, [a] litis æstimatio. & magis[b] euanescere

Aliī.

a *Aut.* scilicet Marcellus.
b *Interest.* quia secundus nō totum habeat: vt infra de re iud. si quis dolo. §. j.
c *Non liberabit.* Not. distinctionem istam, quis primo conuenitur: vt hic, & infra de fol. l. Stichum. §. dolo. & j. eo. sed & si here. §. proinde. & §. rursum. & arg. infra de tab. exhi. l. locum. §. cō demonstratio. Sed cur secus in noxali, vbi dolo soluēte liberatur possessor: vt infra de noxa. ac. l. de illo. in fi. & l. seq. & l. electio. & infra si fa. fur. fe. di. l. quotiens. & idem in actione de dolo quando dolū plures faciūt: vt §. de dolo. si plures. quæ omnes sunt contrā? Respon. hæc cum sint personales rationē possessionis, nō sic impropriè intentari possunt. & eodē modo respondē ad illā quæ est supra, quod mer. cau. quod diximus in prin. arg. ad solutionē, & distinctionem istam institu. de leg. §. si res. magis autem est contra infra de re. eo. l. illicite. vbi tutor æstimationem rei pupillo dedit: quā iure decreto alienauit. Sed dic vbi vera æstimatio fuit data: ideoque habetur pro vendita de nouo: hic autem in litem iuratur. vnde in pœnam computatur quicquid est solutum. Itē quod dico dolosō soluente non liberari possessorem: intellige nisi possessor habeat causam à dolosō, propter quam regressus sit ad eum. nā tunc iis defensionibus vtatur emptor, quibus venditor: vt infra si fa. fur. fe. di. l. quotiens. §. plane. & C. de euic. emptori. & de vsu. rei iu. l. sancimus. in fi. & infra de except. rei iud. si quis cum totum. §. plane. si in restitutionem. Vel dic secus esse vbi venditori cœpit competere exceptio post venditionem: vt erat hic scilicet post condemnationem & solutionem. nam habet exceptionē rei iudi. sicut absolutus: vt j. de except. rei iudi. si quis cū totum. §. plane. & tunc non prosit emptori: vt argu. infra de pecu. quæsitum. §. si annua. & infra man. l. heredem. Huic opinioni est contra. infra de hered. vel ac. ven. l. emptori. Sed dic quòd ibi est vniuersitas vendita: vnde etiam omnia postea quæsita debet dare emptori: vt arg. infra eo. tit. de here. vel ac. ven. venditor ex hereditate. imò ibi erat pignus. quod est sequela nominis venditi, vnde sequitur emptorem: vt ibi dicitur. Accursius.
d *Item à debitore.* s. potest peti hereditas: vt hic, & §. eod. l. regulariter. & j. fami. ercis. l. fundus qui. in fi.
e *Quasi.* dictio similitudinaria inter possessorem actiuum & passiuum: vt j. eodem. quòd si in diem. §. Iulianus. & §. idem Iulianus.

Sed vtrum. CASVS in hac lege cum. §. præcedenti est talis: In her. pertinente ad me erat debitor, qui dicebat se non teneri: quia dicebat se heredem. an debitam peti. here. possim petere, quæritur. Et respon. quòd sic. hoc in prima. an autem referre debeat ex delicto, an ex contractu? Dicitur quòd nō. hoc in secunda. Sed quid si iacente here. quis damnum dat in re hereditaria: vel aliquid promisit seruo: siue debitor hereditarius est? & si contendit se heredem, tenetur peti. here. vel forte si debitor in diem, vel sub conditione: licet contra eum agatur peti. here. non tamen condemnatur: sed tempus sententiæ inspicitur venerit dies, an non: & si non venerit, cauebitur de reddendo debito aduenientē die. & hoc in tertia. {SED ET IS.} Tu possidebas her. ad me pertinentem: & quædam prædia hereditaria vendidisti: & sic ego heres pretia possum petere illa: & etiam possum petere æstimationem ego verus heres, si tu putatiuus heres desiisti possidere, & litis æstimatione fuisti consecutus. {NON SOLVM.} Debebas Titio x. hereditas sua ad me peruenit. si concedas te heredem, petā debitum peti. here. Sed quid si iacente here. dedisti damnū in re? teneris. Si heredis negotium gesseris, & fueris factus

A ait[a]: nisi petentis interest[b]. Certè, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit euanescere. Sed si is qui dolo desiit, ante conueniatur: eum qui possidet, non liberabit[c].

Debitor quasi possessor iuris hac actione tenetur, siue sit ex contractu, siue ex delicto: dum tamen præsens sit debitum. Item siue contraxerit cum defuncto, siue cum herede, secus si cum herede. Item qui hereditario nomine habet actionem, hac actione tenetur, tanquam iuris possessor. Hoc dicit cum l. seq. vsque ad finem. Bartolus.

B Item à debitore[d] hereditario, quasi[e] à iuris possessore. Nam & à iuris possessoribus posse hereditatem peti constat.

XIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

Sed vtrum ex delicto, an ex contractu debitor sit, nihil refert.[f] Debitor autem hereditarius intellegitur is quoque qui seruo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem[g] damnum dedit.

XV. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

VEl aliquam rē hereditariam subripuerit.

XVI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

QVòd si in diem sit debitor vel sub conditione à quo petita est hereditas[h], non debere eum damnari. Rei planè iudicatæ[i] tempus spectandum esse secundum Octaueni sententiam, vt apud Pomponium scriptū est, an dies[k] venerit. quod & in stipulatione conditionali erit dicendum. Si autem non venerit, cauere officio[l] iudicis debeat de restituendo hoc debito cum dies venerit, vel conditio extiterit. Sed & is qui pretia rerum hereditariarum possidet[m], item qui à debitore hereditario exegit, petitione hereditatis tenetur. Vnde Iulianus libro sexto Digestorum ait, ab eo C qui petit hereditatem, & debitor ex mala admin. an conuenire te possim ad id debitum pet. here. quæritur? Et respon. quòd sic. & hoc in secunda. Sed quid si adita here. geras, & factus sis debitor? non hered. peti. nego. gestor. conuenieris, & hoc in tertia. {IVLIANVS.} Hered. ad me pertinentem possidebat Titius: vi deiecit te, & ita habes interdictum vnde vi: an possim cō tra te agere peti. here? Et respō. quòd sic. Sed nunquid contra eum qui te vi deiecit, competit mihi hæc pet? Respon. quòd sic. {IDEM IVLIANVS.} possidebas her. ad me pertinentem, & rem aliquam hereditariam vendidisti, puta Titio: teneris mihi ad pretium restituendum: alias teneris mihi cedere actionem contra emptorem. {IDEM SCRIBIT.} Libertus meus in fraudem meam quædam aliena uit: illa poteram per Caluisianam act. reuocare, si iste meus libertus me heredē instituit. Vel dic quòd me heredem non instituit, sed extraneum. si ego egi contra per contra tab. & recuperaui hereditatē libertī: nunquid & illa alienata in fraudem meā possum reuocare per peti. hered. Et respon. quod nō: quia habeo aliam act. s. Caluisianam. Item ille cui alienatum est, debitor patroni & non hereditatis est. Idem si libertus alicui in fraudem meam donauit. Viuianus.

f *Refert.* imò refert quando se non contendit heredem. si enim debitor est ex maleficio, & si non contendat se heredem: tenetur quasi pro possessore possideat ius hereditarium. sicut enim tenetur prædo, qui iniuste possidet corpus hereditarium: quia pro possessore possidet: ita etiam hic, qui ius hereditarium possidet ex iniusta causa: quasi pro possessore possideat, teneri debet: licet se non contendat heredem. sed vbi ex iusta causa tenet, quia non possidet pro possessore ius hereditarium, teneri non potest, nisi se contendat heredem: & tunc tenetur ideo, quia illud ius pro herede possidet: quia in eo putat se heredem. sic j. titu. j. l. fin. & j. eod. si debitor. Accursius.

g *Hereditatem.* forte seruum hereditarium corrumpendo: vt infra de ser. corrupto. l. hæc actio. Secus autem si post aditam hereditatem: vt infra eo. l. iij. & l. quòd si in diem. §. nō solum. versi. sed & si heredis. Accursius. ADDITIO. Dic secundum Barto. hic quòd ibi contraxit cum herede. hic cum herede, D vel seruo hereditario.

h QVod si in diem. *Petita est hereditas.* i. cōtra quem est actum petitione hereditatis. Sed quomodo potuit ante diem agi: vt §. de iudi. l. non quemadmodum. quæ est contra. Imò debent inducīæ duplicari: vt institit. de excep. §. hodie. quæ est similiter contra. Sol. hic de facto fuit admissus ad agendum. sic & §. tit. j. l. si non mortis. in fi. & l. postumus. §. si quis, quod non placet. Dic ergo secundo, quòd hic non fuit petitio hereditatis proposita propter id quod debebatur in diem, vel sub conditione: imò ob alia quæ possidebat. sed tamen quia vniuersalis est hæc actio, etiam ea quæ postea debere cœpit, restituit: vt arg. j. eo. l. si quo tempore. Si enim alia non deberet, interim aliquid peti non posset. Sed arg. contra j. de pecu. l. quæsitum. Sed dic quòd ibi ratione dubitationis admittitur. Vel solue, hæc in vniuersali: illa supra de iudi. in singulari dicit. Sed secunda solu. verior est. In casu tamen etiam de futura re agitur: vt j. ad leg. Aquil. in lege.

i *Iudicatæ.* vt j. eo. l. si à domino, vel à patre. §. penult.

k *Dies.* quando fuit in diem.

l *Officio iudicis.* quod est generale: vt supra de iudic. l. in omnibus.

m *Qui pretia rerum hereditariarum possidet.* hic qui pretia habet, tenetur, vt hic, & supra quod metus causa. l. si ipsa. in fin. caution.

tione tamen sibi præstita, si pro euictione sit emptoribus obstrictus: vt j. eo. l. item veniunt. §. ait senatus. in fi. §. versic. sed & si ob venditionem. Accursius.

a *Hereditario.* qui factus est debitor post mortem. Accur.

b *Hereditas.* id est, debitum per petitionem hereditatis. Azo.

c *Hereditaria.* & ante aditam hereditatē: vt infra titu. j. l. fina.

d *Hereditatem.* id est qđ debet ex mala gestione, per pet. hered.

e *Heredis.* id est istius qui agit, & eiusdem hereditatis: sed ea adita. Accursius.

f *Ab herede.* tantum, vt non fuerit debitor defuncti vel hereditatis: vt infra eod. si à domino vel à patre. §. si possessor. & l. & non tantum. §. quòd si pro emptore. Accursius.

g *Si is.* id est quamuis.

h *Victus.* scilicet iud. peti. hered. victus debet cedere interdictum: vt hic. Sed contra infra eod. l. at vbi. Solutio. ibi exegerat iam per interdictum: & tunc non reddit: hic non exegerat. vel solue vt ibi. Item not. hic quòd etiam actiones ex delictis cedunt.

Actiones ex delictis cedi possunt.

i *Possidens.* rem venditam. vel dic alias res hereditatis.

k *Cedat.* quando agere potest. nam generaliter verum est vt quotiens quis ideo tenetur, quòd actionem habeat, cedendo eam liberatur: vt infra de pecu. l. quod debetur.

l *In fraudem.* ideo dicit, in fraudem: quia sine fraude donare potest amicis bene merentibus: & filiam dotare potest: vt j. si quid in frau. pa. l. viuus. Accursius.

m *Alienauit.* vendendo: vt tamen emptor fraudem participet. si vero donando, secus: vt C. de his quæ in fraud. cred. l. fi. Acc.

n *Quia Caluisiana.* hęc non est bona ratio: quia hæc actio cum alia datur. sed ea quæ sequitur, est bona: patroni enim &c. vt supra eod. l. §. non solum. versic. sed si heredis negotium. Sic est mala ratio: vt infra e. l. & non tantum. §. quòd si. quandoque tamen hæc ratio est bona in aliis actionibus quibusdam: vt §. de mino. in causæ. ij. & §. quod met. cau. si cum. §. j. & supra de dolo. l. j. §. j. Item dicas quòd Pauliana soli creditori datur, secundum omnes: Fauiana soli patrono, secundum nos: & Caluisiana communis. Sed alij contra.

o *Tenetur.* scilicet emptor. Accursius.

p *Patroni.* bona ratio. Accursius.

q *Hereditarius.* vnde si alius esset heres, non posse reuocare.

q *Hereditarius.* vnde hereditas vel alius heres non habet obligatum acceptorem.

r *Donatum est.* à liberto, vbi solus inspicitur euentus etiam sine fraude, sicut in legatis: vt j. si quid in fraud. pa. l. j. & l. si patronus. §. si intestatus. sed secus in alienatione quæ fit inter viuos titulo non lucratiuo: vbi duo prædicta scilicet consilium & euentus sunt necessaria: vt infra eod. titul. l. j. & C. si quid in frau. pa. l. j.

litis æstimationem consecutus est, hereditatē peti posse. Non solum autem à debitore defuncti, sed etiam à debitore hereditario [a] peti hereditas [b] potest. Deniq; ab eo qui negotia hereditaria [c] gessit, & Celso & Iuliano videtur peti hereditatem [d] posse. sed si heredis [e] negotium gessit, nequaquam. ab heredis [f] enim debitore peti hereditas non potest.

Supra dixit de eo qui est possessor: hic de eo qui est creditor, hoc est qui habet aliquā actionem personalem ad hereditatem. Bartolus.

Iulianus scribit: si is [g] qui pro herede possidebat, vi fuerit deiectus: peti ab eo hereditatem posse, quasi à iuris possessore: quia habet interdictum *vnde vi*, quo victus [h] cedere debet. Sed & eum qui deiecit, petitione hereditatis teneri: quia res hereditarias pro possessore possidet. Idem Iulianus ait, siue quis possidens, [i] siue nō, rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri: siue iam pretium recepit, siue petere possit: vt & hic actionibus cedat. [k] Idem scribit patronum hereditatem petere nō posse ab eo cui libertus in fraudem [l] alienauit [m]: quia Caluisiana [n] actione ei tenetur [o]. Patroni [p] enim iste debitor est, non hereditarius [q]. Ergo nec ab eo cui mortis causa donatum [r] est, peti hereditas potest. Idem Iulianus scribit, si quis [s] ex causa fideicommissi [t] restituerit hereditatem, vel singulas res præstiterit, peti ab eo hereditatem posse: quia habet condictionem [u] earum quæ sunt ex ea causa solutæ: & veluti iuris [x] possessor est. Sed & si pretia rerum quas distraxit, ex causa fideicommissi soluit, peti hereditatē ab eo posse: quia repetere potest [y]. Sed his [z] casibus actiones suas duntaxat [a] eum præstaturum, cum & res extant, & potest petitor etiam per in rem actionem eas vindicare [b].

Possessor victus habet retentionem rerum propter expensas per eum factas, & pecuniam solutam, si sibi culpa imputari non possit. Bartolus.

XVII. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

QVòd si possessor hereditatis ob id quòd ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo soluit: si quis ab intestato eam hereditatem euincat, licet damnum videtur esse possessoris, quòd sibi nō prospexerit stipulatione [c] *euicta hereditate legata reddi*: attamen quia fieri potest vt eo tempore soluerit legata quo adhuc nulla cōtrouersia mota sit [d], & ob id nullam interposuerit cautionem: placet in eo casu euicta hereditate dādam ei esse repetitionem. [e] Sed cum cessante cautione repetitio datur, periculum est ne propter inopiam eius cui solutum est legatū, nihil repeti possit: & ideo secundum senatusconsulti sententiam [f] subueniendum ei [g] est, vt ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat [h]: cedat autem debeant mihi possessori reddere: vnde tu agis ex stipulatu si fuisti stipulatus. aliter ages & repetes quod soluisti, per condict. indebi. sed quia tibi hoc periculosum esse potest, consulitur tibi, quia detrahere potes de here. quod soluisti: & mihi act. cedes postea.

s *Si quis.* institutus in testamento inutili. Accursius.

t *Fideicommisit.* quod non erat debitum. Et dic, restituit re & verbo: vel verbo solo. nam vtrumque potest: vt infra ad Treb. l. restituta.

u *Condictionem.* scilicet indebiti gratia possessionis: vt infra de condictio. indebi. l. indebiti. §. j. & l. ij. in fine. & l. iiij. & v.

x *Velut iuris.* id est cōdictionis indebiti.

y *Repetere potest.* per condictionem indebiti pretium.

z *Sed his.* primo & secundo.

a *Duntaxat.* non autem in plus, nisi in dolo fuerit: quia scienter soluisset: vt supra eod. nec vllam. §. is autem qui restituit. quæ est contra.

b *Vindicare.* vt C. eo. si post motam. in fi. & §. eod. l. etiam. §. j. aliter est in l. nec vllam. §. si quis hereditatem ibi, ne in singulis &c. Et hoc est verū emptores conueniri nisi habeat regressum contra illū qui bona fide distraxit: vt j. eod. sed & si. §. fin. & §. item si rem. Vel nisi petitor iam acceperat pretium a venditore. pretium enim & rem non debet habere: vt C. si seruus exte. se emi mand. l. j. Accursius.

c *Stipulatione.* scilicet ista, euicta, &c.

d *Mota sit.* nam mota controuersia si sine cautione prēstaret, dolo carere non videtur: vt j. ad legem Fal. l. dolo.

e *Repetitionem.* scilicet ab eo cui soluit, per condictionem indebiti. si autem alius ex testamento heres extitisset, & sic valent relicta: ipse qui putans se heredem soluit, non repetit, sed contraria nego. gesto. agit contra verum heredem: vt supra de neg. gest. l. fi.

f *Sententiam.* quæ fuit vt bo. fid. poss. non afficiatur damno: vt j. eod. item veniunt. §. eos autem.

g *Es.* putatiuo heredi.

h *Satisfaciat.* imò videtur q̄ cū indebite soluit nō imputet: vt j. eod. si possessor. §. ait senatus. versi. sed & si senatus. quæ est contra. Sol. ibi erat mota [a] sibi cōtrouersia quādo soluit: hic nō. Vel hic imputat retinēdo, non autē agēdo: vt ibi. Alij dicūt ibi soluit.

Quod si possessor. §. CASVS in hac l. cum §. idem Iuli. proximè præcedenti, est talis: In testamento inutili fuisti scriptus heres, & ego eram legitimus: & rogatus fuisti restituere here. totam vel partem Titio: & à te legata vel fideicōmissa sunt relicta: tu hered. restituisti, vel soluisti: & ego verus heres ista omnia ab intestato volo reuocare. an teneāris de his quę restituisti & soluisti de bursa tua: quia apparuit postea te inutilem: & sic legata non deberi: & sic habere debebā ab intestato, & sic legata

765 ibi ſoluit de ſuo: hic de hereditate. ſed hoc non valet: quia hic poſitum eſt quòd de ſuo ſoluit: vt in prin. huius l. Alij dicunt quòd hæc in bonæ fidei: illa in malæ fidei: licet ibi in eod.§. poſſuiſſet de bonæ fidei. Tu dic quòd hic ſoluit de ſuo: & re-petit propter iuſtam ignorantiam: quia ſic in teſtamento ſcri-ptum inuenit: vt inſt. de act.§. ſi quis agens. Sed ibi ſoluit putatiuo creditori de ſuo, cui non habuit tam iuſtam cauſam ſoluendi: & ideo non reputat ibi, ſed hic ſic. Vel dic quòd ibi erant legata à legitimo repetita.

a *Actionibus.* quas habet contra eum cui ſoluit de ſua burſa.

b *Petitori.* id eſt vero heredi. Accurſius.

Item videndum.} CASVS. Poſſeſſor hereditatis venditione per argentarium[c] facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet, nec conſequi poteſt. Sed Labeo putat eum teneri, quia ſuo periculo malè argentario credidit[d]. Sed Octauenus ait nihil eum præter actiones præſtaturum[e]. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri[f]. Mihi autem † in eo qui mala fide poſſedit, Labeonis ſententia placet[g]: in altero verò qui bona fide poſſeſſor eſt, Octauenii[h] ſententia ſequenda eſſe videtur.

Poſſeſſio iuris vel rei pendente iudicio ſuperueniens venit in hac actione. Bart.

Si quis cum peteretur ab eo hereditas, neque rei[i] neque iuris[k] velut poſſeſſor erat, verùm poſtea aliquid adeptus eſt: an petitione hereditatis videatur teneri? Et Celſus libro quarto Digeſtorum rectè ſcribit hunc condemnandum, licet initio

XVIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

ITem videndum ſi poſſeſſor hereditatis venditione per argentarium[c] facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet, nec conſequi poteſt. Sed Labeo putat eum teneri, quia ſuo periculo malè argentario credidit[d]. Sed Octauenus ait nihil eum præter actiones præſtaturum[e]. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri[f]. Mihi autem † in eo qui mala fide poſſedit, Labeonis ſententia placet[g]: in altero verò qui bona fide poſſeſſor eſt, Octauenii[h] ſententia ſequenda eſſe videtur.

Poſſeſſio iuris vel rei pendente iudicio ſuperueniens venit in hac actione. Bart.

Si quis cum peteretur ab eo hereditas, neque rei[i] neque iuris[k] velut poſſeſſor erat, verùm poſtea aliquid adeptus eſt: an petitione hereditatis videatur teneri? Et Celſus libro quarto Digeſtorum rectè ſcribit hunc condemnandum, licet initio actionibus[a] petitori[b] vt ſuo periculo eas exerceat.

Si pecunia per poſſeſſorem depoſita perditur, poſſeſſor cedendo actionem liberatur. Bartolus.

XVIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

ITem videndum ſi poſſeſſor hereditatis venditione per argentarium[c] facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet, nec conſequi poteſt. Sed Labeo putat eum teneri, quia ſuo periculo malè argentario credidit[d]. Sed Octauenus ait nihil eum præter actiones præſtaturum[e]. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri[f]. Mihi autem † in eo qui mala fide poſſedit, Labeonis ſententia placet[g]: in altero verò qui bona fide poſſeſſor eſt, Octauenii[h] ſententia ſequenda eſſe videtur.

Poſſeſſio iuris vel rei pendente iudicio ſuperueniens venit in hac actione. Bart.

Si quis cum peteretur ab eo hereditas, neque rei[i] neque iuris[k] velut poſſeſſor erat, verùm poſtea aliquid adeptus eſt: an petitione hereditatis videatur teneri? Et Celſus libro quarto Digeſtorum rectè ſcribit hunc condemnandum, licet initio

a *Actionibus.* quas habet contra eum cui ſoluit de ſua burſa.

b *Petitori.* id eſt vero heredi. Accurſius.

Item videndum.} CASVS. Poſſeſſor hereditatis venditione per argentarium[c] facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet, nec conſequi poteſt. Sed Labeo putat eum teneri, quia ſuo periculo malè argentario credidit[d]. Sed Octauenus ait nihil eum præter actiones præſtaturum[e]. ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri[f]. Mihi autem † in eo qui mala fide poſſedit, Labeonis ſententia placet[g]: in altero verò qui bona fide poſſeſſor eſt, Octauenii[h] ſententia ſequenda eſſe videtur.

Poſſeſſio iuris vel rei pendente iudicio ſuperueniens venit in hac actione. Bart.

Si quis cum peteretur ab eo hereditas, neque rei[i] neque iuris[k] velut poſſeſſor erat, verùm poſtea aliquid adeptus eſt: an petitione hereditatis videatur teneri? Et Celſus libro quarto Digeſtorum rectè ſcribit hunc condemnandum, licet initio

c *Per argentarium.* puta ſcyphi argentei. Et idem ſi per proxenetam librum.

d *Credidit.* id eſt confidit, quaſi mala electio ſit in culpa: arg. ſupra de neg geſt. nam & Seruius.§. fi. Accurſius.

e *Præſtaturum.* & eſt ratio pro eo. infra de pecu. quod debetur in fin.

f *Teneri.* ſcilicet ait Octauenus.

g *Placet.* vt ſit in ſuo periculo: vt ĵ. de rei vind. l. ſi nauis. in princ. & §. fi. & l. Iulianus. j. §. idem Iulianus. verſi. vſque adeo. & verſi. quod ſi dolo.

h *Octauen.* ſ. vt nõ teneatur: vt ĵ. e. illud. & l. Iulianus ſcribit.

i *Rei.* ſcilicet corporalis.

k *Iuris.* vt incorporalis. & ſic improprie dicitur poſſideri, ideo dicit, velut.

l *Poſſedit.* vt §. eod. l. iiij. & l. quòd ſi in diem. in princ. ſic in actione de peculio: vt ĵ. de peculio. quæſitum. ſic & in actione ad exhiben. vt ĵ. ad exhiben. l. tigni. §. ſi quis. & in rei vind. vt ĵ. de rei vind. l. ſinautem. §. j. Accurſius.

m *Nunc videamus.* vidimus cui competat: vt ſupra eo. vſque ad l. regulariter. & contra quem, vt abinde vſque huc. nunc quid in ea veniat, videamus, quod expediet vſque ad §. præter hæc. qui eſt infra eod. l. item veniunt.

n *Venire.* vt infra l. proxi. & l. item veniunt. §. cum prædiximus. Accurſius.

o *Sine iura.* excipe ſeruitutes: vt ĵ. l. proxi. in fin. Sed certe ſic poteſt excipi quicquid de nouo quæritur: vt ĵ. eo. ſi à domino vel à patre. §. ſi poſſeſſor. Sed nunquid & feuda veniunt quæ quis iure hereditario non habet, ſed domini beneficio: vt in conſue. feu. quid ſit feudum. c. j? Reſpon. ſic, ſi filius maſculus eſt qui agit vel alius deſcendens maſculus, non fœmina, niſi ex pacto: ſed agnati agunt potius qui poſſunt feudo ſeruire: vt de ſuc. feu. ca. j. Accurſius.

ETiam tantùm.} CASVS. Dictum eſt §. quibus pet. here. cõpetit: & aduerſus quos: nunc eſt videndum quæ veniant in pet. he. & caſus eſt talis in hac. l. cum §. præceden. Here. ad me pert. poſſidebas: ago contra te pet. her. veniunt in hac pet. here. omnia hereditaria. Item veniunt in her. pet. res pignori datæ defuncto. Item res cõmodatæ defuncto. Itẽ res depoſitæ apud defunctũ veniunt: & ſi ego habebã hypothecariã pro rebus pignoratis: non ideo minus, imò magis veniũt in here. pet. Item licet pro rebus cõmodatis vel pro depo. nõ daretur defuncto act. aliqua ſi caderet à poſſeſſore, tamen æquum eſt vt veniant in here. pet. quia harum rerũ periculũ pertinebat ad heredẽ. {QVOD SI.} Titius poſſidens aliquã rem pro emptore, & ſic cepit vſucapere, deceſſit: & me inſtituit: vnde ego heres animo here. adiui: & ita completa eſt vſucapio per me heredẽ: an illa res veniat in her. pet. ſi ago cõtra poſſeſſore here? Dicitur q non venit: ſed petere debeo rei vin. cõtra quã nõ opponitur exceptio. {VENIVNT.} Here. Titij ad me pertinebat: qui heredẽ me inſtituit: ille Titius iurauit rẽ quandam poſſidentis non eſſe. vnde cum illam poſſideas, cõtra te pet. hered. ago. an ille fundus veniat in peti. here? Et reſpõ. q ſic. & ſi tua culpa amiſiſti illũ fundũ, diſtingue. aut bo. fid. poſſidebas, aut mala fide: & tunc ſimiliter multo magis teneris. {SERVITVTES.} Titius habebat prædia quibus ſeruitutes debebantur ex prædiis Sempronij: & deceſſit me here. relicto. Sẽpronius cuius eſt prædiũ ſeruiens, dicit ſe fore heredẽ. ego verus heres cœpi experiri aduerſus eum peti. here. quæritur an ſeruitutes debitæ prædiis Titij veniant in peti. here. vel non? Et reſpon. quòd non: ſed ego potero agere confeſſoria. Vi.

p *Quorum.* ſcilicet non hereditariorum.

q *Depoſitæve.* nam harum quandoque depoſitarius periculum præſtat: vt ſi repromiſit ante, vel culpam commiſit: vt infra vi bon. rapt. l. ij. §. & generaliter.

r *Petitione.* id eſt hypothecaria: vt ideo merito hereditatis petitione contineatur. vel lege vt, pro quamuis.

s *Competit.* vt quia defunctus emit à non domino.

t *Facile.* quandoq; enim datur: vt ĵ. vi bo. rap. l. ij. §. & generaliter. & inſti. de ob. quæ ex delict. naſ. §. quæ de fullone. & cum alij commodat commodatario. Azo. Item & quando dominium tranſiuit. vt ar. ĵ. loc. l. in naue. Sed quid ſi rem meam tibi commodaui: nunc reperis penes alium: nunquid poteris agere contra eum? Reſpon. non aliqua actione, ſed forte iudicis officio, ſecundum H. & ideo dixit non facile. ſed an ego potero agere contra eam per actionem commodati? Reſpon. non, ſed per actionem in rem.

u *Reſtitui.* per peti. hered. cum poſſeſſor pro herede vel pro poſſ. poſſideat.

x *Ab herede.* ſ. vero qui nunc petit. ſed quomodo cõpleuit ſi nec poſſedit? Reſpon hereditas cõplet ſecundũ M. arg. inſti. de ſtipu. ſer. in prin. vel heres etiam ſine poſſ. ſecundum H. vt ĵ. de vſuc. l. cœptam. ſi nemo. ſ. alius poſſeſſionẽ adeptus fuit. aliàs interrupta fuit vſucapio: vt ĵ. de vſuc. l. poſſeſſio teſtatoris. ſed quid ſi teſtamentum dicitur inofficioſum, & inſtitutus vſucapit: venit in petitionem hereditatis? Reſpon. ſic, cum omnia rumpantur per querelam.

† *Bald. hic dicit iſtum text. no. ad hoc, q̃ here. debet ponere in inuentario nõ ſolũ res teſtatoris, verũ etiam res per eum detẽtas ex quacunque cauſa vel pũ gnoris vel cõmodati, vel alia.* Bolog.

Non

non veniet[a] in hereditatis petitione: quia heres[b], id est petitor[c] eam vindicare potest[d]: nec vlla exceptio[e] datur possessori.

Res pro quibus defuncto non competebat actio, sed retentio, veniunt in hoc iudicio. Bartolus.

Veniunt & hæ res in hereditatis petitionem, in quibus possessor[f] retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si iurauerat defunctus[g] petitoris rem non esse[h], & decesserit: debent hæ quoque restitui[i]. Immo & si possessor[k] sua culpa eas amiserit[l], tenebitur hoc nomine. Idemque erit & in præ-

done[m]: licet hic propter culpam[n] non teneatur: quia nec hic debet has res retinere[o].

Quod non potest restitui, in hac actione non venit. Bartolus.

Seruitutes[p] in restitutionem[*] hereditatis non venire ego didici: [q] cum nihil[r] eo nomine possit restitui: [s] sicut est in corporibus, & fructibus.[t] sed si[u] non patiatur ire & agere, propria actione[x] conuenietur.

Empta causa hereditatis, quæ hereditati sunt necessaria, veniunt in hac actione. Bartolus.

XX. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

Item veniunt. CASVS. Hereditatem ad me pertinentē mala fide possides: & quædam causa hereditatis emisti: an veniant in here. peti? Et respon. quòd sic, siue de tua bursa, siue de hered. emeris, dummodo hereditatis nomine emeris. aliàs non veniunt. sed cum emisti de tua bursa: ego verus heres debeo restituere pretium. Vltimo dicit q non omnia pecunia hered. comparata veniunt in peti. here. vt ecce possessor ex pecunia here. emit seruum, & ab eo petitur peti. hered. an ille homo, an pretium? dist. an interfuit here. eum emi: aut non. primo casu venit, secundo non: sed pretium quod ex hereditate fuit solutum. {SIMILI.} Tu here. ad me perti. possidebas, ex qua prædium vendidisti. si sine causa fecisti, teneris restituere pretium tantum. {ITEM NON SOLVM.} Possidebas hered. ad me perti. in hered. peti. multa veniunt. sed nunquid & fructus & partus veniunt? Et respon. quod sic: quia hereditas augmentum recipit & deminutionem. & hoc dicit in prin. huius. §. & in fi. in medio distinguit: an quid sequiritur ex re here. & tunc teneris restituere, & veniunt in hered. peti. aut extrinsecus, puta ex re tua: & tunc non teneris. {CVM PRAEDIXIMVS.} Aliquis combusit domum Titij: & sic ei tenebatur act. l. Aquil. quæ actio crescit per inficiationem: & sic ad duplum. an hæc actio cum incremento veniat in here. pet. quæritur. Et respon. quòd non: sed simplum tantum veniet. {IDEM RECTE AIT.} Te conueniebam noxali iudicio, & condemnatus es mihi in x. vel debere mihi seruum pro noxa: quod non feci sti intra tempus quadrimestre: amodo non poteris dare pro noxa: nec liberare te potes dando seruum pro noxa, si conueniaris. {PRAETER.} Diximus supra, cui, & aduer. quem here. peti. competat: & etiam quæ in ea veniant. hic dicit quòd multa alia sunt quæ in ea veniunt. Vnde imperator fecit libellum siue epistolam, & misit ad senatum super illis quærens quid eis videatur. & senatores responderunt, & quatuor capitula comprehenderunt: puta Titius institutus erat: & duos sibi heredes instituit: quorū vnus adiuit pro parte sua: alius autem antequā adisset, decesit, & ita eius pars facta est caduca: & sic fisco deferenda. alius coheres adiuit eam partē credens sibi accrescendam: & sic eam bona fide possidebat: & sic eam vendidit Mæuio. fiscus cœpit aduersus eū experiri peti. here. an ad vsuras teneatur? Et respon. quòd nō, sed ad pretia bene tenetur. & hoc in prima. Secūdo dicit quòd si malæ fidei possessor est, tenetur de rebus omnimodo, siue habeat, siue nō: sed si bo. fi. poss. est, non tenetur nisi inquantum locupletatus est. {PETITAM.} Dictum est §. e. l. §. cum antequam. quæ petantur à fisco. vult illud exponere. nam dicitur tunc peti à fisco, quando illi possessori quoquo modo denūtiatur quòd ad fiscū pertineant. {APTANDA.} Nunc incipit iurisconsul. verba senatus exponere. dicit enim §. eā. l. §. cum antequam. cum pars deuoluitur ad fiscum vt caduca, tria nota. Et primo in eo quòd dicit pars. Secundo in eo quòd dicit, caduca. Tertio in eo quòd dicit, fisco petatur. Nam quòd dicit, pars, nō est vis. nam idem est & si tota. Item in eo quòd dicit, caduca, non est vis: quia quocunq; modo deferatur ad fiscum, fiscus habebit. Item in eo quòd dicit, fisco, non est vis. nā & si deferatur homini priuato aliquo ti. idem erit, quia habet eā here. & illud senatusconsul. locum habet nō solum in here. sed etiam in cæstrensi peculio vel quasi. {PETITAM.} Nunc exponit iurisconsul. illud verbū §. e. l. §. petitam. {CETERVM.} Here. vel ad me vel ad fiscum pertinentē possidebas scienter: res quædam ex ista here. vēndidisti: quæritur ad quid mihi teneris. & quidē si es ma. fi. pos. quia tibi denuntiatum est, vel scis ad me pertinere: teneris ad illas res venditas: & etiam fructus earū. si es bo. fi. teneris ad pretia tantum. sed huic definitioni videtur obstare epistola cuiusdā imperatoris, in qua dicitur quòd malæ fi. pos. liberetur restituendo pretium, vnde est contra senatum. Sed distingue: aut malæ fi. pos. alienat res steriles: & habet locum epistola. aut alienat non steriles, sed alias bonas: & tunc

a *Non veniet.* sed in fami. ercis. iudicio sic: vt infra fami. ercis. l. veniunt. Azo.

b *Quia heres.* hæc non est bona ratio: vt ideo hæc non detur quia alia competit: vt §. e. l. §. & quidem. iam enim nunquā haberet locum actio, cū heres semper habeat vindicationē omnium quæ habuit defunctus: vt §. eo. quòd si in diem. in fi. nisi in casu: vt in fin. huius l. vbi alia hanc excludit. Sed ibi ideo, quia confessoria nascitur: in præsenti prohibitione ideo defuncto non competit: sed heredi datur vt propria: vt ibi dicit. Vt ergo hæc sit bona ratio, dic quia potest vindicare. s. ipse tā tum: non autē defunctus potuit. vt argu. §. eo. quòd si in diem. §. non solum. vers. sed si heredis. & §. pe.

c *Petitor.* s. tantum.

d *Potest.* non autem defunctus.

e *Nec vlla exceptio.* nimis large locutus est: restringe ergo ad exceptiones quæ alibi continentur: vt C. de edi. diui Hadria. tol. l. quamuis. Azo. Hoc non placet: quia illa in possessorio. vel melius nulla scilicet, quòd detur peti. here. non hæc quę intenditur, scilicet rei vindi. Accursius.

f *Possessor.* id est defunctus.

g *Defunctus.* qui possidebat.

h *Non esse.* non autem suam esse: quia tunc ageretur: vt infra de iureiuran. sed & si possessori.

i *Restitui.* sed non melior est heredis cōditio, quàm defuncti? Respondeo, non: quia illi viuenti nō expediuit agere: quia possidebat. præterea si iste possessor huius rei vt heres se defendit. æquum est vt restituat si inueniatur non heres.

k *Imò & si possessor* bonæ fidei vt ex eo quod sequitur, patet: quia specialiter de prędone dicit. dic ergo quòd iam erat mota controuersia: alias non teneretur: vt infra eod. si quid possessor. §. sic ut.

l *Eas amiserit.* vr quia non oppositit except. vel negligenter amiserit: vt ff. de rei vindi. l. si culpa. Accursius.

m *Prædone.* vt infra. e sed & si lege. §. quod autem ait senatus. licet hic, scilicet prædo propter culpam non teneatur, id est nō ideo quia culpam cōmisit teneatur: sed quia prædo est. vel subaudi, tantum. & sic non obstat. ff. eo. sed & si lege. §. ij. quæ est contra. vbi dicit eum de culpa teneri. Vel dic non tenetur propter culpā simplicem, sed propter culpā dolo admixtam. si autem velit quis dicere, non tenetur propter culpā, sed potius propter dolū: male diceret, quia in dolo culpa est: sed nō econtra. vt §. de mino. l. si ex causa. §. si mulier. Accur.

Dolus culpam continet, sed non econtra.

n *Propter culpam.* scilicet simplicem.

o *Retinere.* si habet, vel non habet.

p *Seruitutes.* debitas prædiis hereditariis.

q *Didici.* malè didicisse videtur. nā venit in interdicto quorum legatorū, si legatarius eas occupauit sua auctoritate: vt ff. quorū leg. l. j. §. quod autē ait prætor. quæ est cōtra. Sol. dicūt quidā quòd hic in prædialibus, ibi in personalibus seruitutibus loquitur. nā & personales possunt obligari, non reales: vt ff. de pig. l. si is qui. §. pe. & §. fi. Sed hoc nō placet, quia cum & ibi locutus esset de personalibus, subiunxit idē in alia seruitute. Dicas ergo quòd hic loquitur de seruitutibus quæ debebātur hereditariis prædiis. ibi econtra de his debebātur à prędiis hereditariis quas sua auctoritate legatarius occupauit. & sic est alius casus. Non autem placet vt dicas aliud in interdicto, quàm in actione: quia illud interdictum sicut & hęc actio punit eum qui pro possessore possidet. Accursius.

r *Cum nihil.* mala ratio.

s *Restitui.* sed tamen patientia est pro traditione: vt infra de vsufru. l. iiij. §. dare. & ff. de Pub. in rem act. si ego. §. j. Hæc tamen ratio non est bona: quia magis pro incorporali re agitur, scilicet pro actione cedenda: vt supra eadem. quòd si in diem. §. finali. Sed illa est ratio: quia actio ex præsenti prohibitione heredi facta nascitur: vt supra §. quòd si pro emptore. Accursius.

t *In fructibus.* qui possunt restitui.

u *Sed si.* bona ratio. Accursius.

x *Propria actione.* scilicet cōfessoria, per quā intendā ius esse mihi vtendi & agēdi. Azo. vt infra si ser. vin. l. ij. Et dic propria actione, quæ neque defuncto neque heredi competit: vt ff. eod. §. §. quòd si pro emptore. & §. proxi.

769

tunc habet locum senatus. {LICET.} Hered. ad me pertinē. A
possidebas. siue credas te heredem de iure ciuili, siue de iure
prætorio, vel alio modo: locū habet senatus: & haberis loco
bo. fid. possi. & ideo non teneris mihi ad pretium. Viuianus.

a *Item veniunt.* hæc lex loquitur in malæ fi. pos. vsq; ad §. præ-
ter hæc. & hoc innuit
circa prin. & si qua a-
lia necessaria & c. nam
bonæ fi. etiā nō necessaria reddit, & non te-
netur de pretio. hic au
tem sibi retinet non
necessaria, & pretium
reddit, & hoc innuit
j. §. sed nō omnia. in fi.
§. item innuit postea
ibi, simili modo. nam
si esset bon. fid. possi.
non teneretur de cul-
pa: vt j. e. si quid pos-
sessor. §. sicut.

b *In hereditatem.* i. in hereditatis petitionē. Accursius.

c *Causa.* necessaria.

d *Sunt comparata.* dicta necessaria.

e *Sine dubio.* si tamen nomine hereditatis emit, aliàs secus: vt j. subiicit: sed non omnia &c. & j. eo. sed & si. §. j. arg. j. de preca. si seruus. & facit j. de leg. j. imperator. §. fin. & l. sequent. sed in eo qui emit ex pecunia pupilli, vel militis, secus est: quia datur electio militi & pupillo: vt C. arbi. tuto. l. curator. & de rei vind. i. fi vt proponis.

f *Herede.* scilicet vero, qui euicit hereditatem: & pretium dic iustum, vt in simili casu: vt infra e. si possessor. j. §. fin. & sic fit vbi rem inutilem distraxit: vt j. ea. l. §. penul. Sed argument. contra j. de in rem ver. si res. Accursius.

g *Sed non omnia.* scilicet prædicta necessaria. Accursius.

h *Si possessor.* scilicet malæ fidei.

i *Hominem.* necessarium.

k *Interfuit.* id est cum necessarius fuisset hereditati, & hereditatis nomine emit.

l *Causa.* & ita fuit in culpa.

m *Pretium venire.* scilicet ex hereditate solutum.

n *Simili modo.* scilicet per contrarium. & distinguitur vendiderit necessario, vel non.

o *Fundum.* si redimere potest: alioquin quantum in litem iuratum fuerit, dabitur actori: vt j. e. si possessor. j. §. fi. Ir.

p *Fecit.* In quo possessore hic loquitur? si enim in bo. fi. non nisi in quantum est locupletior tenetur: vt j. ea. l. §. eos autem. quod in superiori respōso hic negat & si in malæ fi. ad res omnino tenetur. vt j. e. l. §. pequæ est cōtra. quod hic negat. Sed respon. & soluo: quia in ma. fi. pos. dixit: vt in prin. l. dixi. nā & ma. fi. pos. distrahit rē quæ onerat hereditatē: vt j. e. l. §. pe. Vel dic, nō amplius venire quā pretium. s. si hoc petitor elegerit. & dic pretium. s. iustum: vt j. eo. si possessor. §. fi. & huic verbo, quòd pretium hac actione petatur, facit s. eo. sed vtrum. §. debitor. & l. quòd si in diem. §. non solum. Accursius.

q *Hereditatis.* iacenti.

r *Deminutionem.* vt supra quod met. cau. si ipsa.

s *Aditam.* à putatiuo herede.

t *Extrinsecus.* istud extrinsecus, non omnia extrinseca inducit: sed tantum ea quæ personæ possessoris accedūt: vt habes duos casus. j. ea. l. at vbi. Item alium. s. quando per seruū hereditarium ex re possessoris: vt j. eod. per seruum. & l. seq. aliàs aliter accipitur: vt j. de pecu. leg. l. denique. §. fi.

ITem veniunt[a] in heredita
tem[b] etiam ea quæ hereditatis causa[c] comparata sunt: vtputa mancipia, pecoraq;, & si qua alia quæ necessariò hereditati sunt comparata.[d] Et si quidē pecunia hereditaria sint comparata, sine dubio[e] venient. si verò nō pecunia hereditaria: videndū erit. Et puto etiam hæc venire si magna vtilitas hereditatis versetur: pretiū scilicet restituturo heredi[f]. Sed non om B
nia[g] quæ ex hereditaria pecunia comparata sunt, in hereditatis petitionem veniunt.

Denique scribit Iulianus libro sexto Digestorū, si possessor[h] ex pecunia hereditaria hominem[i] emerit, & ab eo petatur hereditas: ita venire in hereditatis petitionem, si hereditatis interfuit[k] eum emi. at si sui causa[l] emit, pretium venire[m].

Res vēdita absq; necessitate, venit in hac actione. quòd si vendita est ex necessitate, tunc pretiū eius venit in hac actione. Bart.

Simili modo[n] & si fundum hereditariū distraxit[*], si quidem sine causa: & ipsum fundum[o], & fructus in hereditatis petitionem venire. quòd si æris exoluendi gratia hereditarij id fecit[p], non amplius venire quàm pretium. C

Hereditas augetur accessionibus: ideo omnes accessiones eius in hac actione veniunt. Bartolus.

Item non solū ea quæ mortis tempore fuerunt, sed & si

u *Omnes.* s. naturales & industriales. & ex eo quod dicit, augēt: vt C. e. si post. ibi, fructibus enim &c. & j. e. l. sed & si. §. augēt. in fi. & l. seq. dicūt quidā vt V. q. in pe. h. bo. fi. pot. non facit fructus suos: vt hic. & j. e. l. ancillarum. & l. illud. §. prædo. Quo nihil est falsius. cū enim constet q ex eius re sibi quæratur: vt j. e. l. mīu. ergo & fructus suos facit: vt j. de adquir. re. do. l. quæsitū. sed licet faciat suos, nihilominus veniūt in hac act. vt hic: sicut in redhibitoria: vt j. de ædil. edic. l. cum autē. §. fin. & l. se. Præterea pone eū scriptū, & in querela inoffi. test. victū, fructus nónne fecit suos? Vtiq,. quod ergo hic dicitur, augetur hereditas, verum est, quia possunt peti iure actionis: & sic augent hereditatē. i. peti. here licet in rei vin. per iudicis offi. petantur si bo. fid. fuit pos. vel si ma. fid. petuntur iure actionis. i. per rei vin. Sed no. quòd alia est rei vin. quæ datur pro fructibus: alia quę datur pro re: sed peti. her. cum sit vna actio, & rē & fructus simul continet, vnde dicitur fructibus augeri: at in rei vind. non augetur: quia alia est illa quæ rā eius in pro fructibus datur. nec ob. d. l. ancillarū. quia licet videatur ibi innui quòd hereditaria veniant: hi autem fructus non sunt hereditarij si fiant possessoris. non enim sola hereditaria veniunt. nam & pecuniæ à debitoribus exactę inter pretia rerum veniunt in pet. hered. & tamen non sunt hereditariæ. Item nec prædicta l. illud. §. prædo. quia licet ibi videatur dici quòd ideo hereditatē augeant, quòd non facit suos: vnde cum fructus quos bo. fi. pos. percipit, augeant, ideo non videatur suos facere: dicas quòd hoc non sequitur. præterea si verum esset quod dicunt: ergo incertum esset ante lit. contest. vtrum hic possessor fecerit fructus suos. non enim est certū an rei vind. vel peti. here. conueniatur: quod nihil est.

Rei vindicatio duplex.

{ *Bald. dicit istū tex. sing. ad hoc quòd actio subrogata sapit naturā eius in cuius locum subrogatur, si natura est naturalis: secus si accidētalis. & hoc probat text. nō fiter optime.*

x *Cum prædiximus.* vt §. eo. l. item videndum. §. fi.

y *Simplum solaturum.* aliud est in actione serui corrupti: quia naturaliter ab initio in duplū est: vt j. de ser cor. l. vt tantum. ista vero in simplū, quamuis ex negatione crescat: vt j. ad leg. Aqui. inde Neratius. §. hæc actio. Azo. Sed quid est in actione quod metus causa? Respon. idem quod in l. Aquilia. nam pœna non est ab initio debita: vt §. quod me. cau. si cum ex. §. in hac actione. Ioan. sic & j. de pecu. l. sed si damnum. §. fine autem. ver. sed est quæstionis. & j. fam. ercis. l. & puto. in fi. & l. seq. D

z *Possessor.* qui nunc possidet hereditatem: cuius seruus primo dederat damnum defuncto.

a *Iudicati.* id est actione in factum ex re iudicata.

b *Conueniatur.* aliàs est, cōueniatur: & aliàs, non conueniatur: & idem est sensus. Et no. quòd quis in damno condemnatur: sed noxę deditio est in solutione: vt infra de noxa. l. j & j. de re iud. l. miles. §. decem. & in fi. tit. de offic. iudic. in princi. quam licentiam habet damnatus vsquequo iudicati conuenia tur, vt sola hac l. dicitur. quod expone, id est vsq; ad id tempus quo iudicati possit conueniri, scilicet quadrimestre: vt C. de vsur. rei. iudi. l. ij. transacto autem hoc tēpore non erit noxæ deditio in solutione: cū id solui debeat, quod fuit in condemnatione, secundum Ir. Vel dic, vsq; ad lit. contest. post quatuor

menses

menses etiam potest se liberare: non postea secundum Azo. Item not. hic quòd quædã conceduntur damnato in quadrimestre tempus, prout Ir. intellexit, quę postea non permittuntur: vt hic, & ſ. quod met. causa. ſi cum ex. §. quatenus. versicu. quòd ſi homo. & C. de vſur. rei iud. l. iij. & ſ. de arb. ſi cum. §. fin. & l. ſeq.

iudicium [a] non potest noxæ dedendo se liberare: ſuſcepit [b] autem per petitionem [c] hereditatis.

Hic incipit quarta pars huius titu. in qua iurisconsultus continuat se, volens recitare verba senatusconsulti, & eius expositionem in hac materia. Et primò continuat se. Secundò ponit narrationem. Tertiò ponit statum senatusconsulti, vsque ad §. aptanda. Secunda ibi, pridie. Tertia ibi, cum antequam. Et quia senatusconsultum locutum est breuiter: ideo non indiget summario. Bartolus.

Præter hæc multa reperimus tractata & de petitione [d] hereditatis, de distractis rebus hereditariis, de dolo præterito, & de fructib[us]: de quibus [e] cum forma senatusconsulto sit data, optimum est ipsius senatusconsulti interpretationem facere, verbis eius relatis [f]: *Pridie* † *Idus Martias* [g] *Quintus Iulius Balbus, & Publius Iuuentius Celsus, Titius Ausidius, Oenus Seuerianus, consules* [h], † *verba* [i] *fecerunt de his quæ imperator Cæsar Traiani Parthici* [k] *filius diui Neruæ nepos Hadrianus* [l] *Augustus imperator, maximúsque princeps proposuit quinto nonas* [m] *Martias, quæ proximæ fuerunt, libello* [n] *complexus* [o] *quid fieri placeat* P: *de qua re ita censuerunt. Cum antequam* [q] *partes caducæ* [r] *ex bonis Rustici fisco peterentur: hi qui se heredes esse existimant* [s], *hereditatem distraxerint* *, *placere* [t], *redactæ* [u] *ex pretio rerum venditarum pecuniæ vsuras non esse exigendas. Idémque in similibus* [x] *causis seruandum. Item placere,* [y] *à quibus hereditas petita fuisset, si aduersus eos iudicatum esset, prætia quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent* [z]: *etsi eæ* [a] *ante petitam* [b] *hereditatem deperissent, deminutæve* [c] *fuissent, restituere debere.* [d] *Item eos qui bona inuasissent* [e] *cum scirent ad se non pertinere: etiam si ante litem contestatam fecerint quo minus possiderent, perinde condemnandos* [f] *quasi possiderent. Eos autem qui iustas* [g] *causas habuissent quare bona ad se pertinere existimassent, vsque eo duntaxat, quo locupletiores ex ea re facti essent.* [h] *Petitam* [i] *autem fisco hereditatem ex eo tempore existimandum esse,* [k] *quo primum scierit* [l] *quisque eam à se peti: id est cum primum aut denuntiatum esset ei, aut literis vel edicto euocatus esset, censuerunt.* Aptanda [m] est igitur nobis singulis verbis senatus consulti congruens interpretatio.

Dicta in lege extenduntur ad omnes res, casus & personas in quibus est eadem ratio. Bartolus.

Ait senatus, *cum antequam partes caducæ fisco peterentur.* Hoc euenerat [n] vt partes caducæ fisco peterentur. Sed & si ex asse fiat, senatusconsultum locum habebit. Idem & si vacantia bona fisco vindicentur, vel si ex alia quacumque causa [o] bona ad eum peruenerunt. Senatusconsultum hoc locum habebit & si ciuitati petetur. P † [p]

---

a *Suscepit.* actionem in factum.

b *Suscepit.* actionem in factum.

c *Petitionem.* quæ datur eius actionis in factum loco.

d *De petitione.* id est de ipsa actione.

e *De quibus.* scilicet omnibus.

f *Relatis.* scilicet prius & statim incipit, pridie &c.

g *Pridie idus Martias.* i. per quindecim dies intra mensem.

h *Consules.* quatuor cõsules erant: duo cõstituri, & duo in futurum designati. Io. nam calend. Ianuariis cõsulatum ingrediebãtur, sed ante designabantur: vt ĩ. de condit. & demonstrat. Publius Mæuius. in princ. & in auth. de consul. §. hæc omnia. col. iiij. Azo. in administratione ergo erant tantum duo: vt ſ. de orig. iur. l. ij. §. exactis.

† *Bald. dicit hic istũ tex. valde notã ad hoc q̃ consules electi in futurum possunt cum præsidibus qui administrãt, facere reformationes: & habẽt vocem cum eis antequã administrent. Bolog.*

i *Verba.* responsionis quæ statim habes.

k *Parthici.* quia Parthos deuicerat.

l *Hadrianus.* hoc est propriũ nomen eius.

m *Quinto nonas.* i. per tres dies circa principiũ. & ita quinto nonas fuit proposita quæstio à principe senatoribus, & eorum consulibus qui præerant: vt institu. de iur. natu. §. lex est. & respõsio data fuit pridie Id⁹ Martias.

† *Cur in hoc senatusconsul. quatuor Consulũ nomina adscribantur, explicat Alcia. libro 5. Parerga. c. 10.*

n *Libello.* in scriptis enim imperator quæsiuit, quod voluit scilicet de petitione hereditatis, & de rebus, & pretio, & similibus quæ in pet. hered. veniunt. & appellatur hic libellus oratio, quam fecit ad senatum princeps, vt patet ĩ. eod. ſi & rem. & l. illud. Accursius.

* *distraxerunt. Casum ponit.*

o *Complexus.* ſubaudi, quærens quid &c.

p *Placeat.* senatui.

q *Cum antequam.* Rusticus decessit duobus relictis heredibus quorum vnus post mortem testatoris, & ante aditam hereditatem decessit, vnde ſua pars ad fiscum deuenit, quolibet petente, siue deferente: non autem coheredibus accrescit: secundum hæc iura. Sed hodie secus: vt hic, & C. de cadu. tol. §. & cum triplici. & infra de iur. fisc. l. j. Vel pone quòd accommodauit fidem de restituendo non capaci: vt ĩ. de vulg. ſubstitu. l. ex facto. §. Iulianus. Et nota quòd hæc verba huius senatusconsulti exponuntur infra per varias leges. hoc ergo primum exponitur infra eadem. l. §. ait senatus. Idem dic de pro non scripto, & caduco, & quaſi caduco: vt not. infra titu. j. l. fin.

r *Caducæ.* id est caducorum iure. Azo.

s *Existimant.* & sic sunt bonæ fidei. & hæc expone: vt infra ea. l. §. à quo. & §. ceterum.

t *Placere.* scilicet censuerunt senatores: quod est in fine §.

u *Redactæ.* hoc verbum exponitur. ĩ. l. proxi. §. redactæ. & §. seq. Accursius.

x *In similibus.* scilicet in pro non scripto. scilicet ſi alius heres non sit: & in causa caduci: item & in bonis vacantibus: vt infra ead. l. §. ait senatus. versic. idem & ſi vacantia. & versic. non solum Accursius.

y *Item placere.* ſ. censuerũt. hoc exponitur. ĩ. l. prox. §. senatus.

z *Peruenissent.* ante petitam, ſi autem post, ad ipsas res.

a *Et si eæ.* scilicet res.

b *Petitam.* primo ergo venditæ. Secundo pretium habitum. Tertio perierunt. Quarto petitur hereditas. & sic erat bonæ fidei tempore venditionis: vt infra l. proxi. §. ij.

c *Deminutæve.* hoc expone: vt ĩ. eodẽ. l. deperditum. vendiderẽ ergo antequam fieret malè fidei, de his enim hic loquitur: vt infra e. vtrum.

d *Restituere debere.* ſi locupletiores facti fuerẽt eo pretio: vt ĩ. e. ſ. eos autem.

e *Bona inuasissent.* ſcilicet tanquam essent prædones.

f *Condemnandos.* censuerunt.

g *Qui iustas.* id est cõ iniustas. sic infra de fideicom. li. ſi cum. §. ſi quis ſeruum. Aliquin obuiare videtur: vt infra eodem. ſed & ſi lege. §. scire. Azo.

h *Facti essent.* hæc est optima regula quã nulla verior in iure. vt bo. fi. pos. in fi tantum quod ad ſe peruenerit, teneatur. Azo. Et hæc pars exponuntur ĩ. eod. ſed & ſi. §. consuluit. ſed ſuperior ea. l. §. ait senatus. ĩ

i *Petitam.* exponit verbum peterentur, positum in prin. §. & tamẽ est de verbis senatusconsulti adhuc.

k *Existimandum esse.* ſ. censuerunt, quod est infra.

l *Scierit.* & ita extĩc erit malæ fid. vt infra ead. l. §. petitam. Et hic not. quòd nocet scire: vt C. de excuſa. tu. l. quinquaginta. & in auth. vt ſpon. lar. §. rursus. col. ix. & ĩ. de ædil. edic. l. cum ſex. & infra quando ap. ſit. l. j. §. fi. & ĩ. ad le. Iul. de adul. l. mariti. in prin. C. de peti. tu. l. penult. Accursius.

m *Aptanda.* vſque huc currunt verba senatusconsulti: nunc incipit ea exponere.

n *Hoc euenerat.* vel quia mortuus fuerat heres ante aditã hereditatem: vt dixi. C. de cadu. toll. §. & cum triplici. vel propter defuncti delictum: vt institutionibus de publi. iud. §. item lex. Vel propter heredis fidem illicite datam: vt ĩ. de vulga. ſubſti. l. ex facto. §. Iulianus.

o *Quacunque causa.* vt quia ex causa pœnæ deportetur heres, vel ab indigno auferatur: vt ſ. eo. §. præter hæc. versi. idemque in similibus. Sunt enim multæ causæ quibus quid ad fiscum nuntiatur: vt ĩ. de iu. fiſ. l. j.

p *Petetur.* scilicet hereditas. ſed hoc videtur falsum, cum alij ciuitati caducum non applicetur: vt C. de bo. vac. l. j. Respon. immo est verum. quia potest ei adquiri hereditas ex aliis causis. & sic dicitur habere locum senatusconsultum in peti. priuatorum. vt infra proxim. respon. Et not. hic quòd quælibet ciuitas cum Romana iure vtitur eodem: vt ſupra ex quib. cau. ma. ſed & ſi per prætorem. in gloſ. non absit. & infra de publica. l. ſed & hi. §. j. Sed argument. contra infra de verb. ſign. l. eum qui vectigal. Additio. Pro declaratione huius gloſ. no. ſecundum Pau. hic quòd bona vacantia

vel

In priuatorum quoq; petitionibus senatusconsultum locum habere nemo est qui ambigit: licet in publica[a] causa factum sit[b]. Non solum autem in hereditate vtimur senatusconsulto, sed & in peculio castrensi, vel alia vniuersitate[c].

Vbi denuntiatio fit ad notificandum, idem operatur scientia simplex, quod denuntiatio: & non refert à quo denuntietur. Bartolus.

B *Petitam*[d] *autem hereditatem* & cetera. id est ex quo quis scit à se peti: Nam vbi scit, incipit esse malæ fidei possessore[e]. *Id est cum primum aut denuntiatum esset.* Quid ergo si scit quidem, nemo autem ei denuntiauit, an incipiat vsuras debere pecuniæ redactæ? & puto debere. cœpit enim malę fidei possessor esse. Sed ponamus denuntiatum esse, non tamen scit, quia nō ipsi, sed procuratori eius denuntiatum est. senatus ipsi denuntiari exigit: & ideo non nocebit[f]: nisi fortè is cui denuntiatum est, eum certiorauerit[g]: sed non[h] si certiorare potuit, nec fecit. A quo[i] denuntiatum est, senatus non exigit. quincunque ergo fuit qui denuntiauit, nocebit. Hæc aduersus bonæ fidei possessores[k]. nam[l] ita senatus locutus est, *eos qui se heredes existimassent*[m].

Possessor malæ fidei tenetur ad rem, licet eam vendiderit: sed si eam vendi expediebat, est in electione actoris rem vel pretium consequatur. Bartolus.

Ceterum si quis sciens[n] ad se hereditatem non pertinere distraxit: sine dubio non pretia rerum, sed ipsæ res veniunt in petitionem hereditatis, & fructus earum. Sed imperator Seuerus epistola ad Celerem idem videtur scisse & in malæ fidei[o] possessoribus. Atquin[p] senatus de his est locutus, qui se heredes existimant[q]: nisi fortè ad eas res referemus[r], quas distrahi expedierat, quæ onerabant magis hereditatem, quàm fructu[s] erant: vt sit in arbitrio[t] petitoris qualem computationem faciat aduersus malæ fidei possessorem: vtrum ipsius rei & fructuum, an pretij & vsurarum post motam controuersiam[u].

Quod iuris est de eo qui se heredem putat, idem si quodlibet alio modo arbitratur se successorem. h.d. Vel breuius: Idem est se putare heredem, vel aliter successorem. Bartolus.

Licet autem senatus de his locutus sit, qui se heredes existiment[x]: tamen & si bonorum possessores[y] se existiment, vel alios successores iustos[z], vel sibi restitutam hereditatem[a]: in eadem erūt conditione[b].

Qui hereditariam pecuniam non attingit, ad vsuras non tenetur. Bart.

Papinianus autem libro tertio quęstionum, si possessor[c] tu bo. fi. pos. vendidisti res here. distingue: aut habes pretium: & teneris mihi præstare pretium: vel cedas mihi actio. sed si vendidisti rem, & euictionem emptori promisisti, & euicta est res: & ideo emptori pretium restituisti: non teneris mihi heredi ad pretium restituendum. cum non videatur ad te peruenisse: & hoc idem dicit senatus indubitanter, quòd non teneris mihi ad pretium restituendum. & ad hoc inducit simile: quia pone quòd tu possessor exegisti aliquod indebitum: & sic tenearis condic. inde. restituere illi. nunquid illud videbitur, quòd teneris mihi vero heredi præstare? Et respon. quod non. {SED ET SI.} Here. ad me perti. possidebas. Titius ex illa here. equum emit: quem equum tibi Titius redhibuit, cum vitiosus esset. dicitur quòd venit in here. pe. & non pretium illius equi: & si tu de euictione te obligasti: debeo tibi promittere quòd seruem te indemnem. {RESTITVERE.} Bo. fi. here. ad me perti. possidebas: res here. vēdidisti res penes emptorem deperditæ vel deminutæ sunt: postea cœpi contra te peti. here. agere. an tenearis mihi ad pretium quamuis deperditæ sunt vel deminutæ res venditæ? Et respon. quòd sic teneris: sed à quo? à ma. fid. poss. an à bo? & dicit, quia si ma. fid. poss. est, si extant res, tunc tenetur rem præstare, vel pretium si vult petitor: & si non potest eas habere, iurabitur in litem contra malæ fidei. possess. & illud præstabitur quòd iuratum fuerit. aut non extant: sed sunt deperditæ aut deminutæ: & tunc petitor debet habere pretium. Viuianus.

---

vel caduca possunt applicari ciuitati priuatæ, non solùm fisco imperij, quod est verum si non subest superiori qui vim principis habet. aliàs secus. & ita intellige hanc glo.

a *In publica.* s. fisci. Et sic not. quòd iura quæ obtinēt in fisco, & in priuato, & econtra: vt C. e. l. j. & §. quod cuiusque vniuer. nomine. l. j. §. quibus. & C. de rescind. vend. & C. de contractu. & infra de compen. l. idem. Accursius.

b *Factum sit.* scilicet senatusconsultum.

c *Vel alia vniuersitate.* vt in quasi castrēsi. Et not. quòd non semper castrēse peculium petitur hac actione, sed tunc demum cum factum est hereditatis, & nomen peculij habere desiit: vel quia factus est sui iuris: vel verius fecit testamentum: vt j. de castren. pec. l. ij. Semper tamē cum petitur peculiū, idem statuitur quantum ad fructus, & res, & pretia, & similia: quod est in hac hereditatis petitione. Petitur autem peculium actione ex testamento, si legatum est.

d *Petitam.* exponit quartum.

e *Possessor.* vt §. ea. l. §. petitam. Et est ratio, quia super suo iure vacillat: vt C. de adquir. pos. l. nemo. & hoc est verum quo ad fructus: vt j. eod. l. sed & si lege. §. si ante. non quo ad fatalitatem: vt infra eod. illud.

f *Non nocebit.* scilicet denūtiatio facta procuratori[a]: arg. j. quod vi aut clam. l. prohibere. Accursius.

g *Certiorauerit.* tunc enim nocet: vt ar. j. de noui ope. nun. l. de pupillo. §. nuntiationem. in fi. §. & infra pro so. l. actione distrahitur. §. item scriptum. & j. de iti. actuque priui. l. iij. §. j. & j. de vsuris. l. mora. §. j. ibi, & non sufficit &c. Sed arg. contra. j. de nau. fœ. l. fi.

h *Sed non.* scilicet nocebit.

i *A quo.* No. ergo aperte quòd vbi lex nō distinguit, nec nos distinguere debemus: vt diximus. §. de offi. præsi. l. iij. Accur.

k *Bonæ fidei possessores.* vt si post denuntiationem distraxerunt, teneātur ad fructus, & ad res: vt j. l. prox. §. quòd si post. Azo.

l *Namita.* nec contradicunt; immo adiuuant verba senatusconsulti: nam &c.

m *Existimassent.* s. si distraxerunt, tantum teneantur ad pretium: vt §. ead. l. §. cum antequam. hic autem malæ fidei. cœpit esse propter scientiam. Et sic est argu. à contrario sensu. ergo non obstant verba senatuscon. quod est validum: vt §. de offi. eius cui man. l. j. §. j.

n *Sciens.* scilicet à princ. Bul. & sic. differt à proxi. superiori. vel dic, sciens ex post facto. & sic concordat ad proxi. supradictum. §. & secundum primam, ceterum, pro sed. secundum alium. pro certe.

o *Et in malæ fidei.* vt hi etiā teneātur ad pretiū, non ad res. Io.

p *Atquin.* pro sed.

q *Existimant.* quòd ipsi teneantur ad pretium: vt §. ea. l. §. cum antequam. & sic sunt contraria senatuscon. & epistola imperatoris: nisi forte &c. & sic soluit contrarium.

r *Referamus.* rescriptum. i. epistolam vt teneantur ad pretium & vsuram: vt j. l. proxi. §. si post. versi. sed si forte.

s *Quàm fructus.* vt hic locum habeat epistola, vt teneantur ad solum pretium & ad vsuram.

t *Vt sit in arbitrio.* scilicet aliis rebus distractis quæ non sunt inutiles.

u *Post motam controuersiam.* maxime: vel aliter vt dices j. l. proxi. §. si post. versi. sed si forte. Accursius.

x *Existiment.* de iure ciuili.

y *Possessores.* vt & supra eod. l. pro herede. §. sed an is.

z *Iustos.* sed Py. est plus. s. vel alios successores. repete existiment: vt in castrensi peculio.

a *Hereditatem.* scilicet vt existiment, vt ex Trebelliano. vel vere restituta est à putatiuo herede. Accursius.

b *Conditione.* vt non teneantur nisi ad pretium, & ad illud demū si locupletiores sunt: vt supra ea. l. §. eos autem. Accursius.

c *Si possessor.* } CASVS. Here. ad me pertinen. possidebas. pecuniam here. non retigisti. nō teneris ad vsuras illius pecuniæ. {REDACTAE.} Tria dicit hic. §. pone, hered. ad me perti. possidebas. res hereditarias alienasti: & pretium habes. teneris ad pretium si habes. aliàs mihi cedes ac. & hoc in prima. sed si tu post motam cōtrouersiam alienasti res here. reddes rem alienatam & fructus: non etiam res steriles: quia tunc liberaris præstando pretium mihi heredi: & hoc in secunda & tertia. {AIT SE.} Here. ad me perti. bona si. possidebas. quasdā res ex illa here. vendidisti: postea cœpi aduersus te pe. he. agere. ad quid teneris? Et respon. quòd teneris ad pretium rerum vendi. si res apud emptorem perierunt. Sed pone quo

dum Io. vt j. de rei vindi. l. si nauis. Item & hoc innuit illud verbum, omnino, quod hic subiicitur.

a *Attingat.* qualiter quis attingere videatur, dicitur j. eo. sed & si. §. quis re. versi. simili modo.

b *Redactæ.* exponit verbum redactæ, positum supra. §. cum antequam.

c *Inquit.* scilicet Senatus: vt supra eod. item veniunt. §. cum ante.

d *Exacta est.* vt tunc actio tantum cedatur: vt j. ead. l. §. ait Senatus. versi. bonæ fidei.

e *Quòd si post petitam.* id est & si sine denuntiatione cœperit scire hereditatem alienam esse: vt infra eod. sed & si lege. §. de eo autem: versic. quòd si ab initio. & s. l. proxi. §. ceterum.

f *Hic.* id est hoc casu. Accursius.

g *Pretia.* immo tantum pretium, non vsuras, cum ex necessitate rei vendidit: vt j. e. in æstimationibus. quę est contra. Sol. ibi fuit necessitas personæ, vt propter fideicom. soluendum: hic rei: quia erat sterilis, & sic non est contra. Item contra. j. de rei vind. item si verberatum. §. j. Sol. ibi in actione speciali in rem: hic in vniuersali. Item not. quòd aduerbium fortassis; quod hic ponitur, abundat: vt s. de arbit. si duo. in glo. fortasse. Sed non videtur quòd hic. §. habeat locum in bon. fid. vel ma. fid. poss. nam bo. fi. pos. ni si inquantum locupletior est, non tenetur: vt s. l. proxi. §. eos autem. Præterea expresse hic dicit quòd petita hereditas erat: ergo non erat bon. fid. vt infra eod. sed etsi lege. §. si ante litem. Econtra in ma. fid. non: quia ad ipsas res ipse tenetur ac si possideret: vt supra l. proxi. §. item eos. Sed respon. in ma. fi. loquitur hoc modo, quia quid iuris esset in rebus sterilibus post petitam hereditatem, non exprimitur in senatusconsulto, sed hoc tantum dicit senatusconsult. de rebus non sterilibus, & qualiter sunt petitæ. Item de pretiis rerum: vt supra. l. proxi. §. petitam autem a fisco. & §. eos autem. & §. item placere. hic autem à Papinian. exponitur quid iuris sit: ambigue tamen. Quare enim dat electionem Papinian. in rebus sterilibus, cum multo magis habeat eam in fructuosis? Ad hoc respon. quidam, quòd eligere improprie ponitur, quasi dicat, petitor potest hoc habere & petere si velit: rem autem non potest petere: & sic aut petet pretium cum vsuris, aut nihil petet: vt hic, & supra l. proxim. §. penultima ibi, sed imperator &c. vsque illuc, vt sit in arbitrio &c. Alij dant petitori electionem vtrum iustum pretium cum vsuris: an etiam pretium datum ipsi possessori malæ fidei petat cum vsuris. Vel melius distingue, vtrum malæ fidei possessor alienat has res inutiles ante petitam hereditatem, an post. si ante, ad solum verum & iustum pretium teneatur: vt supra l. proxim. §. ceterum. ibi, nisi forte ad eas &c. & infra eodem. l. nisi. §. Iulianus. Si potest, habeat petitor electionem res an pretium petat: vt hic. & secundum hoc vigilanter ponitur supra in. §. ceterum, illud verbum, si post motam controuersiam. nō enim exaudietur ibi maxime: vt ibi diximus. nec erit opus illa verba, vt sit in arbitrio &c. referre ad res vtiles. Ceterum si res vtiles distrahat quandocunque malæ fidei possess. sine dubio ad res ipsas tenetur: vt infra eadem. l. §. fina. sed si malit petitor agere ad pretium, potest. cum enim bonæ fid. possess. ad pretium teneatur: vt supra l. proxi. §. item placere. ergo & malæ fid. multo magis: vt infra de noxa. l. non solum. &

hereditatis pecuniam inuentam in hereditate non attingat[a]: negat eum omnino in vsuras conueniendum.

Redactum dicitur, quod non est exactum sed exigi potest. Bartolus.

Redactæ, [b]inquit[c], *pecuniæ, ex pretio rerum vēditarum.* Redactam sic accipiemus, non solùm iam exactam, verùm & si exigi potuit, nec exacta est[d].

Post motam controuersiam vendens tenetur ad res, nisi essent steriles: quia tunc actoris esset electio.

Quid si post petitam[e] hereditatem res distraxerit? hic[f] ipsæ res venient, fructusque earum. Sed si forte tales fuerunt, quæ vel steriles erant, vel tempore perituræ, & hæ distractæ sunt vero pretio: fortassis possit petitor eligere vt sibi pretia [g] & vsuræ præstentur.

Hic incipit exponere secundam partem senatusconsulti, & ponit eam totam ad literam: & h. d. Si bonæ fidei possessor vendiderit, tenetur ad pretium quod exegit: vel cedere actionem: nisi pretium re euicta restituerit, vel res redhibita fuerit. Bartolus.

Ait senatus[h]: *placere à quibus petita hereditas fuisset: si aduersus eos iudicatum esset, pretia quæ ad eos rerum ex hereditate venditarum peruenissent, & si ante petitam hereditatem deperissent, deminutæve essent, restituere debere.* Bonæ fidei possessor si vendiderit res hereditarias, siue exegit pretium, siue non, quia habet actionem, debebit pretium præstare[i]: sed vbi habet actionem, sufficiet eum actionem præstare. Sed si vēdidit, & euicta re restituit quod accepit, non videbitur ad eū peruenisse[k]: quanquam possit dici[l] nec ab initio pretiū venire: quia non fuit res hereditaria quæ distracta est. Sed etsi[m] senatus rerum ex hereditate distractarum, non hereditariarum fecit mentionem[n]: restitui tamen non debet, quia nihil apud eum remanet. Nam & Iulianus[o] libro sexto Digestorum scribit, quod indebitum exegit, restituere eum non debere[p]: nec imputaturum quod non debitum soluit[q]. Sed si res[r] sit redhibita, hic vtique & hereditaria est, & pretium non veniet quod refusum est. Sed & si ob venditionem obstrictus sit emptoris[s] possessor hereditatis: dicendum erit prospici ei cautione[t].

Bonæ fidei possessor tenetur ad pretium: malæ fidei possessor tenetur ad rem æstimatam.

A infra eod. in æstimationibus. j. respon. sed ei quod dixi, quod si mota lite alienet malæ fidei steriles res, sit actoris electio per §. istum, videtur obstare iniquitas: quia cum lite mota imponatur ei necessitas vendendi, & permittatur vendere vt supra l. proxim. §. penultim. & infra eodem. non solum. non videtur ad res posse agi: vt supra eod. item uus. §. sed & res. & infra ad Trebell. l. mulier. §. si heres. Respon. immo magis putatur cum hereditatem quam scit aliquam, non restituit: vero nesciret, aliud ci posset. Accursius.

h *Ait senatus.* Hæc verba senatusconsulti quæ hic materialiter ponūtur, & sequitur §. bonæ fidei qui est Papiniani, in bonæ fidei possess. loquuntur qui ante petitam hereditatem vendidit: quod patet ex eo, quòd periit ante petitionem: sed venditio fuit ante peremptionem: vnde videbatur eum de pretio non teneri: quia & pentor naturali interitu amisisset: argumentum de rei vindica. item si verberatum. §. finali. sed tamē tenetur, quia possessor locupletior est.

i *Præstare.* quia ob hoc tenetur, quia actionem habet: vt infra de pecu. l. quod debetur. in fi. & s. eod. quòd si in diem. §. Iulianus. versic. idem Iulianus ait. & infra de hered. vend. l. ij. §. peruenisse.

k *Peruenisse.* cum nō durauerit: vt infra de here. vend. l. ij. §. illud. & infra de in rem ver. si pro patre. §. versum.

l *Nec ab initio.* id est etiam si res non esset euicta, & potest dici causa disputationis. sed male: quia senatusconsultum non loquitur de venditione rei hereditariæ: sed de venditione cuiuslibet rei quæ sit in hereditate: vt supra l. proxi. §. item placere. & infra subiicit, sed & si senatus, &c.

m *Sed & si.* id est quamuis. nunc respondet ad quæstionem quam dubitanter soluerat: scilicet si est euicta, & pretium restituit possessor: & dic quòd non tenetur.

n *Mentionem.* vnde videbatur etiam pro pretiis rerum quæ postea euictæ sunt, in omnem euentum possessorem teneri: tamen non debet restitui pretium acceptum, cum sit res euicta: secus si non sit euicta.

o *Nam & Iulianus.* bene dico pretium emptori reddi: cum re euicta non venire in peti. here. quasi appareat nunc ex postfacto quòd indebite penes eum fuerit. nam & in vere indebito est idem. & hoc dicit, nam &c.

p *Non debere.* cum suo nomine exegerit. aliàs esset secus: vt in gestore: vt s. de neg. gest. si quis negotia. & s. de procu. l. qui proprio. §. procurator vt in ceteris. Item secus in venditore hereditatis, qui non reddit, cuiuscunq, nomine exigat: vt infra de here. ven. l. ij. §. solet. quæ est contra.

q *Soluit.* immo videtur quòd imputet: vt s. eod. l. quòd si possessor. quæ est contra. Solu. vt ibi. Item hoc intellige quando de suo soluit. sed si de hereditate. imputatur cessa conditione: vt infra eodem. l. si quid possessor. vbi plene super hoc distingues. Accursius.

r *Sed & si res.* scilicet à defuncto, vel etiam à possessore hereditatis vendita. Accursius.

s *Emptori.* propter euictionem.

t *Cautione.* scilicet à petitore. sic etiam cauetur infra e. illud. §. actiones. & econtra possessor quandoque cauet petitori; vt supra quòd si in diem. §. j.

777

a *Possessor.* bonæ fidei.
b *Et si deperdita.* non solum si apud emptorem extant. & expone hæc verba vt ĵ. l. proxi. Accur.
c *Bonæ fidei possessor est.* de quo constat: vt ſ. ea. l §. ait senatus.
d *Ipsas res.* vel pretium si hoc elegerit actor. aliàs melioris esset conditionis mala fid. quàm bon. fid. quod esse non debet: vt infra de noxa. non solum.
e *Possit.* quia nullo modo reuendere vult. & caue tibi: quia hæc lex præsumit q̃ possessor libentius redimeret, quàm contra se in litem iurari patiatur. si ergo nõ vult redimere cùm possit, magis dico contra eũ iurari: cum & hic iuretur, vbi non potest: vt ĵ. de rei vind. l. qui restituere. & ĵ. de in lit. iuran l. in actionibus. & infra eod. sed & si lege. §. hæc verba. & l. nisi. §. Iulianus. Accursius.
f *Deminutæ.* sed quomodo hic ma. fi. possessor potest alienare? nõne fiunt furtiuæ mobiles alienatæ à ma. fi. possess? Respon. de immobilibus dicit.
g *Verum pretiũ.* Not. verum pretium. nam in bo. fid. dicit perceptum: vt supra. ea. l. §. ait senatus. & facit ĵ. eod. nisi. §. Iulianus. & hoc quãdo verum est plus, quàm receptum. Sed quid si plus vendidit quàm valeat? Respon. etiam ad receptum poterit conueniri, ne ma. fi. sit melioris cõditiõis quàm bo. fi. vt infra de noxa. non solum. Item huic respon. est contra infra eod. sed & si lege. §. perinde. versic. siue autem ab alio. sed dic haberi pro eo, ac si possideret: verum est vt non liberetur rei interitu: non quòd in litem hoc casu iuretur.
h *Præstari* à malæ fid. poss. de quo dicit.
i *Distraxisset.* id est distrahere potuisset: vt arg. ĵ. de leg. j. cũ res. in fine. Accur.
k *Deperditum. Desit.* item & aliter dicitur res interire: vt ĵ. pro soc. l. verum §. fina.
l *Vsucaptum.* quandoque aliter accipitur deminutum: vt ĵ. de dam. infect. l. iij. quæ est arg. contra. Accur.
m *Si rem & pretium.* id est partem pretij redemerit pretio viliori, ita scilicet quòd ex pretio pri⁹ accepto aliquid penes eum remansit. & sic habet pretium, id est aliquid de pretio: puta vendidit pro xx. & redemit pro xv. Sed nunquid hic possidet pro emptore qui redemit: vnde non debet teneri peti. her. vt ſ. eo. l. regulariter? Respon. hic tit. pro non tit. habetur: vt alias ſ. eo. nec vllam. §. j. Vel dic, licet sit emptor, tamen & pro herede tenet: & ex pluribus causis potest possidere: vt infra de acquir. pos. l. iij. §. ex pluribus. ADDITIO. Istæ duæ solutiones gl non placent secundum Bart. ideo dic aliter, quòd contractus emptionis tenuit: tamen tit. habetur pro non tit. ex eo quod rem emit ab eo qui emit ab ipso possessore: vnde non habet plus iuris quam haberet prius, secũdum eundem Bart.
n *Non pretium.* scilicet superfluum.
o *Actoris.* etiam si rem non habeat, prædo subaudi, dummodo extet: vt ſ. eo. si possessor. §. fin.

ff. Vetus.

dam per iuramentum in litem, si extat: aliàs ad verum pretium. Bartolus.

Restituere autem pretia debebit possessor[a] & si deperditæ[b] sunt res, vel deminutæ. Sed vtrũ ita demũ restituat, si bonæ fidei possessor est[c]: an & si malæ fidei? Et si quidem res apud emptorem extent, nec deperditę nec deminutæ sunt: sine dubio ipsas res[d] debet præstare malæ fidei possessor: aut si B recipere eas ab emptore nullo modo possit[e], tantũ quãtum in litem esset iuratũ. At vbi deperditæ sunt & deminutæ[f], verum pretium[g] debet præstari[h]: quia si petitor rem consecutus esset, distraxisseti, & verum pretium rei non perderet.

Deperditum refertur ad actum naturalem: deminutum ad actum ciuilem. Bart.

XXI. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

DEperditũ intellegitur quod in rerũ natura esse desijt[k]: deminutum verò quod vsucaptũ[l] esset, & ob id de hereditate exijt. C

Bonæ fidei possessor tenetur restituere rem quam habet: & si quid eius occasione accessit. Bartolus.

XXII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

SI & rem & pretium[m] habeat bonæ fidei possessor, puta quòd eandem rem emerit*: an audiendus sit si velit rem dare, non pretium[n]? In prædone dicimus electionem esse debere actoris[o]. An hic magis possessor[p] audiendus sit si velit rẽ tradere, licet deteriorem factam: nõ petitor si pretiũ[q] desideret[r], q̃ inuerecundum sit tale desiderium: an verò quia ex re hereditaria locupletior sit, & id quod[s] amplius habet, ex pretio restituere debeat, videndũ. Nam &[t] in oratione diui Hadriani ita est: Dispicite patres cõscripti, nunquid sit æquius possessorem non facere lucrum, & pretium quod ex aliena re perceperit, reddere: quia potest[u] existimari in locum hereditariæ rei venditæ pretium eius successisse, & quodammodo ipsum hereditariũ factum. Oportet[x] igitur possessorem & rem restituere petitori, & quod ex venditione eius rei lucratus est.

Bonæ fidei possessor non tenetur ad pretium, nisi quatenus factus est locupletior. Bartolus.

XXIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

VTrum autẽ omne pretiũ restituere debebit bonæ fidei possessor, an verò ita demũ, si factus sit locupletior, videndum. Finge pretium acceptum vel perdidisse, vel consumpsisse[y] vel donasse. Et verbum quidem *peruenisse*[z], ambiguum est, solum[a] ne hoc contine-

A p *Possessor.* scilicet bon. fid. quàm ma. fid. Vel verius, magis quàm petitor.
q *Pretium.* totius rei venditæ: puta xx. Vel dic, pretiũ quod supereſt post redemptionem: & eo vult esse contentus.
r *Desideret.* id est audiendus sit contrarium postulaturus, si rem meliorem factam sciret. Azo. Et sic not. non debere quem petere, cuius contrarium non peteret: sic & infra de iureiuran. l. iusiurãdum. iij. §. ait prętor. & C. de sol. l. penul. Argu. contra. C. de procur. l. non eo minus. & infra loc. l. ea lege. j. respon. & §. j. & infra in fine huius legis.
s *Et id quod.* non solum rem.
t *Nam &.* iuste dubito: quia & in oratione hæc dubitatio ponitur.
u *Quia potest.* videtur quòd debeat restituere pretium quod lucratus est: quia &c. & sunt hæc verba de libello: vt dixi supra eod. itẽ veniunt. §. præter hęc. versi. pridie. Et not. hic quòd pretium succedit loco rei, quod est speciale in petitione hereditatis: vt hic, & infra titu. j. l. cum multi. & in actione quod metus causa: vt supra quod me. cau. l. ũ ipsa. & l. videamus. & facit argu. infra de dona. inter vi. & vxor. si donatæ. §. si sponsus. & infra manda. ex mandato. & infra de verbo. signi. l. Labeo. §. itẽ si dominus. Regulariter autem contra: vt infra de fur. l. qui vas. in fin. Item si stipulatus sum hominẽ à tẽ, & eum vendideris, nõ veniet pretium in stipulatione: vt infra de heredi. vel ac. ven. l. venditor ex. quæ sunt argum. contra. ADNITIO. Dic secundum Barto. hic, quod in vniuersalibus iudicijs pretium succedit loco rei: vt hic, & in l. imperator. in fin. infra de leg. ij. secus vero in particularibus. & ita debet intelligi ista glo. & hoc etiam tenent docto. in l. mater. C. de rei vindi. *Pretium in petitione hered. loco rei succedit.*
x *Oportet.* vsque huc fuerunt verba orationis: nunc autem D soluit. Accur.

VTrum autem.} CASVS. Titius heredit. ad me perti. bona fidę possidebat: & sic rem heredit. vendidit pro c. quæ c. amiit. post hoc cœpi eum peti. heredit. conuenire: an teneatur ad illa c? Et respon. quòd nõ: ex illa scilicet clausula qua dicitur quòd bonæ fidei possess. non tenetur nisi inquantum locupletior factus est. ista autem clausula est, quã dixerunt senatores, quod idem quod peruenit debet restitui. In hoc autem verbo dubitatur, an contineatur quod peruenit, & non durat: aut quod peruenit, & durat: sed tamen illa est solutio, vt dixi, quòd non teneatur ille Titius. Sed pone quòd ille venditor bonæ fidei pretium stipulatus est rei venditæ sub pœna: puta. x. & sic habuerit pretium & pœnã: nunquid hæc duo debet præstare? Et respon. quod sic: cum factus sit locupletior: quamuis senatus tantùm de pretio dixisset. Viuianus.
y *Consumpsisse.* in malam partem: aliàs videtur locupletior: vt ĵ. eo. sed & si lege. §. quod autem quis.
z *Peruenisse.* positum est ſ. eo item veniunt. §. Item placere.
a *Solum.* id est an hoc verbum dicatur continere solummodo id quod, &c.

a *Fuerit.* id est peruenerit, licet nō duret. sic enim accipitur Ā. nō. quod met. cau. videamus.

b *Sequentem.* quæ est Ā. eod. item veniunt. §. eos autem. Azo.

c *Si.* id est quamuis.

d *Ambigua.* scilicet postea, quæ est Ā. eo. item veniunt. §. item placere. Azo. & Ā. eod.

† *Istū text. dicit Bart. no. ad hoc quòd verbū obscurū positum in vno capite, declaratur seu interpretari potest per verba posita in sequentibus capitulis facit infra ad l. Aquil. l. quemadmodū. & infra ad l. Aquil. §. hoc tamē capite.*

* *Sequentē.*

si possessor. §. ait senatus. vers. sed & si senatus. & infra de verb. sign. l. aliud. & infra de here. ven. l. ij. §. illud.

e *Peruenerit.* sed quomodo peruenit pœna, cum in fraudem vsurarum promitti præsumatur: vt infra de ac. empt. l. Iulianus. §. idem Papinianus. quæ est contra? Sol. pœna ponitur hic, id est vsura. sic supra de nego. gest. qui sine. Vel dic, non erat solitus fœnerari hic possessor: ibi sic. Item cum extrinsecus quæratur, quare restituit: vt Ā. eod. item veniunt. §. item non solum. quæ est contra? Solu. ibi non omnia extrinseca excipit, vt non acquirantur: vt ibi diximus. & huic respon. continua. ī. eo. l. sed & si lege, & postea leges legem, at vbi proximam. ī.

ret, quod prima ratione fuerit[a]: an verò & id quod durat†. Et puto sequentem[b] clausulam senatusconsulti, * & si[c] hæc sit ambigua[d]: vt ita demum computet, si factus sit locupletior.

Bonæ fidei possessor tenetur ad pretium & ad pœnam quæ loco pretij accessit: secus de pœna quæ occasione iniuriæ personalis exacta fuerit. hoc dicit cum l. sequen. Bartolus.

Proinde si nō solum pretium, sed etiam pœna tardius pretio soluto peruenerit[e], poterit dici, quia locupletior in totum factus est, debere venire: licet de pretio solummodo senatus sit locutus.

XXIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

AT vbi vi deiectus fuit, nō debet restituere pœnam ex eo cōmissam,[f] quòd

B

A. Bonæ fidei possessor de fundo her. fuit deiectus: & aliquid fuit consecutus: nunquid illam pœnam restituere debet? Et respon. quòd non. nam si à debitore hered. fuit pœnam consecutus, quam promisit, nisi staret certa die: & non stetit: an illam pœnam teneatur restituere? Et respon. quòd non. Sed pone quòd bo. fid. possess. vendidit rem sub pacto legis commissoriæ pro xx. & habuit x. de pretio: alia x. promisit soluere certa die: & si non essent soluta illa x. rem rehaberet: & prima. x. soluta remanerent pœnes venditorem: & sic non soluit emptor. lucratus fuit illa. x. venditor, & rem habuit: quæ fuit facta inempta. nunquid tenetur restituere quod est lucratus? & certè sic. {ITEM SI REM.} Rem hered. ad me perti. possidebas: illam rem her. distraxisti: ex illo pretio aliam comparasti: pretium debes restituere: non rem ex illo pretio emptam. si res illa ex illo pretio empta minus valet quàm comparaueris: etiam tantum mihi restitues, quantum valet res empta. {QVOD AIT.} Heredi. ad me pertinentem possidebas: siue habeas, siue habere desijsti, mihi teneberis: & si per culpam desijsti habere, vel non recepisti quod potuisti: bene teneris pro illo peti. here. & sic de dolo & de culpa teneris: vt hic. {QVOD AVTEM.} Si her. ad me perti. possidebas: & sciebas quòd ad te non pertinebat: teneris de fructibus quos percepisti, & quos percipere potuisti, &c. {DE EO AVTEM.} Si here. ad me pertinen. & sciens ad te non pertinere, possidebas: si hoc sciuisti ab initio, prædo es: sed & si ex postfacto sciuisti ad me pertinere, eris prædo ex mente senatusc. licet ab initio habueris iustam causam possidendi: quia credebas te herdem esse, & non eras. & est ratio, parui enim &c. vt in litera. {SCIRE.} Si here. ad me perti. possideas, & erres in iure, vel in facto: prædo nō es: sed ille est prædo qui prauam habet mentem. {SI ANTE.} Si her. ad me pertinen. possideas: si res alienasti: per senatusconsul. teneris ac si possideres, scilicet post lit. contesta. bene teneris: quia post lit. contesta. omnes possessores sunt malæ fidei. nam & post motam controuersiam ante lit. contest. est malæ fidei possess. nam ex eo tempore omnes possessores sunt pares. nam & si ante lit. contesta. alienauit, tenetur ac si possideat. & hoc est verum quando ab initio fuit malæ fidei pos. {PROINDE.} Titius dolo malo her. ad me pertinen. possidebat, vel possidere cœpit, & eam dolo malo desijt possidere: vel noluit admittere, quod potuit &c. an sit condemnādus ac si possideat, quæritur. Et respon. quòd sic. Et si apud alium est res quam Titius dolo malo desijt possidere: tenetur Titius: licet perierit res. Itē tenetur tā Titius qui dolo desijt possidere, quàm ille qui possidet. & sic tenentur ambo de fructibus. {HAEC VERBA.} Her. ad me pertinē. possidebas: rem here. habere dolo desijsti: teneris ac si possideres: & non restat nisi iurare contra te in litem. vnde dicitur hic, quòd iuratur in litem aduersus eum qui dolo desijt possidere: & aduersus eum qui possidet, in litem iuratur. {CONSVLVIT.} Hered. ad me pertinentem possidebas bona fide: multa damna dedisti in illa here. an renearis de consumptis? Dicitur quòd non, nisi inquantum esses locupletior. quod si donasti, an tenearis? Et respon. quòd non teneris pro illa re peti. heredit. sed si ille cui donasti aliquid, adinuicem remunerationis gratia tibi dedit: bene es tunc locupletior. {SI QVIS RE.}

Credebas tibi delatam heredit. quæ ad me pertinebat. vnde re tua lautius fuisti vsus, & de tuo proprio impendisti: & hoc facis quasi diues esse cœperis: an aliquid de heredit. illa deducis si eam à te euicerim? Et respon. quòd non deduces aliquid. vnde siue mutuo accepisti pecuniam, non deduces de heredit. & si res heredit. obligasti, non videris res hered. attigisse: quia manes obligat*. {ADEO AVTEM.} Quidam fecit testamentum, & duos heredes instituit. quidam ex illis heredibus credens totam hered. ad se pertinere, cùm esset ex semisse institutus, cœpit eam totam possidere, & medietatem assis consumpsit. quæritur an partem suam tantum, an partem cō-

C

heredis tantum, vel ex parte consumpserit, id est intelligatur præsumptione iuris consumpsisse? Et respon. quòd id quod expensum est, videtur cedere de parte vtriusque, & de residuo restituet medietatem: & aliam medietatem retinebit. & inducit simile: quia si ille qui credit se heredem, cum non est, possideat, & consumat eam: non tenetur restituere. similiter & hic videtur. {QVOD AVTEM.} Dic vt ibi. {ITEM SI REM.} Si rem heredit. ad me pertinentem possidebas, & quasdam res hered. vendidisti, & pretium habuisti quod postea amisisti: nunquid possum vindicare res ab emptore? & distingue: aut illi emptores habent regressum de euictione contra te, & non possum illos emptores conuenire, repellunt enim me illi emptores per exceptionem. in medio tamen allegat quòd non repellar: quia non fit præiudicium heredit. petitioni proponendæ: & verè non fit præiudicium: quia emptores isti regressuri sunt ad eum qui distraxit. & si restituat pretium, emptores non possunt venditorem repellere: sed tamen dicit quòd possunt repellere: vt dixi. {SI MINORI.} Hered. ad me pertinentem possidebas, rem heredit. distraxisti minori pretio: & illud à te fui consecutus. si agam contra emptorem, repellar exceptio. ab emptore: quia si soluisti mihi quod exegisti à debitore hereditario, liberatur debitor hereditarius. & hoc est verum etiam si sit malæ fidei possessor: vt dicit Iulianus. {PETITIO.} Heredit. ad me pertinentem possidebas: habeo contra te petit. heredit. Dicitur hic quòd hæc petitio hered. est in rem & in personam ratione diuersorum ex rebus hered. redactorum: & sic est mixta. {HOC SENATVS.} Ego & tu in quadam heredit. sumus heredes. si de illa heredit. fructus percepisti: quatenus plus percepisti quàm debes, mihi restituere cùm diuidamus hereditatem: sicut in petitione hered. vbi si non esses heres in aliquo, restitueres eam mihi cum fructibus. sic ergo fit vt in famil. ercisc. iudicio. {AVGENI.} Titius heredit. ad me pertinen. possidebat, & bona fide: & de illa re partum & fructum & fœtum percepit, & etiam pensiones, quia locauit prædia vrbana etiam meretricibus vel alijs. accepit mercedes vel operas seruorum, vecturas iumentorum. an hæc omnia veniant in heredit. petit. quæritur. Et respon. quòd sic. & hoc dicit vsque ad leg. Iulianus.

D

f *Ex eo commissam.* quòd vi deiectus est: & loquitur hic de pœna quam consecutus est occasione iniuriæ sibi illatæ cū deiectus fuit: quam reddere non debet: cum dicitur pœna personæ, non rei: vt infra de ædilit. edict. & redhib. l. bouem. §. si quis seruum. Vel dic quòd hic loquitur de pœna conuentionali quam deiector ei promisit si eum deiiceret. pœnam autem lege introductam restituit: vt infra eod. l. illud. §. actiones. & l. euicta. & supra eod. quod si in diem. §. Iulianus. quæ sunt contrariæ. Sed quare dicitur contram pœnam pretij tardius soluti: vt supra l. proxim. in fine. & infra l. proxi? Respon. prædicta ideo contingere, quia pœnæ tales in locum pretiorem succedunt: pretia autem in locum rerum: vt supra eodem. l. si & rem. vnde præstantur tales pœnæ sicut res ipsæ, vel earum pretia. In his autem duobus casibus, scilicet si pœnam stipulatus sim si me deiecerit: vel cum stipulatus sim si non ad iudicium veniret, nullum pretium statutum fuit: vnde in eius locum non potest dici pœnam succesisse? vt argum. infra ad l. Falc. l. iij. §. j. Vel aliter dicas, & apertius, vbi verus heres rem amittit, propter factum ipsius bonæ fidei pos. æquum est vt omne lucrum & omnis pœna debeat ei restitui. amittit autem cum ipse bonę fi. pos. vendit. nec enim potest conuenire possessor.

possessorem rei: quia regressum habet ad bo. fi. pos. hereditatis: vt j. l. proxi. §. item si rem. Quid ergo dicam de l. commissoria: nam ibi non est res cõmissa: quia resoluta est venditio? Respon. idem est. nam & si nõ sit amissa: quia tamen propter alienationem rei & eius amissionem faciendã est cõsecutus, debebit reddere. In his vero duobus casibus res omnino non amittitur: immo nihil omnino præiudicij vero heredi paratur circa rem: vnde satis est si legalem habet pœnam, non conuentionalem: quia eã ex sua negotiatiõe habet possessor: vt hic, & infra de her. ven. l. venditor ex.

a *Actor.* qui agit petitione hereditatis.

b *Sed & si lege.* vel Non sit hic copula, vel iunge cum tertia l. superiori. & dic q vendidit accepta parte pretij, vel plus, q penes eum remanserit: vt j. de lege commiss. l. de lege cõmissoria. Accur.

c *Item si rem distraxit* bonæ fidei.

d *Conuertit.* Ex hoc ergo not. q suo nomine emit, alias res hereditario nomine empta veniret, maximè quia pecunia hereditaria erat: vt §. eo. item veniunt. §. j. & ij. quæ sunt contra. & sic etiã emit nomine hereditario ille qui fuit rogatus restituere quicquid supereſſet de hereditate tempore mortis, vbi res emptæ ex pecunia hereditaria veniunt in restitutionem: vt infra de leg. ij. imperator. §. fi. & l. seq. quæ sunt contra.

e *Sed & si res.* suo nomine, non hereditatis empta.

f *Si consumpsisset.* pretium.

g *Non videbitur.* scilicet: inquantũ non cõsumpsit: vt argu. j. de do. inter vi. & vxo. l. si sponsus §. circa. in fin. §. & j. e. l. §. consuluit. & l. Iulianus. Sed argu. contra §. quod met. cau. si ipsa. Et hoc nisi consumptio in eam rem sit facta, in quã tantundem de suo erogasset: vt j. eo. §. quod autem. & j. de solu. l. in pupillo. Sed si habes, non, plana est. Accur.

h *Quod ait senatus.* vt §. eo. item veniunt. §. item eos qui.

i *Possiderent.* absque pretio forte. si cum pretio, tunc multo magis tenentur.

k *Quasi possiderẽt.* hucusq; verba edicti materialiter ponũtur.

l *Præteritus.* scilicet ante lit. contest. commissus: vt infra ea. l. §. si ante litem. in fi.

m *Sed & culpa.* vt §. e. & non tantum. §. veniunt. vers. immo. & subiicit exemplum de eo qui non exegit. sed cum sit ma. fi. pos. qualiter exigere potuit: vt j. e. si quid. §. sicut. vers. illud: Resp. malæ fi. pos. vocat heredem scriptum in eo testamento quod sciebat inofficiosum: interim tamen ante perlatam querelã est heres: & ideo exigere potest: vt j. de vulg. subst. l. in substitutione. Vel sciebat sibi auferri debere hereditatem, cum non vindicauerit necem defuncti: vt infra de vulg. subst. l. ex facto. §. Iulianus. sed his obloqui videtur quod in isto. §. dicitur de eo qui nullam habet causam possidendi: vt in seq. §. exponitur. Sed resp. & hic nullam videtur habere causam: quia si sciẽs est, auferenda est ei hereditas. vt

eam actor[a] habere non potest. sic nec pœna restitui debet quã aduersarius ei promisit si ad iudicium non venerit.

XXV. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

SEd & si lege[b] commissoria vendidit: idem erit dicendum, lucrum quod sensit lege commissoria, præstaturum.

Bonæ fidei possessor tenetur in quantum ex pretio factus est locupletior, & non vltra. Bartolus. B

Item si rẽ distraxit,[c] & ex pretio rem aliã comparauit, veniet pretiũ in petitionem hereditatis: non res quam in patrimonium suum conuertit[d]. Sed si res[e] minoris valet quàm comparata est: hactenus locupletior factus videbitur, quatenus res valet: quemadmodũ si consumpsisset[f], in totum locupletior factus non videbitur[g].

Hic iurisconsultus incipit exponere tertiam partem senatusconsulti de malæ fidei possessore: ideo recitat eius verba ad literam. h. d. Prædo siue possideat, siue dolo desierit possidere, siue eius culpæ aliquid acciderit, hac actione tenetur. Bartolus. C

Quod ait senatus[h], *eos qui bona inuasissent quæ scirẽt ad se nõ pertinere, etiã si ante litẽ cõtestatã fecerint quominus possiderent*[i], *perinde condemnandos quasi possiderẽt*[k]: ita intellegẽdum est, vt & dolus præteritus[l] in petitionẽ hereditatis deduceretur, sed & culpa[m]. & ideo ab eo qui ab alio nõ exegit, vel à semetipso, si tẽpore esset liberatus, peti hereditatem posse. hoc vtique si exigere[n] potuit.

A C. de his quib. vt indig. l. j. & §. eod. nec vllam. §. j. & l. etiam. aliàs, nec vllam. §. Neratius. & §. si quis. & infra de vulg. subst. l. ex facto. §. Iulianus. Vel dic hunc malæ fidei pos. esse ex cognatis veri heredis, qui sine mandato agere possunt: vt supra de neg. gest. si autem. & supra de procur. sed & hæ. Vel dicas ei fuisse mandatũ à vero herede vt & ageret & gereret negotia hereditaria non animo adeundi, ab eo cui mandatum est vt possideret pro herede, vel pro possessore: ipse autem postea suo nomine occupauit omnia. Forte obijcies, ibi conuenit eum ex mandato. Respon. propter culpam eum cõueniri pet. here. licet propter mandatũ culpa puniatur, secũdum Azo. Vel dic secundum quosdam, quòd de facto debuit tentare. Alij quòd debitores offerunt pecuniam: quod non placet: quia exigere est ab eo inuito extorquere: vt j. de leg. ij. fideicõmissa. §. si rem.

Prædo dicitur, qui nullam causam possidendi habet: & tenetur de fructibus perceptis & percipiendis. Bartolus.

Quod autem ait senatus, *eos qui bona inuasissent*, loquitur de prædonibus: id est de ijs qui cum scirent ad se nõ pertinere hereditatem, inuaserunt bona: scilicet cum nullam[o] causam haberent possidendi. Sed & fructus non quos perceperunt inquit, [p] sed quos percipere debuerunt[q], eos præstaturos.

Quantum ad fructus paria sunt ab initio malam fidem subesse, vel ex postfacto superuenire. Bartolus.

De eo autem loquitur senatus, qui ab initio mente prædonis res hereditarias apprehendit. Quòd si ab initio quidem iustam causam habuit adiscendæ possessionis, postea verò conscius ad se nihil[r] hereditatem pertinere, prædonio more[s] versari cœpit: nihil senatus loqui videtur. puto tamen & ad eum mentem senatusconsulti pertinere. Parui etenim refert,[t] ab initio quis dolose in hereditate sit versatus: an postea hoc facere cœpit.

Error iuris non inducit malam fidem. Bartolus.

Scire ad se non pertinere vtrum is tãtummodo videtur qui factum scit,[u] an & is qui in iure errauit? Putauit enim rectè[x] factum testamentum, cùm inutile[y] erat: vel cum eum alius præcederet adgnatus, sibi potius deferri[z]. Et non

Exigere quia sit.

n *Si exigere.* quia ei obtulerunt debitores: vt ar. infra ea. l. §. proinde inquit. quod non nõ placet propter verbum exigere, vt modo dixi. sed hoc referas ad seq. nam si non potuit à se exigere, nõ tenetur: vt §. de negot. gest. l. diuortio. §. sed hic quidam. quo ad alios autem bene potuit: vt dixi.

o *Nullam.* nec de facto, nec de iure, quia putarent se esse heredes.

p *Inquit.* s. senatus.

q *Debuerunt.* sic est & in simplici actione in rem: vt instit. de offic. iudi. §. & si hereditas. versi. illorum. & C. de rei vindi. l. certum. in princip. & infra de rei vindi. si nauis. §. fina. & facit. infra. ea. l. §. vtrum.

r *Nihil.* id est non.

s *More.* alias onere, & alias more. Accur.

t *Parui etenim refert.* quo ad fructus de quibus hic dicit? sed quo ad fatalitatem sic refert: vt j. eod. illud. Item refert etiã quo ad fructus in eo qui titulum habet: vt j. de vsu. l. qui scit. in fi. Et no. hic quòd parui refert an ab initio quid sit: an postea pendente facto. sic §. de iud. si a me. & C. de rei vin. l. certum. in fi. & instit. de offi. iud. §. & si hereditas. versi. illorum. in fi. Sed arg. contra. j. de adqui. pos. clam. j. respon. vbi origo nanciscendæ possessionis exquiritur: vt §. de arbi. non distinguemus. §. sacerdotio. & C. de vsuca. transfor. l. j. §. hoc tantummodo. vbi sufficit ab initio bona fides. ADDITIO. Dic quòd omnia suprascripta contraria possunt vindicare sibi locum in singulari petitione: secus in petitione hereditatis: vt non referat an ex postfacto, vel ab initio habuit malam fidem: vt hic secundum Bar.

u *Qui factum scit.* scilicet & ius.

x *Rectè.* id est rite. nam rite ius, quia sit ibi solennitas testiũ: & aliàs rectè causam denotat, vt instituat quem debet: puta filium non exheredet.

y *Inutile.* & sic in iure errauit: sed potuit & in facto errare: vt C. de iur. & fac. igno. l. si post diuisionem.

z *Deferri.* s. putauit: ideo forte qa testator pl° eũ diligebat: & hic est error iuris: vt j. de iur. & fac. igno. l. j. §. idẽ est si frater.

Iuris error prodest, cũ quis ne quiuit cõsulere peritos.

a *Et non puto.* si non est prædo, ergo facit fructus suos: & sic iuris error ei prodest in acquirẽdo. & ita est contra. ĵ. de iur. & fac. ignor. l. error. ij. respon. & l. iuris ignorantia. ĵ. respon. Respon. hic in retinendo prodest, non si agere velit: vt ibi. Vel dic quòd hic efficaciter non acquirit, cum restituere teneatur per peti. hered. id in quo est locupletior. Vel dic ꝙ hic non dicit quòd sit bonæ fi. possel. vel faciat fructus suos: sed quia non est prædo. non ergo sequitur ꝙ ideo sit bonę fidei possess. quia ma. fid. potest esse: sicut lege seu fictione legis præsumitur: vt C. de agri. & cen. l. quemadmodũ. lib. xj. Vel hic non potuit cõsulere peritiores: ibi sic: argu. infra de bon. poss. l. in bonorum. secũda verior est. Item est argu. contra infra de insti. l. sed & si pupillus. §. ceterum. vbi & in errore facti non parcitur: sed ibi fuit supinus: vt infra de iur. & fac. ign. l. regula. §. j.

b *Controuersiam.* speciale in petit. hered. vt post motam controuersiam censeatur ma. fid. poss. secus in singularibus: vt sumitur. C. de rei vin. l. certum. Tamen in rei vin. quandoque idem video: vt C. de rei vin. si fundũ. & de act. empt. si minor. & ĵ. quæ in frau. cred. l. ait prætor. §. si quis.

c *Senatusconsulto.* quasi solus prædo teneatur nomine doli ante lit. contest. cum tamẽ & in bo. fid. pos. idem: si modò post motam controuersiam.

d *Cœpit enim scire.* ex hoc colligit M. ad hoc quòd aliquis sit malæ fid. pos. post litem cõtestatam, debet scire ad alium pertinere. idem dicit Alex. & sic intelligunt. C. de rei vin. si fundum. & C. de rescin. ven. si maior. Ioan. contra. nam ius præsumit malam fidem: vt infra eod. si quid possessor. §. sicut. & C. de acquiren. pos. l. cum nemo. Item no. quòd possessor hereditatis facta controuersia per omnia habetur malæ fidei, vt hic, & supra eod. item veniunt. §. petitam. & §. seq. & infra eod. si quid possessor. §. sicut. nisi quo ad fatalitatem: vt infra eod. illud. Nam & vsuras pretiorum præstat: vt infra eo. heres. §. fin. at in rei vind. demum lite contestata fit malæ fidei quo ad fructus: vt C. de rei vin. certum. non quantum ad vsucapionem triennij complendã: nec quantum ad hoc quin suos faciat fructus, sed eos (sicut dictum est) restituit: sicut & rem vsucaptã: vt infra prꝺ emp. l. ij. §. fin. & infra de rei vin. si post. sed secundum M. vsucapio etiam lit. contesta. interrumpitur. & dictæ leges hodie iunt correctæ: vt C. de anna. except. l. vt perfectius. in fin. Sed dic quòd illa in quatuor casibus tantum loquitur. In prescriptione autem. x. vel xx. vel xxx. anno. constat fieri interruptionem secundum omnes: vt C. de rei vin. l. more. Item de fatalitate tenetur: vt infra de leg. j. cum res. in fin. & infra eo. illud. circa princ. & hoc scribit Azo in sum. in qui. cau. in integ. resti. non est necesse.

e *Dolus præteritus.* vt infra depos. l. j. §. si apud seruum. ver-

puto[a] hunc esse prædonem, qui dolo caret, quamuis in iure erret.

Post litem contestatam omnes possessores sunt pares: et tenẽtur vt prædones. Bar.

Si ante litem contestatã (inquit) *fecerint.* Hoc ideo adiectum, quoniam post litẽ cõtestatã omnes incipiũt malæ fidei possessores esse: quinimmo post controuersiam[b] motam. Quanquam enim litis contestatę mentio fiat in B senatusconsulto[c], tamen & post motam controuersiam omnes possessores pares fiũt: & quasi prędones tenentur. & hoc iure hodie vtimur. Cœpit enim scire[d], rem ad se non pertinẽtem possidere se is qui interpellatur. Qui verò prædo est, & ante litẽ contestatã doli nomine tenebitur. hic est enim dolus præteritus[e].

Qui dolo desiit possidere, vel dolo non acquisiuit, vt possessor tenetur ad rem & ad fructus: & contra eum iuratur. Bart.

Perinde inquit *condemnandos quasi possiderent*: merito. C nam is qui dolo fecit quò minus possideret, vt possessor condemnatur. Accipies, siue dolo desierit possidere, siue dolo possessionem noluerit admittere[f]. Siue autem ab alio res possideatur[g], siue in totum non extet: locum habebit[h] hæc clausula. Vnde si sit alius possessor: ab vtroque hereditas peti possit[i]: & si per multos ambulauerit possessio, omnes tenebuntur. Sed vtrum is solus qui possidet, fructus præstabit: an etiam is qui dolo fecit quo minus possideret? Et dicendum erit, post senatusconsultum ambo * teneri[k]. Hæc verba[l] senatusconsulti etiam aduersus eum qui non possidet, iusiurandum inducunt: tam enim aduersus eũ qui dolo fecit quo minus possideat[m], quàm aduersus possidentem[n] in litem iuratur.

Hic incipit exponere quartam partem senatusconsulti, quæ loquitur de bonæ fidei possessore: & hoc dicit: Bonæ fidei poss. tenetur in quantum factus est locupletior: nec dicitur quis locupletior, licet alium obligatum habeat naturaliter ad antidora: nisi antidora sint soluta. Bartolus.

Cõsuluit[o] senatus bonę fidei possessoribꝰ, ne in totũ P damno adficiantur, sed in id duntaxat teneãtur in quo locupletiores[q] facti sunt. Quę cũque igitur sumptũ fecerint ex hereditate, si quid dilapidauerũt, perdiderunt, dũ re sua[r] se abuti putãt, non præstabunt. Nec si donauerint, locupletiores facti videbuntur: quamuis ad remunerandum sibi aliquẽ naturaliter C obligauerũt[s]. †Planè ἀντιδώρα[t] acceperunt: dicendum est eatenus locupletiores factos, quatenus acceperunt: veluti genus quoddam hoc esset permutationis[u].

Possessor dicitur locupletior, si res extant apud eum, licet earum contemplatione de suo latius expenderit. Bartolus.

Si quis re sua lautius[x] vsus sit cõtemplatione delatæ sibi hereditatis: Marcellus libro quinto Digestorum putat nihil eum ex hereditate deducturum, si eam non attingit[y] *. simili modo & si mutuam pecuniam accepit[z], D

---

f *Admittere.* vt infra. si quis omis. causa testa. l. j. §. fine. & infra de here. ven. l. ij. §. non tantum. & §. sed & si quid. Sed contra. infra de his quæ in fraud. cred. l. qui autem. in fine.

ADDITIO. Pro solutione huius contrarij vide no. per D. in l. j. in prin. de exhiben.

g *Possideatur.* quę prędo possidere desinit.

h *Habebit.* sed forte eo. si possessor. in fi. contra. Solu. vt ibi.

i *Peti possit.* possessore tamen tẽ restituente liberatur qui dolo desijt possidere: non ita ecõtra: vt infra de sol. Stichum. §. dolo. & supra eod. etiam. §. peAccur.

k *Teneri.* ſ. ad fructus.

l *Hæc verba.* ista, perinde condemnandos quasi possiderent: quæ ponuntur supra prox. §. & l. item veniunt. §. item eos.

m *Possideat.* vt supra eo. si possessor. §. fin.

n *Possidentem.* si nolit restituere: vt ĵ. de in li. iuran. l. in actionibus. & ĵ. de rei vin. quire. stituere.

o *Consuluit.* vt supra eod. item veniunt. §. eos autem.

p *Ne in totum.* id est in totum ne: quasi dicat, ne in aliquo.

q *Locupletiores.* Quòd inspicitur tempore rei iudicatæ: vt infra eo. si à domino. §. quo tempore. & facit infra de cõdict. indebi. l. iij. in fine.

r *Re sua.* sic infra eo. l. si quid possessor. §. sicut. Azo.

s *Obligauerunt.* Hæc naturalis obligatio ex puris & meris motibus animi cuiusq; descendit. Omnis enim creatura mouetur ad bene faciẽdum ei qui sibi bene facit: & talis obligatio ex instinctu naturæ procedit: & nõ est illa talis donatio quæ ex nudo pacto nascitur. nam illa est efficacior, vtpote cùm non sit donatio si id quod per pactum nudum naturaliter debetur, soluatur: vt ĵ. de donat. hoc iure. § pen. Si autem quod instinctu naturæ debetur, soluatur: donatio est sine dubio: quæ nomen assumit remunerationis: vt infra man. l. si vero non remunerandi. in princ. & l. si remunerandi. in princ.

t *Planè si antidora.* id est contraria dona. ab anti, quod est cõtra. imò remunerationes.

u *Permutationis.* sit enim illud hereditarium, sicut pretium rei distractæ: vt §. eod. si & rem. Sed nõ sic contra esset in re empta ex pecunia hereditaria: vt §. eadem lege. §. j.

x *Lautius.* id est splendidiùs. Potest & latius legi, authore Duare. j. disputa. cap. 5.

y *Attingit.* scilicet corporaliter: vt C. eo. l. si possessor. j. responso. & ĵ. de rei vindi. si nauis.

z *Accepit.* contemplatione hereditatis: sed certè imò & hoc casu attingere videtur: vt infra de donat. inter vi. & vxor. l. si id quod. §. illud constat. vbi dicit quòd mulier accipiendo mutuum, videtur quasi annuum consumpsisse. Item similiter videtur contra. vt infra. de dona. inter vi. & vxo. l. quod autem. §. j. & l. si sponsus. §. si maritus. Sol. ibi se-

cus.

785

cus, quia non tanquã inter infestos sunt habendæ: vt eo. tit. l. si id quod. §. si quis. Item ibi habet donatarius voluntatem «donantis: hic non habet possessor voluntatem heredis. Item contra j. de do. inter virum & vxorem. cũ hic status. §. si maritus: sed ibi dicit quòd obligando donator videtur reuocare: hic autẽ quòd obligando non videtur attingere. vnde est a-

lius casus.

a *Vel sic.* pro saltem.

b *Quod est difficile.* id est impossibile. sic infra pro soc. l. de illo. Econtra. infra de his qui dete. vel effu. l. ij. & erit ratio optima quæ sequitur, cùm ipse &c. quia personalis obligatio non sequitur fundum: vt infra ad Trebel. l. j. §. si heres. Azo.

c *Ex asse.* cùm esset ex parte heres.

d *Consumpserit.* in res neque vtiles, neque necessarias, alioquin contra: vt infra proxi. §. Azo.

e *Tractat.* s. quærendo, & soluendo.

f *Sed ad coheredes.* quod videtur, nam & si is &c.

g *Non tenetur.* vt supra ea. l. §. consuluit. quod ergo erat in toto, idem in parte videbatur: sed non erit ita.

h *Visionibus.* id est cõmentationibus, speculationibus, theorijs. vide Anton. Aug. lib. 2. cap. 2. Vulgò, diuisionibus, id est tribus mẽbris per diuisionem positis: vel tribus opinionibus diuersis relatis dico à Marcello: non tamen in superiori litera continentur: sed alias scripserat Marcellus illas diuisiones in sua quæstione, ita scilicet, vtrum in nihilum teneretur quasi totum id quod est consumptum, fuerit coheredis: vel vtrum teneretur in totum quasi suam dimidiam consumpserit: vel vtrum teneatur pro dimidia eius quod supereſt: quasi id quod est consumptum ex vtriusque portione, pro rata consumptum videatur.

i *Vna prima.* scilicet an qui erogauit, teneatur in nihilum.

k *Alia.* quia continetur posse dici &c.

l *Tertia.* qua continetur vtrique &c. Azo.

m *An.* scilicet Marcellus.

n *Nonnihil.* ergò reprobatur prima opinio.

o *Puto.* ego Vlpianus.

p *Residuum.* quod non fuit consumptum.

q *Dimidiam.* non est ergo eadem ratio totius ad partem: vt ex hoc §. ostenditur. Et est ratio: quia vbi in nihilum heres est, certum est ex hereditate & non de suo esse consumptum & dilapidatum. meritò ergo totum de hereditate decedit. at vbi est pro parte heres: quia incertum est vtrum de suo, id est de sua portione sit consumptum, an de portione alterius: merito statuitur: vt pro rata portione ex vtraque decedat. Item not. hic quòd media via eligitur. sic infra ad Trebellianum. l. Titius rogatus. Sed argum. contra supra nego

ff. Vetus.

quasi diues se deceperit *. Si tamen pignori res hereditarias dedit, videndum an vel sic[a] attingatur hereditas. qđ est difficile[b], cum ipse sit obligatus.

Expensa præsumitur in dubio facta de parte expendentis, & alterius. Bartolus.

Adeò autem qui locupletior factus nõ est, non tenetur, vt si quis putans se ex asse[c] heredem, partem dimidiã hereditatis sine dolo malo cõsumpserit[d]: Marcellus libro quarto Digestorum tractat[e] num nõ teneatur: quasi id quod erogauerit, ex eo fuerit quod ad eũ non pertinebat, sed ad coheredes[f]. Nã & si is qui heres nõ erat, totũ quicquid apud se fuit, cõsumpsisset: sine dubio nõ teneatur[g], quasi locupletior nõ factus. Sed in proposita quæstione tribus visionib[h] relatis, vna prima[i], deinde alia[k], posse dici totũ quod supereſt, restituere eum debere, quasi suã partẽ consumpserit: tertia[l], vtriq; quod consumptum est, decedere: ait[m] vtiq; nonnihil[n] restituendũ: de illo dubitat vtrũ totũ, an partem restituendã dicat. Puto[o] tamẽ residuum[p] integrũ non esse restituendum, sed partem eius dimidiam[q].

De eo quod bonæ fidei possessor expendit de hereditate, illud sibi imputatur, quod aliàs erat impensurus si se heredẽ non existimasset. Bartol.

Quod autem[r] quis ex hereditate erogauit, vtrũ totũ decedat, an verò pro rata[s] patrimonij eius? vt puta penũ[t] hereditarium ebibit[u]: vtrum totum hereditati expensum feratur, an aliquid & patrimonio eius? vt in id factus locupletior videatur, quod

A tiorum gestorum. l. Nesennius. in fine. Sed ideo ibi, quia non facilè præsumitur mulier donare: & ideo totum repetit: vt ibi dicit. ADDITIO. Ista solutio non placet Bartolo. ideo dic aliter secundum eum, quòd ibi expenderat in negotijs alienis, & erat dubium quo animo expenderat: hic erat certum quòd expenderat bona fide in re aliena tanquam sua.

r *Quod autem.* caue tibi ne quæ superiori §. sunt dicta, hic repetita dicas: licet quidam dicant idem repeti, vt aliquid addatur. nam supra loquitur cum possessor ex parte dimidia erat heres: hic in nihilum. Item cùm consumpsit in res neque vtiles neque necessarias, hic in res necessarias & vtiles impendit.

s *An verò pro rata.* cum in nihilum erat heres. Azo.

t *Penum.* aliàs penus hereditarium.

u *Ebibit.* penultima syllaba longa est in præterito. Azo. quasi dicat, cõsumpsit quod erat esui & potui: vt j. de pen. le. l. iij. sed secundum Hug. corripitur.

x *Hereditatem.* quod est verum: vt statim dicet.

y *Erogasset.* cum nemo viuat vento: vt C. de ali. pu. præstan. l. finali. Bene dico quòd debet restituere, siue sibi imputare, quia sua sibi seruauit. nam &c.

z *Pythodori.* qui fuit institutus & rogatus restituere quicquid supereſſet tempore mortis sui heredis.

a *Fideicommissi.* in quo casu cum sic rogauit, permissa erat alienatio olim sub hac distinctione, an fieret causa interuertẽdi, vel non: vt hic, & infra ad Trebellianum. l. Titius rogatus. sed hodie vsque ad quartam: vt C. ad Trebellian. authen. contra rogatus. vbi autem pure rogat, per iura Codicis prohibitum est

In Pãdect. Flo. deest. causæ, idq; Græco dicẽdi genere. Anto. Aug. lib. 2. cap. 14.

*redisset.

B

C

D

solebat ipse erogare ante delatã hereditatem[x]? vt si quid lautius contemplatione hereditatis impẽdit, in hoc nõ videatur factus locupletior: in statutis verò suis sumptibus videatur factus locupletior. Vtique enim etsi non tã laute erogasset[y], aliquid tamen ad victum cotidianũ erogasset. Nã & diuus Marcus in causa Pythodori[z], qui rogatus erat, quod sibi superfuisset ex hereditate reddere: decreuit ea quæ alienata erant non minuendi fideicommissi[a*], nec pretiũ in corpus patrimonij Pythodori redisse *: & ex proprio Pythodori patrimonio, et ex hereditate decedere, non tantum ex hereditate. Et nunc[b] igitur statuti[c] sumptus vtrum ex hereditate decedent[d] exemplo rescripti diui Marci, an ex solo[e] patrimonio videndum erit. Et verius est vt ex suo patrimonio decedant ea quæ & si non heres fuisset erogasset[f].

Difficilis est, & hoc dicit: Si iudicium vniuersale per particulare consumitur, non obstat exceptio: ne ei præiudicium fiat. Item emptor potest vti exceptione ex persona venditoris, ne bonæ fidei possessor teneatur vltra quàm sit locupletior. Item venditore offerente se defensioni, emptor tutus est exceptione ex persona sua. hoc dicit. Primo ponitur thema. Secundò tres rationes ad probandum partem negatiuam. Tertiò ponitur determinatio quæstionis. Quartò ponitur noua quæstio, & eius determinatio. Secunda ibi, quod præiudiciũ. Tertia ibi, & puto. Quarta ibi, quid tamẽ. Bartolus.

Item si rem distraxit bonæ fidei possessor, nec pretio factus sit locupletior: g an singulas res, si nondum vsucaptæ[h] sint, vindicare

prorsus: vt C. communia de leg. l. finali. §. penultimo. sed per authen. idem quod per Codicem: nisi quia excipit casus: vt in authen. de resti. & ea quæ parit. §. nos igitur. collatio. quarta.

b *Nunc.* scilicet in nostro casu. Accur.

c *Statuti.* id est quos solitus erat facere.

d *Decedent.* saltem in parte.

e *An ex solo.* aliàs suo.

f *Erogasset.* alia verò ex sola hereditate decedunt: vt supra in principio huius. §. proposuit quærendo. & hoc si possessor in nihilum est heres. si vero pro aliqua parte, tunc dic vt supra proxi. §. rescriptum verò. siue bene, siue male facta sit consumptio, dicit pro parte decedere: nisi causa interuertendi fideicommiss. sit facta. tunc enim in nihilum decedit.

g *Locupletior.* vt quia consumpsit.

h *Vsucaptæ.* ab emptore.

petitor[a] ab emptore possit? & si vindicet, an exceptione non repellatur[b], quòd[c] præiudicium hereditati nō fiat inter actorē & eum qui venundedit: quia non videtur[d] venire in petitionem hereditatis pretium earum[e]: quanquam[*f] victis emptores reuersuri sunt ad eū qui distraxit? Et puto posse res vindicari, nisi emptores regressum ad bonæ fidei possessorem habent[h]. Quid tamen si is qui vendidit, paratus sit ita defendere hereditatem[i], vt perinde atque si possideret conueniatur? incipit exceptio locum habere ex persona[k] emptorum[l].

Iurisconsultus in præcedenti §. posuit de triplici exceptione quæ competit emptori, hic ponit quartam; & breuiter. h. d. Si petitor pretium rei venditæ à possessore recepit: à vindicatione repellitur, etiam si receperit quod à debitoribus est exactum, etiam si possessor sint malæ fidei. Bartolus.

Certè si minori pretio res venierint, & pretium quodcunque illud actor[m] sit cōsecutus, multo magis poterit[n] dici exceptione eum

*quoniam.

a *Petitor.* id est verus heres. Accur.

b *Exceptione non repellatur.* sic expone sequentia: videtur quòd non repellatur: quia non fit præiudicium hereditati: inter actorem & eum qui venundedit, id est pet. here. contra venditorem pro pretio proponendæ, quia nulla proponetur. & vere non fit præiudicium. quia victi emptores reuersuri sunt ad eum qui distraxit: & sic restituet illud pretium: ergo non intelligitur peruenisse ad venditorē: ergo non in hoc erit locupletior: & sic non tenetur petitione hereditatis. si ergo conueniantur emptores, non præiudicat venditori quo ad hereditatis petitionem. tunc enim cessat singulare iudiciū: quia ipsa speratur proponi. videbatur ergo quòd emptores non possent vindicātem repellere. sed tamen dicit quòd possunt, ne alioquin bonæ fidei possessor dāno afficiatur: quod est contra mentem senatusconsulti. sed si ad eum reuerti non possunt, heres ab emptoribus vindicabit: nec exceptione repellitur, nisi venditor paratus sit eos defendere. sed melior fuisset ratio, quia venditor pretiū dilapidauit, sicut in casu posuit: quam ista, quia reddit emptori pretium. Nam secundum superiorem rationem nunquam venditor teneretur ad pretiū nisi teneretur de euictione: quod est falsum: vt supra eod. l. quod si in diem. §. sed & is. licet ei caueatur: vt supra eod. l. si possessor. §. sed si ob venditionem. non est ergo sufficiens ratio, quoniam victi &c. At opponitur: pone quòd bonæ fidei possessor qui vendidit, factus est locupletior ex pretio. nunquid poterit emptor conueniri? Respon. non: quia præiudicium fieri potest petitioni pretij. si enim rem auocet petitor, a pretio excluditur: maxime cū bonæ fid. possessor illud teneatur emptori restituere: vt supra eod. l. diuus. in fi. l. quod satis concedi posset secundum quosdam. & hæc est communis opinio. Sed puto secundum Azo. emptorem omnino conueniendum, etiam si habeat cōtra venditorem regressum: tum quia non damnificatur bonę fidei possess. cum sit ex pretio locupletior: nisi forte plus quàm de pretio teneatur pro euictione: tum quia hic possessor, id est emptor non potest postulare dilationem iudicij: cum in sui præiudicium pro alijs rebus non fiat petitio. Accur.

c *Quòd.* id est quia. prima ratio qua probat.

d *Quia non videtur.* ratio rationis primæ.

e *Earum.* id est non tenebitur ad pretium possessor petitori, cum alijs restituere debeat. Accur.

Venditor heredi. an ad pretium teneatur heredi vero.

f *Quoniā.* alia probatio rationis. quatuor sunt rationes quare venditor ad pretiū non tenetur vero heredi: vna hic, quoniam &c. hæc verò bona. alia in glossa. sic expone &c. duæ aliæ in alia, ratio rationis secundæ &c.

g *Victi.* ratio rationis secundæ. Azo. sed hæc ratio multo melior esset, si dixisset quia ratam non habet venditionem petendo rem: nec potest habere, cùm non suo nomine sit vendita. Item & quia rem & pretium petere non debet: vt infra de act. empt. l. ex empto. §. fina. ibi, neque enim &c.

h *Habent.* si ergo habēt regressum, non cōuenitur emptor: vt hic. Sed contra s. eod. l. etiam. §. j. aliàs est in l. nec vllam. §. quòd si quis. vbi dicit vtilem actionē indistincte in emptorem dari. Solu.[a] hic loquitur cum isto pretio vendita est res hereditaria, & comparebat venditor: alioquin licet venditor teneretur de euictione, nihilominus emptor tenebitur rei vindicatione, vt ibi. Alij dicunt quòd hic loquitur re

a Istam so. tenent la. de Are. Butri. & Cy.

A singulari vendita: ibi vendita vniuersitate. Alij quòd hic ageretur rei vindicatione: ibi hereditatis petitione. sed hæ duæ non valent, quia hoc est notare casuum diuersitatem tione contempta: quæ ratio est vtrobique, quia tenetur venditor de euictione: dissimiliter tamen: quia re singulari vendita semper agitur. si pactum vel scientia obstet: vt C. de euict. l. si fundum hereditate vendita idem, si ipse euincatur: secus si res singularis: vt C. de euict. l. j. prima ergo verior est.

i *Hereditatem.* eo casu quo emptores possint conueniri. Azo.

k *Persona.* sed nonne est iniquitas, quod rē suam perdit verus heres: vt infra de regul. iur. id quod nostrum. maxime cum culpa remisit pretium? Respō. non, arg. infra de verbo. oblig. l. si seruum. §. sequitur. nam duo dic de damno contendebant. præterea cum pretium sit loco rei & amittatur: res amissa videtur. Item si à possessione cadat, & veniat ad verum dominum, an competat Publiciana? Respon. non: quia non datur contra dominum. agendo ergo de euictione, remanet in damno bonæ fidei possessor. sed hoc non fit in petitione hereditatis. Vel dic hoc fallere hoc casu: vt & aliàs supra eodem. l. etiam. §. quod si quis.

l *Emptorum.* id est emptores ex sua persona habent exceptionem. nam dicent, cōuenias venditorem, qui tibi paratus est respondere: quòd dicere licet: vt infra famil. erciscun. plane. in fin. Et not. quod spontanea oblatio prodest, vt hic, & dixi supra de ali. iudi. l. quia. j. §. finali.

m *Actor.* id est heres ab eo qui exegit. Azo.

n *Multo magis poterit.* quàm in superiori casu: s. enim ratum non habuit. Azo. vel magis. s. quàm contrarium. Accur.

o *Summoueri.* s. ab emptore. videtur enim potius elegisse pretium habere quàm rem: sicut video in l. commissoria: vt infra de le. commis. l. pen. & liberatur hic emptor ipso iure: arg. j. eod. l. si quid possessor. §. fin. & infra proxi. respon. non ob. verbum exceptionis, quod est hic, subaudi enim, scilicet intentionis. Accur.

p *Nam & si id.* probat prædicta ad exemplum aliorum debitorum.

q *Bonæ fidei.* aliàs incipit lex: & aliàs non: & concordat infra de solutio. l. qui hominem. §. si prædo. Accur.

r *Sunt exacta.* hęc enim veniunt: vt hic. Sed contra j. de trāsactio. l. imperatores. §. fin. in glo. finali. Solue vt ibi. Item no. ex eo quod hic dicit, quòd hæc actio est mixta in rem, & in personam: vt C. eod. l. hereditatis. ADDITIO. Dic secundū Bartolum, quòd istud est impossibile, quòd vna actio sit mixta in rem & in personam: quia duæ species differentes non cadunt in eodem indiuiduo: vt puta quòd vna persona esset homo & asinus: sed bene verū est, prout tex. hic iacet, quòd petitio hereditatis est in rem: quod apparet, quia sicut ceteri reales dantur ad declarandum. ita & ista: vt l. licet. s. eod. Sed de hoc vide latius per Barto. hic.

s *Hoc senatusconsultum.* quod est supra eodem. l. item veniunt. §. cum antequam.

t *Placet.* hoc quantum ad fructus & similia, non autem per omnia nam omnia veniunt in hac actione: non tamen in iudicio familiæ erciscundæ: vt infra familiæ erciscundæ. l. fundus qui. §. fina. & l. ij. in fine. Item res vsucaptæ ab herede in illud iudicium veniunt: vt infra familiæ erciscundæ. l. venit. non autem in actionem istam: vt s. eod. l. & non tantum. §. si pro emptore.

u *Diuidi.* cū talia sint quæ possunt cōmode recipere diuisionem

sionem. Vel dic diuidi, id est iudicium diuisoriũ venire, scilicet familiæ erciscẽ. sunt enim multa quæ commodam non recipiunt diuisionem, vt equus, homo, & similia: vt instit. de offic. iudic. §. eadem. vers. quod si commode. Accur.

a *Partus.* id est fœtus. Accur.

b *Ancillarum. Existimatur.* vt inst. de rer. diuis. §. partus. & est ratio propter hominum dignitatem: vt vt j. de ædili. edicto. l. iustissimè. Sed est arg. contra. j. de act. empt. l. si sterilis.

c *Quippe.* hæc est sufficies ratio, id est probabilis, non necessaria. sic §. quod metus causa. l. si cum. §. post annum. vers. ideo. Res enim commodata, & depositа, non est hereditaria: venit tamen in petitionem hereditatis: vt supra eod. l. & non tantum.

d *Venient.* imò non: cùm non sit honesta præstatio: vt infra de vsur. l. generaliter. quę est contra. Sol. hic veniunt iudicis officio, vel petitione hereditatis: quæ adhuc non erat bonæ fidei: vt argu. instit. de act. §. actionum. in fin. vel hic erãt perceptæ: & ideo veniunt, ne lucretur possessor: vt infra eo. l. si possessor ex. ibi non: & sic percipiendo non veniunt. Item contra in authen. de lenonibus. col. ij. vbi dicit talem domũ publicari. Sol. licet publicetur si accusator existat: si tamen non existat, percepta pensio venit: vt hic.

e *Exercentur.* vt argu. infra de instit. cum interdum. Sed argu. contra j. de vsu & habi. l. non aliter.

Post senatusconsultum. f *Auferendum.* vt j. eo. l. si à domino vel à patre. §. si prædo. in fi. §. & j. depos. sed & si non sit heres. & j. de rei vin. l. Iulianus. §. sed & fructus. & infra mãdati. Lex mandato. Accursius.

g *Mercedes. Fructuum.* vt j. de condict. indeb. l. si vrbana. & j. de rei vin. l. si nauis. Accur.

Hereditas augetur propter partus, fructus, & alias accessiones honestè perceptas. Bartolus.

Augent hereditatem, gregum, et pecorum partus[a].

XXVI. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

QVòd si oues natę sunt, deinde ex his aliæ: hæ quoque quasi augmentum restitui debent.

XXVII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

ANcillarum etiam partus, & partuum partus quamquam fructus esse non existimantur[b], quia non temere ancillæ eius rei causa comparantur vt pariant, augent tamen hereditatẽ: quippe[c] cum ea omnia fiunt hereditaria, dubium non est, quin ea possessor si aut possideat, aut post petitam hereditatem dolo malo fecit quo minus possideret, debeat restituere. Sed & pensiones quæ ex locationibus prędiorum vrbanorum perceptæ sunt, venient[d], licet à lupanario perceptæ sint. Nã & in multorum honestorũ virorum prædijs lupanaria exercentur[e].

A quolibet possessore omne lucrum auferetur. Bartolus.

XXVIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

POst senatusconsultum enim omne lucrum auferendum[f] esse tam bonę fidei possessori quàm prædoni dicendum est.

XXIX. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

MErcedes planè à colonis acceptæ, loco sunt fructuum §. operæ quoque seruorum in eadẽ erunt causa, qua sunt pensiones. item vecturæ nauium, & iumentorum.

Bonæ fidei possessor tenetur restituere sortem & vsuras quas exegit, vel actionẽ cedere, prout ipse elegerit: licet Iulianus aliter senserit. Bartolus.

XXX. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

IVlianus scribit actorem eligere debere vtrum sortẽ tantùm, an & vsuras velit cum periculo nominum agnoscere[h]. Atquin secundum hoc nõ obseruabimus quod senatus voluit, bonæ fidei possessorẽ teneri quatenus locupletior sit. Quid enim si pecuniam eligat[i] actor, quę seruari nõ potest[k]. Dicendum itaque est in bonæ fidei possessore hæc tantummodo eum præstare debere: id est vel sortẽ & vsuras eius, si & eas percepit: vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur: periculo scilicet petitoris.

Ista lex est difficilis. Et primò loquitur in possessore soluente creditoribus hereditariis. Secundò de eo quod ipsi possessori debebatur. Tertiò qualiter possessori negligẽtia imputetur. Quartò de eo quod possessori est solutum. Secunda ibi, sed & si. Tertia ibi, sicut autem. Quarta ibi, quod autem. Et prima pars breuiter hoc dicit: Quod possessor soluit creditoribus hereditariis, imputat petitor, vt caueãt de defendendo si fuerit bonæ fidei pos. aliàs secus. hoc dicit. Et ista pars primo ponit vnum dictum. Secundò recitat dictum Iuliani. Tertiò illud examinat. Secunda ibi, & ideo. Tertia ibi, sed an & bonæ fidei. Bartolus.

XXXI. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

SI quid possessor[l] soluit creditoribus[m], reputandum est indistinctè: & si restituitur, ipso iure liberantur debitores qui ei soluerunt. Viuianus.

Vlianus. CASVS. Titius bonæ fid. possess. her. ad me perti. & pecuniam ex hereditate mutuauit. quæritur an mihi eã statim de suo præstare debeat, an non: & quidam iurisconsul. scilicet Iulianus, dicit quòd tenetur de suo ad sortem, & etiã ad vsuras: siue exegerit, siue non. & sic dicebat fore in electione mei petitoris an sortem petam: & Titius an haberet actionem contra illum cui mutuauit: sed Iulian. male dixit: quia dictum suum haberet locum cùm esset malæ fidei possess. quia tunc habet locum dictum Iulian. aliàs fieret contra senatusconsultum, quod dicit bonæ fidei possessorem non teneri, nisi locupletior esset. sed si esset bonæ fidei, distingueretur, quia aut exigit, aut non. Secundo casu sufficeret si mihi cederet actionem. Primo casu tenetur dare mihi quod exegit, & sortem & vsuras. Viuianus.

h *Agnoscere.* bene scripsit in malæ fidei poss. Sed ipse Iulianus etiam in bo. fi. pos. dixit hoc esse verum. vnde reprehenditur, quia senatus voluit eum teneri inquãtum locupletior est, & non vltra.

i *Eligat.* à bon. fid. possess. vt soluat de sua bursa.

k *Non potest.* propter inopiam debitoris.

Si quid possessor. CASVS. Possessor malæ fid. hereditatem possedit, & de suo proprio soluit creditoribus: ipse autem pet. here. conuentus à vero herede aliquid deducere voluit, dicitur quòd potuit: & tamen verus heres nõ liberabitur ipso iure, sed per excep. quia eius nomine non soluit, sed dicitur quod possessor qui soluit, nõ aliàs potest imputare, quàm si ille possessor paratus sit cauere & verum heredẽ defenderet, si iterum à creditoribus conueniretur hereditarijs. & hoc in prima. In secunda dicit, nunquid si bonę fi. poss. de her. vel de suo soluit. an similiter cauebit de defendendo verum heredem? Et dicitur quòd non: veruntamen condictionem inde. quam nomine suo habet, cedere ei debet. Item dicit quòd verus heres cõuentus à creditoribus here. quibus solurum est, excipere potest de dolo. *Sed et si.* Si verò erat malæ fid. pos. qui here. possedit, & aliquid de here. ei debeatur: id soluere sibi nõ debet, nisi debitum fuerit pœnale: vel aliàs onerosum. aliter est in bonæ fidei pos. In quarta parte dicit quòd malę fid. pos. poterit deducere quæ impendebat circa res her. puta gratia colligendorum fructuum. Si verò quę facere debuit non fecit: tenetur, nisi sit bonæ fidei pos. tunc ei licitum est rem possessam negligere: sicut & suam. Si verò malæ fidei poss. debitores hered. non conuenit, & interim facti sunt non soluendo, vel tempore liberati actione temporali: hoc casu non imputabitur ei: cùm non habuit: nec potuit experiri. quod vero solutum est, illud heredi

l *Si quid possessor.* bonæ fidei, vel malæ fidei. sed in cauendo distinguitur statim. & no. quod hãc l. prosequitur glo. §. neg. gest. l. si pupilli. §. quid ergo. quæ incipit, ipsa gestione.

m *Soluit creditoribus.* scilicet de suo. Sed mirum videtur quòd verus heres liberetur solutione tali, etiam per exceptionem: cùm possessor habeat condictionem indebiti, quia suo nomine soluit: vt infra de condict. inde. l. si pœnæ causa. §. j. non ergo parit liberationem: vt eod. tit. l. cum is. §. j. sed posset responderi, quòd liberatur cùm postea soluens constituit in animo suo pecuniam esse solutam nomine veri heredis, secundum Io. & Bul. vt dixi §. de neg. gest. l. si pupilli §. item quæritur. Sed tu dic secundum Azo. & Hu. quòd soluit de pecunia hereditaria, sed nomine suo: & ideo ea consumpta non ante habet condictionem indebiti. Quid ergo interim ante consumptionem? Respon. vindicatur: nec opponitur compensatio: vt j. de pecu. l. si creditor §. j. Sed liberatur per exceptionem verus heres, cùm ei cedatur à possessore condictio indebiti: & secundum hoc propriè ponitur verbum

bum, reputabit, vt §. de neg. gest. l. Nesennius. Sed secũdum superiorem lecturam impropriè, id est deducet. si autem soluisset nomine hereditario, liberatur heres ipso iure: & datur bonæ fidei pos. & malæ fidei retentio ex hereditate, si de suo soluit: sed in cauendo distinguitur statim, vel si velit habeat actionem neg. gest. vt C. eo. l. fin. §. finautem.

† *Id est ipsum verum heredem à debito hereditario. Bald.*

a *Reputabit.* scilicet officio iudicis.

b *Non debitoris.* scilicet nomine.

c *Et ideo.* quia non liberatur ipso iure.

d *Imputaturum.* scilicet officio iudicis. Azo.

e *Si cauerit.* sed quid facit hæc cautio, cum & sine ea habeat exceptionem verus heres, vt subijcit? Respõ. non est superuacua, quia cauet possessor se probaturum illis solutionem factam. sic etiam respondetur. infra eod. l. pen. & infra de rei vin. l. 15 à quo. & l. à quo.

f *Quia.* supple, videtur quòd non, quia & cetera.

g *Condictionem.* scilicet indebiti: vel ab initio cum de suo soluit, vel post consumptionẽ quando de hereditate.

h *Locupletior.* si est locupletior, cum habet condictionem, ergo de hereditate soluit. nam si de suo: licet haberet condictionem, non tamen esset locupletior. quod est contra Ioannem. sed ipse dicit quòd etiam tunc esset locupletior, si primo de hereditate deduxit, & postea conditeret.

i *Repetere.* vt ĵ. de reg. iur. l. qui actionem.

k *Suo nomine.* id est ex sua persona debitum æstimando, secundum Hug. non est ergo dubium quin bonæ fidei possessor ex suo nomine & heredis, siue hereditario nomine (qđ idem est) debitum soluere possit: licet sui contemplatione faciat. sic §. negotiorum gestorũ. quæ vtiliter. §. fin. Azo. Sed si non apparet cuius nomine soluit, quid præsumam? in fideiussore enim oportet quòd exprimatur: vt ĵ. mand. l. Papinianus. Sed in hoc potes distinguere an ante motam controuersiam, vt tunc suo nomine: an postea, & tunc nomine heredis, vel defuncti.

l *Debebit.* etiam bonæ fidei, scilicet indebiti. sed malæ fidei non habet condictionem, vt statim dices.

m *Petitor.* tria tempora nota. si bonæ fidei pos. soluit de hereditate suo nomine, ante consumptionem. Item post consumptionem ante cessionem. Item post cessionem. Primo solа vindicatio. Secundo exceptio heredi, & condictio soluẽti: vt statim dices. Tertio etiam compensatio heredi, & condictio: & quod hic dicit, sed & peti. scilicet post consumptionem.

n *Vti.* his casibus scilicet cum prædo soluit, quia non est repetitio. Item & vbi est repetitio: puta quia bonæ fidei possessor soluit, & computauit, vel deduxit: licet cessio facta non sit. nam ea facta habet quid compenset.

Possessor hereditatis soluens, an repetere possit, & qua actione.

o *Debebit.* in omni casu etiam quicunque soluit bonæ fidei, vel malæ fidei. si tamen solutum repetat à vero herede: quod potest per actionem neg. gest. cum de suo soluit: vt supra de neg. gest. l. fin. §. fin. vel repetat: vt in princ. huius l. Sed & datur ei soluenti condictio indebiti contra eum cui solutum est, vt hic dicitur: & eandem sibi cessam intendit heres, in cuius remedium compensationis forte exceptionem habet heres verus. Et vt omnia sint clara: distingue: cùm possessor soluit: aut soluit de suo, aut de hereditate. Item aut debitum, aut indebitum. Item aut bonæ fidei, aut malæ fidei. Si bonæ fidei, aut nomine veri heredis, aut defuncti, aut suo. si nomine defuncti, vel heredis, & debitum bonæ fidei possessor soluit: si de suo, cum ipso iure liberauit heredem, habebit actionem neg. gest. vt C. eod. l. fin. §. finautem ex contractibus. Nec obstat quod dicitur supra de iudi. l. de qua re. §. cum absentem. ibi enim soluit eius nomine, quem viuere credebat: & ideo heredem non ipso iure, sed per exceptionem liberat: & cessat indebiti condictio in casu præmisso, cum nomine heredis soluit: vt C. eod. l. de hereditate. si autem de hereditate soluat, similiter ipso iure liberatur heres, vnde & cessat indebiti condictio: & possessor ea quæ soluit, potest imputare heredi: vt & tanto minus debeat condemnari, quanto liberauit heredem. nihil autem ab eo repetit: quia quod soluit, heredis fuit. si vero suo nomine & de hereditate soluat, potest reputare heredi similiter, quia per exceptionem liberatur: vt hac l. in princ. §. sed & petitor. si autem de suo, & suo nomine soluit, condictione habet: vt hic dicitur, & infra de condic. inde. l. si pœnæ causa. §. quamuis. quam cogetur cedere, si imputare velit heredi, & reddi sibi ab herede per actionem negotiorum gestorum, cum velit cedere in debitum veri heredis: quia dicit Bul. eum per exceptionem liberatum: vt hac l. §. sed & petitor. & hoc secundum Ioannem & Bul. ego contra: vt not. supra. nego. gesto. l. si pupilli. §. item quæritur. si autem malæ fidei possessor soluit de suo, & nomine heredis, ipso iure est heres liberatus: ideoque actione negotiorum gestorũ tenetur si de suo soluit: vt d. §. fin autem ex contractibus. C. eo. l. fin. si de hereditate, idem quod supra. si vero suo nomine soluit de hereditate, vel de suo, secundum Ioan. non est liberatus ipso iure heres: sed per exceptionem: vt hic dicitur. si tamen velit reputare, cauebit de defensione.

C Condictio tamen indebiti nullo casu habet locum: quia sciens suo nomine soluit indebitum. nam ex quo scit se non heredem, ergo scit se non debere vt heredem: aut si nomine heredis soluit, non repetit: quia debitum erat: & ideo cedere non potest, nisi stipulatus fuerit reddi sibi si evicta fuerit ab eo hereditas. Et hæc omnia cum debitum solutum est. si vero de suo, & suo nomine, non condicet. Item neg. gest. agit, secundum Azonem. Quid ergo? vel dices eum perdere, & creditorem lucrari: vel dices seruari opinionem Ioan. & Bul. pone: fuit oblitus de retentione. dicas ergo secũdum Ioan. heredem habere exceptionem postquam ille in animo statuit quòd pro vero debito cedat, si evicta fuerit ab eo hereditas. Et hæc omnia cùm debitum solutum est. si verò indebitum soluatur: si quidem à bonæ fidei poss. & de hereditate, constat quòd reputat, vt tanto minus debeat condemnari: cessat tamen condict. indebi. quam habet: vt supra. eo. l. quòd si in diem. §. fin. in fi. si vero de suo soluit, bonæ fidei poss. non repetit ab herede: vt supra. eo. l. si possessor. §. ait senatus. versi. bo. fi. in fin. §. nisi iustissima fuisset in bonæ fidei poss. ignorantia: vt diximus. supra. eo. l. quòd si possessor. quamquam ex. l. illa distingui possit, vtrum ante motam controuersiam soluisset bonæ fidei poss. indebitum,

D vt tunc ab herede deduceret: an postea, vt tunc ab herede nihil haberet. si verò malæ fidei possessor soluit: siue de suo, siue de hereditate indebitum soluit, non repetit ab herede: neque in restitutione hereditatis heredi etiam reputat. Quæritur si bo. fi. poss. soluit naturale debitum, & in restitutione hereditatis nõ deduxit: an agat neg. gest? quod videtur, quia debitum: vt ĵ. de do. hoc iure. §. pe. & ne sit in damno. Econtra quòd non: quia non fecit vtile negotium. Item quia hæius debiti est retentio, non repetitio. Accur.

p *Natura.* scilicet tantum.

q *Debebatur.* scilicet à defuncto præter sumptum in rem hereditariam factum vtiliter, vnde meliores res sunt factæ: vt ĵ. eo. §. sicut &c.

r *Causam.* vt vsurarum.

s *Debuisse.* & sic pœnam non esse commissam: vt hic, & ĵ. de sol. Titia. aliàs autem non soluet sibi: vt §. proxi. §. & ĵ. de sol. Stichum. §. si creditor.

t *Debebit.* etiam naturale debitum, secundũ Ioan. nec enim est donatio: vt ĵ. de dona. hoc iure. §. pen. Accur.

u *Sumptũ.* gratia quærendorũ fructuum factuũ: vt ĵ. eo. si à domino vel à patre. §. fi. & l. seq. & sic expediebat hũc sumptũ fieri

& petitor m si à creditoribus conueniantur, exceptione vti n debebit o.

Malæ fidei possessor quod sibi debetur, non deducit, nisi hoc petitori expediat: secus in bonæ fidei possessore. Bartolus.

Sed si ipsi aliquid prædoni debebatur, hoc deducere non debebit: maximè si id fuit debitum, quod natura p debebatur q. Quid tamen si expediebat petitori id debitũ esse dissolutũ propter pœnã, vel aliã causam r? Potest dici ipsum sibi vel soluisse, vel debuisse s soluere. Iustus autem possessor dubio procul debebit t deducere quod sibi debetur.

B

Malæ fidei possessor deducit sumptus factos in hereditate: & contra eum habetur ratio negligentiæ, præterquam in actionibus exercendis: sed bonæ fidei possessori nõ potest negligentia imputari. Bartolus.

Sicut autẽ sumptum u quẽ

fieri: alioquin aliud erit in hoc sumptu, quàm in eo quod a defuncto extraneo debetur: cùm illud indistincte repetatur vel reputetur, cùm sit debitum creditori. & not. hic quòd bon. fil. pos. & ma. fid. deducit sumptus, & ea quæ creditori soluerunt: siue suo nomine, siue hereditario soluerũt. sed ma. fi. cauet de defendendo, bo. fi. nõ. Item bo. fi. omnia debita deducit: ma. fid. solos sumptus, & soluta creditoribus: vt tamen de hereditate fiat deductio per compensationem quantitatis ad quantitatem.

a *Nulli querelæ.* nota quem posse negligere rem quam tenet vt suam: vt infra sol. mat. l. etiam. §. licet. & supra eo. l. sed & si lege. §. consuluit. Sed argum. contra infra de rei vindi. l. non solum. Sed ibi erat malæ fidei: vt inst. de his qui sunt sui vel alie. iur. §. in potestate. versic. sed hoc tempore. & infra a lege Aquiliam. l. si eo.

b *Postea vero.* vt & supra eo. sed & si lege. §. si ante. & C. eo. l. ij. & j. in fine.

c *Debitores.* scilicet hereditarij.

d *Liberari.* scilicet tẽpore. nam nemo sine actione experitur: vt infra de admin. tut. l. quotiens. §. item si tẽporali. Sed contra supra eod. sed & si lege. §. quod autem ait. Solu. vt ibi. sed an debeat curatorem petere bonis? Respond. non: quia sibi contrarius esset.

e *Placet.* vt supra eo. sed & si lege. §. si minore. & infra de solu. qui hominem. §. si prẽdo. & infra de condic. inde. l. si vrbana. & s. eod. l. post senatus.

PEr seruum. } CAsvs. Patrem habui qui testamentum fecit, & extraneum sibi heredem instituit: & me filium exheredauit, vel præteriuit: egi ego filius querela inoffi. & obtinui: quæro vtrum nõ tantum hereditas, sed etiam quæ acquisiuit seruus hereditarius, restitui debeant? Et respon. quòd sic: quia tam here. quàm ea quæ acquisiuit seruus mihi restituentur. Viuianus.

f *Per seruum.* scilicet hereditarium.

g *Heredi.* qui obtinuit in querela. Azo.

h *In hereditate.* i. cum petitur ab intestato hereditas. Item & cum agitur querela inofficiosi test. & sequitur ratio: cum, id est quia in bonis essent heredis, scilicet futuri qui proponit querelam: qui in eo interim dicitur heres, quia actionem habet. Vel dic heredis scilicet veri. & leges cum, pro quamuis, secundum Io. & sic sunt interim heredis scripti: licet restituatur: vt arg. j. de ædil. edic. l. & generaliter dicendum. & C. de rei vxo. act. §. cumque. Accur.

i *Cum.* ponitur pro quamuis.

k *Heredis.* scilicet scripti, secundum Azo.

NIsi. } CAsvs. Addit vnum dictũ ad l. præcedentẽ. {IVLIA. Her. ad me perti. mala fide possedisti, & seruum he. inutilem alienasti. si ago peti. here. & obtinuero: an debeas pretiũ restituere, vel illum seruum venditũ, quæritur. Et re-

fecit, deducit: ita si facere debuit, nec fecit, culpæ huius reddat rationem: nisi bonæ fidei possessor est. tunc enim quia quasi suam rem neglexit, nulli querelæ [a] subiectus est ante petitam hereditatẽ: postea verò [b] & ipse prædo est. Illud planè prædoni imputari non potest, cur passus est debitores [c] liberari, [d] & pauperiores fieri, & non eos conuenit: cum actionem nõ habuerit.

Quod possessori est solutum, indistincte restituit, & debitores liberantur. Bartolus.

Quod autẽ possessori solutum est, an restituere debeat videamus. Et siue bonę fidei possessor fuit, siue non: debere restituere placet: [e] & quidem si restituerit, vt Cassius scribit, & Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.

Quæsita per seruum hereditarium extra rem possessoris, veniunt in hac actione. Bartolus.

XXXII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

PEr seruum [f] † adquisitæ [g] res heredi restituendæ sunt, quod procedit in here ditate [h] liberti & cum de inofficioso agitur, cũ [i] interim in bonis esset heredis: [k]

XXXIII. VLPIANVS libro quinto decimo ad Edictum.

NIsi ex re heredis scripti stipulatus [l] sit.

Si venditur res non necessaria hereditati, possessor malæ fidei tenetur ad pretium. si necessaria, si non extat, ad pretium: aliàs ad rem, si extat. Bartolus.

Iulianus scribit, si hominẽ possessor [m] distraxerit, si quidẽ nõ necessariũ hereditati, petitione hereditatis pretiũ [n] præstaturum. imputaretur enim ei si non distraxisset. Quòd si necessariũ hereditati, si quidem viuit, ipsum præstandũ. si decesserit, fortassis [o] nec pretiũ. sed nõ passurum iudicẽ qui cognoscit possessorem pretium lucrari [p] scribit: & verius est.

Filius familias ex testamento habet heredem: & ideo eius potest peti hereditas. Bartolus.

XXXIIII. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

FIlij familias militis [q] puto peti posse hereditatẽ ex testamento nobis obuenientem.

Si filius vel seruus teneat hereditatem, vel eius pater, vel dominus, potest cõueniri hac actione. Bartolus.

Si seruus vel filius familias res hereditarias teneat, à patre [r] dominóve peti hereditas potest [s], si facultatem restituendarum rerum habet. Certè si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio serui habeat: & Iulianus existimat posse à domino quasi à iuris [t] possessore hereditatem peti.

XXXV. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

IDem Iulianus ait, etiã si nondũ pretia rerũ [u] consecutus sit seruus, posse à domino quasi à iuris possessore hereditatem peti [x]: quia habet actionem [y] qua eam pecuniam consequatur. quæ quidem actio [z] etiam ignoranti [a] adquireretur.

Petitio hereditatis quæ datur contra patrem vel dominum, non habet naturam actionis de peculio: nisi quatenus datur ad personales præstationes. Bartolus.

XXXVI. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

A spon. quòd pretium restitues. Si verò necessarium: si viuit, ipsum: si mortuus est, pretium: licet quidam dixit, sed male, quòd hoc casu non teneris ad pretium. Viuianus.

l *Stipulatus sit.* scilicet seruus: vt infra de rei vindi. l. præterea. & idem si ex opera: vt infra de acquir. re. do. l. quæsitum. & l. qui bona. sed hoc casu quando ex opera restituit: vt argu. infra de ædii. edict. l. & generaliter.

m *Possessor.* scilicet malæ fidei, vt innuunt sequentia. imputaretur enim, &c. quod in bo. fid. pos. non diceret: vt supra eo. l. si quid possessor. §. sicut.

n *Pretium.* scilicet tãtum secundum quosdam. & sic est contra s. eod. l. si possessor. §. quòd si post. versi. sed si forte. Sol. vt ibi: quia hic ante petitam hereditatem: ibi post alienauit res steriles. Accursius.

o *Fortassis.* non solum seruum. Azo. sed hoc statim corrigitur.

p *Lucrari.* contra videbatur quasi ex sua negotiatione esset lucratus: vt arg. j. de here. vel act. vendi. l. venditor ex. & j. ad l. Falci. l. iij. §. pen. quod autem pretium, dic vt s. eo. l. si possessor.

Filiusfamilias. } CAsvs. Filiusfamilias fecit testam. in castrẽsi: & me instituit: tu illam here. possides: an possim pro illa hereditate agere, quæritur. Et respond. quòd sic. {SI SERVVS.} Here. ad me perti. possides tu filiusfam. quem conueniam, vel te, vel patrem tuũ? Et de hoc ponit tres casus, quia aut res possides, aut distraxisti, & pretium habes, aut pretium nõ habes. Primo casu cõueniam patrem tuum. Idem in secundo, quãdo pretium habes. Idẽ in tertio, quando pretium non habes, sed debetur quia semper patrem tuum conueniam. Viuia.

q *Militis.* hodie etiam non militis ab intestato: vt in authen. de her. ab intestato. §. j. col. ix. sed olim tantum militis: vt hic, & instit. de his qui testa. fa. non poss. in prin. & infra de iur. & fac. igno. l. regula. §. si filius.

r *A patre.* licet possidere non videatur. sic & j. de tab. exhi. l. locum. §. si penes. & j. de iur. do. quemadmodum. §. j.

s *Potest.* id est res illæ per petitionem hereditatis.

t *A iuris.* id est peculij.

u IDem. *Rerum.* venditarum. Accur.

x *Hereditatem peti.* i. pretium per petitionem hereditatis.

y *Actionem.* scilicet ex vendito.

z *Quæ quidem actio.* scilicet ex vendito.

a *Ignoranti.* scilicet domino.

SI à domino. } CAsvs. Filiusfam. vel seruus her. possedit, qui res here. distraxit. quæritur si filio emancipato, vel seruo manumisso, possit cum patre vel domino experiri intra annum: & si agitur, an deducit quod sibi debetur? Et respon. q agere potest, & perpetuo: nec quicquã pater vel dominus deducet: quia ratione hereditatis cõuenitur, & nõ alterius debiti. & hæc vera sunt quãdo seruus vel filius habuerit

pretium

pretium ex here. Ceterum si non habeat pretium, sed ideo conuenitur pater vel dominus illius nomine, quia filius vel seruus cum defuncto contraxit: tunc de peculio tenetur dominus vel pater, & quod sibi debetur deducet. Si vero pretium recepit de re here. seruus vel filius, & id consumpserit: pater vel dominus de peculio tenetur. {SED ET A FILIO.} Dicit q̃ patet ex superioribus. s. quòd pater nomine filij, & dominus nomine serui poterit cõueniri: an autem filius peti. her. possit conueniri? dicit q̃ sic. Sed pone, dum eram mei iuris, possidebam here. deinde dedi me in arroga. multo fortius conueniẽdus ero. {SI POSSESSOR.} Malæ fi. pos. seruum her. interfecit. tenetur pe. here. & act. l. Aquil. tamẽ si vna actione fuit conuentus & condemnatus, debebit heres cauere se aliàs non acturũ. & hæc sunt vera, si seruus ante aditã hereditatẽ fuerat interfectus: quia si post, here. peti. non habet: sed act. l. Aquil.

SI à domino vel à patre q̃ pretia possidet,[a] hereditas petatur:[b] an filio vel seruo mortuo, vel seruo manumisso, vel emãcipato filio,[c] intra annum agi[d] debeat? & an debitũ sibi dominus vel pater deducere poterit? Iulianus verius esse ait, (id quod P. culus quoq; respondit) perpetuò actionẽ dandã: nec deduci oportere id quod ip si debetur. quia nõ de peculio agatur, sed hereditas[e] petatur. hæc rectè, si pretia habeat filius[f] seruus vel filius familias.[g]

Quòd si propterea hereditas petatur à domino, quòd seruus debitor[h] fuit: perinde haberi debebit: atque si de peculio ageretur.[i] Idẽ dicẽdum[k] Mauricianus ait etiã si pecuniam ex pretio perceptam seruus vel filius consumpserit,[l] sed * aliàs ex peculio eius solui potest.

Hac actione potest filius fa. conueniri: & per translationem in paternam potestatem: & hereditatis petitionis cœptam instantiam non extinguit. Bartolus.

Sed & à filiofamilias[m] peti hereditatem posse non est dubium, quia restituẽdi facultatem habet, sicut ad exhibendum. Multo magis dicim[n] posse peti hereditatẽ à filiofamilias, qui cũ patẽr familias esset, & possideret hereditatem, adrogandum se præstauit.[n]

Pro seruo occiso à malæ fidei possessore datur hæc actio, & l. Aquil. sed altera debet esse contentus. sed si post aditam hereditatem fuerit occisus, l. Aquil. tantùm cõpetit. Bartolus.

Si possessor[o] hereditariũ seruum occiderit, id quoq; in hereditatis petitione veniet. Sed Pomponius ait actorem debere eligere vtrũ velit sibi eum condemnari[p] vt caueat[q] se nõ acturum lege Aquilia, an malit integrã[r] sibi esse actionem legis Aquiliæ omissa eius rei æstimatione[s] à iudice. Quæ electio locum habet si ante aditam hereditatem[t] occisus sit seruus. nam si postea, ipsius[u] actio[x] propria effecta est, nec veniet in hereditatis petitionem.

Re à prædone vendita perempta, est electio actoris vtrum pretium iustum, vel cõuentum exigat. Bartolus.

Si prędo[y] dolo desisset possidere,[z] res autem eo modo interierit, quo esset interitura & si eadẽ causa possessionis mãsisset: quãtũ ad verba senatusc̃ consulti melior est causa prędonis, q̃ bonę fidei possessoris:[a] qa prędo si dolo desierit possidere, ita condẽnatur atq; si possideret,[b] etiam si post hereditatem aditam occidat. sed non tenetur ideo quia occidit: sed quia seruum habuit prius, & male de possedit eum quem restituere erat obligatus. de hoc enim erat hic tantum quæstio, an obligatio damni dati deuoluere-tur in peti. here. & dicit quòd non fit post aditam hereditatem, sed ante.

---

* sed si.

b *Petatur.* & sic fit cõtestatio litis: vt ĩ. rem ratam ha. l. amplius nõ peti.

c *Emãcipato filio.* & dicto pretio remanente apud patrem, vel dominum: vel non remanente, cùm iam sit mota controuersia: vnde de culpa tenetur: vt s̃. e. & non tantum. §. veniũt. versi. imo. quę est si non retineat: vt ĩ. de tribu. l. quod in heredem. §. si seruo. Accur.

d *Agi.* id est peragi. cœperat enim agi.

e *Sed hereditas.* no. originalẽ causam inspici: vt ĩ. de do. q̃ id.

f *Habeat* tempore quo cœpit agi.

g *Seruus vel filiusfam.* & per consequens dominus: & sic dominus tenetur in id quod ad eum peruenit: vt ĩ. de pecu. l. deposui. in prin. & s̃. de mino. quòd si. §. si seruus.

h *Debitor,* scilicet defuncti.

i *Ageretur.* vt intra annum agat, & deducat.

k *Idem dicendum.* quod in proxi. casu dixit, vt innuit in fi. huius respon.

l *Consumpserit.* ante lit. cõtest. vel cõtrouersiam motã etiam, vbi tantundem de suo erogasset: & sic factus est locupletior: vt s̃. e. sed & si lege. §. quod autem quis. sicq; siue seruus fuerit bo. fi. siue ma. fi. tenetur dominus de pec. vt ĩ. de pec. licet. §. ex furtiua. alioquin si in nihilum factus est locupletior, sed rem hereditariam deteriorem fecit: si quidem erat ma. fi. pos. hic seruus conuenietur noxaliter le. Aquil. vel furti dominus. si bo. fi. in nihilum, quia re sua se vti putauit: vt s̃. e. sed & si. §. consuluit. & §. adeo. & ĩ. illud. §. fin.

m *Sed & à filiofam.* non solùm à patre. Azo. à seruo autẽ non: quia in iudicio esse non potest: vt C. de iudi. l. seruus.

n *Præstauit* aliàs præstauit, & aliàs præstitit.

o *Si possessor.* s. ma. fi. aliàs enim nulli querelæ est subiectus: vt s̃. e. si quid possessor. §. sicut.[a] sed opponitur ad finẽ §. quia nec in malæ fidei videtur habere locum: quia & si post aditam hereditatem malæ fi. pos. occidat, teneri debet petitione hereditatis. cùm enim adita hereditate à vero herede sit obligatus rem tradere per peti. here. & rem perimat, non debet liberari eius interitu: vt ĩ. de verbo. oblig. si ex legati. at hic dicit non venire amodo in pet. here. præterea si alius occidisset eum, tenetur hic possessor pet. here. quia fuerit in mora. cur ergo non idem & si ipse occidat? Ad hoc respon. Ioan. verum est quidem quòd peti. here. ad seruum restituendum

a Dic quòd hic in malæ fidei possessore: ibi in bonæ fidei, secundum Bart.

---

p *Condemnari.* scilicet petit. hereditatis.

q *Caueat.* non videtur opus esse cautione, quia vtraque intendi non potest, etsi non caueat, vt diximus. ĩ. nau. cau. sta. l. & ita. fina. Sed forte cauet propter impensas: vt ĩ. de rei vin. l. non solum. Alij dicunt ex abundanti cauere.

r *Integram.* quæ hereditario pro seruo hereditario occiso cõpetit: vt hic, & ĩ. ad l. Aquil. l. liber homo. ĩ. §. si seruus hereditarius.

s *Æstimatione.* perpetui hered.

t *Aditam hereditatem.* à petitore hereditatis, qui animo solo adire potest: vt insti. de her. qua. & dif. §. fin.

u *Ipsius.* scilicet heredis, & sua tantum, non hereditaria vel defuncti: vnde hæc actio cessat, vt hic, & suprae. quòd si in diem. §. non solum. & l. & non tantum. §. quòd si pro emptore.

x *Actio.* scilicet legis Aquil.

y *Si prædo.* Ir. & M. & alij ponunt casum sic: Prædo res hereditarias dolo desijt possidere alienando eas res ex causa venditionis, ex qua pretiũ lucratus est. postea sua natura res interijt: videtur prædonẽ omnino absoluendum. secundum senatusc̃. senatus enim. s̃. e. item veniunt. §. item eos qui bona, statuit prædones perinde damnandos, ac si possiderent: sed si possiderent, liberati essent naturali interitu: ergo & nũc à rei petitione dicũtur liberati. Item ad pretiũ teneri nõ potest: quia senatus in persona prædonis nõ fuit locutus: sed in persona tantum bo. fi. pos. vt s̃. eo. item veniunt. §. cum antequam. & dicunt hanc l. esse contra nos, qui dicimus post moram quem teneri de interitu. Sed certè aperte est contra eos. nam hic in prædone loquitur, quẽ omnes dicunt de naturali interitu teneri, & l. ista dicit perinde condemnandum. & tunc est condemnandus: alioquin esset nugatio. Item dicitur hoc apertè. ĩ. de vi & vi ar. l. j. §. rectissimè. & sic prædicta positio casus ad id quod hæc litera vult, stare non potest. tu ergo dic casum: Prædo vendidit rem hereditariam maiori pretio quàm valeret, volens dolo desinere possidere. si res postea naturaliter intereat, debet teneri ac si possideret. sed si possideret, & res sic perijsset, ad verũ pretium teneretur: vt s̃. e. si possessor. §. fi. ergo & nunc. sic ergo non restituit totum quod accepit: sed per senatusconsultum in bo. fi. pos. secus cauetur: vt s̃. e. item veniunt. §. eos autem qui iustas. ipse enim ad totum tenetur. sic ergo magis grauatur bo. fid. pos. dicendum est ergo. quòd vt prædo per verba senatusconsulti teneatur ad verum pretium: sed per interpretationem ad totũ: vt s̃. eo. l. post senatusconsultum. & sic bene infert, itaque & si plu. & c. ad eundem, non ad similem casum.

z *Possidere.* veluti rem distraxit hereditariam multo pluris quàm valeret, & pretium accepit.

a *Bonæ fidei possessoris.* qui pretium restituit totum etiam re deperdita: vt s̃. eo. item veniunt. §. item placere. & §. item eos. nam tenetur in quantum locupletior est. Azo.

b *Atque si possideret.* sed quid si prædo pretiũ amiserit sine culpa? tenetur: sed secus in bo. fi. pos. vt s̃. e. itẽ videndũ. & est ratio in

tio in vtroq; casu, quia pretium loco rei est: vt ſ. eo. ſi & rem.

a *Nec adiectum.* ſcilicet à ſenatu, quid. ſ. iuris ſit in prædone: ſed in bo. fi. poſſ. ſic.

b *Quis non.* not. iſtud quis, amittit ſuam incluſam negationem, propter ſequentem: ac ſi dicat, nũquam debet eſſe melior: vt infra de noxa. Luon ſolũ. & ſic quis, pro quia.

c *Itaque.* per ſimile ſecundum Ir. & M. ſed tu dic quòd ſe refert ad propoſitam quæſtionem.

d *Actoris.* i. heredis.

e *Pretium.* ſcilicet vel verum: vt ſupra eod. ſi poſſeſſor. ſ. fin. vel acceptum, vt hic.

f *Rei iudicatæ tempus.* ad hoc ſpectatur tempus rei iudicatæ, vt ſi tempore lit. conteſta. non ſit locupletior, teneatur: vt infra eod. ſi quo. & ſupra eo. quòd ſi in diem. j. reſpon. Sed ſi tempore lit. cõteſta. ſit locupletior, licet deſinat eſſe locupletior, nihilo minus teneatur: vt ſupra eo. ſed & ſi lege. §. ſi ante. niſi naturaliter res pereat: vt infra eod. l. illud. & ſecundum hoc non eſt contra: infra de excep. l. in pupillo. & infra de ſolu. in pupillo. vbi dicit tempus petitionis inſpici: quia verum eſt tunc, quia poſtea deſijt eſſe locupletior: vt dictum eſt. Azo.

g *Fructus.* vt ſupra eo. item veniunt. §. item non ſolum. verſic. fructus. & §. præter.

h *Deductis impenſis.* hoc intellige de fructibus ante litem perceptis. nam de poſt litem acceptis, ſicut ma fid. po. tenetur etiam de conſumptis: vt C. de rei vin. l. certum. & C. de fru. & lit. expen. l. ij. Et hoc idem intelligit Io an. in decimis. Azo. quod eſt verũ in perſonalibus decimis, nõ in realibus: vbi expenſæ non deducuntur: vt extra de deci. c. paſtoralis.

i *Quærendorum.* vt in arando.

k *Cogendorum.* vt in triturando.

l *Conſeruandorum.* vt in conducendis horreis.

m *Eorum.* ſcilicet fructuum.

n *Fiunt.* Ergo extant. ſed hoc intelligo vt in. j. glo.

o *Expoſtulat.* vt ſ. eo. ſi quid poſſeſſor. §. ſicut.

p *Prædonibus.* cũ nullus caſus ſit qui eorũ ſumptuũ in fructibus factorum deductionẽ impediat, vt hic, & j. fam. ercis. l. fundus qui. in fi. j. reſpon. & j. ſol. ma. fructus. & j. de ope. ſeruo. l. iiij. & j. de vſur. l. quod in fructus. & j. man. idemque. §. idem Labeo. & j. eo. l. heres. j. reſpon. Accur.

q *Quòd ſi horum.* ſcilicet ſumptuum.

r *Haberi.* Quid in ma. fi. poſſeſſore, dic vt j. l. proxi. planè.

s *Planè.* in ſuperioribus nõ differt bonę fi. à ma. fi. vt §. fructus. niſi in caſu legis ſuperioris. ſed in his dic planè, &c.

t *In ceteris.* ſcilicet quæ fiũt gratia rei ad eius perpetuã vtilitatem, non fructuum: de quibus diximus. ſupra proxim. §. fructus. ſunt enim varia expenſarum genera: vt infra de impenſis. l. iij. §. nos generaliter. Et not. quòd ea quæ hac. l. dicuntur, & infra l. proxi. vtiles. intelligenda ſunt in petit. hered. nam in rei vindi. diſtingues plene vt infra de rei vin. l. in fundo.

u *Separari.* ſcilicet bonæ fid. poſſeſſorem à ma. fid. poſſ.

x *Perſona.* ſcilicet prędonis.

y *Lucrum facere.* vt infra de condict. inde. l. nam hoc natura. & in decre. xij. q. ij. cap. fraternitatis.

z *Deſideratur.* ſcilicet à poſſeſſore ma. fi. quę deſideraretur à bo. vt infra ſol. ma. ſed & ſi ideo. in fi. Et hæc eſt differentia quãtum ad ſubtilitatem: ſequens quãtum ad vtilitatem. Et not. quòd ſubtiliter poteſt hic elici arg. cõtra M. qui dixit dari actionem pro ſumptibus: nam ſecũdum eum exceptio doli debet dari, infra de doli except. l. dolo. quod hic negatur. Sed ipſe poteſt: reſpondere qđ hic daretur: ſed non eſt neceſſaria: cum iudicis officium locum habeat.

a *Deducat.* ſed quid ſi heres rem in qua bonæ fid. poſſ. fecit expẽſas, velit relinquere, nec præſtare expẽſas: an poſſeſſor in rebus alijs habeat exceptionem? Reſpon. non: licet re non extante ei conſulatur. ſed ſic erit in damno bo. fi. poſſeſſor. Accur.

b *Non extet.* vt quia res combuſta eſt.

c *Melior ſit.* vt ſupra de neg. geſt. ſi pupilli. §. ſed & ſi quis negotia. Accur.

d *Vtiles. Neceſſariæq;.* nam quæcunque ſunt neceſſariæ, ſunt vtiles: ſed nõ cõuertitur. vt j. de ter. mo. l. vlt.

e *Nouelleta.* nouale, terra quæ de nouo colitur: quia prius erat nemus. aliàs aliter accipitur infra de verb. ſigni. filua. §. nouale. *Nouale.*

f *Dedi.* quod poſſeſſor debet conſiderare: vt hic, & j. de bo. auct. iu. poſſ. l. prætor. §. his verbis. Secus in vero domino, qui poteſt facere quod vult: vt infra de pecu. leg. Stichus. in princip.

g *Exceptio.* ne aliter reddat hereditatem, niſi ſibi reſtituantur impenſæ. quod eſt notandum: quia ſenatus ipſum noluit affici damno. Azo. Et reſpon. certe proficit, ſi modo &c.

h *Et fieret.* ſ. prædoni: vt C. de rei vxo. ac. quod ſi voluntate. niſi dominus eſſet paratus tantum dare quantum his abraſis & corraſis haberi poteſt: vt infra de rei vin. in fundo. & infra man. l. idemque. §. idem Labeo. verſi. idemque ait ſi quid procurator.

i *Illud quoque.* ideo dicit quoq;, quia & alia quæ non habemus, erant in eadẽ oratione, quæ duritiã continebãt. Vel quia durũ etiã illud erat quod in ſenatuſcõ. prima facie cõtinebatur:

nec adiectũ[a] eſſet, *ſi res interierit*. Sed non eſt dubium quin [b]non debeat melioris eſſe cõditionis quàm bonæ fidei poſſeſſor. Itaque [c] & ſi pluris venierit res, electio debebit eſſe actoris[d], vt pretium[e] conſequatur: alioquin lucretur aliquid prædo.

An quis ſit locupletior, tempus rei iudicatæ inſpicitur. Bartolus.

Quo tempore locupletior eſſe debeat bonæ fidei poſſeſſor dubitatur. Sed magis eſt rei iudicatæ[f] tempus ſpectandum eſſe.

Omnis poſſeſſor deducit ſumptus factos cauſa fructuum. Bartolus.

Fructus[g] intelligũtur[n] deductis impẽſis[h] quæ quęrendorũ[i], cogendorũ[k], conſeruandorumque[l] eorum[m] gratia fiunt[n]. quod non ſolum in bonæ fidei poſſeſſoribus naturalis ratio expoſtulat[o], verũ etiã in prędonibus[p]: ſicut Sabino quoque placuit.

XXXVII. VLPIANVS libro quinto decimo ad Edictum.

Qvòd ſi ſumptum quidem fecit, nihil autem fructuum perceperit. æquiſſimum erit rationem horũ[q] quoque in bonę fidei poſſeſſoribus haberi[r].

Expenſas vtiles & neceſſarias factas ad perpetuam rei vtilitatem quilibet poſſeſſor re extante deducit: ſed re perempta bonæ fidei poſſeſſor neceſſarias tantum omnino deducit: voluptarias verò bonæ fidei poſſeſſor deducit: ſecus in malæ fidei: licet auferre poſſet quæ ſine detrimento rei poſſent auferri. Bartolus.

XXXVIII. PAVLVS libro vicenſimo ad Edictum.

Planè[s] in ceteris[t] neceſſarijs & vtilibus impenſis poſſe ſeparari[u], vt bonæ fidei quidem poſſeſſores has quoq; imputẽt: prædo autẽ de ſe quæri debeat, qui ſciẽs in rem alienam impendit. Sed benignius eſt in huius quoque perſona[x] haberi rationem impenſarum. non enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere. [y] & id ipſum officio iudicis cõtinebitur. nam nec exceptio doli mali deſideratur. [z] Planè poteſt in eo differentia eſſe, vt bonæ fidei quidem poſſeſſor omnimodo impẽſas deducat, [a] licet res non extet [b] in quã fecit, ſicut tutor vel curator conſequuntur: prædo autem non aliter quàm ſi res melior ſit [c].

XXXIX. GAIVS libro ſexto ad Edictum Prouinciale.

Vtiles autem neceſſariæq;[d] ſunt, veluti quæ fiunt reficiendorũ ædificiorũ gratia: aut in nouelleta[e]: aut cum ſeruorũ gratia litis æſtimatio ſoluitur: cùm id vtilius ſit quàm ipſos dedi. f Denique alias complures eiuſdem generis eſſe impenſas manifeſtum eſt. Videamus tamen ne & ad pictu rarum quoque & marmorũ & ceterarum voluptariarũ rerum impenſas æquè proficiat nobis doli exceptio. g* ſi modò bonæ fidei poſſeſſores ſimus. nam prædoni probè dicetur non debuiſſe in alienam rem ſuperuacuas impenſas facere: vt tamen poteſtas ei fieret[h] tollendorũ eorum quæ ſine detrimẽto ipſius rei tolli poſſunt.

Mala fides quæ per litis conteſtationem inducitur, non nocet bonæ fidei poſſeſſori re naturaliter perempta: ſecus in eo qui fuit malæ fidei. Bartolus.

XL. PAVLVS libro vicenſimo ad Edictum.

Illud quoq;[i] quod in oratione diui Hadriani eſt, vt poſt acceptũ iudicium id actori præſtetur, quod habiturus eſſet ſi eo tempore quo petit, reſtituta eſſet hereditas, interdũ durum eſt. Quid enim ſi poſt litem cõteſtatam mancipia aut iumenta aut pecora deperie-

Et vtique proficiet ſi.

nebatur: vt diximus §. eo. si à domino vel à patre. §. si prædo.

a *Deperierint.* naturali interitu, non culpa possessoris.

b *In specialibus petitionibus.* vt arg. ĵ. de rei vin. l. præterea. & l. item si verberatum. §. fin.

c *Contra sensit.* etiam in petitione hereditatis. Azo.

d *In prædonis persona.* nunc soluit distinguēdo: & probatur hæc distinctio §. e. item videndum.

e *Possessor.* bo. fi. originaliter.

f *Huius periculi.* scilicet mortalitatis.

g *Relinquere.* cum iustam causam se putat habere. & sic nota hic duo. Primū, quia prædo tenetur de fatalitate, secundum, quia nō debet quis ius suū indiscussum relinquere.

h *Eorum.* s. fructuum fructus: vt supra eod. ancillarum. & l. quòd si oues. & l. item veniunt. §. item non solum: vers. fructus.

i *Præstabit.* etiā si perdiderit.

k *Vnde vi.* vt supra eo. quòd si in diem. §. Iulianus.

l *Possessori.* vt §. eod. si possessor. §. sed si ob venditionem. & ĵ. de rei vin. l. ipsi quoque.

m *Seruum.* s. propriū: qui dedit damnum ante aditam hereditatē, vel fecit furtum: vt supra eo. si à domino vel à patre. §. si possessor. nam & hereditariæ rei fit furtum quādoque: vt infra de fur. hereditariæ.

n *Re.* quam possidet dominus serui.

o *Quod vi aut clam.* si enim seruus fecit aliquod opus vnde dominus quod vi aut clā teneatur, noxæ deditione liberatur: nec opus tollere cogitur: sed tantum præstabit patientiam: vt infra quod vi aut clam. si alius. §. j.

p *Si quo tempore.* supple, & si eo tempore quo &c.

q *Possessionem.* vt hic, & supra eo. l. iiij. Sic & in actione singulari in rē: vt ĵ. de rei vin. l. fin autem. §. j. Et in actione ad exhib. vt ĵ. ad exhiben. l. tigni. §. si quis non. & §. si quis cū. & l. sed & si. §. fina. Sed contra §. de iudi. l. non videtur. Solu. ibi in singularibus: hic in vniuersalibus: vt arg. §. de iudi. l. solemus.

† *Cūcor. cū hac. l. gl. in c. dudum. su per verbo, tempore. in med. ca. versi. sed si medio tēpo re. extra de elec.*

rint? a Dānari debebit secūdū verba orationis: quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. & hoc iustū esse in specialib[us] petitionibus[b] Proculo placet: Cassius contra sensit. c In prædonis persona[d] Proculus rectè existimat: in bonæ fidei possessorib[us] Cassius. Nec enim debet possessor [c]aut mortalitatem prestare, aut propter metū huius periculi[f] temere indefensum ius suum relinquere. g Prædo fructus suos nō facit, sed augēt hereditatē: ideoq; eorū[h] quoq; fructus prestabit. [i] In bonę fidei autē possessore hi tantū veniunt in restitutione quasi augmenta hereditatis, per quos locupletior factus est.

Possessor tenetur cedere actiones hereditarias si quas habet: & sibi debet caueri in eo quod adest. Bartolus.

Actiones si quas possessor nanctus est, euicta hereditate restituere debet: veluti si interdictum vnde vi, [k] aut quod precario concessit. Cōtrà quoque si possessor cauerit damni infecti, cauendum est possessori. [l]

Si seruus possessoris dedit damnum, liberatur eum dando pro noxa. Bartolus.

Ad officium iudicis pertinebunt & noxales actiones: vt si paratus sit possessor noxæ dedere seruum[m] qui damnum dederit in re[n] hereditaria, vel furtum fecerit, absoluatur: sicut fit in interdicto quod vi aut clam. [o]

Possessio superueniens post lit. contesta. venit in hoc iudicio. Bartolus.

XLI. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

SI quo† tēpore[p] cōueniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoq; rerū possessionē[q] adsumpsit, eas quoque victus restituere debebit: siue ante acceptum iudicium, siue postea adquisierit possessionem. Et si fideiussores quos dederat ad litem, nō sufficiant[r]: iubere eum debebit proconsul vt idoneè caueat[s]. Ex diuerso quoque si pauciores postea possidebit q̄ initio possidebat, si modò id sine dolo[t] eius acciderit, absolui debet quod ad eas res quas desijt possidere. Fructus[u] cōputandos etiam earum rerum quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait[x].

Debitor hereditatis non tenetur hac actione, nisi se heredem cōtendat. hoc dicit. Nota hanc. l. quia glossat totum istum titu. Bartolus.

XLII. VLPIANVS libro sexagesimoseptimo ad Edictum.

SI debitor hereditarius nō ideo nolit soluere, q̄ se dicat heredē, sed ideo quod negetʏ aut dubitet† an hereditas pertineat ad eū qui petit hereditatē: non tenetur[z] hereditatis petitione. [a]

Qui legatum accepit, non prohibetur petere hereditatem ab intestato: sed tenetur restituere legatum cautione sibi oblata, nisi fuerit in euidenti calumnia, & si legatum non restituitur de hereditate ex qua computabatur. Bartolus.

XLIII. PAVLVS libro secundo* ad Plautium.

POstquā legatū à te accepi, hereditatem[b] peto. Atilicinus quibusdā placuisse ait, non aliter mihi aduersus te dandā petitionē, quàm si legatum redderē. [c] Videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatū restituere debeat, quàm vt ei caueatur, si contrà eū de hereditate iudicatū fuerit, reddi ei legatū: cùm sit iniquū, eo casu possessorem hereditatis legatum quod soluerit retinere: & maximè[d] si non per calumniam, sed per errorem[e] hereditatem petierit aduersarius. idque et Lælius probat. Imperator autem Antoninus rescripsit, ei qui legatum ex testamento abstulisset[f], causā cognita hereditatis petitionem negandam esse, scilicet si manifesta calumnia[g] sit.

a *Deperierint.* naturali interitu, non culpa possessoris.

b *Hereditatem.* scilicet accusando testamentum de falso, in quo scriptus est: aliud si vellem dicere inofficiosum: quia non possum: vt ĵ. de his qui. vt indig. l. post legatum. in princ. & §. de inoffi. test. si pars. §. fin. quæ sunt contra. Vel aliter loquitur hic quando dicebam minus solenne testamentum. nam si dicerē falsum, & perfisterem vsque ad sententiā, deberē legatū amittere: vt C. de his qui. vt indig. l. aliam. & arg. §. tit. j. Papinianus. §. meminisse. secus autem cum dico minus solēne: vt infra de his quib. vt indig. post legatum. §. j. & l. pen. Accursius.

c *Quàm si legatum rederem.* quod verum est licet legatario debeat caueri: vt sequitur.

d *Maxime.* abundat: vt infra proxi. respon. in fi.

e *Per errorem.* credens se posse petere.

f *Abstulisset.* id est accepisset. sic infra de fur. l. qui vas. & ĵ. tit. j. cum multi.

g *Calumnia.* vt ĵ. vt in possess. leg. si is à quo. §. necnō. & sic nota quòd calumniarum alia est euidens: alia non: vt hic, & C. qui accu. non possl. l. ij. & §. de inoffi. testa. si pars. circa princ. & ĵ. de Carbo. edic. l. iij. §. causæ autem. Accur.

x *Iulianus ait.* vt §. eo. l. & non tantum. in princ.

y *Si debitor. Quòd neget.* & sic facit rem dubiam: vt C. qui ad lib. procla. non si. l. fin. §. quod vero petitur. Et quod subijcit, aut dubitet: nota admitti responsionem eius qui dicit, dubito: vt infra de inter. ac. l. qui interrogatur. & C. de excep. si quidē. & ĵ. de iureiu. l. iurādū. iiij. in prin. vbi, aut spatium dandum.

z *Non tenetur.* s. soluere: vt dicunt. Tu distingue, an ex delicto sit debitor, vt tunc teneatur: an ex contractu, & tunc non: vt hic, nisi se contendat heredem: vt not. §. eo. sed vtrum.

a *Petitione.* pro isto debito. Accur.

POstquā.] CASVS. Possidebas hereditatem quod credebas mihi esse relictū, soluisti: cùm in veritate non esset relictū: ego gerebam me pro herede: testamentum dicebam falsum: & contra te instituit pet. here. in primis debeo tibi legatum restituere quod mihi soluisti: & postea agam per. here. antequam legatum restituam, debes mihi cauere de eo restituendo si vincar à te.] IMPERATOR.] Dicit quòd quis de facilinō auditur volens agere cōtra testamentum ex quo legatū percepit. Viuianus.

b *Hereditatem.* scilicet accusando testamentum de falso, in quo scriptus est: aliud si vellem dicere inofficiosum: quia non possum: vt ĵ. de his qui. vt indig. l. post legatum. in princ. & §. de inoffi. test. si pars. §. fin. quæ sunt contra. Vel aliter loquitur hic quando dicebam minus solenne testamentum. nam si dicerē falsum, & perfisterem vsque ad sententiā, deberē legatū amittere: vt C. de his qui. vt indig. l. aliam. & arg. §. tit. j. Papinianus. §. meminisse. secus autem cum dico minus solēne: vt infra de his quib. vt indig. post legatum. §. j. & l. pen. Accursius.

c *Quàm si legatum rederem.* quod verum est

Cvm is.} CASVS. Aliquis instituit me heredem. legatum tibi reliquit. & illud solui. dicebas testamentum falsum: & here. petebas quasi ab intestato. legatum nō restituisti in peti. her. volebas solidam heredi. tibi restitui & id legatum quod iam perceperas. dicit quòd officio iudicis computabitur quod percepe-

XLIIII. IAVOLENVS libro primo ex Plautio.

CVm is[a] qui legatum ex testamento percepit, hereditatem petit: si legatum quocunque modo redditū non sit,[b] iudicis officio cōtinetur vt victori, deducto eo quod accepit, restituatur[c] hereditas.

Qui se luti obtulit, vt possessor condemnabitur: licet non possideat. Bartolus.

XLV. CELSVS libro quarto Digestorum.

QVi se liti obtulit cum rem non possideret,[d] cōdemnatur,[e] nisi si euidentissimis probationibus possit ostēdere actorem ab initio[f] litis scire eum non possidere. quippe isto modo non est deceptus. Et qui se hereditatis petitioni obtulit,[g] ex doli clausula[h] tenetur. Aestimari scilicet oportebit quanti eius interfuit non decipi.

Qui tacitam fidem accommodat, vt prædo dicitur possidere. Bartolus.

XLVI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

PRædonis loco[i] intelligendus est is qui tacitam fidem interposuerit, vt non capienti restitueret hereditatem.[k]

Qui perdit in actione falsi, non prohibetur dicere nullum. Bartolus.

XLVII. IDEM libro octauo Responsorum.

LVcius Titius cum in falsi testamenti propinqui accusatione nō obtinuerit,[l] quæro an de non iure facto nec signato testamēto querela illi competere possit. Respondit non ideo[m] repelli ab intentione non iure facti testamenti, quòd in falsi accusatione non obtinuerit.

Facta mala fides per litis contesta. facit possessorem teneri ad verum pretium rerū venditarum ex voluntate: sic ex necessitate ad pretium conuentum. hoc dicit. & est difficilis lex. Bartolus.

XLVIII. IAVOLENVS libro tertio ex Cassio.

IN æstimationib[9] hereditatis ita venit pretiū[o] vēditæ hereditatis, vt id quoq; accedat, qđ pl[9] fuit i hereditate,[p] quia in fine dicit, & bona fi. accepit &c. Ad hoc dicit M. & prima pars in ma. fi. poss. secunda in bo. fi. poss. loquitur. Sed hoc non valet: quia non voluit hæc lex possessorum facere differentiam: sed contractuum, an voluntariè, vel necessariè vendidit. Tu ergo dic quòd loquitur in eo qui bo. fi. possidebat: & qui iudicium nomine hereditatis subierat intentata contra eum here. petitione, vnde & malæ fidei factus est, quantum ad restitutionem fructuum: ipse verò hereditatem distraxit lit. contest. vnde ad pretium tenetur. Item si res pluris erant quàm venditæ sunt, id quoque pretio accepto accedat: vt cum eo pariter vero heredi præstetur: sed ad res tenetur: vt distinximus in rebus sterilibus. ſ. e. si possessor. §. quòd si post. & hoc si distraxit causa negotiandi: id est propria voluntate, vt faciunt negotiatores: alioquin si ideo fecit, quòd fuerat rogatus vendere hereditatem certo pretio in testamento non solenni, vel irrito, vel rupto, non præstat nisi id quod accepit, etiam si res multo pluris essent. fecit enim ex necessitatis suspicione, vel ex necessitate, si ponas eum conuentum per iudicem, ab eo cui iussus erat vendere. Dic ergo in æstimatione hereditatis, id est rerum hereditariarum, vt æstimetur singularum pretium.

Venditor hereditatis ad quid teneatur.

---

a *Cum is.* pone casum vt ſ. l. proxi.

b *Non sit.* ſ. scripto here. redi: quod fieri debet: vt ſ. l. proxi.

c *Restituatur.* nam bo. fi. &c. vt ĵ. de reg. iur. l. bona fides. similis deductio fit ĵ. de pecu. l. & ancillarum. §. in venditorem &c.

d *Non possideret.* dicēs se possidere. Accur.

e *Condēnatur.* ſ. in hereditatis petitione, ac si possideret: vt ĵ. de inter. ac. qui ex parte. & nota quòd ex hoc verbo condemnatūr: & ex illo, ab initio &c. patet quòd lis est cōtestata quando pœnitet.

f *Ab initio litis.* quid autē si à principio ignorauit, sed lit. cont. sciuit: nunquid procedi debuit? Respō. sic, vt hic innuit, & ſ. de iudic. l. de quare. ADDITIO. Dic secūdum Bart. quòd in ea necesse habet persistere: vt in auth. qui semel, C. quomodo & quando iudex.

g *Obtulit.* ignorāti. & de hoc plene dixi. ĵ. de rei vin. l. is qui se obtulit.

h *Ex doli clausula.* id est actione de dolo: vt dicitur. ſ. de dolo. l. pen. hoc non valet: quia cum dētur hereditatis petitio, vt hic, ergo cessat de dolo: vt ſ. de dolo. l. j. §. j. Dic ergo quòd tenetur de dolo. i. ex clausula doli, quæ inest stipulationi iudi. solu. vt ĵ. iud. sol. l. iudicatum solui, quam præstat, licet suo nomine esset conuentus: vt instit. de satisda. §. j. in quam incidit in persistendo post satisdationem, non pro anteriori: vt not. d. l. pen. de dolo. sed pro anteriori & posteriori tenetur peti. here. vt hic.

Prædonis loco.} CASVS. Aliquis heres petitus erat de here. restituenda incapaci, puta spurio. si is qui heres est institutus, consentit, prædonis loco habetur: & sic fiscus poterit eum here. peti. conuenire. Viuia.

i *Prædonis loco.* in malæ fi. poſ. loquitur instituto herede, & rogato tacitè restituere hereditatem non capienti. Et dicas quòd etiam in iure non errabat: aliàs enim non esset prædo: vt supra eod. sed & si lege. §. scire. secundum Azo. sed alij dicunt etiam si erret in iure Item not quòd hic est vere heres, licet ei vt ab indigno hereditas auferatur: vt infra de vsur. l. cum quidam. §. diuus Pius. versi. in tacito. sed fingitur non esse, cum ei auferatur: vt infra de vul. sub. l. ex facto. §. Iulianus. Et forte procedetur vt dicitur. C. vbi causæ fis. vel diui. domus. l. j. Accursius.

k *Hereditatem.* & ideo fisco tenetur peti. hereditatis. Accur.

Lvcius.} CASVS. Accusabam testamentum alicuius consanguinei mei de falso, & succubui: postea volo dicere illud testamentum minus solenne: an possim, quæritur. Et dicitur quòd sic. Viuia.

l *Non obtinuerit.* i. succubuerit: ex voluntate tamen non petit: vt C. de his qui. vt indig. l. alia.

m *Non ideo.* vt C. de inoffi. testa. l. eū qui. & C. eo. l. hereditas. sed cōtra. ĵ. de bo. lib. si patron[9] ex. vbi prius de falso, & postea cōtra tab. agere vult: sed ibi esset sibi cōtrarius, cū primo nō valeret per accusationem falsi: secūdo valeret: sed rumpi petat per contra tabu, hic autem non. Item not. contra. ĵ. de

A accusa. l. si cui. §. ijsdem. Solu. hic in ciuilibus, ibi in criminalibus. Vel ibi erat accusatus vel cōdemnatus de calumnia, & hoc constabat: hic non constabat. præterea ibi dicit facile.

In æstimationibus.} CASVS. Her. quandam ego bo. fide possedi. ego conuentus litem sum contest. postea incepi malam fidem habere. vēdidi rem here. minori pretio quàm valeret. si voluntariè vendidi, solidum pretium soluere debeo. si autem ex necessaria causa, quia testator dixit vt pro certo pretio vendere: id soluere teneor. Viuianus.

n *In æstimationibus.* Nō videtur verum quod hac. l. dicitur. siue enim erat bo. fid. poss. iste qui distraxit: non vltra id quod accepit, debet restituere: vt supra eod. item veniunt. §. eos autem. malè ergo dicit eum teneri ad iustum pretium, si minori pretio vendiderat, quàm res valeret. Quod hic dicit, vt id quoque accedat &c. q. d. non solum acceptum pretium venit in petitione hereditatis: sed etiam quod deest iusto pretio rerum, venit. minoris enim venditæ fuerunt. Siue ponas eum malæ fi. poſ. debet teneri ad res ipsas. vnde etiam contra eum potest iurari in litem: vt ſ. eod. si possessor. §. fin. Itē in ma. fi. possessor. non dicit: quia in fine dicit, & bona fi. accepit &c. Ad hoc dicit M. & prima pars in ma. fi. poss. secunda in bo. fi. poss. loquitur. Sed hoc non valet: quia non voluit hæc lex possessorum facere differentiam: sed contractuum, an voluntariè, vel necessariè vendidit. Tu ergo dic quòd loquitur in eo qui bo. fi. possidebat: & qui iudicium nomine hereditatis subierat intentata contra eum here. petitione, vnde & malæ fidei factus est, quantum ad restitutionem fructuum: ipse verò hereditatem distraxit lit. contest. vnde ad pretium tenetur. Item si res pluris erant quàm venditæ sunt, id quoque pretio accepto accedat: vt cum eo pariter vero heredi præstetur: sed ad res tenetur: vt distinximus in rebus sterilibus. ſ. e. si possessor. §. quòd si post. & hoc si distraxit causa negotiandi: id est propria voluntate, vt faciunt negotiatores: alioquin si ideo fecit, quòd fuerat rogatus vendere hereditatem certo pretio in testamento non solenni, vel irrito, vel rupto, non præstat nisi id quod accepit, etiam si res multo pluris essent. fecit enim ex necessitatis suspicione, vel ex necessitate, si ponas eum conuentum per iudicem, ab eo cui iussus erat vendere. Dic ergo in æstimatione hereditatis, id est rerum hereditariarum, vt æstimetur singularum pretium.

o *Pretium.* scilicet conuentum.

p *In hereditate.* ſ. & plus valuerunt res, quàm vēditæ sunt: sed videtur quòd nec conuentum nec verum debeat venire: vt ſ. eo. l. etiam. §. plane si accepta. quæ est contra. ad secundum responsum huius. l. Sol. refert vtrū quis rogetur per fideicōmissum vendere hereditatem iusto pretio: an rogetur restituere accepta certa quantitate. Primo casu verè est venditio: ideoque pretium succedit loco rei: vt ſ. e. l. si & rem. & ita venit in petitione hereditatis: vt hic: nisi modico pretio sit distracta, secundum quosdam: vt ſ. eod. l. etiam. §. idem erit dicendum. In secundo non est venditio, sed perinde est ac si esset tibi rogatus restituere si rex Franciæ decē ei det: quod in pe. he. non venit: vt in l. contraria. Eadem distinctio & in legato, & in ratione. l. Fal. est necessaria. aliud est enim cum quis damnauit heredem vendere fundum, ita vt certum pretium acciperet à legatario: aliud cum restituere rogatur aliquo accepto à legatario. Primo casu est verè venditio: nec fundus est in legato: sed vt ita dicam, venditio fundi est in legato: ideo fundus non venit in computatione: sed id solum quod minus iusto pretio vendiderit. at in secundo

secundo ipse fundus in legato est: ideoque totus computatur: non autem eius quod pro conditione implenda datur, fit computatio: quia idem est ac si accipiatur ab extraneo: vt ĵ. ad leg. Fal. qui fundum. & l. in quartam.

a *Negotiationis.* scilicet voluntariæ.

b *Accepit.* quia hoc fecit ex necessitate: vt quia testator iussit eũ vendere certo pretio: vt argu. infra eo. l. non solum. & argu. supra eo. l. item veniunt. §. simili modo. & hoc quantum ad suspicionem: nam pro vero voluntas nõ valebat qua fuerat iussum. aliàs nõ posset agi ab alio peti. here. Vel dic quòd etiam per sententiam iudicis fuit cõpulsus.

Si bo. fid. } Casvs. Bonæ fi. poss. potest debitores here. cõuenire. Item illos qui bon. here. occupauerunt. Item non solum possessor sed petitor, hoc est verus heres poterit vtiliter debitorẽ conuenire. Viuianus.

c *Vtique si periculum.* aliàs autem nõ, ne fiat præiudicium pet. here. vt s̃. eod. si quis libertatem. circa princip. Sed hodie forte etiam si non pereant, agere potest: vt C. e. l. fin. Azo. Sed alij dicũt quòd illa quando cõuenitur: hæc quando vellet agere. Item not. hic quòd aliquid conceditur ne res pereat, quod aliàs non permit teretur: vt hic, & supra eod. diuus. §. causa. & supra de procur. sed etiam ex his. & supra de fer. l. j.

si ea negotiationis[a] causa venijt. sinautẽ ex fideicommisi causa, nihil amplius quàm quod bona fide accepit[b].

Iudicia particularia nõ differuntur propter vniuersalia, si res est tempore peritura. Bartolus.

XLIX. Papinianvs libro tertio Quæstionum.

SI bonę fidei possessor hereditatis velit cum debitoribus hereditarijs, aut qui res hereditarias occupauerint, cõsistere, audietur vtique si periculũ[c] erit ne intermoras actiones intercidant. Petitor[d] autem hereditatis citra metum exceptionis[e] in rẽ agere poterit[f][g]. quid enim si possessor hereditatis neglegat[h]? quid si nihil iuris habere se sciat[i]?

L. Idem libro sexto Quæstionum.

HEreditas etiã sine vllo corpore iuris intellectũ[k] habet. Si defuncto[l] monumentũ[m] conditionis implẽdæ gratia bonę fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti[n] vel in hoc seruanda est, vtique si probabilem[o] modum faciendi monumẽti sumptus, vel quantum testator iusserit, non excedat,[p] eũ cui auffertur hereditas, impensas ratione doli exceptione aut retenturum, aut actione negotiorum gestorum repetiturum, veluti hereditario negotio gesto.[q] Quanuis enim stricto iure nulla teneãtur actione[r] heredes[s] ad monumentum faciendũ, tamen principali[t] vel pontificali[ŧ] auctoritate compellũtur ad obsequium supremę voluntatis.

LI. Idem libro secundo Responsorum.

HEres[u] furiosi substituto[x] vel sequẽtis gradus cognato[y] fructus medij temporis quibus per curatorẽ furiosus locupletior factus videtur, prestabit: exceptis[z] videlicet impensis quæ circa eandem substãtiam[a] tam necessariè quàm vtiliter factæ sunt. Sed & si quid circa furiosum necessariè fuerit expensum,[b] & hoc excipiatur: nisi alia[c] sufficiens substantia est furioso ex qua sustentari potest. Fructuum[d] post hereditatem petitam per-

d *Petitor.* per hoc apparet quòd hæc lex loquitur quãdo lis iam erat contest. in petit. hered. ante enim nec possessor nec petitor agere potest: vt ĵ. de excep. si post litem.

e *Exceptionis.* q. d. non potes agere ne fiat præiudicium peti. here. vt s̃. eo. si quis libertatem. & C. eo. l. fi. in prin.

f *In rem.* scilicet rei vindicatione.

g *Agere poterit.* contra possidentes res hereditarias. Item actione personali contra hereditarios debitores. Item peti. here. contra vtrunque.

h *Negligat.* & ideo ei imputari non potest quasi rem suã neglexerit: vt supra eod. si quid possessor. §. sicut. nam de bo. fi. poss. dixi in princip. huius. l. sed quid prodest petitori si possessor quantumcunque sit solicitus?: vt supra de pact. si tibi decem. §. cum possessor? sed ibi in pacto: hic in exigendo.

i *Sciat.* vt quia ab initio fuit ma. fid. & ideo agere nõ potest, quin actionem non habet: vt ĵ. de admin. tut. l. quotiens. §. itẽ si temporali. & ideo maxime his casibus debet posse aggere petitor: & sic erat ma. fid.

Hereditas. } Casvs. Siue corpora siue non corpora sint in alicuius bonis, nihilominus dicitur hereditas: eo ꝙ hereditas iuris est nomen. {Si defvncto.} Rogasti me heredem tuum vt facerem tibi monumentum: feci, & multum expẽdi: agit verus heres aduersus me peti. here. an sumptus quos feci circa monumentum, retinere possim. cum voluntate defuncti fieri videantur? Et respon. quòd quãuis iure actionis non compellar: possum tamen compelli præsidiali aut pontificali auctoritate ad constructionem monumenti: & ideo expensas recupero, secundum quod in litera dicitur. Viuianus.

k *Intellectum.* id est de iure intelligitur esse hereditas ea quę in incorporalibus tantùm est. vel dic nomen iuris est: vt infra de verb. signific. l. pecuniæ. §. j.

l *Si defuncto.* vt puta instituit Titium heredem in minus solenni voluntate sub tali conditione si fecerit ei monumentum: & fecit de bursa sua.

m *Monumentum.* quod est nouum. vt ĵ. de reli. l. ij. §. penult. & l. monumentum.

n *Voluntas defuncti.* quæ aliàs esset valida.

o *Probabilem.* not. probabilẽ modum in sumptibus seruandis vt s̃. de neg. gest. qui aliena. §. fi. & C. eo. l. in restituenda.

p *Non excedat.* si ergo voluntatem defuncti seruauit, etiam si testator excesit probabilẽ modum, vt quia centũ marchas voluit ibi expendi, tamen totum repetet: vt hic. Sed cõtra. infra de reli. l. ar. quis. §. quid ergo. & ĵ. ad leg. Fal. l. j. §. fin. & l. seq. Sol. si voluntas testatoris sit aliquantulum vltra probabilem modum, nihilo minus seruanda est: alioquin si nimis excedat, nequaquam. Vel solue. l. illam ad l. Fal. aliter quia ibi nec totum quod testator præceperat, expendit: sed cum decem præcepisset, tantum quinque expẽdit: quæ sola repetit. Vel dic quòd ibi præceperat fieri picturas & similia circa monumentũ quæ erant voluntariæ: ideoq; non repetit totũ: licet testator præceperit.

q *Gesto.* s. aliquo alio: vt C. eo. l. fi. §. pe. & facit hoc pro M. qui dabat vtilem actionem neg. gesto. etiam ma. fi. pos. vt dices. ĵ. de reivind. l. in fundo. sed dicas quòd hic alia ratio est. nam hic negotium ipso gestu fuit hereditarium, quia tenebitur illud facere, cogẽdus principis vel põtificis auctoritate: vt hic subijcit: & ideo merito actio neg. gest. datur.

r *Actione.* s. alicui alij cuius nõ interfuit. s. cũ vnus sol⁹ heres est: vt ĵ. de an. le. l. Quintus Mucius. §. Põponius. si tamen plures sunt inter se coheredes, aget fa. ercis. & præsc. ver. si testator iussit: vt ĵ. fam. erciscũ. his cõsequẽter. §. j. quæ est cõtra.

s *Heredes.* scilicet veri. aliàs heres.

t *Principali.* id est principis, vel papę, siue episcopi. Et sic no. ꝙ ad episcopum hoc spectat: sicut & alia quæ ad religionem spectant: vt C. de epis. & cle. l. nulli. §. quòd si in vico. Accur.

Heres. } Casvs. Filium Titium furiosum instituisti: & ei substituisti si in furore decederet. decesit in furore. admittuntur substituti. si aliquis legitimus heres furiosi onera here. occupet, ei restituuntur: & si aliquid necessario vel vtiliter in her. fuerit impensum, illud restituitur vel circa personam furiosi. {Fructvvm.} Dic secundum quosdam, quòd totus iste. §. loquitur an malæ fi. pos. M. dicebat quòd scilicet primus loquitur in malæ fi. secundus in bo. fi. Sed dic quòd totus loquitur in bo. fid. poss. dicit ergo quod fructus quos percepit bo. fid. poss. an ei prosint ante litem tanquam vsuras & fructus præstare debeat? Dicitur quòd si post litẽ contest. vsuras percepit, non præstabit. si ante, sic. Viuia.

u *Heres.* scilicet legitimus: puta mater furiosi.

x *Substituto.* Quem substituerat ei pater: quod potuit: vt C. de impu. & alijs sub. l. humanitatis.

y *Cognato.* s. defuncti primi. nam cognatus, vt mater, vel agnatus furiosi heredis. bona legitimo heredi restituit, vel substituto ab eo ipsi furioso: vt hic, & C. de cu. fu. l. fin. §. fin autem in furore.

z *Exceptis.* id est deductis: vt s̃. eod. si à domino vel à patre. §. fin. & l. plane. & ĵ. tit. j. sorori. §. sumptus.

a *Substantiam.* id est hereditatẽ: vt C. de verb. sig. l. fin. in fi.

b *Fuerit expensum.* nam inde debet alij: vt argu. ĵ. de iure delib. l. filius. & C. de ord. co. l. fi. nisi alia &c. vt hic subijcit.

c *Alia.* aliunde, non de hac hereditate. & sic non debet deminui de ea.

d *Fructuum.* in bo. fi. pos. loquitur: vt tantum fructuũ percep-

805

peorũ ante lit. cõtest. præstet vsuras: quia eos ex necessitate nõ percepit, sed fructuũ perceptorũ post lit. cõte. non, quia eos ex necessitate perceperit. sic etiã ponitur casus. C. eo. l. j. secundũ Ioan. & Azo. sed primo etiã casu non videntur vsurã venire: vt j. de vsu. l. neq; eorũ. quæ est contra. Solu. aliud in petitione speciali: quia fructus non augent pe. quod in peter. faciũt: vnde merito vsuræ in pet. her. venũt de fructibus percepis vel etiam venditis, sicut de re principali vẽdita. Et sic etiã soluitur. C. de vsu. rei iudi. l. fin. Vel hic in bo. fid. iudicijs: illę autẽ in iudicio stricti iuris. Accur.

a *Perceptorum.* s. à bo. fi. post. secundum M. & nos idem in hoc casu dicimus quod ipse.

b *Percepti.* scilicet à ma. fid. post. ab initio, secũdum M. Sic ergo no. q; dominus M. primam partẽ huius. §. in bo. fi. post. secundã in ma. fid. post. exaudiebat. ticq; scutum suum albo nigroque variabat, vt omnem telorũ vitaret amaritudinem. Quæ variatio merito displicuit: quia hic nõ possessorum sed fructuũ notauit Papinia. differentiã. Alij vt Pla. & Bul. & Irn. totum in ma. fid. post. legũt. & ratio eorũ est: quia ma. fi. post. post lit. contest. percipit ex necessitate: non autem ante lit. cõtest. quod reprobo vt falsum: nam & ante percipit ex necessitate. tenetur enim etiã si nõ percipit. Dominus etiã Ir. aliã rationẽ addidit: quia fructus ante lit. cõtest. percepti, iure actionis petũtur: cui actioni vt & alijs seruit officiũ iudicis: sed percepti post lit. cõtest. solo iudicis officio petuntur: vt j. de ædil. edic. l. ædiles. j. §. item sciẽdum. officiũ autem officio seruire absurdum est. nam & vsuræ per officiũ petẽtur: hoc reprobatur per l. j. de reg. iur. l. nõ solet. Item non dico q in petit. here. veniant tantum officio iudicis post lit. contesta. imò actionis iure: nisi actionem appelles officium. & hoc modo officio iudicis expeditur quod per actionem expeditur. Tu ergo legas hunc. §. totum in bo. fi. post. vt scripsi in glo. in bo. fi.

c *Si possessor.* etiam bo. fi. &c.

d *Questu.* s. facto: & aliàs honesti quæstus: aliàs, honestũ quæstum: aliàs, honesto quæstui. Accur.

e *Faciat.* si aliter dicatur. sic & j. e. l. post senatusco. & j. e. l. victa. & j. de procu. qui proprio. §. procurator vt in ceteris. Sed contra. infra de vsu. l. generaliter. Sol. vt dixi. j. eo. l. antillarum. §. fi. Item secus in societate: vt j. pro soc. l. cum duobus. §. fi. & l. seq.

f *Non solum.* A *possessore.* etiam post lit. contesta.

g *Futuræ erant.* supple erit necessaria alienatio: vt hic,

ceptorum [a] vsuræ non præstantur. Diuersa ratio est eorũ qui ante actionem hereditatis illatam percepti [b] hereditatem auxerunt.

LII. HERMOGENIANVS libro secundo iuris Epitomarum.

SI possessor [c] ex hereditate inhonestos † habuerit quæstus, hos etiam restituere cogetur. ne honesta interpretatio nõ honesto quæstu [d] lucrum possessori faciat. [e]

Res hereditariæ possunt alienari ex necessitate æris alieni. Bartolus.

LIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

NOn solùm ad' æs alienũ hereditarium exsoluẽdum necessaria alienatio possessori est: sed & si impensæ necessariæ in rẽ hereditariã factę sunt à possessore, [f] vel si mora [*] perituræ deterioresve futuræ erant. [g]

Ei qui emit hereditatem à fisco, competit hæc actio. Bartolus.

LIIII. IVLIANVS libro sexto Digestorum.

EI qui † partes hereditarias vel totam à fisco [h] mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem [i] per quam vniuersa [k] bona persequatur: quemadmodum ei cui ex Trebelliano senatusconsulto hereditas restituta est, petitio hereditatis [l] datur. [m]

Pignus datũ à defuncto, potest peti hac actione. Bartolus.

Heres [n] debitoris id quod defunctus pignori dederat, quin hereditatem petendo consequi possit, dubium nõ est. [o]

Malæ fidei possessor tenetur ad quantũ prædia ex negligentia facta sunt deteriora. Bartolus.

Cũ prędia vrbana & rustica negligẽtia possessorũ peiora sint facta, veluti quia vineæ, pomaria, horti, extra consuetudinẽ patrisfamilias defuncti culta sint: litis æstimationẽ earum rerum quanto peiores sint factæ, possessores pati debent.

Etiam bonæ fidei possessor tenetur restituere totũ quod nomine pœnæ exegit. Bar.

LV. IDEM libro sexagensimo Digestorum.

EVicta hereditate, bonæ fidei possessor quod lege Aquilia exegisset [q], non simplum [r], sed duplum restituet. lucrũ enim ex eo quod propter hereditatem accepe rit, facere non debet. [s]

Possessor tenetur restituere fructus quos percepit, licet petitor percepturus nõ fuerit. Bartolus.

LVI. AFRICANVS libro quarto Quæstionum.

CVm hereditas petita sit: eos fructus quos possessor percepit, omnimodo restituendos, etsi petitor eos percepturus non fuerat [t].

Vnius petitio non impedit executionem alterius petitionis, eius qui prius ad sententiam peruenit: sed est possessori cauendum. b. d. quam l. no. Bartolus.

LVII. NERATIVS libro septimo Membranarum.

CVm idẽ [u] eandẽ hereditatẽ aduersus duos defendit, & secundũ alterũ ex his iudicatũ est, quæri solet vtrũ perinde ei hereditatem restitui oporteat, atq; oporteret si aduersus aliũ defensa non esset [x]: vt scilicet si mox & secũdum aliũ fuerit iudicatum [y], absoluatur is cũ quo actum est: quia neque possideat, neque dolo malo fecerit quo minus possideret, quod iudicio [z] reuictus restituerit: an quia possit & secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat, quàm si cautum ei fuerit q aduersus alium eandem hereditatẽ defendit. Sed melius [a] est, officio iudicis cautione vel satisdatione victo mederi: cũ & res [b] salua sit

A & s. eo. l. diuus. & l. si possessor. §. si post. vers. sed si forte. sic j. de iu. deli. l. ait prætor. & C. de admi. tut. l. lex quæ. in fi.

h *Ei qui. A fisco.* & vero herede.

i *Actionem.* s. vtilem peti. here. contra possessores hereditarios: contra venditorem habet ex empto: & hoc quando à fisco quis emit hereditatem, vel quotam eius portionem: vt hic dicitur. nam & econuerso qui emit à fisco hereditatem, tenetur alij vtili: vt supra eo. l. etiam. §. item si quis. In eo autẽ qui emit à priuato, non est ita expeditum, quòd ei competat pet. her. sed idẽ videtur quòd & hic habeat vtiles actiones hereditarias suo nomine: vt C. de hered. ven. l. emptor. Item argum. supra. eo. item veniunt. §. præter hæc. vers. aptãda.

k *Vniuersa.* sic supra eo. item videndum. §. fi. & l. seq.

l *Petitio hereditatis.* vtilis.

m *Datur.* vt infra de fideicom. here. peti. l. j. & ij.

n *Heres.* verus.

o *Dubium non est.* s. si solutum est debitum, vel aliter satisfactum à defuncto: vt infra de pig. act. l. si rem. §. omnis. & hoc si possideat pro possessore, vel pro herede creditor, non aliàs: vt supra eo. l. sed vtrum. plene dixi.

p *Possessorum.* scilicet ma. fid. bonæ fid. enim non tenentur: vt s. eo. si quid possessor. §. sicut. Accur.

q *Victa. Exegisset.* exegit autẽ duplum propter inficiationem.

r *Simplum.* s. tantum.

s *Non debet.* vt supra eod. illud. §. actiones. Sed cõtra. s. e. l. at vbi. Solu. hic loquitur de pœna quæ rei accessit: sed supra de ea quæ personæ cohæsit. Vel sol. vt ibi.

t *CVm hereditas. Non fuerat.* vt quia inhonesti sint: vt supra eo. si possessor ex hereditate. sic & infra de ædil. edic. l. cum autẽ. §. fin.

CVm idem. ℣ CASVS. Possidebam quandam here. propositum aduersus me Titius pet. here. dicens se verum heredem esse: ex alio latere dicebat Seius idem. Titius festinauit plus in agendo, & obtinuit: an sit ei hereditas restituenda ac si non alius petiuisset? Et dicitur quòd sic: sed cauebit de conseruando me indemnem, si ab alio conueniar.

u *Cum idem.* possessor.

x *Non esset.* quia nec petita adhuc.

y *Iudicatũ.* i. iudicandũ. vel dic propriè: & quòd subijcit, absoluatur. s. ab executione. aliàs litera esset contraria sibi ipsi.

z *Quod iudicio.* quia subaudi, illud quod, &c. Accur.

a *Sed melius.* nunc soluit allegationẽ hinc inde propositam.

b *Cũ & res.* cũ, p quãuis: vel dic p quia. q. d. me debitur victo vt

cto vt facta ei cautiõe restituat rẽ: nec hoc nocet actori: quia res salua sit &c. & quod dicit cautio. s. sine fideiussore: vt C. de ver. sig. l. sancim⁹. Satisdatio cũ fideiussore: vt ſ. qui satisd. cog. l. j. Et prima præstatur vbi nõ est persona suspecta: secũda vbi est: vt ſ. qui satisda. cog. ſi fideiussor. §. fi. sed cũ nec habeat rẽ victus: nec dolo desijt habere: & sic nõ tenetur, vt allegando hic dixerat: quod tamẽ est verũ: ad quid fiet hæc cautio? quidã dicunt, ex abundanti: vt arg. ſ. de nego. gest. si pupilli. §. j. quod est falsum. sic enim non interponeretur: vt ſ. de procu. l. non cogẽdum. in fin. Dic ergo quòd est necessaria ad expensas quas faciet victus si etiam de facto cõueniatur. Itẽ vt victor teneatur probare se dominũ: & ita se iuste primum vicisse. Item & sibi rem restitutam. aliàs enim præsumeretur habere prior possessor, cùm tempore litis contest. habuit: vt C. ad exhib. l. iij. concordat. ſ. de rei vindi. is à quo. Accursius.

*percepit.

a *Executione.* id est prosecutione. Accursius.

ei qui in executione[a] tardior venit aduersus priorem victorem.

Quod pater expendit in honorem filij, in dubio videtur expendere de bonis quæ habet pertinentibus ad filium. Bart.

LVIII. SCAEVOLA libro tertio Digestorum.

FIlius à patre emancipatus secundum conditionem[b] testamenti matris adijt hereditatem: quam pater antequam filium emanciparet possedit fructusque ex ea possedit: *sed erogationem in honorem[c] filij, cùm esset senator, fecit[d] ex ea. Quæsitum est, cùm paratus sit pater restituere hereditatem habita ratione eorum quæ in eum erogauit, an filius nihilominus perseuerãs petere hereditatẽ, doli mali exceptione summoueri possit. Respondi, etsi non exciperetur, [e] satis per officium iudicis consuli.

Filius. ¶ CASVS. Mulier filium instituit sub ea cõdi. si pater eum emancrparet: pater here. possedit ante emancipationem filij, & multa expendit de here. circa filium: puta emendo sibi militiam: agit filius peti. here. contra patrem: pater vult ea imputare quæ in eum impendit an sit audiendus? Et dicitur quòd sic.

b *Conditionem.* quia instituit sub conditione si à patre emanciparetur: vt C. de inoffi. testa. l. filijs.

c *In honorem.* quod fieri potest: vt ſ. de neg. gest. quę vtiliter. in princ.

d *Fecit.* de suo pater. & repete, antequam filium emanciparet. Et sic probatur quòd naturale debitum venit in compẽsationem: vt ſ. de compen. l. etiam quod.

Debitum naturale in cõpensationem venit.

e *Exciperetur.* Etiam si à patre non opponatur exceptio secundum P. & sic de facto supplet iudex secundum eum per l. iſtam. & pro eo etiam est. C. vt quæ desunt aduo. partium. l. j. sed hoc est falsum secundum Io. cum secundũ allegata debeat procedi: vt ſ. de offi. prę. l. illicitas. §. veritas. Et quod hic dicit in fi. & si non excl. id est, si non habeat exceptionem: defendetur tamen offi. iudi. vt ſ. eo. plane.

SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

Supra quid iuris sit si tota petatur hereditas, expositum: nunc quid iuris sit si pars. Vbi attendas an is qui partem petit, omnino de ea certus sit. & tunc attende, an possessor ius habeat: puta quia coheres est: an non. De hoc dicitur ſ. eo. l. 1. §. 1. 2. 3. 4. & 5. an non sit certus. & hoc dicitur ſ. tit. 1. in l. antiqui. §. fi. cetera de fructibus & sumptibus & consimilibus in superiori titulo dicta, hic repetita crede. A. Azo.

POst *actionem.* ¶ CASVS. Iurisc. continuationem istius tituli ponit ad superiorem. ex quo dictum est de eo qui pro toto dicit se heredẽ: nunc dicit de eo qui pro parte dicit se heredẽ. {IS QVI.} Ad hoc vt aliquis totam her. petat vel partem, non est considerandum quantum ille possideat à quo petere vult: sed considerare debet ius suum proprium. s. an sit heres pro parte: an sit in solidum. & si pro parte, petit partẽ: si in solidum, solidã. {QVI NIMO.} Me & te heredibus institutis, vno in semisse, & alio in semisse: totam here. Titius & Seius occupauerunt, & inter se diuiserunt, quęritur vtrum medietatem petam ab vno: & tu aliam ab alio? Respõ. quòd medietatẽ petemus ambo ab alio. {PROINDE.} Successi Titio pro dimidia: possedisti tu aliam: negaui te coheredem meum esse: & tu me. debeo petere mediam illius portionis quam tu possides: & tu illius quam possidebam. Sed quid si confiteor te coheredem meũ esse, & tu me? Debemus experiri iudicio fami. ercis. {SI EGO.} Me & te heredibus institutis: tu vnam medietatem possedisti, & Titius extraneus aliam. an integrum semissem à Titio extraneo petere debeam: an dimidiam à te coherede, & aliam à Titio tur. Et dicit quidam Iurisc. quòd semissem à Tit debeo. Item me & te pro æqualibus portionibus quatuor vncias possedi: & tu alias quatuor: & tertiã quæritur qualiter quisq; debeat consequi portion reditariæ debi spon. quòd a beo contra ex & cõsequi deb as vncias: & à te: & tu duas alias duas ab neo: veruntã tione duarum mearum obje sumus compe nẽ. {INTERE Decessit qui nepote ex filio vxore prægn lio: quam pos petere, debeat superstes de he ta, quæritur. E admittitur a tam portionem dam. quæ sit e portio, nescitur incertum est q nascentur: & secundum iura cundum quæ batur hereditã pita. sed dic verius vt hic glo. Viuianus.

f *Post actionem* sic loquitur q sit actio de qua ori tit. expositi cuius tractatũ nit: quod falsum est. vna est enim actio peti. hered. tota hereditate vel eius parte proponitur: vnde & sup titu. in illa. l. licet. de parte hereditatis locutus est. Di post actionem. i. post tractatum quem fecit vbi quis se dicit heredem proponendo actionem, consequens proponere. s. actionem eandem: id est peti. here. Vel est actio in genere: diuersæ tamen sunt species: vt j. ij. nam & alia tibi, & alia mihi datur actio: sicut & hic est, & ille: duo tamen sunt quorum neuter est alter: nec concedendũ est quòd inter se differant specie illa quæ & illa quæ tibi datur, vel homo ab homine: quia ling inter se specie non differunt: vt ait Arist. Item quod quòd prætor superiorem actionem induxit: videtur nam imò senatores proposuerunt: vt ſ. prox. tit. item §. præter hæc. vnde & centũuiralis dicitur: vt C. e. l. fi. & ciuilis: vt ſ. ti. j. l. j. & ſ. de iusti. & iur. l. ius autem ciu respon. impropriè loquitur: nã quia super ea locutus tor, ideo prætoriam vocat. sic ſ. commo. l. j. Sed vbi locutus est super ea? Certe non in superiori tit. sed alib te locutus fuerat. sic ſ. si qua. paupe. fe. di. l. j. in prin.

g *Proposuit.* id est concesit. Accursius.

h *Proponere.* id est concedere.

i *Partem.* Hic debet esse Pis. litera, quæ partem here vel totam hereditatem petit, ius non ex eo &c. Et dic tur scilicet actor. Alij habent principium huius. § non ex eo &c. & tunc, metitur scilicet prætor. prima & secundum hoc. i. secundum secundam literam ab is qui &c.

k *Ex suo iure.* id est successione. sic ſ. de condi. indebi næ causa. §. j. Sed argu. cõtra. C. de rei vindi. l. res aliena est. l. fin. imò concordat.

l *Vindicabit.* tu dicas, id est vindicando: id est petendo lum quod quis possidet, dicet totam hereditatem ad se nere, & suam esse secundum Azo. Alij autẽ fere omn pserunt & dixerunt quòd etiam si rem minimam quis det, tamen est obligatus ad totã hereditatem restitue sed de æquitate liberatur restituendo id solum quod vt ſ. tit. j. l. licet. & habẽt pro se arg. & simile (vt dicun pecu. l. quæsitum. & propter hoc etiam dicunt statute quod legitur. ſ. tit. j. l. iiij Sed certè nil est falsius eo nim credat aliquem esse obligatum ad id quod non neq; habuit, neq; promisit, neque ex suo delicto tenet facto? certè si obligatus est: ergo ex contractu, vel q maleficio, vel quasi: vt instit. de obli. §. sequẽs. quorum est hic. Quæso dicat mihi aliquis quod est illud ius

SI PARS HEREDITATIS PETATVR.

TITVLVS IIII.

Ista lex continuat se primo ad præcedẽtia. Secundo intrat materiam. Secunda ibi, is qui. Et prima pars quæ continuatur, non indiget summario. Bartolus.

I. VLPIANVS libro quinto ad Edictum.

POst actionẽ quã f ppositg prætor ei qui ad se solũ hereditatẽ pertinere contendit: cõsequens fuit & ei proponere[h] qui partem hereditatis petit.

In petitione hereditatis conclusio sumitur respectu iuris agentis, non respectu possessoris conuenti. Bartolus.

Qui hereditatẽ vel partẽ i hereditatis petit, is non ex eo metitur quod possessor occupauit, sed ex suo iure: [k] & ideo siue ex asse heres sit, totam hereditatem vindicabit, [l] licet tu vnã rem possi-

de talis obligatio oritur? Item simile quod inducunt ex a-
one de peculio, contra eos est aperte. pater enim non in
tes est obligatus, quàm sit in peculio: vt infra de li.le.l. siquis
em.§. huic. & infra de pecu. quotiens. §. si semel. & quod di-
ur recte agi de peculio, etiam si nihil est in peculio: non est
ituite intelligendū
creditor possit dice
ego peto decem a-
one de peculio in
ibus es obligatus.
ita vt dicat[a] credi-
: ego conuenio do
num ex contractu
ui qui decem mihi
mittit: vt mihi ratio
n de eo faciat, vel
hi satisfaciat secun
vires peculij. Præ-
ea quod s. titu. j. l.
dicitur, non est
o quia possessor in
nibus tenetur: sed
a vniuersalis est pe
io, & vniuersa sua
e in libello comple
tur. Eodem modo
pondetur. §. titul. j.
m videndum. §. si
is cum. Præterea ea
n ratione contin-
qua & in rei vindi-
tione: vt j. de rei vin.
nautem. §. posside-
quid est ergo quod
itur hic, vindicat
tam? Respon. vt
ius dixi. qui vnam
in insolidum sibi
stitui cupit, sibi to-
n debet vindicare
attribuere heredi-
tem, id est dicere de-
et se insolidum he-
dem: & ideo in soli-
m restituendam rē:
loquin non totum
d pro parte restitue-
tur. Caute ergo po-
it verbum vindica-
t, non dixit petit.
oc enim falsum es-
t. Azo.

deas. siue ex parte, partem: licet tu totam hereditatem possideas.

Plures heredes debent agere contra plures possessores: nec potest vnus eligere vnū, alius alium. Bart.

Quinimmo si duo possideant[a] hereditatem, & duo sint qui ad se partes pertinere dicant: [b]non singuli à singulis petere contēti esse debent, puta primus à primo, vel secundus à secūdo: sed ambo à primo, & ambo à secundo. Neque enim alter[c] primi, [d] alter secundi [e] partem possidet, sed ambō vtriusque pro herede.

Si sunt plures ad quos hereditas pertinet pro diuiso, potest alter ab altero conueniri hac actione, vel fami. ercis. si fateantur se esse heredes. Bartolus.

Et si possessor[f] & petitor possideant hereditatē,[g] cum vnusquisq; eorū partē dimidiā hereditatis sibi adserat,[*h] inuicem petere debebunt, vt partes rerum consequantur:[i] aut si controuersiam sibi non faciunt[k] hereditatis, familiæ erciscundæ experiri eos oportebit.

Si coheres meus & extraneus possideant[t] hereditatem pro indiuiso, extraneum tātum conueniam. Bart.

Si ego ex parte me dicam heredem, coheres autē meus possideat[l] hereditatem cum extraneo, cum non plus coheres haberet sua parte: [m] vtrum à solo extraneo, an verò & à coherede deberem petere hereditatem, quæritur. Et Pegasus fertur existimasse, à solo extraneo me petere debere: eumque restituturum quicquid possidet. Et fortasis hoc officio iudicis debeat fieri. Cēterùm ratio[n] facit vt à duobus * petam hereditatem: hoc est & à coherede meo: & ille quoque dirigat actionem aduersus exterum possessorem. Sed Pegasi sententia vtilior est.*

Qui partem possidet pro indiuiso, à coherede & extraneo possidentibus residuam partem petet: vel inter eum & coheredem compensatio fiet. Bartolus.

Item si cum [o] me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem [p] hereditatis possiderem,[q] deinde residuū sextantem velim persequi:[r] qualiter agam videamus. Et Labeo scribit vtique partem dimidiam me petere debere à singulis: [s] sic fieri[t] vt à singulis sextantem consequar: & habebo bessem. quod verum puto. Sed ipse[u] tenebor[x] ad restitutionem sextan

Sed ibi pro indiuiso possidetur res: hic pro diuiso.

k *Non faciunt.* Quia nemo dicit rem quam possidet in solidum pertinere ad se. Vel verius, quia quilibet alium coheredem confitetur. Et not. quòd innuit hic §. (quod est verum: vt C. fami. ercis. l. in familiæ.) quòd cessat fami. ercis. iudiciū vbi de hereditate fit quæstio: quia vnus alterū negat coheredem. & sic est contra infra fami. ercis. l. j. & l. fundus qui dotis nomine. §. si ego. vbi dicit etiam vbi est controuersia, habere locum fam. er. iudicium, ex quo ambo possident. Solu. ibi possessor pro eo quod possidebat, intentabat iudicium fami. ercisc. quod potest, licet coheres negetur: hic vero pro eo quod non possidet nō posse intentare fam. ercis. iudicium innuit. quod verum est.

l *Possideat.* pro indiuiso.

m *Sua parte.* tūc enim quia nō possidet quod sit alterius, conueniri non potest. nec enim medietas mihi pro indiuiso competens est tua: nec tibi competens est mea: puta, vna vocetur b. alia, a. quæ est mea s. a, nō est tua: neque b. mea. At opponitur, constituatur aliquod totum ex a. & b. & illud vocetur c. hoc est mihi & tibi commune: ergo quælibet eius pars, secundum Ioan. non sequitur: vt infra de verbo. signi. littus. §. prædia. Azo.

n *Cēterum ratio.* scilicet prædicta. s. eodem. §. proinde. & §. quinimo. sed mala est, quia hic loquitur cum pro indiuiso possidet hic coheres: ibi cum pro diuiso. Vel verius dic, ratio scilicet stricti iuris: vt hic, & j. fami. ercis. l. item Labeo. in princ. quæ est contra. sed æquitas contradicit: vt hic subiicit, & procedit: vt j. famil. ercisc. Lucius. & s. de inoffic. test. l. filio. j. respon. & l. mater. §. præterea. & C. depositi. l. fi. Vel dic, [b] ratio in genere aliud suadet: sed ratio in specie suadet secundum Pegasum. Accursius.

o *Item si cum.* Dic casum, & duo eramus coheredes, & æqualibus portionib⁹: sed quilibet possidet quatuor vncias: & alius quidā extraneus quatuor. agā ad dimidiā eius quod quilibet eorū tenet. & sic à quolibet eorū habeo duas vncias: & sic habeo vltra quàm debeam: ergo reddam duas vncias coheredi. & ne hic circuitus fiat, dic compensationem fieri.

p *Trientem.* id est hereditarias res pro diuiso, quæ faciunt trientem. Ioan. res enim non dicitur proprie pars hereditatis: vt j. si quis omis. cau. te. l. quanuis non proprie.

q *Possiderem.* & alium coheres meus, & alium extraneus quidam, & omnes pro diuiso.

r *Persequi.* s. à duobus: quorum vnusquisq; trientem possidet, & eorum vnus est mihi coheres. Azo. Sed nunquid pro indiuiso possident? Respon. non, vt dixi. tunc enim nihil à coherede meo peterem: vt s. e. l. §. si ego. Nunquid ergo pro diuiso? Respon. ita. quare ergo sextantem peto a possidente? immo cum pro dimidia sim heres, dimidiam petere deberem. Respon. sextantem peto totius hereditatis, qui continet dimidiā illius trientis: quia in dimidiam me heredem dico: vt s. ea. l. §. j. & illa dimidia sextans dicitur.

s *A singulis.* scilicet sui trientis: quia in dimidiam me heredē dico: vt s. e. l. j. §. j.

t *Sic fieri.* quia non condemnatur nisi in dimidiam eius quod possidet. Io.

u *Ipse.* scilicet ego.

x *Tenebor.* coheredi meo à quo sextantem petij.

* *Summo iure cū vtro que experiri debeo, cū vter q; partem meam possideat.* s. §. *quinimmo.* L. R.

* *scilicet vt perplexitas & ambages (bis enim ageretur ea de re) vitetur.* L. R.

b *No: quòd ratio in specie, vincit rationē in genere. vide quod no. per Dy. in c. 2. de regiur in 6.*

Sidno possideant. f. pro diuiso. secus si pro indiuiso: vt j. ea. l. si ego. & j. eo. sorori j. respon. secundum Azo. tu dic etiam si pro indiuiso possident illi qui conueniuntur, habere locum hunc. §. quia nō potest magis primus petere à primo, quàm à secundo: & secūdus magis à primo quam à secūdo: & ideo am bo petent à primo: & ambo à secūdo. Ar. ad hoc j. de fideiuss. l. generaliter. vbi dicit quòd si vnus conreorum succedat alteri conreo, quòd neutrius obligatio extinguitur: quia non potest apparere quæ magis. Item non ob. sequens §. si ego. quia certus est a quo petere possit. s. ab extraneo, & non coherede qui nil vltra suam partem possidet. Item l. illa, sorori. & pro diuiso & pro indiuiso potest intelligi.

b *Dicant.* & verum sit.

c *Alter.* possessorum.

d *Primi.* scilicet tantùm.

e *Secundi.* scilicet tantùm.

f *Et si possessor.* quilibet in parte possidet, & in parte petit.

g *Hereditatem.* id est res hereditarias, & pro diuiso, puta vnus possidet fundum Seianum, alius Gabinianū. vt infra de exceptione rei iudicatæ. l. si inter. in prin.

h *Adserat.* scilicet cōpetere: & petenti scilicet aduersario ni-
hil. pone ergo quòd possideo rem quæ continet dimidiā: con
uenior a te coherede meo pro parte dimidia rei, & vnam me-
dietatem huius rei meam esse dico, alteram dico nō esse tuā.
tu quoq; omnino idem mihi respondes, cum postea conuenio
te pro dimidia eius quod possides.

i *Consequantur.* s. quilibet dimidiam eius quod possidet aduer
sarius. nam in parte qualibet quilibet habet suam dimidiam.
hic & j. qui. mo. pi. vel hypo. sol. si consenserit. §. fi. & j. de vsu-
fru. si mihi & tibi. & j. eod. §. item si cum. & infra de coniun-
ctis cum eman. li. l. j. §. filio. Sed contra j. pro so. l. si Titius cū
quo. in fin. Sol. ibi. in pecunia speciale. Item contra infra de
rei vin. l. si ex equis. alias incipit Pomponius libro 36. probat,
ff. ex. & j. proxi. §. vbi tantum vnam partem actor prosequitur.

a *Compensatio.* sed quomodo fit cõpensatio, cũ hinc inde corpus non quantitas debeatur: vt C. de compen. l. fi? Respon. fit vtraq; parte volẽte expresse, vel etiã tacite: vt quia dicit quihbet, quòd nõ alias restituet nisi & sibi restituam. nam tacite videmur cõpensare. Vel dic quia id quod hinc inde debetur, est indiuisibile, & quasi in genere debitum, fiat compensatio. & pro hoc. j. de lega. ij. l. vnum ex familia. §. fi de Falcidia. & l. imperator. §. fi centum.

b *Indulget.* sic est etiã in rei vindi. vt j. de rei vindi. l. iij. & l. quæ de tota. § j. & j. communi diui. l. & si nõ. §. j. Acc.

† *Iste. §. est not. secundũ Bal. & adde secundum eundem quod no. in l. quæ de tota. §. 1. j. de rei. vin. & in l. 1. §. si quis argentũ. j. depos.*

c *Vtputa.* pone casum secundum Azo. in successione collateraliũ, puta fratris: in qua olim fiebat diuisio in capita: vt j. de su. & legit here. post consanguineos. §. hereditas. Item vbi nullus fratrum supereſt: vt instit. de legi. agna. succes. §. ceterum. versi. nos vero. in fin. at in successione ascendentium etiam olim in stirpes diuidebatur: vt instit. de here. ab intest. §. cũ filius. versicu. & quia placuit. hodie vero in collateralibus idem: vt in auth. de here. ab intest. §. fi ergo defunctus. colla. ix. Azo. Dic ergo, defuncti fratris scilicet, præmortui. fuerant enim quatuor fratres: tres prius decesserunt: vnus relicto filio nato: alij duo relictis vxoribus prægnantibus: nunc vltimo decesse alius sine filio: ad cuius hereditatem filius fratris & ventres vxorum aliorum vocantur. Alij vt Io. ponunt casum quòd tractatur hereditate aui. & secundum hoc corrigitur per Iusti. vt instit. de hered. quæ ab intesta. defec. §. cum filius. versi. & quia placuit.

d *Hereditatis.* s. aui secundũ Io. vel fratris: vt dixi ponendo casum secundũ Azo. Sed nonne quartã partẽ hic nepos interim petere debet: si esset vnus venter: vel septimam, quando duo ventres secundũ casum Io. vt j. e. antiqui? Respon. potest dici aliud in filiis: vt ibi. aliud in nepotibus, vt hic. Vel melius idẽ est: sed ideo dicitur incerta, quia nescit quam in eodem iudicio consequatur. vel quia euentus iudicij est incertus: vt j. de pec. l. quod debetur. vel quia forte interim pariet, & scietur veritas: vt j. e. l. & si pauciores. vel dic, petit quartã cum adiectione incertæ partis. i. vt si quid sibi plus obtigerit, illud habeat: vt ar. j. e. l. & si pauciores.

e *Incertum est.* apud homines, cum vsq; ad vij. nasci possunt: sed apud Deum est certum: vt hic, & j. de sol. si pater. & j. e. l. antiqui. & s. de iudi. l. sed & si. §. si pater.

f *Vindicationem.* i. hereditatis petitionem. hodie vindicaret dimidiam vel tertiam, quia non in capita, sed in stirpes huiusmodi hereditas diuiditur: vt in aut. de here. ab inte. §. si igitur col. ix. ADDITIO. Intellige istam glos. in successio. fratris, vt pariter succedat alter frater, & plures filij alterius fratris: vt in d. §. si igitur. sed vltra fratres & fratrum filios fit successio in capita, non in stirpes: quia plures nati ex vno, loco plurium habentur, licet succedant cum vno nato ex alio secundum Pau. de Cast.

g *Non audenter* id est non fronte. Accursius.

SI *ex pluribus.*] CASVS. Titius te & me heredes instituit: adui. tu volebas deliberare, an totam here. posim petere? Dicitur quòd non, sed meam partem tantum, quæ mihi competeret si statim adiisses: si repudiasses, totum accrescit mihi: A vnde totum petere potero. Viuianus.

h *Deliberent.* i. non adierint scilicet adhuc. Accursius.

i *Non adeuntibus.* id est repudiantibus, vel tempore excluſis: vt hic. & C. quando non pe. partes. l. j. & s. de inoffic. testa. l. si proponas. §. fi.

k *Ad eos.* vt quia non erat aliquis substitutus. Et no. hic arg. ad quæstionẽ qua quæritur, si instituo duos heredes, vnũ purè, alterum sub conditione: quòd pure institut. suã partem tãtum habeat interim. & hoc dicit Io. vt hic, & j. de condi. & de. l. hęc scriptura. §. fi. & l. si separatim. & C. de ca. tol. §. vbi autẽ & j. de sol. l. ex parte. & j. de le. j. l. plane. j. §. si coniunctim. Pis. dixit cõtrarium & Azo. scilicet interim in solidũ eum heredem: vt ar. j. de assig. lib. l. sub conditione. & j. de vsufru. accre. l. idẽ est. §. si mihi. & j. ad Treb. l. j. §. sed & quotiens. quæ sunt arg. contra. huic. l. Tu autẽ potes distinguere secũdum H. an dixit testator, Titium heredẽ instituo: & si venerit ex Asia nauis, tunc etiã Seium cum eo instituo: & tũc teneat sententia Pis. vt arg. j. de adqui. here. l. si solus. an dicat, Titiũ in dimidiam instituo: & si nauis ex Asia venerit, Seium instituo in aliã dimidiam. & tunc procedat sententia Io. vt C. de cad. tollen. §. vbi autem. Accursius.

ANtiqui.] CASVS. Lex ista loquitur de quadam prouisione qua antiqui prouiderunt filio qui adhuc erat in ventre, si & alij agnati vel cognati vlteriores superstites fuerunt: quia omnes expectabant donec ille natus foret, & hoc in prima. Si vero omnes in eodem gradu fuerunt, & nasceretur ille qui erat expectandus, vt videretur quid in vtero esset, quia dubium erat quot nascerentur: & hoc propter diuersas fabulas: quia quidam dicebant quòd viderãt vnam mulierem parere. vij. aliam. v. Vnde antiqui mediocrem viam elegerunt: & considerauerunt quod sæpius contingit, & frequenter contingit tres parere. vnde statuerunt vt hereditas in iij. partes diuideretur: vt superstes quartam habeat partem, aliæ tres reseruarentur ventri: & si pauciores nascerentur, pro rata accrescat iam nato. Viuianus.

l *Possit.* vt infra de adqui. here. cum quidam. §. j. & infra vnde cog. l. j. §. fi quis proximior. & j. de verb. sig. l. quod dicimus. & s. de sta. ho. l. qui in vtero. & infra de suis & legi. l. intestato. §. principem. versi. vtique. Accursius.

m *Quæsierunt.* no. quòd rationabiliter debet quis dubitare.

n *Nam.* pro quia.

o *Quaternos.* id est viginti in quinque vicibus.

p *Peloponensi.* pro Peloponesi. i. in Peloponeso: sicut dicitur vigensimus pro vigesimus. Accursius legisse videtur Penelopen, quod est nomen mulieris.

q *Septenos.* repete, tradidere auctores.

r *Tregemmos.* id est tres tantum: vt dicunt: vt infra de rebus du. vtrum ita. Azo. Vel dic quod sex erant, & omnes senatores. & hoc si habet scilicet cunctos. si habes cinctos, idem est. q. d. habebant cingulum, id est dignitatem: & omnes vocabantur Horatij.

s *Cinctos.* id est expeditos seu succinctos. aliàs cunctos.

t *Horatios.* aliàs oratores.

u *Mulierem.* scilicet Serapiam: vt j. de rebus du. vtrũ ita, & ad hoc

tis ex triente quẽ possidebã. & ideo officio iudicis inuicem compensatio[a] erit admittenda eius quod possideo, si fortè coheredes sint à quibus hereditatem peto.

Propter numerum nascendorum ex ventre, admittitur petitio partis incertæ. Bart.

Interdum † prætor incertæ partis hereditatis petitionem indulget[b] idoneis causis interuenientibus: vtputa[c] est defuncti fratris filius, sunt & vxores defunctorũ fratrum prægnãtes. quam partẽ fratris filius hereditatis[d] vindicet, incertum est, quia quot edãtur fratrum defuncti filij, incertum est.[e] Aequissimũ igitur est incertæ partis vindicationem[f] fieri concedi. Non audenter[g] itaque dicitur, vbicunq; meritò quis incertus est quã partem vindicet, debere ei incertę partis vindicationem concedi.

Qui sperator admitti ad partem, facit partem. Bartolus.

II. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

SI ex pluribus ad quos eadẽ hereditas pertinet, quidam adierint, quidã adhuc deliberent[h] [placuit] eos qui adierint, si petant hereditatẽ, non maiorem partem petere debere, quam habituri essent ceteris adeuntibus. nec eis proderit si ceteri non adierint. Non adeuntibus[i] autem cæteris, poterunt tunc partes eorum petere: si modò ad eos[k] pertinerent.

Postumus nasciturus ex ventre, impedit sequentes in gradu: eos autem qui eiusdem gradus sunt statuitur admitti: vt si tres nasciturus essent, auferetur vel concedetur alteri secundum quod casus occurrit. Bart.

III. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium.

ANtiqui libero vẽtri ita prospexerũt, vt in tẽpus nascẽdi omnia ei iura integra reseruarẽt: sicut apparet in iure hereditariũ, in quib[o] qui post eum gradũ sunt adgnationis, quo est id quod in vtero est, nõ admittuntur dũ incertum est an nasci possit.[l] Vbi autẽ eodẽ gradu sunt cæteri quo & vẽter: tunc quæ portio in suspẽso esse debeat, quæsierũt.[m] ideo quia nõ poterant scire quot nasci possũt: ideo, nã[n] * multa de huiusmodi re tam varia & incredibilia credũtur, * vt fabulis adnumerẽtur. Nam traditũ est * & quatuor pariter puellas à matre familias natas esse. Alioquin tradidere nõ leues auctores quinquies quaternos[o] † enixã Peloponẽsi: * [p] multas Aegypti vno vtero septenos.[q] Sed & tregeminos[r] * senatores cinctos[s] vidimus Horatios[t]. Sed & Lælius scribit se vidisse in palatio mulierẽ[u] liberã

813

hoc supra de iudi. sed & si §. fina. & ſ. eo. l. j. in fine. & infra de solut. si pater.

a *Eodem tempore.* non eodē impetu, sed successiue: vt ſ. de sta. ho. l. Aretusa. Et sic no. fieri eodē tempore, quod successiue fit, vel statim: vt infra si cer. peta. l. lecta. §. dicebam. in glo.

b *Quadragensimū.* Hic est ar. cōtra quosdam phyticos, qui dicunt quōd ex quo mulier concepit nō potest ite rum concipere antequam pariat, nam hūc postea natū concepit postquam alios concepe rat. & pro hoc infra de adqui. here. cū quidam. §. suum heredē. versic. quōd si vnum.

c *Moderatem.* sic ergo media via eligitur: vt institut. qui manu. non pot. §. eadem. Sed arg. contra. ſ. de negotio. l. Nesennius. in fi. Item no. quōd subijcit quōd ea quæ raro fiunt, non curant iurisconsulti: vt hic, & supra de leg. & senatusconsult. l. ex his. & l. nam ad ea. & in authē. vt sine prohi. ma. debit. & cre. §. quia vero. colla. vij.

d *Adſignauerint.* imò incertam. vt supra eo. l. j. in fin. quæ est contra. Solu. vt ibi. Item hęc sunt vera ab intestato, & ex testamento: vt infra de adquir. here. cum quidam. §. quōd dicitur. versic. & non solū. ex testamento autem si postumus est institutus vel exheredatus: alioquin si est præteritus, ille qui heres scriptus est, ex testamento adire non potest: ideo quia dubitatur de viribus testamēti, id est an valiturum sit irreuocabiliter: vt infra de adquir. her. sed & si de sua, §. cur autem. & l. cum falsum. & l. cum quidam. §. j. & l. ventre. quibus legibus dicitur quōd qui incertus est de testamento an valeat, adire non potest. Sed qualiter exheredato postumo adit institutus, vt modo dixi, cum & ibi fit dubium an per querelā expugnetur? Respon. in inofficioso test. aliud est quām hic: cū hic quando est præteritus postumus, ab initio vere nullum fuit testamentum: inofficiosum vero testamentum ab initio tenet: licet irritetur, & fingatur non valuisse: vt ſ. de inof. test. l. eum qui. & diximus in l. qui de inofficioso. eod. titu. de inoffi. testa. §. j. sed certe & in postumo pretērito valet: sed postea rumpitur: vt insti. de exhere. l. j. §. ij. sed ibi fine facto hominis.

e *Non ex parte.* immo videtur, vt ita veritas inſpiciatur, vt infra eod. illud. quæ est contra. Solu. hic vnus erat in vtero: ibi nullus. nec est eadem ratio totius ad partem. vel quo ad scientiam nostram est heres pro quarta, vt hic: sed quo ad veritatem, est prout res est. Et hoc modo etiam soluitur aliud contrarium infra de adquiren. here. l. cum quidam. §. suum heredem. versic. quod si vnum. vbi dicit, si vnus est in ventre, natum pro dimidia heredem esse: inspecto quōd sic se res habet, non in scientia nostra: vt arg. supra de iudi. l. sed & si. §. fina. Vel dic quōd ibi recitatur opinio Sexti Pompo. quæ reprobatur hic.

f *Illud. Existimetur.* à multis: quia ipsa hoc dicat: vel obstetrices: vt infra de adquiren. here. cum quidam. §. quod dicitur si putetur.

g *Filium.* qui suus heres est: non sic in emancipato vel alio extraneo agnato. vel cognato: scilicet quia ipsi adire vel adquirere non possunt, nisi putent non prægnantem: & ita est verum: vt infra de adquir. hered. l. cum quidam. §. quōd dicitur si putetur. versicu. quid ergo. & l. ventre. & hoc intelligo nullo facto testamento, in quo emancipatus & is qui putatur esse in vtero, sit institutus. alioquin emancipatus sicut extraneus interim est heres ex asse: vt hac l. ij. respon. Suus enim etiam nullo facto testamento interim est heres: vt hic & infra de acquir. here. cum quidam. §. suum. vnde ad suum transmittit heredem decedens: vt C. de cad. tol. §. in nouissimo. & infra de adquiren. here. l. ventre. Et not. quōd hæc tria sunt necessaria, vt proximus à postumo succedat: scilicet quōd communis sit opinio: & quōd sua: & quōd sit verum. Itē quōd sit testatus. quod dic vt infra. e. l. cum quidam. §. & non solum.

h *Ex asse.* immo in quarta: vt supra eod. l. antequi. in fine. Solue vt ibi.

i *Postumi.* qui futuri sperantur, sed nō sunt: & hoc cum extraneus est ex certa parte institutus. si autem ex incerta, tunc idem est. & hoc subiicit, quōd si forte &c.

k *Non posſit.* Lucius Titius.

l *Atque.* id est sicut is qui.

m *Nescit.* credēs se institutū in minori portione quām sit.

n *Nescit.* ex prædicta causa, quia nescit quot nasciturī sint, & nullo nato totū habebit: vt infra de lega. ſ. duobus. §. fin. Sed videtur quōd hic adire nō possit: vt infra de adquir. here. l. ex semisse. quæ est contra. Solu. illud de rigore: hoc de equitate. & ideo hic dicit vtilius &c. Vel verius, cum ibi de certa portione esset scriptus, vix potuit esse quin dubitaret de portione sua, quin etiam de viribus testamenti dubitaret: vnde siue adiit, siue petiit bo. poſſ. ex minore parte quām esset institutus, nihil agit: hic autem probabiliter ignorauit. Alij distinguunt inter errantem, vt ibi: & dubitantem, vt hic, vel vt ibi. Accurſius.

o *Cetera.* quæ sunt hæc? Respō. quōd sciat purè vel sub conditione fuerit institutus, & conditionē extitisse sub qua fuit institutus: vt infra de acquir. here. ſ. quis extraneus. §. sciendum. & l. heres institutus. §. j. & hoc si est facti, non iuris: vt ĵ. de condi. & demon. l. multum. Item debet scire testatorem defunctum: vt infra de adqui. here. l. heres institutus. in princip. Item conditionem testatoris, licet non suam: vt d. l. heres institutus. in fi. & l. quōd si dubitet. & l. sed & si de sua. & l. is ad quem. Item quōd testamentum valeat: vt infra de adqui. here. l. ū is ad quem. in fin. & l. cum falsum. Item quōd mortuus sit testatus, vel intestatus: vt d. l. ſ. is ad quem. §. nam vt quis. ibi, iusto. Accurſius.

Sororī.} Casvs. Mulier decessit quatuor relictis heredibus: & erat prægnās: partus viuus natus est, & erat filia. æqualiter succedere debet cum filiis: & quilibet conferat quintam partē suæ portionis: & sic habet quartā quilibet: & ponas hereditatem distributam in xx. vncias, siue in xl. Viuianus.

p *Sorori.* scilicet natæ, cum fuisset tempore mortis in vtero: vt C. de inoffi. testa. l. si mater. Vel dic exheredatæ à patre. & querela inofficiosi testamenti agenti.

q *Placuit.* scilicet sapientibus: vt d. l. si mater. C. de inoffic. testa. Accurſius.

r *Quæ.* scilicet quinta portio.

s *Pertinuit.* id est pertinere credebatur secundum primum casum. Vel dic pertinuit, pro vero quando egit querela hæc soror.

t *Conferant.* vel per condictionem ex lege: quia præsumatur instituta per l. prædictam, si mater. vel per hered. peti. perlata querela.

u *Iuſti fiūt.* ab heredibus institutis à liberto, vt circa funus: vt

quæ ab Alexandria perducta est vt Hadriano ostēderetur cum quinque liberis: ex quibus quatuor eodem tēpore [a] enixa, inquit, dicebatur: quintum post diem quadragensimum. [b] Quid est ergo? prudētissimè iuris auctores medietatē [c] quandā secuti sunt: vt quod fieri non rarum admodum potest, intuerentur: id est, quia fieri poterat vt tre gemini* nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignauerint. [d] τὸ γὰρ ἥμισυ ἢ οὐδὲν (vt ait Theophrastus) πάσχουσιν οἱ νομοθέται. † Ideoque & si vnum paritura sit: non ex parte [e] dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

IIII. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

ET si pauciores fuerint nati, residuum ei pro rata adcrescere: si plures quā tres, decrescere de ea parte ex quā heres factus est.

Incertitudo nascturorum non impedit coheredem adire: licet quæ portio competat sibi, sit incertum. Bartolus.

V. PAVLVS libro septimodecimo ad Plautium.

ILLud sciendum est, si mulier prægnans non sit, existimetur [f] autem prægnans esse, interim filium [g] heredē esse ex asse: [h] quanquam ignoret se ex asse heredem esse. Idem est in extraneo si ex certa portione heres institutus sit: ex reliqua postumi [i]. Quōd si forte ita institutio facta est: *Quotcunque mihi nati erunt, & Lucius Titius, pro virilibus portionibus heredes mihi sunto*: habebit hæsitationem nunquid adire non possit, [k] atque [l] qui in testamento portionem suam nescit. [m] Sed vtilius esse posse eum adire qui nescit [n] portionem, si cetera [o] quæ oportet eum scire non ignoret.

Qui ex postfacto apparet esse heres, à quolibet herede auocat pro rata, & sumptus pro rata sustinet. Bartolus.

VI. VLPIANVS libro sexto Opinionum.

SOrori [p] quam coheredem fratribus quatuor in bonis matris esse placuit, [q] quinta portio pro portionibus quæ [r] ad eos pertinuit [s] cedet: ita vt singuli in quarta quam ante hac habere credebantur, non amplius ei quintam conferant. [t] Sumptus qui propter onera totius hereditatis iusti fiunt, [u] ei qui patroni iure portionem

infra de relig.l.funeris impensam.& facit supra tit.j.l.heres.

a *Euicerit.* per contra tabulas.olim dimidiam:hodie tertiam: vt instit.de suc.li.§.j.& §.nostra autem,Accursius.

b *Non possumus. Consequimur.* hoc scilicet vt à cõmunione &c.vt j.famil.ercis.l.j. Sic & econtra quædam per here.peti. consequimur.

*quæ non possumus consequi per iudiciũ famil. ercisc. vt infra famil. ercisc. l. fundus qui.in fi.

c *Iudicis.* cognoscẽtis in hereditatis peti.

d *Pro indiuiso.* & sic ferret incertam sententiam, cum non possit ferre certam: vt institutio.de actio.§. curare.vnde& si aliqua res negetur hereditaria, simpliciter pronũtiabit esse restituendum quicquid ex hereditate illa sit penes possessorem. sic & aliàs fert incertam sententiam in causa noxali: vt institu.de offic.iudic.in prin. Item & in alternatiua obligatione.Itẽ & quando pronunciatur legatum deberi deducta Falcidia:vt j. communi diui. l. & si non.§.j.

*Condemnge l.quidam. de reb. cre. Duar.

e *Permittendum. Prohibet.* scilicet ius sed certè imò sic vt infra de vsu.l. tutor.§. Lucius.quæ est contra Sol.hic de residuo negabat,ibi in totum cõfitebatur. sic infra si certum, petatur.l.quidam. Item hoc quando est res diuisibiles, vt erat hereditas hic. si indiuisibilis,tunc in totum debet defendere:vt arg.supra si ex noxa. causa. l. si cum vno.

f *Controuersiam.* Nota quòd reus facit controuersiam.sic infra e. l.fin.in fin.

* apparuerat.

Vm multi. } Casvs. Quidam me & alios instituit heredes: antequam adiui,in Asiam profectus sum:vbi decessi, & procuratorem reliqui domi.procurator credens me viuere, res heredi. administrauit, & quasdam vendidit.ego instituo procuratorem meum cũ quodam alio. qualiter pecunia ex rebus hered. redacta à procuratore meo & coherede eius peti debeat:quæritur.Et respon.quòd si tota apud procura.constituta sit,in solidum conuenitur.sed si dimidia apud coheredem sit:ille tenetur pro ea parte.Viuianus.

g *Instituti essent.* à Titio pone.

h *Erat.* id est putabatur esse,cum iam decessisset.Azo.

i *Procurator.* quem domi reliquerat.

k *Abstulerat.* id est acceperat.sic ſ.ti.j.l.postquam in fi.

l *Antea decessisse.* vel dic antequam fieret testamentũ : & sic est pro nõ scripta.vel ante mortẽ testatoris: & sic quasi caduca.vel antequam agnoscęret,& sic caduca: vt C.de cad.tol.§. & cum triplici. & hac ratione non transmittit secundum ius nouum,sed olim ad fiscum. Item per procuratorem etiam si

*per procuratorem. viueret,adire non poterat:vt infra de adqui.here.l.Paulus.*ni si in casu:vt supra de offi.procu.Cæ.l.j.secus in bo.pos.vt infra de bo.pos.l.iij.§.adquirere.

m *Pecunia ex hereditate.* id est ex parte hereditatis accepta, id est qua actione alij heredes possint petere. Dubitatur autem ideo quia cum procurator prius alieno nomine possediſſet, & ideo hereditatis petitio. non tenebatur: vt supra titu.j.l. etiam.§.si quis absentis. videbatur quòd non posset causam possessionis mutare:vt C.de adquiren pos.l.cum nemo.quod remouet hic,& d.l.supra tit.j.l.etiam.§.si quis absentis, in fin.

euicerit, a pro rata computentur.

Per hanc actionem consequitur quis partem pro indiuiso,quæ per iudiciũ fam.erciſc. diuiditur.Bartolus.

VII. Ivlianvs libro octauo Digestorum.

NOn possumus cõsequi per hereditatis petitionẽ id quod familiæ erciscundæ iudicio consequimur, b vt à communione discedamus : cum ad officium iudicis c nihil amplius pertineat, quàm vt partem hereditatis pro indiuiso d restitui mihi iubeat.

Potest quis pro parte cedere,& pro parte contendere.Bartolus.

VIII. Idem libro quadragensimo octauo Digestorum.

PErmittendum* erit possessori hereditatis partẽ quidem hereditatis defendere,parte verò cedere. Nec enim prohibet e aliquem totam hereditatem possidere, & partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controuersiam f non facere.

Qui vt procurator alterius administrat, petitione hereditatis non tenetur : nisi illius heres extiterit in totum,vel in partem. Bartolus.

IX. Pavlvs libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

CVm multi heredes instituti g essent,ex his vnus in Asia erat : h eius procurator i venditionem fecit : & pecuniam pro parte eius abstulerat:k postea apparuerit* eum qui in Asia erat, antea

A §.& l. si & rem. & quod dicit quòd nemo potest mutare &c. verum est ad sui vtilitatem, & nulla extrinsecus causa accedente. causa autem extrinsecus accedente, non tam mutatur quàm mutatur ei,vt j.de vsuca. non solum. §. quod vulgo. vt hic,& j.l.proxi.

deceſsisse l instituto ex parte dimidia herede procuratore suo, & ex parte alio. quæsitum est,quemadmodum pecunia m ex hereditate petenda esset. Responsum est,ab eo qui procurator eius fuisset,totam hereditatẽ, n quia ex hereditate ea pecunia fuisset quæ ad procuratorem ex venditione peruenisset, petere o eos oportere: & nihilo minus partem dimidiam p hereditatis à coheredibus eius. Ita fore,q siue omnis ea pecunia penes eum qui procurator fuisset,resideret, vt omnem per iudicem ab eodem recuperarent : siue is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte, & ex dimidia coheredes eius condemnarent.r

B

Qui negotia hereditatis absentis nomine gerit, ab his ad quos negotium in veritate pertinet poterit conuenire actione negotiorum gestorum,& petitione hereditatis, si se heredem contendat.Bart.

C

X. Papinianvs libro sexto Quæstionum.

CVm heredis ex parte instituti filius,qui patrem suum ignorabat s viuo testatore decessisse, partem hereditatis nomine patris vt absentis administrauerit, t & pecunias distractis reb' acceperit: hereditas ab eo peti non potest: u quia neq; pro herede, neque pro possessore pretia possidet, x sed vt filius patris

D

n *Totam hereditatem.* id est totam pecuniam hereditatis peti. si tamen se contendat heredem,vel pro possessore possideat: vt j.l. proxi. & potes hic discere quæ dixisti.§. ult. l.j. §.j. & hoc quando nil contulit coheredi. Si autem contulit, subiicit quid iuris sit.

o *Eos petere.* coheredes absentis : vt infra l.proxi.

p *Dimidiam.* in alio casu : vt statim dicit scilicet cum procurator suo coheredi contulit dimidiam pecuniæ.

q *Ita fore.* repetitur trunq; casum, & quando tota erat penes procuratorem, & quando partem contulerat coheredi.

r *Condemnarent.* i.condemnari facerent. sic j.de admi.tut.l.ij.

Vm heredis. } Casvs. Habui filiũ, & domi reliqui, & profectus sum,& decessi. Titius in ciuitate existens,ignorans me defunctum, instituit me heredem cum alius filius meus tanquam procu. meus res her. administrauit distrahendo.qua act. coheredes mei illam partẽ possint exigere quæritur. Et respon.quòd pe.he.nisi in eo quòd filius non hereditario nomine sed patris tamen nomine res her. administrauit:quare neg.gest. ac. tenebitur patri suo coheredibus.& hoc in prima.Sed quid si illum filiũ exheredauit, & alios filios instituit heredes aut extraneos:nunquid filij isti habebunt neg.gest.act.contra eũ administratorem? dicitur quòd non:quia nullo modo erat eorum negotiator:cum res non essent paternæ,& patri adquitæ.Tertio probat per ſimile:& videtur quòd tenetur ne.gest. act.quia si exigam nomine tuo,te.ſ.ratum habente, oritur ne gest.gest.ergo hic: quod verum est si dominus ratum habeat. Quarto pone quòd illum filium instituit: vnde veniunt coheredes mei, & eum conueniunt: & ipse dicit pecuniam mihi fuisse adquisitam, asserens me vixisse illo tempore quo conditum fuit testa.dubitabatur an hoc dicere posset. videbatur quòd non: quia sic videtur mutasse sibi causam possessionis sed quia video quòd aliquis gesserit negotia her.male,& sic factus est debitor hered. si quidem postea gerat se pro herede poterit hoc facere:& conuenietur pet.her.nec videbitur sibi mutare causam possessionis: vnde idem in casu superiori erat dicendum:vt scilicet pet.here.conueniatur: nec videtur causam pos.mutasse.

s *Ignorabat.* in quo casu in causam caduci est pars illa.at in l. §.proxi.loquitur etiam in pro non scripto:& in hoc differunt hæ duæ leges secundum quosdam.

t *Administrauerit.* sine mandato.nam si pater mandasset, adire videretur.

u *Non potest.* per coheredes patris,quibus accreuit.

x *Possidet.* dum se patris heredẽ non cõtendit:quia forte exheredatus est,videtur ergo scire de morte patris. Sed respon. forte dixit.vnde dic qđ ignorat:aliàs p possessore possidet.

negotium curauit.] Negotiorum autem gestorum actio ceteris coheredibus[a] ad quos portio defuncti pertinet,[b] dabitur[c]. Illud enim vtique non est metuendum, ne etiã patris à quo fortè exheredatus est,[d] teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit, cum id quod administrauit, nõ fuerit paternæ hereditatis. Nam & si negotiorum gestorum actio sit[f] ei cuius nomine[g] perceptũ est: ei cuius nomine,[h] restitui[i] æquum est. Sed in proposito[k] neq; patris[l] negotia fuerunt, qui[m] esse desierat:[n] neque paternę successionis, quę fuerunt[o] alterius hereditatis. Quòd si filius iste patri suo heres extitit, & mouet controuersiam, quòd pater eius postquam heres extitit, mortem obierit: ille tractatus[p] incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare videatur.[q] Quoniam tamen[r] qui negotia hereditaria gessit, & debitor esse cœpit,[s] postea faciens controuersiam hereditatis, vt iuris possessor conuenitur: [t] idem etiam in hoc filio[u] respondendum erit.

DE POSSESSORIA hereditatis petitione.

TITVLVS V.

Bonorum possessori de iure prætorio competit hæc actio: in qua tantum venit quantum in petitione hereditatis ciuilis. Bart.

1. VLPIANVS libro quintodecimo ad Edictum.

ORdinariũ fuit, post ciuiles actiones heredi b proposita, rationem habere prętorem etiam eorũ quos ipse velut[x] heredes facit, hoc est, eorum quibus bonorum possessio data est.[y]

11. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

PEr quam[z] hereditatis petitionem tantundem cõsequitur bonorũ possessor, quantum superioribus ciuilibus actionibus heres[a] consequi potest.

DE FIDEICOMMISSARIA hereditatis petitione.

TITVLVS VI.

Fideicommissario vniuersali, cui est hereditas restituta verbo: competit hæc actio in qua veniunt omnia quæ in petitione hereditatis ciuilis. Bartolus.

1. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

EX ordine occurrit actio quæ proponitur[b] his quibus restituta est hereditas.[c] Nam quisquis suscepit † restitutam hereditatem ex senatusconsulto[d] ex quo actiones transeũt, fideicommissaria hereditatis petitione vti poterit.[e]

11. PAVLVS libro vicensimo ad Edictum.

QVæ actio[f] eadem recipit, quæ hereditatis petitio ciuilis.[g]

Hæc actio competit fideicommissario, & eius heredi, bonorúmve possessori: & non datur contra verũ heredem, sed contra alios, & eorum heredes. Bart.

---

a *Coheredibus.* scilicet patris.
b *Pertinet.* scilicet iure accrescendi.
c *Dabitur.* vel quia coheredum patris ipsa re gestum est negotium: licet patris putauerit: vt supra de nego. gest. l. item si cum putaui. in fi. & l. si pupilli. §. item quæritur. ver. si. idem ait. & §. quid ergo. vel quia hereditaria negotia gesta sunt: vt §. de nego. gest. siue hereditaria. Sed nonne tempore harum legũ hæc quasi caduca ad fiscũ pertinebant: vt supra titu. j. item veniunt. §. cum antequam? quomodo ergo datur actio coheredibus? Respon. hic de nouo iure fit mentio: quod est C. de cadu. tol. §. pro secundo. & §. in nouissimo. Vel dic quòd loquatur de eo caduco quod habebatur pro non scripto: quod etiam ad fiscum iure veteri non deferebatur: vt C. de cadu. tol. §. in primo.
d *Exheredatus est.* idẽ & si sit institutus: vt dicetur. j. proxi. §.
e *Etsi.* id est quamuis. Accursius.
f *Actio sit.* id est esse solet ratihabitione sequente: vt supra de nego. gest. si pupilli. §. item quæritur. versic. idem ait. & sic suum est negotium ratihabitione.
g *Nomine.* id est nomine patris, non coheredum suorum: vnde ipsi ratum habere non possunt: vt d. l. si pupilli. §. sed si ego. Accursius.
h *Nomine.* repete, perceptum est.
i *Restitui.* scilicet coheredibus patris: cum pater ratum non habuit, neque per consequens heredes eius possunt habere ratũ: vt infra de bon. pos. l. iij. §. adquirere. vel quia non est eorum nomine gestum: vel quia hereditas non transmittitur ad heredes: vt C. de cad. tol. §. in nouissimo. Vel quia ratum debet haberi intra tempus quo possit adiri: vt infra rem ra. habe. l. penul. Azo. Petitione autem hereditatis tũc tenetur, quando sciret patrem non aditurum: vt & aliàs. §. tit. j. l. etiam. §. si quis absentis.
k *In proposito.* scilicet casu.
l *Neque patris.* scilicet prima facie.
m *Qui.* scilicet pater.
n *Desierat.* scilicet morte.
o *Quæ fuerunt.* quæ scilicet negotia.
p *Ille tractatus.* id est quæstio. nam tractatus apud dialecticos est illa quæstio qua quicquid pro vero ponitur, falsum reperitur: vt j. ad l. Fal. l. qui quadringenta. apud Isidorum dicitur tractatus multiplex expositio.
q *Videatur.* quod iure prohibitum est: vt C. de acquir. pos. l. cum nemo. Sed tamen hoc non videtur, triplici ratione. Prima: quia ille dicitur sibi mutare, qui prius possidebat ciuiliter & naturaliter: vel naturaliter tantum. at iste ante nullo modo possidebat. Secunda, quia ille dicitur sibi mutare, quia nulla superueniente iusta causa dicit se possidere ex alia causa: & vult sibi mutare causam possess. at iste iusta de causa & iusta opinione postea interueniente dicit se possidere: vt infra de adqui. pos. qui bona. §. quod scriptum. & l. iij. §. illud. & pro herede. l. ij. §. quod vulgo. & de vsucap. non solum. §. quod vulff. Vetus.

A go. Tertia, quia iste non incipit habere aliquem titulum. nam & titulus dicitur caus. pos. sed incipit habere qualitatem possidendi.
r *Quoniam tamen.* inducit simile, per quod soluit quæstionem præmissam.
s *Cœpit.* ex alia causa, quàm ex pretiis rerum venditarum.
t *Conuenitur.* scilicet petitione hereditatis: vt diximus supra titu. j. l. etiam. §. fin. & l. sequen. & l. quòd si in diem. §. non solum.
u *Filio.* qui debet pretia.

DE POSSESSORIA *hereditatis petitione.*

Si habes rubricam sic: de possessoria hereditatis petitione: melius dixisset, de bonorũ possessoria hereditatis petitione.

x *Ordinariũ.* Velut. nec enim heredes veri sunt, sed quasi: vt institu. de bo. pos. §. quos autem. & infra de regulis iu. l. prætor. Sed oppo. quia superiores videntur prætoriæ, non ciuiles: vt supra titu. j. l. j. in principio. quæ est contra. Sed approbando ibi dicit, vt dicimus ibidem. Item quę sunt prætoriæ istæ superiores? nam tantùm est vna, scilicet peti. hered. Respon. verum est in genere: sed tamen alia est mihi, & † *susceperit.* alia quæ tibi competit: & sic plures, sicuti certi condictio ex mutuo, vna est in genere: alia est tamen quæ mihi, alia quæ tibi datur.
y *Data est.* à prætore viuo hoc ideo, quia est bo. pos. quæ est edictalis: & alia decretalis, quæ datur à prętore viuo: de qua hic dicit. Sed hodie non est decretalis: vt C. qui admit. ad bo. pos. l. fi.
z *Per quam.* scilicet vtilem peti. here. prætoriam.
a *Heres.* vt infra de bo posses. l. ij. Hic quæritur, an actiones quas intendit bo. po. iure hereditario, vt puta ex empto & similes, dicãtur prætoriæ: an ciuiles. Et nego esse prætorias. magis enim spectanda est origo, id est ius ciuile à quo fuerũt inductæ, quã prætoriũ: quod eas velut palmites & propagines ad alias qualdã personas deriuauit, & traxit: arg. C. de his qui ve. æta. impe. l. fina. & infra de ver. obli. l. in illa. arg. contra infra de noxa. l. electio. §. item si ex. Sed ibi prætoria & ciuilis dici potest: vt infra eo. tit. de noxa. l. si plurium. *Actiones bo. pos. competentes an sint prætoriæ, vel ciuiles.*

DE FIDEICOMMISSARIA HEREDITATIS *petitione.*

b EX ordine. *Proponitur.* id est datur.
c *Hereditas.* verbo. alias si re, & postea desinat possidere, rei vind. habet. quod enim facit hereditatis aditio, vt tunc demum competat hereditatis petitio: hoc verbalis restitutio, vt habeat locum fideicommissaria: vt arg. infra ad Trebellia. l. restituta. j. respon. & l. facta. in prin. *Restitutio verbalis tãtum facit quantum hereditatis aditio.*
d *Senatusconsulto.* scilicet Trebelliano.
e *Poterit.* contra possessores. Accursius.
f QVæ *actio.* scilicet vtilis.
g *Ciuilis.* sed in restitutione facienda ab herede fideicommissi,

missi non veniunt fructus, nisi fuerit in mora: vel nisi speciaA liter fuerit rogatus restituere fructus: vt infra ad Trebell. in fidiecommissaria. in princi. Sed cum hæc actio ex senatusconsul. scilicet Trebelliano sit inducta, sicut petitio hereditatis ab alio senatusconsulto quare non est hæc ciuilis: vt instit. de perpe. ac. in princip? Respon. hereditatis restitutio à senatusconsult. Trebel. est inducta, vt fiat ex officio iudicis, sicut & emptio à iure gentium: nõ tamen fideicommiss. here. pet. vel redhibitoria est ciuilis. Item hoc non est bonum argu. succedit de iure ciuili: ergo actio ei cõ petens est de iure ciuili. Nam penè omnes contractus sunt de iure gentium: & tamen actiones sunt ciuiles: vt supra de origi. iu. l. ij. §. deinde ex his. Accursius.

*ei cui heres extiti. Sed & si.

*potero.

a NEc interest. Extitisset. vt §. de peti. here. l. iij.

b Relicta est. & verbo restituta.

c Alius. puta iure nouo: vt supra titu. iij. l. iij. §. nouo.

d Non competere. immo videtur quòd sic: vt j. ad Trebel. l. ita. §. si ex Trebelliano. quę est contra. Solutio. ibi dicit dari in eum actionem, quæ defuncto in eum competiit, scilicet ex mutuo, vel aliunde. Sed quæ est ratio, quòd peti. hered. fideicommiss. non datur in restitutentem? Respon. quia non datur nisi contra eum qui pro herede vel pro possessore possidet: hic autem non pro herede possidet, vel pro possessore: quia verus est heres, licet hereditatẽ restituerit: vt j. ad Treb. l. si heres institutus. & instit. de fideicom. here. §. restituta. secundum quosdam hoc non placet. nam talis titulus pro non titulo debet haberi. Sed est ratio: quia non possidet pro herede, qui ad alium transtulit. Sed quia possidet pro possessore conueniri potest peti. her. Sed hoc intelligas quando aliquid ex hereditate possidet. postquã hereditatem restituit verbo: vel si re. non omnia. nam ante constat quòd non tenetur peti. here. sed actione ex testamento, si iam adiuit: vel si nõ adiuit, poterit cogi offi. iu. adire, etiam si repudiauit: vt infra ad Trebel. nam quòd §. j. Ceterum post additionem est actio ex testamento, vt diximus, vt fiat restitutio. post restitutionem pro rebus restitutis cessat hæc actio: quia alia ei datur. s. in rem, & suo nomine: vt in pet. here. dixi. §. de peti. hered. l. & non tantum. §. j. sed si quæ non sunt restitutę, hac actione ex testamento potest agi, quasi non plenè restituerit. Et nota quatuor tempora ex prædictis.

e Actiones. hereditariæ singulares.

f Heredi. directo qui mihi restituit hereditatem: ad quod est §. ad Trebel. l. j. §. j.

III. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

NEc interest, mihi quis rogatus fuerit restituere: an heres cui extitisset. a* Et si bonorum possessor sim eius cui fideicommissaria hereditas relicta est, b vel alius c successor: per hanc actionem experiri poterim.* Hanc actionem sciendum est aduersus eum qui restituit hereditatem, non competere. d Hæ autem actiones e mihi dantur, quæ heredi f & in heredem competunt.

Digestorum seu Pandectarum liber sextus.

DE REI VINDICATIONE. †

TITVLVS I.

Hæc actio est ad rerum singularum petitionem: & competit pro omnibus rebus corporalibus. Bartolus.

† Rei vindicationis formulam Cicero explicat in orat. pro Murena, & Gel. li. 20. ca. 9.

DE REI VINDICATIONE.

Scilicet cui detur: & contra quem: & quæ in ea veniunt, & qualis sit. Sciendum est autem quòd in hoc titu. principaliter de directa tractatur: infra vero si ager vec. vel emphy. tractatur de vtili. Cur detur directa, dicitur infra e. in rem actio. l. respon. Item cui vtilis, dicitur. C. eod. si vt proponis. Item ei qui præscripsit rem longo tempore, datur vtilis: licet M. det ei directam. contra quem detur, dicitur. j. eod. officium. & C. de ali. iud. l. i. & C. vbi in rem actio exerceri deb. l. i. Et hoc vbi datur directo. nam quandoque datur vtiliter: vt j. eo. l. si culpa. & l. qui restituere. §. si vero non. & infra de noxa. electio. §. item si ex. Quæri cõsueuit, an is qui tantum ciuiliter possidet, sicut est is qui dedit in feudum, possit pro eo iure quod habet conueniri: quod verum est, non tamen sit præiudicium ei qui naturaliter possidet. Et sic patet ex prædictis quòd directa directo, & directa vtiliter, & vtilis vtiliter, & vtilis directo dabitur. nam directa & vtilis, ad actorem directo & vtiliter, ad reum refertur. Qualiter alicui dominium quæratur: licet in hoc titu. casus ponantur, singulos prosequi non expedit: quia specialis est titulus infra de adquir. re. do. & instit. de re. di. Quæ veniant in hac actione, dicitur infra in l. i. per totum, & infra eodem. non solum. & l. quæ de tota. Item fructus: vt infra eodem. fructus. vt ibi plenè dices. Et quia sunt reputationes in hac actionibus, ideo plene dices. infra eodem in fundo. Qualis sit: & quidem arbitraria, & stricti iuris: & ideo quatuor remedia dantur: vt ducet infra eodem l. qui restituere. Et potest dici temporalis: quia quandoque tribus, quandoque. 10. quandoque. 20. quandoque. 30. quandoque. 40. quandoque centum annis durat. Neque autem heredi vt heredi, neque in heredem datur vt heredem datur, quasi contra possessorem vt infra ad exhi. de re. §. finali.

I. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

POst actiones quę de vniuersitate § proposite sunt, b subiicitur actio singularum rerũ petitionis. Quæ specialis in rẽ actio locum habet in omnibus rebus mobilibus tam animalibus, i quàm his quæ anima carent, & in his quæ solo continentur.

Liberæ personæ quæ sunt in potestate nostra, non petuntur rei vindicatione: sed aliis remediis hic expressis, nisi vindicentur adiecta causa de iure ciuili. Bart.

Per hanc † autem actionem liberæ personæ quæ sunt iuris nostri, vt puta liberi qui sunt in potestate, * non petuntur. k Petuntur igitur aut præiudiciis, aut interdictis, aut cognitione Prætoria. l & ita Pomponius libro trigesimo septimo: * Nisi m

POst actiones. § CVSVS. Ponit in continuationem huius titu. ad superiora. quòd dictum est in superioribus quibus modis vniuersitates petuntur: nunc qualiter res singulares, & ita de speciali: & habet locum ista actio tã in re mobili quàm in immobili. § PER HANC. § Cum ista actio detur pro omnibus rebus: an pro liberis personis dari possit, quæritur. Et dicitur quòd non. vnde si volo filium meũ petere quem dico in potestate mea: agam præiudiciali, & interdictis: & officio iudicis: veruntamen dicitur quòd possum vindicare filium adiecta causa de iure Quiritum. § PER HANC. § Non solũ res singulares, sed etiam vniuersales, quæ scilicet rectæ sunt, per hanc actionem peti possunt: sicut grex, equitium, armentum, & similia. veruntamen ad hoc vt grex vindicetur, non oportet quòd singula capita condicantur per hanc actionem.

g De vniuersitate. scilicet querelę & pet. here. quæ est vniuersalis: vt supra de pe. hered. item videndum. §. fina. & l. sequen. Azo. Sed certe per querelam non petitur vniuersitas, sed testamentum rumpi: vt supra de inoffi. testa. l. Papinianus. in fin. Dic ergo vel hic plurale pro singulari poni: vt supra de peti. hered. diuus in fin. vel quod de peti. hered. directa & vtili dicat: de qua etiam vtili posuit duos titulos supra proxim. duobus titulis.

h Propositæ sunt. vulgo, proposuit prætor: & dic approbando: vt supra si pars here. pet. l. j. j. respon. quòd si non habet prætor, dic iurisconsultus, vel senatus.

i Animalibus. quæ per se mouentia dicuntur: vt j. de verbo. signi. l. mouentium.

k Non petuntur. quia rei vind. datur ei qui dominus est de iure gentium vel ciuili: vt infra eod. l. in rem actio. in princip. sed istæ liberæ personæ sunt, & non sunt in alicuius dominio. ergo non datur actio in rem, nisi adiecta causa: vt subiicit. Accursius.

l Prætoria. scilicet erunt petẽdi: & dic præiudiciis, id est præiudicialibus exceptionibus: veluti si ageret filius contra patrem, & pater obiiceret, agere non potes, quia meus filius es. & sic in modũ exceptionis semper opponi debent secundum Ir. Sed hæc glos. nulla est: quia hic loquitur cum filius petitur, non cum in modum exceptionis repellitur. Tu ergo dic præiudiciis, id est præiudicialibus in rem actionibus: vt instit. de act. §. præiudiciales. Et dicuntur ideo præiudiciales actiones & exceptiones, quia prius de eis cognoscitur quàm de alia principali quæstione pronuntietur. Sed certe hac ratione quælibet exceptio diceretur præiudicialis: quia semper prius cognoscitur de ea quàm de principali quæstione pronuntietur: sed sententia in principali quæstione fertur: vt C. de or. cog. l. j. ij. & iij. & l. cum status, Dicuntur ergo præiudiciales, quia sic præiudicant vt interim aliæ quæstiones differantur donec de hac iudicetur. differantur dico, quantum ad definitionem. id est cognitionem: non quantum ad litis contestationem. nam & in causa liberali hoc fit: vt infra de lib. cau. ordinata.

m Nisi forte. excipit ab eo quod dixit non posse vindicari. Azo.

fortè, inquit, adiecta [a] causa quis vindicet. Si quis ita petit filium suum[b] vel in potestate[c] *ex iure Romano* [d]: videtur mihi & Pomponius consentire, rectè eum egisse. Ait enim adiecta causa ex lege Quiritium vindicare posse.[e]

Hac actione vindicatur etiam vniuersitas rerum in totum, vel in partem: non obstante quòd aliqua pars particularis non sit vindicantis. b.d.cum l.seq. Bartolus.

Per hanc autem actionem non solùm singulæ res vindicabuntur, sed posse etiam gregem[f] vindicari Pomponius libro lectionum* vicensimoquinto scribit. Item & de armento[g], & de equitio[h], ceterisque quæ gregatim habentur, dicendum est[i]. Sed enim gregem sufficiet ipsum nostrum esse, licet singula capita nostra nō sint[k]. Grex enim, non singula corpora vindicabuntur.

II. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum.

SEd si par numerus duorum[l] interfuerit, neuter solidum gregem, sed ne* partem dimidiam totius eius vindicabit[m]. Sed si maiorē[n] numerum alter habeat, vt detracto alieno nihilo minus gregē vindicaturus sit[o]: in restitutionem* non veniunt aliena capita[p].

III. VLPIANVS libro sexto-decimo ad Edictum.

MArcellus[q] libro quarto Digestorum scribit: Am *Quis vindicabit.* sub appellatione dimidiæ: videlicet pro indiuiso. Et est ratio: quia fortuito casu mixta sunt, non vt sint communia, secundum Io. siue oues cuiuslibet sufficiant ad gregem, siue non. sic & quælibet corpora manent eius cuius fuerunt: vt institut. de re. di. §. quòd si frumentum. versic. sed nec. Item quia neutra facit gregem: vt patet in exemplo quod fuit de v. & v. Sed & si sufficiant ad gregem, adhuc tamen non vindicabitur medietas vt grex, nec pro diuiso, nec pro indiuiso, secundum Io. sed H. contra. Et quia hoc in populis coadunatis videmus ad aliquam prædicationem, vel etiam ad habitationem: & tamen quilibet durat populus. Itē si primo erat grex meus, non desinit propter coaceruationem: & sic grex est, & pars gregis. sed nec totum vnusquisque vindicat: quia non possunt duo esse domini insolidum: vt infra commo. l. si vt certo. §. fin. Agetur ergo secundum Io. communi di. & rei vindi. pro suis corporibus. Sed quid si omnia corpora sint communia pro indiuiso: nunquid poterit vindicari pro indiuiso medietas gregis? Respon. sic: vt argu. infra eod. quæ de tota. §. incertæ.

*neq;

*restitutionē tamen.

Aliena capita in restitutione non veniunt.

a *Adiecta causa.* de iure Romano: vt subiicit. Sed nōne hoc in sequenti versi. si quis ita. repetitur vt superfluū? Respon. non: quia primo sub dubio: postea indubitanter respon. Azo.

b *Petit filium suum.* sibi exhibendum ab aliquo. Azo.

c *Vel in potestate.* sua esse dicat, cum filius contradicat. & sic à semetipso. Azo.

d *Romano.* quo filij sunt in nostra potestate: vt institut. de pat. po. §. huius autem.

e *Vindicare posse.* patrem filiū suum. Azo. Sic etiam petit abbas monachum suum, adiecta causa, de iure canonico. sic & prælatus clericum suū adiecta causa. Item potestas ciuem suum: vt ff. ad muni. l. de iure. j. respon. Item de colonis Palestinis: vt C. de col. Pal. l. j. lib. xj. Item de colonis Illyricianis: vt C. de col. Il. l. j. lib. xj. Item de colonis imperatoris, siue patrimonialibus, vel fiscis: vt C. de fugi. colo. l. iij. & iij. lib. xj. & C. de agri. & cen. l. j. ij. & iij. lib. xj. Idem in colonis quorumlibet priuatorum, vt possint vindicari, causa adiecta de iure Romano, vel de iure legum: vt C. de agri. & cen. l. quisquis. & l. omnes. lib. xj. & in auth. de man. prin. §. sed neque suscipientes. col. iij. Idem in corhorrali, vel curiali: vt C. vbi quis decu. vel cohor. l. j. Vt autem plene scias quando vnumquodque istorum locum habeat, vel interdictum, vel cognitio prætoris, siue offic. iudi. quod idem est, siue præiudicialis actio, dic quòd si filius à nullo detinetur, sed ipse sui controuersiam facit: locum habet cognitio prætoris. Sed & dici potest quòd præiudicialis actio in rem locum habet: sicuti contra eum quem seruum meum esse contendo: & cessat interdictum de libe. exhibi. nisi propter adeundam hereditatem sit contentio: vt ff. de libe. exhi. l. deinde. §. hoc autem. & l. si eum qui se. & insti. de ac. §. præiudiciales. Si vero filius sit apud alium, & sua sponte: locū habet iu. of. siue cognitio prætoris: sicut & si apud neminem esset. nam hic apud se esse videtur. Item præiudicialis actio in rem eadem ratione: sed & rei vin. dari potest adiecta causa de iure Quiritum: cessat vero interdictum, nisi qui detinet, pariter se patrem profiteatur. nam his casibus loquitur lex ista: vt ff. de lib. exhi. l. fi. Si vero inuitus detinetur, hoc casu proditum est interdictum: vt ff. de li. exhi. l. j. & datur rei vind. adiecta causa de iure Quiritum: vt hic dicitur, & cessat præiudicialis in rem actio: quæ solummodo contra filium datur: & ratione controuersiæ quam de se facit filius. Alia vero rei vin. adiecta causa de iure Quiritum, datur ratione possessionis quam alius habet, & controuersiæ quam facit: & ita cessat iudi. offic. Huic distinctioni est contrā quod dicitur, quòd vbi est ordinarium auxilium, non debet recurri ad extraordinarium: vt ff. de mino. in causæ cognitione etiam. j. respon. vnde non videtur quòd cum iudi. offic. alia actio vel auxilium detur. Ad quod respon. quòd ibi vocat extraordinarium auxiliū rest. in integ. quod contra ius commune datur. Secus vero si de iure communi quis petat actionem dari extraordinariam cum ordinaria. Sed huic responsioni est cōtra. supra de eden. quædam. vbi extraordinarium, quod est de iure communi, non competit cum ordinario. sed ibi in subsidium illud extraordinarium datur. sic etiam posset responderi ad legem illam, in causæ.

f *Gregem.* ouium.

g *Armento.* boum.

h *Equitio.* equorum.

i *Dicendum est.* quia vniuersitas est facti, nō iuris, in his. Nam in vniuersitate iuris aliud est: vt ff. eo. l. vindicatio.

k *Non sint.* volue literam: licet non sint nostra singula capita: grex enim &c. vt infra eo. in rem. §. item quæcunque. versi. at in his. sed in restitutione non veniunt aliena capita: vt infra l. proxi.

l *Sed si par. Duorum.* puta vnus quinque, & alius alia quinque in grege habebat. si vero vnus centū, alius cētum habeat: vterq; gregem totum vindicat, secundū quosdam. & H. quia vterque ex suis ouibus potuit constituere gregem. Azo & Io. contra: quia non constituerunt.

m *Quis vindicabit.* sub appellatione dimidiæ: videlicet pro indiuiso. Et est ratio: quia fortuito casu mixta sunt, non vt sint communia, secundum Io. siue oues cuiuslibet sufficiant ad gregem, siue non. sic & quælibet corpora manent eius cuius fuerunt: vt institut. de re. di. §. quòd si frumentum. versic. sed nec. Item quia neutra facit gregem: vt patet in exemplo quod fuit de v. & v. Sed & si sufficiant ad gregem, adhuc tamen non vindicabitur medietas vt grex, nec pro diuiso, nec pro indiuiso, secundum Io. sed H. contra. Et quia hoc in populis coadunatis videmus ad aliquam prædicationem, vel etiam ad habitationem: & tamen quilibet durat populus. Itē si primo erat grex meus, non desinit propter coaceruationem: & sic grex est, & pars gregis. sed nec totum vnusquisque vindicat: quia non possunt duo esse domini insolidum: vt infra commo. l. si vt certo. §. fin. Agetur ergo secundum Io. communi di. & rei vindi. pro suis corporibus. Sed quid si omnia corpora sint communia pro indiuiso: nunquid poterit vindicari pro indiuiso medietas gregis? Respon. sic: vt argu. infra eod. quæ de tota. §. incertæ.

n *Sed si maiorem.* quàm alius. & sic maior trahit ad se minorem: vt infra de acquir. re. do. l. quicquid. §. fina. Azo. & Io. sed H. id est magnum. Nam sufficit quemlibet habere magnum, si vult vindicare vt gregem: vt dixi modo. & fit grex ex decē ouibus: vt infra de abige. l. oues.

o *Vindicaturus sit.* gregem. vindicabit tamen in restitutione &c.

p *Capita.* nisi eorum nomine possint intētari Publiciana secundū H. vt ff. l. proxi. in fi. j. respon. Et no. quòd innuit hic, q; aliena capita in restitutione nō veniunt: sed in petitione sic: quod verum est. Nam totus grex est meus: nec enim dici potest partem gregis alienam esse: vt pote cum dominus aliarum ouiū ex suis ouibus gregē constituere noluit. Vel (quòd verius est) dicas quòd non totus sit grex meus, cum quædam sint alienę, vel etiam vna: nec totū gregem possum vindicare, vt colligas singula eius capita: & concedendum est partem gregis alienā esse, nec tamen communem: vt institut. de re. di. §. quòd si frumentum. ver. sed nec magis. Vel si velis dicere totū esse meum, vt primo dixi. habes arg. ff. de acquir. re. do. quic quid. §. at in his. licet responderi posset, quòd aliud sit in grege, in quo sunt distantia corpora quę per se esse censentur. ibi vero vnum alteri cedit. sed certe quantū ad hoc non est differentia. Vnde expone, vt contraria vtes: ego possum vindicare totum gregem. i. gregem qui est quoddam totale corpus: vt institut. de leg. §. si grex. versicu. grege. alteri rei non accedens. Si vero dicas totum. i. quamlibet eius partem, falsum est. Azo. & sic inclinat in secundum. Et est verum quòd est meus, & quòd non est meus, diuersis respectibus.

q *Marcellus.* CASVS. Constitutus erat grex ex ccc. ouibus: centum perierunt: alias c. emi: & subrogaui in locum mortuarum: grex ad Titium peruenit: si vindico? Et distingue tantum, an ab alio emerim, aut à domino: vt in primo casu competat mihi directa in rem actio: in secundo autem Publiciana in rem actio. si autem omnes perierunt præter submissas, omnes gregis nomine petuntur. {ARMAMENTA.} Si armamenta mea in naui tua fixisti, & iterum fuerunt dissoluta: potero ea vindicare. vel dic, possedit quis nauem meam: dissoluta est. potero armamenta per se vindicare: item paruam nauem quæ magnam sequitur, etsi magna integra remaneat. {POMPONIVS.} Titius habebat. v. de meo, & v. de tuo: ista v. in massam redegit, ista massa erit mihi & tibi communis: & portionem tuam vindicare poteris pro rata ponderis. Item agere potero pro portione mea: & Titius qui dolo malo confudit, tenetur furti, & ad exhibendum. si autem vnum argentum pretiosius erat: eius habebitur ratio.

q *Marcellus.* aliàs incipit, Marcellus: & aliàs incipit lex ista, qui gregem.

a *Continebuntur.* ar. quòd qui proponit rei vin. etiã Publiciana videatur impoſuiſſe: vt infra de euic. l. minor. §. ſi ſeruus.

b *Vindicare.* per actionem in rem, primo caſu: vel Publiciana, in ſecundo: vt enim pro re ſingulari & vnica, ita & pro hac corporali vniuerſitate Publiciana competit & datur. Sed ſi publiciana datur: ergo vſucapitur grex. Sed contra. ĩ. de vſuca. l. rerum mixtura. in fin. vbi dicit vniuerſi gregis nullam eſſe vſucapionem. Sol. ſubaudi ibi tantum. q. d. non eſſe vſuca. tãtum vniuerſi gregis, ſed etiam partis: vt corporum ſingulorum: licet aliud ſit in domo: vt ĩ. de vſuca. l. eum qui ædes. Sed obiicitur, hic eſt idem grex, qui fuit ab initio: vt s. de iudi. l. proponebatur. ergo eſt dominus huius gregis: cum nullo modo eũ alienauerit: vt ĩ. de regu. iur. l. id quod noſtrum. Reſpõ. non eſt ita. nam amiſit dominiũ gregis morte ſingulorum capitũ: & ideo vindicare dominium hac actione non poteſt. Præterea licet eſſet idem, non tamẽ omnino: ſicut & qui dolo deſiit poſsidere, non eſt omnino idem ac ſi poſsideret. Item & ſi prorſus idẽ, tamen eſt alteratus. Alij dicunt vtrõbique competere directam: vt l. proponebatur. & hic. & facit ĩ. de exte. rei iudi. l. ſi cum teſtamento. §. j.

†*Coniũcta gloſ. ſuper verb. vindicare. vide Inno. in c. certificari. de ſepul. vbi dicit q̃ omnis vniuerſitas habet nomen à iure: & in hoc cognoſcitur vtrũ agatur vniuerſaliter, vel non.*

Qui gregem habebat capitũ trecentorũ: amiſsis centũ redemit totidem capita aliena ab eo qui dominium eorum habebat, vel aliena ab eo qui bona fide ea poſsidebat. & hæc vtique † gregis (inquit) vindicatione continebuntur[a]. Sed & ſi ea ſola ſuperſint capita quæ redempta ſunt: adhuc eum poſſe gregem vindicare[b].

Inſtrumentum non venit in vindicatione rei inſtructæ: ſed eſt ſpecialiter vindicandũ. Bartolus.

Armamenta nauis ſingula[c] erunt vindicanda. Scapha quoque ſeparatim[d] vindicabitur.

Continua. Supra in præcedenti titu. dixit de vniuerſitate, quæ conſiſtit in compoſitionibus ſeparatis: & ſic de commixtione corporum quæ ſeparata remanent. Hic incipit tractare de commixtione corporum quæ confunduntur: & hoc intendit: Si duorum res confunduntur, efficitur res cõmunis: & quilibet vindicabit pro rata: & qui dolo confundit, tenetur ac ſi dolo deſiiſſet poſsidere. h. d. cum l. ſeq. Bart.

Pomponius ſcribit: ſi quid quod eiuſdem naturæ eſt, ita confuſum eſt, atque commixtum, vt deduci & ſeparari non poſsit, non totum, ſed pro parte[e] eſſe vindicandum: vt puta meum & tuum argẽtum in maſſam redactũ[f] eſt: erit nobis commune: & vnuſquiſque pro rata ponderis quod in maſſa habemus, vindicabimus, etſi ĩcertum ſit[h] quantum quiſque ponderis in maſſa habet.

IIII. PAVLVS libro vicenſimo primo ad Edictum.

QVo quidem caſu etiam communi diuidundo[i] agi poterit. Sed & furti[k] & ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curauit, ita vt in ad exhibẽdum actione pretij ratio haberi[l] debeat, in vindicatione vel communi diuidundo actione hoc amplius ferat, cuius argẽtum pretioſius fuerat[m].

In rebus quæ commixtione non confunduntur, remanet dominium eorum quorum erat primo: niſi eorum voluntate ſit facta commixtio. Bartolus.

V. VLPIANVS libro ſexto decimo ad Edictum.

IDem Pomponius[n] ſcribit: Si frumentum duorũ non voluntate eorum confuſum ſit, competit[o] ſingulis in rem actio in id in quantum paret[p] in illo aceruo ſuum cuiuſque eſſe. Quòd ſi voluntate eorum commixta ſunt, tunc communicata videbuntur: & erit communi diuidundo actio.

Res quæ commixtione ſpeciem mutant, deſinunt eſſe domini priores: & res ſpecificantis efficiuntur. Bartolus.

Idem ſcribit ſi ex melle meo, vino tuo, factũ ſit mulſum[q]: quoſdam exiſtimaſſe id quoq; communicari. ſed puto verius (vt & ipſe ſignificat) eius potius eſſe qui fecit[r]: quoniam ſuam ſpeciem priſtinam non continet.

In rebus diuerſi generis, quæ commixtione non mutãt ſpeciem: ſi ſeparari poſſunt, quilibet vindicabit ſuum. alias communicabitur, & pro parte vindicabitur. Bart.

Sed ſi plumbum[s] cum argento mixtum ſit[t]: quia deduci poſsit, nec communicabitur, nec communi diuidundo[u] agetur, quia ſeparari poteſt. agetur autem in rem actio. Sed ſi deduci[x], inquit, non poſsit, vt puta ſi æs & aurum mixtum fuerit: † pro parte[y] eſſe vindicandum nequaquam erit dicendum, quod in mulſo dictum eſt[z]: verius tamen eſt vt ſpecificantis ſit. Sed quid ſi miſceat plumbum meum argento tuo: an maſſa ſit cõmunis? Et dicitur quo non: quia non ſeparari poſſunt hæ ſpecies. Sed quid ſi aurum meum cum ære tuo miſceres? maſſa cõmunicabitur: & quilibet poterit partem ſuam vindicare: nec fit ſpecificantis: vt ſit in mulſo. Viuianus.

a *Continebuntur.* ar. quòd qui proponit rei vin. etiã Publiciana videatur impoſuiſſe: vt infra de euic. l. minor. §. ſi ſeruus.

b *Vindicare.* per actionem in rem, primo caſu: vel Publiciana, in ſecundo: vt enim pro re ſingulari & vnica, ita & pro hac corporali vniuerſitate Publiciana competit & datur. Sed ſi publiciana datur: ergo vſucapitur grex. Sed contra. ĩ. de vſuca. l. rerum mixtura. in fin. vbi dicit vniuerſi gregis nullam eſſe vſucapionem. Sol. ſubaudi ibi tantum. q. d. non eſſe vſuca. tãtum vniuerſi gregis, ſed etiam partis: vt corporum ſingulorum: licet aliud ſit in domo: vt ĩ. de vſuca. l. eum qui ædes. Sed obiicitur, hic eſt idem grex, qui fuit ab initio: vt s. de iudi. l. proponebatur. ergo eſt dominus huius gregis: cum nullo modo eũ alienauerit: vt ĩ. de regu. iur. l. id quod noſtrum. Reſpõ. non eſt ita. nam amiſit dominiũ gregis morte ſingulorum capitũ: & ideo vindicare dominium hac actione non poteſt. Præterea licet eſſet idem, non tamẽ omnino: ſicut & qui dolo deſiit poſsidere, non eſt omnino idem ac ſi poſsideret. Item & ſi prorſus idẽ, tamen eſt alteratus. Alij dicunt vtrõbique competere directam: vt l. proponebatur. & hic. & facit ĩ. de exte. rei iudi. l. ſi cum teſtamento. §. j.

c *Singula.* quæ ſunt ſeparata. M. nam de coniunctis agitur ad exhi. vt ĩ. eod. in rem. §. item quæcunq;. Azo.

d *Separatim.* ſine naui: quia nõ eſt pars nauis, ſed per ſe nauicula quædã: vt ĩ. de euic. ſcaphã. & infra de fun. inſtru. l. ſi.

e *Pro parte.* ſcilicet quota. Accurſius.

f *Redactum eſt.* à te, vel ab alio.

g *Etſi.* id eſt quãuis.

h *Incertum ſit.* ſcilicet dũ proponitur actio: certificandum eſt tamen poſtea. ſic & ĩ. depoſi. l. j. §. ſi quis argentum, vel aurum. Alioquin contra: quia nulla fieret condemnatio: vt infra eo. idem Pompo. ſi frumentum. §. fin. Azo. & facit ad hoc reſpon. s. ſi pars here. pe. l j. in fi. & ĩ. e. quæ de tota. §. incertæ. Accurſius.

i QVo quidem. *Etiam communi diuidundo.* ſi ſine dolo commixtum fuit.

k *Sed & furti.* vbi mala fide.

l *Haberi.* vt quia dolo deſiit poſſe exhibere, iuretur contra eũ in litẽ: ſicque arbitrio iurantis ſit rei æſtimatio: & habetur ratio pretij rei: vt ĩ. ad exhi. lul. ſcribit. & infra de in li. iur. l. in actionibus. Azo. & ita in hoc caſu non eſt præparatoria alterius actionis: quòd eſt aliàs: vt infra ad exhib. l j.

m *Fuerat.* ex maſſa facta ex vtriuſq; materia: non autem præſtabitur pretium, ſicut in actione ad exhibendum. Accurſius.

n *Idem Pomponius.* alias lex, idem Pomponius, & aliàs ſi frumentum.

o *Competit.* cõtra aliũ inſolidũ poſsidẽtem.

p *Paret.* id eſt, quilibet aget pro ſuis granis, cũ omnia ſeruauerint ſuã ſubſtantiã: ſicut ſi pecora Titij mixta eſſent, vt inſtit. de re. di. §. q̃ ſi frumentum. Sed quid ſi non apparet quod fuerit cuiuſq;: & ſic ſeparatio eſt difficilis, vel impoſsibilis? Reſpon. vtrũq; pro ea parte quam habuit in frumento, vtilis communi di. cõperit propter difficilem diſcretionem: vt arg. ĩ. de vſufru. l. vſufructuario. §. ſi in viuariis. Et ſic forte intelligitur q̃d eſt inſtit. de re. diui. §. quòd ſi frumentum. verſic. ſed nec. vt æſtimet iudex quale cuiuſque &c. vt ſic plus de hoc attribuat. ſee in pecunia: vt infra de ſol. ſi alieni. ADDITIO. Dic quòd ſpeciale eſt in pecunia, vt ſola commixtione cõmunicetur indiſtincte: vt l. ſingularia. §. ſi cert. pet. ſecundũ Bar.

q *Mulſum.* ab aliquo bona fide, & ſuo nomine. multo magis ſi vnus eorum fecit: vt inſti. de re. diu. §. quòd ſi partim.

r *Qui fecit.* iure ſpecificationis: vt inſtitu. de re. diu. §. cũ quis ex aliena.

s *Sed ſi plumbum.* Primo dicit quando eiuſdem materiæ, ſed ſeparari non poteſt: vt s. e. Marcellus. §. Pomponius. & l. quo quidem. Secundo quando ſimiliter eiuſdem materiæ, ſed ſeparari poteſt: vt in prin. huius. l. Nunc autem aduerſatur: ſed ſi &c. ſcilicet quando diuerſæ ſunt materiæ. Et primo quando ſeparari poteſt, ſecundo quando non poteſt. & hæc omnia quando non tranſeunt in ſpeciem. aliàs eſt ſpecificantis: vt in mulſo. §. ſupra proxim.

t *Mixtum ſit.* ſine voluntate dominorum.

u *Nec communi diuidundo.* per conſequentiam.

x *Sed ſi deduci.* pone caſum duobus modis. Primo, ſi nullo modo poteſt ſeparari æs ab auro, communi di. agitur, & pro parte vindicatur: & tunc non eſt idem quod in mulſo, quod ſpecificanti cedit. Sed hoc non valet: quia ſeparari ab artificibus poteſt: vt infra de acquir. re. do. l. lacus. §. ſi ex ære. Secundo ſi non poteſt ſeparari facile, tunc pro parte vindicatur: ſed nec communicatur: nec communi di. agitur: nec erit dicendum quod à quibuſdam de mulſo dictum eſt: licet male, ſcilicet vt communicetur.

y *Pro parte.* ſ. incerta: ſed poſtea certa fit. ſicut & quando eſt ſimilis materia: vt s. e. l. Marcellus. §. fi. ſecundum R. & Io.

z *Dictum eſt.* vt ſpecificanti cedat, ſecũdum primum caſum: vel

825

vel secundum alium, vt communicetur: sed male in hoc dicebant, nam cedit specificanti: vt §. §. idem scribit.

a *Vtraque.* Ratio quare non cedat specificanti: quia vtrunq; remanet in rudi materia. & hoc secundum primū casum. Vel ratio quare pro parte videatur vindicandum, secundum alium casum. Tertio etiam posset dici, vt esset remotiua ratio quare idem hic videbatur quod in mulso: quia vtrobique remanet eadem materia sed hoc falsum in mulso: quia transit in speciem: & ideo specificanti cedit, si bona fide fecit. secus si mala fide: vt j. ad exhi. l. de eo. §. si quis. & si fecit nomine suo: vt j. de acquir. rer. do. l. quicquid. §. vbi. Et si species non potest reduci ad priman materiam, sicut est in mulso, quod ad mel & ad vinum resolui nō potest: vt inst. de re. di. §. cum ex aliena. Item no. ex prædictis, quòd in tribus differt confusio à mixtione. species enim dicuntur misceri: materiæ confundi: licet Pe. dixerit e contrario. Item species mixtæ remanent in eadem substātia & specie: confusæ autem transferuntur in aliam materiam. Itē confusa sunt communia, licet sine voluntate dominorum: sed mixta demum cum voluntate. Item not. quòd confundere dicitur quis (licet absque) qui frumenta miscet: vt j. loca. l. in naue Sauphelii. Item in pecunia est speciale, vt sola mixtione suos faciat: vt j. de solu. §. si alieni. Et est forte propter prærogatiuam solutionis, siue pecuniæ: vt j. si cer. peta. l. singularia. Vel quia impossibilis est separatio: vt arg. j. de vsufruct l. vsufructuarium. §. si in viuariis.

Confusio & mixtio in tribus differunt.

quia vtraque [a] materia, & si confusa, manet tamen.

Fœtus cedit ei cuius est mater, non cuius est pater. Bartolus.

Idem scribit, si equā meam equus tuus prægnantem fecerit, nō esse tuum, sed meum [b] quod natum est.

Arbor quæ radices egit, cedit solo: aliàs secus. Bartolus.

De arbore quæ in alienum agrum trāslata [c] coaluit, & radices immisit: Varus & Nerua vtilem in rem actionem dabant [d]. nam si nōdum coaluit, mea esse non desinet [e].

Falsa demonstratio circa rem petitam, nō vitiat iudicium, idem si erretur in nomine iudicis. Bartolus.

Cum in rem agatur, si de corpore conueniat, error autem sit in vocabulo: rectè [f] actum esse videtur.

Incertitudo rei impedit condemnationem fieri. Bartolus.

Si plures sint eiusdem nominis serui, puta plures Erotes, nec appareat [g] de quo actum sit: Pomponius dicit nullam [h] fieri condemnationem.

Ista lex cum gloss. præcedentis. §. h. d. Qui petit rem, debet eam declarare in libello secundum ipsius naturam & qualitatem. Bartolus.

b *Sed meum.* vt enim in rationali animali partus sequitur ventrem: vt C. de rei vindi. partum. sic & in irrationali: vt hic. Ex consuetudine tamen in aliquibus partibus habet dominus equi pedem vnum.

c *Translata.* facto alicuius. ceterum si aquæ impetu coaluit: nulla datur actio secundum quosdā. Sed secundū Azo. idē in vtroq; maxime quia leges de hoc tractantes, plerunque quando fit facto hominis transeunt loquuntur: vt instit. de re. dii. §. præterea quod per alluuionem. Accursius.

d *Dabant.* & nos damus secundum M. Et idem dicebant vbi quis amittebat dominium plantatione, vel satione, vel specificatione, vel pictura: ar. eius quod dicitur in tabula: vt instit. de re. di. §. si quis in aliena. Sed certe est illud speciale, vt quondam domino detur vtilis in rem. nam etiam directa videtur dari, nisi esset propter pretiositatem picturæ. Item est pro M. de do. inter virum & vxorem. l. vtilem. Sed ibi appellat vtilem s. in factum, non in rem. dic ergo secundum B. & Ioā. hic. Sed nos non damus: quia alterius est facta arbor alterius terræ alimento: vt infra de dam. infect. hoc amplius. §. de his. versic. Alphenus & j. de adquiren. re. do. adeo. §. fi. & l. sed si ex meis. § arbor. Damus autem actionem in factum pro æstimatione ad instar ferruminatorum: vt infra eod. l. in rem. §. item quæcunque. Accursius.

e *Non desinet.* ideoque directa, non vtilis daretur.

f *Recte.* No. vt hic, & §. de iud. §. in iudiciis. & j. de leg. j. l. iiij. & j. de acqui. poss. §. me in vacuam. & C. de test. §. in nomine.

g *Appareat.* iudici, vel reo. Sed quomodo potest non apparere, cū semper stemus dicto actoris: vt infra de verb. obli. inter stipulantem. §. si Stichum, quæ est contra? Sol. dic actorem hic ex gl. decessisse, vel eum nolle eligere.

h *Nullam.* No, quòd ratione incertitudinis condemnatio eius quod declaratur: vt & infra de re. du. §. si quis de pluribus. & j. de test. tu. l.

A duo. & de re. iu. l. vbi repugnantia. Sed contra j. de contrahenda emptione. l. si in emptione. in prin. Sol. ibi in odiū obscure loquentis: argu. §. de pac. l. veteribus. Item contra. j. de iis qui dele. vel ef. l. j. in fi. Sed ibi non est aliquis de incertis: sed dominus quem constat culpam commisisse, saltem in mala familia, condēnatur: vt instit. de ob. ex quasi delic. §. fi. Item contra j. ad l. Aquil. ita vulneratus. §. rursus. ver. idque est consequens. & l. item Mela. §. si plures. Sol. ibi ne delicta maneant impunita: vt in prædicta l. ita vulneratus. Item contra §. eo. l. Marcellus. in fi. Sol. licet ibi in principio fuerit incertum, efficitur tamen postea certum: vt ibi diximus.

interpretatio obscuri.
obscuri non trāsit ad heredes. quod est nota. dignū secundum Bal. hic concor. Inno. in c. cū dilectus. extra de succes. ab intest.

B

C

D

i *Si in rem.* id est rei vind. Sed certe & si agatur in personam, habent locū quæ hac l. dicuntur, vt patet in actione de dolo, vt §. de dolo. sed si ex dolo. §. fin. & in actione iniuriarum: vt j. de iniu. l. prætor. & in qualibet quantitate petita, vt in authent. de litig. §. ad excludendas. col. viij. ibi, quantitas: &c. Item patet. j. in ea. l. §. & si vestimenta &c. Ad quid ergo tantum de reali hic dixit? Respon. quia in hoc tractatu erat. quandoque tamen huius l. dictum fallit tam in personalibus, quàm in realibus. In personalibus, vt in homine in genere debito, vel alternatiue, vel qualibet alia re simili modo debita: in realibus ex causa iusta similiter: vt j. eō. quæ de tota. §. fi. & supra eo. l. qui gregem *. §. fina. & supra si pars here. peta. l. j. in fin. Sed pone secūdum H. quòd vasallus meus vendidit suum proprium fundum: & illum quem habebat in feudum à me, suo prædio cōiunctum. ego ignoro vter fundorum pertineat ad me: nunquid potero vindicare hunc vel illum alternatiue? Videtur quod possum. Nam si quis legat mihi fundum illum, vel illum: videtur quòd ab adita hereditate dominiū transeat ad me: & sic alternatiue hunc vel illum petere possum. Vel potest responderi hic non transire dominium ad legatarium: sicut & cum testator reliquit in genere vnum suorum seruorum: arg. j. de lega. j. cum incertus.

Marcellus li. 4. Digestorum scribit, qui gregem.

k *Totam.* etiam saluo eo: vt, si simpliciter dicat, rem peto: totam petiisse videatur. Item si dicat, partem peto: dimidiam petiisse videatur: vt j. de interrog. act. si defensor. §. qui interrogatus. & j. de verb. sign. nomen filiarum. §. portionis.

l *Partem.* pro diuiso.

m *Quotam.* pro indiuiso.

n *Significat.* s. cum dixit debere designare rem. & sic non est contra. j. de rebus cre. l. j. in fi. quia ibi quo ad illum tractatū.

o *Pondus.* id est cum res pondere continetur.

p *Signatæ.* vt pecuniæ. Accursius.

q *Speciem dici.* vt scyphum. & facit infra depositi. l. j. §. si quis argentum. & §. sic ista & infra de furt. l. in actione. §. j. & l. si quis vxori. §. si linea.

r *Sed & mensura.* vt panis, vel vinum, vel similia: vt prædicta l. si quis vxori. §. si linea.

s *Nostra esse.* quod est vbi agitur in rem.

t *Dari.* quod est vbi agitur in personam: vt instit. de act. §. sic itaque.

u *Vtrunque.* i. illa duo, & tantum. nam &c. Si tamen iurauerit pro certo se colorem non posse dicere, huius rei necessitas remittitur. vt infra de furtis. l. in actione. & j. depos. l. j. §. si quis argentum.

x *Oporteat.* nos dicere rotunditatem, vel cælaturam.

y *Si plures sint.* s. apud illum qui conuenitur: nec scire potest reus

reus cuius nomine conueniatur. secus si vnus tantum: vt infra de lib. & postu. l. ij.

a *Demonstratione.* quæ nominis vice fungitur: vt hic subiicit, & ĵ. de condi. & demon. si nominatim. de lega. iij. nominatim. de lib. & postu. nominatim. & infra si cert. pet. l. certum est.

b *Debebit.* prædicta autē omnia in libello conuentionali actor diligenter ipsi reo debet notificare: vt per hoc reus possit deliberare, cedat, vel contēdat: vt s̄. de eden. l. j. Alij dicunt hæc omnia in causæ ventilatione postea notificāda: quibus non assentio: ideo quia non haberet ius deliberationis saluum ipse reus: vt dixi. Item no quòd res quandoque specialiter, vt hac l. quandoque generaliter, quandoq; vniuersaliter est petenda: & alia etiam sunt in libello necessaria: quæ dic vt diximus s̄. de eden. l. j.

demonstratione[a] eius vtendum erit: veluti *qui ex illa hereditate est: qui ex illa natus est.* Item fundum petiturus, nomen eius, & quò loci sit, dicere debebit[b].

Solutio æstimationis facta à non possessore, non liberat possessorem. Bart.

VII. IDEM libro vndecimo ad Edictum.

SI is qui obtulit se fundi vindicationi, damnatus est[c]: nihilominus à possessore rectè petitur, sicut Pedi[d] ait.

Si res pro indiuiso possideatur à socio meo, vel ab alio, alium tantum conueniam: si pro diuiso, vtrumque pro rata conueniam. Bartolus.

VIII. IDEM libro duodecimo ad Edictum.

POmponius libro trigensimo sexto * probat, si ex æquis partibus fundum mihi tecum communem tu & Lucius Titius possideatis[d]: non ab vtrisque quadrantes[e] petere me debere, sed à Titio, qui non sit dominus, totum semissem: aliter atque si certis regionibus[f] possideatis eum fundum. nam tunc sine dubio & à te & à Titio partes fundi petere me debere. Quotiens enim certa loca possidebuntur, necessariò in his aliquam partē meam esse, g & ideo te quoque à Titio quadrantem petere debere. Quæ distinctio neque in re mobili, neque in hereditatis petitione locum habet. nunquam enim pro diuiso possideri potest[h].

Hæc actio datur contra eum qui possidet, vel est in possessione causa custodiæ: vel aliter detinet. Bartolus.

IX. VLPIANVS libro sexto-decimo ad Edictum.

OFficium autem iudicis in hac actione in hoc erit[i], vt iudex inspiciat[k] an reus possideat. nec ad rē pertinebit, ex qua causa[l] † possideat. Vbi enim probaui rem meam esse, necesse habebit possessor restituere,[m] qui nō obiecit aliquam exceptionem.[n] Quidam tamen (vt Pegasus) eam solam possessionem putauerunt[o] hanc actionem complecti, quæ locum habet in interdicto vti possidetis, vel vtrubi. Denique ait,[p] ab eo apud quem deposita est, vel commodata, vel qui conduxerit, aut qui legatorum seruandorum causa, vel dotis ventrisve nomine in possessione esset, vel cui damni infecti nomine non cauebatur, quia hi omnem hereditatis tantum tenet: vt s̄. de peti. hered. l. licet minimam. Sed hoc non intendit hic dicere. vnde primam & secundam approbo.

Res diuersæ peti possunt.

* 37.

OFficium.} CASVS. Contra possidentem datur hæc actio, vnde iudex inquirere debet, an is qui conuenitur possideat: & si inuenerit eum possidentem, cōpelletur eā restituere, si actor intentionem suam probauerit: nisi reus obiiciat sibi exceptionem aliquam. Quidam dicunt quòd hæc actio datur contra eū qui vere possidet: & ita contra eum qui tenebatur interdicto vtrubi, vel vti pos. Verius tamen est quòd quilibet detentor teneatur actione hac. Viuia.

i *Erit.* ante lit. contestata.

k *Inspiciat.* interrogando eum: vt ĵ. de interrogat. actio. qui seruum. §. in iure. Et si mentiatur dicendo se non posse possidere, aufertur ei possessio: vt infra eo. l. pe.

l *Ex qua causa.* vt ĵ. eadem lege, in fine. sed secus in petitione hereditatis: vbi si non possideat pro herede, vel pro possessore, non potest ea conueniri: vt s̄. de petitione hereditatis. l. etiam. §. si quis absentis. quæ est contra.

m *Restituere.* scilicet possessionem vacuam: vt supra de arbi. non distinguemus. §. arbiter.

n *Exceptionem.* Videtur ergo ex hac litera quòd primo actor suam fundet intentionem: post reus exceptionem suam opponat, & probet, & sic postquam didicit testificata. est ergo contra in authen. de testi. §. quia verò. col. vij. So. quatuor modis potest intelligi hæc litera. Primo quando probaui per testes rem meam esse: & ipse similiter per testes vult probare exceptionem postquam didici testificata. & secundum hoc corrigitur hæc per illam. Secundo quando probaui per instrumentum: & ipse similiter vult probare per instrumentum, & hoc potest. Tertio si ego probaui per testes: & tu vis probare per instrumentum. Quarto econtra. & his tribus modis non corrigitur. Accursius.

o *Putauerunt.* & male.

p *Denique ait.* scilicet Pegasus. Accursius.

Non possident.

A l. arbor. Sed & his legibus potest dici quòd immobilis res dicitur arbor: quia postquam à solo auellitur, vocatur lignum: vt ĵ. de leg. iij. ligni. Item prout refertur ad hereditatem, est contra s̄. si pars here. peta. l. j. §. si ego. & §. quinimmo. & §. proinde. vbi fit similis distinctio quæ hic. Solu. ratione rei dicitur possideri hereditas pro diuiso: & indiuiso: non ratione actionis. Ipsa enim actio. i. hereditatis petitio, cum sit incorporalis, nō potest possideri pro diuiso, vel pro indiuiso: vt ĵ. de acquiren. poss. possideri. in prin. & ad hanc actionem hic habuit respectum. Vel aliter in rei vind. hoc nomen pro diuiso, large acceptum est: quia siue possideat pro diuiso, quia diuisit cum illo: siue non diuisit, sed sic certam partem pro se possidet. sed in peti. here. non sic largè accipitur: quia pro diuiso, puta quia diuisit cum illo, non tenetur peti. hered. vt potest cum habeat titu. diuisionis: vt C. cōmunia vtri. iud. l. diuisionem. Item post diuisionem fundi, duo fundi dicūtur: non autem diuisa hereditate, duas hereditates vel etiam hereditatem dicimus. Cum enim sit incorporale, non potest recipere diuisionem, vt postea dicatur hereditas: vt ĵ. communi di. l. per hoc iudicium. Alij dicunt quòd aliud in peti. her. quàm in rei vin. quia ex asse heres totam hereditatem vindicat, etiam ab eo qui partem, vel

B

C

D

a *Non possident.* sed sunt in possessione: vt infra de acquiren. possi.ij.in fine.

b *Puto.* corrigitur dictum istorum.

c *Petipossi.* sic ergo contra cõmodatarium & similes agitur in rem: sed qui rem immobilẽ alieno nomine tenet, debet dominum nominare in iudicio: vt C.vbi in rẽ actio.l.ij. Azo. Idem videtur hodie in mobilibus: vt in authen. vt omnes obe. iudi. §. hæc considerãtes.col. v. Item not. agi in rem contra depositarium: vt hic. Sed contra in auth. de depos. & denun.§.j.col.vj. vbi dicit quòd nemo extrinsecus impediat depositi restitutionem, quominus reddatur deponenti. Solu. secundum quosdam hæc corrigitur in hoc articulo. alij dicunt extrinsecus præter dominum. dominus enim non videtur extrinsecus venire. Tu dic quòd si velit agendo in rem, potest quilibet qui se dominũ dicat: vt hic, & j. depositi. bona fides. aut interdicat tantum: vel contradicat: quod non potest, vt ibi.

nes non possident[a], vindicari non posse. Puto[b] autem ab omnibus qui tenent, & habent, restituendi facultatem, peti posse[c].

Bonæ fidei possessor debet restituere rem vbi est, vel vbi petitur, sumptibus petitoris: malæ fidei possessor solum vbi inuentur, vel vbi petitur, sumptibus suis. hoc dicit cum. ll. sequen. Bartolus.

X. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum.

SI res mobilis[d] petita[e] sit, vbi restitui debeat, scilicet si præsens non sit? Et nõ malum est, si bonæ fidei possessor sit is cum quo agitur: aut ibi restitui vbi res sit, aut vbi agitur: sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria[f] iter vel nauigationem faciendi sunt. B

XI. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

NIsi[g] si malit petitor suis impensis & periculo ibi vbi iudicaretur*, rem restitui. tunc enim de restitutione cum satisdatione cauebitur.

XII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum. C

SI verò malæ fidei sit possessor qui in alio loco[h] eã rem nanctus sit, idem statui debet[i]. Si verò ab eo loco vbi lis contestata est, eam subtractam aliò transtulerit: illic restituere debet, vnde subtraxit[k], sumptibus suis[l].

Malæ fidei possessor tenetur ad rẽ & ad interesse deteriorationis hac actione, & actione.l. Aquil. sed vna per aliam tollitur, prout actor elegerit. Bartolus.

XIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

NOn solum autem rem restitui, verùm & si deterior res sit facta, rationem iudex habere debebit[m]. Finge enim debilitatum hominem, vel verberatum[n], vel vulneratum restitui. vtiq; ratio per iudicem habebitur[o] quanto deterior sit factus: quanquã & legis Aquiliæ actione conueniri possessor possit. Vnde quæritur an nõ aliàs iudex æstimare damnũ debeat, quàm si remittatur[p] actio legis Aquiliæ. Et Labeo putat cauere petitorem oportere,[q] lege Aquilia non acturum. quæ sententia vera est.

XIIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum.

QVòd si malit actor potius legis Aquiliæ actione vti: absoluendus est possessor.[r] Itaq; electio actori danda est, non vt triplum, sed duplum consequatur.[s]

a *Non possident.* sed sunt in possessione: vt infra de acquiren. possi.ij.in fine.

b *Puto.* corrigitur dictum istorum.

c *Petipossi.* sic ergo contra cõmodatarium & similes agitur in rem: sed qui rem immobilẽ alieno nomine tenet, debet dominum nominare in iudicio: vt C.vbi in rẽ actio.l.ij. Azo. Idem videtur hodie in mobilibus: vt in authen. vt omnes obe. iudi. §. hæc considerãtes.col. v. Item not. agi in rem contra depositarium: vt hic. Sed contra in auth. de depos. & denun.§.j.col.vj. vbi dicit quòd nemo extrinsecus impediat depositi restitutionem, quominus reddatur deponenti. Solu. secundum quosdam hæc corrigitur in hoc articulo. alij dicunt extrinsecus præter dominum. dominus enim non videtur extrinsecus venire. Tu dic quòd si velit agendo in rem, potest quilibet qui se dominũ dicat: vt hic, & j. depositi. bona fides. aut interdicat tantum: vel contradicat: quod non potest, vt ibi.

SI res.} CASVS. Petebam à te rẽ meã. quæro vbi res sit restituenda: an vbi petitur: an vbi res est? Distinguitur. fuit bonæ fid. possessor, an malæ? Primo habet electionem conuentus vbi velint restituere: an vbi res est: an vbi res petitur: debet tamen præstare petitor omnes sumptus, præterquam cibaria: & cauebit reus quòd restituet. Si fuerit malę fid. possidem erit dicendum, quod in bonæ fidei poss. si alibi possessi rei petitæ nactus fuerit. Quòd si malæ fidei poss. rem alibi transtulit: suis sumptibus eam reducere debet.

d *Mobilis.* de re immobili ideo non loquitur. quia illa non potest restitui nisi vbi est: argu. C. quando & qui. quar. pars. §. ij. lib. x.

e *Petita sit.* subaudi, & obtineatur.

f *Cibaria.* aliter si operis suis solebat se pascere seruus, quibus modo vacare oportet. tunc enim cibariorũ expensas præstabit actor: vt j. ad exhi. sed & si §. quo autem loco. Sed cui dabitur hæc electio? Respon. petitori. secundum H. sed Azo. ipsi reo. Et sic bene excipit. j. l. proxi. nisi &c. & pro hoc. j. depo. si in Asia. §. j. aliàs nihil exciperet, quod Ir. concedebat, & facit ſ. de eden. l. prætor. §. fi. & l. seq.

g NIsi. Hic repetit quod dixerat, sed plenius, secundum Ir. Sed tu dic quòd electio est possessoris. nisi &c. cũ possessor prius non elegerat. Vel dic tertio quòd sumptibus petitoris extra cibaria faciẽda est restitutio: sed non satisdatio, nisi malit &c. nam tunc dabit cibaria, & satisdabitur: vt hic, & insti. de offi. iudi. §. j.

h SI verò malæ fidei. *Alio loco.* quàm vbi agitur. idem si ab alio loco quàm in quo lis est contestata, ad alium transtulit.

i *Debet.* quòd in bonæ fi. diximus duabus superioribus legibus, cum ab eo absit præter omne vitium remotionis.

k *Subtraxit.* dolo, vel sine dolo.

l *Sumptibus suis.* scilicet possessoris.

NOn solum.} CASVS cum tribus ll. seq. est: Si seruus meus ad te venit, & tu eũ pendente iudicio deterioraſti: iudex etiã condẽnationis debet habere deteriorationis rationẽ: & si iudex omisit, potero agere. l. Aquil. act. & iudex habebit rationem damni cõtra te in cõdemnatione. Et si tu ad ignominiam mei seruum verberaſti: agam contra te act. iniuriarum.

{SI QVIS.} Equũ meũ possediſti. vendidiſti modico pretio ex necessitate. ad id tantũ pretium quòd accepiſti, & non amplus teneris & hoc probat à simili: quia si possessor vẽdat fructus qui cõseruando seruari nõ possunt: nõ tenetur vltra quã vt pretiũ præstet. {SI SERVVS.} Si equus sine dolo possessoris interiit: an liberetur interitu eius? Dicunt quidam quòd sic, & male. vnde distinguendum est, an fuerit eũ distracturus, & tenetur: quia nõ eo modo periisset. an nõ erat eum distracturus, & tunc non tenetur. ex hoc apparet quòd non indistincte liberatur possessor interitu speciei, sed post interitum necessaria est sententia: vt appareat eius fructus & partus. Item & alia ratione est necessaria sententia, propter stip. de euict. eo quòd habebit tunc regressum emptor cõtra venditorem de euictione. {CVLPA.} Dicit de naui quam possedit quis, & lite pendente. iuit nauigatum, & periit, quòd videtur culpa fore: nisi minus idoneis eam commiserit.

m *Debebit.* vt & j. eo. qui petitorio. §. j. & C. eo. domũ. & j. ad l. Aquil. l. liber homo. & l. si seruus. & C. de seruũ. & aqua. l. si quid.

n *Verberatum.* vt si deterior, & sic differat ab inferiori. l. proxi. item si verberatũ. j. respon.

o *Habebitur.* hoc quãdo semper fuit nialè fidei possess. sed ad uersus bonæ fidei, si dolo hoc fecit. Item si culpa. ſ. post lit. contest. vt j. eo. l. si homo. Sed de quo ergo possessore hæc lex dicit? non videtur loqui in bonę fidei possess. quia ille tanquam dominus potest vti, & non tenetur: vt ſ. de peti. here. si quid possessor. §. sicut. Item nec in malæ fid. quia huic cauetur, vt hic subiicit. quod non fieret si esset ma. fi. vt j. eo. is qui dolo. Sed respondent in bo. fi. pos. & dicunt aliud esse in peti. here. quàm in hac actione: vt ibi possetabuti: hic non. sed hoc nõ placet. Dic ergo quòd loquitur in malæ fidei possessore. Nec obstat. j. eod. is qui. quia hic nõ cauetur ei de act. cedendis contra aliquem: sed se non acturum leg. Aquil. Præterea inuenio caueri etiam furi: vt j. de fur. ei qui. §. j. & etiam prædoni: vt ſ. de peti. here. si à domino vel à patre. §. si possessor.

p *Remittatur.* ab actore.

q *Oportere.* Ad quid fit hæc cautio, cum & sine ea agere quis non possit? Respõ. propter sumptus & alia, si de facto agatur, poterit committi. Sed nonne per officium iudicis in talibus consuleretur, ex quo actor non vinceret? Respon. plenius per actionem quàm per officium iudicis consulitur: cum actio etiam post sententiam, sed officium non duret: vt C. depo. l. iij. & facit j. de noua. si pupillus.

r QVòd si malit. *Possessor.* scilicet vt non habeatur ratio damni dati in rei vin. sed tantum in re condemnetur: quæ damni absolutio non præstabit exceptionem rei iudi. contra agentem postea. l. Aquil. quia non ideo ab æstimatione damni est absolutus in iudicio rei vin. quòd de damno non teneretur: sed quia eo iudicio actor damnum consequi noluit: ar. ſ. de neg. gest. l. sin autem. §. fin. & j. de institu. sed & si pupillus. §. item si plures. versic. si institoria. Ceterum si ideo esset absolutus quòd in actione illa damni æstimatio esset reprobata, obstaret rei iudi. exceptio: vt d. l. sin autẽ. & j. de except. rei iudi. l. Iulianus. & l. de eadem.

s *Duplum consequatur.* per actionẽ legis Aquiliæ, si inficiatus fuerit. Azo. Sed videtur vtrumq; consequi: cũ vna ad rem, altera ad pœnã sit: vt j. de fur. l. si pignore. §. cum furti. quæ est contra. Solu. ibi nil de pœna venit in cõditione: hic autem in actione in rem venit damni ratio: vt ſ. l. proxi. Accursius.

Concor. glo. 1. in ca. 2. in versic. item habet locũ iudicis officium. extra de of. iudi.

Item

XV. VLPIANVS libro sexto-decimo ad Edictum.

ITem si verberatum[a] tradidit[b], Labeo ait etiam iniuriarum competere actionem petitori.

Possessor qui de necessitate distraxerit: tenetur solum ad pretiū quod recepit. Bart.

Si quis[c] rem ex necessitate[d] distraxit, fortasis huic officio iudicis succurretur, vt pretium duntaxat[e] debeat restituere[f]. Nam & si fructus perceptos distraxit, ne corrumpantur[g]: æquè non amplius quàm pretium[h] præstabit. Item si fortè ager fuit qui petitus est, & militibus adsignatus[i] est, modico honoris[k] † gratia possessori dato: an hoc restituere debeat[l]? Et puto præstaturum.

Hic est singularis. §. & hoc intendit: Possessor qui non est totaliter malæ fidei: non tenetur de interitu, si res erat eodem modo peritura penes petitorem. Item re perempta est necessaria sententia, propter accessiones & postulationes de euictione. l. d. cum principio legis sequen. Bartolus.

† *Arg. huius literæ no. secundū B. vl. quod illud modicum quod præstat emplyenta & cē sarij: intelligitur in signū honoris, & dignitatis, & recognitionis.*

a *Tem si verberatum.* scilicet in contumeliā petitoris: sed hoc in rei vin. non venit, cum non sit damnum.

b *Tradidit.* scilicet possessor.

c *Si quis.* scilicet bonæ fide possessor, & sine mora.

d *Rem ex necessitate.* propter imminentem sortis dolorem: vt quia erant boues qui moriebantur. Accursius.

e *Duntaxat.* scilicet acceptum. & intellige in bonæ fidei pos. qui non erat in vera mora. Si enim prædo esset, vel in mora, teneretur ad verum pretium rei: quia etsi nihil habuisset, ad id teneretur: multo magis ergo tenetur si aliquid inde habuit. Azo. Alij dicunt quòd eligit hic actor, an velit verum, an acceptum pretium. Nec obst. supra de pet. her. l. si possessor. §. j.

f *Restituere.* per actionem negotiorum gestorum in subsidium: vt supra de nego. gest. l. fina.

g *Ne corrumpantur.* & sic ex quadam necessitate: vt supra de peti. hered. l. diuus.

h *Pretium.* inde acceptum. Accursius.

i *Assignatus.* quod fit quandoque: vt j. de euic. l. Lucius.

k *Honoris.* quasi esset de decus si ita gratis offeratur.

l *Debeat.* scilicet tantum: quia fecit coactus. Accursius.

m *Demortuum.* scilicet post lite contest. Et dic quòd loquitur de eo qui primò bo. fi. possedit: sed postea cœpit esse ma. fid. nec habuit iustam causam litigandi: in quo distinguitur propter bonam fidem quam habebat: vt hic dicitur. & j. l. proxi. vsq; illuc, non enim &c. ibi incipit dicere in eodem possessore: sed tamen habebat iustam causam litigandi: vt quia sciebat alienam: sed non credebat esse actoris. Potes & aliis modis intelligere: vt dixi.

n *Plerique aiunt.* & malè: vt subiicit.

o *Moram.* id est dilationem. sic accipitur. C. de temp. app. l. ij. auth. sed & lis. Si autem esset vera mora, quia semper malæ fi. fuisset, indistincte teneretur de casu: vt statim dices. Dic ergo, cum post lit. contesta. periit res de qua erat controuersia: aut hic possessor ab initio fuit, & durauit bon. fid. pos. & tunc nullo modo tenetur de casu: vt in pet. here. vt §. de pet. here. illud. Aut fuit ab initio: sed non durauit post lit. contesta. Et tunc si iustam causam habuit litigandi, idem est quod in primo casu: vt j. l. prox. ibi, non enim &c. Si vero non habuit iustam causam litigandi, propter bonam fidem quam ab initio habuit, mitius agitur cum eo: vt ita demum teneatur si res nō erat eodem modo peritura penes actorem: quod accidisset vel quia à tali casu custodisset: vel quia distraxisset. & in hoc casu hic loquitur. Et ad hoc facit supra quod metus causa. l. si cum exceptione. §. quatenus. versi. quòd si homo. in fin. §. & j, deposi. l. si plures. §. siue autem. Sed nonne semper habet causam litigandi propter euictionem? Respon. non semper debetur euictio. Si vero ab initio fuit malæ fide. omnino tenetur de casu, etiam si eodem modo periisset penes actorem. sufficit enim quòd actor potuit distrahere: vt j. de leg. j. l. cum res. in fi. & l. si seruus legatus. §. si seruus legatus. & j. de verb. oblig. l. nemo. j. §. j. & j. deposi. l. si in Asia. §. quemadmodum. Idē est secundum omnes in prædone, fure, & meticuloso: vt C. quod metus causa. l. j. & infra de vi & vi armata. l. pen. in fine. Item est hic notandum quòd licet quantum ad fructuum restitutionem quemlibet possidentem dicamus fieri malæ fid. post lit. contest. tamen quantum ad interitum non est verum, nisi se debere sciat, & non habuit iustam causam litigandi: vt j. si cert. pet. l. quod te mihi. Alij dicunt, vt Guil. hunc §. loqui in malæ fi. pos. & qui ab initio malam fidem habuit, nec habebat iustam causam litigandi: quem dicunt ita demum teneri si res non periisset penes actorem: quod duobus modis accidit: vt dictum est, contra eos est §. de pet. here. illud. Item no. prædicta vbi realiter agitur. secus si personaliter: quia tunc A indistincte casus pertinet ad debitorem, secundum quod not. j. si cer pet. l. quod te. Accursius.

d *Præstari.* pretium eius.

q VTique. pro certe. & autem, pro sed. q. d. dixi in duobus casibus propter interitum teneri possessorem prædictum: scilicet quando distraxit, & quando à tali casu præcauisset, & propter eos esse sententiam necessariam: sed certe & propter alia est necessaria: vt subiicit. & sic loquitur eodem casu. Quid tamen si de interitu non tenetur, quia nullus illorū casuum erat. nunquid erit sententia necessaria? & dicas de eodem possessore. Item quid etiam de eo qui habuit iustam causam litigādi: an sit sem per sententia necessaria propter hæc quæ hic dicuntur? Respon. forte sic: vt & ita in tribus casibus posui hic loqui: vt hic, & infra de re iudi. si homo. & j. iudi. sol. si seruus. licet quo ad interitum sit secus: vt dictum est. Sed cui est hæc sententia necessaria? Respon. tam actori quàm reo. actori, propter fructus & partus. reo, propter stipulationem de euictione committendam contra suum venditorē: quæ non committeretur nisi per sententiam euinceretur: vt hic, & §. de neg. gest. l. at qui. §. cū meabsente. Sed oppo. fructus & partus veniunt offic. iudi. & quasi accessiones sunt: ergo &c. vt Co. deposi. l. iiij. Sol. hic erat lis contestata, vnde officium iam corroboratum est: vt remaneat ante sententiam, licet res intercidat. & sic soluitur j. eo. l. fin autem. §. si homo. Et quòd ibi dicit petitus, dic extra iudicium simplici conuentione. Item quid si actor homine mortuo nolit pro se ferri sententiam: imò remittit actionem? Respon. reus postulabit ferri licet actor absit: quia in sui fauorem inductum est. Vel dic quòd venditor necesse habet probare seruum suū fuisse, vt euenit C. de asser. tol. l. fina. secundum Azo. Item ad id quod dicit sententiam dandam homine mortuo, & sic de euic. agi, est contra. j. de eui. si seruus. & C. de euic. si tibi. Solu. hic extabat res tempore lit. contest. vnde merito ad fructus & ad alia tenetur, scilicet ad rem vel pretium in casibus quibus dixi ad alia teneri: sicut quasi tunc esset lata sententia. Item ad id quod dicit non cōmitti stipulationem euictionis nisi lata sententia: est cōtra. j. de act. emp. l. emptorem. in prin. Sol. vt ibi. Sed qualiter formabitur sententia eo casu, quo casu possessor non tenetur de interitu, vt euictionis stipulatio cōmittatur? Respon. quia cognoui seruū esse petētis: ideo te condēno in fructu, & partu, & peculio. Sed quid si hęc non sint, & ita propter euictionē tantum est ferēda? Respon. quidam nō iudicari. quomodo enim iudicaret? Alij quòd sic: condemno te in rem. sed tamen exceptionem habet dānatus. vel dic absoluo, condemnaturus nisi res interiisset. & sic causa absolutionis ponenda est: vt j. de iure fis. l. ij. §. senatus. in fi. §. Vel dic vt j. de excep. rei iudi. si à te. §. j.

r *Stipulationem.* vbi est interposita. idem & si non est. Accurs.

s *Non enim.* Respondet ei quod posset obiici: imò necessaria est sententia propter æstimationem rei præstandam actori. sed non est ita. Non enim bo. fi. poss. tenetur de casu aliquo modo: siue etiam durauit bonæ fi. siue non: dummodo iustā causam habeat litigandi: quo casu loquitur hic. sed ma. fid. ab initio sic indistincte: vt C. quod me. cau. l. j. & §. quòd me. cau. l. si cum exceptione. §. quatenus. & j. ad exhi. de eo. §. si post. & plene dixi. §. l. proxi. in fi. Vel dic æstimationem præstari in casibus prædictis. non enim &c.

t *Perierit.* quia nauis ad hoc paratur, vt nauiget: vt infra de vsufruct. l. arboribus. §. nauis.

u *Commiserit.* & nisi tēpore periculoso: vt j. eo. qui petitorio. in fi. Et not. hic arg. contra eos qui imperitos eligunt pro peritis, siue magistris, siue medicis, siue aduocatis. sic & infra de ædil. edic. quod si nolit. §. si mancipium.

833

Vlianus.} CASVS. Seruum Mæuiũ à te emi: eundem Titio vendidi. Titius eum interfecit. teneor vero domino ad pretiũ: quia videor eum interfecisse. {IDEM.} Si petam à te rem, & in mora fueris: non solũ fructus, sed etiam fructuũ fructus vsq; ad tempus rei iudicatæ restituẽdi sunt. Si vero erat seruus meus quẽ possidebas: & aliquis verberauit eum: & ita habeas act. l. Aquil. contra verberatorem: illam act. mihi cedere debes. Sed de cessione actionis est verum si tu seruum illã cœperis vsucapere: & post acceptũ iudiciũ vsucap. cõpleuisti. {QVOD SI DOLO.} Emi seruũ quẽ tu dolo malo distraxisti: quia videbas quòd volebã eum vindicare: & aliquis eum interfecit. in electione mea erit vtrum velim cedi mihi act. ab emptore: aut habere pretiũ serui ab eo qui dolo defiit possidere seruum lite pẽ. vsucaptum. Sed quid si petitor serui per aliquod tempus fructus percepit: deinde peruenit ad te: & illum incepit vindicare? illi fructus percepti non erunt restituendi. Et ratio est, quia bona fides non patitur quòd bis idem exigatur: vt infra de regu. iur. l. bona fides.

Ista lex legitur duobus modis in glos. secundum primam lect. breuiter hoc intendit. Possessor tenetur de facto eius cui vendidit: sicut de suo facto. h. d. secundum aliam lect. hoc intendit: Re perempta in subsidium tenetur possessor actione neg. gest. ad pretium eius: licet non habuerit titulum lucratiuum, si ei contra perimentem potest esse consultum. Bartolus.

XVII. VLPIANVS libro sexto-decimo ad Edictum.

IVlianus libro sexto* Digestorũ scribit: si hominẽ qui Mæuij erat, emero à Titio: deinde cũ eum Mæuius à me peteret[a], eundẽ vendidero, eumq; emptor occiderit: æquum esse me pretium Mæuio restituere. Idem Iulianus eodẽ libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo possessor, & homo mortuus sit: & fructuum rationem vsq; ad rei iudicatæ[b] tempus spectandam esse.

Re perempta tenetur possessor post moram ad fructus, & ad ceteras actiones. Bartolus.

Idem Iulianus[c] ait nõ solũ fructus, sed etiam omnẽ causam præstandam: & ideo & partum venire in restitutionem, & partuum fructus. Vsque adeo autem & causæ veniunt, vt Iulianus libro septimo scribat, si per eum[d] seruum possessor adquisierit actionem legis Aquiliæ[e], restituere cogendum.

Quòd si dolo malo ipse possessor desierit possidere, & aliquis hominẽ iniuria occiderit: aut pretiũ hominis[f], aut actiones suas præstare cogetur: vtrũ eorum voluerit actor. Sed & fructus quos ab alio possessore percepit[h], restituere eum oportet. Lucrũ enim ex eo homine qui in lite esse cœperit, facere non debet. Sed fructus eius temporis quo tempore possessus est ab eo[i] qui euicerit, restituere non debet. Sed quod dicit de actione legis Aquiliæ, procedit si post litem contestatam[k] vsucepit possessor: quia plenum[l] ius incipit habere.

Si pendente iudicio ius actoris perimitur absque facto suo: ex facto rei perueniunt ad condemnationem, ac si peremptum nõ esset: & cautiones adhuc præstabuntur. Bart.

XVIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

SI post acceptum † iudiciũ possessor vsu hominem cepit, debet eum tradere, [m] eoque nomine de dolo [n] cauere. periculum est enim ne eum vel pignerauerit, vel manumiserit.

XIX. VLPIANVS libro sexto-decimo ad Edictum.

a *Peteret.* Potest dici quòd petitus erat, & lis cõtestata: vnde tenetur propter occisionem alterius: quia illius factum interpretor esse meum: vnde teneor: vt infra de ver. obli. l. si seruum. §. j. Et dices teneri ad iustum serui pretiũ vtili in rẽ: quia dolo defiit possidere. Vel dic quòd non erat petitus. & q̃ dicit peteret, expone id est petere vellet. sic & ĩ. de verb. obli. l. stipulatus sum. Et dic quòd teneor ad pretium acceptũ, licet meo nomine vendiderim: quia res est perempta: vnde in subsidiũ agitur nego. gest. vt C. eo. l. mater. & de re. alie. non alie. l. j. in fi. & j. deposi. l. j. §. fin. & ĩ. de re. cre. si eum. & s̃. de nego. gest. l. fi. Sed nonne est iniquũ me teneri ad pretiũ in secundo casu, ac neg. gest. cum non habui rem ex causa lucratiua, imò emi? Respon. non hoc casu: quia ceditur mihi act. l. Aquil. à domino contra occidentem. Sed qualiter agam. l. Aquil ex iure cessso, cum de euic. tenear: vt ĩ. de euic. l. vindicantem? Respõ. propter delictum suum forte hoc obiicere non potest secundus emptor. sed prima positio casus planior est. & qui secundũ casum tenent, timebant hoc: quia post lit. contest. indistincte ad ipsum seruum tenetur, viuat vel non: nisi ex necessitate vendat: vt s̃. eo. l. item si verberatum. §. j. Sed certe & hic ad seruum tenetur. i. ad eius veram æstimationem.

b *Iudicatæ tempus.* Certè imò postea: quia ea tẽporis intercapedo ad fructus non nocet: vt ĩ. de vsu. l. in fideicommissi. §. j. Respon. ex officio iudex causæ principalis de illis nõ disquirit: cũ futuri tẽporis tractus &c. vt ĩ. de vsur. l. j. §. quod enim. & ita non veniunt, vt hic: sed de perceptis ante litem & pendente lite disquirit, vt etiam percipiendi veniant: vt hic, & ĩ. eo. l. fructus. & intellige quando dolo vel culpa possessoris pẽrit: vt post mortem eius omnes veniant fructus.

c *Idem Iulianus.* facit. C. eo. l. certum. & ĩ. eod. l. præterea. & s̃. de pet. here. sed & si. in fi. & l. quòd si oues. & l. ancillarum. & l. item videndum. & l. post senatusconsultum. & l. Iulianus.

d *Si per eum seruum.* iam eius factum vsucapione: vt postea dicit in fin. l.

e *Legis Aquiliæ.* quia seruus ille fuit vulneratus: & ita domino facto per vsuca. actio fuit quæsita: vt ĩ. ad l. Aquil. item Mela. §. legis.

f *Pretium hominis.* propter dolum.

g *Actiones.* in rem, & Aquiliam.

h *Percepit.* scilicet possessor.

i *Ab eo.* scilicet à vero domino.

k *Contestatam.* Et quomodo potuit, cum cœpit esse malæ fidei? Respon. superueniens mala fides non nocet vsucapioni. vt C. de vsuca. transfor. l. j. §. hoc tantummodo.

l *Quia plenum.* id est directum dominium, cum prius haberet vtile secundum quosdam: quia Publicianã habebat: vt ĩ. de Publi. l. j.

S *I post acceptum.*} CASVS. Emi rẽ à non domino: & bona fide inchoaui vsucap. nec deerant mihi de vsuca. nisi duo menses. eã vindicasti: sed lis contest. vsuca. compleui: vnde ex quo dominus factus sum: si seruus erat, poterã eum manumittere, vel pignori obligare. Et ideo dicit iurisconsultus. cauere debes tu possessor q̃ nihil tale facias. Sed pone quòd erat dominus domus quam petij: & cum semel minabatur ruinam. cautisti de damn. infect. postea petij à te: tunc cauere debeo de conseruando te indemnem. Et hæc ratio illius cautionis est. Viuianus.

m *Tradere.* Sed qualiter post acceptum iudiciũ vsucapione completa dabitur priori domino rei vindi. cum dominus esse desierit? Respõn. secundum B. eam durare actionem, licet corruptam post vsuca. quæ enim erat directa, nunc est vtilis. Eandem enim dicor habere filiam, licet hodie sit corrupta, cum fuerit virgo. Sic & dicitur noxalis actio directa, & directa noxalis: vt instit. de noxa. §. omnis autem. Et sic dicitur emptori dari actionem vtilem, quam habet postea directam, cum cessa est. P. Mirabilia hic respondit. Dixit enim speciale esse hoc casu, vt non domino detur actio contra dominum: quod est falsum: vt ei qui neq; directo, neq; vtiliter est dominus, detur rei vindi. contra dominum: ei vero qui vtiliter est dominus, sæpe contra directo dominum datur: vt ĩ. si ager vec. vel emphy. l. j. & ĩ. de acquiren. re. do. qua ratione. § literæ. versicu. sed non vt. & ita sit hic. Item quomodo desiit esse dominus, cum omnis actio perpetuetur lit. contest. vt C. de præscrip. xxx. an. l. fi? Respon. secundum P. rei vindi. non perpetuatur lit. contest. & est in ea speciale. vt infra si ser. vindi. l. sicut. §. plane si non vtendo. Sed certe contra eum facit: sed M. dixit quòd hoc erat olim vt non perpetuaretur: vt hic, & ĩ. pro empt. l. ij. §. finali. Sed hodie contra. C. de an. excep. vt perfectius. Tu autem dicas quòd quatuor sunt speciales illi casus in l. vt perfectius. in quibus vsucapio interrumpitur. aliàs non interrumpitur vsucapio etiam hodie: sed vindicatio perpetuatur. Sed quare non interrumpitur, cum præscriptio interrumpatur: vt C. eodem l. more? Respon. quia rerum mobilium possessio vilis & abiecta est: vt ĩ. de acquir. poss. l. si rem. Hinc etiam est quòd minus tempus statuitur in vsucapione earum.

† *Bal. dicit istum text. sing. ad hoc quod licet vitium litigiosi obstet intuitu alienationis: nõ tamẽ obstat confirmationi alienationis præcedentis litis contestationem. Bolo.*

Rei vindi. lit. contest. non perpetuatur.

n *De dolo.* & culpa post lit. contest. vt infra eo. l. finautem. §. si homo. Azo. Sed ad quid hęc cautio fit? nã nec alienatio tenuit vel manumissio rei litigiosæ: vt C. de liti. l. ij. & fin. nec obligatio: vt infra quæ res pignorib. ob. possunt. l. j. §. eum? Respõderi potest præstari cautionem propter sumptus litis, & talia: non quia ob illam dominium possit amittere actor. Vel dic potuit alienare & obligare ante litis contestationem vtilem hypothecariam, & rei vin. vtilem, id est Publicianam cedendo: vt infra de pigno. l. si ab eo. Sed hoc non videtur vã-

lere:

lere: quia illæ actiones vero domino non præiudicarent: vt j. de Publ. l. penul. & fi. nisi forte adiuuet prædictam solutionem confirmatio obligationis facta propter dominiū quæsitum: vt j. de pigne. act. l. rem alienam. quia per litis contestationem non tollitur: vt in authen. de litig. §. ad hoc autem. & ita est cautio necessaria: vt hic, & infra de pigne. act. l. creditor. & infra isto tit. l. præterea. in fin. & arg. infra si vsusfruc. peta l. pen. §. penult. & supra de petitione hered. l. illud. in fine.

IPsi quoque reo cauendum esse Labeo dicit, *his rebus recte* [a] *præstari*, si forte fundi [b] nomine damni infecti cauit.

Quicquid seruus petitus lucratus est, vel ex eo natum est, venit in restitutione. Bart.

XX. GAIVS libro sexto ad Edictum Prouinciale.

PRæterea restituere debet possessor & quæ post acceptum iudicium per eū non ex re sua [c] adquisiuit: in quo hereditates quoq;, legataque quæ per eum seruum obuenerunt, continentur. Nec enim sufficit corpus ipsum restitui, sed opus est vt & causa rei restituatur, id est vt omne habeat petitor quod habiturus foret si eo tẽpore quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset [d]. Itaq; partus ancillæ restitui debet, quãuis postea editus sit quã matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor vsuceperit. quo casu etiam de partu, sicut de matre, & traditio, & cautio de dolo necessaria est. [e]

Re perempta vel perdita post litem contestatam non tenetur possessor, si dolus vel culpa ei imputari non possit. Bart.

XXI. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum.

SI à bonæ fidei possessore fugerit seruus [f], requiremus an talis fuerit, vt & custodiri debuerit [g]. Nam si integræ opinionis videbatur, vt nõ debuerit custodiri: absoluendus est possessor: vt tamen si interea eum vsuceperat*, actionibus suis cedat petitori: & fructus eius temporis quo possedit [h] præstet. Quòd si nondum eum vsucepit, absoluẽdum eum sine cautionibus, vt nihil caueat petitori de persequenda [i] ea re. quo minus [k] enim petitor eam rẽ persequi potest [l], quãuis interim dum in fuga sit, vsucapiat [m]? nec iniquum id esse Pomponius libro trigensimonono* ad edictum scribit. Si verò [n] custodiendus fuit, etiam ipsius nomine dãnari [o] debebit: vt tamen si vsu eum non cepit [p], actor ei actionibus suis cedat. [q] Iulianus autem in his casibus vbi propter fugam serui possessor absoluitur, etsi non cogitur cauere de persequenda re, tamen cauere debere possessorem, si rem nanctus fuerit, vt eam restituat [r]. Idque Põponius libro trigensimoquarto variarum lectionum probat: quod verius est.

XXII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

QVòd si dolo possessoris fugerit: damnãdum eum quasi possideret [s].

XXIII. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum.

IN rem actio [t] competit ei qui aut iure gentium aut iure ciuili dominium adquisiit.

a *Ipsi quoque. Rectè.* id est ne quod periculum vel damnum stipulator sentiat: vt j. de verb. sign. l. aliud est capere. §. hæc verba. Et not. quod superior lex loquitur in rebus mobilibus: hæc in immobili. Item illa de cautione præstanda à possessore petitori: hæc econtra. Dic ergo ipsi quoque, scilicet bonæ fidei possessori: vt patet ex superiori: at malæ fidei sibi imputet.

b *Fundi.* scilicet vrbani, vel etiam rustici: vt j. de damn. infect. cum emptor. §. si agri. & de verb. significa. l. fundi. in princ. & non dico præscribi post lit. contest. quia interrumpitur vsucapio: vt & §. l. proxi. not. nec etiam dicit hic præscribi. Alij dicũt præscribi per seruum vsucaptum.

PRæterea. } CASVS. Retẽto eodem casu vt in l. præcedẽti. A te seruum meum vindico. si lucrum adquirit, oportet te restituere, nisi de re tua & opera sua aliquid adquisiuit: vel si heres fuerit institutus: vel legatum ei fuerit relictum: cum non sufficit si tantũ seruus restituatur: sed cum omni causa, videlicet veniet in restitutionem, quantum habiturus esset petitor si tempore litis contestatæ ei restitutus esset. idem in ancilla petita &c.

c *Ex re sua.* cum hic fuerit malę fi. lit. cõtestata, videtur quòd nec ex re, nec ex opera sua sibi quærat: vt C. eo. l. j. in fin. quæ est contra. Sol. loquitur hic in bonę fi. pos. qui remansit bo. fi. pos. lit. contest. vnde retinet quæsita: ex re subaudi, vel ex opera quæ est ex re: vt j. de adquir. re. do. qui bo. fi. in prin. Vel hic loquitur de eo qui fuit ab initio bonæ fid. poss. ibi de eo qui malæ fidei semper. Vel melius loquitur hic in bo. fi. sicut præcedentia & sequentia declarant. Vnde etiam ex opera quæritur sibi: illa tamen restituit omnia sicut in fructibus. P. vero hic multas absurditates dixit. s. quòd loquatur hæc lex in malæ fi. pos. & talis seruus quærit ex re possidentis de æquitate, vt hic: sed nõ ex opera simplici. Quod non placet. s. primum: quia simul hæc recidũt: vt j. de adqui. re. do. l. quæsitum. Item quare diceretur, post acceptum iudicium, cũ ita ante & post teneretur? Et quod dicit de hereditate, & legato, procedit nisi contemplatione possessoris instituatur: vt j. de vulg. substit. sed si plures. §. in adrogato. & j. de adquir. her. aditio. Sed quomodo obuenit hereditas, cum non potuerit eius iussu adire eam: vt j. de adquir. here. si quis mihi bo. in prin? Respon. hic loquitur in bonæ fi. pos. qui habet titulum, sic habet Publi. & iste potest bene iubere adire hereditatem.

d *Homo fuisset.* vt j. de verb. sig. l. restituere. & j. de re. iur. l. in condemnatione. §. j. & §. de pet. her. l. illud. in prin. & l. ancillarũ.

e *Necessaria est.* vt supra eod. l. si post. Accursius.

SI à bonæ. } CASVS. A te seruum meum petij: lit. contest. fugit: an libereris, quæritur. Distinguendum an contueuit fugere: & ita erat custodiendus. aut non. Secundo casu absoluendus eris. cum non erat custodiendus. Sed si pendente iudicio illum vsuceperas, cedas act. Si vero non vsucepisti, cessio non est facienda: nec cauebis de eo persequendo: sed teneris eum restituere si ad te peruenit. Si erat custodiendus: in culpa eras quòd eum dimisisti. Viuia.

f *Fugerit seruus.* post litis contestationem. Accursius.

g *Debuerit.* vt infra eõmo. l. argentum. & l. in rebus. in prin. & facit. l. si vt certo. §. custodiam. & j. de noxa. l. non solum.

h *Possedit.* post litem contestatam. Accur.

i *De persequenda.* sed de restituenda sic: vt j. l. proxim. & infra ad exhi. l. Celsus. §. idem scribit. & infra de condic. cau. da. l. si pecunia. §. item. & j. de leg. j. cum res. §. sed si culpa. Sed emptor qui redhibitoria agit, quare cauet etiam de persequendo: vt infra de ædil. edic. l. redhibere. §. fina. quæ est contra? Solut. quia rehabuit pretium: hic autem nihil rehabuit possessor. vel dic, vt ibi not. Item speciale est in odium inferentis metum, vt & ipse caueat de persequendo: vt §. quod me. cau. l. si cum ex. §. quatenus. versicu. quòd si homo. Accursius.

k *Quo minus.* alij legũt cõmunis. i. citò vel per manus persequi.

l *Potest.* à quolibet possidente. Accur.

m *Vsucapiat.* nisi pro libero se gerat: vel ab alio possideatur: vt j. de adquirend. poss. l. j. §. per seruum. & l. iij. §. fi seruus.

n *Si vero.* aliàs incipit lex, aliàs non. Accursius.

o *Damnari.* Sed nonne licuit ei abuti re, quã suã putabat: vt §. de peti. her. l. si quid posse ssor. §. sicut? Respon. ante litẽ contestatam si fugerit, nõ potest ei imputari aliqua culpa: sed de dolo tantum tenetur: vt j. eo. l. finautem. §. si homo. & l. si homo. & l. si culpa. sed post lit. contesta. tenetur de culpa. & ita accipe hic, & j. de euic. si seruus venditus. §. idem Iulianus. sic & infra de preca. quæsitum. §. si seruitute vsus. Accursius.

p *Non cepit.* & sic ei actio non dabitur suo nomine. Accur.

q *Cedat.* nisi dolo fecit, quo minus possideret: vt infra eod. l. is qui dolo.

r *Restituat.* Imò nec de hoc, vt videtur: vt j. depositi. l. si sine dolo. quæ est contra. Sol. hic erat iam lis contestata, dum cõuertit se in fugã. Vel illud in depositi. Vel ibi depositari* omnino habere desierat: hic autem possessor possessionẽ retinebat omnino, nisi pro libero &c. vt modo notaui. Accursius.

s QVòd si dolo. *Possideret.* & in litem iurari potest: vt j. eo. qui restituere. & actio ei non ceditur: vt infra e l. is qui. & infra de noxa. si bo. fi. pos.

t IN rem actio. Dic recta. stricte enim hic dicitur in rem: vt nec reales, scilicet hypothecarias vel vtiles in rẽ cõprehendat. Et dic q̃ dominia adquiruntur iure gentiũ multis modis: vt insti. de rerũ diui. §. singulorum. vsque ad tit. de vsucapionib. Ciuili autẽ, vt per vsucapionẽ: vt insti. de vsuca. in fi. j. respon.

non

837

ueo per præscriptionem, secundum Io. licet M. dixerit quòd fic. & est pro vtroque. C. de præscript. xxx. an. si quis emptio. circa prin. Sed oppone de muliere, quæ habet dominium vt C. de iur. do. in rebus. nec tamen agit: vt C. eo. doce. Sol habet obfuscatum, secundum M. vel dic, non habet vllo modo: vtibi not. nisi quo ad hoc, vt inde sustentetur: quo etiam respectu possidet: vt C. qui pot. in pigno. hab. l. alsiduis. circa prin.

Res quæ in nullius bonis sunt, vindicari non possunt. Bartolus.

Loca sacra, item religiosa, quasi nostra[a], in rem actione peti non possunt[b]. Si quis rei suæ alienam rem ita adiecerit[c], vt pars eius fieret, veluti si quis statuæ[d] suæ brachium aut pedem alienũ adiecerit, aut scypho ansam[e] vel fundũ, vel candelabro sigillum, aut mensæ pedem: dominũ eius totius rei[f] effici: vereq; statuam suam dicturum, & scyphum, plerique rectè dicunt.

Pars cedit toto: & liquidum cedit arido, si ei vinatur. Bartolus.

Sed & id quod in charta[g] mea scribitur, aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contrà senserint propter pretiũ picturæ: sed necesse est[h] ei rei cedi, quod sine illa esse non potest.

Qui vindicat totum, repellitur exceptione: nisi restituatur pretium partis adiunctæ. Bartolus.

In omnibus[i] igitur istis in quibus mea res per prævalentiam[k] alienam rem trahit[l], meamq; efficit: si eam rẽ vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius quod accesserit, dare[m].

Ea quæ vni corpori vniuntur, compositione durante vindicari nõ possunt: nec ea dissoluta, si per ferruminationem sunt vnita: secus si per applumbaturam: sed actione in factũ primo domino consulitur: sed in vnione quæ ex separatis corporibus constituunt, quilibet suæ rei dominus remanet. Bart.

Item quæcunque aliis iuncta siue adiecta accessionis loco cedunt: ea quandiu cohærent, dominus vindicare[n] nõ potest: sed ad exhibendũ agere potest, vt separentur[o], & tunc vindicentur: scilicet excepto eo quod Cassius de ferruminatione scribit. Dicit enim, si statuæ suæ ferruminatione iunctum brachiũ sit, vnitate * maioris partis consumi: & quod semel alienum factum[p] sit, etiam si inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse[q]. Non idem in eo quod adplumbatum sit: quia ferruminatio per eandem materiam[r] facit confusionem: videtur: sed contra in pictura: vt ff. de adquir. re. do. qua ratione. §. sed nõ vt literæ & instit. de rẽ. di. §. si quis in aliena. Solu. hæc corrigitur per illas, secundũ Azo. Vel dic secundum Io. hic non respõdet nisi in charta & in scriptura, cum dicit, sed necesse &c. Tertij, vt P. distinguunt ant tabula sit pretiosior pictura: vt cessio fiat pretiosiori. & hoc ex illo verbo, ppter pretium, quod hic est, & ex eo quod reperitur. inst. vilissimæ tabulæ. de re. diui. §. si quis in aliena. ver. ridiculum. Vnde de homine picto, & bono colore: non autem traheret alias pictura tabulam. quamcunq; primarum teneas, in idem recidit. Vel idem vtrobique, quãdo pictor mala fi. pinxit. hodie autem semper est pretiosior scriptura, quã charta: & ideo sicut pictura semper trahit ad se chartam.

* vnitate id.

a *Quasi nostra.* Nam nullius in bonis sunt: vt supra de re. diui. l. j. § quod autem. & ideo vt nostra nõ petimus. sed actione in factũ: vt ff. eo. l. quæ religiosis. & ff. de mortuo infer. l. j. Sed contra C. de sacrosanct. eccle. l. sanctimus. Vbi dicit quod si sancta vasa vel alienentur vel obligentur, per episcopos & œconomos vindicantur. Sol. secundum quosdam, ibi in mobilibus: hic in immobilibus. vel hic non vindicantur à priuatis: sed ab œconomis sic, nomine ecclesiæ. Vel ibi dat vtilem: hic negat directam. Vel ibi vindicat adiecta causa de iure canonico: vt §. eodem. l. prima. Item ius patro. petitur condictione ex iure canonico: vel ex lege. nam & lex hoc concedit: vt in authẽ. de san episc. §. si quis autem. collatio. ix.

b *Non possunt.* sed interdici potest: vt infra de mor. infer. l. j. in prin. Item in factum: vt corpus tollatur illatum ab eo qui non habet ius: vt ff. de relig. l. ij. §. prætor. Accursius.

c *Adiecerit.* bona vel mala fi. sed si dominus pedis, alienæ statuæ adiecit. tunc si mala fide, donare videtur: vt instit. de rerũ diuisione. §. ex diuerso. Item loquitur hic quando factum facto argento iungitur: & fit eius pars. vbi autem infectum infecto, quilibet suæ partis dominus permanet: vt ff. de acquir. rer. do. l. quidquid. j. respon. æqualis vel inæqualis, possit vel non possit separari. Et dic, permanet, vt neutra alteri cedat: fit tamen commune si non potest separari: vt §. eo. qui gregem. §. fi. & ff. de adquir. re. do. in dicta l. quicquid. j. respon. Sed vbi factum facto, ita q; neutrũ alteri cedit vt pars: dic quòd minus maiori cedit si neutra maior cedit pretiosiori. si autẽ nullũ pretiosius, tunc nullũ alteri. & si quilibet tunc suum vindicat citra fidei distinctionẽ: vt l. quidquid. §. fi. scilicet si potest separari: aliàs sit commune: vt §. eo. l. idem Pomp. scribit, si frumentum. Si autẽ materiæ tuæ infectæ alienam factam vel infectam adiũxeris, quacunq; fide, quocunq; modo: quæ aliena fuerit prioris domini manet: nec fit hæc cõmunis, quãdo scilicet potest separari: vt l. quidquid. j. respon. Si tuæ factæ, alienam infectam: totum tuum erit. Sed si applumbaueris bona fide: & prior dominus manet dominus: & ad exhi. agit. si malę fidei, vtili rei vin. si vero bo. fid. ferruminaueris, in factum teneris: quia in perpetuum recessit à domino dominium. si mala fi. dominus manet qui fuit: licet totum sit tuum. & colligun tor ptædicta ex hac lege. & d. l. quidquid.

d *Statuæ.* erat ergo statua species per se, etiam sine adiuncto.

e *Ansam.* i. manubrium, quod cum manibus tenetur, & dicitur ansa propriæ pes ollæ. vnde Ouid. Tortilis à digitis excidit ansa meis.

f *Totius rei.* etiam si per applumbaturam hæc adiecta sunt: vt ff. de adqui. re. do. l. quidquid. ij. respon. Sed quomodo tunc est totius dominus: sic ergo non vindicaretur: sicut in ferruminatis dicitur ff. eod. §. item quæcunque. at certum est ea inter se differre: vt ibidẽ dicitur. Dic ergo, totius. i. cuiusdam corporis totalis. totale enim corpus est statua, quæ alteri rei non accedit: non autem cuiuslibet eius partis, quando per applumbaturam. Accursius.

g *Quod in charta.* vel membrana.

h *Sed necesse est.* Et ita tam scriptura, quàm pictura cedit, vt meamq; efficit: si eam rẽ vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium eius quod accesserit, dare[m].

i *In omnibus.* ſ. talibus: vel plurale pro singulari casu: vt sic ad picturam non referatur, secundum Io. Vel dic vt statua, & charta, secundum Azo.

k *Per prævalentiã.* partis, vel etiam pretij: vt ff. de adquirẽ. re. do. l. quicquid. §. fi. & no. §. §. proxi. In gemma autẽ anulo iuncta, distingue quid cui[9] causa ornandi adiungatur: vt ff. de vsucap. l. rerum mixtura. in §. quid ergo. & dixi infra ad exhi. l. gemma. & infra de auro. & argen. leg. l. & si non sint. §. peruenimus.

l *Alienam rem trahit.* maioris partis: quod puto in rebus factis, quibus adiungitur quid factũ, vel infectum: ceterũ massa malæ & maiori valde pretio & quãtitate non puto accedere cõfusione: ideoq; remanet quilibet dominus pro parte sua, siue ponas cõmunicari, siue non. Quid ergo, si meæ factæ tuæ factæ addidero: ita quòd sit pars alterius, nulla maiore altera: & sic feci vnam speciẽ: & ita quod iure specificationis non petã: neutra cedit alteri, etiam si altera sit valde maioris pretij. quis ergo erit dominus speciei? Dico, vterq; pro indiuiso, & pro rata, si fuit adiunctio facta ferruminatione. sed si per applumbaturã, nemo intelligitur dominus speciei: sed nec communis est pro diuiso: vt de grege diximus. §. sed si par. sed Io. dicit ratione maioris pretij alterum altiori cedere: vt §. in nostrula sua scriptum est: quod non placet. sed respon. illi legi, vt ff. de adquir. re. do. l. quidquid.

m *Dare.* Ita tamen ad vindicandum totum admittat, si scriptor, vel qui pedem statuæ adiecit, bonam fidem habebat: vt ff. de adquir. re. do. l. qua ratione. §. sed non. & l. adeo. §. ex diuerso. Vnde si bona fides defuerit, cum denegetur exceptio, vt dictis legibus. multo magis denegabitur actio in factum: de qua loquitur in proxi. §. in fi. Accursius.

n *Vindicare.* hoc in applũbatis. Idem in textis & iuunctis: vt instit. de re. di. §. si tamẽ. Et no. quòd dominus manet prior: sed si mala fide adiunxi, vindicat quod est adiunctum. Accursius.

o *Separentur.* sic & ff. ad exhi. l. in hac actione. §. est autem. & l. tigni. §. j.

p *Factum.* per adiunctionem factam bo. fi. si autem ma. fi. puto quòd prior remaneat dominus: licet totale corpus tuũ sit: vt supra in glo. bona, vel mala &c. Accursius.

q *Non posse.* sic arbor quæ coaluit, etiã abrupta non redditur: vt ff. de adquir. rerum do. sed & §. §. arbor. Sic seruus pœnæ damnatus licet restitutus in integrum non redditur domino: vt infra de pœ. l. aut damnum. penul. respon.

r *Materiam.* vt ferrũ ferro mediãte ferro: argentũ argẽto mediante argẽto: & sic in similibus. Quodcunq; autẽ istorũ defuerit, erit applumbatura: vt hic euidenter dicit. ideo fortè sic dicta, quia per plumbum plerunq; fit. & de his adiunctionibus dic vt dixi. §. ea. l. §. si quis rei suæ. An autem bo. fid. est necessaria in his ferruminatis, vel similibus? & puto in his ita dicendũ, secundũ Azo. vt si proprietati meæ aliena proprietas iure ferru-

Plũbatura & ferruminatio differunt.

ferruminationis cedit, siue propter factum meũ, siue propter factum alterius: me bonã fidem habere non est necessarium. At econtra si is cuius est, suo facto cedit: sic, ne alias donasse videatur: vt ĩ. de acquir. re. do adeo. §. ex diuerso. & l. qua ratione. §. literæ. vers. sed non vt literæ. Si vero propter factum alienum, non eius cuius est, non requiritur ab eo bona fides: cum ipse nihil faciat: ideoque, sicut hic dicitur, pretium rei suæ petet ab eo cui cessit, Quod autem in ferruminato dixi, intellige in fato & plantato. Si vero non rei, sed personæ fieret accessio, quia specifico: bon. fi. est necessaria: vt ĩ. de acquir. rer. do. adeo. §. cum quis.

a *In omnibus.* id est in hoc casu de ferruminatis. Vel dic in omnibus his & similibus: vt satis & plantatis, & naturali alimento alitis, & specificatis, secundum nos: licet M. contra: qui vtilem in rem dabat & in sacris, & in religiosis locis: vt s̃. eod. §. loca. sed habet locum in factum.

b *In factum.* quæ in variis articulis iuris locum habet: vt C. de sacrosanct. ecclesia. l. sancimus. & ĩ. de do. inter vir. & vxor. l. si mulier ex pecunia. §. fina. & l. sequẽ. & infra de actio. & obliga. l. j. in prin.

c *Singuli homines.* in choro, vel in familia seruorum.

d *Immixtus.* vt & s̃. l. j. §. fi. & l. ij. in fi.

e *Brachium.* quo ad hoc vt vindices adiunctũ. sed verè es dominus, & ad exhi. agis, & vindicas postea: vt s̃. eo. §. item quæcunque. Vel loquitur hic quando per ferruminationem.

f *Alienæ.* id est non meæ, ac si diceret, tuæ.

g *Vno spiritu.* id est vna elementatione.

h *Continetur.* vt & infra de vsucap. l. rerum mixtura. vt s̃. de auro & argen. lega. l. ũ statuam. Accursius.

i *Scient.* quo casu non aget vt eximatur, sed vt pretium peteret iurando in litem: quia dolo desiit possidere: vt & ĩ. de tig. iniun. l. j. in fi. & de sol. qui res. in fi. secundum Ioan.

k *Descendit.* vt infra de tig. iniun. l. j. in prin. & ad exhib. gemma. in fi. & infra de acquir. rer. do. adeo. §. cum in suo. Sed nunquid etiam bo. fi. pos. tenetur in duplum? Quidam dixerunt in simplum tãtum: arg. infra de do. inter vir. & vxo. l. de eo. Item not. quòd aliud in prætore: vt s̃. eo. §. sed & id. Item not. quòd contra hunc ma. fid. pos. quinque competunt actiones, scilicet rei vind. item ad exhi. item de tigno iniuncto: item condictio furtiua: & actio furti. Item duæ primæ dantur quasi desierit dolo possidere: aliæ non. Item prima, & secunda, & quarta, quia rei persecutoriæ sunt inuicẽ, vna per aliam tollitur. Item in tertia, quantum ad simplum vnum quod rei persecutionem continet. Quinta vero scilicet furti, nullam persecutoriam tollit, sed tantum pœnæ: sed actio de tigno iniuncto, in eo quod pœnam continet, actioni furti detrahit: aliæ vero nõ, quia rem persequuntur. Item nunquid is qui non iniunxit, sed tantum iniunctum habet, tenetur? Respon. ita: argu. ĩ. de iis qui deie. vel effu. si vero §. positum. & de flu. l. j. §. fin. Item an faber? [a] Respon. non: sed ille qui fieri fecit: vt arg. infra de vi & vi arma. l. j. §. deiecisse. Item solet quæri an idem sit in villa, scilicet in rure facta, quod in ædificio in ciuitate: argu. quòd non: vt infra ne quid in loco pub. l. fin. Sed contra puto propter huius l. generalia verba: vt institu. de rerum di. §. cum in suo. versicu quod ideo prouisum. & infra de verbo. signi. l. vrbana. secundum Azo. Item quid si timore pœnæ dupli velit eximere is qui iniunxit? Respon. non est audiendus: quia non sui fauore est hoc statutum, sed propter publicam vtilitatem: & hoc in mala fide iniungente: bon. fid. vero iniungente auditur, secundum quosdam. Sed contra videtur infra de leg. j. l. cetera. §. si duobus.

Actiones quinque cõtra malæ fi. possessorem cõpetunt.

a Ang. hic & Ioan. de Imo. & do. Alex. in l. de pupillo. §. nuntiationẽ. de no. op. nunti. ĩ. glo. ista pro

plumbatura non idem efficit. Ideoq; in omnibus [a] his casibus in quibus neq; ad exhibendum neq; in rem locũ habet, in factum [b] actio necessaria est. At in his corporibus quæ ex distantibus corporibus essent, cõstat singulas partes retinere suam propriã speciem: vt singuli homines [c], singulæ oues: ideoque posse me gregem vindicare, quamuis aries tuus sit immixtus [d]. sed & te arietem vindicare posse. Quod nõ idẽ in cohærentibus corporibus eueniret. Nam si statuæ meæ brachiũ [e] alienæ [f] statuæ addideris, nõ posse dici brachium tuum esse: quia tota statua vno spiritu [g] continetur. [h]

Continua sic: Supra dixit de iis corporibus quæ consistunt vno spiritu, & vna elementatione: item de corporibus separatis: nunc vero de iis quæ consistunt ex diuersis elementationibus, & corporibus coniunctis. & h. d. Tignum alienum ædibus iniunctum non potest vindicari, nec peti quòd separetur: sed actione de tigno iniuncto erit agendum. Bartolus.

Tignum alienum ædibus iunctum nec vindicari potest propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi: nisi aduersus eum qui sciens [i] alienum iunxit ædibus: sed est actio antiqua de tigno iuncto, quę in duplum ex lege duodecim tabularum descendit [k].

Cementa cum domo vnita, dominus cementorum vindicare non potest. secus ea dissoluta, etiam tempore præscriptionis completo. Bartolus.

Item si quis ex alienis cementis in solo suo ædificauerit, domum quidem vindicare poterit: cementa [l] autẽ resoluta prior dominus vindicabit, etiã si post tempus vsucapionis dissolutum sit ædificium [m] postquã à bonæ fidei emptore possessum sit. Nec enim singula cementa vsuca piũtur, si [n] * domus per temporis spatium nostra fiat. [o]

Consultius est agere possessorio, quàm petitorio. Bartolus.

XXIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

IS qui destinauit rem petere, animaduertere debet [p] an aliquo interdicto possit nancisci possessionem: [q] quia longè commodius est ipsum possidere, & aduersarium ad onera petitoris compellere, quàm alio possidente petere. [r]

[i] *Sciens.* quo casu non aget vt eximatur, sed vt pretium peteret iurando in litem: quia dolo desiit possidere: vt & ĩ. de tig. iniun. l. j. in fi. & de sol. qui res. in fi. secundum Ioan.

[k] *Descendit.* vt infra de tig. iniun. l. j. in prin. & ad exhib. gemma. in fi. & infra de acquir. rer. do. adeo. §. cum in suo. Sed nunquid etiam bo. fi. pos. tenetur in duplum? Quidam dixerunt in simplum tãtum: arg. infra de do. inter vir. & vxo. l. de eo. Item not. quòd aliud in prætore: vt s̃. eo. §. sed & id. Item not. quòd contra hunc ma. fid. pos. quinque competunt actiones, scilicet rei vind. item ad exhi. item de tigno iniuncto: item condictio furtiua: & actio furti. Item duæ primæ dantur quasi desierit dolo possidere: aliæ non. Item prima, & secunda, & quarta, quia rei persecutoriæ sunt inuicẽ, vna per aliam tollitur. Item in tertia, quantum ad simplum vnum quod rei persecutionem continet. Quinta vero scilicet furti, nullam persecutoriam tollit, sed tantum pœnæ: sed actio de tigno iniuncto, in eo quod pœnam continet, actioni furti detrahit: aliæ vero nõ, quia rem persequuntur. Item nunquid is qui non iniunxit, sed tantum iniunctum habet, tenetur? Respon. ita: argu. ĩ. de iis qui deie. vel effu. si vero §. positum. & de flu. l. j. §. fin. Item an faber? [a] Respon. non: sed ille qui fieri fecit: vt arg. infra de vi & vi arma. l. j. §. deiecisse. Item solet quæri an idem sit in villa, scilicet in rure facta, quod in ædificio in ciuitate: argu. quòd non: vt infra ne quid in loco pub. l. fin. Sed contra puto propter huius l. generalia verba: vt institu. de rerum di. §. cum in suo. versicu quod ideo prouisum. & infra de verbo. signi. l. vrbana. secundum Azo. Item quid si timore pœnæ dupli velit eximere is qui iniunxit? Respon. non est audiendus: quia non sui fauore est hoc statutum, sed propter publicam vtilitatem: & hoc in mala fide iniungente: bon. fid. vero iniungente auditur, secundum quosdam. Sed contra videtur infra de leg. j. l. cetera. §. si duobus.

[l] *Cementa.* quæ nec per se possidẽtur: vt ĩ. de acquir. pos. l. vniuersas. & ideo vindicãtur eis dissolutis: vt hic, & C. eo. Lex.

[m] *Ædificium.* hoc, quia iam esset duplum consecutus per actionem de tigno iniuncto: vt inst. de re. di. §. cum in suo. Item hęc vera esse si per xxx. an. tignum bo. fi. impositũ manserit in domo. secus si mala fi. quia præscriptio fit. Sed cur mala fi. melioris conditionis cum esse non debeat: vt s̃. de pet. her. si à domino vel à patre. & in prædo? Respon. quia vbi mala fid. iniuntur, etiam durante ædificio vindicare potuit: quod si non feci, merito mihi negligenti obstat exceptio. quod dici non potest cum bona fid. iniunxit: vnde non imputatur: vt C. de anna. except. l. j. in fin.

[n] *Etsi.* i. quamuis.

[o] *Fiat.* i. quasi noster: cum verũ dominium secundũ nos nõ quæritur per præscriptionem: licet M. contra.

[p] *Si qui. Debet.* cõsiliũ est: vt s̃. de transact. Accursius.

[q] *Possessionem.* vel recuperandæ possessionis, vel retinendæ, vel adipiscendæ. & facit instit. de interdi. §. retinendæ. & §. commodum. & ĩ. de acquiren. posse. l. exitus. & l. naturaliter. §. nihil. & de vi & vi arma. l. cum fundum. in fi. Idem etiam si ciuili actione eam consequi potest: quod fit quandoq;, vt dixi supra de condic. inde. l. indebiti. §. j. in prin.

[r] *Petere.* & ideo magna contentio est de ea: vt infra vti pos. l. j. §. huius autem.

IS qui se obtulit. } CASVS. Si rem meam possidebat. & Titius obtulit se liti dicens se possedisse, & cũ conuenit. & lit. contest. inuentus est nõ possedisse an sit condẽnandus, quæritur. Et dicitur ℘ sic: Si vero ante lit. cõtest. Titius pœniteat, & dicit se non possidere: absoluendus erit. Sed pone cũ credebam ℘ Titius possideret: & nolui ab eo vindicare: & Seius dicat se possidere, non Titiũ: hic nõ erit pœnitẽtiæ locus, sed Seius est condẽnandus. Ex prædictis ergo apparet ℘ hãc act. possessor patitur. vnde si quis tempore lit. contest. & rei iudi. possedit: erit condẽnandus. {SIMO. } Seruum meũ bo. fi. possedit quis. deteriorẽ eum fecit. lite non contest. decessit: vnde non tenetur per hanc act. neq; ad pretium. neq; ad dãnum: sed l. Aquil. agere potest. {SED ET IS. } Possedisti seruũ meum mala fi. vel bo. antequã fuerimus lit. contest. de fiisti eũ possidere, & dolo ma. perinde condẽnandus es, ac si possideres: & cum fit in vniuersali iudicio, vt debeat dolus præteritus venire in iudicio: nunquid ergo sic dicendũ est, vt veniat in speciali in rẽ act? Et dicitur ℘ sic. {SI PER. } Filius meus vel seruus rem tuã possedit. & ita ego per eũ. absens fuit tẽpore latæ sententiæ. dandum erit mihi tempus intra quod ducã seruum vel filiũ: & cauebo cõuenienter de re restituẽda. {IN RE. } Iste §. cõtinuatur in l. seq. vsq; ad l. fructus. & de eadẽ materia tractat. s. qualiter possessor possit recipere sumptus quos fecit in re possessa. Et dicitur quod illos percipiet antequã rem restituat. & ad hoc multa ponit exẽpla. Primũ est tale. Fundum tuũ possedi, sumptus feci: vel domũ. si petas, refundes mihi impẽsas: alioquin repellã te per excep. do. mali. Idẽ est & si constante matrimonio maritus dederit vxori fundũ: quia nõ valet donatio si matrimoniũ dissoluatur. & si mulier repetat dotẽ, excipiet maritus quòd sibi non reddet donec fundus quem dedit, ei restituatur. Idem si pos. ædificauit in area petitoris. s. quòd

potest obijcere excep tor eũ tollere ædificiũ. {Sed et.} Possedi seruũ tuũ. instruxi eum in aliqua arte. quæritur an idẽ sit quod in superiori casu. Dicitur ꝙ non: quia ars ab homine tolli non potest: vnde ita demũ repetã sumptus si plus propter talẽ artẽ vendidisti: vel si tibi denũtiaui antequã eum instituisti, vt non peteres: quia in casu isto obstabit tibi dol. ma. excep. Sed qd si aliquid percepi ex operis serui: nunquid debeo illud restituere? Dicitur ꝙ sic. nec refert si fuerit seruus magnus vel paruus. si verò magnus, quoniã eũ instruxi, fructus operarũ debent cõputari in sumptibus quos feci. si autẽ mecũ stetit per xv. an. postquã sciuit artificiũ, impensas repetere non potero: compensando lucrum perceptũ ex eo artificio cum impẽsis factis in eo instituendo. h. d. vsq; ad l. fructus. Viui. a *Possideret.* Asserẽs se possidere. sed quid si egi cõtra nõ possidentem: nec quæritũ fuit an possideret: nec ipse dixit: an debeat damnari? Respon. nõ: vt ff. de excep. rei iud. si a te. §. j. secundũ secundã casus positionem.

b *Absoluendus.* immo dãnandus: vt hic, & ff. si vsus. fr. pe. l. fi. in fi. nec liberatur possessor: vt ff. de pe. her. nec vlla. §. fin. Et vt plene videas distingue cùm quis se offert petitioni: si quidẽ actor scit eum non possidere: nec ante litis cõt. nec post potest aliquid actor imputare reo: quia ipse à seipso decipitur: vt ff. de pe. he. qui se liti. & ff. l. prox. si vero ignoret: si quidẽ reus vsq; ad litẽ inchoatã perstat in contradictione, tenetur omni modo: vt hic subijcit. si verò velit ante litẽ pœnitere, distingue vtrum à certa persona, puta à Titio volebã petere: vt tunc etiã ante lit. cont. non liceat ei pœnitere: vt ff. e. l. fin autem. in prin. an incertus erã à quo peterem: quia ignorabam rei possessorem, & forte de eo quærebam, vt tunc liceat pœnitere: vt hic dicitur.

c *Decipit*, fingit hæc lex eũ nõ decipi. si tamẽ contra probetur, vt quia alius interim vsucepit, tenetur: vt ff. de dol. l. pen.

d *Qui discessit ante lit. contest.* vt ff. rem rat. hab. l. amplius. & sic not. ante lit. contest. licere pœnitere, non post: vt hic, & ff. solu. ma. si cum dotem. §. eo autem tempore. & ff. de iur. om. iudi. l. si cõuenerit. & ff. de solu. stipulatus. in fi. & ff. de noxa. l. electio. §. neque. & C. de fideiuss. l. liberum.

e *Nam si actor. Decipitur.* dolus autem volenti non infertur: vt C. de transact. cum donationis. item nõ debuit certiorari &c. vt ff. de actio. empt. l. j. in fi. Accur.

f *Inuitem. Testatione.* per testes.

g *Omnimodo.* i. nõ distincto scierit an ignorauerit actor secundum quosdam: immo dicas, sit lis contestata, vel non: vt in distinctione notaui.

h *Iudicatur.* hoc verum, si à primo incipias vel à tempore lit. contest. vt statim patet. secus si à secundo: quia illud sufficit.

i *Dolo malo.* & culpa quæ venit lit. contest. vt ff. eo. l. si homo. & l. si culpa. & l. si in rem. & facit ff. de pet. her. ũ quo.

Glos. summat istam l. cum seq. & principio seq. & ideo glo. sit pro summario: ideo nota eam. Bartolus.

XXV. VLPIANVS libro septuagensimo ad Edictum.

IS qui se obtulit rei defensioni sine causa, cũ nõ possideret[a], nec dolo fecisset quo minus possideret, si actor ignoret, nõ est absoluẽdus[b]: vt Marcellus ait. quę sententia vera est. sed hoc post litẽ cõtestatã. Ceterũ ante iudiciũ acceptũ nõ decipit[c] actorẽ, q se negat possidere: cum verè nõ possideret. nec videtur se liti obtulisse, qui discessit[d].

XXVI. PAVLVS libro secundo ad Plautium.

NAm si actor scit, tunc is nõ ab alio, sed à se decipitur[e]: et ideo re[f] absoluitur.

XXVII. IDEM libro vicensimoprimo ad Edictum.

SI autem[g] cum à Titio petere velim, aliquis dixerit se possidere, & ideo liti se obtulit, & hoc ipsum in re agenda testatione[h] probauero: omnimodo[g] condemnandus est.

Non sufficit quẽ tempore litis cõtest. possidere. si ante sententiã absq; culpa sua possidere desinit. Itẽ sufficit si possidet tempore sententiæ, licet ante nõ possederit. Bart.

Possidere[i] autẽ aliquis debet vtiq; & litis contestatæ tempore, & quo res iudicatur[h]. Quòd si litis cõtestationis tẽpore possedit: cum autẽ res iudicatur, sine dolo malo[i] amisit possessionẽ absoluẽdus est[k] possessor. Itẽ si litis cõtestatę tẽpore nõ possedit, quo autẽ iudicatur possidet, probanda est Proculi sententia, vt omnimodo cõdemnetur. Ergo & fructuũ nomine ex quo cœpit possidere, damnabitur.

Casus superueniens, excusat possessorem à præcedente culpa. Bartolus.

Si homo petitus[l] dolo possessoris deterior factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus[m] sit: æstimatio non fiet eius ꝙ deteriorẽ eũ fecerat: quia nihil interest petitoris:[n] sed hæc quantum ad in rẽ actionem: legis autem Aquiliæ actio durat[o].

Qui dolo desiit possidere, vt possessor cõuenitur. Bartolus.

Sed et is q ante litẽ cõtestatã dolo desiit rẽ possidere, tenetur in rẽ actione. Idque ex senatusconsulto colligi potest, quo cautũ est, vt diximus, vt dolus præteritus in hereditatis petitionẽ veniat. Cũ enim in hereditatis petitione (quę et ipsa in rem est) dolus præteritus[p] fertur. non est absurdũ per cõsequentias & in speciali in rem actione dolum præteritum deduci. q

Si persona per quam quis possidet, absens sit: vel datur dilatio, vel præstatur cautio de restituenda. Bartolus.

Si per filium aut per seruũ pater vel dominus possideat, et is[r] sine culpa patris domínve rei iudicandæ tempore absit: vel[s] tempus dandum, vel cauendum est de possessione restituenda.[t]

Supra in l. in rem. dixit cui detur hæc actio: sed in l. si is qui destinauerit. cũ l. seq. dixit contra quem detur. hic incipit dicere & tractare quod sit officium iudicis in his quæ emergũt in rei vindicatione. Et primo loquitur de sumptibus vsque ad l. fructus. et hoc intẽdit. Bonæ fidei possessor sumptus per doli exceptionẽ recuperat. Itẽ expensas factas in ædificãdo de nouo recuperat, nisi actor deductionem sibi concedat. Bartolus.

a *Possidere.* ff. de excep. rei iud. l. j. §. si rẽ depositã. Sol. illa est actio personalis, hæc est realis. vel verius dic ꝙ ibi prius dolum cõmiserat alienãdo. Itẽ hæc quæ hic dicuntur, intellige cum distinctione quã fecimus. ff. eo. item si verberatum. in fi.

b *Absoluẽdus est.* cõtra ff. depos. l. j. §. si rẽ depositã. Sol. illa est actio personalis, hæc est realis. vel verius dic ꝙ ibi prius dolum cõmiserat alienãdo. Itẽ hæc quæ hic dicuntur, intellige cum distinctione quã fecimus. ff. eo. item si verberatum. in fi.

c *Si homo petitus.* extra iudicium.

m *Mortuus.* ante lit. cõtest. & sic non est cõtra ff. eod. vtique. A DITIO. Intelligas hic hominem petitum ante lit. cõtest. vel forte extra iudicii: secus si lis esset contest. & sic officium iudicis esset corroboratum: vt in d. l. vtique. secundũ Bart.

n *Petitoris.* nunc. s. nõ fuisse hominẽ deterioratũ. nã etsi deterioratus non fuisset. similiter mortuus esset. & ideo cum rei vin. locũ non habeat: nec iudicis officium super dãno subducta principali actione locũ habere potest: vt C. depo. l. iiij. Nec ob. quod dicitur ff. e. l. vtique. quæ est cõtra. hic enim nõ erat lis cont. & quod dicit, petitus, expone simplici conuentione extra iudicium quæsitus: alioquin cum lit. cont. semel sibi vindicasset locum: officium iudicis nihilomin[o] etiã re perdita exerceretur: & hoc quantum ad rei vin. quæ præsens respicit tempus. quia tamen l. Aquiliæ actio oculos à tergo habet, & retro respicit: ideirco competit: quia etsi non interfit, interfuit tamen hominem sanum fuisse: ar. ff. de act. & ob. l. quæcunq;. & ff. ad l. Aquil. ita vulneratus. j. resp. & argu. ff. de ser. cor. l. doli. §. fi. Alij dicunt ꝙ hic erat lis cõt. sed habebat causam litigandi reus: & hac ratione cessat officium: cum non teneatur de interitu: vt ff. de petitio. hered. l. illud.

o *Durat.* vt æstimationem damni præstet.

p *Præteritus.* id est ante lit. contest. commissus: vt ff. de pet. her. sed & si. §. si ante.

q *Deduci.* & sic pro possessore habetur: vt hic, & ff. de noxa. l. si bo. fi. & ff. ne quid in loc. pub. l. j. §. hoc autem interdictum. Sed certè hæc similitudo non videtur bona, siue ratio. Multæ enim sunt inter eas differentiæ, sicut diximus ff. de peti. her. l. plane. & l. item veniunt. §. fructus. Item hæc est stricti iuris: illa bo. fid. vt C. de pet. her. l. fi. in fi. Item hęc pro re vna singulari: illa pro vniuersitate: vt ff. eo. l. j. in prin. Item ista datur contra possidentem tit. illa nequaquam nisi in casibus: vt ff. de pet. her. l. regulariter. & l. pro herede. & l. nec vllam. §. omnibus. & C. de pet. her. l. fi post. in fi. Item hæc est in rem, illa mixta: vnde & personalia debita in ea veniunt. Item pretia rerum: vt C. de pet. he. l. hereditas. & ff. de pet. he. l. etiam. §. fi. & l. quod si in diem. §. sed & is. Azo. Item ibi fit malæ fi. sola denuntiatione: hic non: vt ff. de pet. here. item veniunt. §. petitam. Accursius.

r *Et is.* s. filius vel seruus per quem possidebat pater vel dominus.

s *Vel.* vel pro &. nam vtrunque faciendum est: vt ff. ad exhi. l. Celsus. §. fin.

t *Restituẽda.* Fertur ergo sententia cõdẽnatoria, sed nõ adstringitur:

gitur: vt hic dicitur. & insti. de offi. iudi. circa princ. Accur.

a *Si possessor.* bo. fid. qui factus est malæ fi. tempore quo fecit sumptus. In isto enim quædam media via seruatur inter bo. fi. semper: vel ma. fi. semper. vel loquitur hic in bon. fid. semper: in casu qui ponitur ℔. eo. l. in fundo. §. finge pauperem. in mala fid. non: quia non repetit: vel si alicubi repetit: hoc est per officium iudicis, non exceptione doli: vt not. ℔. e. l. in fundo. & supra de petit. here. plane.

b *Contestatam.* postea enim ipse prædo est: & ea ratio habetur in eo quæ in prædone. Vel ideo dicit ante litē cōtesta. quia illi veniunt per exceptionem doli: post verò per offic. iud. vt ℔. de ædil. edic. l. ædiles etiam hoc. §. item sciendum.

c *Sumptibus.* si ratio fructuum & hic deficiat ex quibus debent expensæ deduci: vt ℔. fam. erci. l. fundus qui. & ℔. eo. l. emptor. & l. sumptus.

d *Pecuniam.* cum esset vtilius forte quàm noxæ dare: vt supra de petit. her. vtiles. & cōcordat huic respō. infra de noxali. l. bonæ fidei.

e *Aedificauit.* vt instit. de re. di. §. certè. & infra de pign. act. l. si seruos.

f *Aedificium.* tunc enim non præstabuntur impensæ: & hoc si vindicans, nec rē venditurus, nec impensas facturus erat, nec erat dies: alioquin contra: vt infra e. l. in fundo. & l. nisi venalē. & hoc prout in eo qui semper fuit bo. fid. intellexi. §. Sed secundum hoc nonne idem est in seruo: vt in d. l. nisi? Hæc autem lex aliud in seruo dicit: vt infra subijcit statim. Dic ergo non idem: quia quando dies erat, nec habebat venalem, nec erat expensurus: non reddit petitor impēsas in seruo: sed secus in area. si autem intelligas alio modo vt dixi s. in eo qui à principio fuit bo. fi. sed quando ædificauit erat ma. fid. planum est. & idem in area vxori donata: vt subijcit. sed non idē in seruo: vt infra eo. Iulianus lib. viij. ff. scribit, si in aliena. & infra proxi. sed tunc malè stat ante lit. contest. sed subandi, post malam fidem tamen.

g *Dixerunt.* inducebatur enim olim dotis retentio ob res vxori donatas à viro. & sic iudex cognoscit nunc sūper hoc: & ita de dote: vt C. de rei vxo. actio. §. taceat. & ad hoc ℔. de don. inter vi. & vxo. sed si vir. §. si vir vxori.

h *Sed si puerum.* scilicet seruum. Accur.

i *Obseruandum.* No. non posse retineri vel deduci propter rationem quæ sequitur: nisi in duobus casibus, quorum vnus est infra in l. nih. & alius in l. aut si ante. & sic est contra. infra de excep. do. apud Celsum. §. si minor. vbi donatarius pueri obijcit doli exceptionem minori donanti seruulum, & nunc repetenti pro alimentis & alijs sumptibus indistinctè. Sol. ibi causam habuerat à vindicante. Item contra. C. de infanti. expo. l. j. vbi similiter indistincte huiusmodi sumptus seruantur doli exceptione. Solu. fauorabilior est eius causa qui exposítum educat, quàm alterius bo. fi. pos. Vel dic expensas in alendo indistincte restitui, cum non fuerit vsus eius operis: sed expensæ quæ fiunt in docendo, restituuntur in duobus casibus tantum: vt hic dicit, licet hos casus parificare videatur in l. contraria. Vel hic in infante cuius aliqua potuit esse opera: ibi non potuit. Arg. infra de dona. inter vi. & vxo. si id quod. §. si quid. Accur.

k *Diximus.* vt scilicet abradat: cum scientia auferri non possit. vnde oportet quòd totum retineret. quod esset absurdū: vt hic, & ℔. de verb. sign. l. impensæ. §. item doctrinam.

l *Forte. Aut librarium.* id est scriptorem librorū: vt ℔. de reg. iur. l. si librarius. & C. de vete. iure enu. l. vlt. §. pen.

In rem petitā si possessor[a] ante litem contestatā[b] sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseueret actor petere rem suā nō redditis sumptibus[c]. Idē est etiā si noxali iudicio seruum defendit, & dānatus præstitit pecuniā[d]: aut in area quæ fuit petitoris, per errorem insulam ædificauit[e]: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eū ædificium[f]. Quod & in area vxori donata per judicem qui de dote cognoscit, faciendum dixerunt[g].

Expensæ ad rei vtilitatem factæ, quæ deductionem non patiuntur, recuperantur à possessore in tribus casibus hic expressis: alias secus, Bartolus.

Sed si puerum[h] meum cum possideres erudisses, non idē obseruandum[i] Proculus existimat: quia neque carere seruo meo debeam: nec potest remediū idē adhiberi quod in area diximus[k].

XXVIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

FOrtè ꝙ pictorem aut librarium[l] docueris, dicitur nō aliter officio iudicis æstimationem haberi posse,

XXIX. POMPONIVS libro vicensimoprimo ad Quintum Mucium.

NIsi si venalem[m] eūn habeas, & plus ex pretio eius consecuturus sis propter artificium:

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

AVt si ante[o] denuntiatum sit actori vt impēsam solueret P: & eo dissimulante[q] posita[r] sit doli mali exceptio[s].

XXXI. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum.

CEterùm[t] cū de fructib[9] serui petiti quæritur, nō tantū pubertas eius spectāda est, qa etiā impuberis aliquę operę esse possunt[u]. Improbè tamē[t] desiderabit petitor fructus æstimari, qui ex artificio ei[9] percipi potuerūt[x], quod artificium sumptibus possessoris didicit.

XXXII. MODESTINVS libro octauo Differentiarum.

QVòd si artificē fecerit[y], post vicensimumquintum annum eius qui artificiū[z] consecutus est, impensæ[a] factæ potuerūt pensari[b].

m *Nisi venalem.* id est, eum qui erat à domino vendendus, vel venalis propositus: & tunc ideo, quia ex artificio factus est domin[9] locupletior, tenetur: vt infra eo. in fundo. §. fi. & ℔. de impen. l. quod si hc, & ℔. de pig. act. si seruos. Illud autem non refert, habeat possessor, vel non habeat venalē. secundum Azo. sed fr. ait hic esse personarum mutationem, de reo ad actorem: quā in idem redit. Accursius.

n *Eum.* vel similis fr æquitas: vt infra eo. in fundum.

o *Vt si ante.* scilicet iudiciū, vel antequam impenderet, denūtiauit actori, scilicet vt peteret seruū si putet esse suum: aut si nō petat, sciat quòd soluet expēsas postea factas. & facit. C. si alieres pign. data sit. l. si probaueris.

p *Solueret.* faciendam post denuntiationem.

q *Dissimulante.* scilicet seruum suum esse.

r *Posita sit.* scilicet postea.

s *Exceptio.* pro sumptibus postea factis.

t *Eterum.* prædicta ita vera sunt, cùm agitur de impensis serui petiti, id est in seruum petitum factis à bon. fi. poss. Sed hic quæritur de fructibus serui petiti, quod est cum agitur cōtra ma. fi. pos. nam bo. fid. pos. non tenetur nisi extent: vt C. eo. l. certum. & hic dicit possessorem de his teneri: scilicet de fructibus perceptis, & percipiendis.

u *Possunt.* vt infra de lib. cau. l. vlt. nisi sit infans: vt infra de ope. seruo. l. fi. §. si minor. Accur.

x *Potuerunt.* nō ergo tenetur hic ma. fi. pos. de fructibus eius artificij in quo fecit instrui seruum: quos fructus non percepit, sed percipere potuit: vt hic, & arg. C. de allu. & pa. l. ea. §. similiter. quid si percepisset? puto quòd teneretur, sicut & tenetur pro fructibus sua culpa non perceptis: deducta tamē impensa in omnibus: vt ℔. de ope. ser. l. antepe. Accur.

y *Quod si artificem fecerit.* scilicet possessor.

z *Artificium.* id est artem didicit.

a *Impensæ.* sint æquales ad fructus, vel non: quia lex compensat, non homo. Sed quid si nihil percepit? Respon. nocet possessori: vt s. eo. sinautem in fin.

b *Pensari.* cum fructibus perceptis ante xxv. eo quia præsumit lex eos tantos esse vt bene inde satisfieri possit possessori pro expensis in arte discenda factis: & sic fructus perceptos post xxv. an. restituet petitori possessor deductis cibarijs prioris temporis. Sed cum faciamus loqui hic in ma. fi. pos. nonne videtur velle donare vt amittat: vt inst. de re. di. §. ex diuerso? resp. plene dices. ℔. e. l. in fundo.

FRuctus.] CASVS. Lex ista loquitur in malæ fi. pos. Dicit ergo: possedisti rem meā mala fi. omnes fruct[9] quos percepisti vel quos ego percepissem, restituere teneris. Item de hoc ponit exemplum, quādo dicebas te habere solidum dominium, & ita dicebas ꝙ habebas tā proprietatem quàm vsumfr. petebā à te proprietatē: & durauit lis vsq; ad biennū: & fructus percepisti: secundo anno iussus fuisti fructus primi restituere: alij non restitues: quia illos iure percepisti. Idē est in casu cōuerso. s. cū ad te non pertinuit nec vsusfru. nec proprietas: tantū fundū possedisti dū lis cōtestaretur: legauit tibi vsumfr. deinde obtinui. adita hereditate habenda est ratio fructuū perceptorum ante lit. contest. sed post perceptos nō: quia iuste perceperas illos, & vsusfr. ad te pertinuit: vbi cum possessio fundi nec ad te, nec ad me pertinuit: si petiero & obtinui, & pronuntiauit iudex fundū mihi esse restituendum: dicitur ꝙ idē debet facere de fructibus, quòd quo iure obtineo in fundo, eodē modo obtinere debeo in fructibus.

Non,

845

a *Non modo.* pro, solummodo.

b *Potuerunt.* a domino: vt ff. eo. si nauis. §. fi. nã in malæ fid. & fine tit. loquitur lex ista. Item ideo dicit honeste, quia inhonesti percipiendi non æstimantur: vt hic. Sed si percepti essent, sic: vt §. de pet. her. l. anciliarum. in fi. Accur.

c *Culpa.* quæ à quolibet possessore lite cõtestata præstatur: vt hic, & ff. eo. l. si homo. & l. fi. in rem.

d *Iudicandæ.* id est ex tempore moræ. Vel dic, vsque ad sententiam, non post: vt diximus §. eod. Iulianus lib. vi. Digestorũ scribit, si hominem.

e *Hac ratione.* quia verum est perceptos fructus restitui: & eos qui percipi honestè à domino potuerunt: ergo hic.

f *Petierit.* proprietatem.

g *Ratio fructuum habetur.* Hoc verum, si agitur contra fructuarium vel aliquem qui ab eo habet causam. secus si contra extraneum prorsus. Nam tunc & prius ratio fructuũ habetur: quia illi seruitutem nõ debeo: vt ff. si ser. vin. l. loci. §. cõpetit. & ff. si vsusfr. pet. l. vlt. §. quòd si forte. Azo. Vel forte secus cum percipiendi à domino. & facit ff. de vsur. l. videamus. Accurs.

h *Et ex diuerso. Petitor.* scilicet proprietatis plenæ.

i *Legauerit.* scilicet ei à quo petebat. Nam si extraneo, etiam fructuum ex quo discessit a proprietate, hac debitur ratio. Accursius.

k *Proprietate.* scilicet vsusfruct. & à tempore aditæ hereditatis euenit. & facit ff. sol. matri. si marito. §. fi. & ff. si vsusfruct. pet. l. vlt. §. si post.

l *Non habendam.* etiam perceptorũ. Sed videtur etiam quòd vltra habeatur ratio: scilicet donec satisfetur. Nam ante satisfationem fructuarius non facit fructus suos: vt est ar. ff. de vsuf. leg. l. vxori. in prin. quod satis potest dici. & quia fructuum facta est mentio, distingue. Fructuum alij naturales, vt poma, & similia. alij industriales, vt segetes, quæ industria hominis quæruntur. Item alij percepti, alij percipiendi. & percepti dicuntur à bo. fi. pos. quocunque modo a solo separati ac à fructuario in horreis demum recõditi: vt ff. qui. mo. vsusfru. amit. l. si vsufructuarius. Item percipiendi dicuntur duob. mo. vel quia immaturi: vel quia dominus eos percepisset. Item possessorem alij cũ tit. alij sine titu. Dic ergo quòd naturales fructus nullus possessor etiã bo. fi. facit suos: vt ff. de vsu. l. fruct°. & licet videatur quòd omnes faciat suos bo. fi pos. vt ff. de adqui. re. do. bo. fi. tamen dic omnes siue à se siue ab alio suo nomine perceptos: vt ff. de vsu. qui scit. §. præterea. si igitur hi extant, vindicabuntur. aliàs nõ tenetur possessor: cum nec possideat, nec dolo possidere desiit: nisi in eam rem consumpserit, in quam tãtundem de suo soluere tenebatur. tunc enim condictione sine causa tenetur: vt ff. si cert. pe. si & me. In industrialibus dic ꝙ quilibet bo. fi. pos. siue cum tit. siue sine tit. facit suos secundũ omnes: licet hoc vltimum, scilicet sine tit. nulla. l. inuenitur expressum: sed omnes loquuntur de eo qui cum tit. vt instit. de re. di. §. si quis à non domino. & de vsur. l. qui scit. §. in alieno. & de adqui. re. do. bo. fi. Sed satis eximit. d. l. de vsu. Itẽ ff. quib. mo. vsusfr. amit. si vsufructuarius. & ff. fi. reg. l. iiij. §. sed ante. licet autem faciat suos, tamen si extant, iudi. offic. non rei vin. quia percipientis sunt, tenetur restituere: vt C. eo. l. certum. §. bo. fi.

Possessor tenetur ad fructus perceptos, & qui percipi potuerunt: & ideo cum desinunt posse percipi absque sua culpa, abinde desinũt deberi: cum cœperint posse percipi absque sua culpa, abinde incipiunt deberi. b. d. cum l. seq. & prin. l. seq. Et diuiditur. Primò ponitur vna genere. Secundò ponit vnam illationem quando fructus desierunt posse percipi culpa possessoris. Tertiò ponit vnam aliam illationem quando cœperunt non posse percipi. Quartò ponit vnã aliam illationem quando desierunt posse percipi facto petitoris. Secunda ibi, & ideo. Tertia ibi, hac ratione. Quarta, in principio legis, ex diuerso. Bartolus.

XXXIII. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum.

FRuctus non modo[a] percepti, sed & qui percipi honestè potuerũt[b], æstimandi sunt. Et ideo si dolo aut culpa[c] possessoris res petita perierit: veriorẽ putat Pomponius Trebatij opinionẽ, putantis eousque fructuum rationem habendam, quousque haberetur si non perijsset: id est, ad rei iudicandæ[d] tempus. quod & Iuliano placet. Hac ratione[e] si nudæ proprietatis dominus petierit[f], & inter moras vsusfructus amissus sit: ex eo tempore quo ad proprietatem vsusfructus reuersus est, ratio fructuum habetur[g].

XXXIIII. IVLIANVS libro septimo Digestorum.

IDem est & si per alluuionẽ pars fundo accesserit.

XXXV. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum.

A De consumptis autem nullo modo tenetur: vt instit. de offi. iud. §. & si. versi. si vero bo. fi. Fortè nec ad pretium, quia lucrifacit pro cultura & cura: vt ff. fi. regun. l. iiij. §. post litem. & inst. de re. di. §. si quis non à domino. Sed quando bo. fi. exigitur? Respõ. in initio: vt ff. de vsur. l. qui scit. §. præterea. Nec ob. ff. de adqui. re. do. l. bo. fi. §. in contrarium. quia ibi opponẽdo nõ ponẽdo dicit. Et dic ꝙ etiã à tempore lit. cõt. facit fructus suos: licet à tempore lit. cõt. demum, non controuersiæ motæ: vt in her. pet. fructus restituere teneatur: vt C. eo. l. certũ. §. post litẽ. & §. eo. præterea. Si verò sit mal. fi. quidem sine tit. de cõsumptis condic. sine causa, & off. iud. post lit. contest. de extantibus rei vind. non eadẽ qua tenetur ad rẽ principalẽ, sed alia: vt C. de cõdict. ex le. mala. De percipiẽdis autem tenetur off. iud. i. quos verus possessor percipere potuisset: vt ff. e. si nauis. §. fi. & instit. de of. iu. §. & si. vers. illorum autẽ. percipi dico honestè: aliàs non veniunt percipiendi: vt §. eod. l. fructus. Si tamen essent percepti, venirẽt: vt §. de petit. here. si possessor. Si verò cum tit. de cõsumptis tenetur cõ dic. sine causa: de extãtibus rei vind. à percipiẽdis autẽ propter tit excusatur: vt C. eo. si fundũ. Nisi in quatuor casibus quos not. supra quod met. caus. sed & partus.

B Vbi autẽ alienũ[m] fundũ petij, & iudex sententia declarauit[n] meum esse, debet etiã de fructibus possessorẽ condẽnare. eodẽ enim errore[o] et de fructibus cõdemnatũ. nõ debere enim lucro possessoris cedere fructus, cũ victus[p] sit: alioquin (vt Mauricianus ait) nec rẽ arbitrabitur iudex mihi restitui[q]. Et quare habeat quod non esset habiturus possessor, si statim[r] possessionem restituisset?

Ei qui soluit litis æstimationem, cum posset restituere rem, petitor de euictione cauere non tenetur. Bartolus.

C Petitor possessori de euictione cauere nõ cogitur[s] rei nomine cuius æstimationem accepit. sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem[t]. Eorum quoque quæ sine interitu[u] diuidi nõ possunt, partem[x] petere posse constat.

Ante litem contestatam debet interrogari reus vtrum possideat, vel dolo desierit possidere. Bartolus.

XXXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

D Et ex diuerso, si petitor[h] lite contestata vsumfructum legauerit[i]: ex eo tempore ex quo discessit à proprietate[k], fructuum rationẽ non habendam[l] quidam rectè putant.

Si actor declaratur dominus, etiã per errorẽ, debet condẽnari reus in fructibus. B.

Vbi autẽ alienũ[m] fundũ petij, & iudex sententia declarauit[n] meum esse, debet etiã de fructibus possessorẽ condẽnare. eodẽ enim errore[o] et de fructibus cõdemnatũ. nõ debere enim lucro possessoris cedere fructus, cũ victus[p] sit: alioquin (vt Mauricianus ait) nec rẽ arbitrabitur iudex mihi restitui[q]. Et quare habeat quod non esset habiturus possessor, si statim[r] possessionem restituisset?

Ei qui soluit litis æstimationem, cum posset restituere rem, petitor de euictione cauere non tenetur. Bartolus.

Petitor possessori de euictione cauere nõ cogitur[s] rei nomine cuius æstimationem accepit. sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem[t]. Eorum quoque quæ sine interitu[u] diuidi nõ possunt, partem[x] petere posse constat.

Ante litem contestatam debet interrogari reus vtrum possideat, vel dolo desierit possidere. Bartolus.

XXXVI. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

l. sicuti. §. sed si quæratur.

o *Errore.* quo de fundo cõdẽnauit: sed hoc fiat statim, id est eodẽ die, nõ post: vt C. de fruc. & li. expẽ. l. terminato. & ff. de re iudic. l. Paulus respõ. rescindere. & cum iudicis officio petatur, quia post lit. cõtest. percepti sunt, qui valde &c. vt ff. de ædil. edic. ediles. j. §. itẽ sciendũ. ibi, ea autẽ quæ. Percepti autem ante petuntur iure actionis. vnde illi possent peti quandocunque post sententiam. Sed an hoc casu quãdo per errorem de re principali? Respon. sic videtur per legem istam.

p *Victus sit.* nã euidẽter &c. vt ff. de excep. rei iud. l. euidẽter.

q *Restituit.* s. plene: vt ff. commo. l. iij. §. fi res. non enim sufficit corpus restitui, nisi & causa restituatur: vt §. e. præterea. & verbum restituere, plenam habet significationẽ, vt ff. de vsur. l. videamus. ij. §. in Fau.

r *Statim.* lite contestata. Azo.

s *Non cogitur.* sed nunquid tenetur ei de euict. licet non cogatur cauere? Respon. sic: vt arg. ff. pro empt. l. ij. & re. amo. si propter res. Alij contra: vt ar. C. de transac. si pro fundo. sed hic non est transactio. Item concor. ff. de cond. fur. si seruus. §. cauere. & ff. re. amo. l. ideoque. & ff. fa. ercis. l. si pignori. Sed contra, ff. de do. inter vi. & vxo. si donatæ. vbi dicit, maritum vindicantem rem quam donauerat, vxori cauere de euic. licet litis æstimationem consequatur. Sol. ibi ab eo causam habuerat: vt ibi dicit.

t *Non restituit rem.* cum potest. aliàs seruatur quod est. ff. eo. l. hæc si res. sed licet non caueatur, tamen ceduntur actiones, nisi dolo desijt possidere: vt ff. eo. si culpa. & l. is qui dolo.

u *Sine interitu.* vt equi, & similium.

x *Partem.* scilicet pro indiuiso. & sic non ob. §. eo. l. Pomponius. in fi. & facit §. si pars here. pet. l. non possumus.

ff. Vetus.

QVi petitorio[a] iudicio vtitur, [b] ne frustra experiatur, requirere debet[c] an is cum quo instituat actionem, possessor sit, vel dolo[d] desijt possidere.

Si res perijt culpa possessoris, eius nomine condemnabitur. Bartolus.

Qui in rē conuenitur, etiā culpæ[e] nomine condēnatur. Culpæ autē reus est possessor qui per insidiosa loca seruum misit[f], si is perijt: & qui seruum à se petitum in harena esse concessit, & is mortuus est: sed et qui fugitiuū à se petitum non custodit, si is fugit: g & qui nauem à se petitam aduerso tempore nauigatum[h] misit, si ea naufragio perempta est.

Qui ab initio fuit bonæ fidei, et ex postfacto malæ fidei fiat: quod ædificauit, potest tollere: non autem expensas potest per doli exceptionem retinere. Bartolus.

XXXVII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

IVlianus[i] libro octauo digestorū scribit: Si in aliena area ędificassem, cuius bonæ fidei quidē emptor fui, verūm eo tēpore ædificaui, quo iā sciebā alienā: videamus an nihil mihi exceptio prosit[k] nisi fortè quis dicat prodesse[l] de dāno sollicito. Puto autē huic exceptionē non prodesse. Nec enim debuit iā alienā[m] certus, ædificium ponere. sed hoc ei concedendum est, vt sine dispēdio domini areę tollat[n] ædificium quod posuit.

Lex ista diuiditur. Primò ponit dictū in genere. Secundò ponit vnum casum, in quo æquitas suggerit deductionem expensarū. Tertiò ponit vnum casum in quo æquitas suggerit expensas deduci. Quartò ponit alium casum in quo æquitas suggerit expensas nō deduci. secunda ibi, finge enim. tertia ibi, finge pauperem. quarta ibi, finge eā. ex hoc infert: Possessor recuperat expensas à domino, si dominus erat factur[o], vel rē distractur[o]: nō aliter si hæc res esset caritur[o]. Bar.

XXXVIII. CELSVS libro tertio Digestorum.

IN fundo alieno quē imprudēs[o] emeras, ædificasti, aut cōseruisti[p]: deinde cuincitur[q] bonus iudex variè ex personis causisq; cōstituet[r]. Finge & dominum eadem facturū fuisse. reddat[s] impēsam, vt fundum recipiat, vsque eo[t] duntaxat, quo pretiosior factus est. Et si[u] plus pretio[x] fundi accessit, solum quod impensum est y. Finge pauperem, qui si reddere id cogatur, laribus sepulcris auitis carendum habeat[z]. Nisi sufficit tibi permitti tollere ex his rebus[a] quæ possis: dum ita, ne deterior sit fundus quàm si initio non foret ædificatum.

Constituimus verò, vt si paratus est dominus tantum dare, quantum habiturus est possessor his rebus ablatis, fiat ei potestas[b]. Neque malitijs indulgēdū est: si tectorium puta quod induxeris, picturasque corradere velis: nihil laturus[d] nisi vt officias. Finge eā personam esse domini, quæ receptum fundum mox venditura[e] sit

a *Quæ petitorio.* id est actione in rem: vt ff. de ac. & oblig. actio in personam.

b *Vtitur.* id est vti vult. & sic ante lit. cont. per offi. iu. vt infra de interro. ac. qui seruum. §. in iure. secundum Azo. Alij dicunt vt H. post lit. cōtest. fieri interrogationē ex eo quòd dicit, petitorio. q. d. iam petierit, & ex eo quod dicit, vtitur. ad hoc facit ff. de pig. l. si fund°. §. in vindicatione. sed primā teneas. si tamen oblitus sit, etiam post ea fieri potest.

c *Debet.* consiliū est.

d *Vel dolo.* nā tūc pro possessore habetur: vt hic & ff. de except. rei iudic. si rē. & ff. de re. iur. l. parem. & infra. ne quid in loco pub. l. ij. §. hoc interdictum. & ff. de nox. electio. §. j. Accur.

e *Etiā culpæ.* nō solum propter fructū°. & propter hoc quod dicit, culpæ, dic post lit. cōtest. vt ff. e. si homo.

f *Misit.* vt ff. locat. itē quæritur. §. si quis seruū. Idemq; si neglexerit ipsum vt infirmū: vt ff. de ver. obli. si seruum. j. respon.

g *Fugit.* vt ff. de condi. causa da. si pecuniā. §. pen. & ff. eo. si à bonę fi. & l. si verò. ij.

h *Nauigatum.* secus si nō aduerso: vt ff. e. vtique. §. fi. & ff. de vsufr. l. arboribus. §. nauis. & ff. loca. item quæritur. §. si magister nauis. & est aduersum ab Octobri vsque ad Aprilem: vt C. de naufra. l. iij. in fin.

IVlianus.] CASVS. Possedi aream tuam bo. fi. ab initio. dein de factus ma. fi pos. & tunc feci expensas in area illa: an expensas petere possum, quæritur. Et dicitur quòd non: sed abradere potero.

i *Iulianus.* aliàs incipit, si in aliena: & aliàs, si in area. & aliàs, Iulianus.

k *Prosit.* videtur quòd non: nisi &c.

l *Prodesse.* f. exceptionem mihi de damno sollicito. Accur.

m *Alienam.* esse, ædificium. Azo.

n *Tollat.* qui fuit & durauit bo. fi. omnes seruat per exceptionem: nisi in casibus: vt ff. l. prox. si semper malę fi. videtur donare: vt inst. de re di. §. ex diuerso. & ff. de acqui. re. do. adeo. §. ex diuerso. & ff. de cond. inde. si in area. in fi. si autem à principio bo. fi. & post cœpit esse ma. fi. eligitur quædā media via: vt hic. Nec ob. ff. de vsu. qui scit. §. bonæ fidei. quia illud quo ad fructus, hoc quo ad sumptus. Itē nec ob. C. de vsuc. transfor. l. j. §. nihilominus. quia illud quo ad vsucap. quòd bo. fi. præsumitur durare.

IN fundo.] CASVS. Emi fundum à non domino bo. fi. in eo expēsas feci vtiles: quia seminaui. tu petisti, & obtinuisti. iudex debet considerare qualiter debeam sumptus reddere: quia si tu dominus eadē omnia facturus eras, tunc eos mihi restitues: vel si non eras facturus propter inopiam: in casu isto permitteretur mihi tollere sine læsione prioris status quæ impendi. si tantum velis soluere quantum valerent illæ res si essent abrasæ, & ego velim tollere: non sum audiendus. in fine ponit casum in quo tu necesse haberes soluere has impēsas, puta si eundem fundum eras venditurus. Viuia.

o *Imprudens.* id est, ignorans alienum. Accur.

p *Conseruisti.* i. seminasti. & intelligas in vtroq; vtiliter, & nō necessario. & aliàs est cōseuisti. i. seminasti. & aliàs conseruisti. i. plātasti. & secundū primū casum nō habet locū inferior distinctio: cū ppter fructū° fiat: & sic indistinctè repeteretur: vt in distinctiōe. sed in plātatis habet locū inferior distinct.

q *Euincitur.* scilicet à vero domino.

r *Constituet.* f. an expensæ in totum sint reddendæ, an in parte, vel in nihil. Et nota° nō definit hæc lex pro certo, sed iudici cōmittit: vt ff. de vsur. l. mora. in prin. & ff. de testi. l. testium. § j. & ff. de impensis. l. quod dicitur. & quod dicit ex personis. f. considerando sit dominus pauper, vel diues: vt infra ea. l. §. finge pauperem &c. Itē quod dicit ex causis vt quia erat dominus factur°, vel nō: vt infra proxi. respon. vel erat rem venditurus, vel non: vt infra e. §. finge eam personam, &c.

s *Reddat.* f. tunc. Azo.

t *Vsque eo.* reddat dico, eo &c.

u *Etsi.* i. quāuis. Azo.

x *Plus pretio.* f. quam valeat impensa. si ergo impēsa est x. melioratio xv. sola x. repetuntur. Item si x. impensa, & melioratio v. sola v. repetuntur: vt ff. proxi. & hoc dicit hic, & ar. ff. de in rem verso. si fundum. & sic not. non esse eandem rationem cōtrariorum: vt ff. de aqu. plu. arc. l. j. §. sicut. sed ar. contra. C. de solu. l. pen.

y *Impensum est.* scilicet, recipiat.

z *Carēdum habeat.* necessitate sibi iniuncta vt careat laribus auitis, id est eis rebus quas non est veriūile quòd propter aliquid alienaret: vt infra de pign. ac. si seruos. Accursius.

a *Rebus.* quas imposuisti. Azo.

b *Potestas.* eo scilicet casu quo dictum est permitti eum tollere. nam in primo casu, vbi dominus eadē erat facturus, hoc locum non habet.

c *Indulgendum.* vt in exemplum hic subijcit, & ff. sol. mat. l. ij. in prin. & ff. de aqua quo. & æsti. l. j. §. illud. in fin. §. & ff. de serui si cui. § non enim. ibi, per medias &c. & l. quotiens. j. respon. & ar. ff. de admi. tu. si sine herede. §. interposito. in fi. Sed ar. contra ff. de iure do. cum in fundo. §. ipsius quoque. & ff. quæ in frau. cred. l. fi. §. fi. ADDITIO. Dic quòd in qualibet earum legum petenti prodest in aliquo. nam in l. cum in fundo. prodest ei, quia alteri parat commodum: & sic habet creditor beneficium illius: vt l. sed & si lege. §. cōsuluit. ff. de pet. here. licet non proderit pro defensione alteri, hic vero nemini proderat. sed in l. fina. de his quæ in frau. cred. etiam sibi proderat qui sequebatur medicamen fraudis sibi factæ, ea ratione qua quilibet iniuriatus petit medicamen suæ iniuriæ. hic verò nulla erat iniuria. Sed in dictis legibus exigebatur obligatio in contractu, vel ex delicto: hic vero loquitur in his quæ iudicis officio expediuntur. quod officiū cessat æquitate cessante: vt l. quòd si Ephesi. infra de eo quod cer. lo. secundum Bartolum.

d *Nihil laturus.* vel quasi: nec alia de causa nisi hac. f. vt officiat.

e *Venditura.* scilicet fundum. Azo.

Primò,

nisi reddat quantum prima parte [a] reddi oportere diximus, eo deducto [b] tu condēnandus es.

Qui ædificat in alieno ex causa conductionis, transfert dominium ædificij in dominum soli. Bartolus.

XXXIX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

RÆdēptores [c] qui suis cementis ædificāt, statim cementa faciunt eorum [d] in quorum solo ædificant.

Creditor qui habet ius pignoris quod excluditur, ius vendendi non habet. Bart. B

Iulianus rectè scribit libro duodecimo Digestorū, mulierem quæ intercedens fundum pignori dedit, quāuis à creditore distractum, posse in rem actione petere:

XL. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

QVia nullū pignus creditor vendidisse videtur [e].

Existente conditione pacti addictionis in diem, emptor ipso iure desinit esse dominus: & ideo non poterit vindicare. Bartol.

XLI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

SI quis hac lege emerit [f], vt si alius meliorem cōditionem attulerit, recedatur [g] ab emptione: post [h] allatam conditionem iam non potest in rem actione vti [i]. Sed & si cui in diem addictus sit fundus, antequam adiectio † sit facta, vti in rē actione potest, postea non poterit. C

Qui emit ab eo qui habet potestatem à domino: habet actionem in rem. Bartolus.

Si seruus mihi vel filiusfamilias fundum [k] vendidit, et tradidit, habens liberam peculij administrationem: in rem actione vti potero. Sed & si domini voluntate [l] domini rem tradat, idem erit dicendum: quemadmodum cum procurator voluntate domini vendidit, vel tradidit, in rem actionem mihi præstabit [m].

XLII. PAVLVS libro vicensimoseXto ad Edictum.

SI in rem actū sit, [n] quāuis hēres possessoris, si non (possideat, absoluatur [o]: tamen si quid ex) persona defuncti commissum sit [p], omnimodo in dānationem veniet [q]. D

Lapides sepulchrorum sunt religiosi: & ideo si sunt exempti, non poterunt vindicari: & ideo actione in factum domino succurritur, sicut si religiosi non essent. Bart.

XLIII. IDEM libro vicensimoseptimo ad Edictum.

QVæ religiosis adhærent [r], religiosa sunt: & idcirco nec lapides inædificati [s] postquam remoti sunt [t], vindicari possunt [u].

SI *in rem.* ¶ CASVS. Petebam à te fundum lit. contest. fructus dolo malo alienasti. decessisti. quæritur an heres tuus propter dolum à te commissum teneatur? Dicitur quòd sic, ex quo lis erat contestata, non ante. Viuianus.

a *Prima parte.* id est in eo casu quando dominus erat factu- A
rus: vt §. ea. l. §. finge enim dominum.
b *Deducto.* quod est impensum. Azo. debet enim interloqui & admonere ante sententiam actorem, vt restituat impēsam: quod si nolit, debet eum cōdemnare: vt condemno te vt restituas fundum, restituas tibi impēsis. Vel sic: cōdemno illum vt restituat impensas. Et quia de impensis hic competenter dicitur: dic quòd impensarum tria genera sunt: necessariæ, vtiles, & voluptariæ: quod dic per exempla: vt ¶. de verb. sign. l. impensæ. Item aliæ pro fructib⁹, quæ tribus modis fiunt: vt §. de pet. he. si à domino vel a patre. §. fina. Aliæ gratia rerum: vt ¶. de impensis in rebus dot. fac. l. iij. §. nos. De impēsis ergo fructuū dicas semper in fructibus deduci. nā nullus &c. vt ¶. fam. ercis. fundus qui. & ¶. solu. mat. l. fructus. Si vero gratia rerū, hoc est ad perpetuam rei vtilitatē, aut de nouo faciendo: aut de reficiendo. nam hæc inter se differunt: vt ¶. de iti. actuq; priuil. §. pen. si de nouo faciēdo, & est bo. fi. habet exceptionē, non actionem, secundum Io. vt ¶. de condict. indeb. si in area. in fin. & ¶. de excep. do. Paulus. licet M. etiā actionem dederit: hic: scilicet quando in faciendo, & habet exceptionem. tamen iudex varie ex personis causisque constituet: vt hac l. & hoc quando fuit semper bo. fid. si autem cœpisset esse ma. fi. eligitur media via: vt §. l. proxi. Si autē semper ma. fid. donasse videtur: vt insti. de re. di. §. ex diuerso. nullum enim sibi obligare voluit: vt ¶. communi di. l. in hoc iudicium. licet & hic dederit. M. actionem vtilem neg. gest. per l. §. de neg. gest. si pupilli. §. si quis ita. & C. eo. l. ij. Sed certè ibi loquitur in vno casu, quando possessor ex aliena materia ædificauit. & id quod postea excipit, si non dolo malo, &c. q. d. verum est quod materia ad pristinum dominum redit, nisi dominus, id est nisi possessor hic malæ fidei ex sua propria ædificauit materia. Si verò in reficiendo: si quidem à bo. fi. possess. aut necessario, vel vtiliter: & tūc habet dōli exceptionem in totum. aut voluptarie: & tunc permittitur ei auferre sine læsione prioris status rei: eo addito, vt si tantum percepit ex fructibus quantum fecit sumptus, fiat hinc inde compensatio. Et est bene notandum: vt hic, & ¶. e. l. sumptus. aliàs enim bon. fid. pos. semper facit fructus suos: sed hic si petat sumptus, cogitur compensare. sic in casu est. ¶. eo. l. emptor. Et sic est idem hucusque quod est in faciendo. quod autem de voluptarijs dixi, verum est, nisi dominus sit paratus, &c. vt §. hac l. Si verò sit malæ fid. necessarias impensas in reficiendo officio iudicis sibi conseruat: non per exceptionem doli. Et caue tibi: quia hic iudicis officium nō habet locum: nisi cum ipse qui ma. fi. est, possidet: postea verò vtiles sine læsione prioris status rei potest auferre: vt C. eo. l. domum. Voluptarias quidam dicunt & eum posse auferre. Alij dicūt quod perdit: quod & verius est. Accur.

c RÆdemptores. qui domos alienas, vel opus suū materia ædificandum conducunt: vt dicunt Bono. ad summam.

d *Faciunt eorum.* No. ergo ex causa locationis dominiū trāsit. re. & hoc est speciale. sic & ¶. loca. in naue. sed regulariter cō tra: vt ¶. lo. nō solet. & hæc erat huius l. dubitatio. ADDITIO. Solue secundum Bart. & dic quòd hic non transit dominium ex contractu locationis: sed quia ædificium cedit solo.

e QVia. *Videtur.* propter Velleiani auxiliū, cōtra quod factū est, vnde non valet: vt C. de leg. & con. l. nō dubiū.

f SI quis. *Emerit.* rem mobilem: vt differat à casu sequenti.

g *Recedatur.* quoquo tempore. Azo.

h *Post allatam.* & admissam. Accur.

i Vti. s. emptor. nec interdicto quod vi aut clam: vt ¶. quod vi aut clam. l. is qui in puteū. §. si postea. vers. Aristo. & pignus. dissoluitur, vt ¶. quib. mo. pignus vel hypo. sol. l. si res. & sic etiam quo ad Falcidiam computatur in bonis vēditoris: vt ¶. ad l. Fal. l. statulib. Sed quomodo sit dominus vēditor sine traditione: vt C. de pac. l. traditionibus. quæ est contra Sol. speciale in pacto. l. cōmissorię, & addictionis in die: vt sine traditione dominiū transferatur: vt hic, & C. de pact. inter empt. & vendi. l. commissoriæ. & ¶. de in diē addi. l. vbi. §. sed & Marcellus. Accur.

k *Fundum.* peculiarē. Accur.

l *Voluntate.* s. expressa. nam & §. habuerat, sed tacitam. vel dic q; in non peculiari dicit.

m *Præstabit.* aliàs, præstitit: & aliàs, præstauit: vt inst. de rer. diui. §. nihil. Item accessio possessionis datur: vt ¶. de adquir. pos. si seruus. Sed cōtra. ¶. man. l. antepen. §. fi. vbi non trāsfert dominiū procurator. Sol. ibi ma. fi. ar. infra. pro empt. qui fundum. §. si tutor. Vel forte ibi non habuit liberam: licet generalem habuit. Prima placet.

n *Actum sit.* cum defuncto, & lis contestata.

o *Absoluatur.* scilicet aliàs: nisi esset lis contestata. & etiam nunc, si non dolo: vt §. eo. sin autem. §. possidere.

p *Commissum sit.* quia mala fide percepit fructus de quo fuit defunctus damnandus: vel quia dolo desijt possidere post litem contestatam: vt ¶. eo. l. cum autem. Accur.

q *Veniet.* hoc propter lit. cont. cum defuncto. aliàs non veniret in condemnatione proposita rei vin. quia cum isti fructus veniant off. iud. & rei vin. nō potest contrà heredē intētari, nisi possideat: ergo nec officiū potest exerceri: sed hic corroboratū est. sed & si possideat, & cōuenitur rei vin. non tamen de eo quod testator circa rem cōmisit, cōdemnabitur: quia hoc commissum in contractu vel quasi non fuit: nisi lis cont. cū defuncto fuisset. Quòd si non possideat quando lis nō fuit cont. cum defuncto, quia defunctus ante lit. cōt. dolo desijt possidere, in factū actione tenetur vt restituat quatenus ex ea re locupletior est: vt ¶. eo. tit. l. cum autem. Accur.

QVæ *religiosis.* ¶ CASVS. Habebam monumentum cui ædificando lapides meos adiunxi, amouisti lapides. an possim vindicare, quæritur. Et dicitur quòd non: quia religiosi sunt: & sic in nullius dominio. sed recuperabo per act. in fact. quòd si alienos inuito domino adiunxit, secus erit: quia vindicabit dominus amotos. Viuianus.

r *Adhærēt.* veluti lapides monumētis. Secus si proxima sunt. nā illa prophana sunt: vt C. de relig. l. si sepulchrū. §. prophana.

s *Inædificati.* scilicet mei, & à me, & in sepulchro meo.

t *Remoti sunt.* ab alio forte. Accur.

u *Possunt.* scilicet à me quasi mei: sed quasi religiosi forte sic: vt §. eod. l. in rem. §. j.

† *hunc locū interpretatur Anto. Aug. lib. 2. cap. 3.*

Dominium quandoque sine traditione quæritur.

Dominium quandoque ex causa locationis transit.

a *Fecerit.* id est remouerit. Azo.
b *Alieni.* scilicet lapides. Azo.
c *Alibi.* non in eodem monumento, aliàs de eodem monumento viderentur: sicut & multa sunt ędium, licet affixa non sint: sed tamen & idem ibi, vt hic statim subiicit.
d *A domino.* cõtra cuius voluntatem nõ potuerunt fieri religiosi.
e *Reponerentur.* scilicet ibidem.
f *Repetere.* forte in factum actione: vt supra j. respon. Vel dic, in rẽ actio.

Finito destructo forte facto, vel structo.

FRuctus. } CASVS. Si fundum meum à te petebam, & obtinui, cũ fructibus mihi restitues. Viuia.
g *Pars fundi.* & sic eadem vindicatione veniunt propter vnitatem: vt hic, & infra de actio. empti. l. Iulianus. §. si fructibus. & j. de leg. ij. cum filius. §. dominus. & de fur. si seruus communis. §. locaui.

SI homo. } CASVS. Seruum meum possediſti bo. fid. ante lit. contest. peto. cauere debes de dolo tãtum: post lit. contest. vero de dolo & culpa.
h *Post conuentionem.* in iudicio factã. non tamen erat facta contestatio: nec etiam facta fuit: sed res restituta ante. & ideo cauet de solo dolo cõmisso ex die conuentionis vsque ad restitutionem. Sed qualiter bonæ fidei pos. dolo quid facere potuit? Respon. loquitur de eo qui bo. fi. habuit ab initio: sed post ante litem contestatam scire cœpit rẽ ad aliũ pertinere. Azo.

Cauere eũ de.

aliter enim nec dolum committere potuit. lite vero contestata cauet etiam de culpa. Si verò etiam ante conuentionem prædictam quid faceret dolo vel culpa, nulla per officium iudic. fieret cautio, sed propter dolum proponeretur actio secundum quosdam: vt supra eo. non solum. sed ego contra, secundum Azo. nam etiam de præcedenti dolo debet cauere: vt supra eo. si post. potest etiam hæc. l. intelligi vt loquatur post lit. contest. nã. tunc cauet tantum de dolo nomine eius temporis quo ante litis contesta. possedit: sed ratione eius quo post, etiam de culpa.
i *Bonæ fidei.* inspecto principio. Azo.
k *Ceteros.* scilicet malæ fidei possessores.
l *De culpa.* id est, quòd in animo corrupit eũ instruendo in malitia. Nam & si ante litis contesta. corruperit in corpore, potest nominatim implorare iudicis officiũ, vt restituat etiã sine cautione: vt s. eo. l. non solum. hoc ergo fit vt plene restituatur res. vel ibi liquebat de damno: hic non.
m *Post litem contestatam.* vt & infra fi. regun. l. iiij. §. post litem. omnes enim in hoc possessores post lit. contesta. pares sunt: vt hic, & argu. s. de pet. her. sed & si lege. §. si ante. & de hoc dixi. s. eo, l. non solum. Azo. Idem secundum quosdam etiam post cõtrouersiam motam: quod non puto: vt in prin. huius legis.

Eius rei. } CASVS. Possediſti rem meam: petebam eam à te: videlicet seruum meum quem possediſti. tu condemnatus vt restitueres, noluisti restituere: & in eius æstimatione condemnatus es. de cetero dominus eris illius serui. hæc sunt vera, si petitus sit præsens. Si verò sit absens, tunc quando nactus sit possess. non aliter refundetur ei litis siue rei æstimatio, quàm si cauerit possessori de eo restituendo.
n *Eius.* aliàs, huius rei.
o *Possessorem.* scilicet me.

In factum autem actione petitori extra ordinem subuenitur vt is qui hoc fecerit [a], restituere eos compellatur. Sed si alieni [b] sine volũtate domini inædificati fuerint, & nõdum functo* monumento in hoc detracti erunt, vt alibi [c] reponerentur: poterũt à domino [d] vindicari. Quòd si in hoc detracti erunt, vt reponerentur [e]: similiter dominum eos repetere [f] posse constat.

XLIIII. GAIVS libro vicensimonono ad Edictum Prouinciale.

FRuctus pendentes, pars fundi videntur.

Bonæ fidei possessor ante litem contestatam tenetur de dolo: malæ fidei de culpa: bonæ fidei post litem contestatam tenetur etiam de culpa. Bartolus.

XLV. VLPIANVS libro sexagẽsimooctauo ad Edictum.

SI homo sit qui post conuentionẽ [h] restituitur: si quidẽ à bonæ fidei [i] possessore, puto cauendũ* esse de dolo solo debere: ceteros [k] etiã de culpa [l] sua. inter quos erit & bonæ fidei possessor post litem contestatam [m].

In soluentem litis æstimationem, transit dominium rei præsentis: vel postea ad præsentiam venientis. l. d. cum l. seq. Bartolus.

XLVI. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

EIus [n] rei quæ per in rem actionem petita tãti æstimata est, quanti in litem actor iurauerit: dominium statim ad possessorem [o] pertinet [p]. Transegisse [q] enim cum eo & decidisse videor eo pretio quod ipse constituit. [r]

XLVII. IDEM libro septimodecimo ad Plautium.

HAec, si res præsens [s] sit: si absens [t], tunc cũ possessionẽ eius possessor nanctus sit ex voluntate [u] actoris. Et ideo non est alienũ [x], non aliter litem æstimari à iudice, quàm si cauerit [y] actor quòd per se non fiat possessionem eius rei non traditu iri.*

Bonæ fidei possessor doli exceptione expensas recuperat: nisi computentur cum fructibus. Bartolus.

XLVIII. PAPINIANVS libro secundo Responsorum.

SVmptus in prædiũ quod alienũ [z] esse apparuit, à bona fide possessore facti, neq; ab eo qui prædium donauit [a], neque à domino [b] peti possunt: verum exceptione doli posita [c], per officium iudicis æquitatis ratione seruantur: scilicet si fructuum ante litem cõtesta tam [d] perceptorum summam excedant [e]. etenim admissa compensatione [f] superfluum
A p *Pertinet.* Si eius erat qui accepit æstimationem: vt hic, & j. depo. l. si fideiussor. & infra commo. l. iij. §. j. aliàs Publiciana mihi datur: vt j. tit. j. sed & si res. §. j.
q *Transegisse.* i. recessisse à lite: & nõ tamẽ de re dubia. Erita improprie ponitur. sed etsi esset transactio, adhuc tamen nõ esset bona ratio: cum etiam ex transactione remanẽs res penes possessorem non fiat eius nisi erat res transigentis: vt C. de transact. si pro fundo in fine. Adiicio. Dic, secundũ Bartolũ, quòd ex causa transactionis transfertur dominium rei quæ apud transigentẽ remanet, si hoc esset actũ, & omne ius actoris transferatur in possessorẽ: & possessor illo pacto esset contentus: vt hic est casus. & vide eundem Barto. in l. j. j. pro empto. & d. l. si pro fundo.
r *Cõstituit.* per iusiurã. in litẽ: vt dixi modo. nã litis æsti. & c. vt j. & emp. l. iij. & j. re. amo. l. si propter. in prin.
s *Haec, si res præsens sit.* Imò idẽ & si nõ sit præsens: vt institu. de re. di. §. nihil. & j. si cer. pe. l. certi condi. §. fi. quæ sunt cõtra. Sol. dic præsens, scilicet apud reũ: quia possidet, vel restituẽda habet facultatẽ: nõ autẽ exigas & sit ibi in præsentia, vt in cõtrarijs. Sed & hoc puto verũ, si petitor nõ ignoret eũ possidere. aliàs videtur decipi: & esset occasio cuilibet rapiẽdi rem ab inuito: vt j. e. l. nec quasi.
t *Absens.* i. si non est in potestate rei. tunc. l. fit dominus &c.
u *Ex voluntate.* quod semper præsumitur, cũ litis æstimationem habeat: vt s. l. proxi. dixi.
x *Alienum.* id est absonum vel absurdum. Accur.
y *Cauerit.* imò videtur non caueri huic contumaci: vt j. e. is qui. quæ est contra. Sol. ibi de alia cautione dicit quàm hic. vel hic de cõtumace, ibi de eo qui dolo desijt possidere. Itẽ contra. s. e. & ex diuerso. §. petitor. Sed & ibi de alia cautione dicit quàm hic. Item contra j. de fur. l. ei qui §. j. vbi dicit, furem debere reddere rem si eã adipiscatur: licet litis æstimationem offerat. Sed in odium eius hoc fit. præterea & ibi redditur æstimatio, vel remittitur condictio furtiua.

SVmptus. } CASVS. Dedi tibi fundum quem credebam meum esse, & tu similiter credebas. fecisti sumptus. verus dominus petijt & obtinuit: à quo sumptus petere possis? Et respon. quòd nec à me qui donaui: nec à vero domino iure actio. sed iure excep. retinere potes, admissa compensatione fructuum perceptorum, & sumptuum.
z *Alienum.* id est, non donantis.
a *Donauit.* huic bonæ fidei possessori.
b *A domino.* qui euicit iure meo, secundum M. Vel dic, iure actionis, sed except. sic: vt subiicit.
c *Posita.* vulg. opposita. nempe ei qui euicit. Accur.
d *Contestatam.* maxime. idem si post: vt no. j. eo. emptor.
e *Excedunt.* scilicet sumptus. Accur.
f *Compensatione.* hinc inde pro rata portione, vt C. de euic. l. super empti. Et sic not. hoc casu bo. fi. pos. fructus nõ lucrari: vt s. eo. l. quòd si artificem. & j. eo. l. emptor.

Solum. } CASVS. Si aliquis petat domum, an videatur petere solum, quæritur. Et respon. quòd sic: quia solum est pars domus. aliud est enim in naui quæ fita est in mari: quia nec mare est pars nauis: nec econuerso. { MEVM. } Bouem meum possedisti, interfecisti, & excoriasti: carnes consumpsisti: corium & cornua vindicare potero.

Aedium.

853

a *Aedium.* Dialectici dicunt ex tribus domū constare: scilicet fundo, pariete, & tecto. nos ex duobus, scilicet solo & superficie: vt hic, & j. de vsuc. l. eum qui. in glos. superficiei.

b *Nec alioquin.* id est non alio modo subiacet. Accur.

c *Vt.* id est sicut: alio modo subiacet mare nauibus: nam solum vt pars: non ita in aqua & in naui vt vnum faciāt simul iuncta.

d *Supereſt.* vt corium ex boue. Et no. hic ar. vt j. ad exhi. l. de eo. §. si quis. & de relig. & sumpt. fun. l. ij. §. j. Sed cōtra infra de leg. ij. l. mortuo boue. in prin. vbi dicit corium mortui bouis non esse legatarij. Solu. ibi non erat bos legantis: vnde legatarius nō erat dominus. Vel dic quòd erat dominus legans: sed mortuus est bos ante diem legati cedentem: quia conditionale erat: vt C. de caduc. tollend. §. sinautem.

Si ager. CASVS. Si fundum mihi vendidisti, nunquid statim vindicare potero, quæritur. Et dicitur quòd non, nisi mihi traditus sit. Et intelligas nisi in vltima voluntate: quia eorū dominia quæ in vltima voluntate relinquuntur, sine traditione trāsferuntur. Viuianus.

e *Pertineat.* hoc verbum latè patet: vt j. de verb. sign. l. verbum pertinere.

f *Amiſſa ſit.* cū est traditus: vt infra de actio. emp. l. Quintus. & C. eod. l. pen.

g *Recte aget.* quia omnia iura ad eum transeunt adita hereditate, possessione excepta: vt infra de adquir. pos. l. cum heredes. licet sit argu. contra. ad id quod de possessione dixi. §. ex quib. caus. man. l. cum miles. Et sic not. dominium sine possessione trāsferri: vt dictum est. Idem est in legatario: vt j. quemadm. ser. amit. l. si partem. §. si per fundum. & de testa. filiusfam. & l. qui in domini. Idem in bo. poss. vt infra de bo. pos. l. j. Idem in fideicom. hereditate: vt infra ad Treb. l. facta. j. respon. Idem in donatione & venditione facta Ecclesiæ: vt C. de sacrosanct. Eccles. l. vt inter diuinum. Idem in pacto. l. commissoriæ: vt C. de pact. inter empt. & ven. l. commissoriæ. & additionis in diem: vt §. eod. si quis hac. & de his dices infra de fun. dota. si fundum.

Si in rem. CASVS. Peto à te fundum. lite pendente decessisti herede relicto: & res ad eum peruenit. si dolum commisit, tenebitur. Si autem peto à te fundum ante lit. contestationē, & dolo ma. alienasti. & decessisti: an ab herede tuo petere possim? Dicitur quòd non: sed actione in factum tenetur mihi de eo quo locupletior factus est. Viuianus.

h *Si in rem actum ſit.* contra defunctum: & lis contestata sit.

i *Quoque.* i. non solum si apud eum res sit constituta, secundum Azo. Vel dic, id est non solum defuncti, sed etiam heredis ad quem possessio peruenit. Dubitatio autem hic erat, quia videbatur hic heres conueniri ex hereditaria causa: & ideo non teneri propter dolum & culpam suam: sed tamen tenetur propter suum, & defuncti, propter lit. cont. cum defuncto. nam sic intellige quòd cum defuncto erat lis contestata: vt §. eo. si in rem. Sed & si possidet, & lis cum defuncto non fuisset contestata, tenetur vt quilibet poss. nō vt heres: vt j. de exhib. de eo. §. fin. Accur.

k *Vm autem.* aliàs, si autem. & aliàs, cum autem, incipit hæc lex.

ſumptū meliore prædio facto dominus restituere cogitur.

Hæc lex est breuis, & ponit duo ex quibus consistit domus, scilicet ex solo, & ex superficie. Bartolus.

XLIX. CELSVS libro octauodecimo Digestorum.

SOlum, partem esse ædiū[a] existimo: nec alioquin[b] subiacere vti[c] mare nauibus. Meum est, quod ex re mea supereſt[d], cuius vindicandi ius habeo.

Ex solo titulo absque traditione non quæritur dominium, nec ius vindicādi. Bartolus.

L. CALLISTRATVS libro secundo edicti monitorij.

SI ager ex emptionis causa ad aliquem pertineat[e], non rectè hac actione agi poterit antequam traditus sit ager, tuncque possessio amissa sit[f]. Sed heres de eo quod hereditati obuenerit, rectè aget[g] etiam si possessionem eius adhuc non habuerit.

Si iudicium reale transfertur in heredem post litem contest. venit dolus et culpa defuncti: & heredis: sed ante litem contest. de dolo defuncti non tenetur nisi quatenus est factus locupletior. hoc dicit. De hoc plene vidistis supra eod. l. si in rem. & ibi glos. Bartolus.

LI. POMPONIVS libro sexto decimo ad Sabinum.

SI in rem actum sit,[h] & in heredem possessoris iudicium datum sit, culpa quoque & dolus malus heredis in hoc iudicium venit.

LII. IVLIANVS libro quinquagensimoquinto Digestorum.

CVm autem[k] fundi possessor ante litem contestatam dolo malo fundū possidere desijt, heredes eius in rem quidem actionē suscipere cogendi non sunt[l]: sed in factum actio aduersus eos reddi debebit: per quam restituere cogantur quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.[m]

In his quæ continentur fundo meo vna elementatione, separatio non contingit. h. d. Idem in omnibus coniunctis per ferruminationem. Bartolus.

LIII. POMPONIVS libro trigensimoprimo ad Sabinum.

SI fundi possessor[n] eū excoluisset, seuisset ve, & postea fundus euincatur, cōsita tollere non potest.

Sententia lata in reali contra clientulum, non facit præiudicium contra aduocatum ad quem res in veritate pertinet. Bartolus.

LIIII. VLPIANVS libro sexto Opinionum.

INter officium[o] aduocationis, & rei suæ defensionem, multum est*: nec propterea quis, si postea cognouerit rem ad se pertinere, quòd alij eam vindicanti tunc ignorans suam esse, adsistebat, dominium[p] suum amisit.

A l *Non sunt.* quia non possident: neque dolo vel culpa desierunt possidere: sed ideo videbantur conueniri posse, quia partibus defuncti funguntur heredes: vt §. de eden. l. quædam. §. j. sed non est ita hic.

m *Ex ea re facti fuerunt.* etsi modo non sunt: vt argu. §. quod metus cau. l. videamus. semel enim personali actione teneri cœperat in genere. ceterū si ad speciē certam, eius interitu liberarentur. Item est arg. quòd teneātur. vt §. de calum. in heredem. Item merito actione in factum tenentur. quia æquum est eos teneri: nec apparet de alia actione magis: vt C. de sacrosanct. Ecclesijs. l. sancimus. Item non tenentur quasi heredes: sed quasi quilibet alius qui locupletior esset: sicut & heres tutoris tutor non est, nec heres socij socius: tenetur tamen de eo quod ad eum peruenit: vt j. de heredi. tut. l. j. & j. pro socio. l. heres socij. Et sic habes quòd heres qui non possidet, tenetur inquantū locupletior est de dolo defuncti, quem ante litem contestatam commisit: de eo quod post, omnimodo damnandus est: vt supra l. proxi. & l. si in rem. Accur.

n *Si fundi possessor.* Scilicet ma. fi. nec excipit. nam bo. fi. exceptionem habet pro impensis: vt instit. de rer. diui. §. ex diuerso. tollere autem non potest aliquis bo. fid. vel ma. fi. vt in ferruminatis: vt infra. de acquir. rerum do. l. sed & si. §. arbor. & infra de vsufruct. sed & si quid: sed licet nō possit tollere bo. fi. vel malæ fi. sumptus tamen de fructibus deducet: vt j. fam. ercis. l. fundus. Accur.

*interest.

Inter. CASVS. Rem possedisti quæ mea erat, ignoraui tamē meam esse: Titius eam petijt credens suam esse. præstiti ei patrocinium in causa: & succubuit. si velim eam postea petere, an possum nō obstante excep. rei iudi? Dicitur quòd sic: quia aliud est vendicare, & aliud vindicanti patrocinium præstare. Viuianus.

o *Inter officium.* Dic casum quòd inter eum qui suo nomine, & eum qui vt aduocatus petijt rem, multum interest reo absoluto: cū altero casu obiiciatur exceptio rei iud. altero non. Et secundum hoc dic, defensionem, id est petitionem: vt postea innuit. sic & §. de eden. l. j. in prin. Vel dic, inter aduocatum & creditorem qui patitur debitorem agere de proprietate rei obligatæ, multum interest: cum primo non noceat sententia absolutionis: in alio sic: vt j. de re iudic. sæpe. §. j. Idē in similibus casibus qui ibi sunt. & hoc si fuit ignorans aduocatus, vt hic dicit. Quid autem si sciuit? dic secus: vt supra de inoffi. test. l. fin. in prin. quæ est contra. Vel dic idem, si modò sciuit ius suum durare: vt infra. quib. mo. pig. vel hypo. sol. l. sicut. §. non videtur. In l. autem contraria, dic fauore vltimæ voluntatis seruandum. Item quid si ex parte rei assistat? Respon. minus tunc sibi nocet, cum nihil asseueret, sed neget rem actoris. vnde indistincte non nocet, sed in actore distinguitur, sciens, vel ignorans: quia alterius esse asseuerat, secundum primam solutionem.

p *Dominium.* id est effectū dominij. nam per sententiam dominiū non mutatur: vt j. de condict. inde. l. Iulianus. & §. eo. tit. ex diuerso. §. vbi. sed exceptionem rei iudic. parit. nemo enim errās &c. vt & infra de adquir. re. do. si procurator. ij. &

C.eo.l.retua.& de præscrip.lõg.temp.nec petentem. Accur.

a *Si possessor. Non oportet.* vt & infra de vi & vi arma. l.si plures.& infra commo l.iij.§.penult. Et est ratio: quia sicut si ad nullum heredem possessio peruenisset, nullus teneretur.ita & nunc quo ad eos ad quos non peruenit. secus autem post iudicium acceptũ: vt infra de præstipul. l. ij.in fin. secundum nos. vel dic vt ibi.

Heredes possessoris ante litem contestata. conueniuntur hac actione secundum quod possident, non pro portione hereditaria. Bartolus.

V *Indicatio.* ⟩ Casvs. Si gregem possedisti,& res singulas vindicare potero. aliter est de peculio filij mei quod possides: quia totale peculium nõ vindicabo: sed singulas res corporales de peculio.Viuia.

b *Singulas.*quia peculium continet actiones, & obligationes, cum corporibus: vt ⟩. de pecul.l.quam Tubero nis.§.fina. grex autẽ sola corpora: vt instit. de lega.§.si grex.versicul.grege. Sed quid si fundus tantum est in peculio, an poterit vindicari? Respon.nõ: quia aptitudinem potius & naturam, quam alicuius emergentis causus qualitatẽ esse spectandum,sicut & in actione legis Aquiliæ dicitur: vt institu. de leg. Aquill. §. his autem verbis.Azo. Et si opponitur:fundus vindicatur: & fundus est peculium: ergo peculium vindicatur? Respon.fallacia est secundum accidens. Item si dicas,peculiũ est fundus, & peculium non vindicatur: ergo neque fundus. eadem est fallacia.

* *Vt priori iu. adiudicaret.*

Is *à quo.* ⟩ Casvs.Si duo pos. fundi petebant, restituendus est ei qui primo peruenit ad sententiam. & ille cauebit de præstando possessorẽ indemnem. Viuia.

c *Restituisset.*id est restitui damnatus esset. nam & infra dicit, possessori cauendum. & declaratur in responsione hic intellectus. si enim prius restituisset, postea officium iudicis ad cautionem locum non haberet:vt C.deposi.l.iiij.& à secundo absolueretur:vt ⟩.l.proxi.

Additio. Doctores reprobant istam glos. nam cum possit exigere cautionem,& non exigit,est in dolo:vt infra ad l. Falcid.l.dolo.ideo condemnatur tanquam dolo desierit possidere,secundum Bartolum. quem vide plenius de hoc in l. penult.ẽ.de petitio. hereditatis.

d *Iudicaretur.*id est esset iudicanda.

e *Traheret.* id est sentiret. sed qualiter potest alius agere de iure, cùm alius iam obtinuit? Respond. pone quòd vnus egit Publiciana, & obtinuit: postea verus dominus rem poterit petere directo, vel pone rem sub conditione legatam. interim enim eam iure heres petit: deinde legatarius impleta conditione:& quære hic vt ẽ.de petit.here.l.penult. Accursius.

f *Vter prior.*vulg.priori.id est pro priore. Azo.

g *Eum* iudicem scilicet,si habes. ⟩.iubere:alias si habes debere.dic eum,id est possessorem.

h *Iubere.*alias debere:& alias iubere.

LV. Ivlianvs libro quinquagẽsimoquinto Digestorum.

SI possessor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit, & ab altero ex his qui totũ fundum possidebat,totus petitus fuerit: quin insolidum condemnati debeat, dubitari non oportet[a].

Vniuersitas corporum & iurium nõ vindicatur.Bartolus.

LVI. Idem libro septuagensimooctauo Digestorum.

VIndicatio non vt gregis ita & peculij recepta est: sed res singulas[b] is cui legatum peculium est, petet.

Si duo vindicant eandem rem ab eodẽ possessore,primo vincenti traditur præstita cautione.Bartolus.

LVII. Alfenvs libro sexto Digestorum.

IS à quo fundus petitus erat,ab alio eiusdem fundi nomine conuentus est:quærebatur,si alterutri eorũ iussu iudicis fundum restituisset[c],& postea secundũ alterũ petitorẽ res iudicaretur[d], quemadmodũ nõ duplex dãnum traheret[e]. Respondi, vter* prior[f] iudex iudicaret, eum[g] oportere ita fundum petitori restitui iubere[h], vt possessori caueret[i] vel satisdaret[k],si alter fundum euicisset,eum præstare[l].

Si super eadem re est duplex iudicium, scilicet petitorium & noxale: si primo vincitur in petitorio,res traditur præstita cautione:si primò in noxali, tradetur simpliciter. Bartolus.

LVIII. Pavlvs libro tertio Epitomarum Alfeni Digestorum.

i *Caueret.*quando non est suspecta.

k *Satisdaret.*vbi persona est suspecta: vt ẽ.qui satisda.cog. ⟩ fideiussor.§.fi. & facit ẽ.de pet. her.l.pen.

A l *Præstare.*possessorem indemnem,vt ẽ.eo. l.ipsi.

A *Quo.* ⟩ Casvs.Seruum quem possedisti,vindicasti,& ab Titio cõueniris act. noxali. si obtineo in causa, mihi erit restituendus: & caueto & conseruabo te indemnem aduersus Titium agentem noxali actione,si Titius primo obtinuit. ergo postea in nullo mihi teneberis: quia nec possides, nec dolo desisti possidere.Viuia.

AQuo seruus petebatur[m],& eiusdem serui nomine cum eo furti agebatur[n]:quærebat,si in vtroque iudicio condemnatus esset, quã se facere oporteret si prius seruus ab eo euictus esset[o]. Respondit, non oportere iudicem cogere vt eum traderet, nisi ei satisdatum esset,quòd pro eo homine iudicium accepisset, si quid[p] B ob eam rem datum esset,[q]id rectè præstari. Sed si prius de furto iudicium factum esset, & hominem noxæ dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudiciũ factum esset, non debere ob eam rem iudicem, quòd hominem non traderet, litem æstimare[r]:quoniam nihil eius culpa neque dolo contigisset[s] quo minus hominem traderet.

Qui habitat in domo aliena domini voluntate,quod ibi ædificat, domini non facit:& ideo poterit vindicari. Bartolus.

LIX. Ivlianvs libro sexto ex Minicio*.

C HAbitator[t] in aliena edificia fenestras & ostia imposuit.eadẽ post annum[u] dominus ædificiorum dempsit. Quæro,is qui imposuerat, possetne[x] ea vindicare. Respondit posse.Nam quæ alienis ædificijs connexa essent,ea quandiu iunctay[y] manerent,eorundem ædificiorum esse: simul atque[z] inde dempta essent, continuò in pristinam causam[a] reuerti.

LX. Pomponivs libro vigensimonono ad Sabinum.

QVod infans[b] vel furiosus possessor perdidit, vel D corrupit, impunitum est.

bet caueri possessori ab eo qui noxali egit: quia saltem de facto poterit rei vind. conueniri: vt supra l. proxi. Accursius.

t *Habitator.*vt fructuarius,vel colonus,vel inquilinus,vel quilibet bo.fid.possessor.

u *Post annum.*Forte post finitum tempus suum habitãdi.Vel dic quòd propter vsucapionem dicit, quia videbatur dominus vsucepisse iure iusto:vt instit.de vsucap.in prin.Sed non est ita: quia non possidet fenestras & similia, qui domum possidet:vt infra de vsucap.eum qui. in princ.

x *Ne.* id est an.Azo.

y *Iuncta.*quo casu ex cõducto agit inquilinus vt tollere possit sine læsione prioris status,de damno infecto promittens: vt ⟩.loca.& conduct. sed addes.§.si inquilinus.

z *Atque.*id est postquam.

a *Pristinam causam.* nisi pretium à domino fuisset solutum:vt instit.de rerum diui.§.cum in suo.vers.appellatione.

b *Qvod infans.*i.minor.vij.ann.vt C.de iure delib.si infanti. secus in proximo pubertati: vt infra de reg. iur. l. pupillus

pupillus. Azo. Et erit ratio in vtroq; quia infantē tuetur innocētia cōsilij, furiosum infelicitas fati: vt ĵ. de fica. l. infans. & ĵ. de admin. tu. l. fi. in fi. & ĵ. ad l. Aquil. sed & si. §. iniuriā.

Minicius.† CASVS. Si nauem meam asseribus tuis refeci, remanet mea. si tuis tabulis nauem feci: tua erit, & æstimari debet.

a *Eiusdem.* s. reficientis.

b *Id ædificanda.* s. de nouo, vel ab initio.

c *Non posse.* s. dominū manere i. fieri. Et intelige quādo iā erant ad hunc vsum à domino præparatæ. Secus si ex ligno alterius fecit tabulas, & postea nauē: vt in cōtrario: vt ĵ. de adquir. re. do. sed si ex meis. in princ. & quod ibi dicit meis. i. mea cu presū factis: non tamen in veritate meis, sed suis: quia bona fide & suo nomine fecerat: & non poterat res reduci ad priorem materiam. Item eodē modo intellige instit. de re. di. §. cum ex aliena. nam & ibi etiā assides fecit de alieno ligno. & sic nō transit nauis in dominiū specificantis: vt hic. Sed hoc ideo, quia redire ad primam potest materiam. Item cum eadem distinctione intelige superius responsum: licet quidam in hoc solo faciant vim reficere vel facere.

d *Iulianus not.* primo casu bene respōsum est. Azo. & rationē reddit. Accur.

e *Nauis.* id est tabularum omnium in nauī positarū: vt cuius erat carina, eius sint tabulæ omnes causa reficiendi expositæ. Azo. Et dicitur carina, quasi currina: quia per aquam currit: scilicet inferior pars nauis.

f *Si nauis. Possessore.* sine titu. vt teneatur de percipiendis: vt in fin. huius legis dicetur. Azo.

g *Etiam fructus.* etiam percipiendi, vt statim probat.

h *Heres.* putatiuus.

i *Non cogitur.* vt §. de petit. hered. si possessor hereditatis. in princ. & hoc nisi sit in mora reddendi.

k *Iure.* s. ciuili. Vel dic, id est pacto contrahentium: ideoque videtur quòd nec vecturæ nauium quæ percipi potuerunt, cùm sint similes vsuris in hoc, debeant præstari: vt & ĵ. de vsuris. l. vsuræ. in fi. quia ex corpore non proueniunt: vt infra de verborum significa. l. vsura pecuniæ. Sed respon. ideo vectura præstatur: quia cum nauis sit parata vt nauigetur: vt infra de vsufructu. l. arboribus. §. nauis. & sic non sit in periculo possessoris: vt hic, nisi aduerso tempore eam nauigatum mitteret: vt supra eod. qui petitorio. æquum est vt de vectura percipiēda teneatur: at pecunia non est ad hoc inuenta vt fœneretur: ideoque periculo suo fœnerari atque constringi non debet, quod fieret si vsuras percipiendas ab eo exigeremus. Sed qualiter potest esse malæ fidei possessor nauis, quin & fur sit, & sic indistinctè suum sit periculum? Respon. erat malæ fidei possessor fictione: vt quia erat heres eius qui sciebat alienam: hoc est commodatarij, vel similis: & hic ignorabat alienam. Vel bonæ fidei fuit à principio: sed postea malæ fidei: & ideo de percipiēdis tenetur si facit dolo: vt supra eo. l. si homo.

l *Percipitur.* id est licet in vtroque sint accessiones ciuiles: tamen ideo, &c.

m *Non debet.* licet nauiget.

n *Fœneretur.* & si fœnerauerit, non restituit vsuram, cum suo periculo fœneraret: vt & infra pro socio. si vnus. §. si vnus. & infra ad Treb. l. postulāte. §. fi. Et sic no. naturalem accessionem in hoc à ciuili differre. sic dicit & in alio: vt colliges ĵ. de vsuris. l. in fidei commissi. circa prin. & C. de vsur. rei iudi. l. fin.

Quod adiicitur rei causa refectionis, ipsi rei cedit: si quid de nouo affigitur, ad dominum iure pertinet. Bartolus.

LXI. IVLIANVS libro sexto ex Minicio.†

MInicius interrogatus, si quis nauem suam aliena materia refecisset, num nihilo minus eiusdem[a] nauis maneret, respondit manere: sed si in ædificanda[b] ea idem fecisset, non posse.[c] Iulianus notat[d]. Nam proprietas totius nauis[e], carinæ causam sequitur.

Accessiones ciuiles in hac actione veniūt sicut naturales. Bartolus.

LXII. PAPINIANVS libro sexto Quæstionum.

SInquis à malæ fidei possessore[f] petatur, et fructus[g] æstimādi sunt: vt in taberna & area quæ locari solent. Quod nō est ei contrariū, q̄ de pecunia deposita quā heres[h] nō attingit, vsuras præstare non cogitur.[i] Nam etsi maximè vectura, sicut vsura, nō natura peruenit, sed iure[k] percipitur[l]: tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum nauis possessor petitori præstare non debet[m]: cum pecunia periculo dantis fœneretur.[n]

Fructus percipiendi intelliguntur, qui à petitore percipi potuerunt. Bartolus.

Generaliter[o] autem cum de fructibus[p] æstimādis quæritur: constat animaduerti debere, non an malæ fidei possessor fruiturus sit: sed an petitor frui potuerit[q] si ei possidere licuisset. quam sententiā Iulianus quoque probat.

Ei qui culpa desiit possidere, & propterea litis æstimationē soluit, sunt cedēdæ actiones: & competunt vtiles sine cessione contra extraneum: & etiam contra dominum cui litis æstimationem soluit. Bartolus.

LXIII. IDEM libro duodecimo Quæstionum.

SI culpa non fraude[r] quis possessionem amiserit[s], quoniam pati debet æstimationem, audiendus erit à iudice si desideret vt aduersarius actione sua cedat. cum tamē prætor auxilium[t] quandoque laturus sit quoli bet alio possidente, nulla[t] captione adficietur. Ipso quoque qui litis æstimationem[u] perceperit possidente, debet adiuuari:[x] nec facilè[y] qui. infra eod. quæ ponit tres sol. & tene tertiam, quam approbat Bartolus ibi.

A o *Generaliter.* siue ante litis cōtest. siue post: si modo de percipiendis agatur: de his enim hæc lex dicit: vnde non habet tit. possessor: aliàs de his non tenetur: vt C. eod. si fundum. nisi in quatuor casibus: vt §. eod. l. fructus. diximus.

p *Fructibus.* percipiendis.

q *Potuerit.* scilicet honeste, non aliter: vt supra eod. l. fructus. Sed quid si possessor potuit, petitor non? Respon. non tenetur, vt argum. supra de peti. hered. l. cum hereditas.

Si culpa. † CASVS. Rem quam à te petij, sine culpa desisti possidere: & in æstimatione cōdemnatus es. an tibi debeo cedere actio. quam habeo aduersus quēlibet possidentem, quæritur. Et dicitur quòd sic: & si possessio illius rei peruenit ad eum, poteris vindicare. si autem ad me peruenerit, vtrum possis à me vindicare? Et respon. quòd sic: nec debeo audiri si volo pretium reddere.

r *Non fraude.* tunc enim secus: vt infra eo. is qui. Sed certè imò videtur idem ac si culpa: vt infra de re iudi. l. in depositi. quæ est contra. Solu. ibi in contractu bonæ fidei vbi exuberantior fides exigitur: quia à princip. habuit dominī voluntatem. hic in stricti iuris. ADDITIO. Vel solue aliter vt per glos. in d. l. is

*extraordinarium, id est actionē in factum, cum hic nō sit domini.

s *Amiserit.* lit. contra se contesta. vt §. eod. l. si homo. & l. si à bonæ fidei.

t *Nulla.* alia quàm litis æstimatione.

u *Æstimationem.* scilicet statim: vt & infra de leg. j. cum res. §. sed si culpa.

x *Adiuuari.* Sed qualiter adiuuabitur contra dominum: & quod auxilium contra extraneum habebit: cum præstita æstimatione nunquam habuit possessionem postea? aliter enim vel rei vindicationem vel Publicianam habere non potest: vt supra eod. l. hæc si res. & infra tit. j. traditionem? Respon. secundum Azonem, vtilem in rem. Nam & ius actoris emisse videtur dando litis æstimationem: vt supra eod. l. eius rei. Vnde tanquam emptor habet vtilem in rē: vt & C. de hered. vend. l. fi. Alij vt Ro. dicunt quòd hoc auxilium & adiutorium, est actio ex empto quam intentabit contra eum qui litis æstimationem accepit, vt actionem cedat, scilicet vtilē in rem: qua cessa intentabitur contra quemlibet, etiam contra dominum qui cesit. Est enim, vt dixi, litis æstimatio similis emptioni: vt infra pro empt. l. litis. Tertij dicunt hoc auxilium & adiutorium, esse actionem Publicianam. Nam & antequam præstitisset litis æstimationem, habebat eam contra alium: nunc autem propter vigorem rei iud. purius eam habet, etiam contra dominum: licet contra eum antea non daretur. Et sic erit hic casus quo Publiciana contra dominum datur, secundum eos: vt in similibus: vt infra eo. si à Titio. & dices ĵ. tit. l. pen. Quarto dic, secundum M. quòd hæc res erat præsens cum soluit æstimationem: & ita videtur tradita. Et pone quòd non erat dominus qui vindicabat: alioquin statim fuisset factus dominus: vt §. eo. l. eius. Sed prima opinio verior est.

y *Nec facilè*, quia quandoq; debet audiri ratione causæ: vt in cōmodato & locato: non autē hic in quibus rem retinet reddendo æstimationem: vt ĵ. de condic. sine cau. l. ij. & ĵ. cōmo. l. in cōmodato. §. fin. & l. si vt certo. §. fi. secundum quosdam. Sed nō placet, secundū H. cum tā in illis, q̄ in istis debeat cedi actio: & sic condemnati est electio. Sed hoc speciale, vt ex causa,

causa, vt quia malæ fidei possessor est, sic præcise audiatur. Sic & contra furem quis auditur: vt ff. de fur. Sed qui.

a *Iudicatu.* id est condemnati. Accur.

CVm in rem.} CASVS. Petij rem meam à te, obtinui. non solum venient fructus quos percepisti tu fructuarius, sed etiam quos percipere potuisti: vt flores, fœnum, & similia. q. d. omnis vtilitas veniet. Viuia.

b *Non fructui.* id est, in quibus vsus non vsusfr. constitui potest: vt in his quæ solo vsu cõsumuntur: vt institutio. de vsufr. §. constituuntur. & infra de vsufru. earum rerũ quæ vsu con. l. j. & ij. Sed hoc non placet: quia in his rebus potest esse & solus vsus, quib⁹ & vsusfructus, & ecõtra: vt infra de vsu & ha. l. j. Dic ergo, id est eorum quæ quis haberet hoc ipso, quòd esset vsuarius, licet vsufructuarius non esset: quæ sunt multa: vt institutio. de vsu & hab. §. j. ij. & iij. vel dic, de vasis & similibus in quibus vsus non vsusfructus est: vt infra de vsuris. l. iij. §. fina. & l. videamus. Accursius.

**oppositæ.*

c *Fructus.* id est vtilitatem, quæcunque illa sit.

EMptor.} CASVS. Obligaui tibi fundum pro decem, quem vendidisti Titio. si petam fundum à Titio: an repellet me per exceptionem, nisi restituam id pro quo fundus fuit obligatus, id est sortem & vsuras? Et dicitur quòd sic, nisi tantum percepisset ex fructibus. {ANCILLAM.} Filiam meam copulaui alicui in matrimonium. dedi ei ancillam: non vt haberet in dotem, sed in peculium, decessi, nunquid ancilla erit hereditaria? Dicitur ꝙ sic. Sed pone quòd nolui in testamento quòd filia esset heres: & sic in ceteris bonis eam exheredaui. dicitur quòd ancilla erit filiæ. Accur.

d *A non domino.* puta à creditore qui non habuit ius vendẽdi: vt infra de leg. ij. l. fina. §. quatuor. Vel secundo, quando mala fide emit colludens in pretio: creditore vendente ex pacto vel ex lege, quo etiam casu opponitur exceptio doli mali vel in factum: vt hic, & C. si vendi. pign. l. j. in fin. Si autem habuit ius vendendi, & bona fide emit: fieret emptor dominus: & non teneretur actione in rem, de qua hic dicit: vt instit. qui. alie. licet §. j. Vel dic tertio, quòd à non creditore emit pro decem. Item creditori soluit cui hoc prædium erat obligatum pro xv. retinet ergo prædium pro his xv. nõ autem pro x. quia illa in vtilitatem domini non venerunt. & sic loquitur lex quæ est contra. C. de rei vin. l. mater. & C. de fur. l. inciuilem. & facit ad hanc infra de pign. actio. l. si creditor. ADDITIO. Solue secundum Bartolum, & dic quòd in legibus in contrarium allegatis pretium non erat conuersum in vtilitatem domini: hic sic. & de hoc vide plene per eundem Barto. in l. ij. de quadrien. præscrip. & infra de præscrip. xxx. anno. l. j.

e *Medij.* mediũ est postquam soluit, vsquequo conuenitur.

f *Superfluum.* i. illud quod excedit fructus perceptos, & hoc si minus, &c. vnde & si totidem sunt, in totum fit compensatio. sicut enim fructus aliàs cum impensis cõpensantur: vt ff. eo. l. sumptus. in princ. ita merito compensantur hic fructus cum vsuris. & hoc est quod subijcit, nam eos, &c. vt & dicitur ff. de minori. l. minor annis. xxv. §. prædia. Vsuras autẽ nouas vocat quas petit emptor ratione temporis post solutionẽ currentis. non ergo dicit de his quas emptor soluit creditori. Et sic not. ꝙ ad vsuram solutam vel sortem nõ fit compẽsatio. Dicit ergo nouas respectu veterum: quas hic debitor dudum creditori soluit, vel soluere debuit, secundũ Azo. quæ repetuntur vt sors: nõta men faciũt aliam vsurã: licet sors soluta faciat: vt ff. qui potio. in pig. ha. ij. prior. §. sciendum. secundum Azo. & id tempus quo hæc currũt, dicitur mediũ tempus. Sed quare fructus tantum ante litem conteſt? Respon. imò & post perceptionem. Sed de primis ideo dicit, quia magis dubitabatur. posteriores enim valde ad officium iudicis pertinent: vt ff. de æd. edict. l. ædiles. j. §. item sciendũ. Sed quid si pendente conditione legati heres alienet: & postea dudũ extitit conditio: factæ sunt expensæ à bonæ fidei emptore: ideo opponit doli exceptionẽ, & ego cõpenso fructus quos conditione pendente percepit: an possum? Respondeo, nõ: quia illo tempore mei non erant, nec res *Quæ. nec eos petere poterã: vt C. de cad. tol. §. finautem Accur.

g *Eos.* s. fructus & sic not. hic casum in quo bo. fi. pos. non lucratur fructus: vt & no. ff. eo. l. sumptus. & regulariter contra: vt infra finium regun. l. iiij. §. penult.

h *Conuenit.* iure communi.

i *Reddita.* à parte. Accursius.

k *Eo minus.* id est propter id scilicet quòd dotem ei legauerat & peculium, noluit eam heredem esse: & hoc expressit: vt hic, & ff. de here. instit. l. qui volebat.

l *Volũtatis.* scilicet expressæ. & hoc scilicet per exceptionẽ: non autem per actionem, secundum H. Nec est contra infra de lega. ij. l. Titia. §. Gaius. quia exceptionem non actionem competere intelligendum est. Accur.

NOn ideo.} CASVS. Instituto me herede, & quibusdã seruis libertate relicta sub cõdi. vel aliqua legata erant eis sub condi. relicta: serui, vel res ab aliquo possidẽtur: an eosdem vindicare possim, quæritur. Et dicitur quòd sic. Viuia.

m *Vindicabimus.* scilicet nos heredes à quibus est relicta libertas seruorum, vel etiam fundus sub conditione: vt ff. de condict. fur. si seruus. & infra ad Sil. l. j. §. serui. & ff. famil. erciscund. l. & post. §. res. vel pone exemplum vt infra de noxa. l. si quis seruum. vel vt ff. de reg. iur. l. plerunque. in fi. tit. sed arg. contra infra de vsufru. l. si fur.

n *A Tutore.* Is. scilicet faber inuenit pecuniam in hac domo sub terra. Accur.

o *Fuerunt.* scilicet hi nummi. nam si thesauri fuissent, nõ crederentur habere dominum: & ideo pro dimidia inuentoris, pro alia dimidia domini soli fiunt: vt ff. de adqui. re. do. l. nunquam. §. thesaurus. & instit. de re. diui. §. thesauros.

QVi restituere.} CASVS. Rem quam petebam à te, iussu iudicis volebas restituere. si post penes te est: debet auferri à te manu militari. & si dolo desijsti possidere, iurabo in litem. si verò non possides, nec dolo desijsti possidere, condemnaris ad interesse. & ista obtinent quacunque actione agatur. Viuia.

Iussu.

Ea quæ sunt in vsu, nõ habentur in fructibus. Bartolus.

LXIIII. IDEM libro vicensimo Quæstionum.

CVm in rem agitur: eorum quoque nomine quæ vsui non fructui[b] sunt, restitui fructus[c] certum est.

Possessori debet restitui pretium à domino, quod est in eius vtilitatem versum cum vsuris: habita tamen fructuum compensatione. Bartolus.

LXV. IDEM libro secundo Responsorum.

EMptor prædium quod à non domino[d] emit, exceptione doli posita* non aliter restituere domino cogetur, quam si pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum prædium habuit, vsurarumque medij[e] temporis superfluum[f] recuperauerit, scilicet si minus in fructibus ante litem perceptis fuerit. Nam eos[g] vsuris nouis duntaxat compensari, sumptuum in prædium factorum exemplo æquum est.

Verba enunciatiue prolata per modum causæ, dispositionem inducunt iure exceptionis. Bartolus.

Ancillam quę non in dotem data, sed in peculium filiæ concessa est, peculio filiæ non legato mancipium hereditariũ esse conuenit[h]. Si tamen pater dotis ac peculij contemplatione filiam exheredauit, & ea ratione reddita[i] nihil ei testamento reliquit, aut eo minus[k] legauit: filiam defensio tuebitur voluntatis[l].

Res quæ subiacet restitutioni, potest à domino interim vindicari. Bartolus.

LXVI. PAVLVS libro secundo Quæstionum.

NOn ideo minus rectè quid nostrum esse vindicabimus[m], quòd abire à nobis dominium speratur, si conditio legati vel libertatis extiterit.

Pecunia in re empta inuenta, si est thesaurus, reddetur emptori: si pecunia, redditur venditori. Bartolus.

LXVII. SCAEVOLA libro primo Responsorum.

A Tutore pupilli domũ mercatus, ad eius refectionem fabrum induxit. is[n] pecuniam inuenit. quæritur ad quem pertineat. Respondit: Si non thensauri* fuerũt[o], sed pecunia fortè perdita, vel per errorem ab eo ad quem pertinebat, nõ ablata: nihilominus eius eam esse, cuius fuerat.

A condemnato in rei vindicatione potest res auferri manu militari, si res possidetur, vel contra dolosum iurari in litem: aliàs fiet executio in vera æstimatione, seu aduersarij interesse. & prædicta sunt generaliter vera in omnibus actionibus. h. d.

LXVIII. VLPIANVS libro quinquagensimoprimo ad Edictum.

QVi restituere[a] iussus, iudici non paret, contendens[b] non posse restituere: si quidem habeat rem, [c] manu militari[d] officio iudicis ab eo possessio transfertur[e]: & fructuum dūtaxat, [f] omnisque causę[g] nomine cō demnatio[h] fit. Si verò non potest restituere: si quidem dolo fecit quo minus possit, is quantum aduersarius in litem sine vlla taxatione[i] in infinitum iurauerit, damnādus est. Si verò nec potest restituere, nec dolo[k] fecit quo minus possit, non pluris quàm quanti res est,[l] id est quanti aduersarij interfuit, condemnandus est.[m] Hæc sententia[n] generalis est, & ad omnia siue interdicta siue actiones, in rem siue in personam sint, ex quibus arbitratu iudicis quid restituitur,[o] locum habet.

Ei qui dolo desiit possidere, non cauetur;

A cut in re vendita contingit[b]: vt infra de act. emp. l. j. Non ergo dicit quando iubere debeat: sed cum iubeat, licet iniuste. & secundum H. hæc verba quæ sequuntur, hęc sententia &c. dic, id est, de re manu militari auferenda: non de iureiur. in litem. nam aliàs vbicunque ex obligatione quis tenetur dare, ad rem debet damnari: vt j. de verbo. obli. vbi autem §. fi. non tamen iuratur in litem nisi actio sit arbitraria, vel bo. fid. vt j. de in litem iuran. l. in actionibus. A simili si est condemnatus dare vel tradere præcise, manu militari cogatur ad hoc: non tamen in litem iuretur. Et secundum hoc intellige de interdictis: vt infra ne vis fiat ei. l. pen. Tertij dicunt, quòd hæc generalitas quæ subijcitur, ad arbitrarias tantum restringitur. Sed quare poneret de interdictis, cū nulla inueniantur arbitraria? ideoque hoc non placet: illud autem verū est, quòd quatuor auxilia in arbitrarijs tantum locum habent, secundum Azo. & in bonæ fidei.

nec actiones ceduntur, nec Publiciana datur. Item potest petitor omisso iuramento in litem petere veram æstimationem. Bart.

LXIX. PAVLVS libro tertiodecimo ad Edictum.

IS qui dolo[p] fecit quo minus possideret, hoc quoque nomine punitur, quòd actor cauere ei non debet[q], actiones[r] quas eius rei nomine habeat, se ei præstaturum.

LXX. POMPONIVS libro vicēsimonono ad Sabinum.

B NEc quasi Publicianam[s] quidem actionē ei dandam placuit: ne in potestate cuiusque sit, per rapinam ab inuito domino rem iusto[t] pretio comparare.

LXXI. PAVLVS libro tertiodecimo ad Sabinum.

QVod si possessor quidem dolo fecit, actor verò iurare non vult, sed quanti res sit, aduersarium condemnari maluit, mos ei gerendus est[u].

b Istud dicit gl. dicit Bal. hic vbi de no. quòd venditor liberatur præstando interesse: quod intellige verū nisi sit lata sententia definitiua super traditione rei. nā tunc perdit beneficium soluēdi interesse. ergo omnis sententia habet præcise obligare. quod not.

** iniusto*

C di. auferatur, secundum Io. qui in omnibus intelligit: ex quo est iussum. Vel secundum tertio, qui ad arbitrarias restringunt, dic vt prius.

D

a *Iussus.* per sententiā primā, vt rē petitā restituat. nō tamē dicet, debeat hoc sibi iuberi, vel nō: sed dices in fine huius legis.

b *Contendens.* §. per mendaciū: vt j. de re. iud. l. debitoribus. in prin. Sed si vere, nō tenetur, nisi dolo vel culpa possidere desijt. sed & si possideret, & implorat tempus ad restitutionē, debet habere: vt insti. de offi. iud. §. j.

c *Habeat rem.* in promptu, vt appareat.

d *Manu militari.* ✻ vel adiectiuum: & est vna pars: vel dic quòd sunt duæ partes. Accur.

e *Transfertur.* immo man° vel executio militaris debet cessare in negotijs priuatorum: vt C. de offic. mili. iudi. l. j. quæ est contra. Solu. illud generale, hoc speciale. Vel illud locū habet quādo aliud supereſt: vt quia per executores rē redidit: vt ar. C. de his qui la. vel al. cri. reos occul. l. fin. Vel quod est verius, hic de militari dicit: hoc est de ipsis executoribus. C. bus: quod potest fieri: non autem de militibus: vt in l. contraria nisi in subsidium: vt C. de his qui latro. in d. l. fi. quo etiam casu potest hic loqui: vt dixi. vel quod ibi dicit, hoc non tamē sonat, vt magister militum non habeat iurisdictionem inter priuatos: quod est veritas. Et est simile, vt præcise fit præstandum: vt j. de lib. cau. duobus. & C. de fideicō. lib. l. fi. & j. ne vis fiat ei, qui in possessionem missus est. l. fi. in prin. & §. de pet. here. §. pen. ibi, sed & si quidem &c. ADDITIO. Dic rationem, secundum Bal. hic, quia vbicūque æquitas dictat quòd reus præcise teneatur, tunc compellitur præcise: sed in reali hoc dictat æquitas: vt j. eo. l. nec quasi. ergo &c. secūdum Pe. in brocard.

f *Dumtaxat.* non alterius rei: non enim excludit rem ipsam. vel dic quòd excludit solum iuramentum in litem. nam cum res aufertur manu militari, non iuratur in litem nisi petitor eligat illam viam, & hanc dimittat. vel dic, aliud malum amodo non habebit, cum eligatur manus militaris.

g *Causæ.* id est vtilitatis: vt §. e. l. præterea.

h *Condemnatio.* i. executio condemnationis factæ de fructibus, & causa: vel dic, fructuum post sententiam.

i *Vlla taxatione.* à lege facta. fit tamen à iudice: vt §. de dolo. arbitrio. §. j. & j. de in litem iuran. l. videamus. §. pen. & j. ad exhi. l. iij. §. ij. quæ sunt contra. ADDITIO. Solue & dic, q taxatio non fit à lege, vt hic: sed à iudice sic: vt in contrario, secundum Barto.

k *Nec dolo.* sed culpa: vt §. eo. l. à quo. in fi. & §. de peti. here. & non tantum §. veniunt. versi. immo. Alioquin non teneretur: vt j. mand. l. si procuratorem. §. fin. & j. sol. ma. l. Mæuia. Azo. & §. eo. sinautem. §. j. Accur.

l *Quanti res est.* hoc casu, & superiori aliud petitur: & aliud in condemnationem deducitur. quod dic vt j. si cer. peta. l. vinum. Accur.

m *Condemnandus est.* in primo ergo casu cum possidet, quatuor sunt mihi prodita auxilia: rei ablatio, in litē iuratio, interesse præstatio, & rei vera æstimatio. In secūdo quando dolo desijt possidere, tria vltima præter primum, locum habēt contra eum. Quod est verum, si extat: aliàs non iuratur in litem: vt §. de peti. here. si possessor. §. fin. & l. seq. Vel dic, ibi in petit. here. vbi secus. Si verò non dolo desijt possidere, sed culpa: duo tantum vltima. Si nec dolo, nec culpa, nullum. & habent locum hæc auxilia tunc tantum: & semper tunc, quādo quod est meum peto, secundum R. & Ir. & Bul. & sic intelligunt quod statim sequitur, hæc sententia &c. scilicet quòd prædicta auxilia locum habeant. Sed hoc est falsum, secundum Io. quia etiam in donatione & promissione vbi peto quod non est nec fuit meum, locum habent, præter iusiuran dum in litem: vt instit. de dona. §. aliæ. Dicit ergo Ioan. hanc l. loqui cum iudex iusit eum restituere, licet iniurioſe quandoque: puta cum reus potest se liberare præstito interesse: fi-

n *Sententia.* quòd prędicta quatuor auxilia locum habeant, secundum Bul. & alios qui dicunt quando peto meum: vel id est, quòd manu militari offi.

o *Restituitur.* i. restitui iubetur. Sed quæritur an sententia de re restituenda sit definitiua, vel interlocutoria. & videtur interlocutoria primo, quia in arbitrarijs duæ feruntur sententiæ: at ambæ non possunt esse definitiuæ, sed sola vltima. Item non inuenitur quòd ab ea appelletur: quod est proprium interlocutoriarum: vt j. de ap. re. l. ij. Et econtra videtur definitiua. nam per eam deciditur lis tota, & finis controuersię principali imponitur: ergo est definitiua: vt j. de re iud. l. j. Item principalis quæstio est de restituenda re: ergo sentētia de ea dicta est definitiua. Item mandatur executioni per manum militarem: ergo est definitiua sententia. Sol. dico quòd est definitiua: & quòd aufertur postea res manu militari, est executio, non sententia. Quod patet ex eo, quia si alicui est delegata causa restitutionis rei, data illa sententia finitur eius officium, & remittitur ad ordinarium executio ista: vt in authen. de exhi. §. fi. vero. colla. v. Quod autem obijcitur, quòd non reperitur quòd ab huiusmodi sententia appelletur: respon. nec reperitur quòd ab ea non appelletur.

IS *qui.*} CASVS. Si rem quam à te petere volebam, dolo desijsti possidere, iurabo in litem si volo: nec tibi debeo cedere act. sed si iuraui, vel æstimationem sum consecutus: nūquid habeo Publicianam? Et dicitur quòd non. Viuia.

p *Is qui dolo.* secus si culpa: vt §. eod. si culpa. Accur.

q *Non debet.* vt ar. §. e. l. & ex diuerso. §. petitor. sed contra. §. eo. l. hæc si res. Sol. vt ibi. Item contra j. de re iudi. l. in depositi. Sed ibi in bonæ fidei, hic in stricti iuris. Item ibi habuit causam ab actore: hic non. pro quo est. j. de dona. inter vi. & vxo. si donatæ. Item hic in eo in quo deliquit, debet puniri. s. circa possessionem: ibi autem in possessione deliquit, quam dolo desijt possidere: non tamen debet puniri in actione ex contractu qua agit vt ei fiat cessio, in qua non deliquit: imò bona fi. contraxit.

r *Actiones.* scilicet in rem. Accur.

s NEc *quasi Publicianam.* id est, vtilem in rem.

t *Iusto.* Iustum vel iniustum sit, habetur pro iniusto: vt hic, & infra rerum amota. l. nō enim. & l. ideoque. Accur.

u QVod *si possessor. Mos ei gerēdus est.* hęc verba dixit Pla. se nō intelligere. sed tu dic, id est consuetudo iudiciorum ita se habet, vt audiatur: vt j. de proba. l. circa in fi. Accur.

SI *à Titio.*} CASVS. Titius vēdidit mihi fundum Sempronij, quē dicebat ad se pertinere: decessit Sēpronius Titio herede

herede instituto: Titius eundem alij vendidit: quis nostrum potior est? Dicitur q̃ ego. si verò fundum à me petat heres, repellam eũ excep. si verò ad Titium peruenit fundus, potero ab eo petere: & si excipiat q̃ à non domino emerim, potero replicare de dolo: cum ab eo emptum habuero. Viuia.

a *Si à Titio.* non domino.

b *Pretio soluto.* maxime: vt j. tit. j. l. de pretio, Vel dic speciale: quia contra dominum datur, sicut & quando directam in rem intẽderet: vt C. eo. l. quotiens. vel ideo, quia loco pignoris &c. vt j. de act. empt. Iul. §. offerri. vel ideo, quia res venditæ &c. vt §. venditæ. instit. de re. diui. & sic propter venditorẽ dicit hic de pretio soluto.

c *Vt tu potior.* scilicet prior emptor.

d *Peteres.* per Publicianam: vt infra de excep. rei ven. l. penul. & infra de doli. ma. excep. l. apud Celsum. §. si à Titio. & sic no. ex

Dominium superueniẽs alienationẽ confirmat.

superueniente dominio confirmari alienationem: vt hic, & §. de vsuc. l. cum vir. & in auth. de non eli. sec. nuben. §. hoc quoque prospeximus. col. j. Itẽ pignus: vt infra qui pot. in pig. hab. l. creditor. §. cum ex causa. Sed arg. contra. infra. sol. l. si ante. ADDITIO. Dic quòd ibi loquitur in iure personali: hic in iure reali, quod facilius adquiritur sic, quia facilius confirmatur: vt C. per quas perso. no. adqui. l. j. secundum Bart.

* *Hæc lex in Pãd. Flo. incipit, Id est. & vox Superficiario ad finẽ legis superioris pontitur, præcedit; epigraphen huius legis.*

e *Replicatione.* scilicet rei vin. & sic poteris eum cogere, vt in te transferat dominium. Non enim dico, quòd etiam si tu possideas, quòd efficiatis statim dominus cum vẽditor factus est dominus: nisi iterum trãdatur postea pos. arg. j. de ac. emp. l. si quis alienam. licet sit ar. contra. j. si certum pe. proinde. & C. de secun. nupt. auth. sed & si quis. Et hoc quòd non transeat dominium, dico maxime ea ratione, quia dominus in hoc non consenserit: neq; dominium trãsferre voluit. Et no. quòd hic est casus, in quo Publiciana datur contra dominum.

Publiciana quandoque contra dominum datur.

f *In speciali actione.* i. in rei vin. sed in personali secus quandoque: vt j. de inter. actio. l. qui interrogatur.

g *Eius sit.* ratione dominij. sed pro qua parte possideat, sic: vt infra de interro. act. l. qui seruum. §. in iure.

h *Munus.* id est onus. probare scilicet dominium, &c. vt C. de eden. qui accusare.

i *Prætor. In rem actionem.* scilicet vtilem, si modo pensionem soluat: non aliàs quo ad dominium: vt j. de pig. act. tutor. §. fi. & j. de ope. no. nun. in prouinciali. §. pe. & j. si ager vect. vel emphy. l. j. Item & Publicianam, si à non domino habet: vt j. tit j. cum sponsus. §. in vectigalibus. Item hoc si non ad modicum tempus conduxit: vt infra de superficie. l. j. §. quod autem ait.

Publiciana competit contra dominum, quando possessor & petitor habuerũt causam ab eodẽ, vel possessor à petitore. Bart.

LXXII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

SI à Titio [a] fundũ emeris Sempronij, & tibi traditus sit pretio soluto [b], deinde Titius Sempronio heres extiterit, & eundem alij vẽdiderit & tradiderit: æquius est vt tu potior [c] sis. Nam & si ipse venditor eam rem à te peteret, exceptione eũ summoueres. Sed & si ipse possideret, & tu peteres [d]: aduersus exceptionẽ dominij replicatione [e] vtereris.

Conuentus rei vindi. nõ cogitur respõdere sit dominus in totũ, vel pro parte. Bart.

LXXIII. IDEM libro septimodecimo ad Edictum.

IN speciali actione [f] non cogitur possessor dicere pro qua parte eius [g] sit. Hoc enim petitoris munus [h] est, non possessoris. quod & in Publiciana obseruatur.

Superficiario competit vtilis actio in rẽ. Bartolus.

LXXIIII. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum.

SVperficiario, *id est, qui in alieno solo superficiẽ ita habet vt certam pensionem præstet,

LXXV. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

PRætor causa cognita in rẽ actionẽ [i] pollicetur.

Quod iuris est de toto quo ad totũ, idem de parte quo ad partem. Bartolus.

LXXVI. GAIVS libro septimodecimo ad Edictum Prouinciale.

QVæ de tota re vindicãda dicta [k] sunt, eadem et de parte intellegẽda sunt: officioque iudicis continetur, pro modo partis ea quoque restitui iubere, quæ simul cum ipsa parte restitui debent.

Admittitur incertæ partis vindicatio si ex parte actoris est iusta causa ignorantiæ. B.

Incertæ partis vindicatio datur [l], si iusta causa interueniat. Iusta autem causa esse potest, si fortè legi Falcidiæ locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quæ vix apud iudicem examinatur. [m] Iustam enim habet ignorantiam legatarius cui homo [n] legatus est, * quotam partem vindicare debeat. itaq; talis [o] dabitur actio. Eadem & de ceteris [p] rebus intellegemus.

Si venditor vel donator rem conducit ab eo cui dedit: ipsa conductio trãsfert possessionem quam habet, & etiam dominii. Bartolus.

LXXVII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

QVædam mulier fundũ ita non marito [q] donauit per epistulam, & eundem fundum ab eo conduxit. [r] [Dixi] posse defendi in rem ei [s] competere, quasi per ipsam adquisierit possessionem [t] veluti per colonam. actus percepti & percipiendi. idem est si pars petatur. Et sic not. arg. quod iuris est in toto quo ad totum, idem est in parte quo ad partem: vt j. pro derelicto. l. an pars. & plene dixi infra de vsur. l. qui scit. in principio.

l *Datur.* sic enim dicit in libello: vindico tantam partem huius rei quantam Falc. mihi permittit. nõ autem dicã, vindico partem incertam. Iudex tamen licet prædicto modo petam, vt prius dixi: sua sententia debet facere certum: vt instit. de act. §. curare. vel si non potest debet iubere totum solui vt legatarius promittat reddere, quod acceperit plusquam licuit: vt infra si cui plus quàm per Fal. l. j. Azo. vel incerta sententia dabitur secundum libellum: vt instit. de act. §. curare. Aliud autẽ puto in parte incerta hereditatis petita, vt iudex non teneatur facere certum: sed possit pronuntiare incertum, quia iudicium est vniuersale: vt supra. si pars her. pen. l. j. in fin. H. Itẽ op. incerta pars vindicatur, vt hic: ergo incerta pars possidetur, cùm possessio pariat actionem in rẽ: vt C. de alie. iu. l. j. Sed * hoc falsum est: vt in. infra. de acqui. pos. l. iij. §. incertæ. quæ est contra. Respon. hic est fallacia secundum accidens: nam non valet hoc arg. incerta vindicatur: ergo incerta possidetur. Ioan.

* *Falsum.*

m *Examinatur.* vt verum videatur, vt j. cõmuni diui. & si non. §. j. & facit. j. ad l. Fal. qui fundum. §. si cui. Sed certè immo videtur quòd semper sit certum quantum debet detrahi: quia de singulis quarta. Respon. verum est cum nihil remansit penes heredem. nam vbi aliquid remansit, incertum est quantum debeat detrahi de singulis: quia illud quod remansit, debet computari in quartã. & sic quandoque quinta, quandoque decima de singulis detrahitur: vt j. ad l. Fal. in ratione. in prin. Item si velit totum soluere, accepta cautione potest: non tamen compellitur, secundum H. quia illud tunc fit, quando est dubium an habeat Falcidia locum in testamento: at hic constabat, quòd aliquid erat defalcandum: sed dubium est quantum.

n *Cui homo.* ar. contra Pla. qui dixit non in singulis defalcandum: sed in vna re heredem eligere. & pro hoc. j. ad leg. Fal. l. Plautius. & l. Paulus.

o *Talis.* id est taliter, pro incerta scilicet parte.

p *De ceteris.* scilicet rebus, non solum in homine, sed idem in ceteris causis iustis quibus interuenientibus incertæ partis vindicatio datur: vt infra communi diui. & si non omnes. §. j. hoc idem vbicunque iusta ignorantia interuenit: vt j. depositi. l. j. §. si quis argentum. & arg. j. de fur. l. in actione.

Quædam mulier. } CASVS. Mihi quædam mulier misit epistolam, in qua significauit, quòd dabat mihi fundum: & illum fundum à me conduxit. an per epistolam mihi sit adquisitum dominium, quatenus fundum vindicare possim, quæritur. Et respon. quòd sic.

q *Non marito.* nam marito non posset: vt infra de do. inter virum & vxorem. l. j.

r *Conduxit.* per eandem epistolam: quod fieri potest: vt instit. de obli. ex consensu. §. j.

s *Ei.* scilicet donatario.

t *Possessionẽ.* quod enim suo nomine quis possidet, potest & alieno

865

alieno nomine possidere: vt ĵ. de adqu. poss. quod meo. Nec est prohibitum hic mutare possessionis causam, scilicet facere de aliqua nullam: vt in d. l. quod meo.

a *Fuisset.* ii is qui donationem accepit erat in possessione: quod non est necesse. Alij dicũt, fuisset. s. maritus, vel mulier. Sed prima verior. & hoc ignorante muliere, secundum quosdã. Tu dic, ea non ignorante: vt arg. C. de dona. l. quisquis.

b *Sufficerbat.* hoc in venditione non sufficit: vt ĵ. de contrahen. emp. quod vẽdidi. Sed sumitur hic ar. q̃ si tu emeris rẽ aliquam, & postea in eius possessione reperiaris, præsumitur te habere possessionem ex causa emptionis: vt ĵ. pro soc. l. merito. & C. de adqui. poss. l. j. Accur.

Proponebatur quòd etiã in eo agro qui donabatur, fuisset[a] cũ epistula emitteretur*: quæ res sufficiebat[b] ad traditam possessionem, licet conductio non interuenisset.

Fructus efficiuntur bonæ fi. poss. eo ipso quòd à solo sunt separati. Bartolus.

LXXVIII. LABEO libro quarto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

S. Ieius[c] fundi quem alienũ possideres, fructum non coẽgisti, nihil eius fundi fructuũ nomine te dare oportet[d] Paulus*. Immo quæritur, [si] huius fructꝰ idcirco factuꝰ est, q̃ is eũ suo nomine[e] perceperit. Perceptionẽ fructꝰ accipere debemus nõ si perfecti* collecti,[f] sed etiã cœpti ita percipi, vt terra cõtinere ẽsse fructus desierint: veluti si oliuæ, vuæ lectæ, nondum autem vinum, oleũ ab aliquo factum sit. statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

Fructus debentur vsque ad id tẽpus quo desierunt posse percipi. Bartolus.

LXXIX. IDEM libro sexto Pithanon à Paulo Epitomatorum.

S. Ihominẽ à meh petieris, & is post litẽ contestatã mortuus sit, fructus[i] quoad is vixerit æstimari oportet.

Ieius. CASVS. Fũdũ meũ possediſti, nullos fructus percepisti, & eum petebam. quæritur vtrũ teneris ad fructus cũ eos non percepisti? Et respõ. q̃ nõ, quomodo autẽ dicuntur fructus percepti, dicit in textu.

c *Sicus.* potest duobus modis intelligi. primo. vt dicas si, pro quãuis: & nõ collegisti. i. in horreis nõ recondidisti. à solo tamẽ separasti: & percepe-rit. i. à solo separauerit. & quod dicit, Paulus not. s. reprobando: quia nõ distinxerat: vt ĵ. ad l. Rho. de iac. l. fi. Et secundũ hoc dices non teneri rei vin. sed off. iud. de quo hic nõ dicit. Secundo sic, vt non collegerit aliquo modo: & quod dicit, factus est. i. fieri potuit, nam si non potuit, vt quia erat ma. fi. tenetur de percipiendis: vt s. e. l. si nauis. §. fi. & secundũ hoc Paulus approbat, addẽdo. & hic secundus planus est. vel tertio, Paulus reprehendit: quia s. dixit possessorem teneri si collegerit. i. in horreis recondiderit: sed certe imo si à solo tantũm sint separati per se, vel per alium.

d *Oportet.* si bonę fidei es ac si dicat, de percipiẽdis nõ teneris. & hoc subijcit, Paulus &c. secundũ secundã positionem.

e *Nomine.* s. bonæ fidei. nam bo. fi. non tenetur de percipiendis, secundum secundam & tertiam expositionem.

f *Collecti.* s. tantũ hoc est in horreis recondita: sed etiã &c.

g *Contmere.* s. inuicem & sic uo. bo. fi pos. fieri dominũ fructuũ statim q̃ à solo separati sunt: vt hic, & ĵ. de acqui. re. do. l. bonę fi. lei. in prin. & ĵ. de vsur. l. qui scit. §. præterea. idẽ in colono qui nũmis colit: vt ĵ. de fur. l. si apes. §. j. secus in fructuario: vt ĵ. qui. mo. vsusfru. amit. l. si vsufructuarius.

I hominem. CASVS. Seruũ meũ à te vindicabã. lit cõtest. decessit. quod percepisti ex operis eius restituere debes: nisi diu ante lit. cõtest incepisset infirmari, & ita operæ suæ nullæ fuerint. tunc pro operis illius tẽporis nihil præstabis.

h *Ame.* bo. fi. pos. qui non eram in mora, & sic interitu speciei fui liberatus: aliàs de fructibus teneor: vt s. e. Iulianus. li. vj. Digestorum. § j. & l. fructus. Vel dic ibi moram inducere periculum rei. in fructibus autem erit quod hic dicit. quod non placet: vt d. l. Iulia. lib. vj. Digestorum. & l. fructus. Vel ibi culpa vel dolo possessoris perit: hic non. ideoque ibi in re tenetur, & in fructibus vsque ad sententi im: hic in re. & si non re. s. existente propter moram, non tamen in fructu.

i *Fructus.* percepti & percipiendi post lit. cõtest. ex quo fuit ma. fi. & sic etiã homine mortuo durauit officium: vt s. eod. l. vtique. scilicet pro præterito tempore.

k *Facie.* tũc enim nõ veniũt fructꝰ: vt ĵ. de cõdi. trit. l. pe. in fi.

In rem. CASVS. Quilibet de leui poterit se liberare ab in rem actio. quia negãdo se possidere, liberatur. sed si postea

A appareat eum possidere, in petitorem transferenda est possessionem. quamquam non probauerit de intentione sua.

l *Non possidere.* quãdo de hoc à iudice interrogatur: vt s. eo. officiũ. & l. qui petitorio. Non tamẽ hoc dicendo perdit possessionem: quia voluntatem amittendi non habuit. Accur.

Paulus, *ita id verum esse puto, si nõ prius is homo in eã valetudinem ineiderit, propter quam operæ eius mutiles factæ* sunt. nam ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nõ minẽ æstimari conueniret.

Qui negat se possidere, nõ potest conueniri actione: sed si conuincitur de mẽdacio, transfertur possessio in actorem. Bartolus.

LXXX. FVRIVS Anthianus libro primo ad Edictum.

B IN rẽ actionẽ pati nõ compellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere[l]: ita, vt si possit aduersarius conuincere rẽ ab aduersario possideri, transferat ad se possessionem per iudicẽ,[m] licet suã esse non adprobauerit.

DE PVBLICIANA IN rem actione.

TITVLVS II.

Iurisconsultus primò ponit edictum: postea exponit illud. h. d. loco summarij. Bart.

I. VLPIANVS libro sexto decimo ad Edictum.

C AIt prætor. [n] *si quis id quod traditur* [o] *ex iusta causa* [p] *nõ a domino*[q], *et nondũ vsucaptũ*[r] *petet: iudiciũ*[s] *dabo.* Merito prætor ait *nõdũ vsucaptũ*: nã si vsucaptũ est, habet ciuilẽ actionẽ[t], Paulus, *ita id verum esse puto, si nõ prius is homo in eã valetudinem ineiderit, propter quam operæ eius mutiles factæ* sunt. nam ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nõ minẽ æstimari conueniret.

Qui negat se possidere, nõ potest conueniri actione: sed si conuincitur de mẽdacio, transfertur possessio in actorem. Bartolus.

LXXX. FVRIVS Anthianus libro primo ad Edictum.

B IN rẽ actionẽ pati nõ compellimur: quia licet alicui dicere, se non possidere[l]: ita, vt si possit aduersarius conuincere rẽ ab aduersario possideri, transferat ad se possessionem per iudicẽ,[m] licet suã esse non adprobauerit.

DE PVBLICIANA IN rem actione.

TITVLVS II.

Iurisconsultus primò ponit edictum: postea exponit illud. h. d. loco summarij. Bart.

I. VLPIANVS libro sexto decimo ad Edictum.

C AIt prætor. [n] *si quis id quod traditur* [o] *ex iusta causa* [p] *nõ a domino*[q], *et nondũ vsucaptũ*[r] *petet: iudiciũ*[s] *dabo.* Merito prætor ait *nõdũ vsucaptũ*: nã si vsucaptũ est, habet ciuilẽ actionẽ[t], im- *Per iudicem.* id est, per officiũ iudicis: vel cõdictionem ex l. ista. Et sic punitur in translatione possessionis, propter mendacium: vt in auth. de trien. & semis. §. illud. col. iij. sic ĵ. q̃ cũ eo qui in aliena potest, sed si ex parte. §. j. Idem in pe. hereditatis, si, probauero ipsum possidere pro herede, vel pro possessore, cũ ipse negauerit: vel si habeat pretiũ hereditatis, mittat in possessionẽ bonorũ eius, secundum Ioan Sed nõne debet cõuenire insolidum: vt ĵ. de inter. ac. de æstate. §. q tacuit? Azo respon. illud in personali: hic autem quãdo fuit sciẽs: ignorãs autẽ nõ punitur: vt C. de fur. l. fin. Itẽ not. q̃ aget. nũc, qui prius possidebat: vt in auth. prædicta de trien. & semis. §. illud. coll. iij. Item hoc verũ nisi fateatur: ita q̃ actor in probãdo nõ grauetur. vt ĵ. de iureiur. l. eum qui. vt delato sacramẽto petitori. Item quid si incontinenti dicat, hodie cõstet &c. forte idẽ ad instar aliorum possessorum: vt ĵ. de Car. edict. l. iij. § causæ. cũ in se transferat onus. De hoc tamẽ dic vt C. qui pot. in pign. ha. auth. item possessor.

DE PVBLICIANA IN REM ACTIONE.

B O AIt prætor. s. Publici*: vt infrà. de act. §. alię. in fi. §. *Id quod traditur.* id est traditum est. Sic oritur. i. ortus est. sic C. de epi. & cle. nulli §. finautem persona. Et hoc siue corporalis res sit, siue incorporalis: vt ĵ. e. si ego. §. si de vsufru.

p *Ex iusta causa.* & vtroq; habente animũ transferẽdi dominium: aliàs enim non competeret hæc actio: vt ĵ. eo. l. quocunque. §. j. Azo. & ĵ. de act. & obli. in omnibus. Accur.

q *A non domino.* quid autem si dubito fuerit dominus actor meus, vel non? Respon. proponere Publicianam tutius est, vt credam eum nõ dominũ, nisi aliud appareat: nã facilius probabo: cũ sufficiat dicere me emisse à non domino. nec enim habeo necesse est probare illum non fuisse dominũ: vt C. de proba. l. actor. in fi. & si reus probet venditorẽ fuisse dominũ, & sic actor succumbat: proponat post directã rei vin. Nec enim obstabit ei rei iudic. except. vt ĵ. de cuict. l. minor. §. si seruus. Vtramque autem proponere simul non possum, quia sunt contrariæ: cum vna domino, alia non domino detur: vt hic, & C. si seruus extero. l. j. & ĵ. de reg. iur. l. nemo ex his. §. quotiens. & ĵ. communi diui. l. communi diuidundo. §. item si duo sunt in fi. Sed quidã dicunt venditorem meum præsumi dominum: & per consequens me: & sic dicunt me debere in dubio eligere rei vindi. directam. & pro eis C. de probat. l. ij. Sed nos contra: vt in eod. tit. l. cum res & arg. ĵ. de pigno. l. & quæ nondum sunt. §. quod dicitur. Accur.

r *Vsucaptum.* vel præscriptum.

s *Iudicium.* s. actionem Publicianam. aliàs autem ex edicto prætoris datur in factũ, vbi specificata nõ fuit: vt s. nau. cau. fa. l. & ita. §. ait prætor. & quod dicit, dabo. s. contra alium, nõ contra dominum: nisi in casibus: vt ĵ. eo. l. pen. dices.

t *Actionem.* s. directam in rem, si erat res mobilis: si immobilis, vtilem secundum nos: sed secundum M. in vtroque casu directam. Accur.

a *Honorariam.* i. prætoriã: vt inst. de iure nat. gẽ. & ciui. §. prętorũ. immo & si vellet, non poterit eã intendere: vt ex edicto prætoris appareat nam nõ domino tantum datur Publiciana.

b *Mentionem.* de vsuc. dixit expresse: de traditione tacite. nã eoipso quòd dixit à non domino traditione facta non transferri dominium, per consequens dedit intelligere quòd facta a domino trãsferret dominium: vt j. de adquir. re. dò. l. traditio. Et ad hanc quæstionẽ non respondet: sed respondebis tu j. proxi. l. iunt & aliæ.

c *Partes:* id est causæ in partibus iuris desiguatæ. Azo.

d *Nãciscereturne.* de iure ciuili, & sine possessione: vt statim dices j. l. proxi. Accur.

e *Legatũ.* vt & j. quẽad. serui amit. si partẽ. §. si per fundum. Accursius.

f VEl *mortis causa donationes factæ?* scilicet à domino: si autẽ non à domino, non adquiritur dominium: sed habet locum Publiciana, traditione facta: & hoc dicit, nam &c. Vel etiam dic, nõ tradita possessione dari Publicianam: vt darẽtur directa vindicatio si esset dominus donator: vt infra eod. cum sponsus. §. is cui. Vel quod ibi dicit, habet locum quãdo pro illa re testator habebat Publicianam. Accursius.

g *Possessione.* rei mortis causa donatæ.

h *Capiuntur.* id est accipiuntur donationes causa mortis: vt C. de don. cau. mor. l. fi. nisi in caubus, quos no. insti. de don. §. j. Accursius

Dominium in multis casibus sine traditione adquiritur.

i SVnt *& aliæ plerque.* scilicet causæ quibus adquiritur dominiũ sine possessione: vt heredis institutionis: vt j. de adquir. pos. l. cum heredes. Et bonorum possessionis: vt j. de bo. pos. l. i. & per Trebel. restitutionis: vt j. ad Trebel. l. facta. Itẽ arrogationis: vt insti. de adqui. per ar. §. j. Itẽ causa libertatũ conseruandarum addictionis: vt instit. de eo cui lib. cau. bo. addi. §. j & aliæ etiã sunt, vt dixi s. tit. j. si ager. Ideoque in omnibus his casibus dominium adquiritur sine traditione & vsucapione: & sic cessat Publiciana, si modo à domino habeat causam alias competit Publiciana, licet traditio nõ interuenerit: vt j. e. l. cum sponsus. §. is cui. possunt etiã & aliæ notari causæ, ex quibus transfertur dominium etiã sine traditione: & sic Publiciana datur, si habeat causam à non domino, etiam sine traditione: vt infra eo. l. si ego. §. partus. & §. idem ait ædibus. & l. si seruus meus. Quare ergo hoc fecit prætor? Respondeti potest quòd ideo fecit vt poneret exẽplum: non vt alium denotaret in his in quibus est eadem æquitas: vt arg. s. de pe. her. item veniunt. §. ait senatus. & infra ad legem Aquil. ita vulneratus. in fi. & j. de iur. & fac. ign. l. regula. §. & licet. & infra de dam. infec. l. damni. ij. §. quod dictum. Vel dixit hoc, quia illis modis frequentius accidit adquiri dominium: vt C. de pac. l. traditionibus. Vel dic quòd verbum traditionis, omnia complectitur: interuenit enim in his quod pro traditione habetur, veluti aditio hereditatis. Vel dic, secundum Ir. satis fuit ponere hoc generale, scilicet ex iusta causa: quæ omnes ti. quibus res naturaliter transfertur, complectitur.

k *Ait prætor.* scilicet in edicto supra posito.

l *Ex iusta causa.* id est titulo: vt instit. de ac. §. aliæ. Accursius.

m *Data sit.* à non domino.

Publiciana quãdoq; cõtra dominũ datur.

n *Si tradita.* hoc casu etiã contra dominum datur Public. si tamen à domino tradita sit: quoniam non transit dominium, etsi sit dominus condemnatus: quia non vt suam, sed vt eius cui restituit reddit: vt j. de condic. cau. da. l. iij. §. subtilius. Secundum hoc ergo si non erat dominus qui tradidit, nõ præstitit iustam causam vsucapiendi. nam si sit dominus, vt dictũ est, & tamen nõ transfert dominium: ergo nec Publiciana locum habet, si nõ sit dominus. secundum hoc ergo in domino condemnato intelligitur. Vel dic secũdo quòd habet Publi. licet condemnatus non fuerit dominus, non tamen vsucapit, sicut haberet si emisset tẽ pupilli, vel fisci. Nec. ob. quod dicitur. j. de acquirẽ. possess. Pomponius. §. si iussu & j. de vsucap. l. nõ solũ. §. si mihi. in quibus vsucapit: quia in illis non actione in rẽ, sed personali res petebatur. Vnde in l. illa non solum. intelligendum est quod dicitur, si mihi Titius à quo petere volebam, personali actione tenebatur: puta ex empto: vn de iure subiũgitur de actione ex stipulatu. sed secundum primam non dominus fuit condemnatus. Vel dic q vsucapit: & Pub. locũ habet: licet dominus sit qui tradidit: non tamen transfertur hoc casu dominiũ: vt dictũ est. Idem de eo qui emit à pupillo, vel furioso: vt j. pro emp. l. ij. §. si à pupillo. & §. si à furioso. Et huic lecturæ est arg. vt prædicta l. Pomponius refert. Alij dicunt, quod videtur verũ, quod si res erat possessoris q condẽnatur, & ex causa iudicati restituit, transfert dominium licet non tãquam suam restituat. & facit hoc rei iudi. auctoritas: vt argu. j. de re eo. l. iij. §. item quæri potest. & secundum hoc dices hic quòd à non domino fuit tradita. Et hanc approbo. Alij distinguunt, vtrũ plenarie fuit de causa cognitũ: vt tunc transferatur dominium, & erat tradens dominus, propter auctoritatem rei iudicatæ. vel si non dominus, cõpetit Publi. aut summatim, vt tunc tantũ præstetur iusta causa vsucapiendi: & præstetur j. de re iud. a diuo. §. si super. Vel dic, secũdum alios, q si res ex causa iudicati sit tradita iussu iudicis, & ex secũdo decreto. s. primo captis pignoribus ex causa iudicati: deinde ex secundo decreto addictis: tunc habet locum Publiciana: arg. j. de dam. infec. l. damni. §. pe. & secundum istos duos loquitur in personali hæc lex. vel intellige quando egi personali ad quãtitatem, & fui missus in possessionẽ: vt C. de exc. rei iud. l. ordo. & emptore non inuento datur mihi in solutum. si à possessione cadam, reuocem per Publicianam.

o VEl *soluendi causa.* Puta alia re pro debito: vt j. pro sol. l. i.

p VEl *ex causa. Deditionis.* etiam contra dominum: vt j. de noxa. l. & generaliter.

q ITem *si. Duxero.* quod facere possum secũdo decreto interueniente: vt s. si ex noxa. cau. ag. l. ij. §. fin. aliter enim nec dominium, nec possessio quæri videtur: vt j. de dam. infec. si finita. §. Iulianus. & §. non autem. Vel verius, hic non exigitur secundum decretum. Azo.

r *Publiciana.* sic & in domo tradita ex causa damni infecti: vt j. de dam. infec. l. damni. §. pen. Accur.

s SEd *& si res adiudicata sit.* in actione communi diui. vel fami. ercisc. facta traditione. Alioquin datur actio in factum, vel condictio ex lege: vt j. e. l. traditionẽ. & j. de vsuc. si per errorẽ. & C. de arb. l. ne in arbitris. §. sed & si ipse. Hoc enim innuit verbum, adiudicata, scilicet quod loquatur de iudicio diuisorio: vt instit. de offi. iud. §. eadem. vers. quòd si cõmode. & §. si finium. & per hoc differt ab eo quod dixi. §. e. l. iij. in fin.

t *Si lis æstimata fuerit.* à iudice: vt s. tit. j. l. eius. & j. commo. si vt certo. §. j. & j. pro empt. litis. & j. depo. si fideiussor. & j. re. amo. si propter. & j. ad Trebel. l. facta. §. j.

u *Et ait.* subaudi, & ideo, &c.

x *Competere.* si præsens erat: vel habita possessione. s. postea & amissa, vt in directa. Accur.

Eum

Marcellus libro septimodecimo Digestorū scribit, eū qui[a] furioso, ignorans eum furere, emit, posse vsucapere. ergo[b] & Publicianam habebit.

Titulus lucratiuus inducit Publicianam. Bartolus.

Sed & si quis ex lucratiuis causis rem acceperit, [c] habet Publicianā: quæ etiā aduersus donatorē cōpetit. est enim iust[e] possessor[d] & petitor[e], qui liberalitatē accepit. Si à minore[f] quis emerit ignorāsq; eū minorē esse, habet Publicianā. Sed & si permutatio facta sit, eadē actio cōpetit. Publiciana[h] actio ad instar proprietatis nō ad instar[i] possessionis respicit.

Re tradita ex iureiurando, competit Publiciana, Bartolus.

Si petēti mihi rē, iusiurandū detuleris, [k]egoq; iurauero rem meā esse: cōpetit[l] Publiciana mihi: sed aduersus te dumtaxat.[m] Etenim[n] soli nocere debet iusiurādum, qui detulit. Sed si possessori delatum erit iusiurandum, & iurauerit rē petitoris non esse: aduersus eum solum petentem exceptione vtetur, non vt & habeat actionem.

a *Eam qui.* Alias. l. & aliàs. §.

b *Ergo.* locus à communiter accidentibus, quæcunq; enim res vsucapitur, eadem & Publiciana peti potest: vt hic. Fallit tamen hoc argumentum antecedente destructo. nam quædā sunt quæ non vsucapiuntur, & tamē Publiciana competit: vt j. eo. cum sponsus. §. in vectigalibus. sed videtur Publicianā actionem non dari: vt j. pro emp. l. ij. §. si à furioso. quæ est contra. Solu. hic de æquitate: vel hic res quæ furiosi nō erat, tradita est, scilicet cuius bon. fi. pos. fuit. ibi vero res furiosi erat. sed hoc non valet: vt j. de re. eo. l. magis. §. j. Dic ergo, quod hic dicit dari actionem contra extraneum: ibi dicit non dari contra ipsum furiosum: vt argum. C. de prædijs mino. & si is.

c *Rem acceperit.* à non domino.

d *Possessor.* i. si possideat.

e *Petitor.* si non possidet.

f *Si à minore.* etiā pupillo. Accur.

g *Ignorans.* aliter si in iure errauit: vt infra de vsuca. pro empt. l. ij. §. si à pupillo. Accursius.

h *Publiciana.* etiam si curatorem habeat: & etiam si res sit immobilis: non tamen vsucapi potest, si pupilli est: vt j. eo. cum sponsus. §. si res. quæ est contra. Sol. vt ibi.

i *Non ad instar.* id est non ad instar interdictorum pro possessione retinenda introductorum. vt enim rei vindica. non datur alicui ideo quia possedit, sed opus est vt causam probet vnde ad eum dominium peruenit: ita & in Publiciana. sed P. dixit quòd sufficit probari aliquando possedisse. sunt etiam quędam interdicta, quę instar proprietatis obtinent: vt de lib. exhi. in quo probat quis se patrem: & alia quædā quæ sunt numerata. j. de interdi. l. ij. §. quædam.

k *Detulerit.* tu non dominus.

l *Competit mihi. Publiciana.* immò videtur & debeat cōpetere vtilis rei vin. sicut vtilis ex empto: cum iurauit te mihi vendidisse: vt j. de iureiu. si duo. §. pen. Respon. verum esse. & hæc Publi. est eadem cum illa vtili in rem: vt arg. ē. tit. j. l. iij. in fi. j. respon. Vel verius, aliud est cum iuro rem meam esse: aliud cum ex aliquo contractu ad me pertinere: & sic iuraui hic rē meam. vel refert deferat dominus, vel non dominus. Itē non videtur aliqua actio dari, si à possessione cadat qui iurauit: vt j. de iureiu. l. nam postea. in fin. & l. sed & si possessori. ij. respon. quæ est cōtra. Solu. ibi possessor hic petitor iurauit. vel plene dicas vt ibi diximus. Accur.

m *Duntaxat.* cur non cōtra omnes: vt inst. de act. §. aliæ? Respon. verbū duntaxat, nō ideo ponitur, vt omnes ceteros rei possessores excludat: sed vt excludat dominum rei cui Publiciana non ob. vt j. eo. l. pen. Sic exponitur verbum solus, vbi dicit quòd solus princeps facit, id est ipse solus: & non alius solus. non autem senatum excludit: vt C. de le. & con. l. fin. simile verbum est j. de iureiu. l. non erit. §. dato. & l. nam postea. §. iureiurando.

n *Et enim.* q. d. non domino rei. Azo.

o *Diximus.* ſ. de dolo & culpa, seu mora: & de damnis & fructibus, & impensis restituendis. & no. bene hunc §.

p *Et heredi.* non vt heredi: vt j. ad exhi. de eo. §. fin. vel aliud hac quàm in directa.

q *Gerens.* cum ego ratum habuero: vt supra de negot. gest. l. si ego. Azo.

r *Prætor ait,* non in hoc edicto.

A s *Non igitur.* quia quod in vno permissum, in ceteris prohibuisse videtur: vt C. de procurat. maritus.

t *Neque enim dolus.* & sic est personale vitium: quare nō obstat emptori: vt j. de do. ma exce. apud Celsum. §. de auctoris. secus si esset vitium reale: vt C. de adqui. poss. l. vitia, sed hodie malæ fid. &c. vt in in authent. vt spon. lar. §. rursus. colla. ix.

In Publiciana actione omnia eadē erunt quæ & in rei vindicatione diximus[o]. Hęc actio & heredi, [p]& * honorarijs successoribus cōpetit. Si ego nō emero, sed seruus meus: habebo Publicianam. Idem est & si procurator meus vel tutor vel curator vel quis alius negotium meū gerens, [q] emerit.

Hæc actio competit emptori bon. fi. licet venditor habuerit malam fidem. Item competit heredi inspecta fide defuncti. Itē domino inspecta fide serui ementis. Bartolus.

Prætor ait[r]: *Qui bona fide emit.* Non igitur[s] omnis emptio proderit, sed ea quę bonam fidem habet. Proinde hoc sufficit, me bonæ fidei emptorem fuisse, quāuis nō à domino emerim: licet ille callido consilio vendiderit. Neque enim dolus [t] venditoris mihi nocebit. In hac actione non oberit mihi si successor sum, [u]& dolo feci, cum is in cuius locum successi, bona fide emisset. Nec proderit[x] si dolo careo, cum emptor cui successi, dolo fecisset. Sed enim si seruus meus emerit, dolus eius erit spectandus non meus: [y] vel contra. [z] Publiciana tēpus[a] sore distinguitur: sit vniuersalis vel singularis. nam vniuersalis non vsucapit, licet bonam fidem habeat: quod defunctus mala fide obstāte vsucapere impediebatur. porro si defunctus vsucapiebat, heredis mala fides adimplendam vsuc. non obstat: vt hic, & j. pro empto. l. ij. §. si defunctus. nisi ipsi de nouo fit tradita possessio, secundò mala fide accipienti: vt infra de vsuca. l. heres eius. Singularis autem successor vel emptor nō prohibetur vsucapere, si & bo. fi. & iustum tit. habeat, quod venditor propter malam fidem vsucapere impediebatur. licet hodie per auth. sit secus, vt modo dixi. Et ecōtra, si emptor habeat a principio malam fidem, non vsucapit, quod venditor bonam fidem habens: à principio vsucapiebat: vt j. pro emp. l. ij. §. si eam rem. Hoc idem & in legatario dico: vt j. de diuer. & tem. præscri. an vitium. nam & ipse singularis est successor.

u *Si successor sum.* scilicet vniuersalis.

x *Nec proderit.* scilicet mihi bona fides. Et sic no. hic extraneum heredem non posse vsucapere, quod defunctus non potuit propter malam fidem, quā habebat: licet res non sit vitiosa, vel aliàs ei[a] vsucap. inhibita: quia heres est successor vitiorum & culpæ defuncti: vt j. de vsuc. sequitur. §. heres. & de diuer. & tem. præscri. cū heres. & C. de fru. & lit. expen. l. ij. & j. e. l. si ego. §. partus. Item quia eadem censetur esse persona: vt in authen. de iureiur. à mo. præ. §. j. collat. v. Idem in suo herede multo fortius: vt infra de libe. & postu. in suis. & insti. de he. qua. & dif. §. sui. Extraneus autem vsucapit pro herede, vbi solus titu. defuncto deficiebat. & sic loquitur tit. pro herede. Alij dicūt extraneum posse vsucapere pro herede: licet defunctus non, propter malam fidem solam: & habent pro se argu. multa: quibus respondebimus iā. j. in l. si ego. §. partus. Item no. hic, quòd in succes-

y *Non meus.* vt j. de contrahen. empt. l. in huiusmodi. & j. de ædil. edi. l. cum mancipium. Et not. ex prædictis in hoc. §. & vbi cessat vsucapio, & Publicia. & vbi vnum locum habet, & reliquum: vt hic, & ē. ea. l. in princi.

z *Contra.* bona fides eius, non mea. ADDITIO. Ex hoc sume ar. quòd inspiciatur bona fides procuratoris, & non domini: & filij, & non patris: & est ratio, quia titu. fundatur in persona ipsius contrahentis: ergo adquirens habet vti adminiculo ex persona eius: vt infra de act. & obli. l. quæcunque gerimus. secundum Baldum.

a *Publiciana tempus.* emptionis & traditionis: alioquin finis huius legis esset contrarius, huic. §. & infra. l. proxi. & infra pro sol. l. ij. & infra pro empto. l. ij. in prin. & infra de vsuc. si aliena. in quibus omnibus dicitur etiam tempus traditionis inspici. Item in venditione hæc duo tempora spectantur. ſ. tempus contractus & traditionis quo ad vsucapionem: in aliis autem contractibus solum tempus traditionis, vt bonam fidem exigat. vnde & quo ad Publicianam idem fit, quod in alijs, vt sufficiat vnum tempus: vt infra pro soluto. l. ij. & pro empto. l. ij. j. respon.

Flo. & in honora.

Successor an possit vsucapere quod defunctus non potuit.

Publiciana cessat vbi & vsucap. & econtra.

Continet.

emptionis cõtinet [a]: & ideo neque quod ante emptionem, neque quod postea dolo malo factum est, in hac actione [b] deduci [c] Pomponio videtur.

Vt Publiciana competat, requiritur titulus & traditio facta respectu eiusdẽ tituli: & bona fides tempore traditionis. Bar.

Bonã autem fidem solius emptoris continet. Vt igitur Publiciana competat, hæc debẽt concurrere: vt & bona fide quis emerit: & ei res empta eo nomine sit tradita. Ceterũ ante traditionẽ, quãuis bonæ fidei quis emptor sit, experiri Publiciana non poterit. [d] Iulianus libro septimo Digestorũ scripsit, traditionem rei emptæ oportere bona fide [e] fieri: ideoque si sciens alienam possessionẽ adprehendit. Publiciana eũ experiri nõ posse: quia vsucapere [f] non poterit. Nec quisquã putet hoc nos existimare, sufficere initio [g] traditionis ignorasse rem alienam, vti quis possit Publiciana experiri: sed oportere [h] & tunc *bona fide emptorem esse.

Vbi lex non distinguit, neque nos distinguere debemus. Bartolus.

VIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

DE pretio verò soluto nihil exprimitur: vnde potest coniectura capi, quasi nec sententia prætoris ea sit, vt requiratur an solutum sit pretium. [i]

Sufficit quòd res sit tradita, vel pro tradita habita. Item sufficit rem esse emptam, vel in re empta contineri. Bartolus.

IX. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

SIue autẽ emptori res tradita est, siue heredi emptoris, Publiciana competit actio. Si quis rem apud se depositã vel sibi cõmodatã [k] emerit, vel pignori sibi datã, pro tradita erit accipienda, si post emptionem apud eũ remansit. Sed & si præcessit traditio emptionem, [l] idẽ erit dicendum. Item si hereditatem emero, & traditam mihi rem hereditariam petere velim: Neratius esse scribit Publicianam [m].

Pluribus ementibus ab eodem potior est cui traditio facta est: si à diuersis, præfertur possessor. Bartolus.

Si duobus quis separatim [n] vendiderit bona fide ementibus, videamus quis magis Publiciana vti possit: vtrum is cui priori [o] res tradita est: an is qui tãtùm emit. Et Iulianus libro septimo Digestorũ scripsit, vt si quidẽ ab eodẽ non domino emerint: potior sit cui priori res tradita est. quòd si à diuersis nõ dominis, melior causa sit possidentis quàm petentis. [p] Quę sententia vera est. Hæc actio in his quæ vsucapi non possunt [q], puta furtiuis,

a *Continet.* vt bonam fidem exigat.
b *Actione.* impedienda Accur.
c *Deduci.* quia quauis sciat alienam, nihilominus vsucapit: vt infra de adquiren. rer. do. bonæ fidei. §. in cõtrarium. ergo Publicianam habet. Accursius.
d *Non poterit.* si modo fuerit malæ fidei tempore emptionis, vel traditionis. Accursius.
e *Bona fide.* ex parte emptoris. Accur.
f *Quia vsucapere.* hæc est bona ratio: vt infra eod. l. cum sponsus. §. si res. & supra l. proxi. eum qui. in princ. sed contra infra eod. cum sponsus. §. in vectigalibus.
g *Initio.* quod videretur: vt argum. C. de fal. ex initio. Accursius.
h *Sed oportere & tunc.* scilicet cùm experitur, secundum quosdam: ar. §. partus. infra eod. l. si ego. quod reproba: quia scientia post traditionem non obest. supra l. proxi. §. Publiciana. Dic ergo tunc, scilicet cum venditur, & sic duobus tẽporibus debet habere bonam fidem vt modo diximus in §. Publiciana.
i *De pretio. Pretium.* eadẽ ratione ergo nec de satisdatione alia quæritur: sed sec' in directa rei vin. vt C. de rei vin. l. quotiens. & insti. de re. di. §. venditæ. & infra de tribu. l. procuratoris. §. pen. & infra de contrah. empt. l. quod vendidi. Item not. quòd vbi lex nõ distinguit, nec nos distinguere debemus. Vel vbi aliquid statuit, nos vltra non procedimus: vt hic, & supra de iudi. l. ij. §. conuenire. in fi. §. & de postu. quos prohibet. & de offic. præsi. l. iij. & infra de aleato. l. j. §. quod vero. & infra. si men. fal. mo. di. l. j. §. sed si mercedem. & infra de sol. matr. si verò negotium §. penult. & infra de verbo. oblig. l. quicquid. in princ. & infra de vi. & vi. ar. l. j. §. quod autem ait prætor. & infra de euic. si rem quam. § fi. & C. de cad. tol. §. finautem ad deficientis. in fi. l. & j. de cen. l. forma. econtra, quia supplere debemus: vt infra de testi. quæsitum. & supra. quibus ex cau. ma. l. ab hostibus. §. sed quod simpliciter. & s. de arbi. l. licet autem. & j. de leg. præ. l. j. §. generaliter. & s. de offic. assess. liberti. & infra de præscr. verb. quia actionum. & l. qui seruãdarum. in fi. & infra de spon. l. oratio. Solu. vbi lex est quæ generaliter loquitur, nec est alia specialis quæ de materia illa loquitur: tũc obtinet primum: vt j. si à pa. quis fue. ma. l. patri. si verò sit specialis, quæ plus dicit in aliquo quam generalis: tũc quod omissum est à lege, scilicet generali, non est omittẽdum, &c. vt in secundo. sed est arg. contra. extra de offic. & pote. iudi. dele. c. præterea.
k *Sue autem. Commodatam.* cùm præsens sit, vt dixi supra titu. j. l. eius rei. Et nota quòd differunt in hoc hæc duo responsa huius §. quia in primo post venditionem rei fuit commodata res emptori: in secundo præcessit commodatũ, secundum Azo. Vel dic quòd in vtroque præcessit: sed in primo ex commodati, causa vel simili: in secundo ex causa emptionis conditionaliter factæ, quæ conditio postea extitit: & tunc videtur fieri venditio: & sic præcessit traditio: vt j. de solu. l. sub conditione. vel tradidit postea venditurus. Et facit ad §. inst. de rerum diuisione. §. interdum. & infra de adquiren. rerum dominio. qua ratione. §. interdum.
l *Emptionem.* id est existentiam conditionis.
m *Publicianam.* contra videbatur: quia licet hereditatẽ emerim, non tamen singulas res emi. vnde pro singulis de euictione non ago: vt C. de euict. l. j. Sed tamẽ ago Publi. vt hic, quia cum tradidit, videtur adfirmasse quòd fuerit hereditaria. Accursius.
n *Separatim.* aliàs esset communis.
o *Priori.* id est prius: nomen pro aduerbio.
p *Petentis.* nisi duo non domini pro vno habeantur: vt patet ibi in hac distinctione, distrahitur eadem res duob' insolidum: quãdoque ab vno qui fuit dominus: & tunc qui prius traditionem nactus est, potior est, si tamen soluerit pretium: vt C. de rei vin. l. quotiens. & institur. de re. diui. §. venditæ, nisi prior priuilegiatus esset, vt ecclesia: vt C. de sacrosanct. eccles. l. fin. Quandoque ab vno non domino: & tunc idem: vt tamen non distinguatur sit pretium solutum, vel non: licet quidã distinxerint sit solutum, vel non: & probantur hæc supra eodem. l. de pretio. & hic quandoque ab vno non domino vni, & eodem postea domino alteri. & tunc idem erit. Et hoc est notabile hoc casu, & Publiciana præfertur directæ rei vindi. contra regulam: vt supra de rei vindi. si à Titio, & infra eod. l. penult. & fina. Quandoque à diuersis non dominis: & tunc si contra tertium, idem: sed inter se potior est possessor: vt hic, & infra de actio. empt. l. si ea res. §. fina. & de pigno. si debitor. hoc nisi diuersi non domini pro vno tantum computentur: vt si ego emi à Titio, & per traditionem accepi: tu postea emis & accipis ab eodem: deinde alij vendis & tradis: sicut tu vinceris à me, ita & ille cui vendidisti, quia nihil plus quàm habes, in eum potuisti transferre de pretio. nam & aliàs dicitur heres heredis &c. vt infra de regulis iuris. l. in omnibus officiis. §. non debeo. & l. quod ipsis. & C. de heredi. institu. l. fina. sic & emptor qui emit ab emptore, à primo emisse videtur: & eisdem vtitur defensionibus, & obtinet locum heredis: vt C. de euictio. l. emptori. & infra de contrahenda emptione. l. dolia. §. j. & infra de vsucapionibus. l. id tempus. §. j. Quandoque ab vno domino, & ab altero non domino: & tunc qui à domino habet causam potior est: vt infra de actio. empti. l. si ea res. in fine. Nisi non dominus à domino ius distrahendi haberet: vt si debitor vni, creditor alij distrahat: vt infra de diuer. & tempo. præscript. l. de accessionibus. §. fin. Azo. Et not. quòd similis distinctio quæ fit hic, fit & in pignore: vt infra qui po. in pign. hab. l. si non dominus.
q *Non possunt.* propter sui vitium: vt subiicit. idẽ si per legem fit inhibita alienatio &, sic vsucapio: vt j. eod. cum sponsus. §. si res. Ceterum aliæ quæ vsucapi possunt in præiudicium priuatorum, licet nõ vsucapiantur in præiudicium fisci, per Publicianã peti possunt, si bo. fi. accepit qui petit: vt j. e. cũ sponsus. §. in vectigalibus. Item si quis in facto errans forte emit à pupillo rem eius, cuius alienatio est inhibita, sine decreto. Item nec seruitutes, quæ non habẽt perpetuã causam, vsucapiuntur,

Hunc legendum putauit Duarenus, vt sit sensus, oportere hunc cui res bona fide tradita est, bona fide quoque emisse. quæ emendatio difficultatem eã tollit quæ ex verbo tunc apud Accursium oritur, & breuiter cõplectitur vtrũque tempus quod desideratur, qui actorus est Publiciana.

873

piuntur:tamē per hanc actionē petūtur:vt j.e.l. si ego.§.j.H.

a *Fugitivo.* qui sui furtum facit:vt C.de ser.fugi.l.j.Azo.

b *Possedisset.* licet non possederit:quia in hoc casu si ex pecu lio acquiruit,primordium vsuca. est tempus aditæ hereditatis:vt j.de vsuca.l.fi.§.fi.& sic datur heredi, cui nunquam pos sessio fuit quæsita: vt j.eo.l.cum sponsus.§. is cui. Dominium autem hereditati acquireretur si fuisset dominus traditus:sed possessio ei acquiri non potest:vt infra si quis testa.li.esse iuss.l.j.§.Sequola.Accursius.

c *Siue peculiari.Siue nō.* dummodo nomine municipum.

d *Si ego. Alii.* cui donare volui : aliquin si vt procuratori dare iussi, mihi dabitur.vt.enim directum, ita & vtile dominium potest mihi quæri per procuratorem vtroq; hoc gestiente, vel etiā tradente tantum,vt j. de donat. l. qui mihi. procuratori vero dari non posset Publiciana, cum titulum non haberet.Accur.

e *Publicianam.* alias incipit hic lex: alias non.

f *Traditio.* scilicet ab aliquo in fundo qui suus non erat.

g *Per patientiam.* quæ in seruitute cōstituenda pro traditione habetur : vt j. de serui. rusti.prædi.l.j.§.fin. & de ser.l. quotiens. j.§. seruitutum. & l. penultima.& infra de vsufru.l. iij. circa principium.

h *Qui suam.* quo ad opinionem sic s.de peti.here.pro herede.§.sed enim.& j.de do.ma.excep.apud Celsum.§.si quis non tutor.Azo.

i *Conceptus.* non ita si prægnans surrepta fuerit: vt s.de stat. hom.l.penult.§.præterea.

k *Etiam.* multo magis si possedit: vt j.de vsuca.l.non solum.

l *Emit.* scilicet matrem.sic supra eodem.l. eum qui.§.in hac. Accursius.

m *Possessus non est.* quia peperit apud alium bonæ fid.poss.vt enim directum in partu mihi queritur dominium, si mea esset ancilla,apud quemcunque ipsa pareret: & ita publiciana mihi debet quæri,si titulum habeo in ancilla: vt hic,& j.de vsur.l. in pecudum. in fructibus vero directum mihi quæritur dominium,à quocunque percipiantur : vt j. de vsur.qui scit.§. præterea.& de fur.qui vas.§.ex furtiuis. Et not.hoc casu sine possessione quæri Publi . sicut in tigno dirutæ domus: vt j. eadem lege.§.idem aut ædibus .& l.cum sponsus.§. j. Vel dic, cum aliquando possedi matrem grauidam : etiam filium tunc videar possidere, cum portio sit viscerum eius: vt j.de ven. inspi.l.j.§.ex hoc rescripto.

Publiciana quandoque per possessionem quæritur.

n *Hanc actionem.* scilicet Publicianam,etiam si bo.fi.prætendat, & etiam si apud eum concipiat & pariat : vt infra de vsucapionibus.l.sequitur.§.heres.& §.de illo. Sed singularis sic: vt hic & infra de vsucapionibus.l.iusto.§.& si possessionis.& supra eodem.l.eum qui.§.in hac.

o *Successor est.* vt C.de fructibus, & litium expensis.l.litigator.in fine. & infra de diuersis & temporalibus præscriptionibus.l.cum heres.

p *Interdum.* videbatur soli emptori competere:quia de eo solo dixerat,& per hoc in alio remouerat : vt argentum.C.de procuratoribus.l.maritus.& sic verbum, distracta, tantum ad emptorem pertinet: vel videbatur in alio titulo lucratiuo idē quod in hereditate.

q *Iulianus ait.* idem puto & si ex alia causa quacunq; iusta res ad me peruenerit:vt j.proximo.§. idē Iulianus generaliter.& j.eo.l.quæcunque.nisi in vniuersali herede:vt s.proxime.Li-

vel in seruo fugitiuo[a] locum non habet. Si seruus hereditarius ante aditā hereditatē aliquam rem emerit, & traditam sibi possessionem amiserit: rectè heres Publiciana vtitur,quasi ipse possedisset.[b] Municipes quoq; quorum seruo res tradita est, in eadē erunt conditione.

x. PAVLVS libro nonodecimo ad Edictum.

SIue peculiari nomine ser[c] B
uus emerit,siue non[c].

xi. VLPIANVS libro sexto decimo ad Edictum.

SI ego emi, & mea volūta[d] te alij res sit tradita:imperator Seuerus rescripsit,Publicianam[e] illi dandam.

Pro seruitutibus realibus & personalibus habet locum publiciana.Bartolus.

Si de vsufructu agatur tradito[f], Publiciana datur. Itēque seruitutibus vrbanorum prædiorum per traditionem constitutis, vel per patientiam[g], fortè si per domum quis suam[h] passus est aquæductum transduci. Item rusticorum. nam & hic traditionem & patientiam tuendam constat. C

Difficilis est,& hoc dicit:Vitium furtiuitatis impedit Publicianam in re furtiua, & partu eius apud furem, & eius successorem

cet quidam dicant in emptore tantum,& donatore.Accur. A

r *Ignorem.* alioquin impeditur vsucapio partus, nisi quando denuntiauit:vt j.pro suo.l.si ancillam.Et hic non haberet Publicianam cum cessat vsucapio. Item collige hic argumentum pro his qui dicunt considerari in Publiciana bonam fidem,

vniuersalem:sed apud successorem singularem titulo oneroso vel lucratiuo,non impeditur vsucapio nec publiciana in partu, & partu partus.Bartolus.

Partus ancillæ furtiuæ qui apud bonæ fidei emptorem conceptus[i] est, per hāc actionem petēdus est:etiam[k] si ab eo qui emit[l], possessus non est[m]. Sed heres furis hanc actionē[n] nō habet,quia vitiorum defuncti successor est[o]. Interdū[p] tamen licet furtiua mater distracta non sit, sed donata ignoranti mihi,& apud me conceperit & pepererit, competit mihi in partu Publiciana, vt Iulianus ait[q]: si modò eo tēpore quo experiar, furtiuam matrem ignorem[r]. Idem Iulianus generaliter dicit, ex qua causa[s] matrem vsucapere possem si furtiua non esset, ex ea causa partum me vsucapere[t] si furtiuam esse matrem ignorabam[u]. Ex omnibus igitur casibus[x] Publicianam habebo. Idem est & si ex partu partus est, etsi non natus, sed postea mortem matris exsecto ventre eius extractus est: vt & Pomponius libro quadragensimo scripsit.

Quod de re empta est, vel rei emptæ de-

etiam tempore quo agitur : vt & dixi supra eodem.l.traditionem. in fine. Nos contra.& hic subaudi, maxime. sic & infra pro socio. l. si non fuerint . in principio. potest & aliter solui: vt dicta l.si ancillam.

s *Ex qua causa.* id est titulo.

t *Partum me vsucapere.* apud me conceptū & natum:cum mater scilicet est furtiua. Azo. Nunquid ergo ex causa emptionis vsucapio partum apud me conceptum & editum ex matre empta? Respon. non : quia aut est pars matris : & tunc quasi furtiuus non vsucaperetur.aut non : quod verum est:vt infra pro suo.l.ij. & tunc similiter eodem titu.non vsucapitur, quo mater: vt infra de vsucapionibus.l.si aliena.§. fin. Restat ergo vt titulo pro suo vsucapiatur, & sic ex vno titulo oritur alius. Est ergo eadem causa qua agimus, quo ad genus, nō quo ad speciē. Vel dic eadem causa , id est occasione. sic infra de incen.rui. naufra.l.j.§.j.

u *Ignorabam.* s. tempore concipiendi & pariendi. & vt plene de hoc partu videas, dic quòd si prægnantem ancillam surripio,vel non prægnantem, quæ tamen apud me conceperit & pepererit, partus est furtiuus:& eius nomine actio furti datur. si verò apud me cōceperit,peperit autem apud bonæ fid. possess.furtiuus est:sed eius nomine non datur actio furti.Idemque dico in vacca furtiua,non obstante eo quod dicitur j.de vsucap.l.si aliena.§.fi. vbi dicitur posse vsucapi editum apud bonæ fidei possess. quia illud dico corrigi per l. j. de furt. l. qui vas. §.si ancilla. vel ibi concepit apud heredem defuncti:sed peperit apud bonæ fi.poss.& in his casibus certum est partum vel fœtum vsucapi non posse obstante vitio rei.si vero etiam concepit & peperit apud bo.fi.emptorem, non est furtiuus, nec eius nomine competit actio furti. Et si quæras an possit ab eo vsucapi: attende an sciuit matrem alienam vel furtiuam antequam conciperet:& tunc non vsucapit:an post:& tūc si sciat simpliciter alienam,& non furtiuam,non impeditur vsucapio: vt j.de vsuca.l.sequitur.§.de illo.ibi,sed etsi &c.& §. si antequam. & l. iusto.§.& si possessionis.& C.de fur.l. ancillæ & pro emp.l.ij. Si vero antequam pariat sciat furtiuam, impeditur vsucapio, nisi dominum certiorauerit cum possit : alias non impeditur vsucapio:vt j.pro suo.l.si ancillam. Et sic no.quòd posterior scientia in partu impedit vsucapionem,quod est speciale: quia in eo non habet tit.alias non esset ita:vt C de vsuca.transfor. l.j.§.hoc proculdubio. D

x *Casibus.* s.prædictis. Item hic no. quòd M. & quidam alij dixerunt heredem vsucapere posse quod defunctus ma. fid. possedit:cū ipse heres putet rem fuisse defuncti:& argumentantur in hunc modum:res ista est vsucapibilis,hic extraneus heres possidet bo. fi.& iusto tit. s. pro herede:ergo vsucapit. Respon. contra errores eorum : & dico quòd non est verum quòd bo.fi.possideat: quia sua ignorantia præsumitur scientia:vt j.de diuer.& temp.præscrip.l.cum heres. Item successor vitiorum & culpæ defuncti est : vt C. de fruct. & lit. expen.l.litigator.& s.proxi. Sed ipsi respondent,verum est hoc si velit cōputare tempus heres quo defunctus possedit:alias

Ignorantia quandoque præsumitur scientia.

non: vt ĵ. de acquiren. poss. l. Pomponius. §. cum quis. & C. de præscrip. long. temp. l. j. quæ responsio non valet. nam habeo necesse computare: quia initium vsuca. est tempus quo cœpit possidere defunctus mala fi. hinc est quòd heres sciens, complet vsucapionē à defuncto cœptā: vt ĵ. de vsuca. l. heres eius. ergo si in initio ille defunctus malā fidem habuit, & heres nō vsucapit: quia ab initio bonæ fidei esse debet: vt ĵ. de vsucap. l. sequitur. §. de illo. in fi. §. sicut ergo vbi ego ab initio ma. fidē habui, post ignorans nō vsucapio: ita nec heres: nā vice mea fungitur: vt ĵ. de vsuca. l. heres. Item ar. duarū legum, facit ĵ. de vsuca. l. non solum. in prin. & huius §. quibus dicitur quòd si aliqua ex causa vsucapere possum ancillā, si furtiua nō esset: ex eadem eius partum vsucapiā apud me conceptum & editum, licet mater fuerit furtiua, si modo hoc ignorem. ergo qui non vsucapit partum ancillę furtiuæ, non vsucapit matrē non furtiuā, vt heres: sed heres furis non vsucapit partū ancillæ furtiuæ, nec eius nomine habet Publi. etiam si prætendat ignorantiam ex persona sua: quia vitiorū defuncti successor est: vt s. hoc. §. ergo non vsucaperet matrem si non esset furtiua, à consequenti destructo: sed tunc nullum aliud vitium obstaret, nisi rei alienæ scientia. & ita patet eam impedire vsucapionem, quasi penes heredē vitium remanserit: vt C. de acquirē. poss. l. vitia. Item à contrario sensu legis sumitur per hoc arg. infra de vsuc. l. vbi lex §. interdum. secundum Ioan. vbi dicit quòd vitium rei non personale, si est purgatum, non impedit vsucapionem: ergo vitium personale etiam purgatum impediet eam. vsucapio autem pro herede, aliàs habet locum vbi defunctus non habuit malam fidem. Accursius.

a *Emptis.* à vero domino, quibus tigna aliena erant apposita.

b *Petenda.* & tamen nunquam possessa fuerunt: vt infra de vsuc. l. eum qui. nam eis euictis agitur ex empto: vt ea. l. eum qui. §. finautem columna.

c *Quòd tamen per alluuionē.* licet ita sit: vt s. dixi in accessione quæ est in ipsa re: aliud tamē est in ea quæ fit ipsi rei, secundū Ir. vel dic quòd tamē &c, q.d. per Publicianā petuntur iuncta domui: licet domus rei vindi. petatur: alluuio tamen semper eadē actione cū eo cui accessit, petitur: vt hic, & arg. ĵ. de vsufru. l. si Titio. §. fin. & est ratio quia primū accedens extinguitur accessione, vt non possideatur, secundum non. Azo.

d *Non potest.* vt quia lex prohibet: vt infra l. proxi. §. si res.

e *Accessit.* scilicet eadem actione petitur. Azo.

f *Partes.* adiunctæ per ferruminationem. vnde licet sunt abruptæ, petuntur tamen simili actione, vt prius antequam essent adiunctæ. Vel (quod verius est) eadem actione qua & statua: secus si per applumbaturam: vt s. ti. j. l. in rem actio. §. item quæcunque. ficque est hic idē quod in alluuione. Azo. s. quando per ferruminationem.

g *Emero.* à non domino. Accursius.

h *Vsurum.* ad insulam totam interim dum cōstat: licet aream non insulam emerim.

i *Vti Publiciana.* pro area, licet insulam non aream emerim.

CVm.} Casvs. Per verba de futuro cum Berta sponsalia contraxi. & isti Bertæ seruum donaui alienum: & ipsa bona fide recepit. vnde valuit donatio. postea illum seruum ab ea in dotem accepi. diuortio facto ipsa seruum repetit. Dicitur hic quòd si ista Berta possideat, habeat exceptionem. & si cadat Berta à poss. petet eum Berta per Publicia. siue ego possideam, siue alius extraneus. {Is cvi.} Decessit Titius, rem alienam bon. fi. possedit. qui decessit, & here. instituit, & eum rogauit vt totam here. mihi restitueret. ipse heres verbo tantum mihi restituit. postmodum aliquis bona here. possidebat: & res etiam alienas. an mihi fideicommissario detur Pub. pro

cedit, potest peti per publicianam. hoc dicit vsque ad finem. Bartolus.

Idem ait, ædibus emptis[a], si fuerint dirutæ, ea quæ ædificio accesserunt, huiusmodi actione petenda[b]. Quod tamen per alluuionem[c] fundo accessit, simile fit ei cui accedit: & ideo si ipse fundus Publiciana peti non potest[d], nō hoc petetur. si autem potest: & ad partem * quæ per alluuionē accessit[e]. & ita Pōponius scribit. Idem adiicit, & si statuæ emptæ partes[f] recisæ petantur, similē actionē proficere. Idem scribit, si aream emero[g], & insulam in ea ædificauero, rectè me Publiciana vsurum[h]. Item inquit, si insulam emi, & ad aream ea peruenit: æquè potero vti Publiciana[i].

* & pars quæ.

Valet donatio facta à sponso sponsæ: & ideo est sufficiens causa ad vsucapionem & Publicianam. Bart.

XII. Paulvs libro nonodecimo ad Edictum.

A istis rebus & aliis? Et dicitur sic. {Invectigalibvs.} A priuato non domino emi prædium vectigale. vel fiscale: & à poss. cecidi. habeo Publi. licet vsucapi non possit. idem est si superficiariam insulam emerim, & à poss. cecidi. nam habeo Pub. Si emi à te rē quæ prohibetur alienari lege, vel constitutione sicut fundus dotalis, vel res minoris. & cecidi à pos. an competat mihi Publi. quęritur. Et respō. nō. {Pvbliciana.} Seruum nōdum vnius anni à te emi bon. fi. à cuius pos. cecidi. an mihi competat Pub. quęritur. Et resp. quòd sic. postea dicit quòd & pro parte agere possum Publi. & si tenui per momentū, & cecidi à possess. habeo Publicia. Viuianus.

CVm sponsus sponsæ seruum[k] donasset, eumq; in dotē accepisset ante vsucapionem: rescriptum est à diuo Pio, diuortio facto restituēdum esse seruum[l]: nam valuisse donationem inter sponsum & sponsam[m]. Dabitur ergo & possidenti[n] exceptio, & amissa possessione[o] Publiciana, siue extraneo[p] siue donator possideat.

B *Verbalis restitutio Publicianam transfert in fideicommissariam, etiam possessione non apprehensa. Bartolus.*

Is cui ex Trebelliano hereditas restituta est[q], etiā si non fuerit nanctus possessionem, vti potest Publiciana[r].

Emptor respectu vtilis dominij habet Publicianam. Bartolus.

In vectigalibus & in aliis prædiis quæ vsucapi non possunt[s], Publiciana competit, si fortè bona fide mihi tradita sunt. Idem est & si superficiariam[t] insulam à

k *Seruum donasset.* alienum: alias directa rei vindicatio soluto matrimonio daretur: vt C. de iure do. l. in rebus.

l *Seruum.* per Publicianam, & etiam per actionem de dolo.

m *Sponsam.* Iscriptū est: vt C. de dona. ante nup. l. j. cum ergo valet donatio, locum habet vsucapio. ergo & exceptio & Publiciana secundum Ioan.

n *Possidenti.* s. mulieri.

o *Possessione.* quod est quando dedit viro.

p *Siue extraneus.* hoc casu datur Publi. tantum. sed si donator possideat, tunc actio de dote: vt ĵ. solnto matrimonio. l. si alienam.

C

q *Restituta est.* solo verbo: vt infra ad Trebel. l. facta. j. respon. & l. restituta. §. sed & si verbo.

r *Publiciana.* ex sua persona, nō autē ex defuncti, quia defuncto directa cōpeteret: tunc directa etiā si nō apprehendent. Et idē in legatario, & eo cui est donatū causa mortis. & secundū hoc res fuit defuncti, vel ex sua persona demū possessione apprehensa: vt s. e. vel donationes causa mortis ex persona defuncti qui habuit Publicianā etiam prius: & sic fuit hic, & secundū hoc res nō fuit defuncti. Vel dic quòd habet ex sua persona etiā non apprehensa possessione pro illis rebus quæ non fuerunt in dominio testatoris, nā pro illis rebus quę fuerunt in dominio, habet directā: & aliud in legato erit. s. cū res non fuit defuncti: quia ibi opus est apprehensione possessionis: vt d. l. vel donationes causa mortis, quia hereditas ius quoddam vniuersale est: vt ĵ. ad Trebel. mulier. §. fin. & l. nam quod. §. fina. nec pro his habebit Publi. vt differat à precedēti positione: at legatum non sic. Item propter fideicommissariā hereditatem cogitur quis adire: nō autem propter legatū. Item in legato acquiritur dominium nescienti legatario hereditate adita: vt ĵ. de leg. ij. l. cum pater. §. surdo. in fideicommissaria hereditate denum ea restituta: quæ restitutio etiam solo verbo fit: vt infra ad Trebel. l. restituta.

D

s *Non possunt.* vt publicis populi Romani. vt ĵ. de vsucapionibus. l. vsucapionem. secus in his quæ propter rei vitium non possunt vsucapi: vt s. eo. siue. §. hæc actio. vel etiā persona: vt s. eo. l. traditionē & in re inalienabili: vt ĵ. proxi. §. Colligetiam hic quòd prædia vectigalia nō possunt vsucapi. & sic est contra ĵ. de dam. infec. l. si finita. §. si de vectigalibus. in fi. Sol. Vectigalia à sciente non: sed ab ignorante sic. Vel ibi speciale, vt in eum casum possint vsucapi, secundum Io. Vel ibi loquitur in prædiis vectigalibus alicuius ciuitatis, hic de fiscalibus. vel dic, vsucapiūtur vt vtile dominium amittatur: vt scilicet si emam ab eo quem credo habere vtile dominium, qui non habet. Et idem in superficiario, non autem quo ad directum, vt pensio non soluatur: vt C. de præscriptio. xxx. anno. l. competit & defun. patri. l. iubemus. lib. xj. Quod autem dixi non vsucapi, verum est per. x. ann. sed per xx. sic: vt infra de diuer. & tempo. præscrip. l. in omnibus. Accursius.

Vetigalia. Prædia fiscalia.

t *Superficiariam.* quantum ad Publicianam, vt eam habeam: nō quantum ad vsucapionē: quia superficiariā insulam bene vsucapio. vel dic quòd nec illam vsucapio quo ad directum dominium: vt modo dixi.

877

a *A non domino.* aut ab eo quem credo superficiarum, cum non sit. Accursius.

b *Lex.* Iulia fundi dotalis: vt institu. qui. alie. licet. in princi. idem in sacris, & in similibus, quæ inalienabiles sunt: vt infra de vsuca. l. vsucapionem. Accursius.

c *Constanto.* scilicet diui Seueri: vt infra de rebus eorum. l. prima. Azo. Item de colono siue solo: vt C. de agricolis & cen. l. quemadmodum. sed contra hoc respon. vt supra eo. l. eum qui. §. si à minore. Sol. ibi res aliena, non pupilli erat, & à pupillo alienata: hic autem pupilli, & ab eo alienata: ar. infra de re. eo. l. magis. §. j. vel ibi in facto errauit: vel hic contra pupillum.

d *Tuetur.* id est non datur Publiciana.

e *Faciat.* quod esset si daret Publicianã huic emptori. Accur.

f *Seruo.* empto à non domino. Accursius.

g *Anniculo.* anniculus est, qui est in vltimo die anni, licet non compleuerit: vt infra de verborum sign. l. anniculus. Erat autem causa dubitandi, quia in Publiciana permittit prætor dicere, quatiusuis ceperit: vt institut. de act. §. aliæ. sed hoc tam breui tempore, scilicet anni, non poterat contigisse: cum ad minus trienio fiat vsucapio. Accursius.

h *Momento.* s. tantum.

i *Possedit.* rem emptã a non domino.

QVæcunque. ⟩ CASVS. Ex quacunque causa quæritur dominium facta traditione à domino, ex eadẽ causa facta traditione à non domino, si eadem à possess. competit mihi Publi. Aliquando tamen euenit, quòd licet quis iuste possideat, non tamen competit ei Publiciana. nam si habeo rẽ obligatam: si cado à possess. non habeo Publicianam, & est ratio in litera. ⟨QVIA PVPILLO.⟩ Si emo rem aliquam a pupillo, ad hoc vt mihi competat Pub. probare debeo quod emi auctoritate tutoris, & sic cum decreto, & quòd emi lege non prohibente: quia hic habeo Publicianam. sed si emi falso tutore auctore, videor emisse bona fide, vnde Publicianã habeo. Viuianus.

k *Iusta causa.* id est iusti tituli.

l *Nanctus.* in quibusdam tamẽ casibus datur Publiciana etiam non apprehensa possessione. vt s. eo. l. cum sponsus. §. is cui. & infra eo. l. si seruus. Idem in iniunctis domui. vt in l. si ego. supra eo. §. idem ait. idem in herede, & bo. possessore. Azo.

m *Nec.* pro non, scilicet comptit. Accursius.

n *Precariæ.* no. precaria est iusta: vt j. cõmuni diuidun. l. communi diuidundo. §. inter. Sed cõtra infra de acquirẽda possessione l. Pomponius. §. cum quis. Sol. dic quòd non est iusta vt ex ea fiat accessio: vel dic vt ibi dicitur. Accursius.

o *Eo animo.* ex affectu tradentis: vt infra de vsucap. pignori. in principio. & infra de noxali. l. si seruus depositus. in prin. & §. j. & infra de euict. si cum venditor. in principio.

p *Debet.* vt etiam Publicianam habeat.

q *Tutore auctore.* cuius auctoritas in alienando exigitur. Item quòd non prohibente lege: vt quia cum decreto, si talis sit res: alias cũ solo tutore: vt habes hic, & C. de admi. tuto. l. lex quæ. Item no. hic qui solennitatẽ dicit, eam probet: vt C. de fideicom. l. si de proba. l. pen. & de falsis. l. fi. Sed arg. contra

ff. Vetus.

non domino[a] bona fide emero.

Pro his quæ alienari non possunt, Publiciana non competit. Bartolus.

Si res talis sit, vt eã lex[b] aut constitutio[c] alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit: quia his casibus neminem prætor tuetur[d]: ne cõtra leges faciat[e]. Publiciana actione etiam de infante seruo[f] nondum anniculo[g] vti possumus. Si pro parte quis rem petere velit, Publiciana actione vti potest. Sed etiam is qui momento[h] possedit[i], rectè hac actione experiretur.

Quæcunque est iusta causa acquirẽdi dominium, sufficit ad Publicianam. Bart.

XIII. GAIVS libro septimo ad Edictum prouinciale.

QVæcunq; sunt iustę causæ[k] adquirendarum rerum, si ex his causis nancti[l] res amiserimus, dabitur nobis earum rerum persequendarum gratia hæc actio.

Solennitas extrinseca nõ præsumitur, nisi probetur. Bartolus.

Interdum quibusdam nec[m] ex iustis possessionibus competit Publicianum iudiciũ. nanque pigneraticiæ & precariæ[n] possessiones iustę sunt: sed ex his non solet competere tale iudicium: illa scilicet ratione, quia neque creditor, neque is qui precario rogauit, eo animo[o] nanciscitur possessionem, vt credat se dominum esse. Qui à pupillo emit, probare debet[p], tutore auctore[q], lege non prohibente, se emisse. Sed & si deceptus[r] falso[s] tutore auctore emerit, bona fide[t] emisse videtur.

Prohibitio ne quis faciat ad id quod tenetur, non impedit actum geri. Bart.

XIIII. VLPIANVS libro sextodecimo ad Edictum.

PApinianus libro sexto quæstionũ scribit: Si quis prohibuit[u] vel denũtiauit ex causa venditionis tradi rem[x] quæ ipsius voluntate à procuratore fuerat distracta, [y] & is nihilominus tradiderit: [z] emptorem tuebitur prætor, siue possideat[a] siue petat rem. Sed quod iudicio empti[b] procurator emptori præstiterit, contrario iudicio mandati consequetur. Potest enim fieri, vt emptori[c] res auferatur ab eo qui venire mandauit: quia per ignorantiã non est vsus[d] exceptione quam debuit opponere, veluti. *Si non actor[e] meus ex voluntate tua vendidit.*

Per seruum fugitiuum acquiritur domino Publiciana. Bartolus.

XV. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

SI seruus meus cum in fuga sit, rem à non domino emat, Publiciana mihi competere debet, licet possessionem rei traditæ per eum nanctus non sim[f].

A

B

C

D

i *Iusti.* de fideiuss. §. fi. sed illam intellige in his in quibus extrinseca solennitas non desideratur. Alij tamen dicunt etiam hæc omnia præsumi solẽniter intercessisse, nisi contra probetur, per prædictum. § instit. & j. de proba. ab ea parte.

r *Deceptus.* ab ipso forte etiam minore, qui fuit mentitus se non habere tutorem alium: vt supra de dolo. l. quid enim.

s *Falso.* vel quia malus, vel quia nullus.

t *Bona fide.* nõ tamen tenuit alienatio: vt j. de re. eor. qui sub tuto. vel curato. l. qui neque. Azo. Sed quo ad fructus. Item secundum quosdam vt dicitur Publi.

Papinianus. ⟩ CASVS. Mandauit tibi procurator meus, vt fundum venderes, & vendidisti: & pretium accepisti: sed nõ tradidisti quæritur an prætor defendat istum emptorem à me non domino? Et respon. quòd sic. & si ego postea egi rei vindic. & emptor except. non opposuit, quam poterat opponere, & sic fuit mihi condemnatus ad restitutionem fundi, & mihi restituit, & ille emptor agere cœpit ex empto contra te nomine euictionis, & tu ei ad duplum condemnatus fuisti: an possit me mandati actione contraria conuenire, quæritur. Et respon. quod sic.

u *Prohibuit.* procuratori suo,

x *Tradi rem.* quæ non erat sua: vt sic faciat ad titulum.

y *Distracta.* & sic non erat res integra: quare non potuit reuocare venditionem dominus. vt subiicit, & j. de do. qui saxum. in prin. & §. Accur.

z *Tradiderit.* parcens suo pudori: vt infra man. l. Quintus. in fin. primi respõsi.

a *Possideat.* imò videtur quòd non: & quòd dominus potuit reuocare: vt infra de except. rei ven. l. j. §. j. quæ est contra. Solu. ibi non erat pretium solutum, hic sic.

b *Empti.* id est pro euictione.

c *Emptori.* agenti ad duplam, re à domino euicta, qui ei venire mandauit.

d *Vsus.* s. emptor: & hæc ignorãtia est probabilis: quia in alieno facto in hoc casu. s. an dominus mandasset: vel si mãdasset, an mandatum reuocasset, quod poterat fieri ignorãte emptore: vt habes j. de manu. vin. l. si pater. & j. man. l. si fideiussor.

e *Si non actor.* id est procurator, idemq; venditor. & sunt hæc verba exceptionis. Et not. quòd licet emptor patiatur hic iniuriam. quia tempore reuocationis erat iam pretium solutum: tamen sine culpa sua patitur, & ideo agit, vt hic, & infra de fideiuss. l. exceptione. & infra de euic. l. ii per imprudentiam.

Si seruus. ⟩ CASVS. Habebam seruum, qui à me fugit: & cũ erat in fuga, emit rem à non domino, & bona fide, à cuius possess. cecidit an mihi competat Publicia. quæritur. Et respõ. quòd sic, quanuis illius rei possessionem nanctus non sum.

f *Non sim.* imò etiam per fugitiuum possessio quæritur: vt j. de acquirenda poss. l. j. §. per seruum qui in fuga. in fin. §. & l. rem quæ nobis. & de lib. cau. si cui. §. licet. in fin. quæ sunt contra. Solu. ibi fuit tradita res seruo, hic non, secundum quosdam. Alij dicunt quòd adquiritur ciuilis, vt ibi: non naturalis, vt hic. & ratione illius ciuilis datur hic Publiciana, si ab ea dominus cadat. Tu dic hunc seruum ab alio possideri, & mala

fide. vnde possessio per eũ nec possessori malæ fidei, nec mihi domino adquiritur: vt infra de adqui. pos. l. j. §. sed si per eũ. dominium tamen mihi adquiritur directum si dominus erat tradens: vel vtile si nõ erat dominus, & ita Publiciana: vt hic. & sic sine possessione hoc casu Publiciana adquiritur: vt & dixi ſ. eod. l. quæcunque in princip. Item & pro his rebus habeo actionem vi bonorũ raptorum, si seruo raptæ fuerint: vt & j. vi bo. rapt. l. ij. §. si fugitiuus.

Publiciana quandoque sine possessione quæritur.

** Initium capitis est in vulga.*

Exceptio dominij repellit Publicianam. hoc dicit cum. l. sequenti.

XVI. PAPINIANI libro decimo Quæstionum Paulus* notat.

EXceptio[a] iusti dominij Publicianæ obiicienda est.

XVII. NERATIVS libro tertio Membranarum.

PVbliciana actio nõ ideo comparata est, vt res domino auferatur (eiusq; re argumentũ est primo æquitas[b], deinde exceptio[c], *si ea res possessoris non sit.*) sed vt is qui[d] bona fide emit, [e] possessionemque eius ex ea causa nanctus est, potius [f] rem habeat.

a *Exceptio.* Exceptio. ſ. Casvs. Rem à non domino bo. fide emi ab huius rei pos. cecidi, & dominus verus eã possidet. quæritur si ago contra verum dominũ Public. an possit excipere. Et respon. quòd sic. & in l. sequẽ. datur consilium vero domino: quòd potest obiicere exceptio. iusti dominij, & hoc propter æquitatem: quia æquitas hoc suadet. Nam Publi. actio non ideo inuenta est, vt res vero domino auferatur, sed vt potius res habeat. bo. fid emptor olim præter dominum.

b *Publiciana. Primo æquitas.* si habes primo, planum est. si habes prima, dic quòd de ea æquitate dicit, quæ dicitur primitiua iustitia: vt infra de rediff. gu. iur. l. iure naturæ. & quod subiicit: deinde ex &c. q. d. secunda iustitia, quæ dicitur positiua.

c *Exceptio.* ſ. hæc si nõ ea, &c. Accursius.

d *Sed vt is.* subaudi: sed ideo cõparata est hæc actio, vt &c.

e *Emit.* vel simili tit. vel causa accepit.

f *Potius.* quàm alius qui nõ sit dominus: vt insti. de act. §. alię. in casibus tamen etiam contra dominum datur. Primus, ei qui missus est ex causa damni infecti in pos. vt infra de dam. infect. l. damni infecti. §. pe. Secundus in seruo noxæ dato: vt infra de noxa. l. si noxale. §. fin. & l. generaliter. Tertius, in eo qui non dominus vni vendidit: deinde factus dominus vendidit alteri: vt ſ. titu. j. si à Titio. & infra de exceptio. rei ven. & trad. l. si à Titio. Quartus, quando qui à non domino emit, à domino postea conuentus, fuit ab eo absolutus. nam etiam si ad dominum postea possessio redit, agitur contra eũ hac actione: vt infra de excep. rei iudic. l. si quis rem. Quintus est secundum quosdam: vt ſ. titu. j. si culpa. sed nos de vtili in rem illam loqui dicimus.

** Vulg. Agri ciuitatũ secundum Iuliani sententiã alij vec. voc. alij non vectigales.*

g SI AGER VECTIGALIS VEL EMPHYTEUTICARIUS petatur.

Vel. pro id est. nam idem sunt: vt supra qui satisda. cog. sciendum. §. 1. Et dicitur ager vectigalis, quia reditus siue pensio, quod vectigal dicitur, pro eo præstatur: vt infra l. 1. & infra de verborũ significa. l. inter publica. §. publica. Et de his dicitur infra de dam. infec. l. si finita. §. si de vectigalibus. & infra de triti. l. 1. §. 1. Accursius.

AGri.ſ. Casvs. Hic dicit iurisconsultus alij sunt agri vectigales, alij nõ: vt in litera. (QVI.) Locauit mihi respu. prædium, vt quandiu soluam mercedẽ, tandiu non auferatur mihi. postea ego emphyteuta cecidi à poſſ. habeo vtilem rei vindi. licet non sum dominus. Idem in eo qui accepit in emphyteusin, sed ad tempus: quia & ille vtilem rei vindica. habet si cadat à pos. Lex ista plana est cum l. seq.

h *Agri ciuitatium.* idem iuris & in priuatis: vt argu. ſ. de peti. hered. l. item veniunt. §. petitam. Accursius.

i *In perpetuum.* aliter quàm hic exponitur infra pro socio. l. j. sed sicut hic, exponitur insti. loca. §. adeo. & in auth. de ali. & emphy. §. licentiam. col. ix.

k *Successerunt.* etiam in rem illam tantum: vt infra de loco publi. fru. l. j. in principio.

l *Eos.* agros.

m *Solemus.* puta in annum.

n *Domini.* ſ. directo.

o *In rem.* vtile: vt ſ. de pig. act. tutor. §. fi. & ſ. de superfi. l. j. §. quod ait prætor. & de hac actione loquitur infra de euic. l. si cum venditor. in princ. Et not. secundũ Io. q. non dicit hic quòd etiã vtile habeat dominium: sed satis potest dici. Veruntamen lex nonvocat eum heredem vel dominum qui habet vtiles actiones: vt s. de mino. & si fine §. restitutus. Accursius.

p *Ita tamen. Soluant.* idem etsi non soluãt quo ad exttaneos. & facit. ſ. de loc. publ. fru. l. j. in fin. ADDITIO. Istam glo. dicit valde not. Bart. hic, ad hoc q. si emphyteuta non soluit emphyteusin, non debet obiici ista exceptio ab extraneo, sed solum à domino. & est casus in l. ij. C. de iur. emphyt & & sic non transfertur dominium ipso iure: sed domino volente, secundum Bar.

q *Idem est & si ad tempus.* nõ modicum: vt ar. j. de superfi. l. j. §. quod ait prætor. Sed quod est hoc? dicunt quidam x. dierum: vt ar. ſ. de iti. ac. priua. l. j. §. j. Alij x. an. vt C. de præscrip. lõgi. temp. l. fin. & ſ. qui & à qui. l. si cum fideicommissaria. §. Aristo. Tu dic, arbitrio iudicis dici non modicum: vt infra de iur. delibe. l. j. in fi. Media placet. Accur.

Qui in perpetuum fundũ fruendũ conduxerunt à municipibus: quamuis non efficiantur domini[n], tamen placuit competere eis in rem[o] actionem aduersus quemuis possessorem: sed & aduersus ipsos municipes.

II. VLPIANVS libro septimo decimo ad Sabinum.

ITa tamen, si vectigal soluãt[p].

III. PAVLVS libro vicensimo primo ad Edictum.

IDem est & si ad tẽpus[q] habuerint conductũ: nec tẽpus cõductionis finitum sit.

Digestorum seu Pandectarum liber septimus.

DE VSVFRVCTV, ET quemadmodum quis vtatur fruatur.

TITVLVS I.

I. PAVLVS libro tertio ad Vitellium.

VSusfructus est ius[r] alienis[s] rebus vtendi fruendi salua rerum substantia.

II. CELSVS libro octauodecimo Digestorum.

Dictum est de actionibus in rem competentibus pro corporalibus: nunc de his quæ pro incorporalibus, vt seruitutibus. Et quia aliæ sunt reales, aliæ personales: de personalibus vt de dignioribus præmittit.

r *Susfructus est ius.* id est seruitus. & sic accipitur insti. de rebus corpo. & incorpo. §. j. & infra de serui. vrb. prædi. l. j.

s *Alienis rebus.* alienis ideo dicit, quia res sua nemini seruit iure seruitutis: vt ſ. si vsusfru. petat. l. vti frui. j. respon. Accursius.

t *Vtendi.* propter creditorem qui habet ius in re aliena, non potest tamen vti: imò furtum committit si vtatur: vt instit. de obli. quæ ex delicto. §. furtum autem. j. respon. Sed quia vsuarius hoc habet. ſ. quod vtitur, adiecit, fruendi: quod plus est quàm vti: vt instit. de vsu & habit. §. j. Item quia hæc omnia habet superficiarius & emphyteuta & similes: adiicit, salua rerum substantia: quod quidam sic exponũt, id est præstita cautione de saluanda substantia: vt C. eo. l. j. Vnde secundum eos quæritur, an ipsa cautio sit de definitione? Et dicunt quòd sic: quod non placet: quia sic non posset vsusfr. esse sine ea: sed est etiam antequam sit interposita, vsusfr. vt ſ. de vsufr. ea re. quæ vsu con. l. hoc senatusconsultum. §. si pecuniæ. & infra quemad. ſer. amit. si partem. §. j. & infra quando dies le. ce. cum ita. §. cum legato. l. seruo. Item quandoque cautio nunquam præstatur: vt infra vsufr. quemad. ca. si vsusfru. ij. §. plane. Non ergo est de definitione vel de substantia cautio vsufruc. Dic ergo salua rerum substantia. i. ne in totum pereat substantia. q. d. tandiu durat vsusfru. quandiu durat substantia. & hoc est quod statim subiicit. infra l. proxi. & secundum hoc possunt dici

† *Quinam agri vectigales dicantur, pulchre differit Alc. l. 3. Dispun. ca. 10. Qui vero emphyteutici, & quod emphyteusis, Bartolinus Pius in adnotationibus ad ll. c. 46. de quo & C. de iure emphyteutico. & Hyginus lib. de limitib. agr.*

dici illa verba, salua rerum substantia, de definitione. Item an cautio quam vsufructuarius præstat, possit ab herede remitti? P. dixit quòd non: arg. C. eo. tit. l. j. Sed nos contra per generalem regulam, vt C. de pact. l. pen. Item per similem: vt infra ad leg. Falc. quod de bonis. in fi. & l. potest. Accur.

a *Omnium. Vsusfructus.* sed differt ab alio legato: quia adita hereditate cedit: vt j. quando di. vsusfr. le. ce. l. j. §. dies. & C. de caduc. tol. §. excepto.

b *Patiatur.* nam nō recipiunt verā traditionem: vt j. de acqui. re. do. seruus. §. incorporales. sed patiētia loco traditionis est: vt hic, & j. de serui. rust. præ. l. j. in fi. & j. de serui. l. quotiens. in fi.

c *Pactionibus.* i. pactionalib⁹ stipulationib⁹. Vel dic, pactionibus. i. aliis cōtractibus à verborū obligationibus: & stipulationibus. i. verb. obligationibus.

d *Ceterisque.* s. omnibus exceptis his quæ vsu consumuntur: vt insti. e. tit. §. constituitur. sed in istis etiā potest vtilitatis causa, vt ibi subiungitur.

e *Reuerti.* No. extinguitur formalis qui est seruitus: & redit ad proprietatem, quæ est causalis. i. cū causa quę est proprietas. & quòd hic dicatur vsusfruc. causalis qui est cum proprietate, probatur. j. de except. rei iud. si cum testamento. §. pe. Item no. ar. in prin. huius. §. secundum Ir. q̄ quis non potest locare operas suas in perpetuum, ne inutilis esset libertas. Ar. pro eo. j. de condic. & de Titio. §. iij. Sed tu dic cōtra. nec ob. dicta ratio: quia præstando interesse, liberatur: vt j. de re iu. l. si quis ab alio. §. fi. Item quia per substitutum potest seruire: vt C. de epi. & cler. ad similitudinem a & l. quisquis. & authentic. assciptitios.

f *Et finitur.* vt instit. de vsu & ha. in princi. Sed non omnibus modis quibus vsusfruct. constituitur, & vsus: vt j. eo. vsusfructus. & infra de vsu & ha. l. vsus. Accursius.

g *Vsusfructus. Pars dominij.* i. species: vt dominiū sit quoddam totū continens sub se proprietatē nudam, & vsumfr. & secundum hoc aliud erit proprietas nuda, aliud dominiū plenum: vt ar. C. de acqui. pos. l. per procuratorem. secundum P. Vel verius dic, similitudinem habet cū domino. secundum R. non autem est pars prædicamentalis: quia sic esset dominiū. sic ponitur portio. j. de his qui deie. vel effu. si vero. §. hoc edictum. Assimilatur autem, vt statim subiicit eadem lex: & in quatuor casibus qui sunt. j. l. proxi. nam non sic in aliis seruitutibus: vt ibi dices. Itē venit in venditione bonorum: vt j. de bo. auct. iud. pos. in venditione. Itē ei de dam. infec. cauetur vt domino: vt j. eod. l. vsufru. leg. §. j. & j. de dam. infec. qui bona. §. & superficiarium. Propter hoc autem dicitur pars dominij, vt hic non quòd sit dominiū: vt j. de ver. sig. l. recte dicimus. & j. de leg. ij. Mæuius. §. pen. Item in eo quod obligatur fideiussor pro vsufru. perinde ac si in partem fideiuberet: vt j. de fideiuss. l. si à reo. §. reo. E contra si in multis differt à dominio. Primo quia non vsucapitur. vt j. de vsuca. iusto. §. non mutat. Item nō impeditur vsucapio proprietatis: licet sciam alienum

ff. Vetus.

EST enim vsusfructus ius in corpore: quo sublato & ipsum tolli necesse est.

III. GAIVS libro secundo Rerum Cottidianarum, vel Aureorum.

OMnium prædiorū iure legati potest constitui vsusfructus[a], vt heres iubeatur dare alicui vsumfructum. Dare aūt intellegitur, si induxerit in fundū legatariū, eúmve patiatur[b] vti frui. Et sine testamento autē si quis velit vsumfructū constituere, pactionibus[c] & stipulationibus id efficere potest. Constituitur * autē vsusfructus nō tantū in fundo & ædibus, verū etiā in seruis & iumētis, ceterisq́; [d] rebus. Ne tamē in vniuersum inutiles essent proprietates semper abscedente vsufructu, placuit certis modis extingui vsumfructū, & (ad) proprietatē reuerti[e]. Quibus autem modis vsusfructus cōstituitur * & finitur, [f] iisdem modis etiam nudus vsus solet & constitui & finiri.

IIII. PAVLVS libro secundo ad Edictum.

VSusfructus in multis casibus pars[t] dominij gest. Et extat, [h] quod vel præsens, vel ex die dari potest [i].

Vsusfructus est diuidnus ab initio, & ex postfacto. l. d. cum l. seq. Bart.

V. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum.

VSusfructus & ab initio pro parte indiuisa vel diuisa cōstitui, [k] & legitimo [l] tempore similiter amitti, eadēq́; [m] ratione p legē Falcidiā minui potest. [n] Reo quoque promittēdi defuncto, in partes [o] hereditarias vsusfructus obligatio diuiditur. Et si ex cōmuni prædio debeat: vno ex sociis defendēte, pro parte defendentis [p] fiet restitutio.

VI. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

VSusfruct⁹ plurib⁹ modis cōstituitur: vt ecce si legat⁹ fuerit. Sed & proprietas deducto vsufructu legari potest vt apud heredē maneat [q] vsusfructus. Cōstituit adhuc vsusfructus & in iudicio familiæ erciscūdæ, & cōmuni diuidūdo, si iudex alij proprietatē adiudicauerit, [r] alij vsumfructū. Adquiritur autē nobis vsusfructus nō solum per nosmetipsos, sed etiā per eas quoq; personas quas iuri nostro subiectas habemus [s].

Nihil autē vetat, seruo meo herede instituto [t] legari proprietatē deducto vsufructu.

VII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

VSufructu legato, omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli, aut rei mobilis vsusfructus legatur. Rei soli, vtputa ædiū vsufructu legato, quicunque reditus est, ad vsufructuarium pertinet: quæque obuentiones sunt [u] ex ædificiis, ex areis, & ceteris quæcunq; ædium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causā damni infecti placuit: & iure dominij possessurum eas ædes, si perseueretur nō caueri: nec quicquam amittere [x] finito vsufructu.

a VSusfructus plurib⁹ modis. cōstituitur: vt ecce si legat⁹ fuerit. Sed & proprietas deducto vsufructu legari potest vt apud heredē maneat [q] vsusfructus. Cōstituit adhuc vsusfructus & in iudicio familiæ erciscūdæ, & cōmuni diuidūdo, si iudex alij proprietatē adiudicauerit, [r] alij vsumfructū. Adquiritur autē nobis vsusfructus nō solum per nosmetipsos, sed etiā per eas quoq; personas quas iuri nostro subiectas habemus [s].

Nihil autē vetat, seruo meo herede instituto [t] legari proprietatē deducto vsufructu.

VII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

VSufructu legato, omnis fructus rei ad fructuarium pertinet. Et aut rei soli, aut rei mobilis vsusfructus legatur. Rei soli, vtputa ædiū vsufructu legato, quicunque reditus est, ad vsufructuarium pertinet: quæque obuentiones sunt [u] ex ædificiis, ex areis, & ceteris quæcunq; ædium sunt. Vnde etiam mitti eum in possessionem vicinarum ædium causā damni infecti placuit: & iure dominij possessurum eas ædes, si perseueretur nō caueri: nec quicquam amittere [x] finito vsufructu.

f *Et finitur.* vt instit. de vsu & ha. in princi. Sed non omnibus modis quibus vsusfruct. constituitur, & vsus: vt j. eo. vsusfructus. & infra de vsu & ha. l. vsus. Accursius.

g *Vsusfructus. Pars dominij.* i. species: vt dominiū sit quoddam totū continens sub se proprietatē nudam, & vsumfr. & secundum hoc aliud erit proprietas nuda, aliud dominiū plenum: vt ar. C. de acqui. pos. l. per procuratorem. secundum P. Vel verius dic, similitudinem habet cū domino. secundum R. non autem est pars prædicamentalis: quia sic esset dominiū. sic ponitur portio. j. de his qui deie. vel effu. si vero. §. hoc edictum. Assimilatur autem, vt statim subiicit eadem lex: & in quatuor casibus qui sunt. j. l. proxi. nam non sic in aliis seruitutibus: vt ibi dices. Itē venit in venditione bonorum: vt j. de bo. auct. iud. pos. in venditione. Itē ei de dam. infec. cauetur vt domino: vt j. eod. l. vsufru. leg. §. j. & j. de dam. infec. qui bona. §. & superficiarium. Propter hoc autem dicitur pars dominij, vt hic non quòd sit dominiū: vt j. de ver. sig. l. recte dicimus. & j. de leg. ij. Mæuius. §. pen. Item in eo quod obligatur fideiussor pro vsufru. perinde ac si in partem fideiuberet: vt j. de fideiuss. l. si à reo. §. reo. E contra si in multis differt à dominio. Primo quia non vsucapitur. vt j. de vsuca. iusto. §. non mutat. Item nō impeditur vsucapio proprietatis: licet sciam alienum

h *Et extat.* id est certum est.

i *Dari potest.* & ad diē: vt infra fa. ercis. & puto. §. ij. quod non est in aliis seruitutibus: vt infra de serui. l. iiij. Accursius.

k *Vsusfructus. Constitui.* quod nō est in aliis seruitutibus: vt infra de serui. pro parte. & infra ad legē Falcidiam. l. j. §. si vsusfructus.

l *Legitimo tēpore.* scilicet x. vel xx. anno. vt C. de præscri. lōg. tēp. l. fi. & in hoc differt ab aliis seruitutibus.

m *Eademq; ratione.* qa pro parte constituitur: pro parte ergo deminuitur. vel sic: quia pars dominij est: ergo pro parte deminui possit.

n *Minui potest.* scilicet commodè: vt infra ad leg. Falc. hereditatum. In aliis autem tota petitur: sed partis æstimatio redditur: vt infra de doli ma. excep. l. pure. §. finali. & j. ad legem Fal. l. lege Falcidia.

o *In partes hereditarias.* secus in ceteris seruitutibus: quia insolidū remanent obligari: vt infra de verb. obl. l. ij. & infra si serui. vin. l. loci. §. si fundus.

p *Defendentis.* scilicet tantum: sed in ceteris seruitutibus insolidū: vt infra si serui. vindi. l. loci. §. si fundus. Accursius.

q *Vsusfructus. Maneat.* non tamē per omnia vice cuiuslibet fructuarij habetur, vt infra de vsufructu. accres. l. idem. §. j.

r *Adiudicauerit.* vt hic, & infra fa. ercisc. & puto. §. j. & infra communi diui. l. si quis putans. §. pen.

s *Habemus.* vt insti. per quas perso. no. acqui. in prin.

t *Instituto.* si dicas à me & alij proprietatem legatā: tunc planum est. Item si dicas ab alio instituto, & similiter alij extraneo proprietatem legatam, & tunc planum est. Si autem dicas vt dixit Io. ab alio instituto, & mihi domino proprietatem legatam: & tunc bene est: quia cedit dies ab adita hereditate: vt infra quando di. vsusfruc. le. ce. l. j. §. dies. Ideoque quia potest interim manumitti seruus, & sic suo arbitrio adibit: vel alienari, & sic iussu alterius, omnia conualescent, & cessat Catonis regula vt infra de reg. Cato. l. j. Accursius.

u *Vsusfructu legato. Obuentiones sunt.* ergo cum licere obligare, sit fructus rei: vt j. de vsur. l. fi. & de reg. iur. fructus rei est, poterit fructuarius obligare. Sed contra C. e. interest Sol. licere obligare, est fructus, id est vtilitas: non autem obuentio: & sic hic. Vel potest obligare ipsum ius, non ipsam rē, cum sit aliena.

x *Nec quicquam amittere.* nam etiā finito vsufructu retinet: vt hic dicit. & est ratio: quia hoc ipsum est vsusfru. & eius ratione accessit: vt j. pro soc. l. verū. §. si seruo cōmuni. & §. de peti.

here. at vbi cum semel tantum cesserit dies huius perceptionis: vt C. quando di. leg. ce. l. ij. aliàs secus: vt infra eod. si operas. & l. sed & si quis. §. si operas.

a *Hac ratione.* quia omnis fructus pertinet ad fructuariũ. Ac.

b *Pom.* l. à domino: sed nec à fructuario nisi quod ad fructus sit necessarium: vt j. l. proxi. & sequen.

c *Reficere quoque.* quia vbi emolumẽtum, ibi onus: vt instit. de leg. patro. tut. §. fi. Accur.

d *Sarta tecta.* i. vt reficiat, tignum vel coppum apponendo. Alij sic, id est vt habeat ea quæ remouẽtur occasione emendationis: quod est verum: sed non per hanc l. vt & infra eod. l. quid ergo fi. Accursius.

† *Vide ad hoc Inno. in no. à nobis. extra de decimis.*

e *Si qua tamẽ vetustate.* superiori ergo casu nõ vetustate. vel parua destructio hęc: magna arbitrio iudicis: vt subiicit, vnde &c.

f *Corruissent.* cum tota domus non corruerit: & sic durat vsusfr. aliàs extingueretur: vt infra qui. mo. vsusfruc. amit. l. repeti. §. rei. Vel dic quod hic erat vsusfru. omnium bonorum legatus. Accursius.

g *Quærit.* & respõdet.

h *Refectio.* non causa vetustatis: vel etiã causa vetustatis.

i *Pertinet.* vt eam facere cogatur: vt hic, & s. l. proxi. in fi. & infra de dam. infec. inter fructuariũ. aliàs ab vsufructuario repellitur: vt j. de dam. infec. hoc amplius. §. fina. & l. sequen. Et idẽ in creditore vt reficiat, vel caueat de dam. infec. alias suo iure priuatur: vt infra de dam. infec. l. quid de creditore. & l. si finita. §. item quæritur. Sed quę erit modica impẽsa in prędictis? Respon. duorum aureorum: vt. supra de dolo. si oleũ. §. fi. Vel dic melius, iudicis arbitrio: vt infra de iure deli. l. j. §. fina. vltra quem si quid impendit repetit à proprietario: vt C. e. l. eũ. In vsuario autem dic: vt infra de vsu & hab. si domus.

** subserere.*

k *Ab ea.* aliàs ab eo. s. fructuario cui legatus est vsusfru. Vel dic ab eo fundo. quidam hoc etiam habent in textu. Et sic no. quòd ratione rei quædã modica præstantur: vt & j. cõmoda. in rebus. §. possunt. & C. de pig. l.

** Halo fluuarij.*

Hac ratione [a] Labeo scribit nec ędificiũ licere domino te inuito altius tollere: sicut nec areæ vsufructu legato potest in area ædificiũ poni[b]. quam sententiã puto veram. Quoniã igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere[c] quoq; eũ ædes per arbitrum cogi Celsus libro decimo octauo Digestorũ scribit: hactenus † tamẽ, vt sarta tecta[d] habeat. si quæ[e] tamẽ vetustate corruissent[f], neutrum cogi reficere: sed si heres refecerit, passurum fructuariũ vti. Vnde Celsus de modo sarta tecta habendi quærit[g]. Si quæ vetustate corruerunt, reficere non cogitur. Modica igitur refectio[h] ad eũ pertinet[i]: quoniã & alia onera adgnoscit vsufructu legato: vt puta stipendium vel tributum vel salariũ vel alimenta ab ea[k] re relicta. Et ita Marcell[l] libro tertiodecimo scribit. Cassius quoq; scribit libro octauo iuris ciuilis, fructuariũ per arbitrum cogi reficere[l]: quemadmodum adserere[*] cogitur arbores[m]. Et Aristo notat hæc vera esse. Neratius autẽ[n] libro quarto membranarum ait, nõ posse fructuariũ prohiberi quo minus reficiat: qa nec arare prohiberi potest, aut colere. Nec solum necessarias[o] refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa, vt tectoria & pauimenta & similia facere. Neque autem ampliare[p], nec vtile detrahere posse:

VIII. IDEM libro quadragensimo ad Edictum.

QVamuis melius [q] repositurus sit. quæ sententia vera est.

IX. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum.

ITem si fundi vsusfructus sit legat[r], quicquid in fundo nascitur, quicquid inde percipi potest, ipsius fructus[*] est: sic tamen, vt boni viri arbitratu fruatur. Nam & Celsus libro octauodecimo Digestorum scribit, cogi † eum posse rectè colere. Et si apes[r] in eo fundo sint, earum quoque vsusfructus [s] ad eum pertinet. Sed si lapidicinas habeat, & lapides cædere velit: vel cretifodinas habeat, vel harenas: omnibus his vsurũ[t] Sabinus ait quasi bonum patremfamilias. quam sententiam puto veram. Sed si & metalla post vsumfructum legatum sint inuẽta: cum totius agri relinquatur vsusfructus non partium, continean tur[u] legato. Huic vicinus[x] tractatus est, qui solet in eo quod accessit tractari. Et pla cuit alluuionis quoq; vsumfructũ ad fructuarium pertinere[y]. Sed si insula iuxta fundum in flumine nata sit, eius vsumfructum ad fructuariũ non pertinere Pegasus scribit: licet proprietati accedat[z]: esse enim veluti propriũ fundum[a], cuius vsusfructus ad te non pertineat. quę sententia non est sine ratione. Nam vbi latitet[b] incrementum, & vsusfructus augetur: vbi autem apparet separatũ, fructuario non accedit. Aucupiorum quoq; & venationum reditum Cassius ait libro octauo iuris ciuilis ad fructuarium pertinere. ergo & piscationum. Seminarij autem fructum puto ad fructuarium pertinere: ita tamẽ, vt & vendere[c] ei & seminare liceat. Debet tamen conserendi agri causa seminarium paratum semper renouare[d], quasi instrumentum[e*] agri, vt finito vsufructu domino restituatur. Instrumenti[f] autem fructum habere debet: vendendi tamen facultatem non habet. Nam & si fundi vsusfructus fuerit legatus, & sit ager[g] vnde palo in fundum cuius vsusfructus legatus est, solebat paterfamilias vti, vel salice, vel arundine, puto fructuarium hactenus vti posse, ne ex eo vendat[h]: nisi fortè salicti ei vel

A

B

C

D

l *Reficere.* nisi velit cedere vsumfru. vt j. eo. l. cũ fructuarius.

m *Arbores.* in locũ demortuarũ: vt j. eo. l. agri. nisi sint diuulsæ radicitus: vel vi ventorũ deiectę, vel ruptæ: vt j. eo. l. arbores.

n *Neratius autẽ.* Cassio & Aristoni cõtradicens. Respõ. quod est verum si sentiret de vetustate. aliàs bene dicunt: vt s. e. l. vsufru. legato in fi.

o *Necessarias.* de his dic vt dixi. j. e. si cui. §. fructuarius. in prin.

p *Ampliare.* aliquid noui faciendo: vt j. eo. vsufructuarius non. uum aliàs potest: vt j. eo. si cuius. §. fructuarius. & §. vnde. quę est contra.

q *Melius.* Melius esse nõ videtur quod sit cõtra dominj volũtatẽ: vt infra de actio. §. præterea.

r *Item si fun. Et si apes.* aliàs lapides. aliàs apes.

s *Vsusfructus.* i. dominium. vel dic proprie ad vsum forte cędendi. Accursius.

t *His vsurum.* & fruiturum.

v *Continẽatur.* s. metalla post inuenta. & sic siue sint ibi lapides iã effossi, siue lapidicinę factæ. siue postea fiãt, semper habet vsumfr. sed ar. contra. j. de cõtrahen. empt. l. fundi. vbi distinguitur an tẽpore vẽditionis erant inuẽtæ, vel nõ: sed ibi in alio casu dicit: quia nõ videbatur excepisse vẽditor lapides nisi qui apparebant.

x *Huic vicinus.* quia supra de augmentis. & j. similiter dicit.

y *Pertinere.* hic no. qđ accedit, sequitur causam eius cui accedit: vt s. de Publi. si ego. §. qđ tamẽ. & C. de allu. l. ij. & j. de pig. ac. si cõuenerit. §. si nuda. & j. de pi. si fundus. in prin. & j. de admi. tut. l. quotiẽs. §. fi. & l. tutorẽ. & j. de pac. do. inter. §. cũ inter. & j. e. vsufructus rium. §. si in viuariis. & j. de le. j. si ex toto.

z *Accedat.* ei cui proximior est: sed in mari nata sit occupantis: vt instit. de re. diu. §. insula.

a *Propriũ fundũ.* s. separatum sic & in agris si limitatis: vt infra de adqui. re. do. l. in agris.

b *Latet.* tacitè innuit definitionem alluuionis: vt instit. de re. di. §. præterea quod per alluuionem. Azo.

c *Vendere.* ne marcescant. Accursius.

d *Renouare.* vendendo, vel permutando.

e *Quasi instrumentum.* scilicet aliud. nam & hoc est instrumentum: vt infra de fun. instru. l. quæsitum. §. j.

f *Instrumenti.* alterius quàm seminarij.

g *Ager.* alius tibi proximus. Accursius.

h *Vendat.* vtetur quidẽ quasi instrumento si voluntas legantis talis

i. Et ar. infra de ali. leg. l. ij. & l. Lucius.

885

tis talis appareat: vt hic & infra de fund. instru. l. prædia. Sed aliud quãdo ipsius fundi talis esset vsusfr. relictis, vt subiicit. Et sic not. ar. quòd multa conceduntur principaliter & directo, quę non conceduntur per consequentiam vel obliquum.

a *Legatus.* & hoc casu intellige hanc. l. vsque in fi.

b *Ad modum.* q. d. vt bonus vir debet vti. Et ad modum, non autem qualiter dominus vtebatur: vt hic, & j. eod. si pendentes. §. j. dummodo non mutet in contrarium vsum: vt j. eo. si cuius. §. fina. Accursius.

c *Ex silua cædua.* Quę scilicet cæsa est, & renascitur: vt j. de verb. sign. l. silua. Vel dic hic, id est matura: vt in ea l. in prin. & dic vsumfruc. in ea legatum: & sic etiam vendere potest: vt supra l. proxi. in fin. Et secundum hoc dic pedamẽta, id est paruulas arbores ad pedes arborũ grandium nascentes, quæ dicuntur germinales: vt j. sol. ma. l. diuortio. §. puto autẽ. hoc etiam in l. seq. in-

Pedamenta quæ tam. j. de verb. sig. l. scribit.

nuit. vel dic pedamenta, id est stipites arborum: vt ff. l. proxi. ij. respon. Vel dic casum, qp vineæ fuit relictus vsusfru. ad quẽ paterfa. vtebatur palo illius silux: & tunc dices pedamenta, id est palos, quasi apodiamenta vinearum, vel vitium. mediam probo. contra j. eo. si absente. §. fi. Accursius.

d *Ex non cædua.* id est non matura.

c *In vineam.* id est ad necessitatem tantum. Et sic not. quòd hoc casu habet tantum fructuarius quantum vsuarius, & non plus: vt infra de vsu & habi. l. diuus. sic & infra de vsufruct. earum rerum. l. quoniam pecu-

Sic, nisi pendam.

niæ. §. j.

f *Sumpturum.* etiã ad vendendum. Accur.

g *Sed si grandes.* secundum vltimam positionem casus superioris responsio bene stat. Sed secundum mediam dic quòd silua non erat cædua, id est matura: licet aliquæ grandes arbores essent ibi, nam simul debent cædi.

h *Arboribus euulsis.* vetustate, vel terræmotu: vt differat à sequenti: & hoc si impediant fructuarium, potest compelere dominum vt tollat: vt infra eo. l. Proculus. §. fi.

i *Ad vsum suum.* scilicet de lignis quæ non sunt ad ædificandum. & caue, quia loquitur in non cædua: vt supra eodem. l. ex silua.

k *Villæ.* id est, domus in rure factæ gratia fructuum: vt infra de verb. sign. l. fundi.

Materia. Lignum.

l *Materia.* materia dicitur quæ est apta ad ædificandum: lignum autem, quod est ad comburendum: vt hic, & infra de leg. iij. ligni. in principio.

m *Aliequin.* id est si vltra suum vsum & villæ dicas eum vti posse. Accursius.

n *Fructuarius.* & combureret: quod est absurdum.

o *Materiam.* de arboribus euulsis.

ff. Vetus.

silvæ palaris, vel arũdineti vsusfructus sit legatus. [a] tunc enim & vẽdere potest. Nam & Trebatius scribit, siluã cęduã & arundinetũ posse fructuarium cędere, sicut paterfamilias cædebat: & vendere, licet paterfamilias non solebat vẽdere, sed ipse vti. Ad modũ [b] enim referendum est, non ad qualitatem vtendi.

X. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

EX silua cædua [c] pedamẽta, & ramos ex arbore vsufructuariũ sumpturũ: ex nõ cædua [d] in vineã [e] sumpturũ, [f] dũ ne fundum deteriorẽ faciat.

XI. PAVLVS libro secundo Epitomatorum Alfeni Digestorum.

SEd si grandes [g] arbores essent, [f] nõ posse eas cædere.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

ARboribus euulsis, [h] vel vi ventorum deiectis, vsq; ad vsum suum [i] & villæ [k] posse vsufructuariũ ferre Labeo ait, nec materia [l] eũ pro ligno vsurum, si habeat vnde vtatur ligno. quam sententiã puto veram. alioquin [m] & si totus ager hunc casum passus sit, omnes arbores auferret fructuarius. [n] Materiam [o] tamen ipsum succidere quantum ad villæ refectionem [p] putat posse: quemadmodum calcem, inquit, coquere, vel harenã fodere, aliúdve quid ædificio necessarium sumere. [q] Nauis vsufructu legato nauigatum [r] mittendam puto: licet naufragij periculum immineat. Nauis etenim ad hoc paratur, vt nauiget. [s] Vsufructuarius vel ipse frui ea re, [t] vel alij fruendam concedere, [u] vel locare [x] vel vendere potest. Nã & qui locat, vtitur: [y] & qui vendit, vtitur. Sed & si alij precario concedat, vel donet, [z] puto eum vti: atq; ideo retinere vsumfructum. & hoc Cassius & Pegasus responderunt: & Põponius libro quinto ex Sabino probat. Non solum autẽ si ego locauero, retineo vsumfructum, sed & si alius negotium meum gerens locauerit vsumfructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere [a] me vsumfructum. Quid tamen si non locauero, sed absente & ignorante me negotium meũ gerens vtatur quis & fruatur? Nihilominus retineo vsumfructum. quod & Põponius libro quinto probat, per hoc quòd negotiorum gestorum actionem adquisiui. [b]

Per vnum actum singularem retinetur quasi possessio totius iuris in vniuersõ. Bart.

De illo Pomponius dubitat, si fugitiuus in quo meus vsusfructus est, stipuletur aliquid ex re mea, vel per traditionẽ accipiat: [c] an per hoc ipsum, quasi vtar, retineam vsumfructum: magisq; admittit [d] retinere. Nam sæpe etiam si præsentibus [e] seruis non vtamur, tamen vsumfructũ retinemus: vt puta ægrotante [f] seruo, vel infante, [g] cuius operæ nullæ sunt, vel defectæ senectutis homine. Nam & si agrum aremus, licet tam sterilis sit vt nullus fructus nascatur: retinemus vsumfructum. Iulianus tamẽ libro xxxv. Digestorum scribit, etiam si non stipuletur quid seruus fugitiuus, retineri tamẽ vsumfructum. Nam qua ratione, inquit, retinetur à proprietario possessio

Socius re cõmuni inuito socio vti potest.

s *Nauiget.* Arg. quòd socius potest vti silua vel alia re communi etiã socio inuito: dũmodo in eum vsum in quem est: vt hic, & insti. de rerum diui. §. in cõmune. Sed arg. contra. infra communi diui. Sabinus. & de serui. vrb. prædio. in re communi.

t *Eare.* in qua habet vsumfructum.

u *Concedere potest.* cõmodando.

x *Vel locare.* huic est cõtra j. locati. locare. Sed ibi in seruitutibus rerum, siue prædiorum: hic in personali. Item contra j. eo. sed si quid inædificauerit. §. & si vestimentorum. sed ibi speciale vt non possit locari vestis.

y *Vtitur.* per alium medium.

z *Vel donet.* hoc casu oportet donatariũ vti, cum donans non vtatur pretio: vt j. eo. non vtitur. & l. quia qui pretio. l. seq. Et sic no. hic quòd fructuarius potest alienare: vt instit. de vsu & hab. §. j. Sed contra j. de iure do. l. si vsusfructus. & instit. eo. §. finitur. Sol. distingue, an ille qui cedit habeat voluntatem vti frui per illum cui cedit, & tunc potest. an non: & tunc non potest. Vel distingue, intercedere, quod non potest. & concedere, quod potest: vt hic. Concedere enim est cũ causa. s. emptionis, vel donationis, vel simili. Vel distingue, an cedat ius: id est vsumfru. quod non potest: vt ibi. an commoditatem vtendi: quod potest: vt hic, arg. j. de peri. & cõmo. rei ven. l. necessario. §. fin. & j. de dona. l. iiij. Posset etiam intelligi lex illa, si vsusfructus. quòd

Concedere.

non potest cedi nisi domino proprietatis, s. vt intereat vsusfruc. nam extraneo cedendo, non interit quandiu manet qui cessit: vt dicta l. necessario. §. fi. Accur.

a *Retinere.* per alium medium. Accursius.

b *Acquisiui.* & ipse contra me: vt j. eo. si absente. & facit ad §. infra quemadmodum ser. amit. l. v. & vj.

c *Accipiat.* ex re mea, vel opera sua.

d *Admittit.* s. Pompo. & sic mihi quærit, cũ ex duabus causis fructuario quæratur: vt j. de acqu. re. do. l. acquiritur. §. de his.

Famulus tẽpore suæ infirmitatis salarium consequi debet.

e *Si præsentibus.* id est eis qui præsentes sunt.

f *Aegrotante.* Ar. quòd dapifer debeat habere salarium etiam ratione temporis quando fuit infirmus, cum seruire videatur: vt hic, & j. de stat. lib. l. cum heres. §. Stichus. nã per eum non stat quo minus seruiat: vt j. de var. & extraord. cog. l. j. §. diuus. & j. loc. l. qui operas. & de hoc dixi j. locat. si vno. §. cum quidam. Accursius.

Operæ infantis nullæ est.

g *Infante.* no. qp infantis nulla est opera: vt & j. de oper. ser. l.

sin. in prin. Sed pupilli maioris infante, sic: vt supra de rei vin di. l. ceterum. & infra de lib. cau. l. fi. & infra eo. si infantis.

a *Etiam si in fuga seruus sit.* nisi in duob⁹ casibus, & quãdo pro libero se gerit, & quando ab alio possidetur: vt infra de acquir. pos. l. iij. §. fi seruus. & l. per eum. §. fi. & infra proxi.

b *Retinetur.* vsq; ad decenniũ: vt j. statim no.

c *Idem tractat.* scilicet quærendo.

d *Amitti vsumfructum.* si dicas amitti, id est statim amissum vsumfruc. ex quo cœpit ab alio possideri: dices q̃ hoc corrigitur. j. statim. Si dicas amitti: id est fit in actu amittendi, vt incipiat amitti tempore, planum est. nam & lupus exit siluã, non tamẽ exiuit. amittitur enim tempore constituto vt subiicit, scilicet. x. vel xx. an. vt C. de præscri. long. temp. l. fi. in fin. & hoc siue incipiat alius possidere, siue etiam non, eo ipso quòd ipse non vtitur: vt & j. de seru. rusti. prædi. l. & Attilicinus. ADDITIO. Ista verba gl. cum dicitur non tamen exiuit &c. quotidie examinantur secundum Bald. hic. Vnde si statutum dicat, Si magnus dominus intrauerit palatiũ, non sufficit quòd testis dicat quòd vidit intrare: nisi dicat q̃ vidit intrasse: vt deno tet actum consummatum: arg. huius glo.

e *Adquiri potest.* vt infra de lib. cau. si cui. §. licet.

f *Per quod.* quia adquiritur.

g *Amitti vsumfructum.* vt scilicet statim finiatur: vt s. proxi. dixi. & hoc etiam quando nihil mihi stipulatur. Et quod subiicit, si modo, subaudi, maximè. nam & si quis mihi stipuletur, interim fit interruptio: & ideo non curreret contra me præscriptio: vt in fin. huius. §. dices. hæc glossa tota est secundum primum sensum superioris.

† *separantur.*

h *An à prædone.* vel à nullo: vt diximus modo per. l. infra de ser. rusti. prædi. & Attilicinus. Accursius.

i *Aliquid facere.* vt stipulari, vel aliud. Et no. quòd secundum quosdam hæc duo sufficiunt, sed vnum tãtum forte est necessarium: vel affectus, vel etiam quòd stipuletur, vel aliud nomine fructuarij faciat: vt s. ea. l. §. Iulianus. Sed tu dic vtrunque necessarium si à primo incipias, ad hoc vt nunquam currat præscriptio. nam per stipulationem fit interruptio in seruitute tali: cum præscriptio seruitutis facile interrumpatur: vt C. de serui. l. ij. sicut facilius currit: quia etiam sine possessione, quæ non potest esse in seruitute: vt C. de præscri. long. temp. l. fi. in fi. Item no. mentem & propositum aliquid facientis esse seruandum: arg. infra de aur. & arg. leg. & si non. §. pe. & infra commo. si vt certo. §. plane.

k *Si fur.* quidã habent prin. l. alij. §. Iulianus. quod melius est.

l *Fructus maturos.* idẽ si nõ maturos: vt j. eo. si absente. §. fi. Ac.

m *Condictione.* scilicet furtiua.

n *Et putat.* scilicet Iulianus: vnde fuit melius supra. §.

o *Percipiantur.* vel ab alio eius nomine. Et dic percipiãtur, vt etiam in horreis sint reconditi: vt j. qui. mo. vsusfru. amit. l. si vsusfructuarius. instit. de re. di. §. is vero. secus in bo. fi. pos. qui facit suos, à quocunq; percepti sint, & cuiuscunque nomine, & eo ipso quòd à solo sunt separati: vt infra de vsur. qui scit. §. in alieno. & §. præterea. & supra de rei vindic. l. antepe.

etiam si in fuga[a] seruus sit, pari ratione etiã vsusfructus retinetur.[b] Idem tractat,[c] quid si quis possessionẽ eius nanctus sit, an quẽadmodum à pprietario possideri desinit, ita etiã vsusfruct⁹ amittatur. Et primò quidẽ ait posse dici amitti vsumfructum[d]: sed licet amittatur, tamẽ dicendũ, quod intra constitutum tẽpus ex re fructuarij stipulatus est, fructuario adquiri potest.[e] Per quod[f] colligi, posse dici ne quidem si possideatur ab alio, amitti vsumfructũ, g si modò mihi aliquid stipuletur: paruiq; referre, ab herede possideatur, vel ab eo cui hereditas vendita, vel cui pprietas legata sit: an à prædone.[h] Sufficere enim ad retinendum vsumfructum, esse affectum retinere volentis, & seruum nomine fructuarij aliquid facere.[i] quæ sententia habet rationem.

Fructus non efficiuntur fructuarij, nisi ab eo vel ab alio eius nomine separentur à terra: & ideo actiones competentes domino, ei non competunt. Bart.

Iulian⁹ libro trigẽsimoquinto Digestorũ tractat, si fur[k] decerpserit, vel desecuerit fructus maturos[l] pendentes, cui cõdictionem[m] teneatur: domino fũdi, an fructuario? Et putat,[n] quoniam fructus non fiũt fructuarij nisi ab eo percipiãtur,[o] licet ab alio terra separẽtur,† magis proprietario condictionẽ cõpetere:[p] fructuario aũt furti actionẽ:[q] quoniã interfuit eius fructus nõ esse ablatos. Marcell⁹ aũt mouetur[r] eo quòd si postea fructus istos nanctus fuerit[s] fructuarius, fortassis[t] fiant[u] eius. Nã si fiũt, qua ratiõe hoc euenit nisi ea, vt interim fierẽt pprietarij? mox adprehẽsi, fructuarij efficientur: exẽplo rei sub cõditione legatę, quæ interim heredis est: exstẽte autẽ cõditione ad legatariũ transit.[x] Verũ est enim cõdictionem cõpetere[y] proprietario. Cum[z] autẽ in pendenti est dominium: vt ipse Iulianus ait[a] in fẽtu qui summittitur,[b] & in eo quod seruus fructuarius per traditionẽ accepit nondũ quidẽ pretio soluto, sed tamẽ ab eo satisfacto:[c] dicendũ est condictionem pendere magisq; in pendenti[d] esse dominium.

XIII. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum.

SI cuius rei vsusfruct⁹ legatus erit, dominus potest in ea re satisdationẽ desiderare, vt officio iudicis hoc fiat.[e] Nã sicuti debet fructuari⁹ vti frui: ita & proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. Hæc autẽ ad omnem[f] vsumfructum pertinere Iulianus libro trigensimooctauo Digestorũ probat. Si vsusfructus legatus sit, non prius dãdam actionem g vsufructuario, quàm satisfecerit,[h] se boni viri arbitratu

p *Competere.* quia soli domino datur: vt j. de condic. fur. l. j.

q *Furti actionem.* hoc si fuerint subtracti postquã fructuarius posit vti: scilicet adita hereditate ab herede legantis: & præstita cautione: vt infra de vsuca. si homo cuius.

r *Mouetur.* scilicet ad dicendum quòd competit furtiua condictio fructuario: i. deoq; contradicebat Iulia. qui dixerat soli proprietario dari: quã contrarietatem non soluit.

s *Nanctus fuerit.* ab alio, nõ à fure: quia tũc non daretur ei furtiua condictio: nisi de nouo fuerit factum furtum.

t *Fortassis.* abũdat. sic supra de arbi. si duo.

u *Fiant.* & sic extunc dabitur cõdictio furtiua fructuario ad æstimationem, non adrẽ cum eam habeat: quia forte redemit ab eo qui habuit à fure qui dolo desiit habere. & vere ita intelligitur Marcellus dixisse: nõ autem sic vt nunquam proprietario detur, nam &c.

x *Trãsit.* vt j. fami. ercis. l. & post litẽ. §. res. & j. ad Sylla. l. j. §. serui. & s. de rei vindic. l. nõ ideo. Accursius.

y *Competere proprietario.* scilicet interim.

z *Cum.* id est quando, & incipiunt verba Vlpiani. vel causatiue autem pro sed. Acc.

a *Iulianus ait.* hęc duo exempla fuerant Iulia. quæ nunc allegantur contra eum: vt sicut hic aliquid est in pendenti, ita & in nostro casu.

b *Summittitur.* i. summitti debet. nam facta submissione, iam non pendet dominium: vt infra eo. quid ergo.

c *Satisfacto.* nam tunc pendet: vt infra eodẽ. sed & si quis. §. interdum.

d *In pendenti.* scilicet vsquequo fructus consumpti sint à fure, neutrique eorum dandam interim condictionem. & sic nec secundum dictum Iuliani, vt tantum proprietario: nec Marcelli, vt dicam tantum fructuario. sed medium quoddam. & dicam quòd est in pendenti ratione futuri. nam ratione præsentis competit proprietario: licet non possit eam exercere, vt dixi: nisi consumptis eis. si ergo venerit ad manus fructuarij, non à fure sibi restituente, videatur ab initio sibi competisse condictio furti fictione iuris: vt & infra eod. sed & si quis. §. interdum. Sed arg. contra, infra qui po. in pig. ha. l. potior. Et ideo aliud est in pignoribus: quia in illis ordinem conuentionis intuemur. Accursius.

e *Si cuius. Hoc fiat.* scilicet satisdatio tam de restituenda re, vt hic, quàm de vtendo & fruendo arbitrio boni viri: vt j. prox. & infra vsufru. quemad. ca. l. j. §. habet autem. adeo vt ante non videatur facere fructus suos: vt j. de vsufruct. le. l. vxori. ADDITIO. Istud intellige verum vbi eos percipiat fructuarius sciente & patiente proprietario: vt l. hac edictali. C. de secun. nup. secundum Bar.

f *Ad omnem.* siue in testamento, siue inter viuos constitutus sit: vt C. eod. l. vsufructu. j. in casibus tamen nõ cauetur: vt no. infra vsufruc. quemad. ca. si vsusfructus. §. illud.

g *Dandam actionem.* scilicet efficaciter.

h *Satisfecerit.* vel per fructuariũ non stet: vt infra vt in poss. le. l. j. §. non exigit. Sed & ea nõ præstita potest per condictionem incerti agi vt cautio interponatur: vt infra de vsufru. ea re. quæ vsu con. hoc senatusconsultum. §. j. Accursius.

Oportet.

889

a *Oportet.* ar. quòd singulis heredibus domini faciendū est sacramentum fidelitatis: vt arg. infra de no. ope. nun. l. stipulatio. §. quæsitum. & j. vsufru. quemad. ca. si vsusfructus. §. fina. Nam cum sit quasi indiuidua seruitus sacramentum fidelitatis, & fidelitas ipsa, insolidum debetur: vt j. de verb. oblig. l. ij. §. pen. Accur.

b *Arbitratur.* scilicet bonus vir: vt si ante cautionē aliquid corruperit fructuarius. Itē ratione futuri: vt subiicit, & infra si ser. vin. egi. Accursius.

c *De præteritis.* s. ante satisdationem datis.

d *Tenetur.* si quid damni dedit.

e *Quod vi aut clam.* si quod opus ibi fecit prohibitus, vel sciēs se prohibendum: vt j. quod vi aut clam l. iij. §. fi & l. seq.

f *Consulus.* id est interrogatus Iulianus.

g *Actionem.* s. ex cautione ratione præteritorum damnorum vel futurorum? Respon. scilicet Iulianus, quia &c. sed certe immo ratione fideiussoris facto fructuario nō soluendo: vt ar. j. ad leg. Fal. l. is cui. & instit. de repli. §. fi. Et no. hic q̄ superuacua cautio nō est interponenda. sic & j. vt in pos. leg. si is à quo. §. fin. & supra de pact. l. iurisgentium. §. sed si fraudandi. Accursius.

h *Non tenetur.* in cautione omnia damnaueniunt: vt j. vsufr. quēad. ca. l. j. §. cauere. sed lege Aquil. data tantum: vt hic. Sed cōtra j. ad l. Aquil. si seruus seruum. §. si fornicarius. & §. si ex plaustro. So. hic res corrūpitur ex seipsa. ibi apposītione ignis, vel mala compositione lapidum. Vel hic non datur directa sed vtilis: vt ibi.

i *Sed si inter duos.* supra cum inter fructuariū & proprietariū est controuersia, qualiter sit vtendū, prospicitur cautione interposita: nūc qualiter inter fructuarium & fructuarium, secundum R. Cenr. & pla. & c. si k *Quasi.* 1. vtili: quia directum tantum ad corporalia datur: vt j. communi diui. l. per hoc iudicium. & j. commu. diui. l. communi diuidundo. §. cum de vsufructu Accur.

l *Stipulatione.* vt vnus alteri promittat quòd alterum vti non impediet: vt infra famil. ercis. & puto in prin.

m *Cur enim.* merito prædictis duobus modis prospicitur: cur enim &c.

n *Iurisdictione sua componere.* ar. quòd potestas & iudex possunt cogere litigatores ad pacē & transactionem faciendam, causa dirimendarum litium. sic infra si cer. pet. l. qui dam. sic supra de ofi. prę. cōgruit. & in auth. de man. prin. §. deinde. col. iij. & infra de no. ope. nun. l. j. §. & post. & j. de leg. j. huiusmodi. §. fi. & xc. di. c. placuit. & c. si quis. & ca. fi. & infra de re mili. l. fi. in fi. & infra communi diui. l. communi diuidundo. §. cum de vsufructu. & infra de aqua quoti. Lucio. Sed arg. cōtra. in authen. vt lit. iur. §. pe. Sed ibi de referēdariis dicit, nō iudicibus: præterea de litibus ciuilibus. Item arg. contra infra eo. quoticns. in prin. sed & ibi imminet iudex: vt ibi dices.

o *Facere potest.* colligitur ergo vt necessarias & vtiles impensas fructuarius facere possit: quia omnes faciūt rē meliorē: vt j. de ver. sig. l. impēsæ. nisi faciat immutādo statū rei: vt s. ea. l. hactenus. §. fi. & l. quānis. & vt hic, & j. e. l. §. sed si ædiū. ver. sed & colores. Voluptarias quoq; facere potest: vt s. eo. l. hactenus. §. Neratius. non tamen cogitur ad aliquas nisi sint modicæ: vt s. e. hactenus. j. respon.

Expensę quæ à fructuario fieri possunt.

† *Ille §. est bene nota. vna cū sequē. vsque ad l. sed si quid.*

p *Legatus.* supple, aut alterius rei. & si quidā fundi vsusf. est legat⁹, non debet &c. quæ est Pis. litera: & abūdat hic postea vna negatio: vt & C. de ser. fu. l. i. Acc.

* *Flo. voluptate fuit prædiū, viridaria.*

q *Opacas.* i. afferebant vmbram propter solē: & dicitur lobia.

r *Olitorios.* i. ad faciendum olus, vel oliuas.

s *Instituere.* id est incipere de nouo.

t *Necessariam.* scilicet fructibus.

u *Rei.* id est argētifodinas faciēdas. sic infra de seruitu. l. si cui.

x *In hoc.* id est lapidicinis. Accursius.

y *Instituit.* lapidicinas puta, vel similia,

z *Fuerunt.* ibi prius.

a *Deiicere.* & ita mutat statū rei. sic ergo est cōtra j. e. §. sed si ædiū. vers. sed & colores. & s. e. ti. hactenus. §. fi. & l. quānis. Sol. quod hic dicit cū dubitatione, ibi indubitabiliter solui tur: vt sic ista secundum illas intelligatur. vel hoc fauore vltimę voluntatis, in qua constitutus erat vsusfru. vt arg. j. de reg. iur. in testamentis. ibi, ergo inter viuos. Vel hic loquitur quādo paterfa. instituerat, vel instituere proposuerat lapidicinas. vnde præsumitur quòd voluerit vsufructuar. idē facere: ar. C. de epi. audiē. l. nemo. hęc placet. vel aliud in his quæ certis finibus circūscribuntur & designātur: vt domus & similia, quæ non ampliare vel diminuere potest. Aliud etiam in cretæ fodinis: quæ certo modo nō retinentur: immo quotidie amplian tur & deminuūtur: vt hic, & ar. C. de proc. l. maritus. Item cōtra. s. ea. l. §. fructuarius. in fi. §. vbi non permittitur facere hortos. Sol. licet plures redderet fructus, nollebat tamen fructus paterfa. sed amœnitatem: hic autem fructus volebat.

* *Cato de re rustica agens, de olea legenda, legulos vocat qui oleā legūt, vt & Varro lib. 5. de lin. Lat.*

b *Cœlum.* id est aērem. Accursius.

c *Apparatum.* quid ad proprietariū de apparatu, cū nō cogatur reficere: vt s. e. l. hactenus. in prin. & ij. respon? Respō. immo pertinet ad eum magnus apparatus qui gratia rei fieret: haberet enim necesse fructuario restituere tales expensas: vt j. e. si extraneo. §. fina. & l. quòd si heres. & l. si absente & j. de impen. l. iij. §. fin. & l. & in totum. & C. de rei vxo. ac. §. sed nec impensas. C. eod. tit. l. eum.

d *Figulorum.* id est magistrorum. aliàs legulorum. Et dicūtur leguli, qui legunt: i. colligūt margaritas in arena: secundū M.

Leguli quà dicuntur.

e *Non potest.* commode: vt j. de verb. sig. l. Nepos Proculo. & de condi.

Sed & si plures sint à quibus vsusfructus relictus est, singulis satisdari oportet.[a†] Cum igitur de vsufructu agitur: non solū quod factum est, arbitratur: [b] sed etiam in futurum quemadmodū vti frui debet. De præteritis[c] autem damnis fructuarius etiā lege Aquilia tenetur:[d] & interdicto quod vi aut clam. [e] vt Iulianus ait. Nam fructuarium quoq; teneri his actionibus, necnon furti, certū est: sicut quemlibet alium qui in alienā re tale quid commiserit.

Actio legis Aquiliæ datur domino propter factum, non propter negligentiam. Bartolus.

Deniq; consultus,[f] quo bonum fuit actionem[g] polliceri prętorem, cum competat legis Aquiliæ actio: respondit, quia sunt casus quibus cessat Aquiliæ actio, ideo iudicem dari vt eius arbitratu vtatur. Nam qui agrū non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus corrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. [h] Eadem & in vsuario dicenda sunt.

Nota ar. huius §. quòd quando inter duos est cōtentio de vna possessione, iudex potest prohibere vtrique parti ingressum, ne veniant ad arma & rixas. Bartolus.

Sed si inter duos[i] fructuarios sit cōtrouersia, Iulianus libro trigesimo octauo* digestorū scribit æquissimū esse, quasi [k] communi diuidundo iudicium dari, vel stipulationem[l] inter se eos cauere qualiter fruantur. Cur enim[m] (inquit Iulianus) ad arma & rixā procedere patiatur prętor, quos potest iurisdictione sua cōponere?[n†] Quam sententiam Celsus quoq; libro vicesimo digestorū probat: & ego puto verā. Fructuarius† causam proprietatis deteriorē facere nō debet: meliorem facere potest.[o] Et aut fundi est vsusfructus legat⁹,[p] & nō debet neq; arbores frugiferas excidere: neq; villā diruere: nec quicquam facere in pernicie proprietatis. Et si forte voluptariū* fuit prædiū, viridaria vel gestationes vel deambulationes arboribus infructuosis opacas[q] atq; amenas habēs, non debebit deiicere, vt fortè hortos olitorios[r] faciat, vel aliud quid quod ad reditum spectat.

Inde est quæsitum an lapidicinas vel cretifodinas vel harenifodinas ipse instituere[s] possit. Et ego puto etiā ipsum instituere posse, si non agri partē necessariam[t] huic rei[u] occupaturus est. Proinde venas quoq; lapidicinarum & huiusmodi metallorum inquirere poterit. ergo & auri & argenti, & sulphuris, & æris & ferri, & ceterorum fodinas vel quas paterfamilias instituit, exercere poterit, vel ipse instituere. si nihil agri culturæ nocebit. Et si fortè in hoc[x] quod instituit, [y] plus reditus sit quàm in vineis, vel arbustis, vel oliuetis quæ fuerunt, [z] forsitan etiā hæc deiicere[a] poterit: si quidē ei permittitur meliorare proprietatem. Si tamen quæ instituit vsufructuarius, aut cœlum[b] corrūpant agri, aut magnum apparatum[c] sint desideratura, opificium fortè vel legulorum,[d] * quæ nō potest[e] sustinere proprietarius: non videbitur viri boni arbitratu frui. Sed nec ædificium quidem positurum in fundo, nisi quod ad

de condi. insti. si filius. Sed cur non potest, cum ipse nō faciat expensas: vt s. eo. tit. l. hactenus? Respō. quia rem deteriorem haberet fructuario mortuo, cum proprietarius talia nesciat exercere. Vel dic, non potest restituendo: vt modo notaui. & arg. infra de pig. act. si seruos. Accursius.

fructum percipiendū necessariū sit. Sed si ædium [a] vsusfructus legatus sit, Nerua filius & lumina immittere [b] eū posse ait: sed & colores & picturas & marmora poterit [c] & sigilla, & si quid ad dom[o] ornatum. Sed neque diætas [d] transformare, vel coniungere [e] aut separare [f] ei permittetur, vel altius [g] posticásve [h] vertere, vel refugia [i] aperire, vel atrium mutare, vel viridaria * ad alium modum conuertere. excolere [k] enim quod inuenit [l] potest qualitate ædium non immutata [m]. Item Nerua eum cui ædium vsusfructus legatus sit, altius tollere non posse, quamuis lumina non obscurentur: quia tectū magis turbatur [n]. quod Labeo etiam in proprietatis domino [o] scribit. Idem Nerua nec obstruere [p] eum posse. Item si domus vsusfructus legatus sit, meritoria [q] illic facere fructuarius non debet: nec per cœnacula diuidere domum. Atquin locare potest: sed oportebit quasi domum [r] locare: nec balineum ibi faciendum est. Quod autē dicit meritoria non facturum, ita accipe, quæ vulgo diuersoria [s] vel fullonica appellantur. Ego [t] quidem & si balineum sit in domo, vsibus dominicis solitū vacare, in intima parte dom[o], vel inter diętas amœnas [u]: non recte nec ex boni viri arbitratu facturum, si id locare cœperit, vt publicè lauet: non magis, quā si domum ad stationem iumentorum locauerit: aut si stabulum quod erat domus iumentis & carrucis vacans, pistrino [x] locauerit.

a *Sed si ædium.* vsque nunc qualiter fundo instructo vtatur: nunc qualiter domo. Acc.
b *Immittere.* sed non claudere: & j. eod. l. §. item Nerua.
c *Poterit.* id est apponere potest, subaudi.
d *Diætas.* loca in quibus moratur paterfamilias in die.
e *Coniungere.* si separata erant. Accur.
f *Aut separare.* si sunt coniuncta.
g *Aditus.* anteriores.
h *Posticas.* id est posteriores aditus domus.
i *Refugia.* id est loca abscōsa quæ dicuntur secreta loca domus.
k *Excolere.* sic infra eodem. vsufructuarius nouum.
l *Inuenit.* supra ea. l. §. fructuarius.
m *Non immutata.* supra eodē. l. hactenus. in fine. & l. sequen. & infra proxi. §. & j. eodem. l. vsufructuarius nouum. & infra de vsu & habita. l. Neratius.
n *Turbatur.* quia ventus magis percutit.
o *Domino.* si velit altius tollere inuito fructuario: vt s. eo. vsufr. §. hac ratione.
p *Nec obstruere.* i. claudere lumina: sed aperire sic: vt s. proxi. §.
q *Meritoria.* hoc statim exponetur.
r *Quasi domum.* i. eius forma non mutata.
s *Diuersoria vel fullonica.* loca in quibus itinerantes diuertunt, fullonica autem potest dici gualteria, à fullone: quia facit diuerticulum quoddā vt ibi lauet telas. vel à folle per quē trahitur aqua. sic accipitur j. de aqua plu. arcen. l. apud Trebatium. vel ambo pro eodem.
t *Ego.* scilicet Vlpiā. dico. aliàs, ergo quidem: & tunc dic, quia ad alium omnino vsum non potest vti. aliàs est ego, scilicet Vlpianus.
u *Amœnas.* & repete, balineum fit.
x *Pistrino.* i. ad opus pistrini. & facit supra e. l. itē si. §. fin. & j. eod. si pendentes. §. si dominus. & s. eo. arboribus. §. nauis. Accur.

XIIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

LIcet multo minus ex ea re fructum * percipiat.

* *fructuū.*

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SEd si quid inædificauerit, postea eum neq; tollere hoc neq; refigere [y] posse: refixa plane posse vindica re. Mancipiorum quoq; vsufructu legato non debet abuti: sed secūdum conditionē [†] eorum vti. Nam si librarium rus mittat, & qualum [z] & calcem portare cogat, hystrionē balneatorem faciat, vel de symphonia * atrienſem [a], vel de palæstra. stercorandis * latrinis præponat, abuti videbitur proprietate. Sufficienter [†] autē alere & vestire debet secundū ordinem & dignitatem [b] mancipiorum. Et generaliter Labeo ait, in omnibus rebus mobilibus modū eum tenere debere, ne sua feritate vel fæuitia ea corrumpat [c]: alioquin etiā lege Aquilia eum conueniri. Etsi vestimentorum [d] vsusfructus legatus sit, non sicut quantitatis vsusfructus legetur, dicendū est ita vti eū debere, ne abutatur: nec tamen locaturum [e] quia vir bonus ita non vteretur. Proinde & si scenicæ vestis vsusfructus legetur, vel aulæi, vel alterius apparatus, alibi quam in scena non vtetur. Sed an & locare possit, videndum est. & puto locaturum. & licet testator commodare non locare fuerit solitus, tamen ipsum fructuariū locaturum tam scenicam quàm funebrem [f] vestem.

Proprietatis dominus non debebit impedire fructuariū ita vtētem, ne deteriorē eius conditione faciat. De quibusdam plane dubitatur, si eum vti prohibeat, an iure id faciat, vt puta doliis, si forte fundi vsusfructus sit legatus. & putāt [g] quidam & si defossa [h] sint, vti prohibendū. Idem & in seriis [i] & in cuppis & in cadis & amphoris putāt. idē & in specularibus [k] †, si domus vsusfructus legetur. Sed & ego puto, nisi sit cōtraria volūtas, etiā instrumentum fundi vel domus contineri [l]. Sed nec seruitutē imponere fundo potest proprietari [m], nec amittere [n] seruitutem. Adquirere planè seruitutē eū posse etiā inuito fructuario

prioris status rei fieri non potest: ar. j. de leg. j. senatus. & s. de rei vindi. in fundo. secus autem in inquilino qui refriugit & tollit: vt infra loc. sed addes. §. si inquilinus. & not. supra de rei vind. l. habitator.

z *Qualum.* id est cophinum. vel qualum, id est codalū vel codalos. vel qualū, id est fabulum. Accur.
a *Atrienſem.* id est vt lauet atria.
b *Dignitatem.* [a] id est meliorem statum & opinionem. nō autem ponitur pro publico honore: quia seruus eo vti non potest: vt C. de tabul. l. generali. lib. x. & C. qui milit. non possl. l. penulti. & fina.
c *Corrumpat.* vt infra e. si pendentes. §. j.
d *Et si vestimentorum.* potest dici hoc esse de responsione. Vel dic quòd sit de facto, & ibi sit responsio, dicendū est, &c. Et dicitur legari vsusfructus velut quantitatis, cum datur vestimentum æstimatum æstimatione reddenda finito vsufructu: vt instit. eo. §. constituitur.
e *Locaturum.* Ar. contra s. eo. arboribus. §. vsusfructus. sed hoc speciale quia & c. Item hoc nisi in funebri & perpetua: vt subiicit.
f *Quàm funebrem.* quia talibus vestimentis sic vteretur vir bonus, sed in aliis contra: vt in prin. dixit.
g *Putant.* & malè.
h *Defossa.* in prædio.
i *In seriis.* hæc sunt genera vasorum.
k *In specularibus.* instrumenta domus, ab inspiciendo forte dicta.
l *Contineri.* scilicet vsufructu fundi vel domus legato. Sed contra j. de sup. le. l. fi. Sol. hic vsusfructus fuit legatus: quo casu non posset vti frui sic instrumētis. At ibi proprietas fuit legata, vbi non accedunt instrumenta nisi infixa: vt j. de fun. instru. l. cum fundus cum enim testator vsumfructum reliquit vt ex ipso nomine patet, commodum & emolumentum rei videtur voluisse ad fructuarium pertinere: quod aliter fieri nō potest nisi instrumentorum habeat fructū. cum autem legatur proprietas, non attenditur aliud nisi quòd dominium transeat in legatarium, secundum Azo.

y S *Ed si quid. Refigere.* agere potest. vel vindicat si est dissolutum, vt subiicit: nisi donare voluerit: vel nisi æstimationem sit iam consecutus: vel ad eum spectabat talis impensa: vt C. eod. l. eum ad quem. sed Alb. dicit non posse tollere vel refringere, cum sine læsione

m *Potest proprietarius.* immo videtur quòd sic: vt infra, si vsufru. pe. l. fi ab herede. quæ est contra. Sol. vt ibi.
n *Amittere.* scilicet per pactum: sed non vtendo ipse vel fructuarius amittitur: vt infra subiicit, & infra quemadmo. ser. amit. vsusfruct. à contrario sensu.

Consequenter.

893

a *Consequenter.* scilicet dicitur.
b *Non potest.* in casu tamen non dominus adquiri: vt infra de castren. pe. l. ex castrensi. §. j.
c *Tenebitur.* si tamē seruerit deberi. alioquin imputabitur p̄prietario: vt infra de contrahen. empt. in vendendo. §. penult.

Iulianus scripsit. Quibus cōsequenter[a] fructuarius quidē adquirere fundo seruitutem non potest[b], retinere autem potest. & si fortè fuerint non vtēte fructuario amissæ, hoc quoque nomine tenebitur[c]. Proprietatis Dominus ne quidem consentiente fructuario seruitutem impone-re[d] potest.

ADRIANO. Istā glo-sam dicit Bal. hic val-de not. ad hoc quod la tior sit interpretatio in legato vsusfructus quàm proprietatis. & facit. eodem. l. item si fundi. §. seminarios au tem.

d *Imponere.* quomodo potest fructuarius to-tū vsumfruc. amittere vel relinquere proprie tario: vt infra eo. cum fructuarius. cum non possit pati vnam seruitutem imponi? Respō. & hoc potest pati: sed non sic vt duret vsus-fructus. vnde expone, non potest imponi, sci licet sic vt vsusfructꝰ duret: sed eo pereunte sic: vt j. de do. ma. excep. l. apud. §. quæsi-tum. Sed an pereat in ea parte tantum quæ seruit, seu in totum? Respon. in totū secun dum quosdam, nisi dicat, saluo iure suo: vt j. quibus modis pign. vel hypo. solu. l. si de bitor. §. si in venditione. Vel dic ceteræ par tes liberæ sint: vt l. certo generi. j. de ser-uit. rustic. prædio. vel in eis forte durat. Ac-cursius.

e *Nisi per quam.* scilicet talem.

f *Sibi.* scilicet proprietario.

g *Altius tollere.* quod fructuario non licet, etiam si hoc non con-cessisse: vt supra eo. si cuius[s]. §. item Nerua. & infra eod. l. vsufru-ctuarius.

h *Locum autem. Consentiente.* etiā iure suo saluo: vt dixi mo-do §. l. ij. proxim. Sed quomodo dicitur sa-lubrius ius, cum re religiosa nemo possit vti? Respond. vti videtur cum religioni permittit: sicut & dicitur habere filium qui in-trat monasterium: vt in auth. de san. epis. §. sed hoc præsenti. col. ix. nam lucrum est in pie agendo: vt in auth. de he. & Fal. §. si vero expressim. col. j.

i *Religionis.* hoc dicitur. Et sic no. ar. ad multas cōtrarietates vbi dicitur, speciale hoc fauore, sic infra de relig. sunt p̄sonę.

k *Eum.* proprietarium.

l *Sepelretur.* vt & infra de relig. l. fi. Accursius.

m *Ex eo.* scilicet quod dictum est, ne deteriorem &c. vt supra e. l. sed si quid. §. proprietatis.

n *Plenissimam.* non tamē vltra modū: vt infra de his qui sunt sui vel alie. iur. l. j & ij. §. fi. Vsufructuarius vero modicā: vt hic & infra eo. sed sicuti. §. quoniam. Item magister modicam: vt infra locat. item quæritur. §. idem Iul. Azo.

o *Dolo.* puta sine læsione fructuarij: vt §. eo. §. j.

p *Ministerio.* & sic non habet ita liberum vsumfruct. vt proprietarius proprietatem. Accursius.

q *Inutilitate.* prius. Azo.

r *Deformare.* nisi ex causa: vt infra de verb. oblig. l. qui seruū. & de lega. j. quid si ergo. §. heres.

s *Proprietatis.* scilicet perimit vsumfr. vt hic, & infra de vsuca. l. iusto. §. non mutat. nec pignus: vt C. de pig. l. vsucapio.

A non perimit vsumfructum, nō magis quā vsucapio proprietatis[s] quæ post constitutum vsumfructum cōtingit. Debebit planè denegari[t] vsusfructus persecutio, si ei qui noxæ accepit, litis æstimatio nō offeratur à fructua rio. Si quis seruum occide-rit, vtilem actionem exemplo Aquiliæ[u] fructuario dan dam nunquam dubitaui.

XVIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum. B

AGri vsufructu legato, in locum demortuarū arborum aliæ substituendæ sunt[x], & priores ad fructua-rium pertinent.

Verba per modum conditionis prolata, inducunt dispositionem, quando dispositio sibi annexa aliàs non sortiretur effectum: & tūc appellatione vsusfructus cōtinetur proprietas. Bartolus.

XIX. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

PRoculus putat insulā pos se ita legari, vt ei seruitus imponatur quæ[y] alteri insulę hereditariæ debeatur: hoc C modo: *Si ille heredi meo promi-serit per se non fore quo altius ea ædificia tollantur, tum ei eorum ædificiorum vsumfructum do, lego.* vel sic: *Aedium illarum quo ad altius quàm vti nunc sunt, ædi-ficatæ non erunt, illi vsumfru-ctum[z] do, lego.*

Qui amouet impedimentum, non dicitur contra aduersarium vti. Bartolus.

Si arbores vento[a] deiectas dominus nō tollat, per quod incommodior is sit vsusfru-ctus, vel iter: suis actionibus[b] vsufructuario cum eo experiundum.

t *Denegari.* vsufructuario, vt §. si ex noxa eau. ag. l. si cum vsu fructuario. & j. de solu. si hominē. & de dam. infec. l. si finita. §. item quæritur. Et hoc intellige, quando iussu prætoris fuit seruus ductus, proprietario non defendente: alias si defende-ret proprietarius, & damnaretur, etiam vsumfru. debet facere actoris: & ipse officio prætoris cōsequatur à fructuario, vt aut con ferat ad litis æstimationem, aut careat fru ctu: vt j. de noxali. si ex duobus. §. fina. & l. si noxale. Vel dic q̄ hic nudā tantum pro-prietatem dederat no-xæ dominus. Itē quare magis legatum ope ræ perit vsucapione: vt j. de vsufruct. leg. l. ij. quam vsusfructus? Respond. opera est in seruo tantum qui ci-to moritur: sicq; pro-prietas inutilis de faci li est: & sic facilius ad proprietatē vadat: sed vsusfruct. frequentius in aliis rebus quę per-petuæ sunt: & ideo p̄-prietario & eius here-di vtiles: & ideo non ita facile: licet in vsu-fruct. seruitus eadem ra-tio sit. sed ad ea quæ frequentius fiunt, ap-tantur iura.

u *Aquiliæ.* scilicet di-rectæ: vt j. ad l. Aquil. item Mela. §. fina. & l. seq. & supra de dolo. l. eleganter. §. si seruum. & infra de ser. corrup. l. si quis.

x *Agri. Substituendæ sunt.* vt & ar. j. e. l. vetus. & l. seq. Aliud est autem si hæ arbo-res vi tempestatis non culpa fructuarij euul-sæ sunt: vt infra eod. l. arbores. quæ est con-tra. Sed & hic habet demortuas ibi non: vt §. eod. l. arboribus. in principio. Accur.

Roculus. CASVS. Legauit mihi v-sumfruc. domus testa-tor sub hac cōditione, si promittam heredi q̄ eam non eleuem vt vi deam vmbras alterius domus quæ remane-bat penes heredē. vel his verbis, vsque dum &c. an valeat legatum? Dicitur quòd D sic. SI ARBORES. Habeo vsumfr. in fundo. ventus de-iecit arbores. dominus debet tollere: & ad hoc ego agam per iudicem: vt sic possim ire & vti per fundum. Cetera sunt pla-na vsque ad l. fi pendentes. Viuianus.

y *Quæ.* scilicet seruitus, & hoc etiam inter viuos fieri potest: vt infra communia præ. si quis duas. j. respon. Accur.

z *Vsumfructum.* & ita plenam proprietatem legasse videtur legando vsumfru. simile infra de vsufruct. ea. re. quæ vsu con-su. l. fin. & j. de aur. & ar. le. l. species. prohibuit enim eum al-tius tollere: quæ prohibitio in eo cui est legata proprietas, va let vt seruitus imponatur. in fructuario vero nulla est: quia & sine prohibitione altius non tolleret. Item cum remanet he-redis res, eidem seruitutem debere non posset: vt supra eo. si cuius. §. item Nerua. & infra de serui. rusti. prædi. l. in re com-muni. Quidam tamen dicunt hoc intelligendū cum proprieta tem vni, alij vsumfruct. legat: & onerat proprietarium ne al-tius tollat. Accursius.

a *Vento.* vnde non sunt fructuarij: vt §. eo. l. arboribus.

b *Suis actionibus.* s. actione ex testamēto cōtra heredē, vel in-terdicto quod vi aut clam. vel cōfessoria: vt j. qui. mo. vsusfr. amit. l. repeti. §. fina. & l. sed interdictum. & infra quod vi aut clam

clam l. denique. ff. respon. Quibus actionibus agetur vt tollat, vel pro derelicto habeat: vt arg. ff. de dam. infec. l. prætor. in fi. & infra ne quid in loco pub. l. ij. §. si ex fundo.

Legatum annuū, an sit vsusfructus.

a S I *quis ita. Esset.* quia similis est vsusfructui: non tamen est vsusfructus: nam perit morte, sed non capitis deminutione: vt ff. de ann. leg. l. in singulos secundum quosdam. & sic nihil est contra. Sed tu dic quòd est vsusfructus qui sic relinquitur. & sic est contra infra eo. defuncta. §. Sempronio. & ff. de vsufru. leg. l. fundi Trebatiani. vbi dicitur non esse vsusfructus. Solu. cum legat ex redactu vel reditu fundi, vel etiã ex fructibus aliquam partem, non est vsusfructus: quia partem rerum corporalium legat: vt illa. l. defuncta. At cũ fructus annuos vel reditus legat: puto referre quibus verbis reliquit. nam si dicat, do, lego: vsusfructus est: quia hæc est mens testantis: vt hic, & infra de vsufruct. leg. l. cum ita. si autem dicat, dari volo, non est vsusfructus, quia voluit heredem dominum esse fructuum, & eos præstare legatario: vt dicit l. fundi Trebatiani. & dicta l. in singulos. Et est ad hoc argu. ff. de vsufru. leg. l. patrimonij. Item contra ff. de an. leg. l. Caius Seius prædia. vbi dicit seruitutem non esse personalem: & sic nõ vsumfruct. Sed dic quòd ibi omni anno heres præstare debebat: non autem per se poterat percipere legataria, cum dixerit testator, dari volo singulis annis: vnde non est vsusfruct. sed alia præstatio: vt in dicta l. patrimonij. & l. fundi.

Qui legat fructus annuos, videtur legare vsumfructum formalem. Bartolus.

XX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SI quis ita legauerit: *Fructus annuos fundi Corneliani Gaio Mæuio do, lego*: perinde accipi debet hic sermo, ac si vsusfructus fundi esset legatus.

XXI. IDEM libro septimodecimo ad Sabinum.

SI serui vsusfructus sit legatus: quicquid is ex opera B sua adquirit, vel ex re fructuarij, ad eum pertinet: siue stipuletur, siue ei possessio fuerit tradita. Si verò heres instituatur sit, vel legatum acceperit: Labeo distinguit cuius gratia [b] vel heres instituitur, vel legatum acceperit.

Licitum est arguere ab his quæ fieri consueuerunt. Alber.

XXII. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum.

SEd & si quid donetur seruo in quo vsusfructus alterius est: quæritur quid fieri oporteat. Et in omnib' istis, si quidem contẽplatione fructuarij aliquid ei relictũ vel donatum est, ipsi adquiret[c]: C sin vero proprietarij, proprietario: si ipsius serui, adquiretur domino. Nec distinguimus[d] vnde cognitum eũ, & cuius merito habuit qui donauit, vel reliquit. Sed & si conditionis implendæ causæ quid seruus fructuarius consequatur[e], & constiterit contemplatione fructuarij eam conditionem adscriptã: dicẽdum est ipsi adquiri. Nã & in mortis causa donatione idem dicendum est.

b S I *serui. Gratia.* vt si gratia fructuarij, ei adquiratur si domini vel ipsius serui, tũc domino: vt hic, & inst. per quas perso. nob. ad qui. §. item quod serui. & ff. ad Treb. facta. §. si heres. Sed videtur indistincte domino quæri: vt infra de adqui. rerũ do. l. fructuario. quę est contra. Sed illam secundum huius legis distinctionem intellige. Item alia ratione videtur indistincte domino quæri: quia fructuarius non posset iubere adire: vt infra de acquir. hered. l. aditio. §. præterea. quæ est contra. Solu. dominus iubebit & restituet fructuario: vt infra de vulg. & pup. substit. sed & si plures. §. in arrogato. & infra de stipu. ser. l. pen. Et ad hoc poterit cogi officio iudicis. vt argument. infra de aqua plu. arcend. l. ij. §. item Varus. cum & sibi non noceat, & alteri prosit. Ex prædictis patet hunc seruum posse duplici iure habere peculium: vt infra de pecu. hinc quæritur. §. potest. Accursius.

c S *Ed & quid. Adquiret.* imo indistincte videtur domino reddendum totum: vt ff. de actio em. Iulianus. §. si quis seruo. quæ est contra: vbi venditor indistincte dat emptori. Sol. aliud in seruo vendito cui aliquid datum est post venditionem. tum enim dandum est emptori indistincte: vt ibi. Item contra infra de ædil. edic. l. cum autem. §. fi. & l. seq. Sed & ibi est alius casus, in seruo scilicet redhibito, vt indistincte omnia reddantur venditori. Vel dic ita etiam ibi distinguendum vt hic, vt ibi dices. Item contra infra de acquiren. rer. dom. cum fructuarius. vbi indistincte dicit domino quæri donata huiusmodi. Sol. dic indistincte: id est non habita distinctione contẽplatione ipsius serui, vel domini, quin in vtroq; casu domino quæratur. sec' si fructuarij, vt hic, Itẽ opponitur adhuc, quomodo ex hac causa quæritur: cum nec fit ex re, nec ex opera? Respondetur, imò ex re videtur esse, si eius contemplatione fiat: vt infra de acquir. hered. aditio. in fi. Accursius.

d *Nec distinguimus.* cũ constet cuius contemplatione factum est & sic nõ ob. ff. de castrẽ. pec. l. si forte. & l. castrẽse. & l. miles. & l. filiusfa. & l. dotem. §. fin. in quibus distinguitur an sit notus filiusfa. ab eo qui in castris ei donat vel dat. Acc.

e *Consequatur.* vt quia aliquis fuit institutus heres si x. daret seruo fructuario.

f S *Ed sicuti stipulando.* ex sua opera, vel re fructuarij.

g *Paciscendo.* de non petendo. Accursius.

h *Eum.* s. seruum.

i *Acceptum.* vt infra de accep. l. species.

k *Diximus.* supra eo. si serui.

l *Cogendũ.* vt ff. de vsu & habi. l. plenum. §. fi.

m *Castigationem.* Nota modicã castigationem fructuario competere, sic & docenti: vt & ff. ad l. Aquil. sed & si §. fina. & creditori: vt infra de pig. act. eleganter. in fin. & de hoc dixi ff. eo. locum. §. ex eo.

n S I *quis donaturus. Vsitatum est.* Not. ar. quia vsitatum est. sic & ff. de ædil. edict. q' ũ nolit. quia assidua. & infr. de aqua plu. arcẽ. l. si prius. §. j.

o S *Ed & si quis.* scilicet extraneus.

p *Si el.* s. seruo. & sic in obligationibus distingue stipulãtem quem quis iniecerit donaturus, aut repeturus. Bul. i. si stipuletur adiecto animo donandi, adquiritur adiecto: nec repetitur: vt hic, & ff. de ser. obli. Iulianus. §. qui fundum. & inst. de inuti. stip. §. si quis aliquam.

q *Fecit satis.* dando fideiussorem pro soluendo pretio. Acc.

r *Eius.* fructuarij.

s *Stipulatus sit.* quo casu ex stipulatione sola non numeratione nascitur actio: vt infra de noua. si ita fuerit. §. fi. & l. seq.

t *In pendenti.* No. in pendẽti esse dominiũ donec numerato declaret cuius sit: vt hic, & ff. de adquir. re. do. si seruus qui. §. fi. & infra de ædil. edic. bouẽ. §. fi. & ar. infra si cer. pet. l. proinde. & infra de re. dub. quædã. Sed cõtra infra de stipu. ser. l. si seruus communis. Sol. hoc accipe, scilicet esse in pendẽti, attẽta futura significatione, nõ præsenti statu. cũ enim hodie certũ sit

D S *Ed sicuti stipulãdo* [f] fructuario adquirit, ita etiã paciscendo[g] eum [h] adquirere exceptionẽ fructuario, Iulianus libro trigẽsimo Digestorum scribit. Idemq; & si acceptum[i] rogauerit, liberationem ei parere. Quoniam autem diximus[k] quod ex operis adquiritur, ad fructuarium pertinere: sciendũ est etiam cogendum[l] eum operari. † Etenim modicam quoq; castigationem[m] fructuario cõpetere Sabinus respondit: & Cassius libro octauo iuris ciuilis scripsit. vi neque torqueat, neq; flagellis cædat.

XXIIII. PAVLVS libro decimo ad Sabinum.

SEd quis donaturus vsufructuario, spoponderit seruo in quem vsumfructũ habet, stipulanti ipsi vsufructuario obligabitur: quia vt ei seruus talis stipulari possit, vsitatum[n] est.

XXV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SEd & si quis[o] stipuletur sibi aut Sticho seruo fructuario donandi causa, dum vult fructuario præstitum: dicendum, si ei [p] soluatur, fructuario adquiri.

Vbi pendet causa, pendet causatum.

Interdũ tamen in pendenti est cui adquirat iste fructuarius seruus: vt puta si seruum emit: & [p] traditionẽ accepit: necdũ pretiũ numeratũit, sed tantũmodo [p] eo fecit satis: [q] interim cuius sit quęritur. Et Iulianus libro trigensimoquinto Digestorum scripsit in pẽdẽti esse dominiũ eius[r]: & numerationẽ pretij declaraturam cuius sit. Nam si ex re fructarij, retro fructuarij fuisse. Idemq; est & si forte stipulatus sit[s] seruus, numeraturus pecuniã. nã numeratio declarabit cui sit adquisita stipulatio. Ergo ostendim[t] in pendenti esse dominium

897

sit rem traditã non esse ex re fructuarij, vel operas serui: ergo domino est quæsita: vt insti. per quas personas no. adquir. §. de his præterea in l. contraria alius casus est, scilicet in duobus dominis. hic autem in fructuario & domino.

a *Adhuc interesse.* alias hic incipit. l. alias non.

b *Humanior est.* imò alia sententia videtur verior: vt j. de act. em. si seruus. in princ. quæ est contra. Sol. hęc sententia vt humanior recipitur, ibi verò de rigore dicit. Vel ibi solvit fructuarius, hic seruus. Vel ibi erat res tradita, hic non, eo tempore quo finitur vsusfruct. Vel ibi vsufructuarius fuit in delicto, quare fuit capi. de. hic non prima venior.

c *Et decus.* id est x. & x. vt infra de leg. l. si quis testamẽto sed hic ponitur pro x.

d *Numeratione.* id est numerando, Azo.

e *Vindicabit.* dominus eorum.

f *Condictionem.* s. indebiti: vt per condictionem indebiti repetantur: vt infra de condi. indebi. cum duo. & l. si non sortem in princi. Accursius.

g *Solvit.* seruus. liber autem homo posset facere.

h *Nihil fecit.* no. ratione incertitudinis neutrum valere: vt infra de in diem addi. l. cum duo ser. & infra de fun. instruc. & instru. le. l. quæsitum. §. si quis eidem. & j. communia prædio. l. in tradendis. in prin. & j. de re. dub. si fuerit.

i *Accipientis.* sed si vnus repetat pecuniã suam, altera statim efficitur illius, & sic illi res adquiritur cuius fuerat alia pecunia. si autem pro parte vterq; repetat, puta vnus quinq;, alius alia quinq;: pro parte dimidia vtriusq; dominium illius rei adquiritur. nam potest bene pro parte repeti, quia fuit quantitas: vt infra de condictio. inde. l. si non sortem. §. si centum. & §. idem Marcellus. Vel quod melius est. non poterit aliquis eorum repetere nisi pro parte, obstante sibi exceptione: vt infra de condict. indeb. si pœnæ causa. §. fina. & sic ex tunc dominium erit cuiuslibet pro rata.

k *Stipuletur.* puta vsque ad quinquennium: & pro quolibet anno nomine pensionis x. stipulatus est.

l *Sequentium.* quibus non mãsit. & quod dicit, stipulatio. i. cõmodum quod ex stipulatione venit: nõ autem stipulatio ista. nam prout durat vsusfruc. durat stipulatio. statim cum finitur stipulatio: & ipso iure proprietario quæritur, non ex translatione: vt infra de stipu. seruo. l. si seruus communis. §. fi.

m *Vel adrogatorẽ.* vt insti. de adqui. per adroga. §. j. & subaudi, vel ad aliũ similẽ, vt bo. possessorẽ vel fideicõmissarium. Ac.

n *Legatus.* scilicet in hoc seruo qui suas locauit operas.

o *Suprascriptum est.* scilicet in annos singulos.

p *Minutione.* maxima vel media, vel etiam minima olim: vt C. de vsufruct. l. corruptionem.

q *Restituitur.* alias restitutus. s. vsusf. vsufructuario mox. i. in

A anno sequenti. alias restituitur: & expone eo modo vt infra qui. no. vsusfru. amit. l. j. in fin. & l. ij. Sed si in medietate primi anni capite deminutus fuerit, nonne totam pensionem habebit? quod videtur: vt infra de an. leg. l. à nobis. & j. de stip. ser. l. si seruus communis meus. §. cum seruus. Sed arg. contra. j. e. l. si operas? Respon. totum quæri: sed per condictionẽ sine causa, eius temporis quo amisit vsumfructum pẽsionẽ domino præstabit. Vel dic vt d. l. si operas. Quod autem hic dicit, ambulat stipulatio, expone, id est commodum stipulationis, vt in superiori casu: vt non sit contra infra de stip. ser. si seruus communis meus. in prædicto. §. cum seruus. Vel potest dici, p rata temporis stipulationẽ quæri fructuario. cum ex suo delicto amisit vsumfruct. secus si per mortem, vt ibi. Vel dic ad principiũ gl. refert aptius: licet in singulos annos fuerit legatus: tamen si cap. dem. maximam vel mediam patiatur: & in sequẽtibus nihil resumit: vt no. j. quib. modis vsusfru. amit. l. iij. nisi restitueretur in integrum. & ita aget proprietarius singulis annis antequam restituatur. lex tamen notat differentiam inter vsumfru. & annuum legatum, secundum Azo. vt infra de an. lega. in singulos. & sic potest solui lex à nobis: vt j. e. l. si operas. Item not. hic quòd actio vel stipulatio ambulat: vt s. de mino. in causæ. §. fina. & l. sequen. & infra de aqua plu. ar. l. si tertius §. si prius. Accursius.

r *Adquiri.* Pone exemplum, vt quia rem fructuarij stipulatur: vt insti. de stip. ser. §. fina. Vel pone quòd fructuarius erat Iudæus, & ex eius pecunia emit seruus mãcipium Christianum: vt C. de epi. & cler. l. Deo nobis. §. pe.

s *Denique scribit.* quasi dicat non solùm in præmisso casu adquiritur proprietario, sed etiam in his duobus sequentibus.

t *Adquirere.* sed tenetur restituere: vt infra de stipul. ser. l. pe. & facit infra de stipula. seruo. l. j. §. pe. & de adquiren. re. do. l. per seruum. §. fructuarius.

u *Contra autem.* i. si ex re proprietarij stipuletur fructuario.

x *Stipuletur.* s. ex re proprietarij. nam ex illis duabus casibus tantum quæritur fructuario: vt s. eo. si serui vsusfruct.

y *In se.* scilicet constitutum.

z *Stipuletur.* scilicet ab vsufru. & nõ sibi, sed proprietario, vel sine nomine, vt subiicit. Aliud enim si sibi: sicut quãdo sibi cõducit: quia nihil agitur: vt infra statim subiicit. §. idem Iulianus. Vel hic iusserat proprietarius, ibi non: vel vt ibi.

a *Nominatim.* scilicet proprietario, quod alias in textu est.

b *Cuius res.* & subaudi, ei cuius &c. nam non valet: vt hic, & instit. de stipu. ser. §. fina.

c *Si seruus.* alias. §. idem Iulianus. aliàs incipit lex, si seruo.

d *Nihil agit.* vt domino querat. Et est ratio: quia quantũ ad ea

quæ

donec pretium numeretur.

Quid ergo si amisso vsufructu tunc pretiũ numeretur? Iulianus quidẽ libro trigensimo quinto Digestorũ scripsit, adhuc interesse[a] vnde fit pretiũ numeratum. Marcell[9] verò & Mauricianus amisso vsufructu iam putant dominiũ adquisitum proprietatis domino. Sed Iuliani sententia humanior est[b]. Quòd si ex re vtriusq; pretium fuerit solutum, ad vtrunq; dominium pertinere Iulianus scripsit: scilicet pro rata pretij soluti. Quid tamen si fortè simul soluerit ex re vtriusq;? vt puta decem milia pretij nomine debebat, & den[c] soluit ex re singulorum: cui magis seruus adquirat? Si numeratione[d] soluit, interest cuius priores nummos soluat. Nam quos postea soluerit, aut vindicabit: [e] aut si fuerint nummi consumpti, ad condictionem[f] pertinent. Si verò simul in sacculo soluit g, nihil fecit[h] accipientis: & ideo nondum adquisisse cuiquam dominium videtur: quia cum plus pretium soluit seruus, non faciet nũmos accipientis[i].

Pulcher. §. Pro tempore quo durat vsusfructus, in effectu quæritur fructuario: pro tempore quo non durat, in effectu proprietario. h. d. cum l. si operas. infra eodem. Alberi. de R.o.

Si operas suas iste seruus locauerit, & in annos singulos certum aliquid stipuletur: [k] eorum quidem annorũ stipulatio quibus vsusfructus mansit, adquiretur fructuario: sequentium[l] verò stipulatio ad proprietarium transit semel adquisita fructuario: quamuis non soleat stipulatio semel cui quęsita, ad alium transire, nisi ad heredem vel adrogatorem[m]. Proinde si forte vsusfructus in annos singulos fuerit legatus[n], & iste seruus operas suas locauit, & stipulatus est vt supra scriptum est[o]: prout capitis minutione[p] amissus fuerit vsusfructus, mox restitutus[q], ambulabit stipulatio: profectaque ad heredem, redibit ad fructuarium. Quæstionis est, an id quod adquiri[r] fructuario non potest, proprietario adquiratur. Et Iulianus quidem libro trigensimo quinto Digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest, proprietario quæri. Denique[s] scribit, eum qui ex re fructuarij stipuletur nominatim proprietario, vel iussu eius, ipsi adquirere[t]. Contra[u] autem nihil agit si non ex re fructuarij, nec ex operis suis fructuario stipuletur[x]. Seruus fructuarius si vsumfructum in se dari[y] stipuletur, [z] aut sine nomine, aut nominatim[a] proprietario, ipsi proprietario adquirit, exemplo serui communis, qui stipulando rem alteri ex dominis cuius res[b] est, nihil agit: quoniam rẽ suã stipulando quis nihil agit: alteri stipulando, adquirit solidum.

Si seruus cõducat fructuario operas suas, vel rem suam: nihil valet, nisi nominatim proprietario stipuletur vel conducæ. h. d. Albe. de rosa.

Idẽ Iulian[v] eodẽ libro scripsit, si seruo[c] fructuari[o] operas ei[o] locauerit, nihil agit[d]. Nã & si ex re mea, inquit, à me

quæ ex opera proueniũt, simile est hic habẽti plenã proprietatẽ, quam certum est à seruo stipulari non posse. nec est contra. ff. e. l. proxi. §. si seruus. vt ibi modo dixi. Vel ibi non stipulabatur seruus à fructuario ex operis: & ideo valet.

a *Stipulatus sit.* puta pẽsionem ex domo mea fructuarij. & est hic eadem ratio quam modo reddidi in superiori responso.

b *Agendo.* id est stipulando à me, & ex re mea, vel opera sua.

c *Ne quidem.* hæc negatio superfluit propter sequentem. sic supra eo. si cuius. §. fructuarius.

d *Non obligabit.* nisi forte nominatim ei domino stipuletur: vt ff. prox. §. si seruus. & infra proxi. §.

e *Nihil agit.* s. vt me obliget, obligabitur tamen ipse dominus de peculio mihi fructuario ex eo cõtractu quẽ iniui cũ seruo: vt ff. de pec. l. si creditor. §. fina. quæ est contra. nam fructuarius cum seruo contrahendo mercedem pro operis ei imponere potest: vt infra de vsu & hab. l. sed & ipsi.

f *Si duos fructuarios.* id est qui habent vsumfructum in seruo.

g *Et in duobus bonæ fid. possessoribus.* Primo respon. & postea dicit idem in fructuariis. Accursius.

h *Ex re alterius.* scilicet bo. fi. pos.

i *Partem domino.* alius ergo. bon. fid. pos. impedit: ipsi tamen non quæritur sed domino, vt hic. Sed cõtra infra de acquir. re. do. l. qui bona. §. fina. & infra de stip. ser. l. si alienus seruus. in quibus. ll. dicitur quod totum quæritur ei possessori, ex cuius re quæsiuit. Solut. hic de rigore: ibi de æquitate. Vel ibi stipulabatur rem quæ erat domini: vnde sibi plus quæri non poterat. Vel verius dic pro parte quæritur: vt hic dicit: sed tamen dominus debet restituere per condictionem sine causa: vt infra de stipu. seru. l. penult. & sic inspecto exitu totum acquiritur ei, ex cuius re fuit stipulatus, vt in ll. contrariis.

k *Stipulatus.* domino. Accursius.

l *Accipimus.* vt C. per quas perso. no. acqui. l. si duobus. & infra de stipu. ser. proinde. Accursius.

m *Idem & in fructuariis.* s. quod est in bo. fid. possessoribus. & ideo hic signa & solue cõtrarium infra de stipu. ser. si alienus. & solue eodem modo vt modo dixi circa bo. fid. poss.

n *Non totum.* quia non totus vsusfruct. eius sit.

o *Posse ostendimus.* vt ff. eo. l. adhuc. §. quæstionis.

p *Quod autem diximus.* supra eo. l. si serui.

q *Omnia.* quæsita ex re, vel ex operis.

r *Fructuario.* scilicet cuilibet.

s *Si operas suas locauerit.* in quinque annos.

t *Imperfecto.* id est nondum impleto.

stipulatus sit,[a] nihil agit: non magis quàm seruus alienus bona fide mihi seruiẽs, idem agendo[b], domino quicquam adquirit. Simili modo (ait) ne quidem[c] si rem meã à me fructuario conducat, me nõ obligabit. Et regulariter definiit, quod quis ab alio stipulando mihi adquirit, id à me stipulando nihil agit: e nisi forte (inquit) nominatim domino suo stipuletur à me, vel conducat.

Nota quod iussus operatur idem quod nominis expressio. Baldus.

Si duos fructuarios[f] proponas, & ex alterius re seruus sit stipulatus: quæritur, vtrũ totum, an pro parte qua habet vsumfructum, ei quæratur. Nam & in duobus bonę fidei possessoribus[g] hocidem est apud Scæuolam agitatum libro secundo quæstionum, & ait vulgo creditum, ratio nemque hoc facere, si ex re alterius[h] stipuletur, partem ei duntaxat quæri, partem domino.[i] Quòd si nominatim sit stipulatus,[k] nec dubitari debere quin adiecto nomine solidum ei quæratur. Idemque ait & si iussu eius stipuletur: quoniam iussum pro nomine accipimus.[l] Idem & in fructuariis[m] erit dicendum: vt quo casu non totum[n] adquiretur fructuario, proprietatis domino erit quæsitum: quoniam ex re fructuarij quæri ei posse ostendimus.[o] Quod autem diximus,[p] ex re fructuarij vel ex operis posse adquirere, vtrum tunc locũ habeat, quotiens iure legati vsusfructus sit constitutus: an & si per traditionem vel stipulationẽ vel alium quemcunq; modum, videndum. Et vera est Pegasi sententia, quam & Iulianus libro sextodecimo secutus est, omnia[q] fructuario[r] adquiri.

Pro rata temporis quo ad vsumfructus duravit, dividitur emolumentum stipulationis inter proprietarium & fructuarium. Baldus.

XXVI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

Si operas suas locauerit[s] seruus fructuarius, & imperfecto[t] tempore locationis vsusfructus interierit: quod supersit,[u] ad proprietarium pertinebit. Sed & si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit: capite deminuto eo idem dicendum est.[x]

Fructus pendentes die vsusfructus legati cedente spectant ad fructuarium. Albericus.

XXVII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

Si pendentes[y] fructus iam maturos reliquisset testator, fructuarius eos feret,[z] si die legati cedente[a] adhuc pendentes deprehendisset. Nam & stantes[b] fructus ad fructuarium pertinent. Si dominus solitus fuerit tabernis ad mercẽs[c] suas vti, vel ad negotiationem: vtique permittetur fructuario locare eas & ad alias merces: & illud solum obseruandum, ne vel abutatur[d] vsufructuarius, vel contumelioseve[e] iniurioseve vtatur vsufructu.

Si serui vsusfructus legatus est, cuius testator quasi ministerio vacuo[f] vtebatur: g si eum disciplinis[h] vel arte[i] instituerit vsufructuarius, arte eius vel peritia vtetetur.

Onera realia quæ præstantur à re, vel occasione rei, ad fructuarium pertinent. Albericus.

Si quid cloacarij[k] nomine debeatur, vel si qd ob formã aquæductus qui per agrum[l] trãsit pendatur, ad onus fructuarij ptinebit. Sed & si qd

u *Quod supersit.* i. eius temporis pensio. Azo. & sic nõ est contra infra de stip. ser. si seruus communis. §. fin. & vt diximus. ff. e. l. adhuc. §. si operas.

x *Dicendum est.* forte refert an amissus sit vsusfructus propter delictum fructuarij, an alia de causa: vt in primo casu meat quod hic dicitur. In secundo eius aut in quo amittitur, remaneat omnia: & nihil ad proprietarium redeat: vt argum. infra de an. leg. a nobis. sed certe aliud est in annuis decem relictis: vt dicit. l. illa à nobis. & aliud in vsufruct. in quo etiam si maturis fructibus finiatur vsusfructus, non tamen vltra debet habere: vt infra eodem. defuncta & infra de an. leg. l. in singulos.

y *Si pendentes.* § CASVS. Duo dicit. Testator legauit mihi vsumfruct. in quo erant segetes, & alij fructus super arbores: quæritur cuius essent, si tempore hereditatis aditæ adhuc sunt super fundum? Et respõd. quod sunt fructuarij. § QVID. Habeo vsumfructum in domo, & in quodam fundo. Dicitur hic, quòd quo ad domum debeo soluere illi qui per ciuitatem cloacas mundat: & alia quædam onera sustinere: & quo ad fundum in quo habeo vsumfructum, debeo sustinere expensas aquædactus: & etiam expẽsas exercitus trãseuntis: & alia onera quæ sunt in textu. Viuianus.

z *Feret.* vsufructu legato. Azo.

a *Cedente.* alioquin sint heredis: sicut & serui sunt qui nascuntur ex ancilla pendente conditione libertatis: vt C. de fideicom. lib. l. cum libertatem.

b *Stantes.* vt segetes: vel pro eodem ponit, secundum quosdam. Sed quid si heres moram fecerit in adeundo: vt sic fructus pendentes fructuarius non deponeret? Respond. tenetur de dolo, si hoc dolose fecerit: vt infra de fideicom. lib. si quis rogatus. & infra eod. si vsusfructus legatus. in prin.

c *Merces.* modus enim non qualitas vtendi inspicitur: vt supra eo. item si fundi. §. fin.

d *Abutatur.* scilicet vt res intereat.

e *Contumelioseve.* & sic non meretricibus: vt supra eo. si cuius. §. fin. & l. sed & si quid. §. sufficienter.

f *Vacuo.* id est vili, & quasi nullo, & quasi mediastini.

g *Vtebatur.* vt custos porcorum.

h *Disciplinis.* etiam liberalibus.

i *Arte.* scilicet mechanica.

k *Si quid cloacarij.* id est propter cloacę publicę refectionem.

l *Per agrum.* eundem vel alium.

ad collationē[a] viæ, puto hoc quoque fructuariū subiturum. Ergo & quod ob transitū exercitus, [b] confertur ex fructibus: sed & si quid municipio, [c] (nam solent possessores certā partem fructuum municipio viliori pretio addicere: solent & fisco fusiones præstare) hæc onera ad fructuarium pertinebunt.[d]

Vsufructuarius potest vti re secundū cōditionem & possibilitatem rei: & ita, vt nō incidat in pœnam per proprietarium impositam. Bartolus.

Si qua seruitus imposita est fundo,[e] necesse habebit fructuarius sustinere. vnde & si per stipulationē seruitus debeatur, [f] idē puto dicēdum. Sed & si seruus sub pœna [g] emptus sit interdictis certis quibusdā [h]: an si vsusfructus eius fuerit legatus, obseruare hæc fructuarius debeat? & puto debere[i] eum obseruare: alioqun non boni [k] viri arbitratu vtitur & fruitur.

In numismatibus potest constitui verus vsusfructus: quia vsu non consumuntur. h. d. Alberi. de rosa.

XXVIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

NVmismatum laureorum vel argenteorum veterum quibus pro gemmis vti solent, vsusfructus [m] legari potest.

XXIX. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

OMnium bonorum [n] vsumfructum posse legari, nisi excedat dodrantis æstimationem, Celsus libro xxxii. Digestorum, & Iulianus libro lxi. scribit: & est verius.

XXX. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SI is qui binas ędes habeat, aliarum vsumfructum legauerit, posse heredem Marcellus scribit alteras altius tol lendo obscurare [o] * luminibus: quoniam habitari potest etiā obscuratis ædibus. quod vsque adeò temperandum est, vt non in totum ædes obscurentur, sed modicum lumen quod habitantibus sufficit, [p] habeant.

XXXI. IDEM libro decimo ad Sabinum.

EX re fructuarij etiam id intellegitur, quod ei fructuarius donauerit, [q] concesserit ve, vel ex administratione rerum eius compendij seruus fecerit.

XXXII. POMPONIVS libro trigensimotertio ad Sabinum.

SI quis vnas [r] ædes, quas solas [s] habet, vel fundum [t] tradidit: excipere potest id quod personæ [u] non prædij est, veluti vsum & vsumfructum. Sed & si excipiat vt pascere sibi vel inhabitare liceat, valet exceptio, [x] cum ex multis saltibus pastione fructus perciperetur. Et habitationis exceptione siue temporali siue vsque ad mortem eius qui excepit, vsus [y] videtur exceptus.

---

a *Ad collationem.* impendendum sit.

b *Exercitus.* scilicet impendendum sit, vt felicis embolæ, vel aduentus principis: vt C. de fac. ec. l. iubemus nullam. & l. nemini. & facit ĵ. eod. l. vsufructu relicto. & s. eo. l. hactenus. & l. vii. §. quoniam, & infra de vsufruct. l. quæro.

c *Municipio.* scilicet

sit præstandum.

d *Pertinebunt.* imò videtur quòd ad dominum: vt ĵ. de lega. iij. l. qui cōcubinam. §. qui ortos. quæ est contra. Sol. si ibi fructuarius ea præstitisset, nihil valeret legatum, quod ei remansisset vel vt ibi.

e *Fundo.* à testatore: & antequam vsusfructus esset constitutus.

f *Debeatur.* ergo constituta erat.

g *Sub pœna.* si moraretur in certis locis. Azo. vt infra de ser. expor. l. Titius.

h *Quibusdam.* scilicet locis.

i *Debere.* infra eo. arbores. §. j. contra, vbi reiicit colonum. Sol. hoc ideo, quia hic parum, vel nihil de libero fruendi arbitrio dimittit: at ibi sic.

k *Non boni.* quod facere debet. Si ergo proprietarius ob hoc aliquid præstitit, petit à fructuario, si ille in culpa deprehendatur. Sed an etiam contra proprietarium committitur pœna, si contra facit fructuarius? Respon. sic vt ĵ. de cō trahenda emp. l. si quis sub.

l *Nvmismatum.* genus nummi valens decem: in quo imago principis, vel alterius est: vt ĵ. de auro & argent. lega. l. Quintus. §. si aute aurum. Accursius.

m *Vsusfructus.* quo casu etiam proprietas legata videtur secundum quosdam: vt s. e. l. Proculus. Vel dic quòd vsusfruc. tantum. & poterat talis haberi fructus, vt pignori obligentur. fructus enim &c. vt ĵ. de vsur. l. fin. Sed hoc falsum est similiter: quia fructuarius nō potest obligare: vt C. e. l. interest. & quod dicitur, fructus rei est &c. id est vtilitas. Ioan. Dic ergo quòd hic erat vsusfruct. & erit fructus in hoc, quòd pro gemmis tanquam monilia portentur ad pectus. vt hic, & ĵ. ad exhib. l. Iulianus. §. si tibi x.

Omnium.) CASVS. Aliquis vult mihi legare vsumfructum omnium bonorum. bene potest: nisi in quarta, quæ debet remanere heredi de bonis. Viuianus.

n *Omnium bonorum.* s. propriorum. Et no. q̄ in quibusdam dicitur propriè vsusfru. in quibusdam improprie: vt & C. e. l. si vsusfruc. in his enim quæ cōsumuntur vsu, improprie: vt instit. de vsufru. §. constituitur. & infra de vsufruc. ea. re. quæ vsu &c. consu. l. iij. Item in seruitutibus: vt infra de vsufr. le. l. j. Item in omni incorporali re, licet bonorum appellatio etiā incorporalia contineat: vt ĵ. de verb. sig. l. bonorum. Item no. q̄ in tali legato oportet æstimari proprietatem & vsumfru. nam potest minus valere proprietas quàm vsusfru. & econtra. nam si legetur alicui habenti xl. annos, vel plus, fit computatio v. annorum, si puero xxx. annorum: vt ĵ. ad l. Fal. hereditatū. Item in eo quòd dicit dodrantis, habet locum in extraneo herede instituto. secus in filiis, qui habent legitimam cum vsufru. vt in authen. de trien. & semis. §. prohibemus. coll. iij. & secundū hoc intellige infra de vsufru. leg. l. vxori meæ. quæ est contra. & infra e. l. si mihi. Accursius.

A SI is qui.) CASVS. Testator duas domos habebat: in vna legauit mihi vsumfr. poterit quidē heres exaltare aliam rerentam, cuius vsumfruct. non legauit: & auferre mihi lumen: dummodo parum luminis mihi dimittat. Viuianus.

o *Obstruere.* aliter in domo locata, etiā ab extraneo obscurata: vt ĵ. loc. si merces. §. ij.

p *Sufficit.* sic esset & si proprietas aliarū rerū esset legata: vt ĵ. de ser. vrb. præ. l. binas. & ĵ. si vsusfru. pet. l. j. §. fi.

q EX re fructuarij. Donauerit. vt habeat in peculio: vt ĵ. de pec. l. quis ergo. & de acqu. re. do. per seruū. §. j. & ĵ. de vsu & hab. l. si ita. §. fi. Aliud si vt alieno: vt infra de acq. re. do. l. quod fructuarius.

* *Obstruere.* tu vide Bud. in lege æquissimū. supra eod. tit. quid sit luminibus obstruere.

SI quis.) CASVS. Vnam domū habeo: eā tibi trado ex causa ven. vel alias. sed pacisc or, vt vsusfructus mihi remaneat pactum valet: sed non valet si seruitutem talē exciperem: puta altius nō tollendi, cum ego non habeam domum cui hæc seruitus debeatur. Secundo dicit: dedi tibi domū, vel fundum hoc pactō, vt in fundo pascerentur oues meæ: vel habitare possem in domo. valet pactum: quia vsus domus, non realis seruitus. videtur excepta: & fructus etiam fundi non erat alius nisi ius pascendi. Viuianus.

r *Si quis vnas.* aliàs binas, & aliàs vnas. & nō est vis, cum nihil sibi seruauerit. Accur.

s *Solas.* id est nullum aliud prædium.

t *Vel fundum.* quē solum habeat. Accur.

u *Quod personæ.* [z] id est seruitute personalem, vt subiicit: non autem realem, cū realis non posit esse, niū vterq; habeat prædiū: vt infirit. de ser. §. ideo. Et not. q̄ personales sunt quatuor, vsusfructus, vsus, habitatio, & opera siue ministerium seruorum. Alię reales siue prædiales appellantur, vt infra de ser. l. j. & infra de ope. ser. l. fructus. & ĵ. ad l. Fal. l. j. §. si operis. & inslit. de vsu & habi. §. sed si cui. Probabilius tamen est dicere operam non esse personalem seruitutem, quia non perit morte legatarij: vt ĵ. de vsufru leg. l. ij. nisi dicatur personalis, quia perit morte eius hominis in quo legata est, secundum Azo. & sic remanent tres personales. Illæ autem de quibus statim subiicit hic, non erant seruitutes, vt ibi dices.

[z] *Vide Ang. in prin. inst. de ser. eundem in §. æquæ. de act. inst. Iaf. in d. §. æque.*

x *Valet exceptio.* imo videtur non valere, quia hæc seruitus ius pascendi est prædialis: ipse autem prædium non habet, vt hic dicit. & sic est contra institu. de ser. §. in rusticorum. & infra de ser. rust. præ. l. item sic in prin. & l. pecoris. Solut. dicunt quidam quòd est personalis seruitus, quando non habet prædium cui debeatur, vt hic & argum. infra de ali. leg. l. Mela. §. quidam libertis. ceterum si habet prædium, tunc realis. Sed tu dic quòd hoc ius, scilicet pascendi, si seruitus est, semper est realis, siue prædialis. & quòd quandoque dicatur cē esse personalem. exponitur vt cum certa persona quantum ad commodum finiatur seruitus, non sui natura: quia posita obstabit exceptio. Si vero non habenti prædium concedatur, vt hic fuit, ius pascendi non est seruitus prædialis, vel personalis, sed ius quoddam ex promissione, vel ex alio contractu quæsitum, secundum Azo.

y *Vsus.* quantum ad commodum: non tamen est vsus: vt inst. de vsu & ha. §. sed si cui.

SI *Titio.*} CASVS planus est. Titio vsumfructum fundi mei Legaui, Mæuio proprietatem eiusdem fundi: decessit Titius. vnde dabitur totus fundus iste Mæuio, cui legaui proprietatem: & sic Mæuius habebit plenam proprietatem, & heres nihil habebit ex eo fundo. Viuianus.

a *Et viuo.* idem & si quandocunq; postea: vt infra de vsufru. accres. l. idem & si apud. §. sed si cui. Accur.

b *Relinquetur.* sed plenam proprietatē consequitur Mæuius: vt hic, & infra si vsusfru. peta. l. fundus. etiam si pars vsusfructus penes heredem remansisset: & alia relicta esset Titio. nam potius proprietario quàm heredi fructuario remaneret: vt ĵ. de vsufruc. adcre. l. idem. & si apud. §. sed si cui. secus autem in pro non scripto, & in causa caduci, & caduco alio, scilicet quàm vsufructu. nam si idem legatarius sub stitutum vel coniunctum non haberet, sicut hic erat, adcresceret heredi: vt C. de cadu. tollen. §. in primo. & §. pro secundo. & §. in nouissimo. nec enī proprietarius hic erat coniunctus vel substitutus fructuario: posset tamen dici fructuarium proprietario re coniunctum, cum partem dominij obtineat vsufructuarius, vt supra eod. l. iiij.

c *Vsumfructum.* Pone casum quòd mihi & alij fundi proprietas fuit legata: egi ad meam partem actione in rē, vel ex testamento, & amisi. postea repudiat collegatarius meus. non adcrescit mihi. Item pone vsumfruct. mihi & alij relictum: petij partem meam, & amisi: & postea confructuarius cadit à sua parte: hoc casu mihi adcrescit: & rationem diuersitatis dicit. Accursius.

d *Portio.* coniungit in casu: sed distinguit in responsione. Ac.

e *Adcreuit.* altero collegatario repudiante.

f *Exceptionem.* videtur quòd non debeat obstare, cum sit aliud corpus: quod idem esse oportet: vt ĵ. de excep. rei iudic. l. cum quæritur. & l. sequen. Respon. exceptio rei iudic. obstat quotiens per sequēs iudicium infringitur quod est statutum in primo: vt ĵ. de iureiur. l. duobus. §. exceptio. & de except. l. fundi Titiani. si enim primum est pro veritate habendum: ergo verum est illam partem non esse istius. quia sic iudicatum est: sed alia non nisi quia sua alia sit, peti posset, iure scilicet adcrescendi: ergo quia repellitur à primo, repellatur ab alio. & hoc probatur iure alluuionis: vt & s̄. de pub. l. si ego. §. idem ait ædibus. & hoc siue fuit absolutus, quia nō probaui meum: siue quia ipse probauit suum. secus autem in aliis quæ non adcrescerent, etiam si ex eadem causa ago, puta partem fundi perij, & succubui: aliam partem ex eadem causa postea peto. non ob. exceptio: quia alia res est: nec vnam partem alteri adcreuisse dici potest: vt infra de except. rei iudi. l. cum quæritur. & l. sequen.

g *In fructu.* id est in vsufructu adcrescendo.

h *Fundi.* coniunctim legati.

i *Alluuio.* quæ sequitur ius fundi: vt ĵ. de leg. j. quod in rerū. §. si quis post. & s̄. de Publi. l. si ego. §. idem ait ædibus. & idem in insula: vt infra de excep. rei iudi. l. egi. §. fi. Accursius.

k *Personæ.* non rei: vt ĵ. de except. rei iudic. l. & an eadem. §. qui cum partem. Sed nonne si petat vsumfru. qui adcreuit, sic dicet: ideo peto, quia mihi adcreuit. & sic interrogabitur qualiter sibi adcreuit: & cogetur ex consequentia quadam dicere: quia mihi & illi fuit relictus. & sic quia iam contra sententiam primam venit, obicitur exceptio rei iudic. non ergo hæc est bona ratio, quia personæ &c? Respon. si ideo succubuit in prima sententia, quia nō vtendo vel cap. demi. amiserat, constabit eum fuisse legatum: & eum fuisse fructuarium. & sic loquitur hic, & ĵ. titu. j. l. interdum. Si autem ideo succubuit, quia non fuit legatus: tunc idem est quod in legato proprietatis, cum res iudicat pro veritate accipiatur: vt infra de re iudica. l. res. & infra de iureiurand. l. sed si possessori. §. item si iurauero. & infra de except. rei iudi. si cum argentum. §. penultimo.

† *Habes hic tex. vel de not. & singu. ad hoc & licet legatario mortuo viuo testatore extinguatur legatū, regulariter remaneat penes ipsius testantis heredē. l. 1. §. pro secūdo. C. de ca. tol. per Bar. in l. si pure. de leg. 1. in fi. a limita, nisi proprietas vni, & alteri vsusfructus legaretur: quia tunc mortuo legatario viuo testatore vsusfructus cōsolidatur cū proprietate. Bolo.*

* *proprietatis.*

* *fructu.*

* *vsusfructus.*

XXXIII. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionum.

SI Titio † fructus, Mæuio proprietas legata sit, & viuo a testatore Titius decedat: nihil apud scriptum heredem relinquetur. b & id Neratius quoque respondit. Vsumfructum c in quibusdam casibus non partis * effectum obtinere conuenit. Vnde si fundi vel fructus portio d petatur, & absolutione secuta postea pars altera quæ adcreuit e vindicetur, in lite quidem proprietatis, iudicatæ rei exceptionem f obstare, in fructus g * verò non obstare scribit Iulianus: quoniam portio fundi h vel ut alluuio i portioni, personæ k fructus * adcresceret.

Ordo scripturæ designat ordinem voluntatis, & ordinem processus. h. d. de consecra. dist. 2. cap. in Christo pater. & ordinem charitatis. de lib. & postu. l. Gallus. §. quidam relè. Baldus.

XXXIII. IVLIANVS libro trigesimoquinto Digestorum.

QVotiens † duobus vsusfructus legatur, ita vt alternis annis vtantur, fruantur: si quidem ita legatus fuerit, *Titio & Mæuio*: potest dici priori l * Titio, deindem Mæuio legatum datum. Si verò duo eiusdem nominis fuerint, & ita scriptū fuerit, *Titio vsumfructum alternis annis do*: nisi consenserint vter eorum prior vtatur, inuicem sibi * impedient n. Quòd si Titius eo anno quo frueretur, proprietatem accepisset o, interim legatum non habebit p: sed ad Mæuium alternis q annis vsusfructus pertinebit. Et si Titius proprietatem alienasset, habebit r eum vsumfructum: quia & si sub conditione vsusfructus mihi legatus fuerit, & interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem conditione eādem alienauero, ad legatum admittar s.

Si colono tuo vsumfructū fundi legaueris, vsumfructū

† *Habes hic tex. vel de not. & singu. ad hoc & licet legatario mortuo viuo testatore extinguatur legatū, regulariter remaneat penes ipsius testantis heredē. l. 1. §. pro secūdo. C. de ca. tol. per Bar. in l. si pure. de leg. 1. in fi. a limita, nisi proprietas vni, & alteri vsusfructus legaretur: quia tunc mortuo legatario viuo testatore vsusfructus cōsolidatur cū proprietate. Bolo.*

* *proprietatis.*

* *fructu.*

* *vsusfructus.*

Alluuio ius fundi sequitur.

QVotiens † Casvs. Testator legauit vsumfru. fundi Titio & Mæuio, vt alter vno anno, alter altero vtatur. quæritur quis habebit primum annū? Et respon. quòd primo nominatus, & secundū secundo nominatus. Quid si ambo sint nominati? Et respon. neuter vtetur nisi consentiant quis primo habeat. Sed pone vt in princ. l. huius casum: quòd Titio qui est alter ex fructuariis, emit pro decē proprietatem: & forte tenuit suis annis, interim habebit proprietatem, & sic non vsumfruc. formalē: & Mæuius suis annis habebit vsumfruc. Itē quid si post decē annos Titius alienauit nudam proprietatē? Respon. Titio habebit suis annis. vt quilibet antequā proprie. emeret, & hoc probat per similē. Nam ponequòd quidam legauit mihi vsumfru. sub conditione si nauis ex Asia veniret: interim emi proprietatem rei: & tenui per decem an. puta, & tunc alienaui: & postea nauis venit: habeo quidē vsufruc. nec obest q̄ medio tēpore proprietatē habui. {SI COLONO.} Titius locauit fundum suum in quinquenniū: elapso post anno vsumfruc. eiusdem fundi legauit eidem colono, quæritur ad quid valet legatū: cum & sine hoc colonus habebat & fruebatur? Et respon. ad tria: nam petet vsumfruct. ex testamento. Item à mercedibus erit liberādus. Itē expensas quas fecit gratia rei recuperabit. {VNIVERSORVM.} Legauit mihi testator vsumfru. omniū suorum bonorū. domus vna ex his bonis fuit cōbusta. quæritur an in ea extinguatur vsusfru? Et distingue, aut sic dixit, omniū bonorū: & tunc remanet vsusfru. areæ: quia area de bonis est. Aut dixit, illius domus & illius: & sic extinguitur vsusfruc. in area. Viuianus.

a *Et viuo.* idem & si quandocunq; postea: vt infra de vsufru. adcres. l. idem & si apud. §. sed si cui. Accur.

b *Relinquetur.* sed plenam proprietatē consequitur Mæuius: vt hic, & infra si vsusfru. peta. l. fundus. etiam si pars vsusfructus penes heredem remansisset: & alia relicta esset Titio. nam potius proprietario quàm heredi fructuario remaneret: vt ĵ. de vsufruc. adcre. l. idem. & si apud. §. sed si cui. secus autem in pro non scripto, & in causa caduci, & caduco alio, scilicet quàm vsufructu. nam si idem legatarius sub stitutum vel coniunctum non haberet, sicut hic erat, adcresceret heredi: vt C. de cadu. tollen. §. in primo. & §. pro secundo. & §. in nouissimo. nec enī proprietarius hic erat coniunctus vel substitutus fructuario: posset tamen dici fructuarium proprietario re coniunctum, cum partem dominij obtineat vsufructuarius, vt supra eod. l. iiij.

c *Vsumfructum.* Pone casum quòd mihi & alij fundi proprietas fuit legata: egi ad meam partem actione in rē, vel ex testamento, & amisi. postea repudiat collegatarius meus. non adcrescit mihi. Item pone vsumfruct. mihi & alij relictum: petij partem meam, & amisi: & postea confructuarius cadit à sua parte: hoc casu mihi adcrescit: & rationem diuersitatis dicit. Accursius.

d *Portio.* coniungit in casu: sed distinguit in responsione. Ac.

e *Adcreuit.* altero collegatario repudiante.

f *Exceptionem.* videtur quòd non debeat obstare, cum sit aliud corpus: quod idem esse oportet: vt ĵ. de excep. rei iudic. l. cum quæritur. & l. sequen. Respon. exceptio rei iudic. obstat quotiens per sequēs iudicium infringitur quod est statutum in primo: vt ĵ. de iureiur. l. duobus. §. exceptio. & de except. l. fundi Titiani. si enim primum est pro veritate habendum: ergo verum est illam partem non esse istius. quia sic iudicatum est: sed alia non nisi quia sua alia sit, peti posset, iure scilicet adcrescendi: ergo quia repellitur à primo, repellatur ab alio. & hoc probatur iure alluuionis: vt & s̄. de pub. l. si ego. §. idem ait ædibus. & hoc siue fuit absolutus, quia nō probaui meum: siue quia ipse probauit suum. secus autem in aliis quæ non adcrescerent, etiam si ex eadem causa ago, puta partem fundi perij, & succubui: aliam partem ex eadem causa postea peto. non ob. exceptio: quia alia res est: nec vnam partem alteri adcreuisse dici potest: vt infra de except. rei iudi. l. cum quæritur. & l. sequen.

g *In fructu.* id est in vsufructu adcrescendo.

h *Fundi.* coniunctim legati.

i *Alluuio.* quæ sequitur ius fundi: vt ĵ. de leg. j. quod in rerū. §. si quis post. & s̄. de Publi. l. si ego. §. idem ait ædibus. & idem in insula: vt infra de excep. rei iudi. l. egi. §. fi. Accursius.

k *Personæ.* non rei: vt ĵ. de except. rei iudic. l. & an eadem. §. qui cum partem. Sed nonne si petat vsumfru. qui adcreuit, sic dicet: ideo peto, quia mihi adcreuit. & sic interrogabitur qualiter sibi adcreuit: & cogetur ex consequentia quadam dicere: quia mihi & illi fuit relictus. & sic quia iam contra sententiam primam venit, obicitur exceptio rei iudic. non ergo hæc est bona ratio, quia personæ &c? Respon. si ideo succubuit in prima sententia, quia nō vtendo vel cap. demi. amiserat, constabit eum fuisse legatum: & eum fuisse fructuarium. & sic loquitur hic, & ĵ. titu. j. l. interdum. Si autem ideo succubuit, quia non fuit legatus: tunc idem est quod in legato proprietatis, cum res iudicat pro veritate accipiatur: vt infra de re iudica. l. res. & infra de iureiurand. l. sed si possessori. §. item si iurauero. & infra de except. rei iudi. si cum argentum. §. penultimo.

l *Dicti priori.* id est primo anno. Azo.

m *Deinde.* in secundo anno. & sic not. ordinem scripturæ seruādum. [a] sic infra de fidecom. lib. l. generaliter. §. si quis ergo. & qui & à qui. si quis habent. & in auth. de here. & Fal. §. si vero nullus. col. j. & infra de here. instit. qui soluendo. Sed argu. contra infra de leg. ij. l. cum pater. §. fidei tuæ. & infra de pec. le. l. quidam. & infra de sol. non enim.

n *Impedient.* vt & infra quib. mo. vsusfruct. amit. l. ij. §. fin. & infra de ser. rust. præd. l. itinere. vnde sorte forte discernent: vt s̄. de iudic. si cum ambo. & instit. de leg. §. optionis. Vel verius dic iudicem interuenire vt consentiant: vt infra de lega. j. huiusmodi. §. fin. & s̄. eo. si cui. §. denique. & infra de ædil. edic. quod si nolit. §. si plures. & instit. de satisda. §. penult. Accursius.

o *Accepisset.* scilicet ab herede: forte titulo emptionis. Acc.

p *Non habebit.* ſ. vt non habeat formalem vsumfruc. sed causalem: vt infra qui. mo. vsufru. amit. l. ij. in princi. sed videtur habere formalem: vt ĵ. de vsufru. accre. l. inde Neratius. §. nō solum. & l. antepe. & hic. Sol. & ibi est causalis: licet habeat naturam formalis.

q *Alternis.* scilicet illis in quibus ad eū redire debebat si non extincta esset pars Titij consolidatione. Sed videtur q̄ omni anno quasi iure adcrescendi altero amittente: vt infra titu. j. l. iiij. §. non solum. & l. penul. Sed dic quòd hic non sunt cōiuncti, immo separati: ibi sic.

r *Habebit.* id est rehabebit: vt hic, & infra e. l. dominus. j. respon. & infra quib. mo. vsusfruc. amit. l. si duobus. circa prin.

s *Admittar.* cōditione existēte: vt infra de ver. obli. si tē mea. hæc

905

hæc autem conditio ineſſe videtur: vt ĵ. de adimẽ. leg. l. cum 20 annos. & l. ſi in ſingulos.

a *Vindicabit.* per actionem ex teſtamento: at ex conducto cõ ſequetur impenſas: vtraque autem actione cõſequetur vt nõ præſtet mercedẽ: vt hic, & infra. loca. ſi quis domum. §. fin. & l. ſeq. & l. ſi in lege. §. fin. Et ſic not. hic mirabile quod agitur actione ex cõtractu ad cum reſcindẽdum: ſcilicet ad remiſsionem mercedis, ſicut contingit alias. infra de act. empt. l. ex empto. §. ſi quis virginem. & infra de contrahen. empt. ſed Celſus. §. ſi fundus.

b *In culturam.* quia & eas teſtator legauerat: vt dicunt. quod non placet: quia hoc eſt diuinare. Dic ergo ꝙ fecit expenſas gratia rei, nõ fructuum præſentis anni: quia tunc cum fructibus compenſarentur. nam pro colendo poteſt quis facere expenſas gratia rei: vt infra de impen. l. iij. §. non igitur. Et ideo petuntur etiam à fructuario: vt infra ĵ. e. ſi extraneo. §. ſi. & l. quod ſi heres. multo magis ergo à colono, qui agit contra heredem vt reficiat: vt ĵ. loca. ex conducto. ĵ. reſpon. Accur.

c *Quoniam qui.* No. ergo ꝙ refert quid ex æquipollentibus fiat: vt ff. inſtitu. de inutil. ſtipu. §. quotiens. Sed ar. contra. infra de adimini. tu. ſi duo.

d *Subſtantiæ.* præſentis & futuræ forte: vt C. quæ res pig. oblig. poſ. l. ſi. Azo. Sed arg. contra infra de auro & arg. l. ſi ita.

SI *vſusfructus.*] CASVS. Heredem inſtituiſti, & mihi legaſti vſumfru. heres tuus tardius adiuit her. quàm deberet, ad hoc vt tardius haberem vſumfr. tenetur tuus heres mihi ad meum intereſſe. {VSVS FRVCTVS.} Teſtator legauit mihi vſumfructum hereditarij ſerui, & eidem libertatem reliquit cum finitus fuerit vſusfr. egi contra heredem: & quia nõ dedit ſeruum, condemnatus eſt in vſufr. æſtima. quæritur an ſit ſtatim liber? Et reſpon. quòd non: ſed tunc demum quando finiretur vſusfructus ſi non ſeruum mihi vendidit, & morte ſua & eadem. fiet liber. Viuia.

e *Hoc quoque.* ſcilicet damnum quod habet fructuarius.

f *Præſtabitur.* ſcilicet legatario: vt infra eo quæſitum. & l. quòd ſi heres. Sed quid ſi moram non fecerit: ſed ante aditã hereditatem fructus immaturos percepit? Reſpon. ex dolo vel ex teſtamento tenetur: at fructus etiam immaturos poteſt percipere: vt infra de vſufruc. leg. l. pen. & infra eo. ſi abſente. Accur.

g *Iuſſus eſt.* ſcilicet in teſtamento. Accur.

h *Legata.* ſcilicet vſusfructus, quẽ non reddã: vt ſtatim dices.

i *Liberum.* videbatur enim quòd ſtatim quaſi iam finito vſufru. peruenire ad libertatem: tamen non eſt ita.

k *Aliquam rem.* vt ĵ. eo. l. quia. Sed nunquid æſtimatio legati vſusfruc. tunc reſtituetur? ſimilis quæſtio ſit. C. de fideicom. lib. l. fin. Et videtur reſtituenda: vt in rebus quæ vſu ipſo cõſumuntur, dicitur: vt inſtitu. eo. §. conſtituitur. in fine. §. & ĵ. de vſufru. ea. re. quæ vſu conſu. l. hoc ſenatuſconſultum. §. ſi pecuniæ. Puto tamen cõtra: quia non ſerui, ſed fructuum vel vtilitatis facta eſt æſtimatio, ſecundum Azo.

QVI *vſumfructum.*] CASVS. Tria dicit. Primo legauit mihi areæ vſumfru. deinde facta eſt ibi domus: & hęc domus cecidit. Dicitur quòd debetur areæ vſusfructus. Sed e contra teſtator mihi legauit vſumfruct. domus ſuæ: poſtea cecidit domus, & facta eſt area: non dabitur vſusfruct. Tertio dicit quòd ſi teſtator legauit mihi ſcyphos, & hi in maſſ-

A ſam redacti poſtea refecti ſunt: non dabitur vſusfruc. {STIPVLATVS.} Tria dicit. Titius promiſit mihi fundũ detracto vſufru. pro ſe Titio: & antequam ſolueret, deceſsit. ago contra heredem. ipſe vult ſoluere detracto vſufruct. ſed volo plene tradi: quid iuris ſit? Et dic quòd aut detraxit pro ſe & her. ſuis Titius: & nudam proprie. dabit heres aut pro ſe tantùm, quod præſumitur: & plene tradet heres. Secundo probat prædicta per ſimile: & adducit ſimilia duo. Primum eſt: Titius teſtamentum fecit, & heredem inſtituit: & legauit fundũ Mæuio deducto vſufr. heres Titij priuſquam ageret Mæuius, deceſsit relicto herede. an heres iſtius her. tradet proprie. nudam, an plenã? Et reſpon. quòd plenam tradet: quia multo minus dubitatur in ſuperiori caſu. Secundum eſt, vt &c. Ecce teſtator legauit mihi nudam proprie. fundi ſub conditione ſi nauis ex Aſia venerit: antequam eam petam, extitit conditio. & dicit quòd plenam proprie. amodo petam. {VSVS FRVCTVS.} Duobus modis pone. Primo teſtator legauit mihi vſumfructum ſerui: poſt moram heredis deceſsit ſeruus antequam traderetur. dicit quòd petam æſtimationem vſufr. ſcilicet vſque in diẽ mortis ſerui. Idem ſi ego deceſsi. nã heres meus petet æſtimat. vſusfru. vſque in diẽ meæ mortis à die mortis ſerui. Secundo ponit: ſi teſtator legauit vſumfructum ſeruo meo: ſeruus deceſsit poſt moram heredis. & dicit quòd æſtimabitur vſusfructus à die moræ vſque in diem mortis. Idem eſt ſi ego dominus decedam. nam cum vſusfructus morte ſit finitus: à die moræ vſque in diem mortis meæ præſtabitur heredi meo æſtimatio vſusfructus. Viuia.

Vſusfructus ſerui mihi legatus eſt: isq; cum ego vti frui deſiſsẽ, liber eſſe iuſſus eſt g: deinde ego ab herede æſtimationem legati h tuli. nihilo magis eum liberum i fore Sabinus reſpondit. Namque videri me vti frui homine, pro quo aliquam rem k habeam: conditionem autem eius libertatis eãdem manere: ita vt mortis meæ aut capitis deminutionis interuẽtu liber futurus eſſet.

B

XXXVI. AFRICANVS libro quinto Quæſtionum.

QVi vſumfructum areæ legauerat, inſulam ibi ædificauit. ea viuo eo decidit, vel deuſta eſt. vſumfructũ deberi exiſtimauit l. Cõtrà autem non idẽ iuris eſſe, ſi inſulæ vſufructu legatõ, area m deinde inſula facta ſit n. Idemq; eſſe o & ſi ſcyphorum vſusfructus legatus ſit, deinde maſſa facta p, & iterum ſcyphi. Licet enim priſtina qualitas q ſcyphorũ reſtituta ſit, non tamen illos eſſe, quorum vſusfructus legatus ſit r.

C

Vſusfructus exceptio finitur cũ perſona excipiẽtis: niſi tacite vel expreſſe ſit actũ quòd exceptio tranſeat ad heredem. Bald.

Secundo ponit: ſi teſtator legauit vſumfructum ſeruo meo: ſeruus deceſsit poſt moram heredis. & dicit quòd æſtimabitur vſusfructus à die moræ vſque in diem mortis. Idem eſt ſi ego dominus decedam. nam cum vſusfructus morte ſit finitus: à die moræ vſque in diem mortis meæ præſtabitur heredi meo æſtimatio vſusfructus. Viuia.

l *Exiſtimauit.* ſcilicet Africanus.

m *Area.* ſcilicet poſtea facta ſit. Et not. quòd ideo dicit area, quia ſi non vſque ad aream depoſita eſſent tigna, eadem domus diceretur: vt ĵ. de verb. oblig. inter ſtipulantem. §. ſacrã. & ĵ. de ſolu. qui res. §. aream.

n *Facta ſit.* Cur non eſt idem iuris? Reſpon. quia area eiuſdem naturæ dici poteſt quæ fuit legata ſolum enim immobile & quaſi immutabile eſt: ſed in inſula vel domo eſt contra: quia certa forma diſtinguitur, & ſubſtantiam capit: forma autem perempta res interijſſe videtur: vt infra ad exhiben. Iulianus. §. ſed ſi quis. & ĵ. de auro & argen. leg. Seia. De nouo igitur domus conſtructa non vetus in perpetuum extincta videtur reparari: ſolum autem non ſpeciali forma; ſed in primæuo ſtatu ſemper relinquitur. Azo. & hoc in legato vſufructu. Si autem proprietas eſſet legata, indiſtincte deberetur: niſi expreſſe teſtator mutaſſet voluntatem: vt ĵ. de leg. iij. ſi chorus. §. pen. & fi. & de lega. j. ſeruum filij. §. ſi pocula. & §. ſi areæ. & ſic non obſtat. ĵ. de exceptio. rei. iudi. l. & an eadem. §. idem corpus. & infra de ſer. vrba. prædio ſeruitutes. §. ſi ſublatum.

o *Idemq; eſſe.* ſcilicet quod. ẽ. proxi. reſpon. Azo.

p *Maſſa facta.* ſcilicet fuerit. Azo.

q *Qualitas.* non omnino tamen. Azo.

r *Legatus ſit.* Si verò vſusfructus maſſę relictus eſſet, deinde ſcyphi ex ea facti in maſſam redacti fuerint, debetur vſusfructus, ſecundũ Azo. Patet ergo ex prædictis ꝙ nõ poteſt dici eadem inſula, quæ deſtructa poſtea reſtituitur, etiã ſi eo animo diueretur, vt poſtea reficeretur: licet in naui ſit aliud quàm in domo vel maſſa: vt infra de verbo. obligat. inter ſtipulantem.

pulantem. §. sacram. & §. nauis. & ĵ. de solutionib. l. qui res. §. aream. forte quia non adeo in suum statum domus vel scyphus reduci potest. sicut nauis: vtpote cum tabularum de facili possit fieri etiam ab imperito aliquo dempto vel etiam adiuncto eadem repositio: non autem tignorum & trabium in pristina loca sic fieri potest eadem restitutio propter materiæ aptitudinem & leuigationem: quæ non fit in tignis domus, vt in tabulis nauis. quia ergo non videtur remanere idem status vel eadem positio in domo vt in naui, alia domus esse censetur: vt argumen. infra de solutio. l. cum quis. & l. qui res. §. aream. super eo quod dicit de seruo manumisso: quia alius videtur post statum mutatum. Accursius.

a *In cuiuslibet*. scilicet sui heredis. Accursius.

b *Promissori*. quod semper præsumitur, nisi cõtra probetur: vt ĵ. de verborum obligat. si ita stipulatus fuero. §. pen. in fin. & ĵ. de vsufru. leg. l. Sempronius Attalus.

c *Debiturũ*. habes hic quòd sic morte finitur actio pro vsufru. competens, sicut vsusfructus iam constitutus: vt argum. supra. si quis cautio. si eum. §. qui iniuriarum.

d *Minus*. quàm in superiori casu.

e *Eius heres*. scilicet heredis.

f *Legatus sit*. scilicet fundus: deducto scilicet vsufructu.

g *Vsusfructus serui*. si habes, vsusfructus serui Titio &c. sicut est litera Pisa. planus est casus. & nil est contra, & secundum hoc lege eam. si verò habes seruo Titij: tunc est contra C. eo. l. fina. sed dices hanc corrigi. loquitur enim hæc secundum antiqua tẽpora: vt infra quibus mo. vsusfruct. amit. si seruos. Vel hic contemplatione serui: ibi domini. prima verior est.

h *Æstimatur*. vt infra l. proxi. & facit infra si vsusfructus peta. l. vti frui. §. fina. & l. repeti. §. j. Accur.

Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum, detracto vsufructu. Titius decessit. quęsitũ est, quid mihi heredem eius præstare oportet. Respondit, referre qua mente vsusfructus exceptus sit. Nam si quidem hoc actũ est, vt in cuiuslibet[a] persona vsusfructus constitueretur, solam proprietatem heredẽ debiturum. Sin autẽ id actũ sit, vt promissori[b] duntaxat vsusfructus reciperetur, plenã proprietatem heredẽ eius debiturum[c]. Hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere. etenim si heres à quo detracto vsufructu proprietas legata sit, priusquã ex testamento ageretur decesserit, minus[d] dubitandum quin heres[e] eius plenam proprietatem sit debiturus. Idemque & si sub cõditione similiter legatus[f] sit, & pendente conditione heres decesserit.

In legato vsufructu post mortem succedit obligatio ad interesse. h. d. cum l. seq. Baldus.

Vsusfructus serui[g] Titio legatus est. cum per heredẽ staret quò minus præstaretur, seruus mortu[h] est. Aliud dici non posse ait, quàm in id obligatum esse heredem, quanti legatarij interfuit moram actam non esse: vt scilicet ex eo tempore in diẽ in quo seruus sit mortuus, vsusfructus æstimetur[h]. Cui illud quoque consequens esse, vt si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore quo mora sit facta in diem mortis æstimatio vsusfruct[o] heredi eius præstaretur.

XXXVII. IDEM libro septimo Quæstionum.

QVælitum est, si cum in annos decẽ proximos vsumfructum[i] de te dari stipulatus essem, per te[k] steterit quò min[l] dares, & quinquennium transierit, quid iuris sit. Itẽ si Stichi decem annorũ proximorum operas de te[l] dari stipulatus sim, & similiter quinquennium præterijt. Respondit eius tẽporis vsumfructum & operas[m] rectè peti, quod per te transactum est quò minus darentur.

XXXVIII. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

NOn vtitur vsufructuarius, si nec ipse vtatur, nec nomine eius alius, puta qui emit, vel qui conduxit, vel cui donatus[n] est, vel qui negotium eius gerit[o]. Planè illud interest, quòd si vendidero vsumfructum: etiam si emptor nõ vtatur[p], videor vsumfructum retinere.

XXXIX. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

QVia qui pretio fruitur, nõ minus habere intelligitur, quàm qui principali re vtitur[q] fruitur.

XL. MARCIANVS libro tertio Institutionum.

QVod si donauero, non aliàs retineo nisi ille vtatur.

XLI. IDEM libro septimo Institutionum.

STatue et imaginis[r] vsumfructum posse relinqui magis est: quia & ipsæ habent aliquam vtilitatem, si quo loco opportuno ponãtur. Licet prædia quędam talia sint, vt magis in ea impẽdamus, quàm de illis adquiramus[s]: tamen vsusfructus eorum relinqui potest.

XLII. FLORENTINVS libro vndecimo Institutionum.

SI alij vsus, alij fruct[a] eiusdẽ rei legẽt, id percipiet

A m *Et operas*. id est æstimationem earum. Accur.

Non vtitur. } CASVS. Qui vsufructu per decennium nõ vtitur, amittit. Vnde idem esse videtur siue ipse siue alius pro eo vtatur: puta qui emit ab eo, vel ex donatione accepit, aut gestor nego. eius. Secundo dicit quòd si vendiderit licet non vtatur retinet non perdit non vtendo fructuarius: quia vtendo pretio, re vti videtur: sed secus si donatarius nõ vtatur. Viuianus.

n *Donatus est*. scilicet vsusfructus.

o *Gerit*. alioquin si aliquis istorum vtitur, ipse videtur: vt hic subijcit: & ĵ. eod. l. laboribus. §. vsufructuarius.

B p *Non vtatur*. ita tamen si nullus alius vtatur: vel si vtatur, vtitur nomine emptoris: & meo vere, vel interpretatiue. alioquin nõ videor vti: & sic amitto non vtendo: vt infra. quib. modis vsusfructus amitti. Pomponius quæ est contra, nam ibi non vtebatur aliquis meo nomine vere, vel interpretatiue. Item no. hic quod quędam ad emptorem transeunt, quæ ad heredem non transeunt: vt vsusfructus formalis: sic & infra de leg. ij. l peto. §. prædium. Quis enim ignorat magnam esse differentiã inter successorem iuris, & rei? Vel hic non ius sed commoditas. Accur.

C q *Vtitur*. sic ergo pretium loco rei succedit: vt & infra de pec. sed & si quis seruum. & l. seq. & supra eod. si vsusfructus legatus. § fina. & infra communi diuidun. item. §. j. in fine. & dixi supra de peti. her. si & rem.

Statue. } CASVS. Habeo statuam ita pulchram, quòd quilibet videns dat mihi vnum nummum. quæritur an possim eius vsumfructum legare. Et dicit quòd sic. } LICET. } Planum est. Dicit enim quòd si habeo prædia sterilia, horum prædiorũ sterilium possum vsumfructum legare. Viuianus.

D r *Statue & imaginis*. pro eodem ponas. Vel dic statua, id est figura hominis: imago, sola pictura. Et dicit Pla. in vultu Luc. vbi bestiales homines ponunt nummos. quod est falsum: quia res religiosa est: vnde non potest in ea constitui vsusfructus. Sed dic quòd loquitur de statuis illis quæ erigebantur in honorem alicuius priuati, vel ciuitatis: de quibus dicitur ĵ. de acquiren. rer. domi. statuas. & ĵ. de priui. cre. Furius. & C. de statu. & ima. Sed quis fructus ex his percipitur? Respond. quòd quilibet daret nummum vt posset videre: vt fit de leone qui est Florentiæ.

s *Adquiramus*. de quibus loquitur in auth. de non ali. §. pen. Intellige tamen quòd aliquando aliquid inde percipi potest, aliàs non potest esse vsusfructus in eis: vt ĵ. proxi. respon. & infra eod. si infantis. Accur.

Quæsitum est. } CASVS duo sunt, & plani sunt: quia si stipuler à te vsumfructũ in decem annos, vel operas Stichi: & stet per te: debes mihi æstimationem præteriti temporis, nec liberaris si patiaris me vti per aliud quinquennium. Viuianus.

i *Vsumfructum*. serui alicuius.

k *Per te*. si promissorem. Azo. Dubitatio autem legis erat quia nondum decennium cucurrerat. Vel dic quia erat dubitatio: quia volebat ille pati per aliud quinquennium: vt sic integrũ decennium habeat fructuarius: quod non potest, immo æstimationem præteriti temporis præstabit: vt hic, & ĵ. de vsufr. leg. fr. vsusfructus mihi. & ĵ. eod. defuncta. & l. quòd si heres. & l. cuiuscunque. in prin. & ŝ. l. proxi. §. fina.

l *De te*. scilicet promissore. Accur.

909

S *Idē.* } CASVS. Testator legauit mihi vsumfructum cuiusdam fundi: & Titio vsum in eodem. habeo ego totum vsumfructum, detracto vsu, licet vsum habeat Titius, & ego simul. Pone aliter hunc casum, vt not. in glos. magna. ibi, vel pone & sic duobus modis pone casum huius legis.

a *Vsuario.* id est vsui.

b *Et vsum.* id est commoditatem vsus: vt fruatur, id est vendat, vel faciat quod velit. nam cui reliquit fructum. ei & vsum, id est commoditatem vsus legat: vt infra de vsu & habitatione per seruum. §. vsusfructus. Vel pone casum in eo qui reliquit vsum tātum: cuius heres legauit alij fructum. nam quod superit vsuario, cùm eius sit præcipua causa, habebit fructuarius. sic ponitur infra de vsu & habita. per seruum. §. finali. Azo. & secundum hunc casum supponit ipse pro vsuario. & quod dicit, fruendi, dicas quòd ipse de vsu suo frui potest, sicut fructuarius ex fructu. Sed secundō primum casum exponens ipse s. fructuarius.

c *Rerum.* Quidam fecit testamentum & vsumfructum omnium rerum suarum dimisit Titio: & eidem fundi plenam proprietatem. Vel dixit quòd æstimentur res suæ. & vsusfructus æstimationis detur: & similiter eidem fundum legauit inter hos casus differentiam esse dicit.

d *Legetur.* scilicet omnium. Accur.

e *Deducto eo.* quia res sua nemini seruit: vt infra de seruit. vrban. prædi. l. in re.

f *Æstimabitur.* Et sic quasi bis habebit eandem rem, scilicet proprietatem plenam, & vsumfruct. æstimationis eiusdem. Sed arg. contra. ĵ. de verbo. obliga. qui bis. sed hoc, quia voluit testator, vt subiicit.

g *Nam sæpius.* redit ad primum casum: & probat per genus: & idem in secundo. Accur.

h *Legatum.* sed in prædicto casu idem sæpius legari videtur: s. vsusfructus etiam eius cui plenam proprietatem legauit. Accursius.

i *Possumus.* vt & infra de leg j plane. §. j.

k *Etiam.* alias incipit lex, & aliàs. §.

l *Continetur.* vt infra de verb. sign. l. recte. §. fin. & l. nomen filiarum. §. portionis. & ĵ. de inter. act. de ętate. §. si interrogatus.

V *Susfruct.* } CASVS. Legasti mihi vsumfructum cuiusdam domus, quæ cooperta non erat, sed erat vndique fabricata. nunquid ego fructuarius possum eam cooperire? Et respon. quòd non. Viuianus.

m *Vsusfructuarius nouum.* vetus enim reficere potest: vt s̄. eod. l. hactenus. Accur.

n *Qui rudes.* id est noui, super quibus tectum nondum impositum fuerat: vt ĵ. eod. l. vsufructuarius.

o *Excolendo.* id est ædificando. vt enim arare & seminare est cultura rusticorum prædiorum: ita ædificare, vel reficere, est cultura vrbanorum. Azo.

p *Quod accepisset.* reficiendo, non faciendo: vt s̄. eod. si cuius. §. sed si ædium nec perficiendo: vt ĵ. eod. l. vsufructuarius. & facit ĵ. de iti. actuque pri. l. iij. §. pen. Accur.

fructuarius, quod vsuario [a] supererit: nec minus & ipse fruēdi causa & vsum[b] habebit. Rerū, an æstimationis vsusfructus tibi legetur, interest. Nā si quidem rerum [c] legetur[d]: deducto eo [e] quod præterea tibi legatum est, ex reliquis bonis vsumfructum feres. Sin autem æstimationis vsusfructus legatus est, id quoq; æstimabitur [f], quod præterea tibi legatū est. Nā B
Iæpius[g] idem legando, non ampliat testator legatum [h]: re autem legata, etiam æstimationem eius legando ampliare legatum possumus [i].

XLIII. VLPIANVS libro septimo Regularum.

ETiam [k] partis bonorum vsusfructus legari potest. Si tamen non ſit ſpecialiter facta partis † mentio, dimidia pars bonorum continetur[l].

XLIIII. NERATIVS libro tertio Membranarum.

VSufructuarius nouum[m] tectorium † parietibus C
qui rudes[n] fuissent, imponere non potest: quia tametsi meliorem excolendo[o] ædificium domini causam facturus esset, non tamen id iure suo facere potest: aliudque est tueri quod accepisset[p], an nouum faceret *.

XLV. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

SIcut impendia cibariorū in seruum cuius vsusfructus ad aliquem pertinet, ita & valetudinis impendia ad eum respicere natura [q] manifestum est.

Etiam proprietate, quæ & conseruatur de iure speciali, consolidatur vsusfructus formalis. Baldus.

XLVI. PAVLVS libro nono ad Plautium.

SI extraneo scripto & emancipato filio[r] præterito, matri defuncti deducto vsufructu proprietas legata sit: petita contra tabulas bonorum possessione, plena proprietas [s] pietatis respectu matri præstanda est. Si testator iusserit vt heres reficeret [t] insulam cuius vsumfructum legauit, potest fructuarius ex testamento agere vt heres reficeret.[t]

XLVII. POMPONIVS libro quinto ex Plautio.

QVòd si heres hoc nō fecisset, & ob id fructuarius frui non potuisset: heres etiā fructuarij eo nomine habebit actionem quanti fructuarij interfuisset non cessasse heredem: licet vsusfructus morte eius[u] interisset.

XLVIII. PAVLVS libro nono ad Plautium.

SI absente fructuario heres quasi negotium eius [x] gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem aduersus fructuarium habet: tametsi sibi in futurum heres prospiceret. Sed si paratus sit recedere ab vsufructu fructuarius, non est cogendus

A
S *Icut.* } CASVS. Sicut vsusfruct. debet alere seruum in quo habet vsumfructum, ita impendia valetudinis ad fructuarium pertinent.

q *Natura.* id est naturali ratione: maxime si est modica: vt infra commo. l. in rebus. §. possunt. & infra de do. inter virum & vxo. si id quod. §. j. & supra eod. sed & si quid in hoc. §. mancipiorum. Accur.

S *I extraneo.* } CASVS. Paterfa. extraneum instituit: emācipatum præterijt. matri suæ legauit nudam proprietatem fundi. egit emācipatus per cōtra tab. & obtinuit: & sic habet hered. quæritur de legato matris. Et dicit quòd mater debet habere nudam proprietatem, ac si non esset ex illo edicto, de legatis præstandis. Item quia heres qui succubuit, reputatur vt mortuus: ergo adcrescit vsusfruc. proprietati: & sic ista mater habet plenam proprietatem.

{SI TESTATOR.} Plana sunt vsque ad §. siluam. {SILVAM.} Habeo vsumfrūct. in silua, vel oliueto: incido siluam immaturam, vel colligo oliuas immaturas. meus est fructus: nec teneor ego vel heres meus proprietario. Idē si habeo vsumfr. prati. Viuia.

r *Emancipato filio.* Si enim esset in potestate, & esset præteritus, ipso iure non valeret testamentum: vt inst. de exhere. lib. in prin. nec haberet locū hoc responsum: sed in casu nostro huius l. bene valet testamētum: sed potest rumpi per contra tab. Accur.

s *Proprietas.* ex illo edicto. ĵ. de lega. præstan. l. j. Sed quid est quod dicit, plenā proprietatem præstandā? nam ex illo edicto id solum quod est relictum conseruatur ei: sed sola proprietas est relicta? Respon. pie agitur per illud edictum cum ea tantùm in nuda proprietate: nam alij non daretur nisi matri & similibus: vt in d. l. infra de leg. præstan. l. j. sed id quod vsusfructus consolidatur proprietati, est de iure communi, eo scilicet decedente, cui vsusfru. est relictus: vt s̄. eo. qui vsumfru. §. stipulatus. vel alias amittente vsumfru. hic autem per contra tab. bo. pos. aut ipso iure, aut quantum ad commodū heres institutus perdit: vnde ex necessitate fit consolidatio: vt ĵ. eo. sub conditione. Hodie autem nec in proprietate per illud edictum pie fit cum matre: cum iure communi ex causa præteritionis vel exheredationis rupto testamento valeāt legata: vt C. de libe. præ. auth. ex causa.

t *Vt heres reficeret.* Si verò testator non iusserit, non cogitur heres reficere: si tamen refecerit, pati debet fructuarium vti: vt s̄. eo. l. hactenus. §. sed si heres. & facit infra. si ser. vind. l. sed & si forte. §. etiam. Accur.

u *Quod si he. Morte eius.* s. fructuarij. & sic agitur ratione prę teriti interesse, nō futuri: vt s̄. e. quęsitū. & l. qui vsumfr. in fi. & ĵ. sol. mat. vsusfr. & ĵ. si vsusfr. pe. l. vti. §. fin.

x *Si absente. Negotium eius.* scilicet fructuarij. & hoc cum erat talis refectio, quæ ad fructuarium spectabat: & tamē proprietario non erat nociua, immo profutura: & sic est argu. quòd licet sibi prospicere, & tamen agit: vt hic. Sed argu. contra infra. qui potio. in pig. ha. si prior. §. sciendum. & facit. C. eo. l. iij.

a *Reficere.* id est impensas refectionis restituere: vt & ĵ. eod. l. cùm fructuarius. Sed aliter si facto suo vel suorum res deterior sit facta: vt ĵ. eo. l. sed cum fructuarius. Accur.

b *Siluam cæduam.* id est cædi consuetam. Accur.

c *Constat.* Sed videtur quòd non faciat fructus suos, cùm non bene sint maturi: vt supra e. l. ex silua. in fin. & l. sequen. sed hic intererat sua immaturam siluam cædere: cum forte magis valeant nũc intempestiuè cæsæ, quàm si maturæ: vt accidit in perticis vinearũ quod patet propter id quod de oliua subiicit. Sed in cõtrario non intererat fructuarij cædere immaturam siluam: vnde non potest nisi ad suũ vsum cędere: vt in præalleg. l. ex silua. in fi.

a Nota ex gloss. iuncto tex. qualiter oliua quæ nõ matura colligitur, maiorem fructũ fert quam oliua matura.

d *Immatura.* a quę plus fert fructus quàm matura: vt ĵ. de vsufruct. lega. l. penulti. Azo. in omnibus autem his erat dubitatio: quia videbatur collectis oleis, cp postea mortuo fructuario proprietarius posit illum vindicare, sicut si fuisset ibi. Sed contra est. & facit s̃. eo. item si fundi. §. fi. & l. seq.

SI *mihi.* ⟩ CASVS. Testator instituit duos heredes, & vsumfructum fundi certi legauit mihi & Titio. quæritur an singuli à singulis petent? Et dicit quòd quilibet, & à quolibet. & sic ego mediã, quæ est quarta, petam ab vno, & mediam ab alio: & sic habeo dimidiam totius vsusfructus, & idẽ facit Titius. Viuia.

e *Alterum quadrantem.* & sic habeo dimidiam totius vsusfr. sicut debeo habere: & tu facis idem, vt subijcit argu. supra si pars heredit. petat. l. j. §. quinimmo. hoc tamẽ intellige saluo iure Falcidiæ heredi: vt s̃. eo. l. omniũ. Accur.

TItius. ⟩ CASVS. Titius fecit testamentum: heredem instituit: & Mæuio cuidam fundum legauit: & rogauit hunc Mæuium, vt medietatẽ vsusfructus daret Titiæ amicæ suæ. Mæuius iste ædificauit quandam domunculam necessariam ad fructus colligendos: nunc petit Titia medietatem istius vsusfruct. Mæuius dicit cp ipsa soluat medias expensas istius domunculæ factæ ad colligendos fructus. quæritur quid iuris? Et respõd. quòd Titia compelletur soluere expensas pro parte sua. Viuianus.

f *Aedificauit.* id est reædificauit: quod pro parte fructuarij erat onus: vt ĵ. eo. cum fructuarius. Accur.

g *Restituere.* dimidiam vsusfructus, quàm debet Mæuio. Accursius.

h *Haberetur.* Sed & si dedisset, agit neg. gest. vt s̃. eod. si absente. in princip. vel condicet ipsam possessionem: vt ĵ. de cõdic. indebi. l. qui exceptionem. §. si pars. sic est in legato proprietatis: vt ĵ. de lega. j. dom. & l. seq. & facit ĵ. de noxa. si ex duobus. §. fi. nec ob. C. de rei vin. si quis sciẽs. quia ibi suo nomine: hic nomine eius ad quẽ peruenire sperabatur. & facit ĵ. de vsufruct. leg. l. generali. §. Lucius. Accur.

reficere a: sed actione negotiorum gestorum liberatur. Siluam cæduam b, etiam si intempestiuè cesa sit, in fructu esse constat c: sicut olea immatura d lecta, item fœnum immaturum cæsum, in fructu est

XLIX. POMPONIVS libro septimo ad Plautium.

SI mihi & tibi à Sempronio & Mucio heredibus vsusfructus legatus sit, ego in partem Sempronij quadrantem, in partem Mucij alterum quadrantem e habebo: tu item in vtriusque parte eorum quadrantes partes.

Nota quòd legatarius cui imminet restitutio: recuperat expensam ab eo cui tenetur restituere. Baldus.

L. PAVLVS libro tertio ad Vitellium.

TItius Mæuio fundum Tusculanum reliquit, eiusque fidei commisit vt eiusdem fundi partis dimidiæ vsumfructum Titiæ præstaret. Mæuius villam vetustate corruptam, necessariam cogendis & conseruandis fructibus ædificauit f. quæsitum est, an sumptus partem pro portione vsusfructus Titia adgnoscere debeat. Respondit Scæuola, si prius quàm vsusfructus præstaretur, necessariò ædificasset, non aliàs cogendum restituere g, quàm eius sumptus ratio haberetur. h

LI. MODESTINVS libro nono Differentiarum.

TItio cũ morietur, vsusfructus inutiliter legari intellegitur: in id tẽpus videlicet collatus, quo à persona discedere incipit. i

LII. IDEM libro nono Regularum.

VSufructu k relicto si tributa eius rei præstentur, ea vsufructuarium præstare debere dubiũ non est l: nisi specialiter nomine fidei commissi testatori placuisse probetur hæc quoque ab herede dari.

LIII. IAVOLENVS libro secundo Epistularum.

SI cui insulæ vsusfructus legatus est: quãdiu quælibet portio l eius insulæ remanet, totius soli vsumfructum retinet.

LIIII. IDEM libro tertio Epistularum.

SVb conditione vsusfructus fundi à te herede, Titio legatus est: tu fundũ mihi vendidisti & tradidisti detracto vsufructu m. quęro, si non extiterit conditio, aut extiterit, & interijt vsusfructus n, ad quẽ pertineat. Respondit: intellego te de vsufructu quærere qui legatus est. Itaque si cõditio eius legati extiterit, dubium non est quin ad legatarium is vsusfructus pertineat: & si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatẽ fundi reuertatur. o Quòd si conditio nõ extiterit, vsusfruct p ad heredẽ pertinebit: ita vt in eius persona omnia eadẽ seruentur, quæ ad amittẽdũ vsumfructum pertinẽt, & seruari solent. Ceterum in eiusmodi venditione spectandum p id erit, quod inter ementem vendentemq; conuenerit: vt si apparuerit q legati r causa eũ vsumfructum exceptum esse s etiam si conditio t non extiterit, restitui à venditore emptori debeat u.

LV. POMPONIVS libro vicensimosexto ad Q. Mucium.

ITio. ⟩ CASVS. Tibi legaui vsumfruct. fundi cum merieris: an valeat legatum, quęritur. Et respon. quòd non: quia in id tempus legatus est, à quo extinguitur. Viuia.

i *Incipit.* No. ergo quòd non potest quid incipere ab eo casu, in quo debet finiri. sic & infra de vsufru. leg. l. v. & C. de donat. ante nupt. l. quod spon. & ĵ. de iur. do. si res. in princip. & l. si pater mulieris. in fi. & infra de ma. test. libertas. in princip. & infra de cõdit. & de. heres. §. quãquis. & C. eod. l. ambiguitatem.

k *Vsufructu.* Non est. vt s̃. tit. j. si pendentes. §. penult. & §. fin. & l. vij. §. fin. & l. seq. Accur.

l *Icui.* ⟩ CASVS. Legatus est vsusfructus insulæ mihi: sed postea cecidit p parte, & pro parte non: an retineã vsumfruct. totius insulæ: quæritur. Et respond. quòd sic. Viuianus.

l *Quælibet portio.* per partem ergo retinetur vsusfructus totius. sic & C. de agri. & cen. l. cum scimus. §. fina. secus autem si prorsus fuit destructa, & ad aream redacta: vt & s̃. e. qui vsumfr. & ĵ. quib. modis vsusfruct. amit. repeti. §. ij. & instit. eo. §. fin. & infra de serui. rustic. prædio. l. seruitutes. §. si sublatum. & argu. infra de contrahen. empt. l. domum. §. j. & §. si verò quantacunque.

Vb conditione. ⟩ CASVS. Testator legauit Titio vsumfructũ si nauis venerit ex Asia vsque ad annum, medio tempore heret vendidit fundum deducto vsufruct. Et respon. quòd si conditio existat, dabitur legatario: & si postea amittatur, vadit ad proprietarium, vel emptorem. si autem deficit, pertinet ad heredẽ: nisi gratia legatarij excipiatur. tunc enim deficiente cõditione sequitur proprietarium statim, & non heredem. Viui.

m *Detracto vsufructu.* & hoc facit dubitationem.

n *Interierit vsusfructus.* morte fructuarij, vel capitis deminutione vel alio modo.

o *Reuertatur.* vt ĵ. de euict. l. fundum cuius. in princ.

p *Spectandum.* scilicet primo. Azo.

q *Si apparuerit.* vt quia tempore venditionis dixit, ego non deduco vsumfructum pro me, quia mihi nolo, sed pro legatario.

r *Legati.* vsusfructus.

s *Exceptum esse.* nec pro se herede. Accur.

t *Conditio.* nam si extitisset conditio vsusfructus legati, & periret postea vsusfructus vel morte vsufruc. vel alio modo, tunc vsusfructus iret ad proprietatem: vt s̃. proxi. sic & his consolidatur vsusfructus cum proprietate. Accur.

u *Emptori debeat.* si ideo, vt nõ ad emptorẽ, sed ad se spectaret: etiã si cõditio deficeret, ipse habebit. Quid ergo præsumemus in dubio? Resp. cp sui causa tantũ exceperit: vt arg. ĵ. de ita. lib.

913

sta.lib.qui pecuniã. & vt dixi.ſ.equi vſumfr.§.ſtipulat⁹.Acc.

Si infans.} CASVS.In ſeruo tuo minore.vij. an.vſumfruc. legaſti:an valeat legatum quæritur. Et reſpond. quòd ſic. Videbatur quòd non:cum vſusfructus eius nullus ſit:ſed tamen poterit eſſe: quia creſcet:& ſic valebit vſusfructus. Vi-

uianus.

a *Si infantis.* id eſt minoris.vij. annis: vt C. de iure deli. ſi infanti.

b *Tantummodo.* verba ſunt iuriſconſulti, non teſtatoris. alias enim finiretur poſt infantiã ſtatim: vt infra. de alie. lega.l.Mela.& ſic prorſus inutilis: quod eſſe nõ debet: vt ſupra eo. ſtatuæ. j. reſpon. licet §.eiuſdem legis ſit cõtra. Sed ſolu. vt ibi. & hoc manifeſte litera ſequens probat. Accurſius.

c *Interim ſit.* vt infra. de ope. ſer.l.fin. §.j. & ſupra eo. arboribus. §. de illo.

An vſusfructus.} CASVS.Si municipio vſusfruct⁹ legetur: an actio municipibus detur? Et reſpõ.quòd ſic. & videbatur quòd nõ, cum extingui non poterat morte vel ca. de. Item talis vſusfructus durat vſque ad c. ann. non vltra:vt hic, & j. de vſufru. {PER FIDEICOMMISSVM.} Teſtator legauit vſum fruc. libertis quatuor, vt inde alerentur:alter eorum poſtea decedit. eius pars non adcreſcit libertis,ſed ad heredes cedit. Viuianus.

(Vſusfructus non legatis. Paulus. 7.reg.)

d *Neque facile.* poteſt tamen quandoque ſic perire: vt infra quibus modis vſusfruc. amit. ſi vſusfructus, & ideo dicit, facile. Accurſius.

e *Abſcedente.*i.remoto à proprietate.

f *Longæui hominis.* vt C.de ſacroſan. eccle.l. fin.§.j.& in auth.vt Eccleſia Romana.§.j.col. ij.an idẽ ius in Eccleſia ſi ei relinquatur vſusfructus? Reſpond.ſic:quia paria ſunt:vt C.de ſac.ſanc.eccleſ.l.ſi.in princ.Sic ergo cẽtum annis durat vſusfruc.vt hic. & infra de vſufruc.leg.l.ſi vſusfructus municipibus.Sed cõtra infra ad leg.Fal.l.hereditatum. §.fin. vbi dicit xxx. annis durare.Solu.ab initio ſtatuuntur xxx.anni. ſed ſi vſque tunc capitis deminutionẽ paſſa non ſit,tunc in centum annos extenditur. Accur.

g *Dominus fructuario.Prædium.* id eſt proprietatem.Accur.

h *Legauit.*in teſtamẽto ĩ quo exheredauit filiũ:vt patet j.

i *Apparuit.*quia tunc perinde eſt ac ſi non eſſet aliquid legatum:vt ſ.de inoffi.teſta.l.eum. §.fin. & arg.ſ.ſi ex noxa. cau. l.ij.in fi.Sed contra infra quib.mo.vſusfruc.amit. ſi tibi. vbi dicit,quòd ſi emit fructuarius conditione pendente legatæ proprietatis alij, quòd ea exiſtente totum perdat. Solu. hic tantum de facto fuit facta conſolidatio , cum teſtamentum non valeat fictione iuris : vnde vſusfr. extingui non poteſt. ibi de iure & de facto : quia tenuit emptio. Item ibi ex ſua propria voluntate habuit emendo: hic non ſic. Item contra infra de excep.rei iudi.euidenter. Sed hoc non nocet filio: quia & prius erat ille fructuarius.

k *Recurrit.*& ſic non eſt locus iuri adcreſcendi inter eos : vt hic.& j.de ali.& ci.leg.l.iij.§.debebit. & argu.j.quemad.ſer. amit.l.aquam.§.fin.Sed contra j. titu.j.l.j.& l. interdum. Sol. hic teſtator cauit vt non haberet locum:ibi non. Vel hic ſeparatim ibi coniunctim legauit,ſecundum P.argu.infra titu. j.l.j.§.j.Vel hic non fuit vſusfructus,ſed præſtatio ex eo fundo:vt not.ſ.eo.l.ſi quis ita.& probatur hoc j.de vſu & habit. l.ſi habitatio.§.ſed ſi ſic.Vel dic verius,q̃ hic verus erat vſusfructus:nec tamen ius adcreſcendi eſt inter eos:quia ob alimenta fuit tantum relictus. Si ergo conliberti alimenta habeãt, nihil eſt vnde querantur,licet adcreſcat ꝓprietati : quia illa verba,ob alimenta , taxationis loco ponuntur: vt infra de tri. vino & oleo le. l. cum certus. alias autem eſt ius adcreſcẽdi:vt in legibus contrarijs. Item obijcitur, quòd ſi quid eſt ſuperfluum , ad libertos pertinet: vt infra de alimen. lega. l. iiij. Sed dic quòd prædia fuerunt ibi relicta in pleno dominio . Accurſius.

Defuncta.} CASVS. Teſtator legauit Titio vſumfructũ vineæ, & ciuitati Bononien.nudã proprietatem.Titia locauit vineam pro certa mercede ſoluenda ſingulis annis nomine Titiæ. poſtea deceſsit in mẽſe Decẽbri, & ſic ante terminũ ſoluendi , ſed poſt collectas vuas. quæritur cui penſio pręſtãda erit? Reſpon. ꝙ heredi fructuariæ ſua die erit ſoluenda. {SEMPRONIO.} Si legaſti ſeptimam partem ex reditu fructuũ holeris & porri ex talĩ fundo . quæritur an ſit vſusfructus? Et reſpõ. quòd non, ſed legatũ: & ego legatum habebo ſi vſusfructus non eſt relict⁹ in annis ſingulis. & dic quotãnis, id eſt ſingulis annis:vt legitur infra de an. le. l.legatis.§.vini. Viuianus.

l *Defuncta fructuaria.* hæc fructuaria locauerat per colonos,& pactum fecit quòd kalendis Martij reportarentur fructus vel penſio à colonis. hæc mortua eſt poſt collectos fructus: ſed ante diẽ quo ſolui ſibi debuit. Accur.

m *Percepturum.*& ſic pro vltimo anno habet omnes fructus: licet nondum tranſierit totus:vt j. de an.leg.l.a nobis. ſecus in fructibus dotis:vt j.ſol. mat.diuortio. ſed hoc ideo , quia iam collecti erant.Item not.hic pro fructibus præteritis heredes agere:vt ſ.e.l.quæſitum.& l.qui vſumfr.§.fi.& l.ſi operas.& j.ſi vſusfru.peta.l.vlti.§.fin.Item contra j.de iur. fiſ. l. fi.Sed ibi alius eſt caſus.loquitur enim ibi in emptore ad quẽ fundus peruenit. Item no.argu. quòd penſiones in fine anni ſunt ſoluendæ:ar.contra j.communia præ. l.venditor.in fin. hic autem ex conuentione fuit. Item not.arg.ad fructus feudorum ſi moritur vaſallus. & non tranſmittit ad heredem, quia mulier eſt: quòd diſtingui debeat, an ſint percepti , vel non Sed de conſuetudine eſt vt reddat in kalendis Martij:vt in conſuetudine feudorum in tit.hic finitur lex:deinde conſue.re.inci.c.ſi vaſallus.

Heredes pro fructibus præteritis agere poſſunt.

Penſiones in fine anni ſunt ſoluendæ.

n *Non vſumfructum.*facit j.de ann.leg.Gaius Seius prædia.& l.annua.& de vſufru.lega.l.l.cũ ita.& l.fundi Trebatian.& l. patrimonij.Sed contra.j.eo.ſi quis ita.Sol.plene vt ibi.

o *Quotannis.* id eſt ſingulis annis. Azo.

p *Relictũ.* No.donec viuit,ſingulis annis videri in dubio relictũ,nõ pro vno anno tantũ:vt j.de ali.leg.l.Mela. in princ.

Si infantis[a] *vſus tantummodo*[b] *legatus ſit, etiam ſi nullus interim ſit*[c]*, cum tamen infantis ætatem exceſſerit, eſſe incipit.*

Vſusfructus relictus ciuitati durat centum annis. Baldus.

LVI. GAIVS libro ſeptimodecimo ad Edictum Prouinciale.

ANvſusfructus nomine actio municipibus dari debeat, quæſitũ eſt. periculũ enim eſſe videbatur ne perpetuus fieret:quia neq; mor te,nec facilè[d] capitis deminutione periturus eſt. qua ratiõe proprietas inutilis eſſet futura ſemper abſcedẽte[e] vſufructu . ſed tamen placuit dandã eſſe actionẽ. Vnde ſequens dubitatio eſt , quouſque tuendi eſſent in eo vſufructu municipes. Et placuit centũ annos tuẽdos eſſe municipes:quia is finis vitæ longæui[f]† hominis eſt.

Querela inofficioſi teſtamenti : ſicut reſcindit legatum, ita reſtituit integrũ ius primæuum quod erat à legato cõfuſum. Bald.

LVII. PAPINIANVS libro ſeptimo Reſponſorum.

DOmin⁹ fructuario prędiũ quod ei per vſumfructum ſeruiebat, legauit[h]: idque prædium aliquandiu poſſeſſum legatarius reſtituere filio qui cauſam inofficioſi teſtamenti rectè pertulerat , coactus eſt. manſiſſe fructus ius integrũ ex poſtfacto apparuit[i]. Per fideicõmiſſum fructu prædiorum ob alimenta libertis relicto, partium emolumentum ex perſona vita decedẽtium ad dominum proprietatis recurrit[k].

Fructus percepti pertinent ad fructuarium, non inſpecta quota parte anni vixerit fructuarius. Bartolus.

LVIII. SCAEVOLA libro tertio Reſponſorum.

DEfuncta fructuaria[l] mẽſe Decembri, iam omnibus fructibus qui in his agris naſcuntur, mẽſe Octobri per colonos ſublatis, quæſitum eſt vtrũ pẽſio heredi fructuariæ ſolui deberet, quamuis fructuarię ante calendas Martias quibus pẽſiones inferri debeant deceſſerit, an diuidi debeat inter heredem fructuariæ & rempublicam cui proprietas legata eſt. Reſpondi, rempublicam quidem cum colono nullam actionẽ habere: fructuariæ verò heredem ſua die (ſecundum ea quæ proponerentur) integram penſionem percepturum[m]. *Sempronio do lego ex redactu fructuum holeris & porrinæ, quæ habeo in agro Farrariorum partem ſextam.* Quæritur, an his verbis vſusfructus legat⁹ videatur. Reſpondi, nõ vſumfructũ[n], ſed ex eo quod redactum eſſet, partem legatã.

Item quæſitum eſt, ſi vſusfructus non eſſet, an quotannis[o] partem ſextam redactam legauerit,. Reſpondi, quotannis videri relictum[p], niſi cõtrarium ſpecialiter ab herede adprobetur.

LIX. PAVLVS libro tertio Sententiarum.

& arg. ĩ. de vsu & ha. si habitatio. §. vtrum autem. Accur.

ARbores.} CASVS. Si habeo vsumfructum in fundo, & arbores cadant tempestate, non culpa mea, an tenear alias submittere, quæritur. Et respond. quòd non. Item si habeo vsumfructum in fundo: & emolumentum ad me pertinet. Item si testator locauit fundum: posteaque mihi fundi illius vsum legauit: an videatur mihi pensio acquisita? Et respon. quòd sic. Item quæritur an ego vsufr. possim expellere colonum? Et respõ. quòd sic, ad exemplũ illius qui emit rem locatam: vt sicut emptor cui traditur possessio, potest expellere colonum de fundo: ita fructuarius cui pensiones soluuntur. {CAESAE.} Testator legauit mihi vsumfructum fundi: ex quo in harundine vel alio tra huntur fructus: & etiã illi census soluebantur de tali fructu. Dicit ad fructuariũ pertinere. nã & onus pertinet. Viuianus.

ARbores vi tempestatis non culpa fructuarij euersas, ab eo substitui non placet[a]. Quidquid in fundo nascitur, vel quidquid inde percipitur: ad fructuarium pertinet: pensiones quoque iam antea locatorum agrorum, si ipsæ quoque specialiter comprehensæ[b] sint. Sed ad exemplum venditionis[c] nisi fuerint specialiter exceptæ[d], potest vsufructuarius cõductorem[e] repellere. Cæsæ harundinis vel pali compendium, si in eo quoque fundi vectigal esse consueuit[f], ad fructuariũ pertinet.

LX. IDEM libro quinto Sententiarum.

CVIuscunque fundig vsu fructuarius prohibitus[h] aut deiectus[i], de restitutione omnium rerum[k] simul occupatarum agit[l]. Sed & si medio[m] tempore alio casu interciderit[n] vsusfructus, æquè de perceptis[o] anteaP fructibus vtilis actio[q] tribuitur.

Etiam contra ciuiliter possidentem rei vindicatio potest intentari. Bartolus.

LXI. NERATIVS libro secundo Responsorum.

VSufructuarius nouum riuum[y] * parietibus nõ potest imponere. Aedificium inchoatum fructuariũ consummare non posse[z] placet, etiam si eo loco aliter vti non possit[a]. Sed nec eius quidem vsumfructum[b] esse:

Onus reale euitatur ab eo qui vult rem dimittere: secus in onere personali. h. d. cum l. sequen. Bartolus.

Si fundus cuius vsusfructus petitur, non à domino possideatur, actio redditur[r]. Et ideo si de fundi proprietate inter duos quæstio sit, fructuarius nihilo minus in possessione esse debet[s]: satisque ei à possessore[t] cauendum est, quòd non sit prohibiturus frui eum cui vsusfructus relictus est, quamdiu de iure suo[u] probet. Sed si ipsi vsufructuario quæstio moueatur, interim vsusfructus eius offertur * [x]. sed caueri de restituendo eo quod ex his fructibus percepturus est, vel si satis non detur, ipse frui permittitur.

Coniunge l. si via. de aqua quo. & æsti.

a *Non placet.* quia euersæ non pertinent ad fructuarium, nisi vt dicitur supra e. l. arboribus. in princi. sed secus in demortuis: vt supra eod. agri. Item facit s. eo. item si fundi. in fi.

b *Comprehensæ sunt.* subaudi ad fructuariũ pertinebunt.

c *Venditionis.* in qua cõstat quod potest emptor colonum repellere: vt not. infra de act. empt. l. Iulianus. §. si fructibus. & C. loca. l. emptorem. & facit infra de contrahen. empt. si cum venderes.

d *Exceptæ.* per hoc quòd dicit, & patet quòd loquitur eodem casu. siue ergo sunt comprehensæ, siue nil dictum. potest deijci colonus. secus si excepit: quia tunc non potest deijci. Accur.

e *Conductorem.* facit supra eo. si pendentes. §. fin. contra. Solu. vt ibi. Accur.

f *Consueuit.* duobus modis intellige. vel quod fundꝰ debeat alij fundo vectigal de talibus: vel quòd alius ei. nam in vtroque casu pertinet ad fructuarium: primo vt inde soluat: secundo vt sibi accipiat: vt argu. infra de an. leg. l. Gaius Seius.

CVIuscunque..} CASVS. Habebam vsumfructum in fundo. aliquis me deiecit. pone quòd ego qui fui deiectus, non potui habere vsumfructum. vnde interim perit vsusfructus. an mihi de perceptis fructibꝰ medio tempore antequam finiretur vsusfruct. actio competat? Et respon. quòd sic. {SIFVNDVS.} Testator legauit mihi vsumfructũ fundi. heres cui nuda proprietas remãsit, tradit mihi. postea cecidi à possess. & Titius quidam possidet. Dicit quòd intendam confessoriam contra eum. Secundo dicit: pone quòd etiam heres agat rei vin. contra Titium tenentem: & tunc aut vterque confitetur me fructuarium, & heres, & ille possessor: & similiter debet mihi restitui, & cauebit possessor de non petendo à me. Aut ambo diffitentur: & tunc differtur restitutio mihi facienda donec probem de iure meo: sed possessor cauet mihi de restituendis fructibus medij temporis si obtineo. Viuianus.

g *Cuiuscunque fundi.* vrbani vel rustici.

h *Prohibitus.* id est non admissus cum intrare vellet. vt differat à sequenti.

i *Aut deiectus.* cum esset in possessione.

k *Omnium rerum.* etiam mobilium, occasione immobilium: vt infra de vi & vi arm. l. j. §. si fundus. & §. rectissime. Accursius.

l *Agit.* vtili interdicto vnde vi.

m *Si medio.* antequam recuperarentur interdicto vnde vi.

n *Interciderit.* si enim interciderit non vtendo, agam contra expulsorem: vt si dominus est, mihi iterum constituat: si non, condemnetur ad interesse. sed si ca. de. vel simili modo, agã pro fructibus tantum. non pro vsufructu: vt infra de vi & vi arm. l. si plures. & l. si fuudo & hic. Azo.

o *De perceptis.* & etiam percipiendis: vt C. vnde vi. de possessione.

P *Antea.* quàm perierat.

q *Actio.* in factum, loco vnde vi.

r *Redditur.* pro vsufruct. & dic ad intelligẽtiam huius §. quòd vsusfructus constitutus & traditus petitoꝛ possessoꝛi cõfessoria ab omni possidente, siue sit dominus, vel non: vt ĩ. si vsusfruct. pet. l. vtfrui. §. vtrum. Si ergo non dominus possideat, & dominus vrꝰ rei vindicatio proponat: fructuariꝰ quoque contra eundẽ possessorem intendat cõfessoriam: aut possessor, & is qui agit rei vindicatione, confitetur vsumfructum deberi, & tunc fine contradictione restituitur vsusfructus, & icauetur à fructuario: vt hic, & argu. ĩ. si serui. vindic. l. harum. aut diffitetur vterque, id est qui agit rei vindicatione, & possessor: & tunc differetur restitutio vsusfructus, cauetur tamẽ fructuario de restitutione fructuum forte ex generali clausula: vt supra de iudic. in omnibus. Azo.

s *In possessione esse debet.* scilicet naturali: vt infra de adquirenda possess. l. naturaliter.

t *Possessore.* scilicet ciuiliter: qui etiam rei vindi. conuenitur: vt hic habes. Vel dic eum possidere: sed fructuarius debet esse: quia debet ei restitui.

u *De iure suo.* s. conuenti, & eius qui intentat rei vin. nã postquam probabit agens rei vindi. se esse dominum, non est opus tenere stipulationem in persona possidentis, cum ipse velut extraneus censeatur: non autem dicit de iure suo. s. fructuarij: quia de vsufructu non erat in hoc casu quæstio: sed statim ponitur.

x *Differtur.* donec probet se vsumfructum habere. non ergo erat in possessione. tunc enim remaneret in possessione, & frueretur: vt infra de aqua quoti. & æsti. l. pen.

VSufructuarius.} CASVS. Legauit mihi testator vsumfructum in domo. dicit quòd non possum mutare stillicidium. Secundo legauit mihi ædificij vsumfructum inchoati, non perfecti. Dicit quòd non possum perficere, quia sic mutarentur res, si perficeretur imperfectum.

y *Nouum riuũ.* stillicidij scilicet. vel dic proprie pro eo quod deriuat aquam per fundum alterius. Accur.

z *Non posse.* non ergo inspicitur quod dominus erat facturus. Et sic est arg. cõtra infra de pigno. act. l. si seruos. & l. vel vniuersorum.

a *Non posit.* imò videntur omnia accedere vsuifructui, sine quibus esse non potest: vt arg. contra s. de iurisd. om. iud. l. ij. & infra si vsusfruct. pen. l. j. §. j. quæ est cõtra. Solu. hoc ideo, quia hic mutatur forma rei: vnde non potest: licet aliter vti non possit: vt s. eo. l. si cuius. §. item eum. sed ibi nõ mutatur. Item contra ĩ. eod. l. si areæ. Sol. vt ibi.

b *Vsumfructum.* quo ad commodũ, cum aliter vti non possit: nihilominus tamen habet ipsum ius: vt s. eo. l. arboribus. §. de illo. & l. statuę. §. licet. & l. si infantis. Io. quia quãdoq; inde traheret cõmodum fortè ad custodiendũ oues ibi intus: sed certe nec ipso iure habet vsumfr. hic enim loquitur cũ inchoatum ædificiũ à fructuario consummatũ est: alioquin inutilis esset repetitio, cum statim dixerit in imperfecto commodũ vtendi nõ habere fructuariũ: ius ipsum tamen habet: sed hic est

est forma mutata, & extinctæ vsusfructæ: nisi testator cõsummaret: & in cõsummato vsumfructũ cõcesit, secundũ Azo.

a *Liceat.* vt habeat vsumfructũ, & liceat ei consummare æ-

Vsufructuarium. difficium. & facit ad §. 3. eo. l. vsusfructus. Accur.

V} CASVS. Si habeo vsumfruc. in fundo, possum venari in illo fundo. {SI IN VIVARIIS.} Aliquis legauit mihi vsumfructum viuarij. quæritur vtrum animalia quæ sunt in eo, possim venari & comedere? Et videtur quòd non: sed potero cum illis ludere, sed quicquid dictũ sit, soluit tamen quòd ego vsufruct. possim capere de illis bestijs, & vtendum tamen eundem numerum restituã in eo viuario domino proprietatis qui fuit eo tempore quo cœpi vti.

b *Dicitur.* si fructus talium possessionum in venatione consistat: vt infra de vsur. l. venationem.

c *Ciuili.* vsusfructus. §. ratione quem habet.

d *Gentium.* quo cauetur vt qui ceperit, fiat domin^i occupatione: vt iusti. de re. di. §. fere. Accur.

e *Si in viuarijs.* locus muro, vel aqua, vel sepe circundatus, vbi feræ sunt inclusæ: vt in lacu Perusino: vt hic colligitur.

f *Intio.* quia prius ibi non fuerant.

g *Discretionem.* Nec enim possunt dinosci illa quæ nouiter inciderunt, à veteribus.

h *Difficilem.* sic ergo ratione difficilis discretionis aliquid fit, quod alias non fieret: vt infra de condict. indebi. l. si pœnæ. §. j. & si cer. pe. nam & si fur. §. fi. & 3. eo. item si fundi. §. sed si insula. Accursius.

i *Numerum.* Debent ergo ea numerari. Accursius.

k *Vod nostrum. Ad alios.* vt hoc casu, & in creditore: vt infra de acqui. rer. do. non nouum. & argu. infra de adquirẽ. possi. l. interdum. sed regulariter contra: vt j. de acquiren. re. do. l. traditio. & supra de iurisdi. om. iudi. eum qui. §. fin. & C. de hære. l. omnes vetitæ. & C. de iur. do. l. fina. j. reson. & infra ad Mace. filium. & supra de offi. proconsi. obseruare. §. finali.

l *Vsumfructum.* non formalem, sed causalem.

Vmfructuarius. C} CASVS cum l. sequen. Vsusfru. est mihi relictus in domo quæ diruitur, sed nõ culpa mea. an sim soluendus si volo relinquere vsumfructum? Et respon. q^p sic. Sed si culpa mea diruatur: cum illam reficere debeo, non possum relinquere vsumfru. {NON MAGIS.} Vsumfru. fundi mihi reliquisti vel domus. an heres cuius est proprietas, cogatur reficere quando testator relinquit corruptam vetustate? Et respon. quòd non: sicut non tenetur heres reficere, non magis quàm si alteri extraneo foret proprietas relicta. Viuianus.

nisi in constituendo vel legando vsufructu hoc specialiter adiectum sit, vt vtrumque ei liceat a.

LXII. TRYPHONINVS libro septimo Disputationum.

VSufructuarium venari in saltibus vel montibus possessionis, probè dicitur: b nec aprum aut ceruum quem ceperit proprium domini capit: sed fructus aut iu re ciuili c aut gentium d suos facit. Si viuarijs e inclusæ feræ in ea possessione custodiebãtur quãdo vsusfructus cœpit, num exercere eas fructuarius possit, occidere nõ possit: alias si quas initio f incluserit operis suis, vel pòst sibimet ipsæ inciderint, delapsæue fuerint, hæ fructuarij iuris sint? Commodissimè tamen, ne per singula animalia facultatis fructuarij propter discretionẽ g difficilẽ h ius incertum sit, sufficit eundẽ numerum i per singula quoq; genera ferarum finito vsufructu domino proprietatis adsignare, qui fuit cœpti vsusfructus tempore.

LXIII. PAVLVS libro singulari de iure singulari.

QVod nostrũ non est, † trãsferemus ad alios: k veluti is qui fundum habet, quanquam vsumfructũ non habeat, tamẽ vsumfructum l cedere potest.

Si vsufructuarius vult cedere vsufructui, non tenetur ad onera propter vsumfructum incumbentia. Baldus.

LXIIII. VLPIANVS libro quinquagensimoprimo ad Edictum.

CVm fructuarius paratus est vsumfructum derelinquere, non est cogendus domum reficere in quibus casibus & vsufructuario hoc onus incumbit. Sed & post acceptum contra eum iudicium parato fructuario derelinquere vsumfructum, dicendum est absolui m eũ debere à iudice.

LXV. POMPONIVS libro quinto ex Plautio.

SEd cũ fructuari n debeat quod suo suorumq; n facto deterius factũ sit reficere, non est absoluendus licet vsumfructũ derelinquere paratus sit. debet enim omne quod diligẽs paterfamilias ĩ sua domo facit & ipse facere. Nõ magis heres reficere debet quod vetustate iã deterius factum reliquisset testator, quam si proprietatem alicui testator o legasset:

LXVI. PAVLVS libro quadragensimoseptimo ad Edictum.

CVm vsufructuario non solùm legis Aquiliæ actio competere potest, sed & serui corrupti & iniuriarum, si seruum torquendo deteriorem fecerit p.

LXVII. IVLIANVS libro primo ex Minicio.

CVi vsusfruct^s legat^s est, etiã inuito herede eum extraneo vendere potest. q

LXVIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

VEtus fuit † quæstio, an partus ad fructuarium pertineret. Sed Bruti sententia obtinuit, fructuarium in eo r locum non habere. neq; enim in fructu hominis homo esse potest. s hac ratione nec vsumfructum in eo fructuarius habebit. Quid tamẽ si fuerit etiã partus vsusfructus relictus, an habeat in eo vsumfructũ? Et cum posit partus legari, poterit et vsusfructus eius. Fœtus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere. Planè si gregis vel armenti sit vsusfructus legatus, debebit ex adgnatis gregẽ supplere, id est in locum capitum defunctorum.

LXIX. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

VEl inutilium u alia summittere: vt pòst substituta x fiant y propria fructuarij: ne lucro ea res cedat domino. Et sicut substituta statim domini fiunt, ita priora quoque ex natura fructus

m *Absolui.* vt enim serui pro noxa dimittuntur, ita & ædificia dimitti possunt: vt hic, & infra de dã. infect. l. prætor. §. hoc edicto. & supra de rei vindicat. l. penul. & infra de ædil. edic. l. quod si nolit. in princ. & j. de aqua plu. ar. l. is cũ quo. in fi. l. & infra ne quid in lo. pub. l. secunda. §. hoc interdicto non is tenetur. in fi. §. & supra eo. l. si absente. ij. respon.

n *Sed cum fructuarius. Suorúmque.* vt emptorum: vt infra de ædil. edict. l. ædiles. in principio.

o *Testator.* nisi hoc præcipiat: vt supra e. l. si extraneo. §. fi. secus in locatore qui debet reficere: vt infra. loca. l. ex conducto. in principio.

p *Vm vsufructuario. Fecit.* hoc habes & supra eod. locum. §. fina. & infra ad legem Aquil. item Mela. §. fina. & l. sequen. & infra de iniu. sed si vnus. §. si seruus. & l. item apud §. item liberum. & §. fi vsumfructum. & infra de seruo cor. si quis seruum communem. §. si in seruo. Accursius.

† *In hunc lõcũ Cic. lib. 1. de finib. bono. & malo.*

q *Vi vsusfructus. Vẽdere potest.* vt institu. de vsu & ha. l. secus in emphyteuta: vt C. de iure emphyteu. l. fi. §. j. Accur.

Vetus. V} CASVS. Plana est. Dicit enim quòd partus ancillæ non sunt fructuarij: nec habet in eo vsumfructum, nisi testator leget vsumfructum. Quod subijcit, planũ est. {FOETVS.} Sic cõtinua: licet partus ancillæ fructuarij non fiant, nec etiam vsumfructum in eo habeat, nisi specialiter ei relictus sit fœtus: tamen partus pecorum fiunt ipsius fructuarij. Viuia.

r *In eo.* scilicet partu. Accur.

s *Esse potest.* vt & infra de vsur. l. in pecudum. & institut. de rerum diuisione. §. in pecudum.

t *Vsusfructus.* Sic ergo expressa prosunt. Sed arg. cõtra infra de condi. & demon. l. nonnunquam. Accur.

u *Vel inutilium.* vt & supra eo. agri. Accur.

x *Substituta.* scilicet capita à fructuario.

y *Fiant.* scilicet illa in quorum locum alia substituta sunt.

a *Quid ergo. Non faciat.* supple, id est nec suppleat, &c. Accursius.

b *Suppleat.* antequam conueniatur. Accur.

c *Teneri.* vel cautione quia boni viri arbitratu se vsurũ promittat, vel actione in factum, si cautio non est interposita: vt infra de præscri. verb. l. partis.

d *Pendere.* sic supra eo. l. si fur. in fi. Accursius.

e *Nihil fuit.* quia nondum erant aliqua demortua. Azo.

f *Nunc &.* quia perierunt post aliqua. Azo.

g *Edẽtur.* post casum. Azo.

h *Edita sunt.* ante casum demortuorũ. Accursius.

†*Qui summittẽdi fœtus, Columel. li. 8. de re rustic.*

i *Nocere.* vt vel ex primis vel posterioribus fiat summisio. secundum R.

k *Summittere autem facti.* vt & fugere: vt infra de ædil. edic. bouẽ. §. j. Accur.

l *Quandam facere.* vtilium ab inutilibus.

m *Quòd.* id est quia. nã sibi inutilia & infirma assignat: sed vtilia proprietario assignat & eius facit: ex quo patet quòd diuisio est. Azo.

S I *in area.* } CASVS. Vsumfruct. habebam in area alicuius: alius eam ędificauit. & sic vsusfruct⁹ videtur extinctus mutatione rei. ante decennium restituitur vsusfructus mihi. Cetera plana sũt vsque ad finem rubricæ. Viuia.

n *Perit.* id est perire solet.

o *Responderunt.* quia licet iure ciuili sit amissus, vt infra qui. mo. vsusfr. amitti. l. repeti. §. fina. de iure tamẽ prætorio restituitur ipso iure: vt infra de seruit. ru. prædi. l. & Atilicinus. & ideo non videtur amissus: vt supra de in integ. resti. nemo. & hoc superficie sublata intra tempus quo solet perire vsusfruc. alioquin si vltra tempus, agitur vt remoueatur: vt infra quemadmo. ser. amit. si locus. & infra si ser. vin. l. si eo loco. in principio. Accursius.

p S I *dominus. Pertinere.* hoc si relictus est ita, cùm defecerit ad illum pertinere: vt & infra quando di. le. ce. l. si dies. Alioquin si sciens alterius esse vsumfructum purè legauerit, adita hereditate cedit dies vsusfructus. & æstimatio eius legatario præstatur: sicut in re aliena legata: vt institu. de lega. §. quod autem diximus.

q S I *area. Ædificare.* vt §. eo. l. vsufructuarius. §. ædificium. cõtra. Solu. hæc determinat illam. Accur.

r S I *Sticho. Pertineat.* sicut & in legato proprietatis: vt infra de lega. ij. si duobus. in fine. Accur.

DE VSVFRVCTV ADCRESCENDO.

desinũt eius esse. Nam alioquin quod nascitur, fructuarij est. & cum substituit, desinit eius esse.

LXX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

QVid ergo si non faciat[a] nec suppleat[b]? Teneric eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo iuris ciuilis. Interim tamen quamdiu summittantur† & suppleantur capita quæ demortua sunt, cuius sit fœtus, quæritur. Et Iulianus libro tricensimoquinto Digestorum scribit pẽdẽred eorũ dominium: vt si summittãtur, sint proprietarij: si nõ summittãtur, fructuarij. quæ sententia vera est. Secundũ quæ, si decesserit fœtus, periculũ erit fructuarij non proprietarij, et necesse habebit alios fœt⁹ summittere. Vnde Gaius Cassius libro octauo scribit, carnem fœtus demortui ad fructuariũ pertinere. Sed quod dicitur, debere eum summittere, totiens verum est, quotiẽs gregis vel armẽti vel equitij, id est vniuersitatis vsusfructus legatus est. ceterùm si singulorum capitum, nihil supplebit. Item si fortè eo tempore quo fœtus editi sunt, nihil fuit[e] quod summitti deberet, nunc & f post editionem: vtrũ ex his quę edẽtur§, summittere debebit, an ex his quæ edita sunt[h], videndũ est. Puto autem verius, ea quę pleno gregi edita sunt, ad fructuariũ pertinere: sed posteriorẽ gregis casum nocere[i] debere fructuario. Summittere autem facti[k] est. et Iulianus proprie dicit, dispertire, et diuidere, & diuisionem quandam facere[l]: quòd[m] dominium erit summissorum proprietarij.

LXXI. MARCELLVS libro septimodecimo Digestorum.

VOtiens.} CASVS. Testator legauit vsumfru. fuo A di mihi & Titio. Titius non vult suam partem: vel postquam habuerit amisit. quæritur an accrescat mihi. Et dicit quòd si simus coniuncti, si. sic separati, non. sumus autem coniuncti si dixit testator, Titio & Mæuio. separati si dixit, illi dimidiam, & illi dimidiam. {DENIQVE.} Testator legauit vsumfruct. fundi seruo cõmuni meo & Titij. & dicit hic coniunctim. quæritur si vnus dominorum repudiauerit, vtrum alteri accrescat? Et respondeo quòd accrescit alteri. {IDEM ALIVS.} Stator legauit vsumfructum seruo communi Mæuij & Seij, item & Titio in alia dimidia: si Titius perdat, mihi nõ Titio accrescit: & idem est etiam si mihi & Titio cõiunctim, & Seio separatim. nam & hic Titio amittẽte accrescit mihi, non Seio. {INTERDVM.} Testator legauit mihi vsumfructum fundi. Itẽ Titio vsumfruct. eiusdem fundi: & ita separatim quo ad verba: licet quo ad rem coniũcti sumus. quæritur an vno amittente alteri accrescit? Et dicit ꝙ sic. Secundo dicit, in proprietate fundi legata duobus, prædicto modo est. nam vno repudiante, accrescit alteri. Tertio dicit, quòd plenius accrescit vsusfr. quàm proprietas, quia vsusfructus, siue vnus fructuarius repudiet antequã habeat, siue postquam habeat amittat cap. deminu. vel alio modo, accrescit: sed proprietas ita demum, si à domino sit tradita res. Viuianus.

s *Relictus.* imò in casu videtur etiam si cõiunctus est, quòd non accrescat: vt infra de conditionibus & demõstrationibus, l. mulieri. quæ est contra, vbi duob⁹ mari & fœminæ fuit relictus: & coniunctim sub conditione si alter eorum, scilicet mulier non nuberet. nam ea nubente & altero repudiãte nõ accrescit mulieri. Solu. licet defecerit ibi cõditio in persona vtriusque, quia nupsit: tamen quo ad mulierem conditio remittitur, vnde collegatarius nihil habet: & etiam si repudiet, nihil repudiare videtur: quia nihil habet. mulieri autẽ nihil accrescit: quia conditio viduitatis quę sibi remittitur, non plus dat ei, quàm si collegatarius partem suam non perderet. hic autem simpliciter & purè duobus fuit relictus: & alter repudiauit, vel alter amisit: vnde alteri est ius accrescendi. Et dic de coniuncto re & verbis, vel altero eorum modorum tantum. Accur.

t *Partis rei.* pro diuiso assignatæ, vel etiã pro indiuiso: vt pro æquis portionibus. vel huic in dimidiã, illi in alterã dimidiã lego

SI in area cuius vsusfruct⁹ alienus esset, quis ædificasset intra tẽpus quo vsusfructus perit: [n] superficie sublata restitui vsumfructum veteres responderunt[o].

LXXII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

SI domin⁹ nudæ proprietatis vsumfructũ legauerit, verũ est quod Męcianus scripsit libro tertio quęstionũ de fideicõmissis, valere legatum: & si fortè in vita testatoris vel ante aditam hereditatẽ proprietati accesserit, ad legatariũ pertinere P. Plus admittit Mæcianus, etiam si post aditam hereditatem accessisset vsusfructus, vtiliter diem cedere, & ad legatarium pertinere.

LXXIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SI areæ vsusfructus legatus sit mihi, posse me casam ibi ædificare[q], custodiæ causa earum rerum quæ in area sint.

LXXIIII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

SI Sticho seruo tuo & Pãphilo meo legatus fuerit vsusfructus, tale est legatum quale si milii & tibi legatus esset: & ideo dubium non est quin æqualiter ad nos pertineat[r].

DE VSVFRVCTV adcrescendo.

TITVLVS II.

Inter coniunctos est locus iuri accrescendi, non inter totaliter disiunctos. h. d. quod not. Bartolus.

I. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

VOtiẽs vsusfruct⁹ legatus est, ita inter fructuarios est ius adcrescendi, si cõiunctim sit vsusfructus relictus. [s] Ceterũ si separatim vnicuique partis [t] rei vsusfructus sit relictus, sine dubio ius adcrescendi cessat.

921

lego vsumfructum, dummodo non sint verbis coniuncti. Nam nec in proprietate essent coniuncti illi quibus partes diuitæ vel indiuise assignantur: vt infra de leg.ij.& Proculo. ibi, partes videri legatas.& infra de leg.ij. Mæuio. j. respon. & infra de here.institu.l.si ita quis heredes. Et attende quod dixi, quòd non sint etiam verbis coniuncti. nam vt in proprietate accrescit verbis tantũ coniuncto: vt infra de leg.iij. re coniuncti. ita & in vsufruct. multo magis: vt in hac l. §. interdum. Quidam tamen cõtra. Arg. pro cis hic,ceterum,&c.& l. inde Neratius. j. respon. & l. penulti. vbi videtur tunc tantum concedere quando insolidum fuit acquisitus: sed per partes cõcursu scinditur. Vel distingue, an incerta parte pro diuiso assignata cuique constituatur vsufruct. an ꝑ indiuiso: vt in primo casu non sit locus iuri accrescendi: in secundo sic. & est ratio, quia in primo casu nõ sunt re vel verbis, vel re & verbis coniuncti: sicut est in consimilibus. quod dic vt infra de leg. ij. si duobus. & l. idem si apud. §. j.

Coniunctio realis inducit ius accrescendi.Bartolus.

Denique apud Iulianum libro trigensimoquinto Digestorum quæritur,si communi seruo vsusfructus sit relictus, & vtrique domino adquisitus, an altero repudiante vel amittente vsumfructum , alter totũ habeat. & putat ad alterum pertinere: & licet dominis vsusfructus non æquis partibus,sed pro dominicis adquiratur: tamen persona eius,non dominorum inspecta, ad alterum ex dominis [a] pertinere, non proprietati[b] accedere.

Coniunctus coniunctione legati,præfertur coniuncto tantùm quantum ad ius accrescendi in vsufructu. Baldus.

Idem ait & si communi seruo , & separatim Titio [c] vsusfructus legatus sit,amissum ab altero ex socijs [d] vsumfructum non ad Titiũ, sed ad solum socium pertinere debere,quasi solum cõiunctum.quę sententia vera esse. nam quamdiu vel vnus vtitur, potest dici vsumfructum in suo statu esse.

Coniunctus re & verbis præfertur cõiuncto re tantùm. Baldus.

Idẽ est [f] Si duobus cõiunctim [g], & alteri separatim [h] vsusfructus esset relictus.

a *Ex dominis.* quibus pro dominicis partibus quæritur.Azo.

b *Non proprietati.* imò videtur non accrescere, sed ad heredem siue proprietarium redire:vt j.de leg.ij. l.& Proculo. quæ est contra. Solu. ibi recitat quorundam opinionẽ, scilicet Proculi & patris, non assertiuè dicit. ideo seruatur qđ hic dicit assertiuè Vlpia.secundum quosdam. Alij quòd illa vt posterior corrigat istam.vel illa de rigore, hæc de æquitate.Tu dic secũdum Ioan.quòd ibi in legato proprietatis relicto seruo communi loquitur.hic in legato vsusfruct.quod sicut facilius accrescit, ita facilius ius coniũctionis recipiat: vt arg.infra ea l.§. interdum.

c *Titio.* qui re tantùm coniunctus est.

d *Ex socijs.* qui re & verbis coniunctus est legis auctoritate. quod est notandum.nam videtur vnicuique dominorum insolidum relictus:cum seruus vicem duorum sustineat:vt infra de stipu.ser.l.prima.§. communis. Idem & si per testatorem re & verbis coniungantur: vt statim subijcit. Ei ergo quod dicit,hos duos coniunctos, est contra , infra de leg. ij. l.& Proculo.Sol.vt dixi supra prox.§.quia ibi in proprietate, hic in vsufru. Item ei quod dicit hic,& infra proxi. §. fina. hunc solum coniunctum.non autem Titium, & ideo nõ accrescere Titio,est contra,infra de hered.institu.l.item quod Sabinus.§.vnde idem tractat.vbi duo erant instituti sine partibus,alius ex certa parte: & si vnus de primis repudiat , accrescit etiam illi qui ex certa parte est institutus. Sol.ibi non erant coniuncti verbis,qui sine parte instituti sunt : quia dixit,Titium instituo, & Seium instituo.aliàs secus:vt hic. Et pro hac solutione est in eo titulo.l.heredes,sine,vbi videtur fieri hæc distinctio.sed non puto valere: quia tollitur per aliam. l. in eodem titulo, si ita quis heredes, vbi etiam verbis erant coniuncti: & tamen ita disiuncto vt coniuncto accrescit. Dic ergo quòd dicta l. item quod Sabinus, & lex,si ita quis. loquuntur de iure accrescendi , quod circa proprietatem est:hic circa vsumfructum in quo facilius quis coniungitur:vt dixi supra prox.§.vel verbum, pro æquis,soluit contrarium quod est ibi.nam vbi vni tantum re,alteri verbis tãtum est coniunctus.Item eidem, id est huic, & j. prox.resp. est contra.infra de leg.ij. Mæuio. j. respon. vbi duobus primò res fuit legata,& postea vni, & ex primis vnus repudiat. nam accrescit etiam illi vni. Sol.ibi erant etiam primi duo re coniuncti,sed verbis disiuncti.sic enim dixerat, illi dimidiã, & illi dimidiam lego . & sic eandem . quare omnes re coniuncti simili modo. Alij tamen distinguunt , cuius contemplatione,serui,vt tunc obtineat quod hic dicitur. an dominorum: & tunc quod ibi in primo contrario glossæ, de le. ij, l. & Proculo. quod non placet.

Coniũctio realis inducit ius accrescendi in vsufructu et proprietate.Item durat vsusfructus etiã post eum acquisitum.Bart.

Interdũ tamen etsi nõ sint coniuncti[i], tamẽ vsusfructus legatus alteri adcrescit:vtputa si mihi fundi vsusfructus separatim totius , & tibi similiter[k] fuerit relictus.Nam vt & Celsus libro octauodecimo Digestorum, & Iulianus libro trigensimoquinto scribit, concursu[l] partes habemus . quod & in proprietate contingeret.nam altero repudiante, alter totum fundum haberet.Sed in vsufructu hoc plus est,quia & constitutus et postea amissus nihilo minus ius accrescendi admittit.[m] Omnes enim auctores apud Plautiũ de hoc consenserunt : & vt Celsus & Iulianus eleganter aiunt, vsusfructus quotidie constituitur[n] & legatur:nõ vt proprietas eo solo tempore quo vindicatur . Cum primum itaque non inueniet alter eũ qui sibi[o] concurrat, solus vtetur in totum.Nec refert[p], coniunctim [q] an separatim [r] relinquatur.

Qui vocantur ad vsumfructum ex verbis testatoris , ius adcrescendi non habent. hoc dicit.quod not . quia est vna de regulis iuris adcrescendi.Bartolus.

e *Vera est.*nec dicitur vsusfru. fundi peremptus:quia socio ius vtendi accrescit,& ideo proprietati non cõsolidatur.& hoc est,nam &c. verum est tamen respectu personæ amissum vsumfructũ. Accursius.

f *Idem est.*vt magis cõiuncto accrescat.

g *Coniũctim.*re & verbis.

h *Separatim.*verbis:re tamen sunt coniuncti.

i *Coniuncti.* s.verbis.

k *Similiter.* s. totius. Accur.

l *Concursu.* sic & in damno infecto: vt infra de dam. infec. l. si finita.§. cum autem. & in legato proprietatis: vt institit.de leg.§. si eadem. & C. de cad. tol. §. si vero non omnes. & hic subijcit. sic & in institutione heredũ: vt C.de leg.l.cũ quæstio.

m *Admittit.* quod in proprietate legata duobus,cõtra est. nam semel quæsita, si postea repudietur ab altero eorũ alteri non accrescit:sed potius ꝑ derelicto à domino habita occupãti conceditur: nisi in casu:vt in auth. de her.& Fal.§.si quis autem nõ implens.col.j.sed illud euenit auctoritate constitutionis illius.

n *Quotidie constituitur.*s.per patientiam,quasi multi sint vsusfru.quot patientiæ.& sic semper res integra quo ad futuras patientias:& harum ratione non videtur traditus.Sed tamen est cõtra.Et pro hac expositione est.j.tit.j.l.j.j.respon.secũdum Azo.Sed quo ad ius accrescendi est verum.Et sume hic arg.quod ius accrescendi locum habet etiam vsufru. constituto inter viuos duobus, vel pluribus. Item quod subiicit non vt proprietas eo tempore quo vindicatur.s.per traditionem,secundum Azo. Sed tu expone , vsusfructus quotidie constituitur & legatur.i.quotidie vni iure accrescendi quæritur à collegatario amissus,ac si vere nuper legatus & constitutus esset.i. amittenti nunquã acquisitus .non sic in proprietate:quia tantum à principio.i. antequam acquiratur per traditionem:& sic tempore quo vindicatur,antequam tamen habeatur.sed quare facilius accrescit vsusfru. Respon.quia & antequam alterum eorum acquiratur,facilius accrescit vsusfru.quàm proprietas.quod patet infra eo.l.interdum . & s.tit.j.l.si Titio.§.fin.

Vsusfructꝰ facilꝰ quã proprietas quæritur. Coniunctꝰ multiplicater dicunꝰ.

o *Qui sibi.*quandocunq;, siue sit iam agnitus,siue non.Ioã.

p *Nec refert.*quo ad hoc vt portio deficiẽs accrescat alteri.

q *Coniunctim.*re & verbis.Azo.

r *Separatim.*verbis,sed re coniũcti.Et hac ratione distingue: quia alij sunt coniũcti re & verbis:alij re tantũ:alij verbis tãtum.re & verbis:vt Titio & Mæuio Stichũ lego.vtriq; enim legatum est insolidũ eadem oratione verborũ: sed concursu fiunt partes:vt j.de leg.iij.l.re coniũcti. Re tantũ coniuncti sunt:vt cũ Titio primo lego Stichum : deinde eundem lego Mæuio.& isti dicuntur verbis disiũcti vel separati : vt institit. de lega.§. si eadem. & s.eadem. l.§. idem est. & hic. Et nota quòd semper videtur non habuisse animum adimendi primo,nisi probetur cõtra:vt infra de lega.j. si pluribus. Verbis autem

autem tantum coniuncti sunt: vt cum dico, Titio & Mæuio pro æquis portionibus lego: vt infra de heredib. instit. l. si ita quis. Sed quid si testator dicat, Titio fundi dimidiã portionem, Mæuio alteram dimidiam lego? videtur quòd sint coniuncti: vt infra de legatis secundo. l. Mæuio. Sed tamen puto contra: vt infra de legatis secũdo. l. & proculo. Lex enim illa, Mæuio est intelligenda quando eandem dimidiam legauit vtrique. Qui ergo re & verbis coniunctus est, præfertur ceteris: vt infra de legatis tertio. l. re coniuncti. & §. eo. §. idem ait. & §. j. Si verò vnus re, & alter verbis coniũctus est: quidam dixerunt re coniunctum præferendũ. alij contra. argu. sumẽtes vtrique ex prædicta l. de leg. iij. re coniuncti. ego vtrunque admitto: vt infra de heredibus instituendis. si ita quis heredes. Item an satisdatio locũ habeat inter istos? Respon. vt infra de vsufru. ea. rerum. si tibi. in fi. Accur.

Si duobus. } CASVS. Testator legauit Titio nudã proprie. fundi, & vsumfruct. retinuit pro duobus heredibus quos instituit. an inter heredes qui fructuarij sunt, habet locum ius accrescendi, vt inter fructuarios? Et dicit quòd non quasi sint separati: nã quilibet per hoc partem habet. Tunc enim est locus iuri accrescendi, quando ambo insolidum fructuarij sunt, sed concurrentibus eis habent partes. at quando ab initio habent partes, non est locus iuri accrescendi. Secundo pone quòd ego & Titius domini cuiusdam fundi nudam proprie. tradidimus alij. dicit, si ego perdam meum vsumfructum cade. vel alio modo: accrescit illi parti propriet. quæ mea fuit, non toti fundo. { NON SOLVM. } Testator legauit mihi fundum cum plena propriet. & Titio vsumfructum. concurrimus. si ergo Titius amittat suam partem vsusfructus, an mihi accrescit? Dicit quòd sic, & magis iure accrescendi, quàm iure consolidationis: & ideo vsusfruc. eo proprietario amittente, alteri accrescit, sicut fieret in consolidatione. Viuia.

a *Si duobus.* aliàs lex, si duobus. aliàs. §. idem Iulianus.

b *Proprietas legetur.* quibusdam legatarijs. Accur.

c *Constitutum.* pro portionibus hereditarijs, tacite hoc præsumpto. secus si expressim dixisset: vt j. eod. l. si mulieri. & ita est bona ratio.

d *Concursum.* scilicet vtriusque insolidum.

e *Diuisum.* scilicet pro parte. & ad hoc est infra eodẽ. l. idem & si apud. §. j. Et sic not. quòd idem inter viuos: vt j. eod. l. idem Neratius. §. j.

f *Idem Neratius. In duobus.* id est inter duos.

g *Qui insolidum.* sibi relictum insolidum enim haberi non potest: quia diuidua seruitus est: vt infra ad legem Falcidiã. l. prima. §. si vsusfructus. idem si verbis tantum essent coniuncti. Et quod de duobus dicit, si legem vsumfructum fundi, idem dic si vni insolidum, alteri pro parte, si modo coniunctim: vt infra quibus modis vsusfructus amit. l. tertia. §. idem. & infra de heredibus instituendis. l. si ita quis heredes. secũdum Azo.

Idem Iulianus libro trigẽsimoquinto Digestorũ scripsit, si duobus [a] heredibus instítutis deducto vsufructu proprietas legetur, [b] ius adcrescendi heredes nõ habere. Nam videri vsumfructũ constitutum, [c] non per concursum [d] diuisum. [e]

II. AFRICANVS libro quinto Quæstionum.

IDeoque amissa pars vsusfructus ad legatarium eundemque proprietarium redibit.

III. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

IDem Neratius putat cessare ius adcrescendi libro primo responsorũ. Cui sententiæ congruit ratio Celsi dicẽtis toties ius adcrescẽdi esse, quotiens in duobus [f] qui insolidum [g] habuerunt, concursu diuisus est. Vnde Celsus libro octauodecimo scribit, si duo fundi domini deducto vsufructu proprietatẽ tradiderint: vter eorum amiserit, vsumfructũ ad proprietatem redire, sed non ad totum: [h] sed cuiusque vsumfructum ei parti accedere, quã ipse tradiderit. Ad eam enim partem redire debet, à qua initio diuisus est.

Inter legatarium plenæ proprietatis & legatarium vsusfructus, non est locus iuri accrescendi. Bartolus.

Non solùm autem si duobus vsusfructus legetur, est ius adcrescendi: verum & si alteri vsusfructus, alteri fundus [i] legatus est [k]. Nam amittente vsumfructũ altero cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet, quàm redit ad proprietatem [l]. nec nouũ. nam & si duobus vsusfructus legetur, & apud alterũ sit cõsolidatus: ius adcrescendi nõ perit neq; ei [m] apud quem consolidatus est, neq; ab eo: [n] & ipse quibus modis amitteret ante cõsolidationem, ijsdẽ [o] & nunc amittet. & ita & Neratio & Aristoni videtur, & Pomponius probat.

Inter habentem vsumfructum causalem, & vsumfructum formalem, est ius accrescendi ratione coniunctionis verbalis. Baldus.

IIII. IVLIANVS libro trigensimoquinto Digestorum.

SI tibi proprietas [p] fundi legata fuerit, mihi autẽ & Mæuio & tibi eiusdẽ fundi vsusfructus: habebimus ego & Mæuius trientes in vsufructu: vnus triens [q] proprietate miscebitur. Siue autem ego siue Mæuius capite minuti fuerimus, triẽs inter te & alterutrũ nostrũ diuidetur: ita vt semissem [r] in vsufructu habeat is qui ex nobis capite minutus non fuerat: ad te proprietas cum parte dimidia vsusfructus pertineat [s].

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

ET si tradideris [t] alicui proprietatẽ deducto vsufructu fundi, & ideo pro parte vsumfructum habebit: vt infra de vsufructu earum rerum quæ vsu consumuntur. l. si tibi. Sed contra infra familiæ erciscundæ. l. & puto. §. primo. Solutio, vt ibi.

k *Legatus est.* vt infra eod. l. si mulieri.

l *Ad proprietatem.* per cõsolidationem. Azo. & est ratio: quia si alius haberet proprietatem, iste tamen haberet per ius accrescendi, & nõ proprietarius. Accursius.

m *Nec ei.* quia ei potest accrescere.

n *Ab eo.* quia ab eo si ipse amiserit, accrescit alteri Azo.

o *Iisdem.* scilicet causalem perdit, qui habet in hoc naturã formalis: ne factum alterius alteri noceat. Accursius.

Si tibi. } CASVS. Quatuor dicit. testator legauit mihi, & pr. fundi, & Mæuio. & tibi & Titio vsumfructum. in tres partes diuiditur vsusfructus, quarum vna est cum propriet. Secundo, si ego partem meam amitto, accrescit tam Mæuio q̃ Seio. Tertio, quilibet tam Mæuius quàm Titius habet dimidiam vsusfructus. Sed quid si interim cum perdo, Titius iam alienauit proprie. Et respon. adhuc accrescit ei. Quarto, si testator mihi & Mæuio legauit vsumfructum, & Titi [v] emit propriet. an tunc ego perdam partem meam? Et respon. accrescit Mæuio & Titio. & si tibi testator legauit nudam proprie. deducto vsufructu pro herede, item dimidiam vsusfructus alij legauit: quæritur, an inter heredem & illum fructuarium sit ius accrescendi? Et dicit quòd non: sed proprie consolidatur. si testator legauit vsumfructum mihi & tibi, sed mihi pure: tibi sub conditione, si nauis ex Asia venerit vsque ad annum: quæritur ad quem pertinet vsusfructus? Et dicit quòd ad me interim totum pertinet. sed si extat tua conditio, ad te pertinet, vel totus si capite minutus sim pro parte. Viuianus.

h *Ad totum.* scilicet prædium. id est ad quamlibet eius partem pro indiuiso.

i *Fundus.* non detracto vsufructu, aliàs contra infra de vsufructu. leg. l. si alij. nec enim intelligeretur dari fundus si vsusfructus detrahatur: vt infra de verborum obligat. l. qui

p *Si tibi proprietas.* nuda. aliàs. §. Iulianus. Accur.

q *Vnus triens.* qui supereſt. Azo.

r *Vt semissem.* id est dimidium eius quod est amissum.

s *Pertineat.* Sed quid si Titio fundus, & Titio & Mæuio & tibi sit eiusdem fundi vsusfr. legatus? Respon Titius vnam dimidiam solus, & alterius dimidiæ habebit tertiam: vt infra de stip. ser. l. quarta. sed infra de pecu. leg. l. dominus seruum. §. primo, videtur manifeste contra. Item C. de leg. l. cum quæstio. Ioan. item an ita in persona eius cui relictus est fundus, ius accrescendi locum habeat, non dicit hic, sed ei accrescere ab alio dicit, sed quòd socio ab eo accrescat, non dicit Azo. nec s̃. idem Neratius. in fine. Sed sol. vt j. eo. l. si mulieri.

t ET *si tradideris.* tu cui proprietas cum tertia parte vsusfructus est legata, vel per venditionem, vel alio modo. Accursius.

925

a IDem est & si apud. *Vsusfructus.* quod enim diximus à principio, idem nunc & ex postfacto.

b *Pari.* sic ergo apud heredem altera dimidia remãsit. & hoc probat. & facit supra eo. l. j. §. fi. & l. seq. Accur.

c *Reuertatur.* nam nec verbis sunt coniuncti.

d *Si mihi vsusfructus.* sic & id liberto vni pure, & alteri sub cõditione assignato: vt infra de assig liber. l. sub conditione. §. fin. Accur.

e *Totum.* contra infra de condit. & demon. l. mulieri. Sol. vt dixi supra. l. j. in principio.

f *Vsumfructum.* veniẽte conditione. Accursius.

g SI *quis Attio & heredibus suis.* id est testatoris, cum forte legauit à legatario, vel à coherede, vel à suis Titij, id est filijs eius. Ioã. nam sui heredes sunt. vt institut. de hered. quali. & diff. §. sui. & secundum has expositiones non est contra infra de le. j. l. plane. §. si duobus. vbi dicitur heredi à seipso legari non posse.

h *Tres partes fient.* imò duæ videntur fieri debere: vt C. de impu. & aliis substitu. l. fina. in fin. sol. illa corrigit. vel verbum, vna, ibi positum, tollit contra. hoc non valet: vt infra de here. institu. liber homo. §. Titius. Vel melius ibi loquitur de heredibus vnius legatarij, id est Titij. Sed hic alterius, id est testatoris, quibus à coherede vel legatario legauit. Azo.

i *Nec enim interest.* vt & infra de vsufructu leg. illi. & de leg. j. l. Titiæ. §. nihil. & l. si quis inquilini. §. si ita. Accursius.

Sic text. sem. h. art. in definit. in qua po- mor con- sueuit de- uolui, de uolui, sig- nifica.

I mulieri. CASVS. Testator instituit extraneos, & mulieri cum liberis legauit vsumfructum. siue liberi moriantur, accrescit matri suę: siue mater moriatur, accrescit liberis. Secundo ponit quòd testator instituit solos liberos, & voluit eos frui cum matre. tibi reliquerat vsumfructũ fundi. & dicit idẽ vt si mater moriatur, accrescat liberis, & interim simul vtantur. Tertio, si testator extraneum & filios heredes instituit, & mulieri legauit vsumfructũ, & dicit idẽ esse quod in primo. Viuia.

k *Si mulieri.* de aliquo fundo.

l *Cum liberis suis.* non institutis heredibus. idem & si sint instituti: vt infra subijcit. Azo.

m *Habet.* videbatur enim quòd hæc coniunctio, cùm faceret conditionem: vt quicunque eorum deficeret, vel mater vel filij, periret totum legatum vsusfructus: vt ff. de condit. & demon. l. Iulius. Paulus. sed non est ita: vt hic dicit. quãdoque tamen in vsufructu sicut in proprietate fit pars coniuncto. quod dic vt nota. infra de leg. j. l. huiusmodi. §. si Titio.

n *Habent.* scilicet in totum.

o *Intelligendũ.* vt ius accrescendi hincinde habeat locũ. Acc.

fructũ habent[n] iure adcrescẽdi. Nam & Iulianus libro trigensimo Digestorũ ait, idẽ intelligendum[o] in eo qui solos liberos heredes scripserit, licet non vt legatarios[p] eos nominauerit, sed vt ostẽderet magis velle se matrem ita frui, vt liberos secum habeat fruentes. Sed & Pomponius quærit, quid si mixti fuerint liberi & extranei[q] heredes. & ait filios legatarios esse intellegendos.[r] Et per contrarium[s] si voluerit eos liberos simul cum matre frui, debere dici matrem legatariam esse intellegendã:[t] & per omnia similem esse et in hoc casu iuris euentum.[u]

Nota quòd ei cui legatur proprietas, videtur etiã legat⁹ vsusfructus causalis. Bal.

IX. AFRICANVS libro quinto Quæstionum.

SI proprietas fundi[x] duobus, vsusfructus vni legatus sit, non trientes in vsufructu habent, sed semissemy duo, semissem fructuarius. Item contra, si duo fructuarij, & vnus fundi legatarius sit.

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

INterdũ pars vsusfructus etiam non habẽti partem suã sed amittenti[z] adcrescit. nã si vsusfructus duob⁹ fuerit legatus, & alter lite cõtestata amiserit vsumfructũ, [a] mox & collegatarius qui litem contestatus non erat, vsumfructum amisit: [b] partẽ dimidiam duntaxat quam amisit[c] qui litem contestatus est aduersus eum qui se liti obtulit, [d] à possessore [e] consequitur. Pars enim collegatarij ipsi adcrescit, non domino [f] proprietatis. vsusfructus enim personæ adcrescit & si fuerit amissus.

p *Non vt legatarios.* scilicet tantum vel simpliciter: sed vt simul cum matre fruerentur. Sed qualiter est idem si soli liberi sunt heredes: nec enim eis à seipsis legari potuit: vt infra de leg. j. l. plane. §. penult. & l. legatum est deli. §. j. Respond. hic non legauit liberis, sed mulieri, vt frueretur cum liberis: vt supra posuit. Et ita liberi non sunt legatarij in vsufructu, sed nudã habent proprietatem, & causalem vsumfructũ pro parte. Sed tamen vt dixi supra, eis mortuis mater habet vsumfr. & sic accrescit vsusfructus causalis, & mortua matre liberi habẽt vsumfructum causalẽ, non formalem, quem haberẽt nisi essent instituti. si autem liberi & extranei sunt heredes, liberi possunt intelligi legatarij in vsufructu quem habent formalẽ. Sed pro qua parte? Respon. pro dimidia eius partis in qua instituti sunt extranei, aliam habet mater: & habet præterea pro tota parte, p quota sunt instituti filij: quia à seipsis non potuit eis legari: vt dixi. imò filij causalem: vt dixi. Ir. tamen scribit hic quòd virilẽ debẽt habere: vt speciale sit in vsufructu. Sed Azo contra. Accur.

q *Et extranei heredes.* repete secundũ quod legauit testator vsumfructum mulieri cum liberis.

r *Intelligendos.* vt ius accrescendi hincinde habeat locum. Accurs.

s *Et per contrarium.* nã supra posuit quando frui voluit matrem cũ liberis. Azo.

t *Intelligendã.* & etiã liberos: vt ff. l. prox. in fi.

u *Euentum.* vt hincinde habeat locum ius accrescendi.

x SI *proprietas fundi.* appellatione fundi plena continetur proprietas: vt ff. cod. idem Neratius. §. non solũ.

y *Semissem duo.* ff. proprietarij habẽt: vt hic, & j. de vsufr. le. j. Sempronius Attal⁹. §. fi. sic & in proprietate duobus & vni relicta: vt j. de her. inst. l. Titi⁹. Ac.

z INterdũ. *Sed amittẽti.* i. ei qui amisit iam.

a *Amiserit vsumfructum.* iniuria iudicis. Azo.

b *Vsumfructum amisit.* non vtendo, vel repudiando, vel capitis deminutione.

c *Quam amisit.* secundum R. & bene puncta sic. quam amisit, subaudi, qui non est contestatus: consequitur ille qui est cõtestatus: vt ff. de vsufr. §. fi. & j. de excep. rei iudi. l. & an eadem. §. qui cum partem. & quod dicit, duntaxat, quasi diceret, non recuperat illam partem quã ipsemet amisit: vt j. tit. ij. l. iij. §. idem Pomponius. in fi. §.

d *Obtulit.* cum non possideret. idem & si contra possidentem egisset. Azo.

e *A possessore.* qui scilicet nunc possidet.

f *Non domino.* immo domino: vt ff. de vsufruc. l. dominus fructuario. §. fin. quæ est contra. Sol. vt ibi.

VI. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

IDem & si apud vnũ ex tribus fructuarijs consolidatus sit vsusfructus. [a] Sed si cui proprietas deducto vsufructu legata sit, & mihi pars [b] vsusfructus, videndũ erit an inter me & heredem ius adcrescendi versetur. Et verũ est, vt quisquis amiserit, ad proprietatem reuertatur. [c] Si mihi vsusfructus [d] fundi purè, tibi sub cõditione legatus sit, potest dici totius fundi vsumfructũ ad me pertinere interim: & si capite minutus fuero, totũ [e] amittere. Sed si extiterit cõditio, totũ vsumfructũ [f] ad te pertinere, si forte capite deminut⁹ fuerim. cetera cũ in meo statu maneo, cõmunicandũ vsumfructũ.

Tantum habet vnus nominatus, quantum plures innominati coniuncti per nomẽ collectiuum. Item dictio, cum, per modum copulæ cadens inter personas, operatur idẽ quod dictio &. Baldus.

VII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SI quis Attio et heredibus suis[g] vsumfructum legauerit, dimidiam Attius, dimidiam heredes habebunt. Quòd si ita scriptum sit, *Attio & Scio cum heredibus meis*, tres partes[h] fient: vt vnam habeant heredes, tertiã Attius, tertiã Seius. Nec enim[i] interest, ita legetur, *illi & illi* † *cum Mæuio*: an ita, *illi & illi & Mæuio.*

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

SI mulieri[k] cũ liberis suis[l] vsusfructus legetur, amissis liberis ea vsumfructũ habet: [m] sed & matre mortua liberi eius nihilominus vsum-

q *Et extranei heredes.* repete secundũ quod legauit testator vsumfructum mulieri cum liberis.

r *Intelligendos.* vt ius accrescendi hincinde habeat locum. Accurs.

s *Et per contrarium.* nã supra posuit quando frui voluit matrem cũ liberis. Azo.

t *Intelligendã.* & etiã liberos: vt ff. l. prox. in fi.

u *Euentum.* vt hincinde habeat locum ius accrescendi.

x SI *proprietas fundi.* appellatione fundi plena continetur proprietas: vt ff. cod. idem Neratius. §. non solũ.

y *Semissem duo.* ff. proprietarij habẽt: vt hic, & j. de vsufr. le. j. Sempronius Attal⁹. §. fi. sic & in proprietate duobus & vni relicta: vt j. de her. inst. l. Titi⁹. Ac.

z INterdũ. *Sed amittẽti.* i. ei qui amisit iam.

CVm singulis.§. CASVS. Instituit quis duos heredes, ab vno reliquit mihi vsumfruc. fundi, ab alio vsumfruct. eiusdem fundi Titio legauit. dicit quòd sumus separati ac si ab vno reliquisset duobus pro æquis portionib°: quia & hic sumus separati, & ideo non est ius accrescendi. Viuia.

a *Cum singulis.* scilicet legatarijs. Azo.

b *Vsusfructus legatur.* insolidum tam in persona heredis, quàm legatarij. & ob hoc differt à casu sequen. Accursius.

c *Aequis portionibus.* à singulis heredibus faciendis, & singulis legatarijs: puta à Titio lego Cornelio, & à Sempronio lego Ciceroni vsumfru. in fundo Gabiano pro æquis portionibus: vt infra l. proxi. subiicit. alioquin essent verbis cõiuncti: vt infra de here. instit. si ita quis heredes. Vel melius, licet sint coniuncti, verbis, tamen non habent ius accrescẽdi propterea, quia à diuersis percipiunt vsumf. Azo. Sed certè immo videntur habere ius accrescendi: vt infra de leg. j. si duobus. §. fin. vbi fuit legatum Titio & posthumo pro parte virili: & tamen habet locum ius accrescendi. Solu. hic fuerunt omnimodo disiuncti: ibi autẽ saltem verbis cõiuncti: inter quos est ius accrescendi, secundum Io. si non sint alijs re vel re & verbis cõiuncti: vt infra de leg. iij. l. re coniuncti. Vel refert secundum Azo. ab vno herede relinquatur, vt ibi: vel à pluribus, vt hic. Et not. in superiori casu, quòd obligari heredes insolidum non facit fructuarios coniunctos.

d *Vnde fit* redit ad primum. Accur.

QVANDO DIES *vsusfructus legati cedat.*

VAnquã. §. CASVS. Primo dicit q° vn° est vsusfruct°, & simul incipit deberi pure & simpliciter relict°: licet singulis annis, vel pluribus vicibus fruatur fructuarius. Secundò dicit q° aliud est si alicui legetur propriet. vel vsusfr. per singulos annos, vel menses, vel dies. quia plura sunt legata: & pluries incipit deberi adita here legantis, nõ prius. Tertio si legetur seruo hereditario, extunc, id est adita here. cedet: nõ prius. sic si ex tẽpore legetur, nec vsusfructus, nec actio cedit ante diem venientem: licet aliàs quod debetur ex die, possit peti: sed male: quia obstat exceptio. hic tamẽ ipso iure nõ potest agere. Vi.

e *Quanquam vsusfructus.* purè relictus. Azo.

f *Aliquo eius.* vnde & quotiens vtitur, videbatur cedere: vt §. tit. j. l. j. §. pen. Accur.

g *Cedit dies.* id est incipit deberi. sed venire diem, id est peti posse: vt ff. de verb. sign. l. cedere. non autem cedit quantũ ad transmissionem: cùm ad heredem non transeat: vt C. de cadu. tollen. §. in nouissimo.

h *Aliter atque.* immo non videtur aliter: vt ff. de vsufruct. lega. l. antep. quæ est cõtra. Sol legare fructus annuos vel mẽstruos perinde accipitur, ac si singulis annis legetur vsusfru. & hæc ibi parificat. sed legare vsumfruc. pure non est pro eodem ac si singulis annis leget vsumfr. quia primo casu semel cedit, & vnum est legatum: vt hic. at quando in annos singulos, vel annos plures, pluries cedit: vt hic, & ff. de dona. cũ. mor. l. senatus. §. fina. & de annuis leg. l. cum in annos. & infra ad leg. Falcid. l. j. §. si in annos.

i *Quid legetur.* puta x. iure vsusfructus vel proprietatis. & sic bene diximus.

k *Legetur.* prædictis modis, id est per singulos dies.

l *Percipi nõ potest.* propter capitis deminutionem. Accur.

m *Habebunt.* id est, in his diebus habebit legatum, quibus frui potest, id est quibus fuit restitutus: vt ff. tit. j. l. j. §. fin. Accur.

n *Hereditas.* scilicet legantis.

o *Adeatur.* tunc ergo cedit, vt possit frui: vt subijcit hic. non autem quo ad transmissionẽ: vt supra in prin. huius legis dixi. Accursius.

p *Hac ratione.* quia ex facto alicuius pendet, vt in prin. huius legis.

q *Domini.* s. heredis futuri: & dic quòd alius fuit testator qui legauit vsumfruct. & alius cuius hereditas iacet.

r *Expectari.* in omni legato inspicitur persona domini, an habeat testamẽti factionem, vel non: vt ff. de lega. ij. debitor. §. fina. Sed in vsufru. inspicitur etiã & expectatur vt tũc cedat cũ heres, id est dominus adierit: vt hic, & ff. de stip. ser. l. vsusfruc. fine. & ff. tit. j. si seruo. Accur.

s *Constat.* vt & §. de vsufruc. l. iiij. & tamen nõ cedit ante diem: vt hic, & infra quãdo dile. ce. l. ij. & iij.

t *Actio.* s. confessoria: vt infra si ser. vin. l. ij.

u *Ex die.* vsusfruct. vt etiam actio non prius cedat.

x *Agentem.* s. legatarium.

y *Nihil facere.* quia ipso iure nullam habet actionem.

z *Quamuis aliàs.* id est in legatis relictis vel promissis ex die.

a *Male agit.* quia actionẽ habet, sed exceptione repellitur: vt ff. de eo quod cer. lo. l. ij. §. si quis ita stipuletur. & ff. de ver. oblig. eũ qui kalendis. Sed cõtra §. de pactis. l. iiij. Sol. vt ibi. Item facit infra ad leg. Iul. de adult. si maritus. §. fin.

Vbi diuersi sunt grauati, & diuersi onerati, nõ habet locum ius accrescendi. Bald.

XI. PAPINIANVS libro secundo Definitionum.

CVm singulis[a] ab heredibus singulis eiusdem rei fructus legatur[b], fructuarij separati videntur nõ minus quàm si æquis portionibus[c] duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset: vnde fit[d] vt inter eos ius adcrescendi non sit:

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

CVm ali° ab alio herede vsumfructũ vindicat.

QVANDO DIES VSVSfructus legati cedat.

TITVLVS III.

I. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

QVanquã vsusfructus[e] ex fruendo consistat, id est facto aliquo[f] ei° qui fruitur & vtitur, tamẽ semel cedit dies[g], aliter atq;[h] si cui in mẽses vel in dies vel in annos singulos quid[i] legetur. tũc enim per dies singulos vel menses vel annos dies legati cedit. Vnde queri potest, si vsusfructus cui per dies singulos legetur[k], vel in annos singulos, an semel cedat. Et puto non cedere simul, sed per tẽpora adiecta, vt plura legata sint. et ita libro quarto digestorũ Marcell°, pbat in eo cui alternis dieb° vsusfructus legatus est. Et ideo si is fruct° legatus sit, qui cottidie percipi[l] nõ potest, nõ erit inutile legatũ: sed dies habebũt[m] legatum, quibus frui potest. Dies vsusfru. legati cedit adita hereditate: & si est dies appositus, ipso iure non cedit ante diem. facit ff. de vsufruc. leg. Sempronius Attalus. Et si est relictus per nomina multiplicatiua, vt in singulos annos, non censetur legatum vnum: sed plura, propter enumerationem temporum. Baldus.

Dies autẽ vsusfructus, itẽ vsus, non prius cedet, quàm hereditas[n] adeatur.[o] Tũc enim constituitur vsusfruct°, cum quis iã frui potest. Hac ratione[p] & si seruo hereditario vsusfructus legetur, Iulianus scribit, quamuis cetera legata, hereditati adquirãtur, in vsufructu tamen personam domini q expectari,[r] qui vti & frui possit. Item si ex die vsusfructus legetur, dies eius nondum cedit nisi cum dies venit. Posse enim vsumfructum ex die legari & in diem constat.[s] Non solùm autem vsusfructus ante aditam hereditatem dies nõ cedit: sed nec actio[t] de vsufructu. Idemq; & si ex die[u] fuerit legatus vsusfructus. Denique Scæuola ait, agentem[x] ante diem vsusfructus, nihil facere: [y] quamuis aliàs[z] qui ante diem agit, malè agit.[a]

QVIBVS MODIS VSVSfructus vel vsus amittitur.

TITVLVS IIII.

I. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

NOn solum vsumfructũ amitti capitis minutione cõstat, sed & actionẽ[b] de vsufructu. Et parui refert, vtrũ iure[c] sit cõstitut° vsusfruct°, an verò tuitione prætoris.[d]

QVIBVS MODIS VSVSFRVCTVS *vel vsus amittitur.*

NOn *solũ.* §. CASVS. Legauit mihi vsumfru. si capite minutus fuero, amitto vsumfr. & actio pro vsufru. competentem. cetera plana sunt. Viuia.

b *Actionem.* amittitur etiã actio ipso iure, nisi quãdo perit nõ vtẽdo, quia per exceptionẽ tũc perit: vt arg. ff. de act. & obli. l. obligationum ferè §. placet.

c *Iure.* scilicet ciuili in testamento etiam directo.

d *Tuitione prætoris.* vt per fideicõmissum: vt ff. tit. j. si vsusfr. pet. l. qui vsumfru. & ff. eod. l. si legatũ, vel in superficiario solo vel vectigali: vt ff. de superficie. l. j. in fi. & hoc subiicit: vel aliis modis vt diximus. ff. vsufr. quemad. ca. si vsusfr. m. hi. §. illud.

Proinde tradit[a] quoq; vsufructus, itē in fundo† vectigali[b] vel superficie non iure[c] cōstitutus, capitis minutione amittitur: sed ita demum amittitur capitis deminutione vsusfructus, si iam constitutus est. Cæterùm si ante aditā hereditatē, aut ante diē cedentem quis capite minutus, constat non amitti. [d] Si tibi fundus ex die legat[e] est, & vsumfructum mihi rogatus est restituere: videndum erit, si capite minutus fuero intrà diem legato tuo insertum, ne[e] forte saluus sit mihi vsusfructus, quasi ante diem cedētem capitis minutio interueniat. quod benignè dici poterit. [f]

Id quod non est, perire non potest. Bal.

Vsque adeo autem capitis deminutio eum demum vsumfructum perimit qui iā constitutus est, vt si in singulos annos vel mēses vel dies legatus sit, is demum amittitur, [g] qui iam processit. [h] & si forte in annos singulos legatus est, illius duntaxat anni vsusfructus amittetur. & si in menses, eius mensis. si in dies, eius diei.

No. in ver. quod si ex duobus. quòd separatio & distinctio temporum habet vim distinctionis re & verbis, & impedit ius accrescendi. Bal.

II. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionum.

SI duob[j] separatim[i] alternis annis vsusfructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est: cū si legatarium vnum substituas[k], cui alternis annis legatus sit vsusfructus, plena sit apud heredē proprietas eo tēpore quo ius fruendi legatario nō est. Quòd si ex duobus illis alter decedat, [l] per vices tēporū plena proprietas erit. Neque enim adcrescere alteri quicquā potest, quoniā propria quisque tempora nō cō currente altero fructus integri[m] habuit. Si nō mors, [n] sed capitis deminutio interceſſe rit[o], quia plura legata sunt, illius anni tantum, si modò ius fruendi habuit, fructus amissus erit. Quod et in vno legatario qui fructū in singulos annos accepit, defendendum est: vt commemoratio temporum, P repetitionis [q] potestatem habeat.

Cū singulis fructus alternis annis legatur, [r] si consentiant[s] in eundē annum, impediuntur: [t] non id actum[u] videtur, vt cōcurrerent[u]. Multū etenim refert, duobus simul alternis annis legetur[x], (quod sanè vltra primū annum[y] procedere non poterit: non magis quàm si vni legatus ita fuisset) an singulis alternis annis. Nam si cōcurrere volent: aut impediēt inuicem propter voluntatē[z]: aut si ea non refragabitur[a], singulorum annorum[b] fructus vacabit. [c]

Vsusfructus capitis deminutione amissus potest resumi ex dispositione repentina. & videtur dispositio repētina eo ipso quòd est facta commemoratio temporis. h. d. hoc principium. Bald.

III. VLPIANVS libro decimoseptimo ad Sabinum.

SIcut in annos singulos vsusfructus legari potest, ita & capitis minutione [d] amissus legari potest, vt adiiciatur, *Quotiensq; capite minutus erit, ei lego.* Vel sic, *Quotiēs amissus erit.* & tūc si capitis minutione amittatur, repetitus videbitur. Vnde tractatū est, si cui quādiu viuat, vsusfructus legatus sit: an videatur repetit[e] quotiēs amissus est. quod & Mecianus tētat: & puto repetitū videri[e]. Quare si vsq; ad tēpus sit legatus, vt puta vsq; ad decennium, idem erit dicendum.

Vsufructuarius vtens, ex repetitione habet ius accrescēdi, sicut haberet substitutus sibi non tanquam verbis, sed tanquam re coniunctus. h. d. & est multum no. Bald.

Hæc autem repetitio quæ fit post amissum capitis minutione vsumfructum, quæritur an & ius adcrescēdi secum saluū [f] habeat: vt puta † Titio & Mēuio vsusfructus legatus est: & si Titius capite minutus esset, eidē vsumfructū legauit. quæsitū est, si Titius ex repetitione vsumfructū haberet, an inter eos ius adcrescēdi saluum esset. Et Papinianus libro septimodecimo quæstionum scribit, saluum esse perinde ac si alius esset Titio in vsufructu substitutus: hos enim tametsi non verbis, re tamen coniunctos videri.

Quando non est repetita tota pars partis, illa pars repetita habet ius accrescendi, non respectu partis non repetitæ, immo sola cōsolidatur proprietati: sed respectu partis collegatarij. Baldus.

Idē Papinianus quærit: si Titio et Mēuio vsufructu legato[g], in repetitione vsusfructus nō totū, sed partē Titio relegasset [h], an viderentur

---

1 *Ius.* ex causa venditionis inter vinos, vel simili, subauditur, amittitur ca. dem. vt subijcit.

b *Vectigali.* hoc iure prætorio.

c *Iure.* s. prætorio.

d *Non amittit.* quod enim non est, amitti nō potest: vt infra de cōdit. & demon. Titio vsusfruc. & infra quēad ser. amit. l. si partē. & infra qui. ad li. procla. non licet. l. Licini[9]. & infra de regulis iuris. non potest. in fin. tit. & l. non videtur rē. Azo.

e *Ne.* id est an.

f *Poterit.* vt saluus sit.

g *Demū amittitur.* per capi. deminu.

h *Processit.* immo videtur amitti quod nō est, vt in alia seruitute alterno tempore relicta: vt infra quemadmodum ser. amit. si sic. quæ est cōtra. Sol. hic de amissione quæ fit per capi. demi. ibi de ea quæ non vtendo. Accur.

i *Si duob[9] separatim.* vt vnus vno anno, alius alio vtatur. & ita hoc aduerbium separatim, non designat tātum separationem in legando factam. sed in vtendo & fruendo faciēdam: vt & infra ea. l. §. fin.

k *Substituat.* id est ponas.

l *Decedat.* in primo casu legis.

m *Integri.* & sic non habet locum ius accrescendi: vt & supra de vsufruc. accre. l. iij. in prin.

n *Si non mors.* morte enim secuta non videtur repetitus: vt infra eo. repeti. j. respon. & supra statim.

o *Interceſſerit.* quando duobus separatim alternis annis, & alter in suo anno capite minuitur.

p *Temporum.* scilicet singulorum: cum dicit, singulorum annorum fructus, legis lego. Azo.

q *Repetitionis.* vt videatur repetijsse vsumfru. ita: quotiens amissus erit vsusfructus, do lego. Azo.

r *Alternis annis legatur.* separatim: vt vnus vno anno, alter alio anno vtatur: vt in principio legis.

s *Consentiant.* hic cōsensus est dissensus.

t *Actum.* scilicet à tēstatore.

u *Concurrerent.* in eundem annum.

x *Legetur.* quo casu cō

y *Primum annum.* apertius dixisset vltra annum: quia alius erat annus proprietarij: primum autem hic dicit respectu sequentium, & tertius erit primus & quintus: & sic in alijs alternatis. Accursius.

z *Voluntatem.* testatoris. & hoc quādo nōapparet quis primo fuerit nominatus. aliàs ille habet primum annum: vt supra de vsufr. l. quotiens duobus. Sed hoc casu quando est incertum quis primo fuerit nominatus, quare non interuenit prætor. vt §. de vsufru. si cuius. §. denique. & insti. de satisda. tu. & cu. §. sin autem? Respō. quia hic deficit actio, qua intentata interueniat prætor: quæ est in illa l. si cuius. s. cōmuni diuidūdo. Item nec est fauor ætatis qui est in illo. §. insti. qui est magnus: vt C. de act. empt. l. curabit. Vel verius dic quòd etiam hic interuenit: vt infra de leg. j. huiusmodi. §. fin.

a *Non refragabitur.* qa voluit eos vti simul in eundem annum.

b *Annorum.* scilicet alternorum.

c *Vacabit.* cum eodē anno simul fruantur. Accur.

d *Sicut in annos. Capitis deminutione.* s. capitis deminutione minima interueniente. ceterum si maximam vel mediam passus est fructuarius, denuo sibi legari non posset: vt inst. de capitis deminu. §. j. ij. & iij. & C. de hered. institu. l. j. & institu. de here. quali. & dif. §. testamenti. hodie autem non amittitur capitis deminutione minima: & ideo nō posset fieri hæc repetitio: vt institu. de acqu. per arro. j. resp. nisi indulta restitutione à principe post maximā vel mediam: vt supra de post. l. j. §. de qua. & ita intelligendum est qnod est j. de an. leg. l. in singulos. & in l. ista. & facit infra de vsufru. leg. l. licet. Accursius.

e *Repetitum videri.* vt & infra de euic. si rem quam §. fin.

f *Saluum.* si postea mortе soluatur.

g *Legato.* s. pure. Azo.

h *Relegasset.* sic puta: quotiēs Titius amiserit, ei do lego p parte: vt &

† *Iste texte est no. secūdū Bar. hic, ad hoc quòd quando copula cadit inter diuersas orationes, facit contunctionē verbalem. ad quod cōcor. l. 1. §. his ita que. C. de cad. tol.*

vt & ſ. e. l. j. j. reſpon. At Mæuio nihil relegauit, vt ſtatim innuit, q̃ ſi Mæuius &c. & q̃ dicit partem, non dicas dimidiã, ſed totius. tunc enim perinde eſſet ac ſi legatus eſſet totius fundi vſusfructus vni, alteri dimidia. & hoc propter concurſum: vt C. de lega. l. cum quæſtio. dicam igitur partem dimidiam eius quod amitteret, id eſt quartam totius.

a *Coniuncti.* poſt amiſſionem vſusfructus, & reſumptionem partis eiuſdem. Azo.

b *Socio.* i. totam portionem Titij. Titius tamen ſtatim etiã in momento portionem reſumit quam teſtator ei repetijt. vel dicas q̃ per mortẽ Titius amiſit: quo caſu nihil reſumit: licet fuerit repetitus: vt j. eod. l. repeti. j. reſpon. quod non placet. Azo.

c *Amiſiſſet.* poſtquam ſcilicet Titius amiſit, & partem recuperauit. alias ſi nõdum Titius amiſiſſet: amitteret autem primo Mæuius, & totum Titio accreſceret. nam antequam Titius amittat, negari nõ poteſt eum re, & verbis eſſe Titio coniunctum. Vel dic ſimul cũ Titio, id eſt eodem tempore vel momento per capitis deminutionem. Et ad hoc optimè aptatur ſequens ratio, nec enim, & cetera. quare autem eo momento non poſſet dici accreſcere, patet: quia qua ratione diceretur ab eo accreſcere, eadem & illi ab iſto: & ita nulli accreſceret. & ſecundum hoc dic eo momento, id eſt eo caſu. Eſt & alia ratio, quia cũ ius vtriuſque ſit in ea cauſa vt recedat, interim ius aliquod per actionem non vindicat: vt j. ſi cert. peta. l. pecuniam. Ratio autem ſequens, placet enim &c. poteſt referri ad eum caſum quando Titius primo, Mæuius ſecundo amiſit. patet duobus modis poni caſum per hanc gloſ. Accur.

d *Partem ad eum.* quæro quam? Reſpond. certum eſt quòd id quod amiſit irrecuperabiliter, & accreſcit Mæuio: non debet Titio accreſcere, Mæuio capite minuto: ſed de medietate quam Mæuius amiſit ex ſua perſona, pro parte quam reſumpſit Titius, & ſic pro quarta totius accreſcit ei, pro alia proprietario. & ſic eſt quarta. Quidam tamen dicunt totam medietatem quam habuit Mæuius ex ſua perſona, accreſcere Titio. ſed quomodo, cum non ſit Mæuio coniunctus re, niſi in eo quod reſumit? & in eis dixiſti nõ accreſcere. faciebat tamen pro eis ſ. titu. iij. l. interdum. ſed ibi iniuſtè amiſerat, hic iuſtè. & dicitur prædicta coniunctio durare: vt ſ. ea. l. §. hæc autem.

e *Neque enim.* bene dico partẽ, non totũ: quaſi dicat, ille cui accreſcit in totum pars defecta, talis debet eſſe vt potuerit ei accreſcere omni tempore poſtquã cœperit eſſe fructuarius: vel ſaltem tunc cum eſt pars defecta: huic autem non potuit accreſcere cũ amittebat, vel cũ reſumebat, vel etiã in medio, id eſt antequã reſtituatur. nec enim potuit tunc cum pars eſt defecta. non potuit dico, quod irrecuperabiliter amiſit: nec alijs pro eo: quia in eo nullo modo erat alteri coniũctus: ſed in eo quod reſumit, incipit re coniunctus eſſe. Azo.

f *Quo quis.* Titius.

g *Et reſumit.* ſeparata literam faciẽdo repetitionem. nam eſt impoſsibile quòd eodem puncto & amittat & reſumat. nam ita demum reſumit, ſi prius amiſerit. ar. contra. infra de noua. ſi Stichum. §. ſi quis. Sed ibi ponitur tempus pro quodam ſpatio quod plura puncta & horas continet. Et fortè hic idẽ dici poſſet. nam & momentum ponitur pro die quandoque: vt C. de fer. l. omnes. Azo.

h *Ex vſufructu.* irrecuperabiliter amiſſo: id eſt nec ipſe, vt hic: nec alius pro eo, vt ſubijcit.

i *Accreſcere.* ſicut enim Titio vſusfruct. Mæuij in totum accreſcit, quando Titio in repetitione totus eſt legatus: vt ſupra e. §. hæc autem. ita ſi pars dimidia vſusfruc. in repetitione eſt ei legata: quia in medietate eſt Mæuio re coniunctus tantum: vt ſ. §. proxi. pro medietate portionis quam amittit Mæuius, quæ eſt quarta totius, ei accreſcit. & hoc eſt quod dicit, neque enim, & cetera. & ibi, placet enim nobis &c. ſecundum R.

Repetitio vſusfructus habet locũ in vita: & non poſt mortem legatarij: niſi ſit facta commemoratio heredis. Bartolus.

V. VLPIANVS libro ſeptimodecimo ad Sabinum.

REpeti poteſt legatus vſusfructus amiſſus qualicunque ratione, dummodo nõ morte o: niſi forte heredibus p legauerit. Si quis q vſumfructum ſolũ ſerui alienauerit, per quem vſusfructus ei adquiſitus eſt, dubium non eſt quin vſusfructus per eum adquiſitus retineatur r. Rei mutatione interire vſumfructum placet: veluti, vſusfructus mihi ædium legatus eſt: ædes corruerunt, vel exuſtæ ſunt s. ſine dubio extinguitur. an & areę? certiſsimum eſt, exuſtis ædibus nec areę nec cementorum vſumfructum deberi. Et ita & Iulianus. Si areæ ſit vſusfructus legatus, & in ea ædificium ſit poſitum t, rem mutari, & vſumfructũ extingui conſtat u. Planè ſi proprietarius hoc fecit ex teſtamento, vel de dolo tenebitur x.

k *Amittit.* irrecuperabiliter. & dic, ex eo, large. ſic. j. de incen. rui. nau. l. j. §. j.

l *Perſonæ cohæret.* vt j. de lib. leg. l. non ſolũ. §. tale.

Si legatum. CASVS. Perijt vſusfruct. ex perſona illius cui vſusfruc. eſt reſtitutus, nõ ex perſona illius qui reſtituit: vt hic, & idẽ habes infra de vſufru. leg. ſi quis. Viuia.

m *Prætor.* qui fideicõmiſſa introduxit: vt inſtitut. de fideicommiſſ. hered. §. j. Accurſius.

n *Pereat.* vſusfr. vt & j. eo. ſi legatum, & infra de vſuf. leg. ſi quis vſumfructum.

Repeti poteſt. CASVS. Vſusfruct. poteſt repeti quocunque modo amittatur, dummodo non amittatur morte. {SI QVIS.} Habeo vſumfruct. in ſeruo per quẽ mihi quæſitus eſt vſusfru. in fundo. alienaui vſumf. ſerui. certè retineo vſumfr. fundi. {REI.} Si legetur mihi vſusfr. ædiũ quæ poſtea corruerunt, extinguitur vſusfru. adeo quòd nec areæ illius domus vſusfr. debetur. {SI AREAE.} Teſtator legauit mihi vſumfru areæ ſuæ, vel alienę heres vel alius dominus in ea poſuit ædificium. extinguitur vſusfru. ſed iſti heredes ſi fuerint extranei, de dolo tenentur, & interdicto quod vi aut clam, ſi non ſint paſsi conſtituere vſumfruc. ædificio ſublato & h. d. cum duabus legibus ſeq. Viuianus.

o *Morte.* rei vel perſonæ. in perſona enim mortui non poteſt repeti legatum: imò pro non ſcripto habetur: vt C. de cad. tol. §. j. Accur.

p *Heredibus.* & tunc non eundem vſumfructum habebunt, ſed diuerſum: vt j. de verb. oblig. l. ſtipulatio iſta. §. ſi quis ita.

q *Si quis vſumfructum.* ſcilicet fundi.

r *Retineatur.* idem eſt & ſi partem ſerui: vt C. de vſufruct. inter antiquam. & l. fin. idem & ſi totum: vt infra eo. ſi ſeruo. & ſ. de vſufruct. qui vſumfructum. §. fin.

s *Exuſtæ ſunt.* ſcilicet in totum: vt inſtit. eo. §. fi. & j. de ſerui. vr. prę. ſeruitutes. §. ſi ſublatũ. in fi. & ſ. de vſufruc. ſi cui inſulæ. ſed contra j. eo. l. fundi. & l. ſeq. & l. quid tamẽ. §. agri. ibi, non tamen &c. Sol. vt ibi in l. illa, ſed & eo. & d. §. agri.

t *Poſitum.* à quocunque.

u *Extingui conſtat.* ſecùs etiã in proprietate areę legata: quia ſi redit ad areã, valet legatũ: vt j. de le. iij. ſi chorus. §. aream.

x *Vel de dolo tenebitur.* in nullo caſu videtur verum quod hic de actione de dolo dicitur. aut enim iam cœperat vſusfructus, & tunc ceſſat de dolo: quia tunc locum habet interdictum quod vi aut clam: vt infra quod vi aut clam. l. denique. in princip. & argum. infra ad leg. Aquil. item Mela. §. fina. & l. ſequen. & argum. ſupra de dolo. l. & eleganter. §. ſi ſeruum. aut nondum cœperat, quia hereditas nondum erat adita: & tunc ſimiliter datur interdictum quod vi aut clam. Item ex teſtamento: vt ſupra de dolo. l. & eleganter. §. item ſi ſeruum. & infra de aur. & argen. leg. ſi imaginem. Item pro nihilo poneret, extingui. nam ex eo videtur quòd iam cœperat. Ad hoc reſpon. quatuor modis: vt dicas de dolo, id eſt ex teſtamento nomine doli. Secundo, quia hæc vel illa datur: quia illa ex teſtamẽto. Tertio dic quòd competat de dolo, ſiue cœperat vſusfruct. ſiue non. nam & ſi cœperat, ceſſat Aquil. quia ædificio non fit res deterior, vt infra ad leg. Aquil. ſi ſeruus

seruus ferutum. §. Viuianus. & §. sed & si. & §. si salictum. & §. sed & si puerum. & §. rupisse. Eadem ratione nec interdictū datur: vt infra quod vi aut clam. si alius. §. si quis aceruum. Nec ob. quod de anulo submerso & de similibus dicitur. ibi enim quod meum est, contrectatur. & res quæ mea est, mihi abest. hic nihil meum contrectatur. Item & alia ratione potest cessare interdictum, si potius ædificantem nec fuisse prohibitū, nec suspicatū fuisse se posse prohiberi, puta si bene credebat fructuariam ignorare vsumfru. sibi relictum: & ideo eo sciente & patiente ædificabat. Item si non cœperat vsusfr. multo minus dabitur aliqua prædictarū: & tunc pones verbum extinguitur, impropriè: vt infra vsusfruc. quemad. ca. l. iij. §. desinere: & hoc nisi in testatoris area sit relictus. Quarto vt loquatur in duobus casibus id est quādo hæres ædificauit in insula testatoris, cuius vsusfructus relictus erat: & tunc datur actio ex testamento. Item interdictum, si prohibitus fecit, vel si se prohiberi suspicatus est, & cœpit esse postea fructuarii vsusfruct. aliàs actio ex testamēto tātum locum haberet. Item etiā in alio quando alienæ areæ vsusfruct. legatus est: & ille extraneus dolo malo, vt vsusfructus deberi non posset. ædificauit: tunc enim heres nullo modo tenetur: quia in culpa non est, & liberat[a] est quasi morte rei: quare & cōtra extraneum vnicum supereſt actionis de dolo auxiliū. Quod autem sequitur, nisi sublato & cætera, non ideo dicitur vt interdictum etiam si vsusfr. tempore non perijt, non competat: sed ob hoc vt etiam tunc cōpetere dicatur, nisi vsusfructus restituatur. Accur.

[a] *Nisi sublato ædisi. Transacto.* Alioquin fieret restitutio ipso iure: vt ĵ. quemadmo. ser. amit. si locus. Azo. Sed quomodo competere potest vel de dolo, vel interdictum: cum vna biennio, altera anno tollatur, vt vsusfruct. x. ann. & hic dicit finito vsufruct. dari interdictū? Respon. loquitur secundum leges istas quando finiebatur vsusfruct. anno vel biennio continuo: & annus interdicti erat vtilis. Accur.

VI. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

SEd & interdictum quod vi aut clam vsufructuario competit:

VII. IVLIANVS libro trigensimoquinto Digestorum.

NIsi sublato ædificio vsumfructum areæ mihi cesserit, tempore scilicet quo vsusfructus perit transacto.[a]

Licet mutetur forma in accessorio, non extinguitur in principali. Bald.

VIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

FVndi vsufructu legato[b], si villa[c] diruta sit, vsusfructus nō extinguetur: quia villa fundi accessio est: non magis quàm si arbores deciderint.

IX. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SEd & eo quoque solo in quo fuit villa, vti frui potero.[d]

X. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

QVid tamen si fundus villa fuit[e] accessio? videamus ne etiā fundi vsusfructus extinguatur. Et idem dicendum est, vt non extinguatur. Non tantùm si ædes ad aream redactæ sint[f], vsusfructus extinguitur: verùm etiā si demolitis ædibus testator alias nouas restituerit. Planè si per partes reficiat, licet omnis noua facta sit, aliudꝫ erit nobis dicendum. Agri vel loci vsusfructus legatus si fuerit inundatus[h], vt stagnum iam sit, aut palus: proculdubio[i] extinguetur. Sed & si stagni vsusfructus legetur, & exaruerit, sic vt ager sit factus: mutata re vsusfructus extinguitur. Non tamen si arui vsusfructus legetur, & ibi vineæ sint positæ, vel cōtra, puto extingui[k]. Certè[l] siluæ vsufructu legato, si silua cæsa illic sationes fuerint factæ, sine dubio vsusfruct[m] extinguitur. Si massæ vsusfructus legetur, & ex ea vasa sint facta, vel cōtra, Cassius apud Vrseiū scribit interire vsumfructum. quā sententiam puto veram. Proinde & ornamentum dissolutū[m] aut transfiguratū, extinguit vsumfructum. In nauis quoque vsufructu Sabinus scribit, si quidem per partes refecta sit, vsumfructum nō interire. Si autem dissolutan sit, licet ijsdem tabulis[o] nulla præterea adiecta restaurata sit, vsumfructū extinctū. quam sententiam puto veriorē. Nam & si domus* fuerit restituta, vsusfructus extinguitur. Quadrigæ vsufructu legato, si vnus ex equis decesserit, an extinguatur vsusfructus quæritur. Ego puto multum interesse, equorum, an quadrigæ vsusfructus sit legatus. Nā si equorum, supererit in residuis: si quadrigæ, non remanebit: quoniam quadriga esse desijt:

[a] *Nisi sublato ædisi. Transacto.* Alioquin fieret restitutio ipso iure: vt ĵ. quemadmo. ser. amit. si locus. Azo. Sed quomodo competere potest vel de dolo, vel interdictum: cum vna biennio, altera anno tollatur, vt vsusfruct. x. ann. & hic dicit finito vsufruct. dari interdictū? Respon. loquitur secundum leges istas quando finiebatur vsusfruct. anno vel biennio continuo: & annus interdicti erat vtilis. Accur.

[b] *Legato.* & per consequens villæ quæ in eo est. Accur.

[c] *Si villa.* mala ratio: vt ĵ. l. qui tamen. in prin. & ideo subaudi, maxime. Accur.

[d] *Sed & eo. Potero.* ff. eo. repeti. §. rei mutatione. contra. Solu. hic habet vsumfru. in solo vbi est villa: nō quia ville, sed quia fundi totius quasi cuiusdā vniuersitatis. nā idē est vbi omniū bonorū est vsusfru. relictus: vt ff. de vsufru. quotiēs. §. fi. Acc.

[e] *Vid tamē.* CASVS. Si domus diruatur cuius vsusfruc. legatur, extinguitur vsusfru. Cetera plana sunt vsque ad §. in nauis. Si legas mihi vsumfruc. nauis, & per partes refecta sit, vsusfruct. non extinguitur: secus econtra est: quia tunc extinguitur vsusfruc. qđ in domo locum habet. {QVADRIGAE.} Si tu quadriga tua quę quatuor equis ducebatur, mihi vsumfruc. legaueris. & vnus equus decesserit. quæritur an exting. vsusfru. in residuis tribus equis? Et disting. aut equorum aut quādrigæ relinquitur vsusfruct. primo casu remanet in residuis: secundo casu non remanet vsusfru. & continua. l. sequen. cum ista. Viuia.

[f] *Redactæ sint.* eodem casu repete quo villæ & fundi legauit vsumfruc. vt supra eo. l. fundi. & est fundus accessio: vt si gratia operis quod in villa agebat, habuit fundum. econtra si gratia fructuum fundi habuit villam: vt ĵ. de auro & argē. leg. & si non sint. §. perueniamus.

[g] *Aliud.* vt non extinguatur. nam quandiu pars etiam minima supereſt, etiā in destructa habet vsumfruc. vt supra de vsufruc. si cui insulæ.

[h] *Inundatus.* ante mortem vel post mortem testatoris.

[i] *Proculdubio.* vt ĵ. eo. l. si ager.

[k] *Puto extingui.* hoc ideo fortè, quia etiam vinea durāte sationes ibi fiunt: vnde quasi non sit forma mutata, non perit vsusfr. quasi magis in solo sit vsusfructus quęsitus: vt infra de ser. rusti. prædi. l. certo. in silua autem non fiunt sationes: vnde si fuit cæsa, & fiant sationes, rei mutatione extinguitur vsusfruct. vt hic subijcit.

[l] *Certè.* vel aduerbium, vel nomen.

[m] *Dissolutum.* id est dissolutio ornamenti. Accur.

[n] *Dissoluta.* tota simul. Accur.

[o] *Licet eisdem tabulis.* mutato consilio. nam si ea mente vt reficiatur dissoluta sit, rursus composita eadē esse incipit: quæ distinctio in domo non admittitur: vt infra de verb. obli. inter stipulātem. §. at nauis quæ est contra. & infra de solu. qui res. §. aream.

[p] *Nisi alius.* scilicet equus. sic & in legato proprietatis: arg. ĵ. de leg. ij. peculium. §. quadrigæ. Accur.

[q] *Histrionis.* & hoc cū nomē artificij in legādo expressit: puta, lego

XI. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

NIsi alius pante diem legati cedentem substitutus sit.

Mutato ministerio ex quo dependet effectus, intelligitur res mutata. Baldus.

XII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

SI cui balinei vsusfructus legatus sit, & testator habitationem hoc fecerit: vel si tabernæ, & diætam fecerit: dicendum est vsumfructum extinctum. Proinde & si histrionis[q] reliquerit vsumfructum, & eū ad aliud

** domus dirutafuerit, & ex iisdē cemētis tignisq; fue.*

lego seruum meum histrionem, & postea ad aliud artificium transierit: seruus: vt quia lecticarius fiat: secus si ad aliud trāsierit officium seu ministerium: quod non sit artificium: vt si fiat cocus: quia tunc extinguitur: vt infra de leg. iij. legatis. §. si ex officio. Item secus si proprium nomen esset expressum in legāda proprietate: licet in vsufructu hoc non distinguatur. ar. supa. de cap. demi. l. tutelas j. respō. & infra de ali. & ci. le. Mela. Sed ar. cōtra infra de vsu & ha. l. ceterum. §. mulieri. Accursius.

a *Ministerium.* i. artificium.

b *Extinctū.* i. nō incipit si nōdū cœperat: vel si cœperat, extinguitur.

c SI *vsufructuarius*. quærebatur si vsufructuarius fecit messem, id est secauit segetem, & adhuc nō est in horreo recōdita vel coacta, id est batura: cuius sit? & dicit Labeo q̄ est heredis fructuarij: & idem in olea & vua collecta, licet nōdum coacta, vt inde sint fructus extracti. sed aliud est. si adhuc tenetur in terra spica, vel vua in vinea: quia tunc est proprietarij. Itē aliud est in ea oliua vel fructu qui per se cecidit, quia est proprietarij. Sed Iulianus corrigēs dicit quòd non sunt fructuarij, vel heredis eius, nisi in horreis sint reconditi. in bonæ fidei autem possessore efficiūtur eius. eo ipso quòd à solo sint separati. secundū omnes, Labeonem scilicet & Iulian. Vel dic secundo, quòd facit differentiam inter fructuarium & bonæ fidei possessorem: quia fructuarij fiunt statim quòd à solo sunt separati, vel à se, vel ab alio nomine suo. sed bon. fid. possessoris, à quocunque separentur, & cuiuscunque nomine.

d *Stipulam.* id est blauam sectani, siue messem.

e *Labeo ait.* & male. Azo.

f *Fructumq; percipi.* dicit Labeo.

g *Sed vt verum est.* id est sicut est verum secūdum Labeonē: ita & hoc est verum quod subijcit, secundum eundem: corrigitur tamen primum per Iulianum. Item no. quòd hic est similitudo per cōtrarium: vel expone secundo vt sonare videtur, secundum Io. & Azo. quòd fructuarij fiant statim vt suo nomine à solo separati sunt: sed in bon. fi. pos. nō requiritur suo vel alieno nomine percipiantur. Azo.

h *Scripsit.* Labeo.

i *Decederit.* hoc enim non est heredis fructuarij.

k *Perceperit.* non autem si ab alio percipiantur non nomine fructuarij, vel per se cecederint. & sic prædicta non corrigit, secundum Ioan. & Azo. vt hic, & ℸ. de vsur. qui scit. §. in alieno. & §. præterea secundum secundum casum. sed secundum primum percepit, & in horreo recondidit.

l *Separati sunt.* à quocunque vel cuiuscunque nomine, secundum secundum casum, vel etiam secundum primum.

m EXcepta morte. quibus duob⁹ modis in totū tollitur vsufructus: vt §. eo. l. iij. §. fi. & C. de vsuf. corruptionē. in fi.

n *Reliqua causa.* vt non vtendo, & rei mutatione.

ministerium[a] trāstulerit: extinctum[b] esse vsumfructum dicendum erit.

Lex ista legitur duobus modis secundū primam lec. breuiter h.d. Fructus efficiuntur fructuarij cum ab eo sint in horreo reconditi. bon. fi. possessoris, eo ipso quòd sunt à solo separati. h.d. secundum primam lec. Secundum aliam lec. h.d. Vsufructuarius facit fructus suos si suo nomine à solo separentur: sed bonæ fidei pos. à quocunque à terra separentur. h.d. secundum istam lec. Iulianus non corrigit Labeonem, immo declarat, & istam puto veramquia immo iurisconsultus approbat dictum Labeonis ibi, sed verum &c. Bartolus.

XIII. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

SI fructuarius[c*] messem fecit, & decesit. stipulā[d †] quæ in messe iacet, heredis eius esse Labeo ait: [e] spicam quæ terra teneatur, domini fundi esse, fructumq; percipi[f] spica aut fœno cæso, aut vua adēpta, aut excussa olea, quāuis nondū tritū frumentum, aut oleū factū vel vindemia coacta sit. Sed vt verū [g] est quod de olea excussa scripsit[h], ita aliter obseruandum de ea olea quæ per se decideri[i]t. Iulianus ait, fructuarij fructus tunc fieri, cū eos perceperit[k]: bonæ fidei autē possessoris, mox quàm à solo separati sunt[l].

XIIII. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

EXcepta capitis minutione vel morte,[m] reliquæ causæ[n] vel pro parte[o] interitum vsusfructus recipiunt.

XV. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

INterdū [p] proprietarius ad libertatē perducet,[q] si forte vsusfructus fuerit tandiu legatus, quandiu manumittatur[r]. Nam incipiente proprietario manumittere, extinguetur vsusfructus.

Ex testamento diuersorum non est locus iuri accrescendi. quam l. no. quia est vna de regulis in materia iuris accrescendi. Bart.

XVI. IDEM libro quinto Disputationum.

SI sub cōditione mihi legat[t] sit vsusfruct⁹, medioq; tēpore sit penes heredē: potest heres vsumfructū alij legare. quæ res facit, vt si cōditio extiterit mei legati, vsusfruct⁹ ab herede relictus finiatur[s]. Quòd si ego vsumfructū amisero[t], nō reuertetur ad legatariū[u] cui ab herede purè legatus fuerat: quia ex diuersis testamentis ius cōiunctionis nō contingit[x].

Consolidatio voluntaria perimit vsumfructum: nec postea reumisci. Baldus.

XVII. IVLIANVS libro trigensimoquinto Digestorum.

SI tibi fundi vsusfructus purè, proprietas autē sub cōditione Titio legata fuerit, pendente cōditione dominiū proprietatis adquisieris[y]: deinde cōditio extiterit: plenо iure fundū Titius habebit. Neq; interest[z], q̄ detracto vsufructu. proprietas legata sit[*]. enim dū proprietatem adquiris, ius omne legati vsusfructus amisisti[a].

XVIII. POMPONIVS libro tertio ad Sabinum.

SI seruo hereditario ante aditā hereditatē legatus vsusfructus fuisset, magis placet adita hereditate eum vsumfructum ad te[b] transire: nec interire quasi mutato[c] dominio[d]: quia nec dies ante

Pro parte. vt infra eo. l. placet. Accur.

INterdum. ℸ CASVS. Si cui vsusfruct. serui legetur quandiu manumittatur: eo manumisso extinguitur vsusfruc. Viuia.

p *Interdum.* hodie semper ad libertatem proprietarius perducet: vt C. communia de ma. l. j. §. j. sed fructuarius non: vt ibi dicitur.

q *Perducet* scilicet seruū in quo habet proprietatem, & alius vsumfructum.

r *Manumittatur.* à proprietario. Accur.

SI *sub conditione*. ℸ CASVS. Reliquisti vsumfr. sub conditione si nauis ex Asia venerit. vsusfru. interim est apud heredem. & ideo heres alij legare potest. q̄ si conditio mea extiterit, vsusfruct. illius cui heres legauit extinguitur, & ad me conditio redibit: & si ego vsumfructū amittam, non redibit ad illum cui heres tuus legauit. Viuia.

s *Finitur* quia ius quod habebat, & non plus videtur legasse: vt infra de le. j. si domus. §. pen.

t *Amisero.* postquā iā habuero. Accur.

u *Ad legatarium.* sed ad proprietatem. Accur.

x *Non contingit.* vt & argum. infra de bon. poss. sed cum patrono. in prin. & infra de tribu. procuratoris. §. si plures. & §. sed si duas. Sed ar. contra. ℸ. de re milit. si centurō. §. Iulianus. & §. quod si alterutra.

SI *tibi*. ℸ CASVS. Testator vsumfr. mihi purè legauit, Titio autem proprietatem nudam sub conditione, si nauis ex Asia venerit. conditione pendente ego fundum emi ab herede: & sic per consolidationem amisi vsumfructum formalē. extitit postea cōditio. plena proprietas ad eū transibit, licet fuerit nuda legata. Viuianus.

y *Adquisieris.* emendo ab herede.

z *Neque interest.* non est differentia responsionis prædictæ: vel in prædicta responsione distinctio: sed contra supra de vsufruc. dominus fructuario. Sol. ibi amisit proprietatem ex causa quæ fingit nondum proprietatem quæsiuisse: hic non ita. Azo. Vel solue vt ibi. Accur.

a *Amisisti.* propter consolidationem si dominium mutaretur. Accur.

SI *seruo*. ℸ CASVS. Decessisti relicto herede: tu tamen habueras seruum. antequam tuus heres adiret hered. illi tuo seruo relictus fuit vsusfru. an heredi tuo acquiratur? Et resp. quòd sic. & valebit legatum cum heres adibit: quia dies non cedit ante aditam hereditatem. Viuianus.

b *Ad te.* scilicet heredem.

c *Mutato.* quod fieret, scilicet interiret, si hereditati qui domina esset, quæreretur, & per eam heredi futuro: vt infra ad l. Aquil. huic. ij. respon & infra si quis testa. liber. esse iuss. l. j. §. j. hic autem non cedit nisi hereditate adita: vt hic, & supra quando dies vsusfruc. leg. ce. l. j. §. hac ratione. & infra quando dies leg. ce. l. cum ita. in fin. & infra de stipula. seruo. l. vsusfructus. vnde non nocet dominij mutatio de hereditate in heredem.

d *Dominio.* scilicet serui.

Neque.

*Vsufructuarius.

† Ludo. Ro. in suis sing. fo. 20. sing. 549. dicit istum text. probare q̄ appellatione fructus venit palea: sed dic quòd text. non loquitur aliquo pacto de palea: nec si bene inspiciatur, hoc probat. Bol. Addè quòd si text. noster hoc nō probet, vt voluit Bol. in nouis suis interpret. hic tamen pro Ludo. Ro. ego adduco text. hoc probantem, si subtiliter videatur, in l. fi. §. fi. C. de seruit. & aqua. quem text. allegat Baptista de Castello. in addi. Ludo. Ro. vbi supra.

937

NEque vsusfructus.] CASVS. Si habeo in fundo tuo vsumfru. seruti personalem vel realem, eum non perdo licet tu alienes proprietatem fundi.

a Neque vsusfructus. vt & §. de vsufru. locum. §. proprietarius.

b Actúsve. vt j. de ser. rusti. prædio. l. via. §. si fundus. Accur.

IS qui vsumfructum.] CASVS. Si habeo vsumfr. in fundo tuo: & tantum vtor: aut facio sciens, aut ignorans. primo casu retineo vsumfr. nec amitto. Secúdo casu amitto vsumfructum. Viu.

c Videtur. quia ius suum sciuit durare: vt arg. j. qui. mo. pignus. vel hypo. sol. l. sicut. §. non videtur. & infra quemad. ser. amit. l. ij. & l. si stillicidij. §. si.

d Vsumfructum. sed an habeat vsum? videtur quòd non. nam sic errãdo tempore quæreretur: quod esse non debet: vt infra de vsucap. & l. si furem. §. j. Quare dicas durare vsumfru. licet non duret quantum ad commodum vsusfru. vt hic dicit, sed vsus. Item not. hic errorem nocere. sic & infra de accept. & per iusiurandum. §. si quis vsumfructum. & infra de re. dub. qui habebat. & j. de acquir. here. is qui putat. & de testa. l. qui à latronibus. & infra quemad. ser. amit. l. si quis alia aqua. & l. fin. Accursius.

SI vsusfructus.] CASVS. Si legetur vsusfruct. ciuitati, & in eam inducatur aratrũ: an vsusfruct. amittatur? Et respon. quòd sic. Viuia.

e Carthago. & Troia. Idem forte si eo proposito inde discedant homines, ne eo reuertantur: vt j. de col. bo. l. pe. j. respõ. nisi communicato consilio ex seipsis ciuitatem constituant: quia tunc etiam eadem esse videtur ciuitas.

SI mulier.] CASVS. Mulier cui relictus est alicuius rei vsusfructus, per maritum retinet vsum, si absens fuerit. Itẽ retinet per familiam. idem econtra: quia vir retinet p vxorem: quia magis videtur vir vti per vxorem, quàm vxor per virum. Viuianus.

f Profecta. non relicta familia in domo. & per hoc differt à casu seq.

g Reliquisset. per quã retinetur seruitus: vt j. quemadmodũ ser. amit. l. vsu retinetur.

h Eáque. scilicet mulier.

i Vxorem. quæ secum potest vti: vt j. de vsu & ha. l. ceterum. §. mulieri. Accursius.

SI ager.] CASVS. Habeo vsumfructũ in agro. flumen cum impetu inundat agrum. vtrum vsumfru. amittam? & distinguitur. Nam in prima parte flumen fecit alueum: in secunda non. Idem dicit lex sequens vsque ad l. placet. j. eo. Viuianus.

k Amittitur. vt institut. de re. di. §. alia sane. contra Solut. hic mandauit vt alueum sibi faceret: vt & §. eo. quid tamen. §. agri. & j. de acquir. re. do. ergo. §. alluuio. possessionem autem constat amitti: vt j. de acquir. possess. l. qui vniuersas. §. item. quod à mari.

l Si eodem. id est simili impetu: & hoc de æquitate. Vel hic mutat casum quando eodem: & sic non fecit alueũ: sed supra non eodem: & ita ibi esset secus. Et dic reuertitur quatenus de facto exiuit. Et secundum hoc nõ est contra. j. de acquiren. re. do. adeo. §. insula. in fi.

m Discesserit. mutat ergo casum: quia supra fecit alueum, hic non: & sic non ob. j. de acquirend. re. do. l. adeo. §. insula. in fine. Vel eodem, id est simili impetu. & hoc de æquitate. Accursius.

n CVm vsumfructum. Restitutum. quatenus de facto recessit. vere autem nõ fuit amissus: vt puto hoc primo casu.

o Id solum. id est illa terra.

p Restitui posse. de stricto iure: secus de æquitate: vt infra de acquir. re. dom. l. adeo. §. insula. & §. quòd si post. & infra quemadmod. ser. amit. l. si locus.

q De quibus. id est de itinere & actu, quo ad rigorem iuris: sed de æquitate similiter secus: vt infra de itinere actuque priuat. l. j. §. si quis vel. Accursius.

r Summa terra. id est supereminens.

s Regesta esset. id est alia terra reposita.

t PLacet. supra eo. l. excepta. Accursius.

u SI ager. Restituetur. nam & res habent postliminium: vt infra de capt. & postl. reuer. l. postliminium. j. respon. Accursius.

SI seruus.] CASVS. Vsusfr. cuiusdã serui meus erat, proprietas autem tua. ille seruus mihi damnum dedit, & tu dedisti eum pro noxa. confunditur vsusfructus, & ita tu liberaris, quòd non teneris mihi in alio. Viuianus.

x Liberabitur. proprietarius à præstatione vsusfructus.

SI vsusfructus.] CASVS. Titius Legauit mihi vsumfr. alternis an. & sic tot sunt legata quot sunt anni illius in vsusfruct. non possum perdere iuris præsumptione non vtendo. Viuia.

y Amitti. vsusfruc. tamen vniuscuiusq; anni decennio inter præsentes. xx. inter absentes tollitur, ex quo cõpetere cœpit quia

NEque vsusfructus[a] neq; iter actúsve[b] dominij mutatione amittitur.

Vsu partis retinetur ius totius à sciente: secus ab ignorante. Bartolus.

XX. PAVLVS libro quintodecimo ad Plautium.

IS qui vsumfructũ habet, si tantum vtatur, quia existimet se vsum tantũ habere, an vsumfructum retineat? Et si quidẽ sciens se vsumfructum habere, tantũ vti velit, nihilominus & frui videtur.[c] Si vero ignoret, puto eum amitte re fructũ.[d] Non enim ex eo quòd habet vtitur, sed ex eo quòd putauit se habere.

XXI. MODESTINVS libro tertio Differentiarum.

SI vsusfructus ciuitati legetur, & aratrum in ea inducatur, ciuitas esse desinit: vt passa est Carthago: [e] ideoq; quasi morte desinit habere vsumfructum.

Vxor retinet possessionem per maritum, & maritus per vxorem: & idem per reliquam familiam. Bartolus.

XXII. POMPONIVS libro sexto ad Q. Mucium.

SI mulieri vsus domus legatus sit, & illa trans mare profecta[f] sit, & constituto tẽpore ad amittendũ vsum abfuerit, maritus verò domo vsus fuerit, retinetur nihilominus vsus: quẽadmodum si familiã suã in domu reliquisset,[g] eaque[h] peregrinaretur. Et hoc magis dicẽdum est si vxorem[i] in domu reliquerit maritus, cum ipsi marito vsus domus legatus sit.

XXIII. IDEM libro vicensimosexto ad Q. Mucium.

SI ager cuius vsusfructus noster sit flumine vel mari inundatus fuerit, amittitur[k] vsusfructus: cum etiam ipsa proprietas eo casu amittatur. Ac ne piscando quidẽ retinere poterim[l] vsumfructum: sed quemadmodũ si eodem[l] impetu discesserit[m] aqua quo venit, restituitur proprietas, ita & vsumfructum restituendum, dicendum est.

XXIII. IAVOLENVS libro tertio ex Posterioribus Labeonis.

CVm vsumfructum horti haberem, flumen hortum occupauit: deinde ab eo recessit. ius quoque vsusfructus restitutum[n] esse Labeoni videtur: quia id solum[o] perpetuò eiusdem iuris mansisset. Ita id verùm pũto, si flumen inũdatione hortum occupauit. Nam si alueo mutato inde manare cœperit, amitti vsumfructum existimo, cum is locus aluei publicus esse cœperit, neque in pristinum statum restitui posse. P Idem iuris [in] itinere & actu custodiendum esse ait Labeo. de quibus[q] rebus ego idem quod in vsufructu sentio: Labeo: Nec si summa terra[r] sublata ex fundo meo, & alia regesta[s] esset, idcirco meum solum esse desinit, nõ magis quàm stercorato agro.

XXV. POMPONIVS libro vndecimo ex Variis Lectionibus.

PLacet[t] vel certæ partis vel pro indiuiso vsumfructum non vtendo amitti.

XXVI. PAVLVS libro primo ad Neratium.

SI ager ab hostibus occupatus seruúsve captus liberatus fuerit, iure postliminij restituetur[u] vsusfructus.

XXVII. IDEM libro primo Manualium.

SI seruus in quo vsusfructus alienus est, noxæ dedatur à domino proprietatis vsufructuario, liberabitur[x] confusa seruitute proprietatis comparatione.

XXVIII. IDEM libro tertiodecimo ad Plautium.

SI vsusfructus alternis annis legetur, non posse non vtendo eum amitti,[y] quia plura sunt legata.

Per colonum suo nomine possidentem, non retinet fructuarius possessionem, licet vsumfructum locauerit, & annuam receperit pensionem: sed per colonum colonus bene retinet possessionem. Baldus.

quia omnis obligatio quę recipit dationē, per singulos annos potest tolli ex quo cōpetere cœpit: vt C. de præscri. xxx. an. l. cum notissimi. §. in his. secundum Ir. & Azo. vt ibi dixi.

POmponius.} CASVS. Ego fructu. locaui in quinquennium ius percipiendi fructus proprietario: proprietarius vero alij plenam proprietatem vendidit. an amittam vsumfruc? Respō. quòd sic. Sed quid? ego locaui proprietario: & ipse locauit: an perdam non vtendo? dicit quod non: imò retineo ius si non vtor. sed si locauit alij suo nomine: quia conductor non fruitur nomine meo: secus est. nam hoc casu amitto vsumfructum neque retineo, sed si ego vēdidi proprietario vsumfruc. vsq; in quinquēnium: & ipse proprie. alij simpliciter vendat: perdo non vtendo vsumfruc. quia non meo nomine fruitur emptor. {IDEM POMPONIVS.} Testator legauit mihi vsumfruc. fundi: & rogauit me vt Titio restituam. quanuis cesset Titius petere, non perdit Titius vsumfruct. non vtente me legatario. Viuianus.

a *Si fundum.* id est fundi vsumfru. Accur.

b *A me.* vsufructuario. Accursius.

c *Amitti.* imò contra. vt C. de præscrip. xxx. an. l. male. quæ est contra. Sol. hic alius pensionem soluit, & alius tenet: & ego fructuarius possidere desij, tradente proprietario emptori: vt j. de acqui. pos. l. iij. §. quod si seruus. sed repeto per cōdictionem ex lege: vt C. de acquir. possess. l. fin. Azo.

d *Non esse.* forte quia locaui ad tempus vsumfru. quo finito reuerti ad me vsusfruct. debebat: alioquin amissionis non videor pati incommodum. Accursius.

e *Locauerit.* etiam suo nomine: vt infra de acquir. pos. l. qui vniuersas. §. fin. quia frui videor per istum interpretatiue.

f *Suo nomine.* cū à me non conduxisset.

g *Fruitur.* vere, vel interpretatiuè: vt supra proxi. respon.

h *Vsumfructum.* id est facultatem fructuum percipiendorum.

i *Amitti.* sed quid nocet mihi amissio, cū iam vendideram. Respon. vendiderā ad tempus perceptionē fructuum. vel vendideram pro x. singulis annis: sed forte remanet personalis.

g *Idem.* aliàs. §. idem Pompo. & aliàs. l. si legatum. & facit j. si vsusfru. pe. l. qui vsumfructum. & supra eo. ti legatum. Accur.

l *Per te.* id est tuo nomine, vt tu non amittas: an vero per me, & mihi noceam.

m *Actionem.* ex testamento. & dic id est efficacem.

n *Habiturum.* nec obest tibi, quòd ego possedi.

XXIX. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

POmponius quærit: si fundum[a] à me[b] proprietarius conduxerit, eumq; fundum vendiderit Seo non deducto vsufructu, an vsumfructum per emptorem retinea. & ait, licet proprietarius mihi pensionem soluerit, tamē vsumfructum ammitti:[c] quia non meo nomine sed suo fruitus est emptor. Teneri planè mihi ex locato proprietarium quanti mea interfuit id factū non esse:[d] quanquam si à me conductum vsumfructum quis alij locauerit,[e] retinetur vsusfructus. sed si proprietarius eum locasset, suo nomine,[f] dicendum amitti. non enim meo nomine fruiturg colonus. Sed si emptum à me vsumfructum[h] proprietarius vendidisset, amitterem vsumfructum? quærendum est. Et puto amitti:[i] quoniam & hic non vt à me empto fruitur fundi emptor. Idem Pomponius[k] quærit, si legatum mihi vsumfructum rogatus sim tibi restituere, an per te[l] frui videar, nec amittatur vsusfructus. & ait dubitare se de hac quæstione. sed est verius (quod Marcellus notat) nihil hanc rem fideicōmissario nocere. suo enim nomine vtilem actionem[m] eum habiturum.[n]

XXX. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

CAro & corium mortui pecoris in fructu non est: quia mortuo eo vsusfructus extinguitur.

XXXI. POMPONIVS libro quarto ad Q. Mucium.

CVm gregis vsusfructus legatus est, & vsque eò numerus peruenit gregis, vt grex non intellegatur,[o] perit[p] vsusfructus.

CAro.} CASVS. Si habeo vsumfructum in boue, & moritur bos: ad me non pertinet caro & corium. Viuianus.

CVm gregis.} CASVS. Si habeo vsumfructū in grege: si perit grex, quòd nō remanent nisi v. oues: perit vsusfruct. Vi.

o *Non intelligatur.* Puta ad pauciores quàm x. vt infra de abigeis. l. oues. Accur.

p *Perit.* Aliter si singulorū esset relictus vsusfructus: vt arg. §. eodē. quid tamen. §. fi. Item aliter in legato proprietatis: vt j. de legatis. j. si grege. & insti. de leg. §. si grex. Ir. nam & si domus sit mihi legata, & ad aream peruenerit: nihilominus debetur legatum proprietatis: licet vsusfructus extinguatur: vt arg. supra de rei vindicatione. l. solum. §. j. & infra de solutionibus & liberationibus. l. qui res. §. aream. & supra eod. l. repeti. §. rei mutatione. Accursius.

DE VSVFRVCTV EARum rerum quæ vsu consumuntur vel minuuntur.

TITVLVS V.

Quædam sunt res in quibus non cadit vsusfructus distinctus à proprietate, quia vsu consumuntur: & ideo tunc non interponitur cautio de vtendo salua rerum substantia: quia est impossibile: sed de æstimatione restituenda: & transfertur dominium. l. d. l. sequens vsque ad §. si pecuniæ. in l. hoc senatusconsultum. Baldus.

I. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SEnatusq; cōsuit vt omniū rerū quas in cuiusque patrimonio esse cōstaret, vsusfructus legari posit. quo[r] senatusco-sulto inductum videtur, vt earum rerum quæ vsu tollun tur vel minuuntur, posit vsusfructus[s] legari.

II. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

SEd de pecunia rectè caueri[t] oportet his à quibus eius pecuniæ vsusfructus legatus erit. Quo senatusconsulto non id effectum est, vt pecuniæ vsusfructus proprie esset.

No. quòd id quod negat lex, natura non audet, ad hoc allegatur hæc lex. Baldus.

Nec enim naturalis[u] ratio auctoritate † Senatus cōmutari potuit: sed remedio introducto cœpit quasi vsusfructus haberi.

III. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

POst quod omnium rerū vsusfructus legari poterit:[x] an & nominū? † Nerua negauit: sed est verius (quod Cassius & Proculus existimant) posse legari. Idem tamen Nerua ipsi quoque debitori posse vsumfructum legari scribit, & remittendas ei † vsuras.

IIII. PAVLVS libro primo ad Neratium.

ERgo cautio[y] etiā ab hoc[z] exigenda erit.

q *Senatus.* cuius nomē nō habemus. Accursius.

r *Quo.* auctor loquitur. Accursius.

s *Vsusfructus.* i. quasi: vt j. l. prox. vere enim esse non potest naturali vel simili ratione: vt instit. de vsufruc. §. constituitur. & facit infra ad l. Falcid. l. vsufructu.

t *Sed de pecunia. Caueri.* improprie ponitur enim pro satisdatione: vt C. de verborum signifi. l. iij. & C. de vsufructu. l. ij. & j. e. l. tribus.

u *Nec enim naturalis.* vel ciuilis: vt instit. de vsufru. §. constituitur. & hoc expone vt ibi. Accursius.

POst quod.} CASVS. † Dictum est. s. e. in l. j. quòd omnium rerū potest vsusfru. legari. sed nunquid & nominum? vt ecce Titius habet debitorem: an possit mihi Titius ilius nominis vsumfru. legare? Et respō. quòd sic. & Nerua dicit quòd non. sed male dixit: imò plus dico: quia etiam ipsi debitori potest legare, & vsuras ei remittere: sed satisdare debet ille debitor cui est legatus vsusfruct.

x *Poterit.* vt & s. de vsufruc. l. omnium. Accursius.

y ERgo cautio. id est satisdatio. sic C. de procur. l. j.

z *Ab hoc.* scilicet debitor. Accursius.

HOc senatusconsultum.} CASVS. Si legas mihi vsumfructū in aliena pecunia, an valeat tale legatum: quæritur. & respon. quòd sic. {SI PECVNIAE.} Titius legauit mihi vsumfructum pecuniæ. heres mihi dedit, oblitus exigere cautionem de restituendo. potest heres scilicet postea vsufructu durante petere cautionem per condictionem certi. Item finito

nito vsufru. petet ipsam pecuniam condictione certi generis: quæ est a aliquis leget mihi vsumfru. pecuniæ siue vsum, idem est vt debeam satisdare de tanta pecunia restituenda, si mortar, vel capite minuar: & debeo satisdare de tanta pecunia restituenda, siue iam sit data, sit postea detur: & hoc dicitur hic, & j. e. l. ii tibi. Accursius.

a *Hoc senatusconsultum.* quo permittitur cõsti tui quasi vsusfruct' in rebus quæ vsu consumuntur. Accursius.

b *Ceterarum.* quæ vsu consumuntur. Accur.

c *Habuit.* in suo dominio.

d *Cautio.* id est non fuit præstita.

e *Posse condici.* amplius & rei vindicat. datur, si non sit præstita cautio in his rebus in quibus vere vsusfruct. est: vt j. vsufru. quemadmodum ca. l. si vsusfructus nomine secus in his quarum dominiũ fuit translatum: quia hoc agitur. non sic agitur in aliis. Item quod dicit condictionem dari, hoc est verum si in aliquo tempore fuit dominus ille qui vult condicere cautionem, aliàs non daretur ei condictio: sed actione in factum ei consuletur ad ipsam quantitatem: vt j. ad exhi. l. Iulianus. §. si tibi x. & forte ad cautionem eadẽ actio locum habet: vt j. de præscrip. verb. l. partis. Item ei quod dicodari cõdictionem, est contra infra de legat. ij. l. peto. §. fratre. Sol. hic interest agentis præstari cautionem, vt cuilibet patet. ibi nullum est interesse heredis, cum ipse sit liberatus semel præstando. Item facit infra de condic. indeb. sed & si. §. fina. Accursius.

f *Condici.* per actionem in factum, aut incerti: vt j. de præscri. verb. l. partis. quæ est contra. sed solue vt ibi. item certi condictione: vt j. si cert. peta. l. si quis certum. & l. certi condictio. in princip.

g *Idem continere.* nec plus, nec minus: hoc autem facit qualitas ipsius rei: vt j. e. l. quoniam. §. j. Idem in silua: vt & infra de vsu. & habitatione. l. diuus. Accursius.

S I *tibi.* } Casvs. Tria dicit. Primum, Titius legauit tibi x. milia in plena proprietate: & mihi vsumfruct. eorundem. habeo dimidiam vsusfruct. tu aliam dimidiam cum proprietate. Secundo idem in fundo, scilicet si Tit. legauit tibi plenam proprietatem fundi, mihi vsumfruc. eiusdem fundi. nam ego dimidiam vsusfruct. habeo, tu aliam dimidiam habes: sed tamen cum proprietate. Tertio modo, testator legauit mihi & Titio vsumfruct. x. milium. diuiditur inter vtrosque: & vno nostrum deficiente redit ad alterum non ad heredem: & ideo inter nos & heredem cauemus de restituendo imminente morte. vel ca. de.

v. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

HOc senatusconsultum[a] non solũ ad eum pertinet, qui pecuniæ vsumfructum vel ceterarum[b] rerum quas habuit, [c] legauit, verùm & si fuerint alienæ.

Cautio omissa condicitur per condictionẽ incerti. h. d. Bal. & hoc allegatur.

Si pecuniæ sit vsusfructus legatus, vel aliarũ rerum quæ in abusu consistunt, nec cautio[d] interueniat: videndum finito vsufructu an pecunia quę data sit vel ceterę res quę in absumptione sunt, condici possint. Sed si quidem adhuc cõstante vsufructu cautionẽ quis velit condicere, dici potest omissam cautionem posse condici[e] incerti cõdictione. sed si finito vsufructu, ipsam quantitatem Sabinus putat posse condici. [f] quã sententiã & Celsus libro octauodecimo Digestorum probat: quæ mihi non inarguta videtur. Quæ in vsufructu pecuniæ diximus, vel ceterarum rerum quæ sunt in abusu, eadem & in vsu dicenda sunt. Nam idem continere[g] vsum pecuniæ & vsumfructum, & Iulianus scribit & Pomponius libro octauo de stipulationibus.

Legatarius vsusfructus pecuniæ cauet legatario proprietatis eiusdem pecuniæ: & de sua manu habet percipere: sicut in vero vsu fructu: & fructuarij debẽt cauere sibi adinuicẽ, propter alios, super tus accrescẽdi. Bal.

VI. IVLIANVS libro trigensimo quinto Digestorum.

SI tibi decem milia legata fuerint, [h] mihi eorundem decem miliũ vsusfructus, fiet quidem tua tota decem milia: sed mihi quinq; numerari debebunt, ita vt tibi caueã, tempore mortis meæ aut capitis deminutionis restituiri*. Nam & si fundus tibi legatus fuisset, & mihi eiusdem fundi vsusfructus, haberes tu quidem totius fundi proprietatem[i]: sed partem[k] cũ vsufructu, partem sine vsufructu: & non heredi, sed tibi cauerem boni viri arbitratu. Sed si duobus eorundẽ decem milium vsusfructus legatus[l] fuerit, quina milia accipient: & inuicem[m] & heredi satisdabunt.

VII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

B SI vini, olei, frumenti vsusfructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet: & ab eo cautio desideranda est, vt quandoque * is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis[n] res restituatur: aut æstimatis rebus, certæ pecuniæ nomine cauendum est. quod & commodius est. Idem scilicet de ceteris quoque rebus quæ vsu continentur,* intellegemus.

Quando plures heredes sunt grauati in præstando vsumfructũ pecuniæ, & etiã cauẽdo pro legatario, duo versantur in legato, C *scilicet dato pecuniæ, & factũ id est cautio: & pro legatario debet heres vnus caueri alteri, & alter alteri: & legatarius etiam cogitur promittere tanquam principalis persona: & si finito vsufructu fideiubẽs soluat, nõ repetit: quia ex necessitate fideiussit: & legatum istud quantum ad secundum caput de fideiubendo, videtur appositum fauore legatarij, non fauore heredum. Baldus.*

VIII. PAPINIANVS libro septimodecimo Quæstionum.

TRibus[o] heredibus[p] institutis vsumfructum quindecim milium Titio legauit, & duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare. Placebat[q] vtile esse cautionis quoq; legatum[r], nec refragari senatusconsultum, D quia cautio[s] non impediretur, & esse alterum legatum[t] velut certi, alterum incerti. vsusfructus itaque nomine partem pecuniæ petendam[u] ab eo qui satis accepit à coherede, incertiq; [x] cum eodẽ

h *Legata fuerint.* in plena proprietate. Accursius.

i *Proprietatem.* vt &s. de vsufruct. adcrescen. l. idem Neratius. §. non solum.

k *Sed partem.* Etiã si testaror eius animi fuerit vt vellet te habere proprietatem nudã: quia interdum plus valet quod scribitur, quàm quod agitur: vt infra de vsufru. leg. l. si alij. *Scriptura interdum plus valet quàm id quod agitur.*

l *Legatus.* scilicet ab herede.

m *Et inuicem.* scilicet vnusquisque alteri de tanta pecunia restituẽ da si morieris, aut capite minueris, propter ius accrescendi quod est inter eos. & est hic aliud quàm in vsufructu vero: quia ibi proprietario cauetur, non locio: quia res extat quã vindicare posset per confessoriam, petendo in ea seruitutẽ: hic non. Alij exponũt sic: inuicem, id est vterque simul satisdare heredi debet. Sed duplex copula, & illius verbi significatio, scilicet inuicem, eis repugnat.

S I *vini.* } Casvs. Legasti mihi vsumfr. in vino, frumento, vel oleo: heres quidẽ tuus debet in me trãsferre proprietatẽ: & ego satisdabõ de toto restituendo, vel eius æstimatione. Viuianus. * *Pro quãdocunq; ita multis in locis in Pandectis Flo. legitur. An. Aug. lib. 3. cap. 7.*

n *Qualitatis.* s. ita vinum bonũ vt nũc est: vt infra si cert. peta. l. cum quid. * *Vulg. cõsumuntur.*

o *Tribus.* primo, secundo, & tertio.

p *Heredibus.* scilicet vnumquemq; eorum apud alterum qui est satisdatione similiter oneratus: & tertio qui non est oneratus. Accursius.

q *Placebat.* responsio primæ quæstionis.

r *Legatum.* quo exoneratus fuit legatarius.

s *Quia cautio non impediretur.* fit enim ab herede. vult enim senatuscon. cautionẽ quodammodo esse loco nudæ proprietatis penes heredem: vt s. eo. l. ij. in fin. & institu. de. vsufru. §. constituitur Accursius.

t *Legatum.* sol. secũdæ quæstionis: & quod subiicit, veluti certi, id est vsusfr. qui est certus: vt hic. Sed cõtra infra de ver. obli. vbi autem non. §. fundi. Sed hic dicitur certum, quantum ad rem ex qua præstatur: ibi incertum, quantum ad vtilitatem. Vel dic aliter in legato vsufructu quãtitatis, vt hic: aliter speciei, vt ibi, quæ quidem accipientis non fit. Vel dic, est certum, vt hic dicit, respectu incertioris, vt facti.

u *Petendam.* scilicet actione ex testamento. Accursius.

x *Incertique.* i. actione ex testamento ob satisdationem, quæ incertum dicitur continere, ob id quòd in facto consistit. nam agitur ad interesse ex eo quòd primo est incertum: certificatur tamen postea: vt j. de verb. oblig. vbi autem non apparet. §. qui id quod. & l. quotiens quis. Azo. & facit j. de actio. emp. si heres. in fin.

a *Promittere.* heredibus scilicet qui pro se satisfederût de restituenda pecunia: non autẽ satisdabit cũ sit pro eo satisfactũ. Ir.

b *Mandati.* contra legatarium. Accursius.

c *Nõ acturos* sed an potest agi neg. ge? videtur ꝙ sic: quia vtiliter gestũ esse negotium legatarij negari non potest: vt ſ. de neg. gest. Põponius. & l. sed an vltro. §. j. si opponatur: immo suum negotiũ gessit se liberãdo: sicut in duobus reis ꝓmittẽdi dicitur: vt ĵ. ad Vell. vir vxori. in fi. Respõ. hic secus est: quia ibi vterq; principalis est debitor. hic verò est vnus debitor, alter fideiussor. Vel quod verius est, nõ agit actione neg. ge. qa ex voluntate defuncti tenebatur satisdare: & per consequentiã soluere. vt ĵ. de cõdi. inde. l. indebitã. nõ ergo se liberauit ab actione ex testamento, licet satisfecit.

d *Mandatum.* gratis enim fit quod iure mãdati quis exequitur: vt ĵ. de leg. ij. vnũ ex familia. §. j. ibi, nõ enim facultas &c. Accur.

e *Paruisse.* scilicet ex necessitate. Accur.

f *Liberatos.* q. d. nõ possunt agere ꝓpter. Idẽ factũ propter qđ sunt liberati: hoc tamẽ fallit: vt ĵ. de sol. l. in numerationibus. & ĵ. ad l. Fal. si pupillus. sed illud ideo, quia non potest esse emptio quin alter alteri obligetur: fideiussio est etiam si mãdati nõ agatur. arg. pro hoc. ĵ. de donat. inter vi. & vxo. l. si vir vxori. & inſti. de obli. ex quasi contrac. in fi. tit. & ĵ. mandati. si remunerandi. §. si passus.

g *Videri.* s. contemplatione relictum. Accursius.

h *Prospicere.* aliàs prospicere: & aliàs proficere. & facit ĵ. de leg. iij. fideicommissa. §. interdum. Accur.

IN *stipulatione.* ❧ CASVS. Legasti mihi vsumfr. pecunię satisdare debeo in duobus casibus: si moriar, vel capite minuar: aliàs non teneor satisdare. & hoc dicit cum prin. l. seq. quæ continuatur cum ista. Viuia.

i *Pecuniæ.* alicui priuato relictæ, vt hic & ĵ. vsufru. quemadmo. cau. l. si vsusfru. nomine. §. fin. si verò ciuitati relinquatur: tantum vnus interponitur, scilicet quasi mortis: vt supra quibus mod. vsusfructus amittitur. l. si vsusfruct. ciuitati. nam non vtendo scilicet pecunia, nullus amittit etiã priuatus: quia habet quod est relictum: vt C. de præscript. xxx. an. l. male. Accursius.

k *Casus.* nisi testator ad tempus legasset, vel ad tempus esset constitutus: vt infra famil. ercis. l. & puto. §. ij.

l QVoniam. *Contineri.* idem est in legato vsufru. siluæ: vt infra de vsu & hab. l. diuus. Accur.

m *Siue postea.* quod est generale in omni fideiussore: vt insti. de fideiuss. §. fideiussor. Accursius.

S *Lanæ.* ❧ CASVS. Relictus est mihi vsusfru. lanæ, vel aliorũ quę vsu consumuntur. licet videatur vsusfru. relictus: tamẽ agendũ, si satis non dedisset. Eum verò qui satis præstitit, ac propter moram coheredis satis non accepit, neq; fructus nomine interim teneri propter senatusconsultum, neq; actione incerti: quia coheredi satisfecit. Illud etiam nobis placet, legatarium cogendum promittere. [a] Finito autem vsufructu si coheredes ex causa fideiussoria conuenirentur, eos mandati [b] non acturos [c]. non enim suscepisse mandatũ, [d] sed voluntati paruisse [e]. denique cautionis legato liberatos [f]. De illo nec diu tractandum fuit, secundum legatũ, id est cautionis, non heredũ videri, [g] sed eius cui pecuniæ vsusfructus relictus est, curq; testator prospicere [h] voluit, & cuius interest se credidit fideiussores non suo periculo quærere.

IX. PAVLVS libro primo ad Neratium.

IN stipulatione de reddendo vsufructu pecuniæ [i], duo soli casus [k] interponuntur, mortis, & capitis deminutionis.

X. VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum.

QVoniam pecuniæ vsus* aliter amitti nõ potest, quam his casibus. Si vsus tantum pecunię legatus sit: quia in hac specie vsus appellatione etiam fructum contineri [l] magis accipiendum est, stipulatio ista erit interponenda. Et quidam aiunt, non ante hanc interponi stipulationem, quàm data fuerit pecunia. Ego autem puto, siue antea siue postea [m] ea pecunia data sit, tenere stipulationem.

*Cap. 7. vsufructuarius quemadmodum caueat.

XI. IDEM libro octauodecimo ad Sabinum.

SI lanæ alicui legatus sit vsusfructus, vel odorũ vel aromatũ, nullus videtur vsus fructus in istis iure cõstitutus [n], sed ad senatusconsultum erit descendendum quod de cautione eorum loquitur.

XII. MARCIANVS libro septimo Institutionum.

CVm pecunia erat relicta Titio, ita vt post mortẽ legatarij ad Mæuiũ rediret, quanquã adscriptũ sit, vt vsũ eius Titius haberet, proprietatẽ tamen ei legatã, & vsus mentionem factam, quia erat restituẽda ab eo pecunia post mortem eius, diui Seuerus & Antoninus rescripserunt.

SI VSVSFRVCTVS PETETVR, [o] vel ad alium pertinere negetur [p].

TITVLVS VI.

Fructuarius nõ agit cõfessoria pro seruitute accessoria: sed pro ipso vsufructu: per quod indirecte consequetur quod mero iure directe consequi non potest. Bald.

I. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SI fundo fructuario seruitus debeatur, Marcellus libro octauo apud Iulianũ Labeonis & Neruæ sententiã probat, existimantiũ seruitutẽ quidem eũ vindicare nõ posse, ꝙ verũ vsumfructum vindicaturum: [r] ac per hoc vicinũ, si non patiatur eum ire & agere, teneri ei quasi non patiatur vti frui.

Quotiens dispositioni apponitur aliquid quod est contra naturam rei super qua disponitur, non valet dispositio. Bartolus.

Vsusfructus legatus adminiculis eget, sine quibus vti frui quis non potest. Et ideo si vsusfructus legetur, necesse est tamen vt sequatur eum aditus: [s] vsq; adeo, vt si quis vsumfructum loci leget ita, ne heres cogatur viã [t] præstare, inutiliter hoc adiectum [u] satisdare debeo: cum talia vsu consumantur. Viuianus.

CVm pecunia. ❧ CASVS. Testator legauit Titio x. his verbis: Titio x. do, lego, vel relinquo: vt post mortem Titij detur Mæuio. quæritur an dominiũ vel proprietas dictorũ x. ût Titij? Dicit ꝙ sic: cũ debeant Mæuio dari post mortem Titij: & ita ad heredem eius quam debent redire.

n *Proprietatem.* appellatione ergo vsusfructus cõtinetur hic proprietas: vt & ſ. de vsufruct. l. Proculus. Sed cõtra ĵ. de ser. rust. prædi. l. quia duo. vbi dicitur ꝙ si x. pedes iuxta aquæ exceptit venditor, ꝙ seruitutẽ non proprietatẽ excepisse videtur. Solue ex eo ꝙ vsum aquæ tantũ exceperat, idem videtur de eo ꝙ circa aquã excepit: cũ vicinis ex scripturis aliquid iudicetur: vt ĵ. de test. heredes. §. sed & si notã. & C. fa. ercis. quotiẽs. Itẽ ar. contra hunc l. in eo ꝙ proprietas continetur appellatione vsusfru. vt ĵ. de vsu & habi. si habitatio. §. sed si χρῆσις ver. sed sic relictus. sed natura rei hoc facit.

SI VSVSFRVCTVS *petetur, vel ad alium &c.*

o *Petetur.* per confessoriam.

p *Negetur.* aliàs, allegetur: & aliàs, negetur.

I *fundo.* ❧ CASVS. Si fundo in quo habeo vsumfr. debetur seruitº: nõ possũ illã seruitutẽ vindicare: sed petã vsum, & p hoc seruit. facit. ĵ. e. v. ti frui. ❧ VSVSFRV. ❧ Legauit tibi vsumfr. habebis illud quo ego vtebar. ❧ ITEM. ❧ Licet testator dicat cum legat seruitutẽ, vt heres iter nõ ꝑstet: nihilominus præstare tenetur. Itẽ si testator adimat iter, inutilis est adẽptio. Itẽ heres tenetur emere viã vt fructuarius habeat viã, si aliàs ꝑstare nõ potest. Item heres debet præstare omnẽ seruitutẽ ad vsumfru. percipiendũ: & debet etiã præstare ea sine quibus fructuari nõ potest vti. Viuianus.

q *Non posse.* quia soli domino datur confessoria pro seruitute reali vindicanda: vt ĵ. si ser. vin. l. ij. §. hoc autem. Sed contra ĵ. de remi. l. j. §. idem Iulianus. Sol. directa actione nõ potest: vt hic, sed vtili cõfessoria sic, vt ibi. vel hic directo nõ potest, sed per cõsequẽs sic. puta petẽdo vsumfr. vt hic subiicit: & sic ibi intelligatur. & facit quod dicitur. ĵ. de ope. no. nun. l. in pronunciali. §. pe. in fi. Not. ergo quod principaliter prohibetur, per consequens admittitur.

r *Vindicaturum.* per confessoriam competentem pro seruitute personali si non possidet. alias vti possi. quasi non possit frui: vt not. infra. §. j.

s *Aditus.* quia sine aditu nullus est vsusfructus: vt infra de serui vrba. prædio. binas ædes. Ir.

t *Viam.* id est aditum per alium fundum hereditarium.

u *Hoc adiectum.* inutilis adiectio vitiatur, & non vitiat: vt ĵ. de vsu

vsu & habi.l.per seruum.§.j.in fi.&j.de libe.& posthu.l.fi ita. §.j Accursius.

a *Inutilis est.* vt arg.infra de adi.le.l.j.

b *Non est.* id est non posset iri.

c *Adeu.* s.quem emit heres:vt d.l.seruum.filij.de leg.j.§.fi.

d *Præstetur vsusfructus.* vt & j.de vsufru. le.l. damnas.§.qui duos. & de le.j. seruū filij.§.fi. & ar.§.de iurisd.om.iudi.l. ij. & j. de vsu. & habitatio.j. respon. sic ergo in hoc & præmissis casibus vindicabit fructuarius vsumfr. iteris vel dictus: & sic seruitutem seruitutis: quod est contra.l.vt j. de vsufruct. le.l.j.Sed certe nō puto q̄ ideo quòd impeditur agere vel ire in superioribus casibus quando est in possessione vsusfruct. petat vsumfru. sed loquitur cū fructuarius non possidebat vsumfructū fundi. tunc ergo vindicabit vsumfru. cū dictis vtilitatibus: non vt pro seruitutibus seruitutis: sed quasi sit pars ipsius vsusfru. Sed quid si ali' possidet vsumfru.& alius debet seruitutē & sic impediatur ire quā do est in quasi possessione? ꝓponat vtile interdictū quasi vti possidetis,quasi prohibeatur vti frui : vt & j.si ser.vindi.l.ij.§. pe. sed certe possidēti datur: vt j.e.l.pe.§.vlt.& ideo dic:vt s. in princi.l.in glo.quia soli.

e *Vtrum.* alias hic incipit lex.& aliàs non.

f *Præstandum,* vt vtilitatem & partem vsusfructus:vt subiicit.

g *Vtilitates.* quādo antea seruitus fundo nō debebatur : quo casu loquitur prin.huius.l.

h *Non potest.* sine magno incommodo. Accursius.

i *Non esse præstandas.* vt & s. de vsufruct.l. si is qui binas.arg.est infra de contrahen. empt.l. in venditionibus. §. fi. & l.seq. Accursius.

Si ab herede. ⟩ Casvs. Testa. legauit mihi vsumfru.in prædio heredis. hic heres antequā tradat mihi rem, arbores aut domos subuertit.quæritur nūquid tenetur mihi ad interesse? Et respon. quòd sic.Viuianus.

k *Seruitutes.* sed videtur quòd non possit proprietarius seruitutē imponere:vt s. de vsufru.sed & si quid.j.§.sed nec.quę est cōtra.Sol.hic imposuit seruitutem eo tempore quo nondum cesserat dies vsusfr.quia relictus erat sub condi.vel in diem,hoc non valet:vt j.quemad.ser.amit.l.si is cui.§.fi.& j.de condi.& demon.si fundum à testatore.Dic ergo melius hoc prædium erat heredis non defuncti.Vel ibi iam constituto vsufru.hic non.

l *Seruetur.* vt s. qui.mo.vsusfr.amit.l: repeti.§.fi.& l.seq.Acc.

Vt vsumfructum. ⟩ Casvs.Si leget mihi testator vsumfru. siue alij, & eidem fideicōmisit mihi restituere vsumfru.

videatur. Item si vsufructu legato iter ademptum sit, inutilis[a] est ademptio: quia semper sequitur vsumfructum. Sed si vsusfructus sit legatus ad quem aditus non est[b] per hereditarium fundum,ex testamento vtiq; agendo fructuarius cōsequetur vt cū aditu[c] sibi præstetur vsusfructus[d]. Vtrum[e] autem aditus tantùm & iter,an verò & via debeatur fructuario legato ei vsufructu, Pomponius libro quinto dubitat: & rectè putat,prout vsusfructus perceptio desiderat, hoc ei præstandū[f].Sed an & alias vtilitates[g] & seruitutes ei heres præstare debeat,puta luminū & aquarum,an verò non? Et puto eas solas præstare cōpellendum,sine quibus omnino vti non potest.[h] sed si cum aliquo incommodo vtatur, non esse præstandas.[i]

Vbi petitur vsusfructus contra heredem, iudex debet condemnare heredem ad interesse deteriorationis. Baldus.

II. Pomponius libro quinto ad Sabinum.

SI ab herede ex testamento fundi vsusfructus petitus sit,qui arbores deiecisset,aut ædificium demolitus esset, aut aliquo modo deteriorē vsumfructum fecisset aut seruitutes[k] imponendo,aut vicinorum prædia liberando, ad iudicis religionē pertinet vt inspiciat qualis ante iudicium acceptum fundus fuerit : vt vsufructuario hoc quod interest, ab eo seruetur[l].

Ius minus validum non durat maiori tẽpore quàm ius magis validum.h. d. Vel sic: Ius vtile non est maioris rationis quàm ius directum. Baldus.

III. Iulianvs libro septimo Digestorum.

QVi vsumfructum traditum[m] sibi ex causa fideicommissi desiit in vsu habere tanto tempore, quanto si legitimè eius factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum[n] habere non debet. est enim absurdum,plus iuris habere eos, * qui possessionem dumtaxat[o] vsusfructus, non etiam dominium adepti sint.

IIII. Idem libro trigensimoquinto Digestorum.

FVndus detracto vsufructu legatus est Titio, & eiusdē fundi vsusfructus Sempronio sub conditione. dixi interim cum proprietate vsumfructum esse: [p] licet placeat, [q] cum detracto vsufructu fundus legatur, apud heredem vsumfructum esse: quia paterfamilias cum detracto vsufructu fundum legat,& alij vsumfructum sub conditione, non hoc agit,[r] vt apud heredem vsusfructus remaneat.

Confessoria datur fructuario : nec potest proprietarius ex persona fructuarij agere contra tertium confessoria: quia quis habet intentare ius suum, non ius tertij:sed negatoria competit domino : & sic nec possessor nec petitor habet ius in re : præualet tamen possessor propter modum possessionis. h. d. vsque ad §. vtrum autem. Baldus.

V. Vlpianvs libro septimodecimo ad Edictum.

VTi frui ius sibi esse solus potest intēdere[s] qui habet vsumfructū : dominus autem fundi nō potest[t]: quia qui habet proprietatem, vtendi fruendi ius separatum[u] non habet. nec enim potest ei suus fundus seruire.[x] de suo enim non de alieno iure quemque agere oportet.[y] quamquam enim actio negatiua domino cōpetat aduersus fructuarium, magis tamen de suo iure agere videtur quàm alieno : cum inuito se negat[z] ius esse vtendi fructuario, vel sibi ius esse prohibendi. Quòd si fortè qui agit,[a] dominus proprietatis non sit: quanuis fructuarius[b] ius vtendi non habet, vincet tamen iure quo possessores sunt potiores[c], licet nullum ius habeant.

A Primo casu de iure ciuili. Secundo de iure prætorio quo inducuntur fideicommissa, & in vtroque casu perdo non vtendo si non vtar.Viuianus.

m *Traditum.* à legatario cui fuerat vsusfructus legatus:ideoque non potuit facere fructuarium.

n *Eum.* vt sibi fideicō missario restituatur.

o *Dumtaxat.* quam solam habent,iure ciuili inspecto.sed de iure prætorio etiā proprietatem habent cum vsufructu: vt supra qui. mod.vsusfruc. amit.l. j.§.j.& l.si legatum. & l.Pomponius.§.fin. Et est ratio similis ei quę est hic, & infra de ca. & postlimi. reuer.l. in bello. §. si quis seruū. in fine.§.vbi dominus factus plus iuris debet habere quàm non dominus. * Flo.ciuil.

P *Vndus.* ⟩ Casvs. Testat.legauit mihi nudā proprietatem fundi : & sic deduxit vsumfru.alij vsumfru. sub cōditione si nauis ex Asia venerit, legauit.quæritur cuius interim sit vsusfru. dum pendet conditio : an heredis,an proprietarij? Et respō. quòd est proprietarij: & est ratio:quòd quia deduxit testator vsumfruc. pro fructuario,videtur nō deduxisse pro herede vsumfru.interim. Viuianus.

p *Esse.* & ita apud Titium, non apud heredē: vt arg. supra de vsufru.l.si Titio vsusfr. j.respon.Accursius.

q *Placeat.* s.aliàs. Accursius.

r *Non hoc agit.* scilicet in mēte.Sed hęc videtur mala ratio : vt arg. contra infra de stat. li. l. qui pecuniam.vbi dicit quòd dare iussus. videtur heredi iussus, Sed hic quasi certum est ad heredem non peruenturum : vt arg. infra de condic. inde. l. Iulianus.

s *Vti frui. Intendere.* scilicet per confessoriam.

t *Nō potest.* scilicet intendere cōfessoriam: licet ipse petat vsumfructum causalem.

u *Separatum.* scilicet quòd dicitur seruitus: & dicitur formalis.

x *Seruire.* i. seruitutē debere: vt infrà de iudo. cum in fundo. in prin.& infra de seruit. vrba.præ.l.in re communi.hoc tamen quandoque fallit:vt infra de ser.ru.prædi.l.tria.

y *Oportet.* nisi haberet mādatū: vt s. de neg.ge.l.si pupilli.§.fi.

z *Negat.* i.negando dicit. simile negat. j. de in diem addic.l. vbi.quandoque ponitur negat, pro dicit: vt in authen. de tri. & se.§.illud.col.iij.

a *Qui agit.* negatoria.

b *Fructuarius.* quondam,vel qui putatur.Io.

c *Potiores.* s.petitore non implente suā intentionē: etiā si ipse fructuarius qui est in possessione,nihil probet:vt C.de edē. l.

qui accusare. & C. de rei vindi. l. res alienas. & instit. de interdi. §. commodum. Ceterum si is qui intendit negatoriam, probet se dominum: denegabitur facultas fruendi fructuario, nisi de suo iure probet: quia præsumitur res libera nisi contra probetur: vt C. de seruit. altius. & C. de pign. act. l. nec creditores. §. vt autem. Si autem non possidet fructuarius semper, id est siue aduersarius probet se dominum, siue non: semper imponitur ei necessitas probandi.

a *Competere.* ideoque dicitur in rem. lo.

b *Seruitutem.* scilicet directo: & dic vt supra e. l. j. Azo. seruitute tamen vtetur: vt ĵ. si ser. vind. l. ij. §. ij. Sed argu. contra. infra de serui. l. ei qui. Solu. ibi nihil dicit de fructuario: licet de similibus dicat. Et est ratio: quia hic est ser seruitus seruitutis.

c *Vindicet.* per confessoriam, alij per negatoriam.

d *Etiam fructus.* vt & ĵ. l. proxi. §. fi.

e *Finitus vsusfructus.* capitis deminutione.

f *Præteritorum.* vt & supra de rei vin. l. fructº. in fine. & l. seq. & s̄. de vsufruc. qui vsumfru. in fi. & l. quæsitum. & l. defuncta.

Fructuario. ¶ Casvs. Principium. l. planum est. ¶ Sed si. ¶ Egi contra Titium confessoria, qui se liti obtulit cum Mæuius possideat: & sic lite pendente amisi vsumfru. non vtendo, quæritur quid restituitur? Et respon. vsusfruc. mihi de nouo constituendus est per dolosum qui se liti obtulit. Item de cautione debet mihi promittere, potest enim esse quòd Mæuius qui præscripsit, obligauit alicui: qui auocabit à me rem per hypothecariam, & sic non permittet me frui. & sic qui se liti obtulit, cauet de euictione: & ita de nouo constituitur. ¶ Sicvt. ¶ Idem dicit quod supra proxi. quia si fructuarius rē in qua habet vsumfruc. amittat, & aliquis eum possidebat, potest agere confessoria: non vt res sibi à fruct. tradatur: sed vt securius vti possit. Idem si dominus proprietat. possidet: & aget fructuarius. Viuianus.

g *Fructuario.* aliàs incipit §. & aliàs lex.

h *Renouare.* quis renouabit? Respō. dolosus quidē sine dubio tenetur de dolo, in quo venit vt cōstituat vsumfr. aliàs iuratur in litem: vt l. arbitrio. s̄. de dolo. sed liberatus tenetur in subsidiū: vt s̄. de dolo. l. pe. & de eo per quem fac. est l. fin. in princ.

i *Aut fundum.* in quibus est constitutus vsusfructus.

k *Isque.* scilicet vsufructuarius. Accursius.

l *Iure.* vt quia præscripsit possessor: & sic potuit obligare: vt s̄. de rei vin. l. si post acceptum.

m *Confessoria agens.* scilicet directa: item Publiciana: quando à non domino vsusfruc. est constitutus: vt supra de Publi. l. si ego. §. j. hoc tamen ita si satisfecit, aliàs nō facit fructus suos: vt arg. infra de vsufru. leg. l. vxori vsufructu.

Iura realia possunt intentari contra quēlibet, non solum contra eū à quo quis habet causam. h. d. & ad hoc sēper allegatur. Bal.

Vtrum autē aduersus dominum dūtaxat in rē actio vsufructuario competat, an etiā aduersus quemuis possessorem, quæritur. Et Iulianus libro sexto Digestorū scribit, hāc actionē aduersus quēuis possessorem ei competere.[a] Nam & si fundo fructuario seruitus debeatur, fructuarius non seruitutem[b] sed vsumfructum vindicare debet aduersus vicini fundi dominum. Si partis fundi vsusfructus constituatur, potest de eo in rem agi: siue vindicet[c] quis vsumfructum, siue alij neget.

In his autē actionibus quæ de vsufructu aguntur etiam fructus[d] venire plus quàm manifestum est.

Si lite pendente moritur fructuarius: pro futuro tempore nulla sit condemnatio. h. d. vel sic. Extra li. conteſta. nō absorbet defensionem superuenientem. Bal.

Si post litem de vsufructu contestatam fuerit finitus vsusfructus[e], an vlterius fructus desināt deberi? Et puto desinere. Nam & si mortuus fuerit fructuarius, heredi eius actionem præteritorū[f] dumtaxat fructuum dandam Pōponius libro quadragensimo scribit. Fructuario[g] qui vicit, omnis causa restituenda est. Et ideo si serui fuerit vsusfructus legatus: quicquid ex re fructuarij vel ex operis suis consecutus est possessor, debebit restituere. Sed & si fortè tempore vsusfructus amissus est, alio quidem possidente, alio autem liti se offerente, non sufficit eum vsumfructum iterum renouare: [h] verum cauere quoq; eū de euictione vsusfructus oportet. quid enim si seruum aut fundum[i] is qui possidebat, pignori dedit, isque[k] ab eo qui pignori accepit, iure[l] vti prohibetur? Debebit itaque habere cautum.

In confessoria & negatoria quādo intētatur à non possidente, veniunt fructus: sed imponitur silentium victo. Baldus.

Sicut fructuario in rē confessoriam* agēti fructus præstandi sunt, ita & proprietatis domino, si negatoria actione vtatur. [n] sed in omnibus[o] ita demum, si non sit possessor qui agat. nā & possessori cōpetunt. quòd si possident, nihil fructuum nomine consequentur. [p] Quod* ergo officium erit[q] iudicis quàm hoc, vt securus consequatur fructuarius fruendi licentiam, proprietatis dominus ne inquietetur?[r]

VII. Paulvs libro vicensimoprimo ad Edictum.

QVi de vsufructu iudicium accepit, si desierit possidere sine dolo, absoluetur.[s] quòd si liti se obtulit, & quasi possessor actionē de vsufructu accepit, dānabitur.[t]

DE OPERIS SERuorum.

TITVLVS VII.

I. Paulvs libro secundo ad Edictum.

OPera in actu cōsistit:[u] nec ante in rerum natura[x] est, q̄ si is dies venit[y] quo prēstanda est: quemadmodum cum stipulamur, *Quod ex Arethusa natum erit.*[z]

II. Vlpianvs libro septimodecimo ad Edictum.

OPeræ serui legatæ capitis minutione[a] non amittuntur.

III. Gaivs libro septimo ad Edictum Prouinciale.

n *Vtatur.* vt infra si ser. vin. loci corpus. §. in confessoria.

o *Sed in omnibus.* id est in prædictis duobus.

p *Consequentur.* quia perceperunt ipsi vel potuerunt percipere: vt s̄. de rei vin. l. Iulianus. §. pe. patet ergo ex prædictis hos actiones etiam possidenti dari: vt instit. de act. §. æque. & infra si ser. vin. l. & si forte. §. sciēdū. licet Pin negatoria dixerit cōtra.

q *Erit.* aliud scilicet hoc casu cū actor possidet, quam hoc & c.

r *Inquietetur.* q. d. nullum, imò & aliud esse videtur, vt præteritos fructus faciat restitui: vt s̄. l. proxi. §. fin. Accursius.

Qvi de vsufructu. ¶ Casvs. Si conueni te pro vsufructu & tu sine dolo desitisti possidere: absolueris. Secundo dicit, quòd si in rē qua habeo vsumfructum, possideas, & alius offerat se defensurum, dicens se eam possidere, & non possidet: condemnatur. Viuianus.

s *Absoluetur.* vt & ĵ. de rei vin. finautem. §. j.

t *Damnabitur.* vt & ĵ. de rei vind. finautem. j. respon.

DE OPERIS seruorum.

Forte idem in operis cuiuslibet animalis: vt infra vsufruct. quemadmodum caueat. l. hinc. in fi.

PEra. ¶ Casvs. Aliquis legauit mihi operas serui. licet mihi ius ipsarū operarū sit factum, tamen istud legatum incipit deberi die aduenient: vel cum indictæ fuerint à me. Et sunt quando indixero vt operetur: sicut cum aliquis promittit mihi partum futurum Arethusæ: quia prius non debetur quam dies venerit. Viuianus.

u *Consistit.* est enim diurnum officium: vt ĵ. de ope. liber. l. j.

x *In rerum natura.* obligatio operarum, vel operæ ipsa.

y *Venit,* quia venit cū est indicta opera incerta. sed si certa, tunc cum potuit præstari, & non est præstita hic, & ĵ. de ope. lib. quotiens. & ĵ. de vsufruc. le. l. operæ. quòd est post aditam hereditatem, non prius: vt infra quan. dies le. ce. l. ij. in fi. Accursius.

z *Natum erit.* nam & hic expectatur natiuitas: vt infra de verbo. obli. inter stipulantem. §. sacram. & l. interdum. & infra de condi. & demon. l. j. in fi. Accursius.

Peræ serui. ¶ Casvs. Legasti mihi operas serui. quòd si capite minuar, non tamen perdo vsumfruct. illarum operarum. Viuianus.

a *Minutione.* minima. nā nec nō vtēdo, nec morte, licet vsucapione proprietatis sic: quod est mirabile. nā secus in vsufru. vt ĵ. de vsufru. le. l. ij. & s̄. de vsufru. locum. §. proprietarius. Nec ob. ĵ. vsufr. quemad. cau. l. idē est. vbi dicitur quòd morte extinguitur: quia ad cetera legata de quibus erat ibi facta mentio, refertur, nō ad legatū operæ. Item nec ob. instit. de acquisit. per arroga. §. j. vbi opera periit cap. demi. quia ibi de operis liberto.

949

libertorum, quæ ius in personam non tribuunt, cum sit liber: hic in seruorum, quæ ius tribuunt. & cũ non sit personale, nõ perit, vt dixi, nisi magna vel media ca. demi. qua omnia iura publicantur. Accursius.

In hominis. CASVS. Aliquando legat mihi aliquis vsumfructum, & aliquando operas serui. In hoc secundo casu locabo operas: & habebo inde mercedẽ ex operis illius serui: & iste seruus operabitur mihi: & habebo eius operas. & hoc dicit hæc lex. Viuianus.

a *Vsufructu.* id est cõmoditate. nam non vsusfructus, sed opera serui fuit legata: quæ differt ab vsufructu: vt supra l. proxi. & sic facit ad titu. & probatur j. l. proxi. vel expone hanc vt illam. Accursius.

b *Mercedes.* locabit igitur operas serui ille cui legata opera est: vt j. de vsufruct. leg. l. iij. Accursius.

Fructus hominis. CASVS. Si habeo in seruo vsum operarum, videor pretium lucrari, quod sumptibus deductis restat. Viuianus.

c *In operis.* vnitatem quandã voluit notare inter vsumfructum & operas. vt enim illud dicitur, ego sum in patre, & pater in me est: ita hic in fructu sunt operæ, & in operis est vsusfructus. non est hæc tamen vt illa omnimoda similitudo: vt patet ex differentiis multis notatis. s. e. l. operæ. Accursius.

d *Fructus.* quasi dicat, sine legetur opera in homine, habebit legatarius fructum hominis: & econtra si legetur vsufruct in homine, habebit operas. Accursius.

e *Intelligitur.* hoc non ideo dicit vt debeant expẽsę restitui illi qui habet operas: vt infra commo. in rebus. §. possunt. sed propter vltimum annũ in quo legatum operæ finitur. nam pro quota anni nõ durauit opera, reddidit æstimationẽ retentis sumptibus: sicut in dotali prædio: vt infra solu. matri. l. fructus. vel lege plane vt sonat: vt infra solut. ma. l. vlt. in princ. & in fin.

Operis. CASVS. Legasti mihi operas in seruo. videris mihi legasse omne ius quod ex eo percipi potest. Viuia.

f *Vsum.* & plus. nam nõ propriè possunt operæ dici vsus, vel vsusfructus: vt j. ad leg. Fal. l. j. §. si operis. quod & probari potest per multa dissimilia, quæ no. supra eo. l. operæ.

Cum de serui. CASVS. Titius legauit mihi operas serui, postea egi confessoria, vel actione ex testamento. aduersarius fuit in mora. tenetur mihi ad operas serui quas amisi. ad æstimationem earum. aliter melioris serui & deterioris æstimatur opera. Item si talis est seruus, vt eius opera sit nulla, nulla fit æstimatio: & si alicuius vtilitatis est seruus, non plus æstimatur quàm dominus eum seruum in affectione habuerit. Vlterius dicit, quòd dominus deducit sumptus quos fecit in seruum. Viuianus.

g *Pro modo.* congruo arbitrio boni viri.

h *Restituendæ sunt.* scilicet operæ, id est earum æstimatio. ipsę enim eædem fieri non possunt: vt j. de condic. indebi. si non sortem. §. libertus.

ff. Vetus.

IN hominis vsufructu[a] operæ sunt, & ob operas mercedes.[b]

III. IDEM libro secundo de liberali causa Edicti Vrbanici.

FRuctus hominis in operis[c] consistit:* & retro in fructu hominis operæ sunt. Et vt in ceteris reb' fructus[d] deductis necessariis impensis intelligitur[e], ita & in operis seruorum.

V. TERENTIVS CLEMENS libro octauodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

OPeris serui legatis vsum[f] datum intelligi & ego didici, & Iulianus existimat.

VI. IVLIANVS libro quinquagesimoquinto ad Edictum.

CVm de serui operis artificis agitur, pro modo[g] restituendæ sunt[h]: sed media stini† secũdum ministerium. & ita Mela scribit. Si minor annis quinque vel debilis seruus sit, vel quis alius cuius nulla opera esse apud dominum[i] potuit, nulla æstimatio fiet. Item voluptatis vel affectionis æstimatio nõ habebitur[k]: veluti si dilexerit eũ dominus, aut in deliciis habuerit. ceterùm deductis[l] necessariis impensis fiet æstimatio.

DE VSV ET HABITATIONE.

TITVLVS VIII.

I. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

NVnc videndum de vsu & habitatione[m]. Constituitur etiam nudus vsus[n], id est sine fructu: qui & ipse iisdem modis cõstitui solet, quibus & vsusfructus[o].

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

CVi vsus relictus est, vti potest: frui non potest. & de singulis[p] videndũ. Domus vsus relictus est aut marito, aut mulieri. Si marito, potest illic habitare non solus[q], verùm cũ familia quoq; sua. An & cum libertis, fuit quæstionis. Et Celsus scripsit, & cum libertis. posse hospitem quoq; recipere. nam ita libro octauodecimo Digestorum scripsit. quam sententiam & Tubero probat. Sed an † etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatũ libro Posteriorum. Et ait Labeo eũ qui ipse habitat, inquilinũ posse recipere: item & hospites & libertos[r] suos.

III. PAVLVS libro tertio ad Vitellium.

ET clientes.

IIII. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

CEterum sine eo ne hos quidem habitare[s] posse. Proculus autem de inquilino notat,[t] non bellè inquilinum dici, qui cũ eo habitet.[u] Secundum hæc, & si pensionem percipiat, dũ ipse quoq; inhabitat: non erit ei inuidendum[x]. Quid enim si tam spatiosæ domus vsus sit relictus homini mediocri, vt portiuncula contentus sit? Sed & cum his quos loco seruorum in operis habet, habi-

i *Apud dominum.* serui, possidentem seruum: & facit supra de rei vin. l. ceterum. Accursius.

k *Non habebitur.* vt ratione affectionis possessoris condẽnetur in plus: licet ratione affectionis actoris quãdoq; reus condẽnetur: vt j. de iu. & ra. distra. l. j. & infra man. l. cũ seruus extero. & de ser. expor. l. seruus ea. Ioan.

l *Deductis.* factis ex operario in eius alimẽtis, nõ ratione temporis quo vsus est opera, sed vltimi anni quo debet ad proprietariũ peruenire: vt dixi s. e. l. fructus. vel plane, vt in princi. huius. l. dixi. Accursius.

DE VSV ET *habitatione.*

m *Habitatio quid sit.*

NVnc vidẽdum. Et habitatione. Est autẽ habitatio ius habitandi in aliena domo, quod non est vsus vel vsusfructus: vt institu. eo. §. si cui.

n *Etiã nudus vsus.* non solũ vsusfru. Sed quid est vsus nudus? Resp. nudus dicitur in respectu, quia est sine fructu: & potest ita definiri: Vsus est ius vtendi rebus alienis salua rerũ substantia. fruendi enim in definitione vsus nõ ponitur: vt j. l. proxi. j. respon. licet in vsufructu ponatur: vt s. de vsufruc. l. j. Ex qua definitione patet quòd vsus nõ potest esse proprie in rebus quæ solo vsu consumuntur: sicut nec vsusfr. cũ in eis nõ possit esse salua substãtia. licet videatur contra. s. de vsufru. ea re. quæ vsu consu. l. j. & ij. ait enim, vsu consumuntur. vnde videtur q; vsus. sit in eis. sed certe ibi non loquitur de vsu, qui est seruitus. Azo.

Vsus nudus quid sit, & in quo consistat.

† *No. secundum Bal. q; ille qui habet simplicẽ possessionẽ rei, potest illã locare.*

o *Et vsusfructus.* vt institit. eo. in prin. sed fallit in casu: vt j. eo. l. vsus pars. Accursius.

p CVi vsus. *Singulis.* scilicet in rebus vel personis, in quibus hæc ita se habeant.

q *Non solus.* immo & solus potest. ergo legatur solus, pro solum: & dicatur non solum ipse maritus, verum cum &c. sic. j. de vul. sub. l. qui liberis, vel subaudias, tantum, vel solum. Et dicatur, non tantum solus, sed etiam &c. sic subauditur tantum, vel solum, vel simile: vt infra de reb. dub. si is qui ducenta. §. j. & infra de pec. licet. in fi. l. vel infinitetur nomen, & dicatur, potest habitare non solus. sic & infra de test. qui testamento. §. si seruus. & infra de fun. do. l. dotale prædium. j. §. fi. & s. de iudi. l. j. & ij.

r *Et libertos.* posse recipere ait. Azo.

s CEterum. *Habitare.* vt infra eo. l. sed nec. Sed contra C. eod. de vsufru. & habi. cum antiquitas. Solu. ibi in habitatione, vt possit locari: hic in vsu.

t *Notat.* reprehendit Labeonem, qui inquilinum vocauit eũ qui recipiatur ab vsuario gratis. & quod subiicit, non velle, id est non debere, iuxta illud: Sic volo, sic iubeo &c.

u *Qui cum eo habitet.* & est ratio: quia qui mercedem nõ præstat, domum non conducit: vt infra de do. inter vir. & vxo. si vir vxori. j. respõ. sed gratis recipitur. Sed quid si præstet mercedem, vt statim subiicit? Respon. est inquilinus. Accur.

x *Inuidendum.* Inuidiosus ego, non inuidus esse laboro.

tabit: licet liberi sint,[a] vel servi alieni. Mulieri autem si vsus relictus sit, posse eam & cū marito habitare Quintus Mucius primus admisit: ne ei matrimonio[b] carēdum foret cū vti vult domo. Nā per cōtrariū quin vxor cū marito[c] possit habitare, nec fuit dubitatum[d]. Quid ergo si viduæ legatus sit? an nuptiis contractis post cōstitutū vsum mulier habitare cū marito possit? Et est verū (vt & Pōponius libro quinto, & Papinianus libro nonodecimo quæstionū probat) posse eā cū viro & postea nubentē habitare. Hoc amplius Pomponius ait & cū socero habitaturā.

v. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

IMmo & socer[e] cū nuru habitabit, vtiq; cūvirvnà sit.[f]

vi. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

NOn solùm autem cum marito, sed & cum liberis libertisq; habitare, & cū parentibus poterit: & ita & Aristo notat apud Sabinum, & hucusq; erit procedendū, vt eosdem quos masculi, recipere & mulieres possint.

vii. POMPONIVS libro quinto ad Sabinum.

NOn aliter autē mulier hospitem recipere potest, quam si is sit qui honestè[g] cum ea quæ vsum[h] habeat, habitaturus sit.

viii. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

SEd neq; locabunt[i] seorsum, neq; concedent habitationem sine se, nec vendent vsum. Sed si vsus ędium mulieri legatus sit ea conditione, si à viro diuertisset: remittendam[k] ei conditionē, & cum viro habitaturam. quod & Pomponius libro quinto probat.

ix. PAVLVS libro tertio ad Sabinum.

CEterarum quoq; rerum vsu legato, dicendū est vxorē cū viro in promiscuo[l] vsu eas res habere posse.

x. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

SI habitatio legetur, an perinde sit atq; si vsus, quæritur. & effectu quidem idem penè[m] esse legatū vsus & habitationis, & Papinianus[n] cō sensit libro octauodecimo quæstionū. Deniq; donare[o] non poterit: sed eas personas recipiet quas & vsuarius. Ad heredem tamē nec ipsa trāsit: nec nō vtendo amittitur, nec capitis deminutione. P

Causa finalis arctat & restringit legatum. Baldus.

Sed si χρῆσις[q] sit relicta, an vsus sit, videndū. & Papinianus libro septimo responsorū ait, vsum esse, non etiā fructum relictū. Sed si sic relict[v] sit, *Illi domus vsusfructus habitādi causa*: vtrum habitationem solam, an verò & vsumfructum habeat, videndum. Et Priscus & Neratius putāt solam habitationem legatam: quod est verum. Plane si dixisset testator, *vsum habitandi causa*: non dubitaremus quin valeret[r]. Vtrum autem vnius anni sit habitatio, an vsq; ad vitam apud veteres[s] quæsitū est. & Rutilius, donec viuat, habitationem competere ait. quam sententiam & Celsus probat libro octauodecimo Digestorū. Si vsus fundi sit relictus, minus vtiq; esse quā fructū, longeq;, nemo dubitat. Sed quid in ea causa[t] sit, videndum. & Labeo ait, habitare eū in fundo posse: dominumq;[u] prohibiturū illò venire: sed colonū non prohibiturum, nec familiam, scilicet eā quę agri colendi causa illic sit. Ceterum[x] si vrbanā familiam illò mittat, qua ratione ipse prohibetur, & familiā prohibendam eiusdem rationis est. Idē Labeo ait & cella vinaria & olearia eum solum vsurum: dominum verò inuito eo non vsurum.

xi. GAIVS libro secundo Rerum Cottidianarum, siue Aureorum.

INq; eo fundo hactenus ei morari licet, vt neq; domino[x] fundi molestus sit: neq; his per quos opera rustica fiunt, impedimento sit: nec vlli alij ius quod habet, aut vendere aut locare[y] aut gratis concedere potest.

xii. VLPIANVS libro septimodecimo ad Sabinum.

PLenum autem vsum debet habere, si & villæ & prætorij[z] ei relictus est. Venire plane proprietarium ad fructus percipiendos, magis dicendum est: & per tempora fructuum colligendorum etiam habitare illic posse admittendum est. Præter habitationem quam habet[a] cui vsus datus est, deambulādi quoque & gestandi ius habebit. Sabinus & Cassius & lignis ad vsum cottidianum, & horto, & pomis, & holeribus, & floribus, & aqua vsurū, non vsq; ad compendium[b], sed ad vsum, scilicet non vsque

---

a *Liberi sint.* vt j. de verb.obl. si stipulatus fuero per te. Accur.

b *Matrimonio.* id est debito iure matrimonij. matrimoniū enim non ideo dissolueretur: nec enim debet afferre impedimētum nuptiis contractis vel contrahendis: vt C.de instit.& substit.l.reprehendenda. & infra de condi.& demonstra.l. cum tale. §. si arbitrio. Accursius.

c *Cum marito.* cui sit vsus legatus.

d *Dubitatum.* in vxore dubitabatur: quasi deberet sequi forum & domum viri, nō vir eius domum: vt infra ad municipa.l.de iure. §.finali. & §.ij. & C.de dignita.l. mulieres.

e *Immo & socer.* cui vsus legatus est. Io.

f *Vnà sit.* alias cum viro iuncta sit, id est insimul cum eis patre & vxore vnū scilicet sit, i. vna persona: & ita ponitur cū, pro quia. Nam quæ est ratio in filia eadē & in nuru: vt j.so.ma.l.quia parētis, vel ponitur cū, pro quando. & verbum sit, propriè ponitur nullo adiecto.

Ratio eadē esse debet in filia quæ & in nuru.

g *Non aliter. Honeste.* Not. arg. q scholaris socius non possit inducere ganeas. sic supra de vsufru. si pendentes. §. j. in quibusdā plane personis nihil sæui criminis existimari naturale fœdus permittit: vt C.de episc.& cleri.l.eū qui. & in authen. quomodo opor.epis.§.quanta igitur.coll.j.

h *Vsum.* quasi nō voluerit testator. Acc.

i *Sed neque locabunt.* vt & supra.l.ceterum. in prin. Accur.

k *Remittendam.* vt C. de instit.& substitu. l.reprehendenda.

l *Ceterarū. Promiscuo.* sic C. de furt. l. quamuis. Accursius.

m *Habitatio. Pene.* differt enim in quibusdā: quia potest locari habitatio, sed vsus non: vt §.ea. sed neque & C.eo de vsufru.& hab.l. cum antiquitas. & in aliis, vt statim dices.

n *Et Papinianus. & p* etiam. Accursius.

o *Donare.* is cui habitatio est concessa: de alio enim non videtur loqui posse. hoc tamē corrigitur quo ad locationem: vt C.eo.l. cum antiquitas.

p *Nec capitis deminutione.* vt supra de cap.demin.l.si legatum. neq; legatum operæ: vt j. de vsufru.leg.l.ij.

q *Sed si chresis.* id est habitatio, vel vtilitas habitationis. Accur.

r *Quin valeret.* scilicet iure habitationis. Sed arg.cōtra j. de auro & arg.le.l.species. & §. de vsu consu.l.fi. & de vsufruc.l.dominus. §.fi. & j. de ali. & cib.le.l. in fi.quibus.ll. dicitur per hæc verba, scilicet habitatio, vel æquipol lentia quibus hic vsus est, proprietatem con tineri. ADDITIO. Sol. secundū Bar. & dic quòd in illis non erāt verba similia vel æqui pollentia istis: quia ipsa res fuit relicta cum adiectione quadā, per quā adiectionem legata nō minuuntur neq; adimūtur. hic fuit relictus vsusfructus vel vsus cum adiectione quadam, per quā adiectionem legatum augetur: & sic vbique sit interpretatio in benigniorem partem: vt l. in testamētis. infra de reg.iur.

s *Apud veteres.* cū simpliciter legata esset.

t *In ea causa.* id est in vsu. Accursius.

u *Dominúmque.* id est vsuarius prohibebit dominum: nisi ipse dominus colat: vt j.eo.l. fundi. §. sicut is.

x *Nque. Neque domino.* volenti tantummodo colere: non etiam inhabitare.

y *Locare.* vt j.l.prox. §. equitij. vers. cu. operas. & hæc omnia seorsum à se concedit his qui secum inhabitant: vt §.e.l.ij. & l. cæterū. & l.sed neque. & infra l.proxi. §. si vsus.

z *Lenum. Prætorij.* locus est in quo paterfa. residere solebat, & merces & species tāquam in horreis retinere: vt C.de of. rectoris prou. l. nulli. ij. & sumitur ex eo quòd prætorium solet dici locus in quo prætor reddit iura.

a *Quam habet.* in fundo: vt §.e.l.habitatio. §. si vsus fundi.

b *Ad compendium.* i. ad lucrum, ne. s. vēdāt. sic

953

ff. famil. erciſc. ſi filia. §. idem Papinianus.

a *Vſurum.* eum ait Nerua, ſed male, vt ſtatim ſubiicit.

b *Foliis.* Ad vermes qui pariunt ſericum. Ioan. vel pro bobus, vel pro vaccis, vel pro myrtis herba, vnde fit tinctura cerdonum, vnde tingunt corium.

c *Et.* pro etiam.

d *Negauit.* ergo & de frumento.

e *Iubentius.* ſ. ait.

f *Pro dignitate.* & officio: vt & §. de iudi. ſed & ſi ſuſcepit. §. ſed & ſi proponas. & infra e. l. §. equitij.

g *In villa.* id eſt domũcula quæ gratia fructuum reponendorum parata eſt: & appellatur ruſticum prædiũ: vt infra de verbo. ſignifica. l. fundi appellatione. quòd tamen intelligo ſi cõmode ibi morari poteſt ratione vicinitatis oppidi, putei, & Eccleſiæ: alioquin contra: vt infra eodem. l. diuus. Accurſius.

h *Horum.* ſcilicet proprietario.

i *Ad ſtercorandum.* in quo eſt vtilitas: vt hic, & inſtitut. eo. §. penul. & C. de curſu public. lib. xij. in omnibus. Accurſius.

k *Modico lacte.* vſq; ad vſum ſuũ: & idẽ in cęteris fructibus: vt §. ea. l. §. Sabinus. licet alij vt Pla. in lacte ſpeciale dicant.

l *Stricte.* Imo large: vt infra de reg. iur. l. in teſtamentis. Accur.

m *Sed ſi boum armenti.* Armẽta dicũtur boũ: vt hic, & infra de ver. ſigni. l. boues. in prin. Accurſius.

n *Et ſi.* id eſt quãuis. & incipit reſpondere. Accurſius.

o *Circẽſibus.* quia currui aureo præponebatur cum equis ſuis ad certandum, & ad curſum ducendum in certaminibus: vt C. de fer. l. fina.

p *Inſtituti.* i. propoſiti.

q *Senſiſſe.* Ex ſcientia defuncti interpretor eius volũtatem: vt hic & C. de fideicõ. l. prædia obligata. & j. de reb. dub. l. qui habebat. & ar. j. de re. iur. l. cuius per errorem. & §. de iudic. ſed & ſi ſuſcepit. §. j. Sed arg. contra. j. de leg. iij. ſi quis. in princip. ij. reſpon. vbi oportet eum etiã ſpecialiter dicere contra, vt à prima recedatur voluntate. Accur.

r *Miniſterij.* ſcilicet ſerui.

s *Conceſſiſſe.* hoc enim facere non poteſt ſeorſum à ſe: ſed ſimul ſic: vt hic, & §. l. proxi. & C. de vſufr. l. vſufructu. ij. Acc.

t *Vſum exigat.* ſ. huiuſmodi legatum: ſed de quo dicit, ipſius? Reſpon. ſecundũ R. filij vel ſerui qui ſoli vtentur, non etiam pater vel dominus: vel alij qui ſunt in eiuſdem poteſtate: vt arg. inſti. de ſtip. ſer. §. ſed cum factum. & hoc ſi non contemplatione patris vel domini ſit relictus. ſed tu dic, patris vel domini, vt ipſe tantum vtatur. q. d. non alij qui ſunt in eorum po

vſque ad abuſum. Idem Nerua: & adiicit ſtramentis etiã vſurum[a]: ſed neque foliis[b] neque oleo neque frumento neque frugibus vſurum. Sed Sabinus & Caſsius & Labeo & [c]Proculus hoc amplius, etiam ex his quæ in fundo naſcuntur, quod ad victum ſibi ſuisque ſufficiat, ſumpturum & ex iis quæ Nerua negauit[d]. Iubentius[e] etiam cum conuiuis & hoſpitibus poſſe vti-que ſentẽtia mihi vera videtur. aliquo * enim largius cũ vſuario agendũ eſt pro dignitate[f] eius cui relictus eſt vſus: ſed vtetur his (puto) dũtaxat in villa[g]. Pomis autem & oleribus & floribus & lignis videndũ vtrum eodẽ loco vtatur duntaxat, an etiã in oppidũ ei deferri poſsint. Sed melius eſt accipere & in oppidum deferenda. neq; enim graue onus eſt horum, [h] ſi abundent in fundo. Sed ſi pecoris ei vſus relictus eſt, puta gregis ouilis, ad ſtercorandum[i] vſurum duntaxat Labeo ait: ſed neq; lana neque agnis neq; lacte vſurum. hæc enim magis in fructu eſſe. Hoc amplius, etiam modico lacte[k] vſurum puto. neque enim tam ſtricte[l] interpretandæ ſunt voluntates defunctorum. Sed ſi boum armenti[m] vſus relinquatur, omnem vſum habebit & ad arandum & ad cetera ad quæ boues apti ſunt.

Nota quòd verba teſtatoris debẽt intelligi ſecundum cõditionem perſonæ cui datur, ſeu ad quem diſpoſitio confertur.

Equitij quoq; legato vſu, videndum ne & domare poſſit, & ad vehendum ſub iugo vti. Et ſi [n] fortè auriga fuit, cui vſus equorũ relictus eſt, non puto eum Circẽſibus[o] his vſurum: quia quaſi locare eos videtur. Sed ſi teſtator ſciens cũ huius eſſe inſtitutiſ[p] & vitæ, reliquit, videtur etiã de hoc vſu ſenſiſſe[q]. Si vſus miniſterij[r] alicui fuerit relictus, ad ſuum miniſterium vtetur, & ad liberorũ, coniugiſque. Neq; videbitur alij conceſsiſſe[s], ſi ſimul cum ipſis vtatur. quanquam ſi filio[t] mi lias vſus ſerui ſit relictus, vel ſeruo, patri dominó ve adquiſitus, ipſius duntaxat vſum exigat[t], nõ etiam eorum qui ſunt in poteſtate. Operas autem ſerui vſuarij nõ locabit, neque alij vtendo * concedet. & ita Labeo. Quemadmodũ enim concedere alij operas poterit, cum ipſe vti debeat? Idem tamen Labeo putat, ſi fundum conduxerit quis, vſuarium ſeruum poſſe ibi operari. Quid enim intereſt, in qua re opera eius vtatur? [u] Quare & ſi lanam conduxerit vſuarius expediendam, poterit etiam per vſuarias ancillas opus perficere. Idemq; ſi veſtimenta texenda redemerit[x], vel inſulam vel nauẽ fabricandã, poterit ad hæc operis vti vſuarij *: nec offendetur illa Sabini ſententia[y], ancillæ vſu dato, ad lanificium eam non mitti, nec ex operis mercedem capi: ſed ſibi lanam facere iure cogere. Sibi enim [z] facere videtur, qui non operas eius locauit, ſed opus quod conduxit expediit. Idem & Octauenus probat.

A teſtate: ipſe tamen filius vel ſeruus cui fuit legatus, vtetur cũ patre: & probantur hæc omnia. j. e. filio. in fi. & ſic poſito caſu non eſt contra. C. e. l. fina. quæ eſt contra. vbi dicitur nec patris morte huiuſmodi vſumfru. filio perire, nec econtra. præterea ibi tractat cuius morte finiatur: hic ad quem non finitus porrigatur.

u *Opera eius vtatur.* quaſi dicat, nihil. & ſic ex opera quærit. Sed contra. j. eo. l. per ſeruum. in princ. Solut. vt ibi. Item ad huius operam etiam cogere poteſt: vt ſupra de vſufru. ſed ſicuti. §. quoniam.

x *Redemerit.* id eſt cõduxerit, vel id eſt de ſuo texendo certum quid acceptурus conuenit: vt §. de rei vindica. l. redemptores.

y *Sententia.* quæ ſcilicet ſequitur.

z *Sibi enim.* Bene dico quòd non offenditur.

a *Ed ipſi. Imponi.* Nõ quòd ſit locatio: vt ſupra de vſufru. l. ſi ſeruo fructuarius. in principio.

* *vulg. vtendas.*

XIII. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale.

SEd ipſi ſeruo ancillæve pro opera mercedem imponi[a] poſſe, Labeoni placet.

Per ſeruum vſuariũ adquiritur ex re, non ex opera: ſed per vſufructuarium adquiritur vtroque modo. Bartolus.

XIIII. VLPIANVS libro ſeptimo decimo ad Sabinum.

PEr ſeruum vſuarium[b] ſi ſtipuler, vel per traditionem accipiam, an adquiram quæritur, ſi ex re mea, vel ex operis eius. Et ſi quidem ex operis eius, nõ valebit[c]: quo-

Per ſeruum vſuarium. vel ex operis eius, ſi ſtipulatus per eũ fuero. Accurſius.

Non valebit. immo contra: vt §. eo. plenũ. §. fina. Solu. tribus modis querit ſeruus ex opera. Primo, ſi locet: & hoc modo nõ quæritur vſuario: vt hic. Item ſecũdo, operando in re vſuarij: puta in agro: & hoc ſic: & hoc dicit lex contraria. Tertio, vt ſi ſtipuletur,

Seruus ex operis tribus modis quærit operas tribus modis quærit.

gauit mihi vſumfruct. & tibi vſum: & dicit quòd ambo habemus vſum: ego quidem formalem: tu vero actualem. ſed fructum habeo, id eſt qui ſupereſt detracto vſu. Tertio autem &c. quod eſt planum. Viuianus.

stipuletur, vel alio modo extrinsecus velit ex opera quærere. & hoc non potest, vt hic. Itē videtur etiā hoc casu vltimo acquiri vsuario: vt insti. per quas perso. nob. acqui. §. j. quæ est cō tra. Solu. ibi non debet esse in litera, vel vsum: sed tantum de vsufructu loquitur: vt ibi diximus. vel si habes ibi, vel vsum, dic prout modo diximus. Accursius.

a *Cum.* id est quādo. & sic no. hoc casu mihi acquiri: nisi & hoc casu, prietario stipularetur. nā tūc ei quæreret, sed per conditionē sine causa rederet: vt hic, & j. de stipu. ser. l. penul.

b *An fructus.* cū dico, annuos fruct°: vel, per singulos annos: vt §. de vsufru. si quis. Accur.

c *Potest.* reipsa. nā qui fruitur, & vtitur: sed non conuertitur. Ioā. seruitus tamen vna potest esse sine alia: vt infra e. l. §. poterit. & infra titu. j. l. huic. §. fin. Accursius.

d *Inutile.* quia vtilitas vsus in fructu cōtinetur: nisi dixisset cōtra, quia tunc nullū est, vt hic. vnde qui fructum habet, vsum habere videtur quo ad cōmoditatem: vt & §. proxi. §. & §. de vsufructu. l. si alij. ratione autem seruitutis, maxime quando diuersæ personæ legauerunt, dicitur esse fructus sine vsu: vt in fine huius. l. & j. de accepti. & per iusiurandū. §. si quis vsumfructum. vt dixi proxi. §. Et not. hic mirabile arg. pro conuersis, si enim in ipsa conuersione dicat, facio me conuersum, his tamen mihi retentis: nulla est cōuersio: vt nullum legatum: vt hic, & j. de test. tu. l. certarū. Si autem prius fiat cō uersio, vel legetur vsusfructus, & postea iter vel vsus adimatur: vel quid sibi conuersus reseruet: nihil valet ademptio vel retentio: vt in vlt. respō. huius. §. & j. de ser. l. pro parte. §. pro parte. & §. si vsusfru. pet. l. j. §. j. & j. de adi. le. l. j. & iij. §. si loci. posset tamen primum dictum sic exponi: inutile est legatum s. sicut adiecit testator: quia non valuit adiectio: est tamē vtile perinde ac si nil sit adiectum. sed prima sententia verior est: quia vbi verba male ordinantur in legato, ita quòd repugnantiā faciant vel perplexitatem, nō valet: vt j. de condi instit. si Titius & j. de regulis iur. vbi repugnantia. & j. eo. l. vsus. & j. de ser. l. viæ. Additio. Dic quòd aliquando inutile adiicitur vtili, & tunc non vitiat: aliquando vtile & inutile simul proferuntur: & tunc constituunt vnum totum, & ideo totum vitiatur, secundum Iac. Bar. & Bal.

Verba male ordinata legatum vitiant.

e *Si forte.* aliàs est lex. Accursius.

niam nec locare operas eius possumus. sed si ex re mea, dicimus seruum vsuarium stipulantem, vel per traditionem accipientem, mihi adquirere: cum[a] hac opera eius vtar.

Qui legat fructum, videtur legare vsumfructum: quia vsus fruitioni inest ex necessitate. & si testator legat vsumfruct. sine vsu, ita quod in legando adimat vsum, qui est de substantia legati, non tenet legatum: secus si post legatum adimat, quia non tenet ademptio. h. d. subtiliter. Bald.

Vsufructus an fructus[b] legetur, nihil interest. nam fructui & vsus inest: vsui fructus deest. Et fructus quidē sine vsu esse non potest: vsus sine fructu potest[c]. Denique si tibi fructus deducto vsu legatus sit, inutile[d] esse legatum Pomponius libro quinto ad Sabinum scribit. & si fortè[e] vsufructu legato fructus adimatur, totum videri ademptum[f] scribit. Sed si fructus[g] sine vsu, videri constitutum[h], qui & ab initio constitui potest. Sed si fructu* legato vsus adimatur, Aristo scribit nullam esse ademptionem. Quæ sententia benignior est. Vsu legato si eidem fructus legetur: Pōponius ait confundi[i] eum cum vsu. Idem ait & si tibi vsus, mihi fructus legetur, concurrere[k] nos in vsu, me solum fructum habiturum. Poterit[l] autem apud alium esse vsus, apud alium fructus sine vsu, apud alium[m] proprietas, veluti si qui habet fundū, legauerit Titio vsum: mox heres eius tibi fructum legauerit, vel alio modo constituerit.

** Vsufructu.*

XV. Paulus libro tertio ad Sabinum.

FVndi vsu legato, licebit vsuario & ex penu, quod in annum duntaxat sufficiat, capere: licet mediocris prædij eo modo fructus consumantur[n]: quia & domo & seruo ita vteretur, vt nihil alij fructum nomine superesset. Sicut is cui vsus fundi legatus est, quò minus dominus agri colendi causa ibi vertetur, prohibere nō potest[o]: (alioquin & frui dominum prohibebit[p]) ita nec heres[p] quicquam facere debet quo minus is cui vsus legatus est vtatur vt bonus paterfamilias vti debet.

XVI. Pomponius libro quinto ad Sabinum.

SI ita legatus esset vsus fundi, vt instructus esset: earū rerū quæ* instrumento fundi essent, perinde ad legatarium vsus pertinet[q], ac si nominatim ei earum rerū vsus legatus fuisset. Dominus proprietatis etiam inuito vsufructuario vel vsuario fundū vel ædes per saltuarium[r] vel insularium custodire potest. interest enim eius, fines[s] prædij tueri. eaque omnia dicenda sunt quolibet modo cōstitutus vsusfruct° vel vsus fuerit. Seruo[t] cuius vsum dūtaxat, non etiam fructum habemus, potest & à nobis quid donari[u], vel etiam ex pecunia nostra negotiatum esse: * vt quicquid eo modo adquisierit, in peculio nostro sit.

** quæ.*

** negotia gesta.*

XVII. Africanus libro quinto Quæstionum.

FIliofamilias vel seruo ædiū vsu legato, & vtile[x] legatum esse existimo, & eodem modo persecutionem eius competituram, quo cōpeteret si fructus quoque legatus esset. Itaq; non minus absente quàm præsente filio seruóve, pater dominúsve in his ædibus habitabit.

XVIII. Paulus libro nono ad Plautium.

SI domus vsus legatus sit sine fructu, communis refectio est rei in sacris tectis tam heredis quam vsuarij. Videamus tamen, ne si fructum heres accipiat, ipse reficere[y] debeat. Si vero talis sit res, cuius vsus relegatus* est, vt heres fructum mus quæ indiget refectione. quis reficere tenetur, quæritur. Et prima facie dicitur quòd tam heredes quàm fructuarij. Postea adhibet distinctionem: & si talis est domus, in qua possint habere vsum & heres & legatarius: tunc refectio pertinet ad vtrunque si est talis, quæ non sufficiat, pertinet ad vsufructuarium tantum. Viuianus.

** legata.*

f *Totam videri ademptum.* quia sub eo est.

g *Sed si de fructu.* aliàs hic incipit lex: aliàs. §. Accursius.

h *Constitutum.* scilicet remanere. Accursius.

i *Confundi.* Quia vnam seruitutem habebit fructuarius.

k *Concurrere.* quia qui fructū habet, & vsum propter causam fruendi. vnde id tantū consequitur, quod vsuario superest: vt §. de vsu fru. l. si alij.

l *Potest autem.* contra §. l. proxi. §. vsusfructus. Solut. vt ibi. Accursius.

m *Apud alium.* Nec est inter legatarios ius accrescendi, cum diuersis testamentis legata percipiant: vt §. qui. mo. vsusfru. amit. l. si sub conditione. Accursius.

n *Consumantur.* Quia ita paucos fructus reddebat propter suā paruitatē vel mediocritatem, quòd etiam soli vsuario non sufficerent. Accur.

o *Non potest.* vt supra e. si habitatio. §. fina. & quod subicit, alioquin &c. est interpositio. Accursius.

p *Heres.* i. dominus.

q *Sit a legatus.* Pertinet. vt & infra de fund. instr. l. si cui fundum. in fine. Sed contra infra eo. tit. quæsitum. §. sed & si fundus. vbi dicit non contineri instrumentum agri hoc legato: fundum, vt instructus est, lego. sed sibi subaudi, tantū: quasi dicat, non tantum agri: sed & patrisfami. instrumentum.

r *Per saltuarium.* hinc trahunt Bononienses vulgare. Accur.

s *Fines.* id est ipsum prædium, quòd confinia habet. sic Co. de aquæduc. l. j.

t *Seruo.* sic vt §. de vsufruc. l. ex re.

u *Donari.* vt nostro, non vt alieno.

x *Filiofamilias vel seruo ædium vsu legato, & vtile.* vt & §. eod. l. plenum. §. si vsus.

y *Ipse reficere.* tūc demū, licet nō solus: vt quia testator voluit heredem

** legata.*

SI domus. Casus. Habeo vsumfru. do

heredē simul cū vsuario habitare: vt j. tit. j. l. vsu quoque. aliàs nō posset: vt j. eo. l. diuus. §. j. & hoc subiicit. ité non habet hic heredem pro fructuario: aliàs contra. s. eo. per seruum. §. pe.

a *Non posse.* quod est in trib⁹ casibus, vt dices iā in l. diuus. §. j. in vsufructuario autē quādo reficiat, dic vt no. s. de vsufr. l. si cuius. §. fructuarius.

b *Sus pars.* Vt lego tibi ex hoc prędio tertiā partē vsus, & duas partes alij. Vel dic sic: Lego tertiam partē vsus necessarij tibi ex hoc prædio, cū prædium latum sit. nā neutro casu valet: sed in vsufruct. secus: vt subiicit.

c *Pro parte.* s. tali vt modo diximus. cū enim vsuarius ad suū vsum habere debeat: quandoq; minus, quandoq; plus accipit: vt in secundo. ide in duobus vsuariis. nam hodie est plus mihi necessariū, quā tibi: vel econtra. Nec ob. si dicas: pone quòd duo habēt vsum quorum nulli fructus sufficerent: nōne pro parte certa diuidunt. i. pro dimidia: vt euenit s. e. l. fundi: & j. e. l. diuus. & s. de vsufru. ea. re. quæ vsu cōsu. quoniā. §. j? Respō. hoc oc casione potius quàm ratione cōtingit. ar. j. de riuis. Labeo. Item quid si dicat, lego tibi tertiam partem vsus tibi necessarij: nō adiecta re in qua habeat seruitutē? Respon. tūc pars rerum corporaliū ad sui sustentationem necessariarū, non seruitus est legata. ité prædio adiecto: vt lego tibi tertiā partem vsus in hoc prædio. i. vtaris hoc prædio pro tertia parte pro indiui so ad tui sustentationem: non valet: vt in prædiali seruitute: qa & ipsa nō recipit diuisionem: vt hic, & j. de ser. l. ij. & l. pro parte. Vel ergo totum prædium afficiatur seruitute, vel in nihilū, arg. j. de lib. cau. l. duobus. Vel, vt dicunt quidam, etiā in parte certa prædij non potest legari vsus: quia cum quandoq; minus, quandoq; plus est ei necessariū quam percipiat de prædio, non autem debet habere plus quā sit ei necessariū: ergo, vt dicunt, etiam in certa parte prędij nō legatur. sic hic intelligūt. quod nō placet: quia eadē ratione nec in toto prædio posset legari. In vsufr. autem est aliud: quia diuisionē recipit: vt hic, & j. ad l. Fal. j. §. si vsusfru. Est enim diuiduus, ratione iuris: quia ius hoc à singulis ꝑ parte petitur: & quia pro parte diuisa & indiuisa constituitur: vt s. de vsufr. l. v. nec inspicitur quid egeam, vel nō egeā, quia totū habeo: sed omnes aliæ seruitutes, & ratione iuris, & ratione rei in qua cōstituuntur, sunt indiuiduæ secundum Azo. Item ei quod dicit, vti pro parte non possumus, est contra infra commo. l. si vt certo. §. fi. Sol. vt ibi.

d *Erunt. Accipiat.* mihi quærit. Accursius.

Vsus aquæ. Casvs. Titius legauit mihi vsum æquæ vt ego biberem & haberem quantum necesse haberem, etiam si in domo mea sit necesse lauari. dicit quod ista seruitus non transit ad heredes: quia personalis est.

e *Et ideo.* bona ratio: vt infra de regu. iur. l. priuilegia. & l. in omnibus. Accursius.

Diuus. Casvs. Titius legauit mihi vsum siluę remotæ. tātū habeo quantū si mihi vsum fr. reliquisset, vt possim vēdere. {Licet.} Habeo vsum alicuius domus: licet vna camera sufficiat: tamen aliis partibus proprietarius non vtetur, quia aliis vtar fortè aliis tēporibus, vt faciūt domini ædium qui secundum diuersitātem temporum diuersis partibus vtuntur. {Vsv.} Si ego vsuarius vtar vltra modum prohibebor statū ponendo: quia forte illud esset mihi vtilius.

f *Siluæ.* procul forte remotæ R.

g *Quemadmodum.* i. sicut. Et sic not. casum vbi tantum habet vsuarius quantum fructuarius: vt hic. sic & s. eo. l. fundi. & supra de vsufruc. ea. re. quæ vsu consu. l. hoc senatusconsultum. §. fina. & l. quoniam. §. j.

h *Tamen eis.* partibus s. domus.

i *Aliis & aliis.* sic & j. de act. em. si sterilis. §. fi. Sed ar. contra. j. de ser. si cui. sed cur impedit hic vsuarius frui dominum: cū hoc non contingat in prædio rustico: vt s. eo. fundi. §. j? Respon. in domo habet secreta: vt not. C. de loca. & condu. l. certi. Accursius.

k *Nerat. In meliorem.* vt insti. de actio. §. præterea. & j. loca: item quæritur. §. j. & s. de vsufr. hactenus. §. fi. & l. seq. Sed ar. contra j. si ser. vin. & si forte. §. fina.

VSVFRVCTVARIVS quemadmodum caueat.

Vsufructuarius quemadmodum caueat.

Idem in vsuario: vt infra eod. l. huic. §. sed & si vsus. Accursius.

TITVLVS IX.

I. VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum.

Si cuius. Casvs. Fructuarius satisdat proprietario de duobus, scilicet de vtendo arbitrio boni viri. Item quòd finito vsufru. restituet rem. siue in re mobili siue immobili sit relictus vsusfructus, siue relictus sit per fideicom. siue per donationem causa mortis, siue inter viuos. {Cavere.} Exponit primam clausulam qua cauetur de vtendo scilicet arbitrio boni viri. nam dicit quòd duo continet: vt non destruat aliquo modo: item quòd destrui non permittat: nā facere debet plantationes, & fossata, & sepes. Secundo consulit quòd tam proprietarius quàm fructuarius describat qualitates rei, vt appareat si deterioraretur: quod per hoc apparebit, si nō vtatur arbitrio boni viri. nam totiens de hoc committitur stipulatio quotiens male vtitur. {Habet autem.} Hæc stipulatio quam exponit fructuarius, duo continet. de bene vtendo. item de restituendo finito vsufructu. & prima committitur quotiens male vtitur: secunda finito vsufructu. Sed quid restituet: quia dare non posset, id est facere rem accipientis, cum non esset sua? Restituet igitur quicquid ex eo prouenit. Tertio dicit quòd in hac secunda clausula de restituēdo, continetur quasi æstimatio rei. vt si Titius quidam vsucapit rem meam, & tu potuisti impedire vsucap. & non fecisti: teneris mihi ad æstimationem rei, sicut restituere rem promiseras: vel quod inde extabit. Quando ergo fructuarius promisit rem restituere finito vsufructu: quocunque modo amittatur, stipulatio committitur. Viuianus.

l *Restituturum.* similiter cauet legatarius cui ad tempus est relictum legatum: vt C. de lega. l. fi.

m *Mobilis.* quo verbo etiam mouentia continentur, & econtra: vt infra de verbo. signi. l. mouentium.

n *Ad fideicommissa.* si vsusfru. per fideicom. sit relictus.

Legatorum,

mortis causa donatione vsuſ fructus constituatur, exẽplo legatorum[a] debebit hęc cautio præstari. Sed & si ex alia quacunq; causa constitutus[b] fuerit vsusfructus, idẽ dicendum est. Cauere autem debet, viri boni arbitratu perceptu iri * vsumfructum: hoc est nõ deteriorem se causam vsusfructus facturũ: ceteraq; facturum quæ in re sua faceret[c]. Recte autem facient[d] & heres & legatarius, qualis res sit cum frui incipit legatari[e], si in testatum[e] redegerint: vt inde possit apparere an & quatenus rem peiorem legatarius fecerit. Vtilius [f] autem visum est stipulatione de hoc caueri, vt si quis non viri boni arbitratu[g] vtatur, committatur stipulatio statim: nec expectabimus vt amittatur vsusfructus. Habet autem stipulatio ista duas causas: vnã, si aliter quis vtatur quàm vir bonus arbitrabitur: aliam de vsufructu restituẽdo. Quarũ prior statim committetur quàm aliter fuerit vsus: & sæpius committetur[h]: sequẽs committetur finito vsufructu. Sed quod diximus,[i] id quod inde extabit restitutu iri: non ipsam rem [k] stipulatur proprietarius (inutiliter enim rem suã stipulari videretur) sed stipulatur restitutu iri quod inde extabit. Interdũ autem inerit[l] proprietatis æstimatio, si fortè fructuari[m] cũ possit vsucapionem[m] interpellare, neglexit. omnem enim rei curam suscipit.

a *Legatorum.* quibus per omnia fere connumerantur. quod dic institu. de dona. §. hæ. Accursius.

b *Constitutus.* vt inter viuos. Accursius.

c *In re sua faceret.* diligens paterfa. & ob id solũ videtur cautio necessaria. quod dic vt s. de vsufru. si cuius. §. denique.

d *Facient.* consilium est. sic. j. de relig. at si quis impediat. §. sed interdum. & statim dices. Accur.

e *In testatum.* id est in testationem scriptis confectam, æstimando eum quantum valet communiter tempore cœpti vsusfru. vt C. de iure do. si inter. & infra de ope. no. nuntia. l. non solum. §. penulti.

f *Vtilius.* quàm non. vel vtilius, id est vtile.

g *Arbitratu.* Quod duo continet, vt non omittat facienda: & vt non facienda non faciat: vt supra ea. l. §. cauere.

h *Sæpius committetur.* id est potest committi: vt infra de verbo. oblig. l. scire. §. si à fure. & hoc ideo, quia cõtinet interesse sicut quælibet prætoria: vt j. rem ra. ha. si procurator. & rem pu. sal. fo. l. non quasi. §. si quis. & j. de verb. oblig. si sic stipulatus sum. secus si mera pœna esset: vt supra de arbi. l. si duo. in fi. quæ contra. Accursius.

i *Sed quod diximus.* s. in principio.

k *Rem.* s. sibi dari. illud enim non tenet: vt infra de verb. obli. l. scire debemus. §. si à fure. & l. nemo in princ. Accursius.

l *Interdum autem inerit.* id est inesse videbitur in cautione.

m *Vsucapionem.* hoc idem imputatur marito: vt j. de fundo. l. si fundum. & quod dicit vsucapionem, pro præscriptione accipe. vsucapio enim triennij nõ interpellatur lit. cõtest. vt j. pro emp. l. ij. in fi. Item quod dicit interpellare. s. ciuiliter, vel naturaliter, secundum Io. imò secundum Azo. de naturali interruptione non videtur posse loqui: quia aut dices fructuarium deiectũ, aut proprietarium: aut imputari fructuario quòd aliũ possidentem non deiiciat. sic enim fit naturalis interruptio: vt j. de vsuca. l. naturaliter. si enim ponas fructuarium deiectum esse, verum est quòd incontinenti suam naturalem potest recuperare possessionem: vt quilibet alius: vt j. de acquir. poss. naturaliter. & j. de vi & vi arma. l. iij. §. eum igitur qui cum armis. & §. vnde vi interdictum. hoc autem domino proprietatis in ciuili quæstione non prodest: nec nocet: quia deiecto fructuario non ideo desinit dominus possidere, cum per eum non possideat, licet secus sit in colonis & inquilinis: vt infra de acquiren. poss. peregre. §. quibus explicitis. Cum igitur domino id nec prodesset nec noceret, fructuario nihil potest imputari à domino. multo minus imputabiur si dicas dominũ deiectum. tunc enim fructuarius cum vel deiectus non esset, vel aliquid non amisisset, incontinenti vel ex interuallo alium deiicere de iure non posset. vnde nihil potest ei imputari: vt C. de institu. & substitu. l. reprehendenda. Eadem ratione nec ei imputabitur si alium bona fide possidentem non deiecit. Item de ciuili non videtur quòd possit loqui, quia illa fit per lit. contesta. vt C. de præscrip. xxx. ann. l. cum notissimi. j. respon. & §. imò. & §. illud. hoc autẽ facere non potest fructuarius, cum actionem non habeat: vt supra de nego. gest. l. si pupilli. §. fin. Respon. de ciuili intelligitur: & ideo ei imputabitur, quia sibi mandasse videtur omnem rei custodiam: vt infra l. proxim. vel erat procurator omnium bonorum, vel specialis in hoc: vel erat ex his qui sine mandato aguut: vt s. de nego. gest. l. fine. §. finautem is fuit. & supra de procurato. sed & hæ. j. respon.

n *Nam fructuarius custodiam.* scilicet omnem.

Sic s. de vsufr. ea. l. 6. si tibi de cẽ. vide Anto. Aug. lib. 2. emen. ca. 2.

Boni viri arbitratu quid contineatur.

II. PAVLVS libro septuagensimo quinto ad Edictum.

NAm fructuarius custodiam[n] præstare debet.

III. VLPIANVS libro septuagensimo nono ad Edictum.

OMnes autem casus continentur huic stipulationi quibus vsusfructus amittitur[o]. Desinere [p] pertinere vsumfructum accipiemus etiã si nec cœperit pertinere, quamuis legatus sit: & committetur nihilominus stipulatio, quasi desinat pertinere quod nec cœpit.[q]

Si vsusfructus repetitus erit legato: quotiensque * amissus fuerit, nisi vtiliter[r] fuerit cautum, committetur ista stipulatio: sed exceptione opus erit. Sed & si quis vsumfructum tibi legauerit, & sub conditione *si liberos habueris*, proprietatem: amisso[s] vsufructu cõmittetur quidem stipulatus est de restituendo finito vsufructu extitit postea conditio: committitur stipulatio, quasi defecerit vsusfructus, qui tamẽ nondum competierat. {SI VSVSFRVCTVS.} Titius legauit mihi vsum: & adiecit, vt quotiens amitteretur, quòd esset mihi restitutus. heres dedit eum mihi, & stipulatus est restitui. finito eo amisi vsumfructum. committitur quidem stipulatio, sed exceptio erit mihi necessaria. {SED ET SI QVIS.} Testator legauit mihi vsumfruct. & cum haberem liberos, proprietatem eiusdem rei mihi legauit. heres mihi tradidit, & stipulatus est sibi restitui eo finito, habui liberos: & sic finitus est vsusfru. formalis: quia iam habeo plenam proprietatem. committitur stipulatio: sed habeo exceptionem. {SI HERES.} Titius legauit mihi vsumfruct. & heres mihi tradidit. stipulatus est restitui sibi finito vsufruct. postea heres alienauit proprieta. Titio. quæritur an committatur stipulatio eo finito? Et dicit quòd non. nam heredi non, vel heredi heredis: quia non interest. Titio non: quia non fuit stipulatus. sed Titius debuit sibi statim stipulari proprietatem habere: & si hoc non fecit, agat rei vindi. vel nego. gest. finito vsufructu. Viuianus.

o *Amittitur.* quia multi sunt: vt instit. de vsufr. §. finitur. Accursius.

p *Desinere.* quamuis legatus sit sub conditione, & ea pendente sit traditus ab herede ignorante conditionem, secundum Io. sed hoc non placet: quia secundum hoc translatum esset pendente condi. dominium vsusfru. vt j. de solu. sub conditione. & de iure do. sed nisi. Item non potest dici legatarium non esse capacem: quia tunc acciperet licet non caperet: vt j. de verb. sign. aliud est. & de his qui. vt indig. heredem. tamen potest responderi prædicta esse vera. & quod dicit lex, quamuis nec cœperit: subaudi, efficaciter. illud enim negari non potest traditam esse possessionem. quia ex stipulatione aliter agi non potest.

q *Quod nec cœpit.* de iure vel de facto. cum tamen incipere poterit: alioquin quod nondum incepit, & incipere non potest: vt quia hereditas non adita non desinit esse: vr infra de condi. & de Titio. vsusfru. & supra qui. mo. vsusfru. amit. l. j. & iij. Item no. hic desinit quod non cœpit, & perditur quod non habetur: vt hic, & ar. in decre. xxiij. q. j. §. ex his circa. fin. qu. & di. xxiij. quorundam. j. q. j. si quis confugerit. & xxiiij. q. j. audiuimus. & v. q. vj. quia iuxta. & distin. xvij. concilia. Sed argu. contra. j. de condic. cau. da. si extraneus & infra de reg. iur. l. non potest. iij.

r *Nisi vtiliter.* id est nisi expressum fuerit nominatim, vt tunc demum stipulatio committeretur, quando ita amissus fuerit vsusfru. vt non repetitus videatur. Vel dic nisi, id est quia vtiliter cautum est vt finito vsusfructu res restituatur: ideo committitur quotiens amissus fuerit: sed quia in amissione repetitus est, exceptio obiicitur. Ir.

s *Amisso vsufru.* consolidatione. quia liberos habuisti: vt & j. eo. l. proxi.

pulatio: sed exceptio locū habebit. Si heres alienauerit proprietatem, & postea amittatur vsusfructus, an ex stipulatu agere possit, videamus. Et fortius dici potest [a], ipso iure non cōmitti stipulationem: quia neq; heredi successoribúsve ei[o] restitui potest, neq; is cui potest[b], id est ad quem peruenit proprietas, pertinet ad stipulationem [c]. Sed is ad quem peruenit, [d] tempore quæsiti dominij sibi prospicere alia cautione [e] debet. quod & si non fecerit, nihilominus in rē[f] actione [g] vti potest.

IIII. VENVLEIVS libro duodecimo Stipulationum.

SI fructuarius proprietatē adsecutus fuerit, desinit quidem vsusfructus ad eum pertinere, propter confusionem: sed si ex stipulatu cum eo agatur: aut ipso iure inutiliter agi dicendum est, si viri boni arbitrium [h] hucusque porrigitur: [i] aut in factū excipere [k] debebit.

V. VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum.

HVic stipulationi, [l] *dolum malum abesse*, abfuturum quem[m] esse continetur[n]. Et cū in rem sit [o] doli mali mentio concepta [p], omnium dolum comprehendere videtur: successorū, & adoptiui patris[q]. Sed si vsus sine fructu legatus erit, adempta fructus cautio satisdare iubet prætor. hoc meritò: vt de solo vsu, non etiam de vsufructu caueatur[r]. Ergo & si fructus sine [s] vsu obtigerit, [†] stipulatio locum habebit. Et si habitatio, vel operæ hominis, vel cuius alterius animalis relictæ fuerint, stipulatio locū habebit: licet per omnia [t] hæc vsumfructum non imitantur.

VI. PAVLVS libro septuagensimoquinto ad Edictum.

IDem est[u] & in reditu[x] prædij, sicuti si vindemia legata esset, vel messis [y]: quāuis ex vsufructu ea percipiantur, quæ legata[z] morte legatarij ad heredem redeunt.

VII. VLPIANVS libro septuagensimonono ad Edictum.

ET si vsusfructus nomine re tradita satisdatum nō fuerit, Proculus ait posse heredem rem vindicare [a]. & si obiiciatur exceptio de re vsusfructus nomine tradita, replicandū erit. quæ sententia habet rationē. Sed & ipsa stipulatio condici poterit[b]. Cum vsusfructus pecuniæ legatus esset, exprimi debēt hi duo casus in stipulatione, *cum morieris, aut capite minueris, dari.* Idcirco hi duo soli [c] casus quoniam pecuniæ vsus aliter amitti non potest quā his casibus.[d]

VIII. PAVLVS libro septuagensimoquinto ad Edictum.

SI tibi vsusfructus, & mihi proprietas legata sit, mihi annuos, vt eos percipiat legatarius. Azo. & tunc est vsusfructus fundi: vt ſ. de vsufruct. si quis ita legauerit. Accursius.

---

a *Dici potest.* Cum enim ad proprietatem debet redire, ipse autem proprietatem non habet. Accursius.

b *Cui potest.* scilicet committi.

c *Ad stipulationem.* quia ipse sibi non est stipulatus: & est bona ratio: vt & supra de eden. l. quædam. §. is autem. & infra de dam. infec. l. damni. §. emptor. & infra dever. oblig. l. si ita quis. §. fi. & infra de act. & obli. l. quæcunque. Sed arg. contra. infra de iure do. l. cum in fundo. §. ipius.

d *Peruenit.* scilicet proprietas.

e *Alia cautione.* scilicet restitui, videlicet emptori.

f *In rem.* No. ergo. ar. quòd is qui succedit in locum domini, potest postulare vt fiat sibi fidelitas per sacramentum.

g *Actione.* vel negatoria, vel rei vin. Accur.

S *Fructuarius.*} CASVS. Titius legauit mihi vsumfr. fundi, & heres mihi tradidit: & stipulatus est. postea ego fructuarius emi proprietatem: & sic finitus est vsusfru. formalis per confusionem: & dicit q̄ cōmittitur stipulatio, sed excepciditur, vel ipso iure nō cōmittitur. Sic verba illa, arbitrio boni viri, inserta in prima clausula ſ. e. l. j. in princip. intelliguntur repetita in secunda clausula. Viuianus.

h *Arbitrium.* quod est in prima clausula.

i *Hucusq; porrigitur.* id est trahitur ad sēcūdā clausulā: vt subintelligatur repetita prima.

k *Excipere.* quod est tutius: vt ſ. l. proxi. §. sed & si quis.

HVic.} CASVS. Heres stipulatus est à me fruc. quia vtar arbitrio boni viri, dicit quòd videor promittere quod non cōmittetur dolus ab aliquo extraneo, nec à me, nec ab herede meo, nec ab eo cui de nouo darem me in adoptionem, licet ad istos non transeat vsusfruc. {SED ET SI.} Vsuarius sicut fructuarius satisdat de duobus: de vtendo arbitrio boni viri, & de restituendo. sic & ille qui habitationem, vel operas serui habet, vel alterius animalis: licet non per omnia assimilentur vsufructuario. Idem si quis legat mihi annū reditum fundi: quod est vsusfructus, id est commoditas, non seruitus. h. d. cum l. sequen. Viuianus.

l *Huic.* id est in hac.

m *Abfuturúmque.* in re vsusfructus nomine retinenda.

n *Continetur.* interpretamur eam contineri ex verbis in ea positis. certe & de culpa lata & leui tenebitur, cum arbitrio boni viri debeat frui, siue in faciendo, siue in prætermittendo quid amittatur: sed de dolo tantum suo proprio tenebuntur eius vniuersales successores: cum ad eos non transeat vsusfructus.

o *Et cum in rem sit.* quia sic dolum malum abesse, & hoc quantum ad se, & vniuersales successores, non quantum ad extraneos: vt ſ. de verb. oblig. l. stipulatio ista. §. sed si quis. verſic. si quis dolum.

P *Concepta.* interpretatiue: vt dixi.

q *Et adoptiui patris.* licet neque ad heredem, neque ad patrem adoptiuum fructuarij transeat vsusfruc. vt diximus supra qui. mo. vsusfru. amit. l. repeti. j. respon. & §. j. Azo.

r *Caueatur.* vt & infra eo. l. vsu quoque.

s *Sine vsu.* i. sine seruitute vsus, quia sine vtilitate vsus esse nō potest: vt ſ. tit. j. l. per seruum. §. j. secundum Irne. Vel dic hoc casu etiam sine cōmoditate esse fructū sine vsu: vt & ſ. tit. j. l. per seruum. §. si vsusfructus. secundum Azo. quod nō placet.

† *Licet per omnia.* i. non per omnia nā vsusfru. amittitur capidemi. operæ autē minime: vt & ſ. de op. ser. l. secunda. idem & habitatione, quæ nec tempore perimitur, nec capidemi. vt ſ. titu. j. si habitatio. §. j. Item sunt & aliæ differentiæ: vt infra de vsufru. lega. l. ij.

† *Hoc respōsum Alciat. lib. 2. Paregor. c. 3. pulchrè concilat cū. §. fi. l. per seruū. ſ. de vsu & habita.*

u † *Dē est.* Hæc lex Pauli iungitur alij legi Pauli, quam nō habemus: & forte dicebat idē quod superior Vlpiani. & dic idem est, vt nō imitetur vsumfru. id est non sit vsusfru. & dic annuū reditū dandū de manu heredis: & sic de vindemia, & aliis dandis de manu heredis: vt ſ. de vsufru. l. defuncta. §. j. & dictio sicuti, similitudinarie vel exēplatiuè ponitur. Vel dic prædicta percipiēda à se legatario, cui annuus reditus, vel annua. i. vindemia. & dic, idem est vt fiat cautio: quia vsusfr. est: vt ſ. de vsufru. l. si quis ita legauerit, & de an. le. si in singulos. & de vsufr. le. l. patrimonij. & l. fundi Trebatiani. & verbum quanuis, ponitur pro quia: vt j. famil. erciscun. l. si maritus. & verbum sicuti, lege vt primum. Vel tertio dic legatum vsumfru. reditus & vindemię: quo casu ęstimabitur, sicut cætera quæ vsu consumuntur: & cauebitur. Accursius.

x *Et in reditu.* scilicet relicto, vt quis eo vtatur: sicq; erit vsusfructus ipsius reditus, nō fundi. & ideo de eo quod supererit, restituendo cauet, vel dic reditus fundi legatos

y *Messis.* nam non est vsusfructus.

z *Quæ legata.* præter legatum operæ: vt infra de vsufru. le. l. ij. Accursius.

ET *si vsusfructus.*} CASVS. Testator legauit mihi vsumfructum. heres tradidit: & oblitus cautionem non exegit. poterit heres vindicare: nec excipiam: cum non satisdem de præteritis duobus. Item & ista stipulatio de restitu. potest peti condic. incerti. & §. cum vsusfructus cum l. sequen. planus est. Viuianus.

a *Rem vindicare.* immo non videtur vindicanda res: vt ſ. de vsufruct. ea. re. quæ vsu consu. l. hoc senatusconsultum. §. j. quæ est contra. Solu. ibi loquitur de re mobili, quæ vsu consumitur: vt vestimenta, vasa, & si qua similia, quæ statim fiunt accipientis. vel dic non esse contra: quia ibi non dicit rem nō vindicari.

b *Condici poterit.* incerti condic. vt d. l. hoc senatusconsultum. §. j. & hoc idem quod superiori. j. respō. dicitur in emphyteuta, vt si non sit soluendo primus emphyteuta, dominus vindicet rem à secundo, vt aut soluat canonem, aut reddat rem: vt arg. infra de pig. actio. si cum venderet. & ita vindicabit dominus id quod possidet secundus emphyteuta: vt infra de priui. credi. l. si ventri. §. in bonis.

c *Duo soli.* scilicet exprimuntur.

d *Casibus.* vt supra de vsufruc. ea. re. quæ vsu consu. l. in stipulatione. & l. quoniam. Accursius.

Si tibi.

a SI *tibi. Et heredi.* propter rem. Accursius.
b *Et mihi.* propter spem.
c *Legata sit.* scilicet proprietas. Accursius.
d *Desierit.* scilicet deficiente conditione: quo casu non potest proprie dici desinere: vel forte repudiatione desierit ad me pertinere. nam si rem mihi legatam repudio, desinit ad me pertinere cum potui habere. Ir.
e *Sibi cauere.* qualiter fiant vsuri: vt ſ. de vsufruct. l. ſi cuius. §. ſed ſi inter.
f *In casum.* vt & ſupra de vſufructu earū re. quæ vſu conſu. l. ſi tibi decem.

SI *vſusfructus.*} CASVS planus eſt vſque ad §. illud. & ibi dicitur quòd ſemper vſufruct. debet cauere ſe vſurum arbitrio boni viri, & de reſtituendo vſufruct. eo finito quoquo modo ſit vſusfru. conſtitutus. {PLANE.} Titius legauit mihi vſum fundi. & eiuſdem fundi proprietatem à decennio in antea nō ſatisdabo: quoniam eſt veriſimile quod non male vtar, cum ſperē proprieta. ad me pertinere. {SI VESTIS.} Titius legauit mihi vſumfructum veſtis: & heres tradidit, & ſtipulatus eſt. dicit quòd licet reddam attritam ſine dolo, non committetur ſtipulatio.

* *Acturum vt caueam & cum ſi.*

{SI PLVRES.} Legaſti mihi vſumfructum fundi. plurib. heredib. inſtitutis deceſſiſti. omnibus illis tuis heredibus ſæiſdare debeo ego. Viuianus.
g *Domino proprietatis cauebam.* hoc propter ſpem: vt ſupra l. proxi. & infra de aqua plu. arcend. l. in diem. §. fina.
h *Recta via.* de hoc diximus infra de condict. indeb. l. dominus teſtamento.
i *Iure ipſo.* ſcilicet ciuili: vt ex teſtamento, vel inter viuos.
k *Prætoris.* vt in ſuperficie, & fundo emphyteutico: vt infra de ſuperfi. l. j. §. quod autē. & quādo per fideicommiſ. relinquitur: vt ſupra quibus mod. vſufruct. amit. l. ſi legatū.

cauendū eſt. Sed ſi mihi ſub conditione proprietas legata ſit: quidam, & Marcianus, & heredi [a] & mihi [b] cauendum eſſe putant. quæ ſententia vera eſt. Itē ſi mihi legata [c] ſit: & cū ad me pertinere deſierit [d], alij: & hic vtriſq; cauendum, vt ſupra placuit. Quod ſi duobus coniunctim vſusfructus legatus ſit, & inuicē ſibi cauere [e] debebunt, & heredi in caſum [f] illum, *ſi ad ſocium non pertineat vſusfructus, heredi reddi.*

IX. VLPIANVS libro quinquagenſimoprimo ad Edictum.

SI vſusfructus mihi legatus ſit, eumq; reſtituere ſim Titio rogatus, videndum eſt quis debeat cauere, vtrum Titius, an ego qui legatarius ſum. An illud dicimus, mecū heredem acturum, * cum fideicōmiſſario me agere debere? Et eſt expeditius hoc dicere, ſi mihi ſpes aliqua durat vſusfructus, & cum tu amiſeris, poteſt ad me recidere, hoc eſt ad legatarium. ita rem expediri, vt tu mihi, ego domino proprietatis caueas. Quòd ſi fideicōmiſſarij cauſa vſusfructus mihi relictus eſt, nec eſt vlla ſpes ad me reuertendi fructus: recta via [h] fideicommiſſarium cauere oportet domino proprietatis. Illud ſciendum eſt, ſiue iure [i] ipſo quis vſumfructum habeat, ſiue etiam per tuitionem prætoris [k]: nihilominus cogendum eſſe fructuarium cauere, aut actiones [l] ſuſcipere. Planè ſi ex die proprietas alicui legata ſit, vſusfructus purè: dicendum eſſe Pomponius ait, remittendam eſſe hanc cautionem [m] fructuario: quia certum ſit ad eum proprietatem vel ad heredem eius peruenturam. [n]

Si veſtis [o] vſusfructus legatus ſit, ſcripſit Pōponius, quanquam heres ſtipulatus ſit finito vſufructu veſtē reddi: attamen non obligari promiſſorem, ſi eā ſine dolo malo attritam reddiderit. Si plures domini ſint proprietatis, vnuſquiſque pro ſua parte ſtipulabitur. [p]

X. PAVLVS libro quadragenſimo ad Edictum.

SI ſerui qui nobis communis erat, vſumfructum tibi legauero, neceſſaria erit hæc cautio heredi meo. quāuis enim de proprietate poſſit communi diuidundo experiri, tamen cauſa vſusfructus qui tuus [q] proprius eſt, ad officium communi diuidundo iudicis non pertinebit.

Etiā cohabitans cū proprietario, debet ei cauere de vtendo arbitrio boni viri. Bald.

XI. PAPINIANVS libro ſeptimo Reſponſorum.

VSu quoque domus relicto, viri boni arbitratu cautionem interponi oportet. [r] Nec mutat ſi pater heredes filios ſimul habitare cum vxore legataria [s] voluit.

Nemo condicit rem ſuam præterquam à fure, ad hoc allegatur. Vel ſic: Omnis condictio degenerat contra furem. Baldus.

XII. VLPIANVS libro octauodecimo ad Sabinum.

SI vaſorum [t] ipſorum vſusfructus relictus ſit, non erit cautio [u] ſenatuſconſulti neceſſaria: ſed illa ſola, *boni viri arbitratu vſurum fruiturum.* [x] Si igitur tradita [y] ſunt fruendi cauſa, nemo dubitat non fieri eius qui accepit. Non enim ideo traduntur, vt dominium recedat ab eo qui tradit: ſed vt vtatur fruatur legatarius. Ergo cum non fiant fructuarij vaſa, vindicari [z] à proprietario poſſunt, cautione non data. Videndum

A niet dies proprietatis, quàm finiatur vſusfructus. certum eſt enim diem extiturū: vt infra de leg. j. l. ſi poſt. §. quòd ſi idem. caſum enim aduerſamq; fortunam &c. vt infra de verb. oblig. inter ſtipulantem §. ſacram. Item eſt alia ratio: quia præſumitur quòd diligenter eam tractabit: cum ſperet ſuam futuram.

n *Peruenturam.* ſed nondum peruenit: vt infra de condict. furt. l. ſi ſeruus. & ſic eſt infra ad legem Falcid. l. ſed ſi non. §. fina. & ad Trebell. ſi cui. §. primo.
o *Si veſtis.* ſcilicet ſeruicæ: in qua vſusfructus legari poſſit: vt ſupra de vſufr. ſed & ſi quid. §. & ſi veſtimentorum. alioquin cum fructuarius ad eius æſtimationē ſe obligaſſet, quod fit in ceteris veſtibus: vt ſupra de vſufru. ea. re. l. iij. & iiij. & inſtit. de vſufru. §. conſtituitur. reddere rem deteriorem non poſſet, id eſt in peiori æſtimatione, vt infra de iure dotium. l. plerunque. §. ſi prædiis. & §. fina.
p *Stipulabitur.* vt ſupra de vſufruc. l. ſi cuius. §. ſed ſi plures.

SI *ſerui.*} CASVS. Si ſeruum habeo tecum cōmunem. poſtea lego tibi vſumfr. meæ partis, & ita proprietas meæ partis heredi meo remanet: ſatisdabis heredi meo dextendo arbitrio boni viri. quæ ſatisda. neceſſaria eſt heredi meo. nam licet habeat cōmuni diui. ad proprieta. quia illa eſt cōmunis: tamen pro vſufru. non habet, quia illa nō fit communis: ſed tantum tuus. Viuianus.
q *Qui tuus.* ſcilicet vſusfructus, quaſi dicat, non cōmunis. tūc enim pertinet ad officium iudicis communi diuid. vt ſ. de vſufruc. l. ſi cuius. §. ſed ſi inter duos.

VSu.} CASVS. Titius legauit vxori vſum domꝰ, & filios communes: eoſdemq; heredes voluit in ea re permanere. videbatur quòd vxor non teneretur ſatisdare: quia nō fit veriſimile quod male poſsit vti: cum ſemper illi præſentes

r *Oportet.* vt ſupra eo. huic. §. ſed & ſi vſus.
s *Legataria.* id eſt vſuaria. Et no. ar. q nō minus tenetur ſcholaris de equo, quanuis nuntius Bononiæ vadat ſecum. Accurſ.
t SI *vaſorum.* ſcilicet argenteorum, vel aureorum, quæ ipſo vſu non conſumuntur. alioquin contra: vt inſtitutio. de vſufructu. §. conſtituitur. Azo.
u *Cautio.* ſcilicet vt vaſa debeāt æſtimari, & cautio fiat de tanta pecunia reſtituenda ſi moriatur, vel capite minuatur. Accurſ.
x *Et fruiturum.* quæ verba & reſtitutionem rei continent: vt ſupra eod. l. j. reſpon. & §. habet.
y *Tradita.* ſcilicet vaſa.
z *Vindicari.* vt ſupra eo. l. ſi vſusfructus nomine.

Item & tunc quotiens legata valent iure prætorio: vt ĵ. de inſtruct. rup. teſtamento. l. poſthumus. & de leg. præſtan. l. j. & inſtitut. quib. modis teſt. infir. §. non tamen per omnia.
l *Aut actiones.* ſcilicet in rem: vt ſ. e. ſi vſusfruct. nomine. vel incerti ad præſtandam cautionem: vt ſupra de vſufruc. ea. re. quæ vſu conſu. l. hoc ſenatuſconſultum. §. j.
m *Hanc cautionem.* eſt ergo hoc caſu vſusfr. ſine cautione: & ſic non eſt de ſubſtantia. Idem eſt in patre: vt C. de bonis quæ lib. l. cum non ſolum. §. ij. idem in fiſco: vt ĵ. vt le. vel fideicō. no. ca. l. j. §. ſi ad fiſcum. idem in alio caſu: vt cū relicta eſt proprietas cū vſusf. incipiet finiri, eadē ratione qua & iſte qui eſt ex die: arg. ſ. eo. l. omnes. §. ſed & ſi quis. Sed ego quæro quare interim non cauet? Reſpon. quia præſumitur quòd citius ve-

965

a *De conditione.* non dicit cautionis: quia illa datur: vt supra eod. l. si vsusfructus nomine. sed de condictione ipsius rei.
b *Nisi furi.* A furibus enim & similibus possum condicere: vt infra de condict. triti. l. j. in fine. & l ij. & institu. de obliga. quæ ex male. §. finali. & infra si certum pet. l. si quis nec. §. fin.

& hoc ideo ab eis, quia ideo surripiũt vt faciant suam, secundum M. Sed nunquid possessionem rei meæ est de condictione, a an possit locum habere. & proditum est, neminem rem suam nisi furi b * condicere posse.

A quam alius habet, possum condicere etiam à non fure? Respon. possum per triticariam. cum enim omnes res condicantur: vt infra de triti. l. j. §. & generaliter. & possessio est res: vt institu. de re. corpo. & incorpo. ergo ipsa condicitur. sed certe quod condicitur, non est meũ: scilicet ipsa possessio: proprietatem autem quæ est mea, non possem condicere: vt hic, & institu. de actio. §. sic itaque.

* Vulg. *fure.*

Seruitutum schematismus.

QVANDOQVIDEM NON EST SIMPLEX *seruitutis vocabulum, neque potest commodè in genere definiri: prius est vt in species suas diuidatur, quæ deinde suis finitionibus explicentur.*

1 Omnium igitur seruitutum summa diuisio est, quòd quædam sunt personales, quædam reales, quædam vero mixtę. quę diuisio eth videatur esse trimembris, re tamen ipsa est bimẽbris. Seruitutes enim omnes aut personales sunt, aut reales. nam quæ mixtæ sunt, sub simplicibus continentur: secundum ea quæ tradunt iuris interpretes in l. ij. in principio. ff. de verborum oblig.

2 Sequens diuisio est, Seruitus personalis quædam ex iure diuino est, quædam ex iure gentium. quædam ex iure ciuili.

3 Seruitutem ex iure diuino eam voco, cuius cognitionẽ ex sacris literis habemus. Hanc seruitutem nõ puto indistincte D vocandam diuinam, quod quidam faciunt in descriptione huius typi. quis enim seruitutem peccati diuinam vocauerit? Et tamẽ huius seruitutis cognitionem ex iure diuino habemus, vt & peccati cognitionem ex lege diuina habemus: nemo tamen peccatum diuinum vocauerit. Hanc seruitutem diuido in honestam & turpem.

4 Honesta seruitus, est qua quis volens se totum Deo mancipat, totum se illi deuouet, ac præceptis illius sponte obsequitur. Ad hanc seruitutem inuitamur præcepto dominico, quo dictum est, Dominum Deum tuum adorabis, & illi soli seruies. Deut. cap. 6. Porro seruitutis huius effectus est, vt per eam & filij Dei, & heredes, ac proinde liberi efficiamur. Dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine eius. Ioann. 1. Iam cum Apostolus dicat ibi libertatem esse vbi spiritus Domini adsit, palam est eum vere liberum esse, qui Deo seruit: cui idipsum nemo possit, nisi qui spiritu Dei agitur.

5 Turpis seruitus est, qua quis per peccatum in mãcipatum diaboli venit, qui & ipse peccati auctor est, & mendacij pater. De hac seruitute mentio fit passim in sacris literis: tum in veteri, tum in nouo testamento. Iudicum cap. 2. Feceruntque filij Israël malum in conspectu Domini, & seruierunt Baalim, & dimiserunt Dominum Deum patrum suorum. & Matthæi sexto, Non potestis Deo seruire & mammonæ. & Paulus auaritiam vocat idolorum seruitutem. Colossen. 3. Ephes. 5. cap.

6 Seruitus personalis ex iure gẽtium est, quę à persona seruili personæ liberæ debetur. quod facile colligere est ex definitione Iurisco. Florentini quam habes in l. iiij. §. j. de statu homi. lib. j. Digestorum. Seruitus, inquit, est constitutio Iurisgentium, qua quis dominio alieno contra naturam subiicitur. Porro seruitus hæc ex bellis ortum habuit, quæ & ipsa iurisgentium sunt: per text. in l. Ex hoc iure. ff. de iustitia & iure.

7 Seruitus personalis ex iure ciuili tribus modis contingit. Primo cum liber homo maior an. xx. passus est sese venundari ad pretium participandum. §. serui autem. ij. de iure perso. institu. lib. j. vbi Accursius. diffusè tractat quot sint necessaria in hac seruitute constituenda. Secundo, cum quis libertus effectus, per ingratitudinem in seruitutem reuocatur: de quo est text. in l. ij. iij. & iiij. C. de lib. & eor. lib. In autẽ. vt lib. de cætero &c. §. illud vero adiicimus. collat. 6. constitut. 6. Existimauit tamen Cornelius Tacitus libro histo. 13. eos qui vindicta manumissi essent, non posse occasione ingratitudinis in seruitutem reuocari, in quo articulo vide Alciat. libro Dispun. 3. cap. decimoquarto. Tertio, Cum quis seruus pœnæ efficitur: quod accidit iis qui vel in metallum damnantur, vel bestiis subiiciuntur. §. pœnæ seruus. quibus modis ius pat. por. sol. institu. libro primo. Hodie tamen, inquit Accursius in d. §. pœnæ seruus, nemo bene natus efficitur pœnæ seruus: per text. in authenti. de nupt. §. quod autem. & §. si vero. col. iiij. quod verum esse putat Ange. nisi fiat executio mortis, aut saltem præsens capitaliter condemnetur ab habente potestatem. Addunt quidam quartum modum, nempe ex mendicitate, per text. in l. vnica, de mendican. valid. libro vndecimo C.

8 Seruitus realis, est ius quoddã prędio inhęrẽs, quod dominantis

nantis vtilitatem auget, ſeruientis libertatem minuit. & hoc contingit cum res mea rei tuæ, prædium meum prædio tuo ſeruit. Prædictam definitionem magno conſenſu approbant iuris interpretes in l.j.ff.de ſeruitu. Hæc etiam prædialis ſeruitus dici poteſt, quòd ſine prædiis conſtitui non ſoleat. l. j. ff.com.præ.tam.vrb.quàm ruſt. §. ideo autem. de ſeruitu.inſtitu.lib.ſecundo. Iam cum prædiorum alia vrbana ſint, alia ruſtica: quæ non loco ſed materia diſtinguuntur. l.vrbana prædia.ff.de verb. ſign. ſeruitutem realem in vrbanam & ruſticam diuiſimus.

9 Vrbana ſeruitus eſt, quæ vrbano prædio debetur.not.Azo in ſumma.ti.de ſerui.libro tertio.C.nec inſpicitur an ſeruitus hæc à prædio vrbano an à ruſtico debeatur:ſed duntaxat cõſideratur id prædium cui ſeruitus debetur. Cepol.in tract.de ſerui.ca.xj.Sunt autem vrbana prædia,ædificia omnia quæ habitandi gratia parantur,ſiue in ciuitate,ſiue in agris.d.l.vrbana prædia.ff.de verbo.ſigni.§.prædiorum vrbanorum.de ſeruitu.inſtit.lib.ij.Huius ſeruitutis duæ ſunt ſpecies:nam quædam eſt affirmatiua,quædam negatiua.

10 Affirmatiua ſeruitus eſt, quæ verbis affirmatiuis concipitur.huius plures ſunt ſpecies, quas hic ſuo ordine deſcribimus.

11 Stillicidium auertendi ſeruitus,eſt ius quo licet alicui ſtillicidium domus ſuæ in domum aut areã vicini auertere. Stillicidium porro vicini nemo cogitur ſuſcipere, niſi ſeruitute conſtituta:quod colligitur ex l. ſeruitutes. in §. ſi antea. ibi, ſtillicidium quoquo modo acquiſitum. ff.de ſeruitu.vrb.præ. Zaſius.in para.ſuis,eodem titulo.

12 Itineris ſeu aditus ſeruitus, eſt ius quo licet mihi ire in domum meam per prædium tuum. neque enim ſeruitus itineris tantummodo ruſtica eſt,ſed etiam vrbana, cùm vrbano prædio debetur, argu. l. iter. ff. com. præ. l. ſeruitutes. §. ſi domo.de ſerui. vrb. prædiorum. Cum tamen quis habet ius eundi in domum ſuam per vicini domum, interdiu duntaxat ea ſeruitute vti debet,non etiam noctu.d.l. iter. Zaſius in para.ſuis,titu.de ſerui. vrb. præd. idque propter periculũ quod vicino poſſet accidere, ſi domum ſuam cogeretur nocte apertam relinquere.

13 Oneris ferendi ſeruitus, eſt ius quo vicinus tenetur ſuſtinere onera domus meæ ſupra columnam ſuam aut parietem ſuum.l.eum debere.ff.de ſerui.vrb.præd.vide Zazium in d.ti. de ſerui.vrbano.prædio. apud quem etiam videre potes quid differat hæc ſeruitus à reliquis.

14 Tignum immittendi ſeruitus, eſt ius quo vicino licet immittere trabes ſuas in parietẽ vicini. de hac ſeruitute fit mentio in l.j.ff.de ſeruitu.vrbano.præ.& in l.malum.§.j.ff.de verborum ſignifica. iam cum tigni appellatio late pateat.l.tigni. ff.de verb.ſigni.hic duntaxat pro trabibus ſumitur. vide Zazium in d.tit.de ſer.vrb.præd.

15 Proiiciendi ſeu protegendi ſeruitus(vna enim

16 & eadem eſt,quanuis diuerſum Cepola ac reliqui eiuſdẽ farinæ interpretes ſenſerint) ius eſt, quo vicino liceat ædes ſuas protuberandi ſiue exporrigendi mœnianis ſeu podiis penſilibus, aut tecta ſua protendendi in ſolum vicini. atque hæc eſt propria ſignificatio verborum proiiciendi & protegendi à iuriſconſultis vſurpata.l.malum. §. j. vbi Alcia. ff. de verb.ſign.l.j.§.j. ff. de impen. in re. dot. fac. vide Budæum in anno.in l.ſi vero.ff.de his qui deiec. vel effu.Zazium in d.tit. de ſerui.vrb.præd.

17 Seruitus proſpectus,eſt ius quo vicinus vicino claritatem præſtare tenetur aperta feneſtra vel foramine aliquo. Azo in ſumma C.de ſeruitu. vbi differentiam ponit inter ſeruitutem luminum & ſeruitutem proſpectus: quem ſecutus eſt Cepol. in tract.ſerui.ca.xxxiij.& xxxiiij.

18 Luminum ſeruitus,eſt ius quo vicinus vicini lumina excipere cogitur.l. luminum.& ibi pulchre per Bart. ff. de ſer. vrb.præd.

19 Altius tollendi ius, non eſſe ſeruitutem, ſed libertatem potius putat Zazius in d.titu.de ſerui.vrb. præd. poſt glo. in l.j.eodem titu.poteſt tamen nonnunquam accidere, vt altius tollendi neceſsitas incumbat vicino iure ſeruitutis: vt ſcilicet is teneatur altius ædes ſuas tollere, ne in domum meam proſpiciatur, cum forte domus mea ſubſidat ac depreſſa ſit, via autem prætereundi in altum exporrigatur, aut etiam in vento expoſita ſit. argu.l. ſi arborem. §. interdum. ff. eodem titulo.

20 Seruitus vrbana negatiua eſt, quæ verbis negatiuis concipitur,cuiuſmodi eſt ſeruitus.

21 Altius non tollendi, per quam prohibetur vicinus domũ ſuam inuito vicino altius tollere: de qua in l.j.ff.eod.titu.in l. Altius.C.de ſerui.& aq.glo.in l.loci corpus.§.pen.in verb.altius.ff.ſi ſer.vin. viridaria tamen habere ſupra eam altitudinẽ is qui ſeruitutem debet,non prohibetur.l.ædificia. ff. de ſerui.vrbanorum prædiorum.

22 Ne luminibus officiatur ſeruitus,eſt ius quo vicino non licet quicquam facere per quod vicini lumina obſcuriora reddantur.l.inter ſeruitutes.ff.eodem.

23 Ne proſpectui officiatur ſeruitus, eſt ius quo vicino non licet quicquam facere quod vicino officiat ad gratiorem & liberum proſpectum.l.inter ſeruitutes.§.eodem.

24 Stillicidium non auertendi ſeruitus, eſt ius quo vicino non licet facere quin ſtillicidium ſuum in prædium vicini defluat, quo is forte opus habet ad ciſternam ſuam replendam. de hac eſt tex.in l.j.vbi Bartolus.ff.eodem.

25 Ruſtica ſeruitus eſt, quæ prædio ruſtico debetur. Sunt autem ruſtica prædia,quæ vel percipiendorum vel colligendorum fructuum gratia fiunt.l.eo.iure.§.ſtabula.ff. in quibus cauſis pignus vel hypothe. Ferrarius Montanus titulo de ſeruitutibus ruſticis,lib.tertio.Et hæc ſeruitus duplex eſt,nominata & innominata.

26 Nominata ſeruitus ideo dicitur, quòd ſpeciale nomen à iure impoſitum habet,arg.l.iuriſgentium.§. primo. ff. de pactis.Sunt autem ſeruitutes nominatę quatuor, Iter, Actus, Via Aquæductus.

27 Iter,eſt ius eundi ambulanui hominis, non etiam iumentum agendi vel vehiculum. titu. de ſeruitutibus ruſticorum prædiorum,inſtitut.libro ſecundo,& cui eſt ius itineris, is & lectica portari,& equo vehi poteſt.l.qui ſella.de ſeruitutibus ruſticorum prædiorum.

28 Actus eſt ius eundi ambulandi hominis,agendi iumenti vel vehiculum.d.titu.de ſeruitutibus ruſticorum prædio. inſtitutionibus,libro ſecundo.

29 Via,eſt ius eundi agendi & ambulandi hominis.inſtitut. eo.ineſt autem huic ſeruituti quiddam amplius: nam qui iter viæ habet,& trabem aut tignum trahere,& rectam haſtam ferre poteſt, modò fructus non lædat. dicta l. qui ſella. ſecundo reſponſo.ff.eodem titulo.

30 Aquæductus eſt ius aquæ ducendæ per fundum alienum inſtitut.eod.titu.& in l.j.ff.eod. quod ius conſtitui poteſt tam in aqua inuenienda, quàm in iam inuenta. l.Labeo.ff.eodem. Vide quæ de hac ſeruitute ſcripſit eleganter Zazius in para. ff.eo.titu.

31 Seruitus ruſtica innominata,eſt ea cui nõ eſt ſpeciale nomen iuris impoſitum,ſed ab ipſo actu denominatur.huius generis ſunt hæ quinque ſequentes.

32 Ius paſcendi, eſt ius pecoris paſcendi in fundo alieno prædij mei cauſa. de hac ſeruitute eſt text.in l. j. §. in prædiis ruſticis.ff.de ſeruitutibus ruſticorum prædiorum. & in §. inter ruſticorum.inſtitut.eodem tit. Atq; hæc quidem ſeruitus merito dicitur ruſtica, cum bona pars fructus prædij ruſtici in pecore conſiſtit.l.pecoris.ff.eodem. Vide Zaſium in para. ff.eod.titu.

33 Ius pecoris appulſus, eſt ius quo licet mihi pecora agri mei ad fontẽ vel riuum agere per prædiũ vicini. Azo in ſumma.C.de ſerui.de hac ſeruitute fit mentio in l. j. §. in prædiis. ff.de ſeruitutibus ruſticorum prædiorum. & in l. j. §. Trebatius.& §.ſeq.ff.de aqua quot.& æſtiua.

34 Aquæ hauſtus,eſt ius hauriendi aquam è fonte vel puteo vicini.Azo in ſumma.C.de ſerui.Hanc ſeruitutem qui habet, etiam iter habere intelligitur.l.iij.§.qui habet.ff.eo.nec conſtitui poteſt aquæ hauſtus niſi propter vtilitatem vicini fundi.l.ergo.ff.eodem.

35 Ius calcis coquendæ, eſt ius quo licitũ eſt vicino calcem coquere in fundo vicini pro vtilitate prædij ſui ruſtici.de hac eſt text.in l.j.§.in prædiis.& in l ergo.ff.eodem.

36 Ius arenæ fodiendæ,eſt ius quo licet vicino arenã è fundo vicini effodere in prædij ſui ruſtici vtilitatem: de qua eſt tex.in dicta.l.j.§.in prædiis.ff.eodem.

Adde etiam ius cretæ fodiendæ & lapidis eximendi: quæ ſeruitutes eatenus conſtitui poſſunt, quatenus ad prædium opus ſit,cuius gratia conſtituuntur.d.l.ergo.in fin.& l.ſequẽ. ff.eodem.

37 Superest videre de ſeruitutibus mixtis. Eſt autẽ ſeruitus mixta,quæ à re perſonę debetur:cuiuſmodi ſunt vſusfructus, vſus,& habitatio:nam quæ à perſona rei debetur, de qua in l. Mæuia.ff.de manumiſ.teſta.& in l.Titio centum.§.Titio.ij.ff. de condit.& demon.non proprie ſeruitus eſt,ſed onus quoddam liberæ perſonæ impoſitum.

38 Diuiditur autem ſeruitus mixta in diuiduam.

39 & indiuiduam. & has quidem ſpecies ideo ſeruituti mixtæ tribuimus, quòd ſola ſeruitus vſusfructus eſt diuidua.l. j.§.ſi vſusfructus. ff. ad legem Falcidiam. reliquæ omnes indiuiduæ ſunt. l. ſtipulationes non diuiduntur. ff. de verborum obligationibus. differentiæ rationem reddit Barto. in dicta. l. Stipulationes. numero viceſimonono, & viceſimoſeptimo.

40 Vſusfructus eſt ius alienis rebus vtẽdi fruẽdi ſalua rerũ ſubſtãtia.l.j.ff.de vſufructu.& eſt duplex,formalis & cauſalis. Formalis eſt qui à proprietate rei ſeparatur, & is proprie ſeruitus eſt,& per cõfeſſoriam actionẽ petitur. Cauſalis, eſt qui cum ſua cauſa,id eſt proprietate cõiunctus eſt:& is nõ eſt ſeruitus,cum res ſua nemini ſeruiat:nec per confeſſoriã petitur, ſed per

969

sed per negatoriam auertitur. l. si cum testamento argentum. 9. pen. & ibi glos. ff. de excep. rei iud. gloss. in l. omnium. ff. de vsufruct. In quibus autem rebus constituatur vsusfructus, & ad quid teneatur vsusfructuarius, vide Azonē in sum. de vsufruct. Zasium in para. ff. eod. tit.

41 Vsus, est ius alienis rebus vtendi salua rerum substantia, non etiā fruendi. hęc definitio colligitur ex l. secunda. ff. de vsu & hab. quam etiam ponit gl. in l. j. eo. tit. vide Ferrariū Montanū in Institu. de vsu & habit.

42 Habitatio est ius alienas ædes inhabitādi salua ædium substantia. cui autem hoc ius concessum est, nō solum habitare ei licet, sed etiam alteri ad commodare, aut etiam locare. vnde ab vsu simplici differt. l. cum antiquitas. C. de vsufruc. vbi etiam gloss. notat in quibus ab vsufructu differat habitatio.

43 Postrema diuisio seruitutum hæc est, q̄ quædam sunt cōtinuę, quædam discontinuæ. Seruitus continua, est quæ causam continuā atque perpetuam habet, & absq; continua humana opera semper est in vsu siue actu siue potentia: cuiusmodi sunt seruitutes aquæ ductus, altius non tollendi, vsusfructus, vsus, iurisdictio: in quarum nonnullis quamuis factum hominis semper interuenire sit necesse, vt in vsufructu, vsu, & iurisdictione: tamen quia animo possidere solent, continuis adnumerantur. ita eleganter, vt cetera, Ferra. Monta. inst. de serui. post Bar in l. iusto. §. non mutat. ff. de vsuc. huiusmodi seruitutes præscribuntur x. an. inter præsentes xx. inter absentes, exēplo rerum immobilium. l. fi. in fi. C. de præscri. long. temp. l. ij. C. de serui. Quot autem sint necessaria ad hoc vt præscriptio in his locum habeat, vide apud Bar. & Bald. in l. ij. de seruit. Ferra. Monta. inst. de serui Zasium in para. ff. eo. tit.

44 Seruitutes discontinua est, cuius vsus per solam operam humanam habetur. Vnde quia homo nō assiduè, sed ex intercapedine operatur, causam discontinuam, hoc est interpolatā obtinet, cuiusmodi est iter, actus, aquæ haustus. l. seruitutes. iij. ff. de seruit. Harum seruitutum nullo tempore nec longissimo quidem præscriptio procedit, vt quarum non est continua possessio. d l. seruitutes. iiij. ff. de seruitu. Nisi si forte quis huiusmodi seruitute vsum se diceret tāto tempore, cuius initium memoriam hominum excederet. l. hoc iure. §. ductus aquæ. ff. de aq. quot. & æsti. Hoc autem tempus in obscuro interpretamur centum an. quia is finis vitæ longæui hominis est. l. an vsusfructus. in fi. ff. de vsufru.

Atque hæc quidem satis abundeque sufficiant ad seruitutū species describendas: si tamen illud vnum admonuerimus, eū qui seruitutem adserit, eam probare debere: cum res omnis libera præsumatur. l. altius. & ibi gl. C. de seruit.

Digestorum seu Pandectarum liber octauus.

DE SERVITVTIBVS.

TITVLVS I.

Seruitutum aliæ personales: aliæ reales. hoc dicit. Bartolus.

1. MARCIANVS libro tertio Regularum.

1 SEruitutes[a] aut personarū sunt, vt vsus, & vsusfructus: aut rerum, vt seruitutes rusticorum prædiorum, & vrbanorum.

II. VLPIANVS libro septimodecimo ad Edictum.

VNus ex dominis[b] communium ædiū, seruitutem imponere non potest.[c]

Seruitutes possunt imponi solo, & superficiei. Vel sic: seruitutes possunt deminuere solū vtilitatem, & superficiei. Bald.

III. PAVLVS libro vicensimoprimo ad Edictum.

2 SEruitutes prædiorum alię in solo[d], alię in superficie consistunt.

Seruitus non potest extingui tempore vel conditione, neque constitui ex tempore ipso iure, sed ope exceptionis. hoc dicit. Ista est difficilis lex & subtilis: & ista est vna lec. secundum aliam lec. hoc dicit: Seruitus non potest constitui sub conditione, vel in diem: & si apponatur, reiicitur. & remanet constitutio pura.

IIII. PAPINIANVS libro septimo Quæstionum.

3 SEruitutes ipso quidem iure[e] neque ex tempore[f], neque ad tempus, neque sub conditione[g]*, neque ad certam conditionem, verbi gratia, *quandiu volam*, constituere non potest.

Seruitutes ipso iure. CASVS. Si aliquis vult mihi constituere seruitutem vrbanam vel rusticam, pure debet constituere. ex tempore, puta ab anno in annum: vel ad tempus, id est vsq; ad annum: vel sub condition: non valet de rigore iuris: sed de æquitate sic. si vero ante petat, vel post diem, repelletur excep. {MODVM.} Concedis mihi seruitutem in fundo eundi vel agendi hoc modo, vt certæ res inde vehantur in partem: vt certo equo, vno scilicet vel pluribus, vel tali vehiculo, vel tali non videtur constituta ad tempus, vel tempore: & ideo valet seruitus. {INTERVALLA.} Seruitus ad tempus constitui non potest: vt dictum est in princip. huius l. sed constituitur seruitus vt quis vadat certis diebus in hebdomada, puta tribus: vel certis horis in die: an valeat seruitus ita constituta, quæritur. Et respon. quòd sic valet: & hoc[e] dicit iste. §. & proximus. §. l. prox. Viuianus.

** Tametsi sub cōditione promitti possunt. l. existimo. de verb. oblig. inter quæ permultum interest. nā cōstituere, est imponere l. 2. ff. eo.*

c Non potest. nisi alij consentiant vel tunc, vel etiam postea: vt j. de ser. ru. præ. per fundum. & l. vnus. & j. communia prædio. l. fin. Accursius.

d Seruitutes. In solo. potest intelligi, id est aliæ rusticæ seruitutes: & aliæ vrbanæ. Vel verius aliæ in solo, id est proprietate soli: & aliæ in superficie: vt infra de superfi. l. j. §. fina. & dicam tunc ab ipso superficiario constitui. idem in emphyteuta: quia sunt quasi domini: licet quidam dicant quòd ipse superficiarius nō constituat: sed verus dominus in solo cuius superficies est alterius: quasi ipse cum habeat seruitutem, alij cedere non possit: vt supra de vsufruct. sed & si quid. §. finali. Sed certè non est seruitus quam habet superficiarius, sed dominium vtile ipsius superficiei: quod est contrarium seruituti: cum sua res nemini seruiat: vt infra tit. j. in re com muni.

e Ipso quidem iure. id est de subtilitate iuris: aliud autem est de æquitate quæ præualet: vt j. proxi. ibi: sed tamen, &c. & C. de iud. placuit. Item hoc in realibus seruitutibus. secus in vsufructu[d]. vt supra de vsufruct. l. iiij. & v.

f Ex tempore. vt valeant post tempus: vel ad tempus vt valeāt vsque ad aliquod tempus: vt j. de act. & oblig. l. obligationum fere. §. j. & potest poni exemplum, vt si concessi tibi seruitutem alternis horis vel diebus, licet finiatur illud tempus, quo vt vtereris dictum est, non tamen desinet seruitus esse ipso iure: vt sic incipiat alterno iterum veniēte tempore: durat enim omni tempore ex quo est inchoata, & sic est vna, non plures: vt j. ea. l. §. fin. & j. l. proxi. §. fin. & j. de serui. rusti. prædio. l. vna. licet sit arg. contra quod videātur plures: vt j. de aqua plu. arcend. si prius. j. respon. Sed certe diuersis vicibus fuerunt constitutæ seruitutes aquæ nocturnæ & diurnæ: sed tamen qui vult ea alternatim constituta vti temporibus exceptis, repellitur exceptione doli: vt hic subiicit. Est tamen arg. quòd ex die possit constitui: vt infra tit. ij. l. Labeo. sed certè ibi purè constituitur. Accursius.

d Quia per ipsum non imprimetur character in prædio seruiente. Bart. & Paul.

e Displicet Bar. quia hic loquitur de constitutione conditionali.

f Reprobatur: quia sic non esset cōstitutio conditionalis.

g Sub conditione. Ioan. ponit exemplum[e] vt si purè constituit tibi seruitutem, dico tamen vt ita demū vtatis ea, vel ita demū possis vindicare, si nauis ex Asia venerit. Alij dicunt quòd sub conditione constitui si nauis ex Asia venerit: sed ante conditionem[f] tradidi: vel quasi per patientiam transtuli dominiū[g]: vt j. de sol. sub conditione. & j. de iure do. sed nisi. Si ergo deficiat conditio, nihilominus durat seruitus in primo casu secundum Ioan. Idem in secundo: vt j. de le. j. l. nemo potest. sed tamen exceptione repellitur: vt hic subiicit, & infra de act. & obli. l. obligationum fere. §. placet. Tertij dicunt poni exemplum sub hac conditione, si volam. sub qua etiam alia obligatio esse non potest: vt infra de act. & oblig. sub hac. & pro hoc facit quod de modo hic subiicit, quandiu volam. tu dicas, nō potest sub conditione constitui. s. extinctiua, qua existente extinguatur seruitus. sed sub conditione qua existente incipiat, bene potest: sicut & dominium potest sic transferri & possessio: vt infra de acqui. poss. qui absenti. §. si quis. Quod autem

g Ilud dicūt glo. dicit singulariter no. Paul. ad hoc quòd per patientiam videtur seruitus quasi tradita.

DE SERVITVTIBVS.

Dictum est j. de seruitutibus personarum: nunc de seruitutibus rerum.

SEruitutes personales dicuntur, vsus & vsusfruc. vt hic: & aliæ similes: vt dixi j. de vsufru. l. si quis binas. ideo quia semper cū persona finiuntur: vt infra de libe. leg. non solum. §. tale. reales autē siue rerum, dicuntur rusticæ & vrbanæ: vt subiicit: quia ad omnem successorem transeunt[a]: licet aliquando obstet exceptio: vt infra tit. ij. l. pecoris. & l. via. §. si fundus. Sunt & aliæ merè personales[b], de quibus dicitur supra de stat. ho. sed vsus & vsusfructus, & similes sunt mixtim personales: quia à re homini debētur. Est & quartum genus[c]: vt infra de condit. & demon. l. Titio centum. §. Titio. & de manu. test. l. Mæuia.

Vnus ex dominis. CASVS. Tres domini sunt cuiusdam domus: vnus eorum cōcedit mihi quòd liceat mihi ex mea domo immittere tigonum. dicit quòd non valeat sine aliis. sed qui habet directum dominium domus, imponet seruitutem vt liceat vicino immittere. Item qui habet superficiem tantum, potest hoc idem facere.

b Vnus ex dominis. scilicet qui pro indiuiso sunt domini.

* *Dispicet Bart. & Paul.* autem subiicit ad certam conditionem: dic[a], si sit tibi seruitus constituta donec nauis veniat: vel dum volã. & sic modus quidam est: & dicitur ad certam conditionem constitui. Sed quare non potest constitui prædictis modis? Respon. secundũ M. quia nec dominium sic transfertur. hæc falsa: vt dixi per l. j. de acquiren. poss. qui absenti. §. si quis. Est & alia ratio, quia tempus nõ est modus tollendæ vel inducendæ obligationis: vt in d.l. obligationum ferè. §. placet. nec cõditio: vt d.l. de leg. j. nemo potest. tu potes dicere quòd ideo est, quia cum quadã perpetuitate voluit lex constitui eas propter vtilitatem prædiorum. sed hoc de subtilitate iuris: secus de æquitate: vt statim dicit.

a *Pacti.* taciti. nam si conuenio vt valeat ad diem, per consequens videor facere ne teneat post diẽ. & sic in aliis exẽplis. sic & insti. de verb. oblig. §. at si ita. & j. de verb. obliga. eum qui ita. §. qui ita. Doli autem exceptio locũ habet vbicunq; alia locum habet: vt j. de exce. do. l. ij. §. & generaliter.

b *Contra placita.* s. si post conditionem extinctiuam petat. secundum Aldr. nã licet possit petere, quia perpetuo videtur constituta: tamen exceptione repellitur. vel aliter ante conditionem si petat, quod potest[b]: quia purè constituta videtur: tamen repellitur nisi adueniente cõditione. Vel secundum Azo. dic occurretur. i. obuiabitur vindicanti contra placitum. i. pactum: siue vltra tempus, siue ante tempus: siue ante conditionẽ, siue post. posset etiam attentari vt sit sensus huius. l. prorsus alius quã diximus: s. vt cõditiones vel dies vel modi appositi pro non appositis habeantur, sicut habemus in vltima voluntate de conditione impossibili: vt inst. de her. insti. §. impossibilis. Et quod dicitur occurretur, dic, id est succurretur volenti venire contra pactum. sic ponitur. j. de verb. obli. vbi autem non apparet. §. qui vero à Titio. Sed hoc non placet: quia nihil est adeo conueniens, quam pacta seruari. & ideo primum intellectum approbo: arg. s. de pac. l. j. in prin. Accursius.

Reproba tur per præ dic. scribon.

c *Causam.* vt ad tempus vel ex tempore constituta videatur: sed perpetua est & pura, & nõ desinit sic. C. de cur. furi. l. cum aliis. & hoc cum semel est constituta. secus si pluribus vicibus: vt j. de aqua plu. arcen. si prius. quæ est contra.

Via, iter. ¶ Casvs. Si quis vult mihi seruitutem viæ & itineris concedere vel constituere: eisdẽ modis potest constituere quibus vsumfructũ Viuianus.

d *Fere.* quia vsusfruct. ex certo tempore, & ad certum tẽpus constitui potest: vt j. famil. erciſc. & puto. §. vsusfructus. C. de vsufru. si pater. & pro parte. sed seruitutes non: vt j. ad l. Fal. l. j. §. si vsusfructus & j. eo. l. viæ.

e *Diximus.* vt s. de vsufru. l. iij. & insti. eo. §. fin.

f *Secerni potest.* & dicitur sub modo, non ad tempus cõstitui: vt s. l. proxi. in fi.

Ad certam. ¶ Casvs. Titius volebat incertæ partis fundi sui pro diuiso concedere seruitutem. an possit quæritur. Et respon. quòd sic. sed si Titius meo prædio seruitutũ posſunt. Sed tamen si hęc adiiciantur, per pacti[a] vel doli exceptionem occurretur contra placita [b] seruitutem vindicanti. idq; & Sabinum respondisse Cassius retulit, & sibi placere.

Seruitutes & earum vsus possunt modificari in ipsa constitutione, licet nõ extingui. Bartolus.

Modum adiici seruitutibus posse cõstat: veluti quo genere vehiculi agatur, vel non agatur: veluti vt equo duntaxat: vel vt certum pondus vehatur: vel grex ille transducatur, aut carbo portetur.

Interualla dierum & horarum non ad tẽporis causam[c], sed ad modum pertinent iure constitutæ seruitutis.

Seruitus prædialis potest constitui eisdem modis quibus personalis. Bartolus.

V. Gaivs libro septimo ad Edictum Prouinciale.

Via, iter, actus, ductus aquæ, iisdem fere[d] modis constituuntur, quibus & vsumfructum constitui diximus[e]. Vsus seruitutũ temporibus secerni potest[f]: fortè vt quis post horam tertiã vsque in horam decimam eo iure vtatur, vel vt alternis diebus vtatur.

VI. Paulvs libro vicensimo primo ad Edictum.

Ad certam partem[g] fundi seruitus tam remitti[h] quàm constitui[i] potest.

VII. Vlpianvs libro tertiodecimo ad legem Iuliam & Papiam.

Ivs cloacæ mittendæ* seruitus est[k].

*immittendæ.

Non potest imponi seruitus prædio quæ non respicit vtilitatem alterius prædij. Bar.

VIII. Paulvs libro quintodecimo ad Plautium.

Vt* pomũ decerpere liceat, & vt spatiari, & vt cœnare in alieno * possimus: seruitus imponi non potest[l].

Pro parte seruitus retinetur, licet ab initio pro parte non constituatur. Bartolus.

Si prædium tuum mihi[m] seruiat: siue ego partis prædij tui dominus esse cœpero[n], siue tu mei, per partes seruitus retinetur: licet ab initio per partes adquiri non poterat[o].

Verba contractus debent ciuiliter intelligi: & qui semel locũ eligit, variare non potest. l. d. Vel sic: ius seruitutis respicit fundum, & quemlibet partem eius. Idẽ in eius vsu ab initio: sed cum per certum locum cœperit, non poterit postea variare. Bart.

IX. Celsvs libro quinto Digestorum.

Si cui simplicius[p] vsu via per fundum cuiuspiã cedatur[q] vel relinquatur[r], in infinito, videlicet per quamlibet eius partem ire agere licebit[s], ciuiliter modò. nam quædam in sermone tacite excipiuntur[t]. Non enim per villam ipsam, nec per medias vineas ire agere sinendus est: cum id æquè commodè per alteram partem facere possit minore seruientis fundi detrimento[u]. verum constitit, vt quà primum viam direxisset, ea demũ ire agere deberet: nec amplius mutandæ[x] eius potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur, qui argumẽto

A debeat: an pro parte ei remittere possim, quæritur. Et respon. quòd sic.

g *Ad certam partem.* pro diuiso. s. vt seruiat ei: vt j. tit. ij. l. certo. & sic non est contra. j. communia prædio. l. si quis duas. §. j.

h *Remitti.* scilicet constituta.

i *Constitui.* s. ab initio.

k Ivs *cloacæ. Seruitus est.* scilicet rustici prædij: vt j. de seruitu. rusti. prædio. l. ij.

Vt *pomũ.* ¶ Casvs. Si concedas mihi seruitutem vt liceat mihi in fundo tuo spatiari, & ibidẽ cœnare &c. quæritur an valeat talis seruitus? Et respon. quòd non. ¶ Si prædium. ¶ Fundo meo fundus Titij seruitur. debebat. partem Titij fundi qui seruit. meo debebat, emi vel emisti, cui seruitus debebatur: an retineatur seruitus? Et respon. quòd sic, licet ab initio per partes acquiri non posit.

l *Non potest.* Et est ratio: quia propter necessitatem, non propter delectationem imponi debet. non enim ius fauet delicatorum votis: vt j. de pign. act. si seruos. in fi. & j. quę in frau. pa. l. j. §. sed si rẽ. & s. de ope. ser. l. fin. & j. de cap. l. ij. sed hæc ratio reprobatur: vt j. de aqua quoti. & æsti. l. hoc iure. in princip. & j. quod vi aut clam. l. cõpetit. §. j. quæ sunt contra. Dic ergo melius: non potest imponi seruitus prædialis, sed personalis sic: vt s. de vsufruct. si quis binas. secundum G. Tu dic quòd nec personalis seruitus est: sed quoddam pactum fieri potest de hoc.

m *Si prædiũ tuum mihi.* id est prædio meo.

n *Cœpero.* s. pro indiuiso. & sic intelligitur. j. tit. j. si quis ædes. §. j.

o *Non poterat.* vt pars tantum tui fundi meo fundo seruiat: vt dices j. communia prædio. si quis duas. §. j. & facit. j. de verb. oblig. pluribus. §. fi. & j. tit. ij. l. vnus.

Si cui. ¶ Casvs. Cõcedo seruitutem itineris per fundũ meũ. nunquid per quãlibet poteris partem ire? Et respon. quòd sic de scripto iure: sed locus est de æquitate cõstituẽdus. quia debes ire per illam partem quæ minus nocet fundo meo. Sed nunquid si per aliquam partem cœpisti ire, poteris variare? Et respon. quòd non: quare nec amplius poteris variare: nã sic in riuo electo est vt non possis iterum electum riuum mutare.

p *Si cui simplicius.* id est sine certi loci definitione.

q *Cedatur.* inter viuos.

r *Relinquatur.* in vltima voluntate.

s *Licebit.* scilicet illi cui est cõstituta. & sic datur ei electio. Sed contra infra de seruit. rusti. prædio. l. si via. Sol. vt ibi.

t *Excipiuntur.* vt infra si ser. pet. l. cum quid. & infra de tit. nu. l. quanquam. Ar. contra infra tit. j. si seruitus.

u *Detrimẽto.* nec enim malitiis &c. vt s. de rei vin. l. in fundo.

x *Mutandæ.* nõ licet ei variare: vt hic, & j. de aqua quoti. & æsti. l. fi. & j. si ser. vin. & si fortè, §. etiam. ver. modus. & ar. j. de trib. quod in herede. §. eligere. nisi hoc expresse sit actum in constituẽda ser. vt j. quẽad. ser. amit. nam satis. §. ceterũ. quę est contra. Aliud in vsu seruatur, vbi potest mutare: vt s. de vsu & habi. l. diuus. §. licet. quæ est contra. Additio. Dic quòd ibi hoc contingit propter commoditatem hominum. Bar.

a *Rui.* relicti, vel concessi. Accursius.
b *Quem.* scilicet riuum.
c *Qualibet.* parte fundi.
d *Non liceret.* in aliam partem fundi: sed dominus potest ex causa mutare sine incommodo eius cui debetur seruitus: vt ī. de reli. l. ij. §. penul.

S *Iter.* } CASVS. Si legas mihi vt eam per fundum tuū, quo ire non potest nisi opere facto: an possum opus facere vt possim ire? Et respō. quòd sic. Vivianus.

e *Licere.* ei cui seruitus debetur.
f *Iter facere.* sic ī. ti. j. l. seruitutes. §. si domo.

PRo parte. } CASVS. Tria dicit. Primo, quia non potest acquiri seruitus partim prędio: vt puta medietatē pro indiuiso: ex hoc autem nascitur secundæ quęstionis solutio, quæ talis est: Stipulatus sum à te seruitutē viæ fundo meo: & antequam seruitus constitueretur, vēdidi medietatem fundi domi-
Vide Gloss. Legat. 1. quæ sit.
naturi pro indiuiso: quia primam partem alienaui. sic corrūpitur stipulatio. Tertio dicit quòd testator nō potest partem sui fundi afficere seruitute pro indiuiso. & si in totum conficiat, quia potuit: & in dimidiam adimat pro indiuiso: non valet ademptio. Vivianus.

g *Pro parte dominij.* prędij dominantis. Acc.
h *Traditur.* puta vt fundus tuus seruiat medietati mei prædij pro indiuiso: hoc fieri non potest: vt hic, & infra de ser. le. l. si is qui duas. circa princ. & infra communia prædi. si quis duas. §. j. sed ad certam pro diuiso sic: vt s. e. l. ad certam.
i *Partem.* dimidiam pro indiuiso secus pro diuiso: quia tunc etiam à principio sic potest constitui: vt supra e. l. ad certam. Accursius.
k *Corrumpit.* loquitur hic in eo casu cum non erat adhuc in possessione seruitutis: sed tantum stipulatus. aliàs esset cōtra supra e. l. vt pomum. §. si prędiū. nam multa impediunt faciendā, quæ non impediunt iam facta: vt hic, & dixi. s. de his qui sunt sui vel alie. iur. l. patre. Accursius.
l *Non possit.* scilicet sic vt in prin. huius legis. & infra de verb. oblig. pluribus. §. fi. in prin.
m *Pro parte quoque.* dominij scilicet fundi seruientis.
n *Via potest.* scilicet expressim: vt ī. de adimen. le. l. legata. §. fi. sed tacite potest: vt s. eo. l. vt pomum. §. si prædium. & differt hic casus à superiori primo legis: quia hic vetatur constitui in parte fundi seruientis: ibi in parte eius cui seruitur.

O *Non dubito. Per seruum.* scilicet municipij. sic & infra de adquiren. posse. l. ij.

S *Iter tam.* } CASVS. Si concedas mihi viam, ita quòd neq; vehiculum possit ire, nec equus aliquis, istud dicitur potius iter: non autem est actus nec via. sed si possum ducere iumentum per locum illum: tunc erit etiam actus. Vivianus.
p *Quàm via.* nam via plus continet: vt infra de ser. rust. prędd. l. j. & l. via. in princip.
q *Actus adquisitus.* magis quàm via. nam via plus continet: vt infra de serui rust. prædd. l. j. & l. via. sed in vehiculo paria sunt: vt prædicta. l. via. in princi.

S *Seruitutes.* } CASVS. An seruitutes vsucapiantur? dicit quòd non, duplici ratione: quia incorporales sunt: & sicuti non possidentur, ita non vsucapiuntur. Item quia non sunt continuæ: & ponit exemplum in itinere. Secundo quæritur an possim acquirere seruitutem itineris per prædium tuum ad sepulchrum meum, quod vltra habeo in meo agro? Dicit quòd sic, & acquisitam remittere: quia mea priuata est, licet sepulchrum sit religiosum, & sic in bonis nullius personæ. Item si

ff. Vetus.

riui[a] vtebatur, quem [b] primò qualibet[c] ducere licuisset: postea quàm ductus esset transferre non liceret [d]. quod & in via seruandum esse verum est.

Licet in prædio seruiente ædificare vt cōmode quis possit vti seruitute. Bartolus.

x. IDEM libro octauodecimo Digestorum.

SI iter legatum sit quà nisi opere facto iri non possit, licere[e] fodiendo, substruēdo, iter facere [f] Proculus ait.

Seruitus non potest adquiri pro parte: & actus nō perfectus vitiatur si deuenitur ad eum casum à quo non potuit inchoari. Bart.

XI. MODESTINVS libro sexto Differentiarum.

PRo *parte [g] dominij seruitutem adquiri non posse, vulgo traditur [h]. Et ideo si quis fundum habens, viam stipuletur, & partem [i] fundi sui postea alienet, corrūpit [k] stipulationem, in eum casum deducendo, à quo stipulatio incipere non possit [l].

Pro parte quoque [m] neq; legari neq; adimi via potest [n]: & si id factū est, neq; legatū neque ademptio valet.

Fundo ciuitatis potest adquiri seruitus. Bartolus.

XII. IAVOLENVS libro quarto Epistularum.

NOn dubito quin fundo municipū per seruum [o] rectè seruitus adquiratur.

In seruitutibus realibus si nō valet quod ago vt ago, valeat vt valere potest. Bart.

XIII. POMPONIVS libro quartodecimo ad Q. Mucium.

SI tam angusti loci demōstratione facta via concessa fuerit, vt neq; vehiculum neque iumentum ea inire possit, iter magis quàm via [p] aut actus adquisitus [q] videbitur. Sed si iumentum eà duci poterit, non etiam vehiculum, actus videbitur adquisitus.

Incorporalia quæ non habent causam cōtinuam, nō vsucapiuntur. h. d. Vel sic: Incorporalia non habentia causam continuā, non possunt præscribi. h. d. & subtilis est. Bart.

XIIII. PAVLVS libro quintodecimo ad Sabinum.

SEruitutes prædiorum rusticorum etiam si corporibus accedunt, [r] incorporales tamen sunt, & ideo vsu* non capiuntur [s] vel ideo [t] quia tales sunt seruitutes, vt non habeant certam [u] continuamque possessionem. Nemo enim tam perpetuò tam continuè vti iure seruitutis non vi, non clam, non precario: vt infra quemadmodum. ser. amit. l. fin. & infra de itine. actuque prius. l. j. §. Iulianus. Si autem non habeat perpetuam causam, vel quasi. vt via: & similes: non vsucapiuntur, id est non præscribuntur: vt hic: nisi tanto tempore, cuius non sit memoria: vt infra de aqua plu. arcen. l. j. §. fina. & l. ij. §. antepe. & de seruitute tali intelligitur infra de aqua quoti. & æsti. l. hoc iure. §. ductus. Vel ducitur ibi ex flumine publico: & ideo exigitur tantum tempus cuius non extet memoria. Sed quomodo post xxx. annos intenditur negatoria, quę iam sublata est: vt C. de præscript. xxx. ann. l. sicut? Respon. ratione præsentis itionis: vt supra de iudic. non alias. §. j. Licet autem dixerim seruitutes quæ non habent perpetuā causam, vel quasi perpetuam, non præscribi: tamen potest dici secundum Ioann. quòd si quis dicat sibi constitutam talem seruitutem ex titulo: nec id probare possit per testes vel instrumenta: & in adminiculum suæ intentionis inducat coniecturam quia vsus est seruitute prædij domino sciente & non contradicente per x. vel xx. annos, præsumatur seruitus constituta ex causa quæ prætenditur præcessisse: vt infra de aqua plu. arcen. l. j. in fine. & ī. de vsur. l. cum de in rem verso e contra qualiter præscriptione amittantur, dices infra quemadmodum. serui. amit. l. si sic.

A inter meum & tuum prædium erat locus publicus, an possis tu mihi constituere seruitu. quòd liceat portare inde aquā per collum? Et respon. quòd sic. Vivianus.
r *Accedunt.* & sine eis esse nō possunt: vt ī. cōmunia prędd. l. l.
s *Vsu non capiuntur.* bene sequitur. nam si sunt incorporales, vt hic, & inst. de rebus cor. & incor. §. fina. ergo non possidentur: vt ī. de acquirē. poss. l. iij. j. respon. & ī. de acquiren. re. do. seruus. §. incorporales. ergo non vsucapiuntur: vt infra de vsucap. l. fine possessione. Sed videntur vsucapi: vt infra de vsuca. si aliena. §. j. quæ est contra. Sed ibi cū ædificio possunt, per se non: vt hic. Item videntur possideri: & si præscribi: vt infra de iti. actuque pri. l. fin. & s. de peti. hered. l. regulariter. & ī. communia prædi. l. ij. quæ sunt contra. Sol. quod dicitur incorporalia possideri legibus prędictis, subaudi quasi: nam vere non: vt infra titu. j. si ædes. §. finali. in fine. & sic subauditur instit. de vsufru. §. constituitur. Accursius. *Incorporalia an vsucapiantur.*
t *Ideo.* scilicet, non vsucapiuntur.
u *Certam.* si hæc secū da bona est ratio, nullum interdictū possessorium pro seruitute dabitur vel vti possid. vel de itine. actu. prua. cum possidentibus detur: vt infra eod. l. quotiens. & ī. si serui. vind. l. ficuti. §. fina. Et hic dicit quòd nemo habet certam earum possessionem: sed certè hic plus dicit, continuamque. nam potest esse quòd tempore interdicti quasi possidet, vnde rectè sibi competit interdictum: vt infra de itine. actu. pri. l. j. §. hoc interdictum. Vt tamen plenè scias quæ seruitutes vsucapiantur, vel nō: dic quòd seruitus aut habet perpetuam causam, aut quasi perpetuam: aut nec perpetuam, nec quasi perpetuam. Si perpetuam, vt aquæductus. tunc præscribi potest: vt C. eod. l. ij. Item altius tollendi: vt infra titu. j. sed si iter. in princip. quasi perpetuam eodem modo: vt stillicidium vel ductus aquæ ex cælo cadentis: vt infra titu. ij. in l. foramen. Et quod dico hac præscribi, intellige x. annis inter præsentes: vel xx. inter absentes: exemplo rerum immobilium: vt C. eod. l. ij. & forte etiam sine titu. secundum Azo. certe immo sine fortè: vt infra si ser. vindic. si quis diuturno. quod tempus incipit currere ex quo cœpit vti iure seruitutis non vi, non clam, non precario: vt infra quemadmodum. ser. amit. l. fin. & infra de itine. actuque prius. l. j. §. Iulianus. Si autem non habeat perpetuam causam, vel quasi. vt via: & similes: non vsucapiuntur, id est non præscribuntur: vt hic: nisi tanto tempore, cuius non sit memoria: vt infra de aqua plu. arcen. l. j. §. fina. & l. ij. §. antepe. & de seruitute tali intelligitur infra de aqua quoti. & æsti. l. hoc iure. §. ductus. Vel ducitur ibi ex flumine publico: & ideo exigitur tantum tempus cuius non extet memoria. Sed quomodo post xxx. annos intenditur negatoria, quę iam sublata est: vt C. de præscript. xxx. ann. l. sicut? Respon. ratione præsentis itionis: vt supra de iudic. non alias. §. j. Licet autem dixerim seruitutes quæ non habent perpetuā causam, vel quasi perpetuam, non præscribi: tamen potest dici secundum Ioann. quòd si quis dicat sibi constitutam talem seruitutem ex titulo: nec id probare possit per testes vel instrumenta: & in adminiculum suæ intentionis inducat coniecturam quia vsus est seruitute prædij domino sciente & non contradicente per x. vel xx. annos, præsumatur seruitus constituta ex causa quæ prætenditur præcessisse: vt infra de aqua plu. arcen. l. j. in fine. & ī. de vsur. l. cum de in rem verso e contra qualiter præscriptione amittantur, dices infra quemadmodum. serui. amit. l. si sic.

* *Seruitutes nō possunt vsucapi. l. sequitur §. vl. de vsuc. nō possunt enim possideri, cum sint res incorporales hic, ac sine possessione eaquecōtinuā nulla est vsucapio. l. 3. & 25. de vsuc. vtilitatis tamen causa receptū est. vt tempore & diuturno vsu acquirantur l. si quis diuturno si seruit. vin. nāvsus earū possessionis loco est. l. 15. ī. eodem. & Theoph. ti. de interdi. instit.*

a *Seruientis.* cõtrà videbatur quòd non possunt esse hæ seruitutes nisi inter dominos prædiorum: vt j. cõmunia prædio. l. j. Sed certe licet sepulchrum sit nullius, tamen ius sepeliẽdi est priuatũ: cuius causa seruitus cõstituitur: vt j. si ser. vin. l. j. Ac.

b *Interueniente.* inter prædium seruitutum & dominaturum.

c *Haustus.* id est ius aquæ deferendæ super collũ, vel super asinũ, non traiiciendæ aquæ per terram vt subiicit. Idem est in aliis seruitutibus quæ nõ nocẽt pulico: vt j. eo. l. fin. & j. de aqua plu. arcen. si prius. §. licet. Item non nocet medius locus publicus, id est via ad augmentum insulæ: vt j. de acquiren. re. do. l. maritus.

d *A principe.* vel à senatu: vt j. de flumi. l. ij.

* *Nõ enim efficitur euisdẽ iuris, cuius & locus ipse religiosius. l. in tantum. §. sacræ. de re. diuis.*

e *Incõmodo.* maximo: vel dic magno. vt arg. C. de prec. impera. offe. l. quotiens. Accur.

f *Impedit.* ergo plus quandoq; habent religiosa quàm publica: vt ex his duobus. §§. colligitur: & j. de aqua plu. arcen. si prius. §. sacro. Accursius.

g QVotiens. *Hominum.* id est personales.

h *Nihil agitur.* nõ valet seruitus: quia mea non interest imponi: vt & hic, & j. si ser. vin. l. sicuti. §. fin. nec aliud pactum tale: vt s. de pac. l. pen. sed videtur cõtra j. eo. l. ei fundo. Sol. ibi in ipsa traditione fuit appositum: vt C. de pac. inter emp. & ven. l. fi. & s. de pac. l. traditionibus secundum quosdam. Tu dic quòd in lege contraria non intererat tunc quando seruitus imponebatur: sed postea debebat interesse, vel sperabatur: vt s. de vsufru. si infantis. Ceterum si nec tunc nec postea interesset, non valet constitutio: vt hic.

* *valent.*

i *Gratia.* quia tunc interest: & sic valet: vt j. de aqua quoti. & æsti. l. j. §. si quis. Accursius.

k *Præstet.* No. qui seruitutẽ debet, nõ facit, sed patitur: vt hic. & j. de aqua pluuia. arcẽ. l. j. in fine. nisi in casu quando gratia seruitutis aliàs constitutæ: cogaris aliquid facere: vt restituere parietem, vel columnam quæ onus meum sustineat: vt j. tit. j. l. eum debere. & infra si ser. vin. l. sicuti. §. j. & §. distant. Accursius.

* *viridaria.*

Seruitutem debens non semper patitur.

l EI *qui.* Vtile *petitionem.* id est efficacem vindicationẽ per confessoriam: vt hic, & j. de op. no. nun. l. creditoris. sed fructuario non datur: vt s. si vsusfru. pe. vti frui. §. vtrum. quæ est contra. Sed illud ideo, quia seruitus seruitutis esse non potest: vt j. de vsufru. leg. l. j.

m Vtilis *petitio.* id est efficax hypothecaria.

n VIæ. *Indiuisus est.* secus in vsuf. vt j. ad l. Fal. l. j. §. si vsusfru.

o *Petunt.* & obtinent. sed an vtitur qui primo obtinet? tinenter ire potest vt nullo momento possessio eius interpellari videatur. Idẽ & in seruitutibus prædiorum vrbanorum obseruatur.

Seruitus ad sepulchrum, est priuati iuris: & de ea potest disponi vt de seruitute priuati. Bartolus.

Seruitus itineris ad sepulchrum, priuati iuris manet: & ideo remitti domino fundi seruientis [a] potest: & adquiri etiam post religionem sepulchri hæc seruitus * potest.

Locus medius impediens commodum ex vno loco peruenire ad alium, impedit seruitutem constitui. Bartolus.

Publico loco interueniẽte [b] vel via publica, haustus [c] seruitus imponi potest, aquæductus non potest. A principe [d] autẽ peti solet, vt per viã publicã aquã ducere sine incõmodo [e] publico liceat. Sacri & religiosi loci interuentus etiam itineris seruitutem impedit [f]: cum seruitus per ea loca nulli deberi possit.

Non potest imponi seruitus de eo quod fundi vtilitatem non respicit. Bartolus.

XV. POMPONIVS libro trigensimo tertio ad Sabinum.

QVotiens nec hominũ [g] nec prædiorum seruitutes sunt: quia nihil vicinorum interest, nõ valet *, veluti ne per fundũ tuum eas, aut ibi consistas. Et ideo si mihi concedas ius tibi nõ esse in fundo tuo vti frui: nihil agitur [h]. Aliter atq; si concedas mihi, ius tibi nõ esse in fundo tuo aquam quærere minuendæ aquæ meæ gratia [i].

Qui debet seruitutem, cogitur pati: non agere. Bartolus.

Seruitutium non ea natura est, vt aliquid faciat quis, veluti viridia * tollat, aut amœniorem prospectũ præstet [k], aut in hoc, vt in suo pingat: sed vt aliquid patiatur, aut non faciat.

Creditori & emphyteutæ competit vtilis actio pro seruitute. Bar.

XVI. IVLIANVS libro quadragensimonono Digestorum.

EI [l] *qui.* Vtile *petitionem.* id est efficacem vindicationẽ per confessoriam: vt hic, & j. de op. no. nun. l. creditoris. sed fructuario non datur: vt s. si vsusfru. pe. vti frui. §. vtrum. quæ est contra. Sed illud ideo, quia seruitus seruitutis esse non potest: vt j. de vsufru. leg. l. j.

m Vtilis *petitio.* id est efficax hypothecaria.

n VIæ. *Indiuisus est.* secus in vsuf. vt j. ad l. Fal. l. j. §. si vsusfru.

o *Petunt.* & obtinent. sed an vtitur qui primo obtinet? A Dic vt not. infra de verb. oblig. l. ij. §. ex his.

p *Petitio.* No. insolidum transit: vt hic, & infra de verb. oblig. l. ij. §. pen. & fi. & j. famil. ercis. heredes. §. an ea. & sic trãsit lium, vt hic, & j. cõmunia prædio. si ei cuius. & j. tit. j. ex sociis. §. j. & sic est contra supra eo. l. pro parte. Sed ideo, quia obseruitutis non transire cum quonat, nisi cedat: ibi esse non quia tradita non sed secus in here secundum loan. in omne ius de succedent.

EI [m] qui pignori fundũ accepit, non est iniquũ vtilem petitionẽ [n] seruitutis dari: sicuti ipsius fundi vtilis petitio [o] dabitur. Idẽ seruari conuenit & in eo ad quẽ vectigalis fundus pertinet.

Seruitutes sunt indiuiduæ: & transeunt in heredes insolidũ actiuè & passiuè. Bart.

XVII. POMPONIVS libro singulari Regularum.

VIæ, itineris, actus aquæductus pars in obligationẽ deduci nõ potest: quia vsus eorum indiuisus est [n]. Et ideo si stipulator decesserit pluribus heredibus relictis, singuli solidam * viã petunt [o]. Et si promissor decesserit pluribus heredibus relictis, à singulis heredibus solida petitio [p] est.

* *petunt.*

Seruitus confusa aditione, debet per legatarium restaurari. Bartolus.

XVIII. PAVLVS libro tricensimoprimo Quæstionum Papiniani * notat.

IN omnibus [q] seruitutibus quæ aditionibus confusæ sunt, responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si nõ patiatur eas iterum imponi.

Potest imponi seruitus de eo quod non interest tunc, sed speratur interesse in futurũ. Bartolus.

XIX. LABEO libro quarto Posteriorum à Iauoleno Epitomatorum.

EI fundo quẽ quis vẽdat, seruitutẽ imponi, etsi nõ vtilis [r] sit, posse existimo: veluti si aquã alicui debere ducere non expediret, nihilominus constitui ea seruitus possit. Quædam enim debere habere possumus, quamuis ea nobis vtilia non sunt.

Qui debet seruitutem: debet pati aduersarium vti, quod pro traditione habetur. Bartolus.

XX. IAVOLENVS libro quinto ex Posterioribus Labeonis.

QVotiẽs via aut aliquod ius fundi emeretur [s], cauendum putat esse Labeo, per te non fieri quo minus eo iure vti possim: quia nulla

q IN *omnibus.* casum quod dium testatoris bat prædio heredi fundum seruum testator legauit conditione: & sic dio tempore sum uitutes extinctæ infra titul. j. si quis des. sed debent poni: vt hic dicit prædicta l. si quis des. & infra de he vindic. l. ij. §. fin. quod subiicit, tario, scilicet co tionali. Vel pone tra prædium her seruire prædio te toris: & testator le uit prædium her quod seruiebat. non trãsit domin statim in legatar & ideo extinguit seruitus, etiam si legauerit. & sic de li exceptio legat legatum vindicare Sic posito casu nõ test opponi quòd videatur confun uitus, quasi resta transeat dominiu legatarium: vt ini fur- à Titio. & de pecu. sed si dam §. præterea. quia si dum primum ca pendente condit dominus est: vt fra ad Sila. l. j. §. uitu. secundum a non transit, cum fuerit defuncti. in personali seru te scilicet vsus aliud est: quia uocabiliter extinguitur: vt infra de ij. is cuius. & l. filius. §. dominus facit infra de leg legatarius. §. j. Ac sius.

r *Non vtilis.* sed contra. supra eodem. l. quotiens. Sola. Accursius.

s *Emeretur.* quia aliquis à te emit.

EI *fundo.* Habebam fundos: vnum di: cui seruitutem tilem imposuit fundum retenta seruitus talis: & bene possum talem seruitutem recipere. uianus.

QVotiens. CASVS. Si vendas mihi viam, cauere debehi ne me impedias. & quòd patiaris me ire: quia patientia habebitur pro traditione. & si impedias me uitute, potero agere. Viuianus.

a *Traditio.* sed patientia tantum: vt ſ. eo. quotiens. §. fi. Accur.

b *Accipiendum esse.* vt infra tit. j. ſeruitutes. in prin.

c *Veluti possessoria.* i. quaſi poſſeſſoria, per quę tueamur ſeruitutes: vt ar. j. vti poſ. l. fi. & de aqua plu. arc. l. fin. Sed quæ ſunt hæc: Reſpon. directum & vtile de itine. actu. priua. vt j. de iti. actu. pri. l. j. & l. inde. §. idem Iul. & infra ſi ſer. vindic. l. ij. §. Pompo. Item datur interdictum vti poſ. vt infra ſi ſer. vin. ſicuti. §. Ariſto. ibi, ſed interdictū &c. quia & inter fructuarios & vſuarios datur: vt infra vti poſ. l. fin. Item inter corriuales: vt infra de aqua quoti. & æſti. l. j. §. inter corriuales.

d *Si intercedat.* inter prædium ſeruitutum & dominaturum. & quidam habent hic rubricam de ſeruitutibus vrbanorū prædiorum.

e *Neque itineris.* ſed ſecus ſi ſolum priuatum eſt in medio: vt infra de ſer. ruſti. prædio. qui ſella. §. fi. quæ eſt contra. & facit. ſ. eodem. ſeruitutes. §. publico.

f *Quia cœlum.* No. cuius eſt ſolum, eius debet eſſe vſq; ad cœlū: vt hic, & j. quod vi aut clam. l. fi. §. pen.

g *Quæ.* ſcilicet ædes.

h *Tecum nullo modo.* No. de ſeruitute cōtra dominum tantum agi: vt hic, & j. ſi ſer. vind. l. ſi forte. §. hæc autem actio. vt arg. j. de aqua plu. ar. apud. §. fi. & hoc ideo, quia fructuarius non prohibebat. aliàs vtili etiam ſecum agitur. vt j. de aqua, quoti. & æſti. l. j. §. competit. & ar. infra de aqua plu. ar. l. ſi vſusfruct. §. fin. & ar. ſupra ſi vſusfru. peta. l. vti frui. §. vtrum. Accurſius.

huiuſmodi iuris vacua traditio[a] eſſet. Ego puto vſum ei[b] iuris pro traditione poſſeſſionis accipiendū eſſe[c]: ideoque & interdicta veluti poſſeſſoria[c] conſtituta ſunt.

Locus medius impediens commodum ex vno loco peruenire ad alium, impedit ſeruitutem conſtitui. Bartolus.

XXI. PAVLVS libro vicenſimo primo ad Edictum.

SI intercedat[d] ſolum publicum, vel via publica, neq; itineris[e] actuſve, neq; altius tollendi ſeruitutes impedit, ſed immittēdi, prohibendi,* itē fluminū & ſtillicidiorum ſeruitutē impedit: quia cœlum[f] quod ſupra id ſolū intercedit, liberum eſſe debet.

Actio pro ſeruitute debet intentari contra dominum proprietatis, non contra vſufructuarium. Bartolus.

Si vſusfructus tuus ſit, ædiū proprietas mea: quæ[g] onera vicini ſuſtinere debeant, mecum inſolidū agi poteſt, tecum nullo modo.[h]

DE SERVITVTIBVS vrbanorum prædiorum.

TITVLVS II.

Hic iuriſconſultus enumerat ſeruitutes vrbanorum prædiorum. Bartolus.

I. GAIVS libro ſeptimo ad Edictum Prouinciale.

VRbanorum prædiorum[i] iura talia ſunt: altius tollendi[k], & officiendi[l] luminibus vicini: aut nō extollendi. Item ſtillicidium auertēdi in tectum vel areā[m] vicini, aut non auertendi. Itē immittendi tigna in parietē vicini[n]: & denique proiicien di, protegendiue, ceteraque iſtis ſimilia.

II. VLPIANVS libro vicenſimonono ad Sabinum.

EST & hæc ſeruitus, ne proſpectui officiatur.

Hic ponit differentiam inter ſeruitutem luminum & ne luminibus officiatur. Bar.

III. PAVLVS libro ſecundo Inſtitutionum.

LVminum in ſeruitute cō ſtituta id adquiſitum videtur, vt vicinus lumina noſtra excipiat[o]. Cum autem ſeruitus imponitur ne luminibus officiatur, hoc maximè* adepti videmur, ne ius ſit vicino inuitis[p] nobis altius ædificare, atque ita minuere lumina noſtrorum ædificiorum.

Qui non conſentit, videtur contradicere. Bartolus.

IIII. VLPIANVS libro ſeptimodecimo ad Edictum.

INuitum[q] autem in ſeruitutibus[r] accipere debemus non* eum qui contradicit[s], ſed eum qui non conſentit. Ideo Pomponius libro quadragenſimo & infantem & furioſum inuitos rectè dici ait: non enim ad factum[t], ſed ad ius ſeruitutis hæc verba[u] referuntur.

DE SERVITVTIBVS VRBAnorum prædiorum.

Dixit in præcedentibus de ſeruitutibus in genere: nunc incipit dicere de ipſis in ſpecie. Accurſius.

1 VRbanorum prædiorum. Prædium vrbanum dicitur eſſe omne ædificium vbicunq; poſitum: vt j. cō munia prædio. l. j.

k *Tollendi.* vel ambo pro vno, vel dic pro diuerſis poni. & ſecundum hoc tollendi, vt proſpectui officiatur.

l *Et officiendi.* Quare ſeruitutes vrbanæ ponūtur in affirmatiua & negatiua, vt hic: & ita altius tollendi dicitur ſeruitus, cū magis ſit libertas: vt j. æ. l. cuius, ſed ſeruitutes ruſticæ tantū in affirmatiua: vt iter, actus, & ſimiles: vt j. ti. j. l. j? Reſpō. ſecundū Io. ideo quia vrbicæ non admittūtur niſi quis libertatē vſucapiat. ſicut enim in ſeruitute quærenda eſt neceſſarium factū vtentis, & bona fides: vt j. quemad. ſer. amit. l. ſeruitute. ita in libertate præſcribenda: vt j. e. l. hoc autē. Et huius ſimilitudinis ratione libertas ſeruitus appellatur, & hoc illa ratione, quia videtur ſeruitute ille qui hucuſq; habuit ſeruitutem, eo ipſo ꝙ amittit. Sed hæc ſecunda ſol. nō ſufficit: quia idē eſt in ruſtico. Et ſecundū hoc non eſt verè ſeruitus altius tollendi: maximè cū hoc nō inuenimus in ruſticis. ſ. nō licere ire agere eſſe ſeruitutē. Vel dic planius: quia hic dicit ꝙ ſit ſeruitus altius tollēdi, & ſtillicidiū non auertendi: ſed iura. ſ. libertatis: vt j. e. l. cū eo. & l. cuius. prout ergo refertur ad ſeruitutes, proprie ponitur iura: vt inſti. de rebus cor. & incor. §. fin. prout ad libertates, dicitur ius libertatis. ſic verbū ſemel poſitū, proprie & improprie ponitur: vt ſ. de offi. procon. & le. l. ij. Vel tertio dic quòd altius tollendi, & officiendi luminibus, ſ. Vetus. eſt ſeruitus: quia licet noceat lumini, tamen in aliis expedit mihi: vt quia plures homines veniebāt ad me, & faciebā expē ſas plures. Item de ſtillicidio non auertendo poteſt poni exēplum in ciſterna cū ex tuo tecto repleri debet, & modo vis auertere. licet quidam dicant quòd improprie idem dicunt & in ruſticis.

m *Aream.* argu. quòd ſeruitus denominatur à prædio cui debētur. nam area ruſticū prædium eſt.

Seruitus, à prædio cui debetur, denominatur.

n *Vicini.* hæc eſt vera ſeruitus.

LVminum.} CASVS. Facit hæc l. differentiam inter has duas ſeruitutes, promittis mihi dare lumina: & promittis non nocere luminibus meis? Nam primo caſu ſatis eſt ſi quoquo modo per feneſtram tuæ domus, vel alio modo das mihi lumen ſufficiens. Secundo, nil debes facere quo minus habeam totum lumen quod ex cœlo habere poſſum.

o *Excipiat.* ſ. quoquo modo, id eſt vt differat à caſu ſequenti. Et dic excipiat, i. recipiat: ſic vt ad nos poſsit venire etiā per foramina, vel quocunque modo & ita minus eſt dare ſeruitutē luminum, & plus non nocere lumi nibus. Accurſius.

* *Nō enim hoc ſolo ſit aduerſus ſeruitutem luminū, ſed quocunque modo quod fiat ad luminis impedimentum. l. 15. infra.*

p *Inuitis.* ſimile, infra de aqua plu. ar. in concedendo.

INuitum. } CASVS. Dicitur hic, quòd ſi habeo ſeruitutem per domū alicuius, eo neſciente & nolēte mihi conſtituere ſeruitutē: ille dicitur inuitus, niſi expreſſe conſentiat. Secundo apparet ex his quòd furioſi & infantes conſentire non poſſunt, nec ſeruitutem concedere: vt dictum eſt.

* *Correctū erat, nō ſolū eum qui contradicit, ſed & eum &c. ab iis qui ignorāt ſæpe ita loqui iuriſcōſultos, vt intelligatur. L. R.*

q *Inuitum.* in aliquo forte edicto continebatur, vel l. xij. tab. quòd nemo conſtituat ſeruitutem inuitus.

r *In ſeruitutibus.* cōſtituendis. Nam licet vadam per prædium tuum, vel aquam proiiciam in tuo te ſciente: non ſtatim eſt ſeruitus, niſi præſcribam. Vel econtra, ſcilicet amittēdis. nam licet altius tollas me ſciente, non ſtatim eſt libera. & ad hoc accedit lex ſequens: ſed ad primum lex præcedens.

s *Contradicit.* ſ. tantum. Et ſic no. quis dicitur inuitus eo ipſo quòd non conſenſit expreſsim. quod dic vt ſ. de procur. l. filius. §. inuitus.

t *Ad factum.* i. conſenſum ſuum, qualemqualem interponant. ſed verum exigimus hic conſenſum, qui in eis non eſt: & factum vocat conditionem: ius verò ſeruitutis ipſum conſenſum, quo ſeruitus conſtituitur. q. d. ſi non conſenſerit expreſſim, videtur inuitus.

u *Hæc verba.* id eſt hoc verbum inuitus. & ſic plurale pro ſin gulari. ſic. ſ. de peti. hered. l. diuus. §. fi. Accurſius.

HAec autem iura.} CASVS. Primo ponit regulā tam vrbanę quā ruſticæ ſeruitutes nō vtendo amittūtur. Secundo ꝙ plus eſt neceſſe in amiſsione vrbanæ, quā ruſticæ: quia in ruſtica ſufficit me nō vti: in vrbana autē, & me nō vti, & te poſſidentē vti libertate. Et de hoc ponit duo exēpla. Primū, quia ſi debes mihi ſeruitutē ne ædes tuas altius tollas, ne luminib' meis noceas: licet ego feneſtras meas à parte domus tuæ obſtructas habeo per longū tempus, & ſic nō ſum vſus ſeruitute: tamen nō amitto ſeruitutē, niſi tu ædes quæ mihi ſeruitutem debent, altius eleuaueris. Secūdo ponit exemplū vt in textu ibi: itē ſi tigni. & clarū eſt. & bene dicit, altius exaltatū habueris in tuo. nā ſecus ſi arborē poſuiſti tantū: nam non ideo videris vti liberta te propter motum naturalem arboris.

a *Non vtendo pereunt.* scilicet vrbicæ seruitutes.

b *Ne luminibus.* potest dici quòd exemplificat de vna seruitute, reddendo causam quare sit constituta. nam cui debetur seruitus ne luminibus officiatur, ei debetur ne altius tollatur: vt supra eo. l. luminum. §. cum autem.

c *Tuas.* Ratio diuersitatis est, quia in vsu seruitutis vrbanę sumptus præcedit: quod in rustica secus: & ideo difficilius contra primam præscribitur.

d *Habueris.* Et sic no. quòd præscribenda libertate necessariū est factum vtentis: vt hic, & j. quemadmod. servitut. amit. l. si quis alia. §. fi. Accursius.

e *Obturaueris.* Sedquid si quædam foramina habuit obstructa. i. clausa, quædam non? Videtur fauore libertatis in totum amitti: vt argu. j. de re iudic. inter pares. Alia ratione videtur, quòd pro parte obstructa: vt eadem sit ratio totius ad partē: vt j. de vsur. qui scit. j. respon. Tu dicas in nihilum amitti: vt arg. infra de seruit. rustic. prædi. l. vna est via. & C. de agri. & censi. l. cum scimus. §. fina.

f *Quod autem.* hoc iungitur cum superiori, & mutat personas.

g *Dicitur.* vt s. l. proxi. §. penul.

h *Et rectè.* Hoc vbi est constituta seruitus altius non tollēdi. secus si esset de prospectu. Et est ratio: quia contra primam seruitutē nihil fit: contra secundā fit: vt j. eo. ædificia.

ADDITIO. Dic q̄ hic loquitur quando seruitus erat altius nō tollendi: quo casu ponendo arborem nihil fit contra illam seruitutem: ibi fuit constituta seruitus ne prospectui officiatur. quo casu fit contra talem seruitutem, secundum Bar.

i *Naturalem.* immo naturaliter stat: sed ex accidenti vi vētorum illud fit. Respon. ideo dicit, quia arbor est eius naturæ, vt facile possit moueri vi ventorum, sed paries non.

Libertas seruitutis vrbanæ non præscribitur si dominus prædij dominantis solummodo non vtatur: sed requiritur factū præscribentis, scilicet quòd domus altius eleuetur, vel foramina obturentur. Bartolus.

V. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

HAec autem iura, similiter vt rusticorum quoque prædiorum, certo tēpore non vtendo pereunt[a]: nisi quòd hæc dissimilitudo est, quòd non omnimodo pereunt non vtendo: sed ita, si vicinus simul libertatē vsucapiat: veluti si ædes tuæ ædib[v] meis seruiant ne altius tollātur, ne luminibus [b] mearum ædium officiatur, & ego per statutū temp[v] fenestras meas perfixas habuero, vel obstruxero: ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus ædes tuas[c] altius sublatas habueris[d]. alioquin si nihil noui feceris, retineo seruitutē. Itē si tigni immissi ædes tuæ seruitutem debent, & ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen vnde exemptum est tignum, obturaueris[e], & per constitutum tempus ita habueris. alioquin si nihil noui feceris, integrum ius suum permanet.

Licet arbor altius tollatur, non præscribitur libertas contra seruitutem altius non tollendi. Bartolus.

VI. POMPONIVS libro vicensimosexto ad Q. Mucium.

QVod autem [f] * ædificio meo me posse consequi vt libertatem vsucaperem dicitur [g], idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait: & rectè [h]: quia non ita in suo statu & loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem [i] arboris.

Vnus ex sociis non potest communem parietem destruere causa respiciendi. Bart.

VII. GAIVS libro septimo ad Edictum Prouinciale.

PArietem.] CASVS. Si communis paries est inter me & te: vt puta inter domum tuam & meam est paries communis, qui vtramque domum separat: si vis eū destruere vel reficere, non potes. Viuianus.

k *Naturali.* id est iure naturali, quod ius gentium appellatur: vt insti. de rerum diui. §. singulorum.

l *Communis est.* Sed cōtra. j. communi diui. si ædes. Sol. vt ibi.

m *Reficiendi ius.* seruitutis. Accursius.

CVm eo.] CASVS. Si habeo domum. possum eam exaltare vsque ad cœlum, si non debeo alij seruitutem. Viuianus.

n *Actio.* vt j. eo. l. cuius. & C. e. altius. Sed cōtra. C. eo. l. fi. So. speciale ibi in area propter fructus. Itē contra. j. l. proxi. in fi. Sol. ibi speciale in herede: quia ipse cōcessisse videtur alterū, ne faciat inutilem cōcessionem: nisi forte sit inter viuos, si alteram vendo, fauore vltimæ voluntatis. Accursius.

Aurus.] CASVS. Habeo domos duas: vnam tibi lego. primo quæritur, an heres meus possit exaltare retenta, vt auferat lumen legatæ. Secundo, si heres suam velit exaltare, an possis prohibere. Tertio, an per retentam debeat heres præstare viam ad legatam, quia lumen non habeat: quæritur. Videtur cū legatur vsusfruc. quia sit dandum ei. Ad primam respon. quòd potest heres exaltare retentam: & auferre lumina legatæ. Item si vni leget vsumfru. alteri proprietatem alterius: potest altera exaltari in præiudicium alterius luminis. duo tamen videbantur obstare dictæ solutioni. Primum vsufruc. legato datur iter. Item haustu aquæ relicto iter datur: à simili hic domo legata lumen debetur. Hoc non obstat: quia vsusfru. sine itinere nil valet: sed domus sine lumine valet: dum tamē aliquid luminis relinquatur.

Primo ponit quatuor quæstiones. Secundo respondet ad primam. Tertio responsionem extendit ad extraneam quæstionem. Quarto ratiocinatur circa præsentem materiam: ex quo colligitur solu. quartæ quæstionis. Quinto responsionem factam ad primam limitat & declarat. secunda ibi, Marcellus respondit. tertia ibi, Idem dicēdum. quarta ibi, Non autem. quinta ibi, Sed ita. Et breuiter hoc intendit: Heres non potest in domo quæ sibi remanet, ædificare ita quòd vsus ædium legatarum totaliter perimatur. secus si aliter incommode. Bartolus.

IX. MARCELLVS libro quarto Digestorum.

GAurus Marcello. Binas[o] ædes habeo: alteras tibi lego. heres ædes alteras altius tollit. & luminibus tuis officit. quid[p] * cum illo agere potes? & an interesse putes, suas ædes altius tollat, [q] an hereditarias? Et de illo quæro, an per alienas ædes accessum heres ad eam rem quæ legatur, præstare debet: sicut solet quæri [r] cum vsusfructus loci legatus est, ad quem locum accedi nisi per alienum non potest. Marcellus [s] respondit: Qui binas ædes habebat: si alteras legauit, non dubiū est quin heres alias possit altius tollēdo obscurare lumina legatarū ædium[t]. Idem dicendū est si alteri ædes, alteri aliarum vsumfructū legauerit[u]. Non autem [x] semper simile est itineris argumentum [y]: quia sine accessu nullum est fructus legatum: habitare autē potest & ædibus

a *Hæc ratio nō est bona: quoniā etiā in seruitutibus rusticis aliquādo requiritur sumptus. l. si iter. §. ti. 1. & maxime in seruitute aquæ ductus. sed alia ratio est bona, quia seruitutes vrbanæ sunt nobiliores rusticis, & ideo difficilius perduntur. ita Bar. hic post Matthesila.*

*ex ædificio.

b *Dicitur.* immo per. l. vicini patiantur. nam qui sibi ex hoc innuit quòd j. de leg. 3. qui constituit sibi acquirere, non teneatur ser. vrb. prædi. sicuti nec venditor fundi tenetur dare accessum, nisi dicatur: vt j. de contrahen. empt. l. invendendo. in prin. Bart. Item pro hoc contra infra ibi, non autē &c. sed secus in vsufr. vel alia seruitute relicta. Vel etiam inter viuos concessa: quam sequū tur & alia, sine quibus ipsa esse non potest: vt infra ea. l. §. non autem. & infra de contrahen. empt. qui fundum. §. in lege. & s. si vsusfru. pe. l. j. §. vlusfr. & est ratio diuersitatis, vt dixi supra de vsufru. sed si quid. §. proprietatis. in solu. contrarij ibi signati. ADDITIO. Dic quòd ista ratio non obstat: quia procedit in contractibus & non in vltimis voluntatibus, secundum Bart.

c *Ibi ipse.* ‡ *Et videtur fauore seruitutis contra ea. cōtra. ea. Videtur ea. cōtra. super verbo, immittā. extra de elect.*

* *nunquid cum sit.*

s *Marcellus respondit.* scilicet primæ quæstioni.

t *Aedium.* secundum quod iam distinguet.

u *Legauerit.* vt altera exaltetur, & alterius lumina obscuret.

x *Non autem,* quidam dicebant deberi lumen ad instar itineris vsufru. legato, quibus nunc respondet.

y *Argumentum.* vt sicut semper præstatur iter vsufru. legato: ita & præstet lumen. Accursius.

a *Obscuratis.* vt supra de vsufruct. si is qui binas.
b *Ceterum.* id est certè.
c *Accessus.* id est iter, sicut in vita testatoris forma seruabatur: vt infra de vsufruct. leg. l. damnas. §. j.
d *Præstaretur.* vt infra tit. j. l. iij. §. qui habet.
e *Sed ita.* redit ad primum.
f *Moderatione.* vt neq; nimium, neque valde parum: sed congruenter & moderato modo ad sufficientiam tantum habeant, inspecta etiam legatarij dignitate: vt ſ. de vſu & hab. l. plenum. §. præter. sicut in seruo in genere legato, qui mediocris dandus est: vt infra de leg. j. legato generaliter. Sed nonne videtur, quòd in totum potest obscurare: vt supra l. prox? Sol. vt ibi. Accursius.

Vi luminibus. CASVS. Volebas domum tuam tollere: potes quidem tuam, dummodo serues antiquum statum & formam.

g *Formam ac statum.* potest poni in ea ciuitate quæ habet statutum, vt vltra certum modum ædificia non extollantur: vt Florentia: vt C. de ædific. priv. l. j. Alij ponunt in ea seruitute, quæ est acquisita ex tempore, cuius non extat memoria: vt infra de aqua plu. arcen. l. j. in. fin. & l. ij. in principio. & C. eod. si manifestè. Sed nonne seruitus altius non tollendi, habet perpetuam causam? Certe sic. ergo. x. an. præscribitur: vt dixi ſ. titul. j. seruitutes. Et sic hæc positio non valet: decennium tamen incipit currere ab eo tempore, quo vicinus cœpit ædificare, & tu prohibuisti iure huius seruitutis, non prius: vt infra quemadmo. ser. amit. l. fin. Vel dic tertio formam ac statum, id est formalem statum qui est seruitus: quia ante diruptionem seruitutem debebat: alioquin si per mille millia annorum in areola mea quæ iuxta tuum palatium fuit, non ædificauit: non tamen possum prohiberi: vt C. eod. altius. & supra eod. l. cum eo.

Quia ædificia debuit de iud. l. obseruare, de ædif. demol.

Vulg. viridaria.

h *Si inter.* Pone casum: vt infra eo. l. si domus.

A *Ædificia.* CASVS. Plana est, quia facit differentiam inter seruitutem altius non tollendi, & seruitutem prospectus.
i *Patiuntur.* scilicet hanc ne quid, &c.
k *Possunt.* quia cum dicitur ne quid altius tollatur, de ædificio dictum videtur: vt supra eo. quod autem.
l *Non possunt.* extolli etiam viridaria.

QVidam.} CASVS. Iuxta parietem nobis communem balnearias stuphas construxisti: ex quarum vapore paries cõmunis incendebatur, non debes hoc facere, sicut nec facere etiam posses, si velles supra illum parietem communem ædificare, vel ponere tuum parietem: & si facias, conueniam te inde: ante tamen loqui debeo. {PARIETEM.} Habeo parietem communem: illum pingere bene potero. Secundo, si vis destruere, & melius reficere, & caues mihi de damno infecto, damnum parietis & rerum amissarum veniet in stipulatione: non autem preciositas parietis per picturam, vel incrustationem.

ff. Vetus.

obscuratis[a]. Ceterum[b] vsufructu loci legato, etiam accessus[c] dãdus est: quia & haustu relicto, iter quoque ad hauriẽdum præstaretur[d]. Sed ita[e] officere luminib[9], & obscurare legatas ædes conceditur, vt non penitus lumen recludatur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus invsus diurni moderatione[f].

Non potest quis ædificare contra formam statutam ne luminibus vicini officiat. Bart.

B V. VLPIANVS libro primo de Officio Consulis.

QVi luminibus vicinorũ officere, aliúdve quid facere contra commodum eorum vellet: sciet se formam ac statum[g] antiquorum ædificiorum custodire debere.

Si dubium est de mensura, recurritur ad arbitrum. Barolus.

Si inter[h] te & vicinum tuũ non conuenit ad quam altitudinem extolli ædificia quæ facere instituisti oporteat, arbitrum * accipere poteritis.

Plantatio arborum non est contra seruitutem altius non tollendi: sed est contra seruitutem ne officiatur prospectui. Bartolus. C

XI. IAVOLENVS libro decimo ex Cassio.

AEdificia quæ seruitutem patiuntur[i] ne quid altius tollatur, viridia * supra eam altitudinem habere possunt[k]. at si de prospectu est, eáque obstaturæ sunt, non possunt[l].

Non licet supra vel iuxta parietem communem aliquid facere, propter quod deterioraretur paries. Bartolus.

XII. PROCVLVS libro secundo Epistularum.

A Im *Insulam.* scilicet distinctam ab horreis meis communi meo & suo pariete.
n *Balnearia.* aliàs balnearium fecit, hoc est, balneum omnibus habuit patulum. Budæus.
o *Non licet.* nunc incipit respondere in persona Proculi.

QVidam Hiberus nomine, qui habet post horrea mea insulam[m], balnearia[n] fecit secundum parietem cõmunem. Non licet[o] autẽ tubulos habere admotos[p] ad parietem[q] communem: sicuti ne parietem quidem suum per parietem cõmunem. De tubulis eo amplius hoc iuris[r] est, quòd per eos flãma torretur[s] paries. Qua de re * volo[t] cum Hibero loquaris, ne rem illicitam faciat. Proculus respondit[u]: Nec Hiberũ pro ea re dubitare puto, quòd rem non permissam faciat tubulos secundum communẽ parietem[x] extruendo.

Parietem communem licet incrustare & pingere: non tamen ex hoc tempore demolitionis plus æstimabitur. Bartolus.

Parietem communẽ incrustare licet secundũ Capitonis sententiã: sicut licet mihi pretiosissimas picturas habere in pariete communi. Ceterũ si demolitus sit vicinus[y], & ex stipulatu actione damni infecti agatur[z], non pluris quàm vulgaria[a] tectoria[b] æstimari debent. quod obseruari & in incrustatione oportet.

Quis potest in suo libere ædificare, si seruitus non impediat, & lex seruetur. Bar.

XIII. PAPIRIVS Iustus libro primo de Constitutionibus.

IMperatores Antoninus & Verus * Augusti rescripserunt in ea area quæ nulli seruitutem debet, posse[c] dominum vel alium voluntate eius ædificare intermisso legitimo spatio à vicina[d] insula.

p *Admotos.* id est adiunctos. Et sunt tubuli vasa quædam lapidea in hærentia parieti: per quæ ignis transit ad superiora, vel in balneũ immittitur.
q *Ad parietem.* aliàs ad parietem: aliàs per parietem, id est supra eo. tit. sed si inter me. in fin. & infra eo. l. fistulã. §. iuxta. Vel dic id est nimis prope: quia intra duos pedes, vel vnum: vt infra fini. re. l. fi.
r *Iuris.* scilicet quòd eis habere non licet.
s *Torretur.* id est incenditur.
t *Volo.* dixit Proculꝰ.
u *Respondit.* id est dixit prædicta.
x *Secundum parietem communem.* i. iuxta. secus autem in scalis: vt j. eo. fistulam. §. fin. Et not. ex hac l. magnam humilitatem iurisconsulti, vbi dicit, qua de re volo, &c. sic C. de fer. l. fi. Accursius.
y *Demolitus sit vicinus.* scilicet communẽ parietem. Et ideo cauit mihi de damno infec. quia in rebus meis propriis damnum timebam, & domibus meis propriis pictis. nã propter damnum, quod contingeret vel daretur in pariete communi, vel domo communi culpa socij, agitur communi diui. & ideo non potest agi ex stipulatione: vt j. de damno infec. fi ædibus. & l. in parietis. Et vt plene videas, no. quia aut timetur damnum de communi pariete, & tunc non cauetur: vt d. l. fi ædibus. Aut propter damnum in rebus aliis futurum: & tunc aut vnus ædificat: & tunc cauetur, vt hic, & j. de dam. infec. l. inter quos. & l. in communi. & l. seq. Aut ambo socij: & tunc aut ambo vltra modum, aut vnus tantum. Primo casu nõ committitur cautio, etiam interposita: vt j. de dam. infec. l. ex damno. §. quotiens. In secundo sic: vt in prædicto tit. l. inter quos. Aut nullus vltra modũ: & tunc non cauetur. sed si cautũ fuerit: eõmittitur: vt in eo. tit. l. damni. §. cum pariete. & hoc etiam casu potest hic loqui. Vel dic secundo, vicinus nõ socius qui cauet vicinis quibuslibet, non sociis tantum. & cum commissa est stipulatio, agit qui pinxit, non ad æstimationem picturarum: ad quod j. de dam. infec. l. ex damni. §. fin. & secundum hunc modum non habent locum glo. hic posita.
z *Agitur.* hoc ita si culpa reficientium, nõ suo vitio[a] corruit, aliàs contra: vt j. de damno infec. l. nam & si nõ sit. licet aliàs in ædificium communis parietis tale damnum in hac stipulatione veniat: vt j. de damno infec. l. fluminum. §. præterea.
a *Vulgaria.* id est quæ vulgo habentur sine incrustatione, vel pictura: vt j. de damno infec. l. ex damni. j. respon. hoc in propriis meis rebus, non ipso pariete: vt modo dixi.
b *Tectoria.* non picturas. Accursius.
c *Imperatores. Posse.* contra. C. eo. l. fi. §. fi. Sol. ibi speciale propter aream.
d *A vicina.* vt si est publica, ad xv. pedes. si priuata, ad x. pedes.

* *Verba sunt eius quò Proculum per epistolã consuluit. Itaq; valde falluntur qui verba Proculi esse putãt, atq; inde consequi aiunt non posse actionem aduersus aliquẽ in eum de nisi præcedente admonitione ac denũciatione: quod per quam ridiculum est. Dua. 2. disp. ca. 8.*

* *Verus an Seuerus legendum sit, tractat Anto. Augu. li. singulari ad Modestinum.*

a *Naturali.* Ang.

vt C. de ædi. pri. l. si cui. & l. mœniana. Aliàs autē nouum opus nuntiabitur: vt infra de ope. no. nun. l. j. §. nuntiatio. Accur.

INter.} CASVS. Plana est. Differētiam facit inter prospectus seruit. & illam, ne luminibus officiatur. Et potest intelligi hoc quod dicit de prospectu, duobus modis. Vno, quòd debebatur seruitus prospectus generalis. & sic habet plus seruitus prospect⁹: quia potest ille cui debetur cœlū & terram videre. Vel dic alio modo vt in gl. Accursij hic posita: scilicet quando ad certum locum prædicta seruitus debetur.

Ponit differentiam inter seruitutes ne prospectui officiatur: & ne luminibus officiatur. Et legitur gloss. duobus modis: Vno modo, ne officiatur prospectui simpliciter. & ista mihi plus placet. Bartolus.

XIIII. VLPIANVS libro vicensimonono ad Sabinum.

INter seruitutes ne luminibus officiatur, & ne prospectui offendatur, aliud & aliud obseruatur: quòd[a] in prospectu plus quis habet[b], ne quid ei officiatur ad gratiorem prospectum & liberum: in luminibus[c] autem nō officere, ne lumina cuiusquā obscuriora fiant. Quodcunque igitur faciat ad luminis impedimentum, [d] prohiberi potest, si seruitus debeatur. [e] opusque ei nouum nuntiari[f] potest, si modò sic faciat vt lumini noceat.

XV. PAVLVS libro secundo Epitomarum Alfeni Digestorum.

LVmen, id est[g] vt cœlum videretur. Et interest inter lumen & prospectum. nam prospectus etiam ex inferioribus[h] locis est: lumen ex inferiori loco esse non potest.

Arbor quæ impedit videri cœlum, contra seruitutem luminis habetur: secus si impediat venire solem, nisi multum impediat. depressio autē ædificij vel arboris, regulariter non est contra seruitutem luminum. Bart.

XVI. VLPIANVS libro vicensimonono ad Sabinum.

SI arborem ponat vt lumini officiat: æquè dicendum erit, contra impositam seruitutem eum facere.[i] nam & arbor efficit quo minus cœli videri possint. Si tamē id quod ponitur, lumen quidem nihil impediat, solem autem auferat: si quidem eo loci quo gratum erat eum non esse, potest dici nihil[k] contra seruitutem facere. Sin vero heliocamino,[l] vel solario,† dicendum erit, quia vmbram facit in loco cui sol fuit necessarius,† contra seruitutem impositam fieri. Per contrarium si deponat ædificium, vel arboris ramos, quo facto locus opacus quondam cœpit solis esse plenus, non facit contra seruitutem. hanc enim debuit, ne luminibus officiat: nunc non luminibus officit, sed plus æquo[m] lumen facit. Interdum dici potest, eum quoque qui tollit[n] ædificium vel deprimit,[o] luminibus officere, si fortè κατ' ἀνταπόκλασιν,* vel pressura[p] quadam lumen in eas ædes deuoluatur.

Pactio obscura interpretatur cōtra proferentem. Bartolus.

Hæc lex[q] traditionis, *Stillicidia vti nunc sunt, vt ita sint*: hoc significat, impositam vicinis necessitatem stillicidiorum excipiendorum: non illud, vt etiam emptor stillicidia suscipiat ædificiorum vicinorum. Hoc igitur pollicetur[r] venditor, sibi quidem stillicidiorum seruitutem deberi: se autē nulli debere. Et quandoq; sufficit si fine sole videat: quandoque sol ex necessitate præstatur: vt j. eod. l. si arborem. j. respon.

Inferioribus locis. inferiora loca vocat omnia ædificia quæ inferiora sunt cœlo: quæ non præueniunt oculos in videndo cœlum: siue desuper, siue ex latere: & ideo si per fenestras, vel per quem alium modū prospicias cum cœlū non videas, non dicetis habere lumen: licet omnis diei claritas ex sole, & per hoc ex cœlo proueniat. potest tamen dici, te habere prospectum. quicunque enim habet lumed, habet prospectū: sed non econtra. Magis autem videntur, vt excedentia, & excessa: cum lumini nihil debeat opponi, sed prospectui sic: dummodo posit prospici: & econtra prospectus desuper, & infra: sed lumen tantum ex cœlo.

SI arborem.} CASVS. Quatuor dicit vsq; ad §. hæc lex. Vendidi tibi domum: vt dixi, vt stillicidia, vel seruitutes stillicidiorum tibi necessariæ nunc sunt, ita remaneant: nec aperui, vtrum deberet domus vendita, vel debeatur ei. Et dic interpretandum pactum contra venditorem, vt domui venditæ debeatur seruitus: non vero ipsa debeat. idem de aliis seruitutibus, secundum Placen. Viuianus.

SI fistulæ.} CASVS. Concessi tibi talem seruitutē, vt liceret tibi per meum parietem, quem frangebam, ponere fistulas, vt inde aquam ad tuam domum duceres: & sic debebam tibi seruitutem in recipiendo fistulas. si propter hoc passus sum damnum,

Pauperquā doque plus habet, quā diues.

Nouū opus nuntiari, an posit pro seruitute.

a *Quòd.* id est quia. Accursius.

b *Habet.* scilicet hoc ne quid &c. Et not. q hoc plus est in prohibendo, & non habendo sibi. Qui enim lumen habet, id habet vt cælum videat. Qui autem prospectum, claritatem diei per cœlū directo non habet: sed fenestra, vel foramine. Vnde cum minus habeat, minus offendi debet. Et hac ratione pauper plus habet, quàm diues: quia ei seruari debet. & secundum hoc prospectus erat ad certum locū: vt j. l. proxi. Potest & aliter intelligi quòd generalis mihi debetur prospectus: & tūc hæc glos. non est bona: & lectura legis est plana, & inferioris similiter.

c *In luminibus.* id est in seruitute illa ne luminibus &c. Accur.

d *Impedimentum.* quo minus cœlum videam: vt j. l. proxi. & l. si arborem. in princip.

e *Debeatur.* scilicet in eo loco in quo ædificatur.

f *Nuntiari.* Sed videtur quòd pro seruitute nuntiari non possit ab eo cui seruitus debetur: siue sit personalis, vt vsusfructus, & vsus: vt infra de ope. no. nun. l. j. §. fina. siue realis: vt in eo. tit. l. qui viam. quæ sunt contra. Sol. in vrbanis prædiis potest denuntiari cuicunque, vt hic. in rusticis non: vt in l. illa qui viam. nam & hic dicit domino nuntiari: at in vsufru. distingue: extraneo potest, non domino. Sed hæc sol. antiqua falsa est, per l. j. famil. erciscun. in hoc iudicio. vbi dicitur quòd in vtrisque potest nuntiari. Dic ergo vicino posse denuntiari: domino proprietatis non: sed in vsufru. aliud. Nam si vsusfru. deterior fiat, petere vsumfru. debebit: vt j. de ope. no. nun. l. ij. & j. de remis. l. j. in fin. Ir. & Ioan. Vsufructuarius ergo nulli nuntiat: quia cum procuratorio nomine nuntiat, proprietarius videtur nuntiare. Si vero debeatur seruitus prædialis, domino non nuntiatur. tum quia suo iure, & in suo facit: tum etiam quia personali actione mihi tenetur. quia non est liberatus semel præstando patientiam, quod auxilium contra extraneum non habet. Huic tamen solutioni videtur contra infra de ope. no. nun. de pupillo. §. sextus. nam ibi etiam proprietario posse nuntiari innuitur: sed hoc est falsum. sed ibi de aliis dicit. Accursius.

LVmen.} CASVS. Seruitus luminis ex cælo debetur: sed seruitus prospectus debetur mihi ex inferiori parte. Viuia.

g *Id est.* duæ partes sunt. q. d. ea potestas est, quā quis habet ex seruitute luminis, vt cœlum &c.

h *Inferioribus locis.* inferiora loca vocat omnia ædificia quæ inferiora sunt cœlo: quæ non præueniunt oculos in videndo cœlum: siue desuper, siue ex latere: & ideo si per fenestras, vel per quem alium modū prospicias cum cœlū non videas, non dicetis habere lumen: licet omnis diei claritas ex sole, & per hoc ex cœlo proueniat. potest tamen dici, te habere prospectum. quicunque enim habet lumed, habet prospectū: sed non econtra. Magis autem videntur, vt excedentia, & excessa: cum lumini nihil debeat opponi, sed prospectui sic: dummodo posit prospici: & econtra prospectus desuper, & infra: sed lumen tantum ex cœlo.

i *Facere.* hoc quando debetur seruitus ne luminibus officiatur. Secus si altius nō tollendi tantum sit seruitus: quia tunc arborem habere potest: vt ff. e. l. ædificia. & l. quod autem.

k *Potest dici nihil.* caute dicit nihil: quia sufficiens remanet: impedit tamen, quia facit vmbram: vt statim dicit. Vnde distingue: nocet, vt ibi: vel non, vt hic.

l *Heliocamino.* Helios Græcè, Latinè dicitur sol. & est locus in quo paterfa. moratur ad solē. Vide Alcia. lib. 12. Parerg. ca. 2.

m *Aequo.* quod plus est: vt infra de in litem iurādo. l. antepe. & infra de verb. obli. l. vbi autē. §. j. & infra quemad. ser. amit. is cuius. & si ser. vin. l. si eo loco. §. fina.

n *Tollit.* id est remouet in totum.

o *Deprimit.* in parte.

p *Pressura.* ex reuerberatione. vnde illud, Refulsit sol in clypeos aureos: & resplenduerunt montes ab eis.

q *Hæc lex traditionis.* id est hæc pactio in tradendo apposita.

r *Pollicetur.* suo obscuro eloquio, & sic ad sui periculū obscure loquitur: vt j. de contrah. emp. l. cū in lege. & C. de do. promi. l. fi. in fin. & j. de euic. l. qui libertatis. §. j. Sed quomodo seruitus rei venditæ debebitur nisi nominatim actum sit: vt j. de euic. l. qui libertatis. in fi. & j. de contrahen. emp. in vendendo? Respon. & hoc agi videtur in præiudicium venditoris, vt teneatur ad interesse, si non debeantur istæ seruitutes. Et dic hic intelligi, si est. Si autem non debentur, nunquam debebuntur prolatione istorum verborū: vt j. communia prædi. l. quicquid. & j. de euic. l. qui libertatis. §. pe. Accursius.